

શ્રી ઉપાસની અવનકળા

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક 47693 વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઉપાક્ષતી ભુવનરૂપા

વિષય AR 210 કુપીરાઈટ

શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્ગુરુ ઉપાસની
બાબા મહારાજ, સાકેરી.

શ્રી ઉપાસની જીવનકળા.

ભાષાંતર કર્તા:-

વામનરાવ પ્રાણુગોવિંદ પટેલ.

બી. એ. એલ. એલ. બી. સૌલીસીટર.

(ભાષાંતરના સર્વ હક્ક મૂળ માલિકને સ્વાધીન)

પ્રકાશક:-

શમપ્રસાદ હીરાલાલ ચૌધા.

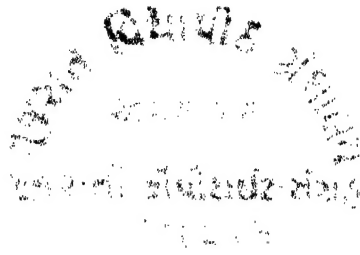
સાંકડી શેરી, ચતીનીપોળ, હીરાજીવન, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી.

સન ૧૯૩૧

પ્રત ૫૦૦

કીંમત રૂા. ૨-૮-૦.

આ પુસ્તક શ્રી હરિદર પ્રિન્ટીંગ વર્ક્સ, અમદાવાદમાં
શા. ગણાભાઈ દોશ્તરામે છાપ્યું.

— અને —

રામપ્રસાદ હીરાલાલ ચૌધરી
સાંસ્કૃતિક, યતીનીપોળ, હીરાભુવન, અમદાવાદમાં
પ્રકટ કર્યું.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ.

ચિત્રાવલી સૂચીપત્ર.

અનુક્રમ નંબર.	પાનું.
૧ શ્રી ઉપાસની મહારાજના સ્વહસ્ત લીખીત બે બોધ વાક્યો.	૧
૨ શ્રી ઉપાસની મહારાજના પૂજ્ય માતૃશ્રી.	૧૪
૩ શ્રી ઉપાસની મહારાજ અને સતી ગોદાવરીબાઈ (સટાણા સમારંભ).	૪૨
૪ શ્રી ઉપાસની મહારાજ અને એમનાં તૃતીય પત્ની.	૬૪
૫ શ્રી સાઈબાબા શિર્ડી.	૧૦૪
૬ શ્રી ઉપાસની મહારાજ. શ્રી ક્ષેત્ર શિર્ડીમાં અન્ન ત્યાગ કર્યા પછી થોડા દિવસમાં લીધેલો ફોટો.	૧૬૩
૭ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (પુણા).	૧૯૧
૮ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (સાકોરી).	૨૪૧
૯ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (વર્ધા).	૨૭૮
૧૦ શ્રી ઉપાસની મહારાજ, તારા નિવાસ, વાલકેશ્વર મુંબાઈ.	૨૯૯
૧૧ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (ખડ્ગપુર).	૫૦૦
૧૨ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (કોલ્હાપુર).	૫૩૮
૧૩ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (કાશી).	૫૬૪
૧૪ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (મુંબઈ માધવબાગ).	૬૦૫
૧૫ શ્રી ઉપાસની મહારાજ (હૈદરાબાદ).	૬૩૮
૧૬ શ્રી ઉપાસની મહારાજ મુંબાઈમાં વાલકેશ્વર પર આવેલ તારા નિવાસ બંગલાની એક બારીમાં; અને દર્શન લેનારોની ધ્યેયલેખી ગદી.	૬૪૦
૧૭ શ્રી સતી ગોદાવરીબાઈ.	૬૫૨
૧૮ શ્રી સતી પ્રેમાબાઈ.	૬૬૦
૧૯ શ્રી સતી ગોદાવરીબાઈ અને શ્રી ઉપાસની મહારાજ (સાકોરી).	૬૬૮
૨૦ શ્રી દાદાસાહેબ ખાપડે, શ્રી બુટી, શેઠ પેઠાર સામે શ્રી ઉપાસની મહારાજ (નાગપુર).	૬૮૨

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	વિષય.	પાનું.
૧	પૂર્વ પીઠીકા (કુળ વૃત્તાંત).	૧
૨	મહારાજનું બાળપણ અને શિક્ષણ.	૧૧
૩	દેહત્યાગનો ભયંકર પ્રયત્ન.	૧૬
૪	ગૃહસ્થાશ્રમ અને તેમાં સંકટપરંપરા.	૩૬
૫	પ્રથમ સમાધિ અનુભવ અને તે પહેલાંની તપશ્ચર્યા.	૬૫
૬	ગૃહત્યાગ અને શિર્ડી ગમન.	૭૯
૭	સદ્ગુરૂની પ્રાપ્તિ અને મહારાજની ભવિતવ્યતા.	૧૦૪
૮	તપશ્ચર્યાનાં રહેલાં ચાર વર્ષોનું દિગ્દર્શન.	૧૩૬
૯	ભાવીવાસનાને અનુસરી ખંડોળાના દેવળમાંનો અને ગામ બહારનો વ્યવહાર.	૧૬૩
૧૦	ઈશ સૃષ્ટિમાંના ગૂઢ અનુભવો.	૧૯૧
૧૧	ઉન્મત્ત અવસ્થા.	૨૪૧
૧૨	નાગપુર અને શિર્ડીનો વસવાટ.	૨૭૮
૧૩	ચિન્નાસ્વામીને ઘેર.	૨૯૯
૧૪	ચિન્નાસ્વામીને ઘેર (ચાલુ).	૩૨૮
૧૫	ચિન્નાસ્વામીને ઘેર (ચાલુ).	૩૬૬
૧૬	ભાગુની ઝુંપડીમાં.	૩૭૩
૧૭	ભંગીવાડમાં.	૪૧૦
૧૮	ભંગીવાડમાં (ચાલુ).	૪૩૫
૧૯	ભંગીવાડમાં (ચાલુ).	૪૫૪
૨૦	ભંગીવાડમાં (ચાલુ).	૪૯૦
૨૧	પાછા શિર્ડી તરફ.	૫૧૭
૨૨	રાહતા તથા અહમદનગર.	૫૩૪
૨૩	ઠેકઠેકાણેનો પ્રવાસ.	૫૬૩
૨૪	તીર્થ યાત્રા.	૫૮૬
૨૫	સ્મશાનનું વૈકુંઠ કૈલાસમાં રૂપાંતર.	૬૦૬
૨૬	ભક્તોદ્ધાર.	૬૨૮
૨૭	માંદગી અને તેમાંથી સાજા થવું.	૬૫૨

પ્રકાશકના બે બોલ.

અમારા કુટુંબનાં કાંઈક પૂર્વ પુણ્યને લીધે, મહારી મુંબાઈ વીલેપાર્લે રહેતી પુત્રી અ. સૌ. ચી. જયંદ્રકાંતા મારફતે મહુને શ્રી ઉપાસની મહારાજની ખબર પડી, તેમના પ્રભાવનો પણ અનુભવ મહારી પૌત્રી ચી. કોકીલા માંદી પડી ત્યારે આવ્યો. એ બહેન ટાઇફોઇડ તાવની બિમારીમાં સપડાયેલ હોઈ, ડોક્ટરની દવાથી કાંઈ ફાયદો ન થતાં, ઉલટી પ્રકૃતિ વધુજ બગડતી ગયાથી, એમની પાસેજ રહેતા મહારાજશ્રીના પરમ ભક્ત રા. ખંડેરાવ કોઠારી બેરીસ્ટર સાહેબની સલાહથી, મહારાજશ્રીનાં ભસ્મ તથા ચરણતીર્થજ એને ઔષધને બદલે આખ્યાં કર્યા; તેથી તેની પ્રકૃતિ તદ્દનજ સારી થઈ ગઈ. જે મહાત્માના અગ્નિકુંડની કક્ષત રાખથી, તેમજ ચરણના તીર્થથી મહારી પૌત્રીની ભયંકર માંદગી હટી, તેમના દર્શન લેવા માટે હું તેમજ મહારાં કુટુંબનાં સર્વે જણાં ઉત્કંઠિત થયાં અને અમારી બધાંની ઉત્કંઠા ગયા ભાદ્રપદ માસમાં મહારાજશ્રી મુંબાઈ શેઠ ગોવિંદદાસજીને ત્યાં પધાર્યા ત્યારે તાત્કાલિક તૃપ્ત થઈ. તાત્કાલિકજ તૃપ્ત થઈ કારણ ત્યાં મહારાજશ્રીના સમાગમ માટે બહુજ થોડો અવકાશ મળ્યો; તેથી કાંઈક વધુ સમાગમ થાય એ હેતુથી હું મહારા પુત્ર, પુત્રી, વિગેરે સાથે સંકાંતિ એટલે તા. ૧૪-૧-૧૯૩૧ ના પ્રસંગપર મહારાજશ્રીના મુકામપર **સાકોરી ગયો અને ત્યાં કેટલાક દિવસો રહી અનુપમ સમાધાન શાંતિ તથા આનંદ અનુભવ્યાં. ત્યાં થતી ત્રિકાલ આરતિઓ, રાસના ભજનો, સતત અભિષેક, તથા અખંડ નામસ્મરણના મધુર ધ્વનીથી

*સાકોરી જવા માટે મુંબાઈથી જી, આઈ. પી. રેલ્વેમાં મન્માડ જઈ વા ટાપ્ટીવેલી રેલ્વેમાં સુરતથી મન્માડ જઈ, મન્માડ ધોંડ રેલ્વેના ચીતળી વા કોપરગામ સ્ટેશનોમાંથી ગમે તે એક સ્ટેશને ઉતરવું પડે છે. ચીતળી તથા કોપરગામ સ્ટેશનેથી રાહતા મોટર સર્વિસ છે. રાહતાથી સાકોરી અર્ધોકમાઈલ છે. ચીતળી સ્ટેશનની મોટરો બ્રજ્જંજરે ઠેક સાકોરી પહોંચાડે છે.

પરમ સંતોષ થયો અને તે ધ્વનિનો રણુકાર તથા પૂજ્ય મહારાજશ્રી ઉપાસની બાબાના મારા પ્રત્યેના અપૂર્વ પ્રેમ પ્રેરિત ઉદ્ગારો તથા તેઓશ્રીનો મનનીય બોધ ત્યાંથી આવ્યા બાદ હજુ પણ જાણે સંભળાયાંજ કરે છે. એકંદર ત્યાં જે જોયું સાંભળ્યું અને અનુભવ્યું તેથી મહારી જાતને પરમ લાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો અને કોઈ પણ રીતે ત્યાંના પ્રજ્વલિત સત્કાર્યરૂપી યજ્ઞમાં સેવા-રૂપી ઇંધન વા આહુતિ આપવાની લાલસા થઈ, મહારાજશ્રીના મુખકમલમાંથી નીકળેલા અમૃત તુલ્ય વચ્ચનોનું લાષાંતર કોઈની પાસે તૈયાર કરાવી છપાવી, જે આનંદ, સમાધાન શાંતિ અમો બધાંએ અનુભવ્યાં તે ગુર્જરી પ્રજા સમસ્તને અનુભવાવવાની લાલસા ઉત્પન્ન થઈ અને તે માટે મહારાજશ્રીની અનુજ્ઞા લેવા ગયો. મહારાજશ્રીએ અતિ આનંદથી તેમ કરવા રજા આપી અને એ કાર્યમાં યોગ્ય લાગે તો આ પુસ્તકના લાષાંતર કર્તા, જેઓ પણ તે સંક્રાંતિને પ્રસંગે ત્યાં આવ્યા હતા તેમને મળવા કહ્યું. તે પ્રમાણે તેમને મળી વાતચીત કરતાં જણાયું કે એમનો પાસે તાજાંજ બહાર પડેલાં મરાઠી શ્રી ઉપાસની લીલામૃતનું ગુજરાતી લાષાંતર તૈયાર હતું. એ ઉપરથી તથા મહારાજશ્રીના પ્રવચનો છપાતાં પહેલાં મહારાજશ્રીના જીવનની સત્ય બીનાઓ પ્રકટ કરનાર અરિત્રજ બહાર પડે એ વધુ મૃદ જણાયાથી, ઇચ્છા થતાંજ પ્રાપ્ત થયેલી સેવાની સંધી વધાવી લઈ, તે બદલ ઇશ્વરનો ઉપકાર માની, આ પુસ્તક બહાર પાડ્યું છે. પ્રત્યક્ષ સહવાસથી જે સમાધાન શાંતિ તથા આનંદ પ્રકાશકને પ્રાપ્ત થયાં તે આ પુસ્તકના વાંચનરૂપી મહારાજશ્રીના અંતર સહવાસથી વાંચકને થોડે ઘણે અંશે પણ પ્રાપ્ત થઈ, પ્રત્યક્ષ સહવાસ કરવા એઓ પણ પ્રેરાય અને એમને પણ સત્ સુખ તથા શાંતિ મળે તો આ પુસ્તક બહાર પાડવાનો હેતુ સફળ થયો સમજી હું મહારી જાતને કૃત કૃત્ય લેખીશ. સર્વ દયાળુ ઇશ્વર એ શુભેચ્છા પૂર્ણ કરો !

ડૉ. સાંકડીશેરી.
“હીરા-બુવન”
અમદાવાદ.

}

રામપ્રસાદ હીરાલાલ યોદ્ધા.

પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તક શ્રી ઉપાસની-લીલામૃત નામના મરાઠી ચરિત્રનું ભાષાંતર છે. આ પહેલાં શ્રી ઉપાસની મહારાજનું ચરિત્ર પ્રથમ શ્રીનાથ માધવે મરાઠીમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું અને ત્યારપછી ગુર્જર સાહિત્યમાં શ્રી. સો.મ. દેસાઈએ સાકોરીના સદ્ગુરૂના નામથી બે ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કર્યું છે. પરંતુ દેસાઈ સાહેબવાળા જીવનચરિત્ર વિષે કેકેકેકાણેથી અતિશય વિસ્તૃત તથા ઘણું મોઘું હોયાંની વાત કાને આવ્યાંથી, ફક્ત બસોજ પાનાનું જીવનચરિત્ર લખી, ‘ શ્રી ઉપાસની જીવન રેખાના ’ નામથી બહાર પાડવા માટે આ લેખકે બધી તૈયારી કરેલી, પણ છપાવવા મોકલતાં પહેલાં એને સાકોરી જવાનો પ્રસંગ આવ્યો; ત્યાં એને બળર પડી કે મહારાજશ્રીના સાંનિધ્યમાંજ કેટલાંક વર્ષોથી રહેલ એક ભક્ત, જેને જીવન ચરિત્રના પ્રસંગે મહારાજશ્રીનેજ મુખેથી સાંભળવાની અમૂલ્ય તક મળી હતી; તે પોતેજ એક વિસ્તૃત જીવન ચરિત્ર બહાર પાડનાર છે. આથી જીવન રેખાના નામનું ટુંકું ચરિત્ર બહાર પાડવાનો જે અગાઉ વિચાર કર્યો હતો તે બંધ રાખ્યો અને આ બહાર પડનાર જીવન ચરિત્રનું ભાષાંતરજ બહાર પાડવા વિચાર કર્યો. પછી તે જીવન ચરિત્ર બહાર પડ્યું અને ભાષાંતર તૈયાર થઈ ગયું, એટલે પ્રકાશક શ્રીમાન શેઠ રામપ્રસાદ હીરાલાલ ચૌદાને સાકોરી જવાનો પ્રથમ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં તેમને આ ચરિત્ર તથા ભાષાંતર તૈયાર હોયાનો બળર પડી કે તરતજ તેમણે આ ભાષાંતર પ્રસિદ્ધ કરવાનું માથે લઈ વિના વિલંબે બહાર પાડ્યું છે તે માટે આ વિષયમાં રસ લેનાર ગુર્જરી આલમ સદા એમની ઋણી રહેશે.

ભક્તિ રસનો લહાવો લૂંટવો અને લૂંટાવવો એજ આ ચરિત્રનો ઉદ્દેશ છે. દરેકશાસ્ત્ર પુરાણ તથા ધર્મિક ગ્રંથોએ સત્પુરૂષના તથા તેમના સમાગમના અગ્રાધ મહિમાની સ્તુતિ

મુક્ત કંઠે કરી છે. સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ લગવાને એમના ભક્ત ઉદ્ધ-
વને કહ્યું છે કે:—

ન રોધયતિ માં યોગો ન સાંખ્યં ધર્મ ઇવ ચ ।

ન સ્વાધ્યાયસ્તપસ્ત્યાગ ઇષ્ટાપૂર્તે ન દક્ષિણા ॥

વ્રતાનિ યજ્ઞચ્છંદાસિ તીર્થાનિ નિયમાયમાઃ ।

યથાવરૂંધે સત્સંગઃ સર્વસંગાપહો હિ મામ્ ॥

હે ઉદ્ધવ! સર્વ સંગનો નાશ કરનાર જે સત્સંગ છે, તે જે પ્રમાણમાં મહેને વશ કરી શકે છે, તે પ્રમાણે યોગ, ધર્મ, સાંખ્ય, સ્વાધ્યાય, ત્યાગ, હોમ વગેરે સદાચરણો, દક્ષિણા, વ્રત, યજ્ઞ, મંત્રો, તીર્થાટણો, નિયમ યમનું પાલન કે કાંઈપણ એવાં ખીન્ન સાધનો મહેને વશ કરી શકતાં નથી.

સત્સંગનો મહિમા વર્ણવતાં વળી લગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, સત્સંગથી નીચે જણાવેલા અનેક જીવો ભવસાગર તરી ગયા છે.

સત્સંગેન હિ દૈતેયા યાતુધાના મૃગાઃ સ્વગાઃ ।

ગંધર્વાપ્સરસો નાગાઃ સિદ્ધાશ્ચારણ ગુહ્યકાઃ ॥

વિદ્યાધરા મનુષ્યેષુ વૈશ્યાઃ શૂદ્રાઃ સ્ત્રિયોઽન્ત્યજાઃ ।

રજસ્તમઃપ્રકૃતયઃસ્તસ્મિન્યુગેઽયુગે ॥

સત્સંગથી દૈત્ય, રાક્ષસો, મૃગ, પક્ષીઓ, ગંધર્વો, અપ્સરાઓ નાગો, સિદ્ધો, આરણો, ગુહ્યકો, વિદ્યાધરો તથા મનુષ્યોમાં વૈશ્યો, શૂદ્રો, સ્ત્રીઓ, અન્ત્યજો તથા જુદા જુદા યુગોમાં રાજસી તથા તામસી પ્રકૃતિ ધરાવનારા સર્વે ભવસાગર તરી ગયા છે. તેવીજ રીતે અર્વાચીન પદોમાં પણ

સંત સમાગમ હુલ્લ ભાઈ !

તાત મિલે પુની માત મિલે સુત, બ્રાત મિલે યુવતિ સુખદાઈ ।

રાજમિલે ગજ વાજમિલે સખ, સાજમિલે મનવાંછિતપાઈ ।

ઇહ લોકમિલે સુરલોક મિલે, વિધિ લોકમિલે વૈકુંઠજીઈ ।

સુંદર આર મિલે સખહી સુખ, સંત સમાગમ હુલ્લ ભાઈ ॥

એ મહિમા આ પુસ્તકના પાના ૩૪૯ ઉપર પણ કબીરજીના પદમાં વર્ણવ્યો છે. આ ઉપરાંત સત્સમાગમના અગ્રાધ મહિમાની આંખી કરાવનારા અનેક વાક્યો તથા પદો છે. પણ વિસ્તાર લયથી આટલાંજ આપી સંતોષ માનીએ છીએ.

જેનાથી ભગવાન પોતે વશ થાય છે, તાબામાં આવે છે, કબજે થાય છે, દાસ બને છે, તે વસ્તુની મહત્તા ભગવાન કરતાં પણ શ્રેષ્ઠજ સમજવી જોઈએ; કારણ વધુ સામર્થ્ય વાળી, મહત્તાવાળી, ચીજજ કમી પ્રભાવ તથા સામર્થ્યવાળી વસ્તુને મહાત કરી, વશ કરે છે. ફક્ત જેમના સંગ વા સહવાસની આટલી મહત્તા છે, જેમના સહવાસનો મહિમા આવી રીતે ગવાયો છે. તેમની પોતાની યોગ્યતા કેટલી હોવી જોઈએ? તો આ ન્યાય પ્રમાણે તો સત્પુરૂષની યોગ્યતા ભગવાન પોતે પોતાના કરતાં પણ ઉચ્ચ-તર હોયાનુંજ જણાવે છે અને આ સિદ્ધાંતનું ભાન દુર્વાસસ ઋષિની પાછળ પડેલાં સુદર્શન ચક્રનું ઉપશમન ભગવાનથી ન થઈ શક્યું પણ સત્પુરૂષના સર્વ ગુણ ધરાવનાર ભક્તરાજ અંબરીષનાં શરણુ ગ્રહણથીજ થયું એ વાતથી, નિર્વિવાદ રીતે સિદ્ધ થાય છે.

હવે જે સત્સમાગમનો મહિમા આટલો બધો મૂલ્યવાન છે તેનો અર્થ શો? તે કેવી રીતે સેવ્યાથી ખરેખર ફલદાયક નીવડી ભવચક્રના પણ ફેરામાંથી બચાવી શકે છે અને તેનો આ ચરિત્ર સાથે શો સંબંધ છે તેનો વિચાર કરીએ.

સત્સમાગમ એ શબ્દનો બનેલો છે, સત્ અને સમાગમ. સત્નો સ્વાભાવિક રીતે વેદાંત પરિભાષાનો જે અર્થ છે, જે નિરાકાર પરબ્રહ્મને માટે વાસ્તવિક રીતે યોગ્ય છે, જેના સંબંધમાં કહેવામાં આવે છે કે મૂલમાં તે સત્જ હતું, અનેકરૂપે એજ પ્રકટયું છે અને પ્રલયકાલે પણ આ અનેક નામ રૂપે વ્યક્ત થયેલ જગત્ પાછું તેમાંજ વિલીન થનાર છે, તે સત્નો સમાગમ બહુજ કઠણ છે, તેમાં કલેશ વધારે છે, અને દેહધારી મનુષ્યો દુઃખે કરી તે મેળવે છે, એમ શ્રી ભગવાન પોતે અર્જુનને ભગવદ્ગીતાના બારમા અધ્યાયમાં કહે છે. જેના સમાગમમાં આટલું

હુઃખ તથા મુશ્કેલી હોય તે સમાગમથી ઉપર જણાવેલા, સાદા, ભોળા, અજ્ઞાની, વ્યવહારમાં રચી પચી રહેલા, સ્ત્રી વૈશ્યો શૂદ્રો અન્યજ વગેરે જીવોનો, કે'વી રીતે ઉપર લગવાન કહે છે તે પ્રમાણે ઉદ્ધાર થાય? તેમનાથી તો એ અવ્યક્ત નિરાકારનો સંગ બનેજ નહીં. માટે અહીં સત્નો અર્થ નિરાકાર પરબ્રહ્મ ન લેતાં સત્પુરૂષ લેવો જોઈએ; કારણ ભોલતા ચાલતા એ'વા પરબ્રહ્મની સાથે એક તાર થયાથી પરબ્રહ્મ સગુણનોજ સહવાસ વા સમાગમ રહેલાઈથી થઈ શકે છે. એમનો સહવાસ પૂર્ણ ફલદાયી થવા માટે સહવાસ કે'વી રીતે કરવો જોઈએ તેના વિચાર કરતાં પહેલાં સંત વા સત્પુરૂષ કોણ તે આપણે જાણવું જોઈએ. સંત તુકારામે સત્પુરૂષનાં લક્ષણો એમના અનેક અભંગ-દ્વારા વર્ણવ્યાં છે. તેમાંના એકનો સાર આ છે:-

જેને પાતાનું પારકું નથી, હરી શિવાય જે બીજું કંઈ જોતા નથી, જેના હૃદયમાં નિઃસીમ પ્રેમ છે, મ્હોંમાં જેના રામ નામ છે અને જેમણે દેહભાવનું ગામ છોડ્યું છે તેને સંત જાણવા.

બીજા પણ એક મરાઠી કવિએ લગભગ એજ પ્રમાણે સત્પુરૂષના લક્ષણો કહ્યાં છે:-

× જેના અંતરમાં પૂર્ણ બોધ વિલસે છે, સદ્ગુરુને શરણે

સંતત્રી તુકારામનો અભંગ:-

અંતરીં સંત હૃદ્યાવે । નેળેં આપુલેં પરા ॥૧॥

મૂત માર્ત્રીંહરીર્બળ । ન પાહેચિ દુર્જેપળ ॥૨॥

પ્રેમ અંતરીં નિઃસીમ । મુર્ખીં જ્યાંચે રામ નામ ॥૩॥

તુકા હાળે દેહભાવ । સંતીં સોડીયેલા ગાંવ ॥૪॥

ઉપર કહેલા મરાઠી કવિનું પદ

×તો એક સત્સાધૂ સત્સાધૂ, અંતરીં પૂર્ણ બોધુ ॥ ૧ ॥

શરણ જાડનિ સદ્ગુરુલા, ઓઢાવિલેં આપુલ્યાલા ॥૧॥

શ્રવણે મનને નિદિધાસેં, મેલે અજ્ઞાનપિસેં ॥૨॥

વિષયબાસના માલગ્લી, શાંતિ હૃદયીં ટેલી ॥૩॥

ત્રૈતાત્રૈતાસેં વિલરોનિ, બુલેં સહજાસર્ગી

શંકર જોડોનિ કવ દોનિ, લાગે જ્ઞાનચરણી ॥૪॥

જઠ જેણે પોતાને ઓળખ્યા છે, શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસથી અજ્ઞાન ઘેલછા જેની નષ્ટ થઈ છે; જેની વિષય વાસના અસ્ત પામી છે અને હૃદયમાં શાંતિએ ઘર કર્યું છે, દ્વૈત અદ્વૈત વિસરી જઠ જે સહજસનપર આનંદથી ડાલે છે તેજ એક સત્સાધુ સત્સાધુ છે.

આ બેઉ કાવ્યો ઉપરથી સત્પુરૂષોના લક્ષણોમાં એક અતિશય અગત્યનો સામાન્ય ગુણ એ જણાઈ આવે છે કે સત્પુરૂષને દેહભાવ હોતો નથી. તે સહજ સ્થિતિમાં હોય છે. ટુંકામાં એમનાં બધાં કર્મોની જ્ઞાનમાં પરિસમાપ્તિ થઈ જઈ તેઓ હર-હંમેશ જીવન્મુક્ત દશાનો, અખંડાનંદનો, અનુભવ લે છે.

એઓ કાંઈ કરતા નથી. પૂર્ણ દશાએ પહોંચેલ સત્પુરૂષ, પરમેશ્વર પેઠે, નિષ્ક્રિય હોય છે. તેઓ પોતે પોતાને માટે કાંઈજ કરતા નથી પણ લોક કલ્યાણાર્થે જે જે ક્રિયાઓ જરૂરની હોય તે તેમની મારફતે થાય છે. સામાન્ય મનુષ્યો અહંભાવ ધારણ કરી ઇચ્છા વાસના આશા વિગેરેથી કાર્યમાં પ્રેરાય છે, પણ સત્પુરૂષો આ બધાંથી વિરક્ત હોયાથી પોતે કાંઈ ક્રિયા કરતા નથી પણ ક્રિયા એમની મારફતે થાય છે. સત્પુરૂષ આરસા જેવા છે. આરસાના કાચમાં આપણે જેવા હોઈએ તેવું પ્રતિબિંબ પડે છે. તેજ પ્રમાણે સામાન્ય મનુષ્યને માટે પોતાની અધ્યાત્મિક પ્રગતિ વા અવગતિ જોવાનો આરસો સત્પુરૂષ છે. સામાન્ય મનુષ્ય સત્પુરૂષ પાસે જવા માંડે કે તેની પ્રગતિ અવગતિ પ્રમાણે સત્પુરૂષોની ચેષ્ટા થાય છે અને તે ચેષ્ટાઓ જોઈ સન્માર્ગે ચઢીનારા ચઢી જઈ તે બદલ સત્પુરૂષનો ઉપકાર માની ખીજને પણ તેમ કરવા સંબોધે છે, પ્રેરે છે. એ પ્રમાણે થતાં થતાં સત્પુરૂષને ત્યાં જનારામાંના ડાહ્યા માણસો સમજી જાય છે કે સત્પુરૂષની નિષ્ક્રિય અવસ્થા વા જીવન્મુક્ત દશાદ્વારા જન્મમરણના ફેરા ટાળવા માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યાં પ્રમાણે સત્પુરૂષની ભક્તિ કરવાનો જ માર્ગ ગ્રહણ કરવો જોઈએ અને તેમ કર્યાથીજ નિષ્ક્રિય સત્પુરૂષમાં દૈવી શક્તિ પ્રાદુર્ભૂત થઈ, તે, તે પ્રમાણે ભક્તિ કરનારને

અને એ લક્ષ્મીનું જોઈ એજ પંથે જનાર બીજાને પણ લક્ષ્મી માર્ગનું સચુણ સુખ તથા નિર્ગુણ મુક્તિ મેળવી આપે છે. આ લક્ષ્મીમાર્ગે સત્પુરૂષોને ભજનારા લક્ષ્મીને આવેલા અનુભવો તેજ સત્પુરૂષના ચરિત્રનો મુખ્ય ભાગ હોય છે. પરંતુ સત્પુરૂષને ત્યાં જનાર બધાજ એમની લક્ષ્મીને પંથે ચડતા નથી; પણ ઘણીએ જાતની સારી માઠી ભાવનાનો આરોપ સત્પુરૂષ ઉપર કરનારા હોય છે. તેમને પણ તેમની ભાવનાનુસાર ફલ પ્રાપ્તિ થાય છે. આ લોકોની ભાવનાસિદ્ધી એ પણ સત્પુરૂષના ચરિત્રનો એક ભાગ છે, જોકે તે ઉપર કહેલા ભાગ કરતાં ગૌણ લેખી શકાય. સત્પુરૂષોના ચરિત્રોમાં ઉપર જણાવેલા બે જાતના અનુભવોનોજ સમાવેશ થઈ શકે અને હોય છે. વાસ્તવિક રીતે સત્પુરૂષનું પોતાનું ચરિત્ર પૂરુંજ થયેલું હોય છે. ચરિત્ર પૂરું થઈ નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં જાય ત્યારેજ તે સત્પુરૂષ બને છે, મારે આ પુસ્તકમાં જેમના જીવનનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે તેમનું ચરિત્ર ન સમજતાં, અમોએ અમારી અક્ષલના અસ્માવટે લક્ષ્મી માર્ગે વિહરનાર પ્રેમી લક્ષ્મી જનોને જે અનુભવો આવ્યા અને એથી ઉલટે રસ્તો વિચરનાર, એટલે કે વિરોધી લક્ષ્મીનું અવલંબન કરી તે રસ્તે પોતાનું અજાણ પછે કલ્યાણ કરી લેનારના વિદ્વાં સામે લક્ષ્મીની લક્ષ્મીએ જે દૈવી શક્તિ પ્રકટ કરી, તે દૈવી શક્તિએ કેવી અજબરીતે વિરોધી લક્ષ્મીવાળાએ નાંખેલાં વિદ્વાનો પ્રતીકાર કર્યો, તે બધી બાબતોનો હેવાલ ધ્યાનમાં લઈ, સત્ય બીનામાં બીલકુલ ફેરફાર કર્યા શિવાય, લોકોના કલ્યાણાર્થે જે જે પ્રકારનું વર્ણન શિડીના સાર્વજનિકાએ સ્થાપન કરેલી ઉપાસની મૂર્તિનું થવું જોઈએ એમ અમને તથા અસલ મરાઠી પુસ્તકના લેખકને લાગ્યું તે પ્રમાણે તે વર્ણન કર્યું છે. એનો અર્થ એમ નથી કે અમોએ જે વર્ણન કર્યું તે એકજ રસ્તો શ્રી ઉપાસની મહારાજના જીવનને વર્ણવવાનો છે. બીજા સારા વા માઠા અનેક રસ્તા હોઈ શકે છે અને તે પ્રમાણે કરનારને તેમનાં તેમના કર્મનુસાર ફલ-પ્રાપ્તિ થાય છેજ.

અત્યાર સુધી આપણે સત્પુરૂષના લક્ષણો તથા તેમના ચરિત્ર વિષે વિચાર કર્યો; એટલે કે ભવસાગર તરી જવાનું સ્કેલું સાધન

જે સત્સમાગમ આપણે કહ્યું, તેમાંથી એક સત્નો અર્થ કયો. હવે સમાગમ એટલે શું એ આપણે જોઈએ. સમાગમ સમ+આગમ. સમ=સાથે. આગમ=આવવું, રહેવું વિગેરે. એટલે કે સમાગમનો અર્થ સાથે આવવું, રહેવું, વિચરવું. એ રીતે સત્સમાગમનો અર્થ કરીએ અને સત્નો અર્થ સત્પુરૂષ લઈએ તો સત્સમાગમનો અર્થ સત્પુરૂષ સાથે રહેવું વિચરવું થાય છે. હવે સત્પુરૂષ સાથે સ્થૂલ રીતે રહેવાનું, વિચરવાનું, તો હરેક પ્રાણીથી કયાંથીજ બને ? અનેક ઉપાધિઓથી જકડાયેલો સંસારી જીવ, સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી, સત્પુરૂષનો સ્થૂલ સમાગમ હંમેશા કેવી રીતે કરી શકે ? ઉપરાંત, સત્પુરૂષો પણ હરેક પ્રાણીને તેમની સાથે રહેવા વા વિચરવાજ દેવા કાંઈ બંધાયેલા થોડાજ છે ? તેઓ તો સ્વેચ્છાએ વિહરનારા. તેમના સામર્થ્યના પ્રભાવને લીધે તેમને તો સાર્વભૌમ રાજા પણ કાંઈ કરવાની ફરજ પાડી શકતા નથી તો સામાન્ય મનુષ્યોનું શું ગળું કે તે તેને અમુકજ કરવાની ફરજ પાડી શકે ? માટે સ્થૂલ દૃષ્ટિએ જે અર્થ થાય છે તે સર્વોંશે લાગુ ન પડતો હોવાથી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ સત્પુરૂષ સમાગમનો શો અર્થ થાય તે જોઈએ. એ અર્થ પ્રમાણેનો સમાગમ એટલે આપણા સ્થૂલ શરીર વડે સ્થૂલ સમાગમ કરવો એટલે કે બાહ્ય સહવાસ કરવો તે નહીં, પણ ઈશ્વરે-ચ્છાથી ઘડી બે ઘડી, ચાર ઘડી, થોડા દિવસ, મહિના, વા વર્ષો સુધી, જેટલો જેટલો પૂર્વસંચિતાનુસાર સ્થૂલ સમાગમ (બાહ્ય સહવાસ) થયો હોય તેનું, વા અન્યજનોને એવી રીતે સત્પુરૂષની ઈશ્વરી શક્તિના જે જે અનુભવો આવ્યા હોય તેનું, સૂક્ષ્મ દેહ વડે ચિંતન કરવું તે સૂક્ષ્મ સમાગમ વા આંતર સહવાસ. આવી રીતે સૂક્ષ્મ સમાગમ કરવામાં પોતાના મનના વિશ્લેષો વા વિકલ્પો શિવાય કાંઈ વિધ્નો નડતાં નથી. તેથી પ્રત્યેક મનુષ્ય આ સૂક્ષ્મ સમાગમ યથેચ્છ કરી શકે છે. એવી રીતે સમાગમ કરતાં કરતાં જ્યારે આ સમાગમ ખૂબજ વધી જાય ત્યારે આ સત્ સમાગમ સેવનાર પોતેજ સદૃપ સત્પુરૂષ બની જાય છે અને જે સહજ સ્થિતિમાં સત્પુરૂષો રમમાણ હોય છે તે આનંદનો તે પણ ઉપભોગ લે છે. વાસ્તવીક રીતે એ પ્રમાણે બને

ત્યારેજ સત્સમાગમ થયો કહેવાય; કારણ સત્પુરૂષ સાથે રહેવું વા વિચરવું એનો અર્થ સત્પુરૂષ જે સ્થિતિમાં હોય તે સ્થિતિમાં રહેવું એમ પણ થઈ શકે; એટલે કે સત્સમાગમ એ'વો શબ્દ છે કે તેનો અર્થ સાધનરૂપી ચિંતનરૂપ સમાગમ પણ કરી શકાય છે અને એ'વા સાધનનું જે ફળ જે સત્પુરૂષ અવસ્થારૂપી ફળ આવે તેની પ્રાપ્તિ તે પણ એક દૃષ્ટિએ સત્સમાગમ લેખી શકાય છે.

સત્પુરૂષનાં ચરિત્રો એ ઉપર કહેલ સાધનરૂપી સત્સમાગમનાંજ અંગ છે. નિષ્ક્રિય સ્થિતિને લીધે સત્પુરૂષનું ઇશ્વર સાથે જે સામ્ય છે તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કર્યોજ છે; તો જે સાધન વડે ઇશ્વર પ્રાપ્ત થાય એમ કહ્યું છે તેજ સાધન વડે સત્પુરૂષાવસ્થાની પ્રાપ્તિ થાય એ નિઃસંશય વાત છે. ચરિત્રોના વાંચન એ સત્પુરૂષોના ગુણોનાં કીર્તનજ છે, ઇશ્વરના ગુણાનુવાદજ છે; તેથી લક્ષિત રસનાં એ મૂળ્ય અંગ છે, એમ કીર્તનની મહત્તા વર્ણવનારાં નીચેનાં વાક્યોપરથી સ્હેલાઇથી જોઇ શકાય છે.

उपगायन्पृथग्नृत्तयन्कर्माण्यभिनयन्मम ।

मत्कथाः श्रावयन्पृथग्नृत्तयन्मौहूर्तक्षणिको भवेत् ॥

શ્રીમદ્ભાગવત

मच्चिताः मङ्गतमाणाः बोधयंतः परस्परम्

कथयंतश्च मां नित्यं तृप्यन्ति च रमांति च

सततं कीर्तयंतो मां.....

ભગવદ્ગીતા.

તેવીજ રીતે નવવિધા લક્ષિતમાં પણ શ્રવણ કીર્તન વિષ્ણોઃ સ્મરણ છે.

આથીજ શરૂઆતમાં કહ્યું છે કે લક્ષિતરસનો દહાવો લૂંટવા અને લૂંટાવવાના ઉદ્દેશથી આ પુસ્તક બહાર પાડવામાં આવે છે. ભાષાંતર કરવાં તે તો પ્રેમરસ ભાષાંતર કરતી વખતે પીધેજ હશે પણ મનુષ્ય જાતિને અને તેમાંજે પ્રેમીઓને એકાદી હોયું, રહેવું, ગમતું નથી; તે ન્યાયાનુસાર આ પુસ્તકદ્વારા પ્રેમીઓનો

પ્રેમ રસ પી, પ્રેમમય થઇ જાય, એ હેતુથી આ પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે. તેથી આ પુસ્તકના વાંચનથી વાંચકના હૃદયમાં ઇશ્વરી-પ્રેમ સ્ફુરે, પ્રકટે, બલવત્તર બને અને કોઇ અધિકારી પુરૂષના હૃદયમાં આ જીવન ચરિત્રના વાંચનથી એ ઇશ્વરી પ્રેમની જ્યોત એવી તો સળગે કે એને દેહભાન વિસરાવી, ઘડીભર કાં ન હોય-પણ એટલોએ વખત જો તેને પ્રેમમય બનાવી દે તો, ખરેખર આ ભાષાંતરની સફળતા થઇ લેખાય, તોજ ભાષાંતર કર્તાનો ઉદ્દેશ પાર પડ્યો છે એમ સર્વાંશે લેખાય.

છેવટે ઇશ્વર પ્રત્યે એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, ન્હાની મોટી વયના જે જે ઇશ્વર-પ્રેમી મિત્રોએ પ્રુક્ષે વિગેરે સુધારવાના કામમાં મદદ કરી છે તેનું તે કલ્યાણ કરે! અસ્તુ.

૨૯૧૬, ગાંધીરોડ ત્રીજેમાળે
બાલા હનુમાન પાસે
અમદાવાદ.

}

વા. પ્રા. પટેલ.

५१

प्रत्येक ज्ञाति वगैरे आपआपल्या
स्वधर्मिणों आचरण करणे
हेंच सर्व देशांत सर्वधर्माच्या
सुरवाचे मुख्य बीज आहे.

स्वार्थत्याग करून कोणाच्याही
कल्याणासाठी आपण स्वतः होऊनच
स्वभावतः स्वधर्मनुसार सत्कर्म करणे
हेंच सर्व ब्राह्मणांचे मुख्य कर्तव्य.

श्री विद्यासनी महाराजना स्वहस्त लिखित
जे ज्योतिष वाक्ये.

ॐ

શ્રી ઉપાસની જીવનકળા.

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥

મ. ગીતા અ. ૪ શ્લો. ૯.

પ્રકરણ પહેલું.

પૂર્વ પીઠીકા—(કુલ વૃત્તાંત)

॥ शुद्ध बीजा पोटीं, फळें रसाळ गोमटीं ॥

ફળો રસવાળાં, મધુર અને અમૃતસમાન હોય તો તેનું બી શુદ્ધ જ છે, એવો સિદ્ધાંત છે. એ સિદ્ધાંત ઉપરથી શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્ગુરુ ઉપાસની બાળા મહારાજનો જન્મ જે કુળમાં થયો, તેની શુદ્ધતા, પવિત્રતા, સદાચાર સંપન્નતા, ઈશ્વરનિષ્ઠા, તપાનુષ્ઠાન, દાનશીલતા ઇત્યાદિ અતિ કીમતી ગુણો સિદ્ધ થાય છે.

આ કુટુંબનું નામ ઉપાસની હોઈ તેનું ગોત્ર ગૌતમ છે, વેદ શુકલયજુર્વેદ અને શાળા માધ્યંદિન છે. પૂર્વજોનું મૂળનું રહેઠાણ કરવીર (કોલહાપુર) ક્ષેત્ર છે; કુળદેવત શ્રી મહાલક્ષ્મી છે. એમના પૂર્વજોએ, વેદશાસ્ત્ર સંપન્નતા અને ધર્મપરાયણતાથી પોતાની કીર્તિ અજરામર કરી, કુળની પવિત્રતા દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિગત કરી.

શ્રી સદ્ગુરુના આજ્ઞેબાનું (દાદાનું) નામ ગોપાળશાસ્ત્રી હતું. તેમનું ચરિત્ર પણ મનનીય અને અનુકરણીય છે. આ મહા પુરુષનાંજ સદાચરણ અને સત્વશીલતાનું પરિણામ શ્રી સદ્ગુરુના ચારિત્ર્ય પર થયું હોવાથી, તેમનો થોડો ઇતિહાસ આ સ્થળે આપવાનું યોગ્ય લાગ્યાથી આપીએ છીએ.

ગોપાળ શાસ્ત્રીના પ્રપિતામહ (પંજ) શિવરામશાસ્ત્રી વિદ્વાન

આ માફે દિવ્ય જન્મકર્મ તત્વતઃ જે જાણે છે, તે દેહ ત્યજ્યા પછી પુનર્જન્મ પામતા નથી. (પશ્ય) હે અર્જુન ! મને પામે છે.

હતા; તેમણે વ્યાકરણ, ધર્મશાસ્ત્ર અને વૈદિક વિષયમાં સારી કીર્તિ સંપાદન કરી હતી. તે વખતના વિદ્વાનોમાં તેમની નામના અધિક હોવાથી નાશિક જીલ્લાના તિળવણ પરગણાના વિદ્યાપ્રિય શ્રીમંત મલ્હારરાવ દેશમુખે એમને કોલ્હાપુર બોલાવી લઈ પોતાના આશ્રય નીચે રાખ્યા; અને તેમનાજ પરગણામાંના એક સત્યાયન જેને હાલ સટાણા કહે છે તે ગામમાં તેમને ઘરબાર કરી આપી તેમનું યોગક્ષેમ સારી રીતે ચાલે એવી વ્યવસ્થા કરી આપી. ત્યારથી આ કુટુંબનું સટાણા કાયમનું રહેઠાણ બન્યું.

ગોપાળ શાસ્ત્રીની વેદ શાસ્ત્રમાં ઉત્તમ પ્રગતિ હતી અને તેમની કીર્તિ સર્વત્ર પ્રસરેલી હતી. આ વાત સયાજીરાવ મહારાજના સાંભળવામાં આવી. સયાજીરાવ મહારાજ ગુણ ગ્રાહક અને વિદ્વાનના સહવાસના ભૂખ્યા હતા; તેજ પ્રમાણે રાજગુરૂ રંગીલાલ મહારાજ પણ મહાસત્વશીલ, વિદ્વાન અને જ્ઞાની હોવાથી નિરભિમાની અને સરળ સ્વભાવના માણસનો તેમને ઘણો શોખ હતો. તેમણે પણ ગોપાળરાવશાસ્ત્રીની કીર્તિ સાંભળી હતી. તેમની સંમતિથી, શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજે ગોપાળરાવ શાસ્ત્રીને પોતાના સંસ્થાનમાં બોલાવી, તેમનું યોગ્ય સન્માન કર્યું અને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે તેમને અધિકાર આપ્યો. ગોપાળશાસ્ત્રીનો સ્વભાવ અત્યંત નમ્ર, સરળ અને નિસ્પૃહ હતો. રાજગુરૂનો પ્રેમ શાસ્ત્રી બુઝાના સુસ્વભાવને લીધે તેમની પર દિવસે દિવસે વધતો ગયો. તેઓ ગોપાળશાસ્ત્રીનું બહુ માન રાખતા. સભ્ય વર્તનને લીધે નાગરિકોમાં અને અધિકારી વર્ગોમાં પણ તે પ્રિય, સન્માનનીય અને પૂજ્ય બન્યા હતા.

દરરોજ સ્નાન સંધ્યા, પંચ મહાયજ્ઞ, લઘુરૂદ્ર, વેદાંત પારાયણ, દાનધર્મ, અતિથિ સત્કાર, વેદાધ્યયન, અધ્યાપન અને વેદાંત પ્રવચનમાં એમનો બધો વખત જતો. તેમના તત્વ જ્ઞાનથી ભરેલાં પ્રવચનો સાંભળવા મોટા મોટા લોકો આવતા. શ્રીમંત મલ્હારરાવ મહારાજની 'કારકીર્દી' બુધી તેઓ વડોદરામાં રહ્યા. પછી કાંઈ કારણસર તેમને વડોદરામાં રહેવું ગમ્યું નહીં તેથી તેમણે પોતાને ગામ પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો. આ ખબર શહેરના લોકોને

પડી એટલે એમના ભાવિ વિયોગનું દુઃખ એમને દુઃસહ થઈ પડ્યું તેથી તેમણે એમને એમ ન કરવા અનેક રીતે આગ્રહ પૂર્વક વિનંતિ કરી પણ ત્યાંથી નીકળવાનો એમણે જે નિશ્ચય કર્યો હતો તે તેમણે બદલ્યો નહીં. તેમનો તેવો નિશ્ચય જોઈ, જતી વખતે નગર લોકોએ એમને ખૂબ માનપાન આપી એક મોટી રકમ અને ભારે કીંમતનાં વસ્ત્ર તથા અલંકારો અર્પણ કર્યાં. પરંતુ, ગોપાળશાસ્ત્રીએ તે અર્પણ કરેલી વસ્તુમાંથી કંઈ પણ વસ્તુ ન લીધી એટલુંજ નહીં પણ, પોતાનો જે સામાન હતો તે પણ લીધાં શિવાય, ફક્ત જરૂર જેટલાંજ સાદાં કપડાં ભેર, તે પોતાને ઘેર સટાણે આવ્યા.

સટાણે આવ્યા પછી તે પોતાનો વખત સ્નાન સંધ્યાદિ ધાર્મિક કૃત્યોમાં ગાળી, ગરીબ અને અનાથ વિદ્યાર્થીઓનો ઉદર નિર્વાહ ચલાવી, તેમને પ્રેમથી વિદ્યાદાન આપવા લાગ્યા. પ્રાચીન ઋષિઓ પ્રમાણે અધ્યયન અધ્યાપનમાં વખત ગાળી તે હંમેશા આત્માનંદમાં નિમગ્ન રહેતા. એવા સર્વ ભૂતમાં ભગવાનને જોનાર પાસે રાગ દ્વેષ વગેરે ક્યાંથી રહે ? જે નિર્વૈરઃ સર્વ ભૂતેષુ (દરેક ભૂતો પ્રતિ નિર્વૈર) ની સ્થિતિમાં હોય છે તેમનામાં વેર ભાવ ક્યાંથી રહે ? શત્રુ, મિત્ર નિંદક વગેરે બધાં તરફ સમદષ્ટીથી પ્રેમથી જોનારા જે હોય છે તેમને બીજા માટે મત્સર ક્યાંથી હોઈ શકે ? સદૃપ અઘટિત શક્તિવાળી, પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ, અખંડ સુખરૂપવાળી અવસ્થા આવવા માટે ઉપરની (આ) કામ ક્રોધાદિ વિકાર રહિત અવસ્થાની જરૂર છે.

જ્ઞાની, સાત્વિક અને સાધુનો છળ થઈ તેમની સહનશીલતા લોકોની દૃષ્ટિએ પડે, લોકોમાં તેમની સુવિમલ કીર્તિ વધે, એવોજ ઇશ્વરી સંકેત છે, એમ ઘણા પ્રાચીન કાળથી જણાઈ આવે છે. આની સાક્ષી ઇતિહાસ તથા પુરાણો પુરેછેજ. આ નિયમને અનુસરીનેજ, ગોપાળ શાસ્ત્રીને પૂજ્ય માની લોકો તેમનું સન્માન કરતા હતા એ ત્યાંના ચંદ્રાત્રે અટક ધરાવતા કુટુંબના એક વિદ્વાન ગૃહસ્થથી સહન થતું નહોતું. આ ગૃહસ્થ સારા વિદ્વાન અને

પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રી હતા. પરંતુ તેમનાથી પારકાનો ઉત્કર્ષ સહન થતો નહોતો તેથી આવા લોક પ્રિય અને પ્રસિદ્ધી પામેલા સન્નન તરફ કાયમના મત્સરે એમનું મન ઘેરી લીધું. આ મત્સરને લીધે મત્સરના બીજ સહાયકારી ક્રોધ, મોહ, ઇત્યાદિનાં પણ તેમનામાં વાસ્તવ્ય હતાં જ. પારકી રહડતી નહીં સહી શકવાનો આ દોષ તેમનામાં ન હોત તો તેમની ગણતરી મોટી યોગ્યતાવાળા ગૃહસ્થોમાં થઈ હોત. ગોપાળશાસ્ત્રીમાં સત્શીલતા, સહનશીલતા અને શાંતતા તો હતાં જ પરંતુ તે પૂર્ણપદે પહોંચે તે માટે જ જાણે પરમેશ્વરી સંકેતથી ઉપરના વિદ્વાન નિર્માણ થયા હતા. તેમની મારફતે ગોપાળશાસ્ત્રીના સત્શીલતા તથા સહનશીલતા બેએ ગુણોની પૂર્ણતા થઈ તેથી તે ગોપાળશાસ્ત્રીના પરમાર્થ દૃષ્ટિએ હિત કતા અને શુદ્ધપણ થયા અને ગોપાળશાસ્ત્રી તેમને તેવા માનતા પણ હતા.

આ એક નિયમજ છે કે એકને પૂર્ણતા આવવા માટે તેથી ઉલટી બાજુની જરૂર પડે છે. કોઈ પણ રીતે નિંદા, ત્રાસ, દ્રેષ, અપમાન વગેરે પ્રકારે કોઈની કસોટી કરવાનો પ્રયત્ન કરનાર જે હોય છે તેને એક શુદ્ધ સમજવામાં આવે છે. એ ઉપર પહેલાંનું ઉદાહરણ જુઓ તો મંગાજીબાએ શ્રીતુકારામ મહારાજની કસોટી કરી તેમના સદ્ગુણોને પ્રકાશમાં લાવવામાં તે શુદ્ધપણ થયા હતા. તેજ પ્રકાર ગોપાળ શાસ્ત્રીના સંબંધમાં ચંદ્રાત્રેનો છે. નિંદા દ્રેષ વગેરે રસ્તે હિંસા કરી ગોપાળશાસ્ત્રીના સત્વશીલતા વગેરે ગુણોની પૂર્ણતા કરવા માટે જાણેકે તે પ્રયત્ન કરતા હતા. જે કુળમાં કોઈ મહાત્મા થવાના હોય છે તેની પહેલાંની પેઢીમાં ઉલટી સુલટી રીતે જે પુરૂષ પ્રકટ થઈ, એક જે વિદ્વદ્ પુરૂષ હોય છે, તે બીજો જે ગ્રીધો સરળ મનુષ્ય હોય છે તેના કામકોલાદિ હરણ કરવા માટે અને તેને પૂર્ણ સહનશીલતા આણી આવવા માટે દ્રેષબુદ્ધિને રસ્તે પ્રયત્ન કરે છે. પછી તે ગ્રીધા પુરૂષને પૂણ શાંતતા આવી તે પૂર્ણ અવસ્થામાં જાય એટલે તે વિદ્વદ્ માણસનું કામ પૂરું થઈ જાય છે અને તેનો જીવ તે સીધા પુરૂષના જીવમાં લીન થઈ જઈ તે બેઉ એકજ અવસ્થામાં શાંતરૂપ થઈ બેસે છે. એજ પ્રમાણે શ્રીતુકારામ મહારાજ અને મંગાજીબા એ ખરી

રીતે જો નહોતા. મંબાજીબુઆનો આત્મા, તુકારામજીબુઆની કસોટી કરવાનું કામ પૂરું થયું એટલે, તેમની સાથેજ વૈકુંઠમાં ગયો. એજ પ્રમાણે ચંદ્રાત્રે શાસ્ત્રી જે ગોપાળશાસ્ત્રી સાથે વિરોધથી, દ્વેષ-લાવથી, વર્તતા હતા તેનું પરિણામ એજ થયું કે ગોપાળશાસ્ત્રી પોતાની પછીની ત્રણ પેઢીમાં એટલે, “ શ્રીસામ્યદાનંદ ઉપાસની બાગા મહારાજ ” સુધીમાં પૂર્ણ સદૃષ્ય થઈ ગયા. આ પરિણામ, ગોપાળશાસ્ત્રીમાં સત્વશીલતા, સહનશીલતા અને શાંતતા પૂર્ણપણે હતાં, તેથીજ આવ્યું. તે સદૃષ્ય અવસ્થા આવે તે માટે કસોટીએ ચહડાવવાની જે કામગિરી વિદ્વાન ચંદ્રાત્રેશાસ્ત્રી પાસે ઇશ્વરી સંકેતથી આવી હતી તે પૂરી થતાંજ ચંદ્રાત્રેશાસ્ત્રી પણ ગોપાળ-શાસ્ત્રી સાથે પ્રજ્ઞરૂપ થયા.

ગોપાળશાસ્ત્રીનાં આવાં પવિત્ર ઘરમાં, અથવા તે પવિત્ર આશ્રમમાં પુષ્કળ વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાભ્યાસ કરી, રહેતા. શાસ્ત્રીબુઆનો કાયદો બહુ સખત હતો. વિદ્યા સાથે વિનય, નમ્રતા, સભ્યતા અને મર્યાદા પાલન વગેરે સદ્ગુણોમાં પણ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી પ્રવીણતા મેળવતા. શાસ્ત્રીબુઆ પોતાના છોકરાને પણ તેજ નિયમ પ્રમાણે ચલાવતા કારણ પોતાના છોકરા અને બીજા વિદ્યાર્થીમાં તે કદી ભેદભાવ ન રાખતા. આ નિયમનનું પરિણામ સહવાસમાં રહેનારાં બધાંજ ન્હાનાં મોટાં માણસો પર થાય છેજ; તેજ પ્રમાણે સદ્ગુરૂની ઉમ્મર ન્હાની હતી તો પણ તેમના તે કોમલ હૃદય ઉપર આ નિયમનનું પરિણામ અતિ ઉત્તમ થયું. એ સંબંધમાં બનેલો એક પ્રકાર વાચકના આગળ મૂકીએ તો તે અપ્રાસંગિક કહેવાશે નહીં. ગામનો કોઈપણ સમારંભ શાસ્ત્રી મહારાજની અધ્યક્ષતા શિવાય થતો નહોતો. એકવાર એવાજ એક મોટા સમારંભમાં તેમનાથી કેટલાંક કારણસર જઈ શકાયું નહીં, તેથી તેમણે પોતાને બદલે પોતાના નાના પૌત્રને (મહારાજને) મોકલ્યા. શાસ્ત્રી મહારાજ માટે તેમની યોગ્યતા અને વિદ્વતાને શોભે એવું એક ઉચ્ચાસન રાખ્યું હતું; પરંતુ તે ન આવ્યાથી તે ખાલી રહ્યું હતું. તેની ઉપર તેમનો પૌત્ર બેસે એવી ઇચ્છા બધા લોકોએ આગ્રહ પૂર્વક દર્શાવી. પરંતુ, “ મહારો

ત્યાં બેસવાનો અધિકાર નથી," એમ જૂઠું નમ્રતા પૂર્વક મહારાજે જણાવી પોતે એક ખૂણામાં હલકા દરજ્જાવાળા માણસોને બેસવાની જગ્યામાં બેઠા. આવી રીતે એમણે પોતાના દાદાજીના શિક્ષણના સખત નિયમનની લોકોને ખાત્રી કરી આપી.

આ ગોપાળ શાસ્ત્રીને બાળકૃષ્ણ, ગોવિંદ અને દામોદર એવા ત્રણ ચિરંજીવ હતા. તેમાં બાળકૃષ્ણ એ સઉથી મોટો હતા. પરંતુ તે સુમારે પંદર સાળ વર્ષના હતા ત્યારેજ ગુજરી ગયા તેથી તેમને વિષે કંઈ ખાસ લખવા જેવું નથી. બાકી રહ્યા બે છોકરા. ગોવિંદશાસ્ત્રી અને દામોદર-શાસ્ત્રી. શિક્ષણમાં આ બેઉ પોતાના પિતા ગોપાળ શાસ્ત્રીના જેવાજ (બરોબરીઆ) હતા. તેમાંએ ગોવિંદશાસ્ત્રીએ વ્યવહારિક રીત પ્રમાણે સરકારી નિશાળમાંનું પણ શિક્ષણ લીધું હતું તેથી અને તેમની બુદ્ધિ તીવ્ર હોવાને લીધે ગણિત વિષય કઠણ હતો છતાં પણ તેમાં તેમણે પ્રવીણતા મેળવી હતી. તેની પૂર્ણતા થવા માટે તથા જ્યોતિઃ-શાસ્ત્રમાં પણ પ્રાવીણ્ય મેળવવા માટે તેઓ પિતાની રજા લઈ રા. કેરોનાના છત્રેને ત્યાં પુણે ગયા; અને નવીન પદ્ધતી પ્રમાણે શિક્ષણ લઈ તે બેઉ શાસ્ત્રનું અધ્યયન પૂરું કરી તે ઘેર પાછા આવ્યા. એમના લગ્ન ડાંગસંવંદાણના એક સદ્ગૃહસ્થની રૂકિમણી-બાઈ નામની કન્યા સાથે થયાં હતાં. આજ અમારા સદ્ગુરૂના માતા પિતા છે. ગોવિંદશાસ્ત્રીએ ધંધા માટે ગમે ત્યાં જવાની પોતાની ઈચ્છા પિતાને જણાવી. પરંતુ શાસ્ત્રી મહારાજની વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે તેમને છોડી પોતે પારકા સ્થળમાં જાય એ ગોવિંદ શાસ્ત્રીને ઠીક લાગ્યું નહીં. અને એમને શાસ્ત્રી મહારાજની રજા પણ મળતી નહીં. પરંતુ કુટુંબની પરિસ્થિતિનો વિચાર તેમના આગળ મૂકી આખરે તેમણે પિતાશ્રીની પરવાનગી મેળવી લીધી. શાસ્ત્રી મહારાજને પૂર્ણપણે (બરોબર) ઓળખનાર અને પૂજ્ય માનનાર એક ગૃહસ્થ ધુળીઆની ન્યાયાધીશ કચેરીમાં શિરસ્તેદાર હતા. તેમને ત્યાં તે ગયા. તે ગૃહસ્થે પ્રયત્ન કરી તેજ કોર્ટમાં ગોવિંદ શાસ્ત્રીને તેમની લાયકી પ્રમાણે સારી નોકરી અપાવી. આવી રીતે આધાર મળી ઉદર નિવાહનું સાધન હાથમાં આવ્યાથી તેમને સમ્પ્રધાન થયું. તેમની બુદ્ધિના પ્રભાવથી, સંસ્કૃત ભાષાની અત્યંત વિદ્વતાથી

તેમજ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી તેઓ થોડા વખતમાંજ ઘણા પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા અને તેમને લાગ્ય પ્રાપ્તિ સારી થઈ. શ્રીયુત મોડક તે વખતે ત્યાંની હાઈસ્કુલના હેડ માસ્તર હતા. તેમને જ્યોતિષનો શોખ હોવાથી તેમની અને ગોવિંદ શાસ્ત્રી વચ્ચે બહુ સ્નેહ બંધાયો. આ શાસ્ત્રના જ્ઞાનને લીધે ઘણાએ મ્હોટા મ્હોટા ગૃહસ્થોનું એમને ત્યાં આવવા જવાનું થતું તેથી લોકોમાં પણ એમની સારી પ્રતિષ્ઠા જામી. આવી રીતે ધુળીઆમાં સંસાર ચાલે એવી સગવડ થયાથી તેમના પત્નીને લાવી તેમણે ઘર માંડ્યું અને પોતાનો ધંધો ચાલુ રાખી પોતાના કુટુંબનું પેઢી દર પેઢીથી ઉતરી આવેલું અધ્યાપકનું કામ પણ તેમણે પરોપકાર માટે ચાલુ કર્યું. વેદ વેદાંગમાં તે ઘણા પ્રવીણ હતા તેથી ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ એમના શિક્ષણનો લાભ લીધો. તેમને સંતતિમાં બાળકૃષ્ણ, કાશીનાથ (મહારાજ), અનંત, વિષ્ણુ અને રામકૃષ્ણ નામના પાંચ છોકરા અને ગોદાવરીબાઈ નામની એક છોકરી થયાં.

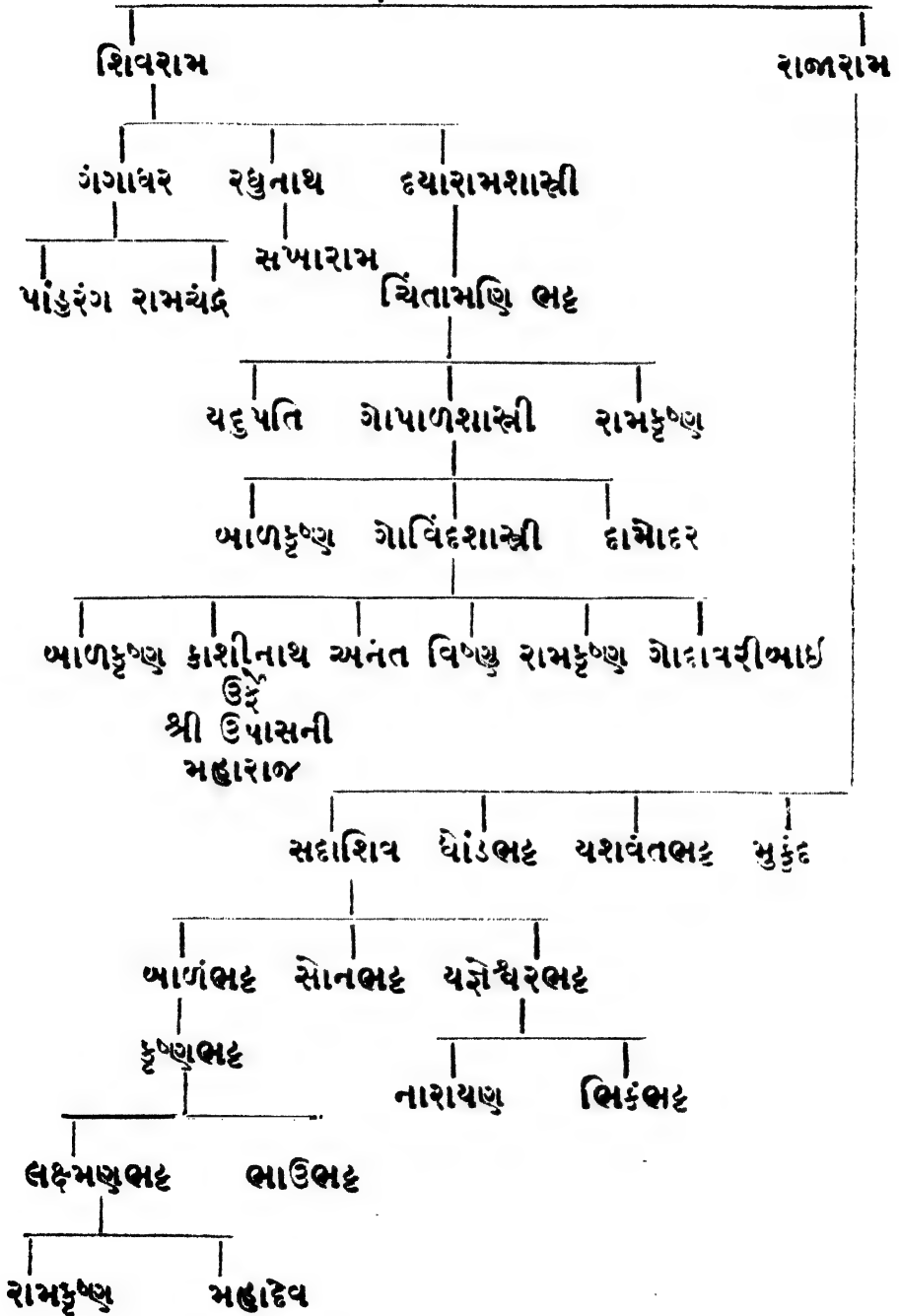
આ પ્રકરણ પુરું કરતાં પહેલાં આ કુટુંબના વિદ્વાન વર્ગે લોકકલ્યાણ માટે જે ગ્રંથો રચ્યા તેનો ઉલ્લેખ કરવો એ અસ્થાને નહીં ગણાય. તદ્દન ઉત્તર અવસ્થામાં પણ શ્રીયુત ગોપાળ શાસ્ત્રીનો વિદ્યા વ્યાસંગ બહુ જળરો હતો. તેમણે “**વ્રજાનંદામૃત**” અને “**સત્કથામૃતસાગર**” નામના બે પદ્યાત્મક ગ્રંથો સંસ્કૃતમાં લખ્યા, જેમાંનો બીજો ગ્રંથ છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયો છે. આ ગ્રંથ લખતી વખતે શાસ્ત્રી મહારાજની ઉંમર ૬૬ વર્ષની હતી. તેવીજ રીતે શ્રી. ગોવિંદશાસ્ત્રીએ પણ પોતાના માનીતા જ્યોતિષ વિષય ઉપર “**સ્વેદક રત્નાકર**” અને “**તારિત્વોત્પત્તિગ્રંથ**” નામના બે ગ્રંથો લખી તે ઉપરાંત **સત્પુરુષ શ્રીનયન મહારાજનું** ચરિત્ર પણ સંસ્કૃત કાવ્યમાં લખ્યું છે. વિદ્વાન અને લાલિક લોકોને આ ગ્રંથો જોવાજોવા છે.

શ્રી સદ્ગુરુ ઉપાસની મહારાજનું વંશ વૃક્ષ નીચે આપીએ છીએ. જેથી ઉપર કહેલી હકીકત સમજવાનું સુલભ થઈ પડે.

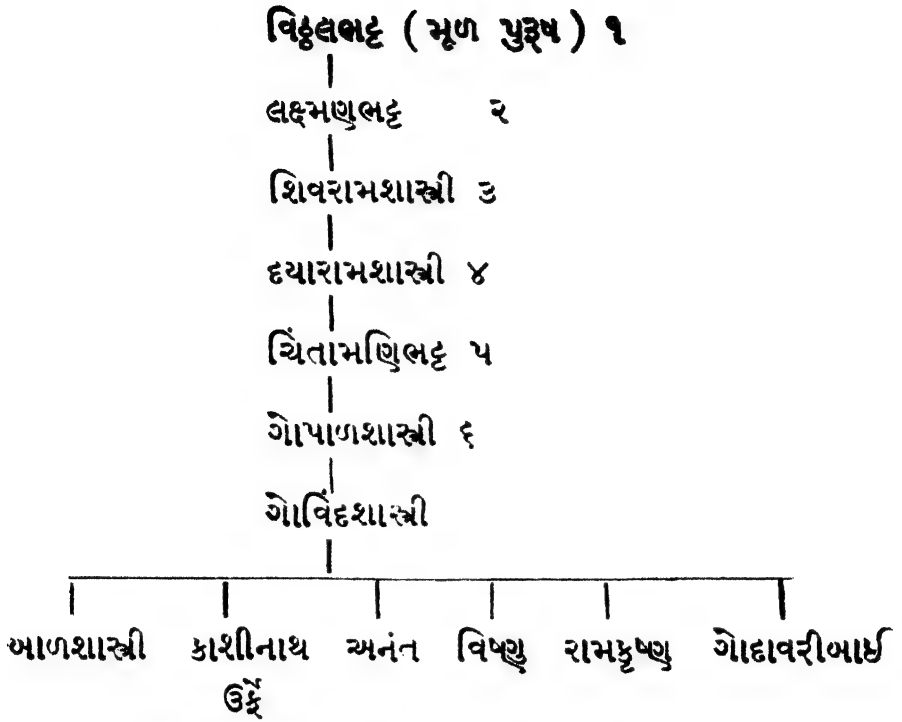

મહેાટું વંશવૃક્ષ.
વિકૃલભટ્ટ (મૂળ પુરુષ)

લક્ષ્મણભટ્ટ

વંશાવળી.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ

ઉપરની વંશાવળીમાંના ગોપાળશાસ્ત્રીના પહેલાંના પ્રમુખ પૂર્વજોનો ટુંકો પણ પૂર્વાવર સંબંધ સમજાવનારો હેવાલ.

૧ વિકૃલભટ્ટ—જન્મ શાલિવાહન શકે ૧૬૧૫, ગૌતમ ગોત્ર, શુકલ યજુર્વેદી માધ્યંદિન શાખા, કોલ્હાપુરનું વાસ્તવ્ય. કુલ દૈવત શ્રી મહાલક્ષ્મી એઓ ઉત્તમ ધનપાઠી અને સદાચાર સંપન્ન હતા. એમણે ગાયત્રી પુરશ્ચરણ કર્યું હતું.

૨ લક્ષ્મણભટ્ટ—વેદનું ઉત્તમ જ્ઞાન ધરાવનાર તથા જ્યોતિષી હતા. પોતે પંચાંગ તૈયાર કરતા. દેવી આગળ સમશતીનો પાઠ કરવાનો નિયમ મરતાં સુધી પાળ્યો. ફળ જ્યોતિષમાં એકા હોઈ એમની વાણી યશદાયી હતી.

૩ શિવરામશાસ્ત્રી—એમની વિદ્વત્તાની કીર્તિ સાંભળી નાશિક જીવાના તિળવણુ પરગણાના મલાહરાવ દેશમુખે તેમને કોલ્હા-

પુરથી ખાસ બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યા અને તેજ જીજ્ઞાસુ સટાણા નામના ગામમાં ઘર બાંધી આવ્યું. ત્યાં સેંકડો જણાસુ વિદ્યાર્થી લોકો તેમને ગુરૂ માની તેમની પાસે અધ્યયન કરતા. સટાણા ગામથી નવ ગાઉપર આવેલાં મયૂરપુરમાં (મલ્હેરગામમાં) એમણે મત્પુરૂષ શ્રી ઉદ્ધવમહારાજના સાંપ્રદાય પ્રમાણે ભાગવત-ધર્મનો અંગીકાર કર્યો. અને શ્રી ઉદ્ધવમહારાજ રામોપાસક હોવાથી એમણે પણ રામ ઉપાસના શરૂ કરી. એમનાથીજ તે કુટુંબની સટાણામાં રહેવાની શરૂઆત થઈ.

૪ દયારામશાસ્ત્રી—ના પિતા શિવરામશાસ્ત્રી રામ ઉપાસક હોવાથી શ્રીરામના પ્રસાદથી એમનો જન્મ થયો તેથી તેનું નામ “દયારામ” રાખવામાં આવ્યું. એ મહાન પંડિત હતા. વ્યાકરણ ધર્મશાસ્ત્ર, વેદાન્ત વગેરે શાસ્ત્રમાં પૂર્ણ પારંગત હતા. એમણે વડોદરામાં પરીક્ષા આપી “મહાપંડિત”ની માનપદ પદ્વી પ્રાપ્ત કરી હતી. એમણે પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે, મુલ્હેર ક્ષેત્ર પાસે હરગડ નામના ડુંગરની ગુફામાં, શ્રી ઉદ્ધવમહારાજના ગુરૂ શ્રી કાશીરાજ મહારાજને સ્થાપેલું એકવીસ ગણપતિનું સ્થળ છે ત્યાં તપશ્ચર્યા કરી. શ્રી ગણેશ પ્રસાદથી તેમને પુત્ર થયો તેથી તેમનું નામ ચિતામણિ રાખ્યું.

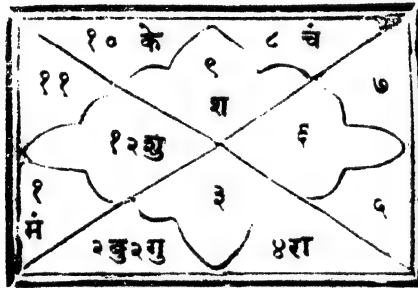
૫ ચિતામણિભટ્ટ—આમને ‘ચિતામણિભટ્ટ આળા’ કહેતા, તેમણે સાર્થ વેદાધ્યયન કર્યું હતું. એઓ હરિહર અને મહીધરના ભાષ્ય ઉપરથી હંમેશ લોકોમાં શુકલયજુર્વેદનું પ્રવચન કરતા હતા. એમના પિતા પેઠે એમણે પણ વડોદરે જઈ વેદભાષ્યની પરીક્ષા આપી. એમનો વિદ્યાર્થી વર્ગ બહુ મોટો હતો. એમની તીવ્ર સદાચાર સંપન્નતાને લીધે, એમને શ્રીઉદ્ધવમહારાજનો અવતાર માની, લોકો સાધુ કહેતા. એમને ગોપાળ (શ્રીઉપાસની મહારાજના આબ્જદાદા) યદુપતિ, અને રામકૃષ્ણ નામના ત્રણ પુત્રો થયા. શ્રીઉદ્ધવમહારાજના પરમશિષ્ય શ્રીનયનમહારાજ એ મુલ્હેરથી બે કોસ ઉપર આવેલાં અંત:પુર (અંતાપુર) ગામમાં રહેતા. તેમના પૌત્ર, શ્રીરઘુનાથ મહારાજનો, ઉપદેશ ચિતામણિભટ્ટે લીધો

અને તેમને પોતાના મોક્ષગુરુ તરીકે માની તેમની સાથે શિષ્ય પ્રમાણે અદબથી ચાલતા. આ શ્રીરઘુનાથ મહારાજને પુત્ર નહોતો તેથી ચિંતામણી ભદ્રે પોતાનો ત્રીજો છોકરો રામકૃષ્ણ ગુરુચરણમાં અર્પણ કર્યો. હાલ આ રામકૃષ્ણમહારાજના વંશને અંતાપુરમાં છે. યદુપતીનો વંશ આગળ નથી. બાકી રહ્યા ગોપાળશાસ્ત્રી જેમની સવિસ્તર હકીકત આગળ આપીજ છે.

પ્રકરણ બીજું.

મહારાજનું બાળપણ અને શિક્ષણ.

જન્મ કુંડળી.

વૈશાખ વદ બીજ શકે ૧૭૯૨ (તારીખ ૧૫ મે ૧૮૭૦)નો દિવસ ઉપાસની કુટુંબને માટેજ નહીં પણ અખિલ જગતને માટે શુભ અને આનંદદાયક ઉગ્યો. આ દિવસે અમારા સદ્ગુરુ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સગુણરૂપ ધારણ કરી આ ભૂમિતળ ઉપર 'પરિત્રાણાય સાધૂનાં વિનાશાય ચ દુષ્કૃતામ્' માટે પ્રકટ થયા. આને નિર્ગુણ બ્રહ્મ સગુણરૂપ ધારણ કરશે, નિરાકાર વસ્તુ આકાર લેશે અને જે શક્તિદ્વારા સૂર્યચંદ્રને પ્રકાશ મળે છે તે આત્મ જ્યોતિ મનુષ્યરૂપે અવતરશે અને તે પ્રકાશના કિરણો આગળ આપણાં કિરણો નિસ્તેજ થઈ જશે એ બાણીનેજ કે શું, સૂર્યનારાયણ અસ્તાચળે સીધાબ્યા અને પછી સંધ્યા સમયે ચંદ્રોદય થતાં જ અમારા સગુણ બ્રહ્મ સૌભાગ્યવતી શ્રી રૂકિમણી માતાને ઉઠે શ્રી ક્ષેત્ર સત્યામન (સટાણા) ગામમાં જન્મ્યા. તેમને કાશી વિશ્વનાથ અવસ્થા

આવવાની હતી તેથી જ કે શું ઇશ્વરી સંકેતથી શાસ્ત્રી મહારાજના હૃદયમાં પ્રેરણા થઈ એમનું જગત્પાવનીય શુભ ધર્મવાળું અને વ્યાપક એવું ‘કાશીનાથ’ નામ શાસ્ત્રી મહારાજ તરફથી રાખવામાં આવ્યું. તેમના નામ પ્રમાણે હાલ મહારાજની પૂર્ણપર બ્રહ્મ અવસ્થા જગતના અનુભવમાં આવે છે તેથી નામ પ્રમાણે કરણી કરવી એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે, એ તત્વ સદ્ગુરુએ પોતાની કૃતિથી સિદ્ધ કરી દેખાડ્યું.

મહારાજની પાંચ વર્ષની ઉંમર થતાં, શાસ્ત્રી મહારાજે પોતે તેમને ‘હરિઃ ઐનમઃ સિદ્ધં’ એ પ્રથમ પાઠ આપી તેમના શિક્ષણનો આરંભ કર્યો. આ વખતે યશવંતરાવ મહારાજ સત્યાયન (સટાણા) ગામમાં તાલુકા-મામલતદારનું કામ કરતા હતા. ગોપાળશાસ્ત્રીને તે પૂજ્ય માનતા હતા, તેમની સાથે પ્રેમભાવથી વર્તતા અને પ્રસંગોપાત તેમના સહવાસમાં રહેતા. યશવંતરાવ મહારાજનો પણ પૂર્ણ પરમેશ્વરી અવસ્થાનો યોગ હોવાને લીધે, પહેલેથી એમની જે વિરક્ત અવસ્થા હતી તે વધતી જ ગઈ અને પછી થોડાજ વખતમાં કોઈ અદૃષ્ટ મહાસત્પુરુષની તેમની પર પૂર્ણ કૃપા થઈ અને પરમેશ્વર સાથે પોતાના આત્માનું તાદાત્મ્ય થયાંનો સાક્ષાત્કાર થતાંજ, એમણે મામલતદારી છોડી દીધી. પછી તે તેજ સટાણા ગામમાં પૂર્ણ પરમેશ્વરી અવસ્થાનો આનંદ લેતા, અને તેજ આનંદ હઝારો લોકોને આપી તેમને કૃતાર્થ કરતા ત્યાં રહ્યા. આજ યશવંતરાવ મહારાજ ‘દેવ મામલેદાર’ ના નામથી ચારે દીશામાં પ્રસિદ્ધ છે. એવા પૂર્ણત્વે પહોંચેલા યશવંતરાવ મહારાજનીજ સલાહથી ગોપાળશાસ્ત્રી મહારાજે શકે ૧૮૦૦ ના ચૈત્રમાસમાં, એટલે સદ્ગુરુના આઠમા વર્ષમાં, યશવંતરાવ મહારાજના આશીર્વાદ સહિત પોતાના પૌત્રનો (સદ્ગુરુનો) ઉપનયન સંસ્કાર કર્યો. પછી દાદા, પિતા, કાકાની મારફતે બધા પ્રકારની વિદ્યાનું શિક્ષણ મળવાની ઘરમાં ને ઘરમાંજ સવડ હોવા છતાં, સદ્ગુરુનું લક્ષ વિદ્યાભ્યાસ તરફ નહોતું, તેથી પરમેશ્વરી સંબંધમાં સદ્ગર્ભ-ચરણમાં અને શુચિર્ભૂતપણામાં જેટલો વખત ગળાય તેટલો

ગાળતા. વ્યવહારિક શિક્ષણ માટે તેમને સરકારી નિશાળમાં મૂક્યા હતા અને જોકે શિક્ષણ તરફ તેમનું લક્ષ નહોતું છતાં તીખા અને ટેકી સ્વભાવને અનુસરી નિશાળનો વખત અથવા અભ્યાસક્રમ તે ચુકવતા નહોતા. તે નિશાળના માસ્તર ધારપુરે નામના કણ્ઠાડા બ્રાહ્મણ હતા. તેમણે એક સાધારણ ભૂલ માટે આમને સોટીથી માર્યા. તે વખતે છોકરા દશ બાર વર્ષના થતા ત્યાં સુધી ધોતીઉં પહેરતા નહોતા. તે રીત પ્રમાણે મહારાજ પણ લંગોટીજ પહેરતા; ધોતીઉં પહેરતા નહોતા. એવી સ્થિતિમાં મહારાજની ઉઘાડી બાંધ ઉપર સોટીના ફટકા લાગ્યાથી બડા બડા મોટા સોળ ઉઠ્યા હતા. મહારાજ રડતાજ નિશાળેથી ઘેર ગયા અને તે દિવસથી તેમણે નિશાળને કાયમના રામરામ કર્યા.

નિશાળ છાડ્યાં પછી ઘેર જે અભ્યાસ થતો તે કરીને બાકીનો બધો વખત તેઓ ઈશ્વર ચિંતનમાં અથવા પૂજાપાઠમાં ગાળતા. એવી રીતે કેટલોક કાળ ગયા પછી એક દિવસે રાત્રે મહારાજને નિદ્રામાં એક સ્વપ્ન થયું. આ પહેલાં તેમને કદી સ્વપ્ન થયું નહોતું. આ પહેલુંજ ભયંકર સ્વપ્ન જોઈ, તે ગભરાઈ જાગી ઉઠ્યા અને ભયથી રડવા લાગ્યા. ત્યારથી દીવસમાં એક બે વાર રડવાનો એમનો ક્રમ શરૂ થયો. એમના બાપ એમને રડવાનું કારણ પૂછતા પણ તે ભયંકર સ્વપ્ન તેમને કહેવાથી તે સાંભળી તેમને પણ ભય લાગશે, એમ ધારી મહારાજ તેમને પણ તે સ્વપ્ન કહેતા નહોતા. પછી કેટલાક મહિના ગયા પછી દાદાજીએ, ગોપાળશાસ્ત્રીએ, મહારાજને ધીરજ આપી પૂછ પ્રેમથી હાથ ફેરવી પૂછ્યું ત્યારે તેમણે એમને સ્વપ્નની બીના કહી. એમણે કહ્યું “એક અન્નહયા ઘરમાં જાણે હોમકુંડ છે. તે કુંડમાં ઘગઘગતો દેવતા છે તેના મધ્ય ભાગમાં હું ઉભો છું. અગ્નિની જ્વાળા ચારે બાજુથી પૂર્ણ ઉંચી જાય છે અને કુંડની બાજુએ એક પૂર્ણ ઉંચો અને લઘુ, ભયંકર દેખાતા પુરૂષ મોટો ચાપકો લઈ મને એક સરખો મારી રહ્યો છે અને હું એકસરખો જામ માફું છું ઇત્યાદિ. તે સ્વપ્નની કહી મને ભીતી (બીક) લાગે છે” આ સાંભળી તે

ભય દૂર થવા માટે દાદાજીએ એમને અમસ્તિર્માષવચ્ચૈવ મુચકંદો મહામુનિઃ । કપિલો મુનિરાસ્તીકઃ પંચૈતે સુસ્વચ્છાયનઃ ॥ એ મંત્ર રોજ સુતી વખતે બોલવા કહ્યું. એ પ્રમાણે આ મંત્ર બોલવાનો નિયમ રાખ્યાથી થોડે દિવસે મહારાજનો ભય કમી થઈ મન શાંત થયું.

દિવસે દિવસે ઇશ્વરોપાસના તરફ તેમના મનની પ્રવૃત્તિ વધારે ને વધારેજ થવા લાગી; છતાં એ ઘરમાં ને ઘરમાં પિતા પાસેથી શિક્ષણ પણ લેતા. આ વખતે તેમની ઉંમર ૧૩-૧૪ વર્ષની હતી. આ અરસામાં તેજ તાલુકાનાં નામપૂરના એક કુલીન સદ્ગૃહસ્થની કન્યાનું કહેણ મહારાજ માટે આવ્યું. આપણને કોઈ પણ પ્રકારની વિદ્યા આવડતી નથી, ઘરની સ્થિતિ ગરીબ અને પોતાના પોષણ માટે મુશ્કેલીઓને બહુ ત્રાસ થાય છે, એ બધું મહારાજ જાણતા હતા તેથી મહારાજની લગ્ન કરવાની ઇચ્છા નહોતી. છતાંએ દાદાજીએ તો જે છોકરીનું માણું આવ્યું હતું તેની સાથે લગ્ન કરી દીધાં.

“આજ સુધી આપણે એકલાનોજ ભાર વહીલ વર્ગને ઉપાડવો પડતો હતો તે હવે લગ્ન થયાંથી બમણો થયો. કુટુંબ પોષણ માટે વહીલ મંડળીને બહુ શ્રમ વેઠવો પડે છે, અને આપણે તેમને મદદ કરવામાં કોઈ પણ રીતે શક્તિમાન નથી, આપણા પોતાનો જીવન વ્યવહાર ચલાવવાને પણ આપણે શક્તિવાન નથી” એ વિચારથી તેમને વારંવાર ખેદ થવા માંડ્યો. આવી રીતે ઘેર રહી દિવસ કહાડવા કરતાં ગમે ત્યાં બહાર જઈ પોતાના ઉદર પોષણ માટે ધંધો કરવો, અથવા ગમે ત્યાં એકાંતમાં બેસી તપશ્ચર્યા કરવી અથવા દેહ ત્યાગ કરવો એવાજ વિચાર તેમના મનમાં વારંવાર આવવા લાગ્યા. આવા વિચારના જોસમાં, પોતાના કૃત્યથી પોતાના માણાપ તથા વૃદ્ધ દાદાજીની સ્થિતિ કેવી દુઃખી થશે તેની કલ્પના પણ તેમને આવી નહીં. ઉલટું પોતાના જવાથી એક પેટનો બોબો કમી થવાથી તેમનું કષ્ટ કમી થશે એમ એમને લાગ્યું. તેથી બહાર જવાનો પોતાનો ઇરાદો મહારાજે એક દિવસ

શ્રી ઉપાસની મહારાજનાં પુજ્ય માતૃશ્રી.

દાદાજીને જણાવ્યો. દાદાજીએ પુષ્કળ પ્રકારે બોધ કરી તેમને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તેનો કાંઈ પણ ઉપયોગ થયો નહીં; તેથી તેમની વૃત્તિમાં કાંઈ ફેર પડે એ હેતુથી તેમના પિતા પાસે એટલે ધુળીએ ગોવિંદશાસ્ત્રી પાસે તેમને મોકલ્યા. ધુળીએ ગયાં પછી કેટલોક વખત મહારાજ સ્વસ્થ હતા, પરંતુ પછી થોડાજ દિવસમાં તેમને પહેલાંના વિચારો ફરી આવ્યા અને ગૃહત્યાગ કરવાનો એમનો વિચાર પાછો ઠર્યો. એક મહોટા કાગળ ઉપર ગૃહત્યાગ કરવાનાં કારણો લખી, માળાપને વિશેષ દુઃખ ન થાય એવું પણ કાંઈક સમાધાનકારક લખી, તે કાગળ પિતાશ્રીની હંમેશની બેસવાની જગ્યામાં, સહજમાં દૃષ્ટિએ પડે એવી રીતે, એક ભીંતે રાત્રિને વખતે મહારાજે ચઢોડી દીધો. અને સહવારમાં પાંચ વાગ્યાને સુમારે ગામમાંના કે ઘરમાંના કોઈ પણ માણસો ઉઠ્યાં નહોતાં તે પહેલાંજ તેઓ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા, અને ધુળીએથી આળીસગામ જનારી સડકે ચાલવા માંડયું. સહવારમાં તેમના બાપ ગોવિંદશાસ્ત્રી અને મા ઉઠી જીએ છે તો ભીંતે ચઢોડેલો કાગળ તેમની દૃષ્ટિએ સહજ પડ્યો. તે વાંચી જોતાંજ બેઉ માત-પિતાના અંતઃકરણની શી સ્થિતિ થઈ હશે તે તો ફક્ત છોકરાંનાં માળાપજ સમજી શકે. કયે રસ્તે તે ગયા તેનો પણ તે કાગળમાં ઉલ્લેખ નહોતો; તેથી, ગમે તે સડકે તેમને માટે શાસ્ત્રીજી જોઈ વળ્યા અને દસ અગીઆર વાગ્યા સુધી શોધી શોધી નિરાશ થઈ પાછા ઘેર આવ્યા પછી, દુઃખી થઈ બેઝી રહ્યાં શિવાય એમનાથી કાંઈ થઈ શક્યું નહીં. આજ મહારાજનો ૧૪ ૧૫ વર્ષની ઉંમરે થયેલો પહેલો ગૃહત્યાગ.

પ્રકરણ ત્રીજું.

દેહત્યાગનો ભયંકર પ્રયત્ન.

ઘર છોડી નીકળ્યા પછી, કોઈની નજરે ન પડવાના હેતુથી, મહારાજે જે દોટ મૂકી તે સુમારે ચાર પાંચ કોસ ઉપર એક ગામડું હતું ત્યાં જઈ ઉભા રહ્યા. પછી જ્ઞાન સંધ્યા કરી ત્યાં જે કાંઈ મળ્યું તે ખાઈ તેમણે ત્યાંજ આખો દિવસ વિશ્રાંતિ લીધી. બીજે દિવસે ત્યાંથી નીકળી તે ચાળીસગામ આવ્યા. ત્યાં પણ અર્ધોક દિવસ રહી ત્યાંથી આગળ નાશિક ગયા. ત્યાં તેમના પૂજ્ય વડીલોના ઓળખાણના, હંમેશાં ઘેર આવજા કરનાર રામ-કૃષ્ણ દીક્ષિત નામના એક ગૃહસ્થ તેમને અચાનક મળ્યા. મહારાજને જોઈ તેમને સમાધાન થયું અને તેમને પોતાને ઘેર લઈ જઈ તેમના ખાવાપીવાના સંગ્રહમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી. પરંતુ પોતાનો ભાર કોઈપર પણ ન પડે તેથી ત્હી ઉપર સ્નાન સંધ્યા વગેરે નિત્ય ધર્મ કૃત્યો કરી પાંચ સાત ઘેર ભિક્ષા માંગી ઉઠર નિર્વાહ કરવાની મહારાજે વ્યવસ્થા શરૂ કરી. સુવાપુરના તેઓ દીક્ષિતને ઘેર રહી બાકીનાં વખત ત્યાંના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન એકનાથશાસ્ત્રીના સહવાસમાં તે રહેવા લાગ્યા. ઘરના માણસોને ચિંતા ન થાય તે માટે પોતાના બુથી બળેર ત્યાંના સરનામા સહિત મહારાજે ઘેર જણાવ્યા હતા. તેથી ધુળીઆમાં તેમના માતૌશ્રીએ વિચાર કર્યો કે ‘જયેજ છે અને આળખાણમાં રહે છે તો તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને થોડા દિવસ રહેવા દે.’ થોડે દિવસે કાંઈક યુક્તિ કરી તેને પાછા બોલાવી લેશું. એવી રીતે સુમારે એક બે મહિના થયા અટકે ‘માતૌશ્રી માંદા છે તેથી તુર્ત નીકળી આવવું’ એવી મતલબને પિતાશ્રી તરફથી પત્ર આવ્યો. તે પ્રમાણે ત્યાંના ગૃહસ્થની રજા લઈ મહારાજ ધુળીએ પાછા આવ્યા. તેમને મળી એમના માબાપને બહુ આનંદ થયો અને ‘તને અહીં રહેવું પસંદ ન હોય તો જા પણ અમને ત્રાસ થાય એવી રીતે જતો નહીં’ એવી એમના બાપે એમને તાકીદ આપી. પછી

કેટલાક દિવસ ધુળીએ રહી દાદાજીએ કેટલાંક કારણસર સટાણે બોલાવ્યા તેથી ત્યાં ગયા.

ત્યાં ગયા પછી થોડાજ દિવસમાં તેમના પત્ની એકએક માંદા પડી સ્વર્ગવાસી થયાં. રીત પ્રમાણે દહન (બાળવાની) ક્રિયા પછી ત્રીજે દિવસે લોકો રાખભરી અસ્થિ લેગાં કરવા ગયા ત્યારે છેવટનો ખોળો ભરતી વખતે તેના ખોળામાં મૂકેલું નારીએળ, હાથમાંની ખંગડીઓ, તેવાંને તેવાંજ રાખમાંથી નીકળ્યાં. આ દેવી અમત્કાર જોઈ લોકોને બહુ આશ્ચર્ય થયું. આ વાતને કેટલાક દિવસ થયા એટલે, મુરખી વર્ગે એમનું બીજું લગ્ન શ્રીક્ષેત્રમુઢેર ગામના એક સદ્ગૃહસ્થની છોકરી સાથે કર્યું. પહેલી સ્ત્રીના મૃત્યુથી દુઃખનો, અથવા બીજાં લગ્નથી આનંદનો, મહારાજના મનને સ્પર્શ થયો નહીં અને ગૃહત્યાગ માટે તેમના મનની વિવહનતા પણ બીલકુલ કમી થઈ નહીં. એવી સ્થિતિમાં પણ કેટલાક દિવસો નીકળી ગયા. આ સંધીમાં મહારાજના પિતા કેટલાક દિવસની રજા પર ધુળીએથી સટાણે આવ્યા હતા. ઘર છોડી ગયે ત્યાં બહાર જવાની મહારાજની હઠ ચાલુજ હતી, કારણ ઘર છોડ્યા વગર સુખ નહીં મળે એવી એમના મનની પકી ખાત્રી થઈ હતી. તેમણે અનાયાસે એક સ્થાનમાં લેગાં થએલાં બધાં વડીલ માણસો આગળ ઘર છોડી વિદાય્યાસ માટે પુણે જવાની રજા મેળવવા માટે હઠ પકડી. ઘેર રહેવાથી સુખ થતુંજ નથી તે માટે બહાર એકલવાથી કદાચ સુખ થશે એ સમજીતથી, તેમના સુખ તરફ લક્ષ આપી, વડીલ માણસોએ અતિ દુઃખિત હૃદયે તેમનું કહેવાનું કબુલ કર્યું અને તે પ્રમાણે પ્રવાસની બધી તૈયારી કરી આપી એક દિવસે તેમને સ્ટેશન-પરથી રવાના કર્યા અને મહારાજ યથાકાળે પુણે જઈ પહોંચ્યા.

પુણે ગયાં પછી, જેટલાં વર્ષો મહારાજનું ત્યાં રહેવાનું થયું તેટલા વખતમાં સારી માઠી જે હકીકતો બની હશે તે સંબંધી પ્રત્યક્ષ એવી બહુ બીનાઓ મળી નથી. પરંતુ ખૂબ દુઃખ અને કષ્ટમાં એમણે તે વખત ખસાર થયો એટલુંજ ફક્ત સમજાય છે.

છતાંએ પ્રસંગવશાત્ મહારાજના મુખમાંથી નીકળેલી વાતોપરથી અને કેટલીક તેમના સંબંધીઓની મારફતે અને કેટલીક જુના સહૃદયસ્થો તરફથી અમને જે જે ખબરો મળી, તેએકે અસંખ્ય છે, તો પણ જેમ મળી છે તેમને તેમ નીચે આપીએ છીએ.

પુણાની નદી કિનારે આવેલાં ઓંકારેશ્વરના મંદિરમાં પહેલાં તેમણે કેટલાક દિવસો કહાડ્યા. તેમની એકંદર રીતભાતથી કોઈને પણ તેમની દયા આવતી હોવાથી, કોઈને પણ ખબર પડે કે તેઓ ભૂખ્યા છે એટલે તે તેમને જમવા બોલાવતાં. “આપણું કુટુંબનું નામ ક્યાં ક્યાં પ્રસર્યું હશે તેનો કાંઈ નિયમ નથી અને આપણે મૂર્ખ પેઠે ભાટકા મારતા ફરીએ છીએ તેને લીધે કુટુંબ હલકું પડશે,” એમ ધારી પોતાનું ખર્ચ ઓળખાણુ એ કોઈને જ થવા દેતા નહોતા અને જેવો પ્રસંગ હોય તે પ્રમાણે તેઓ ચાલતા. અભ્યાસનું નિમિત્ત કહ્યું હતું તે પ્રમાણે કેટલાક દિવસ તો ઘેર પત્રદ્વારા પોતાના ખુશ ખબર જણાવવા એ ઉદ્દેશથી, ત્યાંના નારાયણશાસ્ત્રી ગોડબોલે અને વામનશાસ્ત્રી મરાઠેને ઘેર તેમના સહવાસમાં મહારાજ કેટલાક દિવસ રહ્યા. રાસ્તાપેઠમાં પણ તેમણે કેટલાક દિવસ કહાડ્યા. જેમને જેમને ઘેર ન્હાવાનો પ્રસંગ આવે તેમને તેમને એમનો કોઈ પણ પ્રકારે કંટાળો ન આવે એવી રીતે ચાલી, તેમના ઘરનાં કોઈપણ મહેનતનાં કામો મહારાજ પોતે ત્રાસ સોસીને પણ કરતા હતા. વિદ્યાભ્યાસ ઉપર એમનું લક્ષ ચાંટતું નહીં અને અભ્યાસનો કંટાળો તેથી ગમે ત્યાં ગામ બહાર કોઈ એકાંત દેવળમાં જઈ, ત્યાં કેટલાક દિવસ નિરાહાર સ્થિતિમાં રહી, ઈશ્વર સંબંધે તેમને જે કાંઈ સ્ફુર્તિ તે પ્રમાણે તેમણે ધ્યાનધારણા, યોગાભ્યાસ, તપશ્ચર્યા, અનુષ્ઠાન, જ્ઞાન સંધ્યા ઇત્યાદિ સત્કર્મમાં કેટલાક દિવસ કહાડ્યા. નિરાહારને લીધે શરીર અશક્ત બની ગઈ ગયાં જેવું લાગે એટલે ફરી ગામમાં પ્રાદ્મણુને ઘેર લિક્ષા માંગી તેઓ તટલા વળત માટે પોતાનો ઉદર નિર્વાહ કરી લેતા. એની મેળેજ જે કોઈ જમવા બોલાવે તો તે જમવા પણ જતા. પરંતુ ખાસ કરીને એક વાર ઘેર અથવા

એકજ ઠેકાણે અથવા એકજ પ્રમાણેના વ્યવહારમાં તેમણે દીવસો કહાડ્યા નહીં. કેટલાક દીવસો એક ઠેકાણે તો કેટલાક વળી બીજા કોઈ જગ્યામાં, કેટલાક દીવસો ભિક્ષા માંગી તો કેટલાક દિવસ અપવાસી તો કેટલાક દિવસ કડવા લીંબડાનાં પાંદડાં ખાવાની ટેવ પાડી, એમણે વખત ગાળ્યો. આમ કરવામાં મહારાજનો શું ઉદ્દેશ હશે એ વિષે વિચાર કરતાં એમ લાંબો છે કે બહુ દિવસો એકજ જગ્યાએ એકજ જાતના વ્યવહારમાં અને એક જ ગૃહસ્થો સાથેજ સંબંધ રાખ્યાં કરવાથી, ઓળખાણ અને પરિચય વધી જાય એ ઠીક નહીં એમ સમજીનેજ, જુદા જુદા ભાગમાં અને જુદી જુદી અવસ્થામાં તેમણે આ વખત પસાર કર્યો હોવો જોઈએ. આ સમયમાં બનેલી જે જે વાતોની ખબર મળી તેમાંની એક બાઈની હકીકત એમને એમજ નીચે આપી છે.

એક વખત ગામ બહાર એકાંતમાં બેસી જીવ બહુ દુઃખી થઈ ગયો હતો તેથી ગમે ત્યાં જઈ ખાવાની સવડ કરવાના હેતુથી પહેલાં શહેરના જે ભાગમાં ગયા નહોતા એવા અજાણ્યા ભાગમાં રાસ્તા પેઠમાં જઈ વિશ્રાંતિ માટે પાસે આવેલાં ઘરની બહારના ઓટલા પર મહારાજ જઈ બેઠા. ઘરનું બારણું બંધ હતું. તે ઘરની માલીક એક પુખ્ત ઉમ્મરની વિધવા બ્રાહ્મણ સ્ત્રી હતી. થોડી વારે તે બહાર આવી અને મહારાજ તરફ જોઈ તેણીને તેમની દયા આવી, મહારાજ અપવાસી હોયાંની ખબર પડતાં તેણીએ તેમને કાંઈ ક્રાણ વગેરે ખવરાવ્યું. ‘થોડું ઘણું તારૂં પેટ ભરાયું કે ?’ એમ તે બાઈએ પૂછ્યું તેના જવાબમાં ક્રૂર ‘હા’ ઉત્તર આપ્યો. તેમની તે હંકારની પદ્ધતી ઉપરથી તેમનું પેટ ભરાયું નથી એમ તે બાઈ સમજી; અને એવા ગરીબ ભૂખ્યા બ્રાહ્મણને પોતાને હાથે થોડું પણ અન્ન અપાયું તે જોઈ તે બાઈને સમાધાન થયું તેથી, ‘તારૂં પેટ ભરાયું ન હોય તો આવતી કાલે આવજે એટલે તને પેટ ભરી ખવડાવીશ’ એમ તે બાઈએ કહ્યું. ‘આવતી કાલની વાત આવતી કાલે,’ એમ કહી મહારાજ ત્યાંથી નીકળી પોતાને ઠેકાણે પાછા ફર્યા.

બીજે દિવસે જ્યારે મહારાજ ફરી તે બાઈને ત્યાં જમવાની વખતે ગયા ત્યારે તે બાઈ જમવાનું તૈયાર કરી તેમની વાટજ ભેટી બેઠી હતી, એમ તેમને જણાયું. તેણીએ તેમને ભેટાંજ અતિ આનંદથી અંદર બોલાવ્યા; પણ મહારાજ અંદર ન જતાં આટલી ઉપર બારણાંમાંજ બેઠા અને ‘મને અહીંજ પીરસો,’ એમ કહ્યું. તે બાઈએ એક મનુષ્યને બસ થાય તેથી પણ વધારે અન્ન ખુમચામાં પીરસી મહારાજ આગળ મૂક્યું, પણ ખૂબ દિવસોના અપવાસને લીધે તેમણે તે બધું અન્ન સાફ કર્યું. તે બેઠે તે બાઈને લાગ્યું કે આટલાં અન્નથી પણ આની તૃપ્તિ થઈ નહીં તેથી તે બહુ દિવસનો અન્ન વગરનો ભૂખ્યોજ હોવો જોઈએ. આથી તે જરા બિજ્ઞ થઈ બોલી ‘આટલા અન્નથી તારી ક્ષુધા-શાંતિ થશે એમ મને લાગતું હતું, પરંતુ મારો અંદાજ ખોટો પડ્યો. જો તું આવતી કાલે આવીશ તો તને પેટ ભરી જમાડીશ. દેવની દયાથી મહને બધી રીતની અનુકુળતા છે અને તું રોજ આવે અથવા તો અહીંજ આવી રહે તો તેમાંજ મને સંતોષજ છે.’ તે બાઈને છોકરું છેયું કાંઈ નહોતું અને તે એકલીજ હોઈ બાઈપી સુખી હતી. તે બાઈના દયાળુ સ્વભાવનો વિચાર કરતા મહારાજ પછી પોતાના મુકામ પર પાછા આવ્યા.

ત્રીજે દિવસે, તે બાઈ સાથે બે દિવસનો પરિચય થયાથી મહારાજ તેની સાથે વાત કરતા બેઠા. વાત કરતાં કરતાં આગલે દિવસે વધારે અન્ન બાઈનું હતું તે તેની નજરમાં આવ્યું હતું તે ઉપરથી તેના સમાધાન માટે એમણે તે બાઈને કહ્યું “આજે હું ખૂબ જમ્યો. તમે મહને રોજ પૂછો છો ‘તાં પેટ ભરાયું કે’ તે પ્રમાણે આજે પણ તમેજ તેમજ કહ્યું. વધારે જમ્યો એમ જો તમને લાગે છે તેનું કારણ મારા પેટમાં ખાનારા પુષ્કળ છે; હું એકલોજ ખાઉં છું એમ નથી. તમારો ધાર્મિક સ્વભાવ જોઈ મારી પ્રતિષ્ઠા વધી અને એમ થયું કે મારે ખાનારાં માણસો ખૂબ છે તો મારે ખાતાં વધેલું અન્ન તેમને માટે લઈ જવું. તમે પણ પીરસ્યાંજ ગયાં અને પેટ ન ભરાયું હોય તો આવતી કાલે આવજોજ એમ કહેતાં તેથી સાથે સાથે મહારાં માણસોનાં પેટની પણ વ્યવસ્થા કરવી એમ મારા

મનમાં આવવા લાગ્યું. તમે એવોજ કમ એ વધારે પ્રમાણમાં રાખો તો પુષ્કળ લોકોને ખવડાવ્યાનું પુષ્કળ તમોને મળે,” એમ મહારાજે કહ્યું તે ઉપરથી તે બાઈએ કહ્યું, “કાંઈ હરકત નહીં હું તને જેટલું જોઈએ તેટલું પીરસીશ, તું કાંઈ તેને આપ્યાં કર; મહને તેનો કાંઈ વાંધો નથી, પણ મહારા બારણા આગળ ફક્ત તેની ધાંધલ નહીં જોઈએ, નહીં તો મારાં સગાં મહને ત્રાસ આપશે. આવી રીતે ખવડાવવાની મહારે તો જરૂર હતીજ. કેટલાંએ વર્ષોથી મારા અતિનો સહસ્ર લોજન કરાવવાનો સંકલ્પ હતો પણ તેમનાથી તે થાય તે પહેલાં તેઓ મરણ પામ્યા. તેમની તે ઈચ્છા પૂર્ણ થાય એવું મહને થયાંજ કરતું હતું અને આ રીતે કેમ ન હોય પણ ગરીબ ગરબાને તું અન્ન આપતો હોય તો સાફજ થયું. હું તને તેમને માટે રોજ અન્ન રાંધીને આપ્યાં કરીશ. તે ઉપરથી મહારાજે ફક્ત રોટલીઓનીજ માંગણી કરી અને તે બાઈએ પણ તે કળૂલ કરી. તે પ્રમાણે તે મહારાજની પતરાણીમાં રોટલી પીરસતી અને મહારાજ તે લઈ જઈ ઓંકારેશ્વરના દહેરામાં લીખારીને વહેંચી આપતા પછી વધારે વધારે રોટલીઓ મળવા માંડી તેથી તે ઉચ્ચત્રી જવામાં મંદ્દ કરે તે માટે એક લિખારીને મહારાજ પોતાની સાથે લાવતા. આ પ્રમાણેનો કમ સુમારે એક મહિનો ચાલ્યો, પછી મહારાજને આ વાતનો કંટાળો આવ્યો તેથી “મારું પેટ હવે ભરાયું” અને “આવતી કાલથી હું નહીં આવું” એમ મહારાજે તેણીને કહ્યું. બીજા લિખારીઓને પણ “હવે આવતી કાલથી અન્ન નહીં મળે એમ કહી, ગામ બહાર એક મહાદેવના દહેરામાં એક બ્રહ્મચારી હતા તેના સહવાસમાં જઈ એઓ કેટલાક દિવસ રહ્યા. ત્યાં રહ્યા તે દરમ્યાન તે બ્રહ્મચારી, શિવ માહાત્મ્ય અને બ્રહ્મચર્ય માહાત્મ્ય પુષ્કળ પ્રકારે મહારાજને સમજાવીને કહેતો. પછી ત્યાં પણ કંટાળો આવ્યો તેથી પુણા છોડી બીજે ક્યાંઈ જવું એમ મહારાજના મનમાં થવા લાગ્યું. “હવે પછી કેટલાક દિવસ પત્ર વ્યવહાર કરવાનો નથી; પણ હું ખુશી આનંદમાં છું, એમ ધારી મારી ચિંતા કરશો નહીં;” એમ પોતાના બીલ માણુઓને ઘેર પત્રથી લખી જણાવી એક દિવસે રાત્રે બાર વાગે

તેઓ તે દહોરામાંથી, તે બ્રહ્મચારીને પણ કહ્યા વગર નીકળ્યા અને મુંખઈને રેલ્વે રસ્તે પગે ચાલી ચાલી એક સ્ટેશન પર આવ્યા. રસ્તામાં કાંઈ નાનું મોટું ગામ આવે તો ત્યાંથી ચણા મમરા, વગેરે સાથે લઈ આગળ ચાલવા લાગતા. વચ્ચે વચ્ચે રેલ્વેના કાંકરા ઉપર ચાલવું પડતું હોવાથી પગ ફાટી જઈ તેની આમડી સુદ્ધાં નીકળી જવા માંડી. આવી રીતે ચાલતાં ચાલતાં રાત્રિ ધાય એટલે જંગલ હોય કે દરી ડુંગરી હોય ત્યાં ગમે ત્યાં રેલ્વે રસ્તા છોડી, એકાદા જાડ નીચે થાકી ગયાથી પડી રહેતા અને ઉંઘ લેતા. પુણેથી નીકળતી વખતે મહારાજ પાસે અબોટીઉં તથા કેટલાંક વાસણ તથા જરૂરી આઢવાનાં પાથરવાનાનું એક પોટલું હતું. પ્રવાસમાં તેનો પણ કંટાળો આવ્યાથી તે બોળા રૂપ થઈ પડ્યું તેથી પહેરેલાં ધોતીઆં શિવાય શરીર પરનાં અને માથાં પરનાં કપડાં પણ કહાડી તે કપડાં તથા પોટલાંને તે ઘાટની ટેકરીઆની ઉંડી બેળાલમાં ફેંકી દીધાં અને પહેરેલાં ધોતીઆંને અર્ધો ભાગ શરીર પર એઠી ચાલવા લાગ્યા. આવી રીતે ચાલતાં ચાલતાં સાથે દિવસે બપોરને સુમારે એક મોટું સ્ટેશન અને પાસેજ ગામ દેખાવા લાગ્યું. શોધ કરતાં જણાયું કે તે કલ્યાણ હતું. ઘણા દિવસથી અન્ન ન મળ્યાથી પ્રાણુ વ્યાકુળ થવા લાગ્યો તેથી ગામમાં ચાર ઘર ભિક્ષા માંગવાના ઉદ્દેશથી, બપોરનો વખત જોઈ મહારાજ ભિક્ષાએ નીકળ્યા. પહેલાં જે બ્રાહ્મણના આરણ્યા આગળ ગયા તે એક સરકારી અધિકારી હતા. ‘કાંઈ વધ્યું કર્યું હોય તો ભિક્ષારીને આપો,’ એમ કહેતાં, ‘જમી લીધું છે આગળ જવ,’ એવો અંદરથી જવાબ મળ્યો. આવી રીતે ચાર પાંચ ઘર મહારાજે કરગરીને ભિક્ષા માંગી પરંતુ દરેક ઠેકાણે બુદ્ધી બુદ્ધી જતનાં બહાનાં કહાડવામાં આવ્યાં અને એમને ભિક્ષા મળી નહીં. તેથી ખરાબ લાગી, રડવું આવ્યું અને નશીબને દોષ દેતા ગામની બહાર પાણીની જગ્યા ઉપર આવી, બે ઘાટ ડાહ્યા પાણીથીજ તેમણે પોતાનાં કુધા તથા તૃષા શાન્ત કર્યાં; અને એક જાડ નીચે પોતાના હૃદયનો વિચાર કરતા તે બેઠા. સંધ્યાકાળે પાંચ છ વાગ્યાને સુમારે એક મરાઠાની વૃદ્ધ બાઈ

ખેતરમાંથી એ રાડકે ઘેર જતી હતી તેનું લક્ષ મહારાજ તરફ ગયું. કોઈપણ સંકટઅસ્ત પ્રાપ્તિનો છોકરો, કોઈની પણ સહાયતાની અપેક્ષાથી બેઠો હશે એમ તેને લાગ્યું; તેથી તે તેમની પાસે આવી બહુ પ્રેમથી પૂછપરછ કરવા લાગી. તેના તે પ્રેમ-યુક્ત શબ્દ સાંભળી મહારાજને ફરી ડુમ્મો આવ્યો, રડવું આવ્યું અને મોં વાટે શબ્દ પણ નીકળી ન શક્યો. તેણીએ ચાર ડહાપણની વાત કહી સમાધાન કર્યું એટલે તેને એમણે જરૂર જેટલી પોતાની હકીકત કહી. તે ઉપરથી તે ડોસીએ કહ્યું “ અરે ! ભાઈ ! મ્હારે પણ તારા જેવાંજ કષ્ટો સહન કરવાં પડ્યાં છે. આપણાં કર્મમાં હોય તે પ્રમાણે ભોગવવું પડે છે. મ્હારા બાપનો બોધ હું તને કહું છું તે ધ્યાનમાં રાખ અને તે પ્રમાણે ચાલ એટલે તને દુઃખ થશે નહીં ” એમ કહી તે ડોસીએ નીચેનો શ્લોક બોલી બતાવ્યો.

*પાણીબિળી પિંડનિયા તશીંચ કશી તરી વેલ કાઢાવી ।

જોઢાવી તી હરિભક્તિ આપણાં આપુલી કર્મદશા હી ભોગાવી ॥

સોસાવી હી વિપદદશા સંપદદશા બલેંચ સોઢાવી

મોઢાવી વિષયાશા સચ્ચરણસંગતી ન સોઢાવી ॥

સંકટ પ્રસંગની શરૂઆત પછી માર્મિક અને બોધકર, એકદમ મનને જાગૃત કરનાર એવો આજ એક પહોંચો પ્રથમ ઉપદેશ તે સાઠ સીત્તર વર્ષની વૃદ્ધા પાસેથી મહારાજને મળ્યો. આજ ઉપદેશ વાળી આર્યા મહારાજ હંમેશા બેસતી અને તેનો અર્થ હૃદયને ઉંખતો એટલે ગદ્ગદિત બની રડતા. તે વૃદ્ધાએ આ આર્યા બોલી દેખાડ્યા પછી, તેના આગ્રહથી તેઓ તેને ઘેર ગયા. ત્યાં ગયા પછી, ગમે તેટલું કહ્યા છતાં પણ જ્યારે તેણે જોયું કે મહારાજ ખાતા નથી ત્યારે તે વૃદ્ધાએ કહ્યું, “ તું જે જે ઘેર ભિક્ષા માંગવા

* પાણી બાણી પીનેજ કુક્ત ગમે તેમ વખત કહાડવો. હરિ ભક્તિ સાધવી. વળી પોતાની કર્મદશા પોતેજ ભોગવવી. વિપદ દશા (સંકટો આવી પડતાં) સોમવી. અંપતિ અવસ્થા પ્રવત્ન કરીને છોડવી. વિષયની આશાનો ભંગ કરવા. સત્યરણ સંગતી છોડવી નહીં.

ગયો હતો તેજ ઘેર રાત્રે સાત આઠ વાગ્યાને સુમારે પાછળને દરવાજે લિક્ષા માટે જંજો; એટલે પાછળના ભાગમાં સ્ત્રી વર્ગ હોય છે, તેમનું મન દયાળુ હોય છે અને તેમની પાસે રહું સહુ કાંઈ તો હોયજ તે તને આપશે પણ આમ ભૂખ્યો ન રહે.

થોડા દિવસ પહેલાં સાકેરીમાં હતા ત્યારે મહારાજના મુખમાંથી સાંભળવામાં આવેલાં બોધોમૃતનો કેટલોક ભાગ તે વૃદ્ધાના ઉપદેશ સાથે તત્વદષ્ટિએ બરોબર મળતો આવતો હોય એમ લાગે છે, તેથી તે મહારાજના શબ્દોમાં આપીએ તો અસ્થાને નહીં ગણાય.

“જ્યાં લોભવૃત્તિ હોય છે, ત્યાં દાન ધર્મ વિષયની વૃત્તિ નથી હોતી અને મન પણ પવિત્ર નથી હોતું. પુરૂષ અવસ્થામાં લોભ અધિક. એટલે કે ‘**એમમૂલ્યાનિ પાપાનિ**’ એ શાસ્ત્રસિદ્ધ વાક્ય પ્રમાણે, લોભ ઉત્પન્ન થવો એજ મુખ્યત્વે પાપનું બી છે. મનુષ્યોમાં અને તેમાંએ પુરૂષ અવસ્થામાં અનેક બાહ્ય વિષયો દેખાવા લાગે એટલે લોભ ઉત્પન્ન થવો સાહજીબજ છે. આ પાપનું મૂળ અથવા બી આપોઆપ સહજ અવસ્થાથી આવ્યું અને જગતને અનુસરી તે તેવી રીતે આવેજ, પરંતુ તે બી એટલે લોભ, ઉત્પન્ન થયા પછી તેની પૂર્ણતા થવા માટે જો કાંઈ ખટપટ કરવામાં ન આવે તો પાણી વગર ન નાખ્યાથી જંમ બી બળી જાય છે, તેમજ આવેલો લોભ પણ નાશ પામે છે. પરંતુ તેની પૂર્ણતા માટે જો ખટપટ કરવામાં આવે તો તે લોભ-રૂપ પાપનાં મૂળ વધારે ઉંડા ઉતરી તે દૃઢ થાય છે. ખટપટ પૂર્ણ થયાં પછી જે ચીજનો લોભ ઉત્પન્ન થયો હોય તે ચીજની સિદ્ધતા થઈ ફલ પ્રાપ્તિ થાય એટલે તે પાપનાં મૂળીઆં વધારેને વધારે ઉંડાં ઉતરી, તે પાપ વધારેજ જોરવાળું બન્યું એમ સમજવું. એટલું પણ થયાં છતાં સિદ્ધ થયેલા ફળનો જો સમાધાન વૃત્તિવડે બીલકુલ અંગીકાર ન કરવામાં આવે તો અત્યાર સુધી વધેલાં પાપ વૃદ્ધનો નાશ થાય છે. અને તેનાથી કોઈપણ જાતનું નુકસાન થતું નથી. પણ સિદ્ધ થયેલાં ફળનો આનંદથી

વા પ્રેમાસક્ત બની જો અંગિકાર થાય તો તે જોમ જાનિવાપાનની ખરોખર પૂર્ણતા થઈ એમ જાણવું એટલે પછી સ્વાભાવિક રીતેજ આખરનું પરિણામ અનેક પ્રકારનાં દુઃખોના લોગ લોગવવામાં થાય છે અને આ બધું ક્રમે ક્રમે લોભની પૂર્ણતા માટે જાણી જોઈનેજ કરવામાં આવ્યું હોવાથી આ દુઃખનું નિવારણ બ્રહ્માદેવ પણ કરી શકતા નથી. પછી તે લોભરૂપ પાપની છેવટે પૂર્ણતા થાય ત્યાં મુઘી આપણે જાણી જોઈ જેમ ખટપટ કર્યા કરીએ છીએ તેજ પ્રમાણે જાણી જોઈનેજ તે ખટપટથી ઉલટી રીતની એટલે પરમેશ્વરી લોભ ધરી તેની વધુને વધુ પૂર્ણતા થાય તે માટે ખટપટ ચાલુ રાખીએ તો પુણ્યફળની આખરે પૂર્ણતા થાય છે અને તેને લીધે તે દુઃખ લોગ પણ ટળે છે કારણ પાપ અને પુણ્ય એકેકથી વિરુદ્ધ હોવાથી, પાપ કરતાં ખૂબ વધી ગયેલાં પુણ્યરૂપ શસ્ત્રથી, વધી ગયેલાં પાપરૂપ વૃક્ષનો નાશ થાય છે. આમ છે તેથી જાણી બુદ્ધ થયેલા પાપનો નાશ, જાણી બુદ્ધ કરેલાં પુણ્ય સંચય શિવાય બીજું કોઈ પણ કરી શકતું નથી.

હવે લોભરૂપ પાપની વૃદ્ધિ કરી તેની જાણી જોઈ પૂર્ણતા કરવાની પ્રવૃત્તિ પુરૂષ અવસ્થામાં વધારે હોય છે તેથી પુરૂષોના અંતઃકરણ સદોદીત અપવિત્ર અને સ્વભાવિક રીતેજ પુણ્ય કર્મ કરવા તરફ હંમેશાં પરાંગમુખ હોય છે અને જો તે જાણી જોઈ પુણ્ય કરે તો પણ તે વિષયલોભની પૂર્ણતાને મદદ થાય તે માટેજ કરશે. એવા તેમનો સ્વભાવજ હોય છે. તેથી તેવા પુણ્યને પુણ્ય ન કહેવું; કારણ જે પુણ્યની મદદથી વિષયલોભનીજ પૂર્ણતા થાય—એટલે કે પાપજ જોરદાર બને—એવા પ્રકારનું પુણ્ય જાણી જોઈને કરીએ તો પણ તે પાપજ થાય છે એમ સમજવું. પેટ ભરવા માટે લાખરી ખાઈએ તો આખરે વિષ્ણુજ થાય છે અને કેશરી ભાત ખાઈએ તો પણ તેજ થાય છે, કંઈ સોનું થતું નથી. તેજ પ્રમાણે વિષયલોભની પૂર્ણતા માટે પાપ કે પુણ્ય ગમે તે કરીએ તોપણ તેનું પરિણામ પાપજ થાય છે. લોભ શબ્દથી દ્રક્ત પેશાનોજ લોભ ન સમજવો. કોઈપણ પ્રકારની સારી માઠી ચીજની ઇચ્છા કરવી એજ લોભ. સારાશ, લોભ અને તેની પૂર્ણતા માટે

અનેક આરા માઠા ઉપાય કરવા એવી સ્થિતિ ખાસ કરી પુરૂષમાં હોય છે તેથી દયાર્દ્રપણું, પરોપકારબુદ્ધિ, અને અંતઃકરણની પવિત્રતા એ ગુણો પુરૂષમાં બહુ હોતા નથી. એથી ઉલટી સ્ત્રી જાતિ. કારણ લોભ અને તેની પૂર્ણતા માટે ખટપટ કરવાની પ્રવૃત્તિ સ્ત્રીઓમાં બહુ હોતી નથી તેને લીધે તેમના મનની અપવિત્રતા પણ બહુ નથી હોતી અને દયા પરોપકાર બુદ્ધિ અને આવે જાય તે ભિખારીને ભિક્ષા વિગેરે આપવાની તેમની સ્વાભાવિક સહવૃત્તિ હોય છે. આમ છે તેથીજ પહેલેથી શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે પણ સ્ત્રી-જાતિએજ સંસાર કરી પુરૂષોને પીરમી જમાડવા એવો નિયમ છે. તેમની વૃત્તિ પવિત્ર અને દયાળુ રહે એવાજ ઇશ્વરી સંકેત પણ છે. કારણ તેવી પવિત્ર અને પ્રેમજન વૃત્તિવાળી સ્ત્રીઓના હૃદયમાં પરમેશ્વરની વસ્તી હોય છે અને તે પરમેશ્વરજ, તે લોગી સ્ત્રીઓ મારફતે અનેક પુરૂષોના પાપક્ષાત્તન તેમને તેમની મારફતે ખવરાવી કરે છે. દ્રોણી જેવી લોગી અને પવિત્ર સ્ત્રીના હૃદયમાં ભગવાને વસ્તી કરી, તેની મારફતે હજારો લોકોનું અન્ન મંત્રપણ કરાવી, હજારો પુરૂષોનો ઉદ્ધાર કર્યો. આવાં ઘણાંએ પુરાતન ઉદાહરણો છે ” આ પ્રમાણે મહારાજનું બોલવું થયું.

મનુષ્યોમાં પુરૂષોની આવી સ્થિતિ છે. તેથીજ આગળને બારણે મહારાજને ભિક્ષા ન મળી અને પાછળને બારણેથી ભિક્ષા સ્ત્રીઓ તરફથી ખુબ પ્રેમ સહિત મળી. ઘણાંએ વ્યવહારી લોકોમાં આવેા અનુભવ હાલ પણ આવેછેજ.

તે વૃદ્ધાના કહેવા પ્રમાણે રાત્રે મહારાજ પાછળને બારણે ભિક્ષા માટે ગયા અને તેમને ચાર પાંચ ઘેર માંગવાથી પેટપુર ભિક્ષા મળી. તે ખાવાથી થોડી હોંશીયારી આવી અને તેઓ તે વૃદ્ધાને ઘેરજ બહાર ઓટડી ઉપર સૂઈ રહ્યા.

પછી સહવારમાં ઉઠી તેમણે તે પ્રમાણ વૃદ્ધા સ્ત્રીની રજા લીધી અને રેલ્વેની સડકનાં રસ્તો છોડી સરકારી બગીચા ગાડીને નાશિકને રસ્તે મહારાજ આહ્યા. નીકળ્યાં પછી ખુબ વખત પસાર થઈ ગયો એટલે વરસાદ શરૂ થયો. શરીર પર પૂરાં કપડાં પણ

નહી એવી સ્થિતિમાંજ વરસાદમાં ભીજતાં ભીજતાં તેમણે આખો દિવસ ચાલ્યાં કર્યું. રાત્રે નવ દસ વાગ્યાનો વખત થયો તો પણ વિશ્રાંતિ માટે ક્યાંઈ આસપાસ ગામ ન જણાયું, વરસાદ પડતાજ હતા તેથી પૂરો રસ્તો પણ દેખાય નહીં એવું અંધારું થઈ ગયું હતું. વળી રસ્તા ઉપર વરસાદનું પાણી અતિશય વધી ગયું હોવાથી અને પગમાં કાંટા વગેરે વાગતા હોવાથી, રસ્તો ચૂક્યાનો ભાસ થતો તેથી તે હાથ ફેરવી ફેરવી શોધી કહાડવો પડતો. આવી રીતે અત્યંત તાસ ભોગવતા ભોગવતા જતાં જતાં, કેટલેક વખતે કુત્રાનો ભસવાનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. તેથી પાસે એકાદ ગામ હોવું જોઈએ એમ ધારી, તે દિશામાં આગળ વધ્યા એટલે એક નહાનું ગામ આગ્યું. સડકથી થોડે દૂર, ડાબી બાજુએ એક ખંડિએર દહેરું હતું. રાતની રાત ત્યાં વિસામો લેવો એ હેતુથી મહારાજ ત્યાં ગયા તો દહેરામાં વળી વધોરેજ અંધારું હોઈ હમણાંજ પડેલા વરસાદનું પાણી જ્યાં ત્યાં ગળી ગળી ગયે કાદવ પડ્યો હતો. એવી તે ભીની જગ્યામાં મહારાજ ગમે તેમ રાત કહાડી. આખો દહાડો ચાલ્યા હતા તેના થાકને લીધે અને પેટમાં અન્ન ન હોવાથી, સુસ્તી આવી જમીનપર સુતાંજ, તે ભીનાશ અને ઠંડીમાં પણ મહારાજને ગાઢ નિદ્રા આવી. સહવારમાં મહારાજ ઉઠ્યા તો વરસાદ ગંધ પડ્યો અને તડકો પણ નીકળ્યો હતો. તેથી બહાર દહેરાની ભીતને અટેલી તે ઉભા રહ્યા. ગામના આવનાર જનારા લોકોએ તેમની તે દયાજનક સ્થિતિ જોઈ પૂછપરછ કરી અને તેમને દયા આવવાથી તેઓ એમને પોતાની સાથે ગામમાં લઈ ગયા. ત્યાં તેમને ચાવડીમાં ઉતરવાની જગ્યા આપી પછી તેમાંના કેટલીક તેમને સીધું પણ આણી આપ્યું. તે ચાવડીમાંજ એક બાજુએ રસોઈ કરી મહારાજ જમ્યા અને તે આખો દિવસ ત્યાંજ તેમણે વિશ્રાંતિ લીધી. ઘણા દિવસ સુધી અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ અને તાસ સોસ્યાં, ઉપરાંત પ્રવાસને લીધે શરીરના પણ હાલ બેહાલ થયા અને કંટાળી ગયા. હજી સુધી આપણા જીવનો નાશ ન થયો. પણ હવે આગળ શું કરવું એ, એમને સમજાઈ નહીં. આપણે શું કહી ઘર બહાર નીકળ્યા? હવે ઘેર શું મેં

દેખાડવું ? માટે ગમે ત્યાં કોઈ વનમાં એસી તપશ્ચર્યા કરવી અને
 તેમ કરતાં છવ બાય તો જવા દેવો. એવી રીતનો મનમાં નિશ્ચય
 કરી આપણે પુણા એકી નીકળ્યા પણ તપશ્ચર્યા માટે સવડ ભરી
 જગ્યા હજી આપણને મળતી નથી એવો વિચાર તેમના મનમાં
 ઘોળાવવા લાગ્યો. છેવટે એવો વિચાર ઠર્યો કે ઘણા દિવસથી
 આપણે ઘેર ગયા નથી, પત્ર પણ લખ્યો નથી તેથી દાદાજી વગેરે
 બધાં મુરખીઓ બહુજ દુઃખી થતાં હશે માટે આપણને સારા
 કહો કે માઠા કહો પણ એકવાર તેમને મળી ત્યાં કેટલાક દિવસ
 રહી પછી રાતમાં જઈ તપશ્ચર્યા માટે બેસવું. આવો નિશ્ચય કરી
 સટાણે જવાના ઇરાદાથી તેમણે ત્યાંથી ચાંદવડનો રસ્તો પકડ્યો.
 આવી દુઃખદાયક રીતે મુસાફરી કરતાં કરતાં, મુકામ કરી કરી કેટલેક
 દિવસે તે નાશિક પાસે આવી પહોંચ્યા. શહેરમાં જવાનો ઇરાદો
 નહોતો તેથી નાશિકથી એવાર કોસ આગળ ચાંદવડ તરફ જનીરી
 સડકે જતાં જમણી બાજુએ આસરે બસો પગલાં ઉપર એક
 પાણીનો પ્રવાહ અને તેને સામે કીનારે તેમને બે દેવાલયો દેખાયાં.
 તેમાંનું એક નદીની પાસે અને બીજું થોડા અંતર ઉપર હતું. તે
 નદીમાં સ્નાન કરી પછી આગળ જવાનો એમનો વિચાર થયો અને
 તે પ્રમાણે સ્નાન કરી પહેલા દેવળમાં જઈ સંધ્યા વંદનાદિ આહ્નિક
 આટોપી, એમણે મહાદેવની પૂજા કરી. ત્યાંથી બીજાં દહેરામાં જઈ
 ત્યાં પણ પૂજા વગેરે જે કરવાનું તે કર્યું. પછી પાસે ચળા વગેરે
 હતા તે થોડા બાધા અને તે દહેરાની બહાર એક છેટે ભીંતને
 અઢેલી ત્યાંજ વિચાર કરતા બેઠા. હમણાંજ આગળ જવું કે રાત
 અહીં ગાળી થાક દૂર કરવો ? એવો વિચાર કરતા કરતા દહેરાની
 જમણી બાજુ તરફ પાસેજ આવેલા ડુંગરની શોભા નીહાળતા
 હતા તેવામાં એકાંતમાં બેસવા માટે જાણે કે ખાસજ તૈયાર કરી
 મૂકી હોય એક જગ્યા તે ડુંગર ઉપર તેમને દેખાઈ. આપણે
 માટેજ કોઈએ પણ તે જગ્યા તૈયાર કરી મૂકી છે એમ એમના
 મનમાં આવ્યું. તેથી તે તરફ તેમનું મન ગળજળ ખેંચાયું. આ
 વખત દિવસનો બે વાગ્યાનો હતો. એક વાર તે જગ્યા જોઈ તો
 મૂકવી એમ મનમાં આવ્યું તેથી તેઓ ત્યાં જવા નીકળ્યા. નીકળતી

વખતે તેમના મનમાં આવવા લાગ્યું કે તે જગ્યા સારી હોય તો ત્યાંજ બેસી વખત કહાડવો; દેહની તો આપણે જરૂરજ નથી તો પછી છોને તે ત્યાંજ પડે! પરંતુ હમણાંજ ત્યાં બેસવું કે પછી ગમે ત્યારે, એનો હજી નિશ્ચય થયો નહોતો; છતાંએ સવડ ભરી જગ્યા દેખાય છે તો તે નિદાન બોધતો રાખવીજ. એવો એમણે ઠરાવ કર્યો. એ જગ્યા અહીંથી બહુ દૂર નથી દેખાતી અને દહાડા છતાં તે બોધ દહેરામાં પાછા ફરી શકીશું એમ એમને લાગ્યું. બે કે મહારાજ થાકી ગયા હતા તો પણ તેમનું મન ત્યાં જવા એકદમ અધીરું બન્યું અને તેમણે તરતજ ડુંગર ચઢવાનો પ્રારંભ કર્યો. પ્રથમ થોડી સપાટ જમીન પર ચઢ્યા પછી ચઢાવ આવ્યો. રસ્તો વગેરે કાંઈ નહોતું. તે ગુફા (જગ્યા) નું અનુસંધાન (લક્ષ્ય) રાખી તે જતા હતા. ચઢતાં ચઢતાં સંધ્યાકાળે સૂર્ય અસ્તને સુમારે, થોડો થોડો પ્રકાશ હતો તેવે સુમારે, તે તે ગુફા સુધી જઈ પહોંચ્યા. પણ સૂર્ય અસ્ત પહેલાંજ જગ્યા બોધ મુકામ પર દેહરામાં પાછાં ફરશે એવો એમનો ખ્યાલ હતો તે ભૂલ લયો હતો એમ નક્કી થયું. તે જગ્યામાં ભીત જેવો સપાટ એક ઉભો કરાડો (પહાડ) હોઈ એક દોઢ પુરૂષ ઉંચાઈ ઉપર એક ગુફા હતી. ઉપર જવાનો રસ્તા નહતા. તો પણ ઠેઠ સુધી ઉપર જઈ તે ગુફા બેઠાં શિવાય પાછા ન ફરવું એવો મહારાજે ઠરાવ કર્યો. અને આટલે દૂર આવ્યા છીએ તો આ જગ્યા આપણને સવડ પડતી છે કે નથી તે બોધ લેવું એવો નિશ્ચય કરી ત્યાં પારસ (જંગલી) પીપળાનું એક ઝાડ હતું તેની નીચે લટકતી ડાળીઓમાંની એક ડાળી પકડી તે ઉપર ચઢ્યા. (આ ઝાડ પીપળાની જાતનુંજ છે, પરંતુ સામાન્ય પીપળાના ઝાડના ફળ કરતાં આનાં ફળો બહુજ મોટાં હોઈ તે ઔષધના કામમાં પણ આવે છે એમ, અમારા સાંભળ્યા પ્રમાણે, મહારાજે એકવાર કહ્યું હતું.) બાણે કે ઇન્દ્રજિત ત્યાં તે ગોઠવણ કરી મૂકી હતી. ઉપર જઈને જોતાં તે ગુફા મહારાજને સવડવાળીજ લાગી. બે અઢી હાથ એટલે એક માણસ જેસે એટલી પહોળી અને આગળ બે ત્રણ માણસો જેસે એટલી લાંબી હતી. ત્યાં બેસે તો ડાળી બાબુએ ડુંગરનો કરાડો

અને જમાણી બાળુએ તે ભીત જેવો ભાગ. ત્યાંથી ગબડે (સરી પડે) તો મનુષ્ય નીચેજ પડે અને કોઈ ઉભો થવા માંગે તો ત્યાં ઉભા થવાની જગ્યા નહોતી એવી તે ગુફા હતી. એમાં પછી માથા ઉપર એક કુટજ જગ્યા ખુલ્લી રહેતી અને ઉપર એક ઢગતો ખડખચડો ખડકનો પથરવાળો ભાગ આવ્યો હતો. તે જગ્યામાં તેમણે બેસી બેઠું. ત્યાંજ બેઠી રહેવાનો હજી વિચાર ઠર્યો નહોતો. આપણે કડક તપ કરવું છે અને તે માટે આ યોગ્ય જગ્યા છે એવો એકવાર વિચાર આવે કે બીજો વિચાર આવતો કે હવે પાછા જમણે તો રાત્રી પડશે, રસ્તો પણ નથી, અને નીચે જમણું તો તે દેવા-લયમાંજ રાત કહાડવી પડશે. તેથી રાત અહીંજ ગાળવી અને સહવાર થતાં બેઠશું, એવો વિચાર ચાલુ હતો અટલામાંજ તેઓ પલાંઠી વાળી બેઠા. રાત્રી ત્યાં ગાળવાનો ઇશિદો હતો તે પ્રમાણે તે નીકળી ગઈ. પછી બીજાએ દિવસ ભલેને જાય એમ કહી ત્યાંજ બેઠી રહ્યા. તે દિવસ પણ ગયો, ફરી રાત્રી પણ ગઈ, ભલે ગઈ તો ગઈ એમ કહેતાં કહેતાં આજે જમણું, કાલે જમણું, એમ કરતાં કરતાં બે ત્રણ દિવસ નીકળી ગયા. પછી તો તેઓ જે બેસી રહ્યા તે રહ્યાજ. દેહ ભાનજ જતું રહ્યું પછીશેની સહવાર અને શેની સહાંજ ! કાંઈજ ભાંજગડ નહીં. અંદર ઉઘ આવ્યાં જેવું અને સ્વપ્ન આવ્યાં જેવું થતું, પરંતુ બાહ્ય વ્યવહાર કાંઈ નહોતો. પહેલાંની થોડી ઘણી ટેવ પણ પડી હતી તેથી તેમને બાધાં વગર રહેવામાં કાંઈ અઘરું લાગતું નહોતું. “દેહપતન થાય અથવા ઇશ્વર પ્રાપ્તિ જેને કહેવામાં આવે છે તે તો થશે. અકસ્માતના બળી બની બાણી બેઠ પડી આપઘાત કરી મરવા કરતાં પ્રભુનું નામ સ્મરણ કરી અન્ન પાણી ~~ગર~~ જે થવાનું હોય તે થાવ. લંકાં જતાં માણ્તિ. અંગદ વગેરેએ પ્રાયોપવેશન (અપવાસ કરી મૃત્યુ ઉપજવવાની ક્રિયા) કર્યું તે પ્રમાણે કરી દેહ જાય તો ડીક ! એવા વિચાર આ પહેલાંજ તેમના મનમાં આવતા હતા. તેથી તે એકવાર બેઠા તે બેઠાજ.

શ્રીસદ્ગુરૂની ઉપરની કૃતિ, કાન્હોપાત્રા અને તુકારામ મહારાજે

પોતાના અલંગમાં વર્ણવેલા નિશ્ચય સાથે બરોબર મળતી આવે છે તેથી તે અલંગો નીચે આપ્યા છે.

×ન લગે મુક્તિ મુક્તિ, ન લગે સ્વર્ગવાસ । નકો જાળે વૈકુંઠાસ દેવરાયા ॥ ન લગે યોગ યાગ અષ્ટાંગ સાધન । ન ચુકે બંધન યેળે કાઠી ॥ ન લગે ઇષ્ટ મિત્ર સોફેરે સંબંધી । નકો હે ઉપાધી પાઠી લાવું ॥૧॥ માણિયા મનીષા જાણા હા નિર્ધાર । જીવાસી ઉદાર જ્ઞાતો આતા ॥ તુજવિળ દુજે ન ધરીં આણિકા । મય લજ્જા શંકા હાંકી-યેલી ॥ તુકા મ્હણે આતાં ઘાતલા હવાલા । ન સોડી વિઠ્ઠલા પાંચ આતાં ॥

(શ્રી તુકારામ)

મોકલોની આસ જાહલેં મી ઉદાસ । ઘેઈ કાન્હોપાત્રેસ હૃદયાંત (કાન્હોપાત્રા)

શુક્રમાં બેઠે ઘણા દિવસ વીત્યાં બાદ મહારાજને એક વિચિત્ર દૃશ્ય દેખાયું. તે એવું કે તેમના શરીરમાંની એક દિવ્ય જ્યોતિ તેમને દેખાઈ અને કોઈએ તેમની પાસે આવી તેમના માથાથી તે પગ સુધીની હાથેલી જેટલી જાડી ચામડી કઢાડી નાંખી. સાપની કાંચળી ખીકમતાંજ જેમ બીજું શરીર દેખાય છે, તેમ તેમના અંદરના શુભ્ર અને દિવ્ય શરીરનો દેખાવ તેમનેજ દેખાયો. આવું લયંકર દૃશ્ય દેખતાંજ મહારાજ દેહલાન પર આવ્યા અને જુએ છે તો તે દૃશ્ય અદૃશ્ય થઈ ગયું. પહેલાં

×મુક્તિ (ભોગ) મુક્તિ નથી જોયતાં, નથી જોયતો સ્વર્ગવાસ. હે દેવ રાયા ! નથી જવું વૈકુંઠે, નથી જરૂર યોગ યાગ કે અષ્ટાંગ સાધનની; એથી કાંઈ બંધન ચૂકતું નથી. આમજનો મિત્ર સગાં સંબંધી નથી જોઈતાં. એ ઉપાધિ મ્હારી પાછળ ના લગાડીશ. મ્હારા મનનો આ નિર્ધાર જાણુને કે હું જીવપર ઉદાર થયો છું. તારા વગર બીજા કોઈને નથી પકડવાનો. ભય લજ્જા, શંકા હાંકી મૂક્યાં છે. તુકા કહે છે હવે તો હવાલો નાંખ્યો (સોંપ્યો) છે; હવે એ વિઠ્ઠલા તારાં ચરણ છોડવાનો નથી (તુકારામ)

અધી આશા છોડી હું ઉદાસ થઈ છું. આ કાન્હોપાત્રાને તારા હૃદયમાં લે. (કાન્હોપાત્રા)

જે શુક્રામાં અને જે સ્થિતિમાં તેઓ બેઠા હતા તેજ શુક્રામાં અને તેજ સ્થિતિમાં તે હતા અને તે ડુંગરોની નૈસર્ગિક શોભા તેમની સામે જેવી ને તેવીજ હતી. ત્યાં બેઠે કેટલા દિવસ થયા તેની તેમને ખબર પણ ન પડી. પરંતુ, સાધારણ બહારના દેખાવ પરથી તો લાંબોજ વખત પસાર થયો હશે એમ તેમને લાગ્યું. વળી તેમ લાગવાનું બીજું કારણ આ પણ હતું કે તેમનું શરીર સૂકાઈ જઈ એક હાડકાંનો માળોજ ફક્ત રહ્યો હતો; અને ફક્ત જમણા હાથ શિવાય શરીરના બાકીના બધા સાંધા એકેકની સાથે ચોટી જઈ તેમની હાલચાલ બંધ થઈ હતી. તે ઉપરથી બેઠાં પછી ઘણોજ વખત પસાર થઈ ગયો હશે એવી એમની ખાત્રી થઈ, તે દિવસોમાં શરીરનું ભાન ન હોવાથી ક્ષુધા, તૃષ્ણા વગેરે બંધ પડ્યાં હતા. પરંતુ દેહલાન પર આવતાંજ ખૂબ તરસ લાગી જીવ અકળાવા લાગ્યો; જીભ અંદર ખેંચાઈ, અને ગળું સૂકાઈ ગયું. પાણી શિવાય હવે પ્રાણ બચ છે એમ એમને લાગવા માંડ્યું. પાસે ક્યાંય પાણી નહોતું અને હોય તોપણ શરીરની ચાલવા હાલવાની ક્રિયા બંધ પડી હતી તેથી જગ્યાપરથી ઉઠી તે પાણી મેળવવાનું અશક્ય હતું. તેથી હવે આપણને “ખાત્રીથી મરણ આવશે અને ઘણા દિવસનો દેહ ત્યાગ કરવાનો હેતુ પૂર્ણ થશે” એમ ધારી તે દુઃખી સ્થિતિમાં પણ તેમણે એક પ્રકારે સમાધાન માનવા માંડ્યું. અને તે આનંદમાં આંખો બંધ કરી શાંતિથી પરમાત્માની લીલાનું કૌતુક જોતા તે સ્વસ્થ બેઠા. એટલામાં એકાએક આકાશ વાદળાંથી ભરપૂર છવાઈ ગયું અને વિજળીના કડકડાટ અને મેઘગર્જના સહિત મુસળધાર વરસાદ પડવાની અદ્ભુત યથાચર બાબતે પાણી થઈ ગયું અને જે શુક્રામાં તેઓ બેઠા હતા ત્યાં પણ ઉપરના ડુંગર ઉપરથી વહી આવેલાં પાણી વડે બરાબર એમની સામેજ એક ખાખોચીઉં ભરાયું. હાલજ આપણને મૃત્યુ આપવાની પરમેશ્વરની ઇચ્છા નથી એમ જોઈ મહારાજે તે ખાખોચીયામાંનું થોડું પાણી હાલી શક્તા જમણે હાથે લીધું અને પીધું. આથી તૃષ્ણા થોડી શાંત થઈ તેમને થોડી હોશીઆરી આવી. એકજ આસનની અવસ્થામાં કાયમ બેસવાને લીધે ઇંદિયોની હાલચાલ

કર્મવાની શક્તિ નાશ પામી હતી, તેથી અકડાઈ ગયેલા હાથપગને જમણે હાથે ચોળવાની એમણે શરૂઆત કરી. ત્રણ દિવસ તે ખાડામાંનું પાણી પી આવી રીતે શરીર ચોળવાનો ક્રમ તેમણે ચાલુ રાખ્યો. આથી ફરીથી રક્તાલિસરણ શરૂ થઈ ઇંદ્રિયોમાં ચાલવા હાલવાની ઠીક શક્તિ આવી અને તે ગુફામાંથી હવે નીચે ઉતરવાની તૈયારી કરે છે એટલામાં એકદમ ફરી દેહની વિસ્મૃતિ થઈ, એક દૃશ્ય તેમની સામે ખડું થયું, તે આ'વું હતું. “ તેઓ એક અબ્બાણી જગ્યામાં ઉભા હોઈ તેમની પાસેજ એક મહાદેવની મૂર્તિ સ્થાપી છે અને ખાનુમાં સુંદર પાણીનો ઝરો વહે છે. પાણી પીવાની ઇચ્છાથી મહારાજ તે ઝરા પાસે ગયા અને હાથમાં લઈ પીવા લાગ્યા એટલામાં ત્યાં બે મનુષ્યોએ પ્રકટ થઈ એમના હાથ જોરથી પકડ્યા. તે મનુષ્યોમાંનો એક હિંદુ અને બીજો મુસલમાન હતો. તે બેઉએ એકદમ મહારાજના આખા શરીરની પગથી માથાં સુધી ચામડી ઉતારી નાખી એટલે અંદર એમનું એમનેજ એક દિવ્ય શરીર દેખાઈ આવ્યું. તે દિવ્ય શરીર તરફ આંગળી કરીને બેઉ વ્યક્તિઓએ કહ્યું કે “ તું મરવા માટે બેઠો છે, પરંતુ અમો તને મરવા થોડાજ દૈન્યે ? અમો તારી પાછળને પાછળજ છીએ. ” એટલામાં જાગ્યા હોય તેમ તેઓ શુદ્ધીમાં (દેહલાનપર) આવ્યા. પહેલાં પ્રમાણેજ ફરી આમ થયું તેથી આ શરીર હવે મરશે નહીં એવી મહારાજના મનમાં પાછી ખાત્રી થવા માંડી. આ અથવા પહેલાં કહેલાં દૃશ્ય એ કાંઈ સ્વપ્ન નહોતાં, પણ ખરોખર જાગૃત અવસ્થામાં જેમ એકાદો દેખાવ દેખાય તે પ્રમાણેજ આ દૃશ્યો હતાં. પરંતુ એ કેવી રીતે અને શા માટે દેખાયાં તે તેમને સમજાયું નહીં. વધારે વિચાર ન કરતાં, ઇંદ્રિયોની હાલચાલ થવાજ માંડી હતી તેથી ગમે તેવી રીતે બેસતાં બેસતાં પણ ડુંગરાની નીચે ઉતરીશ, એવો વિચાર કરી બેઠેલી જગ્યા ઉપરથી તેમણે સામે દૃષ્ટી ફેંકી તો કેટલાક અંતરપર મહારાજ પહેલાં દહેરામાંથી પર્વત ચઢી ગુફામાં ગયા તે વખતે અને પછી ગુફામાં બેઠાં પછી પણ તેમને દેખાયલાં સુંપડાં તેમની નજરે પડ્યાં. તે સુંપડીમાં બળતા દીવા મહારાજને ગુફામાં જઈ બેઠા પછી પ્રથમ એક બે દિવસ રાત્રિને વખતે

દેખાતા હતા. પછી ધીમે ધીમે તે પીપળાની ડાળી ઝાલી તેમણે પોતાના શરીરને લટકતું રાખ્યું અને ડુંગરનો ભાગ થોડાજ અંતર સુધી રહ્યો હતો તેથી તે પર પછડાઇશું તો પછડાઇશું એવો વિચાર કરી તેમણે જે હાથોવડે ડાળી ઝાલી હતી તે હાથ છોડી દીધા. નીચે પત્થર હતા તેથી તેમના શરીરને વાગ્યું. પરંતુ ઇશ્વરી સંકેતજ એવો હતો તેથી તે સ્થિતીમાં પણ તેમના જીવને કે શરીરને કાંઈ ઇજા થઈ નહીં. આ વાત પરથી કબીરજીના નીચેના વાક્યનું સ્મરણ થાય છે.

જિતને તારે ગગનમેં ઉતને વૈરી હોય ।

કૃપા મई रघुनाथकी तो बाल न बांकां होय ॥

યુક્ષમાંથી નીચે ડુંગરપર ઉતર્યા પછી (પડ્યા પછી), પાંચ દસ મિનિટ વિશ્રાંતિ લઈ તે ઝુંપડીઓની દિશામાં મહારાજ ઘુટણીઆં કરતા ચાલ્યા. દિવસના ચાર વાગ્યાનો આ વખત હતો, તેથી સંધ્યાકાળ સુધીમાં તે ઝુંપડીઓ પાસે પોતે જઈ પહોંચશે એમ એમણે ધાર્યું હતું; પરંતુ ત્યાં પહોંચતા પહોંચતા રાત્રિ થઈ ગઈ. કેટલાક દીવાનો પ્રકાશ પડતો હતો તે દિશામાં જતાં જતાં નવ દસ વાગ્યાને સુમારે તે, તે ઝુંપડીથી થોડાજ અંતરપર જઈ પહોંચ્યા અને તેમણે ધીમે સાદે ખૂમ પાડી. તે વખતે એ ભીલડીઓ ત્યાંથી જતી હતી તેમણે તે ખૂમ સાંભળી, તે તરફ જોયું તો એક ભયંકર માણસનું હાડપીંજર ઘસડાતું ઘસડાતું ચાલી રહેલું તેમની દૃષ્ટિએ પડ્યું. આ કાંઈ ભૂતપ્રેત હશે એમ ધારી તેઓ ખીંધાં; તે જોઈ, “ ભયનું કાંઈ કારણ નથી, હું મનુષ્ય છું,” એમ મહારાજે તેમને એમના ધીમા સાદમાં જણાવ્યું. મહારાજની તે અવસ્થા જોઈ તે ભીલડીઓને દયા આવી અને તેઓ મહારાજને ઉંચકી પોતાની ઝુંપડીમાં લઈ ગયાં.

તે ગામનું નામ ગવળવાડી હતું. ત્યાંના સ્ત્રી પુરૂષો દૂધ, દહીં, ઘી અને ભેગાં કરેલાં બાળવાનાં લાકડાં નાશિક લઈ જઈ વેચતાં અને તે પર પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતાં; ત્યાંના તે માણસો બહુ દયાળુ હોવાથી, તેઓએ પૂછી તેટલાજ હકીકત તેમના સમાધાન જેટલીજ મહારાજે કહી. તે સાંભળી તેમનું હૃદય

ભરાઈ આવ્યું. પીવાને દૂધ અને વિશ્રાંત માટે એક એકાંત જગ્યા આપી. તે બધાંએ મહારાજને યોગ્ય વિશ્રાંતિ મળે તે માટે પ્રયત્નો કર્યા. ત્રણ દિવસ મહારાજ ફક્ત દૂધ ઉપરજ રહ્યા. તે પછી થોડી હરવા ફરવાની શક્તિ આવી. પોતે ઉખેડી આણેલી ‘કુરડુકુડુ’ ભાજનું શાક કરી ગરીબ લોકોએ આપેલા નાગલીના લોટના રોટલા કરી તે કોઈ કોઈવાર ખાવા લાગ્યા. થોડીઘણી ચાલવાની શક્તિ આવી એટલે તે ગરીબો ઉપર આપણે આપણો ફેકટ બોલે ન નાંખવો એ હેતુથી, મહારાજ એક બે દિવસે તેમની સાથે લાકડાંની ભારી લઈ નાશિક વેચવા જતા; અને જે પૈસા આવતા તે તેમને આપતા. એવી રીતે તે ગવળવાડીમાં મહારાજ એક મહિનો રહ્યા એટલે એક દિવસે, પ્રવાસ કરવાની શક્તિ ન હોવા છતાં, ઘેર જવા માટે તેમનું મન ઉંચકાયું. તેથી વધુ દિવસો ત્યાં ન રહેતાં ઘેર પાછા જવાનું તેમણે ઠરવ્યું. ત્યાં તે પ્રેમાળ લોકોને મહારાજે આ વાત કહી ત્યારે પ્રવાસ કરવા જેવી શક્તિ હજી આવી નથી તેથી બીજા ચાર પાંચ દિવસ રહી પછી શક્તિ આવે એટલે જવું એવો તે લોકોએ આગ્રહ કર્યો. પરંતુ મહારાજનો નિશ્ચય પાક્કો ઠયો હોવાથી અતિ દુઃખિત હૃદયે તેમને રજા આપવાની જરૂર પડી. ત્યાંના સ્ત્રી પુરૂષ તેમજ છોકરાંને મહારાજ સાથે બહુ પ્રેમ બંધાયો હતો તેથી જ્યારે મહારાજ ત્યાંથી નીકળ્યા ત્યારે તે ગરીબ પ્રેમાળ લોકોને બહુ દુઃખ થયું.

આ હકીકતને સુમારે ત્રીસ પાંત્રીસથી વધારે વર્ષો થઈ ગયાં હશે.

મહારાજ ઘેરથી નીકળ્યા તે વખતે તેમના શરીરપર જે કપડાં વગેરે હતાં તે અત્યાર સુધીમાં ફાટી જઈ તેમના શરીર પર તેમણે એક ફાટેલું ઘોતીઉં પહેર્યું હતું તે શિવાય બીજું કંઈ રહ્યું નહોતું. ગવળવાડીમાં હતા ત્યારે તે લોકો પાસેથી એક ફાટેલું કંતાણ મળ્યું હતું અને તે પણ રૂની ગાંસડીની ઉપર બાંધવામાં આવે છે તેવું પાતળું ઝરઝળીયાં જેવું, જાડા તાંતણાનું અને આછાં વણાટનું અર્ધું ફાટેલું હતું. ચુકામાંથી ગામમાં આવ્યાંને આશરે એક મહિનો થયો હોવાથી, તે હાડપિંજર થઈ ગયેલા

શરીરમાં તેટલા થોડા વખતમાં કહેવા જેવી કાંઈ શક્તિ આવી નહોતી, આવી સ્થિતિમાં જ હાથમાં લાકડી, કેડે ધોતીઉં અને શરીરપર તે કંતાણનો દુકડો ઓઢી, તે લીલ લોકોએ દેખાડ્યા પ્રમાણે, તે આંદવડની સડકે નીકળ્યા. ગવળવાડીથી વસંતના પિંપળ-ગામ સુધી પગરસ્તો છે અને તે ગામ પાસે થોડાક અંતરપર જ આ સડક શરૂ થાય છે. સડક પકડી, આંદવડ ખાનુએ મૂકી આગળ ગયા પછી, સાથે નાગલીના લોટના રોટલા ગવળવાડીથી નીકળતા વખતે કરી લીધા હતા તેમાંથી થોડાક ખાઈ એમણે પાણી પીધું. આ પ્રાંત પોતાનો અને રસ્તો પણ રહાદારી હતો; તેથી ઓળખીતા માણસો રસ્તામાં મળવાનો સંભવ ઘણો હતો. આવી સ્થિતિમાં પોતાની આવી લોક વ્યવહાર વિરૂદ્ધ અવસ્થા તેમને કેમ દેખાડાય એમ એમને થયું. તેથી ઘણો ખરો પ્રવાસ એમણે રાત્રે જ કર્યો. રહાદારી (અવર જવર) ન હોય એવા જંગલમાં એકાદાં જાડ નીચે આખો દિવસ પડી રહેવું અને રાત્રે રસ્તો કાપવો; એ રીતે થોડો થોડો માર્ગ ચાલતાં લોહનેર હેંજુડની સડકે મહારાજ સટાણા આવી પહોંચ્યા.

આ અરસામાં જ મહારાજનું વર્ષ બદલાયું હતું અને તે જ વખતે આ ઉપર વર્ણવી તેવી અવસ્થા આવી. એમાં કાંઈ ઇશ્વરના નિયમાનિયમ હોય તો તેની તેને જ ખબર. સર્વસાધારણ વ્યવહારી માણસાને તે સમજાવું કઠણ છે, કારણ કહેવત છે કે, “જાવે ત્યાંચ્યા વંશા તેવ્હાં કલે ! (કોઈ અનુભવી જાણે રે)

પ્રકરણ ચોથું.

ગૃહસ્થાશ્રમ અને તેમાં સંકટપરંપરા

મહારાજ સટાણા ગામ પાસે આવી પહોંચ્યા પછી ગામમાં ન જતાં રસ્તામાં જ નદી આવતી હતી તેને આ પાર સડકથી દૂર નદીની રેતીમાં સંધ્યાકાળ થઈ અંધારું થયું ત્યાં સુધી રહ્યા; કારણ બીજા લોકોની દૃષ્ટિએ એવી અવ્યવસ્થિત રીતે પડવું એ તેમને ઠીક લાગ્યું નહોતું, અને ઘરમાં પણ આવી સ્થિતિમાં એકદમ જવું

હીક નહોતું. તેથી અંધારું થયાં પછી રાત્રે સાત આઠ વાગે ગામમાં દાખલ થયા.

આ દિવસ શકે ૧૮૨૨ શ્રાવણ સુદ પાંચમનો હતો. સુદ પક્ષ હતો તેથી ચંદ્રનો પ્રકાશ થોડો થોડો હતો. પરંતુ લોકો જોકે સૂઈ ગયા નહોતા, તોપણ તે વખતે વાદળાંથી આકાશ આચ્છાદિત હોવાથી મનુષ્ય ઓળખાય એવું અજવાળું નહોતું. આવે વખતે ગામમાં પેસી ઘરની આમપાસ ફર્યા કરી આગળને દરવાજે અંદર જવું કે પાછળને દરવાજે જવું, ઘરમાં કેમ દાખલ થવું, એ વિષે તેમના મનમાં ખૂબ વિચાર થયા. પરંતુ એકદમ ઘરમાં દાખલ થવાની એમની હિંમત ન આવી. છેવટે એકદમ ઘરમાં ન જવું, બધાં સૂઈ જાય પછી કેમ ઘાટ બેસે છે તે જોઈશું, નહીં તો આખી રાત ઘર બહાર ગાયનાં કોંઠાં રાંમાં પડી રહીશું. સહવારે અનાયાસે કોઈને બબર પડશે ત્યારે જોઈ લેવાશે એવા વિચાર તેમના મનમાં આવ્યા. પરંતુ આમાંથી કોઈ પણ વિચાર નક્કી થયો નહીં. તે વખતે ઘરની બેઠે બાબુએ બારણા આગળના રસ્તા ઉપર ગામના લોકો ફરતા હતા. તેથી ફરી ગામમાંથી બહાર જવાનો વિચાર કરી, કોઈને ન દેખાય તેવી રીતે ગામની પૂર્વે વસ્તી (દરવાજા) બહાર ખંડોબાનું દહેરું છે અને જે લાગમાં લોકોની અવર જવર નથી એ બાબુ તરફ જઈ ખૂબ રાત્રે ગઈ ત્યાં સુધી તેઓ ત્યાંજ બેસી રહ્યા. રાત્રે અગિયાર સાડા અગિયારનો સુમાર થઈ ગયો ત્યાર પછી, હવે ઘરને આગળને બારણેથી અંદર જવું એવો વિચાર કરી તે ત્યાંથી નીકળ્યા. તે વખતની તે ઘરની બાંધણી જુદા પ્રકારની હતી. હાલ તો નવું ઘર થયું છે. તે વખતે અંદર ચોક હતો અને તે ચોકમાં જવા માટે બારણું નહોતું. અંદરના ઘરનું બારણું રાત્રે બંધ થતું રસ્તા ઉપર ખુદલી રહેતી ફાટકમાંથી અંદર ગયા કે ડાબી બાબુએ ગાયનું કોંઠારું હતું. આખી રાત તે ગાયના ઝુંપડામાં (કહોડમાં) પડી રહેવું એવા વિચારથી તેઓ ખંડોબાના દહેરામાંથી નીકળી સીધા આગળને બારણેથી જવાના હેતુથી નીકળ્યા. તે રસ્તો એવો છે કે ખંડોબાના દહેરાંથી ગામના દરવાજામાંથી ઘરમાં જવા માટે પહેલું પશ્ચિમી

મુખ રસ્તે જવું પડે છે અને તે રસ્તે કેટલાક અંતર પર ગયાં પછી ફરી ઉત્તર તરફ વળી એક ગલીમાંથી ઘરમાં જવું પડે છે.

એવો કાંઈ ઈશ્વરી સંકેતજ હતો કે કેમ તે કોણ જાણે, તે હવે ઉત્તરના ભાગ તરફ વળે છે એટલેજ, પશ્ચિમ તરફ પેઠ બજાર ગલીનો જે રસ્તો છે ત્યાંથી કોઈ સામું આવતું હોય એમ દેખાયું. તેમની દૃષ્ટીએ ન પડવું અને આવનાર ગૃહસ્થ જે કોઈ હોય તે પસાર થઈ જાય પછી જવું એમ વિચાર કરી તેઓ બાળુએ સરક્યા. તે ગૃહસ્થ પણ તે ઉત્તર તરફને રસ્તેથી જવા લાગ્યા. તે આગળ ગયા એટલે મહારાજ પણ તેમની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તે પોતાના મોટા ભાઈજ (બાળકૃષ્ણશાસ્ત્રી) હતા એ વાતની મહારાજને ઓળખાણ પડી, તેથી થોડી હિંમત કરી “દાદા” (ભાઈ) કહી હાંક મારી. બાળકૃષ્ણ શાસ્ત્રીનો સ્વભાવ એવો હતો કે ગામમાં જે ચાર સંભાવિત ગૃહસ્થો રહેતા હતા તેમને ત્યાં તેઓ રાત્રે જતા. તેઓ તે પ્રમાણે ત્યાં જઈ પાછા આવતા હતા. તેમણે જૂમ સાંભળી પાછળ ફરી જોયું, અને મહારાજની તે દીક્ષા, તે વેષ, અને તે સ્થિતિ જોઈ ગભરાયા જેવા બની મોટેથી ધમકાવતા હોય તેમ, “કોણ છે?” એમ પૂછ્યું. ઘણા દિવસોથી મહારાજ અને તેઓ મળ્યા નહોતા અને આવી સ્થિતિમાં અને આ’વે રાત્રીને સમયે તેમનો આવવાનો સંભવ પણ નહોતો તેથી તે ગભરાયા પરંતુ, “હું આઓ છું, ગભરાશો નહીં,” એમ ધીમે રહી મહારાજે જવાબમાં કહ્યું તે પરથી તેમણે મહારાજનો સાદ ઓળખ્યો. એકેકની મુલાકાત થતાંજ મહારાજની આ’વી સ્થિતિ જોઈ તેમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. દુઃખનું ડુસકું આવેલું કમી થયાં પછી, દાદાએ (મોટા ભાઈએ) ઘરની સર્વ સ્થિતિ મહારાજને કહી. તેમાં દાદાજીએ સંન્યાસાશ્રમ સ્વીકાર્યાનું પણ કહ્યું મહારાજને ગાયના કોંઢારાંમાં ઉભા રાખી મોટાભાઈએ ઘરમાંથી એક ધોતીઉં અને એક પહેરણ લાવી તેમને પહેરવા આપ્યાં. મહારાજે સાથે જે નાગલીના રોટલા કરી લીધા હતા તેમાંથી જે થોડા બાકી રહ્યા હતા તે કંતાણમાં વીંટાળીને ત્યાંજ મૂક્યા, અને પછી મોટાભાઈની સાથે ઘરમાં દાખલ થઈ એક ખોલીમાં આખી રાત પડી રહ્યા.

દાદાજીએ એક વર્ષ પહેલાં સંન્યાસ લીધો હતો અને હાલ થોડા દિવસથી તેમને અર્ધાંગ વાયુ (લકવો) પણ થયો હતો. આ વખતે એમની ઉંમર લગભગ ૮૦ વર્ષ ઉપરની હશે. વૃદ્ધાવસ્થા આવીજ હતી તેમાં વળી આ લકવો થયો તેથી તેઓ હવે બહુજ અશક્ત થઈ ગયા હતા. તેથી ગોવિંદશાસ્ત્રી રબ લઈ ધૂળીએથી સટાણે આવ્યા હતા. દોઢ બે વર્ષથી મહારાજ તરફથી પત્ર વગેરે કાંઈજ નહોતા આવતા. અને એટલી શોધ કર્યા પછી જ્યારે એમને પત્તો લાગ્યો નહીં ત્યારે ઘરનાં બધાં માણસો નિરાશ થઈ ગયાં અને બધાંએ જાણ્યું કે છોકરાનું કાંઈ સાફ માહું થયું હશે.

રાત્રિ મહારાજે પોતાની ખોલીમાં ગાળી. બીજે દિવસે સહવાર થતાં મોટાભાઈએ પ્રથમ મહારાજના કાકાને પછી એમના બાપને અને પછી એમનાં માતૃશ્રીને કહ્યું કે, કાશીનાથ અન્નપાણી વગર રહી ઉગ્ર તપ કરી હાડપિંજર અવસ્થામાં આવ્યો છે. આ ખબર સાંભળી ઘરનાં બધાં માણસો તેમને આવી મળ્યાં. તેમનું શરીર બહુ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું. લાંબો પ્રવાસ પગેજ કરવાનો પ્રસંગ આવી પડ્યાથી, પગનાં તળીઆંની જાડી ચામડી અર્ધી ઉખડી જઈ લખડતી હતી અને તેનો થોડો ભાગ ચોંટી રહ્યો હતો તેની નીચેથી માંસ સ્પષ્ટ દેખાતું હતું. આથી ચાલતાં હરકત થતી હતી. આ સ્થિતિ જોઈ ઘરનાં બધાં માણસોને ખૂબ દુઃખ થયું. મહારાજશ્રીના પિતાએ તે તે લટકતી ચામડી કાતરથી કાતરી ચાલતાં થતી અડચણ થોડી કમી કરી; અને બધાંએ વિચાર કરી, યુક્તિ પ્રયુક્તિથી, ધીમે ધીમે, આ વાતની ખબર દાદાજીને કહી. હાલમાં દાદાજીને મહારાજનો બહુજ ધ્યાસ લાગી રહ્યો હતો; પણ દાદાજીની આવી સ્થિતિમાં એકદમ એમને આ ખબર કહેવાનું યોગ્ય ન લાગ્યું તેથી યુક્તિ યુક્તિએ આ વાતની તેમને ખબર આપી. આ ખબર સાંભળતાંજ એમની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલુ થયો. પછી મહારાજ જ્યારે પ્રત્યક્ષ દાદાજીની પાસે આવ્યા ત્યારે બેઠેના હૈયાં ભરાઈ આવ્યાં અને બેઠેને રડવું આવ્યું. થોડે વખતે શાંત થયા પછી, એકેકનો એકેક પર જ પ્રેમ હતો તેને લીધે એ ઉભયની

થયેલી એક નગર, મહારાજનાં લીજ તપથી સાંચેલું પુણ્ય અને દાદાજીનું પ્રભાતેજ, એ ત્રણે કારણોથી મેઢિના હૃદયમાં જે અવર્ણનીય આનંદની લહર ઉત્પન્ન થઈ તે તેમની તેમનેજ ખબર.

દાદાજીએ પાસે બેસાડી બધી હકીકત પૃષ્ઠી તે ઉપરથી મહારાજે તે અથથી ઇતિ સુધી બધાં સમક્ષ કહી. નાશિક પાસેના ડુંગરપરની ગુફામાં અજ્ઞ પાણી વગર રહ્યાંની હકીકત સાંભળી તે બધાંને આ ભવતો કેવી રીતે રહ્યો એ એક મોટો પ્રશ્નજ થઈ પડ્યો. પછી એ ત્રણ દિવસો ગયા પછી ઘરની સ્ત્રીઓને ગાયનાં કોંઠારાંમાં નિત્ય પ્રમાણે કામ કરતાં કરતાં કંતાણમાં બાંધેલા રોટલાના ટુકડાનું પોટલું મળી આવ્યું. આણે ઘોર તપ કર્યું એમ સર્વને લાગ્યું તેથી ઘરનાં બધાં માણસોની તેમના તરફ પૂજ્ય બુદ્ધિ થઈ; અને તે કુળાઈ ગયેલા રોટલાના ટુકડા બધાંએ પ્રસાદ સમજી લઈ ખાધા; અરૂં જોઈએ તો આટલાં દુઃખ, કષ્ટ અને અપવાસને લીધે શરીર સૂકાઈ ગયું તેની સાથે મહારાજની મુખચર્યા પણ નિસ્તેજ અને શીઘ્રી દેખાવી જોઈતી હતી. પરંતુ તેમના અહોરા ઉપર તપનું વિલક્ષણ તેજ ઝળકી રહ્યું હતું. તે વખતે ત્યાંની નિશાળમાં શ્રી. તાટકે નામના ગૃહસ્થ હેડમાસ્તર હતા. એઓ પરમ ભગવદ્ભક્ત, સદાચરાણી અને શાંત સ્વભાવના હતા. તે સદોદિત રામનામનો જપ કરતા. જરૂર જંટલુંજ બોલતા, બાકી આખો વખત મુખદ્વારા અખંડ નામોચ્ચાર કરતા. તેમણે મહારાજને જોઈ, તેમની હકીકત સાંભળી, ‘આ બહુજ ઘોર તપશ્ચયાનું ફળ છે, તેમના મોંપર પ્રભાતેજ ઝળકે (પ્રકાશે) છે,’ એમ બધાંને કહ્યું.

ઘેર આવ્યા પછી પણ મહારાજે પોતાનો ઉપાસનાક્રમ બરોબર પહેલાં પ્રમાણેજ શરૂ કર્યો. બધું આનંદક આદોષી તેઓ દાદાજીની પાસે બેસી તેમની સેવા કરતા. દાદાજીની આવી કષ્ટમય સ્થિતિ જોઈ તેમની આંખમાંથી સતત દુઃખાશ્રુ વહેતાં. ઘણાંએ વૈદ્યોએ અનેક રીતે ઉપાય કર્યા, પરંતુ કંઈ ગુણ આવતો તથી એમ જોઈ આપણે વૈદક શાસ્ત્રમાં નિપુણતા મેળવી હોત તો આ વખતે દાદાજીના કષ્ટનું નિવારણ કરી શક્યા હોત. આપણે આમુખનાં

આટલાં વર્ષો વ્યર્થ ગુમાવ્યાં, ” એવા વિચારો એમના મનમાં આવવા લાગ્યા. આજ વિચારથી એમને વૈદકનો અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા થઈ અને નિશ્ચય પૂર્વક એમણે પોતાને ઘેરજ તે અભ્યાસ શરૂ કર્યો. પોતાના નિત્યક્રમથી પરવારી અને અભ્યાસ કરીને તેમણે અહોરાત્ર દાદાજીની સેવા કરી. આવી રીતે સુમારે પંદરેક દિવસ ગયા પછી, એમના પર સંકટો પર સંકટો અને દુઃખો પર દુઃખ આવે એવો ઇશ્વરી સંકેતજ હતો, એમ દેખાઈ આવ્યું. એક દિવસે રાત્રે ગોવિંદશાસ્ત્રીને એકદમ ઝાડા અને ઉલટી થવા લાગ્યાં. ઔષધ પાણી વગેરે કરી માનવી શક્તિ પ્રમાણે બધા ઉપાયો કરવામાં આવ્યા પરંતુ તેનો કંઈ પણ ઉપયોગ થયો નહીં. બીજે દિવસે, ગોકુળ અષ્ટમીને દિવસે, ખાર વાગે મહારાજના ખોળામાં માથું મૂકી તે સ્વર્ગવાસી થયા. ઘરમાંના કર્તા કારવતા તરૂણ પુરૂષ એકાએક આમ મરણ પામ્યા તેથી કુટુંબ ઉપર દુઃખનો ડુંગરજ પડ્યો અને વૃદ્ધ દાદાજીના તે શારીરિક દુઃખમાં આ માનસિક દુઃખથી વધારો થઈ તે હવે દિવસે દિવસે વધારેને વધારે ઘસાતા ગયા. પિતાશ્રીનાં મરણ પછી મહારાજે પોતાના દાદાની સેવા શુશ્રૂષા બહુજ મહેનતથી ચાલુ રાખી અને વૈદક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ પણ ધ્યાન પૂર્વક શરૂ કર્યો. આ પ્રમાણે વર્ષ સવા વર્ષ ગયું. પછી શકે ૧૮૨૩ માર્ગશીર્ષ વદ પાંચમે રાત્રે નવ વાગ્યાને સુમારે દાદાજીએ મહારાજને અને મહારાજના માતૃશ્રીને બોલાવ્યાં અને મહેને ઉઠાડી બેસાડો એમ કહ્યું. તે પ્રમાણે તેમને ઉઠાડી બેસાડ્યા એટલે તેઓ પલાંડી વાળી (આસનસ્થ) બેઠા. એક બાજુએ મહારાજ અને બીજી બાજુએ તેમના માતૃશ્રી બેઠાં. એવી આસનસ્થ સ્થિતિમાંજ તેઓ દેહાતીત થઈ સમાધિસ્થ થયા. તે ભાગમાં તેઓ એક સન્માન્ય અને પૂજ્ય ગૃહસ્થ હતા. તેમાંએ વળી તેઓ સંન્યાસાશ્રમ લઈ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ અવસ્થામાં ગયા હતા તેથી બીજે દિવસે તે ગામના અને આસપાસના ગામના લોકોએ એળા થઈ તેમના પ્રજ્ઞા સ્વરૂપ થયેલા દેહને બહુ ધામધુમથી આખે ગામ દેશવી સટાણા ગામની પશ્ચિમ કિશોએ આવેલી નદીના કીનારા પરના ન્હાના બગીચામાં મોટા પિપ્પલાના ઝાડ નીચે દહાડે

બાર વાગ્યાને સુમારે સમાધિ આપી. હાલ ત્યાં ઉત્તમ સમાધિ મંદિર બાંધ્યું હોઈ શકે ૧૮૫૦ ની પોષ વદ અગીઆરસને (તા. ૬-૨-૧૯૨૯) દિવસે તેમાં શ્રી દત્ત મૂર્તિની પણ સ્થાપના થઈ છે, આ સ્થાપના નિમિત્તે સટાણામાં શકે ૧૮૫૧ ચૈત્ર શુદ્ધ એકમથી રામ નવમી, દશમ, અગીઆરસ સુધી બહુજ મહોટો ઉત્સવ સમારંભ-પહેલાં કદી થયો નહોતો અને હવે પછી પણ એવો થશે કે કેમ તે કોણ જાણે-થયો. આ સમારંભનું જંટલું વણું કરીએ એટલું થોડુંજ. આ સમારંભ મંદીર બાંધ્યાં પછી સટાણામાં મહારાજની સમક્ષ એમની લક્ષ્મી મંડળીએ કર્યો. આજ મંદિરના દક્ષિણ ભાગમાં પાસે પાસેજ યશ્વંતરાવ મહારાજ (દેવ-મામલતદાર) નું સ્મારક બાંધ્યું છે.

એકવાર સંકટો આવવા માટે એટલે એક પછી એક આવેજ છે, એ વાત ખરી કરવા માટેજ કે શું મહારાજના પિતાશ્રીના મરણ પછી તેમનું વરસી વળ્યું નહોતું એટલામાંજ મહારાજના દાદાજીનું મરણ થયું; અને ત્યાર પછી તુરંતજ થોડા દિવસમાં મહારાજનાં બીજાં પત્નીએ પણ પોતાની આ લોકની યાત્રા પૂરી કરી.

આવી સ્થિતિમાંજ પછી લગ્નના દિવસે આવ્યા હોવાથી મહારાજનું ત્રીજું લગ્ન કરવાનો વિચાર તેમના કાકા અને આસ ઇષ્ટ વર્ગ કરવા લાગ્યા અને તે પ્રમાણે છોકરીઓ તરફથી પણ માંગાં આવવા લાગ્યાં પણ મહારાજને તે ઠીક લાગ્યું નહીં. આપણા નસીબમાં સંસાર નથી માટે હવે ત્રીજું લગ્ન કરવા કરતાં ગમે ત્યાં એકાંતવાસ કરી કેવળ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થ તપશ્ચર્યા, તીર્થાટન વગેરે કરવામાંજ આ દેહનો ઉપયોગ કરવો એ ઠીક, એવો મનમાં વિચાર કરી, આસ ઇષ્ટ-જનોનો લગ્નનો વિચાર શરૂ થઈ, કાંઈ નક્કી ન થયું તે પહેલાંજ રખેને તે લોકો લગ્ન કરી નાંખે એ ધાકથી મહારાજે ઘર છોડ્યું અને લગ્નના દિવસે (લગ્ન-ગાળો) પૂરા થયા ત્યાં સુધી પોતાનો પત્તો કોઈને લાગે નહીં એવી સ્થિતિમાં તીર્થની જગ્યામાં પોતાનો વખત પસાર કર્યો. લગ્નના દિવસે પૂરા થયાં પછી હવે મુહૂર્ત

શ્રી ઉપાસની મહારાજ અને સતી ગોદાવરીબાઈ.
(સગાણા સમારંભ વખતનો ફોટો)

નથી એમ સમજી જ્યેષ્ઠ મહિનાની આખરે મહારાજ ફરી ઘેર સટાણે આવ્યા. પરંતુ મહારાજના નસીબમાંજ ત્રીજું લગ્ન લખાયલું હોવાથી, લગ્નના દિવસો નહોતા, અને આગળને વર્ષે સિંહસ્થ હોવાને લીધે કાર્ય થાય નહીં એમ હતું તેથી, વાખારી ગામના એક સભ્ય ગૃહસ્થે પોતાની ઉપવર થયેલી કન્યા, મહારાજની ઇચ્છા નહોતી છતાં એમને હર પ્રકારે રાજી કરી મહારાજનેજ અર્પણ કરવાનું ઠેરવ્યું; અને અષાઠ સુદ એકાદશીને દિવસે તે કન્યા સાથે મહારાજનું ત્રીજું લગ્ન થયું. થનારું ભવિતવ્ય, સાંઠે વા માહું, ચૂકવાતું નથી એવો વિચાર કરી મહારાજે જેમ થાય તેમ થવા દીધું.

મહારાજના મ્હોટા ભાઈ (બાળ કૃષ્ણ શાસ્ત્રી) ઉપર નાનપણથી દાદાજીના ઉત્તમ શિક્ષણનું પરિણામ થયેલું હોવાથી દાદાજીની કૃપાથી અલ્પ વયમાંજ પ્રકટ થયેલી તેમની વિદ્વતાનો પ્રકાશ, મહારાજના પિતાશ્રીના મૃત્યુ પછી લોકોમાં પ્રસરવા લાગ્યો હતો. તેથી બહુ પ્રયાસ પડ્યાં વગર, મુંબાઈના સુપ્રસિદ્ધ વકીલ કે. વા. મહાદેવ ચિમણજી આપટેએ પુણામાં સ્થાપન કરેલા આનંદાશ્રમમાં સંસ્કૃત શાસ્ત્રીય વિષયના કામ ઉપર એમની નીમણૂક થઈ. પછી તે થોડાજ વખતમાં પુણાની ટ્રેનીંગ કોલેજમાં સંસ્કૃતના પ્રોફેસર થયા અને મહારાજ પોતાનાં નવાં પરણેલાં ત્રીજીવારનાં પત્નીને પુણે એમના ભાઈ બાળ કૃષ્ણશાસ્ત્રીને ત્યાં રાખી સાંગલી વે. શા. સં. વેંકટ રમણાચાર્ય પાસે ગયા.

વે. શા. સં. વેંકટરમણાચાર્ય એ સાંગલીમાં વ્યાકરણ શાળાના મુખ્ય અધ્યાપક હતા. આ કામ એમણે મરતાં સુધી કર્યું. તેમના હાથ નીચે ઘણાએ વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થયા. અને તેમાંના ઘણાએ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા. એ મ્હોટા વિદ્વાન અને સાધુ વૃત્તીના પુરૂષ હતા. તેમની કીર્તિ સાંભળી મહારાજે તેમના સહવાસમાં ઘણું વખત ગાળ્યો. તેમના સહવાસમાં રહી તેમના અનુગ્રહની મદદથી અને સ્વયંસ્ફૂર્તિથી વૈદ્યશાસ્ત્રમાં એમણે પ્રાવીણ્ય સંપાદન કર્યું. ત્રણ વર્ષથી વધારે વખત તેમણે આ અવસ્થામાં ગાળ્યો. આ અભ્યાસ

ચાલુ હતો છતાંએ, પરમાર્થમાર્ગનો તેમના મનને જે રસ લાગ્યો હતો તે તલમાત્ર પણ એછો થયો નહીં. કૃષ્ણાનન્દીના કીનારાપરના રમ્યભાગમાં અભ્યાસમાંથી બચતો બધો વખત તેઓ એકાંતવાસમાં ગાળતા. પહેલાં ઘણે અંશે સાધ્ય થયેલાં ધ્યાન ધારણ અને જપ બ્રહ્મનો અભ્યાસ સતત ચાલુ રાખી ઈશ્વરી શક્તિ કેમ પ્રાપ્ત થાય અને ઈશ્વરી સંબંધ કેમ જોડી શકાય એજ વિચારમાં તે હંમેશાં વખત પસાર કરવા લાગ્યા. પછી પછીતો ખાવાપીવાની પણ પર્વા ન કરતાં લિખડાનાં પાંદડા ઉપરજ કેટલાક દિવસો એમણે કહાડ્યા. આથી કૃષ્ણાનન્દી ઉપર ગાળેલા આ ત્રણ વર્ષ કરતાં વધારે વખતમાં એમણે અનુષ્ઠાન પણ સારી રીતે સાધ્યું. પછી પોતાના આચાર્યનો આશીર્વાદ લઈ તે પોતાને ઘેર સટાણે આવવા નીકળ્યા.

પરંતુ પાછા જવા માટે રેલવે ભાડાં માટે પણ જોઈએ તેટલા પૈસા નહોતા. તેથી તે પગેજ નીકળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એક દિવસ બપોરને સમયે એક અજાણ્યું ગામ આવ્યું. ગમે ત્યાં થોડો વખત વિસામો લેવાના હેતુથી તે ગામમાં પેઠા. એક સારા માણસે આ ગરીબ પાંથસ્થ પ્રાદ્ધાણ છે એમ ધારી રહેવાની જગ્યા આપી અને ઘરની સ્ત્રીઓને સ્ત્રીધું વગેરે આપવાનું કહી તે પોતાને કામે ગયા. સ્ત્રીધું આવ્યાં પછી, થાકી પાકી આવ્યા હોવાથી તરતજ રસોઈ કરવાને બદલે સંધ્યાકાળેજ રાંધવાનો વિચાર કરી મહારાજે પોતાની પાસેના ચણા ફાકી કુવામાંથી પાણી કહાડી પીધું. થોડો વખત વિશ્રાંતિ લીધા પછી દિશાએ જવાની હાજત થવાથી તેઓ લોટો લઈ ગામ બહાર ગયા અને ખૂબ દૂર જઈ એક ખેતરમાં ખુલ્લી જગ્યામાં શૌચ વિધી માટે બેઠા. તે જગ્યાથી ઘણે દૂર દોરડાંપર બેલ કરનાર બેલાડીઓના કેટલાક ડેરા હતા. તે તેમના ડેરા ઉઠાવી બીજા ગામમાં જવાની તૈયારીમાં હતા. તેમની પાસે સમ્માન લઈ જવા માટે ગધેડાં હોય છે. તેમાંનું એક ઘરડું અને કાંઈ બધું કામમાં ન આવે એવું મરૂંમરૂં થઈ સહેલું વૃદ્ધ ગધેડું મહારાજ જ્યાં બેઠા હતા તે બાજુએ ફરતું હતું. તે લેમની થોડું પાસે આવ્યું અને તાપને લીધે એ ચાર ચક્રો આઠ મીસે પડ્યું.

ગધેડાં આળોટે છે તે પ્રમાણે આ પણ પડયું હશે એમ તેમને પ્રથમ લાગ્યું. પરંતુ નીચે પડ્યા પછી ગધેડાં જેમ આળોટે છે તેમ ન કરતાં તે તડકડવા લાગ્યું, અને થોડા વખત પછી તો તેના પગ પણ હાલતા બંધ થયા. ત્યારે તે મરી ગયું કે શું એવો વિચાર શૌચે બેઠેલા મહારાજના મનમાં આવ્યો. એટલામાં તે લોકોમાંનો એક માણસ ગધેડાંની શોધ માટે આવ્યો અને તેણે મહારાજ જ્યાં શૌચે બેઠા હતા ત્યાં તેમની સામેજ તે મરેલું પડેલું જોયું. આ કોઈ અબાણ્યો ગૃહસ્થ જણાય છે. પૈસાવાળો હશે, તેથી એની પાસેથી કાંઈ કહડાવવું એવા હેતુથી તે ગધેડાંને શોધવા આવેલો મનુષ્ય, મહારાજ પાસે જઈ પોતાની ભાષામાં કહેવા લાગ્યો કે, ‘ત્હેં પત્થર મારી ગધેડું માર્યું, માટે અમારું ગધેડું ભરી આપ.’ એમ કહી તેણે પોતાના લોકોને બોલાવ્યા અને મહારાજનો શૌચવિધિ પુરો થયો તે પહેલાંજ તેમને ઉઠાડી તેમની પાસેથી તેમનો લોટો ઝૂટાવી લીધો અને તેમને પોતાના ટોળામાં લઈ ગયા. ત્યાં રાવટી વગેરે સામાન ભરી ગધેડાં લાદ્યાં હતાં અને બીજે ગામ જવાની તે લોકોની તૈયારી થઈ હતી. તે લોકોએ મહારાજને કહ્યું “ગધેડું ભરી આપ નહીં તો તેનો બોજો લઈ અમારી સાથે ચાલ” આવી રીતે તે લોકોએ મહારાજને અડાવ્યા. પારકા પરદેશમાં આપણે આના હાથમાં સપડાયા. બપોરનો વખત. ગામનું કોઈ પાસે નહોતું. હશે ! ઇશ્વરેચ્છા ! આપણી પાસે તો તેમને આપવાને કાંઈ નથી. થોડો વખત રાખી તે આપણને છોડી દેશે” એવો વિચાર તેમના મનમાં ઘોળાવવા લાગ્યો. તે બધા લોકોએ સ્ત્રી છોકરાં સહિત તેમની આસપાસ ભેગા થઈ, કોલાહલ કરી મૂક્યો. આ કોલાહલ આગળ “હવે આપણે શું કરવું,” એ મહારાજને કાંઈજ સૂઝયું નહીં તેથી તેઓ સ્તબ્ધ ઉભા રહ્યા. તેમની આ સ્તબ્ધતા જોઈ તે લોકો અંદરઅંદર કહેવા લાગ્યા કે “આ પૈસા આપતો નથી માટે આના માથા ઉપર એ ગધેડાનો બોજો મૂકી એને થોડે દૂર લઈ જઈએ એટલે એની મેળેજ એ ગધેડાંના પૈસા ભરી આપવા તૈયાર થશે. પણ એમની આ ધારણા ભૂલભરી નીવડી. મહારાજ

પાસે એક પૈસા પણ નહોતો તો તે ગધેડાંની કીંમત ક્યાંથી આપે ? વળી તે ગધેડાંને મહારાજે માર્યું નહોતું. તે મરવા જેવું થઈ ગયેલું હોઈ પોતાની મેજેજ મરી ગયું હતું. છેવટે તે લોકોએ બળજબરીથી તેમનો સામાન-મરઘાં કુકડાંનો કરંડીઓ અને કાંઈ ચીથરાં બચકાં વગેરે જે કાંઈ હતું તે-તેમની ગરદન ઉપર મૂક્યો. મહારાજ ઉપર આ એક કડણ પ્રસંગ આવ્યો “બાપુ મારી પાસે કાંઈ નથી મને શા માટે ત્રાસ આપો છો ? વગેરે શબ્દો વડે તે લોકોની વિનવણી કરી મહારાજ તેમને પગે પડ્યા. તે નિર્દય લોકોએ તેમનું કાંઈ નજ સાંભળ્યું એટલુંજ નહીં પણ મહારાજ નાશી ન જાય માટે દારડાનો એક છેડો મહારાજના ગળા સાથે બાંધી, બીજો એક ગધેડાંની પૂંછડીએ બાંધ્યો અને તેમને લઈ ચાલ્યા. આ વખતે મહારાજના મનમાં અનેક પ્રકારના દુઃખના વિચારો આવી આંખમાં પાણી આવવા માંડ્યાં, અને ગધેડાં સાથે સંબંધ જોડાયો એવો પણ વિચાર મનમાં આવ્યો કે, ‘ઈશ્વરે આજે આપણને ગધેડા બનાવ્યા તેમાં તેમનો કાંઈ પણ હેતુ હશે.’ ઉપરથી નડકો, પગ બળે છે, ક્રુધા તૃષાથી પ્રાણ વ્યાકુળ થાય છે, એવી સ્થિતિમાં તેમની આંખમાંથી અશ્રુ વહિવા લાગ્યાં પરંતુ તે લોકોના મનમાં દયાનો જરાપણ અંકુર કૃત્યો નહીં. આવી રીતે એમને લઈ જતાં જતાં ‘તને તે ગધેડાંની પેઠે મારી નાંખીશું અથવા પોલીસના તાબામાં આપી દઈશું વગેરે,’ ધમકી પૈસા કહડાવવા માટે મહારાજને વચ્ચે વચ્ચે આપ્યા કરતા હતા. મહારાજ આ બધું સાંભળી લેતા અને કાંઈપણ બોલ્યા શિવાય બોલે લઈ રસ્તે ચાલ્યા કરતા હતા. કારણ બોલવાનો કે વિનવવાનો કાંઈપણ ઉપયોગ થાય એવી એમને આશાજ નહોતી પરંતુ તે લોકોનાં આ’વા વર્તનથી, કૃતિથી અને ઉપાડવા પડતા બોલથી થતા ત્રાસને લીધે તેમની આંખમાંથી શ્રાવણ લાદરવા વહ્યા. આમ ચાલતાં ચાલતાં સુમારે બે ત્રણ કોસ ઉપર આવેલું આ ટોળીના મુકામનું ગામ જેમ જેમ પાસે આવતું ગયું તેમ તેમ એ લોકોનો ચોંતે કરેલાં કામ બદલ લય વધતો ગયો. “આની પાસેથી કાંઈ મળવાની આશા દેખાતી નથી, ગામ પાસે આવતું

જાય છે, અને દીધે આપણી પર કાંઈ ભાંજગડ ઉપસ્થિત થશે.” એ વાતનો એમણે અંદર અંદર વિચાર કર્યો અને મહારાજને છોડી દીધા. આ સંકટમાંથી મુક્ત થયા પછી, પહેલાં જે ગામમાં મુકામ કર્યો હતો ત્યાં જવા મહારાજ પાછા ફર્યા અને દીવા સળગવાને સમયે ત્યાં જઈ પહોંચ્યા.

આ તમાસગીર લોકો સાથે મહારાજ જે અઢી કોસ ચાલતા ગયા હશે અને તેટલુંજ પાછું ફરી ચાલી મુકામ પર આવવું પડ્યું તેથી એઓ તદ્દન થાકી ગયા હતા. અને ભૂખ તરસ પણ ખૂબ લાગ્યાં હતાં. તેથી પેલા ઘરવાળાએ આપેલાં સીધાંમાંથી ચોખા લઈ ખીચડી કરી તે થોડી ખાઈ સૂઈ રહ્યા. થાક્યા હોવાને દીધે સુતાંની સાથેજ તેમને સહવાર સુધી ગાઢ નિદ્રા આવી ગઈ. રાત્રીને વખતે તેઓ તે ગામમાં આવી પહોંચ્યા હતા તેથી અને ત્યાંના લોકો પણ અજાણ્યા અને અડાણી હતા તેથી પોતાની દુર્દશા કોઈને કહેવી એ ઠીક નહીં એમ વિચાર કરી મહારાજ સહવારમાં ઉઠતાંજ કોઈની સાથે કાંઈ પણ જોડ્યાં શિવાય પોતાને રસ્તે આગળ ચાલવા મંડયા. આવી રીતે પગે ચાલતા ચાલતા તેઓ પુણે આવી પહોંચ્યા. કેટલાક દિવસ પુણે રહી તે ફરી ઘેર સટાણે આગ્યા. લગ્ન થયું હતું તેથી ગૃહસ્થાશ્રમને અનુસરી લોકરીત પ્રમાણે વ્યવહાર કરવાની જરૂર હતી તેથી તેમણે તેમનો વૈદનો ધંધો શરૂ કર્યો.

થોડાજ વખતમાં તેમનો ધંધો સારી રીતે ચાલવા માંડ્યો અને આસપાસના ગામમાં તેમની ઘણી પ્રસિદ્ધિ થઈ. આવી રીતે કેટલોક વખત ગયા પછી, મહોટા પ્રમાણમાં ધંધો ચલાવવા માટે એકાદા શહેરમાં દવાખાનું કહાડવું એવો વિચાર કરી તે માટે ઉમરાવતી શહેર પસંદ કરી ત્યાં ‘રામાશ્રમ’ નામનું દવાખાનું કહાડયું. ઉત્તમ નાડી પરીક્ષા, અચુક રોગ પરીક્ષા, યોગ્ય ઔષધની યોજના, તપસિદ્ધિથી હસ્તગત થયેલી યશસ્વી હસ્ત ક્રિયા, નિર્લોભ વૃત્તિ, પરોપકાર બુદ્ધિ, સમતાવાળું અને ધાર્મિક વર્તન વગેરે સફળતાથી બહુજ થોડા દિવસમાં તેમની ત્યાં ખૂબ કીર્તિ પ્રસરી.

ઉમરાવતી શહેરમાં થોડાજ કાળમાં બહુ સારી રીતે તેઓ

જામી ગયા. લોકરીત પ્રમાણે હવે સંસારની બાબતુ પણ સ્વીકારવી જોઈએ, ધંધાની દૃષ્ટીએ ઘરનાં સત્તાના માણસની સહાયની તેમને જરૂર લાસવા લાગી; તેથી તેમણે પોતાનાં પત્ની સૌ. દુગાબાઈને ઉમરાવતી આણ્યાં, અને તેમની સાથે ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષની સિદ્ધી અર્થે યોગ્ય વ્યવહાર તેમની સાથે કરતા રહ્યા. મહારાજની વિદ્યાનો પ્રસાર ચારે બાજુએ થવા માંડ્યાથી અને ત્યાંના વિદ્વાન અને લોકપ્રિય ઓનારેબલ શ્રીમંત ગણેશ શ્રી કૃષ્ણ ઉર્ફે દાદાસાહેબ બાપડે તરફથી તેમને મળેલાં ઉત્તેજનને લીધે આર્ય વૈદ્યકનો પ્રસાર થાય એ હેતુથી 'લેષજ રત્નમાળા' નામનું માસિક એમણે શરૂ કર્યું. આ માસિકમાં દેખાઈ આવતી તેમની સ્વદેશ હિતની લાગણી અને તે સંબંધમાં તેમના વિચાર બહુ મનનીય અને અનુકરણીય છે. તેથી તેમાંનો કેટલોક ભાગ અહીં નીચે આપીએ છીએ.

સ્વધર્મ.

સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મો મયાવહઃ । ગીતા.

આપણા આર્ય ધર્મ અને આરોગ્ય શાસ્ત્રનો અત્યંત નિકટ સંબંધ છે. ખરું આરોગ્ય શાસ્ત્ર એ પોત પોતાના ધર્માચરણ ઉપરજ અવલંબી રહ્યું છે. ઉત્તમ રીતે સ્વધર્માચરણ કરવું એ આરોગ્યનું જખરજસ્ત મુખ્ય મૂળ છે. આપણને આપણા પૂર્વજોની જે કાંઈક ખબર છે, તે ઉપરથી આપણી એવી ખાત્રી થાય છે કે, તેઓ અતિશય સુદૃઢ બાંધાના હતા, ને તેમનું ધર્માચરણ ઉત્તમ તરેહનું હતું. કેવળ સ્વધર્માચરણને લીધેજ જેમને મરણ પર્યંત કોઈ પણ રોગ થયો નહિ, એવા ઘણા લોકો આપણા પૂર્વજોમાં થઈ ગયા છે. સ્વધર્મત્યાગ, એ કેવળ સર્વ અનર્થનું, વિપત્તીનું, અપયશનું, દારિદ્ર્યનું, રોગનું, વગેરે વગેરે અનેક દુઃખકારક બાબતોનું મૂળ છે, એમ પક્કી રીતે સમજી, જેમણે સ્વધર્મ માટે પ્રસંગ આવે પ્રાણત્યાગ કરવામાં પણ આધું પાછું જોયું નહીં, એવા પણ કેટલાક પૂર્વજો આપણામાં થઈ ગયા છે. તેમની મોહાઈનું વર્ણન કરવાની પણ હાલ આપણામાં યોગ્યતા રહી નથી.

આપણી આનુબાનુ હાલ દૃષ્ટિ કરીએ તો આપણને એમ દેખાઈ આવશે કે, હાલના સર્વ લોક અશક્ત, નિરૂત્સાહી આળસુ અને સ્વધર્મ તરફ ઉદાસીનવૃત્તિ ધરાવનારા છે. ખેડવાંની સ્થિતી ને હાલની સ્થિતીમાં અમારા પૂર્વજોમાં ને અમારામાં આટલો મોટો ફરક પડવાનું શું કારણ હશે ? એવો સાહજિકજ વિચાર મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ને તે સંબંધમાં ખારીક રીતે જોઈએ તો આપણને એવો એક ખુલ્લો સૃષ્ટિ નિયમ જણાઈ આવશે કે આ પંચભૂતાત્મક દેહમાં વિન્નતીય પરમાણુ ખીલકુલ ટકતાં નથી. કદપના કરે કે તહમારા પગમાં કાંટો લાગ્યો. તે ક્યારે અંદર લાગ્યો તે તમને ખબર નથી ફક્ત પગ દુખવા માંડ્યા પછી એટલે કાંટો ખરેખર લાગ્યો ત્યાર પછી ઘણો વખત વીત્યાબાદ ફક્ત પગ દુખવા લાગ્યો તેથી આપણે એવી કદપના કરીએ છીએ કે એમાં કાંટો લાગ્યો છે. આપણને આવો તર્ક થવો વા ખાત્રી થવી તેનું મૂળ કારણ શું ? એટલુંજ કે શરીરનો એવો ધર્મ છે કે તેમાં વિન્નતીય વસ્તુ ખીલકુલ ટકી શકતી નથી; આજ ઉદાહરણ આ સર્વ સામાન્ય સિદ્ધાન્ત ઠરાવવાને પૂરતો છે. જે રીતભાતમાં કિંવા ખાવા પીવામાં આપણી ખેડવાંની સેંકડો પેઢીઓ રહી, તેમાં ફેરબદલ કિંવા ફરક અથવા ભેગભેગ થવાથી આપણને હાલ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે આપણે આ વાતનું ખારીકાઈથી નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ ને શોધી કહાડવું જોઈએ કે ખેડવાંની રીતભાત, આચારવિચાર, તેમજ અન્ન વસ્ત્ર એમાં કાંઈ ફરક થયો છે કે કેમ ? ખેડવાંનો ઇતિહાસ જોતાં એમ દેખાઈ આવશે કે, આપણા દેશમાં પરદેશથી, બહુજ થોડી વસ્તુ કોઈક વાર આવતી એટલે કે આપણા લોક પોતાની દેશી વસ્તુથીજ પોતાનું કામ ચલાવી લેતા. પરદેશી વસ્તુ અથવા પરદેશી આચાર વિચારનો એમને કવચિત્જ સંપર્ક થતો. જ્યાં સુધી આ સ્થિતિ ચાલુ હતી, ત્યાં સુધી એટલે કે પેઢીને પેઢીઓથી ચાલતા આવેલા આચાર વિચાર, રીતભાતમાં ફરક અથવા ભેગભેગ થઈ નહોતી ત્યાં સુધી, આ આર્યભૂમિની સ્થિતિ આરોગ્ય દૃષ્ટિએ ઉત્તમ હતી, એવું પુરાણોમાં લખેલી અનેક વાત ઉપરથી સિદ્ધ કરી આપવાનું શક્ય છે. આપણને જે આ નિકૃષ્ટ સ્થિતિ પ્રાપ્ત

મધ છે તેનો ઉદય મુસલમાની કારકીર્દીમાં થયો ને તેમાંજે ગયા
સો વર્ષમાં તે આ સ્થિતિ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી છે એમ કહેવામાં
કોઈ પણ પ્રકારે હરકત નથી.

હવે સ્વધર્મની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આપણા ધર્મનો અને
આરોગ્ય શાસ્ત્રનો અત્યંત નિકટ સંબંધ છે, અલક્ષ્યલક્ષણ વા
અપેયપાન કરવું નહીં એવી આપણા ધર્મની કડક આજ્ઞા છે ને
આ આજ્ઞાનું મૂળ તત્ત્વ એજ છે કે કોઈ પણ વિભતીય વસ્તુ આપણા
શરીરમાં જાય નહીં ને તેના યોગથી આપણા શરીરનો નાશ ન
થાય. ત્રિકાળ સંધ્યા, સ્કોળાં માટે ધોયેલું, રેશમી અગર સતરનું
વસ્ત્ર, સૂર્યને નમસ્કાર, વિગેરે ચીજોનું આપણા શરીર પર કેટલું
બધું ઉત્તમ પરિણામ નીપજે છે? ઉષ્ણપાન કરવાથી આંતરડાં સાફ
થાય છે એ વાત કોઈથી પણ નાકબૂલ થવાની નથી. વિદ્યુત બળ
વાળી વીંટી અને કમરપટા વગેરે વાપરવા કરતાં રેશમી અખોટીકું
(સ્કોળું) વાપરવું વધારે સાફ નથી એમ કોણ કહેશે? સૂર્યને
નમસ્કાર, વા પિપળા તેમજ તુળસીની પ્રદક્ષિણા કરવાથી વ્યાયામની
દૃષ્ટિથી શરીરને પુષ્કળ ફાયદો થાય છે આ વાત નિર્વિવાદજ છે.
આવી રીતે ધર્મમાં આવી જતી ઘણીએ ચીજો પ્રત્યેક મનુષ્યના
આવશ્યક કર્તવ્ય કર્મો પૈકી છે એમ કહું છે; અને તેનો અને આપણા
આરોગ્યનો ઘણો નિકટ સંબંધ છે. અમો વાંચકોને એટલુંજ સવિનય
પૂછીએ છીએ કે, ઉપરની ચીજોમાંથી એક પણ નિયમિત કરનાર
સંકડે એમદો પણ છે કે? આપણા જે પૂર્વજોએ આરોગ્યશાસ્ત્ર
તેમજ ધર્મશાસ્ત્રનો એટલી બધી ખેમાલૂમ રીતે સંબંધ જોડ્યો
છે, તેમના બુદ્ધિ સામર્થ્યની જેટલી નવાઈલોખીએ તેટલી થોડીજ
છે; આવા પૂર્વજોનાં આપણે વંશજ હોવાથી તેમણે તેમનો ધર્મ-
રૂપી ખજાનો આપણી પાસે ખુલ્લો મૂક્યો છે છતાં આપણે આપણાં
મૂર્ખપણાથી તેનો અનાદર કરી આપણા અજ્ઞાનનું, આપણી મૂર્ખાઈનું,
આપણા ઉદામપણાનું પ્રદર્શન કરીએ છીએ એટલુંજ નહીં પણ
તેને લીધે આપણે પરાવલંબી થઈ સ્વાતંત્ર્ય સુખ ખોઈ બેસીએ
એના કરતાં આપણું બીજું વધુ ઘોર પાતક શું હોઈ શકે? પ્રત્યક્ષ
શ્રી કૃષ્ણે પોતાના પ્રિયતમ શિષ્ય વા મિત્ર વા નિકટ સંબંધી જે

અર્જુન તેને પણ આજ ઉપદેશ કયા છે કે, “બાપુ, સ્વધર્મ પ્રમાણે મરણુ આવ્યું પરવડે, કારણ પરધર્માચરણુ એ સંકટનું મૂળ છે.” આનું રહસ્ય પણ એજ છે. તેથી પ્રત્યેકને પોતાના ધર્મમાં કહ્યા પ્રમાણે વર્તન રાખવાથીજ તેમના મન તેમજ શરીરને સુખશાંતિ તેમજ સમાધાન મળે છે એમાં શંકા નથી અને શરીર આરોગ્ય રાખવાને અને આયુષ્ય વધારવાને એક સ્વધર્મ એજ મુખ્ય ઔષધ છે.

જે આર્યાવર્તમાં આપણા પૂર્વજ કેવળ સ્વધર્મની એકનિષ્ઠા એટલે પોતાના કર્તવ્ય કર્મના બળથી આરોગ્યાદિક અનેક પ્રકારનાં ખરાં સુખ ભોગવતા હતા, તેજ આર્યાવર્તની હાલ કેવી દુર્દશા ! ખેલાંની તે આપણી આરોગ્યતા, તેજ પુંજ શરીર સંપાત્ત, ગંભીર અને પ્રકુલ્લ મુખમુદ્રા, પ્રગલ્ભ બુદ્ધિ વિકાસ, મનનું ધારિષ્ઠ્ય, શૌર્ય અને મ્હોટાપણું વગેરે ખેલાંની સુખ આપનારી ચીજોનો અને હાલની સ્થિતિનો માર્મિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરનારના શરીર પર ખરેખર રોમાંચજ ખડા થઈ જવાં જોઈએ. ક્રૂર એક સ્વધર્મ ત્યાગથી એટલે કે આપણા કર્તવ્ય કર્મને લાત મારી અત્યંત નિંદા, પરિણામે લયંકર જેનું સ્વરૂપ છે એવા પરાયા માર્ગનું અવલંબન કરવાથી હાલની સ્થિતિમાં ખેલાંની સુખ આપનારી ચીજોનો નાશ થઈ શરીર હંમેશ રોગગ્રસ્ત, અશક્ત તેમજ નિસ્તેજ થયાં; મુખથી રોતી સુરત ને અશાંત બન્યા, બુદ્ધિ અતિ સાંકડી અને છોકરવાદી, મન કાચું અને ચંચલ, અધૈર્ય, ખડીકણપણું, વિગેરે અનેક દુઃખ આપનારી ચીજોની પરંપરાથી આપણે હાયહાય કરતા અનેક દુઃખો ભોગવીએ છીએ, એ કેટલી શરમની અને દુઃખની વાત છે ? એક કવિએ “સ્વર્ગ નરક અહિંજ છે” એમ જે કહ્યું છે તે કંઈ ખોટું નથી. કેટલાકો તો સુધારાને નિમિત્તે પોતે અધર્માચરણુ કરી બીજાને પણ તે રસ્તે વાળી દેશ સુધારક કહેવડાવવાનો ઢોળ કરે છે અને દેશની સુધારણા થઈ એમ કહે છે, પણ તે દેશ સુધારક ન હોતાં ધર્મની વિટંબના કરનાર દેશ વિધ્વંસક છે; કારણ ધર્મ ત્યાગ કરી, ઉપરથી સુંદર દેખાતા પરધર્મનું અવલંબન કરી, પોતાના કર્તવ્યને વિસરી, જે સર્વ દેશનો નાશ થાય છે, અને તેને લીધે ખરા

સુખનો અનુભવ જઈ આપણને અને આપણા દેશ બાંધવોને જો દુઃખમય ચાતના ભોગવવી પડે છે તો સુધારો શેનો ? સુધારો તો નહીંજ પણ સ્વદેશની નિકૃષ્ટ અવસ્થાનાં કારણભૂત એવાં પારકાં જાદુથી ભૂલી ફક્ત અજ્ઞાન બુદ્ધિથી પારકાઓને આપણે આપણી મૂર્ખાઈ પ્રકટપણે દેખાડીએ છીએ એમાં શંકા નથી. એ લોક ઉપરથી દેખાવમાં મોહક અને પરિણામે પશ્ચાતાપનું કારણ બને એવાજ માર્ગને સર્વ સુખનો માર્ગ અને સુધારો કહેવા લાગ્યા છે. આ ચાતને કેવી કહેવી ? આ વિષયમાં એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે:-

લોક एष विषयानुरंजनं, दुःखगर्भमपि मन्यते सुखम् ।

आमिषं बहिर्गर्भमप्यहो, मोहतो ग्रसति यद्वदंजः ॥

હાલ લોક સ્થિતિ એવી તો કંઈક ચમત્કારિક દેખાઈ આવે છે કે, જેમાં વસ્તુતઃ દુઃખજ ભરેલું હોય છે એવા ધર્મવિરુદ્ધ વિષયોનેજ પ્રેમાસક્ત બની સુખ માનવામાં આવે છે. આ કેટલું મોહાદુ અજ્ઞાન ! જે પ્રમાણે એકાદો પાર્થી પેતાના પાશમાં માંસનો લોચા રાખી મુકે, અને તે માંસને મૂર્ખતાને લઈ ઉત્પન્ન થયેલ મોહથી લક્ષણ કરતાં કરતાં અકસ્માત તે પાશમાં સપડાઈ પક્ષી બંધાઈ જાય છે, તે પ્રમાણેજ આ લોકોની સ્થિતિ થઈ છે. એકવાર ધર્મ વિરુદ્ધ આચરણ કરવાની ટેવ પડી, એટલે ખરું શું છે એનો બીલકુલ પત્તો લાગતો નથી, ને કોઈ જો સદુપદેશ કરે, તો તે તેને ખોટોજ લાગે છે અને અંધપરંપરાજ ઉત્તરોત્તર વધતી જઈ આખર એનો અંતપણુ અંધપરંપરામાંજ થાય છે. આ બાબતમાં એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે:-

अधर्मकामिनः शस्त्रे विस्मृतिर्जायते यदा ।

दोषदृष्टेस्तत्कृतेश्च नरकं प्रतिपद्यते ॥

અર્થ—અધર્મથી ચાલવાની ઇચ્છા કરનારા પુરૂષને ધર્મ-શાસ્ત્રની વિસ્મૃતિ થઈ દુષ્ટ ચીજોજ દેખાવા લાગે છે, અને તે કરવાની તત્પરતા ઉત્પન્ન થઈ, તે અધર્મને ચરણેજ આખરે તે મનુષ્ય નરકમાં જઈ પડે છે.

સારાંશ, પરધમાવલંબનથી અનેક ચાતનામય વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પછી આપણું શરીર નિરંતર રોગગ્રસ્ત, અશક્ત અને નિસ્તેજ થાય એમાં શી નવાઈ? એકવાર શરીર રોગગ્રસ્ત થયા પછી તેની પાછળ એક પછી એક એવી અનેક દુઃખપરંપરા આવવા માંડે છે. આ ઉપરથી સર્વ સુખનાં કારણભૂત આરોગ્યની વૃદ્ધિ થઈ શરીર સંપત્તિજ મજબૂત હોવી જોઈએ, અને શરીર સંપત્તિ માટે તેનો જે મૂળ પાયો આર્યધર્મ તેનો પીછો છોડેલો કાંઈ કામ આવશે નહીં, એ વાત લક્ષમાં રાખવી જોઈએ.

પૂર્વ સુકૃતને લીધે ઈશ્વરદત્ત જે નિર્મળ શરીર, તેના આરોગ્યનું રક્ષણ થઈ અનેક સુખનો અનુભવ મળે અને દેશોન્નતિ થાય એ ફક્ત આપણા આર્યધર્મના ઉત્કર્ષ ઉપરજ અવલંબી રહે છે. આ આર્યધર્મનો દિનપ્રતિદિન અધિકાધિક ઉત્કર્ષ થાય એ માટે પ્રયત્ન કરવો એ એતદ્દેશીય ધર્માભિમાની લોકોનું આદ્ય કર્તવ્ય છે; અને ધર્માભિમાન જાગૃત રાખવું એ પ્રત્યેક મનુષ્ય કહેવડાવનાર માણસને અત્યંત શોભાદાયક છે. એમ જો છે, તો પૂર્વદોષને લીધે આપણને થયેલા વ્યાધિના નિવારણ માટે ફરી અધર્માચરણ કરવું કે ધર્મવિરુદ્ધ પદાર્થોનું સેવન કરવું? આ અજ્ઞાન નહીં તો શું? ઉદાહરણ-પૂર્વદોષને લીધે ક્ષયજેવો રોગ થયો હોય તો તેના નિવારણ માટે આપણી પાસે અનેક વનસ્પતિઓ, માત્રાઓ, ભસ્મો, આસવો, ચૂર્ણો, લેહો, વગેરે ખાસ ગુણ આપનારા સસ્તા અનેક ઉપાયો હોવા છતાં તે તરફ દુર્લક્ષ કરી, પારકા લોકોની પરદેશની વિરુદ્ધ હવામાં તૈયાર થયેલી દુર્ગંધયુક્ત, ધર્મે જેને નિષિદ્ધ કહી છે એવી કાંડલીવર આંધલ-એક માછલીનાં કાળજનાં તેલ-ના જેવી ધર્મબ્રષ્ટ કરનારી દવાઓ પ્રેમથી લેવી એ કેટલું બધું નિઘ છે! સ્વદેશાભિમાન અને સ્વધર્માભિમાન રાખવાથી જે સુધારો થાય તેજ ખરો સુધારો છે. બાકી તો આપણે આપણું મૂર્ખત્વજ પ્રકટ કરીએ છીએ. એમાં શંકા નથી. ઠીક, તે માછલીના તેલથી ગુણ આવેજ છે એમ પણ નથી, ઉલટું એમ બને છે કે શરીરમાં એક ક્ષય રોગ છેજ અને બીજો ધર્મક્ષયરૂપ રોગ આપણેજ તેની સાથે લઈ જઈ બેસાડીએ

છીએ. હાલ આપણે વિરૂદ્ધાચરણ કરીએ છીએ તેથી આખા હિંદુસ્તાનને પરતંત્રતા આવી છે. અને આ ધર્મક્ષયરૂપ રોગ આખા હિંદુસ્તાનમાં પ્રસરી છે અને તેજ પોતાની મોજ માટે ખેલ, મહામારી (કોલેરા) વગેરે મોટી મોટી લીલા કરનારા રોગને—તે આવતા ન હોય તો પણ—જોરજુલમથી ખેંચી આણે છે, અને તે માટે અનેક દુઃખો લોગવતાં લોગવતાં એકદમ જંગલોમાંથી દેશપરદેશ નાસાનાસ કરવી પડે છે. ગમે ત્યાં જઈએ પણ અધર્મ આપણી સાથેજ હોવાને લીધે તેનું પરિણામ મૂઠી વાળી આપણી પાછળજ પડ્યું હોય છે. આ મૂળ બી લક્ષમાં આવે તો પ્રથમતઃ ધર્મક્ષય રોગ દૂર કરનારાં ઔષધોનુંજ પ્રત્યેકે સેવન કરવાની જરૂર છે. એ વાત સમજી લોકોએ કબલ કરવી જોઈએ. હવે આ ધર્મક્ષય રોગનું ઔષધ લેતાં પહેલાં પ્રથમ આ ધર્મક્ષય રોગનું નિદાન કરવું જોઈએ. નિદાન એટલે રોગનું મૂળ કારણ શોધી કહાડવું. તે જરોખર શોધ્યા સિવાય ચિકિત્સા જરોખર કરી શકાતી નથી. હાલની સ્થિતિમાં ધર્મક્ષય રોગનાં કારણો પુષ્કળ ઉત્પન્ન થયાં છે, તેમાંથી કેટલાંકનો ઉલ્લેખ કરી આપણે વિચાર કરીએ. જે પ્રમાણે પદાર્થોનું સેવન કરવામાં આવે છે, અથવા જે પ્રમાણે આચાર, વિચાર, વ્યવહાર કરવામાં આવે છે અથવા જે રીતનો મનુષ્યનો સહવાસ થાય, તે પ્રમાણે પદાર્થ સેવનના, આચાર વિચાર, વ્યવહાર અને સહવાસનાં ગુણ ધર્મ વિશિષ્ટ પરિણામ શરીર ઉપર થાય છે, આ વાત નિર્વિવાદ અને અનુભવસિદ્ધ છે. દાખલા તરીકે જુઓ કે કોઈ સત્પુરૂષને ત્યાંના અન્નનું સેવન કરીએ અથવા સત્પુરૂષના સહવાસ આચાર, વિચાર વ્યવહાર ઇત્યાદિઓનું અનુકરણ કરીએ તો સત્પુરૂષમાં જે ઐશ્વર્ય, સદાચરણ, સદ્બુદ્ધિ, અઘટિત સામર્થ્ય ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમોત્તમ ગુણધર્મ હોય તે આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. એવો પ્રકાર સર્વના અનુભવમાં છેજ. માખાપના સારા માઠા ગુણધર્મો સંતતીમાં આવે છે એ વાત સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છેજ. તેજ પ્રમાણે પરદેશની વિરૂદ્ધ હવામાં, વિરૂદ્ધ પાણીમાં, અને વિરૂદ્ધ જાતીને હાથે તૈયાર થયેલાં ઔષધો, મદ્યો, રૂઢા કાફી, સોડાવોટર

લેમોનેડ ઇત્યાદિ પૈય પદાર્થ અને પાઉ બીસ્કીટ વગેરે લક્ષ્ય પદાર્થો, તેમજ ચીઝટ, બીડી ઇત્યાદિ પરદેશના વિફલ પદાર્થોનું સેવન કરવું અને પરદેશની વિફલ જાતીના આચાર વિચાર સહવાસ અને વિફલ જાતી સાથે નિકટ સંબંધ રાખવો, એજ ધર્મક્ષય રોગનાં નિદાન (કારણો) છે. આપણાં પહેલાંના પવિત્ર શરીરમાં અમંગલ પદાર્થનું નિત્ય સેવન કરી આપણા રક્ત માંસનો પિંડ અમંગલજ બન્યો છે. અને વિફલ આચાર, વિચાર, વ્યવહાર, તથા સહવાસના પટોના પટો તે પર ચઢી જઈ આપણું અંતઃકરણ જો પૂર્ણ અસંસ્કૃત થઈ અમંગલ બન્યું છે તો પછી તેવી વિફલ બુદ્ધિને અનુસરી આપણે અનેક સંકટો ભોગવીએ એમાં શી નવાઈ? આ ઉપરથી ધર્મક્ષય રૂપ રોગના પ્રસારને માટે અને તેનો મૂળ પાથો નાખવામાં આપણેજ આપણું દોઢડાહ્યાપણું પ્રકટ કરી આગળ પડી કારણભૂત બન્યા છીએ એમ કહેવામાં કંઈ હરકત નથી. પારકાં પાસેથી આપણે ક'ઈ ક'ઈ ચીજો લેવી જોઈએ અને ક'યા ક'યા ગુણો આપણે લેવા જેવા છે; ક'ઈ ક'ઈ જાતનું શિક્ષણ લેવું જોઈએ, એનો પહેલેથીજ આપણે વિચાર કર્યો નથી અને ફાવે તેવાં અનુચિત કર્મો કરીએ છીએ આ કેટલું બધું ગાંડપણ છે? તેથીજ આ દેશની ઉન્નતદશા નષ્ટ થઈ હોનદશા આવવા માંડી છે. આ રોગનાં નિદાન અને લક્ષણો કહ્યાં, હવે આ ધર્મ-ક્ષય રોગને દૂર કરવાના ઔષધો અને અનુપાનનો વિચાર કરીએ. રોગનું નિદાન એટલે મૂળ શોધી કહાડવું એજ બહુ કઠણ હોય છે. એકવાર મૂળ શોધી કહાડ્યા પછી ઔષધોપચાર કરવો બહુ સુલભ થઈ પડે છે એટલુંજ નહીં પણ જો તે ઔષધનું નિયમસર અનુપાન અને પથ્ય પ્રમાણે સેવન કરવામાં આવે તો તે ઔષધથી આરોગ્યના ચિન્હો ધીમે ધીમે પણ ખાત્રીથી દેખાય છે. ફક્ત ઔષધ કડવું અને કડક પથ્ય હોય તેથી તે લેવાને કોઈએ પણ રોગી-અવસ્થામાં-કદી પણ કંટાળો ન કરવો જોઈએ. જેનું પરિણામ અમૃત જેવું મીઠું છે તે બધું મીઠુંજ છે. એમ સમજી ગુણધર્મ તરફ લક્ષ આપી તે અવશ્ય સેવવું, ફક્ત જીભને સારી લાગનારી પણ ખરાબ પરિણામ ઉપજાવનારી વસ્તુઓનો કદી પણ સ્વીકાર કરવો

નહીં. સાકર ગળી લાગે છે તેથી ન્હાનાં છોકરાં તે મુઠે મુઠા ફાકવા માંડે છે. પરંતુ છેવટે કૃમિનો બહુ ત્રાસ લોગવવો પડે છે એ તેમને બબર નથી હોતી. કૃમિ થયાં પછી સાકર ફાક્યાથી કદી પણ ગુણ આવશે નહીં. એટલુંજ નહીં પણ તેનું પરિણામ ભયંકર આવશે. તેથી ઇંદ્ર જવ, દીકામાલી જેવાં ઔષધો જે જીભને કડવાં, ખરાબ, કંટાળો ઉપજાવે એવાં લાગે છે તેજ લેવાં શ્રેયસ્કર છે અને તે લેવાથી ઇષ્ટ (સાંઝે) પરિણામ ખાત્રીથી આવે-છેજ. તેવીજ રીતે આ ક્ષય રૂપી રોગ ઉપર નીચે જે માત્રાઓ અનુપાન અને પથ્ય સહિત આપી છે તેનું સેવન કરતાં પ્રથમ જે કે કડવી ખરાબ કંટાળો આવે એવી લાગે તો પણ **યત્તદગ્રે વિષમિવ પરિણામેऽમૃતોપમમ્** આ ભગવાનનાં વચન તરફ લક્ષ આપી, વિશ્વાસ બુદ્ધિ રાખી, પરિણામ સાંઝે આવશે એ બાબત પર લક્ષ રાખી, તેનું સેવન કરવાથી તે જરૂર ઇષ્ટ ફળ આપશે એની પૂરેપૂરી ખાત્રી છે.

પ્રથમ આ ધર્મક્ષય રોગ ઉપર ઔષધ શરૂ કરતાં પહેલાં પ્રત્યેક રોગીએ ચિત્તશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. વૈદ્યકશાસ્ત્રમાં કેટલાક પ્રસંગોમાં ઔષધ શરૂ કરતા પહેલાં કોઠો સ્વચ્છ થવા માટે રૈચ જરૂર લેવો પડે છે. એટલે ઔષધનો ગુણુ ઉત્તમ અને જલદી આવેછે. તેજ પ્રમાણે આ'વા આ ધર્મક્ષય રોગ માટે પ્રથમ ચિત્તશુદ્ધિ પણ જરૂર થવી જોઈએ, અને તે થવા માટે આપણા ધર્મમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાન, સંધ્યા, પૂજા, પંચ મહાયજ્ઞ વગેરે કર્મો, તેનાં ફળોની આસક્તિ બીલકુલ રાખ્યા શિવાય કરવાં જોઈએ. આ કર્મો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરવાથી ચિત્તશુદ્ધિ ખાત્રીથી થશે એમાં સંશય નથી. બીજી વાત પથ્યની છે. વિદેશીય વસ્તુ જે આપણા દેશમાં થતી નથી, અને જે મૂળમાં આપણા દેશમાં નહોતી, તેનો ઉપયોગ કરવાનું તદ્દન બંધ કરવું. દાખલા તરીકે ચહા, કોશી, મધપાન, પરદેશી ઔષધો, ચિરૂટ, બીડી, પાંઉ, બિસ્કીટો, તેલ, પરદેશી કપડાં વગેરે વસ્તુનું દર્શન પણ ન કરવું. આપણા દેશમાં થતાં ધાન્ય, કપડાં તેલ વગેરે ચીજો ઉપર આપણો

નિર્વાહ નહીં ચાલી શકે કે ? અલબત્ત ચાલશે, તેમજ પરદેશી રીત ભાત, આચાર વિચાર અને સહવાસનો પ્રસાર તદ્દન બંધ કરવો જોઈએ. આ બધું કરતાં, પહેલાં તો અડચણ લાગશે, કારણ ઘણા દિવસોથી પરદેશી વસ્તુનો અને સહવાસનો સંબંધ હોવાથી પહેલાં તો આપણને ન ગમ્યાં જેવું થઈ મનને ઠીક નહીં લાગે. પરંતુ એકવાર દેશી વસ્તુ ઉપરજ નિર્વાહ કરવાની આપણને ટેવ પડે એટલે પરદેશી વસ્તુ આપણી નજર સામે પણ ન જોઈએ, એવુંજ આપણને થવા માંડશે એમાં શંકા નથી.

આ બધી વાતો સાધ્ય થવા માટે દૈનિક નિશ્ચય જોઈએ, દૈનિક નિશ્ચય શિવાય આપણે હાથે કોઈ પણ પ્રકારનું પથ્ય પળશેજ નહીં. દૈનિક નિશ્ચય પૂરેપૂરો પાકો હોય તો આ ધર્મ ક્ષયરોગ પાછાં પગલાં કરવાજ માંડ્યો છે એમ સમજવું અને આપણું ઈષ્ટ કાર્ય એટલે પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત થયું એમ સમજવું; કારણ શ્રી સંત તુકોબારાએ દૈનિક નિશ્ચયની મહત્વતા કહેતાં કહેતાં એમ કહ્યું છે કે ‘નિશ્ચયાચેં બલ્લ, તુકા મ્હણે હેંચિ ફલ’ (નિશ્ચયનું બળ તેજ ફળ છે એમ તુકારામ કહે છે.) તુકોબારાની આ ઉક્તિ કેટલી સાર્થ અને સત્ય પૂર્ણ છે એનો અનુભવ પ્રત્યેકને હંમેશા આવેજ છે.

રોગ ઉપર પથ્ય પાળવું એટલે રોગ વધવા દેવાની ખબરદારી લીધાં બરોબર છે અને તે ઔષધના ગુણ ઉત્તમ રીતે અને જલદી આપવામાં મદદ કરે છે. શરીરમાં કફ, પિત્ત અને વાતમાંથી જેથી રોગની ઉત્પત્તિ થઈ હોય, તેને બાહ્ય બીજ પદાર્થોના સેવનથી વધવા ન દેવા એટલે કે તે પદાર્થોનું સેવન ન કરવું એનેજ પથ્ય કહે છે. શરીરમાં જે મૂળનો રોગ હોય તેને વધારે વધવા ન દેતાં એકેક પગલું પાછું હટાવવાને જે ઉપાય કરવો તેને ઔષધ કહે છે. ઉપર કહેલા ઉપાયો આપણને થયેલો ધર્મક્ષયરૂપ રોગ ન વધવા દેવામાં મદદ કરશે અને આજે છે તેજ સ્થિતિમાં ખાત્રીથી રાખશે એમાં કાંઈ શંકા નથી; પરંતુ છે તે સ્થિતિ કોઈની પણ દષ્ટિમાં પ્રશંસનીય નથી. એમ કોઈને

ઉદાપણુ પૂર્વક વિચાર કરનારને નિર્વિવાદપણે કબૂલ કરવું પડશે. પરંપરાઓના અમલ હેઠળ ધણો વખત રહ્યાથી, અને લાંબા વખતથી આપણને જરૂરી સ્ત્રીને આપતી શ્રમ કર્યા શિવાય મળે છે તેથી આપણી સ્વાવલંબનની ટેવ તદ્દન નષ્ટ થઈ છે. તેથી પરદેશી વસ્તુ શિવાય આપણે પગલે પગલે અટકી પડીએ છીએ; અને સમાજમાં કોઈ કોઈની પર્વા કરતું નથી તેથી આપણાં સમાજ બંધનો શિથિલ થઈ સ્વૈરવર્તનનો સર્વત્ર સુકાળ થયો છે. કેટલીક ટેવો વંશપરંપરાથી ચાલતી આવી છે તેથીજ આપણામાંથી તે ગઈ નથી; અને તેથીજ આપણે ઇવન રહ્યા છીએ. નહીં તો તો આપણું આર્ય નામ કેવળ નામશેષજ રહ્યું હોત. હવે એ ટેવો ક'ંઈ અને નવી આવેલી ક'ંઈ એ આપણે જોઈએ. ગયા પચાસ વર્ષ સુધી આપણાં સ્ત્રી સમાજમાં બહારની રૂઢી, રીત રિવાજોમાં ફરક કે પારકી વસ્તુઓનો સ્વીકાર બીલકુલ થયો નથી, એટલુંજ નહીં પણ એવા પ્રસંગ આવી પડતાં પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપીને પણ તે પ્રસંગ ટાળ્યો છે એ વાત મેંકડા ઉદાહરણ ઉપરથી દેખાઈ આવશે; પણ આ પચાસ વર્ષમાં તો આપણામાં નવી રીતનું શિક્ષણ જે કુટુંબોમાં મળ્યું છે તેમની સ્ત્રીઓએ પારકી ચાલ, રીત, રિવાજ અને વસ્તુઓનો સ્વીકાર કરવાનું ધીમે ધીમે શરૂ કર્યું છે; અને એમની પ્રગતિ ઘણી ખરી નવીન તરેહના, સુશિક્ષિત પુરૂષોની પ્રગતિ સુધી આવી પહોંચી છે. પણ આવી સ્ત્રીઓ મેંકડે પાંચ પણ નીકળે કે કેમ એ પણ પ્રશ્ન છે તેથી સ્થલદ્રષ્ટિએ જોતાં આપણો સ્ત્રી સમાજ હજી જુના ચાલ, રીત, રિવાજોને વળગી રહ્યો છે અને પારકીય વસ્તુ તરફ ઉદાસીન વૃત્તિ ધારણ કરે છે એ સ્વાભાવિક રીતે દેખાઈ આવશે. પરંતુ સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરીએ તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણેની મેંકડે પાંચ સ્ત્રીઓ દેખાય છેજ. આ ઉપરથી થોડાજ વખતમાં આપણુ પુરૂષ સમાજ પ્રમાણેજ સ્ત્રી સમાજની પણ સ્થિતિ થશે એવું અનુમાન કરવામાં હરકત નથી. આ પ્રમાણે સમાજનું એક બાજુનું નિરીક્ષણ થયું. હવે બીજી બાજુ કહીએ તો પુરૂષ બાહ્ય વ્યવહારમાં પુરૂષોએ હંમેશ દેખરેખ રાખવી પડે છે તેથી અને પારકા અમલ હેઠળ ગરદન નમાવવાની બહુ વખતથી ટેવ પડી ગઈ હોવાથી આત્મ-

તવનો વિચાર પુરૂષ વર્ગ તદ્દન વિસરી ગયો છે ! “ હું કોણ છું ” એનું લાન ઓળખાણ આપણને ખીલકુલ રહ્યું નથી. વેદાન્તમાં કહેલાં તત્ત્વમસિ વાક્યમાંનું ફક્ત તતજ આપણને સમજાય છે. એની આગળનું કશું સમજાતું નથી. આપણી સામે જે આવે છે વા લાવવામાં આવે છે તેનેજ ફક્ત આપણે સાડે કહીએ છીએ; પરંતુ આપણી નજર આપણી સામેની વસ્તુ પરથી આપણા તરફ વળતી નથી, એ મોટી દીલગીરીની વાત છે. આપણું પ્રતિબિંબ આરસામાં જોઈએ છીએ ત્યારે સુંદર મનોહર દેખાય છે; પણ હાલ આપણા મ્હોં આગળ જે આરસો છે તે ઉલટા ગુણ દેખાડનારો છે, ત્યાજ્ય છે અને તેમાં દેખાનારું આપણું પ્રતિબિંબ ખરેખર અસ્સલ નથી તેની કલ્પના પણ આપણા લોકોને નથી, એ આપણું દુર્દૈવ છે. વિદેશીય વસ્તુ, વિદેશી પોશાખની રીતલાત, આચાર વિચાર વગેરે પ્રકારો આપણને સુખાવહ લાગતા હોય અને તે ગ્રહણ કર્યાથી પારકી દૃષ્ટિમાં તે આપણને શોભતા પણ હોય તો પણ તે આપણા નથી અને તેથી આપણો કોઈ પણ રીતે અથવા કોઈ પણ દિવસ કાયદો થવાનો નથી એ આપણે પૂર્ણપણે લક્ષમાં રાખવું જોઈએ. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ આપણે સાધવાના છે. વિદેશીય વસ્તુના સેવનથી ધર્મ અને અર્થનો ખુલ્લો ખુલ્લો નાશ થાય છે; અને ધર્મ અને અર્થનો નાશ થતો હોવાથી કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ નથી એ તો ઠર્યુંજ છે. માટે હાલ વિદેશીય વસ્તુનો હરેક રીતે સ્વીકાર કરવાનું જે ખંડ પ્રસર્યું છે તે ગંધ થવું જોઈએ. આપણે કોણ, આપણા પૂર્વજો કોણ હતા, તેમણે શું કર્યું, અને હાલ આપણે શું કરીએ છીએ, તેનો પ્રત્યેક પોતાના મન સાથે પૂર્ણપણે વિચાર કરી અમારા પૂર્વજોના જેવાજ અમો થઈશું અને જગતમાં પહેલો નંબર મેળવશું એવી દૃઢ ઇચ્છા રાખી તે પ્રમાણે ચાલવું. આટલાં ઔષધોનું સેવન અને ઉપર કહેલું પથ્ય પાળવામાં આવે તો ધર્મક્ષય રૂપ રોગ ખાત્રીથી નાશ પામી જઈ આપણને ખરેખરી અને પૂરેપૂરી આરોગ્યતા પ્રાપ્ત થશે અને દેશની ઉન્નતિ તુરતજ થશે; અને આપણા ભરત-ખંડનો જગતમાં જે પહેલો નંબર હતો તે પ્રાપ્ત થવાનો સુદિન જલદી આવશે એમાં શંકા નથી. ”

આ માસિક ત્રણ વર્ષ ચાલુ હતું અને તેમાં પુષ્કળ મોટા મોટા રોગો ઉપર સુલભ ઉપાયો પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. તે વખતે તે માસિકે લોકોમાં સાફ માન મેળવ્યું હતું. આ માસિકમાં માનવી રોગની ચિકિત્સા તો કરીજ છે પણ તે ઉપરાંત આપણા દેશમાં જડમૂળ ઘાલી બેઠેલા હુર્ધર રોગની પણ ચિકિત્સા કરી તે ઉપર યોગ્ય ઉપાયો સૂચવ્યા છે. પોતાના અતુલ બુદ્ધિ સામર્થ્યથી તેમણે કેટલાંક પેટન્ટ ઔષધો પણ તૈયાર કર્યા હતાં. તેમાં “પ્લેગ વિધ્વંસ,” “શ્વાસ વિધ્વંસ,” “સુખ પ્રસૂતિ,” “સૂતિકામૃત” વગેરે ઔષધો બહુજ ગુણકારી ઠર્યા હતાં તેથી આ રામબાણુ ઔષધોની માંગણી એટલી બધી થતી હતી કે તેને પહોંચી વળવાનું કામ એ એક મહા મહેનતનું કામ થઈ પડ્યું હતું. આ પ્રમાણે લૌકિક અને સાંપત્તિક સુખ મેળવી ઉમરાવતીમાં તેમણે સુમારે નવ દસ વર્ષ આ ધંધો કર્યો. મહારાજનાં તૃતીય ધર્મપત્ની મહા સાધ્વી સૌ. માતુશ્રી હુર્ગાબાઈની પતિપરાયણતાથી તેમની સાથેનો સંસાર અને ગૃહ-સ્થાશ્રમજ તેમની ભવિષ્યની સત્પુરૂષ અને સચ્ચિદાનંદ અવસ્થા માટે સાધનભૂત થયો.

પહેલેથીજ પૂર્ણ વિરક્તતા હતીજ તે આવી રીતે પ્રપંચ કરી

સક્તાઃ કર્મણ્યવિદ્વાંસો યથા કુર્વન્તિ ભારત ।

કુર્યાદ્વિદ્વાંસસ્તથાસક્તઃચિકીર્ષુલોકસંગ્રહમ્ ॥

મ. અ. ૩, શ્લો. ૨૫.

લગવાનનાં આ વચન પ્રમાણે, લોક સંગ્રહનો પાઠ અને કર્મયોગનો કિત્તો, આ અવતારી પુરૂષે કર્મ કરી શીખવ્યો. આટલી કીર્તિ મેળવી સાંપત્તિક તથા ગૃહ સૌખ્યની અનુકુળતા હોવા છતાં પણ તેમનાં વિરક્તતા તથા વિષયો તરફની અનાસક્તિ તલ માત્ર પણ કર્મી થયાં નહીં. શરૂઆતમાં ઉમરાવતીમાં જ્યારે એકલા એમનાં પત્ની શિવાય હતા તે વખતે ફક્ત કાંદાજ ઉકાળી મીઠાં શિવાય ખાતા. પછી ફક્ત દૂધ ઉપર તેઓ કેટલાક મહિના રહ્યા. કેટલાક દિવસ તે કેળાં અને જામફળજ ખાઈને રહ્યા. “આવી રીતના આહારથી જો પેટ ભરાય છે અને ચાલે છે તો રસોઈની ભાંજગડમાં શા

માટે પડવું?" એવા વિચાર એમના હતા. આ આહાર ચાલુ હતો ત્યારે પાણી બીલકુલ નહોતા પીતા. કારણ અન્નનો અંશ પેટમાં જાય ત્યારે તૃષ્ણા લાગે છે. આ પ્રકારના આહારથી તરસ લાગતી નથી અને જો કદાચ લાગતી તો તે થોડું પાણી પી શાંત કરતા. કેટલાક દિવસ ચણા અને તેની દાળ ભીનવી રાખી તે બરાબર ભીનાય એટલે કેરીના દિવસમાં કેરીની છીણ અને મીઠું તેમાં નાંખી તે ખાતા. કેરી નહોય ત્યારે મીઠું અને લીંબુનો રસ, અથવા તો તે ન હોય તો ખટાસ આવવા માટે તેમાં એસિડ નાંખી પણ ખાતા. મીઠાં શિવાય ચણા કે ચણાની દાળ બહુ ખાતા નહોતા. કેટલાક મહિના, આ પ્રમાણે પણ ગયા. ત્યાર બાદ એમનાં પત્ની આબ્યાં પછી પણ આવીજ રીતનો ક્રમ તેમણે ચાલુ રાખ્યો હતો. મહારાજનું જોઈ બાઈએ પણ એજ ક્રમ પોતે શરૂ કર્યો. મહારાજ તેને કહેતા તું શા માટે આમ કરે છે? તો મહારાજી શું તે ચીજો પર નહીં રહી શકાય?' એમ કહી તોણીએ પણ પોતાનો આહાર મહારાજને અનુસરી કાંદા, દૂધ, ઇંદ્યાદિ પદાર્થો ઉપરજ રાખ્યો. વચ્ચે વચ્ચે બેઉ એકેકની ખુશીથી રસોઈ પણ કરી ખાતાં. બેઉને અન્ન ખાવાની આવશ્યકતા ન લાગવાથી રસોઈ કરી જમવાના પ્રસંગો બહુજ થોડા આવતા.

શ્રી. સૌ. દુર્ગાબાઈ સ્વભાવથી અને મનથી પવિત્ર અને પર-મેશ્વરના સંબંધમાં અત્યંત ભક્તિમાન હોવાથી, પતિ અને પરમેશ્વરમાં જરાપણ ફેરફાર ન સમજતાં તેમને કેવળ પરમેશ્વરજ સમજી તે પતિની ભક્તિ પુરઃસર સેવા કરતાં. ઉપરાંત ભગવદ્ગીતા અને વ્યંકટેશસ્તોત્ર ઉપર તેમનો બહુ પ્રેમ હોવાને લીધે તેનો નિત્યપાઠ કર્યા શિવાય એમનો એકપણ દિવસ જતો નહીં. આ વ્રત એમણે આખર સુધી છોડ્યું નહીં.

આવી રીતે શુચિર્ભૂત અને અપવાસી રહી ઇશ્વર ભક્તિ કરવાનું પરિણામ કેટલેક દિવસે એ'વું આબ્યાં કે તેમનામાં એક વિશેષ પ્રકારની ઇશ્વરી શક્તિ દેખાઈ આવી. તે એ'વી કે રોજ સ્વપ્નામાં ઉઠી તે મહારાજને કહેતાં કે "આજે તમને અમુક રૂપીઆ

મળશે;” “તે પ્રમાણે તેમજ થતું હતું અને તેટલાજ રૂપીઆ મળતા, પછી તે એકજ માણસ પાસેથી મળે કે બધાંતા લેગા થઈ મળે.

મહારાજનો સ્વભાવ પરોપકાર વૃત્તિવાળો હોવાથી પોતાના ધંધામાં કોઈની પણ પાસેથી કોઈપણ પ્રકારે તેને અડાવી પૈસા નહોતા લેતા પણ પોતાની ખુશીથી જે કાંઈપણ કોઈ પાસેથી મળતું તેટલુંજ તે લેતા; અને સંધ્યાકાળે પોતાના પત્નીએ અગાઉથી કહ્યું હોય તેટલીજ આવક થતી એવો એમને અનુભવ આવતો. ધંધો સારો ચાલતો હોવાથી સૌ દુર્ગાબાઈએ કહેલી રકમ મળ્યાં શિવાય એકપણ દિવસ જતો નહીં.

એક દિવસે સહવારે સૌ દુર્ગાબાઈએ ઉઠતાંજ કહ્યું કે આજે તમને પચીસ રૂપીઆ મળશે. પરંતુ કર્મ ધર્મ સંયોગ વડે નિત્ય પ્રમાણે ધંધાના સંબંધમાં લોકો સાથે જે વ્યવહાર કરવાનો તે કર્યો છતાં પણ સંધ્યાકાળ સુધીમાં એક પૈસો પણ મળ્યો નહીં. રાત્રીનું વાગુ થયાં પછી મહારાજે કહ્યું, “કેમ રે! આજે તહાં કહ્યું ખરું પડ્યું નહીં.” ત્યારે બાઈએ કહ્યું ‘શું થયું કે’ને બખર! એમ થવું તો ન જોઈએ! ઠીક છે. આજથી જો મહાં ખોટું પડવાનું હોય તો કહેવાનું છોડી દઈશ.’ તે વરસાદના દિવસો હતા. સુવાનો વખત થયો હતો. બાઈનો નિત્યનો પાઠ થઈ રહ્યાં પછી અગીઆર વાગ્યાને સુમારે મેડા ઉપર સુવાની જગ્યાએ જઈ બીછાનામાં વાત કરતાં કરતાં બેઉ પડ્યાં હતાં અને ઉંઘ આવવાની તૈયારીમાં હતી એટલામાં એક ટાંગો ઘર આગળ આવ્યો, અને આવેલા ગૃહસ્થે નીચેથી મહારાજને હાંક મારી. તે ગૃહસ્થ એક પેશંટ (રોગી-દર્દી) ને જોવા માટે બોલાવવા આવ્યો હતો. કાલેરા જેવું એકદમ તે રોગીને થયું હતું તેથી રાત્રિને વખતે તે માણસ ગલરાઈને બોલાવવા આવ્યો હતો, તે વખતે જોકે બહુ વરસાદ બેરમાં નહોતો પડતો છતાં જરા વધારે તો હતોજ. આખો દિવસ કામ કરી કંટાળો આવ્યાથી આટલી રાતે વરસાદમાં સૂતો ના હોઈ જાણ, માફ કરો; મહારાજીવને પણ સારું નથી

મગેરે કહી મહારાજે તેને ટાળવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તે બહુ કાલાવાલા કરવા લાગ્યો. તેથી લાચારીએ મહારાજ નીકળ્યા; અને ફરી પાસે જઈ રીત પ્રમાણે જે બેવાનું તે બેઠાં ઔષધની યોજના કરી દીધી. અને ‘ગલરાશો નહીં. મહારા કહ્યા પ્રમાણે ઉપાયો ચાલુ રાખો; આવતી કાલે સ્થવારે ફરી હું આવીને બેઠશ (તપાસીશ)’ એમ કહી ધીરજ આપી પાછા જવા નીકળ્યા. ખરી રીતે રોગ કાંઈ ગલરાવા જેવો નહોતો; પરંતુ થોડું કાંઈ થાય કે લોકો ગલરાઈ બન્ય છે, તે પ્રમાણે તે મારવાડી ગૃહસ્થ પણ ગલરાઈ ગયો હતો. મહારાજ જવા નીકળ્યા ત્યારે મારવાડીએ મહારાજનો જમણો હાથ ઝાલી મહારાજે, “ના, આજેજ શા માટે? પછી થઈ રહેશે. જરા સાંઝે તો લાગવા દો,” કહ્યું છતાં “આપ આટલી રાતે મહેનત લઈ આવ્યા માટે દ્યોજ; તમારો હાથ લાગ્યો. હવે રોગી ખચિત સાંભળે થશે” એમ કહી મહારાજનું કહ્યું ન સાંભળતાં તે મારવાડીએ કેટલાક રૂપીઆ મહારાજના હાથમાં મૂક્યા. ખુશીથી જે કોઈ કાંઈ પણ આપે તે લેવાની તેમની રીત હોવાથી મહારાજે પૈસા ગણ્યા શિવાયજ ખીસામાં મૂક્યા. મારવાડીએ ટાંગો તૈયારજ રાખ્યો હતો, તેમાં બેસી તે પાછા ઘેર આવ્યા, ઘેર બાઈ વાટજ બેતાં બેઠાં હતાં. સાડા અગીઆર વાગ્યાનો સુમાર હતો. મહારાજે ખીસામાંથી રૂપીઆ કહાડી બાઈને આપ્યા; ગણી બેતાં તે બરોબર પચીસ થયા.

આવી રીતે બાઈની ઇશ્વરી શક્તિના દષ્ટાંતોનો પુષ્કળ વાર જુદી જુદી બાબતમાં અનુભવ આવતો હતો. મહારાજને ધંધામાં રીત પ્રમાણે પૈસા મળતા હતા, છતાં પણ મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રમાણે વધારે પૈસા અને યશ મળે તે માટે મહારાજ વધારે પડતોજ માનસિક અને શારીરિક શ્રમ કરતા હતા. આથી તે એકવાર થાક્યા જેવા થઈ સ્વસ્થ પડ્યા હતા ત્યારે આ વાત સૌ. દુર્ગાબાઈના લક્ષમાં આવી તેથી તેમણે મહારાજને કહ્યું, આટલો ત્રાસ ન સોસતાં એની મેળી જે થાય તેજ કર્યાથી મહાને સમાધાન રહેશે, આટલો ત્રાસ સોસી પૈસા મેળવવાનું મહાને કોઈ કારણ દેખાતું નથી. મહારાજે કહ્યું આરે પણ પૈસાની શી ગરજ પડી છે? ફક્ત હું એકલોજ

હોત તો ગમે ત્યાં “હરી હરી” કરતો પડ્યો હોત. હવે જો કે આપણે છોકરાં છૈયાં નથી તો પણ ઇશ્વરે આપણાં બેઠનાં નસીબમાં શું લખ્યું હશે તે કોણ જાણે? કદાચિત્ તું જો મારી પાછળ રહે તો તારે માટે લેગા થાય એટલા પૈસા લેગા કરી મૂકું છું. આટલું સાંભળતાંજ બાઈની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. અને દુઃખી નિશ્વાસ મૂકી તેમણે કહ્યું “અરેરે! આટલો ત્રાસ શું મહારે માટે? બળો તે પૈસા! તહમારે તેની જરૂર ન હોય તો મારે પણ બીલકુલજ નથી. કારણ હું તહમારી પાછળ રહેવાની નથી એવુંજ મહારે લવિષ્ય પરમેશ્વરે ઘડ્યું છે, અને તે બહુ દૂર પણ નથી. માટે મહારી આપે કાંઈ પણ ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. આ લવિષ્ય હું ખાત્રી પૂર્વક કહું છું. મહારાજે કહ્યું ‘બીજી વાંતા જેમ તહારી ખરી પડે છે તેમ આ પણ લવિષ્ય ખરું પડે તો તારું તો ઠીકજ થાય. પરંતુ પછી મહારે કેમ થાય? મહારી ફજેતી થાયને?”

બાઈ-તહમારી ફજેતી શાથી થાય? તહમોએ તો હમણાંજ કહ્યું, “મહારે પૈસાની જરૂર નથી.” જેને પૈસાની જરૂર નથી હોતી તેને કશાની જ ગરજ નથી હોતી; કારણ કોઈ પણ ચીજની જરૂર પૂરી પાડવા માટે પહેલાં પૈસાની જરૂર પડે છે, અને તહમારે તો પૈસાની જરૂર નથી, એટલે તમારે કોઈ પણ ચીજની જરૂર રહી નથી એમ સિદ્ધ થાય છે. જે માણસને પૈસાથી મળતી ચીજોમાંથી કોઈની પણ જરૂર ન રહી હોય એવા માણસની પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરને તેમજ જગતને જરૂર છે. આવી રીતે તમો પૈસાથી તેમજ બીજી બધી જરૂરીઆતોથી મુક્ત થયા એટલે તો ખરેખરો જે પરમેશ્વર છે તેનેજ તમારી જરૂર પડશે, એમાં શંકા નથી. એમ થયાં પછી તહમારી ફજેતી કેવી રીતે થાય? અને મહારી પણ ફજેતી શેની થાય? એક વાર પરમેશ્વરનેજ આપની જરૂર પડે એટલે પછી પરમેશ્વરમાં અને આપનામાં શો ફરક રહે?

એવા તે મહા સાધ્વી ભાવિ જગન્માતાની અવસ્થામાં જનારાં આ દુર્ગાબાઈના શબ્દો સાંભળી મહારાજે કહ્યું, “અરે, પરમેશ્વરી સુખ જે હોય તે પણ મેળવવાની મહને ઈચ્છા નથી, તો પછી

શ્રી ઉપાસની મહારાજ અને એમના તૃતીય પતિ.

પૈસાની અને ખીજી ચીજોની તો વાત શી ? છતાં પણ જ્યાં સુધી જગતમાં છીએ, ત્યાં સુધી ત્યારે માટે કહો, કે મ્યારે માટે કહો, પણ ગમે તે ઉદ્યોગ કરી લોક રીતિ પ્રમાણે દિવસો કહાડવા. પરંતુ હું જે મહને કહું તે ઉપદેશજ છે એમ સમજી પૈસા ભેગવવાના પ્રયત્ન કરવાનું હું આજથી છોડી દેઉં છું. અનાયાસે જે થાય તે થવા દેવું, એજ ઠીક.

પ્રકરણ પાંચમું

પ્રથમ સમાધિ અનુભવ અને તે પહેલાંની તપશ્ચર્યા.

વિવિક્તદેશસેવિત્વમરતિર્જનસંસદિ ॥ મ. ગી. અ. ૧૩.

મનુષ્યને પરમાર્થની પ્રીતિ, ઇશ્વર પ્રેમની લહેજત અને એકાંતવાસમાં આત્મચિંતન કરી આત્માનંદ લેવાનો એકવાર રંગ લાગ્યો એટલે, પછી ઐહિક સુખ ખૂબ ફાવે એટલું હોય તો પણ, તે તેને તુચ્છ માને છે. કર્મ ધર્મ સંયોગ વડે ઐહિક સુખ ભોગવવાનો પ્રસંગજ આવે તો તે ભોગવતાં ભોગવતાં તેની તુચ્છતા અને અવિનાશી સુખની મહત્વતાની વારંવાર તેને યાદ આવ્યાં કરે છે. તેથી તેનું મન, સંસાર વ્યવહાર કરતાં કરતાં પણ, સંસારિક સુખથી પરાંગમુખ, અસ્વસ્થ વા ઉદાસીન રહેછે અને ખરા અવિનાશી સુખના પ્રયત્ન તરફજ તે ખેંચાય છે. એવીજ સ્થિતિ મહારાજની હતી.

મહારાજની પત્ની સદ્ગુણી, સુશીલ પતિભક્તિ પરાયણ, ધર્મનિષ્ઠ, સહનશીલ, તરૂણ, રૂપસંપન્ન, ખરી સહધર્મચારિણી, અર્ધાંગી, પતિ સ્વભાવને અનુસરીને ચાલનારી હતી; એ પહેલાં કહુંજ છે. ઉપરાંત તેમને ધન દોલત, માનપાન, કીર્તિ વિગેરે અનુકૂળ હોઇ પ્રાપ્તિયિક સુખમાં કાંઈ કમી નહોતું છતાં પણ તેમાં તેમને આનંદ ન આવ્યો. ખરો આનંદ આ નથી ‘**बो कुछ और है**’ એ વાતની તેમને પહેલાં થોડો ઘણો અનુભવ આવ્યો હતો તે ઉપરથી ખબર હતીજ, તેમાં વળી પોતાની પ્રિય

પત્નીનાં હમણાંજ સાંભળેલાં બાધપ્રદ લાપણથી જાગૃતિ થઈ; તેથી બધા પ્રકારની જરૂરો છોડી પહેલાં પ્રમાણે ગમે ત્યાં નિર્જન પ્રદેશમાં એકાંતવાસ કરવાનો એમણે નિશ્ચય કર્યો અને તેજ પોતાની પત્નીને કહ્યો.

બાઈને આ વિચાર પસંદ પડ્યો એટલુંજ નહીં પણ તેમણે બહુ ઉત્સુકતાથી તેમને પોતાની અનુમતિ આપી. અને બેઠેના વિચારથી શ્રી ક્ષેત્ર ઈકારેશ્વર માંધાતા જવાનું ઠર્યું.

મહારાજને પત્ની સહિત ઉમરાવતીમાં રહેતા નવ દસ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. એટલા વખતમાં તેમનો ધંધો બહુ સરસ રીતે ચાલ્યો હોવાથી ધંધાનું સ્વરૂપ બહુ મોટા પ્રમાણમાં વધી ગયું હતું અને પસારો પણ બહુજ વધી ગયો હતો. તેથી તે એકદમ બંધ થાય એ શક્ય નહોતું. માટે ધંધો ધીમે ધીમે કમી કરી બંધ કરવા મંડ્યાં. એટલા અવકાશમાં (વખતમાં) બાઈએ પરમેશ્વર સંબંધે પુષ્કળ નિયમો પાળ્યા અને વ્રતો, દાન ધર્મો વગેરે કર્યાં. પહેલાં એ કરતાંજ હતાં. બાઈ પહેલેથીજ દરેક સંકાંતીએ હળધ કંકું, સમધાન્ય, નાળીયર, સાકર, ફળો, ચોળીના ખણ્ડ, સૌભાગ્યદાન વગેરે અનેક ચીજોનો લાલ લુંટતાં. “લાલ લુંટતાં” એટલે સંકાંતિને દિવસે કોઈ પણ વસ્તુ, આવે તેટલી સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓને અધિક પ્રમાણમાં વહેંચવું તે. આથી બાઈ મારફતે અનેક સત્કર્મો ચાલુ હતાં એવામાંજ મહારાજે પોતાનો ધંધો તેમજ દવાખાનાનું સ્વરૂપ તદ્દન નહાનું કરી નાંખી દવાખાનું બંધ કર્યું, અને તે પૂર્વ સંકેત પ્રમાણે ઈકારેશ્વર જવા પત્ની સહિત નીકળ્યા તે દિવસ શકે ૧૮૩૨ ચૈત્ર શુદ્ધ એકમનો હતો. ઈકારેશ્વરમાં આવ્યા. પછી ત્યાંનું તે અત્યંત પવિત્ર અને રમ્ય સ્થાન, તથા તેવોજ મહાપાતકોનો નાશ કરનારો તે નર્મદાનો વિસ્તીર્ણુ પટ જોઈ તે બેઠેના મનમાં વિલક્ષણ આનંદની ભરતી આવી. ત્યાં હતા તે દરમ્યાન એક દિવસે સહવારે નર્મદામાં સ્નાન કરી શ્રી ઈકારેશ્વરપર આભાષેક કર્યા પછી ત્યાંના ડુંગરની પ્રદક્ષિણા કરવા માટે બેઠે નીકળ્યાં.

પ્રદક્ષિણા માટે નીકળતાં પહેલાં લોકો તરફથી એમને ખબર પડી કે “પ્રદક્ષિણાના રસ્તામાંજ ઋણમુક્તેશ્વર નામના મહાદેવનું દેવાલય છે, ત્યાં પણ પૂજા કરવી પડે છે, તેનો વિધિ એવો છે કે, ચણાની ભીનવેલી દાળ ખૂબ સાથે લઈ, મહાદેવની યથાવિધિ પૂજા થઈ રહ્યા પછી, લિંગ તદ્દન ઢંકાઈ જાય ત્યાં સુધી મુઠીએ મુઠીએ તે દાળ ચઢાવવી જોઈએ. એમ ક્યાંથી સર્વ પ્રકારનાં ઋણમાંથી મુક્ત થવાય છે” એમ ખબર પડ્યાથી એમણે ખૂબ ચણાની ભીનવેલી દાળ સાથે લઈ, પ્રદક્ષિણાના રસ્તાની પૂરેપૂરી માહિતી મેળવી, કોઈને પણ સાથે લીધાં શિવાય ચઢવારે આઠ વાગે બેઠ નીકળ્યાં.

પછી થોડા અંતર ઉપર નદીનો સંગમ છે તેમાં સ્નાન કરી તે બેઠ જાણ્યા એકાદો માઈલ ભાગ્યેજ ગયાં હશે એટલેજ મ્હોટા, જડા કાળાં મ્હોંનાં, લાંબા લાંબા પુંછડાંવાળાં વાંદરાંના ટોળે ટોળાં એકદમ આવી મહારાજ અને બાઈના મ્હોં સામે એક સરખાં જોઈ રહ્યાં અને તેમનો રસ્તો રોકીને બેઠાં. આ વાંદરાં શરીરપર કુદી કાંઈ ત્રાસ વગેરે આપતાં નથી પણ તેમના આગળ ચણા નાખવામાં આવે કે તે લઈને રસ્તો છોડે છે. તેમની પાસે ચણા નહોતા તેથી મહારાજ અને બાઈએ એમની સાથે લીધેલી ભીનવેલી દાળજ થોડી તેમના હાથમાં આપી. આપેલી દાળથી સમાધાન માની, તે વાંદરાંઓ રસ્તો છોડી કુદકાં મારતાં ચાલ્યાં ગયાં અને પ્રદક્ષિણા પૂરી થઈ રહી ત્યાં સુધી પાછા આવ્યા નહીં. ફરી પ્રદક્ષિણા શરૂ થઈ પછી ત્યાંથી ઘણે દૂર ગયાં પછી ઋણમુક્તેશ્વરનું દેવાલય આવ્યું ત્યાં તેમણે યથાવિધિ પૂજા વગેરે કરી અને બાકી રહેલી દાળ શિવલિંગ ઉપર ચઢાવી. તે એટલી બધી હતી કે શિવલિંગ ઢંકાઈ ગયું તો પણ કેટલીક તો વધીજ, તે ત્યાંજ નાંખી આગળ ચાલ્યાં. જેમ જેમ રસ્તો દેખાતો ગયો તેમ તેમ પ્રદક્ષિણા કરતાં ગયાં. ઉપરથી તાપ અને નીચે તપેલા પથરો, એ ત્રાસમાં રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં અધીં પ્રદક્ષિણા થઈ હશે એટલામાં ત્યાં એક મંદિર દેખાયું. અંદર જઈ જોતાં, ઉભા માણસની ઉંચાઈથી પણ ઉંચું અને મ્હોટા માણસની બાથમાં ન

માય એટલું મોટું શિવલિંગ તેમને દેખાયું. આ એકાંત સ્થળ
 જોઈ આપણે અહીંજ બેસી અનુષ્ઠાન કરવું એવો મહારાજને
 વિચાર આવ્યો. પરંતુ પ્રદક્ષિણા પૂરી કરી પછી જોઈશું એવો
 નિશ્ચય કરી તે આગળ ચાલ્યા. પછી એક ઢાળાવ અને તેની
 નીચે પાણીનો મંદ મંદ વહેનાર ઝરો આવે છે; તે ઓળંગી
 બપોરે એક બે વાગ્યાને સુમારે તેમણે પ્રદક્ષિણા પૂરી કરી.
 ઐકારેશ્વરના દહેરામાં જઈ ફરી દર્શન કર્યા; અને પછી હોડીમાં
 બેસી તે આ પાર આવ્યાં. મહાદેવનાં ઘણાંખરાં દેવાલયો તેમના
 જોવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ હોડીમાંથી ઉતર્યા પછી ડાબી બાજુએ
 બે મોટાં મંદિરો દૃષ્ટિએ પડ્યાં. આટલાં શું કામ જોયા વગર
 રહેવા દેવાં એવો વિચાર કરી તે ત્યાં જવા નીકળ્યાં. તે દેવળ
 સુધી બહુ મોટું સુમારે ત્રણસો ફુટ લાંબુ રેતીનું મેદાન હતું.
 તે રેતીમાંથી ગયા શિવાય ચાલે એમ નહોતું એ જોઈ તેમણે
 ચાલવા માંડ્યું. ચૈત્ર મહિનો, ત્યાંનો સખત તાપ, રેતીમાં પગ
 લસાલસ પેસી જાય છે, અને તે એ પ્રદક્ષિણા કરતાં પગ બળી
 તો ગયા હતાજ એવી સ્થિતિમાં, તે બેઠને પગે જૂથ દગ્ગાતું
 હતું તો પણ તે રેતીનો રસ્તો કાપતાં કાપતાં ગમે તેમ કરી તે
 દહેરામાં જઈ, ત્યાં પાંચ દસ મિનીટ થોભી, ફરી શેકાંતે પગે
 મુકામ પર પાછાં ફર્યા. થોડો આરામ લઈ લોજન વગેરેથી પર-
 વાર્યા અને પછી રાત્રે વિશ્રાંતીજ લીધી. બીજે દિવસે નર્મદામાં
 સ્નાન કરી તેના કિનારા પર સંધ્યા કરી ઐકારેશ્વરનું દર્શન લીધું,
 અને નર્મદાના ઘાટ ઉપર પાણીમાં માણસ જેવડાં મોટાં મોટાં
 માછલાં રમતાં હતાં તે દેખાવ જોતાં તે બેઠ બેઠાં. નર્મદાના તે
 સ્વચ્છ પાણીમાં રહેનારાં મોટાં મોટાં માછલાં, જેમના નાકમાં
 વાળી પહેરાવી હોય છે, તે રમતાં રમતાં ઘાટ સુધી આવે છે. ત્યાં
 પાસેજ દુકાન હતી તેમાંથી ચણા લઈ મહારાજે અને બાઈએ તે
 મોટાં માછલાંઓને ખાવાને પાણીમાં નાંખ્યા. માછલાં ઘાટ પાસે
 આવી તે ચણા ખાતાં; આ ગમ્મત બેઠ જણે લાંબા વખત સુધી
 જોઈ; પછી બેઠ પાછાં આવ્યાં. પછી ત્યાંથી ઉજ્જન મહાકાળેશ્વર
 વગેરે ઠેકાણે ફરી, ફરી ઐકારેશ્વર આવ્યા. અને પહેલાં પ્રદક્ષિણા

કરતી વખતે, અર્ધી ડુંગરમાં જોઈ મૂકેલાં એકાતમાં આવેલાં શિવલિંગના દહેરામાં થાય તેટલા દિવસ જેઉએ થઈ અનુષ્ઠાન કરવું, એવો વિચાર કરી તે ત્યાં જવા માટે નીકળ્યાં. નીકળતી વખતે સાથે ખાવા પીવાનો સામાન લીધો હતો. તેમણે ખાવાપીવાની રીતજ એવી રાખી હતી કે ક્ષુધા તૃપ્તિ માટે જમે તે બાપ્રી ખાવું; તે પણ એકવાર ખાધું કે બસ. કોઈ વાર અપવાસજ કરવો તો કોઈવાર ચણાજ ફાફી દિવસ કહાડવો; કેટલાક દિવસો તો તેમણે કડવા લીંબડાનાં પાંદડાંજ ખાધાં. ટુંકામાં ખાવા પીવાનું કોઈ પણ જાતનું વિધન તેમણે તેમના સત્કર્મમાં નડવા દીધું નહીં. મહારાજ પેઠેજ બાઈએ પણ ખાવા પીવાનું રાખ્યું. આવી રીતે તે જેઉ ત્યાં અનુષ્ઠાન કરતાં રહ્યાં.

આવી સ્થિતિમાં કેટલોક વખત ગયા પછી એક દિવસે મહારાજ નિત્ય પ્રમાણે નિશ્ચલ સ્થિતિમાં ધ્યાન કરતા બેઠા હતા ત્યારે તેમના દેહને એક વિચિત્ર રીતનો આંચકો આવ્યો, શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા એકદમ બંધ પડી અને તેઓ બેશુદ્ધ થઈ પડ્યા. તે નિર્જન પ્રદેશમાં બીજું કોઈપણ મદદ માટે પાસે નહોતું તેથી બાઈ આ વખતે બહુ લયલીત થયાં. શું કરવું એ તેમને સૂઝ્યું નહીં. તોપણ સમયસૂચકતા વાપરી જૂળ ઘૈર્યથી તેમની આંખોને પાણી લગાડી, એમને પવન નાંખી સાવધ કર્યા. પરંતુ આ હમણાંજ આવેલા વિચિત્ર આંચકાને લીધે મહારાજને શ્વાસોચ્છવાસ લેતાં બહુ ત્રાસ થવા લાગ્યો. તેમનાં ફેફસાં નિયમિત રીતે કામ કરતાં બંધ થયાં તેથી શ્વાસોચ્છવાસ લેતાં પેટની મદદ લેવી પડતી. હવે તે શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા સ્વાભાવિક રહી નહોતી તેથી, હંમેશ સાવધતાથી મહેનત કરી શ્વાસોચ્છવાસ કરવાની જરૂર પડી. એક ક્ષણ પણ જો તે તરફ દુર્લક્ષ્ય થતું તો શ્વાસોચ્છવાસ બંધ પડી પ્રાણ વ્યાકુળ થવા માંડતો. આથી ખાવું, પીવું, બેસવું, ઉઠવું, સુવું વિગેરે સર્વ દેહધર્મ લગલગ બંધ પડતાં ગયાં. પેટની સહાયતાથી જ કષ્ટ થતું તેને લીધે કોઈ બાઈના અથવા મરદના શરીરમાં કોઈ દેવદેવીનો સંચાર થતાં જેમ એહું એહું એમ વારંવાર શબ્દોચ્ચાર થાય છે તે પ્રમાણે તેમને પણ

થવા લાગ્યું અને એ ત્રણ સેકંડમાં એકેક શ્વાસ લેવા મૂકવાનું અતિ આવશ્યક થઈ પડ્યું. આ વ્યાધિ લાગુ પડવાનું કારણ મહારાજે એકવાર બોલતાં બોલતાં પ્રવચનમાં કહ્યું હતું તે આ પ્રમાણે:—હું આસન પ્રાણાયામ કાંઈ કરતો નહોતો, પરંતુ તે વખતે ઇશિચિતનમાં હતો ત્યારે મનની બધી ક્રિયા બંધ થઈ તે નિશ્ચલ (સ્થીર) થઈ ગયું અને અહીંના તેમજ પરમેશ્વર તરફના બધા વિચાર બંધ થઈ, દેહભાન જતું રહ્યું. આ'વી આ સ્થિતિ કેટલો વખત રહી તે ખબર નથી. પરંતુ દેહભાન આવ્યું એટલે શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા બંધ થઈ હતી તે તરફ લક્ષ જઈ, જીભ ગભરાયો અને ઘ્રાસકો પડી જોર કરીને પણ પેટની મદદ વડે શ્વાસોચ્છવાસ લેવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યો.

આ'વી રીતે એકાએક ઉત્પન્ન થયેલા આ શારીરિક ત્રાસને લીધે, બેઠિના વિચારથી ઝંકારેશ્વર છોડી મહારાજ નાગપુર આવ્યા, ત્યાં આવ્યા પછી કોઈ કોઈવાર કાંઈપણ ઉપાય કર્યા શિવાયજ પ્રકૃતિને એની મેજેજ ઠીક લાગતું અને કોઈ કોઈવાર પહેલાં પેઠે ત્રાસ થતો. ડોક્ટર વૈદ્યના ઉપાય કર્યા છતાં પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં. તેથી પ્રકૃતિની ચિંતા વધી પડી.

ત્યાંના ડોક્ટર પરાંજપેને થોડું યોગશાસ્ત્રનું જ્ઞાન હતું તેથી મહારાજે તેમને પોતાની પ્રકૃતિ બતાવી. કાળજીથી તપાસી તેમણે કહ્યું “ગભરાવ નહીં; ત્હમारी બધી સ્થિતિ ધ્યાનમાં લેતાં મ્હને લાગે છે કે, જોકે આપે આસન પ્રાણાયામ વગેરે ક્રિયાઓ ન કરી હોય તો પણ મ્હોટા મ્હોટા યોગાભ્યાસી લોકોને પણ જે—સમાધિ યોગ—સાધ્ય થયો નથી, તે ફક્ત ધ્યાન ધારણા વડે આપને સહજમાં સાધ્ય થયો છે. તમોને તેની અત્યારે ખબર નહીં પડે. હાલ ત્હમારા શ્વાસની ગતિ સુષુમ્ણાથી થાય છે. તેની પૂર્ણતા થઈ પહેલાં પેઠે થયાં પછી ત્હમને ત્રાસ ન થતાં સમાધિ અવસ્થાનો અનુભવ આવવા માંડશે, અને પછી થોડે દિવસે એની મેજેજ સાઈ થશે.” વગેરે કેટલીક વાતોથી સમાધાન કરી ઔષધની યોજના ડોક્ટર સાહેબે કરી આપી; આથી પ્રકૃતિને ધીમે ધીમે ઠીક થવા લાગ્યું, પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે તે ફરી બગડી જતી અને

ત્રાસ થતોજ. આજ વખતે કેડગામના શ્રીનારાયણ મહારાજ નાગપુર સ્ત્રીતાબડીમાં આવ્યાની ખબર પડી તેથી મહારાજ રાત્રે આઠ વાગે તેમને દર્શને ગયા. તે વખતે ત્યાં એક હરિદાસનું કીર્તન ચાલુ હતું. મહારાજ શ્રોતા વર્ગમાં જઈનેજ બેઠા. શ્રીનારાયણ મહારાજ પણ શ્રોતા લોકોમાંજ બેઠા હતા તેથી, મહારાજે (ઉપાસની મહારાજે) તેમને ઓળખ્યા નહીં. એટલામાં એક ગૃહસ્થે એક પુષ્પહાર શ્રીનારાયણ મહારાજના ગળામાં ઘાલ્યો અને પગ ઉપર માથું મૂકી દર્શન કરી તે ચાલતો થયો. આ જોઈ મહારાજે એમનેજ શ્રીનારાયણ મહારાજ તરીકે ઓળખ્યા. આપણે પણ તેમનું દર્શન લેવા ઉઠવું એવું તેમના મનમાં આવ્યું ન આવ્યું એટલે તુરતજ શ્રીનારાયણ મહારાજે તેમને હાથવડે નિશાની કરી બોલાવ્યા; અને પાસે બેસાડી પોતાના ગળામાંનો પુષ્પહાર મહારાજના ગળામાં ઘાલ્યો. મહારાજે શ્રીનારાયણ મહારાજના પગપર માથું મૂકી દર્શન લીધાં અને તે પોતાની જગ્યા ઉપર જઈ બેઠા. પછી પોતાની ઉપર શ્રીનારાયણ મહારાજનો કૃપાપ્રસાદ થયો એમ સમજી ધન્યતા અને સમાધાન માનતા મહારાજ ઘેર આત્રા.

નાગપુરમાં ઠીક લાગશે એમ ધારી મહારાજ ત્યાં ઘણા દિવસ રહ્યા, પરંતુ પછી ઠીક ન લાગ્યું એટલુંજ નહીં પણ તેમની તબીયત વધારે બગડી. આ'વી સ્થિતિમાં નાગપુરમાં રહેવા કરતાં ઘરના માણસોમાં જઈ રહેવું સારું એમ મહારાજ તથા સૌ. દુર્ગાબાઈનો વિચાર ઠર્યો તે વખતે મહારાજના મ્હોટા ભાઈ બાળકૃષ્ણ શાસ્ત્રી, પુણેથી ધુળીઆ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં બદલી થઈ, ગયા હતા. તેથી મહારાજ પત્ની સહિત ધુળીઆ આવ્યા. આ વખતે શાસ્ત્રીજી ધુળીઆમાં ત્રિવિક્રમ મંદિરના મેડા ઉપર રહેતા હતા. માતુશ્રી અને બીજાં સગાંઓનો મેળાપ થયાં પછી-આ વખતે મહારાજનો બધો વડીલ વર્ગ ધુળીઆમાં હતો-મહારાજ અને દુર્ગાબાઈને ઠીક ધીરજ આવી. અને તે બેઉનું હૃદય ભરાઈ આવ્યાથી રડવા લાગ્યાં. રડતાં શ્વાસેચ્છવાસનો બહુજ ત્રાસ થવા માંડ્યો. મહારાજની આ'વી વિલક્ષણ સ્થિતિ અને અત્યંત

કૃશ થઈ ગયેલું શરીર જોઈ, માતૃશ્રી વગેરે બધાંના મનને એક પ્રકારનો આઘાત થયો, અને તેમના બધાંનાં પણ હૃદય ભરાઈ આવી તે પણ મહારાજ સાથે રડવા લાગ્યાં. બધાંએ બહુ પ્રકારે શાંતવન કર્યું ત્યારે ઘણે વખતે મહારાજ શાંત થયા.

પરંતુ શ્વાસોચ્છવાસ લેવામાં બહુજ ત્રાસ થવા લાગ્યો. ક્ષણેક્ષણે એટલેકે ખીસામાંના ઘડીઆળના ટકટક અવાજ જેટલા જલદ પ્રમાણમાં થાય છે તેટલાજ જલદ પ્રમાણમાં પ્રયત્ન કરી શ્વાસ લેવાની કામગિરી હવે મહારાજને કરવી પડતી હતી. ઉપરાંત ઉંઘ આવતી હતી પણ ઉંઘમાં ભાન જતું રહેતું એટલે શ્વાસ બંધ થઈ, શ્વાસ લેવાની જાણી જોઈ કરાતી ક્રિયા પણ બંધ પડતી તેથી ઉંઘમાં અડચણ પડતી. તેથી મહારાજ હવે ઉંઘ ન લેવાની સાવધાની રાખતા. તેવીજ રીતે શ્વાસોચ્છવાસના વેગ એક પછી એક આવ્યાજ કરતા તેથી ખાવાપીવામાં બહુજ અડચણ થતી. કોઈને દમ વા શ્વાસનો વ્યાધી હોય છે તેના જેવી જ મહારાજના શ્વાસની વ્યથા હતી એમ કોઈએ કદપના કરવી નહીં. મહારાજના આ શ્વાસના ત્રાસના સંબંધમાં મોટા મોટા સીવીલ સર્જનની પણ બુદ્ધિ ન ચાલી.

મહારાજે પોતાની રીત પ્રમાણે ડાકટરી અને વૈદ્યકી ઔષધો મંત્રો, તંત્રો, અનુષ્ઠાનો વગેરે સર્વ ઉપાયો કર્યા, પરંતુ કાંઈ ફાયદો પડતો નહીં. કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસ લેતાં તેમને જે દુઃખ અને વેદના થતાં, તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. તેમને શારીરિક વ્યાધિ, ઉધરસ, તાવ વગેરે કાંઈ નહોતું અથવા આંચકા વગેરે પણ નહોતા આવતા, શરીરને કે હાથપગને ત્રાસ નહોતો થતો. પ્રાણવાયુ બંધ પડી નાડી બંધ પડ્યા જેવું લાગતું અને આવે વખતે “થોડા વખતમાં મ્હારો પ્રાણ જશે”, એમ તે બધાંને કહેતા હતા. તે વખતની સ્થિતિ કેવી હતી અને વાયુનો ખેલ કેવા પ્રકારનો હતો, એ એમણે પછી પ્રસંગાનુસાર પોતાનો અનુભવ કહેતી વખતે જેમ કહ્યું તેમજ તેમનાજ શબ્દોમાં કહીએ તે ઠીક; તે આ પ્રમાણે:-

પ્રાણવાયુ અને નાડીઓ બંધ પડી પ્રાણ જશે એમ લાગતું પણ મહેને આ બધું સમજાતું. પછી પાછળના કણામાંથી વાયુ માથામાં જઈ ત્યાં સ્થિર થાય ન થાય એટલે વળી તે પાછો આવતો. સ્વાસોચ્છવાસ પ્રયત્ન કરી કરવો પડતો હતો. તેથી તેમાં બહુ મહેનત પડતી. હંમેશ હવા સ્વાસ સાથે ફેફસામાં જઈ ફરી બહાર નીકળે છે. તેમ મહેને નહોતું થતું. ફેફસાંની ક્રિયા બંધ થઈ. તેમનાથી હવા લેવાતી નહોતી કે બહાર કહાડી પણ શકાતી નહીં. ફેફસાંનું કામ બંધ થયાંને લીધે, પેટમાં હવા લઈ તે બહાર કહાડવી પડતી. ફેફસાંને બદલે પેટ નીચું ઉંચું થતું હતું, તે વખતથી મહારૂં પેટ મોટું થયેલું દેખાય છે. પહેલાં સપાટ હતું. તેવો ત્રાસ હજી પણ મહારે લોગવવો પડે છે. હજી પણ ઉંઘમાં બે સાવધ થયો કે તે સ્થિતિ આવે છે અને સ્વાસો-ચ્છવાસ બંધ થવા જાય છે. તે બંધ થાય નહીં તેથી તેને ચાલુ રાખવાની ક્રિયા કરવી પડે છે. આ વ્યાધિ ચ્હોંટયો તેમાં શું ઇશ્વરી નિયમ હશે તે સમજાતું નથી પણ આવી સ્થિતિમાં અપાનવાયુનું સરવું, શૌચ થવો, ઓડકાર આવવો વગેરે શારીરિક વ્યવહાર બંધ થતાં એ તે વખતે લક્ષમાં આવ્યું નહીં પણ પછી કેટલેક દિવસે હું સમજી ગયો કે બે-પ્રાણ અપાન-વાયુનું ઐક્ય થાય એટલે સુષુમ્ણા શરૂ થાય એવું જે સાંભળીએ છીએ, તે પ્રમાણે બેઉ સુર બંધ થઈ (ફક્ત હું હું કરવામાં કંઈ નાડી ચાલુ હશે તે કોણ જાણે!) પછી સુષુમ્ણા ચાલુ થઈ. સુષુમ્ણા એકવાર શરૂ થઈ કે પછી તે તેમજ રહે છે. તે વખતે તે બનતી હતી (તેની શરૂઆત હતી). હઠયોગી તે પ્રયત્નથી બનાવે છે. પૂર્વ જન્મનો કાંઈ યોગ હશે, અથવા તે બધા સત્પુરૂષ મહાત્માને કૃપા કરવી હશે. બધા સત્પુરૂષોને અહીં વાસ કરવો હશે, તેથી તેમણે અંદરથી પ્રયત્ન કરી શરીર નાશ ન થવા દેતાં, તેવીજ સાધ્યતા કરી આપી. હવે આ શરીરમાં પેલો પહેલાંનો જીવ નથી. પેલા મહાત્માઓ વાસ કરી રહ્યા છે.”*

*આ બધું સાકારીમાં પ્રવચનો શરૂ થયાં પછી એટલે સને ૧૯૨૩ ડીસેમ્બર ના. ૩૦ પછી એક પ્રવચન વખતે કહ્યું હતું.

ઉપર પ્રમાણે ધુળીઆમાં રહી મહારાજને ગ્રાસ સોસતાં એક વર્ષ નીકળી ગયું. હવે આ અવસ્થામાં આપણે મરણ એમ તેમને લાગવા માંડયું. મૃત્યુની લાવના થતાંજ તેમને તેવો અનુભવ આવવા લાગતો. તે એકદમ નિઃશ્વેષ પડતા અને હૃદયની ક્રિયા, નાડીની ગતિ અને શ્વાસોચ્છવાસ ક્રિયા બંધ પડતી. દેહથી પોતાનો જીવાત્મા જુદો પડી, મરણ પછી શું થાય છે, શું ભાંજગડ હોય છે, એ બધું તેમને દેખાવા લાગ્યું. ભક્ત જનોને બોધ કરતાં મહારાજે એક પ્રવચનમાં આનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

મહારાજના શરીરને જે દુઃખ થતું હતું તે જોઈ ઘરનાં સર્વ માણસોને બહુ દુઃખ થતું. બધા ઉપાય થાક્યા. છેવટે ધુળીઆના પ્રસિદ્ધ બાળા જોશી નામના જ્યોતિષીએ “ ઔદુંબર (ઉંબરા) ની પ્રદક્ષિણા ફરો ” એમ સૌ દુર્ગાબાઈને કહ્યું. “ પતી વગર બીજું દેવત નથી ” પોતાના તે પરમ દેવતા માટે પોતાનો જીવ પણ આવારી નાંખવાની (આપી દેવાની) જે માતાની તૈયારી હતી, તે જ્યોતિષીએ કહેલું વ્રત ગમે તેટલું કષ્ટવાળું હોય તો પણ તે પાર પાડવામાં તે થોડાંજ પાછળ પડે ? તુરંતજ દુર્ગાબાઈએ એક ઉંબરાનો રોપો લાવી ત્રિવિક્રમ મંદિરના પાછળના ભાગમાં રોપ્યો અને તેની પુરતી સંભાળ લઈ પ્રદક્ષિણા ફરવાનો નિયમ શરૂ કર્યો. તે છોડ ચાર પાંચ આંગળા ઉંચા હતો. કર્મ ધર્મ સંયોગથી થોડા દિવસમાં તે છોડ તદ્દન સૂકાઈ ગયા જેવો થઈ ગયો. ફરી તેને અંકુર કુટશે એવી કલ્પના પણ કરી શકાય એમ નહોતું. પાંદડાં સુકાઈ જઈ ડાંખળીઓ પણ ભાંગી ગઈ હતી. પણ બાઈ તો મહારાજને આવી રોજ આનો વ્રત્તાંત કહેતાં અને પ્રદક્ષિણા ફરી રહ્યાં પછી તીર્થ (ચરણામૃત) મહારાજને પાતાં. સ્હવારથી ભૂખ્યાં રહી બાઈ પ્રદક્ષિણા ફરતાં. પ્રદક્ષિણા ફરતાં, પગ થાકી જશે, અપવાસથી ગ્લાનિ આવશે, વગેરે વિચારો તેમના મનને અડતા પણ નહીં. કડકડતી ઠંડી, તુર્તનીજ સંકાંતિ ગયેલી, એવા દિવસમાં મળસ્કાંમાં ઉઠી સ્નાન કરી, પોતાના શરીરની પર્વા ન કરતાં, બાઈએ આ વ્રત ચાલુ રાખ્યું હતું તે દરમ્યાન એક દિવસે તે રોપાને તદ્દન સૂકાઈ ગયેલો જોઈ ‘ આ ચિહ્ન સાફ નથી એમ

સમજી તેઓ મહારાજ પાસે આવી રોજ રડતાં બેસતાં. મહારાજ રોજ તેમને સમજાવી કહેતા કે ‘ પ્રદક્ષિણા કરવાનું શરૂ કર્યું છે મોટે ઝાડ સૂકાઈ ગયું તો પણ તે ઝાડની જગ્યા છે. તે સ્થળનું માહાત્મ્ય મનમાં રાખી, ત્યાં ઝાડ છે એમજ સમજી, ખંડ ન પડવા દેતાં તું તારી પ્રદક્ષિણા ચાલુ રાખ ” તે પ્રમાણે તેમણે પોતાનો નિયમ ચાલુ રાખ્યો, છોડ્યો નહીં. કેટલાકોએ એમને કહ્યું સુદ્ધાં કે, “ ત્યાં હવે ઝાડ તો નથી ત્યારે પ્રદક્ષિણા શું કામ કરો છો ? પરંતુ તે પતિવ્રતાએ પોતાના પતિના વચન પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખી બીજાના બોલવા તરફ લક્ષ ન આપતાં ‘ આ જગ્યા તે વૃક્ષની છે મોટે આપણો નિયમ ચાલુ રાખવામાં કાંઈ હરકત નથી એમ મનમાં ઠેરવી પોતાનો નિયમ ચાલુ રાખ્યો. આ’વું કઠણ વ્રત જૂન દિવસ આદ્ય પછી એવો કાંઈક દૈવી ચમત્કાર દેખાયો કે એક દિવસે પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં, તે સૂકાઈ ગયેલા ઝાડની જગ્યાએ જમીનમાંથી એક નવો અંકુર બહાર આવ્યાનો લાસ થયો. પછી ચાર પાંચ દિવસે તે ખાસ્સો (ઉંચો) ઉપર આવ્યો અને તે ઉંચરાનોજ અંકુર છે એમ બાઈની ખાત્રી થવા લાગી. જેમ જેમ તે અંકુર ઉપર આવ્યો તેમ તેમ સ્પષ્ટ ઉંચરાનો આકાર દેખાવા લાગ્યો એટલે બાઈને એક પ્રકારનું સમાધાન થયું અને મહારાજને તે વૃત્તાંત કહ્યો. વધતાં વધતાં તે અંકુર મોટો ઉંચરો (ઔદુંબર) બન્યો. આ નવીન અંકુરથી બાઈના મનમાં આશાનો અંકુર ઉત્પન્ન થઈ તે ઝાડનાં અંકુર સાથેજ વધતાં વધતાં, તે આશા વૃક્ષને સમાધાન રૂપી ફળ આપ્યું; અને ગયેલું પાછું હાથમાં આવ્યું એમ લાગવા માંડ્યું. ઉંચરો એટલે શ્રીદત્તનું વૃક્ષ. તે ગયેલું ફરી આવ્યું. એટલે પોતાના પતિનો વૃક્ષરૂપી દેહ ફરી આવ્યો. આ ઔદુંબર (ઉંચરા) નું ઝાડ જે ઉગ્યું તે આપણો પતિજ છે એવી બાઈની લાવના થઈ. તેમણે મહારાજને કહ્યું “ મરેલું ઝાડ ફરી ઉગ્યું, અને તમારું ગયેલું ફરી આવ્યું. ત્યારે તે ઉંચરામાં અને તમારામાં શું ફરક છે ? તે ઉપરથી સ્કેજ મહારાજ પણ બોલ્યા, એમ, આપણે શું કામ કહેવું ? ઇશ્વરની ઇચ્છા એવીજ હતી તેથી એમ થયું. હજીએ મહારો ક્યાં ભરોસો છે ? ઇશ્વરની

ધર્મીય તું કહે છે તે પ્રમાણે ઉભરાનું વૃક્ષ ફરી આવ્યું, અને ગયેલો હું ફરી આવ્યો. વૃક્ષમાં અને મહારામાં ફરક નથી એવું જો હોય, અને તે વૃક્ષની યોગ્યતા જો અહીં આવી હોય તો તેનું કારણ તું અને ત્હારી નિષ્ઠાજ છે.

બાઈની પ્રદક્ષિણાનો ક્રમ પછી પણ ચાલુજ હતો. તે અન્ન ખાતાં નહોતાં; તેથી તેમનું શરીર સુકાઈ ગયું હતું. છતાં પ્રદક્ષિણા ચાલુજ હતી. પછી સવા લાખ પ્રદક્ષિણાનો નિયમ પૂરો થયો અને તેમની પાકી ખાત્રી થઈ કે હવે આપણું સૌભાગ્ય જતું નથી, તે કાયમનું બન્યું છે; અને એજ ભાવના દઢ રાખી તેઓ રહ્યાં. પરંતુ આ અનુષ્ઠાનનું પરિણામ એવું આવ્યું કે તેમનું વ્યવહાર તરફનું લક્ષ નાશ પામી ગયું. ખાવું, પીવું, ઇત્યાદિ શારીરિક વ્યવહાર અને લોક રીતિનું એમને વિસ્મરણ થવા લાગ્યું. તેનું તેમને ભાનજ નહોતું. ન ફૂટકે જે વ્યવહાર કરવા પડતા તેટલાનુંજ તેમને ભાન રહેતું. તે શિવાય હંમેશ દિવસે કે રાત્રે તેમને એમ દેખાતું કે જાણે તે વૃક્ષ છે અને પોતે તેની પ્રદક્ષિણા ફરી રહ્યાં છે. આ ધ્યાન સંદોષિત રહેતું અને કારણ પરત્વેજ બોલવા ચાલવા વગેરેના વ્યવહારો થતા. તેમની ગાંડા જેવી સ્થિતિ નહોતી. સાવધ અવસ્થામાં તેમને હંમેશાં દેખાતું કે, “તે આડ પોતાની પાસેજ હતું અને પોતે એક સરખી પ્રદક્ષિણા ફરી રહ્યાં છે.” તે જાણે કે છુટતુંજ નહીં એમ લાગતું. કામ કરતાં પણ આજ દૃશ્ય તમને દેખાતું. તો પણ જરૂર જેટલો વ્યવહાર કરવો પડતો, તેથી તે સ્થિતિમાંજ તેટલો વ્યવહાર તે વખત પુરતો તે કરતાં. તેમણે પોતાની આ સ્થિતિ મહારાજને કહી. ત્યારે મહારાજે એની અંદર રહેલું તત્ત્વ સમજાવી કહ્યું કે, “આ એકનિષ્ઠાનું પરિણામ છે. પ્રદક્ષિણા ફરતી વખતે તે વૃક્ષ અને પ્રદક્ષિણા શિવાય બીજી તરફ ત્હારું લક્ષ નહીં જતું હોય તેથી ત્હારું મન પ્રદક્ષિણા અને વૃક્ષ રૂપ બની ગયું. તેથીજ તે છુટતું નથી પરંતુ એ કાંઈ ખરાબ છે એમ ન સમજીશ. સ્થૂલ દેહ, નિશ્ચય અને નિશ્ચલ મન વડે તું જાડની પ્રદક્ષિણા ફરતી હતી, હવે તું સ્થૂલ દેહથી પ્રદક્ષિણા ફરતી નથી છતાં તને તેવીજ રીતનો રાત દિવસ પ્રદક્ષિણા ફરવાનો

અનુભવ આવે છે તેથી તેજ કામમાં તે મન લીન થઈ જઈ, સૂક્ષ્મ શરીરદ્વારા હવે પ્રદક્ષિણા કરવા લાગ્યું છે. આવો પ્રકાર સાધારણ સ્ત્રીઓને થતો નથી. આ ઉપરથી ઇશ્વરી ઇચ્છાથી ત્હારો અધિકાર કાંઈ પણ મહત્વનો હોવો જોઈએ. ત્હારી આ એકનિષ્ઠા જોઈનેજ પરમેશ્વરે મ્હને જીવ-દાન આપ્યું હશે. ”

મહારાજના આ લાષણથી બાઈને સમાધાન થયું. બેઉનાં અંતઃકરણો સદ્ગદિત થયાં, અને આંખોમાંથી આંસુ ધારા બહેવા લાગી. આવો પ્રકાર ખેલાં ખેલાં વારંવાર થતો, અને તેને લીધે એક પ્રકારની આશા ઉત્પન્ન થઈ મહારાજને સારૂં લાગતું. તોએ તેમનો વ્યાધિ કાંઈ ગયો નહોતો. ફરી ફરી તેનું જોર શરૂ થતું. તેથી ઉંઘ આવતી નહોતી. ઉંઘ લેવાની ઇચ્છા થતી અને તે આવતી પણ, પરંતુ ઉંઘમાં જે બેસાવધ અવસ્થા થાય છે તે થવા માંડે એટલે હંમેશ લાગતા (આવતા) આંચકા (ધક્કા) આવતા, અને તે ઉંઘ આવવા દેતા નહીં. કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસ લેવાનો ધંધો પાછળ પડ્યો હતો તેથી ખાવાપીવામાં, બોલવામાં અડચણ થઈ શરીર હાડપિંજર બની ગયું હતું. મગજ તદ્દન બાલી પડી ગયું હતું. ડાક્ટર વૈદ્યનો કાંઈ ઉપાય ચાલતો નહોતો. તેથી તેમણે પોતેજ એરંડીઉં (દીવેલ) માથે લગાડી ઉપર એરંડાનું પાંદડું મૂકવાનો ઉપાય શરૂ કર્યો. તેને લીધે ગુણ પણ આવવા માંડ્યો. પરંતુ હંમેશ એરંડીઉં અને એરંડાનું પાંદડું હોયાં શિવાય રહેનજ પડતું નહીં. રાત દિવસ તે મૂકીજ રાખવું પડતું. આવો ક્રમ ઘણા દિવસ ચાલુ હતો. પેટમાં પણ એરંડીઉં (દીવેલ) લીધાં શિવાય એમને શૌચ (ઝાડો) થતો નહીં. કેટલાક દિવસ થોડી વધુ બડબડ ચાલુજ રહેતી. સેકંડ દહોડ સેકંડે તે કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસાનું યંત્ર ચાલુજ રહેતું. હવે આ સ્થિતિ બંધ પડતી નથી. પોતાને અને બીજાને ત્રાસ થાય છે એ જોઈ, “ હવે આવી સ્થિતિમાં ક્યાં સુધી જીવવું ? જીવ પણ હજી કેમ જતો નથી ? એમ એમને વારંવાર લાગવા માંડ્યું. “કોઈને જણાવ્યા શિવાય ગમે ત્યાં આ દેહ વિસર્જન કરવો. પહેલેથીજ આ દેહ ન જોઈએ, જીવ ન જોઈએ તે માટેની ખટપટ ચાલુજ હતી. હવે આ પ્રસંગ

સારો છે. હું આબરો છું એ બધાને ખબર છેજ; તેથી કોઈને સંશય આવશે નહીં. ગમે ત્યાં જઈ દેહ વિસર્જન કરવો. ” એવો નિશ્ચય કરી, અમે તે બહાનું કહાડી આ લોકોમાંથી છટકવું, અને એકલા રહી શરીરનું જે થાય તે કરી નાંખવું, એવા વિચારથી તેમણે બંધુ અને ઘરના માણસો આગળ વાત કહાડી. “અનેક ઉપાયો કર્યા પણ ગુણ પડતો નથી. માટે સ્થાન ફેર કરી જોઉં, મુંજવાડ જઈ ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી, હવાના ફેરથી કાંઈ ફેર પડે તો જોઉં ” વગેરે; અને આ વિચાર અમલમાં લાવવાનો તેમણે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. પરંતુ મુંજવાડ જવાનું ફક્ત બહાનું હતું, તે ખરું નહોતુંજ. એક વાર ઘરના માણસોથી છટકી ગમે ત્યાં જવું, અને એક તો સારા થવાનો ઉપાય ક્યાંક થતો હોય તો તે જોવું, નહીં તો છેવટે દેહ ત્યાગ કરવાનું તો ઠર્યુંજ છે. હવે ઘરમાં રહી આપણે માટે કોઈને ત્રાસ આપવો નહીં એવો નિશ્ચય કર્યો અને એક દિવસ ઠેરવ્યો. તે દિવસ પણ ઘરનાં માણસોના અભિપ્રાયથી ઠેરવ્યો. ઘરનાં માણસોએ વિચાર કર્યો કે, “મુંજવાડ જાય છે તો જવાદો, તે કાંઈ પારકું ઘર નથી. ” જવાનું ઠર્યું હતું પણ પ્રકૃતિ કાંઈ જવા જેવી નહોતી. શક્તિ ખીલકુલ નહોતી. ઉઠવા ખેસવાનું પણ મુશ્કેલીથીજ થતું. હું એકલોજ જઈશ, એવી એમણે ખૂબ હઠ પકડી પરંતુ એવી સ્થિતિમાં એકલા જવા દેવા એ ખરોખર નહોતું તેથી શ્રી કૃષ્ણ (લાણેજ) અને ગજનન (ન્હાનાલાઈના છોકરા) ને તેમની સાથે મોકલ્યા. મહારાજને લાગ્યું કે આમને સાથે ન લઈ જવાની હઠ કરવી એ ઠીક દેખાશે નહીં. ઘરના માણસો કાંઈ એવી વાત સાંભળે નહીં; અને એકલા તો સટકી જવાની આશાજ નથી. તેથી તેમને સાથે લેવા. આ છોકરાજ છે. ગમે તે સ્ટેશન ઉપરથી તેમને હાંકી કહાડીશું, એમ વિચાર કરી જરૂર જેટલો સામાન સાથે લઈ તે ધુળીએથી ચાળીસગામ જવા નીકળ્યા.

પ્રકરણ છઠું.

શુદ્ધ ત્યાગ અને સિરડી ગમન.

ચાળીસગામ જતાં રસ્તામાં મહારાજને બહુજ દુઃખ થયું. ચાળીસગામની આગળને સ્ટેશને તેઓ અંધકે કારણસર ઉતર્યા. એક બે દિવસ ત્યાં રહી વિશ્રાંતિ લીધી; અને પછી ચાળીસગામ આવ્યા. તે દિવસ ચૈત્ર શુદ્ધ એકમ (ગુડી પડવા) નો હતો. ત્યાં આવ્યા પછી આગળનો પ્રવાસ સહન થઈ શકશે નહીં એમ લાગ્યું તેથી ત્યાંજ સ્ટેશન ઉપર એક બાનુએ પડી રહ્યા. આ છોકરાઓને કેવી રીતે પાછા કહાડવા એનો વિચાર તે મન સાથે કરવા લાગ્યા એક બે દિવસ ત્યાં પડી રહી, બીજે કે ત્રીજે દિવસે તે છોકરાઓને પાછા જવા કહ્યું. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે અમો તમોને એકલા છોડી કેવી રીતે જઈએ? મોટા લાઈ શું કહેશે! અમો તમોને ઠેકાણા પર મુંજવાડ પહોંચાડી પાછા જઈશું પરંતુ તેમનું ન માનતાં મહારાજે તેમને સ્પષ્ટ કહ્યું કે તમારે એ પંચાન કરવાની જરૂર નથી હું કહું છું તે પ્રમાણે ચાલો. એમ કહી તેમને જોર જીલમથી કહાડ્યા અને તેઓ ગયા.

ચાળીસ ગામના સ્ટેશનના એક સ્ટેશન માસ્તરની સલાહથી, પૈંઠણ ગયાથી ફાયદો થશે એમ ધારી ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્ટેશન માસ્તરે મનમાડની ટીકીટ કહાડી આપી, તે પ્રમાણે તેઓ મનમાડ આવ્યા. હવે તેઓ એકલાજ હતા. સાથે કોઈ નહોતું. તેથી તેમનેજ તેમની પ્રકૃતિની સંભાળ લેવી પડતી. વિશ્રાંતી માટે મનમાડ એક દિવસ રહી પૈંઠણ જવા માટે રાત્રિની ગાડીની ઐરંગાબાદની ટીકીટ કહાડી, તે ગાડીમાં બેઠા. ગાડી ઉપડવાનો બરોબર વખત થયો ત્યારે એક ગૃહસ્થે તેમને આવી આબરો સ્થિતિ બેઠાં ક્યાં જાવ છો વગેરે પૂછ્યું. તે સમજી માણસ હતો; તેણે કહ્યું “વચ્ચે ક્વોરંટાઇન છે, તમો માંદા છો. તમને આગળ જવા નહીં દે ઉતારી પાડશે અને વિનાકારણ તમને ત્રાસ થશે. ત્હમારી

આ સ્થિતિ જોઈ મહુને દયા આવે છે તમો નગરથી પૈંઠણુ ગયા હોત તો ઠીક થાત.” એમ તે કહે છે ન કહે છે એટલામાં સીટી થઈ ગાડી ઉપડવાનો વખત થયો. તે ગૃહસ્થે ખબર આપી કે નગર ઉતરી પૈંઠણુ જવા માટે પુષ્કળ ગાડીઓ મળે છે, ત્યાં ક્વૉર્ટાઈન વગેરે કાંઈ નથી. તેથી સ્ટેજમાં એમનો નગર જવાનો વિચાર નક્કી થયો, અને ગાડી ચાલે એટલામાં તેઓ નીચે ઉતર્યા. સ્ટેશનથી પ્લેટફોર્મ દૂર હતો, તોપણ સ્ટેશન માસ્તર પાસે જઈ આ ટીકીટ પાછી લેા અને નગરની આપો એમ એમણે તેને કહ્યું; ના, હા કરતાં કરતાં છેવટે તે ટીકીટ લઈ નગરની ટીકીટ તેણે આપી. તે પ્રમાણે નગર ઉતરી ટાંગાવાળાને કહ્યું કે પૈંઠણુ જનારી ગાડી જ્યાં મળતી હોય ત્યાં લઈ જા. તેણે તે ઠેકાણે પહોંચાડ્યા. ત્યાં કેટલીક પૈંઠણુ જનારી ગાડીઓ હતી, તેમાંથી એક ગાડી એમણે ઠેરવી. બાકીની ગાડીઓ નીકળી ગઈ અને ઠરાવેલી ગાડી પાછળ રહી. તે કાંઈ આગળ જલદી ચાલેજ નહીં. થોડું કામ છે તેટલું કરી નીકળું છું, એમ કહી, ટાંગાવાળાએ ખૂબ વખત લગાડ્યો. બીજી ગાડીઓ નીકળી ગઈ હતી એટલે બીજી કાંઈ સવડજ નહોતી. મહારાજ સંધ્યાકાળ સુધી ત્યાં પડી રહ્યા, તોપણ તે ન નીકળ્યો. મને ફસાવ્યો. કહી મહારાજ એની ઉપર ખૂબ ગુસ્સે થયા, અને છેવટે તે ગાડીવાળાનો છંદ છોડ્યો.

આ ઠેકાણું (સ્ટેન્ડ) બહુ કઠંગી જગ્યાએ હતું. ખેસવાની પણ ત્યાં જગ્યા નહોતી. ત્યાં કોઈનું ઓળખાણુ નહીં, આપણી આ'વી સ્થિતિ, હવે શું કરવું કેમ કરવું એ વિચારમાં મહારાજ પડ્યા હતા એવામાં એક ગૃહસ્થ ત્યાં આવ્યા. તે ઘણું ખરું તેલંગી હશે; તેમને મરાઠી બોલતાં આવડતું હતું, તોપણ તેમની માતૃભાષા ગુજરી હતી. મહારાજની હુબ્બી સ્થિતિ જોઈ તેમને દયા આવવાથી તેમણે લાગણીપૂર્વક કહ્યું “તહમો ચિંતા ન કરશો. હું તમને પૈંઠણુ પહોંચાડીશ, હવે આ ગાડીવાળાનો છંદ છોડો; તમો થાક્યા દેખાવ છો, અર્ધો દિવસ થોભો, વિશ્રાંતિ લો, હું તમને સવડ કરી આપીશ. તે ગૃહસ્થની પોતાની લોટની ઘંટી પાસેજ હતી. તેમણે મહારાજને ત્યાં લઈ જઈ, એક સારી સવડ પડતી જગ્યા

દેખાડી તહમો અહીં નિરાંતે રહો એમ એમણે કહ્યું. અને એટલું કહી તે બહુ કામગરા માણસ હતા તેથી તે પોતાને કામે નીકળી ગયા. જો કે તે જગ્યા મ્હોટી હતી છતાં ઘંટીના અવાજથી મહારાજનો જીવ કંટાળી ગયો, અને એ જગ્યા અકારી લાગવા માંડી. છેવટે તદ્દન કંટાળી, ધીમે ધીમે તે ગામમાં જવા નીકળ્યા. ગામમાં ગયા પછી એકમુખી દત્તનું દહેડું આવ્યું. અંદર જઈ જોતાં તે જગ્યા સવડભરી લાગી. મીલ (ઘંટી) ગામની બહાર હતી અને દહેડું ગામમાં હતું તેથી ત્યાંજ તેઓ રહ્યા. પહેલેથીજ પ્રકૃતિ અશક્ત તેમાં વળી પ્રવાસના શ્રમ, અને ખાવાપીવાની અવ્યવસ્થાને લીધે અહીં આવ્યા પછી પ્રકૃતિ વધારે બગડી હોય એમ લાગ્યું તેથી ગમે ત્યાં સ્વસ્થ પડી રહી જો ચાર દિવસ કહાડી નાંખવાનો ડરાવ કર્યો અને પેંડણ જવાનો વિચાર એની મેળેજ બંધ પડ્યો. દત્તમંદિરમાં એક બામુએ એઓ ક્રૂર પડી રહેતા. ફરવા હરવાનું બંધજ હતું. તે ગમે તેવું પણ મંદિરજ હતું તેથી જનાર આવનાર ત્યાં હોયજ; છતાં તેમને બહુ ત્રાસ લાગ્યો નહીં. સ્વસ્થ પડી રહેવાથી થોડું ઠીક લાગ્યું. તે રામનવમીના નવરાત્રીના દિવસ હોવાથી કોઈક પુરાણી નવ દિવસથી રામાયણનું ત્યાં પારાયણ કરતા હતા. સહવારે સંહિતા વાંચી, બપોરે અર્ધ કહેવાના વહિવટ પ્રમાણે તે કમ નિત્ય ચાલતો. પડયા પડયા તેઓ આ બધું સાંભળતા આ શિવાય વેદાધ્યન કરનારા જો ચાર વિદ્યાર્થીઓ પણ ત્યાં અધ્યયન કરતા. આખો દિવસ તેમનું વેદપઠન ચાલુ રહેતું. આ એમને એક જાતની ગમ્મત લાગવાથી રામજન્મનો દિવસ આવ્યો ત્યાં સુધી તેઓ ત્યાંજ રહ્યા. આ દરમ્યાન તેમને ત્યાં રહેનારા લોકોનું ઓળખાણ થયું. તેમની પ્રકૃતિની સ્થિતિની તે લોકને ખબર પડતાં, સહેજ બોલતાં બોલતાં કોઈ બોલી ગયું કે, રાહુરીમાં એક કુળકર્ણી મહારાજ છે; તે યોગાભ્યાસ કરે છે, તેમની પાસે જવાથી કાંઈ ફાયદો થશે. આ સાંભળી મહારાજ રાહુરી ગયા.

ત્યાં ગામ બહાર માસ્વાડીનો એક અગીચો હતો. ત્યાં તે કુળકર્ણી બહાસાજ રહેતા હતા. સહવારમાંજ તે ત્યાંજ મહેરોન્યા,

તે વખતે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે, યોગાભ્યાસ કરવાની જે જગ્યા કરી મૂકી હતી ત્યાં, અંદરથી કોટડી બંધ કરી તે કુળકર્ણી મહારાજ યોગાભ્યાસની કાંઈ ક્રિયા કરતા હતા. તેમને રસોઈ કરી જમાડવા માટે એક બ્રાહ્મણ તેમની પાસે હતો. તેણે મહારાજને કહ્યું કે અગ્નીઆર બાર વાગ્યા સુધી મુલાકાત થશે નહીં. આ સાંભળી મહારાજ ત્યાંજ નિરાંતે બેગ્રી રહ્યા. બરોબર બાર વાગ્યાને સુમારે પોતાનો વખત થયો ત્યારેજ તે કુળકર્ણી મહારાજ બહાર આવ્યા. મહારાજને જોતાંજ કોણુ છો, શા માટે આવ્યા છો વગેરે સંગ્રંધી પૂછપરછ કરી. મહારાજે તે બધાંનો ટુંકામાં યોગ્ય ઉત્તર આપ્યો. તે ઉપરથી એમણે જવાબ આપ્યો કે:—“હું યોગનો અભ્યાસ કરું છું. પરંતુ તહમારી હકીકત સાંભળી અને સ્થિતિ જોઈ તમો તો મહારા કરતાં આગળ વધ્યા છો. હું અભ્યાસ કરું છું, અને તમારાં અભ્યાસ પૂરો થયાંના લક્ષણો દેખાય છે. આ અવસ્થા લાવવા માટે સંકટો યોગી લોકો પ્રયત્ન કરે છે. અને તમને વગર ખટપટ કરે આ કેમ સાધ્ય થઈ એનુંજ આશ્ચર્ય લાગે છે. તહમોને કાંઈ વ્યાધિ થયો છે, એમ તમને લાગે છે, પરંતુ મારા મત પ્રમાણે તો આ કાંઈ વ્યાધિ નથી. તહમારી હાલની સ્થિતિ સારી કરવી એ મહારી શક્તિની બહારની વાત છે, આનું પરિણામ આગળ ઉપર બહુ સાફ આવશે એમ મહને લાગે છે. તહમો કહોછો, “હું તમારા દર્શન માટે આવ્યો છું,” પરંતુ મહનેજ તમારા દર્શનનો લાભ થયો અને તેને લીધે મહને સંતોષ થયો છે. હવે તમો આવ્યાજ છો તો એક બે દિવસ રહો.” એવા શબ્દો બોલી તેમણે પોતાના બ્રાહ્મણને કહ્યું કે “આમને નહાવા માટે પાણી તપાવ.” મહારાજે કહ્યું “અહીં ગમે ત્યાં પાણી હશે, આ બગીચામાં ફૂંવા છેજ; તેથી ત્યાંજ સ્નાન કરી આવું છું.” તેમણે કહ્યું “ત્યાં કાંઈ ન કરતાં, અહીંજ સ્નાન કરો.” તેમના આગ્રહથી મહારાજે ત કબૂલ કર્યું. એટલામાં પાણી ગરમ થયું અને તે બ્રાહ્મણે વાસણમાં કહાડી ઘરમાં જ્યાં નહાવાની જગ્યા હતી ત્યાં મૂક્યું. મહારાજ જઈ નહાવા બેઠા એટલામાં કુલકર્ણી મહારાજ પાસે આવ્યા અને બોલ્યા, “જરા થોભો.” એમ કહી તેમણે

બ્રાહ્મણને થોડું તેલ લાવવા કહ્યું. તે શું કરે છે તેની કલ્પના મહારાજને ન આવી. બ્રાહ્મણ તેલ લાવ્યો એટલે તેમણે કહ્યું “તહમારી પ્રકૃતિ અશક્ત દેખાય છે, માટે તહમારે શરીરે તેલ લગાડું છું.” “ના, ના” કહેવા છતાં તેમણે મહારાજને શરીરે પોતાને હાથે તેલ લગાડ્યું અને પગે તેલ લગાડતાં તેમને શું થયું તે કોણ જાણે, તેમણે મહારાજને કહ્યું કે, “તમને નમ્મ કરી સ્નાન કરાવવાની મહારી ઇચ્છા છે.” મહારાજે કહ્યું, “આ ઠીક દેખાતું નથી, એમ ના કરો.” પરંતુ તેમણે કહ્યું, “તમને જોઈ મહને એમ કરવાનું મન થાય છે.” તેમની આવી વર્તણૂક તથા આવું ભાષણ સાંભળી મહારાજની આંખોમાં પાણી આવવા લાગ્યું અને ‘અહીં ક્યાં આવ્યો’ એમ એમને થયું. કુળકર્ણી મહારાજે જોરજુલમથી એમનું પહેરેલું કપડું કઢાડ્યું અને તેલ ચોળી સ્નાન કરાવ્યું, અને પોતાની પાસેનું બીજું સાફ વસ્ત્ર પહેરવા આપી, પાટલો માંડી તે પર તેમને બેસાડ્યા. મહારાજની પ્રકૃતિ બહુ અશક્ત હતી તેથી હંમેશા ટેકા માટે એમને હાથમાં લાકડી રાખવી પડતી; પરંતુ આ વખતે કુળકર્ણી મહારાજે પોતે એમને હાથ પકડી સ્નાન કરવાની જગ્યામાંથી (નહાવણીઆમાંથી) બહાર આણી પાટલાપર બેસાડ્યા. બ્રાહ્મણે સંધ્યાની તૈયારી કરી ચંદન ઘસી રાખ્યું હતું. તે સંધ્યા કરતા હતા તે વખતે કુળકર્ણી મહારાજે તુળસી પત્ર, ચંદન કુલ એમના પગપર ચઢાવી નમસ્કાર કર્યા અને ભાણું પીરસવા કહ્યું. વ્યાધિ લાગુ પડ્યો ત્યારથી મહારાજનું ખાવા જમવાનું ઘણુંખરું છુટી ગયું હતું એ પાછળ કહ્યુંજ છે. તો પણ તે વખતે જેટલું ખવાયું તેટલું એમણે ખાધું. કુળકર્ણી મહારાજ તેમના અભ્યાસને અનુસરી ફક્ત દૂધ ભાત ખાતા તે પ્રમાણે તે ખાઈ અંદર એક કોટડી હતી ત્યાં જઈ પલંગપર પડ્યા. અને મહારાજ બહાર પડી રહ્યા. તે જગ્યા પણ બંધીઆરજ હતી. ચાર વાગે તેઓ બહાર નીકળ્યા. વિશેષ કાંઈ બોલવું થયું નહીં. તેમણે મહારાજને એટલુંજ પૂછ્યું કે તમે શિડી ગયા હતા કે? એમના આ બોલવાથી મહારાજને શિડીની ખબર પડી. આ પહેલાં તેઓ એ વાત જાણતા નહોતા

મહારાજે કહ્યું કે મહે તે જગ્યા જોઈ નથી અને ત્યાં શા માટે જવું જોઈએ એ પણ હું જાણતો તથી. કુળકર્ણી મહારાજે કહ્યું કે, “ત્યાં સાંઈમહારાજ અવલિયા પુરૂષ છે. તેમની પાસે તમે જાવ તો બહુ ફાયદો થશે.” એમ એમણે કહ્યું અને ત્યાં જાવજ એમ કહી જવા આગ્રહ કર્યો. પરંતુ સાંઈજાબા મુસલમાન છે એમ સમજી એમનો ત્યાં જવા વિચાર થયો નહીં.

બગીચા બહાર થોડું ફરવાના વિચારથી સંધ્યાકાળે લાકડીને ટેકે તેઓ બહાર નીકળ્યા. ગામના પાદર આગળ ઝાડો છે ત્યાંથી જતાં એક ડાંગો દષ્ટિએ પડ્યો. તેણે મહારાજ તરફ જોયું અને મહારાજની સ્થિતિ જોઈ એમની પ્રકૃતિ સંગ્રામે પૂછપરછ કરી અને કહ્યું, તમે કાંઈ નથી થયું, ફક્ત વાયુ છે. હું કહું છું તે ઉપાય કર એટલે બધું સાફ થઈ જશે. ફક્ત ગરમ પાણી પીતા જ; ઠંડું પાણી ના પીશ. તરસ લાગે એટલે સામાય તેરફ ગરમ પાણી પીવું. આ નિયમ રાખ એટલે બધું સાફ થઈ જશે.” તે વખતે મહારાજ ફક્ત સાંભળી લીધું પણ એથી શું થવાનું છે એમ ધારી તે તરફ ગાળી વક્ષ આપ્યું નહીં. પરંતુ તે ડાંગાના કહેવાનું મહત્ત્વ કેટલું હતું તે આગળ ઉપર સમજાશે.

આદ્યમદનગરના પ્રસિદ્ધ દેશપાંડે વકીલ અને કુળકર્ણી મહારાજ વચ્ચે સારો સંગ્રામ હતો. તેમને વેદાંત વિષયનો છંદ હોવાને લીધે કુળકર્ણી મહારાજ પાસે કાંઈક તે સંગ્રામે જાણવા માટે તેઓ ત્યાં આવતા. કુળકર્ણી મહારાજને સંસ્કૃત ઘણું જ સરસ આવડતું હોઈ, વેદાંતના ગ્રંથો તેમણે ખૂબજ વાંચ્યા હતા તેમના આ રિવાજ પ્રમાણે મહારાજ જે દિવસે રાહુરી ગયા, તેજ દિવસે વા બીજે દિવસે તેઓ ત્યાં આવ્યા હતા. રાહુરી કોર્ટમાં તેમનો એક કેસ પણ હતો. એ જેઉ કામ માટે તે ત્યાં આવ્યા હતા. તે વખતે કુળકર્ણી મહારાજે મહારાજ સંગ્રામી કેટલીક હકીકત તેમને કહી. તે સાંભળી દેશપાંડે વકીલે પ્રેમ બુદ્ધિથી હુકામાં કહ્યું કે, તમને હાલ શારીરિક કષ્ટ થાય છે એ વાત ખરી; પરંતુ આનું પરિણામ આગળ ઉપર બહુ સાફ આવશે. ફક્ત કોઈ સારી યોગી તમને મળવો જોઈએ, એટલે આ હુઃખ કમી થઈ તેમાંથી જે ખરો દોષ મળવો જોઈએ

તે મળશે. આ કાંઈ બીજું દર્દ નથી. એ દર્દ તેનું છે કુળકણી મહારાજનો પણ આજ મત થયો. પછી દેશપાંડેએ કહ્યું કે “તમે જે મોરગામ જાવ તો ત્યાં એક યોગાભ્યાસી છે; તેનું નામ વિનાયક મહારાજ કાટક. તેમની પાસેથી તમેને કાંઈ ફાયદો થાય તો બુઝો.” એમ કહી તેમણે ત્યાં જવાનો મહારાજને આગ્રહ કર્યો. પછી જે ત્રણ દિવસ મોરગામ જવાનો નિશ્ચય થયો. દેશપાંડેએ એક પત્ર પણ આપ્યો અને કહ્યું કે, “તમારે ત્યાં ઓળખાણ નથી, માટે પ્રથમ જેનુરી જાવ; ત્યાં મહારા મામા છે, તેમનું નામ ચિંતોપત બેલસરે છે. તેમને આ પત્ર આપજો એટલે તે તમારી બધી વ્યવસ્થા કરશે.” આ પત્ર લઈ મહારાજ જેનુરી જવા નીકળ્યા. જેનુરી જવા માટે પુણે જનારી રેલ્વેમાં, દેશપાંડે વકીલે મહારાજને ઘણી ના કહી છતાં ટીકીટ કહાડી આપી બેસાડ્યા. રેલ્વેમાં બેઠાં બેઠાં તેમના મનમાં વિચાર આવ્યો કે ‘આ’વી સ્થિતિમાં કોઈને ઘેરપણ ન જવું ને કોઈ યોગાભ્યાસીના હાથમાં સપડાવુંએ નહીં. મોરગામમાં કે’વા યોગી છે, કોણ છે, કોણ જાણે? આપણે ધુળીએથી નીકળ્યા તે આ ઉદ્દેશથી નીકળ્યા નથી. આપણા જીવનો, દેહનો, નિકાલ થાય તે માટે નીકળ્યા. માટે જેનુરી જઈ ત્યાંથી મોરગામ જવાની ભાંજગડમાં શા માટે પડવું?” એવો વિચાર કરતા હતા એટલામાં પુણા સ્ટેશન ઉપર ગાડી આવી પહોંચી, અને તેઓ ત્યાં ઉતર્યા. ત્યાં ઉતર્યા પછી ફરી એક વિચાર તેમના મનમાં એવો આવ્યો કે, ‘આ શહેર છે તેથી આપણા હેતુ અહીં પાર પડે એમ નથી. પહેલાં પણ હું અહીં હતોજ, માટે હવે અહીં તો નજ રહેવું. જેનુરીના ખંડોખાના ડુંગરની આસપાસ ખૂબ સરસ અને એકાંત જગ્યા આપણા ઉદ્દેશ સાધવા લાયક હશે. માટે ત્યાં જવું.’ આ પ્રમાણે વિચાર ઠર્યો એટલે તેઓ પુણેથી નીકળી જેનુરી સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. પ્રકૃતિ અશક્તજ હતી તેથી હાથમાં એક લાકડી રહેતીજ. હવે ક્યાં જવું એનો વિચાર કરતાં કરતાં ગામમાં ન જવું એમ ઈચ્છી ગામમાં જવાનો રસ્તો છોડી દઈ, પાણીવાળી જગ્યાની શોધ કરતાં કોઈ બીજો ગામે જતી સડક ઉપર ચાલવા માંડ્યું ગામથી

ખૂબ દૂર સડક ઉપરજ એક કુવો હતો; ત્યાં ખૂબ ખડકો હતી અને આસપાસ નિવડુંગના કાંટાવાળા થુચ્ચર ખૂબ ઉગ્યા હતા. ગમે ત્યાં એકાંત સ્થાન શોધી કહાડવાના હેતુથી ફરતા હતા એવામાં એક બહુજ મોટો નિવડુંગનો ખેટ દૃષ્ટીએ પડ્યો. તેની પરખે જગ્યા કરી બેસવાના હેતુથી તેની આબુખાબુએ ફરતા હતા તેવામાં તે નિવડુંગની જાળમાં એક ઠેકાણે અંદર ખુદલી જગ્યા દૃષ્ટીએ પડી. આ દિવસે ઉન્હાળાના હતા. વરસાદનો ભય નહોતો. એ ભાગમાં લોકોની અવરજવર પણ કમી હતી. તેથી જેટલા દિવસ ત્યાં બેસાય તેટલા દિવસ ત્યાં એકાંતમાં બેસી રહેવું અને જ થાય તે થવા દેવું. ગરીબ લોકો નિવડુંગનાં ડીંડવા (લાલ હોય છે તે) ખાઈ પેટ ભરે છે, અને તે ખાવામાં બહુ સારાં લાગે છે એમ તેમણે સાંભળ્યું હતું તેથી ક્ષુધા નિવારણ કરવામાં તેનો ઉપયોગ થશે અને જો આ પાછળ પડેલું દૃઢ વાયુને લીધે હોય તો તેને માટે આ એક ઔષધરૂપજ નીવડશે, એમ વિચાર કરી તેઓ ત્યાં બેસી રહ્યા.

જે ઠેકાણું મહારાજે શોધી કહાડ્યું હતું ત્યાં મનુષ્યોની વસ્તી નહોતી એટલુંજ નહીં પણ અવર જવર પણ નહોતી અને નિવડુંગ બહુ ખીચાખીચ આવેલા હોવાથી મોટા મોટા સાપ, વિંછિ વગેરે જેરી પ્રાણીઓનું તે નિવાસ સ્થાન હતું; છતાં “કાર્ય માધયામિ વા દેહં પાતયામિ” (કાર્ય સાધીશ કે દેહ પાડીશ) એવા નિશ્ચયવાળા જીવ ઉપર ઉદાર થયેલા મનુષ્યને તે જેરી પ્રાણીઓથી શો ભય હોય? તેઓ દૃઢ નિશ્ચયથી કેટલાક દિવસ ત્યાં બેસી રહ્યા. તે ચૈત્ર મહિનાના દિવસ હતા. સુમારે સાત આઠ દિવસ આવી રીતે પડી રહ્યા એટલે દિવસ રાત, દેહ જગત વગેરે બધી ચીજનું ભાન નાશ પામ્યું. આવી રીતનો અનુભવ લેતી વખતે શારીરિક કષ્ટ અથવા કોઈપણ જાતના સુખ દુઃખનો સ્વાભાવિક રીતેજ અનુભવ આવતો નહીં. દિવસ છે કે રાત્રિ તેનુંજ જો ભાન ન હોય તો સૂર્યપ્રકાશનો કે અંધારાનો પણ અનુભવ નજ આવે. પરંતુ પોતે છે એવી (એટલે કે) ફક્ત પોતાના અસ્તિત્વની જાણ માત્ર

બરોબર રહેતી. તેટલા અનુભવમાં સૂક્ષ્મ વિચાર ઉત્પન્ન થત. અને આત્મા જતા. દેહ પાડવાનો પોતાનો જે નિશ્ચય હતો તે હવે સફળ થયો છે એમ એમને લાગતું. દેહનો અનુભવ ન હોવાને લીધે અને પોતાનાજ અસ્તિત્વની ફક્ત જાણ હોવાથી આપણે પોતે નાશ પામ્યા છીએ એમ લાગી, મરણ પછી આ'વીજ સ્થિતિ હોય છે કે એવી રીતનો સૂક્ષ્મ વિચાર વચ્ચે વચ્ચે આવતો અને નાશ પામતો. આમ ઘણો વખત પસાર થઈ ગયો. ગમે ત્યારે જ્યારે દેહભાન આવતું ત્યારે ફક્ત જગત્ છે, આપણે છીએ, વગેરે સ્મૃતિ ફરી જાગૃત થતી, અને પહેલાં પેઠે કૃત્રિમ શ્વાસોચ્છવાસની ફરી જરૂર પડતી. આ સ્થિતિમાં દેહભાન જતું રહેતું. ત્યારની જે અવસ્થા હતી તેનું પણ જ્ઞાન થઈ, 'અરે આપણે આ'વી સ્થિતિમાં હતા, ફરી પાછા પહેલાંની સ્થિતિ ઉપર આવ્યા. કુળકર્ણી મહારાજ કહેતા હતા તેવોજ અનુભવ હવે આવે છે કે શું?' એવો વિચાર આવતો. અને વળી એમ પણ લાગતું કે 'ફરી તેજ સ્થિતિ આવે તો સાફ, તે સ્થિતિમાં બીલકુલ ત્રાસ નહોતો.' કેટલેક વખતે પાછી પોતાની મેળેજ એવી સ્થિતિ થતી. તે'વી સ્થિતિ આવવા માટે, અથવા શુદ્ધિમાં આવવા માટે તેમને કંઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નહોતો, એક સ્થિતિ એની મેળેજ થતી, અને તે ફાવે તેટલો વખત એની મેળેજ રહેતી. તે અવસ્થામાં શબ્દ, સ્પર્શ, વગેરે વિષયોનો અને જગતનો વ્યવહાર બંધ રહેતો; પરંતુ ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે તેમને તેમના અસ્તિત્વનું ભાન ફક્ત પૂર્ણપણે રહેતું. જ્યારે શુદ્ધિમાં (દેહભાન પર) હોય ત્યારે ફાવે તો નિવડુંગના ડીંડવા ખાતા. તે ડીંડવા ખાધાથી ગરમી વધી જવાથી અથવા આગળના ભાવને લીધે ઇશ્વરી સંકેતથી તેમને ખૂબ તૃષ્ણ લાગી, તે એટલી તો તીવ્ર હતી કે તેમની ધીરજ ન રહી અને તે ધીમે ધીમે બહાર આવ્યા. પાણીનો વહેજો બળર હોતોજ, ત્યાં ઘસડાતા લથડીઆં ખાતાં ખાતાં પણ જવાના ઇરાદાથી તે નીકળ્યા, અને ધીમે ધીમે તે બહેળા ઉપર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પાણી પીવાનો વિચાર કર્યો કે તરતજ રાહુરીના તે ડાસાએ ઉનું પાણી પીવાનું કહ્યું

હતું તેની યાદ આવી. અને તેની સાથેજ રાહુરીમાં જોયેલો ખંધો દેખાવ-તે ડોસો, તેનું ભાષણ વગેરે-સામે ખડો થયો હોય એવો ભાસ થયો. તે પેલા બહેજાનું પાણી પીવા જાય છે એટલામાં તે ડોસો ગુસ્સે થઈ તેમની તરફ જોઈ બોલતો હોય એમ દેખાયું, “અરે, તને કહ્યું હતું ને, કે તું ઠંડું પાણી પીતો નહીં, અને ઉંદું પાણી પીવાનો નિયમ રાખજે.” આવો ભાસ થતાંજ તેને વિચાર આવ્યો કે હવે ઠંડું પાણી પીવું કે ન પીવું ? છેવટે તેમણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, નજ પીવું એ ઠીક. ધીમે ધીમે ગામમાં જવું. આપણી પાસે કાગળ છે તેનો ઉપયોગ કરવો. પછી હાથમાં લાકડી હતી તેની મદદથી બેસતા, ઉઠતા, વળી વિસામો લેતા લેતા, બપોરને વખતે દસ અગીઆર વાગ્યાને સુમારે, ગામમાં પેત્રી બેલસરેનું ઘર શોધતા ત્યાં ગયા અને ઘરમાં પેઠા ત્યાં તે દાદા (ચિતોપંત બેલસરે) હતાજ. તેમનાં ઘર આગળ ખુલ્લો ચોક હોઈ અંદર આસરી હતી. તેઓ આસરીમાં હતા. મહારાજ તરફ, ‘આ સુદામા જેવું કોણ છે,’ એમ સાશંક દ્રષ્ટિથી તેમણે જોયું કે તરતજ મહારાજ પેલો કાગળ તેમની સામે નાંખ્યો. એમનો હેતુ એ હતો કે વધારે બોલવાનું કામ પડે નહીં. એ પત્ર દેશપાંડે વકીલનો છે. એ આગળથી તે પૂરેપૂરો વાંચ્યાં વગરજ હીંચકો હતા તે પર બેસવાનું કહ્યું. ચાલવાથી પડેલા શ્રમથી તેઓ થાકી ગયા હોવાથી, ‘બેસો’ કહેવાની તે વાટજ જોતા હતા. તે પ્રમાણે તેમણે કહ્યું કે તરતજ, હીંચકા ઉપર કાંઈક અઢેલવાનું હતુંજ તે લઈ, તેઓ પડી રહ્યા. દેશપાંડે વકીલે પત્ર રીત પ્રમાણે અને મહારાજની સારી વ્યવસ્થા રાખવા માટે લખ્યો હતો. તેમણે પત્ર વાંચ્યો, સમાધાન થયું, અને મહારાજની સ્થિતિ જોઈ ત્રીસગીર પણ થયા. તેમણે કહ્યું “તમારે જે જોઈએ તે તમો તમારા ઘર પેઠેજ કહેતા જાઓ. તમો કહેશો તે કરવા હું તૈયાર છું. તમારે મોરગામ જવું છે એ આ પત્ર પરથી સમજાય છે. પરંતુ તમારી તળીઅત સારી થઈ તમને હોંશીઆરી આવે ત્યાં સુધી અહીંજ રહો.” મહારાજે કહ્યું, “હાલ બીજાં કશાંની ઇચ્છા નથી. ફક્ત પાણી પીવાની

ધરુણ છે. પરંતુ તે પાણી ઉન્હું એકદમ ઉકળતું જોઈએ. ” તેમણે પૂછ્યું, “ ઉન્હું પાણી પીએ છો કે ? ” મહારાજે જવાબમાં “ હા ” જ કહી, પાછળની હકીકત કહી નહીં, તેમજ હમણાંજ શરૂ કરવું છે એ પણ કહ્યું નહીં. તરતજ તેમણે ખૂબ ઉકળતું પાણી કરી આણ્યું. મહારાજના મનમાં ફરી સંશય આવ્યો કે, “ ઉન્હું પાણી પીવું કે ઠંડું ? ” મૂળમાંજ પ્રકૃતિ અશક્ત અને તેમાંએ નિવડુંગના ડીંડવા ખાઈ ગરમી થયેલી તે પર આ ઉન્હું પાણી પીવાથી કાંઈ બગડશે કે ? છેવટે તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે “ આપણે આમને કહ્યું, અને શ્રમ કરી તેમણે તે તૈયાર કરી આણ્યું છે. હવે ‘ ના ’ કહીએ તો ‘ આ બ્રમિષ્ઠ છે કે શું ’ એમ એમને લાગશે. બે ત્રણ દિવસ લઈ જોઈએ, ત્રાસ થવા માંડશે તો કાંઈ પણ કારણ બતાવી છોડી દઈશું. ” એવો નિશ્ચય કરી હિંચકા ઉપર પડ્યા હતા, તે ઉઠીને બેઠા અને ગરમ પાણીનું વાસણ મેહાંએ માંડી તે પાણી પીવા લાગ્યા. ગરમ પાણીથી મેહાંએ દઝાય અને તેનાથી ત્રાસ થાય તે ન થતાં ઉલટું તે પાણી મીઠું લાગવા માંડ્યું. વાટકી દહોડ વાટકી ઉન્હું પાણી એમણે પીધું. બે મિનીટો થઈ ન થઈ એટલામાં શરીરમાંથી ખૂબ પરસેવો થવા માંડ્યો. મહારાજે તે વૃદ્ધ ચિંતોપંત બેલસરેને કહ્યું કે, “ મેહાંને ધામ થાય છે, ગમે તે કાંઈ એાદવાનું આપો. ” તેમણે કાંઈ ગરમ શરીર પર નાંખ્યું. કલાક દોઢ કલાકે ધામ કમી થયો, તોપણ હજી શ્વાસ-અવાસ ક્રિયા પહેલાં પ્રમાણેજ કરવી પડતી. શુદ્ધિમાં આવે એટલે ફરી તા કમ તે પ્રમાણે ચાલુ રહેતો. કલાક દોઢ કલાકે ધામ નીકળી રહ્યો એટલે ઉંઘ આવવા માંડી અને તે સૂતા પરંતુ ઉંઘ આવે કે, શ્વાસનો મોટો આંચકો આવી જાગૃત થતા તે પ્રમાણે આ વખતે પણ થયુંજ. થોડીવારે ઉઠી બેઠાં પછી તે ડાસાએ પૂછ્યું, “ કાંઈ ખાશો કે ? ચહા, કેફી કાંઈ લેશો કે ? ” મહારાજે કહ્યું ચહા, કેફી, કાંઈ નહીં જોઈએ પરંતુ ગમે તે કાંઈ જેવું પાતળું અન્ન કરી આપો. ” તેઓ એખાની કાંઈ કરી લાગ્યા, અને તે તેમણે પીધી. બે દિવસ કાંઈજ પીધી પછી થોડું થોડું અન્ન ખાવા લાગ્યા. પરંતુ ઉન્હું પાણી પીવાનું કાંઈ છોડ્યું નહીં. તરસ

લાગે કે ઉકળતું પાણી પીતા. હવે એની ટેવ પડી ગયા જેવું થયું એથી આરામ લાગવા માંડ્યો અને અન્ન ખવાવા માંડ્યું. સ્વાસો-અવાસ કૃત્રિમ રીતેજ કરવો પડતો તો પણ ઘડીઆળના અવાજ પ્રમાણે એક સરખો જે ઉપરાચાપરી કરવો પડતો તેમ ન કરતાં ધીમે ધીમે કરવાથી પણ હવે ચાલતું.” ઉન્હું પાણી પીવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યાથી ખૂબ ધામ આવી જતો. રાત્રે આંખો ઉઘથી ભારે થઈ જતી, પરંતુ ઉઘ આવી બેભાન થાય કે તરતજ મ્હોટો આંચકો લાગતો. પરોઢે પરોઢે ફક્ત થોડી ઉઘ આવતી. પ્રથમ અહીંજ ઉઘ આવવાની ક્રિયા શરૂ થઈ. અહીં પંદર વીસ દિવસ મુકામ થયો. હવે થોડી હોંશીઆરી લાગવા માંડી, તેથી રાહુરીથી જે ઉદ્દેશથી તે નીકળ્યા હતા, તે ઉદ્દેશ પાર પાડવા માટે મોરગામ જવા તે નીકળ્યા. રા. બેલસરેએ બળદગાડી કરી આપી અને તે મોરગામ ગયા. ત્યાં શોધ કરતાં જણાયું કે, યોગાભ્યાસી ફાટક ત્યાં નહોતા અને બીજો ગામ ગયા હતા, એચાર દિવસમાં આવશે, એમ કોઈએ કહ્યું, તે ઉપરથી ત્યાં એક ન્હાનું વિદ્યાભાનું પંડેરું છે ત્યાં મુકામ કર્યો. મોરેશ્વરનું દર્શન લઈ પોતાનો નિત્ય નિયમ ચલાવી એચાર દિવસ ત્યાં કહાડવાનો વિચાર કરી ત્યાં રહ્યા. એ ત્રણ દિવસે ત્યાંના કેટલાક લોકોને તેમના તરફ ભાવિક બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. તે વખતે લોકોને આવેલા ભાવ થાય એવા કોઈપણ પ્રકારે એમનો વેષ નહોતો. મસ્તક ઉપર જટાભાર નહોતો, કે દાઢી અથવા એવા બીજા પોષાક વગેરે બાહ્યવેષ એમણે કદીપણ રાખ્યો નહોતો; કેટલાકોને હોંસ હોય છે અને તેથી દાઢી મૂછ વધારે છે; પરંતુ મહારાજનું કદીપણ આમ નહોતું આપો આપ જે થાય તે ખરું, જે વખતે તેમને દેહભાન નહોતું. તે વખતે કોઈ કોઈ વાર એ ત્રણ મહીના સુધી દાઢી નહીં થતી હોય. પરંતુ તે શુદ્ધિમાં આવે એટલે, રીત પ્રમાણે ગૃહસ્થાશ્રમમાં બ્રાહ્મણવર્ગ જેમ રહે છે, તે પ્રમાણે તે દાઢી કરાવતા, શિખા, જનોઈ વગેરે બધું તે વખતે હતુંજ. ગૃહસ્થાશ્રમ વિરૂદ્ધ જાણી જોઈ એમણે કાંઈજ કદીપણ કર્યું નથી. સાધારણ રીતે સામાન્ય લોકો પેઠેજ તેમનો વેષ હતો; છતાંએ લોકોને ભાવિક બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ. અપવાસથી એમનું

શરીર જોકે સૂકાઈ ગયું હતું છતાં તેમના ઉચ્ચ તપને લીધે શરીર ઉપર આવેલા પ્રભાવ તથા આંખમાં વિલસતા અલૌકિક તેજને જોઈ, જોનારાના મનમાં પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થતોજ હતો; તે પ્રમાણે દહેરામાં આવનાર દરેકની ભાવના થતી અને તેઓ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરતા હતા. દરેકને મહારાજનો એજ ઉત્તર હતો કે “હું કોઈ માધુ નથી, મ્હને એક શારીરિક વ્યાધિ છે. તેથી હું ક્ષાટક મહારાજને દર્શને આવ્યો છું. તેઓ કાંઈ ઉપાય કરી શકશે એમ મ્હેં સાંભળ્યું છે. મ્હારા દર્શનથી તમને કાંઈ લાભ થાય એવી કોઈપણ પ્રકારની મ્હારી સ્થિતિ નથી.” છતાંએ લોકોના મનનો પૂજ્યભાવ વધતો જઈ કાંઈપણ ઇશ્વરી શક્તિ એમનામાં છે એવો એમને લાગ્યો અને તેમણે મહારાજની બરોબર વ્યવસ્થા રાખી. જેભૂરીમાં હતા ત્યારે પણ બેલગરે અને ગામના કેટલાક લોકો મહારાજ પાસે આવી બેસતા, અને પરમાર્થની વાતો ચાલતી. એમનો પણ ભાવ મહારાજ ઉપર ચોંટ્યો હતો પણ એમના કરતાં એ અહીંના લોકોનાં શ્રદ્ધા ભાવ વધારે દેખાઈ આવ્યાં. સાત આઠ દિવસ ક્ષાટક મહારાજની વાટ જોતા તે ત્યાં રહ્યા; પરંતુ તે આવ્યા નહીં. અને ક્યારે આવશે એની નક્કો બગર પણ ન પડી. એથી, ‘અહીં નિર્રર્થક વખત કહાડતા બેસવા કરતાં શ્રી નારાયણ મહારાજ કેડગાંમકરનું સ્થાન (બેઠ) અહીંથી પાસેજ છે એમ બગર પડ્યાથી, તેમને દર્શને જવું એવો વિચાર કરી, ત્યાં જવા માટે એક બળદગાડી કરી નીકળ્યા. જમીને અહીંથી નીકળ્યા. રસ્તામાં બે ત્રણ વાગ્યાને સુમારે સુપા ગામ આવ્યું. ત્યાં તેમને તરસ લાગી, તેથી ગમે ત્યાં ઉંઢા પાણીની વ્યવસ્થા કરવાનો વિચાર કરી, માણતી (હનુમાન) ના દહેરા સામે ગાડી ઉભી કરી, અને ગાડીવાળાને ગામમાંથી એકાદો ગરીબ બ્રાહ્મણ બોલાવી લાવવા કહે છે, એટલામાં એક બીજી ન્યાતના ગૃહસ્થ દ્વષ્ટીએ પડ્યા. ગાડીવાળા કરતાં એ ગૃહસ્થની મારફતે જલદી કામ થશે એમ લાગ્યાથી તેને કહ્યું, “મ્હને તરસ બહુ લાગીછે, માટે કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણને બોલાવી લાવો તો ઠીક થાય. કોઈ સંભાવિત કે પ્રતિષ્ઠિત માણસને ત્રાસ ન આપતાં

એકાદો ગરીબ બ્રાહ્મણ આવે તો તેને કહી બેઠું.” તે ગૃહસ્થને આ (મહારાજ) કોઈપણ વિશેષ મહત્વના ગૃહસ્થ હશે એમ લાગ્યાથી તે દોડતાજ ગામમાં ગયા અને તેના હમેશના પરિચયના ‘દેવ’ ની અટક ધરાવતા ગૃહસ્થને લઈ આવ્યા. તે સંભાળિત શુચિ-ભૂત અને ગરીબ સ્વભાવનો બ્રાહ્મણ હતો. એટલામાં મહાસજ્જ ગાડીમાંથી ઉતરી માણીના દહેરામાં ટેકો દઈ અર્ધા સૂતા પેઠે પડી રહ્યા. કારણ એવી સ્થિતિમાં પડી રહ્યા શિવાય શ્વાસથી થતા ત્રાસ કમી થતો નહોતો. જેનુરી ગયાં પછીના જો કે આ ત્રાસ કમી થતો જતા હતા, તોપણ અશક્તિને લીધે ટેકો લઈ જરા પડી રહેતા એટલે ત્રાસ કમી થતો. તે બ્રાહ્મણ આવ્યો એટલે એને પણ મહારાજને જોતાંજ પૂજ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થયો અને તે બ્રાહ્મણ એમને પગે પડ્યો. તેમણે કહ્યું “ હું પગે પડવા લાયક નથી, હું તો એક માંદો માણસ છું. મહને તરસ લાગી છે અને મહારે ઉન્હાં ઉકળતાં પાણીની જરૂર છે.” તે બ્રાહ્મણને પ્રેમ અને ભાંકત ઉત્પન્ન થયાંજ હતાં. મહારાજનું આ વચન સાંભળી તે ઉતાવળે ઘેર ગયો અને પાણી ઉન્હું કરી તે ઉકળતું પાણી સ્વચ્છ લોટામાં ભરી, પવાલાં સાથે લઈ, થોડા વખતમાંજ આવી પહોંચ્યો. દહેરાંથી પાસેજ એક મારવાડીનું ઘર હતું. તેણે મહારાજને જોયા કે તરતજ પોતાના ઘરની સારી સારી કેરીઓ એક ટોપલીમાં ભરી, બહુ ભક્તિ ભાવથી દહેરાંમાં આવ્યો અને, “ ચાર કેરી બાઓ, મહારાજ, ” કહી આગ્રહ કરવા લાગ્યો. તૃષા ખૂબ લાગી હોવાથી મહારાજનું તે તરફ લક્ષ ગયું નહીં. તે બ્રાહ્મણે આણેલું પાણીજ એમણે પીધું. પાણી પી પાંચ દસ મિનીટ થઈ ન થઈ એટલામાં, ગામમાં માણીના દહેરામાં કોઈ દર્શન લાયક મહારાજ આવ્યા છે, એવો બુમાટો થઈ લોકો દર્શન માટે આવવા લાગ્યા અને અઘાં કલ્લકમાં ત્યાં ખૂબ લોકો ભેગા થયા, અને દર્શન લેવા લાગ્યા. એક જણે મહારાજને પડી રહેલા જોઈ તેમને અદેલવાનું કાંઈક લાવી આપ્યું. આ બધું જોઈ ઓળખાણ પીછાત વગર આ લોકો આત્મ શા માટે કરે છે એ બાબતનો નિચાર કરતાં આપણી ઉપર કાંઈ સંકટ આવશે કે શું એમ મહારાજને થવા લાગ્યું; તેથી

એમણે તે લોકને કહ્યું કે, “બાપુ, હું કાંઈ સાધુ નથી, સંત નથી, નારાયણ મહારાજને દર્શને હું જાઉં છું. ત્હમો મહારો વખત શું. કામ ગુમાવો છો? છતાંએ તેમનું તો દર્શન લેવાનું ચાલુજ રહ્યું. એક કલાક આમાંજ નીકળી ગયો. બધા લોકો એમને વીંટળાઈ બેઠા હતા. આ લોકોમાં ત્યાંના અપ્પાસાહેબ દેશપાંડે અને ગામના મોટા લોકોમાંના ઘણાએ હતા, તેમણે વિનંતિ કરી કે આજે કાંઈ તમો નારાયણ મહારાજને ત્યાં ના જશો. એક બે દિવસ, કાંઈ નહીં તો આજનો દિવસ, તો અહીં રહોજ. અમે બહુ સારી રીતે તમોને નારાયણ મહારાજને ત્યાં પહોંચતા કરીશું.” વગેરે વગેરે કહી તેમણે વળ આગ્રહ કર્યો. અને છેવટે તેમણે મહારાજનું કહ્યું ન સાંભળતાં ગાડીવાળાને તેનું ભાડું આપી, ત્યાંથીજ મોરગામ પાછો રવાના કર્યો; અને અપ્પાસાહેબે પોતાને ઘેર આવવા માટે ઘણોજ આગ્રહ કર્યો. પણ મહારાજ તેમને કહ્યું કે હું અહીંજ ઠીક છું. આજની રાત તો હું અહીં જમે તમ કહાડું છું. કબુલ કર્યા પ્રમાણે મહને આવતી કાલે નારાયણ મહારાજને ત્યાં પહોંચાડી દે.” તે આખી રાત દહરમાંજ રહ્યા. રાત્રે લાંબા વખત સુધી લોકો તેમની પાસે હતાજ અને બીજે દિવસે પણ, સહવાર થઈ ન થઈ એટલે પાછા ત્યાં હાજર. ફરી રા. દેશપાંડેએ ઘેર લઈ જવા પ્રયત્ન કર્યો. ત્યાંના લોકોએ પોતાના મનનો વિચાર નિરાકરપણે પ્રકટ કર્યો કે, ‘તમો નારાયણ મહારાજને ત્યાં જવાનું બહાનું કહાડો છો. અમને તમનામાં અને તમારામાં કાંઈજ ફેર દેખાતા નથી, ઘણા દિવસ થઈ ગયા નારાયણ મહારાજને અહીંથી ગયે, તંજ આજ ત્હમારે રૂપે અહીં આવ્યા છે એમ અમો સમજીએ છીએ. તમોને ઘેર લઈ ગયાં શિવાય અને નારાયણ મહારાજ અહીં હતા ત્યારે તેમની જેવી સેવા કરતા હતા તેવી એક અઘો દિવસ પણ તમારી સેવા કર્યા શિવાય તમોને અહીંથી જવા દેવાની અમને ઇચ્છા થતી નથી.’ એવી વિનંતિ કરી નારાયણ મહારાજની ઘણી વાતો તેઓ કહેવા લાગ્યા. પ્રસિદ્ધિમાં આવતા પહેલાં નારાયણ મહારાજ, રા. અપ્પાસાહેબ દેશપાંડેને ત્યાં ઘણાએ દિવસો રહ્યા હતા. તેમના ઘરમાં ઉપર એક ન્હાની કોટડી છે ત્યાં

તેઓ યોગાભ્યાસ કરતા બેસતા એમ તેમના અને બીજાનાં કહેવા ઉપરથી જણાયું. અપ્પાસાહેબ અને તેમના બંધુ નાના સાહેબ બેઉ ઉતરતી ઉમ્મરના અને અર્ધા વૃદ્ધાવસ્થામાં ગયેલા હતા; અતિશય આગ્રહ કરી છેવટે સ્નાન વગેરે કરવા માટે પોતાને ઘેર તેઓ લઈ ગયાજ. દિવસે અગીઆર બાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ તેમને ત્યાં ગયા. દેશપાંડેનો પરિવાર બહુ મોટો હતો. તે પરિવાર સહિત તે બેઉએ પ્રત્યક્ષ નારાયણ મહારાજજી ત્યાં છે એમ સમજી આગળ પહોં તેમની તજવીજ રાખી. મહારાજની મરજી વિરૂદ્ધ આ બધી વાતો થતી હતી. કાંઈ પણ પ્રકારે લોકો તેમનું મહત્વ વધારે એ વાત એમને પસંદ નહોતી એટલે કે તેમના સંગ્રામમાં થતા આ પ્રકાર જોઈ તેમને ખુબ દુઃખ થતું અને વચ્ચે વચ્ચે રડવું પણ આવતું. કેટલાએ દિવસોથી તેઓ સંકટો સહિતા હતા; એવી સ્થિતિમાં લોકોનું આવું વર્તન જોઈ તેઓ તેમની આગળ આગળ દોડધામ કરી રહ્યા હતા તે જોઈ, તેમને બહુ દીલગીરી થવા લાગી. તેમણે અનેક પ્રકારે સમજાવીને કહ્યું કે “મહારામાં કાંઈ પણ ઇશ્વરી સંગ્રામ નથી. પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખવા જેવું કાંઈ નથી. હું હુઆમી કષ્ટ ભોગવનાર માણસ છું. તમે લોકો જેવોજ હું હોઈ મહારો વેષ પહેરવેશ પણ તેવોજ છે. અયોગ્ય સ્થળે તમે માન આપી રહ્યા છો. પરંતુ તે શેના સાંભળે? તેમને મહારાજનું આ બોલવું ન ગમતું. ઉલટી તેમની પૂજ્ય બુદ્ધિ વધતીજ ગઈ. તે લોકો કહેતા, “નારાયણ મહારાજનો વેષ પણ વ્યવહારી લોકો જેવોજ છે, ત્હમારા જેવોજ તેમનો પણ વેષ છે” વગેરે. દેશપાંડેને ત્યાં મહારાજ આવ્યા છે એમ સાંભળી ગામના ન્હાના મોટા, શ્રીમંત ગરીબ, ત્યાં ભેગા થવા લાગ્યા. જે આવે તે એમને પગે પડે અને અપ્પાસાહેબ, મહારાજ અને નારાયણ મહારાજની સરખામણી કરી મહારાજના ગુણાનુવાદ ગાય. આ પ્રકાર આખો દિવસ ચાલુ રહ્યો. ત્યારે મહારાજ કંટાળી ગયા અને કહ્યું “મ્હને ત્યાં જલદી પહોંચાડો; તમે આ પ્રમાણે ચાલો છો, બોલો છો, તે બધું મ્હને કંઈ ઠીક લાગતું નથી. હું નારાયણ મહારાજને દર્શને જઈ છું. માટે મહારો તે ઉદ્દેશ એકવાર પૂર્ણ થવા દો.” મહારાજ

રોજ આ પ્રમાણે કહેતા છતાં વિનંતી અને આગ્રહ કરી લોકોએ તેમને સાત આઠ દિવસ રાખ્યા. નારાયણ મહારાજ જે કોટડીમાં યોગાભ્યાસ કરતા હતા તેજ જગ્યાએ મહારાજ સ્નાન સંધ્યા કરતા બેસતા. ગામમાંના લોકોનું ટોળું હંમેશાં ભેગું થયેલુંજ રહેતું, તમને દૂર કરવા માટે ગમે ત્યાં ગામ બહાર જવાના હેતુથી મહારાજ ઘર બહાર નીકળે એટલે અગ્નિસાહેબ અને બીજા સંભાવિત ગૃહસ્થો તેમની પાછળ હોયજ. એકવાર એવીજ રીતે લોકોને છોડી મહારાજ ગામ બહાર નીકળ્યા અને ગામ બહાર જે દર્ગા હતી તે તરફ વળ્યા. ગામના લોકોનું ટોળું પાછળ હતુંજ. તે તે દર્ગાની કબર પાસે જઈ પહોંચ્યા, દર્ગાની બાંધણી સારી હોઈ ચારે બાજુએ છાયા આપનારાં ઝાડો હોવાથી તે જગ્યા રમણીય છે. મહારાજ તે પીરની કબર પાસે જઈ બેઠા અને બે ત્રણ મિનીટે સહજ તે લોકો તરફ જોઈ કહ્યું, આ કબર ઉપર ચહાવવા ધુપ, કપૂર કાંઈ દેખાતાં નથી. તમારી પાસે કાંઈ છે કે? કાંઈ કાંઈ લાવ્યું છે કે? તેના જવાબમાં કોઈએ કાંઈ આણ્યું નથી એમ તે લોકોએ કહ્યું. ત્યારે, “આ બધા ગોખલા છે તેમાં કાંઈ હોય તો જુઓ, એમ મહારાજ સહેજ બોલ્યા; તે સાંભળતાંજ કેટલાક ઉઠ્યા અને ગોખલામાં શોધવા માંડ્યું; બે-ચાર ગોખલા જોયા તો તેમાંના એકમાંથી જાણે તરતનાંજ આણી મૂક્યાં હોય તેમ ધુપ, નાળીયર, અગરબત્તી, ડમરો વગેરે મળી આવ્યાં. આ જોઈ લોકોને મોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને તેમણે મહારાજને કહ્યું ‘મહારાજ તમો કહો છો હું નારાયણ મહારાજ નથી. (પણ) તેમની આવીજ લીલા હોય છે. ન હોય તે વસ્તુ તેઓ લાવી આપે છે. તમારા આવ્યાં પછી એવાજ અનુભવ અમને આવ્યા. તો તમો, ‘હું નારાયણ મહારાજ નથી’ એમ, શા માટે કહો છો? વગેરે. તે સામાન કબર પર ચહાવ્યા પછી ગામ લોકોએ તે પીરનું માહાત્મ્ય તેમને કહ્યું કે, ‘અહીં એક અવલિયા હતા; એક બ્રાહ્મણ તેમની સેવા કરતો હતો; તેણેજ આ દર્ગા અને નગર-ખાનાં બાંધ્યા છે.’ ત્યાંની શોભા કેટલોક વખત જોઈ ત્યાંથી નીકળ્યા ત્યારે દેશપાંડે વગેરેએ કહ્યું. “પાસેજ એક પેશવાઈના

વખતનું જીનું શંકરનું દહેરું છે તે રસ્તે જઈએ. ” “હીક છે,” કહી મહારાજ લાકડીને આધારે ધીમે ધીમે ચાલતા ચાલતા તેમની સાથે નીકળ્યા; તે સંખ્યાકાળનો વખત હતો. ચાર પાંચ વાગ્યાને સુમારે તે દહેરાં પાસે લોકો સહિત તે આવી પહોંચ્યા. દહેરું તદ્દન જીની ઢબનું પેશ્વાના વખતનું બાંધેલું હતું. અંદર પ્રવેશ કરતાં જ થોડો ચોક સલામંડપ જેવો આવે છે. દહેરું મહોટું છે. શંકરના પિડી સુધી જવાને જીદી ગળોલ હતી. જીની શાસ્ત્રીય રીત પ્રમાણે શિવલિંગ ઉડાણમાં હોવું જોઈએ તે પ્રમાણે તે હતું. તે જગ્યા લોંચરા જેવી હતી. અંદર ઉતરવાને પગથીયાં હતાં. અંદર તદ્દન એવકાર, લયંકર અંધકાર, દિવસે પણ દેખાવવાને કાંઈ રસ્તો નહોતો! મહારાજે આગળ જઈ, પગથીયાં ઉતરી અંદર ઉતરવા માંડ્યું. નીચે ઉતરવાને પાંચ સાત પગથીયાં હશે, તે ઉતરી મહારાજ નીચે ગયા. પરંતુ અંધારામાં આગળ જગ્યા કેટલી છે, લિંગ કયાં છે. પગે કાંઈક દેખાયું નહીં. લિંગને પગ લાગશે કે શું એવી મોટા એમને આવવા લાગી. ગામના લોકો પાછળ પાછળ હતાજ, કેટલાક પગથીયાં ઉતરી તેમની સાથે આવ્યા, કેટલાક પગથીયાં ઉપર અને કેટલાક સલામંડપમાં હતા. અંદર ઘુસવાની તેમની હિંમત ચાલતી નહોતી અને ગયા લોકો એકદમ સાથે જઈ શકે એમ નહોતું. મહારાજે કહ્યું, “આટલી અંધારી કાટડીમાં આપણે દર્શન માટે આવ્યા અને દેવ તો ક્યાંઈ દેખાતા નથી.” લોકોએ કહ્યું, “હીવો હાથાં શિવાય અહીં કાંઈ દેખાતું નથી.” “ત્યારે શું કરવું? આપણું આવ્યું ફોગટ જશે? દેવ દેખાતા નથી, તો શા માટે અહીં લાવ્યા? અહીંયા સુધી આવી દેવ હીઠાં શિવાય એમજ ફોગટ જવું કે?” એમ મહારાજ બોલ્યા ન બોલ્યા, એટલે તરતજ ત્યાં હીવો મૂકવાની જે જગ્યા હતી, ત્યાં હીવો એકદમ પ્રકલ્યો. આ જોઈ લોકોને આ એક અદ્ભુત ચમત્કાર લાગ્યો કે આ શું! કાંઈએ કાંઈ પણ કૃતી કર્યા શિવાય એની મેળે હીવો કેવી રીતે પ્રકલ્યો? તે હીવાનો પ્રકાશ પણ ખૂબ હોઈ લોંચરામાંનું બધુંજ સ્પષ્ટપણે દેખાયું. આશ્ચર્ય ચકિત થઈ તે અજવાળામાં પ્રત્યેક જણે શંકરની પિડીનાં દર્શન હીવાં અને સાથે સાથેજ મહારાજનાં પણ

દર્શન લીધાં. મહારાજે કહ્યું, “અરે! આ તો તમારો પ્રભાવ હશે; અહીં પ્રત્યક્ષ શંકર હશે તેથી તેને લીધે આ દેખાય છે.” લોકોએ કહ્યું “મહારાજ આ શું છે એ ઈશ્વરને અને તમને તમારી ખબર! અમો તો નજરો નજર આ અદ્ભુત પ્રકાર બોધ રહ્યા છીએ. પાંચ સાત મિનીટો ત્યાં રહી બધાનાં દર્શન થયાં પછી બધા બહાર નીકળ્યા કે તરતજ તે પ્રકાશ જતો રહ્યો અને લોંચરૂં પહેલાંના અંધકારથી છવાઈ રહ્યું.

બહાર નીકળ્યાં પછી એક લિંબડાનું ઝાડ આવે છે. તે ઝાડ પુરાતન હોય તેની ખાબુએ ઓટલો બાંધ્યો છે. તે ઉપર રહી પ્રદક્ષિણા ફરતાં ફરતાં ત્યાં પણ એવોજ કાંઈ ચમત્કાર લોકોની દષ્ટિએ પડ્યો હોવાથી લોકોની એમના ઉપર વિશેષ ભક્તિ એહાંટી અને (તેથી) દર્શને આવનાર લોકોની ગદી” વિશેષ થવા લાગી. આથી મહારાજ તદ્દન કંટાળી ગયા. રોજ તે, “રહને કેડગામ પહોંચતો કરો,” એમ કહેતાજ હતા. સાત આઠ દિવસ ગમે તેમ કરી તેમના આગ્રહને લીધે ત્યાં કહાડ્યા પરંતુ હવે તેમણે નિશ્ચય પૂર્વક કહ્યું કે, આજે હું જઈશજ; ત્યારે લોકોએ લાચારીથી એક બળદગાડી તૈયાર કરી અને મહારાજની રવાનગી કરી. નાના-સાહેબ દેશપાંડે અને બીજા કેટલાક લોકો કેડગામ સુધી તેમની સાથે ગયા. કેડગામ (બેટ ઉપર) ગયા પછી ખબર પડી કે શ્રી નારાયણ મહારાજ બેટમાં નથી પણ તેમનાં પરમ ભક્ત અંજની-બાઈને મળવા મુંગાઈ ગયા છે; છતાંએ ત્યાંના લોકોએ મહારાજનું યોગ્ય આદરાતિથ્ય કર્યું. એક દિવસ કેડગામ રહી, બીજે દિવસે કેડગામ સ્ટેશન ઉપર આવ્યા અને નારાયણ મહારાજને મળવાના કરેલો સંકલ્પ પૂરો કરવા, સુપાથી સાથે આવેલા લોકોને પાછા જવાનું કહી પુણેથી મુંબઈ જનારી ગાડીમાં બેઠા. અત્યાર સુધી મહારાજ ધુળીએથી નીકળ્યા પછી ચાળીસગામ સ્ટેશન ઉપરથી સાથે લીધેલા બે છોકરાને પાછા મોકલ્યાં પછી, ધુળીએ ભાઈને મહારાજે પોતાની ખબર કોઈ પણ પ્રકારે મોકલી નહોતી, અને મુંજવાડ તે ગયા નહીં એ પણ વાત એમના બંધુને ખબર પડી હતી તેથી ઘરનાં બધાં માણસો ચિંતામાં પડી એમની શોધ કરી

રહ્યાં હતાં. ઉપર પ્રમાણે મહારાજ ગાડીમાં એકા એટલે બધા દિવસોથી આપણે આપણી ખુશ ખખર ઘેર જણાવી નથી માટે ઘરનાં માણસો બહુ ચિતા કરતાં હશે એમ મનમાં લાવી અનાયાસે એક ગૃહસ્થ પાસે એક કાર્ડ એક પેન્સીલ લઈ ગાડીમાંને ગાડીમાંજ પોતાની ખુશાલીનો એક કાર્ડ લખી આગળ જે સ્ટેશન આવ્યું તે સ્ટેશનની ટપાલ પેટીમાં નાંખી દીધો. નારાયણ મહારાજને મળવાની તેમને બહુ ઉત્સુકતા હતી તેથી મુંબાઈ પહોંચતાંજ પ્રથમ તે તેમને દર્શને ગયા. નારાયણ મહારાજનું ઉતરવાનું ઠેકાણું અંજની-બાઈને ત્યાંજ હતું. તે બાઈ વેશ્યા કુળનાં છે, છતાં પણ નારાયણ મહારાજની ભક્તિ કરવા લાગ્યાં ત્યારથી સત્સમાગમનું જેવું પરિણામ આવ્યું જોઈએ, તેવુંજ તે બાઈના મન ઉપર થયું હોઈ, પુરાણ પ્રસિદ્ધ પિંગલા પેઠે અથવા નાથ મહારાજના ચરિત્રમાંની એક વૈશ્યાની કથા પ્રમાણે તેણે બધું સફળરૂપે અર્પણ કરી પોતાના રહેવાના ઘરને પણ “શ્રી નારાયણાશ્રમ” નામ આપ્યું છે. અહીંજ શ્રી નારાયણ મહારાજના દર્શન માટે સંધ્યાકાળને સમયે મહારાજ ગયા. તે વખતે તે એક કોચ ઉપર બેઠા હતા અને ખૂબ લોકો દર્શને આવતા હતા. દર્શન લઈ મહારાજ પણ દર્શન કરી લીધેલા ભક્તોમાં જઈ બેઠા. થોડો વખત ગયો ન ગયો એટલેજ તેમણે મહારાજને પોતાની પાસે બોલાવી પોતાની સામે એકદમ પાસે બેસાડયા અને કહ્યું “જેયું મહને બોલવાને પણ વખત નથી. એક સરખી લોકોની અવર જવર ચાલુજ છે. દુરસદનો વખતજ નથી. હશે.” એમ કહેતાં કહેતાં તેમણે પોતાની પાસેની ચાંદીની જાળીવાળી ડબ્બી ઉઘાડી અને એક પાનની પટ્ટી કહાડી મહારાજ સામે ધરી અને કહ્યું “આટલી ખા.” મહારાજે કહ્યું. મહને પાનની બહુ ટેવ નથી. “જમે તેમ હોય ખા-મહારી સામે હમણાંજ ખા.” એમ એમણે કહ્યું. તેમની આજ્ઞાનો ભંગ કેમ કરાય એમ સમજી મહારાજે તે પાન મોંમાં મૂક્યું અને ખાવા લાગ્યા, “ખરોખર ચાવીને ખા,” એમ તેમણે કહ્યું. તે પ્રમાણે પાન પટ્ટી ચાવી કેટલોક રસ પેટમાં ગયો હશે એટલામાં ફરી તેમણે કહ્યું, “સારો રંગાયોને ?” મહારાજે ઉત્તર આપ્યો, “રંગાયો કે ન રંગાયો એ મહને કેમ દેખાય ?

તેમણે કહ્યું, “ હજી સંશયજ છે કે ? અરે, તમારું અંદર બહાર પૂરેપૂરું રંગાઈ ગયું. કાંઈ પણ ખાંટી રહ્યું નથી ” મહારાજે કહ્યું, “ તે જાણનાર અને કહેનાર આપ. ” તેમણે કહ્યું, “ મહારા કહ્યા ઉપર વિશ્વાસ રાખી જુઓ, અંદર બહાર બધું પૂરેપૂરું રંગાઈ ગયું છે. હવે તમને પણ કાંઈ બોલવાનું કારણ રહ્યું નથી અને મહારે પણ કાંઈ બોલવાનું કારણ નથી. ” આમ વાત થઈ, છતાં મહારાજના મનમાં તેમની સાથે કાંઈ વાત કરવાની ઈચ્છા હતી તેથી તેમણે તેમની તે ઈચ્છા જણાવી. તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું, “ આવતી કાલે બપોરે આવો. ” “ ઠીક છે, ” કહી ત્યાંથી નીકળી બીજે દિવસે બરોબર બાર વાગે વરસાદ ખૂબ જોરમાં પડતો હતો છતાં ભર વરસાદમાંજ મહારાજ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા. તે વખતે પણ ઘણા લોકો દર્શને આવ્યા હતા. બધાંના દર્શનો થઈ ગયાં અને નારાયણ મહારાજ કોચ ઉપરથી ઉઠ્યા. મહારાજને કાંઈ વિશેષ વાત કરવાની નહોતીજ. તેથી તેમના તરફ વધારે લક્ષ ન આપતાં નારાયણ મહારાજે ચાલવા માંડયું. પરંતુ મહારાજના મનમાં કાંઈ કહેવાનું હતું તેથી તેઓજ આગળ ગયા અને દર્શન લઈ ઉભા રહ્યા. તેમના તરફ જોઈ નારાયણ મહારાજે કહ્યું, “ તુમો હાલ ન આવ્યા હોત તોપણ ચાલત. તમારે હવે આવવાનું કાંઈ કારણ મ્હને દેખાતું નથી. તમારું કામ થઈ ગયું ” તેમણે એમ કહ્યું તે ઉપરથી, હવે આ વધારે બોલવા દેતા નથી, એમ જોઈ મહારાજે પૂછ્યું, “ મ્હને હવે જવાની રજા છે કે ? ” નારાયણ મહારાજ:—“ જા ” મહારાજ:—“ હવે ફરી દર્શનનો યોગ કયારે આવશે ? ” નારાયણ મહારાજે કહ્યું, “ એકદમ જલદીજ આવશે. ” આ વાતચીત થયા પછી મહારાજ ત્યાંથી મુકામપર આવ્યા અને “ હવે અહીંથી ક્યાં જવું, ” એવો વિચાર ચાલતો હતો, એટલામાં બાળાસાહેબ દેશપાંડે નગરકરે એમની પહેલાંની મુલાકાત વખતે કહ્યું હતું કે, ‘ મોરગામથી પાછા ફરતી વખતે અહીં આવી મળી જજો, ’ તેનું સ્મરણ થયું અને હવે નગર જઈ, બાળાસાહેબ દેશપાંડેને મળવું અને પછી શું થાય છે તે જોઈશું, ” એવો વિચાર કરી મુંબાઈથી એકદમ (અહ-મદ) નગરની ટીકીટ લીધી અને નગર આવી દેશપાંડે વકીલને

ત્યાંજ ઉતર્યા. ત્યાં એક બે દિવસ મુકામ હતો. બાળાસાહેબ દેશપાંડેના પિતા બહુજ બુદ્ધિવાન હતા અને સંસ્કૃત શીખ્યા હતા; વેદાંત ગ્રંથનો પણ તેમને બહુ છંદ હતો અને પુષ્કળ ગ્રંથનું અવલોકન કર્યું હતું. વયોવૃદ્ધ અને સ્પષ્ટવક્તા હતા. તેમની સાથે બોલચાલમાં અને સહવાસમાં તેમજ ગોવિંદશાસ્ત્રી રાબરકર નામના વિદ્વાન શાસ્ત્રી—જેમને બાળાસાહેબે વેદાંત ગ્રંથો સારી રીતે સમજી લેવાને પોતાની પાસે રાખ્યા હતા અને જેમની પાસે તે રોજ ઉપનિષદો વગેરે શીખતા હતા—ના સહવાસમાં એક બે દિવસો કહાડ્યા. આ વખતે જ્યેષ્ઠ વદ એકાદશી હતી. બાળાસાહેબને મહારાજે મોરગામ મોકલ્યા હતા તેથી ત્યાંની હકીકત તેમણે પૂછી, જે મહારાજે ટુંકામાં જરૂર જોટલી કહી. અહીં એક બે દિવસના મુકામમાં એક દિવસે સુમારે ત્રીજા પ્રહરે ત્યાં બાપૂશહા નામના પ્રસિદ્ધ અવલિયા હતા તેમને દર્શને મહારાજ ગયા. બહાર દરવાજે, અંદર ચોક, અને તેમાં એક ઓસરીવાળું એક ઘર હતું તે ઓસરીમાં બાપૂશહા અવલિયા તે વખતે સ્વસ્થ પડી રહ્યા હતા. તે ઓસરીમાં તેમના પગ પાસે જઈ, દર્શન લઈ, મહારાજ ઉભા રહ્યા. એક બે મિનીટો તેમણે, પડ્યાં પડ્યાંજ મહારાજ તરફ એક સરખું બેચાં કર્યું, અને કહ્યું, “જાવ.” મહારાજે કહ્યું, “હું તો દર્શન માટે આયો, હવે ક્યાં જાઉં?” તેમણે કહ્યું:—“શું હજીમુધી દર્શન થયું નથી?” તમારું “દર્શન” તો પૂરું થઈ ગયું. હવે શું કામ ઉભા છો? જાવ. ગમે ત્યાં જાવ,” એમ કહી દરેક દિશામાં આંગળી દેખાડી “અહીં જાવ, અહીં જાવ, ગમે ત્યાં જાવ, બધી દિશા તમારે માટે ખુલ્લી છે, જાવ. હવે ઉભા ન રહો.” એમ કહ્યાથી મહારાજ ત્યાંથી નીકળ્યા. લોકોએ મહારાજને પહેલેથી કહ્યું હતું કે આ અવલિયા સાહેબ કોઈ સાથે બોલતા નથી. પરંતુ મહારાજ સાથે તે બોલ્યા એમ લોકોને તથા બાળાસાહેબને બળર પડી તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું, “અહુ સારું થયું. તમારી સાથે તે બોલ્યા તે ઉપરથી તમારામાં કંઈ ખાસ મહત્વ છે એમ સમજવું.” આ પછી મહારાજે વિચાર કર્યો કે, “હવે એકવાર ફરી રાહુરી જઈ કુળકર્ણી” મહારાજને

મળી પછી જ્યાં જવું હોય ત્યાં જવું.” તે પ્રમાણે બાળાસાહેબ વગેરેની રજા લઈ તે રાહુરી આવ્યા. મોરગામની હકીકત અને પોતાની પ્રકૃતિના સંબંધમાં જેટલું જરૂરનું અને યોગ્ય લાગ્યું તે કુળકર્ણી મહારાજને કહ્યું. “હાલ, તમારી પ્રકૃતિમાં ઘણાજ ફેર પડ્યા જેવું દેખાય છે,” એમ તેમણે કહ્યું. મહારાજ એક દિવસ ત્યાં રહ્યા, “હવે અહીંથી ક્યાં જવું,” એ વિચાર તેમના મનમાં ઘોળાવા લાગ્યો. હવે તેમને થોડી હોંશીઆરી આવેલી લાગતી હતી. ઉન્હું પાણી પીવાનો કમ ચાલુજ હતો. તેને લીધે કહો કે ગમે તેથી કહો પણ તેમની પ્રકૃતિ થોડી સુધરી હતી અને હોંશીઆરી પણ લાગતી હતી તેથી તેમણે વિચાર કર્યો કે, હવે આપણને ઠીક લાગે છે માટે એક વખત ધુળીએ જવું. ધુળી-આથી નીકળે અત્યાર સુધીમાં ત્રણ મહિના થયા હતા. ધુળીએથી નીકળ્યા તે વખતે તેમની પ્રકૃતિ કે’વી નાનુક સ્થિતિમાં હતી તેનું વર્ણન પાછળ કર્યુંજ છે, પરંતુ વ્યવહાર પણ નહોતો, તેથી ઘરનાં માણસોને પોતાના સંબંધમાં કેટલી ચિંતા થતી હશે એની કલ્પના મહારાજના મનમાં આવતાં, ‘હવે એમને મળવા ધુળી-એજ જવું’ એવો વિચાર મનમાં ઠેરવ્યો અને કુળકર્ણી મહારાજને પણ તેજ પ્રમાણે કહ્યું કે, ‘ઘરના સંબંધીઓને છોડે બહુ દિવસ થઈ ગયા, તેથી હવે હું ધુળીએ જઈશ.’ તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું, “ઠીક, ધુળીએ જવું હોય તો જાવ, પરંતુ જતાં જતાં પણ શિડી જાને.” મહારાજે જવા સંબંધે જરા અનમન દેખાડ્યું છતાં તેમણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું, “સાંઈબાબા મુસલમાન હોવાથી તમને એ બાબતનો કંટાળો હશે, પણ તમારે મનમાડ-થીજ જવું છેને ? ચિતળી અથવા પુણુતાંબા સ્ટેશન તે રસ્તા ઉપરજ છે. તે બે સ્ટેશનમાંથી ગમે ત્યાં ઉતરો અને ત્યાંથી શિડી જવાને રસ્તો છે, માટે જતાં જતાં એકવાર ત્યાં જાવ તેમણે પહેલાં પણ આવેજ આગ્રહ કર્યો હતો અને હાલ પણ આ પ્રમાણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યાથી મહારાજના મનની વૃત્તિ દ્વિધા બની. એકવાર મન, ‘શિડી જા,’ કહે અને એકવાર એમ કહે કે ‘જવાદે રે, આપણે તે સ્થાન જોયું નથી, કાંઈ નહીં, માટે

ત્યાં ન જવું. છતાં ખુલ્લી રીતે તે પ્રમાણે ન જણાવતાં મુળ-
 કણી મહારાજને, “ઠીક છે” કહી સહુરી સ્ટેશન ઉપર આવ્યા.
 સ્ટેશન ઉપર આવ્યાં પછી પણ ખુલ્લાંબાની ટીકીટ લેવી કે
 ચિતળીની લેવી કે ધુળીઆની લેવી એમ મન દોલાયમાન થવા
 લાગ્યું. છેવટે તેમણે ઠેરવ્યું કે, શિડી રસ્તા ઉપરજ છે તે ત્યાં
 એકવાર જવું. તેથી ચિતળીની ટીકીટ લઈ ચિતળી સ્ટેશન ઉપર
 ઉતર્યા. તે વખતે શિડી જવા માટે ગાડી બગદ વગેરે ત્યાં કાંઈ
 નહોતું તેથી પ્લેટફોર્મ ઉપર ભીંતે અઢેલી પોતાની રીત પ્રમાણે
 અર્ધા મુતા હોય તેવી સ્થિતિમાં ત્યાં બેસી રહ્યા. ખાવાપીવાની
 તેમજ બીજી પણ કાંઈ વિધિ ક્યાં શિવાય, ગાડી કે બીજાં
 સાધનની વાટ જોતા તે ત્યાં બેસી રહ્યા. સ્ટેશનમાસ્તર, પોર્ટર,
 અથવા ગ્રીપાર્ક કોઈ પણ તેમની સાથે એક અક્ષર પણ બોલ્યા
 નહીં. આવે રીતે બે ત્રણ દિવસ સ્ટેશન ઉપર પડી રહ્યા. એક
 સ્ટેશનમાસ્તર બ્રાહ્મણ જાતનો અને બીજો વણકર જાતનો હતો.
 તે બેઉ મહારાજને ત્યાં બેઠેલા હંમેશ જોતા, પરંતુ એટલા
 દિવસમાં એમણે “તમે કોણ છો, શા માટે બેઠા છો, ક્યાં
 જવું છે? એવું કાંઈ પણ પૂછ્યું નહીં. ગાડીમાંથી ઉતરતી વખતેજ
 ત્યાં પોર્ટર વગેરેને ફક્ત પૂછ્યું હતું કે, “શિડી જવા માટે ગાડી
 મળે છે કે?” “સ્વારીની ગાડી મળતી નથી. માલ ભરી કાંઈ
 ગાડાં આવે તો સગવડ મળે, અને તે પણ ચાર આઠ દિવસે ગમે
 ત્યારે આવે છે. જ્યારે આવે ત્યારે જજો.” એમ પોર્ટરે કહ્યું હતું.
 છેવટે ત્રીજે દિવસે રાહતાના બે ત્રણ ગાડાં માલ લઈ આવ્યાં. સહવારનો
 આઠ નવ વાગ્યાનો વખત હતો. ગાડાં આવ્યાની ખબર પડી
 તેથી મહારાજે પોતે ઉઠી તપાસ કરી. ગાડાંવાળાએ રાહતા સુધી
 લઈ જવાનું કબુલ કર્યું. ‘પછી ત્યાંથી બે ત્રણ ગાઉ શિડી છે.
 પણ અમે કાંઈ રાહતાથી આગળ આવીશું નહીં.’ એમ તેણે કહ્યું
 મહારાજે વિચાર કર્યો કે અહીં આમ પડી રહેવા કરતાં રાહતા
 સુધી જઈ પછી કાંઈ આગળ સાધન મળી આવશે તો ઠીક,
 નહીં તો ચાલતા જશું. “એવો વિચાર કરી તેમણે ગાડીવાળાને
 ‘ઠીક’ કહી તેની સાથે કબુલ કર્યું અને નીકળવાની તૈયારી કરી;

છતાંએ બ્રાહ્મણ સ્ટેશન માસ્તર કાંઈ બોલ્યા નહીં. મહારાજ ત્રણ દિવસ ત્યાં અપવાસી બેઠા હતા તે તેને ખબર હતી. પણ બીજા સ્ટેશન માસ્તરની સ્ત્રીને મહારાજની દયા આવી અને તેણે પોતાના પતિને કહી તેમના સંબંધમાં પૂછપરછ કરાવી; અને પોતાની રહેવાની જગ્યાના બારણા આગળ હાંક મારી બોલાવી, ‘તમે જે ત્રણ દિવસ અહીં આમ બેઠા, પરંતુ અમોને કેમ ન કહ્યું? અમોએ સીધું પાણી આપ્યું હોત. હવે જો ગાડાં ઉભાં રહે તો હું ચોખ્ખા આપું છું તે રાંધેા અને દુધભાત ખાઈ પછી જાવ. જે ત્રણ દિવસથી તમે અપવાસી છો તે અમો જોઈએ છીએ. આવી રીતે ભૂખ્યા અહીંથી જાવ એ અમોને શોભે નહીં.’ એમ બહુ લાગણી પૂર્વક તે ખાઈ બોલી. મહારાજે કહ્યું, ‘મહેને હવે જવાદો, હું કરતોએ નથી અને ખાતોએ નથી.’ આગ્રહ કરવા છતાંએ તે ખાતા નથી એમ જ્યારે તે પતિ પત્નિએ જોયું ત્યારે બીજા કાંઈ ખાવાનું સાથે આપવાની ઇચ્છાથી તે આમતેમ જોવા લાગ્યાં પણ તેમની પાસે લાડુ વગેરે કાંઈ નહોતું. તે સ્ટેશન રાતમાં આવ્યું છે, ગામ પાસે નથી, તેથી તેમની પાસે ખાવાનો પદાર્થ ક્યાંથી હોય? ઘરમાં કેટલાક લોચશીંગતા દાણા હતા, તે કાચા દાણા ખોખા જે ખોખા અને ગોળ, “ના, ના,” કહેવા છતાં તે ખાઈએ આપ્યા. તે લઈ ગાડી તૈયાર થતાંજ અગીઆર બાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ ત્યાંથી નીકળ્યા.

આવી પરિસ્થિતિને લીધે તેમને ત્રાસ થવા માંડ્યો કે કુળ-કર્ણી મહારાજે કહ્યું તે આપણે વળી શું કામ સાંભળ્યું? જે ત્રણ દિવસ ફેાગટ ત્રાસ માત્ર થયો. અને શિડી જઈને પણ ત્રાસજ થશે; કારણ ત્યાં પણ કોઈ ઓળખીતું નથી. આટલા વખતમાં તો આપણે ધુળીએ પહોંચી પણ ગયાં હોત.” એવા વિચાર કરતાં કરતાં સંધ્યાકાળે પાંચ વાગ્યાને સુમારે તે રાહતે આવી પહોંચ્યા. આ દિવસ જ્યેષ્ઠ વદ અમાસ અને સોમવારનો હતો. તે ગાડી વાળાને મહારાજે કહ્યું, “ભાઈ, મહારાજ અહીં ઓળખાણનું કોઈ નથી, આખી રાત અહીં રહેવું પડશે, માટે ત્રાસ ન થાય એવી સવડવાળી કોઈ જગ્યા દેખાડ અને કાલે સહવારે તુંજ

મહને ગાડીમાં શિડી લઈ જઈ અથવા તો ખીજી ગાડી કરી આપજે. તેણે કહ્યું:—“અહીં મુરલીધરનું દેવળ છે, તે સવડ પડતું છે. બ્રાહ્મણના ઘરો પણ પાસે છે. પાણીની પણ સવડ મળશે.” મહારાજે કહ્યું:—“મહને તો અહીંની કાંઈ ખબર નથી. હારે ઘેર બે રાતની રાત રહેવા દે તો હું રહીશ અને રહવારે ચાલ્યો જઈશ.” પરંતુ તે બોલ્યો, તેમ નહીં હું તમને તે દહેરામાં પહોંચાડું છું. અને તે પ્રમાણે તેણે દહેરામાં પહોંચાડ્યા. ગમે તેમ કરી રાત કહાડવી અને પરોઢમાં ઉઠીને જવું એ ઇરાદાથી તે તે દહેરાની એક બાજુએ પડી રહ્યા. ત્યાં રહેનારમાંના એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણે ત્યાં આવી એમની પૂછપરછ કરી. તે બ્રાહ્મણ પાસે ઉનું પાણી કરાવી લઈ, પાસે હતા તે શીંગના દાણા ખાઈ, ઉપર તે પાણી પી ત્યાં પડી રહ્યા. આ દિવસ જ્યેષ્ઠ વદ અમાસ, સોમવતી અમાસનો હતો. બીજે દિવસે રહવારે ઉઠી શિડી જવા નીકળ્યા. તં ડોસાએ રસ્તાની સુચના આપી હતી કે, “અહીંથી સીધી સડકે જ પહેલું જે ગામ આવે તેજ શિડી અહીંથી ત્રણ માઈલ છે.” પરોઢે ઉઠી હાથમાં લાકડી લઈ, ધીરે ધીરે ખેસતાં ઉઠતાં રસ્તો ચાલવા લાગ્યા. રહવારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે શિડી આવી પહોંચ્યા. આ દિવસ અષાઢ સુદ પ્રતિપદા (એકમ) શકે ૧૮૩૩નો હતો.

પ્રકરણ સાતમું

સદ્ગુરૂની પ્રાપ્તિ અને મહારાજશ્રીની ભવિતવ્યતાનું દિગ્દર્શન.

રહવારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે ધીમે ધીમે ચાલતા ચાલતા મહારાજ શિડી આવી પહોંચ્યા. ગામ નજીક પ્રથમ દાસગણ શૈવ્ય વિધિ માટે જતા હતા તેમનો મેળાપ થયો. તેમણે ક્યાંથી આવ્યા વગેરે વાતો પૂછી કાકા સાહેબ દિક્ષીતનો વાડો દેખાડ્યો અને કહ્યું, એજ વાડામાં ઉતરો, એ કોઈ આવનાર જનારા માટેજ આંધ્યો છે. તે પ્રમાણે તે વાડામાં જઈ, થોડીવાર બેસી, વિશ્રાંતિ

શ્રી સાધબાબા, શિડી.

લીધી અને પછી આગળના રવેશમાં આવી કઠેરા અંદર ઉભા ઉભા રસ્તા ઉપરનો દેખાવ જોતા સ્કેન્ડ ઉભા રહ્યા. એટલામાં કાકાસાહેબ દિક્ષીત, સાહેસાહેબ, બાળાસાહેબ ભાટે અને માધવરાવ દેશપાંડે વગેરે ચાર પાંચ જણા અંદરથી બહાર આવ્યા અને માધવરાવે અને કાકાસાહેબે મહારાજ તરફ જોઈ પૂછ્યું, “બાળાના દર્શન માટે આવ્યા કે?” આ વખતે તે પણ બાળાના દર્શન માટે નીકળ્યા હતા તેથી વધારે પૂછપરછ કરવામાં વખત ન ગુમાવતાં મહારાજે ‘હા’ કહી ઉત્તર આપ્યો એટલે એમણે કહ્યું:—‘આલો, અમારી સાથે. અમે પણ ત્યાં જઈએ છીએ.’ પછી તે આગળ અને મહારાજ પાછળ એમ સાહેસાહેબના વાડા (મકાન)માં પેસી તેના પાછળને બારણે તેઓ બહાર આવ્યા એટલે તરતજ શ્રીસાંઈબાબા પોતાના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે મસીદમાંથી લેંડી* તરફ જવા નીકળ્યા હતા. ત્યાં જતાં, સાહેસાહેબના વાડાના લિંબડાની પાછળના રસ્તા ઉપર થોડો વખત ઉભા રહેવાનો તેમનો રિવાજ હતો. તે પ્રમાણે તે ઉભા રહ્યા એટલે એક પછી એક એમના પગપર માથું મૂકવા લાગ્યા. મહારાજે પણ દર્શન કર્યો. પછી બાબા આગળ ચાલતા થયા અને કાકાસાહેબ અને માધવરાવ દેશપાંડેની સાથે મહારાજ કાકાસાહેબના વાડામાં પાછા આવ્યા. વાડામાં પાછા આવ્યા પછી કાકાસાહેબના પૂછવાથી મહારાજે તેમને જરૂર જેટલી પોતાની હકીકત કહી. તે બેઉએ કહ્યું “તહમો માંદા અને અશક્ત દેખાવ છો માટે ગરમ પાણીથી સ્નાન કરજો, અહીં બધી સવડ છે. આજનો દિવસ અહીંજ ભોજન વગેરે કરજો.” તે પ્રમાણે મહારાજે ત્યાં સ્નાન કર્યું. મહારાજ નવા હતા તેથી, તેમણે એમને ત્યાંના કાર્યક્રમ વગેરેની ખબર આપી અને કહ્યું “હાલ પૂજા, આરતી માટે લોકો જાય છે; તમો પણ આલો.” બપોરે બાર વાગ્યાને સુમારે બધા લોકો જેમ મસીદમાં ગયા તેમ એ પણ ગયા. ત્યાં ગયા પછી, પૂજા, આરતી થતાં હતાં ત્યારે મહારાજને નવા

*ગામ બહાર પશ્ચિમ દિશાએ આવેલું સ્થાન જ્યાં શ્રીસાંઈબાબા રહવારમાં પાણીથી બરેલાં ટમ્બલર સાથે શીંચ ક્રિયા(?) માટે જતા.

હોવાથી ત્યાંના રીત રિવાજની ખબર ન હોવાને લીધે, તેઓ બધું દૂરથીજ જોતા ઉભા રહ્યા. ત્યાંની રીત પ્રમાણે પૂજા અર્ચા વગેરે થયાં. લોકોએ જાણના દર્શન લીધાં. જાળાએ લોકોને વિભૂતી (ઉઠી-ભસ્મ) આપી. તે પ્રમાણે એમણે પણ દર્શન લીધાં એટલે એમને પણ ઉઠી મળી. સાંડા ખારને સુખારે બધાની સાથે એઓ પણ મુકામ પર ગયા; ત્યાં જમવાનું તૈયાર હતુંજ. લોજન થયું. માધવરાવે પીવા માટે ગરમ પાણીની વ્યવસ્થા કરી. આ પ્રમાણે ત્યાંનો કાર્યક્રમ પૂરો કર્યા પછી, “કુળકર્ણી” મહારાજનો કહેવાથી આપણે અહીં આવ્યા, શ્રીસાંબજાળાના દર્શન થયાં. હવે સંધ્યાકાળે અહીંથી નીકળવું અને ચિતળી સ્ટેશન ઉપર જઈ ત્યાંથી ધુળીએ જવું.” આવી રીતનો વિચાર ઠેરવી, રજા લેવા માટે તે મસીદમાં ગયા. જાળા મસીદમાં ઉભા હતા. જવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું હતું તેથી છેવટના દર્શન લેવાના હેતુથી પગપર માથું મૂકી નમસ્કાર કર્યા અને ઉભા રહ્યા. એટલે તરતજ જાળાએ કહ્યું, “કેમ, જવું છે કે? જવાનો વિચાર દેખાય છે.” મહારાજે કહ્યું, “હા, આ નીકળ્યોજ. આપનું છેવટનું દર્શન લઈ નીકળવા માટે આવ્યો છું.” જાળાએ કહ્યું, “શું કામ જાય છે? જઈને બેસ વાડામાં.” આ સાંભળી મન ખાદું થયા જેવું લાગ્યું. જાળા થોભી જવા કહે છે એ કાંઈ ઠીક નથી. આપણી પ્રકૃતિ અશક્ત છે, આપણી કાંઈ અહીં સવડ નથી, એટલે એ કેમ બને? એમ વિચાર કરતાં નીચું મ્હોં ઘાલી સ્તબ્ધ થઈ ઉભા રહ્યા. તે જોઈ જાળાએ કહ્યું:—“કેમ, જવાનો વિચાર થાય છે કે?” મહારાજે કહ્યું, “હા, જવાનો વિચાર થાય છે; રજા આપો તો સાંડે થાય.” જાળા:—“ઠીક, જતા હો તો જાવ, પરંતુ આઠ દિવસે પાછા આવજો.” મહારાજ:—આપ આવવાનું કહોછો તો આવીશ. પરંતુ આઠ દિવસમાંજ આવું એવું કાંઈ જણાતું નથી. મ્હને અડચણ છે તેની વ્યવસ્થા કરી અર્ચા વગેરે માટે તજવીજ કરી આવીશ, પરંતુ આઠ દિવસમાંજ આવીશ એ કાંઈ કહી શકતો નથી.” જાળા:—“એમ છે કે, ત્યારે વાડામાં જઈ બેસ.” આ સાંભળી મહારાજ પોતાના મનને કહે, ‘આતો મ્હોટી

પંચાત ઉભી થઈ. એક તો આઠ દિવસમાં આવવું, નહીં તો
 વાડામાં જઈ બેસવું, એવી આજ્ઞા છે. હવે શું કરવું? આ
 દિવસ બુધવાર કે ગુરુવારનો હોવો જોઈએ. કારણ આ પહેલાની
 અમાવાસ્યા સોમવતી અમાવાસ્યા હતી તે ચિતળી સ્ટેશન પર
 ધર્મ મંડળવારે શિડી આવ્યા, એકાદો દિવસ ત્યાં મુકામ થયો.
 હશે. આવી રીતે તેમને વિચારમાં પડી ગયેલા જોઈ તિરસ્કાર
 મુક્ત સ્વરે ફરી બાબાએ કહ્યું—“કેમ ત્હારું મન બહુ ગુંથવાડામાં
 પડ્યું છે? જનું હોય તો જા, મહારે જે કરવાનું હશે તે હું
 જોઈ લઈશ.” “જનું હોય તો જા.” એટલુંજ કહેતાં, ‘પછી
 બાલ જીલી લઈ તરતજ તે દર્શન લઈ નીકળ્યા અને રાહતે
 આવી મુરલીધરના મંદિરમાં મુકામ કર્યો; અને ત્યાં પાસેજ વામન
 માર્તંડ ગાંધી નામના ગૃહસ્થને ત્યાં બીજે દિવસે જમવાની
 ગોઠવણ કરવા માટે ગયા. તે વખતે તેમણે જમી લીધું હતું,
 છતાંએ તેમના કહેવાથી તેમની સ્ત્રીએ ખાસ મહારાજ માટે
 રાંધી એમને જમાવ્યા. તે દિવસે રાહતે મુકામ કરી બીજે
 દિવસે ચિતળી આવી પહોંચ્યા. ગાડીનો વખત નહોતો તેથી
 કે ગઈ બહુ હતી તેથી, ગમે તે હો, તેમને ત્યાં એક દિવસ
 થાલવું પડ્યું. ત્યાં તેમને વિચાર આવ્યો કે, ‘અહીંથી પુણતાંબા
 પાસેજ છે. તેને પૂણ્યભૂમિ માનવામાં આવે છે, વળી ગોદાવરી
 પણ ત્યાં છે; આપણે પહેલાં કદી ત્યાં ગયા નથી. પાસે આવ્યા
 છીએ તો જતાં જતાં ત્યાં જવું, તેથી પુણતાંબાની ટીકીટ લઈ
 ત્યાં ઉતર્યા. તે યાત્રાનું ધામ હોવાને લીધે ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ
 ત્યાંના તીર્થોપાધ્યાય આગળ આવી ઉભા રહ્યા. “શું નામ
 મહારાજ? ક્યાંથી આવ્યા છો?” વગેરે કરેલા પ્રશ્નો પૂછાયાં
 બાદ, “ચાલો અમારે ત્યાં” કહ્યું. મહારાજે મનમાં વિચાર
 કર્યો કે, ‘આપણે અહીં કોઈનું ઓળખાણ નથી, તેથી આ
 સવડ સારી છે. એમ લાગ્યાથી તે ક્ષેત્રોપાધ્યાયને ઘેર
 ગયા. ગોદાવરીનું સ્નાન વગેરે ત્યાંની રીત પ્રમાણે અને
 પોતાની સવડ પ્રમાણે કરી, બે ત્રણ દિવસ ત્યાં રહ્યા. પછી
 ત્યાંથી નીકળી કોપરગામમાં એક બ્રહ્મચારી યુવા છે એમ બબર

પડ્યાથી તેમના દર્શન લઈ પછી જવાનો વિચાર કરી, કોપરગામ આવી ત્યાં લક્ષ્મીનારાયણનું મોટું મંદિર છે ત્યાં ઉતર્યા અને ગોદાવરીમાં સ્નાન કરી પ્રહાર્યારીબુઆને દર્શને ગયા. તે વખતે તે બહાર ખુલ્લી જગ્યામાં બેઠા હોઈ તેમની પાસે બીડીની એક પેટી હતી તેમાં ખૂબ બીડી હતી અને એક સળગાવેલી તેમના મોંમાં હતી તે તે પીતા હતા. મહારાજે તેમનું દર્શન લીધું, અને તેમણે જે જે પૂછ્યું, તેના યોગ્ય ઉત્તરો દુકામાં આપી તે બેસી રહ્યા. પ્રહાર્યારીબુઆ પોતાની હકીકત કહેવા લાગ્યા. “ મહેં ધર્મ-શાળા દત્ત મંદીર બાંધ્યું, મહારં આમ છે તેમ છે ” વગેરે પહેલાંની અને હાલની સ્થિતિ, બીડી પીતાં પીતાં કહી. વાતમાં વાત તેમણે એમને પૂછ્યું ‘ તમે શિડી ગયા હતા કે ? ’ મહારાજે કહ્યું, “ હા હાલજ નઈ આવ્યો. ” તે પ્રહાર્યારીએ કહ્યું, “ નઈ આવ્યા કહો છો પણ સાંઇબાબાના દર્શન થયાં કે ? ” મહારાજે કહ્યું, “ હા. હું દર્શન માટેજ ગયો હતો. ” પ્રહાર્યારીએ કહ્યું, ‘ તહમો ગયા હતા, પણ ગયાનો કાંઈ ફાયદો થયો નથી, માટે ફરી જાવ. ” મહારાજે કહ્યું:—“ હમણાંજ તો નઈ આવ્યો, હવે ફરી શું કામ જવું ? મહારે કાંઈ કામજ નહોતું તો પછી શું કામ થવાનું અને ફાયદો શું થવાનો હતો ? તે પ્રહાર્યારીએ કહ્યું. “ તો પણ તહમો એકવાર ફરી જાવ, એવો મહારો મત છે. ” એવી રીતનો તેમણે જવા માટે થોડો આગ્રહ કર્યો. તેથી તેમને ખોટું ન લાગે એટલા પુરતું, ‘ ઠીક જોઈશ ’ કહી, વધારે વખત ત્યાં ન બેસતાં મહારાજ ઉઠ્યા અને જ્યાં દત્તની મૂર્તિ સ્થાપી હતી ત્યાં ગયા. તે મૂર્તિ ન્હાનીજ હતી પરંતુ મનને આનંદ આપે એવી હોવાથી તે જોઈ સમાધાન થયું. પછી ત્યાંથી નીકળી જે મંદિરમાં મુકામ કર્યો હતો, ત્યાં નઈ પડી રહ્યા. તે મંદિરમાં એક બે દિવસ મહારાજનો મુકામ થયો. તે દરમિયાન કોઈ કોઈ વખતે તેઓ પ્રહાર્યારીબુઆ પાસે જતા. પરંતુ દત્તની મૂર્તિના દર્શન કરવા જવાનો એક નિયમ તેમણે રાખ્યો હતો. કોઈ કોઈ વાર ગામ બહાર પણ ફરવા જતા. એક વખતે આમ ફરતાં ફરતાં ગામમાંથી સ્ટેશન ઉપર જવાની જે સડક છે તે સડકે સ્ટેશન તરફ જતાં જમણી બાજુએ થોડા અંતર ઉપર એક ન્હાનું

દહેરૂં નજરે પડયું. અંદર જઈ જોયું તો ત્યાં ખેસવાને જગ્યા, અને નાનાં ખારણાંવાળી કેટલી સામે હતી અને તેમાં કેટલીક દેવની મૂર્તિઓ સ્થાપેલી જોઈ. ખારણાને ફક્ત સાંકળજ વાસેલી હતી. તે ઉઘાડી અંદર ગયા. ખારણામાંથી જે અજવાળું આવતું તેટલુંજ અજવાળું ત્યાં હતું. અજવાળું આવવા માટે ખીન્નું કાંઈ સાધન નહોતું તેમ અંદર વધારે જગ્યા પણ નહોતી. આશરે સાત આઠ ફુટ જગ્યા હશે. સામે દેવ હતા અને ખારણાંની આનુભાવ્યુએ થોડી ખેસવા લાયક જગ્યા હતી. અંદરની મૂર્તિ ખંડોખાની હતી. દહેરાં બહાર સામે એક નાની વાવ હોઈ તેમાં સુંદર પાણી અને પાસેજ એક લિખડાનું ઝાડ પણ હતું. તે જગ્યાની આવી સ્થિતિ જોઈ તેમના મનને આનંદ થયો. આ જગ્યા ગામથી અલગ, બધી રીતે સવડ પડતી અને એકાંત છે. અહીં કોઈ આવતું પણ નહીં હોય. કોઈ દીવો સળગાવવા આવતું હોય તો સળગાવશે દીવો અને જશે ! તે અહીં ખેસવામાં શા માટે વાંધો લે ? આપણે ગમે ત્યાં વખત કહાડવો છે, તો અહીં ખેસીનેજ વખત ગાળ્યો તો શું ? માટે અહીં ખેસીનેજ જાય તેટલો વખત કહાડવો. જેટલા દિવસ રહેવાય તેટલા દિવસ રહેવું. ભૂખ લાગે અને જે ચાર દિવસે ખાવાની ઇચ્છા થાય તો બ્રાહ્મણની વસ્તી છે જ. એકાદે ઘેર ભિક્ષા માગી ખાવું. નહીં તો લીંબડાનું ઝાડ છે, તેના પાંદડાં ખાઈ રહેવું, આપણને તે ટેવ પણ છે. આવી વિચાર મનમાં આવ્યાથી, ત્યાં રહેવાની તેમની ઇચ્છા થઈ. તેથી તે ત્યાં ખેઠા. ત્યાં ઘણા ખરા અડાણી લોકોજ દર્શન માટે આવતા. તે પ્રમાણે એક બે જણને પૂછતાં એ ખંડોખાનું દેવળ છે એમ સમજાયું; પરંતુ ખંડોખાનો ઘોડો અથવા તેનો કાંઈ પણ આકાર વગેરે ત્યાં ન હોઈ ફક્ત સીંદુર લગાડેલા વગર ઘડેલા પથ્થર જેવું ત્યાં કાંઈ હતું. આ પ્રમાણે એમની ઇચ્છા પ્રમાણે એકાંત સ્થાન મળી ગયું એટલે તે ત્યાંજ થોભ્યા. ત્રણ ચાર દિવસ ફક્ત અપવાસ કરી ભૂખ્યા ભૂખ્યા કહાડ્યા, ખાવા પીવાનું કાંઈક કામ છે અને તે માટે ઉદ્યોગ કરવો એ વિચારજ તેમના મનમાં આવતો નહીં. કદાચ જે ચાર દિવસે ખાવાની જરૂર પડશે તો તે ગમે તેમ મળી રહેશે,

એટલોજ વિચાર તેમના મનમાં આવ્યો. હવે અહીંથી શિડી કે યીજે ક્યાંય જવાનું છે એવો વિચારજ તેમના મનમાં નહોતો. ત્રણ ચાર દિવસે હવે થોડી ભિક્ષા કરીએ એવો એમને વિચાર આવ્યો. સ્કવારે સુમારે નવ દસ વાગે, સ્નાન કરવા અને પ્રાદ્ય-ણને ઘેર ભિક્ષા લેવા માટે તે ગોદાવરી તરફ નીકળ્યા. સ્નાન કરી આનંદક આટોપ્યું અને ખપોરને સુમારે પ્રાદ્યણને ત્યાં ભિક્ષા માટે જતાં, રસ્તામાં દત્તાત્રયનું અને પ્રદ્યચારી બુવાનું સ્થાન છે તેમનાં દર્શન લઈ પછી આગળ જશું એવો વિચાર કરી પહેલાં દત્તાત્રયનું દર્શન લઈ પછી પ્રદ્યચારી બુઆનું દર્શન લીધું અને તેમના કહેવાથી બે ચાર મિનીટ ત્યાં બેઠાં. બે ચાર દિવસમાં તેમની મુલાકાત થઈ નહોતી તેથી તેમણે “શિડી” જઈ આવ્યા કે કેમ,” પૂછ્યું. મહારાજે કહ્યું, “પહેલાં ગયો હતો તેજ, ફરી ગયો નથી, તેમણે કહ્યું “જવું જોયતું હતું. તહમો ત્યાં જાવ તો સાફ.”

આમ વાતચીત ચાલતી હતી એટલામાં બે ચાર ગૃહસ્થો, વિચુરના રહીશો, પ્રદ્યચારી બુઆને દર્શને આવ્યા. તેમનો ટાંગો ખડાર ઉભો હતો. પ્રદ્યચારી બુઆએ તેમને પૂછ્યું, “કેમ ક્યાં જાવ છો? તેમણે કહ્યું—“શિડી” પ્રદ્યચારી:—“ત્યારે તો (મહારાજ તરફ આંગળી કરી) આમને લઈ જાવ. મહારાજે કહ્યું ‘મહારે નથી જવું, હું જઈ આવ્યો. (તે નવા આવેલા ગૃહસ્થો તરફ જોઈ) તહમારે જવું હોય તો તહમો જાવ.’ તેમણે કહ્યું:—પ્રદ્યચારી બુઆ કહે છે તો ચાલોને! તહમો જઈ આવ્યા છો, અમો નવા છીએ. અમને ત્યાંની ખબર પણ પડશે. આવી રીતે તે વિચુરકર અને પ્રદ્યચારી બેઉ જણા જે રીતે મહારાજ જવા તૈયાર થાય તેવી ભાષા બોલવા લાગ્યા. મહારી પાસે ટાંગાનું લાડું આપવાને પૈસા નથી, મહારે બીજે ઠેકાણે જવું છે, વગેરે કારણો મહારાજ કહેવા લાગ્યા. પરંતુ વિચુરકરે કહ્યું, “લાડું અમે આપીએ છીએ, તહમો જઈ આવ્યા છો માટે ચાલોજ.” મહારાજે કહ્યું, “જઈ આવ્યો છું તોપણ મેહને પણ ક્યાં ત્યાંની ખબર છે? એમ હા ના કરતાં જોર બુલમશ્રી તે ટાંગામાં બેસવાનો પ્રસંગ મહારાજ ઉપર તેમણે

આશ્ચર્યો. શેની શિક્ષા અને શેનું લોજન !! તેમને તેમજ તેમણે પોતાની સાથે મહારાજને ખેસાડ્યા અને ભર બપોરે ત્યાંથી ટાંગો નીકળ્યો. ત્રણેક વાગ્યાને સુમારે તે બધા શિર્ડી આવી પહોંચ્યા, અને કાકા સાહેબના વાડામાં ગયા; અને તેજ વખતે મહારાજ મસીદમાં બાબાને દર્શને ગયા. તે વખતે પણ બાબા મસીદમાં ઉભાજ હતા. પગ પર માથું મૂકી, મહારાજ ઉભા રહ્યા. બાબાએ તેમના તરફ જોઈ હસ્યાં જેવું કર્યું અને “ આવ્યો કે, ” એમ પૂછ્યું. મહારાજે કહ્યું, “ હા, બાબા; આવ્યો ખરો. ” “ બાબાએ કહ્યું તને અહીંથી ગયે આજે કેટલામો દિવસ છે. ? એ સાંભળી એમના પહેલાંના વાક્યની (આઠ દિવસમાં આવજે) મહારાજને યાદ આવી અને જે દિવસે તે ત્યાંથી નીકળ્યા તે દિવસથી મહારાજે પોતાના મનમાં હિસાબ કરવા માંડ્યો; તે ઉપરથી જણાયું કે તે દિવસ ખરોખર આઠમો હતો એટલુંજ નહીં પણ જે વખતે તે ત્યાંથી જવાનું પૂછવા માટે મસીદમાં ગયા હતા તે વખતે પણ તેજ, દિવસનો ત્રણ ચાર વાગ્યાનોજ હતો. ખરોખર તેજ વખતે ફરી મહારાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા એ વાત એમના ધ્યાનમાં આવતાંજ તેમણે બાબાના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો “ હા, આજનો ખરોખર આઠમો દિવસ છે. બાબા:— ‘ મહે ત્હને આઠ દિવસમાં આવવા કહ્યું હતું તે વખતે આવવાનું બનશે નહીં એમ તું કહેતો હતોને ? મહારાજે કહ્યું “ બાબા, તમારી શી લીલા છે તે મ્હને સમજાતી નથી. બાબાએ કહ્યું, ‘ અરે હું ત્હારી પાછળ તો હતો. ઠીક; જા, હવે જઈને ખેસ વાડામાં. તે પ્રમાણે એ કાકાસાહેબના વાડામાં જઈ ખેડા. અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે આવો વિચિત્ર યોગાયોગ આવ્યો ખરો. હવે જે કાંઈ થાય તે થવા દો. જે થવાનું હોય તે અહીંજ થવા દેવું અને બાબા કહે તે પ્રમાણે ચાલવું એવો નિશ્ચય કરી ગમે ત્યાં કાયમ જમવાની સવડ થવી જોઈએ તે માટે શી સુકિત કરવી એના વિચારમાં તે પડ્યા; એટલામાં ત્યાં હસ્તિનાથ ચોખળ નામના ગૃહસ્થ હતા. તેમણે, “ અહીં બાબાલાલ નામના ગૃહસ્થની વીશી છે, ” એમ કહ્યું તે ઉપરથી તેમનીજ સાથે સંધ્યાકાળે તે વીશીમાં જમવા ગયા. બાબા કેટલા દિવસ રાખે છે એનો કાંઈ નિયમ નથી

એવો વિચાર મનમાં આવવાથી ફક્ત અપવાસ કરવાથી ચાલશે નહીં. શરીરને થોડું પણ પોષણ આપ્યાં કરવું જોઈએ. ત્યારે વીશીવાળાને પૈસા ક્યાંથી આપવા? એવા વિચાર તેમના મનમાં આવવા માંડ્યા. છેવટે તેમણે ઠરાવ્યું કે ભાઈને પત્ર લખી તેમને અહીં હોયાંની બધી બખર આપી, ખાવા જેટલા પૈસા તેમની પાસે મંગાવી લઈએ તો તે મોકલશે. તે વીશીમાંજ જવું અને એક વખતજ ખાઈ ચલાવવું. આપણા ખાવા પીવાનો ભાર બીજા ઉપર ન હોવો જોઈએ. તે પ્રમાણે તેમણે વીશીમાં જવાનો ક્રમ શરૂ કર્યો.

પહેલેથીજ કારણ વગર કોઈની સાથે બોલવાનો કંટાળો, લોકોમાં બેસી વખત કહાડવાનું પસંદ નહીં, તેથી કોઈની સાથે વધુ બોલવા ચાલવાનો અવહાર ન રાખતાં, કાકાસાહેબના વાડાના આગળના મોટા હોલમાં એક ખૂણામાં એઓ બેસી રહેતા હતા; અને તે પ્રસંગને અને ત્યાંની પરિસ્થિતિને અનુસરી મન સાથે વિચાર કરતા. બાબાની આરતી વખતે સહવાર સાંજ નિયમસર મસીદમાં જવું, અને ત્યાંના લોકોની સ્થિતિ કેવી છે, સહવાસમાં રહેલા ન્હાના મોટાં માણસો કેવી રીતે ચાલે છે, બાબાની લીલા કોની સાથે કે'વે પ્રકારે ચાલી રહી છે વગરે આપો આપ જે આંખ આગળ દેખાઈ આવે તેનાજ વિચાર ઘણા ખરો તે કરતા. ત્યાં રાધાકૃષ્ણ નામની એક સ્ત્રી હતી, તે શ્રી સાધનાબાબાની પૂર્ણ ભક્ત હતી; અને ત્યાંનો કારભાર ઘણું ખરું તેનાજ તંત્ર પ્રમાણે ચાલતો. મહારાજ જંજુરીમાં હતા ત્યારે તેણીને વિષે ઘણી વાતો એમને રા. ચિતોપંત બેલસરેના તરફથી મળી હતી; કારણ તે બાઈ ચિતોપંત બેલસરેની ભાણેજની છોકરી, બાબા સાહેબ દેશપાંડે અહમદનગરના વકીલની ભાણેજ હતી. તેને વિરાગ ઉત્પન્ન થવાથી સાધનાબાબાની પાસે આવી રહી હતી અને તેમની નિઃસ્ત્રીમ સેવા કરતી હતી. એટલે તેનું પણ દર્શન લેવાની ઇચ્છા મહારાજને થઈ. ઘણાખરા લોકો તેને દર્શને જતાજ હતા; તે પ્રમાણે એ પણ ગયા. તે અપરિચિત મનુષ્યની સાથે બહુ બોલતી નહીં. હંમેશના પરિચયનાં સ્ત્રી પુરૂષો સાથે ફક્ત જરૂર જેટલું બોલતી. મહારાજ જે વખતે ત્યાં ગયા, તે વખતે સંધ્યાકાળનો હતો. તે વખતે તે બાબા માટે

પાન પટ્ટી તૈયાર કરતી હતી. તેમણે તેને નમસ્કાર કર્યા અને હું પણ પાન પટ્ટીઓ કરવા લાગું કે એમ પૂછ્યું તેણે ના કહી. નીચું મેં રાખી બેઠી હતી, તે પ્રમાણે બેઠાં બેઠાં આ ઉત્તર આપ્યો અને કહ્યું “બ” તેણે માથું ઉંચું કરી તેમના સામું જોયું નહીં અને સંધ્યાકાળ થઇ હતી તેથી તેમને પણ તેણીનો ચહેરો બરાબર દેખાયો નહીં. આપણે વધારે ઓળખાણ અને પરિચય નથી, શા માટે વધારે પચાતમાં પડવું એમ ધારી, વધારે વખત ત્યાં ન થોભતાં મહારાજ પણ ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા. તે જે ઘરમાં રહેતી, તે ઘર ન્હાનું હતું અને તેને શાળા (નિશાળ) કહેવાનો રિવાજ હતો; કારણ તે જગ્યામાં પહેલાં છોકરીઓને લણવાની ગોઠવણ હતી. તેનો પહેરવેશ-સફેદ લુગડું તે પણ મેલું. શરીર ઉપર કાંઈ વધારે ચીજો નહોતી; વાળ કોઇવાર છૂટા તે કોઇવાર બાંધેલા રાખતી. ઉંમર આશરે વીસ બાવીસ વર્ષની હતી. બેઉ હાથમાં અને ગળામાં તુળસીના ઝીણા મણકાની માળા રાખતી. નાક, આંખ સુંદર, અને શરીરનો બાંધો પ્રમાણસર હતો. તે પણ તે શરીર તરફ ઉઠાસી ન રહેતી. તેનો વર મરી ગયે ઘણા દિવસો થઈ ગયા હતા. મહારાજ શિડી ગયા તે પહેલાં ત્રણ ચાર વર્ષથી તે ત્યાં આવી હતી. બાબાનો લેંડી ઉપર જવાનો જે રસ્તો હતો તે, તે પોતાને હાથે હંમેશાં જાડતી. મસીદની આબુબાબુએ ગમે ત્યાં ક્યારે હોય તથા કોઈના જાડાનું મેલું ગમે તેવું હોય તે પોતાને હાથે સાફ કરી જગ્યા સ્વચ્છ રાખતી. કોઈની સાથે બોલવા ચાલવાનો વધારે અવહાર ન રાખતાં, ગમે તેનું કામ, પછી તે ગમે તેટલું કઠણ કે મહેનતનું હોય તોપણ, માનાપમાનનો વિચાર ન કરતાં, તે કરતી. તેના કપાળમાં મધ્વસંપ્રદાયમાં કાળી લીટી કરે છે તેવી લીટી કહાડતી હતી; અને એક જગ્યાએ ચાર છ આંગળ ઉઘાડની ધાતુની રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિ હતી તે તે હંમેશાં પાસે રાખતી તે ઉપરથી તેનું નામ રાધાકૃષ્ણ પડ્યું. આવા પ્રકારની તેની સ્થિતિ, વર્તણૂક, અને બાબાની સેવા સંબંધે તત્પરતા જોઈ તેના તરફ મહારાજના મનમાં આદર-ખુશી ઉત્પન્ન થઇ. ત્યાં ગયા ત્યારથી મહારાજ સાથે બાબાની તેમજ આ બાબતની પહેલાંની હકીકત જેની પાસેથી મળે એમ

લાગતું તેને પૂછતા. બાબાએ એમને વાડામાં બેસાડ્યા પછી, ત્યાંના મ્હોટા લોકોને આ કોઈ બહુ મ્હોટો માણસ છે એમ લાગતું અને તેવી રીતનું તમનું વર્તન દેખાઈ આવતું.

કાકાસાહેબ દિક્ષીત મહારાજને એક દિવસે પોતાની સાથે રાધાકૃષ્ણને ઘેર લઈ ગયા; તે બપોરનો વખત હતો. તે તેમની બીજી મુલાકાત. તે સારી રીતે થાય, અને પાંચ મિનીટ ત્યાં બેસી બધું જોઈ શકાય અને લક્ષમાં આવે તે માટે કાકાસાહેબ સાથે ત્યાં ગયા. કાકાસાહેબ ત્યાંના પરિચીતમાંના હતા. ત્યાં જવાનો વળી બીજો પણ હેતુ હતો. તે એકે, કાકાસાહેબ સાથે વાતચીત કરતાં કરતાં એક વાર મહારાજને એમ સમજાયું હતું કે, સાઈબાબાના ધુંટણ ઉપર પગ મૂકી બેઠાના ફોટા જે હંમેશા જોવામાં આવે છે, તે શિવાય બીજા બે પ્રકારના બાબાના ફોટા લીધા છે; એક તેઓ ઉભા હતા ત્યારે લીધેલો અને બીજો તે જમીન ઉપર બેઠા હતા તે સ્થિતિમાં લીધો હતો તે. એવા બેઉ ફોટા છે અને તે રાધાકૃષ્ણને ત્યાં છે. આ બેઉ ફોટા જોયા નહોતા, તેથી તે જોવા માટે કાકાસાહેબ સાથે મહારાજ ત્યાં ગયા. કાકાસાહેબ હંમેશના પસ્ચીત હોવાથી ઘરમાં પેસતાંજ તે રાધાકૃષ્ણ જ્યાં બેઠી હતી ત્યાં ડેક ગયા, અને આ પણ પાછળ પાછળ ગયા. તે વખતે તે ઘરના અંદરના ભાગમાં એક ખૂણામાં ચારે બાજુથી બંધ એવી એક સ્વચ્છ મચ્છરદાનીમાં બેઠી હતી. મચ્છરદાનીમાંથી અંદર જવાના માર્ગથી કાકાસાહેબ અંદર પેઠા અને આમને પણ અંદર બોલાવ્યાથી તે (પણ) ગયા. અંદર એક ઉત્તમ બેસવાની ગાદી ઉપર સંકેત ધોળો ગલેપ હતો અને તે ઉપર યોગ્ય ઠેકાણે સ્વચ્છ ગલેપવાળો તકીઆ હોઈ તેને ટેકીને સાઈબાબાનો ઉભી સ્થિતિનો ફોટો (૧૬"×૧૨") મૂક્યો હતો અને તેને સુશોભિત કુલનો હાર ઘાલ્યો હોઈ, પ્રાસે અગરબત્તી બળતી હતી. પેલો બીજો ફોટો પણ તેની પાસેજ હતો તેની સામે રાધાકૃષ્ણ પલાંઠી વાળી બેઠી હતી, હાથમાં તંબુરો અને સામે “ગીત ગોવિંદ” નામનું સંસ્કૃત પુસ્તક રાખી અનેક રાગરાગણીમાં તે તેમાંના પદો ગાતી હતી. તેનો કંઠ સારો હોવાથી તે તે પદો સારી રીતે ગાતી હતી.

મહારાજ ત્યાં ગયા પછી તેણે તે બધું બંધ કર્યું. કાકાસાહેબે મહારાજને તે ફોટો દેખાડ્યો, કાકાસાહેબને તેણે આમને વિષેની હકીકત પૂછી અને પાંચ સાત મિનીટ એમની સાથે વાતચીત થઈ. પછી તે બેઠે ત્યાંથી નીકળી કાકાસાહેબના માળ ઉપર ગયા.

એકવાર બપોરે આરતીને વખતે બધા લોકો હાજર હતા અને કેટલાક લોકો બાબા પાસે પગ ચાંપતા હતા; મહારાજ પણ તેમને પગે હાથ લગાડી દબાવતા હતા. બાબાનું બોલવું હંમેશા સંદિગ્ધ હતું, પરંતુ સાંભળનારામાં જેમના મનમાં જે હોય તે ઝાળખી જેની તેની સ્થિતિને અનુસરીને તેમનું તે બોલવાનું હતું. જેમના સંબંધમાં તે હોય તેમનાજ મનમાં તેનો અનુભવ આવતો. આ રીત પ્રમાણે તે દિવસે બાબાના બોલવામાં એવી ભાષા આવી ગઈ કે, “આસન પ્રાણાયામ કરનારા લોકો તેમાંજ ડુબે છે, મહારી પાસેની કળા કાંઈ ન્યારી (બુદ્ધી) જ છે.” એટલામાં વચ્ચેજ કોઈ બોલ્યા કે ‘બાબા તમારી પાસેની તે ન્યારી કળા કોઈને બંધ પડશે કે,’ ત્યારે કહ્યું “અરે, મહારી કોઈને પણ બંધ પડવાની નથી.” એ ઉપરથી બીજો એક બોલ્યો, ‘બાબા, ત્યારે તમારી પાસેની તે કળા એમની એમજ રહેશે કે?’ બાબાએ કહ્યું, “એમ નહીં. જેને મળવાની છે તેને મળી જશે.” આવી કાંઈ વાત અને બીજું કાંઈ બોલવાનું તે વખતે થયું હતું. પછી વાડામાં કાકાસાહેબના માળ ઉપર તે સંબંધમાં કેટલાક લોકો વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “આજનું બાબાનું બોલવું કોના સંબંધમાં હશે, અને આનો અર્થ શું હશે?” સઉ પોતપોતાનો મત આપતા હતા. એટલામાં સાહેબે મહારાજ તરફ હસતા હસતા બંધ કહ્યું કે, ‘આસન પ્રાણાયામ કરનારા તેમાંજ ડુબે છે,’ એમ બાબા બોલ્યા તે આમના સંબંધમાંજ હશે. એ ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, ‘મહારા સંબંધમાંજ હતું એમ ફોગટ શા માટે વચ્ચે કહો છો અને આસન પ્રાણાયામનો મહારી સાથે શો સંબંધ? તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું, “બાબાની વાત સંદિગ્ધ હોય છે, કોઈને અર્થ સમજતો નથી પણ સામે જે લોકો હોય

તે લોકોમાંથીજ કોઈને વિષે જાણ છે. આજ સુધી બાબાએ આસન પ્રાપ્તિયામ વિષે વાત કહાડી નથી અને આજે તમારા તરફ બાબાની દૃષ્ટિ હોઈ આ વાત થઈ. આ ઉપરથી આ બોલેલું તમારે વિષે હશે એમ મનમાં લાગે છે.” આવી રીતે વાતચીત કરતા તે લોકો કેટલોક વખત ત્યાં બેઠા અને પછી ઉડી પોતપોતાને ઘેર ગયા; અને મહારાજ નીચેના હાલમાં એક ખુણામાં પોતાના વિચાર કરતા પડી રહ્યા.

એ પછી એક બે દિવસે બપોરની આરતીને વખતે બાબાએ મહારાજ પાસે દક્ષિણા માગી. તે તરતજ પોતાને મુકામે ગયા, અને પાસે જે કાંઈ થોડા રૂપીઆ હતા તેમાંથી જે સ્વચ્છ હતા તે રાખી એક તદ્દન કાળો કટ, ખૂબ કાટવાળો, લીલો થઈ ગયેલો જે રેલ્વે વગેરેમાં ઉપયોગી થઈ ન પડે એવો હતો તેજ સાર્થ બાબાને આપવા માટે કહાડી લીધો. પછી તે કાળો રૂપીઆ લઈ, બાકીના રૂપીઆ એમજ રાખી, મસીદમાં આવી, હજી તો આરતી શરૂ ન થઈ હતી તેટલામાંજ બાબાના હાથમાં મૂક્યો. તે રૂપીઆ બાબાએ હાથમાં લઈ તરતજ તે હાથ આગળ કરી લોકોને દેખાડ્યો અને હસતા હસતા કહેવા લાગ્યા, ‘જુઓ આણે આ રૂપીઆ મહને કેમ આણી આપ્યો છે. તે. પાસે હતા તે રૂપીઆમાંથી બાણી બેઈ આ કાળો રૂપીઆ વીણી કહાડ્યો. કેટલા વર્ષનો, અને કેટલાએ જન્મનો આ કટાએલો કાળો પડી ગયો છે તેજ મહને આણી આપ્યો. બાણી બેઈનેજ આ રૂપીઆ લઈ આવ્યો છે.” મહારાજના મનમાં જે વિચાર આવ્યો હતો તેનો ઉલ્લેખ કરી ખતાવતાંજ તેમનું મન ખિન્ન થઈ તેમને માહું લાગ્યું. આખણે આ કાંઈ ઠીક ન કર્યું એમ મનમાં આવી ફરી બાબા સામે જઈ કહ્યું કે “બાબા, મહારો કટાએલો રૂપીઆ મહને આપો, હું બીજો લાવી આપું છું.” તે ઉપરથી બાબાએ કહ્યું, “જવા દેરે, હવે જે આવ્યો તે આવ્યો. તે પણ મહારે જોડાએજ છે.” મહારાજ તે ખૂબ આગ્રહ પૂર્વક પાછો માગવા લાગ્યા, પરંતુ તેમણે તે કાંઈ પાછો આપ્યો નહીં; અને તેમની રૂપીઆ બાંધવાની એક ચીંહરડી હતી, તેમાં બાંધતા બાંધતા બોલ્યા, કટાએલોજ મહારે જોડા હતો,

તે આવ્યો તો તે રહેવા દે. એજ મહારે જોઈએ છે.” અને તે તેમણે પોતાની પાસે (તે ચીથરામાં) બાંધી મૂક્યો. આરતી થયાં પછી બધા પોત પોતાને ઠેકાણે જમવા બાધા ગયા, તેમની સાથે મહારાજ પણ બાળાભાઉની વીંશીમાં જમવા ગયા. પરંતુ તેમના મનમાં તે એક સરખું ડંખ્યા કરતું હતું. આપણે ખરાબ રૂપીઓ આપ્યો, અને બાબા તે ઉપર જે બોલ્યા તે સંભારીને, ‘આ ઠીક ન થયું’ એમ લાગ્યાં કરવાથી જમવાનું પણ એમને ઠીક ન લાગ્યું. ગમે તેમ કરી બે કોળીઆ બાધા, અને તરતજ મુકામ પર આવી એમની પાસે જે થોડા રૂપીઆ હતા તે બધામાં જે સ્વચ્છ હતો તે વીણી કઢાડ્યો અને મસ્તીદમાં જઈ તે બાબાના હાથમાં મૂક્યો. અને કહ્યું, “બાબા, પહેલાં કટાએલો રૂપીઓ આપ્યો એ મોટી ચૂક થઈ, માટે બધામાં સ્વચ્છ છે તે રૂપીઓ હવે લો.” તે પણ તેમણે લીધો અને કહ્યું, “ઠીક થયું.” તે રૂપીઓ બાબા પોતાનાં ચીથરામાં બાંધી મૂકતા હતા એટલામાં હરીભાઈ ચોબળ ત્યાં આવ્યા અને તેમણે કેટલાક રૂપીઆ બાબાને આપ્યા. બાબા તેમની પાસે બીજા માગવા લાગ્યા. તે વખતે તેમની પાસે કંઈ નહોતું. “મુકામ પર છે તે લઈ આવ. જે હોય તે બધા લઈ આવ.” એમ બાબાએ તેમને કહ્યું. તે લેવા માટે મુકામ પર ગયા અને મસ્તીદમાં બાબા અને મહારાજ એમ બેજ રહ્યા. મહારાજે કહ્યું, બાબા, મહારી પાસે પણ બીજા પૈસા છે. “તરતજ બાબાએ કહ્યું “જા, તું પણ લઈ આવ.” મહારાજે પૂછ્યું, ‘બધાજ લઈ આવું કે ખર્ચ માટે કંઈ રાખું?’ બધાજ લઈ આવ એમ બાબાએ કહ્યું તે ઉપરથી એ પણ રૂપીઆ લેવા ગયા. અને તેમની પાસે પાંચ સાત રૂપીઆ, કેટલાંક પરચુરણ પાવલી બે આની, જે હતું તે બધુંજ લીધું અને “જવા દો, હવે જે થાય તે થાય. આપણને જરૂર પડશે તો લાઇ પાસેથી મંગાવી લેઈશું. બધુંજ તેમને આપી દઈએ અને શું થાય તે જોઈએ” એમ મન સાથે ઠેસ્વી તે મસ્તીદમાં ગયા. એમનાથી બે ચાર મિનીટ પહેલાં હરિભાઈ ચોબળ મસ્તીદમાં મહોરઆ હતા અને તેમની પાસે જેટલા રૂપીઆ હતા તે બધા બાબાના હાથમાં તેમણે નાંખ્યા અને કહ્યું “બાબા

હવે જવા માટે પણ મહારી પાસે કાંઈ રહ્યું નથી. ” બાબાએ કહ્યું. “કાંઈ હરકત નહીં. ત્યારે જોઈએ ત્યારે મહારી પાસે માંગી લેજે. ” મઝીદમાં પહોંચતાં જ બાબાના આ શબ્દો મહારાજના કાન પર પડ્યા અને તેમને હીંમત આવી કે ‘આપણને પણ જરૂર પડશે તો એ આપશે. તેમની રીત એવી રીતે આપવાની હશે. ” તેથી જરૂર પડે માગવાને હરકત નથી. અને તરત જ પોતાની પાસેના બધા રૂપીઆ તેમના હાથમાં આપી દીધા. તે વખતે બાબા પોતાની હંમેશની જગ્યાએ બેઠા નહોતા પણ કઠેરાની બહારના ઓટલા ઉપર તેમની હંમેશની મેઠાં ધોવાની જગ્યામાં બેઠા હતા. તે જગ્યા ઉપર આ પૈસા લીધા. ઓટલામાં હંમેશના આવનારામાંના જ પાંચ છ માણસો દર્શને આવ્યા. તેમના આગળ હાથ કરી તેમણે તે રૂપીઆ દેખાડ્યા અને મહારાજ તરફ આંગળી કરી કહ્યું, “જુઓ આણે પોતાની પાસેનું બધું આપી દીધું. નહાનું ગોઠાડું, ઝીણું જાડું પાવલી જે આની પરચુરણ જે કાંઈ હતું નહોતું તે બધું આપી દીધું. ” એમ કહી તે પણ પોતાની ચીંદરડીમાં બાંધી મૂક્યું. એ પછી મહારાજ થોડો વખત ત્યાં થોભી મુકામ પર ગયા.

ઘણું ખર્ચ મહારાજ ગામ બહાર ફરવા જઈ, ગમે ત્યાં, વખત કહાડવા યોગ્ય જગ્યા છે કે કેમ તેની શોધ કરતા ફરતા હતા. પહેલાંથી તેમને એકાંતની ટેવ હોવાને લીધે તેમને એમ લાગે એ સ્વાભાવિક જ હતું. એકવાર ગામ બહાર એવી રીતે ફરતાં ફરતાં રાહતે જવાના રસ્તા ઉપર ખંડોબાનું દહેરું છે, તે દૃષ્ટિએ પડ્યું. તે શેનું દહેરું છે, ત્યાં શું શું છે, એ જોવાના ઉદ્દેશથી તે તે દહેરાં પાસે ગયા. દહેરાંના બારણાને ફક્ત કડી હતી, તે ઉઘાડી અંદર પેઠા, ત્યાંની જગ્યા લીપિલી સ્વચ્છ હોઈ બહુ મોટી નહોતી. અંદર બેસવા ઉઠવા જેટલી જ જગ્યા. ખંડોબા વગેરે મૂર્તીઓ એક ઉંચા ઓટલા ઉપર બેસાડી છે. ઓટલાથી દરવાજા સુધી પૂર્વપશ્ચિમ ત્રણ ચાર ફીટ અને દક્ષિણોત્તર પાંચ છ ફીટ તે જગ્યા હતી. આપણને કોઈ જોશે અને ગુસ્સે થશે એ ભયથી બારણું બંધ કરી અંદર જતાં ડાબે હાથે જે ખૂણો છે ત્યાં સંધ્યાકાળ થઈ અંધારું થયું ત્યાં સુધી બેસી રહ્યા. “આ જગ્યા

લીંપી ગુંપી રાખી છે માટે કોઈપણ પૂજારી વા દહેરાનો માલીક હોવો જોઈએ. આ જગ્યા એકાંત, અને બેસવા માટે બહુ સવડ-લરી છે,” એવા વિચાર તેમના મનમાં શરૂ થયા. પણ એનો જે કોઈ પૂજારી હશે તે બેસવા દેશે કે કેમ એ વિષે સંશય પણ તરતજ તેમના મનમાં આવ્યો. એટલામાં એક ગોખલામાં પત્થરના બે દિવાના કોડીઆં તેલથી ચીકટાયલાં એક ઉપર એક મૂકેલાં અને ગોખલો તથા નીચેની ભીત ચીકટાયલી, તેલના રેલા ભીત ઉપર ઉતરેલા વગેરે તમની નજરે પડ્યા. તે ઉપરથી તેમણે વિચાર કર્યો, “હવે આપણે હાલ બેઠા તો છીએજ. સંધ્યાકાળ થઈ છે, કોઈ આવે છે કે કેમ અને તે આપણને બેસવા દે છે કે કેમ તે જોઈએ.” પરંતુ ફરી મનમાં શું આવ્યું તે કોણ જાણે; કોઈ પણ આવ્યું તે પહેલાંજ તે ગામમાં ગયા. અને બીજે દિવસે સહવારે સ્નાન વગેરે કરી બાબાની આરતીને ખૂબ વખત હતો ત્યારે કોઈ ન જુએ એવી રીતે નજર ચુકાવી તેઓ તે દહેરામાં ગયા અને અંદરથી દરવાજો ખંધ કરી પહેલા દિવસ પ્રમાણે બેસી રહ્યા, અને બાબાની આરતી વખતે જઈશું એમ મન સાથે ઠેરવ્યું. આરતી પહેલાં થોડા વખત અગાઉ ખંડોબાનો પૂજારી પૂજા સાહિત્ય લઈ આવ્યો. બારણું ઉઘાડી અંદર પેસતાંજ આમને ખૂણામાં બેઠેલા એણે જોયા અને તેને જોઈ આ મહને બેસવા દેશે કે કેમ એવી શંકા ઉત્પન્ન થઈ. તે પૂજારી વૃદ્ધ હતો, તેણે તમો કોણ ક્યાંના વગેરે પ્રશ્નો પૂછ્યા. મહારાજે ટુંકામાં કહ્યું કે “સાઈબાબા પાસે આવ્યો છું, તો હું અહીં મહને ફાવે ત્યારે બેસતો જાઉં કે? એકાંતમાં બેસી ઇશ્વર સંબંધે વિચાર કરવા માટે આ જગ્યા સવડલરી દેખાય છે.” એમ પૂછતાંજ તેણે તરતજ કહ્યું કે આ દહેરું બીજા કોઈનું નથી, તમારુંજ છે. ખુશીથી અહીં બેસતા જાઓ. તેજ વખતે તેણે એ દહેરું કોણે ખાંધ્યું, આરંભ કેવી રીતે થયો, કેટલા દિવસ થયા, દેવની સ્થાપના કેમ થઈ વગેરે પાછળની હકીકત કહ્યા. તે પૂજારીનું નામ મહાજાપતિ હોઈ તે શિડીનાં સોની હતો અને દહેરાની માલીકી તેનીજ હતી. તેણે તેના નિયમ પ્રમાણે પૂજા, અર્ચા, આરતી કરી અને તે

બેઠે સાથે સાથેજ મહાર નીકળ્યા તે ખંડોખાનો અને સાધમાખાનો પૂરેપૂરો ભક્ત હતો. દહેરામાંથી નીકળી બાબાની આરતીનો વખત થયો હોવાથી મહારાજ મસીદમાં ગયા. આ ખંડોખાનું મંદિર ખંડિએર સ્થિતિમાં હતું તેથી હાથ લેજ નગ્યાએ શકે ૧૮૫૦માં મહારાજ તેને ફરી નવું બંધાવ્યું છે.

આરતી પહેલાં કોઈને પણ ઉદ્દેશી સાધમાખા બોલતા હતા. પરંતુ એઓ ખુલ્લે ખુલ્લું સ્પષ્ટ બોલતા નહીં. તેમની ભાષા સંક્રિય અને વ્યાપક હતી. તેની અંદરનો ગુદાર્થ જેને સમજાય તેને સમજાય. આવી ઘણીએ વાતો તે કરતા. જેનો તે સાથે સંબંધ હોય તે પોતાની સાથે તેનો સંબંધ બેઠી લેતો કે, “આ બોલવું આપણા સંબંધમાં હશે.” તે પ્રમાણે મહારાજની પણ પહેલાંની ઘણીએ વાતો તેમના બોલવામાં નીકળતી. રાજ જે બાબા બોલતા, તેમાં એમની હકીકતનો કાંઈક સંબંધ તો હોયજ. મહારાજ ગરમ પાણી પીતા એ ઉપર કહ્યુંજ છે, તે સંબંધમાં બુદ્ધી ભાષામાં એક કિવસે મહારાજના સાસું બેતા બેતા બીજી વાતોના પ્રવાહમાં બોલ્યા કે, “હું કાંઈ પ્રવાસમાં જતો હતો. જતાં જતાં મહેને એક ગર્ભવતી બાઈ મળી. તેનું પેટ ખૂબ મોટું હતું. હાથ પગ ડીંગલાં જેવા (પાતળા) થઈ ગયા હતા. તે એકલીજ હતી, દુઃખના ઉલ્કારા કરતી તે ચાલતી હતી, તેનાથી ચલાતું નહોતું તેથી તે હાથમાં લાકડી લઈ એક એક પગનું ચાલતી. હું તેના તરફ બેઠો હત્યો અને કહ્યું, ‘અરે બાઈ, તમે તો ઓળખીતાં દેખાવ છો. તું મહેને ઓળખ્યો કે? અરે તું તો મહેને કેટલાંએ દિવસની ગર્ભવતી દેખાય છે! કેટલાંએ વર્ષો તહેને ગર્ભ રહે થયાં છતાં હજી તું પ્રસૂત કેમ થતી નથી? પરંતુ તે શું બોલે? તે કાંઈ બોલી નહીં. પછી ફરી મહેને કહ્યું, ‘હીક, થયું તે થયું. હવે ઉન્હું પાણી પીવાનો નિયમ રાખ, એટલે આ ગર્ભમાંથી તારો છુટકો થશે.’ એટલું મહે કહ્યું છતાં તેણે મહારં કહ્યું સાંભળ્યું નહીં અને ગઈજ એક વહેળા ઉપર પાણી પીવા. રખેને એમ કોગટ મરી ગયું, તો એના પેટમાં પુષ્કળ છાકરાં છે તે પણ મરે અને આ પ્રજા મરે, તેથી ફરી તેની પ્રાસે જઈ મહે તેને કહ્યું, ‘અરે બાઈ તમે

હંડું પાણી પીતી નહીં એમ કહું હતું ને ? તું આ વહેળા ઉપર શા માટે આવી છે ? ગામમાં કોઈને ત્યાં જા અને ગમે તેને ત્યાં જઈ મરમ પાણી પી. એમ તેને કહી મહેં જાતે તેને ગામમાં કહાડી. તે ગામ પણ અમારુંજ છે. ત્યારથી તે ઉન્હું પાણી પીવા લાગી. હવે ઠીક છે. ” આ કહેતાં વચ્ચે વચ્ચે મહારાજ તરફ જોતા તેમના તરફ હાથ પણ કરતા અને લોકો તરફ જોઈ વાત કરતા હતા. સાંઘબાબાના આ ભાષણ ઉપરથી રાહુરી ગામ બહાર એક ડોસા તરફથી ઉન્હું પાણી પીવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું તેની અને જેજુરીના બહેળા ઉપર પાણી પીતી વખતે હંડું પાણી ન પીવું એમ એક ડોસાએ કહું હતું તેની યાદ આવી, એજ વાતનો સાંઘબાબાએ મહારાજને દાખલો આપ્યો એ સંબંધે મહારાજને આશ્ચર્ય થયું. છેવટે સાંઘબાબાએ કહું, “ આ વાયુનો ખેલ છે. પેટનાં આંતરડાં એક ઉપર એક ચડી જાય એટલે આમ થાય છે. ” આ સાંલણી ‘ આ શું ? આ મારી વાતને બરોબર મળતું આવે છે ’ વગેરે વિચારો મહારાજના મનમાં શરૂ થયા. એવી અનેક પ્રકારની પાછળની હકીકતો દરરોજ તે કહેતા. તે બીજાના ધ્યાનમાં ક્યાંથી આવે ? મહારાજનો તે હકીકતો સાથે સંબંધ હોવાથી તેમનાજ ફક્ત ધ્યાનમાં આવવા માંડી અને ધીમે ધીમે એમની શ્રદ્ધા વધતી ગઈ.

મહારાજે પોતાની પાસેના બધા પૈસા બાબાને આપી દીધા એ ઉપર કહુંજ છે. તેમની પાસે હવે એક પણ પૈસો નહોતો. તેથી તેમણે વીશીના માલીક બાબાલાલને વિનંતી કરી કે “ બાબાલાલ, મહારા બે શબ્દો સાંલણી લો. મહારી પાસે જે પૈસા હતા તે બધા બાબાએ લીધા છે. હવે મહારી પાસે કાંઈ પણ પૈસા રહ્યા નથી. તમારે ત્યાં હું જમું છું, તેનું મહારે દેવું છે તો હવે પછી હું કહું છું તે પ્રમાણે મહારી વ્યવસ્થા કરો. તે એ કે રોજનું જે લહેમણું ખાવાનું, દાળ ભાત, શાક, રોટલી, ઘી, દહીં, છાસ વગેરે બધા લોકો જમે છે અને મહેને પણ ખીરસવામાં આવે છે તે પદાર્થો મહેને હવે ખાધી ખીરસવા હવે મહેને રોજ ફક્ત રોટલો અને એકાદી ચટાણી શિવાય બીજા કાંઈ ખીરસવું નહીં. સોથીઈ અર્થે રોટલો હું ખાઈશ

તે અને તેની સાથે મીઠું હશે તો પણ ચાલશે; આ વગર મહુને બીજું કંઈ પીરસશે નહીં. અને હું પણ બીજું કંઈ લઈશ નહીં અને એટલાનોજ મહિનાનો જે ચાર્જ થાય તે કહે એટલે તેટલાની ગોઠવણ હું કરીશ. રોજના આઠ આના, દસ આનાનો જે તમારો દર છે તે કંઈ હવે મહારાથી અપાય એમ નથી. “તેણે તે વાત કળલ રાખી. “હું તમને ફક્ત રોટલો ચટણીજ પીરસવાની વ્યવસ્થા કરું છું. તેનું તમને ફાવે તે મહિનાનું આપજો.” એમ કહી તેણે પોતાની સ્ત્રી શારદાબાઈને એવી રીતની વ્યવસ્થા કરવાનું કહ્યું અને પછી મહારાજ જમવા બેસે એટલે તેમના મેઠાં આગળ તેટલાજ પદાર્થ મૂકવામાં આવતા (બાજરીનો રોટલો, ચટણી નહીં તો મીઠું). ચાથીઉ અર્ધો જે કંઈ પહેલેથી પીરસ્યો હોય તેટલા ઉપરજ તેઓ ચલાવી લેતા, પછી કંઈ લેતા નહીં ઉનહું પાણી પણ ત્યાંથીજ લેતા. વચ્ચે કોઈવાર તરસ લાગે તો ઉનહું પાણી લેવા ત્યાંજ જતા. ત્યાં હંમેશ લોકો માટે મ્હાની જરૂર પડતી તેથી ઉકળતું પાણી તૈયાર રહેતું, તેથી ગમે ત્યારે તરસ લાગે ત્યારે પાણી મળવામાં અડચણ પડતી નહોતી. આવી રીતે બાવા પીવાની વ્યવસ્થા થઈ, પરંતુ એવા ખોરાકથી કેટલેક દિવસે મહારાજને શૌચ (ઝાડા)માં ઘણુંજ લોહી પડવા માંડ્યું. તો પણ તે સહન કરીને તેજ બાવાનું તેમણે ચાલુ રાખ્યું. હંમેશની એમની બેઠક કાકાસાહેબના વાડામાં હતી. કોઈ કોઈવાર ખંડોળાના દહેરામાં જઈ બેસતા અને કોઈવાર બીલકુલ જતાજ નહોતા; વાડામાંજ બેસી રહેતા. પોતાના સ્વભાવને મળતું કોઈ હોય તો તેની સાથે બોલતા. તેમના બોલવાના વિષયો એટલે સામ્રાજ્યા અથવા રાધાકૃષ્ણબાઈના સંબંધી કંઈ ખબર મેળવવી એજ હતા. કાંઈક નવી ખબર મેળવવા માટે વિચાર કરતા બેસતા. મોટા અને સંભાવિત કહેવડાવનારા લોકોમાં જવાનું તેમને પસંદ નહોતું. બાળારામ નામના બાબાના એક ભક્ત હતા. તેને કાંઈ પરમાર્થનો છંદ હતો. તેમની સાથે પરમાર્થની તે કોઈ કોઈવાર વાતો કરતા મહારાજ લોકોમાં વધારે જતા આવતા નથી. વધારે કોઈ સાથે બોલતા નથી, જરૂર જેટલુંજ

બોલે છે એ વાત લોકોની નજરમાં આવ્યાથી લોકો તેમને વિષે અનેક પ્રકારના બહેમ લેવા મંડ્યા અને પ્રથમ ‘આ કોઈ ગૃહસ્થ છે’ એમ સમજી મ્હોટા મ્હોટા લોકો આવો બેસો કરતા હતા પરંતુ હવે તેમની વર્તણૂક તેથી ઉલટી દેખાવવા માંડી. તેજ અરસામાં કોઈ એક મ્હોટા સાહેબનું ખુન ગમે ત્યાં થયું હતું, તે કારણથી સરકારના માણસોની બીજાં માણસો પર બહુ નજર હતી. તેથી મહારાજ વિષે પણ લોકો તર્કકુતર્ક કરવા માંડ્યા કે, આ કોઈ રાજદ્રોહી કે ડીટ્રેકટીવ હશે કે શું ?’ એવી સંશયાત્મક બુદ્ધિથી ત્યાંના લોકો તેમની સાથે વ્યવહાર કરવા લાગ્યા અને બે ત્રણ દિવસમાં તે વાત કોપરગામની પોલીસના કાન ઉપર ગઈ. આ ઉપરથી કોપરગામની પોલીસ ત્યાં આવી, મહારાજ સંબંધે પૂછપરછ કરી અને તેમની સાથે પણ પૂછપરછ કરી. આ કોઈપણ ગુન્હેગાર હશે એવી બુદ્ધિથી પોલીસ લોકો એમને સવાલ પૂછવા લાગ્યા. તેમના પ્રશ્નોનો તેઓ જરૂર જેટલો જવાબ આપવા લાગ્યા, પરંતુ અંદરથી તે ગભરાઈ ગયા. અને તેમને લાગવા માંડ્યું કે, ‘આ શી પંચાત, આપણે ક્યાં આવ્યા અને રહ્યા.’ તે દિવસ પહેલાં પુષ્કળ વખત માધવરાવ દેશપાંડે મારફતે બાબા પાસે જવા માટે રજા મેળવવાના પ્રયત્નો તે કરતા હતા, પરંતુ બાબા કાંઈ રજા આપતા નહીં. મહારાજ આ વખતે મ્હોટા સંકટમાં પડ્યા. બાબા જવાને રજા ન આપે અને પોલીસની આ રીતની ભાંજગડ. ત્યારે શું સંકટ આવશે અને શું ત્રાસ થશે તે કોણ જાણે. એવી રીતનો ભય તેમને ઉત્પન્ન થયો. સંધ્યાકાળે પાંચ છ વાગ્યાને સુમારે પોલીસ તેમની પાસે આવ્યા હતા. આ’વા મુશ્કેલીના પ્રસંગમાં પોતાનાં ગભરાઈ ગયેલાં મનને ધીરજ આપવાને, વા સંભાળ લેવાને કોઈજ નથી કે ? એમ ધારી પોલીસની પૂછપરછ થઈ રહ્યાં પછી મહારાજ બાબા પાસે એ બધું કહી, જવાની રજા માંગવાના ઉદ્દેશથી, તરતજ સંધ્યાકાળે મસીદમાં સાઈબાબા પાસે ગયા. તે વખતે મસીદની નીચે બાબા તુરતનાજ આવ્યા હતા. તેમની સંધ્યા સમયની ફેરીનો તે વખત હતો. દરવાજા પાસે છાતી જેટલી ઉંચી એક ભીત છે તેને છાતી ટેકી

મહારાજો દેખાવ જોતા ઉભા હતા. ફરવાળામાંથી અંદર જઈ દર્શન લઈ મહારાજ ઉભા રહ્યા એટલે બાબાએ પૂછ્યું કે, “કેમ, વાડામાં કોઈ પરોણા આવ્યા છે?” મહારાજે કહ્યું, “કોઈ આવ્યું હોય તો તે તરફ મહારાજે લક્ષ નથી.” (આ વખતે મહારાજ ગભરાયલા હોઈ મહોં ઉતરી ગયું હતું). બાબાએ કહ્યું “કોઈ પરોણા આવ્યા હશે, ત્હારી સાથે કાંઈ વાત ચીત કરતા હશે, ત્હારા સંબંધમાં કાંઈ તપાસ પૂછપરછ કરતા હશે, તું ક્યાંનો, કોણ, ક્યાંથી આવ્યો વગેરે તને પૂછતા હશે.” એવી ઓળખાણ તેમણે આપી. તે પછી મહારાજના ધ્યાનમાં આવ્યું કે પોલીસ સંબંધે બાબાનું આ બોલવું છે. પછી તેમણે કહ્યું, “હા બાબા પોલીસ આવ્યા છે અને મહારાજ સંબંધમાં પૂછપરછ શરૂ કરી છે,” બાબાએ કહ્યું, “અરે હા એજ પરોણા સંબંધે હું પૂછું છું. પોલીસ તેજ પરોણા” મહારાજે કહ્યું, “બાબા મહને ત્રાસ થાય છે અને લય લાગે છે કે શા ઉદ્દેશથી તેમણે આ પૂછપરછ કરી” બાબાએ કહ્યું “હીક કાંઈ ગભરાતો નહીં. હું ત્હારી પાસે છું છતાં શું કામ ગભરાય છે? અને હવે જો ફરી તે પરોણા આવે અને તારી સાથે કાંઈ પૂછપરછ અથવા ચીબાવલાપણું કરવાનું શરૂ કરે, તો તેને સાફ જવાબ આપજે કે “તમારાથી મહને કાંઈ પણ ઈર્ષ્ય થઈ શકવાની નથી.” એમ બાબાએ કહ્યું તે ઉપરથી મહારાજને ધૈર્ય આવ્યું, પછી બાબાએ કહ્યું. “જા, હવે વાડામાં જઈ બેસ.”

એવી રીતે કેટલાક દિવસો ગયા. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે રોજ આરતિ વખતે દર્શન માટે જવાનો મહારાજનો ક્રમ હતો. અને વારંવાર આધરાવ દેશપાંડેને કહેતા કે બાબા પાસે મહને જવાની પ્રવાનગી મેળવી આપોને! મહારાજ દર્શન માટે જાય તે વખતે રોજ બાબા જે કાંઈ બોલતા તેમાં મહારાજના પહેલાંના ઇતિહાસનો કાંઈ પણ સંબંધ આવતો તે તે પોતે મનમાં સમજી જતા; તેને લીધે બાબા માટે તેમના હૃદયમાં પ્રેમ વધતો ગયો. તે પ્રેમને લીધે અંદરથી ઉમળકો આવી મહારાજ હમેશા રડતા બેસતા. એક વાર તે બાબા પાસે બેઠા હતા જોવામાં બાબાએ બોલતાં બોલતાં તેમને કહ્યું, “અરે ત્હારા બાપદાદાઓનો અને અમારો સંકડો વંશોનો

મંથાનુષ છે. આવી ત્હારામાં અને અમારામાં કાંઈ ફરક દેખાતો નથી. ” આ લખમદયાં તો વધુ પ્રેમ વધતો ગયો. મહારાજની પહેલાંની વીતો જેમ જેમ બાબાના મુખમાંથી નીકળતી તેમ તેમ તમને બધાંના દેખતાં મસીહમાંજ રડવું આવતું. આ શિવાય પણ ઘણીએવાર પ્રત્યક્ષ રીતે પણ બાબા પોતાનું લક્ષ એમની પર વિશેષ છે એમ દર્શાવતા. આવી બીજા લોકોને ધર્મી ઉત્પન્ન થઈ તેઓ મહારાજ સાથે દ્રેષ્યબુદ્ધિથી ચાલવા મંડ્યા. પરંતુ તેમને કોઈ સાથે કાંઈજ લેવાદેવા નહોતું તેથી કોઈ જમે તેમ ચાલતું તનું તમને સારું માહું લાગતું નહીં.

તરત આવેલી અપાડી પુનઃમને એટલે કે ગુરુપુનમને દિવસે દરદરના લોકો દર્શને આવી બાબાની યથાવિધિ પૂજા કરતા તે દિવસે મહારાજે પણ બાબાની યથાવિધિ પૂજા કરી. પછી એક બે દિવસ જતાં એટલે મહારાજના તરફથી માધવરાવ દેશપાંડે બાબાને કહેતા કે, “આ હુમ્મેશ જવું છે, જવું છે, કહે છે, તો તેને રજા આપોને, શા માટે રાખ્યા છે એમને ? પૂજા દિવસ થઈ ગયા. ” બાબા જવાબમાં કહેતા, “ તેની બાબતનો ત્હારે વિચાર કરી શું કામ છે ? નાના આવશે એટલે એનો હિસાબ કરીશ. પછી મ્હને જેમ દેખાય તેમ કરીશ. ” દેશપાંડે હુમ્મેશ પૂછતા, “બાબા તેમનો શો હિસાબ છે ? ” “બાબા કહેતા, “ મ્હારે બધાનો હિસાબ જોવો પડે છે તેમજ તેનો પણ નાના આવે એટલે જોઈશ, ” આવીજ રીતે વચ્ચે વચ્ચે માધવરાવની પાછળ પડી મહારાજ તેની માફતે બાબા પાસે જવાની રજા મેળવવા પ્રયત્ન કર્યા કરતા. અને દરેક વખતે બાબા કહેતા કે એનો હિસાબ થશે ત્યારે કાલે પરમદિવસે જોઈશું. બાબા કોને હુદ્દેશી અને કોના સંબંધમાં નાના કહેતા એ તેમની તેમને ખબર. પરંતુ બીજા લોકો નાના એટલે નાનાસાહેબ આદારકર સમજતા. એક બે વાર માધવરાવે પૂછ્યું પણ કે “ નાનાસાહેબ આવવાના છે કે ? ” ત્યારે બાબાએ કહ્યું, “ હા ” આખનાર છે બે ત્રણ દિવસમાં નાના આવે એટલે પછી એનો હિસાબ કરીશું. ” આવી રીતે મહારાજ જવાની રજા મેળવતા પણ બાબા પાસેથી તે મળતી નહીં, લોકો દેખ

બુદ્ધિથી ચાલતાજ હતા. એ અરસામાં કોપરગામના મામલતદાર ત્યાં આવ્યા. ત્યારે દ્વેષ કરનારા જે લોકો હતા તેમણે મામલતદારના મનમાં મહારાજ ડીટેકટીવ હોયાંને સંશય ઉત્પન્ન કરી દીધો. અને તેની અને પોલીસની માર્ફતે મહારાજને ત્રાસ આપવાનો ધંધો શરૂ કર્યો, કે જેથી મહારાજ ત્રાસી જઈ ત્યાંથી જતા રહે. મહારાજને પણ આ ત્રાસને લીધે ત્યાં રહેવાનો કંટાળો આવતોજ હતો. પરંતુ બાળા પહેલેથી છોડતાજ (રજા આપતાજ) નહીં તેથી નાઇલાજે ત્રાસ સહન કરતા કરતા તે દિવસો કહાડવા લાગ્યા. મામલતદારે પણ મહારાજની પૂછપરછ, તપાસ, ચલાવી. તે ત્યાંના અધિકારી અમલદારજ. તેમણે કડક ભાષા તાપરી અમલદારના ઠાઠથી આમની સાથે બોલવાનો આરંભ કર્યો. મામલતદારે કહ્યું, “આ ગામ મહારા તાબામાં છે. મહેને કાંઈ સંશય આવે કે તેની તપાસ કરવી એ મહારું કામ છે. અમને બે વાત વિષે તમારી ઉપર સંશય આવે છે, એક તો તમે રાજદ્રોહી હશે અથવા તો ડીટેકટીવ. જે ડીટેકટીવ હો તો અમારી બાત્રી કરી આપો. નહીં તો રાજદ્રોહી ધારી તમારી પર સખ્ત નજર રાખવી પડશે.” સાંઈબાળા સાથે મહારાજને જે પહેલાં વાતચીત થઈ હતી તેથી તેમને હવે ધીરજ (ધૈર્ય) હતીજ. તેથી તેમણે પૂછ્યું “શા ઉપરથી આ બે સંશયો મહારે માટે તમે લો છો?” મામલતદારે કહ્યું, “તહમો જીણવટથી બહુ બારીક રીતે, રાધાકૃષ્ણની અને સાંઈબાળાની ચોકસી કરો છો. તે ક્યાંથી આવ્યા, શું થયું વગેરે. આ શિવાય પણ બીજા કોઈને કોઈ વિષે અંદર અંદર તહમારી તપાસ ચાલુજ હોય છે” મહારાજે કહ્યું, ‘તે પરમેશ્વરજ બન્યા છે; જેને પરમેશ્વરરૂપ થવાની ઇચ્છા હોય તે એમ કરેજ. તેમણે ક’યા માર્ગનું અવલંબન કર્યું, કેવી રીતે ચાલી આ ઇશ્વરી અવસ્થા તેમને આવી વગેરે વગેરે. નહીં તો અહીં આવવાનું કારણ શું? શું ફક્ત રોટલા ખાવા અહીં આવવાનું છે કે? જેને જે માર્ગ સૂઝે, તે તે માર્ગે પરમેશ્વરની શોધ કરશે. જે પરમેશ્વર અવસ્થામાં ગયો છે તેનું વર્તન કેવું છે, તે ક’યા રસ્તાપર જઈ રહ્યો છે? એ સુક્ષ્મ

રીતે ખડુ ઝીણવટથી જોવું એ તેનું કામ છે. પરમેશ્વરી ક્રોધ પણ આખતમાં ઝીણવટથી શોધ કરવાને લાયક છે કે? તે પ્રમાણે મહને જો તેજ ચીજની જરૂર હોય, તો જેમ મહને સવડપડતું દેખાય તેમ હું શોધ કરીશ. તહમારા કાયદા વિરૂદ્ધ અથવા લોકોને ઉપદ્રવ થવા જેવું કાંઈ દેખાય, તો તહમારા કાયદામાં જે ચોગ્ય હોય તે કરો. ” “ ઠીક ઠીક ! અમારે તમારી ઉપર ખરોખર નજર રાખવી જોઈએ. ” મામલતદારે કહ્યું. મહારાજે કહ્યું “ ઠીક છે, રાખો. ” આ વાતને એક બે દિવસ થયા એટલે ફરી તેજ પોલીસ આવ્યા અને તેજ તપાસ શરૂ થઈ તેને મહારાજે સાફ જવાબ આપી દીધો કે, “ જે માટે હું આવ્યો છું, તે માટે પૂછપરછ કરવાની જરૂર છે. ” પોલીસ કહેવા લાગ્યા કે, “ તહમારે માટે સંશય છે, માટે તહમો અહીંથી ચાલ્યા જાવ ” મહારાજે કહ્યું “ તહમો જવાનું કહો છો, હું પણ જવાને તૈયારજ છું. પરંતુ (જવાની) રજા માગ્યા છતાં પણ ખાખા આપતા નથી. એટલે કેમ જવાય? છતાં જો તહમને મહારે માટે સંશય આવ્યો હોય તો તે સંશયનો કાંઈ નિકાલ થયાં શિવાય તહમો પણ મહને જવાનું શા માટે કહો છો? તહમારી હદમાં છું તેટલામાં તે સંશયનો નિકાલ (નિવેડો) કરી લો. તહમો કહો છો હું ડીટેક્ટીવ છું. એ ખરું હોય તો ગુપ્ત તપાસ કરવી જરૂરનીજ છે. તેને તહમો શા માટે રોકો છો? પોલીસે કહ્યું અમો પણ સરકારી નોકર છીએ ને? તો અમને તે જાણવામાં શી હરકત છે? મહારાજે કહ્યું “ તહમને તે કેમ સમજવાય? તહમોને તે સમજાવું (જણાવું) તો પછી ડીટેક્ટીવ પણ શું રહ્યું? ડીટેક્ટીવની ખત્રીજ ગુપ્ત ભાંજગડ! જેણે મહને એ કામ સોંપ્યું હોય તેને એક તે ખખર કે મહને ખખર. તે કામ કરતાં કરતાં તહમો લોકો કેમ ચાલો છો એ પણ મહારે જોવું જોઈએ કે નહીં? તહમારા સંબંધમાં પણ ડીટેક્ટીવપણું ન કરવું એવું થોડુંજ છે? ” ડીટેક્ટીવ હોયાની તમારી નિશાની દેખાડો કહી તમો પણ મહને કોણ પૂછનાર? એમ કરવાને તહમોને પણ શા અધિકાર? તહમોએ મહને હજી શીખવ્યુંજ છે તો હવે હું સઘળા ઉપર ડીટેક્ટીવપણું

કરીશ. હું ની કંઈ છું છતાં પણ જે ત્હમી નેમનુજમથી મહારી ઉપર તે આરોપ કરે છે. તો હવે ગુપ્તરીતે હું બહુજ નેમશ. તે કમગિરી ને મહારી ઉપર હોય તો—પ્રત્યેકનું શું ગુપ્ત ચાલ્યું છે—તે શીધી કહાડવાનો અધિકાર જે મ્હને આપનારાએ આપ્યો તો પ્રત્યેકનું જે કાંઈ હશે, પરમેશ્વરી સંબંધમાં કોણ કેવી રીતે ચાલે છે, વ્યવહારમાં કોણ કેવી રીતે ચાલે છે, સરકારી રીત પ્રમાણે કોણ કેવી રીતે ચાલે છે, એ બધી બાબતની મહારે જે રીતે બારીકાઈથી તપાસ કરવાની હોય તે કરી જેને વહી પહોંચાડવાની હશે ત્હને પહોંચાડીશ. તેથી કાયદાની વિરુદ્ધ જે હોય તેટલી ઉપર નજર રાખવાનું ત્હમારું કામ છે તે ત્હમો કરો. હવે ફરી આ વિષે કાંઈ પણ મ્હને પૂછપરછ કરશો તો હું કાંઈ પણ કહેવાનો નથી. પહેલીવાર ત્હમો આવ્યા ત્યારે મહારી પાસે કાંઈ ન હોવાથી મ્હને થોડો ભય ઉત્પન્ન થયો હતો. પરંતુ હવે તે કાંઈ રહ્યો નથી.” મહારાજનો આ’વો નિર્ભય અને સ્પષ્ટ ઉત્તર સાંભળી, ત્યારથી તેમની ભાંજ-ગડમાં ત્યાર પછી કોઈ પડયું નહીં.

માધવરાવ દેશપાંડેની મારફતે બાબા પાસે જવાની રજા મેળવવાનો મહારાજનો નિરામ ચાલુજ હતો. તે પ્રમાણે એક દિવસે આરતિ વખતે માધવરાવે ફરી બાબા પાસે વાત કહાડી કે, “બાબા આને હવે જવાદોને! શા માટે ફેગટ એને રોકી રાખ્યા છે.” બાબાએ કહ્યું “તેની વતી બોલવાનું ત્હે માથે લીધું છે કે?” માધવરાવે કહ્યું “પોલીસ મામલતદાર આવીને વિના કારણ એને ત્રાસ આપે છે.” બાબાએ કહ્યું. “આપે છે તો આપવા દે. તેમનું કામ તે કરશે, આનું કામ એ કરશે,” માધવરાવ કહ્યું. “હવે એમને રજા આપોજ. તે રજા માગવા માટે રોજ મહારી પાછળ પડે છે.” આ વખતે મહારાજ બાબાના પગ પાસે બેઠા હતા, તેમના તરફ જોઈ બાબાએ કહ્યું, ત્રણ દિવસ અપવાસ કર; થોડે દિવસે રોટલો ખા. પછી ત્હારો હિસાબ જોઈશું. પછી તને જે કહેવાનું હશે તે કહીશ.” આ ઉપરથી તરતજ માધવરાવે કહ્યું, “આને અપવાસ કરવાનું કહો છો કે?” (માધવરાવ કહે તેટલી લાડથી બાબા પાસે બોલતા) બાબાએ કહ્યું, “હા માધવ

વરાવે કહ્યું. “ત્યારે ત્રણ દિવસમાં તેણે કાંઈ ખાવું પીવું કે ભૂખ્યાજ રહેવું ? “ બાબાએ કહ્યું શીંગના દાણા, ખજૂર વગેરે કાંઈ ખાઈ ત્રણ દિવસ કહાડવા. નહીં તો ચણા ખાવા. ગમે તે ખાવું.” (આ છેવટના શબ્દ તે ગમ્મતમાં બોલ્યા) આ બધી વાત મહારાજ વિષે ચાલતી હતી છતાં માધવરાવ સાથે બોલવાનો જે પ્રસંગ હતો તેમાં અસ્પષ્ટ રીતે (બહુ ધીમેથી) બાબા બોલતા હતા. પછી ખુલ્લી રીતે મહારાજ તરફ જોઈ થોડાક ગુસ્સે થયાંનો દેખાવ કરી પોતાના માથાંના પાછળના ભાગ ઉપર બરોબર વચ્ચેથી હાથ કરી ખૂબ જોરથી બોલ્યા, ત્હારું, અર્ધું માથું હું લેઉં છું અને મ્હારું અર્ધું ત્હને આપું છું.” તે વખતે બીજી પણ કેટલીક એવીજ રીતની વાત થઈ. અને લોકો સઉ સઉને ઠેકાણે ગયા. પછી મહારાજે ત્રણ દિવસ અપવાસ કરવાની યોજના મનમાં આણી. પહેલે દિવસે આખો દિવસ અને રાત કાંઈ ખાધું નહીં. મ્હોંમાં પાણી પણ ન નાંખ્યું. બીજે દિવસે બાબાભાઉને ત્યાં એક વાર મ્હા કે કાફી થોડી લીધી. એ પ્રમાણે બે દિવસ ગયા. ત્રીજે દિવસ ઉગ્યો. અને અપવાસ વિષે બાબાના મુખમાંથી નીકળેલા શબ્દોનો લાંબો વખત વિચાર કરી મહારાજે નિશ્ચય કર્યો કે, હવે બાબા મ્હોંમાંથી જે શબ્દો કહાડે, તેમાંને તેમાં આપણા સંબંધમાં કાંઈ હુકમ કર્યા જેવું દેખાય તો તેનો શું અર્થ છે, વગેરે તરફ ન જોતાં તે કહે તે પ્રમાણે બરોબર અક્ષરશઃ ચાલવું, એવો પાછો નિશ્ચય કર્યો. વચ્ચે વચ્ચે તે ખંડો-બાના દહેરામાં બેસતા એવો ઉલ્લેખ પહેલાં કર્યોજ છે. તે પ્રમાણે ત્યાં બેઠાં બેઠાં આ વિચાર એમણે મનમાં આણ્યો. આ વિચાર ચાલતો હતો એટલામાં ખંડોબાના પૂજારીએ કે કોઈ બીજા ગૃહસ્થે દેવ આગળ મૂકવા માટે કે બીજા કશા માટે મૂઠી ભરી શીંગના દાણા લાવી આપ્યા. આપોઆપજ તે દાણા સામે આવ્યા તે ઉપરથી વિચાર આવ્યો કે, ‘બાબાએ અપવાસ કરવાનું કહ્યું તે વખતે શીંગના દાણા ખાવા એમ પણ કહ્યું હતું. અને તેમના કહેવા પ્રમાણે ચાલવાનો આપણે નિશ્ચય કર્યો છે, તો હવે તેમની ઇચ્છાથી આ જે દાણા મ્હોં આગળ આવ્યા છે તે ખાવા અને દિવસ કહા-

હવે; ખરી જો દાણા ખાઈનેજ તે દિવસ કહાણો. ચોથે દિવસે રોટલો ખાવાનું બાબતો કહું હતું. તેથી બાબાભાઈને ત્યાં તે જમવા જતાજ હતા તે પ્રમાણે આરવિ થયાં પછી તે ત્યાં ગયા. અને તે જ પીરસે તે ખાવું એવો વિચાર કર્યો. પ્રહેલેથીજ તે ફક્ત રોટલોજ ખાતા હતા. એટલે આ દિવસે પણ તેમણે એમને રોટલોજ પીરસ્યો. અને ત્રણ દિવસના અપવાસનાં પારણાં બાબાના કહેવા પ્રમાણે રોટલા વઢે કર્યા. તે દિવસ અપાઠ વઢ એકાદશીનો હતો. બાબાએ ત્રણ દિવસ અપવાસ કર્યા પછી રોટલો ખાવાનું કહું. ચોથે દિવસે આ એકાદશી આવી. હંમેશ એકાદશી કરવાનો એમનો નિયમ હતો. તેમાં જો ચાતુર્માસની આ એકાદશી હોવાથી તે જરા ચુંચણાડામાં યજ્ઞા કે એકાદશી કરવી કે બાબાએ કદા પ્રમાણે ‘ખાવું ? આ વિચાર ત્યાંયો ન આવ્યો એટલામાંજ જરા વાર પ્રહેલાંજ કરેલા નિશ્ચયનું કમરણ થવાથી તેમણે ઠરાવ્યું કે, આપણે તેમના તાબામાં છીએ માટે તેમનું કહેવું આપણે માન્ય. હવે ખીલે કાંઈ વિચાર કરવાનોજ નહીં. બાબાએ રોટલો ખાવા કહ્યો છે તો તે અનુશીલિત આવો. આ નિશ્ચય પ્રમાણે તેમણે ક્ષણમાં પીરસેલો રોટલો ખાધો. ઉનું પાણી પીવાનો નિયમ એક ચાલુજ હતો. તે ખંચ પડ્યો નહોતો. એકદમ અધરણનું ઉઠાવું પાણી નીચે ઉતરે કે મહોએ માંડતા. એણું ઉઠાવું પાણી તે પીતા, એવી પાણી પીવાની રીત જોઈ કેટલાકને એવો પણ સંશય આવતો કે ‘આ કોઈ તપસ્વી છે કે શું ? સાધારણ લોખ લોખ હોડો તેમની સાથે ભાવિક ખુદિથી અને પ્રેમથી વર્તતા અને પાસે આવવી બેસવા. તેમાંનાજ એક બાળકરામ તામતા એક સુંબાઈતા પરણુ જાતીના ગૃહસ્થ હતા. તેમનો ભાવ જણાયાથી મહારાજ પણ તેમની સાથે પરસાર્યની વાતો કરતા એ વાતો સાંભળી બાળકરામને પ્રેમ ઉત્પન્ન થતો. એવી રીતે ભાવિક લોકોનો પ્રેમ દેખાઈ આવતો, ત્યારે ખીજ બાળુએ ત્યાંના મહોટા મહોટા અભિમાની લોકો મહારાજનો દ્રેષ પણ કરતા આથી મહારાજે પણ વિચાર કર્યો કે અહીંના કેટલાક મહોટા મહોટા માણસોને આપણો ખૂબજ કંટાળો આવ્યો છે માટે હવે આ જગ્યા છોડી, કોઈ કોઈ વાર જઈને બેસીશો

જીએ તે એકાંત ખંડોખાના દહેરાંની જગ્યામાંજ જઈ ત્યાં કાયમ રહેવું એ ઠીક. એવો વિચાર મનમાં લાવી તે દિવસ ખાખાની આવડીનો હતો તેથી તેજ દિવસે રાત્રિને સમયે ત્યાંના લોકોના ત્રાસથી કંટાળી કાકાસાહેબનો વાડો છોડી દઈ ખંડોખાના દહેરામાં કાયમ જઈ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. અનાયાસે તેજ દિવસ ખાખાને આવડીમાં સૂવા જવાનો હોવાથી હંમેશ પેઠે બધા લોકો શેજ આરતિ માટે ગયા તે પ્રમાણે મહારાજ પણ ગયા; આરતિ પૂરી થઈ લોકો હજી પોતપોતાના મુકામ પર પાછા ફર્યા નહોતા એટલામાંજ બધા મહેલાં તે પાછા આવ્યા; અને કાકાસાહેબના વાડામાં જે પોતાનું સામાન હતું, તે ઉચકી કોઈને પણ પ્રખર મડવા ન દેતાં, તે વાડામાંથી બહાર નીકળ્યા. ખંડોખાનું દહેરું તેમણે જોઈ મૂક્યુંજ હતું, ત્યાં જવા માટે તેઓ નીકળ્યા. એક બે, દિવસ પછી આમાવાસ્યા હતી. રાત્રે અગીઆર વાગ્યાનો સુમાર હતો. તદ્દન ઘન અંધકાર હતો, ભયંકર અંધારું! ઝરમર ઝરમર વરસાદ પડતો હતો. બહાર કાંઈ દેખાતું નહોતું. ખંડોખાના દહેરાં તરફ વધારે અવરજવર ન હોવાથી, રસ્તાની માહિતી બરોબર પાછી થયેલી નહોતી અને કોઈ એમને જુએ નહીં એ હેતુથી ગભરાયલા ગભરાયલા જતાં જતાં ગમે તે બાબુએ રહી જઈ રસ્તો ભૂલ્યા, અને અર્ધો પોણો કલાક ખાડા ખેંચ્યામાં કાંટા કૂટામાં, તે દહેરાંની આબુબાબુ ફરી કર્યું પણ દહેરું કાંઈ જડ્યું નહીં. આવી રીતે તે અંધારી રાત્રે ત્રાસ લોગવતા લોગવતા તે કંટાળી ગયા. છેવટે ખાર વાળી ગયા પછી આખરે તે દહેરું જડ્યું અને હંમેશની રીત પ્રમાણે કડી કહાડી પોતાની હંમેશની જગ્યાએ ડાબી બાબુતા ખુણામાં જઈ બેઠા. દહેરામાં નિત્ય દીવો સળગાવનાર માણસ ગરીબ હોવાથી પંદર વીસ ચિત્તીટ બહુ તો અર્ધો કલાક બળે એટલુંજ લેવા પૂરતો. તેથી અંદર પણ અંધારુંજ હતું. એવી સ્થિતિમાંજ આવી મહેલા પ્રસંગને આનુસરી વિચાર કરતા કરતા આખી રાત ત પડી રહ્યા.

બીજો દિવસે સહવારે ગ્રામમાં કે વાડામાં ન જતાં, સ્વતંત્ર રીતે આપન સંધ્યા વગેરે જે કરવાનું તે કરી આરતિ વખતે

મસ્તીદમાં ગયા. તે વખતે મહારાજની સૂચના પ્રમાણે માધવરાવે ફરી બાબાને પૂછ્યું કે “હે પ્રભુ, તેમના અપવાસ પણ તહમારા કહેવા પ્રમાણે થયા. હવે તેમને જવાની રજા આપો” બાબાએ કહ્યું:—“હવે એક બે દિવસમાં નાના આવવાના છે, ત્યારે એના હિસાબ કરી જે કરવાનું છે તે કરીશું.” એ પછી આશરે બે ત્રણ દિવસ ગયા હશે એટલે નાનાસાહેબ ચાંદોરકર ત્યાં આવ્યા. બપોરની આરતિની વખતે બાબાની અને તેમની કાંઈ વાતચીત ચાલી. આરતિ વખતે ખૂબ લોકો ભેગા થતા, તેમાં મહારાજ પણ હતા. બાબાની ભાષા હંમેશની રીત પ્રમાણેની, કોઈને સમજાય કોઈને ના સમજાય એવી રીતનીજ હતી. નાનાસાહેબ સાથે વાત કરતાં કરતાં પણ મહારાજ તરફ જોઈ બાબાએ કહ્યું, “તહારી હું વાટજ જોતો હતો. ઠીક થયું આવ્યો તો, મહારે હવે (મહારાજ તરફ આંગળી કરી) આનો હિસાબ કરવાનો છે. તે હિસાબમાં મહારા તરફ ઘણું ખર્ચ આવી ગયું છે, કાંઈ બાકી રહ્યું નથી, છતાં બે ચાર ગાડી રહી છે. બે ચાર ગાડી બહુ થોડી છે. ઘણાખરો હિસાબ થઈ ગયા જેવોજ છે. આ’ના હિસાબનો નિકાલ કરવા માટે મહેં તહને બોલાવ્યો; તો, આવ્યો એ સાંજે થયું.” એના જવાબમાં નાનાસાહેબ ફક્ત માથું ધુણાવી ‘હા, બાબા; હા, બાબા’ કહેતા હતા. ફરી બાબાનું બોલવાનું શરૂ થયું, “હવે હું જલદીજ નિકાલ કરું છું. તું હંમેશ મહારી પાસેજ છે. નિકાલ કરવામાં નાના વગર મહારે પણ મેળ બેસતો નથી. તું આવ્યો સાંજે થયું; હવે બે ત્રણ દિવસમાં નિકાલ કરી નાંખું છું.”

નાનાસાહેબ ચાંદોરકર બહુ નહોતા રહેતા. તેમને ફાવે તેટલા દિવસ તે રહેતા અને જતા. બાબાની રજાની પણ તે અપેક્ષા નહોતા રાખતા. તે પ્રમાણે તેજ દિવસે અથવા બીજે દિવસે તે ગયા. મહારાજનો માધવરાવની પાછળ હંમેશનો તગાદો ચાલુજ હોય કે, ‘અરે, મહુને જવાની રજા અપાવો. મહુને બહુ ત્રાસ થાય છે. નાનાસાહેબને આવવા દો, નાનાસાહેબને આવવા દો, એમ બાબા કહેતા હતા, તે પણ હવે આવી ગયા.” એના જવાબમાં માધવરાવ

કહેતા, ‘ શું કરું, ત્હમને તે છોડતા નથી, ત્હમારો કાંઈ વર્મ હશે. ત્હમારો હિસાબ થવાનો, હિસાબ થવાનો કહ્યાં કરે છે. ત્હમને જવા દેવાનો ધરાદો જણાતો નથી. તો પછી વારંવાર શું કામ પૂછવું. છતાં ત્હમારે માટે ફરી એકવાર પૂછી જોઈશ. એક બે દિવસ જવા દો, પછી પૂછીશ. ” માધવરાવની મારફતે બાબાની રજા લેવાનું કારણ એ કે એમની સાથેજ હંમેશ બાબા પ્રેમથી બોલતા અને તે પણ બાબા સાથે લાડથી બોલતા. એ પછી પણ બે ત્રણ દિવસ ગયા, શ્રાવણ મહિનો તુરતનોજ બેઠો હતો. એક દિવસે બપોરે આરતિ વખતે ઘણા ખરા લોકો હાજર હતા. મહારાજ બાબાનો ડાબો પગ ચાંપતા બેઠા હતા. તેમની ડાબી બાજુએ તેમની પાસેજ માધવરાવ બેઠા હોઈ બાબાનો જમણો પગ ચાંપતા હતા. તે શાંત સમય જોઈ મહારાજે માધવરાવને નિશાની કરી કે “ હવે મહારા જવા વિધે પૂછી લો. ” માધવરાવે તરતજ બાબા આગળ વાત કહાડી, “ દેવ હવે આમને જવાને રજા આપોને ? એને ખૂબ દિવસ થયા, રોજ રજાને માટે મહારી આગળ નોખત વગાડે છે. નાના આવવા દો, નાના આવવા દો એમ આપ કહેતા હતા. હવે નાનાસાહેબ પણ આવી ગયા. આ બિચારાને કાંઈ પોતાનો ધંધો કરવાનો હશે માટે હવે એને જવા દો. ” આવી રીતે વાત કહાડતાંજ બાબાએ બોલવાની શરૂઆત કરી. તેમની તે વખતની મુખમુદ્રા પ્રસન્ન અને શાંત હતી. માધવરાવને બાબા ‘ શામા ’ કહેતા. બાબા કહે, “ અરે શામા જો હવે હું એના સંબંધમાં જે બોલું છું તે બરોબર ધ્યાન દઈ સાંભળ, એને દોઢ વર્ષ, ના, ના, ચાર વર્ષ અહીં રહેવાનું છે. ચાર વર્ષ થશે એટલે એને મહાગસાપતિ મળશે. એનો એકંદર બધો હિસાબ થઈ ગયો. માધવરાવે પૂછ્યું, ‘ પ્રભુ શું આને અહીં ચાર વર્ષ રાખશો ? ’ બાબાએ કહ્યું, “ હા, હા, ચાર વર્ષ એણે અહીં મુંગા મુંગા વિઠોબાના દહેરામાં (ખંડોબાના દહેરાને બાબા વિઠોબાનું દહેરું કહેતા) બેસી રહેવું. કોઈની લાંબગડમાં પડવું નહીં. એનું આગળ બહુ સાઈ થવાનું છે. એના જેવું કોઈનુંજ નથી એવી એની યોગ્યતા છે. બધી દુનિયા એક બાજુ અને આ એક બાજુ.

દાદાને ત્યાં રોટલો પીઠલું ખાવું, અને વિઠાબાના ઢંઢિરામાં મુંગા મુંગા બેસી રહેવું. મહારે જે કરવાનું છે તે હું કરી લઈશ.” “ખાખાનું આ લાખણ સાંભળી અને તેમાંનું, ‘ચાર વર્ષ અહીં રહેવું પડશે’ એ વાક્ય સાંભળી મહારાજના મનમાં બહુ ગભરાટ થઈ ગયો. મગજ વિચાર શૂન્ય થઈ ગયું અને માથું નીચે ઘાલી ખૂબ રડવા લાગ્યા. તેવી સ્થિતિમાંજ માધવરાવ તેમને કહે છે, “મહારાજ મળી ચૂક્યો તમને તમારો ચુકાદો.”

સાર્થખાખાના આ લાખણથી ત્યાંના લોકોના ધ્યાનમાં આ વાત સ્પષ્ટપણે આવી ગઈ કે ચાર વર્ષમાં ખાખા પૂર્ણ કૃપા કરી મહારાજને વિશેષ પ્રકારની ભેટ આપશે. પહેલેથીજ ઘણાએ લોકો મહારાજનો દ્રેષ કરતા હતા, તેમાં ખાખાના આ લાખણથી અગ્નિમાં તેલ હોમાયા જેવું થઈ વધારેજ દ્રેષ ઇર્ષ્યા વધતાં ગયાં. જેમનાથી આ બીલકુલ સહન ન થયું, તેમાંના એક મુંબાઈના પરભુ જતીના ગૃહસ્થ ત્યાં હતા તેમના મ્હેંમાંથી તરતજ આ શબ્દો બહાર પડ્યા. “ખાખા, આ શું ? અમે તમારા પગ પાસે ખૂબ દિવસો કહાડ્યા, અમારે વિષે તમોએ કાંઈજ કહ્યું નહીં; અને આ હમણાં નવાજ આવેલા, તેની નથી કોઈને ઓળખાણ કે પિછાન, તેને તમો ચાર વર્ષમાં આપની પૂર્ણ કૃપાનું આધ્યાસન આપોછો અને આખી દુનિયા એક બાબુએ અને એ બીજી બાબુએ એમ કહો છો. અમે શું આપના પગ પાસે દિવસો કહાડ્યા તે ફેગટ કે ? એમની ઉપર પૂર્ણ કૃપા કર્યાની વાત ત્રાંખાના પતરાં ઉપર લખી આપો છો કે ? એ’વા શબ્દો તે ગૃહસ્થના મ્હેંમાંથી બહાર પડતાંજ, ખાખા ત્હેના સામે જોઈ મ્હોટેથી બોલ્યા, ‘અરે, હું બોલું છું તે બોલું સમજે છે કે ? આ મત્રીદ બોટાંની છે કે ? અરે હું જે બોલ્યો તે બોલ્યો. મહારી પાસે અને મહારે જે કાંઈ હોય ન હોય તે બધું આને મ્હેં આપી દીધું છે. તામ્રપટ લખી આપો છો એમ તું પૂછે છે, પરંતુ મ્હેં તેને સોનાનાં પત્રાં ઉપર લખી આપ્યું છે, સમજ્યો ? હવે ત્હારે કહેવું હોય તે કહે.” આ પછી ખાખાએ મહારાજ તરફ વળ્યાં જેવું કરી એટલોજ સવાલ કર્યો કે, “કેમ રે, તાંખાનું

પત્રું સારું કે સોનાનું ?” તે વખતે મહારાજની સ્થિતિ તદ્દન મૂઠ થઈ ગયાં જેવી થઈ ગઈ હતી. કોઈ પણ પ્રકારનો વિચાર કરવાની શક્તિ તેમનામાં નહોતીજ, અંખમાંથી એક સરખી અમુધારા આવતી હતી. એટલે એ કું ઉતાર આવે? પરંતુ બાળમ ઉતારની અપેક્ષા રાખતા હતા તેથી, “મહને એમાં કાંઈ સમજાતું નથી” એકલાજ શબ્દ બહુ મુશ્કેલીથી તેમના મોંમાંથી નીકળ્યા. ફરી બાળાએ કહ્યું, “અરે, જાંબાનું પત્રું ઘસાઈ બાક છે, તે ઉપર કાટ મહુડે છે; અને સોનાનું પત્રું તો જેવું હાથ તેલુંજ રહે છે. તેને ગમે તે કરવામાં આવે તો પણ તે સોનું એમનું એમ રહે છે. જેવું શુદ્ધ સોનું તેવો તું બધાં બેઠાં ત્યાં સાંધમોલા હવે તારા હાથમાં સોનાનું પત્રું આપ્યું છે, એ બરોબર ધ્યાન રાખ. અને હવે મહારી પાસે બહુ નહીં આવે તો પણ ચાલશે. ગમે ત્યારે એકવાર આવતો જા. પણ તું મહારી સાથે બોલતો નહીં અને હું પણ તહારી સાથે બોલીશ નહીં. ચાર વર્ષે મહાજસાપતિ તહને મળશે, અને જે થવાનું છે તે તહને એની મેળે સમજાશે, તહારા બાપદાદાનો અને અમારો સેંકડો વર્ષથી જાણાનુંબંધ છે.” એ ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, ‘બાબા મહારો કોઈ પણ પ્રકારનો એવો અધિકાર ન હોવા છતાં આપ કહો છો તેવું મહત્વ, મહોટાપણું, મહને શું કામ ? મહારે તેવી રીતની કે કોઈ પણ જાતની ઇચ્છાજ નથી, મહને ઘેર જવાદો. મહને જવાની રજા આપો.” બાબાએ કહ્યું, “અરે, હવે તું કોઈપણ વાતનો વિચાર કરતો નહીં. તહારો અધિકાર શું છે તે મહે પૂરેપૂરો જાણી લીધો છે. ઘણાં વર્ષોથી હું તહારી પાછળ છું. આજ સુધી સારા માઠા જે જે બ્યવહારો તહારા તરફથી થયા, તે બધા મહેજ કર્યા. તહે મહને ઓળખ્યો નથી પણ મહે તહને પૂરેપૂરો ઓળખ્યો છે. ઘણા વર્ષોથી મહારા હૃદયમાં હું તહારો ધ્યાસ કરું છું. હવે ક્યાં જવાનું અને ક્યાં આવવાનું !!! અને એટલું છતાંએ તહારથી ન બને તો ન કરીશ. (પોતાની છાતી ઉપર હાથ લગાડી અને તે ઠોકી) હું ખેતે સાથે આવી તહને દીકરી કહાડી આપીશ. મહારે હાથે હું તહને ગાડીમાં બેસાડીશ અને કોઈપણ

જગ્યાએ તે ગાડીને ઉભી ન રહેવા દેતાં એકદમ ઠેઠ ઠેકાણા ઉપર મ્હારે જ્યાં પહોંચાડવાનો છે ત્યાં પહોંચાડી દઇશ.” આ’વી રીતે બાબાનું ભાષણ થયું. મહારાજ ગુપચુપ નીચું માથું રાખી બેઠા હતા. તેમનાથી કાંઈ બોલાયુંજ નહીં. સર્વત્ર લોકો શાંતપણે સાંભળતા હતા. કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહીં. તે મુંબાઈવાળો ફક્ત ફરી બોલ્યો કે, “બાબા, આ શું? તહમે તો આમને બધું આપી દીધું!” બાબાએ કહ્યું, “હા, હા, બધું આપી દીધું. તે ગમે તેવો હોય તો પણ તે મ્હારો છે. તેનામાં મારામાં કાંઈ ફરક નથી. તેની બધી જોખમદારી મ્હારી ઉપર છે.” વગેરે વગેરે મહારાજ વિષે બોલવું થયાં પછી હુંમેશ પેઠે આરતિ થઇ.

પ્રકરણ આઠમું.

તપશ્ચર્યાના રહેલાં ચાર વર્ષો.

છેલ્લાં પ્રકરણમાં વર્ણન કર્યાં પ્રમાણે શ્રી સાધનાબાએ મહારાજને પોતાના કૃપાછત્ર નીચે લીધા તે વખતથી મહારાજને પોતાના પહેલાંના બધા વિચારો બદલ્યા. ઘેર જવાના બધા વિચારો બંધ થયા. હવે આપણે અહીં ચાર વર્ષો કહાડવાનાજ છે, માટે વીશી-માં કે બીજા કોઈને ઘેર ખાતા બેસવા કરતાં આપણી સ્ત્રીને બોલાવી લેવી એ ઠીક. અહીં ત્યાં આપણે રહીએ તે કરતાં એક જગ્યાએજ રહીએ તો ખાવાપીવાની સવડ થશે અને તેને પણ સેવાનો લાભ મળશે. બેઠને સવડ પડતું થશે. એ’વા વિચાર મનમાં આવ્યો પરંતુ એ વાત પણ બાબાને પૂછીને કરવી એવો નિશ્ચય કરી ચાર પાંચ દિવસ ગયા પછી એક દિવસે ત્રીજે પહોરે બાબાને એ બાબત પૂછવા માટે તે મસ્તીદમાં ખાસ ગયા. તે વખતે બાબા એકલાજ બેઠા હોઇ પોતાની ફાટેલી કફની શીવતા હતા. મહારાજ પાયરી રહડી ઉપર જતાંજ તેની પર ગુસ્સે થઇ કહ્યું, “શા માટે આવ્યો. ચાલ નીકળ.” એટલેકે મહારાજ ઉપર જઇ શક્યા નહીં. પાયરીની નીચેજ ઉભા રહી કહ્યું, “બાબા,

મહારે કાંઈ પૂછવાનું હતું, તેથી ખાસ આવ્યો. ” નીચું માથું રાખી બાબા શીવતા હતા, તેમણે માથું ઉચું કરી તેમને પૂછ્યું ‘ શું પૂછવું છે ? પૂછવું હોય તે પૂછ. ’ મહારાજે કહ્યું, ‘ બાબા ચાર વર્ષ અહીં રહેવાનું ત્હમે કહ્યું, હું એકલો અહીં રહું, અને સ્ત્રી એકલી ત્યાં રહે, તે કરતાં ત્હને અહીં બોલાવી લઉં કે ? એટલે તેને પણ આપની કાંઈક સેવાનો લાભ મળે. ’ તરતજ બાબાએ ઉત્તર આપ્યો, મ્હને કાંઈ ના પૂછ. પેલી ખાપડેની સ્ત્રી છે, તેને પૂછ. તેને કહે, મહારી સ્ત્રીને બોલાવી લે, તે તને આણી આપશે. “ આ વખતે દાદાસાહેબ ખાપડે (ઉમરાવતી) પોતાનાં પત્ની સહિત તુરતનાજ ત્યાં આવ્યા હતા. પરંતુ તેમના પત્નીને મહારાજે કાંઈ પૂછ્યું નહીં. એમણે બાબાના કહેવાનો અર્થ એવો કહાડ્યો કે બાબાના મનમાં હાલ આપણે આપણી સ્ત્રીને બોલાવવી એમ નથી, તેથી તેમણે તેમના લાઈને ધુણીએ પત્ર લખ્યો કે, “ હું અહીં છું, અહીંથી મ્હારું આવવાનું થવાનું નથી, માટે ત્હમો એકવાર આવી જાવ. ” વાડામાંથી મુકામ ઉઠાવ્યાં પછી ત્યાં જવા આવવાનું અંધ કર્યું હોઈ, કારણ વગર કોઈ સાથે બોલવા ચાલવાનું કરતા નહીં. ફક્ત આરતિની વખતે મસીદમાં જવું અને બાબાનાં ઓઠવાનાં પાથરવાનાં મૂકવાનો જે સામાન છે તે થાંભલા પાસે ધુણી પાસે ઉભા રહેવાનો તેમનો હંમેશનો વહિવટ હતો. આરતિ થઈ રહે કે ફરી ખંડોબાના દહેરામાં આવી બેસતા. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ ગયા. એક દિવસે એ ખંડોબાના દહેરામાં હતા ત્યારે બાબાની પૂજા આરતિ કરનાર મેઘા નામનો બ્રાહ્મણ બાબાની આરતિ પહેલાં નિત્યનિયમ પ્રમાણે ખંડોબાની પૂજા કરવા આવ્યો. મેઘો ગુજરાતી કે મારવાડી જાતિનો બ્રાહ્મણ હોઈ સાઠે સાહેબનો આશ્રિત હતો; અને બાબાની પૂજા આરતિ તેજ કરતો. આરતિ પહેલાં ગામમાંના બધાં દહેરામાં પૂજા કરી આવ્યા પછી સાઈબાબાની પૂજા માટે તે જતો. શિડીમાં બીલ્લીનું ઝાડ ન હોવાથી ગાઉ બે ગાઉ પરથી બીલ્લી લાવી બાબાને મ્હડાવ્યાં શિવાય અન્ન ગ્રહણ ન કરવું એવો નિયમ એણે એના મરણ સુધી પાળ્યો. તે શિવાય બીજા પણ તેના પુષ્કળ નિયમ ધર્મ

હતા. તે પોતાનો બધો વખત પરમેશ્વરની એમ બાબતની લક્ષિત કરવામાં ગાળતો. તેનું વર્તન આવી રીતે બહુ સુંદર હોઈ, આબાલ વૃદ્ધ સર્વને અનુકરણીય હતું. બ'ડોળાનાં દહેરામાં તે દિવસે પૂજા કરવાને આવ્યા, પછી તેને શું લાગ્યું તે કોણ જાણે, પણ તેજ એની મેળે મહારાજ સાથે વાત કરવા લાગ્યો. તેમે મરાઠી બરોબર આવડતું નહોતું એડું મરાઠી, એડું હિંદી, એડું તેની પોતાની ભાષામાં એવું મિશ્ર ભાષામાં તે બોલતો હતો. તેણે પૂછ્યું, 'તહમો કયાં જમો છો?'

મહારાજ—“બાળાભાઉને ત્યાં.”

તે—“વીશીમાં કે?”

મહારાજ—“હા.”

તે—“ત્યાં શું કામ જવ છો. અમારે ત્યાં આવતા જાઓ.”

મહારાજ—“તહમારે ત્યાં એટલે કયાં?”

તે—“અમારે ત્યાં એટલે દાદા કેળકરને ત્યાં.”

મહારાજ—“દાદાના કહ્યા શિવાય હું ત્યાં કેવી રીતે આવું.”

તે—“હું દાદા કેળકરને ત્યાં જ જમું છું.”

મહારાજ—“તહમો જમો છો એ ખરું પરંતુ તેમના કહ્યા શિવાય હું કેવી રીતે જઉં.”

તે—“દાદા કેળકરનું ત્યાં શું છે એ બધું સાંજબાબાનું છે.

બાબાએ બધું આપ્યું છે. તેમાં દાદાનું શું છે? તે શું ખવરાવે? બાબા ખવરાવે છે.”

મહારાજ—“ગમે તેનું. ભલે ને હોય. દાદા કેળકર કરે છે માટે તેના બોલાવ્યા વિના હું કેમ આવું?”

તે—“તેને બોલાવવાની શી ગરજ? હું તમને બોલાવું છું.”

મહારાજ—“ઠીક જોઈશું.”

તેણે વિચાર કર્યો કે “એમના મનમાં આવવાનું નથી તો આપણે શું કામ આગ્રહ કરવો.” તેથી તે કાંઈ વધારે બોલ્યો નહીં. એ પછી એ ત્રણ દિવસે, આરતિ પહેલાં મહારાજ મસીદમાં ગયા. તે વખતે બહુ લોકો ભેગા થયા નહોતા. માધવરાવ વગેરે

ત્રણ ચાર જણાજ હતા. મહારાજને પાસે જોઈ બાબાએ પૂછ્યું,
 “બાપુ જામે છે ક્યાં? મહારાજે કહ્યું. “બાબાભાઈને ત્યાં,”
 બાબાએ પૂછ્યું, “બાબાભાઈ ચાંદોરકરને ત્યાં?” મહારાજે કહ્યું
 “હા, તેને ત્યાંજ ખાઉં છું. (એવો ઉત્તર આપી એક વખત
 થોભી પૂછ્યું) ત્યારે ત્યાંજ ખાતો ભાઈને?” બાબાએ કહ્યું,
 “હા ત્યાં પણ ખાવું, અને કોઈ બોલાવે તો ત્યાં પણ જવું.”
 મહારાજે કહ્યું, “જે ત્રણ દિવસ પહેલાં પેલો મેલો કહેતો હતો
 કે અમારે ત્યાં જમવા આવ્યાં કરો.” બાબાએ કહ્યું “ત્યારે તે
 ઉત્તમ છે. મેલો બોલાવે તો ત્યાં જવું. આપણે આપણી મેળે
 દાદાભટ્ટને ત્યાં રોટલો પીંડવું ખાવું અને વિઠોબાના દહેરામાં મુંગા
 ચુગા ખેસવું.” (બંડોબાના દહેરાને બાબા વિઠોબાનું દહેરું કહેતા
 હતા) માધવરાવ પાસે હતાજ. તેમણે કહ્યું, એ તો બાબાએ
 પહેલેથીજ તમને કહ્યું હતું કે દાદા કેળકરને ત્યાં જમવું
 અને વિઠોબાના દહેરામાં ખેસી રહેવું. ત્યારે બાબાભાઈને ત્યાં શું
 કામ જાવ છે? હવે તમારે કોઈ પણ વાતનો વિચાર કરવાની
 જરૂર નથી. બાબાએ તમને બરોબર ગોંધી રાખ્યા છે. હવે તમારે
 અમારું કે કોઈ બીજાનું સાંભળવાની જરૂર નથી, તેમજ તમારાં મન
 પ્રમાણે ચાલવાનું નથી.” મહારાજે કહ્યું, “અરે માધવરાવ, દાદાને
 ત્યાં જમવા જવાનું હોય તો, તો તેણે મહને “આવો” તો કહેવું
 જોઈએ કે હુંજ મહારી મેળે ત્યાં જઈ ઉભો રહું? “માધવરાવે
 કહ્યું, “ઠીક હું કહી દઈશ” એટલામાં આરતિનો વખત થયો
 અને લોકો ભેગા થવા લાગ્યા. દાદા કેળકર પણ આવ્યા. તરતજ
 માધવરાવે તેમને કહ્યું, “આને બાબાએ તમારે ત્યાં પીંડવું રોટલો
 ખાઈ બંડોબાના દહેરામાં મુંગા ચુગા ખેસવાની આજ્ઞા કરી છે.
 અને તમને તેને જમાડવાની આજ્ઞા થઈ છે.” દાદાએ કહ્યું,
 “ઠીક, અતિ ઉત્તમ.” અને તેમણે તરતજ ત્યાંને ત્યાંજ મહારાજને
 કહ્યું કે આજથી અમારે ત્યાં આવતા જાઓ. કોઈ નવું
 આવ્યું ગયું હોય અને તેની ખાવાપીવાની સવડ ન હોય તો તેની
 સવડ કરવા માટે દાદા કેળકરને બાબાએ એક ખેતર લઈ આપ્યું
 હતું. આ પ્રથમ મહારાજને ખબર નહોતી તેથી તેમણે તેમને

ત્યાં જન્મવા જવા માટે પહેલું અનમન કર્યું. પરંતુ તેમને એ વાતની ખબર પડી અને બાબાએ પણ ત્યાં જવા કહ્યું, એટલે ત્યાંજ તેમનું બાવા પીવાનું ત્યારથીજ શરૂ થયું.

પરંતુ તેમને હંમેશા ગરમ પાણીની જરૂર પડતી તેથી ફક્ત તે માટે બાબાભાઉ ચાંદોરકરને ત્યાં તે જતા. કારણ ત્યાં રહી માટે હંમેશા પાણી ઉકળતુંજ હતું. શ્રાવણ મહિનામાં કેળકરને ત્યાં જન્મવાની શરૂઆત થઈ અને રહેવા બેસવાનું ખંડોબાના દહેરામાં. એ દહેરાની દક્ષિણ બાજુએ કેટલેક દૂર એક ખેતરમાં એક ખંડીએર કુવો, અને લીંબડાનું ગાડ છે. ત્યાં સ્નાન સંધ્યા માટે તે જતા અને કાંઈ જોઈતું કરતું હોય તો માધવરાવ દેશપાંડે પાસેથી લેતા. તે પ્રમાણે એક ડોલ અને દોરડું માંગી લીધાં હતાં. માધવરાવ શિવાય, ગોવિંદ કમળાકર દિક્ષીત, મુંબાઈના બાળકરામ, અને ભાઈ નામના એક ગૃહસ્થ, વાસુકાકા વગેરે પાંચ સાત જણા મહારાજની થોડી ઘણી સવડો પૂરી પાડવામાં મદદરૂપ થતા, પણ મ્હોટા મ્હોટા લોકો તો તેમની વિરૂદ્ધજ હતા. ઉપર કહેલા માણસો મહારાજની સંભાળ રાખતા તોપણ મહારાજ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાનું કામ બીજાને કહી પણ કહેતા નહીં. જ્યારે કાંઈ અટકી પડે ત્યારે તેટલા વખત માટેજ કરાવી લેવું જોઈએ તેથી કરાવી લેતા. તેજ પ્રમાણે કારણ વગર કોઈ ત્યાં આવે તો તે તેમને પસંદ પડતું નહોતું. તેથી કારણ વગર બહુ લોકો ત્યાં આવતા નહીં. કુવા ઉપર સ્નાન સંધ્યા કરી રાત દિવસ દહેરાનું બારણું બંધ કરી (તેને અંદરથી કડી નહોતીજ) એમના ઠેકાણા ઉપર-બૂણામાં-બેસી પહેલેથીજ ધ્યાન ધારણા વગેરેની રીત તેમને સાધ્ય થઈ હતી તે પદ્ધતિથી ઇશ્વરાધન કરતા. આરતિ વખતેજ ફક્ત જતા અને આરતિ થયે પાછાં આવતાં કેળકરને ત્યાં જમીનેજ તેઓ ખંડોબાના દહેરામાં જતા. એ શિવાય ગામમાં કે મસીદમાં જતા નહીં.

ગોવિંદ કમળાકર દિક્ષીત મહારાજ શિડી આવ્યાં પછી સાત આઠ દિવસે ત્યાં આવ્યા હતા. અને તેમને પણ બાબાએ કેળકરનેજ

ત્યાં જન્મવાનું કહ્યું હતું. તે પ્રમાણે મહારાજ અને તે એક ઠેકાણે જન્મતા હતા. એકવાર એ દિક્ષીત, બાળકરામ, મહારાજ અને એ ઉપરાંત થોડાક લોકો મસીદમાં હતા ત્યારે મહારાજ તરફ આંગળી કરી અને તે બેઠ તરફ જોઈ બાબાએ કહ્યું, “તમે બેઠ આને છોડશો નહીં એ તમારા ગુરુ છે.” બાબાનું આ વાક્ય તમણે લક્ષમાં રાખ્યું અને હવે આપણે એમને ન છોડવા, અને એમનું જે કામ આપણાથી થાય તે કર્યા કરવું, એવો વિચાર કરી તે બેઠ ખંડોબાના દહેરામાં આવી બેસતા. મહારાજ કોઈ કોઈવાર તેમને પરમાર્થની વાતો કહેતા. પછી તેમને શું લાગ્યું તે કોણ જાણે, તેમણે તે બોલવાનું બંધ કર્યું. બાળકરામને તેવી વાતનો પ્રેમ હોવાથી બાળકરામે બાબાને કહ્યું, ‘તમે તો આમને ગુરુ માનો એમ કહ્યું પરંતુ અમે તેમ ચાલીએ છીએ છતાં હમણાં હમણાં તે અમોને કાંઈ કહેતા નથી. બાબાએ કહ્યું, “નહીં કહે તો નહીં, ત્યારે હવે પાંડિત્ય કરવા ક્યાં જવાનું છે !”

સુમારે એક મહિનો કેળવ કરને ત્યાં મહારાજે ભોજન કર્યું. પછી પોતાને માટે તેમને ત્રાસ થાય છે એમ દેખાઈ આવ્યું તેથી પોતાનો ભાર બીજા ઉપર પડવા ન દેવો જોઈએ પણ બાબા તો અહીં જન્મવાનું કહે છે. મહારાજે મન તો દાદાને ત્યાં જવાનું નથી. હું હવે ત્યાં જવાનું છોડી દઉં છું એમ તેમણે ગો. ક. દિક્ષીતને કહ્યું, “દિક્ષીતને પણ તેજ અનુભવ આવ્યો. તે ઉપરથી તેણે કહ્યું, “હું પણ ત્યાં જવાનું બંધ કરું છું.” મહારાજે કહ્યું, “તમે હમણાંજ શું કામ છોડો છો ? જેટલા દિવસ નહે તેટલા દિવસ નભાવો.” પરંતુ તે તેમને રૂચ્યું નહીં અને તે ભિક્ષા માગી ખાવા લાગ્યા, મહારાજે ન જવાનો નિશ્ચય કર્યો; અને તેજ દિવસે મસીદમાંથી આરતિ કરી રીત પ્રમાણે દાદાને ત્યાં જન્મવા ન જતાં બારોબાર ખંડોબાના દહેરામાંજ ગયા. તે અનંત ચતુર્દશીનો દિવસ હતો. દાદા અનંતનું વ્રત કરતા તેમની પૂજા વગેરે થયા પછી મહારાજ જન્મવા આવ્યા નહીં એમ જોઈ તેમને બોલાવવા માટે તે તે દહેરામાં આવ્યા. તેમને મહારાજે કહ્યું, ‘દાદા આજથી તમને ત્રાસ ન આપવો એમ

મહે નિર્લક્ષ્ય કર્યો છે. હદમાર્ગ માણસો (કુટુંબ પરિવાર) પણ
 થેર નથી; ધરમાં રાંધણી અડધાણ માટે હવે આ આમહ ન કરે.
 હવે હું આવવાનોજ નથી” તેમણે ખૂબ આમહ કર્યો. કંઈ નહીં
 તો આજે તો, અત્યંત ચતુર્દશી છે માટે આવો. “મહારાજે કહ્યું,
 મહને શરમ આવે છે, માટે હવે નહીંજ.” આખર તે તજ ગયા.
 દાદા માછા ગયા. મહારાજે બાપા પીવાતું હવે શું થશે તેનો
 કંઈજ વિચાર કર્યો નહીં. નિત્ય નિયમ પ્રમાણે સ્નાન સંક્રા
 કરી ઇશ્વરચિતનમાં આનંદે તે દહેરામાં બેસી રહી કાળ ગાળવા
 મંડ્યા. આરતિએ જવાનો નિયમ કંઈ તેમણે છોડ્યો નહીં. એવી
 રીતે બે ત્રણ દિવસ નિકળી ગયા. દાદા કેળકરને આમહ ચાલુજ
 હતો. તેઓ કહેતા કે બાબાએ અમારે ત્યાં રોટલો પીઠહું
 આવાની આજ્ઞા કરી છે, છતાં તમોએ કેમ તે છોડ્યું? મહારાજે
 ત તરફ કંઈ ધ્યાન ન આપ્યું. બાબાની આજ્ઞા માન્ય કરવા માટે
 તેમણે કેળકરને કહ્યું કે, “બાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે તમારે બે
 રોટલો પીઠહું ખવડાવવું હોય તો એટલું કરો કે લોટ મીઠું મહને
 આપતા બાબો, હું મહારી મેળે કરી બાઈશ. કેળકરે તે જાત
 કબુલ કરી અને તે દિવસથી ચોખા, દાળ, મીઠું, મરચાં વગેરે જે
 કંઈ સાહિત્યની જરૂર પડે તે બધું આપતા. કેળકરને
 ત્યાંથી સીધું આવ્યું તે પહેલાં એક દિવસ ગામના બ્રાહ્મણોનીને
 મહારાજ બે ત્રણ દિવસના અપવાસી છે એમ ખબર પડી
 હોવાથી તે ત્યાં આવ્યા અને બહુ વિનયથી કહ્યું, “મહારી
 એક ઇચ્છા છે તે પૂરી કરો તો સાહે તમો અમારા ખંડોવાના
 દહેરામાં બેઠા અને બે આર દિવસથી તમો જૂખ્યા છો, એમ
 ખબર પડી છે, તેથી હું દરરોજ અહીં સીધું મોકલતો જઈશ,
 તમો તમારે હાથે કરી બાજો. નહીં તો ગામમાં
 બ્રાહ્મણનાં ઘરો છે, તેમાંથી તમો કહો ત્યાં સીધું મોકલતો
 બાઈ અને તમો ત્યાં જઈ જમજો. પરંતુ મહારો આ નિયમ ચાલે
 એવું કરો. હું અહીં છું ત્યાં સુધી મહારી સેવા સ્વીકારો એટલી તો અનુ-
 કુળતા મહને પરમેશ્વરે આપી છે.” હા, ના કરતાં કરતાં છેવટે મહારાજે
 કહ્યું, “હીક બાઈ તમહારી ઇચ્છા છે તો હું મહારે હાથે રાંધી બાઈશ.

સીધું મોઢાલી આપવો. તે પ્રમાણે તેને ત્યાંથી સીધું આવવા લાગ્યું. અને બીજે દિવસે દાદાએ સીધું આપવાનું ઠેરવી તે પ્રભુ મહારાજને સીધું મોઢાલાવી આપવા દાખ્યા. એવી રીતે બે ઠેકાણેથી સીધાં આવવા માંડ્યાં એટલે મહારાજે દિક્ષીતને કહ્યું, “હવે શું કામ બિલા માંગો છો તમો અને હું મળીને રાંધી ખાઈશું.” બેઢિના તે વિચાર કર્યો. દિક્ષીતે હાલમાંના બિતર ભાગમાં એક સાધારણ ખાંધેલી ખુદ્દી એવી એક ખંડીએ પરસાળ હતી. ત્યાં પ્રથમ વગેરે મૂકી બધી વ્યવસ્થા કરી. પહેલે દિવસે બધું બેશું કરતાં મોડું થયું. ત્રણ ભાર વાગી ગયા. આરતિ પ્રભુ થઈ ગઈ હતી. “આજે પહેલો દિવસ છે, ખાખાને માટે નૈવેદ્ય લઈ જવો એમ કહી મહારાજે પોતાને હાથે બાબરીનો રોટલો અને શાક અથવા પ્રીઠલું કર્યો. બેઉ મળીને રસોઈ કરતા હતા ત્યાં પાસેજ પરસાળના અંદરના ભાગમાં એક કાળો કુત્રો ઘણો વખત બેસી રહ્યો હતો. તેમની રસોઈ થઈ ત્યાં સુધી તે બેઠો હતો. રસોઈ થઈ રહ્યાં પછી, દિક્ષીતે કહ્યું, હું નૈવેદ્ય લઈ જઈ છું,” તે ઉપરથી તેને, “આજે પહેલો દિવસ છે હુંજ લઈજઈ છું, પછી કાલથી બેઈશું” કહી, મહારાજ પોતે નૈવેદ્ય લઈ નીકળ્યા. તે પરસાળના દિવસ હતા છતાં તે દિવસે તાપ સખત હતો, પણ શેઠાઈ જતા હતા. છતાં અપ્પેલીઆ સાથે નૈવેદ્ય લઈ મસીદમાં ગયા. નીકળતી વખતે તે કુત્રાએ તેમની તરફ અને તેમણે તે કુત્રા તરફ બેશું અને મહાર તીકળ્યા ત્યાં સુધી તે કુત્રો તેમની પાછળ ગયો. મહારાજે દિક્ષી- તને કહ્યું, “ખાખા પાસે જઈ આવીને આને પ્રભુ ખાવાનું નાંખશું અને પછી જમીશું.” પરંતુ બહાર આવ્યા પછી કુત્રાને પાછળ આવતો બેઈ, તેમણે વિચાર કર્યો કે, “આને ખવડાવવાનો આપણો વિસ્માર છે પ્રભુ પાછો આવું ત્યાં સુધીમાં એ ચાહ્યો જશે કે? આટે એને હમણાંજ ખવડાવવાને દિક્ષીતને કહેવું એવો વિચાર કરી પાછળ જીએ છે તો તે અદ્વય થઈ ગયો એ અંદર હોય તો દિક્ષીતને એક ટુકડો જાંખવાનું કહેવાના હિદેશથી દિક્ષી- તને “કુત્રો ત્યાં છે કે, હોય તો તેને ટુકડો નાંખવો” એમ મહારાજે કહ્યું. તેણે કહ્યું, “તે અંદર સથી તો તમારી સાથેજ

નીકળ્યો.” તે કુત્રાની ખૂબ શોધ કરી પરંતુ તે મળ્યો નહીં તેથી ફરી દિક્ષીતને, “તે કુત્રો આવે તો તેને ખવડાવજો,” એમ કહી મહારાજ નૈવેદ્ય લઈ મસીદમાં ગયા. ત્યાં સાઈબાબા બેઠા હતા. મહારાજના હાથમાં કાંઈ છે એમ જોઈ બાબાએ પૂછ્યું, ‘કેમરે, શું લાગ્યો છે?’ મહારાજે કહ્યું “આજથી દહેરામાં રસોઈ કરી બાવાનો વિચાર કર્યો છે. આજે પહેલો દિવસ તેથી નૈવેદ્ય લાગ્યો.” બાબાએ કહ્યું “ઠીક, ઠીક રસોઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો એ સારું થયું. પરંતુ આટલું દૂર તડકામાં નૈવેદ્ય શું કામ લઈ આવ્યો? હું તો ત્યાંજ બેઠો હતો.” મહારાજે પૂછ્યું, “બાબા તમો ક્યાં હતા.” બાબાએ કહ્યું, “હું તો તારી રસોઈ થઈ ત્યાં સુધી તારી તરફ જોતોજ બેઠો હતો.” મહારાજે કહ્યું:—“બાબા ત્યાં તો કોઈ નહોતું, એક કુત્રું ફક્ત બેઠું હતું.” બાબાએ કહ્યું, “હા, હા, તે હુંજ તો હતો.” ઠીક, ઠીક એ નૈવેદ્ય પેલાં માટીનાં વાસણમાં મૂક અને જા મુકામે.” તે પ્રમાણે મહારાજે નૈવેદ્ય મૂક્યો પરંતુ તેમના મનમાં બહુ દીલગીરી અને પશ્ચાત્તાપ થયો, આપણે બહુ મૂર્ખાઈ કરી, આપણને કાંઈ સમજતું નથી એમ સમજી આંખમાંથી દુઃખનાં અશ્રુ સારતા તેઓ દહેરામાં આવી પહોંચ્યા. ફરી તે કુત્રો કાંઈ દેખાયો નહીં. આ વખતે મહારાજને સાઈબાબા એકવાર પહેલાં બોલ્યા હતા તે યાદ આવ્યું. એકવાર મહારાજ બાબા પાસે બેઠા હતા ત્યારે બાબાએ ચલમ પી, પાસે જે હોય તેને આપવાના તેમના નિયમ પ્રમાણે મહારાજને ચલમ આપી અને કહ્યું, “લે” મહારાજે કહ્યું, “ના, બાબા મહેને ટેવ નથી. બાબાએ કહ્યું, “ટેવ ન હોય તો શું થયું, લે” તેમની તે આજ્ઞા સમજી તેમણે તે લીધી અને મહોં લગાડ્યાં જેવું કરી પાછી આપી, બાબાએ કહ્યું, “ઠીક પીને” એટલે તેમણે થોડી પીધાં જેવું કરી પાછી આપી. બાબાએ કહ્યું “હુંમેશ વિઠો-બાનાં દહેરામાંજ રહે છે કે?” મહારાજે કહ્યું “વિઠોબાનું નહીં, ખંડોબાના દહેરામાં રહું છું.” બાબાએ કહ્યું, “હા હા, તેજ તે. ખંડોબા શું ને વિઠોબા શું?” મહારાજ “હા, ત્યાંજ રહું છું.” બાબાએ કહ્યું, “અને બીજું કોઈ આવે જાય છે કે?” નવો

નવો હતો તેથી ત્યાં કોઈ આવતું ન હોવાથી મહારાજે કહ્યું, “બહુ કોઈ આવતું નથી, બાબા,” બાબાએ કહ્યું, “ઠીક નહીં તો નહીં. હું મહારી મેળે આવ્યાં કરીશ. પરંતુ હું આવું તો મને જોળખશે અને ચલમ પાશે કે ?” મહારાજે કહ્યું, “એ મને કેવી રીતે સમજાય ? ચલમ હું ક્યાંથી પાઉં.” બાબાએ કહ્યું, “ઠીક, ઠીક.” તે વખતે થયેલાં આ લાષણુની યાદ આવી (મહારાજને લાગ્યું), “અરેરે ! બાબા કહેતા હતા કે હું આવ્યાં કરીશ” અને આજ કુત્રાને રૂપે બાબાજ આવ્યા હતા એ નક્કી. નામદેવની વિઠોબા એવીજ પરિક્ષા કરતા. નામદેવની કથામાંના કુત્રાની વાતના જેવોજ આમણે પણ પ્રસંગ આણ્યો. તેજ વખતે તેને રોટલો ખવડાવવાનો હતો. આપણે હાથે મહોટી ભૂલ થઈ. ઠીક, હવે પછી સાવધ રહેવું, આવી રીતે એમણે પોતાના મનનું સમાધાન કરી લીધું.

બીજે દિવસે રસોઈ માટે ખૂબ વખત હતો તેથી દિક્ષીતે આજે જલદી અને સારો નૈવેદ્ય કરી લઈ જવાનો વિચાર કરી, દાળ ભાત વગેરે કર્યા હતાં. તે દિવસે કુત્રો વગેરે કાંઈ દેખાયો નહી. પરંતુ પડસાળ સામે જે આડી ભીત હતી તેને અઢેલી એક ગરીબ લિખારી ઉભો રહી અંદર ડોકીઆં કરી રહ્યો છે એવું નૈવેદ્ય લઈ જતાં મહારાજની નજરે પડ્યું. રસોઈ થતી હતી ત્યારે આણે ઉભા રહી જોયાં કર્યું એ મહારાજને પસંદ ન પડ્યું તેથી તેમણે, અરે, અહીં શું કામ આવ્યો ? એમ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું “અમસ્તોજ ઉભો છું.” મહારાજે કહ્યું, “અમારો ખાવા-પીવાનો વખત છે. ઉભો ન રહે. જા.” “ઠીક, ભાઈ જાઉં છું” એમ કહી તે ગયો. તે બાબતનો પછી કાંઈ પણ વિચાર મનમાં ન લાવતાં મહારાજ નૈવેદ્ય લઈ નીકળ્યા. મસીદમાં ગયા તો બાબાનું ભોજન વગેરે થઈ ગયું હતું. તેમણે કહ્યું, “અરે આ વખતે ક્યાં આવ્યો ? તને ના કહી હતી ને ? કાલે પણ અમને ન આવ્યું અને આજે પણ ઉભો ન રહે કહી હાંકી કહાડ્યો. હવે નૈવેદ્ય ના લાવતો.” મહારાજે પૂછ્યું, “બાબા તમે ત્યાં ક્યાં આવ્યા હતા. બાબાએ કહ્યું ભીંતે અઢેલીને તો ઉભો હતો; તહે કહ્યું,”

ઉભો ન રહે. “મહારાજે પૂછ્યું તે તમે હતા કે? બાબાએ કહ્યું,
“હું તો સર્વત્ર વ્યાપીને ઉઠ્યો છું. તું જ્યાં જશે ત્યાં હુંજ તો છું? આ સાંભળી મહારાજને ખૂબ માંડું લાગ્યું. તે દિવસથી તેમનું બધું ચક્ર બદલાતું ચાલ્યું. આખું જગત, સાંઘબાબા અને મહારાજ એ ત્રણેનું તાદાત્મ્ય કેવું હતું—તે ત્રણે એકજ છે—એનો અનુભવ પુષ્કળ રીતે મહારાજને આવવા માંડ્યો. પ્રસંગ પ્રમાણે તે અનુભવોની વાત કહેવામાં આવશે.

આ પછી દાદા કેળકરને ત્યાંનું અને બાળાસોનીને ત્યાંનું રોજ સ્ત્રીધું આવવા લાગ્યું. દિક્ષીત રોજ રસોઈ કરતા. તે ત્યાંજ જમતા. મહારાજથી જેટલું ખવાતું તેટલું ખાતાં બાકી રહેલું અન્ન બાબાને ત્યાં આવનાર જનારમાં કોઈ ભૂખો તરસ્યો હોય તો તેને ખવાડતા. એવો ક્રમ ચાલુ થયો. ખંડોબાના દહેરામાં ખાવાનું મળે છે એવી સાધારણ રીતે ખબર પડ્યાથી કોઈ પણ પ્રવાસી ભૂખ્યો હોય તો તે ત્યાં આવતોજ અને તેને જે હોય તે મળતુંજ. કોઈ કોઈ વાર એવો વખત આવતો કે, દિક્ષીતને ગામના લોકો જમવાનું આમંત્રણ આપતા, તે વખતે દિક્ષીતે ફક્ત મહારાજના જેટલુંજ રાંધ્યું હોય અને તે અન્ન લઈ ખાવાની શરૂઆત કરે ન કરે, એટલામાં બાબાને દર્શને આવનારા લોકોમાંથી કોઈપણ હું “ભૂખ્યો છું” એમ કહી ખંડો થઈ જતો. એકલાં માટે રાંધેલું અન્ન બે જણને કેવી રીતે પહોંચે? આવેલા અતિથીને વિન્મુખ મોકલવાનું (પાછો કરવાનું) તેમને ગમતું નહીં તેથી તૈયાર કરેલું બધું ભોજન તે તેને ખવડાવી દેતા અને પોતે આખો દિવસ અપવાસી રહેતા. આ’વા પ્રસંગો ઉપરા ઉપરી આવતા. આથી મહારાજને ઘણીવાર અપવાસી રહેવાના પ્રસંગ આવતા. આવી રીતે દિન ચર્ચા ચાલતી હતી એટલામાં પોતાના બંધુને મહારાજે પત્ર લખ્યાનું અગાઉ કહ્યુંજ છે, તે પ્રમાણે એક દિવસે તેમના બંધુ બાળકૃષ્ણ શાસ્ત્રી ત્યાં આવી પહોંચ્યા. મહારાજ ખંડોબાના દહેરામાંજ હતા. તે જે આવ્યા તે ગયા પરભાર્યા મન્ત્રીદમાં. સાંઘબાબાએ તેમની સાથે લાંબા વખત સુધી કલાક બે કલાક વાત કર્યાજ કરી. તે દિવસે બાબાને લેંછી જવાનું પણ મોડું થયું, બંધુ બોલવાનું થઈ રહ્યા પછી સાંઘબાબાએ કહ્યું,

“જા, હવે વિદ્યેશના હહેરામાં,” એ કે મહારાજનું નામ કે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધજ તે બોલવામાં આવ્યો નહોતો. પછી તે બંદેશના હહેરામાં ગયા અને મસીદમાં બનેલી હકીકત તેમણે ત્રુટક ત્રુટક મહારાજને કહી. તે મહારાજને કહેવા લાગ્યા, “બાબાએ કહ્યું, તહમારા બાપદાદાનો અને અમારો સેંકડો વર્ષનો ઋણાનુબંધ છે. એમ કહી બાબાએ એક વાત કહી:—એક કુવો હતો. તે કુવાના કાંઠા ઉપર એક ઝાઠ મહોદું થયું હતું. તે ઉપર પુષ્કળ પક્ષીઓ બેઠાં હતાં, તે પક્ષીઓમાંથી એક નીચે પાણીમાં પડ્યું. તેને પાણીમાં ડુબતું જોઈ ઉપરના પક્ષીઓમાંથી તેને માટે જે લાગણી ધરાવનાર એક હતું તે તેને કહાડવા માટે નીચે ઉતર્યું. પહેલું ડુબતું હતું તે ઉપર નીકળી આવ્યું અને ઉપરનું જે તેને કહાડવા માટે ગયું હતું તે તેમને તેમજ રહ્યું. એવી વાત બાબા મહને કહેતા હતા. બીજુંએ ઘણું કહેતા હતા.” એમ એમના ભાઈએ તેમને કહ્યું. આ ઉપરાંત એમના ભાઈએ એમ પણ કહ્યું કે, “કેટલાક વર્ષો પહેલાં હું એકલોજ સાઈબાબાને દર્શને આવ્યો હતો. તે વખતે તેમની પાસે કોઈ બ્રાહ્મણ નહોતા. બાબાની આરતિ પૂજા વગેરે કાંઈ થતાં નહોતાં. તે વખતે પણ બાબાએ મહને બેસાડી ખૂબ વાતો કરી મહારી પાસે દક્ષિણા માગી હતી. પરંતુ તે વખતે મહારી પાસે કાંઈપણ પૈસા નહોતા. કારણ હું આવ્યો હતો તે રેલ્વે માર્ગે આવ્યો નહોતો કાંઈક કારણસર પાસેજ ચેવલે આવ્યો હતો, શિડી પાસેજ છે, તો જઈ દર્શન લઈ આવું એવી વાત મહે, ચેવલામાં જેને ત્યાં ઉતર્યો હતો તેના આગળ કહાડી. તે ચેવલાના શ્રીમંત ગૃહસ્થ હતા. મહારો અને તેનો બહુ સારો સંબંધ અને ઘરોબો હોવાથી તેમણે પોતાનો ઘરનો ટાંગો આપ્યો અને કહ્યું, “તહમો મહવારે નીકળો તો સંધ્યાકાળે પાછા આવી શકો છો.” એવું તેમણે કહ્યું હોવાથી, સંધ્યાકાળે પાછા જવાના હેતુથી સામાન કે પૈસા વગેરે કાંઈપણ લીધા શિવાય છૂટોજ આવ્યો હતો. તેથી માંગેલી દક્ષિણા તે વખતે તેમને આપવાને કાંઈ પાસે નહોતું. તેથી મહારે બાબાને કહેવું પડ્યું કે મહારી પાસે પૈસા વગેરે કાંઈ નથી.

પરંતુ મહારા ખીસામાં ઘડીઆળ હતું તેની સાંકળી તેમને બહાર દેખાતી હતી. તે ઘડીઆળ તરફ જોઈ તેમણે કહ્યું, ‘નહીં તો નહીં પણ ખીસામાં ઘડીઆળ તો છે ને ? તેજ આપ’ એમ તેમણે કહ્યું તે ઉપરથી તરતજ ખીસામાંનું ઘડીઆળ કહાડ્યું અને તેમના હાથમાં મૂક્યું, તેમણે તે હાથમાં લઈ તરતજ પાસે કોઈ હતો તેને તે આપી દીધું, અને મ્હને કહ્યું “આ ઘડીઆળ હલકું છે તેથી મ્હેં લીધું, તને અસ્સલ સોનાનું મળશે.” તેમના તે ખોડ્યાં પ્રમાણે ખરેખરજ ચમત્કાર બન્યો. પાછો પુણે ગયો પછી સરદાર બાળાસાહેબના પૌત્રનો અને મહારો પ્હેલેથીજ ખૂબ પરિચય હતો. હંમેશ મહારી બેઠક ત્યાંજ રહેતી. શિડીથી ગયાં પછી હું તેમની સાથે (એક વખત) વાત કરતો બેઠો હતો. તે વખતે તેમણે સહેજ કહ્યું “શાસ્ત્રી મહારાજ, ખૂબ મોડું થયું છે. કેટલા વાગ્યા છે તે જુઓ તો ઘડીઆળમાં. મહારી પાસે હંમેશ ઘડીઆળ રહેતું તે તેમને ખબર હતી. મ્હેં કહ્યું, હાલ મહારી પાસે ઘડીઆળ નથી. એક જણને તેની જરૂર હતી તેથી મ્હેં તેને આપી દીધું. આ સાંકળી તેઓ પોતાનું ઘડીઆળ અંદર હતું તેમાં જોવા ગયા. પાછા આવ્યા ત્યારે તેમનું તે ખીસામાંનું ઘડીઆળ લઈ આવ્યા અને મ્હને કહ્યું, “શાસ્ત્રી મહારાજ ખૂબ વાગ્યા છે હું, આ જુઓ.” એમ કહી તેમણે ઘડીઆળ મહારા હાથમાં આપ્યું. તે જોઈ મ્હેં પાછું આપવા માંડ્યું એટલે એમણે કહ્યું, “હવે રહેવા દો તમારી પાસે, તમારી પાસે ઘડીઆળ નથી માટે આ તમારી પાસે રહેવા દો.” તે ઘડીઆળ સોનાનું અને બહુ કીંમતનું હતું. તેથી મ્હેં તેમને કહ્યું, “આટલી ભારે કીંમતનું ઘડીઆળ મહારી પાસે શું કામ, આપની પાસેજ રહેવા દો.” ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘તમારી પાસે હોય તો શું અને મહારી પાસે હોય તો શું ? બધું એકજ, રહેવા દો તમારી પાસે મ્હેં ના ના કહ્યાં કરી છતાં જ્યારે તે પાછું લીધુંજ નહીં અને મ્હને આપ્યું, ત્યારે મ્હેં તેમને આટલી ભારી કીંમતનું ઘડીઆળ આપવાની બુદ્ધિ તમને કેવી રીતે થઈ, અને મહારી પાસે તે કેવી રીતે આવ્યું, તે વિષેની હકીકત કહું છું એમ કહી તેમને

શિડીમાં બનેલી હકીકત કહી. ” આ પ્રમાણે સાંઘબાબાની અને શાસ્ત્રી મહારાજની વચ્ચે થયેલી આ વાત તથા બીજી વાતો તેમણે મહારાજને કહી અને બીજી ઘરગુતી વાતો પણ કરી. એક કે અર્ધો દિવસ ત્યાં રહી મ્હોટાલાઇ પાછા ગયા. તેમણે મહારાજને કહ્યું કે, “ સાંઘબાબાએ ચાર વર્ષ રહેવાને કહ્યું છે, તો રહો (અને) તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલો. ખર્ચ માટે જે જોઈશે તે દરમહિને હું મોકલીશ. ”

કેળકરને ત્યાંથી અને બાબાસોનીને ત્યાંથી સીધું આવતુંજ હતું. એ ત્રણ મહિના એ પ્રમાણે ક્રમ ચાલ્યો, પછી કાકાસાહેબ દિક્ષીતના કહેવાથી માધવરાવ દેશપાંડે મહારાજ તથા. ગો. ક. દિક્ષીત એમના વાડામાંજ જમે તે માટે લાગલાગટ એ ત્રણ દિવસ સુધી પાછળ પડ્યા. પરંતુ મહારાજે અનેક કારણો કહી તે વાતની ના પાડી. છેવટે મહારાજ મસ્ત્રીદમાં હતા તે વખતે માધવરાવે એ વાત બાબા પાસે કહાડી. ત્યારે બાબાએ મહારાજને કહ્યું કે “ તે બોલાવે છે તો ત્યાં જવું. ” બાબાએ એ પ્રમાણે કહ્યું એટલે ના કહેવાઈ નહીં; અને બેઠાએ કાકાસાહેબને ત્યાં જમવા જવાની શરૂઆત કરી. પરંતુ મહારાજને તે બીલકુલ પસંદ નહોતું. એ કાંઈ હંમેશ ચાલુ રહેશે નહીં એમ એમને લાગતું હતું. પરંતુ ચાલો, જેટલા દિવસ બાબાની ઇચ્છા હોય તેટલા દિવસ બાબાની ઇચ્છા પ્રમાણે થવા દેવું, એવો વિચાર કરી તેઓ વાડામાં જમવા જવા લાગ્યા.

આ પહેલાં કહ્યુંજ છે કે દાદાસાહેબ ખાપડે (ઉમરાવતી) સહ કુટુંબ ત્યાં આવ્યા હતા. તેમનું અને મહારાજનું, મહારાજ ઉમરાવતી હતા ત્યારનું સાઈં ઓળખાણ હતું. તેથી પ્રસંગોપાત તેઓ મહારાજને બોલાવી લેતા અને પરમાર્થ વિષે વાતો ચાલતી. તેમને પણ વેદાંતનો ખૂબ છંદ હતો તેથી તે વિષયપર વાત કરવાને તેમને કોઈને કોઈ જોઈતું તેથી તે મહારાજને બોલાવી લેતા. તેઓ પહેલેથી મહારાજને શાસ્ત્રી બુઆ કહી બોલાવતા. આ વખતે પણ શાસ્ત્રી બુઆને (મહારાજને) બોલાવી પાસે

બેસાડી વેદાંત વિષયનો વિચાર કરતા બેસતા. કોઈ માન કે મ્હો-
ટાઈ આપતું તો મહારાજને અતિશય દુઃખ થતું, એ પહેલાં કહુંજ
છે. તે પ્રમાણે આ પ્રસંગમાં પણ દાદા સાહેબ પોતાને જે માન
આપતા તે સંબંધે મહારાજ પોતાને કહેતા, “ દાદાસાહેબની યોગ્યતા
અને વિદ્વત્તાના પ્રમાણમાં મહારો કોઈ પણ પ્રકારે તેમની સામે
બેસવાનો અધિકાર નથી. તેમના વિષયોમાંની એક પણ વિદ્યા મહારી
પાસે નથી. હું સર્વ પ્રકારે મૂર્ખ છું. છતાં આવા મ્હોટા ગૃહસ્થ
મ્હને શાસ્ત્રી બુઝા કહી પાસે બેસાડી વેદાંત જેવા મહાન વિષયો
પર વાતો કરે છે. ” એવા વિચાર જ્યારે જ્યારે તેમના મનમાં
આવતો, ત્યારે દુઃખી થઈ તેમની આંખમાં પાણી આવતું. પરંતુ
દાદાસાહેબ જે કહેતા તે તેઓ સાંભળી લેતા. તેથી પોતે કહે
છે તે પ્રમાણે ચાલે છે અને પ્રેમથી બેસીને સાંભળે છે તો આ
વિષયનું એમને જે કે જ્ઞાન નથી છતાં કદાં પ્રમાણે ચાલવાની
તેમની સ્વભાવ સ્થિતિ છે એમ ધારી વેદાંત વિષયનો એકાદો
ગ્રંથ નિયમિતપણે એમને શીખવવો, એમ એમના મનમાં આવ્યું.
મહારાજ એમને વારંવાર કહેતા કે, “ દાદાસાહેબ, મ્હને આમાંનું
કંઈ આવડતું નથી. હું આ વિષયમાં કંઈજ શીખ્યો નથી, આપ
જૂળ કાગળ પૂર્વક સમજવો છો પરંતુ તેનો ઉપયોગ મ્હને કેટલો
થતો હશે તે મ્હારું મ્હને સમજતું નથી. ” તે છતાં પણ દાદા-
સાહેબ આનંદથી અને ઉદ્વેગ વૃત્તિથી કહેતા કે, હવે હું એક
ગ્રંથ શરૂઆતથીજ તમને શીખવવાનો આરંભ કરું છું. તે તમને
ન સમજાય છતાંએ સાંભળી રાખો, તે ફાગટ નહીં જાય. કારણ
હાલ તમો સાઈ મહારાજના દરબારમાં છો અને તેમની કૃપા
તમારી ઉપર પૂરેપૂરી થઈ છે, એમ એમનાજ ભાષણ ઉપરથી
અમારા ધ્યાનમાં આવી ચૂક્યું છે. આ સાંભળી મહારાજ બોલ્યા
કે, “ દાદાસાહેબ, બાબાની યોગ્યતા શી ? તેઓ તો કેવળ પર-
બ્રહ્મ છે. આમ છે ત્યારે હું તો એક યઃકશ્ચિત્ (ગમે તેવો)
મનુષ્ય, મ્હને કંઈ જ્ઞાન નથી, મ્હારાં મૂર્ખપણાનું જ્ઞાન મ્હને
પૂરેપૂરું છે. આવી સ્થિતિમાં સાધ્બાબા જેવાની કૃપા થવી અશક્ય
છે, અને છતાંએ એમ હોય તો પણ તે પરમેશ્વરી કૃપા અશક્ય

તો તે જે અવસ્થા હોય તે મ્હારે જોઈતી નથી. દાદાસાહેબે ખૂબ આનંદથી અને ઉત્સુકતાથી હસતાં હસતાં કહ્યું, “ સાઈ મહારાજની યોગ્યતા બહુ મ્હોટી છે અને તેથીજ તેમના મ્હોમાંથી નીકળેલા શબ્દ કેઈ પણ કાળે ખોટા થવાના નથી. તેઓ તમારા સંબંધમાં જે જે બોલ્યા છે તે બધું બનશેજ. તમે રહેતા નહોતા છતાં તેમણે તમને ચાર વર્ષ ખાસ રાખી લીધા છે તો તે ચાર વર્ષની મુદતમાં પૂર્ણ કૃપાની અવસ્થા તમારામાં આવશેજ. આજે જો કે તમોને તેની કલ્પના આવતી નથી છતાં તે તેટલી મુદતમાં થશેજ. તમે પણ પૂર્ણ પરબ્રહ્મરૂપ થશેજ એ અમો બરોબર સમજી ગયા છીએ; ” મહારાજે કહ્યું, “ એમ હોય તો પણ તે અવસ્થા મ્હારે જોઈતીજ નથી. ” દાદાસાહેબે કહ્યું “ તમે ગમે તેટલી ના કહો તો પણ હવે બળ જબરીથી તમારી પાછળ બ્રહ્મ પડ્યું છે. સેંકડો યોગી લોકો, મ્હોટા મ્હોટા તપસ્વીઓ જે અવસ્થા માટે પ્રયત્ન કરે છે, તેજ અવસ્થા સાઈ મહારાજની કૃપાથી તમારી થશે તો હવે તમે ના કહો તે કેમ ચાલે ? અને તમારે નહીં જોઈતી હોય તો પણ તમારી મારફતે સેંકડો હજારો લોકોને ક્ષાયદો થવાનો હશે તેથી સાઈ મહારાજે તે યોજના કરી હશે એમ અમારા લક્ષમાં આવે છે. એ ઠીક. તેમની ઇચ્છાથી જ્યારે થવાનું હોય ત્યારે થાવ, પરંતુ જ્યાં સુધી બાબા મ્હને જવાની પરવાનગી આપતા નથી ત્યાં સુધી આપણે બેઠા બેઠા કાંઈ ગરમત તો કરીએ, ” મહારાજે કહ્યું, “ ઠીક દાદાસાહેબ, તમે કહો તે પ્રમાણે. ” પછી તેમણે મુકુંદરાજ કૃત પરમામૃત નામનો નાનો ઓવીબદ્ધ (પદ) ગ્રંથ વાંચી સમજાવવાની શરૂઆત કરી. આ સંબંધે મહારાજે પછી બોલતાં બોલતાં એકવાર કહ્યું હતું કે “ દાદાસાહેબ બોલતા અને હું સાંભળતો. હા ના જવાબમાં હા અને ના માટે ના કહેતો પરંતુ તેમાંનું કાંઈ પણ મ્હને સમજાતું નહોતું. તેઓ મ્હને સમજાય તે માટે અનેક રીતે કહેતા પણ તે બધું ઉધી ગાગર પર પાણી નાંખ્યાં જેવુંજ થતું. ” આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ તે ગ્રંથનું વાંચન ચાલતું હતું એવામાં બાપૂસાહેબ જોગને પણ ઇચ્છા થવાથી પોતાની પાસેનું પુસ્તક

લાવી તે પણ તે સાંભળવા માટે આવી બેસવા લાગ્યા. બાપૂ-સાહેબ જોગ એ ઈજીનિયરના મ્હોટા ઓદ્ધા ઉપર હોઇ એક મ્હોટા સફૂટક હતા. તે પણ સાઇબાબાની આજ્ઞાથી મહારાજના આવતાં પહેલાં ચાર વર્ષથી પેન્શન લઇ આવી રહ્યા હતા. ઠરેલે વખતે આ નિત્યક્રમ રોજ ચાલુ થયો. તે વખતે મહારાજ ખંડોબાના દેવળમાંથી કાકાસાહેબના વાડામાં જ્યાં દાદાસાહેબ ઉતર્યા હતા ત્યાં જતા અને કલાક દોઢ કલાક, કોઇ કોઇવાર તો બે કલાક પુસ્તક વાંચવાનો ક્રમ ચાલતો. આ પ્રમાણે સુમારે પંદરેક દિવસ પરમામૃતનું વાંચન થયાં પછી જેટલાં પ્રકરણો વંચાયાં હતાં, તેમાંથી કેટલાંકનો અર્થ મહારાજ પાસેથી સાંભળી, તેમને તે ગ્રંથ કેટલો સમજાયો છે, તે જાણવાની ઇચ્છા દાદાસાહેબને થઇ. મહારાજ પોતાને અજ્ઞાની કહેવડાવતા તેથી દાદાસાહેબ જેવા મ્હોટા અને વિદ્વાન ગૃહસ્થની સામે મ્હોંમાંથી શબ્દ કહાડતાં (બોલતાં) લાજ અને સંકોચ લાગવા માંડ્યાં તો પણ તેમના આગ્રહને વશ થઇ મહારાજે પુસ્તક લઇ એક બે પદ લીટીઓ વાંચી અને ખીતાં ખીતાં તેના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો. ખરી રીતે તે વિષય તેમને સમજાયોજ નહોતો. એટલે સ્વભાવિક રીતેજ તેઓ તે સારી રીતે સમજાવી શક્યા નહીં. છેવટે દાદાસાહેબે કહ્યું, “અરે, હજી કાંઈ એનો ઘાટ બેઠો નથી, સમજાયું નથી, ઠીક, કાંઈ હરકત નહીં.” આ થયેલા પ્રકારથી મહારાજને ખૂબ ખિન્નતા થઇ, અને ફરી એમને મ્હોં ન દેખાડવું એમ લાગવા માંડ્યું. પરંતુ દાદાસાહેબે ધીરજ આપી તેથી એમણે પોતાનો આવવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો. પછી એક બે દિવસે પરમેશ્વરની ઇચ્છાથી-શ્રી સાઇબાબાની પ્રેરણાથી દાદાસાહેબના મનમાં આવ્યું કે મહારાજને પંચદશી ગ્રંથ સમજાવી દેવો. તેથી પોતાની સાથે આણેલો તે ગ્રંથ કહાડી મહારાજને હાંક મારી (બોલાવ્યા) અને કહ્યું, “હવે, આપણે પંચદશીની શરૂઆત કરીએ.” મહારાજે કહ્યું, “દાદાસાહેબ પરમામૃત ગ્રંથ સ્હેલો અને મરાઠી ભાષામાં હોવા છતાં મ્હને સમજાયો નહીં. તો સંસ્કૃત ભાષાનો વેદાંતથી પૂર્ણ ભરેલો ગ્રંથ મ્હને કેમ સમ-

જાશે ? ” તેમણે કહ્યું “ સાધ મહારાજની કૃપાથી સમજતાં સમજતાં બધું સમજાશે. તમે વાંચવાની શરૂઆત કરી તે ચાલુ રાખો. નહીં સમજાય તો હરકત નથી. આગળ ઉપર એની મેળે સમજાશે. ” છેવટે તેમના આગ્રહથી મહારાજે તે કબૂલ કર્યું. અને તેમણે આપેલું પુસ્તક લઈ વાંચવાનો આરંભ કર્યો, દાદાસાહેબે કાળજીપૂર્વક સહેલી ભાષામાં એમને સમજાય એવી રીતે અનેક પ્રકારે અર્થ સમજાવવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. પરંતુ મહારાજને કાંઈ સમજાતું નહીં. એમનાજ શબ્દમાં કહીએ તો પથ્થરમાં બી રોખ્યાં જેવી તે સ્થિતિ થતી. છતાંએ દાદાસાહેબે ખંતથી તે પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો. સાધબાબાની પ્રેરણાથીજ આ યોગ આવ્યો હતો, દાદાસાહેબને ત્યાં રાખવામાં અને તેમની મારફતે વેદાંત વિષયની ચર્ચા ચાલુ રાખવામાં બાબાની ઇચ્છાજ એવી દેખાઈ આવી કે મહારાજની તે વિષયમાં તૈયારી થાય અને તે પ્રમાણે તેનું પરિણામ પણ થયુંજ, અને તેની પૂર્ણતા બાબાએ કરી આપી એ આગળની હકીકત ઉપરથી સમજાશે.

ચાર આઠ દિવસે, દાદાસાહેબ અને મહારાજ પંચદશી વાંચે છે એવી બધાંને ખબર પડવાથી જેમને જેમને તે વિષયનો રસ હતો એવા થોડાક ગૃહસ્થો ત્યાં આવી બેસવા લાગ્યા. તેમાં બાપૂસાહેબ જોગ, બાળકરામ, અને મારીબા (નગરના બાબાસાહેબ દેશપાંડેની બહેન) એ નિયમસર દરરોજ આવતાં. તે દરેક પાસે પોતાનું ઇલાહીદું પુસ્તક હતું તે લઈ તેઓ બેસતાં. દાદાસાહેબ અંતઃકરણપૂર્વક કાળજીથી અર્થ કહેતા. પરંતુ મહારાજને કાંઈ સમજાતું નહોતું. અને આપણને કાંઈ સમજાતું નથી, વિના કારણ આ મ્હોટા માણસને સમજાવવાનો બહુ ત્રાસ થાય છે અને તેથી આપણને કાંઈ કાયદો થતો નથી એમ વારંવાર તેમના મનમાં આવતું. પણ દાદાસાહેબનો ઉત્સાહ કાંઈ કમી થયો નહીં, તે તો નિયમ પ્રમાણે સમજાવતાજ. એમ થતાં થતાં અર્ધી પંચદશી વંચાઈ ગઈ. આખરે મહારાજથી રહેવાયું નહીં, એક દિવસે બેદ ખિન્ન ચહેરાથી, અશ્રુપૂર્ણ આંખવાળી સ્થિતિમાં તે દાદાસાહેબ પાસે ગયા અને તેમને પોતાના હૃદયની વાત કહી

દીધી, મહારાજે કહ્યું, “દાદાસાહેબ, મહારે માટે આ વિષય સમજવવામાં આપને ઘણાજ શ્રમ થાય છે તેથી મહને ખુબ ખરાબ લાગે છે. મહને અંદરનો એક અંશ પણ સમજતો નથી. હું તો હાની હા અને નાની ના કહું છું એ હું આપની આજણ તદ્દન ખરેખરે કહું છું.” દાદાસાહેબે કહ્યું “એમ છે કે? હીક, ચાલવા દો. આપણે આરંભ કર્યો છે અને સાધનાઓ મહને જવા માટે રજા આપતા નથી માટે જ્યાં સુધી હું અહીં છું ત્યાં સુધીમાં જેટલાં પ્રકરણો પૂરાં થાય તેટલાં પૂરાં કરી નાંખીએ અને આખી પંચદશી પૂરી થાય તો તો ઠીકજ થાય. તમો તમારે નિયમસર આવી સાંભળતા જાવ એટલે થયું. આ સાંભળેલું કદીજ ફેગટ જતું નથી. ભવિષ્યમાં ગમે ત્યારે એનું પરિણામ જણાશે.”

દાદાસાહેબ પોતાની મેળે સાધનાઓ પાસે જવાની રજા માગતા નહીં. તેમનો નિશ્ચય એવો હતો કે જાણા પોતે જવાનું કહે ત્યારે જવું, ત્યાં સુધી નહીં. ત્યાં એમને પુષ્કળ કામો હતાં. કારણ તે હાઈકોર્ટ વકીલ, સેક્રેટરી કામ તેમની પાસે, તેથી જલદી ઘેર આવવા માટે તાર, પત્રો વગેરે હંમેશા આવતા. વચ્ચે વચ્ચે તેમને લઈ જવા માટે ઉમરાવતીથી લોકો પણ આવતા. પણ એમનો તો એ એકજ નિશ્ચય. મહારં ભલે ગમે તે તુકસાન થાવ. સાઈ મહારાજ જ્યારે પોતાની મેળે “જા” કહેશે ત્યારેજ અહીંથી હાલીશ. તેમને લેવાને જે કોઈ આવતા તેઓ સાધનાઓને કહેતા, “જાણા, દાદાસાહેબને જવાની રજા આપો, તેમની ગેર-હાજરીને લીધે ત્યાં ખૂબ કામો અટકી પડ્યાં છે.” જાણા તેમને ઉત્તર આપતા. “તમો એમને લઈ જવા આવ્યા છો કે? હીક, હીક તમો જાવ તે પાછળથી આવશે.” એવાજ પ્રકારના ગમે તે ઉત્તરો આપતા. આખર તે આવેલા લોકો પાછા જતા. પરંતુ સાધનાઓએ એમને જવા માટે રજા આપી નહીં. તેમનું પંચ-દશીનું વાંચન ચાલુજ હતું. પંચદશી ચાલુ હતી તેવામાંજ માહા માસના શુકલ પક્ષમાં મહારાજનાં ધર્મપત્ની મહાસતી સૌભાગ્ય-વતી દુર્ગાબાઈનાં માંદાં હોવાંનો પત્ર આવ્યો તે વખતે મહારાજે તે ખબર જાણાને જણાવરાવી પોતાની હાજરીમાં હંમે-

શની રીત પ્રમાણે માધવરાવ મારફતે જવાની રજા માંગી. બાબાએ તરતજ ઉત્તર આપ્યો, “તું જઈને શું કરીશ ? તારાથી એક લોટો તો ઉચકી શકતો નથી. ‘મુંગો મુંગો બેસી રહે એટલે થયું.’” મહારાજના મનને ખૂબ ખોટું લાગ્યું. “અરેરે ! આવી વખતે પણ મ્હારું જવાનું થઈ શકતું નથી ને ? ! ! આટલા દિવસના સહવાસથી જો કે તેઓ બાબાની યોગ્યતા પૂર્ણપણે જાણતા હતા, છતાં પ્રિય પત્ની આબરી હોયાંની ખબર સાંભળી, કિંકર્તવ્ય મૂઢતા તેમનામાં આવી, શું કરવું તે સૂઝયું નહીં અને ફરી તેમણે બાબાને પૂછ્યું. “બાબા, ખરેખર કહો, જાઉં કે રહું ?” બાબાએ કહ્યું, “ખરેખર, જાવ.” મહારાજે કહ્યું, “પહેલાં કહ્યું જતો નહીં, મુંગો મુંગો બેસ અને હવે, “ખરેખર જા,” એમ કહો છો તો મ્હારે ખરું કયું સમજવું ? બાબાએ કહ્યું, “ઠીક, ત્યારે ના જશો.” એટલામાં માધવરાવ બોલ્યા, “બાબાએ જે કહ્યું તેજ ખરું. ફરી ફરી તમો એમને “ખરું કહો” ખરું કહો એમ શું કહ્યાં કરો છો ? બાબા કાંઈ ખોટું બોલે છે કે ?” થયું. જવા વિષે મહારાજની પૂર્ણ નિરાશા થઈ. હવે આગળ બોલવામાં કાંઈ ફાયદો નથી એમ સમજી મહારાજ ત્યાંથી ઉઠી ગયા. પછી થોડાજ દિવસમાં તેમના ધર્મપત્ની આ લોક છોડી ગયાંનો પત્ર આવ્યો (મહારાજના ધર્મપત્નીનાં (મૃત્યુનો) અંતકાળનો દિવસ માહા સુદ એકાદશી શકે ૧૮૩૩ ઇ. સ. ૧૯૧૨ ને મંગળવાર હતો). આ પત્ર જોઈ મહારાજના મનમાં થોડી ખિન્નતા થઈ. રીત પ્રમાણે માધવરાવ વગેરે બધા લોકો દિલાસો આપવા લાગ્યા. “આપને દુઃખ થયું ખરું. પરંતુ સાઈબાબા પાસે છે તો આપ હવે શું કામ શોક કરો છો ?” મહારાજે કહ્યું, “માધવરાવ, સાઈબાબાએ ચાર વર્ષે તને ખંડોબા મળશે વગેરે કહ્યું છે, પરંતુ હવે હું એકલો રહ્યો, હવે મ્હારે દેવ મેળવીને પણ શું કામ છે ? મને રજા અપાવોને ?”

આ પછી બીજે ત્રીજે દિવસે મસીદમાં મહારાજ સમક્ષ માધવરાવે બાબાને કહ્યું, “પ્રભુ, આનું કેટલું બધું નુકસાન થયું. ખિચારાની સ્ત્રી ગઈ ! તે કહે છે મ્હારે હવે ખંડોબા મેળવીને શું કરશું છે ? ઉદાસીનતાની વાતો કરે છે અને જવાની રજા માગે છે ?

તે ઉપરથી બાબાએ કહ્યું, “અરે તે જઞ્ઘારની હતી. તે મહારી પાસેજ તો આવી છે. તેનું મહેં શું બગાડયું ?”

પછી એક બે દિવસે, મહારાજે, પત્નીની સદ્ગતિ પ્રીત્યર્થે માધવરાવ પાસે રાખેલા દસ રૂપીઆ લઈ, આરતિ વખતે માધવરાવ વગેરે લોકો હતા ત્યારે બાબા પાસે બેસી તેમના હાથમાં તે રૂપીઆ મૂકી, પગ પર માથું મૂકયું. હાથમાં રૂપીઆ મૂકતાંજ તે તરફ જોઈ રડતા રડતા બાબાએ કહ્યું કે, “ઘણે દિવસે આ મહારો પરશુરામ મહને મળ્યો.” વારંવાર એમ કહેતા અને તે રૂપીઆ તરફ જોઈ રહેતા. પછી રડવાનો દેખાવ બંધ કરી, તેજ રૂપીઆ મહારાજના હાથમાં આપવા લાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, “બાબા, મહારે હવે શું કામ છે આ પૈસા બૈસાનું, મહારી પાસે જે હતું તે બધું આપના ચરણમાં અર્પણ કર્યું હવે મહને કશાની ઈચ્છા નથી. બીજું કાંઈ જોઈતું નથી, આપના ચરણ આગળ આવ્યો છું તો આ દેહનું સાર્થક થાય એટલીજ માંગણી છે.” બાબાએ કહ્યું “દેહનું શું સાર્થક થવાનું, તે તો માટીમાં જવાનો છે. જેનું સાર્થક થવાનું તે તો થઈ રહ્યું છે !” મહારાજે કહ્યું, “બાબા હવે મારે કાંઈ જોઈતું નથી. ફક્ત તમારી કૃપા જોઈએ છે બીજું કાંઈ જોઈતું નથી.” બાબાએ કહ્યું, અરે, કૃપા કૃપા શું ? તું તો ઉપર ઉપર બોલતો હોઈશ પણ હું તો કુંટીના મૂળમાંથી બોલી રહ્યો છું કે તારી ઉપર પૂર્ણ કૃપા થઈ છે, પણ જો જે હું ! હું તો ગાંડોઘેલો છું. જ્યાં બેસે ત્યાં સાઈમૌલા.” !!!

આ પ્રમાણે બોલવું થયું અને ફરી પેલા રૂપીઆ મહારાજના હાથમાં આપવાનો આગ્રહ કરવા માંડ્યો. મહારાજે “ના, ના” કહ્યાંજ કરી. બાબાએ કહ્યું, ‘અરે, રહેવા દે લેજ, હું આપું છું તો ના ન કહે. તમો પારકા પરદેશમાં છો, તમને કોઈપણ વખતે કામ લાગશે.” ઇત્યાદિ કહી પુષ્કળ પ્રકારે આગ્રહ કર્યાજ કર્યો. અને મહારાજે પણ અંતઃકરણ પૂર્વક “ના, ના, મહને કાંઈ એનો ઉપયોગ દેખાતો નથી” એમ કહ્યાંજ કર્યું, આવી રીતે મહારાજ વારંવાર ના કહેતા હતા છતાં બાબાનો તે લેવા માટે આગ્રહ

ચાલુજ રહ્યો. એટલામાં માધવરાવે પણ ઇસારો (નીશાની) ક્યો કે, લ્યોજ ના ના કહેશે. એમાં એમનું કાંઈ ધોરણ હશે. છેવટે મહારાજને તે લેવાજ પડ્યા. રૂપીઆ હાથમાં આપીને બાબાએ કહ્યું, “ કોઈને આપતો નહીં, સંભાળી રાખ. ” મહારાજે પોતાના મનમાં કહ્યું “ બાબાનું આમાં કાંઈ ખાસ ધોરણ છે, તો આપણે તે સંભાળી રાખવા, પછી જે થવાનું હશે તે થશે. ” પછી સ્પષ્ટ રીતે બોલ્યા, “ મહારે જે નહોતું જોઈતું તે મહારી આગળ આવ્યું અને મહને ફેગટ પ્રીકરમાં નાંખ્યો. ” બાબાએ કહ્યું, “ અરે, ત્યારે જે જોઈતું નથી તે બધું તો હું હરી રહ્યો છું અને ત્યારે અને મહારે જે જોઈએ છે તેજ આપી રહ્યો છું. ત્યારી જવાબદારી સર્વ પ્રકારે મહારી ઉપર છે. તું તારી મેળે વિઠોબાના દહેરામાં મુંગો મુંગો બેસ. પહેલાં ક્યાં પ્રમાણે બરોબર રહેતો જા. પછી તને શામે હાથ ગાલી બહાર કહાડશે. અને હું તને ચકલાપર લાવી બેસાડીશ. તું કોઈપણ જાતનો વિચાર ના કરીશ. (પોતાની છાતીએ હાથ લગાડી ફરી કહ્યું) બધી દુનિયા એક બાબુએ અને તું એક બાબુ એવી ત્યારી યોગ્યતા છે. ”

આ પછી કેટલાક દિવસ ગયા પછી એક દિવસે સાઈબાબાની બપોરની આરતિ થયાં પછી મહારાજ કાકાસાહેબને ત્યાં જમતા હતા તેવામાં સાઈબાબા મસીદમાંથી નીકળી મહારાજવાળાં ખંડોબાના દહેરામાં આવ્યા. આ વાતની માધવરાવ દેશપાંડેને બબર પડી એટલે તરતજ માધવરાવ કાકાસાહેબને ત્યાં આવ્યા અને મહારાજ જમતા હતા તે વખતે મહારાજને તે વાતની બબર કહી અને બોલ્યા, “ હાલ જમવાનું રહેવા દો અને એમજ ઉઠો; સાઈબાબા ખંડોબાના દહેરામાં છે એટલામાંજ તમે ત્યાં જઈ પહોંચો ” મહારાજ એકદમ ઉઠ્યા અને ગમે તેમ હાથ ધોઈ દોડતા ખંડોબાના દહેરામાં ગયા. અને સાઈબાબા પણ દહેરાં તરફથી પાછા ફરતા સડક ઉપર મળ્યા. સાઈબાબાએ મહારાજને કહ્યું, “ આટલો દોડતો શું કામ આવ્યો ? મહારે તારે ત્યાં કાંઈ કામ હતું તેથી આવ્યો. મહારે જે કરવાનું હતું તે કરી નાંખ્યું. ચાલ હવે મહારી સાથે મસીદમાં. ” એમ કહી કાંઈ બોલતા બોલતા મસીદમાં ગયા.

બાબા પોતાના સ્થાન ઉપર ચલમ ભરતા બેઠા હતા અને મહારાજ તેમની સામે કઠેરાના થાંભલા પાસે ઉભા હતા. અને સાઇ બાબાએ મહારાજ તરફ બેઠ, તમારે ખૂબ કામ કરવાનાં છે, ખૂબ ઝાડો રોપવાનાં છે, એમ કહ્યું, એટલે મહારાજે કહ્યું, “દેવળની સામે જગ્યા ખાલી પડી છે ત્યાં થોડાં તુળસી રોપું કે?” સાઈ બાબાએ તિરસ્કાર કર્યા જેવું મઠોં કરી કહ્યું, “શું તુળસીના ઝાડ રોપે છે? અરે! તુળસીના ઝાડની શું વિસાત? તે તો આજે છે અને કાલે નથી અરે! એવાં ઝાડો રોપવાં કે સેંકડો વર્ષો ટકે અને બીજાને પણ તેમનો ફાયદો થાય તારે હાથે ચૌદ પિપળાના ઝાડ રોપાવવાનાં છે. માટે તે પીપળાના ઝાડ તું રોપ.” મહારાજે એટલુંજ કહ્યું “બાબા, એ કાંઈ મ્હને સમજાતું નથી.” તે ઉપરથી બાબા બોલ્યા, ‘આગળ, એની મેળે સમજશે.’ પછી તેમણે ચલમ સળગાવી અને મહારાજને આપવા માંડી. મહારાજ કોઈ વાર લેતા નહોતા. બળ જબરીથી એમણે આપી તેથી લીધી. “હું કોઈ કોઈ વાર ત્હારે ત્યાં આવું તો તંબાકુ ચિલમ કાંઈ પણ આપતો રહેજે. તંબાકુ બાળ્યાં કરવી; તે પ્રમાણમાં લોકોના પાપ બગી જાય છે.” વગેરે એવુંજ કાંઈ બાબાએ મહારાજને કહ્યું અને પછી બોલ્યા, “જા હવે ત્હારે ઠેકાણે જઈ બેસ, અલ્લા માલીક છે.” એમ કહ્યાથી મહારાજ પોતાને ઠેકાણે ખંડોબાના દહેરામાં ગયા.

ખાપડે સાહેબ સાથે પંચદશીનું વાચન ચાલુજ હતું. એજ અરસામાં એક દિવસે સ્વધારેજ તે દિવસનું પંચદશીનું વાંચન થઈ રહ્યાં બાદ સુમારે દસ વાગે મહારાજ પાછા ખંડોબાના દહેરાં તરફ હાથમાં પંચદશીના પુસ્તક સાથે મનમાંજ કાંઈ વિચાર કરતા ચાલ્યા જતા હતા. એટલામાં સાઈબાબા લેડી તરફથી પાછા મસીદ તરફ જતાં વચ્ચે ભીમાબાઈના ઘર આગળ થોડો વખત તેમનો ઉભા રહેવાનો વહિવટ હતો, તે પ્રમાણે ઉભા હતા. મહારાજે એમને જોયા, પરંતુ પાસે જઈ દર્શન ન લેતાં, મનોમય દર્શન લઈ, કાંઈ પણ બોલ્યાં વગર થોડે દૂરથી પોતાને રસ્તે જવા લાગ્યા. એટલામાંજ બાબા, મહારાજના હાથમાંનું પંચદશીનું પુસ્તક બેઠ

ધાંદો પાડી બોલ્યા, ‘કેમ, ક્યાં જાય છે ? હાથમાં શેનું પંચાંગ છે ?’ એમ બોલતાં બોલતાં હાથ વડે પાસે આવવાનો ઇસારો કર્યો. તે પ્રમાણે મહારાજ તેમની પાસે જતા હતા એટલે, “તારા હાથમાં શેનું પંચાંગ છે જોડ.” એમ કહી એમણે હાથ લંબાવ્યો. મહારાજે તરતજ પોતાના હાથમાંનું પુસ્તક આપ્યું અને કહ્યું, “બાબા, આ પંચાંગ નથી, પંચદશી નામનો ગ્રન્થ છે.” બાબાએ ખૂબ વિનોદમાં હસતાં હસતાં કહ્યું, “અરે ! હા. હા મહને ખબર છે. તું તો હમણાંજ જુઓ છે, હું તો પહેલેથીજ જોડ છું, પંચદશી શું અને પંચાંગ શું બેઉ એકજ” એમ કહી એમણે તે પુસ્તક ઉધું પકડ્યું અને તેનાં પાનાં આમ તેમ ફેરવ્યાં. પાનાં ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું, અરે ! આપણે જે જોઈએ તે બધું આમાંજ છે હું !

મહારાજ:—બાબા મહને એમાંનું કાંઈ સમજાતું નથી. ફક્ત પુસ્તક પાસે રાખ્યું છે.

બાબા—વાડામાં કોણ કોણ બેસે છે ?

મહારાજ—દાદાસાહેબ ખાપડે, હું, બાપૂસાહેબ જોગ વગેરે બે ચાર જણા અમો ભોગા થઈ વાંચીએ છીએ. દાદાસાહેબ બહુ લાગણીથી મહને સમજાવે છે, પણ મહને કાંઈ સમજાતું નથી.

બાબા:—દાદાસાહેબ પણ ભલાજ છે, તે પણ આપણાજ છે. ત્હને હવે સમજાતાં સમજાતાં સમજાશે. હવે ત્હને બધું સમજાશે. અરે સમજવાનું શું ? આપણે સમજી લેવાનું આટલું ફાતરું હોય છે. બધુંજ કાંઈ ઉપયોગી નથી હોતું. આપણા ઉપયોગનું આટલું અમસ્તું છે—એમ કરી આંગળીનો એક વેઢો અંગુઠા ઉપર મૂકી દેખાડ્યો. “હવે પછીથી બધું સમજાશે,” એમ કહી તે પુસ્તક મહારાજના હાથમાં પાછું આપ્યું. મહારાજે બાબાના પગપર માથું મૂક્યું અને એમણે પણ એમનો હાથ એમના માથાંપર મૂક્યો અને બાબા મસ્તીદ તરફ અને મહારાજ ખડેબાના દેવળ તરફ ગયા.

અનેલી હકીકત મહારાજે ખાપડેને કહી. તેમને પણ ખૂબ

આનંદ થયો. તેમણે કહ્યું “ બાબાના કહેવા પ્રમાણે હવે પુસ્તક તમારી પાસે હોય કે ન હોય તો પણ બધુંજ સમજાશે. ”

આ પછી એકવાર કૃષ્ણપક્ષમાં રાત્ર બરોબર અંધારી હતી. ખંડોબાના દહેરામાં દીવો નહોતો. દહેરાનું બારણું બંધ હતું. રાત્રે અગીઆર બાર વાગ્યાને સુમારે બાબાને ત્યાં શેજરતિ કરી આવ્યાં પછી, દહેરામાં દેવ (મૂર્તિ) સામે જે દક્ષિણોત્તર લાંબી જગ્યા છે, તે જગ્યામાં દક્ષિણ તરફ માથું કરી મહારાજ પૂર્વાભિમુખ દક્ષિણોત્તર જમણી કેડે સુતા હતા. તે ઠંડીના દિવસો હતા તેથી ખૂબ ઓઢવાનાં સાથે લઇ માથે મેંઢાંએ ઓઢયાં હતાં. ઘણા દિવસના છાતીના મંદવાડને લીધે જલદી ઉંઘ આવતી નહોતી. ફક્ત પડી રહ્યા હતા. એમ પડયે આશરે પાંચ મિનીટો થઈ હશે, એટલામાંજ દહેરામાં અનહદ અંધકાર હતો અને મહારાજ ઓઢવાનામાં આંખો બંધ કરી પડયા હતા, છતાં એક વિચિત્ર દૃશ્ય તેમને દેખાવવા માંડ્યું. આ સ્વપ્ન નહોતું અથવા મહારાજ નિદ્રાવસ્થામાં પણ નહોતા. જાગૃત અવસ્થામાં પ્રત્યક્ષ તે દેખાવ દેખાવવા માંડ્યો. આ દૃશ્ય જે આંખોવડે નહોતું દેખાતું પણ તેમના માથા ઉપર એક નવી આંખ ઉઘડી; અને ત્યાંથી તે ઉપરની બાબુથી સામે ત્રાંસું દેખાવવા લાગ્યું. આકાશ જેટલું ઉંચાઈ ઉપર હોય છે તેના કરતાં ઘણુંજ પાસે દેખાયું જાણે કે દહેરું કે મેંઢાં પર ઓઢવાનું હોયજ નહીં અને બહાર ખુલ્લી જગ્યામાં પોતે હોય તે પ્રમાણે તે પોતાને જોતા હોય તેમ તે દૃશ્ય પ્રત્યક્ષ ખડું થઈ ગયું. તે આ પ્રમાણે.

કોઈ પણ પ્રાણીનું ગુદદાર મેલું બહાર પડે ત્યારે ધીમે ધીમે પહોળું થાય છે અને મેલું બહાર પડી જતાંજ તે ફરી જેમ ધીમે ધીમે બંધ થાય છે, તેમ આકાશને એક સ્વાભાવિક દ્વાર હતું તે ઉઘડી ગયું, પહોળું થયું, અને તેમાંથી એક નિષ્કલંક ચંદ્રમા દૃષ્ટિએ પડ્યો. લાંબા વખત સુધી મહારાજ તેના તરફ જોઈ રહ્યા. ચંદ્રચંદ્રણ વખતે જેમ ચંદ્રમા ઉપર ધીમે ધીમે ગડદો આવી જાય છે અને ફરી તે પડદો ધીમે ધીમે જતો રહે છે તેવો તે

ચંદ્રમા દેખાયો અને ફરી ધીમે ધીમે તે આકાશનાં દ્વાર બંધ થતાં થતાં તે આકાશમાં તે ગુમ થયો. તે દ્વાર એક મ્હોટી ગાગર નેટલું મ્હોટું બનેલું દેખાયું.

આગળ આ'વા પ્રકારના દેખાવો અનુલબ્ધનાં વર્ણન આવનારજ છે તેનો આ આરંભ. આ પહેલો દેખાવ. બીજો દિવસે મહારાજે દાદાસાહેબ બાપડેને આ બધું કહ્યું. તેમણે કહ્યું, “તમોએ જે જોયું તેજ તે. સાધબાબાની કૃપાથી ભવિષ્યમાં તમોને એવા ખૂબ દેખાવો દષ્ટિએ પડશે.”

પછી ચૈત્ર સુદમાં રામનવમીના નવરાત્રમાં તે પંચદશીનું વાંચન પૂર્ણપણે પૂરું થયું. તે પૂરું થતાંજ બાબાએ પોતાની મેળેજ બાપડેને જવાની રજા આપી. દાદાસાહેબ આ પહેલાં કોઈ કોઈવાર કહેતા કે, “પંચદશી પૂરી થાય ત્યાં સુધી કાંઈ બાબા મ્હને જવાની રજા આપવાના નથી અને તે પૂરી થાય પછી રાખવાના નથો, એમ મ્હારા ધ્યાનમાં આવે છે. તેમનો એવો ઉદ્દેશ જણાય છે કે, તમોને મારી મારફતે એક વખત તો પંચદશીનું સર્વ શિક્ષણ મળે,” અને છેવટ તેમજ બન્યું. પંચદશી પૂરી થયાં પછી રામનવમી થઈ ગઈ એટલે બાબાએ તેમને પોતાની મેળે રજા આપી અને તે સહકુટુંબ ગયા. જતાં એટલું કહી ગયા કે મ્હારા સમક્ષ પંચદશી વંચાઈ પૂરી થઈ, હવે મ્હારા ગયા પછી તમને તે એની મેળે સમજાશે. તે પ્રમાણે, તમો, બાપૂસાહેબ જોગ બાળકરામ, માશીબા જેઓ રોજ સાંભળવા માટે આવી બેસતાં હતાં, તેમને સમજાવજો. બાપૂસાહેબ જોગ વગેરેને આ કહેવાનું તાત્પર્ય સમજાયું હતું તેથી તેમણે એમની પાછળ પડી આ સમજી લેવાનો કમ ચાલુ રાખ્યો. બાપૂસાહેબ અને બાળકરામ પાસે મરાઠી ભાષાંતર અને ટીકાવાળાં પુસ્તક હતાં તે મરાઠી વાંચી તેઓ પ્રથમથી વિચાર કરી રાખતા. મહારાજ પાસે ટીકા કે ભાષાંતર કાંઈજ નહોતાં દાદાસાહેબનું જે સંસ્કૃત પુસ્તક હતું તેજ તેમણે રાખ્યું હતું. તે ઉપરથી તેઓ પણ પહેલેથી વિચાર કરી મૂકી તેમને સમજાવતા. મહારાજ પોતે

એ વિષયનો વિચાર કરવા લાગ્યા; તેમને તે બધું સમજવા લાગ્યું અને હવે તેમને તે બહુજ સરસ રીતે સમજાવતાં આવડવા માંડ્યું. મરાઠી ભાષાંતર ઉપરથી વિચાર કરી રાખનારને તે ગળે ઉતરવા લાગ્યું, ખરું લાગવા માંડ્યું. કેટલાક દિવસ બાપૂ-સાહેબ જોગના મુકામ ઉપર સાહેસાહેબના વાડામાં બેસી વાચન કરતા અને કોઇ કોઇ વખત બાપૂસાહેબ વગેરે લોકો ખંડોબાના દેવળમાંજ આવી, કોઇ વખત બહાર તો કોઇ વખત અંદર બેસી વાંચતા.

આ પ્રમાણે મહિના બે મહિના ગયા હશે. પહેલાં કદાં પ્રમાણે આજ સુધી મહારાજ અને ગો. ક. દિક્ષીતનું ભોજન કાકા-સાહેબને ત્યાં ચાલુજ હતું. કાકાસાહેબ ત્યાં નહોતા. માધવરાવ દેશપાંડે બધી વ્યવસ્થા રાખતા. એક દિવસ નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ત્યાં જમવા ગયા. લાણી પીરસાયાં અને જમવા બેસવાની તૈયારી હતી. એટલામાં માધવરાવ દેશપાંડેએ કાકાસાહેબ તરફથી આવેલો કાર્ડ વાંચી સંભળાવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે મહારાજ અને દિક્ષીતને હવે વાડામાં જમવા આવવા ના કહેવી. આ સાંભળી મહારાજના મનને ખૂબ માઠું લાગ્યું. આ બેઉએ ભવિષ્યમાં જમવા ન આવવું એવો કાકાસાહેબ અને માધવરાવનો વિચાર પહેલેથીજ ઠર્યો હશે એમ એમને જણાઈ આવ્યાથી, કેળકરને અને સોનીને ત્યાંના સ્ત્રીધાં અમારે ત્યાં આવતાં હતાં, અમારું ઠીક ચાલતું હતું તે છોડી કાકાસાહેબને કહી માધવરાવેજ અમારું અહીં જમવાનું ઠેરવ્યું. હવે આ એ છૂટકું અને સીધાં પણ અંધ થયાં, તેથી ખેદ ઉત્પન્ન થયો. તેથી માધવરાવની અને એમની સાધારણ બોલાચાલી થઇ. બાહ્ય તરછોડી જમ્યા વચ્ચેજ તે ઉઠ્યા અને માધવરાવને કહ્યું, “પછી ખંધ કરવાનું છે તો હમણાં પણ શું કામ જમવું?” એમ કહી તરતજ ખંડોબાના દહેરામાં જઈ બેઠા. તે વખતે તેમના મનમાં એટલો કંટાળો આવ્યો કે, “હવે ખાવું નહીં પીવું નહીં કોઈને શેર જઈ નહીં અને કોઈ લાવે તો પણ ખાવું નહીં, અત્તનો સંપૂર્ણ ન બેઠો. તેને લીધે પરસ્પરીનતા આવે છે. દેહ બધો લો બલે

શ્રી ઉપાસની મહારાજ
શ્રી ક્ષેત્ર શિર્ડીમાં અનત્યાગ કર્યા પછી થોડા
દિવસમાં લીધેલો ફોટો ૧૯૧૩.

પણ હવે ખાતુંજ નહીં ” એવો પ્રકો નિશ્ચય કરી ખંડોખાના દહેરામાં ખાણમાં બંધ કરી બેસી રહ્યા. ગામમાં જવાનુંજ છોડ્યું. દિવસ પછી દિવસ બીકબી ગયા. એવી રીતે અજ્ઞ પાણી શિવપ્રત્ય સાંચ સાત દિવસ ગયા. પરંતુ કોઈએ પણ તેમના વરદ્દ હુકી એયું નહીં. પહેલે કે બીજે દિવસે ફક્ત તેઓ હંમેશા પ્રમાણે બાપૂ-સાહેબ જોગને ત્યાં પંચદશી સમજાવવા ગયા નહીં અને તેમને પણ માધવરાવની અને મહારાજની બોલાચાલી થઈ મહારાજે લોજન બંધ કર્યા તથા તેઓ અપવાસીજ હોયાની ખબર પડી તેથી સંધ્યા સમયે બાપૂસાહેબ બાળકરામ સાથે ખંડોખાના દહેરામાં ગયા અને મહારાજને કહ્યું, “ બાપૂસાહેબ જમવાની બાબત હવે કોઈએ છેડવી નહિ ” બાપૂસાહેબે પુણ્જ પ્રકારે આગ્રહ કર્યો પરંતુ મહારાજે તેજ જવાબ આપ્યો પછી એમણે પણ એ છંદ છોડ્યો, અને જવા આવવાનું પણ છોડ્યું. અને પછી તે કોઈજ નહોતું આવતું.

પ્રકરણ નવમું.

ભાવી વાસનાને અનુસરી, અંદોખના દેવધર્મમાંને અને પ્રામ બહુજનો અવહર.

ગામ પ્રકરણમાં કહ્યા પ્રમાણે જમવાની અને ગામનો પણ સંબંધ છોડી મહારાજ દહેરામાં જઈ બેઠા મછી માંચ સાત દિવસે ત્યાં મસીદમાં બાબા લોકોને કહેતા કે, ‘મણા દિવસનો હું અપવાસી છું. મહારાજ વરદ્દ કોઈ બોલું નથી.’ આમ તે રોજ કહેતા. પણ આનો સાવાર્ય કોઈના લક્ષમાં આવતો નહીં. પરંતુ સાર્થ નામના સરસા જાતના સુંબાઈના મોક ગૃહસ્થ ત્યાં હતા, તેમના લક્ષમાં આ બાબનો અર્થ આવ્યો હોતોએમલામું. કારણ સાત આઠ દિવસ તદન ખાત્રા પ્રીધાં શિવપ્રત્ય મહારાજ પડી રહ્યા હતા એ જોઈ, આ બાબને દુધની દાદી તેસાર કરી લાવવાની યુદ્ધિ મધ તે પ્રમાણે તે લાવ્યા અને મહારાજ પાસે બેઠ્યા કે ‘બાબા મસીદમાં કહ્યાં કરે છે કે, હું અપવાસી છું, મહારાજ વરદ્દ

પાછું ફરી કોઈ જોતા નથી. 'તે લાપણનો અર્થ આપ અપવાસી છે તેથી બાબા નૈવેદ્ય તથા લોજન ચાલુ હોવા છતાં એમ કહે છે એમ મહને લાગવાથી અને તેમની પ્રેરણાથી હું પાણી નાંખ્યા શિવાય ફક્ત દૂધનીજ આ કોફી તૈયાર કરી લાવ્યો છું, માટે ગમે તેમ કરી આ લ્યોજ. "

મહારાજ:—મહારે હવે કાંઈ લેવું નથી. તમે જેમ લાવ્યા તેમજ આ કોફી લઈ જવ અને ત્યાં તેનો ઉપયોગ કરો. વળી, ફરી અહીં લાવ્યાં ન કરશો. "

એવી રીતે પુષ્કળ રીતે મહારાજે કહ્યું. પણ તેણે કાંઈ તે સાંભળ્યું નહીં. આ કોફી લેતા નથી એ જોઈ એને ખરાબ લાગ્યું અને તે રડવા લાગ્યા અને કહ્યું, "હું હવે આ લઈ જતો નથી. અહીંજ મૂકી જઈ છું. તમોને ફાવે તે તેનું કરો. " એમ કહી ગળજગરીથી કોફીનું તે વાસણ ત્યાં મૂકી ત્યાંથી ચાલતા થયા. બીજે દિવસે પહેલાં પેઠે ફરી બીજાં વાસણમાં દૂધની કોફી કરી તે લઈ આવ્યા અને જુએ છે તે આગળના દિવસનું કોફીનું વાસણ એમને એમજ ભર્યું પડ્યું હતું. ફરી તેમણે મહારાજને કહ્યું, "હું પ્રેમથી લાવું છું, છતાં તમે આમ કેમ કરો છો? પરંતુ મહારાજે તેના બોલવા તરફ લક્ષ આપ્યું નહીં, છતાં તેમણે પોતાનો નિયમ છોડ્યો નહીં. રોજ તે કોફી લાવતા અને નવું આણેલું વાસણ મૂકી જઈ પહેલાંનું લઈ જતા અને કુત્રાં બિલાડાં તે પી જતાં હતાં.

એક વાર વાસુકાકા સાહે અને બીજા કેટલાક લોકો મહારાજ પાસે આવ્યા. અને તેમણે પણ આગ્રહ કર્યો કે તમે આમ અપવાસી રહો તે અમોને ઠીક દેખાતું નથી. તમે ખાવ નહીં તો અમે ખાઈશું નહીં. વાસુકાકાએ કહ્યું, 'હું રોજ તમારી આગળ અન્ન લાવી મૂકવાનો નિયમ લેઉં છું'

મહારાજ:—"વાસુકાકા તમારી પાસે પણ ક્યાંથી આવશે? આપણે બધા બાબાની સેવામાં હાજર રહ્યા છીએ માટે તમે આ ભાંજગડમાં ન પડો, "

વાસુકાકા:—મહારી પાસે કાંઈ નહીં હોય તો તમારે માટે ઝોળી લઈ બિલ્લા માંગીશ, પરંતુ તમારી સામે અન્ન લાવી મૂક્યાં શિવાય હું આઈશ નહીં એવો નિયમજ હું ધરું છું. એમ કહી તેમણે તે નિયમ પકડ્યો. લાઈનો કાફી લાવવાનો નિયમ અને આમનો નૈવેદ્ય લાવવાનો, એવા બે નિયમો શરૂ થયા. તેઓએ એમની મેળે પોતપોતાના જુદા જુદા વખતે કાફીનું વાસણ અને નૈવેદ્યનો ખુમચો લાવી મૂક્યાં અને બીજે દિવસે બીજું કાફીનું વાસણ અને બીજો ખુમચો લાવ્યાં. પહેલા દિવસનું પાછું ઉચકી જવું. તે જેમનાં તેમજ ભરેલાં રહેતાં કારણ મહારાજ અન્નને પણ અડકતા નહોતા અને કાફીને પણ અડકતા નહીં, આ ગરીબોએ ફક્ત પોતાનો નિયમ પાળ્યો. પરંતુ જે મહોટા મહોટા માણસો હતા તેમણે એમના સામું ટુંકીને પણ કદી જોયું નહીં. તેમના મનમાં પહેલેથી મત્સર હતો. આવી રીતે કેટલાક દિવસ ગયા પછી, કંઈક પ્રસંગ પરથી મસીદમાં બાબા આગળ મહારાજ સંબંધે વાત નીકળી. તે વખતે લાઈ અને વાસુકાકાએ કહ્યું કે, “અમો કાફી અને અન્ન દરરોજ લઈ જઈએ છીએ, પરંતુ તે ખાતાજ નથી. બીજે દિવસે તે બધું કુત્રાને નાંખી દેવું પડે છે. કેટલાએ દિવસથી તે ભૂખ્યાજ છે.

બાબા:—ઠીક છે, અપવાસી હોય તો. પણ તેને કહે કે થોડું થોડું બા, કોઈ કોઈ વખત કુત્રાને પણ નાંખવું. કુત્રાને નાંખ્યું તેની કાંઈ હરકત નથી.

આ બખર મહારાજને પડી તેથી તે દિવસથી સહવારે આણેલા નૈવેદ્યનો ખુમચો અને કાફી ત્યાં મૂકી રાખ્યાંજ હોય, તેમાંથી બાબાનો હુકમ થવાથી સંધ્યાકાળે, સૂર્યાસ્ત પહેલાં કોઈ કોઈ વખત થોડી કાફી લેતા અથવા તો પેલાં અન્નમાંથી થોડું આધાં જેવું કરતા અને બાકીનું કુત્રાને નાંખતા. આખો દિવસ કાંઈજ ખાતા નહોતા. બાબાની આજ્ઞા થઈ ત્યારથી ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે કદી કદી થોડું ખાવા લાગ્યા.

આ પછી કેટલેક દિવસે મહારાજની તબીબત ખૂબ

બગડી. તે માંદા થયત, તે શૈની માંદગી ? સાર્થજીએ તેમને હવે જણાવે લઈ જતા હતા. તે માર્ગમાં થઈ, જાણ જગતની વિસ્મૃતિ થવી વિમેરે અવસ્થામાંની તે એક અવસ્થા હતી. તેમની હવે એક પ્રકારે પ્રમિષ્ટ જેવી દશા થવા માંડી. પેલે શું કરે છે, ક્યાં છે વગેરે વાતની તેમની કબજા નાશ પામી. સામે આવેલા પદાર્થની જે વસ્તુસ્થિતિ હોય તે વિદ્વદ તેમને દેખાવા લાગ્યું. તેઓ કોઈને વધારે દેવળમાં આવવા દેતા નહોતા. ગ્રે. ક. દિક્ષીત ત્યાં લાત તૈયાર કરી, અથવા બીજે ક્યાંકથી લાવી તેમને ખવરાવવાનો પ્રયત્ન કરતા, તે વખતે અન્ન એમના મોંમાં આગળ લઈ જવામાં આવે કે તે થોડું હોય છતાં પુરુષ દેખાય. મોંમાં કોળીએ મૂકવાનો, તે ચાવી ગળી પણ લીધે હોય, છતાં તે મોંમાં એમજ છે એમ એમને લાગતું. તેમને અન્નને કંટાળે આવતો. અન્નની કંપારી છુટતી અને દુર્ગંધ આવવા માંડી. મોંમાં કોળીયો ન મૂકયો હોય છતાં મોંમાં હોયાં જેવોજ લાગે. તેમણે અન્ન ખાવાનું મૂક્યું હોય એમ લાગતું, જોર જીલમથી જો તે તેમની સામે લઈ જવામાં આવે તે તેમને તે અન્નને બદલે દુર્ગંધમયી ચીજો દેખાતી તેથી તે લાવનારા ઉપર ગુસ્સો થતા કે તમે અન્નું ગમે તે મારી સામે શું કામ લાવો છો ? એમ કહી તે અન્ન તેઓ ફેંકી દેતા અથવા મોંમાં આગળ આવવા દેતા નહોતા. તેમના શરીરમાં કાંઈ જ્વર અથવા તાવ હતો અને તેથી એમને અન્નની કંપારી છુટતી અને કંટાળો આવતો એમ નહોતું. શારીરિક દર્દ કાંઈ પણ નહોતું. પરંતુ પ્રત્યેક વસ્તુ છે તે સ્થિતિથી ઉલટી દેખાવા માંડ્યાથી પ્રમિષ્ટ જેવી અવસ્થા થઈ. કેટલોક વખત તે પ્રમિષ્ટપણું થોડું કમી થતું હતું. જે વખતે કમી હોય તે વખતે થોડું અન્ન અથવા કોઈ લેતા. કેટલોક વખત કાંઈ વિચિત્ર ચીજોજ ખાવાનું મન આવત. તે વસ્તુ માંગે પણ તે કાંઈ આપતું નહોતું. વાસુકાજ શેઠ નૈવેદ્ય લાવતા. પરંતુ તેમની હચેલી વાળીએ. તેનો તેમને કંટાળો આવતો. છેવટે તેમણે એક દિવસ વાસુકાજને કહ્યું “તમે ગળ્યા ગળ્યા પદાર્થો લાવો છો તે મારે નથી જોઈતા. થોડા દિવસથી મેં મોંમાં કાંઈ મહેલો નથી તે એક વખત કમી. વાસુ-

કાકા કહે “તમને હવે દેવપણું આવવા માંડ્યું છે, હવે અમે તમને લાખરી કેમ ખવડાવીએ ?” ટુંકમાં તેમની જે ખાવાની ઇચ્છા થતી તે કોઈ આપતું નહીં અને મેઝાં આગળ જે આવતું અને કોઈ લાવતું તે ખાવાની ઇચ્છાજ થતી નહીં. તે ચીજે વાસ ભારતી હોય એમ લાગી તેનો કંટાળો આવતો, આવી રીતે ખાવું પીવું વર્ચ્ય બન્યું, છુટી ગયું.

અષાઢી (ગુરૂ) પુર્ણિમા નિમિત્તે સાઈબાબાના ભક્તો દૂર દૂરના પ્રાંતમાંથી શ્રીક્ષેત્ર શિડી આવ્યા હતા. મસીદમાં પૂજા, અર્યા, આરતિ, નૈવેદ્યની ગદી ચાલુ હતી. ચંદ્રાબાઈ નામની બાબાની ભક્તબાઈ બહુ વિચારશીલ અને હુશીઆર સ્વભાવની હતી. તે પૂજા સાહિત્ય લઈ શ્રી સાઈબાબા આગળ બેઠી હતી તેને બાબાએ કહ્યું, “ત્યાં, વિઠાબાના દહેરામાં બ.”

ચંદ્રાબાઈ:—ખંડોબાના દેવળમાં ઉપાસની મહારાજ કોઈને પેસવા દેતા નથી. પેસે તો ગુસ્સે થાય છે. તેની પાસેના પૂજાના સામાન તરફ આંગળી કરી, “બળજબરીથી ત્યાં બ,” એવા અર્થનો બાબાએ હાથવડે ઇશારો કર્યો. તે સમજી કે ખંડોબાના દેવળમાં જઈ મહારાજની પૂજા કરવાનું બાબા કહે છે, છતાં તેણીએ સ્પષ્ટ પૂછ્યું, “આ પૂજાનો સામાન લઈ જઈ તેમની પૂજા કરું કે ?” બાબાએ કહ્યું, “હા.” આ પ્રમાણે બાબાની આજ્ઞા થઈ એટલે તે પૂજાનું સાહિત્ય દૂધ અને કેટલાક સારા સારા ખાવાના પદાર્થ નૈવેદ્ય માટે લઈ ખંડોબાના દેવળમાં આવી. એક દોઢ વાગ્યાનો સુમાર હતો. તે વખતે ત્યાં કોઈ નહોતું. દહેરાંનો દરવાજો બંધ કરી મહારાજ એકલાજ અંદર બેઠા હતા. તે બારણું ઉઘાડી અંદર ઘુસી. દહેરાંમાં સર્વત્ર દુર્ગંધ હતી. કારણ કાકાસાહેબને ત્યાંનું જમવાનું છુટયાં બીજા મહારાજ દેવળમાં કાયમના આવી રહ્યા પછી એકાદ દિવસમાં તેમની ઉપર કદાં પ્રમાણે એક પ્રકારની ભમિટ જેવી અવસ્થા થઈ હતી. બાબા ખીસ તરફ દુર્ભક્ષ, આન જોડે કાંઈ નહીં, સરીકપર ચેલનાં પદ બંધાયાં હતાં. દેવળમાં સાફસૂદ કરવા પૂજારી જોડે કોઈ આવે

તો તેને તેમ કરવા ન દેતા. આથી ઠેરઠેર ખૂબ કચરો ભેગો થયો હતો. પહેલાંનું બધું બદલાઈ ગયું હતું. તે બાઈ સ્ત્રીધી અંદર આવી. તેણી બહુ જબરા સ્વભાવની સ્ત્રી હતી. દરેક કામ હિંમતથી કરનારી, ઐ ઐ કરી બેસી રહે એવી નહોતી. તેથીજ બાબાએ તેની યોજના કરી. ઘણા દિવસથી બાબા પાસે આવતી હતી તેથી મહારાજ પણ તેને સાધારણ રીતે ઓળખતા હતા. દહેરામાં પેસતાંજ ખૂણામાં એક બાળુએ મહારાજ બેઠા હતા ત્યાં, એકદમ એમની પાસે જઈ એમના પગ ચાંપતી બેઠી. આ જોઈ મહારાજ આશ્ચર્યચકિત થયા, અને તેમણે મીઠા શબ્દોમાં તેણીને કહ્યું, બાઈ, મહારે પગે હાથ ના લગાડો, અહીં આવતાં નહીં, કૃપા કરી અહીંથી જાવ. પરંતુ તે શેની સાંભળે? મહારાજ તેને જા, જા કહેતા હતા છતાં તેણે તેનો ક્રમ ચાલુજ રાખ્યો. એટલામાં બીજા એક બે ગૃહસ્થ ત્યાં આવ્યા. તેમને જોઈ તેણીને વધુ જોર આવ્યું અને બોલી, “હું કાંઈ જેમ તેમ આવી નથી. બાબાના હુકમથી આવી છું અને તેમના હુકમ પ્રમાણે કર્યો શિવાય જવાની નથી.”

મહારાજ:....“તેમનો હુકમ વળી શો છે?”

તેણી:—“શો હુકમ? તમારી પૂજા કરવાનો હુકમ, તેથી તો આ પૂજા સાહિત્ય લઈ આવી; અને ઘણા દિવસથી તમોએ બાધું નથી તેથી આ નૈવેદ્ય લાવી છું. આજે ગુરુપુર્ણિમા છે. મહારી પાસે પૂજા કરાવવીજ પડશે.” એમ કહી એકદમ તેણીએ હાથવડે એમના પગ પકડ્યા.

મહારાજ:—“મહારા પગને હાથ ન લગાડો. હું તમારું કહ્યું સાંભળવાનો નથી. હું તમને કાંઈપણ કરવા દેવાનો નથી. આવ્યાં તેમાં આદ્યા જાવ.”

તેણી:—તમો મારશો એટલુંજ કે નહીં? તમો મારો કે કાંઈ પણ કરો. મને બાબાનો હુકમ થયો છે તે પ્રમાણે કર્યો શિવાય હું રહીશ નહીં.” એમ કહી મહારાજ કાળો કામળો બોલી બેઠા હતા, તેમના પગ પૂજા માટે ખેંચીને બહાર કઢાડવા લાગી.

મહારાજ ગુસ્સે થઈ તેણી પર ઘસ્યા અને પોતાના પગ ઉંચા લઈ (પલાંડીવાળી) બેઠા. છતાં તેણીએ બળ જબરીએ પગ ખેંચી કહાડ્યા અને ખૂબ મ્હોટેથી બોલી કે “આ પગ હવે ત્હમારા રહ્યા છે કે ? તમારા પગ રહ્યા નથી. તમારું શરીર રહ્યું નથી, તો શા માટે આ શરીર પર તમારો હક્ક કરો છો ? તમારા પગ, શરીર ઇત્યાદિ સર્વ અમારાં અને આખાં જગતનાં થયાં. હવે તમે ગમે તે કરો પણ અમે સાંભળવાનાં નથી.” એમ કહેતાં કહેતાં તે પેલા આવેલા ગૃહસ્થોને કહેવા લાગી, “પકડો રે, આને” પરંતુ મહારાજ મારશે એ ધાસ્તીથી બીજા કોઈ પાસે આવ્યા નહીં. તોએ તે પોતે સશક્ત હતી તેથી તેને બીજા કોઈની મદદની જરૂર નહોતી. જોર જીલમથી પગ બહાર ખેંચી કહાડી એક હાથ વડે તેને દાબીને પકડી રાખ્યો અને બીજે હાથે પૂજા કરી. પગની પૂજા થયાં પછી એક હાથે માથું પકડી રાખ્યું અને કપાળમાં આડું ચંદન કર્યું. અને મસ્તક ઉપર ફૂલ વગેરે ચઢાવી પૂજા કર્યા પછી નૈવેદ્યમાંથી દૂધનું વાસણ લઈ બળજબરીથી તે પાવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ગમે તેમ તે મહારાજને મ્હોંએ લગાડ્યાં જેવું કરી, તેણીએ પોતાની હઠ પૂરી કરી. મહારાજ ગુસ્સે થયા, તપ્યા, પરંતુ તેણી બીલકુલ ગભરાઈ નહીં. છેવટે મહારાજ થાક્યા અને કહ્યું, “ચંદ્રાબાઈ, આ તમને શોભ્યું કે ? શા માટે મ્હને ત્રાસ આપવા અહીં આવ્યાં” તે પણ પછી મ્હોટેથી બોલવા લાગી, “હવે તમારે બોલવાનું કાંઈ કારણ નથી. અમે જેમ કરીએ તેમ કરવા દેવું જોઈએ. તમે ગમે એટલી ના કહો તો પણ ભવિષ્યમાં આ આવુંજ થવાનું. આજ ગુરૂ પૂર્ણિમાના દિવસથી બાબાએ મ્હારી પાસે મૂર્ત કરાવી લીધું. હવે ના કહો કાંઈ તે ટળે કે ?” તેણી આ પ્રમાણે બોલવા લાગી એટલે મહારાજે કંટાળી કહ્યું, હવે અહીં બહુ ઘોળ ના ઘાલ, જા” પછી થોડે વખતે બધાં ગયાં. ત્યારથી બાબાના ભક્તોમાંથી ઘણા લોકો મહારાજને દર્શને આવવા લાગ્યા. નાનાસાહેબ આંદોરકર પણ તે વખતે બાબા પાસે આવ્યા હતા. એક દિવસ સંધ્યાકાળને સુમારે તે મહારાજ પાસે આવ્યા અને દહેરાં બહાર દરવાજા પાસે બેસી ખૂબ પ્રેમથી બોલવા લાગ્યા.

તેમણે કહ્યું, “બાબાએ તમને બધા યોગીઓથી શ્રેષ્ઠ યોગી બનાવ્યા છે.”

મહારાજ:—આ શું બોલો છો ? આનો કાંઈ આધાર છે ?

નાનાસાહેબ:—“બાબાએ મહારી પર કૃપા કરી છે અને તે સુખ રીતે શું કરે છે, તે જણાવવાની વિદ્યા એમણે મહને આપી છે. તેથી મહને બરોબર સમજાયું છે કે તમો પૂર્ણ યોગી પુરુષ ઋશી, અને સેંકડો જણાનું કલ્યાણ તમારે હાથે થશે. તમો જમે તોટલી ના હવે કહો તોપણ તેમાંથી હવે છૂટાય એમ નથી.” એમ કહી મહારાજને કહ્યું કે, “તમને કોઈ પણ પ્રકારનો ગ્રાસ અડચણ હોય તો મહને કહો. તમારે માટે હું ફાવે તે કરવા તૈયાર છું. ખાવા પીવા માટે કાંઈ જોઈતું હોય તો તે પણ કહો.”

મહારાજ:—નાનાસાહેબ મહને કશાની ઇચ્છા નથી. બધામાંથી મન ઉઠી ગયું છે. પરંતુ ઘણા દિવસથી મહને રોટલો ખાવાની ઇચ્છા થઈ છે. છતાં તે કોઈ આપતું નથી. બીજા બીજા પદાર્થો લાવે છે. તેથી પેટમાં અન્ન જતું નથી. તમો તદ્દન ધરના જેવા છો તેથી કહું છું. આ શિવાય હાલ મહને કાંઈ પણ અડચણ નથી.

નાનાસાહેબ:—ઠીક, આ વાત કાલથી બાબાભાઈને કહી હું તે પ્રમાણે તજવીજ કરું છું. રોટલોજ શું, તમારે ફાવે તે તેની ખાસે માગીને લેજો. તેની વ્યવસ્થા સંબંધી હું જોઈ લઉંશ.

મહારાજ:—મહારે કાંઈ હંમેશ નહીં જોઈએ. કોઈ કોઈવાર એવા રોટલો ખાવાની હોર આવશે.

નાનાસાહેબ:—તમારૂં તે જમે તેમ હો. હું હંમેશનાજ નૈવેદ્યની યોજના કરું છું. રોજ નૈવેદ્ય આવ્યાં કરશે. તમોને ફાવે તે માંગી લેજો.” એમ કહી તે ગયા અને બોધ્યાં પ્રમાણે બાબાભાઈને ત્યાં યોજના કરી દીધી. બીજા દિવસથી રોજ બાબાભાઈને ત્યાંથી રોટલો વગેરે સહિત રીત પ્રમાણે નૈવેદ્ય આવવા લાગ્યો. વાસુકાકાએ નૈવેદ્ય પહેલેથીજ આવતો હતો. ઉપસંત ભાઈ નિયમ પ્રમાણે કોઈ લાવતાજ હતા. પરંતુ લે બહુ કુચારે જતું. કોઈ કોઈ વખત ફક્ત તેમાંથી થોડો રોટલો મહારાજ ખાતા. આ

પ્રમાણે સુમારે ચાર પાંચ મહિના થયા. મહારાજ તેમાંથી થોડો રોટલો ખાતા, નહીં તો તે બધું જોમજ રહેતું.

આ છેલ્લા ત્રણ ચાર મહિનામાં પુષ્કળ વખત ભયંકર એટલે જેને લીધે મહારાજને ભય અને ધાસ્તી હિપ્પસ થાય એવા પ્રસંગો આવવા લાગ્યા. જેમકે ખંડોળાના દેવળમાં, દિવસે કે રાત્રે મહારાજ ખેડા સૂતા હોય, એટલે રાત્રીને વખતે તે દેવળમાં જમીનમાંથી વા દેવળમાંથી ભયંકર ધડધડ ખડખડ કંકક કીકીઆરી નાંખ્યાં જેવા ભયાનક અવાજો થતા હતા અને કોઈ વખતે વિકળ દેખાવા દેખાતા. એવી સ્થિતિમાં મહારાજ વિચાર કરવા લાગ્યા કે ખંડોળાના દહેરાં સામે અને દહેરાંની પાછળ સોની લોકોની અને માળી લોકોની સ્મશાન ભૂમિ છે તેને લીધે પિશાચોની આ ભૂત એટલા તો નહીં હોય? એવીજ કેટલીક ખૂબ ત્રાસદાયક સ્થિતિ અનુભવમાં આવવા લાગી. જો કે મહારાજ ખંડોળાના દેવળમાં કાયમના આવી ખેડા હતા તો પણ ખાળાના દર્શનને નિયમ ચૂકાય નહીં તે માટે ખાળા રોજ લેડી પર જતા તે વખતે વામન મોંઢકરના ખેતર સામે સડક ઉપર મહારાજ રોજ દર્શન માટે જતાજ હતા. તે નિયમાનુસાર એક દિવસે સાંજખાળા લેડી પર જતા હતા ત્યારે, રસ્તા પર પગે પડવા મહારાજ ત્યાં ગયા, એટલે સાંજખાળાએ ખેતાની એળેજ પૂછ્યું. “તું દેવળમાં એકલોજ હોય છે કે કોઈની સોબત છે?” તે ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, “મહારા શિવાય કોઈ પણ નથી હોતું. સાંજ ખાળા:—કોઈ ન હોય તો ભલે ગભરાતો નહીં. હું હંમેશા ત્યાં તારી સાથે છું.” તે જગ્યામાં રાત્રીને વખતે કોઈ પણ જતું નહોતું. કારણ તે જગ્યા ઉજળડ અને રમણાનભૂમિ હતી, તેથી મહારાજ એકલાજ, આખી રાત ત્યાંની ભયંકર સ્થિતિને ત્રાસ લેતી, અંધારામાં રાત્રી લીધા શિવાય કહાડતા. પુષ્કળ વખત તે દેવળમાં રાત્રીને વખતે એકા એકા જંગલી વીંછી પણ આવી રહેતા. પરંતુ ત્યાં દીવો કે લીલા-તળીની પેટી નહોતી તેથી ત્યાં જળજાળું કરી, વીંછી લેતી તેને કહાડવાનું બનતું નહીં, અને દેવળના જે ભાગમાં મહારાજ બેસતા હતા તેજ ભાગની ભીંતને ઓ સીમેન્ટ ન હોવાથી છંટો જમ્મે ક્યાંક

ક્યાંક વીંછી બેઠેલા મહારાજને દેખાઈ આવતા. સંધ્યાકાળે અને ધોળે દિવસે પણ કહી કહી ન્હાના મેઢોટા સર્પો પણ દેવળની અંદર તથા બહાર દેખાતા. એકવાર મહારાજને સહવારમાં ઉઠવાની વખતે પગ આગળ કાંઈ સુંવાળું સુંવાળું લાગ્યાંનો ભાસ થયાથી, પગ આગળ કાંઈ પણ છે એમ સમજી પગ હલાવ્યાં શિવાય મહારાજ ધીમે રહી ઉઠી બેઠા. બારણું ઉઘાડ્યું, સહવારનો વખત હોવાથી અંદર અજવાળું પડ્યું અને તેજ વખતે બાળા સોની હાથમાં લોટો લઈ દેવળ આગળથી ખેતરમાં શ્રોત્ર ક્રિયા માટે જતો હતા તેને મહારાજે હાંક મારી બોલાવ્યો અને તરતજ કહ્યું કે મહારા પગ આગળ કાંઈ પણ જનાવર હોવું જોઈએ એમ ભાસ થાય છે. ” એમ કહેતાંજ બાળા સોની બારણું વટાવી અંદર આવ્યો અને મહારાજનું ઓઢવાનું ધીમે રહી ખસેડી જુએ છે તો મહારાજના પગે અર્ધો ગુંડાળાયા જેવો અને જમીન પર મેઢોં રાખી સુસ્ત પડી રહેલો, એક બહુ ન્હાનો નહીં એવો મધ્યમ લાંબી વાંસની સાટી જેવો સુમારે બે હાથ લંબાઈવાળો સર્પ દેખાયો. એટલામાં તેજ રસ્તે જનાર બીજા લોકોને બાળા સોનીએ બોલાવ્યા અને તેમની પાસે યુક્તિથી લાકડાના ટુકડા (દીમચાં-વગર ઘડેલા ટુકડા) વડે તે સર્પનું મેઢોં દબાવરાવ્યું. મેઢોં દબાવ્યું કે તરતજ મહારાજના પગની આંટી તેણે છોડી અને મહારાજે પગ દૂર કર્યા અને તે સર્પને તે લોકો બહાર લઈ ગયા. તેવીજ રીતે એકવાર સંધ્યાકાળે સાપના ચાર પાંચ ખચ્યાં, મહારાજ જે જગ્યામાં બેસતા તેનીજ પાછળ કામળામાં ઘુસી ગયેલાં જણાયાં. તે વખતે મહારાજ સાપતિ દીવો કરી ખંડોબાની આરતિ માટે આવ્યા હતા, તેમણે આ જોઈ કહ્યું કે, અહીં જંગલ છે અને ઉજ્જડ છે તેથી સર્પ વગેરે અહીં આવે છે. તેવીજ રીતે મહારાજ બેસતા તેની દક્ષિણ દિશાની ભીંતમાં એક બળી હતી, તેમાંથી એક સર્પ ઉપરથી નીચે આવ્યો. મહારાજ ત વખત શરીર પર ઓઢવાનું લઈ બપોરની વખત પડી રહ્યા હતા અને તે સર્પ નીચે ઉતરી તેમના કામળા ઉપર માથાંની બાજુએ ડૂબા કરી લાંબો વખત બેઠો હતો. માથા ઉપર ઓઢવાનું હોવાને લીધે નેવેલ લઈ આવનારા અને બીજા બે જણાએ અંદર

આવી જોયું તો તેમને મહારાજના ઉશીકાં તરફ ફર્યા ઉઠી કરી બેઠેલો સર્પ દેખાયો. મહારાજને તે લોકોએ હાંક મારી એટલે તે ઉઠ્યા અને તે સર્પ બહાર નીકળી ચાલતો થયો. તેને માર્યો નહીં. આમ પુષ્કળ વખત સર્પોના પ્રસંગો પણ આવી ગયા હતા. ગમે તેવો પ્રસંગ આવે તો પણ સાધુબાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે ખંડોબાના દેવળમાં જ રહેવું, તે જગ્યા છોડવી નહીં એવો મહારાજનો નિશ્ચય હતો.

ખંડોબાના દેવળ પાસે બેઉ આંખે આંધળી, શરીરે સૂકાઈ ગયેલી, હાડકાં બહાર નીકળી આવી ચાલવાને પણ અશક્ત એવી ભગવા રંગની કુત્રી પહેલવહેલી જ દેખાઈ, આ પહેલાં તે કદી જ ક્યાંઈ દેખાઈ નહોતી. ક્યાંથી આવી, શામાટે આવી, વગેરે ખબર નહોતી. પરંતુ હાલ થોડા દિવસથી તે ખંડોબાના દેવળની સામે ખારણા બહાર વચ્ચોવચ્ચ બેસતી હતી. તેને હાંકી મૂકવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ તે જતી નહોતી. કોઈ બહુજ પાછળ પડે તો પાસેજ ક્યાંક ગયા જેવું કરતી. બે ત્રણ દિવસ પ્રયત્ન કરી જતી જ નથી એમ જ્યારે જોયું ત્યારે મહારાજના ન્હાન-પણમાં એમને એક સદ્ગૃહસ્થે એક વાક્ય કહ્યું હતું તે તેમને યાદ આવ્યું. તેનો સાર એટલો જ હતો કે આપણે ખારણે કોઈપણ પ્રસંગે કુત્રાં આવે તેને હાંકી મૂકવાં નહીં. કાંઈપણ ખવરાવી પછી હાંકી મૂકવાં. કોઈક કુત્રા કુત્રીને ખાવાનું આપ્યાં શિવાય હાંકી મૂકવામાં આવે છે તો તેને કાંઈ ન મળ્યું હોવાથી તે ફરી આવતાં પણ નથી. અને જો કદાચ ફરી આવે અને તે વખતે પણ કાંઈપણ નાંખ્યા શિવાય હાંકી મૂક્યું હોય છતાં તે ફરી ફરી આવ્યાં જ કરે, તો આપણે એમ સસજવું કે, તે કુત્રું પૂર્વજન્મનું આપણા કોઈપણ બાપદાદામાંનું કોઈ સંબંધી છે. અથવા તો ઇશ્વરી પ્રેરણાથી તે જીવ આવ્યો છે. મહારાજને તે ગૃહસ્થના તે શબ્દો યાદ આવ્યા. ત્યારે તે સમજ્યા કે હાંકી મૂકવા છતાં જ્યારે તે કુત્રી જતી નથી, ત્યારે ઇશ્વરી ઇચ્છાથી તેવો કાંઈ સંબંધ હશે. ગમે તે હો તેને થોડું થોડું ખવરાવવું. આ ઉપરાંત બાબાએ પણ એમને એક બે વખત દર્શાવ્યું હતું કે, હું ત્યાં આવું છું પણ તું મહારા તરફ જોતો નથી. તેનું પણ તેમને

સ્મરણ થયું, અને પહેલાં બાળા પાસે નૈવેદ્ય લઈ જતાં જતાં કુત્રીની જે હકીકત બની હતી, તેની પણ તેમને ચાદ આવી, અને તેમણે વિચાર કર્યો કે હવે આ આંધળી કુત્રીને કાંઈ અવસરવું. ત્યારથી તેને તેની શક્તિ પ્રમાણે થોડું અન્ન અને કાંઈ તે આપવા લાગ્યા. કેટલેક દિવસે દૂધ અને અન્ન ખાઈ તે ખૂબ બાકી લઈ બની. ન્હાનપણમાં સાંભળેલી વાતના સ્મરણને તેમને પછી અનુભવ આવ્યો, કે તે કુત્રી બીજી સામાન્ય કુત્રી જેવી નહોતી. હાલ મહારાજ કેઈ કેઈ વખત કહે છે કે, તે કુત્રી પાસેથી મહને પુષ્કળ જ્ઞાન થયું. તેણે મહને ખૂબ વાતો શીખવી પણ તે કહેવાય એવી નથી. તે અનુભવ મહારો મહનેજ ખબર. બીજાને કહેવાથી કાયદો નથી. પરમ્પર્યમાં શીખવાની ચીજો ઘણી છે અને શીખવનારા પણ ખૂબ છે. જગતની જેટલી વસ્તુ છે, તે દ્વારા કાંઈક પણ શીખાય છે તો કુત્રી પાસેથી શીખ્યો એમાં શી નવાઈ? તે બધા ગુરૂ હોય છે. કોઈવાર ગધેડાં પાસેથી, કોઈવાર મરઘી પાસેથી, તો કોઈવાર ભંગી વગેરે પાસેથી મહને પુષ્કળ જ્ઞાન આવ્યું છે. જેટલાં હીન બાળીનાં પ્રાણી પશુપક્ષીમાં હોય અથવા મનુષ્યમાં હોય અથવા ગાયે તે હીન વસ્તુ હોય, તે દરેક પાસેથી ઇશ્વરઇચ્છાથી ખૂબ અદ્ભુત જ્ઞાન થવા લાગે છે.” આ ઉપરાંત તે આંધળી કુત્રી વિષે એવી પણ હકીકત કહી કે, વ-હાડ પ્રાંતમાં શેગામમાં ગબ્બનન મહારાજ નામના મહોદા સાધુ થઈ ગયા. સંન્યાસાશ્રમી હતા. તે કુત્રીને રૂપે તે મોતે છે, એમ પ્રત્યક્ષ રીતે દેખાડ્યું. કોઈ કોઈ વખત તે કુત્રી મહારાજનાં સાસુને રૂપે (છેવટનાં પત્નીનાં માતૃશ્રી) દેખાતી. આ શિવાસ પણ બીજા ખૂબ પ્રાણીઓ તે કુત્રી મારફતે પ્રત્યક્ષ દેખાતાં અને જ્ઞાનપ્રણી શીખવતાં. જે જે રૂપમાં તે દેખાઈ આવતાં તે રૂપે તે તેમને બોધ કરતાં, અને ગબ્બનન મહારાજ, તે સાસુબાઈ અને આ કુત્રી એ બધાં અમો એકજ છીએ એવું જ્ઞાન તે કુત્રીએ પ્રત્યક્ષ દેખાવવડે મહને આવ્યું એમ મહારાજ પ્રસંગ-પ્રજ્ઞાત કહેતા. તે કુત્રી બહુ શાંત હતી. ઘણી તે ખાઈપી બાકી બની હતી. ગાયે તેટલો તેને ત્રાસ થાય તોપણ તે શાંતજ રહેતી

અને ચોતારું ઠેકાણું છેડતી નહીં. જ્યારે તે બાઈને લઈ બની ત્યારે તેણે અન્નપાણી છેડ્યાં. ઝમે તેટલું ખાવાનું તેના મોંમાં આગળ મૂકવામાં આવતું તોપણ તે ખાતી નહીં. છતાં તે સૂકાઈ નહીં. કાફી અથવા અન્ન એની સામે મૂકવામાં આવતાં, તેમાંથી તેના મનમાં આવે તો આઠે પંદરે દિવસે થોડું ખાતી. પહેલાં કદમાં પ્રમાણે બે ચાર ઠેકાણેથી નૈવેદ્ય આવતા પણ મહારાજ ખાતા નહીં અને કુત્રી પણ ખાતી લગભગ બંધ થઈ તેથી તે અન્ન વડ નીચે મૂકવામાં આવતું અને કાગડા, ડુક્કર તે ખાતાં. જે વખતે તે કુત્રી ખાતી હતી તે વખતે મહારાજ પોતાને હાથે તેને ખવરાવતા અને તેને ખાતાં રહેલું કાગડા ડુક્કરને નાંખતા. તે કુત્રી પછી ખૂબ વર્ષો રહી; સાઈબાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે મહારાજના ખંડોબાના દેવળનાં ચાર વર્ષો પૂરાં પણ થઈ ગયાં, તે ખડ્ગપુર ગયા અને પાછા પણ આવ્યા, તોપણ તે કુત્રી ત્યાંજ હતી અને તેણે તેની કાયમની જગ્યા છોડી નહોતી. પછી બીજર પડી કે મહારાજ સાકારીમાં આવ્યા બાદ કોઈએ બાણી બોલ પથ્થર મારી તેને ચારી નાંખી.

દુર્ગાબાઈ કરમરકર નામનાં એક ગરીબ સ્ત્રી પોતાના છોકરા સાથે સાઈબાબાની સેવામાં હતાં. મહારાજની ખાવાપીવા વિષેની ઉદાસીન વૃત્તિ બોધ, આ બાઈને તેમની સેવામાં રહી તેમની વ્યવસ્થા સંભાળવા સાઈબાબાએ ઇશારો કર્યો. જે વખતે બાબાની આ આજ્ઞા થઈ, તે પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં પહેલાં તે સ્ત્રીની ત્યાંની વર્તણૂક કેવી હતી, અને તેનું યોગ ક્ષેમ કેમ આવતું હતું તેનું થોડું દિગ્દર્શન અહીં કરીએ.

આ બાઈનો નિયમ એવો હતો કે, રોજ પ્રાતઃકાળે સાઈબાબાની સેવા કરવી, રોજ તેમને નૈવેદ્ય લઈ જવો અને જે લીંબડા નીચે પહેલાં સ્વપ્નબાળા બેસતા હતા, તે બાઈની એક માથા કે બે બાજા જેટલી મલકિયા કરવી. તેને કૌંસધર્મ ખૂબ હતો. તે પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી કાંઈ ખવાય પીવાય નહીં. સંસ્થાકર્મ એકવાર બાઈનું. દુર્ગાબાઈને નિર્વાહનું કાંઈ સાધન

નહોતું. તેથી દાદાસાહેબ ખાપડે જે વખતે કેટલાક મહિના બાબાની આજ્ઞાથી શિડી સહકુટુંબ આવી રહ્યા, તે વખતે તે મ્હોટાલોક, તેમને ત્યાં કામકાજ માટે એક બાઈની જરૂર હતી. ત્યારે વાતમાં અને વાતમાં સહેજ બાબાએ દુર્ગાબાઈને કહ્યું કે પેલાં દાદીમા (દાદાસાહેબ ખાપડેનાં પત્ની) તરફ કાંઈ જોતી જા. આ ઉપરથી દાદાસાહેબનાં સ્ત્રીએ તેમને બોલાવ્યાં અને તેણે ત્યાં કામ કરવા માંડ્યું. દુર્ગાબાઈ કારણ વિના કોઈ સાથે બોલતાં બોલતાં નહીં. હંમેશા મૌન ધારણ કર્યા પેઠે કોઈની સાથે ન બોલતાં આખો દિવસ બાબાનાં સેવાનાં જે કામો હોય તે નિયમિત વખત કરી, અહીં દાદાસાહેબ ખાપડેની વ્યવસ્થા પણ તે બરોબર કરતાં અને પોતાનો નિત્ય નિયમ લીંબડાની પ્રદક્ષિણા અને દેવધર્મ પૂરો થયાં પછી ચાર પાંચ વાગે તે ખાતાં પીતાં. દાદાસાહેબ જેટલા દિવસ હતા તેટલા દિવસ આ કામ ચાલુ હતા. દાદાસાહેબે જતી વખતે તેને બાબાની પ્રેરણાથી દરમહિને પંદર રૂપીઆ બાંધી આપ્યા અને કહ્યું દર મહિને આ રૂપીઆ અમારા તરફથી આવ્યા જશે. તેમાંથી ત્હારા છોકરાનો અને બાબાના નૈવેદ્યનો ખર્ચ કરવો. દુર્ગાબાઈ એટલે પૂર્ણ વિશ્વાસ પાત્ર સ્ત્રી, તેની બાબા પર નિઃસ્ત્રીમ લક્ષિત અને બાબાની તેની ઉપર પૂર્ણ કૃપા, અને દાદાસાહેબ જેવા મ્હોટા ગૃહસ્થ તેમને ચલાવે છે છતાં પણ તેને અભિમાન નથી. નિરાભિમાન સ્થિતિમાં કોઈનું પણ અડચું પડચું કામ કરવું અને કોઈ પ્રકારની આશા રાખવી નહીં. આવી રીતની તેની એકંદર સ્થિતિ જોઈ કોઈ તેનું સારું બોલતા તો કોઈ તેનો મત્સર પણ કરતા. મત્સર કરનારા તેનાથી ન મહેવાય એવા ત્રાસ આપે એટલે તે દુઃખિત અંતઃ કરણથી મગ્નીદમાં જઈ સાઈબાબા પાસે બેસતી. તેનું રડુંરડું મ્હોં જોઈ બાબા એટલુંજ કહેતા કે, “દુર્ગે, ત્હારે લોક સાથે શું કામ? ગમે તેમ ચાલે, આપણે શું કામ ત્યાં લક્ષ આપવું? ત્હારે હું છુંને? ત્હારે આગળ ખૂબ કામો કરવાનાં છે.” એમ કહી બાબા તેની પીઠપર હાથ ફેરવતા અને સમજાવતા. સર્વ પ્રકારે હું ત્હારે માટે છું. એમ સ્પષ્ટ રીતે પુષ્કળ વખત બાબાએ તેને કહ્યું.

તેટલાંથી સમજી જઈ તે પોતાના નિયમ પ્રમાણે ચાલતી. વખતો વખત પ્રસંગે પ્રસંગે તેનું સમાધાન કરી અને કોઈ સાઈ કહે તો તે પણ લક્ષમાં ન લેવું અને કોઈ માહું કહે તે પણ લક્ષમાં ન લેવું એવી રીતની તેને જેવી જરૂર હતી તેવી તેના મનની તૈયારી કરી લીધી. એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસ ગયા પછી દસરા દિવાળીના અરસામાં, એક દિવસ દુર્ગાબાઈ સાંઘબાબાની પાછળ ખેત્રી નિત્ય નિયમ પ્રમાણે તેમની પીઠ દાબી સેવા કરતી બેઠી હતી, અને બાબા ઉપદેશની પુષ્કળ વાતો ખૂબ પ્રેમથી તેને કહેતા હતા અને વચ્ચે વચ્ચેથી તેના વાંસા પર હાથ ફેરવતા હતા. તે પ્રેમ અને ઉપદેશની વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં તેની આંખમાંથી પ્રેમાશ્રુધારા વહેતી હતી. તે વખતે બાબાએ કહ્યું, “તું આજ સુધી મહારી ખૂબ સેવા કરી રહી છે, હવે તું વિઠોબાના દેવળમાં જવા માંડ અને ત્યાં સેવા કરતી બ. તેનું કાંઈ સાઈ માહું બેતી બ. હવે મહારે ત્યાંજ જવાનું છે. હંમેશ મહારી સેવા થાય એવી જો તારી ઇચ્છા હોય તો અત્યારથી ત્યાં જઈ સેવા કરતી બ.

દુર્ગાબાઈ:—“તે (મહારાજ) કાંઈ કોઈને ત્યાં પેસવા દેતા નથી. ગુસ્સે થાય છે.

બાબા:—બળજબરીથી જવું; ગુસ્સે થાય તો હરકત નહીં. હવેથી તું તેનું સંભાળતી બ, એટલે હું ત્યાંજ છું.”

પહેલેથી દુર્ગાબાઈના મનમાં મહારાજ પાસે જવાની ઇચ્છા હતી. મહારાજ માટે કોઈ કોંઈ લઈ બંધ છે, કોઈ જમવાનું લઈ બંધ છે તો આપણે પણ કાંઈ લઈ જ્યાં કરવું, મહાઈ એમનું પહેલાંનું ઓળખાણ છેજ તો ત્યાં જવાનો વહિવટ રાખવો એમ તે બાઈના મનમાં વારંવાર આવતું હતું, એટલામાં બાબાની આવી આજ્ઞા ધ્યેલી જોઈ તેમના મનનો નિશ્ચય થયો કે, હવે ગમે તે થાય આપણે ત્યાં જવુંજ. પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે ગુરૂપૂર્ણિમા પછી કેટલાક લોકોનો પૂજ્ય બુદ્ધિથી મહારાજ પાસે આવવાનો વહિવટ શરૂ થયો હતો. તે પ્રમાણે દુર્ગાબાઈ પણ મહારાજને ગમે એવા

પદાર્થ હાથમાં લઈ ત્યાં આવી. કારણ બાળાભાઈને ત્યાં મહારાજ જમવા જતા હતા ત્યારે દુર્ગાબાઈ બાળાભાઈને ત્યાંજ કામ કરતી હતી તેથી મહારાજને લાગતી ચીજની તેને ખબર હતી. તેને ખંડોબાના દહેરામાં આવેલી જોઇ, “તમે એક પછી એક આવવાની નવી શરૂઆત શા માટે કરો છો?” વગેરે વગેરે ગુસ્સાથી બોલી તેને કહાડી મૂકવા માટે મહારાજે તેની ઉપર ખૂબ ગુસ્સો દેખાડ્યો. તેણે એકજ ઉત્તર આપ્યો, “બાબાએ મહેને અહીં આવવા કહ્યું.” બાબાએ કહ્યું, એમ કંઈ કહે કે મહારાજ, થોડા શાંત થતા. તે પ્રમાણે શાંત થઈ તેમણે પૂછ્યું, “બાબાએ શું કહ્યું?”

દુર્ગાબાઈ:—બે ત્રણ દિવસ ઉપર બાબાએ મહેને પાસે બેસાડી ઉપદેશની પુષ્કળ વાતો કહી, અને તમારી પાસે આવી સેવા કરવાની એમની આજ્ઞા થઈ. તેથી હું આ લાવી છું, માટે થોડું ખાવ.”

દુર્ગાબાઈને ખબર હતી કે લોટમાં તેલ અથવા ઘી અને ગોળ નાંખી દૂધ અથવા પાણીમાં તેને ભીંજવી વણી પૂરીતા આકારના વા ચોરસ ટુકડા પાડી તેને ઘીમાં તળી તૈયાર કરેલો પદાર્થ, સક્કરપારા મહારાજને ખૂબ લાવે છે. તેથી તેજ પદાર્થ તૈયાર કરી તે લાવ્યાં હતાં. સંધ્યાકાળનો ચાર વાગ્યાનો વખત હતો. મહારાજને થોડી ખાવાની ઇચ્છા થઈ તેથી તેમણે બે સક્કરપારા ખાધા અને બાકીના પાછા આપ્યા. તેજ વખતે મહારાજે કહ્યું કે રોજ આ'વું લાવતાં નહીં. કોઈ દિવસ એકાદી વખત લાવવું. પહેલાં પહેલાં દુર્ગાબાઈ મહારાજ પાસે દરરોજ આવતાં નહોતાં, સાત આઠ દિવસે ફાવે ત્યારે આવતાં.

મહારાજે ગામમાં જવાનું છોડ્યું હતું. સ્નાન સંધ્યાદિક આનિહક આટોપી પોતાની જગ્યા ઉપર બેસી પંચદશીનું મનન કરતા. તે ઉપરાંત મુંબાઈના એક ગૃહસ્થ દર્શન માટે આવ્યા. તેમણે જતાં અષ્ટાવક ગીતાનું પુસ્તક લાવી મહારાજને આપ્યું અને કહ્યું, “આ જૂનું પુસ્તક મહારે ઘેર ઘણા દિવસથી પડી રહ્યું હતું. આપ પંચદશી વાંચો છો એમ મહે સાંભળ્યું. તેથી આ પુસ્તક તમને

ઉમાશ્વતી થઈ પડશે એમ મનુને લાગ્યાથી હું તે તમારે મારે લાગ્યો છું.” એમ કહી બહુ પ્રેમથી તે પુસ્તક તેણે મહારાજના હાથમાં આપ્યું, “આપણે આ પુસ્તક કદી જોયું નથી. બાબાના મનમાં હશે કે મહારે આ પુસ્તક વાંચવું તેથી આમને એવી યુદ્ધિ થઈ એમણે એ પુસ્તક આપ્યું.” એવી વિચાર તેમના મનમાં આપ્યાથી તેમણે પણ બહુ આદર પૂર્વક તેનો સ્વીકાર કર્યો. તેની અંદરના વિષયો જોઈ વાંચતાં તેમને બહુ સમ્મધાન થતું. તે એક તેમના પ્રેમનો વિષય થઈ પડ્યો. ઘણા દિવસથી આખી જાગવફળીતા, રામગીતા, વિષ્ણુસહસ્રનામ નિત્ય નિયમ તરીકે બોલવાનો તેમનો વડિલટ હતો તેથી તે ગ્રંથે મ્હોંએ થઈ ગયાં હતાં. તે નિત્યક્રમ ચાલુ રાખી તે ઉપરાંત પંચદશી, અષ્ટાવકળીતા, અધ્યાત્મરામાયણ વગેરે તે સારી સ્થિતિમાં હતા ત્યારે વાંચતા.

કેટલાક દિવસ એમ વીસ્યા બાદ, દીવાળીને સુમારે (દીવાળી થતાં પહેલાં, અથવા પછી થોડે દિવસે) એક વૃદ્ધ શુચિર્ભૂત, પાતળા બાંધાના એક પ્રાણીય ગૃહસ્થ, ગૌરવર્ણના, સ્વચ્છ સફેદ વસ્ત્રમાં આભૂષિત થયેલ, વૃદ્ધાવસ્થાને શોભે એવી હાથમાં એક લાકડી તથા બગલમાં ચોપડીઓનું એક મ્હોંડું પોટલું લઈ, સંધ્યાકાળે ચાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ એકલા જ બેઠા હતા તે વખતે દેવળનું બારણું ઉઘાડી અંદર આવ્યા. દેવળમાં આવી પોતાને કોઈ કંઈ ત્રાસ આપે નહીં તેથી કેહાપણ અંદર જાય એટલે મહારાજ તેના પર ગુસ્સે થઈ તેને ખસીવડાવતા. પરંતુ આ બાણીની મુખમુદ્રા જોતાંજ કોઈને પણ આદર ઉત્પન્ન થતું; અને એ શુચિર્ભૂત ધાર્મિક ગૃહસ્થ છે એમ જોનારાને લાગતું. તે પ્રમાણે મહારાજને પણ, એને જોતાંજ, તેની ઉપર ગુસ્સે થઈ કહાડી મૂકવાનું મનમાં ન આવ્યું. તેમણે સૌમ્ય શબ્દોમાં પૂછ્યું. કેમ આવેલા (કાદાઈ) ક્યાં આવ્યા છો? તે અંદર આવી બેઠા અને હસતા હસતા કહેવા લાગ્યા. “સાઈબાબાને દર્શને આવ્યો હતો. આપના પર સાઈબાબાની કૃપા છે એમ સાંભળ્યું તેથી આપને દર્શને પણ આવ્યો.”

મહારાજ:—“તમે ઉમારે વૃદ્ધ એ. છતાં તમે મહારે

દર્શને આવ્યા છો એમ કેમ કહો છો ? ” એ તથા એવું જ બીજું કાંઈ પ્રસંગોપાત બોલવું થયાં પછી મહારાજે તનાં પોટલાં તરફ જોઈ પૂછ્યું, “ દાદાજી, આ ગ્રંથ શેનો છે ? ” તેણે તે પોટલું છોડી તરતજ મહારાજને દેખાડ્યું. તેમાં છાપેલાં પુસ્તકો વગેરે કાંઈ નહોતું. એક નોટ જેવી ચોપડી અને બીજાં ભેગાં કરેલાં ટાંચણો વગેરે, અને જુદાં જુદાં ઠેકાણાં તથા ગામના તથા મનુષ્યોનાં નામોનું એ એક મહોટું પુરાણજ હતું. મહારાજે થોડું ઉથલાવી જોયું અને કહ્યું, “ આ શું છે તે મહને સમજાતું નથી. ” તેણે કહ્યું, “ ઇશ્વરકૃપાથી આ સામુદ્રિક વિદ્યા મહારી પાસે છે. ઘણા દિવસથી હું આજ ઉદ્યોગ કરું છું. જેમનાં સામુદ્રિક જોયાં, તેમના નામ તથા લવિષ્યનું આ ટિપણ છે. ” તેમાં ન્હાના મહોટા રાજા રજવાડાનાં પણ ટિપણ હતાં. તેણે કહ્યું, મહને ઘણા દિવસથી આ છંદ લાગ્યો છે કે બીજા વ્યવહારી લોકોનાં સામુદ્રિક તો ખૂબ જોયાં, હવે સત્પુરુષ મહાત્મા અવતારી પુરુષોનાં ચિન્હો જોવા મળે ! મહારા પૂર્વાપાર ધંધાને લીધે સત્પુરુષનાં ચિન્હો કેવાં હોય છે તે મહને ખબર છે. તે પ્રત્યક્ષ જોઈ લેવા માટે અથવા મેળવી લેવા માટે જ્યાં જ્યાં સત્પુરુષ હોવાનું સાંભળું છું ત્યાં જઈ છું. એવી પુષ્કળ જગ્યાએ ભટક્યો, કોઈએ મહને જોવાં દીધાં અને કોઈએ ન જોવા દીધાં. જેટલાના જોયાં તેમાં જે પૂર્ણ અવસ્થા છે તેનાં ચિન્હો જોવાં હોવાં જોઈએ તેવાં મહને હજી ક્યાંએ જોવામાં આવ્યાં નથી. સાધનાઓની ખ્યાતિ સાંભળી તે ચિન્હો જોવા મળશે ધારી અહીં આવ્યો. પરંતુ ત્યાંથી મહને કાંઈ જોવા મળે એમ તેમના સ્વભાવ ઉપરથી લાગતું નથી. હું ત્યાં જઈ બેઠો અને સહેજ તેમનો પગ આગળ હતાં, તેની રેખા ઉપર નજર નાંખું ન નાંખું એટલામાં મહને ગલરાવી નાંખ્યો અને મહને અનુલક્ષી એક જણને કહ્યું, “ આ ડોસો મહારા ઘરના વાંસડા ગણવા આવ્યો છે એને મહારો શું થાગ લાગે ? એવું તેમનું ભાષણ સાંભળી આપણું કાંઈ અહીં વળે એમ નથી એમ મહને લાગ્યું. કાલે કોઈ અંદર અંદર વાત કરતા હતા. તે ઉપરથી આપના સંબંધે કેટલીક હકીકત કાનપર

આવી તેથી આપને મળવા માટે આવ્યો. સાઈબાબાના શરીરપરનાં ચિન્હો મહને પૂર્ણપણે જોવા મળ્યાં નહીં તોપણ તેમના ચહેરાપરનાં બીજાં ચિન્હો ઉપરથી તેમની પૂર્ણ અવસ્થા છે એ હું સમજી ગયો. હવે સામે બેઝી આપની તરફ જોતાં, મહને લાગે છે કે ત્યાં જેમ લોકો કહે છે તેમ બાબાની કૃપા માટે આપ યોગ્ય અને પાત્ર છો. પછી તેણે પોતાના હાથ જોડ્યા અને ખૂબ નમ્રતાથી કહ્યું, “હવે મહારી એવી વિનંતી છે કે, બાહ્ય ચિન્હ ઉપરથી જે આ પ્રમાણે દેખાય છે તે અમારી શાસ્ત્રીય રીતે બધાં ચિન્હો જોઈ મેળવી લેવાની મહને આજ્ઞા આપો.” મહારાજે તેની ના કહી. તેમણે કહ્યું, “દાદાજી, મહારું શું સામુદ્રિક જીવ્યો છો?” હવે મહારું શું થવાનું છે? મહારે શું દિગ્વિજય કરવાનો છે? મહારું સામુદ્રિક તમો કહો તેથી મહને તેનો શો ફાયદો? મહારું સામુદ્રિક મહારા ધ્યાનમાં આવી ચૂક્યું છે. આજ સુધી હું દુઃખ કષ્ટ ભોગવતો આવ્યો છું. આગળ પણ તેજ દેખાય છે. અરે! દાદાજી તમારા જોતાં પહેલાંજ મારી સ્થિતિ હું કહી દેઉં છું, અરે મહારું ઘર ગયું, બાર ગયું, મહારે ઘરબાર, સ્ત્રી, પૈસાટકા કાંઈજ નથી. બાવાની પંચાત આવી પડી છે. શરીરની આવી દુર્દશા થઈ, એવાં અનેક સંકટોમાં હું સપડાઈ દુઃખો ભોગવતાં ભોગવતાં હાલ મહારી શી સ્થિતિ છે તે જણાયજ છે. ગાંડ ઢાંકવાને ન પૂરાં કપડાં. કામળનાં ચીંથરાં લઈ બેસવા વખત આવ્યો. આજ મહારું સામુદ્રિક તે તહમો જોશો એટલે મહને ક’યું મહોદું સુખ મળી જવાનું હતું? માટે મહને જોવાનો તમો વિચાર ના કરો. આપ વૃદ્ધ યોગ્ય મનુષ્ય દેખાવ છો, નરસોબાની વાડીના રહેનાર છો અને ત્યાંથી આવ્યા છો તો હું કહું છું ત્યાંના સાક્ષાત્ દત્તાત્રયેજ મહને તમારે રૂપે દર્શન આપ્યાં. હવે સામુદ્રિક વગેરેની ભાંજગડમાં ન પડો. હવે સંધ્યાકાળ થઈ છે માટે અહીં પણ ના બેસો, બવ.” એમ મહારાજે ચોખ્ખી ઘસીને ના કહી તેથી તે હા હા કરતા જતા રહ્યા. પરંતુ મહારાજનું સામુદ્રિક ભેવુંજ એવો તેમનો નિશ્ચય હતો તેથી ફરી બીજે દિવસે દસ અગીઆર વાગ્યાને સુમારે બાબા લેંડી તરફ ગયા અને

તે મહારાજ પાસે આવ્યા. તે વખતે પુષ્કળ આજીજી કરી તેણે કહ્યું, “હું હવે વૃદ્ધ થયો છું, એક વખત અતપુરુષનાં ચિન્હો દેખાય કે મહારે તે ધંધો છોડવો છે. મહારી આ આશા પૂર્ણ કરો; મ્હને દાદાજી કહો છો તો એક વાર લાજ રાખો અને એક વખત જોવા દો.” એ પ્રમાણે બહુજ દીનતાથી આજીજી કરવા લાગ્યા તેથી મહારાજને હા કહેવી પડી. છતાં એક વખત ટાળવાના હેતુથી તેમણે કહ્યું, “હાલ તો બપોરની આરતિનો વખત થયો, માટે હવે જાવ. પછી જોઈશું કાલ બાલ.” તેણે, “આવતી કાલે આજ વખતે હાજર થઈશ,” એમ કહ્યું. મહારાજે તેને કાલની વાત કહે કહી કહાડ્યા; છતાં તે નિશ્ચયી માણસ બીજે દિવસે તેજ વખતે ફરી હાજર થયા. ફરી હા ના કરતાં છેવટે તેના આગ્રહ પ્રમાણે મહારાજને કબુલ કરવું પડ્યું અને તેણે જોવાની શરૂઆત કરી,

તેની પાસે એક રેશમની દોરી, કાંઈક ચંત્ર સૂક્ષ્મદર્શક (magnifying lense) અને એક માપની લાકડી (કુટ પટ્ટી) હતી. પહેલો તેણે રેશમની દોરીનો ઉપયોગ કર્યો. પગથી માથા સુધીની ઉંચાઈ માપી. માથાનો આકાર માપી લીધો. પગના આખાં તળી-આંતું માપ અંગુઠાથી એડી સુધી લીધું. તેની પાસે એક છુટી નોટ બુક હતી તેમાં તે જે જે ચિન્હો જોતા વા માપ લેતા તે લખી લેતા. પછી હાથ, પગ, માથું, કપાળ અને શરીરના બીજા ભાગ ઉપરની રેષા અને ચિન્હો બધાં જોયાં. માથાના અને છાતીના વાળ બરાબર તપાસ્યા. કોઈ ઠેકાણે તે ચંત્ર લઈ જોતા અને જે કાંઈ તેના ધ્યાનમાં આવતું તે લખી લેતા. એમ જોતાં જોતાં અને નોંધતાં નોંધતાં તેના મનમાં શું આવતું તે કોણ જાણે, કોઈ કોઈ વખત તેના મોં ઉપર એક પ્રકારની પ્રકુલ્લતા દેખાઈ આવતી અને કોઈ વખત અશ્રુજળનો દેખાવ દેખાતો, આવી રીતે ઘણા ચિન્હો તેણે જોયાં. છેવટે તેમણે શુદ્ધોદ્રિય જોવાની ઇચ્છા દર્શાવી તેણે કહ્યું, “હવે તેમણે એક સ્થાન જોવાની મ્હને મના ના કરતા.” તે વખતે મહારાજના શરીર ઉપર બહુ કપડાં વહેતાં ફાટેલું મોલીકું, અને તેથીજ કામળથી આર્થ પર્થ દેહ લાંક્યો

હતો. છતાં પણ મહારાજે તેને કહ્યું, જેટલું જોઈએ તેટલું જોઈએ, હવે બહુ ભાંજગડમાં ના પાડો અને ત્રાસ ના આપો. અત્યાર સુધી થયું એટલું બસ છે. તેના જવાબમાં તે કહેતા, “મહારાજ, તમોએ કૃપા કરીજ છે તો બધું જોવા દો. એટલીજ મહારી વિનંતી છે.”

મહારાજ:—“મહાર્જ સામુદ્રિક જોઈ તમો નોંધી લેવ છે ત્યારે વચ્ચે વચ્ચે તમારી આંખમાં પાણી આવે છે, તો આ શી ભાંજગડ છે તે મ્હને સમજાવો. ભવિષ્યમાં મહારી કાંઈ ખરાબ ભાંજગડ છે કે ? આટલી ઝીણવટથી તમોએ આ બધું જોયું તો તમને આ વિદ્યા પૂર્ણપણે આવડતી હશે અને તમને મહાર્જ બધું ખરોખર સમજાયું હશે. આજ સુધી હું દુઃખજ લોગવતો આવ્યો, આગળ પણ દુઃખનાજ કુંગર છે કે શું અને તેથી તમારી આંખમાં પાણી આવ્યાં ? અને તમે આટલા ઉંડા ઉતરી આ તપાસ્યું છે તો મ્હને તે શું છે તે સમજાવો.” તે ઉપરથી તેણે કહ્યું, “ઘણું ઉત્તમ છે. બધું સાફ છે. પરંતુ મ્હને એકવાર બધું જોઈ લેવા દો એટલે તમને બધું સમજાવી દઈશ કે ક’યું ચિન્હ ક્યાં છે અને તેનું કળ શું છે.” ઇત્યાદિ.

એક દિવસમાં તેનું જોવાનું પૂરું થયું નહીં. બે ત્રણ દિવસ રોજ બળે ત્રણ ત્રણ કલાક તે તપાસતા. તેની સવડ પ્રમાણે તે આવતા અને મહારાજની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેને દેખાડતા. એક બે દિવસ એવા પણ ગયા કે તે પોતાની વખતે આવ્યા પરંતુ મહારાજની ઇચ્છા ન હોવાથી તેમણે તેને કાંઈ જોવા દીધું નહીં. આંખ, જીભ, કાન, કાનની અંદરનો ભાગ, ગરદનની આગળનો અને પાછળનો ભાગ, હાથ પગની રેવા, પગની ઉપરનો ભાગ બધું તેણે જોયું હતું. છેવટે તેણે ગુહોદ્રિય જોવા માટે મીઠા શબ્દમાં વિનંતી કરી અને કહ્યું, “મ્હું જે કાંઈ અત્યાર સુધી જોયું છે. તે ઉપરથી એટલું તો મહારાજ લક્ષમાં આવ્યું છે કે, “હાલ જો કે તમો તે (ગુહોદ્રિય) નહીં દેખાડો તો પણ તે જગતની દૃષ્ટિએ પશ્ચેજ. ત્યારે મ્હને જોવા દેઈ મહારાજ જીવનું સમાધાન શા માટે થવા દેતા નથી ? તેણે એક સરખો પીછોજ પકડ્યો. ત્યારે મહારાજ

રાજે કંટાળીને કહ્યું, “કરો, તમારે એકવાર જે કરવું હોય તે.” પછી તેણે શુદ્ધારનો બધો ભાગ લિંગ વગેરે તેની રીત પ્રમાણે જોઈ લીધાં. બધું થયા પછી તે બોલ્યા “મ્હાં જેવાનું બધું પૂરું થયું. ઢાંકી દો હવે, તે પ્રમાણે મહારાજ ઢાંકતા હતા હજી પૂર્ણ પણે તે ઢાંકી પણ નહોતું લીધું, એટલામાં તેણે લાંબા છટ થઈ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. પ્રેમાશ્રુથી તેની આંખો ભરાઈ આવી. મહારાજે કહ્યું, (દાદાજી) આ શું? તમારી યોગ્યતા મોટી હોવા છતાં ત્હમો મને આમ નમસ્કાર શા માટે કરો છો? આમ કેમ કરો છો? મને આ કાંઈ ઠીક દેખાતું નથી.

સામુદ્રિક:—ઠીક હોય કે ખોટું હોય. મ્હને જે દેખાય છે તે ઉપરથી હું કહું છું કે હાલ મ્હે નમસ્કાર કર્યા છે, ભવિષ્યમાં સેંકડો હજારો લોકો સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરશે, એવી સ્થિતિ તમારા ચિન્હો ઉપરથી મ્હને દેખાઈ આવી. જે માટે મ્હે પુષ્કળ વર્ષથી આ ધંધો સ્વીકાર્યો તે મ્હાં કાર્ય થયું. આજથી હવે આ ધંધો કરવો નથી. અનેક લોકો પરમેશ્વર પ્રાપ્તિ માટે અનેક ઉદ્યોગો કરે છે. ઇશ્વરી સંકેતથી મ્હારો જે આ સામુદ્રિક જોવાનો ધંધો છે, તે વડેજ મ્હને પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થઈ. આજ બચસાય વડે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરે મ્હને દર્શન આપ્યાં.

મહારાજ:—આ શું કહો છો? હું શું તે અવસ્થામાં છું કે તમો મ્હને પરમેશ્વર સમજી મ્હાં દર્શન લો છો?

સામુદ્રિક:—“મ્હને બધાં લક્ષણો વડે પ્રત્યક્ષ દેખાઈ રહ્યું છે. પૂર્ણ સત્પુરૂષ, પૂર્ણ પહોંચેલા મહાત્મા, પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સમિચ્છા-નંદ અવસ્થા જે પુરૂષોમાં આવે છે તેમના જે ઠરાવીક ચિન્હો છે તે મ્હને ગમે ત્યાં દેખાય અને તે રૂપે પરમેશ્વરનાં દર્શન લઈ હું કૃતાર્થ થાઉં, એ માટે હું આજસુધી પ્રયત્ન કરતો હતો. હજારે! ઠેકાણે હજારો જણાનાં ચિન્હો જોતાં જોતાં મ્હાં આયુષ્ય પૂરું થયા આવ્યું. હું હવે તદ્દન ઘરડો થઈ ગયો. પરંતુ આ ચિન્હો મ્હને આજસુધી ક્યાંય દેખાયાં નહોતાં. કોઈ સત્પુરૂષ પૂર્ણ થાય, તેની જગતમાં પ્રસિદ્ધિ થાય, એટલે અમો ત્યાં જોવા

જોઈએ, તો તે દાદ ન આપે. સાઈબાબાએ પણ મહને ધમકાવી હાંકી મૂક્યો. “મહારા ધરના વાંસ ગણે છે કે?” કહી હાંકી મૂક્યો. પરંતુ આપ હજી જગતમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યા નથી તેથી પૂર્ણ સચ્ચિદાનંદપણાની આપને ખબર નથી. જો તે અવસ્થામાં આપ એકવાર ગયા હોત તો આપે પણ મહને દેખાડ્યું નહોત. પરંતુ ઇશ્વરને મહારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી હતી તેથી આ સુયોગ આવ્યો. પૂર્ણસત્પુરૂષ, પૂર્ણ સચ્ચિદાનંદ અવસ્થાના જે લક્ષણો છે તે આજે મહને આપનામાં પૂર્ણ પણે દેખાયાં. હવે મહને કોઈપણ રીતની શંકા રહી નહીં. મહારૂં કામ પૂરું થયું.” એમ કહી વારંવાર તે સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા લાગ્યા અને એકદમ મહારાજને ભેટી પડ્યા. તેની તે સ્થિતિ જોઈ મહારાજનું હૈયું પણ ભરાઈ આવ્યું. બેઠના મનની બહુ વિચિત્ર સ્થિતિ થઈ—તેનું વર્ણન થઈ શકે એમ નથી. થોડે વખતે અંતઃકરણ શાંત થયાં પછી તે ગૃહસ્થે કહ્યું, “ખૂબ દિવસોથી આપની ઉપર સત્પુરૂષોના પ્રયોગ થાય છે અને પૂર્ણતા થવાનો વખત હવે પાસે આવ્યો છે. તે સાઈબાબાનીજ મારફતે થશે.”

મહારાજ:—અરે, તે ગમે તે હો, પણ હું આજસુધી ખૂબ દુઃખજ લોગવતો આવ્યો છું. હવે લવિષ્યમાં સુખ, વિશ્રાંતિ છે કે દુઃખજ છે?”

સામુદ્રિક:—ત્યાં સુખ છે કે દુઃખ છે તે હું શું કહું? મહને વળી ત્યાંનો અનુભવ શું છે? અનુભવ આપને આવશે અને આપને તે આવશે એ વાત નક્કી. તહમો ખરા સચ્ચિદાનંદરૂપ છો, અને તેનો અનુભવ ખરેખર તમો લેશો એ ચિન્હો ઉપરથી, મહને સમજાય છે. એમાં કાંઈ ફેર નહીં પડે.

મહારાજ:—જવા દો, દાદાજી, તે વાતો, પરંતુ તે ચિન્હો ક’યાં તેનું મહને થોડું ઘણું જ્ઞાન આપશે કે?” તે ઉપરથી કેટલાંક કેટલાંક ચિન્હો તેમણે મહારાજને સમજાવી દીધાં. હાથ ઉપર, પગ ઉપર, માથાઉપરનાં ચિન્હો દેખાડતાં તેણે કહ્યું, સત્પુરૂષના એક ચિન્હમાં સેંકડો ચિન્હો દેખાય છે. એકજ ચિન્હ

અમુક એક કહીએ તો તે પણ ત્યાં દેખાય છે અને બીજું કંઈ કહીએ તો તે પણ ત્યાં દેખાય છે, એ ઉપરાંત વળી બીજે કંઈ વિચાર કરીએ તો તે પણ ત્યાં દેખાય છે. જેમ સત્પુરુષની ભાષાનો એકજ શબ્દ પણ બહુ વ્યાપક હોય છે, જેમ જેમ વિચાર કરીએ તેમ તેમ પુષ્કળ અર્થ નીકળે છે; તેમજ તેમના શરીર ઉપર જે ચિન્હો હોય છે તે પણ વ્યાપકજ હોય છે. તે કોઈ પણ એક ચિન્હ ઉપરથી પુષ્કળ પ્રકારના આકારો દેખાય છે. જેને ખગર હોય, જે વાકેફ હોય, જેની અક્ષલ તે વિષયમાં ખરોખર નિષ્ણાત હોય, તે એકજ ચિન્હમાં ફાવે તે આકાર જોઈ શકે છે. કમળનાજ આકારની જેને ખગર હોય, તે એક કમળજ ત્યાં જોશે. શેષ ઇત્યાદિ પુષ્કળ ચિન્હો ત્યાં દેખાય છે, પણ એટલી અક્ષલ તેની પહોંચતી નથી. (એમ કહી તેણે શેષ હતો ત્યાં, ઉપરની કેટલીક રેષા પર નિશાની કરી) હવે ત્હમને સુંદર ધ્વજ દેખાડું છું.” અને તે પ્રમાણે તેણે તે દેખાડ્યો. તે ધ્વજ સ્પષ્ટ દેખાતો જોઈ મહારાજને આશ્ચર્ય થયું કે હમણાં તો કમળ દેખાતું હતું, તેનોજ શેષ દેખાયો, અને તે જઈ હવે ધ્વજ કેમ દેખાવવા માંડ્યો? (પેન્સીલથી એક ચિન્હ ચિતરી દેખાડ્યાં પછી તે લુસી નાંખી, બીજી રેષાઓ ઉપર નિશાની કરી તે બીજાં ચિન્હો દેખાડતા હતા. તે પ્રમાણે ધ્વજ દેખાડ્યા પછી તે લૂંછી) તેણે કહ્યું, “ હવે જુઓ બીજું દેખાડું છું. ” (તેણે નવી ચીતરેલી રેષાનું એક સુંદર માછલું દેખાવા લાગ્યું.) આ ચિન્હ દેખાડી તેણે કહ્યું, “ બધાંમાં શ્રેષ્ઠ ચિન્હ એજ છે. ” મકરધ્વજનું ચિન્હ પરમેશ્વરી અવતાર હોયાં શિવાય આવતુંજ નથી. એવાં ચિન્હો ક્યાંઈ જોવામાં નથી. અર્જુનના રથ ઉપરના વાવટા ઉપર આજ ચિન્હ હતું. એવી રીતે પુષ્કળ રીતે ઘણી વાતો સમજાવી અને કહ્યું, “ એવાં પુષ્કળ છે. તેમાંના મુખ્ય મુખ્ય એટલે હાથ ઉપર અગ્નિકુંડ છે. ” તે તેણે દેખાડ્યો. તેજ પ્રમાણે મનુષ્યનો આકાર અને પશુનો આકાર એક ધ્યાનું ચિન્હ હાથ ઉપર હોયાનું દેખાડી, એને અમ્મરી પરિભાષામાં અમુક કહે છે એવું કાંઈ કહ્યું. “ અદ્વૈત અવસ્થા તમ્મરામાં આવનાર છે

તેથી આ ચિન્હ છે. નરસિંહ અવતારનું જેમ મિશ્ર સ્વરૂપ (નર-સિંહ) તેવું આ ચિન્હ છે. જમણા હાથ ઉપર એકની ઉપર એક એમ દસના જે આંકડા છે. તે દેખાડી તે બોલ્યા હસે અવતાર તમારામાં હોઈ તેમની ઉપર જે કાંઈ છે તે બધું તમારામાં છે. જમણા હાથમાં અંચુઠા પાસે શેષ છે તે પ્રદક્ષણીય છે. અંચુઠાની પાછળથી આવી તેની પુંછડી મ્હોંમાં ગઈ છે. તેજ પ્રમાણે તેનીજ પાસે બીજી એક સર્પાકૃતિ પહેલી આકૃતિથી ઉલટી રીતની છે એટલે પહેલી આકૃતિમાંના સર્પનું મ્હોં જે બાબુએ છે તે બાબુએ બીજા સર્પની પુંછડી છે. આ શિવાચ, મચ્છ, કચ્છ, ઇત્યાદિ હસે અવતારના ચિન્હો અને પશુ તથા ધનુષ્ય ઇત્યાદિ ચિન્હો તે હાથ ઉપર છે. ડાબા હાથ ઉપર પણ એક પંચસુખી શેષ છે.

તે વખતે મહારાજ અતિશય સૂઝાઈ ગયા હતા તેથી શરીરની શિશ (નસો) સ્પષ્ટ દેખાતી હતી. “લિંગ ઉપર પ્રજ્ઞા વિખણ મહેશ એમનાં ચિન્હો એકજ ઠેકાણે છે. તે પૂજનીય દેવતા ત્યાં છે તેથી જગત તેની પૂજ કરશે. જે સેંકડો સ્ત્રપુરુષ મહાત્માઓ થઈ ગયા, તેમને રહેવાની મઢીજ આ તમારું શરીર છે એમ બાણે. એટલે જેમ કોઈ ધર્મશાળા, અથવા ડાકબંડોલા હોય અને તે જગ્યાઓએ તે તે મોઝાતમ્બા લોકો ફાવે તે વખતે જઈ રહે છે અને ફાવે તે કારણાર કરે છે, તેમ સ્ત્રપુરુષ મહાત્માઓ શ્રી લુકારામ, રામજીસ ઇત્યાદિ અથવા મુક્તાબાઈ, મીરાંબાઈ ઇત્યાદિ સતી સાધ્વી સ્ત્રીઓ જે સુખ હોય છે તેમને વારંવાર જગતના કલ્યાણ માટે કોઈના પણ સ્થુલ શરીરની મારફતે આવજાવ કરવી પડે છે. તે માટે આપનું શરીર તેમની મઢી છે (પહેલાં એક વખત શ્રી સાધબાબાઓ પણ એમને મદપ્રતિ છો એમ કહ્યું હતું). તો આપનું દર્શન કેમ ન લઉં? એમ કહી તેણે સાધાંગ નમસ્કાર કર્યા. મહારાજે કહ્યું, “એક ચિન્હમાં મુખજ ચિન્હો તરો જુઓ છો અને આ દેહમાં સ્ત્રપુરુષ અવસ્થા ચાનો છો, તેથી મ્હને તમારામાંજ સ્ત્રપુરુષ અવસ્થા દેખાય છે. તે તમારું દર્શન શા માટે ન લેવું? એમ કહી મહારાજે

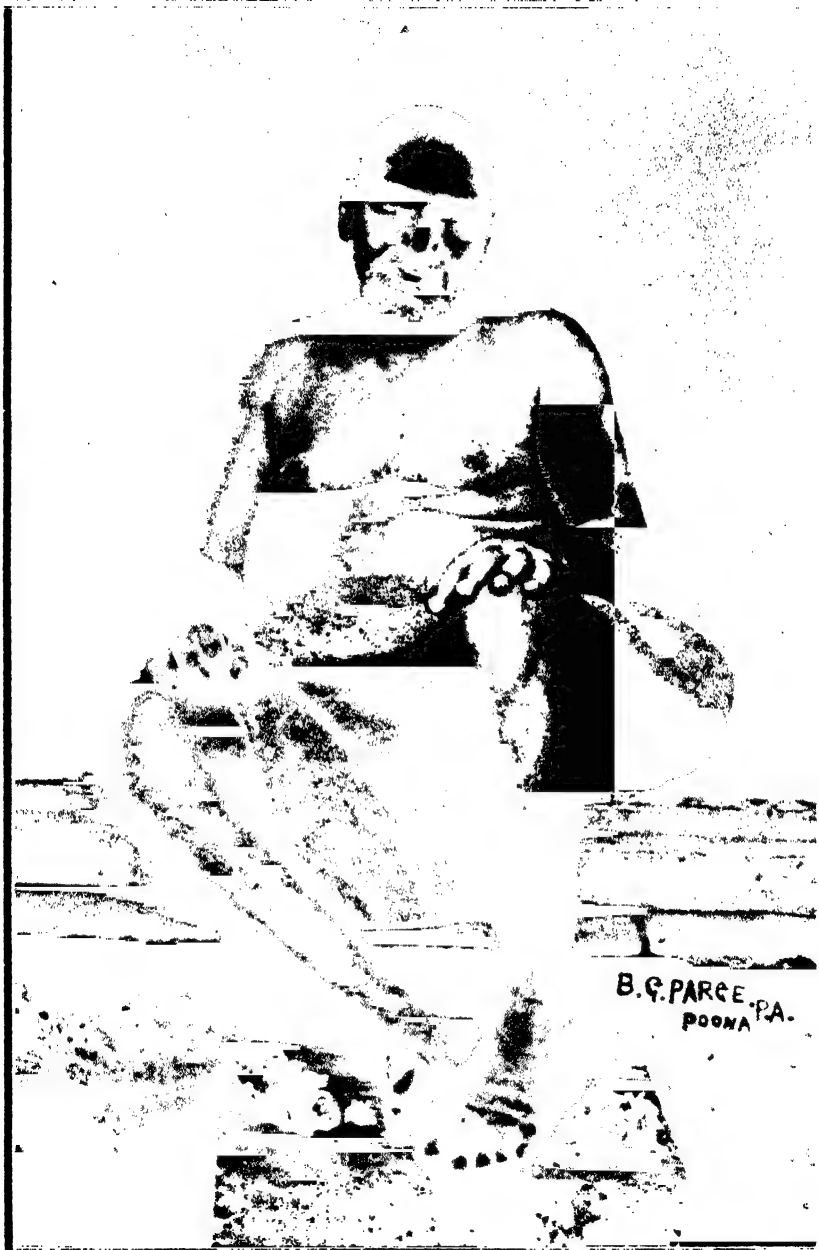
તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા, “હવે હું હંમેશ તમારી પાસે છું અને તમે મહારી પાસે છો” એમ કહી તે વૃદ્ધ મહારાજ નરસોખાની વાડીએ પાછો જઈ છું કહી ચાલતા થયા, તે કાંઈ ફરી દષ્ટિએ ન પડ્યા.

દિવાળીથી મહારાજની સ્થિતિ બદલાતી ચાલી અને થોડી થોડી, (અર્ધી પર્ધી,) ભ્રમિષ્ટ અવસ્થા આવવા લાગી. કોઈવાર ખાય, કોઈવાર ન ખાય. એમ કેમ થતું હતું તે તેમનું તેમને પણ સમજતું નહીં. તેથી મેં ઉપર ઓઢવાનું લઈ તે પડી રહેતા. એવી રીતે થોડો વખત પડે ન પડે એટલે જાણે કોઈ તેમને ઉચકી લઈ જતું હોય એવું તેમને લાગતું. તેથી મેં ઉઘાડી જુએ તો ઉચકી લઈ જતાં જતાં એકદમ છોડી દીધાથી પડી ગયા હોય એમ લાગતું. આમ વારંવાર થવા માંડ્યું. તેનો જોકે ભય લાગતો નહીં તોપણ તે સ્થિતિનો તેમને કંટાળો આવવા માંડ્યો; અને પડી રહેવું ઠીક નહીં એમ એમને લાગવા માંડ્યું. તેથી મેં કાંઈ કાંઈ પણ ઉદ્યોગ કરવો, એ હેતુથી બાબાની ભક્તબાઈ ભીમાબાઈ કોઈ કોઈ વખત મહારાજની ખબર લેવા આવતી; તેને એમણે કહ્યું, “ભીમાબાઈ મહને ગમતું નથી, કાંઈપણ ગમ્મત જોઈએ; માટે એક ઘંટી લાવી આપો કે હું દળતો બેસું. તે અનમન કરવા લાગી. પરંતુ મહારાજે આગ્રહથી તેનો પીછોજ પકડ્યો તેથી તેણે એક ઘંટી લાવી આપી. તેમણે તે બેસવાની જગ્યાએ માંડી અને કોઈનું પણ દળાણ લાવી આપતાં જાવ, હું દળી આપીશ એમ તે બાંધને કહ્યું. તમને દળવાનું કામ કેમ સોંપાય, કહી તે બાંધએ આડી અવળી વાત કરી, પરંતુ મહારાજે તેને કહ્યું ઘં લાવી આપી તો દળણ લાવી આપવાને શા માટે અનમન કરો છો ? પછી એક દિવસ ચણાની દાળ દળવા લાવી આપી. મહારાજે તે દળી આપી અને તે તે લોટ લઈ ગઈ. મહારાજ દળી આપે છે એવી ખબર ગામની સ્ત્રીઓને પડી એટલે ગામની મરાઠા વગેરે લોકોની સ્ત્રીઓ તેમને દળવાનું લાવી આપતી અને મહારાજ તે દળી આપતા. આવો પણ ક્રમ ઘણાક દિવસ ચાલ્યો. પછી તો એમના અન્ન પાણી છૂટી ગયાં પછી તે સ્ત્રીઓના

મનમાં જ વિચાર આવ્યો કે આ ખાતા નથી, દેવના હંદમાં પડ્યા છે, એમની પાસે આપણાથી કેમ કામ લેવાય ? તેથી તેઓએ દળાણ લાવી આપવાનું બંધ કર્યું. લગભગ વર્ષ સુધી, ગામમાં જઈ કાકાસાહેબના વાડામાં કેળવરને ત્યાં કેટલાક દિવસ સુધી અને કેટલાક દિવસ દેવળમાં જમવા ખાવાનું થતું. કાકાસાહેબનો વાડો અને ત્યાં જમવાનું છૂટયાં પછી નાનાસાહેબ ચાંદોરકરે વ્યવસ્થા કરેલ, અને વાસુકાકા અને દુર્ગાબાઈ લાવતાં તે નૈવેદ્ય મહારાજ કોઈ કોઈ વખત સંધ્યાકાળે ખાતા. કોઈ વખત ફક્ત કાંકીજ લેતા. તો કોઈક કોઈક વખત સાત આઠ દિવસ કાંઈ ખાતાજ નહીં. પાંચ સાત મહિના આમ ગમે તેમ ગયા; પરંતુ સંક્રાંતિથી બધું તદ્દન બંધ થયું. વૃત્તિમાં પણ વિચિત્ર ફેરફાર થઈ ગયો. પૂર્વાવસ્થા બાજુ પૂરીજ થઈ. વાસુકાકા એની મેળે, અને સારજીબાઈ ચાંદોરકર નૈવેદ્ય રોજ પાંચ છ મહિનાથી લાવતાં, પરંતુ તેમને પણ હવે અંદર આવવા દેતા નહીં. કોઈનેજ આવવા દેતા નહીં, અન્ન લાવવા દેતા નહીં. બહુ બળજબરીથી કોઈ નૈવેદ્ય લાવતું તો તે ઉચ્ચકી ફેંકી દેતા અને હવે લાવશે તો આમજ ફેંકી દેતો જઈશ, 'કહી તેને તિરસ્કારથી અને ગુસ્સાથી સંબોધતા-આ'વું વર્તન ચાલુ થયું. તે કહેતા, તમારે ફેંકી દો કે કાંઈ પણ કરો અમો અમારા નિયમ પ્રમાણે લાવ્યાં કરીશું. એ'વી રીતે તે રોજ લાવતા અને સામે આવે કે તે અન્ન સહિત ખુમચો, કાંકી લાવ્યા હોય તો કાંકી સહિત તે વાસણ અથવા બીજું કાંઈપણ લાવે તો તે ફેંકી દઈ લાવનારને ગાળો દેવાનો સપાટો શરૂ થતો. તોપણ કેટલાક લોકોનો નિયમ એક સરખો ચાલુ રહ્યો. મહારાજે તેમને કહ્યું, “હું તમને દેવળમાં આવવા દઈશ નહીં. તમારે જોઈએ તો વડના ઝાડ નીચે તે અન્ન કુત્રાં કાગડાને નાંખ્યાં કરો. હું દેવળમાં બારણું બંધ કરી બેઠો હોઉં છું. અંદર કોઈએ આવવું નહીં. જો કોઈ બારણું ઉઘાડી અંદર આવ્યું તો તેને ગાળો ખાવી પડશે અને અન્ન તો ફેંકી દેવામાં આવશેજ.” આ'વી રીતની ધમકી આપી કહ્યાં છતાંએ એકવાર નાનાસાહેબનો નૈવેદ્ય લઈ સારજીબાઈ બળજબરીથી અંદર ઘુસી. તેને ગાળબેળ માર પીટ કરી તેના

હાથમાંનો ખુમચો ફેંકી દીધો અને ફરી આવી તો આથી પણ વધુ માર મારીશ એવો ધાક દેખાડ્યો. તે રડતી રડતી ગામમાં ગઈ. અને ત્યારથી તેનું આવવાનું તથા અન્ન લાવવાનું બંધ થયું. તેના પતિ બાળાભાઉને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે નૈવેદ્ય શા માટે બંધ કર્યો? આપણો નિયમ ચાલુ રહેવો જોઈએ વિગેરે કહી ગુસ્સે થયા. તેણીએ કહ્યું હું તેની ગાળબેળ અને તેના માર ખાવા જવાની નથી. બાળાભાઉએ પણ પુષ્કળ ગુસ્સો કરી જોયો પણ તેણીએ જવાની નાજ પાડયાથી બાળાભાઉજ પોતે નૈવેદ્ય લઈ આવ્યા પરંતુ કર્મધર્મ સંયોગથી તે વળતે મહારાજ દેવળમાં નહોતા. આનુબાનુ ગમે ત્યાં ફરતા હતા. બાળાભાઉએ તે ખુમચો દેવળમાં મૂક્યો અને ચાલતા થયા. બાળાભાઉને સત્તર કામ. તેથી રોજ નૈવેદ્ય લઈ આવવાની તેમને સવડ થોડી હતી તેથી બીજે દિવસે સમજાવી તથા ગુસ્સે થઈ પોતાની પત્નીને નૈવેદ્ય લઈ મોકલી. તેના મનમાં મારની ખડીક હતી તેથી એકલાં આવવાની તેની હિમ્મત થઈ નહીં. માટે તે વાસુકાકા સાથેજ આવી.

વાસુકાકાનો નૈવેદ્ય લાવવાનો નિયમ પહેલાં પ્રમાણે ચાલુજ હતો. પરંતુ તે મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે અંદર ન જતાં વડના ઝાડ નીચે કુત્રાં કાગડાને ખવડાવતા અને જતા. તે દિવસે વાસુકાકા અને સારંગબાઈ બેઠેને ભેગાં થઈ સાથે આવેલાં જોઈ મહારાજ ખૂબજ ચીડાયા. બેઠેના ખુમચા ફેંકી દીધા અને ગાળો દઈ તેમને કહાડી મૂક્યાં. ત્યારથી સારંગબાઈએ આવવાનુંજ છોડ્યું. પરંતુ વાસુકાકાએ પોતાનો નિયમ છોડ્યો નહીં તેમજ બાળાશેઠ્ઠોની જે પહેલાં સીધું આપતા હતા, અને જેમણે મહારાજ કાકાસાહેબને ત્યાં જમવા જવા લાગ્યા ત્યારથી તે બંધ કરી રોટલા ઠરી લાવવાનો નિયમ ચાલુ રાખ્યો હતો, તે પણ હવે વાસુકાકાની સાથે પોતાનો નૈવેદ્ય લાવવા લાગ્યા અને વાસુકાકા પેઠેજ તે પણ તેમનો નૈવેદ્ય વડના ઝાડ નીચે કાગડા કુત્રાંને નાંખી આપ્યા જતા.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ.

પ્રકરણ દશમું.

ધર્મ સૃષ્ટીમાંના ગૂઢ અનુભવો.

પાછળના ભાગમાં કહ્યાં પ્રમાણે અર્ધી અભિષ્ટ અવસ્થામાં કદી ખાતા, કદી ભૂખ્યા રહેતા, એવી રીતે કાળક્રમણ થતાં વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે તે અવસ્થા નાશ પામી જે વખતે મહારાજ ખરો-ખર શુદ્ધીમાં આવતા ત્યારે તેમના આનંદક ઇત્યાદિ નિત્ય નૈમિત્તિક કર્મો તથા ગ્રંથાવલોકન વગેરે પહેલાં પ્રમાણે અસ્ખલિત ચાલતાં. હવે તેમના માનવસૃષ્ટિમાંના બધા વ્યવહાર પૂરા થયા. સદ્ગુરૂના પ્રયોગો તેમની ઉપર શરૂ થઈ બધું ગાડું જીલટયું હતું. એટલે કે હવે પછી મહારાજને જે વાતોનો અનુભવ આવ્યો તે બધી વાતો માનવ સૃષ્ટિની ન હોઈ, ઇશ સૃષ્ટિનો અનુભવ તેમને આવવા લાગ્યો. સદ્ગુરૂ સાધકને જ્યારે પૂર્ણ અવસ્થામાં લઈ જાય છે ત્યારે દૃશ્ય જગતની પેલી બાજુના ઇશ સૃષ્ટીના અનુભવો દેખાડતા દેખાડતા તેની પણ આગળની અવસ્થામાં લઈ જાય છે. સાધકને જે ઇશ સૃષ્ટિના અનુભવો આવે છે તે કહેવાઈ શકે એવા નથી હોતા, કારણ તે અનુભવ જન્યજ છે અને જો કોઈ પ્રયત્ન કરે તો અનુભવ શિવાય તે સમજવું પણ કઠણ છે. ગુરૂ વાક્ય ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખવામાં આવે તોજ સાધકથી આગળના માર્ગનું આક્રમણ થઈ શકે છે.

એક દિવસ સંધ્યાકાળે મહારાજ ખંડોબાના દહેરાના ઓટલાને અઢેલી દરવાજા તરફ મોં કરી સાયંસંધ્યા કરતા દહેરામાં બેઠા હતા. અર્ધીથી સહેજ વધુ સંધ્યા થઈ હશે, એટલામાં તેમના અક્ષીભૂત પૂજ્ય દાદાજી (આજેબા) તે દહેરાના બારણાં સામે જે પગથીઆં છે, તે પગથીઆં ઉપર આવી પ્રત્યક્ષ ઉભા રહ્યા, અને પોતાનો હાથ દેવળમાં ધર્યો. જાણે કે તે જે કાંઈ બોલવાના હતા તે તરફ મહારાજનું લક્ષ જાય તેથી તે ઇશારોજ કર્યો હતો. તે હાથ એમ રાખીનેજ તેમના અક્ષીભૂત દાદાજીએ મહારાજે ત્યાં જોયું કે તરતજ એકદમ “અહંમદનગર” એવો સખ્ત દરેક અક્ષર ધીમે ધીમે બોલી ઉઠ્યો. દાદાજીના દેહાવસાન થયે ઘણાં

વર્ષો વીતી ગયાં પછી આજે દાદાજીને પ્રત્યક્ષ સામા આવી ઉભેલા જોઈ મહારાજની કે'વી વિચિત્ર સ્થિતિ થઈ હશે તેની કલ્પનાજ કરવી યોગ્ય છે. મહારાજ એ'વી વિચિત્ર સ્થિતિમાં હતા ત્યારેજ ઉપરના શબ્દો તેમને કાને પડ્યા. તે શો શબ્દ છે અને ક'યા હેતુથી તે બોલે છે અને તે ફક્ત 'અહંમદનગર' એ શબ્દનો અર્થ શો સમજવો એ વિચાર તેમના મનમાં આવે ન આવે એટલેજ ફરી દાદાજીએ તેજ શબ્દ (અહંમદનગર) એક એક શબ્દ (અહં-મદન-ગર) છુટા કરી કરી ઉચ્ચાર્યો. તો પણ મહારાજના લક્ષમાં તેમનો હેતુ સમજાયો નથી એ વાત જાણી આગળ કરેલો હાથ જોરથી હલાવી, “અરે, અહમ્, મદન, ગર” એમ જોરથી બોલી એક-દમ મોંઠાં ફેરવી અદૃશ્ય થયા. આ એકદમ બનેલા બનાવથી મહારાજની સંધ્યા તો બંધ થઈજ, પણ આ શો પ્રકાર છે, આજેના સામા શું આવ્યા, અહંમદનગર શું બોલી ગયા, એ વિષે તેઓ વિચાર કરતા બેઠા. એક મિનીટ ભરજ આ વિચાર તેમના મગજમાં રહ્યો હશે, એટલામાં તેનો વર્મ તેમના ધ્યાનમાં આવ્યો. તે ઉપરથી મહારાજનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, આંખદ્વારા અશ્રુધારા શરૂ થઈ અને ઉપરતી, પશ્ચાત્તાપ તથા અત્યંત વિરક્ત તાની અવસ્થા એકદમ તેમનામાં પ્રકટ થઈ. દાદાજીએ ત્રણવાર ઉચ્ચારેલો તે શબ્દ, અને જોયેલો તે દેખાવ હંમેશ તેમના મનમાં ઘોળાયાં કરતો, અને તેના અર્થની છાપ તેમના અંતઃકરણ પર બહુ ઉંડી પડી. તે કંઈ રીતે અને કે'વો ઉપદેશ કરી ગયા, તે સ્થિતિ ધ્યાનમાં આવે કે મહારાજ પોતાની સ્થિતિમાં રહી શકતા નહીં. હજી પણ જે વખતે તેમને આ વાતની યાદ આવે છે ત્યારે અંતઃકરણ ભરાઈ આવી કેટલાક વખત સુધી દેહભાન વિસરી જાય છે.

જે વખતે આ અનુભવ મહારાજે પ્રસંગોપાત ભક્તોને કહ્યો, તે વખતે પણ એકસરખી અશ્રુધારા ચાલુ હતી, અને મોંઠાં વાટે શબ્દ મહાસુસ્કેલીથી નીકળતો. મહારાજે આ દૃષ્ટાંતનું સ્પષ્ટીકરણ એવી રીતે કર્યું છે કે સફળ રૂંડાય છે તે જે રીતે

સાધકનો વિશ્વાસ પડે તે રીતે અને તેનું રૂપ લઈ ઉપદેશ કરે છે. આ દષ્ટાંતમાં પ્રત્યક્ષ દાદાજી આવ્યા, અથવા તેમને રૂપે સાધબાબા આપ્યા. તેમનામાં અને એમનામાં કંઈ ફરક નથી, એક હવે એકરૂપ થયા, એમ શ્રીસાધબાબાએ દેખાડ્યું. આ દષ્ટાંતનો વધારે વિચાર કરતાં સાધબાબા અહંમદનગર જીલ્લામાં રહ્યા, તેનો ઉદ્દેશ એજ કે તેમની પાસે જે કોઈ હોય, અથવા જે કોઈને તેઓને ઉપદેશ કરવો હોય, તેમને માટે આ ત્રણ શબ્દનો (અહમ્-મદન-ગર) બીજમંત્રજ હતો. ઉપનિષદોના સારભૂત આ મંત્ર છે. પરમેશ્વર અવસ્થા આવવા માટે જો કંઈ બીજ હોય તો આ બીજમંત્રજ છે. આથી શ્રેષ્ઠ એવો બીજો ક'યો ઉપદેશ છે? પરમેશ્વરી સુખપ્રાપ્તિ માટે અગાંડ આનંદમાં જવા માટે આ ત્રણ શબ્દી મંત્રનો પૂર્ણ ખોલ થયા પછી વળી બીજા ગ્રંથ અને મંત્ર શા માટે જોઈએ? જે ચીજની કલ્પના પણ કદી ન આવે, એવો હંમેશના વ્યવહારનો શબ્દ (અહમદ-નગર) પરંતુ તેમાં કે'વો ઉડો વર્મ છે? અહં એટલે સર્વ પ્રકારનો અહંકાર, હું પાણું, માપેલી અવસ્થા. મદન એટલે સર્વ પ્રકારની વાસના, કામના. ગર એટલે વીષ. અહંકાર અભિમાન બધા પ્રકારની વાસના, એ વીષ છે; એવી રીતને! દાદાજીના ઉપદેશનો અર્થ સમજતાંજ મહારાજની શી સ્થિતિ થઈ હશે, એની કલ્પના ફક્ત તેમના જેવીજ જેમની સ્થિતિ થઈ હોય તેનેજ આવે. બીજાને તે આવવી શક્ય નથી. આ બનાવ બન્યા પછી મહારાજ હંમેશ મહોંવડે અહંમદનગર, અહંમદનગર એ મંત્રનો જપ કરતા અને એકસરખા રડ્યાં કરતા. જગત્ની દૃષ્ટિએ ગાંડા જેવી આ સ્થિતિ જોઈ કોઈ કોઈ તેમને કહેતા કે બેઠાં બેઠાં કેવનું નામસ્મરણ કરવાનું છોડી ગાંડા પેઠે અહંમદનગર અહંમદ-નગર શું બોલ્યાં કરો છો? જગત્ના દાદાઓને ('જગાંત પિત્તાચ અંતરી જાહજા') આ કે જેઓ જગત્ની દૃષ્ટિએ પિશાચ્ય દેખાવા છતાં અંતરમાં દાદા હતા તે તેમને શો ઉત્તર આપે અને શું સંભાષણ કરે? મહારાજ તેમને કહેતા " મહુને આજ શબ્દો સારા લાગે છે, તેથી હું આ શબ્દ બોલ્યું છું.

માર્ગશીર્ષમાં ખંડોખાનાં નવરાત્ર હોય છે. તે વખતે મહારાજે પાંચ છ દિવસ કાંઈ ખાધું નહોતું. દરવર્ષ પ્રમાણે મહાજાપતિ નામના ખંડોખાના પૂજારીએ મહારાજને કહ્યું, ‘દરવર્ષ પ્રમાણે ચંપાછઠને નિમિત્તે અહીં આખી રાત ઘાંઘાટ તોફાન જાયજી વગેરે કરવાનું હોય છે, તે કરવા હો તો સાહે. અમો તમોને કાંઈ ત્રાસ નહીં આપીએ. તમો તમારે ખુણામાં બેસી રહેજો.’ મહારાજે કહ્યું, ‘તમારે કરવું હોય તે કરો.’ તે પ્રમાણે તેમને જે કરવાનું હતું તેમણે ચાલુ કર્યું. આખો દિવસ તો કાંઈ વિશેષ નહોતું થયું. પરંતુ રાત્રે જૂળ લોકો ભેગા થયા, તે અંદર આવવા લાગ્યા અને ગર્દી થવા માંડી. આખી રાત તેમનું ‘ઢલ ઢલ’ વગાડવાનું વગેરે શરૂ થયું. મહારાજને થોડો ત્રાસ થવા લાગ્યો. તેથી તે પોતાની જગ્યા ઉપરથી ઉઠ્યા અને સામે વડનું ઝાડ છે તેના આગળ પોતાના શરીર પર જે ફાટેલી કામળ હતી તે શરીરે ગુંડાળી પડી રહ્યા. ઝરમર ઝરમર વરસાદ તે રાત્રે પડતો હતો. તેથી બધી કામળ ભીંજાઈ ગઈ અને તેવી ભીની કામળમાં તે આખી રાત પડી રહ્યા. સહવાર સુધી તેમનું તે તોફાન એક સરખું ચાલુજ હતું. સહવારે જ્યારે તે પૂરું કરી પોતપોતાને ઘેર ગયા ત્યારે મહારાજ દહેરામાં આવ્યા.

આ પછી પોષસુદમાં મકરસંક્રાંતિ આવી. અત્યાર સુધીમાં મહારાજને શિડી આવે દોઢ વર્ષના સમયમાં મહારાજ ઉપર કેટલાક ખુલ્લા, કેટલાક ગુપ્ત, કેટલાક લક્ષમાં આવે એવા, કેટલાક લક્ષમાં ન આવે એવા, નહાના મોટા ગુરૂકૃપાના પ્રયોગો થતા હતા. તે સંબંધે ખાસ ખુલાસો કરવા જેવું કાંઈ નથી. વળી મકરસંક્રાંતિ વખત કાંઈ દશમ અગીઆરસ કે બારસ આવ્યાં હતાં તેને બીજે દિવસે સાઈબાબા તરફથી મહારાજ ઉપર પૂર્ણ ગુરૂકૃપાનો છેવટનો પ્રયોગ થયો. એ પ્રયોગ કે’વા હોય છે શા હોય છે વિગેરે જેની તેનેજ ખબર. એમાં સર્વ યોગી લોકોના ગુપ્ત ખેલ હોય છે. એ બધું અનિર્વાચ્ય છે. ન કહેવાય ન બોલાય; એમાં બધી અદૃષ્ટ ગુપ્ત વાતો હોવાથી સ્થૂલ જ્ઞાનને તે ગુપ્ત ખુલ્લું કરી કહેવાથી તેનો ખોટો અર્થ

મનમાં લઈ વિપરીત પરિણામ થવાનો સંભવ છે તેથી અધિકાર પ્રાપ્ત થયાં શિવાય આ વાત ન કહેવી એ ઉત્તમ એમ મહારાજે આ વાત કહેતી વખતે કહ્યું હતું. આ સદ્ગુરૂકૃપાના પ્રયોગથી મહારાજને દૃષ્ટ તથા અદૃષ્ટ સારા તથા માઠા ચમત્કારો અનુભવમાં આવતા હતા. તેમાં મુખ્ય તો મહારાજને પોતાના પુરૂષપણાનું ભાન પૂર્ણપણે નષ્ટ થયું અને પોતે સ્ત્રીરૂપ છે એવું ભાન થઈ પોતે પોતાને સ્ત્રી પેઠે જોવા લાગ્યા.

તે વખતથી મહારાજને સ્ત્રીત્વનો અનુભવ પૂર્ણ પણે આવવા લાગ્યો. પુરૂષપણું તદ્દન વીસરી ગયા. બધા ચાળા સ્ત્રી જેવા કરવા લાગ્યા. તેમને પોતે સ્ત્રી છે એમ ખાત્રીથી લાગતું તેથી ભીમાબાઈ અથવા બીજી કોઈ એકાદી સ્ત્રી આવે તો તેને મહને કંકુ લાવી આપો બંગડી પહેરાવો, મહારૂં છોકરૂં કયાં ગયું વગેરે વગેરે પ્રકારે મહારાજ કહેતા તે સાંભળી લોકોને લાગવા માંડ્યું કે આ ગાંડા થઈ ગયા છે.

બંડોબાના દેવળની દક્ષિણ દિશા તરફ એક મહોટું ખેતર છે, તે ખેતરના દક્ષિણ ભાગમાં એક બંડીયેર વાવ છે તે વપરાશમાં નથી પરંતુ તેમાં પાણી જૂળ છે. અને વાવના દક્ષિણ ભાગમાં એક લીંબડાનું ઝાડ છે. પહેલાં મહારાજ તેજ વાવ ઉપર સ્નાન સંધ્યા માટે જતા એમ પાછળ કહ્યું છેજ. શિડીના મુસલમાનો તાબુતના દિવસોમાં એજ વાવમાં તાબુત ડુબાડવા આવતા. તે લીંબડાના ઝાડનીચે પહેલેથીજ શૌચ ક્રિયા માટે બેસવાની મહારાજની રીત હતી. હવે જોકે મહારાજ અન્ન પાણી બીલકુલ લેતા નહોતા તેથી શૌચ માટે જવાની પણ જરૂર નહોતી છતાં ટેવને લીધે એક દિવસે આજ અરસામાં તે ઝાડ નીચે મહારાજ ઉત્તરાલિમુખ તે વાવ તરફ મહોં કરી બેઠા હતા. બેઠે પાંચ દસ મિનીટો થઈ હશે. તે બપોરનો વખત હતો. પવન બીલકુલ નહોતો. શાંત તથા નિશ્ચલ વાતાવરણ હતું. એટલામાં આકાશ, પૃથ્વી, સૂર્યનારાયણ, બધું જગત્ અને આબુબાબુએ જેટલી દૂર દૃષ્ટિ બાય તેટલી દૂરની સર્વ વસ્તુઓ

એકદમ ગરગર કરવા લાગી, પરંતુ મહારાજ તે ચક્રની બહાર હોઈ, તે ચક્ર કરતું કરતું મહારાજ પાસે આંટા લેતું લેતું નહોતું થતું થતું તદ્દન સંકુચિત (નહોતું) બની એક જગ્યાએ આમળો ખાઈ નાશ પામ્યું. જેમ કેઈ વંટોળીએ હોય અને તે કરતાં કરતાં એક જગ્યાએ સંકોચ પામી જતો રહે છે તેવો આ પ્રકાર દેખાઈ આવ્યો. પરંતુ વંટોળીએ પવનના યોગથી થાય છે. અહીં પવન નહોતો. કાંઈપણ ચંચલપણું નહોતું. પરંતુ કેટલાયે કોસોનું અંતર હશે, આમ વધુ ને વધુ દૂરદૂર અંતર દેખાતું, અને સૂર્ય, પૃથ્વી, સર્વ જગત, લોકો જેમ પ્રદિક્ષણા કરે છે તેની ઉલટી દિશાથી, (જમણીથી ડાબી તરફ) ફર્યા કર્યા. અને કરતાં કરતાં ઉપર પ્રમાણે લોપ થયાં. તે વખતે પોતે કયાં અને શેને આધારે હતા, ત કાંઈ તેમને સમજાયું નહીં. પૃથ્વી, સૂર્ય, બધાંજ કરતાં હતાં તેથી પોતાને શેનો આધાર છે એ એમને સમજાયું નહીં. આવી અવસ્થા પંદર વીસ મિનીટ અથવા અર્ધ કલાક રહી હતી. ચક્રાકારની ગતિ બહુ જલદ નહોતી. ધીમે ધીમે તે કરતું હતું. આ દૃશ્યનો લાવાર્થ શો? એ પ્રશ્નનો મહારાજ પોતાના પ્રવચનમાં ખુલાસો કર્યો તે આ પ્રમાણે, “ ‘ જમમૂલમિદં જમત્ ’ એમ જે કહ્યું છે તે જમમૂલ અવસ્થા જ્યાં સુધી વ્યક્તિમાં છે, ત્યાં સુધી જગતની રીત પ્રમાણેનાં સુખદુઃખ બધાં ચાલુ રહે છે. જમ એટલે જમ અને જગ એટલે જમ જમ એટલેજ એક પરિભ્રમણ. એટલે કે જગતની બહાર પડવાનો જે અધિકારી થયો હોય અથવા જગતરૂપ જમની બહાર પડવાની જેની યોગ્યતા થઈ હોય તેને તે યોગ્યતા વા અધિકાર, તે સંગ્રહે તેવા પ્રકારની કાંઈ ક્રિયાઓ જન્મોજન્મ થઈ હોય તે તે વખતેજ આવે છે. અથવા તે સદ્ગુરુપાથી જેને તે અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હોય તેનેજ તે જમ વા જગથી અથવા તે જગતરૂપ જમથી અલગ કરવામાં આવે છે. જહી ત સદ્ગુરુ-કૃપાથી કાણીથી કહે, અથવા પૂર્વસંસ્કારને લીધે કહે, જેને તેવો યોગ આવ્યો હોય તે જમથી બહાર, જગતની બહાર, પાડે છે એમ બુદ્ધિ છે. પોતે જમની બહાર અને પોતાનાથી બહાર જમરૂપ જગત

અને જગદ્ગુરુ પોતાની સામેજ (પશુ) પોતાને છોડીને રહ્યું છે એ'વા દેખાવનો અનુભવ તે લે છે. એટલે કે સેંકડો જન્મોથી જે એક જન્મ મનુષ્યમાં ધુસી ગયો છે તે જન્મજ છે એ'વા દેખાવથી બધું જન્મત પોતાનાથી અલગ પડે છે અને પોતે તે જગતની બહાર સ્થિર બની પોતાના શરીરનો અનુભવ પોતે ન લેતાં, ફક્ત નિશ્ચલ વૃત્તિથી તે જગતરૂપ જન્મનો તેના ગુણધર્મ સહિત અલગ રીતે અનુભવ લે છે." આ સમજી કરણ કરી મહારાજે કહ્યું, આ સમજ તે દેખાવ જતો રહ્યો પછી કેટલેક વખતે આવી, અને તેજ પ્રખતે જાનોદયની શરૂઆત થઈ.

આ સ્થિતિ થયાં પછી મહારાજના મનની સ્થિતિ તદ્દનજ બદલાઈ ગઈ. પહેલાં દુનિયાની રીત પ્રમાણેનો જગજન્મ હતો અને તે પ્રમાણે તેમનું જે વર્તન હતું તે બધું બંધ થયું. પરંતુ તે જન્મ ગયો અને પ્રસિદ્ધ અવસ્થા જેવી અવસ્થા તેમનામાં ઉત્પન્ન થઈ. તે વખતે તદ્દન પાસેનાં ઝાડ પશુ પક્ષી મનુષ્ય પ્રાણી ચીજો વિગેરે બધાં જૂઝ ફર દેખાતાં, કેટલાક કોસના અંતર ઉપર કહીએ તો ચાલે. છતાં પણ તે વસ્તુ સ્પષ્ટ દેખાતી અને સેંકડો કોસ ઉપર ફર આવેલી ન દેખાનારી ચીજો તે તદ્દન પાસે દેખાતી. બધુંજ ઉલટું સુલટું દેખાવા લાગ્યું કાંઈ વસ્તુનો આકાર દેખાતાં દેખાતાં એકદમ બંધ થઈ જતો અને તેને બદલે બીજા પ્રકારનો આકાર દેખાતો; અને જે ઠેકાણે પહેલેથી ખુલ્લી જગ્યામાં કાંઈ આકાર ન હોય ત્યાં ગમે તેવો એકાદો આકાર થઈ થોડો વખત તે દેખાવ દેખાતો અને ફરી તે દેખાતો બંધ થઈ જઈ ત્યાં કાંઈ નથી એમ થતું.

આજ સુમારમાં ચિર્મીમાં નહેરનું પ્રાણી આપણું હતું તેથી મહારાજ સ્નાન માટે તે (નહેર ઉપર) જવા હતા. તે પ્રમાણે તે જાણ્યા ગયા. બપોરનો વખત, બાર વાગ્યાનો સુમાર હતો. જ્યાં ત્યાં તિરજ હોઈ ઠડક લાપ મળ્યો હતો. લેમણે જાણ કર્યું, લેમણે નિમમ બીજું પણ પહેરીનેજ સંધ્યા, જપ, કરવાનો હતો. બીનાં પણ સામેજ સંધ્યા વગેરે આદોષી ને પોતાના સુકામ પર આવતા.

તે પ્રમાણે સ્નાન સંધ્યા કરતાં કરતાં, અર્ધ્ય આપતી વખતે પાણીમાં ઉભા રહી, અંજળીમાં પાણી લીધું અને તેમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ જોઈ અર્ધ્ય આપતાં થોડો વખત તે પ્રતિબિંબ દેખાયું અને પછી જે પ્રમાણે તે દેખાતું હતું એટલે કે તેના કિરણો આંખોમાં જતાં હતાં તેથી તેના તરફ જોવાતું નહોતું એવી સ્થિતિ અંધ પડી અને હાથમાંના અર્ધ્યના પાણીમાંના સૂર્યનારાયણનો ગોલાકાર તથા તેના આંખમાં જતાં કિરણો અંધ થયાં અને એકદમ તે સૂર્ય ગોલક કાળોશાર (મીડું) દેખાયો. કાળો કૃષ્ણવર્ણ અને તેની આંખોમાંથી ચારે બાજુએ ફીક્કો અંધકાર અને આ બાજુનાં ફીક્કાં કાળાપણાંને લીધે તે ગોળો (સૂર્યનો) વધુજ કાળો દેખાયો. આ જોઈ વિચાર આવ્યો કે શું સૂર્યનારાયણ કાળો થયો છે કે શું? તેથી તેમણે તરતજ ઉપર જોયું તો ઉપરનો સૂર્યગોલ પણ કાળો દેખાવા લાગ્યો. એટલે તેનું પ્રતિબિંબ પણ તેવુંજ દેખાય. એકદમ આશ્ચર્યચકિત થઈ સૂર્ય તરફ જોતા જોતા હાથમાંના પાણી તરફ જોતા રહ્યા, તો એઉ બાજુએ કાળુંજ, મિનીટ બે મિનીટ સ્તબ્ધ રહી ફરી તેમણે વિચાર કર્યો, આપણે અર્ધ્ય આપીએ છીએ તે કામ તો પૂરું કરીએ. તેથી એક મંત્ર બોલો એક અર્ધ્ય આપી તે કામ પૂરું કર્યું. ભર ખપોરે આમ કેમ? આવી શંકા મનમાં આવવાથી અધુજ વિપરીત દેખાવવા લાગ્યાથી થોડી ગભરાયા જેવી એમની સ્થિતિ થઈ. સંધ્યાવિધિ કરવા તરફ લક્ષ લાગતું નહોતું. એટલામાં વિચાર આવ્યો કે, શું આ સાઈબાબાની લીલા છે? આપણી પાછળ આ શી ભાંજગડ ઉપસ્થિત થઈ તે સમજાતું નથી. છેવટે તેવીજ સ્થિતિમાં આપણે આપણા મુક્કામ ઉપર દેવળમાં જવું એવો વિચાર કરી ત્યાંથી ધીમે ધીમે દેવળ તરફ ચાલ્યા. દેવળથી નહેરનું અંતર કાંઈ બહુ નથી. જતાં જતાં વચ્ચે વચ્ચે સૂર્ય તરફ જોતા જોતા ચાલવા લાગ્યા. તો સૂર્યનારાયણનો ગોલક પ્રથમ જે પ્રમાણમાં કાળો દેખાતો હતો, તે પ્રમાણ વધતું અને વધતું ગયું અને તેની આંખોમાંથી ફીક્કો અંધકાર ફર ફર હઠતો ગયો. દેવળ સુધી જતાંમાં તેનું પ્રમાણ એટલું તો વધ્યું કે તે ફીક્કો અંધકાર કંઈ બાજુએ કેટલો ફર ગયો એની કલ્પના પણ આવી શકતી નહીં.

તે મહોટો થતો થતો ગોળ તેની આંખુબાંખુ ચારે તરફ ફીક્કો કાળો રંગ અને તેમાં મહારાજ હોય તે પ્રમાણે તે સ્થિતિ થઈ; અને દેવળમાં પેસતી વખતે તે ગોળ અતિ મહોટો બની ઉપર નીચે ચારે બાંજુએ કાળો થતાં થતાં એકદમ તેનું મોં અંધ થયાં જેવું બની મહારાજ તેમાં પકડાયા, અને ચારે બાંજુએ એકદમ કાળું મેસ જેવું દેખાવા લાગ્યું. કાળા શિવાય બીજું કંઈ દેખાતું નહોતું. બીજી વસ્તુ તો શું પણ પોતાનું શરીર પણ દેખાતું નહીં, એટલે સૂર્યનારાયણનો ગોલક જેવો કાળો, તેવીજ સ્થિતિ સર્વત્ર દેખાઈ મહારાજ અને તે કાળો ગોલક એકરૂપ થયા હોય એમ દેખાવા લાગ્યું. બધુંજ આમ કાળું દેખાતું છતાં તેઓ પોતાની જગ્યા ઉપર એમને એમજ જઈ બેઠા. તેમના શબ્દ સ્પર્શ વગેરે વ્યવહારો બરોબર થતા હતા. બધા પ્રકારનું લાન હતું. પરંતુ સર્વત્ર અંધકાર શિવાય તેમને કંઈ દેખાતું નહોતું. આ સ્થિતિમાં થોડો વખત ગયો. એટલામાં બાળાશેઠ સોનીનો છોકરો ત્રિબક નિત્ય નિયમ પ્રમાણે રોટલા લઈ આવ્યો હતો. અને મહાજાપતિ પૂજા માટે આવ્યા હતા, એમ તેણે કહ્યું તે ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, અરે, ચારે બાંજુએ અંધારું દેખાય છે. જ્ઞાનસ લઈ આવ. બત્તી સળગાવ. ” ત્યારે તેણે કહ્યું, “ મહારાજ, એમ કેમ? દિવસનો વખત છે. સર્વત્ર પ્રકાશ છે. આ વખતે કોઈ બત્તી લાવે છે કે? તમને દેખાતું નથી એ કે’વું? ” મહારાજે કહ્યું, “ તારે તેની શી પંચાત? તું દીવો, જ્ઞાનસ કાંઈ પણ લઈ આવ, તમો કહો છો દિવસ, પણ મ્હને બધે અંધારું દેખાય છે. દીવો તો લઈ આવ. આ શું છે તે તો જોઈએ. તું આટલું મ્હારું સાંભળ, હું કહું છું તે પ્રમાણે કર. ”

તે છોકરો મહારાજનું કહ્યું સાંભળતો, તે તરતજ ઘેર ગયો અને જ્ઞાનસ લઈ આવ્યો. દેવળમાં આવી દીવાસળી ઘસી જ્ઞાનસ સળગાવ્યું. તેણે દીવાસળી ઘસી તેનો અવાજ મહારાજના સાંભળવામાં આવ્યો. પરંતુ તેમને અજવાળું કાંઈ દેખાતું નહીં. તે છોકરાએ કહ્યું, “ જ્ઞાનસ સળગાવ્યું, મહારાજ ” મહારાજે કહ્યું, “ મ્હને તો દેખાતું નથી, તું ખોટું બોલે છે. ” તે બોલ્યો “ મ્હું

તહામરી સામે દીવાસળી ઘસી સળગાવીને ? આ જ્ઞાનસ સામે છે અને તમે ના કેમ કહો છો ? ” થોડો વખત તે ઉભો અને છેવટે “ તમેને કાંઈ પણ શયું છે. કોઈને પણ બોલાવી લાવું છું. ” એમ કહી તે ચાલ્યો ગયો તે ફરી આવ્યો નહીં. જેમ એકાદું ચહુણ થાય છે તેવી સ્થિતિ થઈ, આ અંધારું કેટલો વખત રહે છે, શું કરવું ? આ તો મોટી ભાંજગડ ઉભી થઈ. આવી ચિંતાકાંત સ્થિતિમાં થોડો વખત ગયા પછી ધીમે ધીમે ફીક્કા અંધારા પ્રમાણે પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો અને જેમ જેમ ફીકાપણું આવતું ગયું તેમ તેમ રહેજ રહાજ દેખાવા લાગ્યું. તેથી મહારાજ બહાર આવ્યા અને સૂર્ય મંડલ તરફ જુઓ છે તો સૂર્ય કાંઈ દેખાયો નહીં. સંધ્યાકાળે સૂર્યઅસ્ત વખતે અસ્તકાળની સ્થિતિ (અવસ્થા) વાળું સૂર્યબિંબ ફક્ત દષ્ટિએ પડ્યું. સંધ્યાકાળ સુધી સૂર્યનારાયણનું દર્શન થયું નહીં, અને સૂર્યાસ્ત વખતે ફક્ત ભાસ થયો કે હવે અસ્તમાન થયો. તે વખતથી મહારાજની ઉદાસ વૃત્તિ થઈ, શારીરિક સ્થિતિ તો જેવી હતી તેવીજ; પરંતુ માનસિક સ્થિતિમાં ફક્ત ફરક પડ્યો. ગમે તેમ પડી રહી રાત્ર કહાડવી એ હેતુથી તેઓ અંદર જઈ સૂઈ રહ્યા. પરંતુ ઉંઘ આવે નહીં. “ આ શું થયું, સૂર્યનારાયણ ક્યાં ગયા, આ એકદમ કાળું અંધારું કેમ થયું. ” એમ એક સરખો વિચાર આવવા લાગ્યો. કાંઈ ટીક લાગે નહી. એવી રીતે રાત્રિના લગભગ બે પહોર વીત્યા. તેવામાં બપોરે અર્ધ આપતી વખતે જેમ કિરણો આંખમાં જતાં હતાં તેવીજ રીતે કિરણો આંખ સામે આવવા જવા માંડ્યાં. આ પ્રમાણે તેની અવર જવર શરૂ થઈ. આ બેઠ મહારાજને મનમાં ને મનમાં થયું કે, “ આપણું બધું તદ્દન બગડી ગયું છે. હવે મૃત્યુ આવે છે કે શું ? મરણ વખતે જે ખરાબ ચિન્હો આવે છે, તેવાંજ થઈ રહ્યાં છે. આપણે અંજળીમાં પાણી લઈ તેમાં સૂર્યબિંબ બેતા હતા એ સાફ કરતા નહોતા. હવે આપણે ગમે તો એક આંખના થઈ જઈશું કે આપણા મૃત્યુનો વખત આવશે. ” તેમની આંખ સામે જે કિરણોની પ્રકાશરેખાઓ પડતી તે ક્યાંથી આવતાં હતાં તે સમજાયું નહીં.

સૂર્ય કાંઈ નહોતો પણ ઝગઝગીત પ્રકાશરેખા આવ્યા જતી. આ'વો ક્રમ ચાલુ થયો અને વર્ષી વધારે ત્રાસ વધ્યો. આ વિવંચના, વિમાસણમાં મધ્ય રાત્ર વીતી જઈ એક વાગી ગયો હશે, દેવળમાં કે આસપાસ કોઈ રહેતુંજ નહીં, એકલા મહારાજજ હતા. ગલરાઈ જઈ, ઘડીમાં એક, ઘડીમાં બીજો, એમ વિચારે તેમના મગજમાં આવવા લાગ્યા. કોઈ વખત એમ પણ લાગતું કે, “ આ સ્થાનભૂમિ છે તો આ ભૂત એટલા તો ન હોય ? ” એ વિચારમાં થોડો વખત ગયો કે તરતજ પુષ્કળ કિરણ પ્રકાશ રેખાનો સમૂહ, વર્ષાઋતુમાં વરસાદની ધારા પ્રમાણે એકદમ જલદ જલદ આવ જા કરતાં; એકદમ ઉત્તાવળે આ ક્રિયા થવા માંડી અને તેમ થતાં થતાં આ બધાં કિરણો એકદમ આંખમાં ઘુસી ગયાં હોય એમ લાગી, કિરણોનો તે ખેલ બંધ થઈ ગયો. તે બંધ થયો એટલે આંખ ઉપર એકદમ ઢાંકણું પડી ગયું હોય તેમ થઈ બપોરે જેમ દેખાતું નહોતું તેમ થયું. અંધારી રાત હોય છે તોપણ તે સ્થિતિમાં પણ કાંઈ કાંઈ દેખાય છે. પરંતુ તેવું દેખાતું પણ બંધ થયું. ફરી તે ગલરાઈ ગયા. માથું લણલણવા, ભમવા લાગ્યું. અંદરથી પોતે સાવધ હતા. પરંતુ આ વિપરીત અને વિચિત્ર સ્થિતિને લીધે મનને ગલરાટ છુટ્યો. ખૂબજ દુઃખ થવા માંડ્યું. એ'વો ત્રાસ થવા લાગ્યો કે કાંઈ સૂઝે નહીં. એકલા બેસવાની હિંમત ન થાય. આ શું વાત નિકાર થયો કે શું ? આ વખતે કોઈની પણ મદદ જોઈએ એમ તેમને લાગવા માંડ્યું. પરંતુ આટલી રાતે કોણ આવે ? દરમ્યાન શું થશે એ ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ. આ'વો વિચાર કરતાં કરતાં મનની અસ્વસ્થતા વધારેજ વધતી ગઈ. આ વખતે કોઈ અહીં આવશે નહીં, માટે આપણેજ મામમાં જઈ કોઈને ઉઠાડવા. હવે આ મીડીએ આપણો ત્રાસ ધ્યાય કે શું એ'વી બીલી લાગવા માંડી. તે પ્રસંગ કેવો હતો, અને કેટલો ભયભ્રમ ત્રાસ તેમને થતો હતો તેની કલ્પના જેને એવા પ્રમાણનો અનુભવ હિંમત તેમજ ધ્યાન, બીજાને તેનો ખ્યાલ આવશે મુશ્કેલ છે, તેમને એકદમ ભ્રમ ઉત્પન્ન થયો હોય એમ લાગ્યું. મરંતુ અંદર બાબ

આવતું ત્યારે લાગવા માંડતું કે હવે ગામમાં જઈને દિક્ષીત (ગો. ક) અથવા ભાઈ, જે આપણે ત્યાં આવનારા છે, તેમને ત્યાં જવું અને તેમને ઉઠાડવા. પહેલેથી અશક્તિ હતીજ, તેમાં આ ગાંડપણ (જ્રમ) આ સ્થિતિમાં ક્યાંઈ પડી જવાશે એ ભયથી તેમણે તેમની હાથમાં ઝાલવાની લાકડી હતી તે લીધી, કામળ ઓઢી લીધી અને ગામમાં જવા નીકળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં જમિષ્ટ પેઠે મનમાં વિચાર શરૂ થયા, તે એવા કે, આ લાકડી હાથમાં છે તેથી તો આમ થતું નથી ને? ત્યારે લાકડીજ ફેંકી દેવી. હા, હા, આ લાકડીમાંજ કાંઈ છે. જેનુરીમાં હતા ત્યારે ખંડોળાના દીવાની ખોળી એની ઉપર મઢાવી હતી તેનોજ આ ગુણ હશે. માટે એ હાથમાં પણ નહીં, આપણી પાસે ઘરમાં પણ નહીં અથવા દેવળમાં પણ નહીં જોઈએ. તેથી તે વડના ઝાડ અને સડકની વચ્ચે જે એક મોટો ખાડો હતો તેમાં ફેંકી દીધી. આ લાકડી ધુળીએથી નીકળ્યા ત્યારથી મહારાજ પાસે હતી. તેમનો તેની ઉપર પ્રેમ હતો. તે નેતરની હોઈ સરસ લીસી બનાવેલી હતી. તે એક જાડી નેતરની હતી અને તે ઉપર એક મૂઠ હતી. આ લાકડીને પહેલાં લોખંડની ખોળી બેસાડી હતી, તે પડી ગઈ તેથી કોડીઆં બનાવનારની દુકાને જઈ આને ખોળી બેસાડી આપ એમ કહ્યું એટલે તેણે એક કોડીઆંની ઉપરનું પિત્તળનું મોં બરોબર કરી તે લાકડીને ખોળી બેસાડી આપી હતી. તે વખતે મહારાજને લાગ્યું હતું કે, ઠીક થયું, આ એક ખંડોળાનો પ્રસાદ અનાયાસે આપણી પાસે રહેશે.

આ પ્રકારે ગાંડા જેવા વિચારોથી તે વિચારાનુસાર વર્તવા લાગ્યા. રસ્તો દેખાતાં નહોતો. કાંઈ આંખુ દેખાતું, પાછું દેખાતું બંધ થતું, એવી સ્થિતિમાંજ આગળ ચાલ્યા. ચાર પાંચ પગલાંજ આગળ ગયા હશે એટલે ફરી વિચાર આવ્યો, “આપણે પણ લાકડી શા માટે ફેંકી દીધી? આપણને તો તેજ સહાય કરતી હતી. એમ લાગ્યાથી થોડા પાછા હઠ્યા. ફરી બીજો વિચાર આવ્યો કે એનાથી ત્રાસ થયો તો તે શા માટે લેવી? એમ વિચાર આવતાં આગળ જતા, ફરી લાકડી લેવાની ઇચ્છા

થતી. એમ આગળ ચાલતાં, પાછા જતાં, લાકડી લેવી કે નહીં, એ વિચારમાં એ ચાર ધક્કા થયાં પછી આખરે લાકડી લેવી એમ ઠેરવ્યું અને તે લેવા માટે ખાડામાં પેઠા. પરંતુ અંધારામાં તે કાંઈ દેખાતી નહોતી, હાથ ફેરવી જોતાં જોતાં તે આખર જડી, તે લઈ ગામમાં જવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, આપણને જમ ઉત્પન્ન થયો છે અને તે પ્રમાણે ચેપા થાય છે, એ કાંઈ સાફ ચિન્હ નથી. હવે આ જમિષ્ટ અવસ્થા કોઈને કહેવી નહીં, નહીં તો લોકો ગાંડા ઠેરવશે. ખપેરના કાનસના પ્રકારથી પહેલેથીજ લોકોએ ગાંડા ઠરાવ્યા છે તેમાં વળી આ લાકડીની હકીકત કહું એટલે તો વધારે ગાંડા કહેશે. માટે આપણને ખૂબજ દુઃખ થાય ત્યારેજ તે દુઃખનાં નિવારણ માટે લોકોને કહેવું. જમિષ્ટ જેવું જે થાય છે તે વાત કાંઈ કહેવી નહીં. એમ ઠેરવી, મહને અમુક થાય છે તે સંબંધે કાંઈ વ્યવસ્થા કરો એટલુંજ કહી બીજી વાતો કહેવાની બંધ કરી નાંખી. એવો ઠરાવ કર્યો છતાં તે જમજ હતો, તેથી તે અવસ્થામાં જે ચેપાઓ પોતાની મેળે થયાં કરતી, તે લોકોને દેખાતીજ હતી. જે વખતે શુદ્ધિમાં હોય ત્યારે તે વાતો કહેવી નહીં એમ વિચાર કરી કહેતા નહોતા, પરંતુ જમમાં જે કાંઈ કરતા વા બોલતા તે લોકોને દેખાતું, સમજાતું; આવી તેમની સ્થિતિ હતી. પછી, ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે, હાથમાં લાકડી લઈ દિક્ષીતને (ગો. ક.) અને ભાઈને ઘેર ગયા, તેમને ઉઠાડ્યા. તેમણે બારણાં ઉઘાડ્યાં, દીવો સળગાવ્યો જે તેમનેજ દેખાયો, પરંતુ જમ બહુ, તેથી તેમને ગભરાયાં જેવું થયું હતું. મહારાજે કહ્યું, “ઓ દિક્ષીત, ઓ ભાઈ, મહારૂં કાંઈ જુઓને મહારી તબીબત બહુ બગડી ગઈ છે. ઉઠો, જરા શેક બેક કરો.” તેઓએ કહ્યું, તમારા પેટમાં અન્ન નથી, તેથી આમ થતું હશે માટે કાંઈ કરી આપીએ તે ખાવ.” એમ કહી તેમણે શેક કર્યો અને ચાખાની કાંજ જેવું પાતળું કાંઈ કરી આપ્યું. મહારાજે કહ્યું, “તમોએ આ કર્યું તે ખરૂં, પણ મહારે ગળે ઉતરશે એમ મહને લાગતું નથી.” છતાં તેમના કહ્યા પ્રમાણે મહારાજે તે બળજબરીથી

મોંમાં નાંખી ગળવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પણ તે ગળાં નીચે ઉતર્યું નહીં તેથી તે પાછું મૂકી હીંધું મહારા મનને કોઈ પણ પ્રકારની સ્વસ્થતા નથી. મહને શું થાય છે તે લાઇએ કહી શકાતું નથી, શું થાય છે તે કહું તો પણ ખંચાત, અને ન કહું તો પણ ખંચાત.” એમ મહારાજ કહેવા લાગ્યા. લાઇએ કહ્યું, “અમોને કહીને, અમે પણ શું કરી શકીશું ? આ કાંઈ પણ સાઈબાબાના ખેલ છે તેમનો તમારી ઉપર પ્રયોગ થઈ રહ્યો છે.” મહારાજે કહ્યું “જો હોય તે ખરું. (પણ) હાલ મહારી સાથે દેવળમાં ચાલો મહારા એકલાનું ત્યાં રહેવાનું ધીરજ નથી.” તે વખતે રાતના બે ત્રણ વાગ્યાનો સુમાર હશે. દિક્ષીત સાથે આવવા નીકળ્યા તેની સાથે તેમના મુકામ ઉપર દેવળમાં આવ્યા. મહારાજના કહ્યાંથી દિક્ષીતે સગડી સળગાવી જસા હુંફ રહે એમ કયું અને થોડો વખત બેઠા. એટલામાં મહારાજેજ તેને કહ્યું, “તમે કાંઈ બગશે નહીં, પરંતુ અહીંથી જશે નહીં. અહીંજ સૂઈ રહો, મહારે જરૂર પડશે તો ઉઠાડીશ.” એમ કહ્યું તેથી દિક્ષીત થોડા વખતમાં ત્યાંજ ઉંઘી ગયા. મહારાજ અર્ધા પડ્યા જેવા બેસતા, થોડો વખત આંખો બંધ કરી લેતા અને થોડા વખત પછી તે ફરી ઉઠાડતા. ગમે તે ક્યાં છતાં ઉંઘ આવી નહીં. એમ આંખો ઉઠાડ ઢાંક કરતા તે બેઠા હતા તેવામાં તદ્દન સૂક્ષ્મ, કોઈની આંખે દેખાય નહીં એવાં બારીક, અંધારામાં ક્ષિપિત, સ્કેન્ડ, દેખાય એટલા પૂરતાંજ પ્રકાશિત, સૂક્ષ્મ પરમાણુજ પરમાણુ દેખાવા લાગ્યા. તે એટલાં સૂક્ષ્મ હતાં કે દિવસે પણ કોઈને દેખાય નહીં. એવાં તે ક્ષણની શક્તિ બહારના હોવા છતાં દેખાવા લાગ્યાં. એવાં ખૂબ નહાનાં નહાનાં પરમાણુઓ દેખાતાં દેખાતાં તેજ પરમાણુઓ ધીમે ધીમે થોડાં થોડાં પરંતુ ખૂબ ત્વરાથી વધતાં વધતાં એકેકથી અલગ રહી, સિંગાં થઈ ગયાં શિવાયજ બેઆની, પાવલી, અર્ધા, રૂપીઓ, પાપડ ઇત્યાદિ કય પ્રમાણે મંડલકૃતિ વધવા લાગી. પ્રથમ દેખાતાં (પરમાણુઓ) જેમ વખતે જવાં, તેમ ફરી સૂક્ષ્મ નવાં ઉત્પન્ન થતાં. તે સર્વે વર્તુળાકાર દેખાતાં. પ્રકાશમય નહીં અંધકારમય ભાગ

અકીત પણ નહીં. તેનું વર્ણન કેમ કરવું અને તેને શી ઉપમા આપવી એ સમજાતું નથી. છતાં સાધારણ કલ્પના આવ તે માટે અબ્ધક વા અખરખ અથવા કચના ટુકડા જેવાં પરંતુ પારદર્શક નહોતાં. ફક્ત ગોલાકૃતી અને તેને કિનાર હતી એ દેખાય એટલાંજ તે સ્વચ્છ હતાં. આમ થોડો વખત થયો. એમ ન્હાનાં મોટાં ફરતાં સર્કલો, દેખાતાં દેખાતાં, એકજ બહુ મોટું, જેની કલ્પના થઇ શકે નહીં એવું અતિશય મોટું ચક્ર, તે ન્હાનાં ન્હાનાં ચક્રના આકાર અને રંગનું, એકદમ દેખાવા લાગ્યું. તે ન્હાનાં મોટાં ચક્રો હતાંજ. તે એક સરખાં ઉલટાં સુલટાં ફરતાંજ હતાં. આમ દેખાતાં દેખાતાં તે મોટું ચક્ર એકદમ ન્હાનું થયાં જેવું બની તે મહારાજના મસ્તકમાં પેકું, અને ત્યાં (માથામાં) સૂર્યનારાયણનો પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો. એકદમ આશ્ચર્ય પામી, “અરે માથામાં સૂર્ય કેવી રીતે આવ્યો,” એમ કહી મહારાજ જેવા લાગ્યા તો તેજ પ્રકાશ વધતો ને વધતો ગયો અને તે સાથે તેમનું માથું તથા શરીર પણ વધતાં ગયાં. અરે, આ શું? સૂર્ય અહીં અંદર કેવી રીતે આવ્યો? અને તે અને હું કેવી રીતે વધતા ગયા?” એમ વિચાર કરતા કરતા મહારાજ આકાશ તરફ જુઓ છે તો તેમાંનો સૂર્ય એકદમ આકાશમાં દેખાવા લાગ્યો અને બપોરે જ્યારે પ્રથમ સૂર્ય કાળા મીંડાં જેવા દેખાયા હતા તે પહેલાં જે સ્થિતિમાં સૂર્યનાસયણ હતા, તેવાજ બરાબર દેખાવા લાગ્યા. એટલે બપોરનો વખત અને તે પ્રમાણેનો સૂર્યનો સખ્ત તાપ વગેરે બધો બપોરના પ્રકારનો અનુભવ આવવા લાગ્યો. આ અવસ્થા લગભગ અર્ધો પોણો કલાક રહી હશે.

કોઈ કોઈ વખત મહારાજ ભકતોને કહેછે કે, “હજી પણ મહને એમ થાય છે. પરંતુ હવે તે હાથની વાત બની છે. તે પહેલાંજ પ્રસંગ હોવાથી ભમી ગયાં જેવું થતું હતું. અથા પોણા કલાક પછી ફરી તેમને રાતનો અનુભવ આવ્યો અને ત્યારથી ન્હાનાં મોટાં વર્તુલો સદોદિત રાત દહાડો દેખાતાં. તેમનો રંગ, આકાર વિગેરે કાંઈજ કહી શકાય એવાં નથી. પ્રકાશમય કહીએ તો તે નહીં, અંધકારમય વા અસ્પષ્ટ અથવા

પારદર્શક પણ નહોતાં. પરંતુ પ્રથમ પ્રથમ મંડલાકાર આકૃતિઓ દેખાતી હતી અને વચ્ચે વચ્ચેથી એક ઉપર એક ત્રણ ફરતાં ચક્રો દેખાતાં અને તે છાતીને સ્પર્શ કરી ફરતાં અને કેટલોક વખત (તે પ્રમાણે) રહી નાશ પામતાં. જગત્માંથી તેની બહાર-જગરહિત અવસ્થામાં-જગત્માંથી બહાર જતાં ત બહારની અવસ્થાની અને જગત્ની અવસ્થાની વચ્ચેનો (મધ્યનો) આ ખેલ છે. તે કોઈને કાંઈ કહેવા જેવો નથી, તો શા માટે કહેવો ? અને તે કહેવાથી ક્ષાયદો પણ શો થશે ? માટે સ્વસ્થ રહેવું.” એમ એમણે એમના મન સાથે ઠેરવ્યું. સહવાર સુધી ઉપર કહ્યા તેવા દેખાવો દેખાયાં કર્યા તેથી તેમને ઉંઘ બીલકુલજ આવી નહીં, અને ત્યાર પછી તેમની ઉંઘ ગઈજ. સહવાર થઈ એટલે દિક્ષીત ઉઠીને ચાલતા થયા.

આ પ્રમાણે જૂન ત્રાસમાં તે દુઃખમય રાત્રિ વીતાવ્યાં બાદ પ્રાતઃકાલ થયો. દિવસે દસ અગીઆર વાગ્યાને સુમારે બાબા લેંડી ઉપર જતા હતા તે વખતે સડક ઉપર દર્શન લેવાનો મહારાજનો નિયમ હતો તે પ્રમાણે તે દિવસે પણ મહારાજ ત્યાં જઈ દર્શન લીધાં અને મહારાજે તેમને કહ્યું, “ મહને જૂન ત્રાસ થઈ રહ્યો છે, મહારાથી બીલકુલ સહેવાતું નથી.” ત્યારે બાબાએ હસીને કહ્યું, “ અરે થવા દે ત્રાસ થાય તો ગભરા નહીં. તને સંભાળવા માટે હું પાસે છુંજ. હજી તને રાત દહાડો જૂન ત્રાસ થશે, અને જેટલાં દુઃખ અને ત્રાસ તું સોસશે, તેટલું ભવિષ્યમાં સુખ મળશે. ગભરાતો નહીં, હું પાસે છુંજ. એક બાબુએ દુનિઆ અને એક બાબુએ તું એવું સુખ તું લોગવશે.” એ પ્રમાણે તેમણે તેમને ધીરજ આપી, અને એ શિવાય જૂન પ્રેમ અને આનંદથી મહારાજ તરફ જોઈ, સાઠેસાહેબના વાડામાં સ્થાપન કરેલી પાદુકાની જગ્યા ઉપરની પતાકા તરફ આંગળી કરી બાબાએ કહ્યું, “ આ જો તારા નામની આ ધજા કેવી ફરકે છે (પવનમાં ફૂકડેછે). તારા નામની ધજા ઉડી રહી છે. હજારો લોકો તારા દર્શન માટે આવી રહ્યા છે અને તારી ગાંડપર તો વેંતલર પણ ચીંથરું નહીં. ઠીક જા હવે જઈને ખેસ મુકામ ઉપર.” સાઠે-

સાહેબના વાડામાં લીંબડાના ઝાડ હેઠળ પહેલાં સાઈબાબા બેસતા હતા. મહારાજને શિડી ગયે એક વર્ષ થયાં પછી શ્રાવણ સુદ પુર્ણિમા ૧૮૩૪ ને દિવસે મહારાજની સલાહથી ભક્તમંડળીએ ત્યાં પાકુકા (પાવડીઓ) સ્થાપી અને તે જગ્યા ઉપર સરસ મખમલની ધજા રોપી. તે ધજા સડક ઉપરથી બાબાની ઉપરની વાત વખત દેખાતી હતી.

આ વખતે મહારાજના શરીર ઉપરનું પહેરવાનું ઘોતીઉં તદ્દન ફાટી ગયું હતું. બધું શરીર બહાર દેખાતું હતું. શરીર ઉપર કામળ શિવાય બીજું કંઈજ નહોતું. મહારાજના ભાઈને (બાળ-કૃષ્ણ શાસ્ત્રીને) આ વાતની ખબર પડી હતી અને એમણે થોડાં કપડાં પણ મોકલ્યાં હતાં. તે દેવળમાં મૂક્યાં હતાં. ત્યાંથી કોઈ ચોરી ગયું. તેમની પાસે કંઈ પણ શિલ્લક રહે નહીં એવી સાઈબાબાની ઇચ્છા દેખાઈ આવે છે. શરૂઆતમાં મહારાજના ભાઈ આવી ગયા અને તેમણે કેટલાક રૂપીઆ મોકલ્યા. જે દિવસે તે આવ્યા, તે દિવસે જેટલા રૂપીઆ આવ્યા હતા તેટલા રૂપીઆજ બરોબર દક્ષિણા આપ કહી માંગી લીધા. આ ઉપરથી મહારાજે પોતાનાં કપડાં અથવા કંઈ વસ્તુ ઉપયોગમાં ન લેવી, એવી બાબાની ઇચ્છા હતી અને પછી થોડે દિવસે “ગાંડ ઉપર ચીથરું પણ નહીં રહે,” એ ભવિષ્ય એમણે બોલી દેખાડ્યું.

એ પછી એક બે દિવસે મહારાજ દેવળમાંથી નીકળી દક્ષિણ તરફ વાવ ઉપર જતા હતા. દેવળમાંથી બહાર નીકળી, તે ખેતરમાં દસ બાર પગલાં ગયા ન ગયા એટલામાં સીટી વગેરે વગાડતાં અંદરથી જેમ હવા બહાર નીકળે છે, તેમ અથવા ચંત્રમાંથી જેમ વરાળ જોરથી બહાર આવે છે તેમ, પરંતુ હવા નહીં કે વરાળ નહીં, કોઈપણ પ્રકારના શબ્દ ધ્વનિ શિવાય, માથાની વચ્ચેથી પીચકારીમાંથી નીકળે તે પ્રમાણે કંઈ બહાર આવ્યું અને ખૂબ ખૂબ ઉંચે ગયું. તે જે મસ્તકમાંથી નીકળ્યું તે શું હશે અને તેને શું કહેવું? તે આ આંખો વડે દેખાય એવું કંઈ નહોતું. તે તત્વ ઉંચે ઉંચે જતાં જતાં પ્રજ્ઞાંડની જે એક આપણાં મસ્તક

(માથાં) જેવી જગ્યા છે, - પણ આપણા મક્કતકના તાળવાં ઉપરની જગ્યા બંધ છે તેવી તે બંધ ન હોઈ ખુલ્લી છે - તેમાંથી (પસાર થઈ) તે તત્વ બ્રહ્માંડ બહારના તત્ત્વમાં મળી ગયું. ત્યારપછી મનુષ્ય અવસ્થામાં મહારાજ નથી. જગત્ની બહાર ગયો એવું તેમને જ્ઞાન થયું. બધે એકજ દેખાવવા લાગ્યું. દૈતલાલ તદ્દન નાશ પામ્યો. વેદાંતના મહાવાક્યોનો અનુભવ આવવા લાગ્યો અને પ્રત્યેક અનુભવની ઉત્પત્તિ સાથે જે ગ્રંથમાં એવો અનુભવ લખ્યો છે, તેમાંનાં વાક્યો યાદ આવવા માંડ્યાં અને ખાતરી થતી ગઈ કે પોતાને પણ અનુભવ અવસ્થા આવતી જાય છે. આથી જે પ્રકારે થાય છે તેથી જહીવાનું કાંઈ કારણ નથી. જેમ થાય તેમ થવા દેવું. આગળ શું થાય છે તે જોવું. લોકોમાં બ્રમિષ્ટ જેવું દેખાય તો દેખાવા દેવું. દુનિયા વિરૂદ્ધના બધા પ્રકારો હવે અનુભવમાં આવશે અને દુનિયાની સ્થિતિથી તે ઉલટા હોવાના, તેથી જગત ગાંડા કહેશેજ. માટે ગાંડા કહેવડાવી લેવું; અને કોઈને કહીને પણ તે સમજાય એવી સ્થિતિ નથી. તેથી સ્વસ્થ ચિત્તે મુંગા રહી જે થાય તે ગુપચૂપ સહન કરવું એવો નિશ્ચય કર્યો.

આ હકીકત મહારાજે પ્રસંગવશાત્ પોતે કહી. પણ કલ્પના અને સંશયે બહુજ ધાંધલ મચાવી મૂકી. જોકે બધું એકજ લાગવા માંડ્યું છતાં વચ્ચે વચ્ચેથી તેમને ત્રાસ થતોજ હતો. ઘડીમાં લાગતું કે આપણે પેલી વાવ પાસે હંમેશ જંગલે બેસીએ છીએ, અને મુસલમાન લોકોના તાબુત ત્યાં દરસાલ નાખવામાં આવે છે. એજ વાવ ઉપર આપણે સ્નાન કરતા હતા અને એનું પાણી પણ બૂબ પીધું; મુસલમાન તાબુતો અંહી ખુડાવે છે. ત્યારે તેમના પીર, અલ્લા દેવ અહીંજ વાવમાં છે. તે તો શરીરમાં નહીં ધુસ્યા હોય? અને તેને લીધે તો આ ભૂત પિશાચ્ય જેવી ચેષ્ટાઓ નહીં થતી હોય? બધી મુસલમાની અવસ્થા અને ખરાબ ખરાબ પ્રકારો આપણને થાય છે તો તે પિશાચ્યની કાંઈ ભાંજગડ હશે. વગેરે વગેરે સંશય, કલ્પના તેમના મનમાં આવવા લાગ્યાં.

આ પછી ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે (ચક્રકારે) ફરતા દેખાવો મહારાજને હંમેશ દેખાતા. તે ચક્રકારે આવી તેમની છતીએ

સ્પર્શ કરી, હવે જઇ શુભ થઇ જતા, તે પ્રમાણે એક જિભરે રાત્રે,
એવાજ પ્રકારના દેખાવોને લીધે તેમને ઉઘ ન આવવી, જૂળ ગાસ
થયો. એવી સિદ્ધિમાં સુધારે તે દેવગની અંદર બીતમે અઢલી
ઉત્તરાલિસુખે બેઠા હતા. સૂર્યોદય થયો હતો. સાત વાગવાને સુમાર
હયો, તે વખતે દાહણ સાક્ષાત્ પ્રકટ થયા. તેમના શરીર ઉપર
સંન્યાસાગ્રમ લેતાં પહેલાંને ને પોષાળ હતો. તે હોઇ એક
અર્ધવર્તુલ દેખાઇ આવ્યું, અને તરતજ અર્ધઅંકાકાર ગતીથી
મહારાજની છાતીએ સ્પર્શ કરી આગળ ગયું, અને આશરે ત્રણ
હાથ આગળ જઇ અર્ધવર્તુળ સાથે ગુપ્ત થયું. તે ચક્ર આગું
બન્યું નહીં, આ કંઇ ભાસ નહોતો પણ પ્રત્યક્ષ દર્શન થયું અને
સ્પર્શ પણ થયો.

આ પ્રમાણે મહારાજના બધા પૂર્વજો અને તેમના કુટુંબના
બધાં સ્ત્રી પુરુષો જુદી જુદી વખતે ચક્રાકાર ગતીથી પ્રત્યક્ષ
આવી છાતીએ સ્પર્શ કરી જતાં હતાં. પરંતુ ને સ્ત્રીપુરુષોને
મહારાજે જોયાં નહોતાં, એઓ જ્યારે તે વર્તુળ સાથે આવતાં, ત્યારે
તેમનું ઓળખાણ મહારાજને તે વખતે પડતું નહીં, પણ પછી
જ્યારે જ્ઞાનોદય થયો ત્યારે તેમને સમજાવા લાગ્યું કે પૌતાના
કુટુંબમાંનાંજ તેઓ અમુક અમુક હતાં.

મહારાજને તેમના સહાણનાં દર્શન તેમની આ અવસ્થામાં
બધાં થઇ આર વખતે થયાં. અહમદનગરના ઉપદેશ કર્યાને
પરિણે પ્રસંગ. હમણાંજ કહ્યો તે બીજો, ત્રીજો પ્રસંગ એવો
હતો કે એક વખત સાઈબાબા આકાશમાં અધાંતરી ઉત્તરાલિસુખ
દેખાતા હોઇ, દાહણ સંન્યાસ વેશમાં હજિયાલિસુખે સાઈબાબાની
સામેથી આવ્યા, અને જાણે પુષ્કળ વર્ષે અત્યંત પ્રેમી અથવા
જોડી મનુષ્યની ભેટ આવ છે, તેમ તે બેઉ સામ સામેથી આવ્યા
એટલે બેઉએ હારમનન કર્યું અને બેઠી આંખમાં આનંદાશ્રુ
લસી આવ્યાં. અત્યંત પ્રેમથી કે અવસ્થા હોય છે, તે અવસ્થામાં
એકબીજાને આલિંગન કર્યું. આલિંગન કરતાં કરતાંજ (લેહવાં
લેહવાં) બહુ સારું સારું લીધે થયા અને સાઈબાબાજ

એકલા રહ્યા. આ બધા દેખાવો ઉપર વર્ણન કર્યાં પ્રમાણે સર્કલમાંજ દેખાતા, અને સર્કલનો ઘેર (પરીઘ) બહુ મોટો રહેતો.

ચોથી વખતે આજેખાનાં જે દર્શન થયાં, તે આ'વી રીતે. દિવસનો વખત, દસ અગીઆર વાગ્યાનો, બહુ તો બાર વાગ્યાનો સુમાર હશે; મહારાજ ખંડોખાના દેવળ બહાર એક વિઠોખાની મૂર્તિ છે, ત્યાં કુત્રાને રોટલા નાંખવા માટે, અથવા બીજા કોઈ કામ માટે ગયા, અને તે કામ માટે નીચે બેઠાં જેવું કરે ન કરે એટલામાં એવું દેખાવવા લાગ્યું કે, “દિવસનો સમય છે. તે કાળ પણ ઉપર પ્રમાણે (દસ, અગીઆર વા બાર વાગ્યાનો) હોઈ મહારાજ અને સાઈળાળા સટાણામાં હોઈ સટાણાનું તેમના ઘરનું બારણું જે પૂર્વાભિમુખ છે અને જ્યાંથી ઘરની ડાળી બાજુએ કાંઈક અંતર ઉપર એક રસ્તો પૂર્વ પશ્ચિમ જાય છે અને પછી ત્રીજીને મળે છે, અને ઘરને ઉત્તર ભાગે તે રસ્તાને જઈ મળનારો એક રસ્તો છે, તે બેઉ રસ્તા જે જગ્યાએ મળે છે, તે જગ્યાની બરોબર મધ્યમાં (વચમાં) સાઈળાળા બેઠા એટલે કે મહારાજના ઘરમાં જવાના રસ્તા તરફ મોં કરી સાઈળાળા બેઠા હોઈ, બપોરનો વખત હોવાથી નીચેની જમીન તપી ગઈ હતી અને ઉપરથી તડકો લાગતો હતો તેથી મહારાજ તેમની પાછળજ છત્રી ધરી ઉભા હતા. આ'વી સ્થિતિમાં સાઈળાળાના આવવાની જાગર સાંભળી તેમને મળવા દાદાજી ઘરમાંથી નીકળ્યા. પરંતુ તે વખતે તેમના શરીર ઉપર તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમી હતા ત્યારે જે પહેરવેશ પહેરતા તે પણ નહોતો; તેમજ અનુર્થાશ્રમનો સંન્યાસ વેષ પણ નહોતો. સાઈળાળાનો જે વેષ તેજ તેમનો. શરીરે બાબાના જેવી કફની પહેરેલી, અને બાબા જેમ માથે કટકો બાંધતા તેવાજ કટકો તેમણે બાંધ્યો હોઈ તે સામેથી આવતા હતા. સાઈળાળા પલાંડી વાળી બેઠા હતા અને મહારાજ છત્રી હાથે ઉભા હતા. એ'વો અનુભવ મહારાજ લે છે. અનુભવ લેનાર પણ તે એક ભુદાજ—એવી અવસ્થામાં બેઉ રસ્તા જ્યાં મળે છે ત્યાં બેઉ રસ્તા થોડા થોડા ઢળતા હતા. દાદાજી ઘર તરફથી આવી તે ઢાળાવ ઉતરતા હતા એવામાં સાઈળાળા ઉઠ્યા એટલે મહારાજ જે છત્રી

લઈ ઉભા હતા તે છત્રી ઉંચે ગઈ અને તે છત્રી જેમ જેમ ઉપર જવા લાગી તેમ તેમ તે છત્રીએ ઉંચકી લીધા હોય તેમ મહારાજ ઉપર ઉંચકાઈ ગયા. ત્યાંથી દાદાજી ઢોળાવ ઉતરી આવ્યા અને અહીંથી સાઈબાબા થોડા આગળ વધ્યા. બરોબર રસ્તાઓના સાંધા ઉપર (જ્યાં રસ્તાઓ મળતા હતા ત્યાં) બેઠેના મેળાપ થયો. બેઉ એકમેકને આલિંગન આપે છે અને મેળાપ થાય છે એટલામાં તે છત્રીએ મહારાજને બે ચાર હાથ ઉપર (ખેંચી) લીધા. છત્રી સાથે તે ખૂબજ દૂર જાય છે, એમ જોઈ તે બેઉ ઉપર ગયા. તેમણે મહારાજને પકડ્યા અને લેટે છે એટલામાંજ તે ગુસ્સ થયા. મહારાજ એકલાજ રહ્યા અને તે છત્રી તેમને નીચે ચકાકારમાં ફરતી ફરતી લઈ ચાલી. “હવે એ આપણને ક્યાં લઈ જશે અને પેલા બેઉ ક્યાં ગુસ્સ થયા.” એમ વિચાર મહારાજ કરે છે એટલામાં તે છત્રીએ તેમને ખંડોળાના દહેરાંની સામે આણી મૂક્યા અને તેમના પગો જમીનને લાગ્યા કે તરતજ છત્રી જતી રહી. આ બધો દેખાવ અદૃશ્ય થઈ જઈ મહારાજે પોતાને જેમના તેમ વિઠોળાની મૂર્તિ પાસે ઉકડા બેઠેલા પહેલાં જેમ હતા તેમ દીડા. બે ચાર મિનીટમાંજ આ બધું થઈ ગયું. અને પૂર્વસ્થિતિ ઉપર આવ્યાં પછી, “અરે આ હું શું કરું છું, મહેં શું જોયું, હું ક્યાં છું, ?” એમ તેમને લમી ગયેલા માણસ પેઠે લાગ્યું.

એવી સ્થિતિમાં કેટલાક દિવસ ગયા. આ વખતે અન્ન પાણી તદ્દન બંધ થઈ ગયાં હતાં. તેમની તે સ્થિતિનો વિચાર કરતાં, અને તે સ્થિતિનો અનુભવ લેતા અને થતો ત્રાસ સહન કરતા પડી રહ્યા હતા. આજ વખત બાબાના રામનંદમીના ઉત્સવના દિવસોનો હતો. આ વખતે બાબાના પુષ્કળ ભક્તો લેગા થતા. તેમાં નાગપૂરના ડૉક્ટર પિલ્લે પણ આવ્યા હતા. તેમને પહેલેથી સત્પુરૂષના સહવાસનો પ્રેમ હતો તેથી તે સાઈબાબાના પૂરેપૂરા ભક્ત હતાજ. સાઈબાબાનાં દર્શન પહેલાં એમના ગુરૂ મદ્રાસના સ્વામીજી કરીને હતા તે પણ સારી યોગ્યતાવાળા હતા. તેમનો તેમને લગભગ દસ બાર વર્ષનો સહવાસ હતો. તે સહવાસથી

અને યોગી લોકોની રીત શું અને કેવી હોય છે અને તેમની શ્રમ ભાંજગડો કેવી હોય છે એની તેમને ઘણી માહિતી થઈ ગઈ હતી. તે સાંઘાળાના દર્શને આવ્યા ત્યારે તેમને મહારાજ સંબંધી ખબર પડી, તેઓ ખંડોખાના દહેરામાં ખાધા પીધાં શિવાય હોઈ માંદા છે એમ વાસુકાકા, દિક્ષીત, દુર્ગાબાઈ વગેરે મહારાજ ઉપર પ્રેમ રાખનારા લોકો પાસેથી તેમણે જાણ્યું. કારણ આ લોકો મહારાજ પાસે ખાવા પીવાનું લઈ આવે એટલે, “હું માંદો છું, મહારાજી અન્ન ખવાતું નથી માટે લાવશો નહીં. મ્હને ખાસ ના આપશો,” એમ મહારાજ કહેતા. તે ઉપરથી તેમણે મહારાજને માંદા સમજી ડૉ. પિટલેને તે પ્રમાણે કહ્યું અને એક દિવસ સંધ્યાકાળે તેમને લઈ આ લોકો દેવળમાં આવ્યા. તે વખતે મહારાજ બારણું ખંધ કરી, પોતાની દરરોજની જગ્યાએ ડાબી બાજુએ ખૂણામાં કામળ પાથરી પડ્યા હતા. જમણા ભાગમાં મહારાજ દળતા તે ઘંટી હતી. અને ઘંટીની અને ભીંત વચ્ચે મહારાજ પડ્યા હતા. દેવળ બધું વાસ મારતું હતું. એવી સ્થિતિમાં બધા ડૉક્ટર સાથે અંદર પેઠા. અંદર જગ્યા યોડીજ હતી તેથી, કોઈ કયાં, કોઈ કયાં એમ બેઠા. ડૉક્ટર મહારાજના પગ પાસે બેઠા. તે પછી વાસુકાકાએ મહારાજને કહ્યું, “તમારા ભવને હાલમાં સારું નથી એમ કહોછે તેથી આ ડૉક્ટર આવ્યા છે. એ બાબતના મ્હોટા ભક્ત છે અને તમારે માટે ખાસ આવ્યા છે.” ડૉ. પિટલે બહુ હેરાનિયાર હતા, બધી બાબતમાં તે દક્ષ (સાવધ) હતા. તેમના ગુરૂ સ્વામીજીના સહવાસમાં ખૂબ દિવસ રહ્યા હતા તેથી સત્પુરૂષ સાથે કેમ ચાલવું, તેમનો વર્મ કેમ જાણી લેવો વિગેરે બાબતોનાં રહસ્યની તેમને ઘણી ઘણી ખબર હતી. કોઈને પણ કંટાળો આવે એવી એમની વર્તણૂક નહોતી. તે બહુ પ્રેમથી હસીને મહારાજ સાથે બોલવા લાગ્યા. તેમણે હૃદના સંબંધમાં સાધારણ પૂછપરછ કરી અને પછી કહ્યું, “આ હૃદ (માંદગી) નથી. આ સાંઘાળાની, સમુદ્રની કૃપા છે. અમે તમારી પ્રકૃતિ સીં જોઈએ ? અને શું ઔષધ આપીએ ? તમને આ બાબત ના ડૉક્ટર થયા છે.” વિગેરે પ્રેમની ભાવા તેમણે શરૂ કરી. તેથી

મહારાજનો ગુસ્સો જઈ, તેઓ પણ તેમની સાથે થોડા પ્રેમથી બોલ્યા. પછી ડૉક્ટરે કહ્યું, “ હવે હું રોજ આવી તમારી તબીબત બોધ વ્યવસ્થા રાખીશ, ” એમ કહી તે ગયા અને તે દિવસ પછી રોજ આવવાનો તેમણે વહિવટ રાખ્યો. તેમનું આવવાનું કદી દૂર નહીં. બાબા લેડીપર જતા કે તેઓ આવતા અને ફરી ત્રણ ચાર વાગે આવતા. તેમને સત્યુદ્ધોનો સહવાસ હતો, તેથી તેમની રીતસાતને અનુસરીનેજ તે વાતો કરતા. તેથી મહારાજને પણ કંટાળો નહોતો આવતો, અને કદી આવતોજ તો તે બાણી જઈ તે વખતે તે ફરીન લઈ તરતજ ચાલતા થતા. આવી રીતે દિન પ્રતિદિન વધતા જતા પ્રેમથી સહવાસ કરવા લાગ્યા તેથી મહારાજને પણ આ નવી પ્રાપ્ત થયેલી સ્થિતિ કોવાથી ગભરાયા જેવી નિરાધાર સ્થિતિમાં ડૉક્ટરનો એક આધાર લાગવા માંડ્યો અને તેમને કાંઈ બોધતું તો તે તેમને કહેવા લાગ્યા. ડૉક્ટર ખૂબ દિવસ ત્યાં રહ્યા. તે સાધબાબાનીજ યોજના કોવી બોધ્યો. વચ્ચે વચ્ચેથી બાબા પણ તેમને મહારાજને ત્યાં જવા સૂચના કરતા. તે આવે એટલે મહારાજ સાથે ખૂબ વાતો કરતા. મહારાજ કોઈનેજ બહુ પત ન કરતા અને કોઈને આવવા હેતા નહોતા. પરંતુ ડૉ. પિલ્લેની સાથે કોઈ આવે તો તેમને મના કરતા નહીં. તેથી તેમના વળવણીલાથી કોઈ કોઈ આવવા લાગ્યા. જે વખતે મહારાજને દિવસે અંધારું દેખાવા લાગ્યું હતું, તે વખતની સ્થિતિ એકવાર મહારાજે ડૉ. પિલ્લેને કહી. તે ઉપરથી તેમણે કહ્યું, “ આ અંધકાર નથી. સાધબાબાની તમારા ઉપર કૃપા થવા માંડી છે, તેનાં આ ચિન્હો છે. આ રીતે હજી બીજા બહુએ દેખાવો દેખાવા માંડે તોપણ તમે કાંઈ ગભરાતા નહીં. આ અંધકાર એક વાક્ય માફ આવે છે તે આ.

विना गुरु वीर कथासः । न बभूव कश्च दरसाई ॥

આ ઉપર ગીતામાં પણ વાક્ય છે, તે આ પ્રમાણે:—

सर्वस्य वक्तव्यं विना गुरुं, तन् न जानतेः परस्तात् ।

(ભગવદ્ગીતા, અધ્યાય ૬ શ્લોક ૬)

એકંદર મહારાજને ડૉ. પિલ્લે એક મ્હોટા મદદરૂપ આધાર લાગતા અને તે પણ મહારાજની અસ્વસ્થ સ્થિતિમાં તેમને ધીરજ આપતા.

એક વખત, ત્રીજે પહોરે, જે ત્રણ વાગ્યાને સુમારે, મહારાજ દેવળમાં બેઠા હતા. તે વખતે જે લઠ્ઠ માણસો, શરીરે મજબુત પરંતુ અમંગળ પહેરવેશ, ફાટેલા બેઠા, મેલાં કપડાં, દાઢી મૂછ અને માથાંના વાળ વધેલા, રંગે બેઉ કાળા કદ, શરીર મ્હોંપર પરસેવો આવેલો, દેખાવમાં ભયંકર એવા તે બેઉ જણા એકદમ દેવળમાં પેઠા. બેઉ પાસે બે પોટલાં હતાં. તે અંદર અંદર કાંઈક વાતો કરતા હતા, પરંતુ તેમની ભાષા જુદી હોવાને લીધે મહારાજને તે કાંઈ સમજાઈ નહીં, અને તેમના ભયંકર અને ફૂર દેખાવને લીધે તે કોણ હતા, શું કામ આવ્યા હતા, વિગેરે પૂછવાની મહારાજની હીંમત ચાલી નહીં. તે બારણાં ઉઘાડી અંદર આવી બેઠા. આ બેઠા મહારાજને થોડો ભય ઉત્પન્ન થયો કે અહીં બીજું કોઈ નથી, આ કોણ છે, શા માટે આવ્યા છે અને શું કરશે તે કોણ જાણે? એવા એમના વિચાર ચાલતા હતા એટલામાં તેમણે અંદર અંદર વાતચીત કરતાં કરતાં પોતાની ગાંસડી છોડી, મહારાજ સાથે તે કાંઈજ બોલ્યા નહીં. તેમની ગાંસડીમાંની એકમાં ખૂબ રોટલા હતા. એક એક રોટલો હથેલી જેટલો જાડો હતો. તે રોટલાના ચોરે ચોડા અને બીજાં પોટકામાંથી એક પાતેલું, કથરોટ, થાળી એક બે વાટકા અને એક છરો કહાડ્યા. આ બધો સામાન કહાડી તેમણે પોતાની સામે મૂક્યો. અને શેર બશેર ગોળનો ગઠ્ઠો પણ કહાડી મૂક્યો. એટલી તૈયારી થઈ એટલે એકજણે તે છરો હાથમાં પકડ્યો અને મહારાજનું માથું પકડી, ગળાના ઉપરના ભાગથી તે કાપવા લાગ્યા. “અરે આ શું કરો છો, તમો કોણ છો? મ્હારું માથું શા સારું કાપો છો? મ્હું શું અપરાધ કર્યો? તમારે પગે પડું છું મ્હને કાંઈ કરશો નહીં.” એમ કહી મહારાજે ખૂબ મ્હોટે સાદે રડવાની શરૂઆત કરી, અને ગભરાઈ જઈ તેમના પગપર માથું મૂક્યું. તેમના પગ ઉપર માથું મૂકે ન મૂકે એટલામાં એક-

દમ ખટાક કરતું, તેમણે માથું કાપ્યું અને હાથમાં લીધું. (આ બધું મહારાજને સમજાતું હતું) માથાની ઉપરનો ભાગ નીચો કરી, તેણે દાબા હાથમાં લીધેલો કાપેલો ભાગ, રક્ત માંસથી ભરેલો ભાગ, ઉંચો રાખ્યો હતો. આ બધું મહારાજ જોતા હતા અને મ્હોટે મ્હોટે રડતા હતા, “અરે, તમોએ મ્હાડું માથું શું કામ કાપ્યું, અને શા માટે લીધું? મ્હાડું માથું મ્હને પાછું આપો. તે તેની જગ્યાએ ચ્હોડી દો, તમારે પગે પડું છું વિગેરે “પરંતુ તેઓ મહારાજ સાથે બોલ્યા નહીં. મ્હોં વાટે અક્ષરે તેમણે કહાડ્યો નહીં. તેમનું તે આબેહુબ માથું તેમના હાથમાં મહારાજ જોઈ રહ્યા. તે જોઈએ તે પાતેલાં ઉપર તે માથું ધર્યું. તેમાંથી રક્ત ગળતું હતું, અંદરનાં આંતરડાં લટકતાં હતાં. તેમણે છરાવડે તેનું (માથાનું) મ્હોં ખુદ્દું કર્યું. અંદરથી બધું ગળતું હતું. તેમની પાસે એક પત્રાની વાટકી હતી તે હાથમાં લઈ તે વડે અંદરથી ઓખવી ઓખવી લીધું. અંદર કાંઈ રહ્યું નહીં. ફક્ત ઉપરનું કાચલું રહ્યું. બધું નીકળી આવ્યું છે જોઈ, નાળીએરમાંથી કોપડું કહાડી લઈ જેમ કાચલી ફેંકી દે છે તેમ તે ઉપરનું માથાનું કાચલું દેવળની અંદરના ભાગમાં બારણાની બાજુમાં ફેંકી દીધું, અને તે પાતેલાંમાં તે ગોળનો ગાંગડો નાંખી, તે બેઉ મળી તે માથામાંથી નીકળેલું બધું ગોળ સાથે મેળવવા મંડ્યા વચ્ચે વચ્ચે તે પોતાની ભાષામાં વાતો ધુસધુસ કરતા હતા, હસતા, આનંદ માનતા હતા. એટલામાં બધું તૈયાર થયું એટલે તેમણે રોટલા કહાડ્યા, ઘુંટણ જેટલી ઉંચી રોટલાની ઉતરેડ (ઢગલી) હશે. એક એક રોટલો હથેલી જેવો જડો, અને કથરોટ જેવો મ્હોટો હતો. તેમણે તૈયાર કરેલા તે રગડા સાથે તે રોટલા ખાવાનો આરંભ કર્યો અને નિરાંતે તાલ લેતા બેઠા. ખાતાં ખાતાં મ્હોંનો (બટબટ) અવાજ કરતા અને કાંઈ બોલતા હતા. “શું ઉત્તમ છે! કેવી સરસ લહેજત પડે છે!” એમ તેઓ કહેતા હશે એમ તેમના ચહેરા ઉપરના હાવભાવ ઉપરથી દેખાતું હતું. તેમનું ખાવાનું ચાલુ હતું અને મહારાજનું રડવાનું ચાલુ હતું કે, “અરે, માથું તમોએ લીધું! અરે આ શું કરો છો? મ્હાડું માથું મ્હને

આવે. મહારું માથું ! મહારું માથું ! મહારું માથું ! મિત્ર મુખ પાડ્યાં
કરી. પરંતુ તે તરફ લાથ ન આપતાં તે એક જણે મેઢાલા અને
તેનાર કહેલો શીખંડ આઈ પાર કર્યો. ત્યાંની ત્યાંની બધું બધું,
અને મોલાનાં મોહવાનાં, વાસણાં, ગળેરે શુંકાથી લીલાં અને
મુલતમા ગમરામા જણે કે તેમને કોઈ મહત્ત્વ આવે છે એવો
ભય ઉત્પન્ન થયો હોય એવો દેખાવ કરી એકદમ બધું ઉંચાની
લઈ, તે માથાનું કોટણું (કાચણું) પણ લઈ લીધું અને નહાની
છૂટ્યા. આરણ્ય બહાર લે ગયા, મહારાજ પણ તેમને ધમકોળ
બહાર પડ્યા, અને “મહારું માથું મહાને આપો રે, ના લઈ જવલ,
મહારું માથું, મહારું માથું” કહી લે રડવા લાગ્યા. તે મહાર
નીકળ્યા અને પાસેના ચેતરમાં મુસી દોડતા ફેરવતા ચાલ્યા ગયા,
અદૃશ્ય થઈ ગયા, એટલામાં આ બધો દેખાવ બંધ થયો અને
મહારાજ જેવા હતા તેવાજ બન્યા, પછી મહારાજ માંડપણને
લીધે કોઈ કોઈ વખત, “મહારું માથું, મહારું માથું,” કહી
રડતા હતા. આ પહેલાંથીજ તે હંમેશા રડતા હતા. હવે લો
રાતદહાડો રડવાનું શરૂ થયું તેથી લોકોને લાગ્યું કે હવે તેમની
ગાંઠછાની અવધી થઈ છે અને તેથી તેઓ લે લોકોની સચાંચો
વિષય બન્યા.

એક વખત ઠંડીના દિવસોમાં આગવસીની ઝરણુ પાસેના અને
ખંડોઆના દેવળ સામે લે લોકોની સમજાન ભૂમિ હિંગાણી દેવળની
દક્ષિણ આગળએ માસે આવેલી ખુલ્લી જગ્યામાં તેને બાળ્યા. તેની
ચિત્તા અમથી ચત અબલી હતી. આ જગ્યા દેવળથી ખુબુ દૂર
વહેલી. ફક્ત દસ પાંચ હાથને અંતરે, સામે જગ્યાની આગળએ આ
ચિત્તા બળલી હતી. તેથી મહારાજ એકલા હિંગાણી રોતને હંધ પણ
આવી વહીં. ઠંડીના દિવસે દેવળથી ઠંડી સુખ લાગતી હતી;
તેથી મહારાજ લે ચિત્તા પાસે જઈ નિસાંતે લાગતા મેલ. અને સહવાર
સુધી ત્યાંજ હતા. સહવારમાંજ કેટલાક લોકો હોમ આટે ત્યાં
આવવા લાગ્યા તેઓ ખૂબુ, અહીં આ માટે કોણ છે ! મહારાજ
કહું, આગવસીની આગળે ચત રહેલા હતા તેથી તેમના સમજાન
આટે તેની સાથે જાત કરવા કોઈ હતો. અહીં આગવસી વચ્ચે

નંદેર પર મહારાજ નહાવા ગયા. નહાતાં નહાતાં તેમને જો'તો દેખાવ દેખાઈ આવ્યો કે પોતે નંદેરના પ્રાણીમાં એક ઠેકણે બેઠા છે, અને પોતાની સામે પોતાનું પેટ વહી જાય છે અને બમિષ્ટ માંડા પેઠેલ "મહારું પેટ વહી ચાલ્યું, મહારું પેટ વહી ચાલ્યું." એમ મહારાજ બોલતા રહ્યા; તે'વાજ ગભરાયલા ગભરાયલા તે જ નંદેરપરથી દેવળમાં આવ્યા અને થોડો વખત બેસાવધ થયા જેવી સ્થિતિમાં રહ્યાં પછી કેટલીક વારે શુદ્ધીમાં આવ્યા એટલે "બાબાસોની મરી ગયો, તેની પાસે આમણે લાપલા બેઠા, તેથી તો આપણું પેટ નંદેરમાં વહી ગયાનો દેખાવ, લવનું ગભરાવું વગેરે માંડા જેવું વહી ચ્યું હોય કે? એમ મહારાજને થયું. (અંડોબાના દેવળના દક્ષિણ ભાગના ખેતરમાં જ્યાં બાબાસોનીને બાળ્યો હતો તે જગ્યાએ હાલ ઇસ્પેક્શન ઓફીસનો બંમલો બાંધવામાં આવ્યો છે.)

ભીજે એક દિવસે આ'લું એક સર્કલ આવ્યું. સંધ્યાકાળને સમારે મહારાજ દેવળ બહાર બારણા પાસે બેસી નિત્ય જિયમ મઆણે વિષ્ણુસહસ્રનામ અને ગીતા લેમને મહોડે હોવાથી ચોપડી શિવાય બોલતા હતા. આંખમાંથી અક્ષુધારા ચાલી રહી હતી. રહતા રહતા તે બોલે છે એટલામાં એક મહોડું સર્કલ એટલે ચક્ર એ'લું આવ્યું કે તેમાં દિવસ રાત્રીની કોઈ મણ પ્રકારની અવસ્થા ન હોઈ, અનિર્વાચ્ય પ્રકારમાં એક લડનું જાઈ દેખાયું. તે લેલુંજ હોઈ તેની આજુબાજુએ એક મહું મહોટો મિસ્ત્રીયું એક દેખાયો. તે એકમાં એકડો સતપુરોની સલા બારણ. તેમાં કેટલાક સંત્રાચી, કેટલાક વૈસગી, કેટલાક મોંસાઈ, કેટલાક લિ-આયત, કેટલાક ભાખારી, કેટલાક સમદ્ધીર, લેલીજ રીતે અનેક શુદ્ધી બુદ્ધી જાતના પૂર્ણતાએ પ્રકાંચેલા મહેલાં યઈ મહેલા સતપુર, ભાંત, મહાત્મા લેમજ કેટલીક સાધ્વી, સખી, મોચિની વગેરે પ્રાણજીવી માંડી અનેક જાતીના મહાત્માની સલા બારણલી દેખાઈ. આ સલા જગતને લગતા વિશેષ મહત્વની બાબતને નિર્ણય કરના સારણ હતી, એમ દેખાઈ આવ્યું. ચર્ચા તથા કંઈ બહાદ બચાવત સાર થઈ હતી મરું કેટલીક બાબતોને લેવાટને

નિર્ણય તે લોકોથી થઈ શક્યો નહીં. આખરે તે અંદર અંદર કહેવા લાગ્યા કે સાઈબાબા હજી આવતા નથી. તેમના આવ્યાં શિવાય આ બાબતનો નિર્ણય થવાનો નથી. તેથી તેઓ વાટ જોઈ રહ્યા. એટલામાં થોડા વખતમાંજ સાઈબાબા આવ્યા. તેમની સાથે એક વિશેષ મહત્વના મહાત્મા હતા, તે બીજા કોણ હશે તે પહેલાં ધ્યાનમાં ન આવ્યું. પછી તેમની વાતોચીતો વગેરે શરૂ થયાં પછી તે સાઈબાબાની સાથે આવેલા મહાત્મા ખ્રિસ્તી ધર્મના સઉથી મોટા કોઈ પેગંબર હશે એમ સમજાયું અને બધી બાબતની વાટાઘાટ થતાં થતાં આખરે સાઈબાબાએ જે નિર્ણય કહ્યો તેજ બધાને પસંદ પડ્યો. તેમાં જે સતી સાધ્વીઓ હતી તેમના મતને અનુસરીનેજ આ નિર્ણય હતો. એટલામાં બધા ઉઠ્યા અને તે સફેલ પૂરું થયું.

એક દિવસે રહવારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે મહારાજ રાહતા તરફ ફરવા ગયા હતા. ગોંદકરના ખેતર સુધી જઈ પાછા આવ્યા. તે વખત સાઈબાબાને લેંડી ઉપર જવાનો હતો. મહારાજ પાછા ફરતા ફરતા નહેરની પેલી બાબુએ હતા એટલામાં ખંડો-બાના દેવળની સામેના મેદાનમાં વડની નીચે સેંકડો ગામ પરગામ વગેરે કેકડેકાણેના લોકો ભેગા થયેલા તથા વચ્ચે એક મોટું વજન કરવાનું ત્રાજવું દેખાયાં. એક ત્રાજવાના એક પડલામાં સાઈબાબા બેઠા હતા અને બીજા પડલામાં એક પછી એક મનુષ્યને બેસાડી તેને બહાર કહાડતા જતા અને ફરી બીજાને બેસાડતા, અને તે સાઈબાબાની બરોબર વજનમાં ઉતરે છે કે કેમ એ જોવાનું કામ ચાલુ હતું. આવી રીતે તોળનાર એક વૃદ્ધ પણ અતિ મજબૂત સ્ત્રી હતી તે કાંટાને હાથ લગાડી ઉભી હતી. તેની પાસે આશરે સોળ સત્તર વર્ષની એક છોકરી હતી. એકેક મનુષ્યને બેસાડવા ઉતારવાનું કામ તે કરતી હતી. સાઈબાબા ત્રાજવામાં બેઠા હતા તે ગમ્મત જોઈ તે જોવા જેવું મોં કરી વચ્ચે વચ્ચે હસતી હતી. નહેરપરથી આવતાં આવતાં સડક ઉપર ઉભા રહી, ગમ્મત લાગવાથી મહારાજ આવી રીતનો એ દેખાવ જોતા હતા. તે વખતે મહારાજે શરીર પર સાધારણ

ચીથરું ઢાંક્યું હોઈ, શરીર ઉપર બીજું કંઈ વસ્ત્ર નહોતું; તે ઉઘાડા હતા. સાઈબાબા સાથે ઘણાંએ માણસોને જોખી જોવાની કામગિરી ચાલુ હતી. પણ કોઈ બરોબર તોળાઈ શકાયું નહીં, એટલામાં સાઈબાબાની નજર મહારાજ સડક ઉપર ઉભા હતા ત્યાં ગઈ છે એમ તે પાસે ઉભેલી છોકરીએ જોયું; એટલે તરતજ તે છોકરી મહારાજને પકડી લાવવા સડક ઉપર એકદમ દોડી ગઈ. આ શો પ્રકાર છે ? સાઈબાબા સાથે માણસોને શું કામ તોળે છે તેનું કારણ ન સમજાયાથી અને તે છોકરી પોતાના તરફ દોડતી આવે છે એ જોઈ મહારાજે પાછળ દોડવા માંડ્યું, આગળ મહારાજ અને પાછળ તે છોકરી; એમ દોડતાં દોડતાં મહારાજ ન્હરની પેલી બાજુએ જાય ન જાય એટલે તો તે પાછળ દોડતી છોકરીએ મહારાજનો પગ પાછળથી પકડ્યો અને પગ પકડ્યો કે તરતજ મહારાજ નીચે ચત્તાપાટ ઉંઘા પડ્યા. પડતાંજ તેમનું માથું ટીચાયું અને પછી તે છોકરીએ મહારાજને હાથ પકડી એમને એમજ ઉઠાડ્યા. થોડાક ગુસ્સે થયા હોય એમ તે છોકરીને મહારાજે દેખાડી મ્હોટેથી રડવાનો આદેશ કર્યો. તે છોકરીએ રડવા તરફ લક્ષ ન આપતાં તરતજ તેમને હાથ ઝાલી બળજબરીથી લઈ જવા લાગી. લાચારીથી મહારાજ રડતા હતા તોપણ તે છોકરીએ તેમને કાંટા આગળ લઈ જઈ ત્રાજવામાં બેસાડ્યા. ત્રાજવામાં બેસાડ્યા એટલે, “મ્હને આ શું કરો છો ? આ શું કરો છો ?” કહી મહારાજ ઘાંટા પાડતા અને રડતા રહ્યા અને ત્રાજવામાં પગ મૂકતાંજ જે ત્રાજવામાં સાઈબાબા બેઠા હતા તે ત્રાજવાથી ઉપર પણ ત્રાજવામાંને ત્રાજવામાંજ સાઈબાબા સુમારે વેંતલર અદ્ધર ઉંચકાયા; એટલે મહારાજ બેઠા હતા તે ત્રાજવું મહારાજ સાથે નીચે બેઠું. સાઈબાબાનું ત્રાજવું પણ જમીન ઉપરજ ટેકી બેઠું હતું. પણ ફક્ત સાઈબાબા ત્રાજવામાં અદ્ધર હતા. પછી થોડો વખત ગયો, એટલામાં સાઈબાબા ફરી ત્રાજવામાં પહેલાં પ્રમાણેજ બેઠેલા દેખાયા અને તેટલામાં મહારાજ પોતે ત્રાજવામાંને ત્રાજવામાંજ સાઈબાબા પ્રમાણે બેંચલર અદ્ધર ઉંચકાઈ ગયા. થોડો વખત ગયા પછી મહારાજ પણ ફરી ત્રાજવામાં નીચે બેઠા

એટલે સાધનાના એમના ત્રાજવામાં અંદર ઉચકાયા. આ'ની ત્રીજે તે સાધનાના ત્રાજવામાં તે ત્રાજવામાં અંદર ઉચકાઈ જતા એટલે મહારાજ ત્રાજવામાં નીચે ખેંચેલા દેખાયા અને સાધનાના નીચે ખેંચા હોય એટલે મહારાજ ત્રાજવામાં અંદર દેખાતા. એમ એક બાબુએ થોડો વખત ચતાં ચતાં સાધનાના અને મહારાજ સમાત ઉચાઈ ઉપર ત્રાજવામાંને ત્રાજવામાં એકદમ ઉચકાયેલા દેખાયા. આમ થયું એટલે મેલી તોળવાવાળી સ્ત્રી મહારાજના ત્રાજવામાં પેલી અને મેલી છોકરી સાધનાનાના ત્રાજવામાં ઘુસી, પછી થોડે વખતે તે એક ત્રાજવા આસોઆપ મેચી લેવામાં આવ્યાં હોય તેમ બધો દેખાવ બંધ થયો અને મહારાજ પહેલાં પેઠે નહેરથી સડક ઉપર આવતાજ હતા અને સાધનાના લેડીથી મસીદમાં જઈ રહ્યા હતા.

એક દિવસ સંધ્યાકાળે દેવળ બહાર મહારાજ વિઠાબાની મૂર્તિ પાસે ખેંચા હતા. સૂર્યાસ્તના સુમારમાં એક મહોટો પરંતુ બુનો વાડો (મહોટું મકાન) દષ્ટિએ પડ્યો. વાડા બહાર રસ્તો હોઈ તે વાડો રસ્તાથી ખૂબ ઉંચો હતો. દરવાજામાંથી નીચે ઉતરવાને પગથીયાં નહોતાં. તે પડી ગયાં હશે. તેના પથ્થર માટીનો બનેલો ઢાળાવ નીચે ઉતરવા માટે વપરાતો હતો. તે રસ્તો પણ કાંઈ મહોટો રાજમાર્ગ અથવા લોકોની મહોટી રાહદારીનો હતો એમ નહોતું. તે રસ્તાથી થોડે દૂર, થોડું થોડું પાણી વહેતી એવી નદી કે થોડાં વહેતાં પાણીવાળો બહેળો હતો. વાડાની બહારની બાબુએ ખૂબ કચરો પ્રજ્વો હતો. તે લાગમાં બીલકુલ સ્વચ્છતા નહોતી. દરવાજો લબ્ધ અને મહોટો હતો. બહારનો દેખાવ આ પ્રમાણે હોઈ, અંદર ગયા પછી દરવાજા સામે બુની રીતનો રવેશ હતો. તેની ચારે બાબુએ કંઠેરો હતો અને વચ્ચે ચોક હતો. દરવાજાનું મોં કાંઈ દિશા તરફ હતું તે લક્ષમાં નથી. અંદર પ્રેસવાં ડાબી બાબુએ મર્મશાળા જેવી એક મર્યાદા બાંધેલી હતી અને તેનો ચોક તરફનો ભાગ મુલો હતો. તે બીસ આખીસ હાથ લાંબી હશે ચોક સામે પણ એક પ્રમાણ (એસરી) હતી તે દરવાજા પાસેની

પહિલી પરસાળ. તે લંગલંગ બમણી હશે. અંદર પેસતાં જમણી બાજુએ પરસાળ (ઝોસરી) કે ઝોટલો કાંઈ નહોતાં, લોંબપર બાંધેલી ત્રણ ઝોરડીઓ જ ફકત હતી, તે (પણ) બુની રીતની હોઈ તેને ન્હાના ન્હાના ચોકમાં અને બારણાં હતાં અને તે બંધ હતાં, ત્રણ બાજુએ જો પરસાળો હતી તેની લંગલંગ ઝોટલો હતો. અંદરનો ચોક પ્રશસ્ત અને મ્હોટો હોઈ ખુલ્લો હતો. તડકો, હવા, ઉજસ (અન્વાળું) બધું અંદર સારી રીતે આવે તેવો હતો. દરવાજામાં પેસતાં જો પરસાળ અને ઝોટલો આવતાં ત્યાં કાંઈ પણ નહોતું, સામેની જો પરસાળ અને ઝોટલો હતાં તેમાં એ કાંઈ ખાસ નહોતું પરંતુ લાંબાં ટુટ્યાં લાંકડાં અને છાણાં (અડાચાં)ના લંગલો ખૂબ હતા. હવે સહી ડાળી બાજુની પરસાળ. તે દરવાજામાં પેસતાં જો તે પરસાળનો છેવટનો ખુણો હતો તે ખુણાના ઘણા મ્હોટા લાગમાં એક મ્હોટી બેઠક (ગાદી તકીઆવાળી) કરી હતી. દરવાજા તરફ પીઠ અને દરવાજામાં ગયા પછી જો બાજુનું મ્હોં થાય તે બાજુએ મ્હોં કરી. તે બેઠક ઉપર ઘુસણ નેટલી ઉઘી ગાદી અને તે ઉપર સ્વચ્છ સફેદ ગલેથ બાંધેલો હતો. તેના પ્રમાણે પાછળ એક લાંબો તકીઓ હોઈ તે ઉપર પણ સફેદ ગલેથ હતો, તેને અઢેલી એક મ્હોટા વધોવૃદ્ધ ગૃહસ્થ બેઠો હતા. તે હિંદુ ભક્તીના, સરીર પાતળા, કંઠમાં ઉંચા, તથા ગૌરવર્ણના હતા; તેમના દાઢી મૂંછના વાળ તદ્દન સફેદ થઈ ગયેલા હતા અને તેમણે સરીર પર પણ સફેદ સ્વચ્છ અંગરજો (મોગલાઈમાં ભરો પહેરે છે તેવો) પહેરેલો હતો તથા માર્થ પણ સફેદ પાઘડી કે કોણુ બાંધેલું શું બાંધ્યું હતું, જો દરવાજા પૂર્વાભિમુખે હતો તો યોગ ધારીએ તો તે ગૃહસ્થ પશ્ચિમ તરફ મ્હોં કરી બેઠો હતા. એવી સ્થિતિમાં દરવાજામાં પેસી ચોકમાં આવી, ડાળી બાજુએ જો મ્હોટી પરસાળ હતી, તેના છેવટના લાગને લાંકડાંનો કંઠેરો હોઈ તેની આગળ એ કુટ પહોંચો ઝોટલો અને તેની આગળ ચોક હતો. પરસાળની તેમજ ઝોટલાની ઉંચાઈ ચોકની જમીન કરતાં કમ્પરચીએ વધારે હતી. ઝોટલા ઉપરથી ઉતરતાં નીચેની જમીનને એકદમ પગ પહોંચતો નહોતો. ચોકમાં

બધે પત્થર જડ્યા હતા. અંદરનું બધું કામ જીની રીત પ્રમાણે પત્થરનુંજ કર્યું હતું. સંધ્યાકાળનો ચાર પાંચ વાગ્યાનો વખત હશે. તાપ સખત નહોતો. વાદળાં હોય ત્યારે જેવો પ્રકાશ હોય છે તેવું અજવાળું હતું. ચોકમાં ડાબી બાજુએ જે ઓટલો હતો તે ઉપર કઠેરાને લાગીને પરસાળ બહાર, પશ્ચિમ તરફના ભાગમાં જે ઓટલો હતો તે ઓટલા ઉપર સાઈબાબા બેઠા હતા. (દર-વાજની સામેની પરસાળના ઓટલાથી ચાર પાંચ હાથ દૂર ડાબી બાજુની પરસાળ સામેના છેવટના ભાગના કઠેરાને અઢેલી તે બેઠા હતા.) તે વૃદ્ધ ગૃહસ્થથી જૂળ દૂર, પરંતુ તેજ પરસાળની બહાર ઉપર પ્રમાણે બાબા બેઠા હોઈ, મહારાજ જાણે પાસેજ હતા. તેને બાબાએ હાંક મારી અને પોતાની જમણી બાજુએ તે ઓટલા ઉપર બેસવા કહ્યું. તે પ્રમાણે મહારાજ બેઠા. પરંતુ થોડે દૂર બેઠા હતા તેથી બાબાએ કહ્યું, “ એમ નહીં, તદ્દન પાસે બેસ.” મહારાજ પાસે જઈ બેઠા પછી તે વૃદ્ધ ગૃહસ્થ તરફ આંગળી દેખાડી બાબાએ કહ્યું, “ આ જોયું કે? તે પછી મહારાજે તે ગૃહસ્થને જોયા. પહેલેથી તે દેખાયા નહીં. બાબાએ કહ્યું, “ આ બધાથી મહોટા મહંત છે. એ મહારા ગુરૂ છે. એમનાથી મહોટું હવે કોઈ નથી. એમને બરોબર જોઈ રાખ. બરોબર ધ્યાનમાં રાખ. ” બાબાના કહેવા પ્રમાણે મહારાજે તે મહંતને બરોબર જોઈ લીધા. પછી બાબા મહારાજના કાનમાં કાંઈક શુભ કહે છે—તેમના કાન આગળ મેં લાવી કાંઈ કહે છે એમ દેખાડ્યું. તેથી મહારાજે પોતાનો ડાબો કાન તેમના તરફ ધર્યો. મેં આગળ મહારાજનું માથું અને કાન છે એવી સ્થિતિમાં મહારાજની જમણી બાજુએ કોઈ પણ બેઠું હોઈ તેણે તેમના જમણા હાથને પોતાને હાથે પોતાના તરફ જોવા માટે ઇસારો કર્યો. જાણે કે બાબાના કહેવા તરફ લક્ષ ના આપ, હું શું કહું છું તે જો એમ તેનું કહેવું હતું. આ ઇસારો થતાંજ તે કાણ છે તે જોવા મહારાજનું મેં તે તરફ કર્યું. તે આકૃતિને તેમણે જોઈ તો બરોબર મહારાજનો જે આકાર તેવોજ આગેહુય તે આકાર હતો. કાંઈ પણ દૂરક મહોતી મહારાજને પાસે બેઠી તે આકૃતિએ કહ્યું, “ હું શું

કહું છું તે સાંભળ; ત્યાંનું ના સાંભળ,” આવી રીતે આ અહીં ચાલુ છે એટલામાંજ સાંભળાયાએ મહારાજના ડાબા હાથને ઇસારો કર્યો અને કહ્યું ત્યાં લક્ષ ના આપ. હું જે કહું છું તે સાંભળ,” એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ મહારાજ બાબા તરફ ડાબી બાજુએ વળ્યા અને તે શું કહે છે તે સાંભળવા માટે ફરી તેમના મ્હોં આગળ કાન ધર્યો. તે કાંઈ બોલે ન બોલે એટલે તરતજ પેલી આકૃતિએ ફરી પહેલાં પ્રમાણે ઇસારો કર્યો અને મહારાજને બોલાવ્યા તેથી તેમણે ફરી તેના તરફ મ્હોં કર્યું, એટલામાં ફરી બાબાએ ઇસારો કરી પોતાના તરફ એમનું મ્હોં ફેરવાવ્યું અને કહ્યું, “અરે, તેના તરફ લક્ષ ના આપ. તે ત્હારામાંથીજ નીકળેલો પાપ પુરૂષ છે.” બાબાનું આ બોલવું મહારાજ સાંભળેજ છે એટલામાં તો અહીંનો ઇસારો ચાલુજ હોઈ, “તેનું સાંભળતો નહીં, મ્હારું સાંભળ” એ પ્રમાણે બોલવાનું ચાલુજ છે, તે (પાપ પુરૂષ) મહારાજને બાબાનું બોલવું સાંભળવા દેતો નહીં. તેના તરફથી આ ત્રાસ થાય છે એ જોઈ બાબાએ કહ્યું, “તે જો કે એમ કરે છે, તો પણ તું ગભરાઈશ નહીં.” બાબા એમ કહે છે, અને આ બાબુએ તેનું ત્રાસ દેવાનું એક સરખું ચાલુજ હતું. તે બંધ પડેજ નહીં. છેવટે બાબા એકદમ તે એટલાની નીચે ઉતર્યા અને તેની સામે જઈ તેના હાથ પકડી ઘસડીને તેને એટલા નીચે પાડ્યો અને ચાકમાં ખુદ્દી જગ્યામાં તેને જોરથી પકડ્યો. તે લયાનક સ્થિતિ-બાબાને ગુસ્સે થયેલા જોઈ મહારાજ પણ પોતાની જગ્યા છોડી નીચે ઉભા રહ્યા. અને બાબા પાસે જાય છે એટલે બાબાએ કહ્યું, “તું અહીં ના આવ ત્યાંજ રહે. ગભરા નહીં.” એમ મહારાજને કહી બાબાએ તે પાપ પુરૂષની શિખા અને માથું પકડ્યાં અને તેને નીચે પાડ્યો. તેના ઘુટણે વાગ્યું હોય એમ થઈ નીચે મ્હોં રાખી અર્ધો પડ્યો-સાંભળાયાના હાથમાં હંમેશા દંડુકો હોયજ તે દંડુકાથી તેના હાથ ઉપર, કુહુલાં ઉપર, માથા ઉપર જૂળ માર માર્યો. તેનું માથું પકડી પાછળથી ધક્કા મારી મારી તેને ફેરવાતા બહાર કઢાડ્યો. મહારાજ બાબાની પાછળ પાછળ

થાડે દૂર ચાલતા હતા. દરવાજાની બહારનો મેળાવ રસ્તે ઓળંગી ઓળંગ, ગંધાતું પાણી જેમાં બેસતું હતું એવી નક્કી કે વહેળો જે હતું તે ઓળંગી તેને બાબા લઈ ગયા. તે પ્રયાણની પેલી બાબુએ ગયા એટલે ત્યાં સામેજ એક પ્રેત બળી રહ્યું હતું પણ ચિતા બળતી હતી તેમાં તેને નાંખી દીધું. “હવે પડ અંદર” એમ કહી તેને અગ્નિમાં મેળવી દીધો. મહારાજ એકલા નદીની પેલે પાર ગયા નહોતા. આ બાબુએ રહીનેજ આ પ્રકાર જોતા હતા. તે પાપ પુરુષની વ્યવસ્થા કરી તે પાણી ઓળંગી બાબા ફરી અહીં આવ્યા અને સૌમ્યભાષામાં, “તું અહીં શું કામ આવ્યો?” એમ કહી મહારાજનો હાથ પકડ્યો અને કહ્યું, “હવે પેલા મહંતને દર્શને જઈએ.” મહારાજે કહ્યું, “બાબા આ શું? તે હુંજ તો હતો. મહંતે આમ શા માટે છોડ્યો?” બાબાએ કહ્યું, “ના ક્યાં કહ્યું છું? તે તુંજ હતો. પરંતુ પાપ રૂપે તું હતો તેથી તેને કહાડી તેમજ નાશ કરી નાંખ્યો. હવે તારામાં બીલકુલ પાપ રહ્યું નહીં. તારા મહારાજેજી પુષ્કળ કામે થવાનાં છે, તો પાપ પાસે હોય તે કેમ ચાલે? (આ વાત ચાલતાં ચાલતાં થઈ) મહારાજે પૂછ્યું, “બાબા તમો કાનમાં શું કહેતા હતા?” બાબાએ કહ્યું, “હવે કાંઈ કહેવા બેસવાનું કામ નથી. તને સમજાવમાં જેની અડચણ હતી તે પાપ પુરુષ ગયો, હવે તને આપો આપ સમજાશે. કહેવાનું કાંઈ કારણ હવે રહ્યું નથી. ચાલો હવે મહંતને દર્શને જઈએ.” એમ કહી બેઠે વાડમાં આવ્યા અને સામેની પરસાળને પગથીયાં હતાં તે મહડી ઉપર ગયા. ત્યાં પુષ્કળ છાણાં (અડાયાં) ના ઢગલા પડ્યા હતા. તેમાંથી જે ચાર છાણાં બાબાએ કહાડ્યાં અને મહારાજના પદરમાં નાંખ્યાં મહારાજે તે કપડામાં લીધાં. પહેલાં બેઠે હાથે અને પછી એક હાથે બાબાએ ત તેમના વસ્ત્રમાં નાંખ્યાં. પછી બાબાએ હાથ પકડ્યા અને તે પરસાળમાંથી તે મહંતની ગાત્રી પાસે બેઠે ગયા. તેમને જોઈ મહારાજનું હૃદય એટલું તો પ્રેમથી ભરાઈ આવ્યું કે થોડા વખત તેમનું દેહભાન જતું રહ્યું. તેમના પગ આગળ નહોતા તેથી ગાત્રી ઉપર માથું મૂકી મહારાજે સાદાંજ નમસ્કાર કર્યા.

આપણું હૃદય ભરાઈ આવ્યાથી થઈ ગયેલાં આવાં રડુ રડુ મેઠાંથી સાઈબાબાને શું લાગશે એમ મહારાજને લાગ્યાથી તે એકદમ ઉઠ્યા અને જુએ છે તો ત્યાં સાઈબાબા નહોતા. આ જોઈ હૃદયનો આવેલો ઉભરો શાંત થઈ ગયો; અને બાબા ક્યાં ગયા એ વિચારથી તેમને આશ્ચર્ય થયું અને અહીંતહીં જોવા લાગ્યા. મહારાજ તેમની સામે હાથ જોડી ઉભા હતા એટલામાં મહંતે બેઠાં બેઠાંજ વાંકા વળી મહારાજના પગ ઉપર માથું મૂક્યું. તે પગે પડે છે એ જોઈ, આ ઠીક નહીં એમ લાગ્યાથી મહારાજે તરતજ થોડું બેઠાં જેવું કર્યું. તે બેસે ન બેસે, એટલે બધું ખલાસ થયું અને મહારાજ ખંડોબાના દેવળ આગળ જેમના તેમ પહેલાં પેઢેજ પોતાને જોવા લાગ્યા.

ઉપરનો દેખાવ જોતી વખતે મહારાજની બે આકૃતિ હોયાનું ઉપર કહ્યુંજ છે. આ ઉપરાંત આ બધા દેખાવ જોનારી એક મહારાજની આકૃતિ એક વર્તુળમાં હતી જે સર્વ દેખાવ જોતી હતી વારંવાર આમ થયાં કર્યાંથી મહારાજનું ભ્રમિષ્ટપણું વધતું ગયું.

એક વખત મહારાજ દેવળમાં હતા ત્યારે હંમેશ પ્રમાણે એક સર્કલ આવ્યું. તેમાં મ્હોટું જંગલ હતું. બહુ ઝાડ નહોતાં. પરંતુ ઘરબાર ગામ વગેરે કાંઈ નહોતું. મનુષ્યોની અવર જવર નહોતી. એવું રાત હતું. ત્યાં મ્હોટો ચોક હતો અને ત્યાં એક મ્હોટી ઇમારત બાંધી હતી. ડાઈ આફ્રોસ જેવો દેખાવ હતો. તે ઇમારત મ્હોટી હોઈ માળવાળી હતી. નીચે જમીનના ભાગમાં જે ઇમારત હતી તેને પુષ્કળ બારણાં વગેરે હતાં. અંદર આફ્રીસર લોકો જેમ કામ કરે છે તેમ હોઈ ત્યાં ખૂબ ચોપડા વગેરે હતા અને ત્યાં કામ કરનારાં પણ પુષ્કળ માણસો હતાં. તે બધાં ખોતખોતાનાં કામમાં ગર્ક હતાં અને તેઓ ચોપડા ઉથલાવ્યાં કરતાં હતાં. મહારાજે દરવાજામાંથીજ ડોઝવીને આ બધું જોયું, અંદર બહુ પ્રવેશ કર્યો નહીં. તે બંધલાને છેડે એક મ્હોટો પહોળો દાદર હતો. સાંકડો નહોતો. ઉપર મ્હોટી બધું અને ત્યાં શું છે તે બધું જોઈ એવા હેતુથી મહારાજ દાદર મ્હોટી ઉપર

જવા લાગ્યા. કેટલાક લોકો ઉપરથી પણ નીચે ઉતરતા હતા. તે ડાબી બાજુએથી ચઢતા હતા અને ઉતરનારા તેમની જમણી બાજુએથી ઉતરતા હતા. ઉપર ચઢી જઈ, જમણી બાજુએ વળી, ફરી ઉપર ચઢ્યા. એટલે ઉપરનો દેખાવ દેખાવા લાગે ત્યાં સુધી જઈ પછી આગળ કેમ જવું, શી ભાંજગડ છે, કોને ખબર તેથી જમણી બાજુએ કઠેરો હતો તેને અઢેલી મહારાજ ઉભા રહ્યા. ઉભા રહ્યા તે જગ્યાએ તે કઠેરાના થોડાક ભાગમાં નીચે અતિશય ઉંડાણમાં એક સ્થાન હતું જેમાં ભયંકર અંધકાર હતો. મહારાજ થોડો વખતજ ત્યાં ઉભા રહ્યા હતા પરંતુ તેમનાથી અંધકાર તરફ જોવાતું નહોતું. પોતે અંદર આગળ કેમ જવું તેનો વિચાર કરતા તે ઉભા હતા. એટલામાં તે અંધારામાંથી કોઈ કઠેરામાં હાથ ઘાલી તેમનો પગ પકડી નીચે અંધારામાં ખેંચતું હોય એમ દેખાયું. “અરે, આમ કોણ ખેંચે છે?” એમ કહી તે પોતાના પગ તરફ જોવા લાગ્યા, તે ભયંકર અંધારામાં તે અકિત તો દેખાઈ નહીંજ, પરંતુ તેનો હાથ ફક્ત દેખાયો. તે કાળો મેશ જેવો અને કઠ્ઠણ હતો. મહારાજનો જમણો પગ મજબૂત રીતે પકડ્યો હોઈ તે તેને અંદર ખેંચતો હતો. આથી ભય લાગવો, કે છવ ગલરાવો જોઈએ પરંતુ એવું કાંઈ એમને થયું નહીં. તે સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં હતા. ત્રીજા પહોરના ચારેક વાગ્યાનો સુમાર હોય એવો તે દેખાવ હતો. “આ શી ભાંજગડ છે, આ અંધારું ક્યાંથી? આ કાળો હાથ કોનો અને કોણ ખેંચે છે? હું શા માટે અહીં આવ્યો? વિગેરેનો શાંત મનથી તે વિચાર કરતા હતા. કોઈપણ પ્રકારનો ત્રાસ વગેરે તેમને લાગ્યો નહીં. ઉલટા તે પગ પકડનારને ધમકાવી પૂછ્યું, “કોણ છે રે તું? શા માટે મહારો પગ પકડી ખેંચે છે? છોડ નહીં તો હું સાંધળાબાને કહી દઈશ. સાંધળાબાનું નામ લેતાંજ તે કાળા હાથે તેમને છોડી દીધા. એટલામાં સામે જે જગ્યા હતી ત્યાંથી એક ગૃહસ્થ મહારાજ સામે આવ્યા અને કહ્યું, “અરે તમો અહીં ક્યાં? શા માટે આવ્યા છો? આ તમારે આવવાની જગ્યા નથી અને આ માટે ઉભા રહ્યા? તે તો નર્કની જગ્યા છે. તમો જ્યાં ઉભા

છે તેની પાસેજ નર્ક છે. તેમાં મહાપાપી લોકો પડે છે, આ ઑફીસ બધા પાપી લોકોના ઇન્સાફની જગ્યા છે અને અહીંથી જે રહુડનારા હોય તે રહુડે છે, ઉતરનારા ઉતરે છે અને આ કાળા અંધારામાં પડનારા પડે છે. તમે અહીં ક્યાં આવ્યા છો? મહારાજે કહ્યું, મહુને સાઇબાબા અહીં લાવ્યા, તે અને હું સાથેસાથેજ અહીં આવ્યા. તેમણેજ મહુને આ દરવાજે અને દાદર દેખાડ્યો અને કહ્યું, તું જા હું આવું છું.” તે ગૃહસ્થે કહ્યું, સાઇબાબાનીજ તો આ ઑફીસ છે. તેમણેજ આ ઑફીસ નાંખી હોઇ તે હંમેશ અહીંજ હોય છે. ફાવે ત્યારે આવે છે અને ફાવે ત્યારે જાય છે. તમે હવે અહીં ઉભા ના રહો. આ બાબુએ આવો. મહારાજે પૂછ્યું, “નીચે શું છે, અને મહુને કોણ ખેંચતું હતું?”

તે ગૃહસ્થે કહ્યું, “અંદર બધું નર્કજ છે અને તે નર્કજ ખેંચતું હતું. પછી મહારાજ ત્યાંથી ખસ્યા અને આગળ ગયા. એટલામાં સ્કોળું પહેરેલ એક પવિત્ર બ્રાહ્મણ હાથમાં પૂજા-સાહિત્ય લઇ, મહોંએ પરમેશ્વરના સ્તોત્રોના પાઠ કરતા, જે હાલમાં મહારાજ હતા, તે હાલમાં પાછળને બારણેથી આવ્યા. તે અહીંથી તે હાલમાં જતા હતા. દરવાજામાંજ તેમનો અને મહારાજનો મેળાપ થયો. તરતજ તેમણે મહારાજની પૂજા કરી. મહારાજે પૂછ્યું, “શા માટે તમે મહારી પૂજા કરો છો?” તે ગૃહસ્થે કહ્યું, “સાઇબાબાની આજ્ઞા. સાઇબાબા જ્યારે અહીં આવે છે. ત્યારે તેમની અમારે પૂજા કરવી પડે છે; એવો અહીંના કાયદોજ છે.” મહારાજે કહ્યું, “આ શું છે, કો'ને ખબર. ઠીક, જે હોય તે ખરું.” તે બ્રાહ્મણ પૂજા કરી ચાલતો થયો અને મહારાજ દરવાજે વટાવી પેટ્ટી બાબુના ખંડમાં ગયા. ત્યાં એક સ્ત્રી હતી. નીચે મૂકાય એવો દીવો હાથમાં લઇ તે ઉભી હતી. મહારાજ ત્યાં ગયા એટલે તે તેમના હાથમાં તે દીવો આપવા લાગી. મહારાજે પૂછ્યું, “આ શું છે?” તેણીએ કહ્યું તમારે અંદર જવું હશેને?” મહારાજે કહ્યું, “હા.” તેણે કહ્યું, “ત્યારે આ દીવો લો.” મહારાજે કહ્યું, “જ્યાં માટે દીવાનું શું કામ? શું અંધારું

થયું છે? સંધ્યાકાળ થઈ કે? આ દીવાનું શું કામ?" તે કહે,
 "દિવસ હોય કે રાત હોય, આ દીવો હંમેશા તમારી પાસે હોવો
 જોઈએ. મહારાજે કહ્યું "મહારે નહીં જોઈએ આ દીવાની ખટખટ
 હું ક્યાં તેને સંભાળતો એમું? તમારી પાસેજ રહેવા દો." તે
 કહે, "એમ નહીં, અમારે અહીંના કાયદા પ્રમાણે કરવું પડે છે."
 મહારાજે પૂછ્યું, "અહીંનો શો કાયદો છે? જે કોઈ આવે તેના
 હાથમાં આ'વો દીવો આપવો પડે છે કે?" તેણે કહ્યું, "જે કોઈ
 આવે તેના હાથમાં દીવો આપવાનો કાયદો નથી. પરંતુ સાઈબાબા
 કહે તે પ્રમાણે ચાલવું, એજ કાયદો. બીજો કાયદોજ અહીં નથી.
 તેમણે કહ્યું, આ દીવો એમના હાથમાં આપ; તેથી હું લઈ આવી;
 સાઈબાબાના જે કોઈ હોય, તેજ અહીં આવે છે અને તેમનેજ
 ઉપર નીચે ફરવાની છૂટ હોય છે. બીજાને અહીં પ્રવેશ નથી અને
 કોઈ આવતુંજ નથી." મહારાજે કહ્યું, એમ છે કે? તો તો મહને
 ઉપર નીચે શું છે તે જોઈ લેવા દો." તે દીવો લઈ ત્યાંજ ઉભી
 રહી અને મહારાજ આગળ આવી. એક દરવાજો વટાવી આગળ
 ગયા તો ત્યાં સુંદર અગાશી હતી. તે અગાશીમાં ઉભા
 રહી, મહારાજની શોભા જોતા રહ્યા. તે અર્ધો સંધ્યાકાળનો વખત
 હતો. સૂર્યગિળ અને ચંદ્રગિળ બેઉ પાસે આવેલાં અને એક
 જગ્યાએ લેગાં થઈ ગયેલાં તેમને દેખાયાં. તે મનમાં વિચાર કરવા
 લાગ્યા કે, "સૂર્યચંદ્ર એક જગ્યાએ લેગા થયેલા આપણે કદીજ
 જોયા નથી. આ દેખાવ કે'વો સુંદર છે! સૂર્યચંદ્ર એક થયા છે,
 કેવી ગમ્મત છે! ફરી તેમના મનમાં વિચાર આવ્યો કે દર મહિને
 ચંદ્ર સૂર્ય અમાવાસ્થાએ એક જગ્યાએ લેગા થાય છે, પરંતુ દેખાતા
 નથી. આજે આપણને કે'વા સુંદર દેખાય છે! આજ અમાવાસ્થાજ
 હશે. આવી રીતે તે એકત્ર થયેલા સૂર્ય ચંદ્ર બુદ્ધિ છે. એ'વામાં
 સાઈબાબા અગાશીમાં આવ્યા અને એમણે મહારાજ તરફ જોયું
 મહારાજે કહ્યું, "બાબા તમે મહને ઉપર ચઢાવી ક્યાં ગયા હતા"
 બાબાએ કહ્યું, "હીકે, તેમાં શું થયું? શું બુદ્ધિ છે?" મહારાજે
 કહ્યું; "પેલા ચંદ્ર સૂર્ય એક ઠેકાણે એકત્ર થયેલા બેઉ હું. અમારો
 અમાવાસ્થા હશે તેથી બેઉ એક જગ્યાએ દેખાયા છે."

બાબાએ કહ્યું, “તેમના એકત્ર થવા માટે અમાવાસ્યાજ શા માટે જોઈએ? ફાવે ત્યારે થાય છે.” મહારાજે કહ્યું “એ એમ કેમ દેખાય છે? અમાવાસ્યાને દિવસે એક ઠેકાણે હોય છે, છતાં ચંદ્ર દેખાતો નથી. સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે, ચંદ્રનો કમી, તેથી ચંદ્ર દેખાવો ન જોઈએ. છતાં બેઉ સ્પષ્ટ કેમ દેખાય છે?” બાબાએ કહ્યું. “જેને દેખાય તેને દેખાય, બધાને કાંઈ એમ દેખાય કે? તને દીવો મળ્યો છે તેના પ્રકાશ વડે ચંદ્ર સૂર્યનો મેળાપ થયેલો તને દેખાય છે.” મહારાજે પૂછ્યું, “શું, મહુને દીવો મળ્યો? બાબાએ કહ્યું, હા! તને એવો દીવો મળ્યો કે જે દીવાનો પ્રકાશ ચંદ્ર સૂર્યના પ્રકાશ કરતાં વધુ છે. સૂર્ય ચંદ્ર વગેરે પ્રકાશનારી વસ્તુઓ આ દીવાના પ્રકાશથી દેખાશે,” મહારાજે કહ્યું અંદર એક સ્ત્રી છે, તેણે કહ્યું, આ દીવો લે, મહુને સાંઘાબાબાએ તે તને આપવા કહ્યું છે.” બાબાએ પૂછ્યું, “ત્યારે તું શા માટે ન લીધો?” મહારાજે કહ્યું, “મહુ તેને કહ્યું કે થોડા વખત પછી લઉં છું. અહીંનું જોઈ આવી લઉં છું.” બાબાએ કહ્યું, “ત્યારે લે. તે આપણીજ છે, તે દીવો આપે છે તો આપણે લેવો. સૂર્ય ચંદ્રનો આ મેળાપ તે દીવાનાજ પ્રકાશથી દેખાઈ રહ્યો છે હવે તે દીવો લે અને ફાવે ત્યાં જા. જ્યાં જઈશ ત્યાં અજવાળુંજ અજવાળું. આપણને ચંદ્ર સૂર્યનાં અજવાળાંનું કામ નથી.” મહારાજે કહ્યું, તે હાથમાં પકડવાનો દીવો છે, તેને હું કેટલો વખત હાથમાં પકડી રાખું. હું સંભાળવાની ભાંજગડમાં નથી પડતો.” બાબા કહે, અરે, સંભાળવાનું કામ નથી. ફક્ત લે એટલે બસ. કોઈ આપે તો આપણે લેવો, તેને સંભાળવાનું કામ નથી. તેજ પોતાને સંભાળશે. જે સંભાળનાર હોય તેને સંભાળવાને બીજો શા માટે? તું તારે લે એટલે થયું.” મહારાજે કહ્યું, “હીક.” બાબાએ કહ્યું, તે પ્રકાશથી તું ક્યાંઈ અટકી નહીંજ પડે એટલુંજ નહી, પરંતુ સેંકડો લોકોને પ્રકાશ દેખાડીશ.”

આટલી વાતચીત પછી તે બેઉ પ્રાણ ફર્યા અને પહેલાંની જગ્યાએ આવ્યા. તે બાદ ત્યાં દીવો લઈને ઉભીજ હતી, મહારાજને આપવા માટે તે આગળ ધરવા લાગી. બાબા પણ

ત્યાં હતાજ. તેમણે તે દીવો તેના હાથમાંથી લીધો અને મહારાજને આપ્યો, અને તે બાઈને કહ્યું “આ’ને રસ્તે લગાડી દે,” એમ કહી મહારાજ જે રસ્તેથી આવ્યા હતા તે રસ્તાથી સાઈ-બાબા ચાલ્યા ગયા. તે ક્યાં ગયા તે ખબર નથી. મહારાજને તે બાઈને સ્વાધીન કર્યા. તેમના હાથમાં તે દીવો હતો. “મહુને હવે નીચે જવા દો,” એમ કહી મહારાજ જ્યાંથી ઉપર આવ્યા હતા, ત્યાંથી નીચે જવા માટે ઉતરવા લાગ્યા. તે બાઈએ કહ્યું, “હવે ત્યાં ના જવ. હું લઈ જઈ ત્યાં ચાલો.” મહારાજે કહ્યું, “મહારે હવે નીચે જવું છે અને નીચે ઉતરવાનો દાદર ત્યાંજ તો છે. મહુને ત્યાં જવા દે. “તેણે કહ્યું, “જે દાદરે તમો ઉપર આવ્યા તે દાદરેથી ઉતરવાનો હવે તમારો રસ્તો નથી. હવે તમારે ઉતરવા માટે બીજો રસ્તો. તે તમને દેખાડું છું ચાલો.” મહારાજે વિચાર કર્યો, “સાઈબાબાએ મહુને આ’ને સ્વાધીન કર્યો છે માટે એની મરજી પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. હું જ્યાંથી ઉપર આવ્યો ત્યાં પણ જવા દેતી નથી. ડીક. તેના કહેવા પ્રમાણે ભલેને થાય,” પછી પ્રકાશમાં તે બાઈને કહ્યું, “ડીક બાઈ, ચાલ. જ્યાંથી લઈ જવો હોય ત્યાંથી લઈ જા. મહુને એકવાર નીચે પહોંચાડી દે એટલે થયું.”

તેની સાથે મહારાજ ચાલવા લાગ્યા. જે ખંડમાં ઉભા રહી દીવો આપ્યો તેજ ખંડમાં ડાબી બાજુએ જે દરવાજો હતો ત્યાંથી તે ચાલ્યા. છોખંધી કામ હોઈ થોડો થોડો પ્રકાશ હતો, પરંતુ તે ભાગ વધુ વપરાશમાં કે ઉપયોગમાં હોય એમ દેખાયું નહીં. ખૂબ દીવસથી પડી રહેલી તે જગ્યા હોઈ ખૂબ વાસ મારતી હતી અને ભીત તથા ઇમારતને જાળાં વગેરે વળગેલાં હતાં. સાક્રસુદ્ધ બીલકુલ કરીજ નહોતી. આ’વી રીતની જ્હીક લાગે એવી ગંદી એક બાજુએ પડી રહેલી તે જગ્યા હતી. જેમ કોઈ ઉજ્જડ ભયાનક જગ્યા હોય અને ત્યાં કોઈ રહેતું ન હોવાથી ભૂત પિશાચનું તે રહેઠાણ અને છે તે’વી તે જગ્યા તેમને દેખાઈ. આ જોઈ મહારાજે કહ્યું, “બાઈ, અહીં ક્યાં લાવ્યાં. મહુને તો કોણ જાણે કેવુંજ લાગે છે. એવી વિકટ

જગ્યામાં લાવ્યાં છે કે મહને અહીં બધું વિચિત્રજ દેખાય છે. અહીં ઉતરવાનો રસ્તો ક'ંઈ બાબુએ છે ? ” તે બાધએ કહ્યું, “ હવે પાસેનો દાદર છે, તે આવે કે ઉતરી જશે. ” મહારાજના મનમાં થોડો ભય ઉત્પન્ન થયો. કે “ આ વળી શી ભાંજગડ છે ? પરંતુ સાધબાબાએ કહ્યું છે એટલે કાંઈ ખરાબ નહીં હોય, સાફ જ હશે. ” એમ વિચાર કરતા કરતા ચાલવા લાગ્યા એટલામાં એક દાદર આવ્યો અને તે બાધએ તેમને કહ્યું, “ જા આ દાદરથી ” તે દાદર આબુબાબુથી બાંધી લીધેલો હોય તેને એક મોટું ચોકડું હતું. દરવાજો નહોતો. ત્યાં જાળાં વગેરે એટલાં વધી ગયાં હતાં કે જતાં શરીરે પણ લાગતાં. ઉતરીને નીચે ગયા પછી (પાછો) નીચેનો દરવાજો બંધ હતો. દાદરમાં અજવાળું વગેરે કાંઈ નહોતું. આ'વી સ્થિતિમાં બરોબર સંધ્યાકાળને વખતે તે બાધએ તમને આ દાદરમાં મૂકી દીધા અને કહ્યું જા, હવે “ મહારાજે કહ્યું, ” આ અંધારી કોટડીમાં હું કે'વી રીતે જાઉં ? તેણે કહ્યું “ હવે તુમારે શી ખીક છે ? સાધબાબાએ તમને દીવો આપ્યો છે, હવે મહારી શી જરૂર ? ” એમ કહેતી કહેતી કાંઈ પણ ન સાંભળતાં તે ચાલી ગઈ. મહારાજ બબડતાજ રહ્યા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે, “ હવે શું કરવું ? તેની પાછળ જવા કરતાં દીવો તો આપણી પાસે છેજ માટે આપણે આજ દાદરેથી નીચે ઉતરવું. જે કાંઈ પાંચ દસ પગથીઆં હોય તે ઉતરી જવાં એટલે થયું. એમ વિચાર કરી તે દીવાના પ્રકાશવડે ઉતરવા લાગ્યા. એક પગથીઆં ઉપર કે બીજાં પગથીઆં ઉપર પગ મૂક્યો હશે, એટલામાંજ દીવો પણ હાથમાં નહીં અને દાદર વગેરે પણ કાંઈ ન રહ્યું. પહેલાં જેમ તે બંગલાની પાસે મેદાનમાં હતા તેમજ તે ત્યાં આવ્યા અને નદી જેવી એક પાણીની જગ્યા હતી ત્યાં બાબા આવ્યા. તેમણે મહારાજને નહવરાવ્યા અને સર્કલ પૂરું થયું.

એક વખત સર્કલ એ'વું આવ્યું કે તેમાં સાધબાબાએ બંડોબાના દહેરામાં આવી મહારાજનો હાથ પકડી કહ્યું કે ‘ ચાલ તને હું ગમ્મત દેખાડું છું. ” એમ કહી મહારાજને થોડા વખ-

તમાં કેટલાક કોસ દૂર લઇ ગયા ત્યાં પસેજ એક નહોતું
ગામ આવ્યું. તે ગામની આરે બાબુએ તટખંદી દિવાલ-કોટ-
હોઇ ગામમાં જવા માટે પૂર્વાભિમુખે કોટનો મોટો દરવાજો
હતો. તે દરવાજાવાળા કોટની દિવાલની પહોળાઈ મોટી
હતી. દરવાજો ખુલ્લો જ હતો. પછી સાઈબાબા અને મહારાજ
દરવાજામાં પેઠા. દરવાજાની ડાબી બાબુએ મોટું લાકડું દરવાજો
બંધ કરતી વખતે જેમ ખેંચી લેવું પડે છે તેમ તે આ બાબુએ
અધું ખેંચી લઇ તેના પાછળના ભાગમાં ખેડે જણા ગયા. દરવા-
જાની અંદર જે ભીંતનો ભાગ હતો તે ભીંતને પણ એક નહોતો
અમસ્તો દરવાજો હોઇ તે ઘણા વર્ષોથી બંધ હોવો જોઇએ. તેને
બરોબર સાંકળ દઇ એક તાવી જેવું સાત આઠ શેર વજનનું
એક તાળું મજબૂત લગાડ્યું હતું અને તે ઘણા વર્ષોથી બંધ
હોયાથી કટાયા જેવું દેખાતું હતું. સાઈબાબાએ તરતજ તે
તાળાંની આવી પોતાના ખીસામાંથી કહાડી અને તે વડે તાળું
ઉઘાડ્યું. ઘણા દિવસનું તે બંધ હોયાથી બારણું સખત ચોંટી
ગયું હતું તેને સાઈબાબાએ જોરથી ધક્કો મારી ઉઘાડ્યું અને
મહારાજને, “ ગલરાઈશ નહીં, ” એમ કહી હાથ પકડી સાઈ-
બાબા અંદર લઇ ગયા. અંદર બધું અંધારું હતું. અંધારામાંથી
લઈ જતાં જતાં થોડે વખતે બીજો દરવાજો આવ્યો. તે પણ
સાઈબાબાએ ઉઘાડ્યો. જાણે કે તે ઠેકાણું સાઈબાબાના દરરોજના
પરિચયનું જ હોયને. દરવાજો ઉઘાડી અંદર પેઠા કે જેમ જુની
પદ્ધતીના ઘરોને ચોક હોયછે તેવોજ ત્યાં ચોક હોઇ થોડું અજવાળું
આવ્યું. તે ચોકમાં ગયાં પછી જમાણી બાબુએ ફરી એક દરવાજો
આવ્યો તે પણ ઉઘાડ્યો અને તે દરવાજામાં પેસતાં ત્યાં પણ
ચોક પ્રમાણે અજવાળું હતું. સાઈબાબા અને મહારાજ દક્ષિણ-
ભિમુખે ઉભા હોઇ તેમણે મહારાજને મોં આગળનો દેખાવ
દેખાડ્યો. તે એવો (હતો) કે સુમારે સો દોઢસો હાથ લાંબો,
આસરે પોણાસો એંશી હાથ પહોળો અને છાતી જેટલો ઉંચો
પુષ્કળ રૂપીઆનો ઢગલો સડક ઉપર પથરના બરાસ મારેલા
ઢગલા હોયછે તેવોજ પણ પ્રમાણમાં બહુ મોટો એવો તે

લાખો રૂપીઆનો ખરાસ મારેલો ઢગલ હતો. એ'વા તે રૂપીઆના એટલા જેવા ઢગલા ઉપર ઉત્તમ પ્રકારની, જરીની ઘણી મોટી કીંમતની એક ન્હાની બેઠક બનાવી હતી અને તે બેઠક ઉપર સુશોભિત ઘણી કીંમતી જરીની બનાવેલી એક ગાદી હતી. તેવીજ રીતે કલાયુક્ત રીતે કોર બનાવેલો એવો એક મખમલનો તકીઓ હતો. એવી તે સુશોભિત જગ્યામાં શરીર ઉપર જરીનાં કપડાં તથા ગળામાં કાંઈ કાંઈ હીરા મોતીનાં દાગીનાં પહેરી, માથા ઉપર ભારે કીંમતનું મંડીલ બાંધી, પાછળના તકીઆ ઉપર જમણા હાથની કોણી ટેકી તે તકીઆને અઢેલી બેઠેલી મહારાજની આબેહુબ મૂર્તિ દેખાવા લાગી. એટલે મહારાજજ બેઠેલા હતા એમ સાંઘબાબાએ મહારાજને દેખાડ્યું. મહારાજે સાંઘબાબાને પૂછ્યું, “આ કોણ ?” ત્યારે સાંઘબાબાએ કહ્યું, “ઓળખ્યો નહીં કે ? તુંજ તે છે. ત્હારામાંનોજ પાપ પુરૂષ મહે બાળી નાંખ્યો. હવે ત્હારી અંદરનાજ પુણ્ય પુરૂષરૂપે તુંજ છે.” મહારાજના બેઠેલા પુણ્ય પુરૂષના આકારમાં અને તેમનામાં કાંઈ ફરક નહોતો. તેથી મહારાજે પૂછ્યું, “પેલો થયો પાપપુરૂષ, આ છે પુણ્ય પુરૂષ, ત્યારે હું કોણ ?” તે ઉપરથી સાંઘબાબાએ કહ્યું, “તું એની પેલેપારનો છે અને જે હું છું તેજ તું અને આ બધા રૂપીઆ આપણાજ છે. એમ કહી તે રૂપીઆના ઢગલાની ડાળી બાબુએ થઇ તે આગળ ચાલ્યા. પછી એક દરવાજો આવ્યો. તે દરવાજાને સાંકળ તાળું કાંઈ નહોતાં. પણ ફક્ત ખાલી વાસી રાખ્યો હતો અને ફાટેલા કોથળામાંથી વેરાઈ ઢગલો થાય તે પ્રમાણે તે દરવાજાની ફાટમાંથી ખુબ રૂપીઆ બહાર આવેલા દેખાતા હતા. બાબુમાં એક જાળી હતી. તે સાંઘબાબાએ ઉઘાડી અને તેમાંથી મહારાજને અંદર શું હતું તે દેખાડ્યું. તો તે એક મોટું ઘર હોઈ તે બધું આખું ઘર જમીનથી તે ઉપરના મોભ (ઉપરની વળીઓ) ને લાગે ત્યાં સુધી બધું રૂપીઆથીજ ભર્યું હતું. જેમ કોઈ કોઠાર ધાન્યથી પૂરો ભર્યો હોય તેવોજ આ રૂપીઆથી ભરેલો મોટો કોઠારજ હતો. આ'વી રીતનો દેખાવ દેખાડી સાંઘબાબાએ કહ્યું, “અરે આવી રીતે રૂપીઆથી ભરેલા

મોટાં મોટાં સેંકડો હજારો ઘરો અને ઠેઠારો છે તે બધા આપણાજ છે. તે બધાંની તને આપો આપ ખબર પડશે. એમ કહી મહારાજ અને બાબા બહાર આવ્યા અને તે સર્કલ પૂરું થયું.

એક દિવસ એવું સર્કલ આવ્યું કે, દહાડે સુમારે ત્રણ ચાર વાગે એક તદ્દન જખખડ ડોસી, હાથમાંની લાકડી વડે ટેકતી ટેકતી દેવળમાં આવી અને બોલી, “હું સાધબાબાની બહુ જીની ભક્ત છું. ચાલો મહારી સાથે, તમોએ કદી નહીં જોઈ હોય એવી ગમ્મત દેખાડું છું.” એમ કહી તે જોરજૂલમથી મહારાજને હાથ ઝાલી દેવળની બહાર લઈ ચાલી. તે એવું વિચિત્ર સર્કલ હતું કે તે વખતે કોઈપણ પ્રકારનું વરસાદનું ચિન્હ નહોતું છતાં ચારે બાજુએથી વાદળાં ઘેરાઈ આવ્યાં હોવાથી સંધ્યાકાળ થયા જેવો આભાસ થતો હતો. તેથી મહારાજે કહ્યું, “દાદીમા આ સંધ્યાકાળનો વખત થયો છે, ચારે બાજુથી વરસાદ ઘેરાઈ આવ્યો દેખાય છે, એવે વખતે મહને ક્યાં લઈ જાવ છો ? મહારે તમારી તે ગમ્મતની નથી જરૂર. મહને મહારાં ઠેકાણાં પરજ સ્વસ્થ ખેતી રહેવા દો.” ડોસીએ કહ્યું, “અરે, આપણે કાંઈ બહુ દૂર જવાનું નથી. પાસેજ જવાનું છે.” એમ કહી, મહારાજનો હાથ પકડી તે તેમને લઈ જતી હતી. તે વખતે દેવળના બહારના લાગમાંથી કાંઈપણ દેખાતું ન હોઈ એક ઉજ્જડ પડી ગયેલું ગામ દેખાયું. ઘણા વર્ષોથી તે ગામ ખાલી થઈ ગયું હતું. બધાં ઘરબાર પડી ગયાં હતાં. કેટલેક ઠેકાણે પડી ગયેલી જીની લીતા ફક્ત દેખાતી હતી. ત્યાં એક પડું પડું થઈ ગયેલો જીનો વાડો હતો. તે વાડાના દરવાજામાંથી તે ડોસી મહારાજને અંદર લઈ ગઈ. અંદર ગયા એટલે જીનું પડું પડું થઈ રહેલ પરંતુ જમીન સાથે પકું કરી લીધેલું એવું એક મોટું ખૂબ મોટા લોખંડના સળીઆનું પાંજરું હતું. તે પાંજરામાં તે તેમને લઈ ગઈ. તે પાંજરામાં ઠેંક અંદર એક બાજુએ લોંચરા જેવું હતું. તેને જમીનની સપાટી સાથે એક બારણું હતું. તે તે ડોસીએ ઉઘાડ્યું અને અંદર જવાને પગથીયાં હતાં તે પગથીયાં ઉતારી મહારાજને તે લઈ ચાલી. મહારાજે કહ્યું, “દાદીમા નીચે બધું અંધારું

દેખાય છે. અહીં મ્હને ક્યાં લઈ જાવ છો ? ” ડાસીએ કહ્યું, “ અરે, હવે ખડું ફર નથી જવાનું. આ થોડું અંધારું છે તે પૂરું થાય કે અજવાળુંજ. ” એમ કહી પગથીઆં ઉતરી ખૂબ ચાલ્યાં પછી તે લોંચરામાં બીજી એક લોંચરાં જેવી કોટડી આવી તે કોટડીમાં દાખલ થતાંજ સામે હવા અજવાળું આવે એવી એક ખારી હતી. તે અજવાળામાં મહારાજે કોટડીમાં જોયું તો જ્યાં ત્યાં કચરો અને ધુળ લેગાં થયેલાં; જ્યાં ત્યાં જાળાં વગેરે ખાજ્યાં છે એમ તેમને દેખાયું. એવી તે કોટડીમાં ખારી પાસે મહારાજને બેસાડી તે ડાસીએ કહ્યું, “ બેસ અહીં. મ્હારે તને ગમ્મત દેખાડવી છે. પણ તે ત્હારી હાલની આંખ છે તે આંખે દેખાશે નહીં માટે તે આંખો હું કહાડી લઉં છું. ” એમ કહેતાં કહેતાં તેણે પોતાની કેડમાંથી એક ન્હાના ચાકુ જેવું હથીઆર કહાડયું. તે હથીઆર જોતાંજ મહારાજે ગભરાઈ કહ્યું, “ દાદીમા હું તમારે પગે પડુંછું. મ્હારી આંખો કહાડશે મા. આવી લયંકર જગ્યામાં ત્હમો મ્હને લાગ્યાં છે ત્યાંથી હું પાછો કેમ જઈશ ? તેમાંએ વળી આ આંખો કહાડી લીધાં પછી તો મ્હને કાંઈજ દેખાશે નહીં એમ કહી મ્હોટે મ્હોટે રડી મહારાજ તે ડાસીના પગપર માથું મૂકવા લાગ્યા. પરંતુ તે જોઈ ઉમ્મરે ઘરડી હતી, છતાં તે ઘણી જોરાવર હતી. તેણે મહારાજના હાથ પગ, પોતાના જમણા પગવડે, મહારાજને આડા પાડી, દાબી રાખ્યા અને મહારાજનું માથું તેણે પોતાના ડાબા ખોળા ઉપર લીધું. પછી તેણે તે શસ્ત્ર (હથીઆર) થી મહારાજની બેએ આંખો સ્કેજમાં કહાડી લીધી. મહારાજ ખૂબ રડ્યા પણ તે ફેગટ ગયું. ડાસીએ કહ્યું “ કેટલાએ વર્ષોથી હું આંધળી હતી. હવે તારી આંખો હું વાપરીશ. ” મહારાજે કહ્યું, “ અરે દાદીમા, મારી આંખો કહાડી લીધી, હવે મ્હને દેખાતું નથી. ડાસી બોલી, એવી આંખોને શું કરે છે ? ત્હને ન દેખાય તેજ સાંઝું. કેટલેક વખતે તને ખૂબ અને બધુંજ દેખાશે. ગભરાઈશ નહીં. એમ કહી તે ડાસી તેમને ત્યાં રડતા હતા તેમ મૂકી ચાલતી થઈ. મહારાજ, “ દાદીમા દાદીમા, ” કરતા ત્યાંજ દહાડો રાત ગાળતા રહ્યા. દાદીમા કે કોઈજ ત્યાં નથી એમ ખબર પડી એટલે મહારાજ એકલાજ ત્યાંથી

ઉઠી, આંખે દેખાતું નહોતું છતાં હાથ ફેરવી ફેરવી, આંખા હતા તે રસ્તાની યાદ કરી બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. પછી લોંચરા બહાર ગમે તેમ નીકળ્યા અને આંખે દેખાતું નહોતું તેથી ભીતનો ધક્કો લાગ્યાથી પડી ગયા. સર્કલ પૂરું થયું અને મહારાજ ફરી દેવળમાં જેમ હતા તેમને તેમજ.

એક વખત મહારાજ સૂતા હતા ત્યારે તેમને સ્વપ્ન આવ્યું. તે સર્કલની રીતનું ન હોઈ સ્વપ્ન જેવું હતું. (ગો. ક.) દિક્ષીત અને વાસુકાકા બેઉ જણા આંખા અને એક બાબુએ એક અને બીજા બાબુએ બીજા એમ બેઉ ઉભા રહી, બેઉએ મળી, પોતાનો એકેક હાથ મહારાજની કમ્મર નીચે ઘાલ્યો, પછી એક જણે તેનો બીજો હાથ મહારાજના પગ નીચે ઘાલ્યો અને બીજાએ એનો બીજો હાથ મહારાજના માથાં નીચે ઘાલ્યો અને મહારાજને અદ્ધર ઉંચકી દેવળની બહાર લાવી દક્ષિણ દિશાના ખેતરમાં લઈ જઈ મૂક્યા. પછી એક મ્હોટો છરો અને તલવાર કહાડી મહારાજનું પેટ તથા તેમના હાથ પગ બેઉ મળી કાપતા રહ્યા. આબુ શરીર છિન્ન વિચ્છિન્ન (છુટું છુટું) કરી નાંખી તે ચાલ્યા ગયા અને મહારાજ જાગ્યા.

ફરી એક દિવસ એક સર્કલ એવું આવ્યું કે મહારાજ દિવસે ચાર વાગ્યાને સુમારે રાહતાને રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં અર્ધોક માઈલ ગયા હશે, એટલામાંજ સ્લામેથી બે સોળ સત્તર વર્ષની છોકરીઓ આવી અને તેમણે એકદમ મહારાજનો એકેક હાથ બેઉ બાબુથી ભેરથી પકડી સડકની જમણી બાબુએ સડક છોડી મહારાજને લઈ જવા લાગ્યા. મહારાજે પૂછ્યું, “અરે, તહમો કોણુ? મહારા હાથ શા માટે પકડયા? મહને ક્યાં લઈ જાવ છો? છોડો મહારા હાથ.” ધમકીથી અને ગુસ્સાથી એમ બોલી મહારાજ પોતાના હાથ તેમના હાથમાંથી આંચકો મારી છોડાવવા લાગ્યા પરંતુ તેઓ જોકે છોકરીઓ હતી, છતાં તેમની શક્તિ વિશેષ હતી. ગમે તે કર્યા છતાં મહારાજથી પોતાનો હાથ તેમના હાથમાંથી છોડવી શકાયો નહીં. ખૂબ ગુસ્સાથી બોલવા છતાં તે છોકરીઓ એક અક્ષર પણ મોંઠાં વાટે બોલ્યાં શિબાય મહારાજને લઈ ચાલી. એટલામાં

એક મહોટો વિસ્તીર્ણ ચોક આવ્યો. તે ચોકમાં એક થાંભલો રાખ્યો હતો. તે થાંભલો પથરનો વા લાકડાનો નહોતો વા તે શેનો હતો તે સમજાયું નહીં. મહોટા મનુષ્યની પણ બે હાથની બાથમાં પણ માથ નહીં એટલો તે જરો હતો. તેનું ઉચ્ચાઇનું અનુમાન થઈ શકતું નહોતું, ગમે તેટલું ઉંચે જોઈએ તોપણ તે દેખાતોજ હતો અને નીચે કેટલો છે તેનો પણ ખ્યાલ આવતો નહીં. એવા તે સ્તંભ આગળ લઈ જઈ તે છોકરીઓએ મહારાજને તે સાથે એક બાડા દોરડા વડે બાંધી મૂક્યા. આ બધું થયું ત્યાં સુધી ગુસ્સે થયાથી પણ જ્યારે તે છોકરીઓ સાંભળતી નથી, એમ મહારાજે જોયું ત્યારે, મીઠું બોલી, તેમને પગે પડી, અને તદ્દન દયામણું મહોંએ, મહારાજે તે છોકરીઓને કહ્યું, “અરે, મહને શા માટે બાંધો છો? મહેં શો ગુન્હો કર્યો? મહને ના બાંધો” વગેરે કહી ખૂબ કાલાવાલા કર્યા તોપણ તે છોકરીઓ એક અક્ષર પણ ન બોલતાં મુંઝે મહોંએ ચાલી ગઈ. મહારાજ મહા સંકટમાં આવી પડ્યા હતા તેથી શોક કરતા કરતા રડતા હતા. પછી થોડો વખત ગયા પછી તે સ્તંભથી સુમારે ચારસો પાંચસો હાથના અંતર ઉપર સામેના મેદાનમાં ખૂબ છોકરીઓ લેગી થઈ. બાર વર્ષની ઉંમરથી માંડી વીસ વર્ષ સુધીની જુદી જુદી જાતની અને તેથીજ જુદા જુદા પહેરવેશવાળી સેકડો છોકરીઓ લેગી થઈ અનેક પ્રકારની રમતો રમતી હતી એમ મહારાજને દેખાયું. તે રમત અને તે બધો દેખાવ મહારાજ દૂરથી જોતાજ હતા. આ જોઈ મહારાજને આશ્ચર્ય અને વિસ્મય લાગ્યાં અને તે પોતાના મનમાં અનેક તરેહના વિચારો કરતા રહ્યા. રોજ તે છોકરીઓ રમત રમવાને તે ઠેકાણે આવતી. આવી રીતે બે ચાર દિવસો ગયા પછી તે છોકરીઓના મેળામાં પહેલાં નહોતી એવી બીજી બે છોકરીઓ મહારાજની તદ્દન પાસે પાસે દેખાવા લાગી. તે છોકરીઓને પણ મહારાજે દયામણું મહોંએ કહ્યું, “તમે કોણ છો? આ શો પ્રકાર છે? આટલો મહોટો છોકરીઓનો મેળો ક્યાંથી આવ્યો? મહને શા માટે બાંધી મૂક્યો? મહને છોડો, હું તમારે પગે પડુકું. બે ચાર દિવસથી મહારાજ પોતાના કાંઈ અમલ નથી.”

આ'વી રીતે પુષ્કળ પ્રકારે મહારાજે પોતાને છોડાવવા વિનંતી કરી. પરંતુ તેઓ કાંઈ પણ ન બોલતાં, થોડી ઠંઠા કર્યા બેવું હસી ચાલતી થઈ. આમ ફરી બે ત્રણ દિવસો ગયા પછી ફરી બે નવી છોકરીઓ આવી. મહારાજે ફરી તેમને વિનંતી કરી, પણ તેમણે એમને છોડ્યા નહીં. આમ બે ચાર વખત જુદી જુદી છોકરીઓ આવી મહારાજને જોઈ જતી. છેવટે એક વખત ફરી જુદીજ છોકરીઓ આવી; તેમણે મહારાજને છોડ્યા અને છોકરીનું જીથ જ્યાં રમતું હતું, તે મેળામાં મહારાજને તે લઈ ગઈ. એમાંની મુખ્ય (પ્રમુખ) બે ચાર છોકરીઓ મહારાજ આગળ આવી અને તેમણે તેમનો હાથ પકડી અતિશય પ્રેમથી તેમને છોકરીઓના મેળાની વચ્ચેવચ્ચ બેસાડ્યા અને કહ્યું, “ તમારો છુટકો અહીંથી થવાનો નથી. અમારા કહ્યા પ્રમાણે કરશો તોજ છુટશો. ” મહારાજે કહ્યું, “ મહારાથી થાય એવું હશે તો સાંભળીશ. ” તેમણે કહ્યું, “ થાય એવુંજ છે, જો તેવું નહીં હોય તો અમે આમ બેસાડી રાખશું. ” મહારાજે કહ્યું, “ શું તં કહો. ” તે છોકરીઓએ કહ્યું, “ અમારી પેઠે તમે સ્ત્રી જાતિ બની જાવ. ” મહારાજે કહ્યું, “ આમ કેમ થઈ શકે ? એવું તે કાંઈ થઈ શકે ? આ શો પ્રકાર છે તે મહેને કહો. ” મહારાજે એમ કહ્યું એટલે છોકરીઓ બોલી, “ ત્હમો સ્ત્રીજાત થવાનું કબુલ કરો એટલે અમે તમને બધું કહીએ અને તમને સ્ત્રી જાત બનાવી લઈએ. તે શિવાય તમારો છુટકો થશે નહીં. તમે કબુલ થાવ ત્યાંસુધી અમે તમને પેલા થાંભલા સાથે ફરી બાંધી રાખીશું. ” આ'વી ધમકી આપ્યાથી, હા ના કરતાં મહારાજે ઘણી મુશ્કેલીથી સ્ત્રી જાત થવાનું કબુલ કર્યું. એટલામાં કેટલીક છોકરીઓ બંગડીઓ લાવી અને તેમાંની એક બે છોકરીઓએ મહારાજ સામે તે નંબર પ્રમાણે મૂકી અને પ્રમુખ છોકરીએ, ક'ઈ બંગડી તમે પહેરો છો ” એમ મહારાજને પૂછ્યું. નંબર પ્રમાણે મૂકેલી બંગડીઓને કમે કમે (એક પછી એક) આંગળી લગાડી તે છોકરી કહેવા લાગી કે, “ આ બંગડી પહેરશો તો તે એક દિવસમાં ફુટી જશે, પેલી બીજી પહેરશો તો આજીવન દિવસ ટકશે, આ પહેરશો તો આઠ દિવસ ટકશે, આ

પંદર દિવસે કુટશે, આ મહિને કુટશે, આ વર્ષે કુટશે, આ દસ વર્ષે કુટશે એમ કહેતાં કહેતાં, “આ સો વર્ષ ટકશે અને આ છેવટના નંબરની પહેરશે. તો આ હંમેશની અખંડ, કદી ન કુટનારી એવી પક્ષી બંગડીઓ છે. ત્યારે ક’ઈ પહેરો છો?” એમ પૂછ્યાથી મહારાજે કહ્યું. “તમે હવે મહને સ્ત્રી થયાં શિવાય છોડવાનાજ નથી. તો પહેરાવો એક દિવસે કુટે એવી બંગડી. મહારે શું કામ છે આ સ્ત્રી પાછું વધારે વખત રાખી? પરંતુ મહારાજનું કાંઈ પણ બોલેલું ન સાંભળતાં તેમણે કહ્યું કે આ છેવટની કદી ન કુટનારી જે પક્ષી બંગડી છે તેજ તમારે પહેરવી પડશે. અને તેજ અમે તમને પહેરાવશું. ખૂબ પ્રકારે ‘હા’ ‘ના’ કરતાં કરતાં મહારાજે વિચાર કર્યો કે, ‘આ છોકરીના તડાકામાં સપડાયો છું માટે તે જેમ કહે તેમ વા કરે તેમ કરાવી લેવાનીજ જરૂર છે. નહીં તો આપણે છૂટીશું નહીં” આ’વો વિચાર કરી મહારાજે મહા મુશ્કેલીથી પોતાના બેઉ હાથ તે છોકરીઓ સામે ધર્યા અને કહ્યું, “લેવ બાઈઓ આ મહારા બે હાથ અને કરો તમારે જે કરવું હોય તે.” તરતજ તે છોકરીઓએ, એકે મહારાજના એક હાથમાં બીજાએ બીજા હાથમાં, બંગડીઓ ઘાલી. તે બંગડી પહેરાવતાંજ મહારાજમાં એકદમ પૂર્ણપણે સ્ત્રીતા આવી પંદર વીસ વર્ષની છોકરી જેવા બન્યા. પરંતુ મહારાજને પોતાની પહેલાંની પુરૂષ અવસ્થાની ખબર હતીજ. પછી આગળ બીજે શો પ્રકાર હતો, તે તે છોકરીઓએ કહ્યો નહીં છતાં મહારાજ પોતાની મેજેજ સમજ્યા. પછી તેમાંની મુખ્ય (પ્રમુખ) છોકરીએ મહારાજને એક ચામડાની કોથળી આપી અને એકેક છોકરી એકેક વાર્તા કહેવા લાગી. તે વાર્તા અપૂર્વ કદી કોઈએ ન સાંભળેલી, અતિ મહત્વની હોઈ, તે પ્રમાણે પ્રત્યક્ષ દેખાવોના અનુભવ આપે એવી હતી. તે વાત મહારાજને કહી મહારાજ પાસે આપેલી ચામડાની કોથળીમાં તેમને ભરવા કહ્યું. તે બધી હઝારો વાતો તે ચામડાની કોથળીમાં ભરાઈ રહી એટલે—તે કોથળી બે કે બહુ ન્હાની હતી છતાં તેમણે કહેલી બધી વાતો તે કોથળીમાં માઈ રહી—તેના રહેાને સીલ કરી તે કોથળી

મહારાજને આપી. આ બધું બન્યું ત્યાં સુધી, દિવસ રાતનો એકે અનુભવ નહોતો છતાં ત્યાં ઘણા વખત સુધી તે સર્કલમાં પોત હતા એમ મહારાજને લાગતું હતું આટલું જોયું એટલે સર્કલ બંધ થયું તેથી મહારાજ કોઈ કોઈ વખત કહે છે કે, “પેલી સીલબંધ ચામડાંની કોથળી હજી પણ મહારી પાસે છેજ. તેમાંની મહત્વની વાતો સાંભળવાના અધિકારી હજી કોઈ ઉત્પન્ન થયા નથી. તે વાતો સાંભળવા લાયક કોઈ પણ ઉત્પન્ન થાય એની હું વાટ જોઉં છું.” અને ત હુંમેશા એમ પણ કહે છે કે, “મહારા હાથમાં પાક્કી બંગડી છે. હું અખંડ સૌભાગ્યવતી છું. મહારો પતિ નિરંતરનો અજરામર છે” વગેરે વગેરે.

આ પ્રમાણે મહારાજ શિડી આવ્યા પછી એક વર્ષે કદી દિવસે તો કદી રાત્રે અનેક પ્રકારના સર્કલો હુંમેશા આવતાંજ હતાં. એમ બે વર્ષ સુધી જગત્ની અંદરના જગત્ની બહારના મૃતાવસ્થા પછીના અદૃષ્ટ દેખાવોનાં અનેક સર્કલો એટલે ચક્રો મહારાજની સામે આવતાં. તે સર્વ અનેક સર્કલોનું અહીં વર્ણન કરીએ તો બહુ વિસ્તાર વધી જાય. પ્રસંગોપાત મહારાજે પોતાના પ્રવચનોમાં, પોતાની હકીકત કહેતાં કહેતાં કેટલાક સર્કલોના દેખાવો પણ કહ્યા છે. મહારાજના સ્ત્રી પુરુષ વગેરેના પહેલાંના જન્મો કેટલા કયાં કયાં થયા, અને શા શા વ્યવહાર થયા વગેરે અનેક જન્મોના પ્રત્યક્ષ કાળ અને તે અવસ્થાઓ એમના અનુભવમાં આવવા માંડ્યા. તેમજ જગત્ની પત્થર વગેરે ની જડ (અને મનુષ્ય વિગેરે પ્રાણીઓના) ચૈતન્ય વસ્તુમાં મહારાજનો પ્રવેશ થઈ તે જ્ઞાન કાયમ બની બધી વસ્તુમાં પોતે છે એવો પણ અનુભવ મહારાજ લેતા રહ્યા; અને સર્વ જગત્ની બહારની અવસ્થામાં પોતેજ છે એવો પણ અનુભવ લેતા રહ્યા. એકંદર ચાર વર્ષમાં જગત્ અને જગત્ની બહાર જે કાંઈ હોય ન ન હોય તે બધાંનો અંદર તેમજ બહારથી પૂર્ણ અનુભવ લેતા હોવા છતાં મહારાજ પોતે બધાંની બહાર છે તે છે એવી પૂર્ણ બનેલી મહારાજની અવસ્થા તેમના પ્રવચનો સાંભળતાં કે વાંચતાં સાંભળનાર વા વાંચનારાના પૂર્ણ લક્ષમાં આવે છે.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ, સંકારી.

પ્રકરણ અગ્નીઆરમ્

ઉન્મત્ત અવસ્થા

મહારાજને શિડી આવે એક વર્ષ થયાં બાદ તેમનાં અન્નપાણી તદ્દન બંધ થયાં હતાં, એ ઉલ્લેખ પહેલાં કર્યોજ છે. અન્નપાણી બંધ થયાં પછી મહારાજનું શરીર તદ્દન કૃશ થવા માંડ્યું હતું અને ડોક્ટર પિલ્લે પણ પોતાના નિયમ પ્રમાણે રોજ સ્હવાર સાંજ બે વખત મહારાજની પ્રકૃતિ જોવા આવતા હતા. મહારાજ હંમેશા માંદો છું માંદો છું એમ લોકમાં કહેતા અને તે પ્રમાણેનો દેખાવ પણ દેખાડતા. ખરું જોઈએ તેમનું તેમને ખબર. અન્નપાણી બંધ થયાથી કૃશપણું (પાતળા પડી જવું તે) આવ્યું હતું, તેથી તો વધારેજ માંદગી દેખાડતા હતા. પરંતુ બારીકાઈથી જોનારને તેમના શરીરમાં માંદગી છે એમ દેખાતું નહોતું, કારણ તેમનો ચહેરો વગેરે સતેજ હોઈ, શરીર અતિશય કૃશ થયું હતું છતાંએ મ્હોટાં મ્હોટાં અઘટિત જોરનાં કામો પણ તે પુષ્કળ કરતા. ડૉ. પિલ્લે કેટલાક લોકો સાથે મહારાજનાં દર્શન માટે આવ્યા. અન્નપાણી છોડ્યાં પછી મહારાજ કોઈને પણ પોતાની પાસે આવવા દેતા નહોતા. સ્ત્રી પુરુષોમાંથી કોઈપણ બળ જબરીથી આવવા માંડે તો તેને ગાળબેળ મારફાડ કરી હાંકી મૂકતા હતા, એવી ડૉ. પિલ્લેને ખબર હોવા છતાં તે આવ્યા. તેમને આ લોકોનાં ચિન્હ, ચેષ્ટાની ખબર હોવાથી, ગભરાયા શિવાય ધોરણ જોઈ, તે ખંડોખાના દેવળમાં આવ્યા અને તેમની તે સ્થિતિ ધ્યાનમાં આવ્યાથી મહારાજને પણ તેમને ખેસાડ્યા. ડૉ. પિલ્લેએ, ‘આપની પ્રકૃતિ હીક નથી, હું પ્રકૃતિ જોવા આવ્યો છું,’ વગેરે વગેરે મીઠા શબ્દમાં કહી મહારાજ તરફ પ્રેમથી અને આનંદમય મુદ્દાથી જોઈ મોડ્યા, “આપ શેના માંદા ? આપની આ માંદગી લોકોના જેવી નથી. આપના જગવડનો ભાર જોવાનું મહારાજમથ્થું, જે એકાદી પુરુષની અવસ્થા છે, તે આપનામાં પ્રકટ થઈ હોય એમ દેખાય છે,” એમ કહી, મહારાજ કામળા મોહી પ્રસન્ન હતા, અને તેમનો હાથ

કામળ બહાર હતો તે ખૂબ પ્રેમથી ડૉ. પિલ્લેએ પોતાના હાથમાં પકડી, મહારાજની નાડી જોયાં જેવું કર્યું. કોઈ પણ પ્રકારે મહારાજ કાંઈજ ખાવાનું લેતા ન હોવાથી, તેમની નાડીની ગાત ઘણી મંદ પડી ગઈ હતી. ડૉ. પિલ્લેએ પોતાના ખિસામાંથી ઘડીઆળ કહાડી એક મિનીટમાં મહારાજની નાડીના ધબકારા કેટલાં થાય છે તે ગણ્યા. તે વખતે સુમારે આળીસની અંદર થયા. ડૉ. પિલ્લેએ કહ્યું, મહારાજ આપની પ્રકૃતિ ઘણી અશક્ત થતી જાય છે માટે કાંઈ પણ આછું વધારે પેટમાં લેતા જવ. ” તે ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, “ડૉક્ટર સાહેબ, ખાવાની બાબતમાં તમે હવે એક વખત જોડ્યા તે જોડ્યા પરંતુ ફરી કદી પણ મહેને ખાવા સંબંધી કાંઈ કહેવું નહીં. નહીં તો ફરી તમારો અહીં આવવાનો મેળ નહીં ખેસે. અરે ! અન્ન ન ખાવાથી આખરે શું થશે ? મરણ આવશે, એટલુંજ ને ? આવવા દો આવે તો. તેનીજ તો હું વાટ જોઉં છું. અરે, સેંકડો લોકો સેંકડો દિવસ સુધી માંદા પડે છે અને તે માંદગીમાં તેમનાથી અન્ન પાણી લેવાતાં નથી, અને જે માંદગી હોય છે તે માંદગીનું દુઃખ પણ ચાર ચાર છ છ મહિના એક સરખું ભોગવવું પડે છે. દમેલ જેવો, કે ક્ષય જેવો રોગી કાંઈક વર્ષોનાં વર્ષો સુધી પણ દુઃખ દર્દ ભોગવ્યાં કરે છે અને આખરે તેને મરવુંજ પડે છે. ત્યારે તે કરતાં અન્ન પાણી ન ખાતાં કૃશ થઈ થઈ મરી જવું એ શું ખોટું ? અને તમારા ડૉક્ટરી શાસ્ત્રમાં અન્ન પાણી વગર બહુ તો મહિના મનુષ્ય રહી શકે એમ કહ્યું છે. તે પ્રમાણેજ મહારો અંત આવે તો શી હરકત છે ? ”

ડૉક્ટર—મહારાજ આપનો અંત આવે એ તો બને એમજ નથી. આપનો અધિકાર બહુ મોટો છે. સાઈબાબાની આપની ઉપર પૂર્ણ કૃપા થઈજ છે. મહારા અહીં આવ્યાં પછી, આપના સંબંધમાં, આપ અહીં આવ્યા પછી જે જે મને બળર પડી અને પ્રત્યક્ષ હું આપને જોઉં પણ છું તે ઉપરથી, સાઈબાબા આપની પાસે જગતના ઉદ્ધારની વિશેષ મહત્વની કામગિરી કરાવી લેનાર છે, એ મહેને સ્પષ્ટ દેખાય છે. મહેને આપની કૃપાથી અને મહારા

સ્વામીજી નામના જે ગુરૂ હતા તેમનો મારે બાર વર્ષનો સહવાસ થયાથી, તેમની કૃપાથી, સત્પુરૂષ, યોગી પુરૂષ, એ પૂર્ણ બની ગયા પછી, અને તેવી રીતે તે બનતા હોય ત્યારે તેમની સ્થિતિ કે'વી કે'વી હોય છે તેનાં લક્ષણો મને બરોબર સમજાય છે. તેથી આપને જોતાંજ મારી પૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે, સાઈબાબા પૂર્ણ પરબ્રહ્મ અને તે પોતે અને તેમનું જે કાંઈ છે તે સર્વે હવે આપનામાં આવવાનું છે; તેમજ સાઈબાબા આપના વિષે જે જે બોલ્યા તે કદી ખોટું પડશે નહીં; તેથીજ ધીમે ધીમે અમને આપની પ્રચીતી આવી રહીજ છે. આ કેટલી મોટી પ્રચીતી દેખાઈ રહી છે કે અન્નપાણી શિવાય કે કાંઈજ ખાધાં શિવાય આટલા દિવસ કોણ રહી શકે ? આપની નાડીના ધબકારા ચાળીસ થયા. એટલા ધબકારાથી કોઈ મનુષ્ય જીવી શકતું નથી. આપ કહોછો આખો મહિનો અપવાસી રહી મરી જવું. પરંતુ આપને તો અન્ન પાણી શિવાય મહિનાથી કેટલાએ વધારે દિવસો થયા છે ? સંકાંતિથી તમારાં અન્ન પાણી તદ્દન બંધ થયાં તેને ત્રણ મહિના થવા આવ્યા (ડૉ. પિલ્લે રામનવમીના ઉત્સવ માટે ચૈત્ર મહિનાના સુમારમાં આવ્યા હતા.) અને હજી તો આપ ખાવાનું નામ પણ ન લેવું એમ કહો છો. સાઈબાબાએ તમને ચાર વર્ષની મુદત માટે અહીં રાખ્યા છે. હજી તો તમારે પુષ્કળ દિવસ કહાડવાના છે. ”

મહારાજ—“ અરે કહાડવાના હોય તો શું થયું ? સાઈબાબાનું બોલેલું જો બંધ થવાનુંજ હોય તો ખાધાં શિવાય પણ હું જીવતો રહીશ. નહીં તો વચ્ચેજ મહાઈં મોત થશે; અથવા કાંઈ પણ થાય તો શી હરકત છે ? હું અન્ન બળજબરીથી ખાતો નથી એમ કાંઈ થોડુંજ છે ? તે અન્ન મહુને વિપરીત દેખાય છે, અમંગલ પદાર્થ છે એમ લાગે છે. વળી, ભૂખ લાગવાની જે સ્થિતિ તે મહારામાં ઉત્પન્ન થતી નથી. ઠીક, લાઇ શરીરજ કૃશ થયું છે. પરંતુ શક્તિ કાંઈ ઓછી થયેલી લાગતી નથી. ઉલટું, વધુ મહેનતનાં કામ કરવાનું મન થાય છે અને પ્રસંગ આવે તે કરવામાં પણ આવે છે. ”

ડૉક્ટર:—મહારાજ, આપનું હવે બધુંજ ઉલટું વિપરીત થવાનું. અન્ન અમંગલ વસ્તુ તરીકે દેખાય અને અમંગલ બુજેવી વસ્તુ ઉપર પ્રીતી ઉત્પન્ન થશે. શરીર કૃશ થયાં છતાં પણ શક્તિ વધશે ! મનુષ્યથી બધીજ ઉલટી સ્થિતિ થતી જશે ! પૂર્ણ અવસ્થા આવવાનાં આ પૂર્વ ચિન્હજ છે ! ફકીરની રીત ઉલટી ! નાથના ઘરની ઉલટીજ ખૂણ (=રીત, ચિન્હ). પાણીને લાગે તૃષા. (નાથાંચા ઘરની ઉલટી સ્વુજ, પાણ્યાસ લાગતી તહાન !) વગેરે વગેરે જગતની રીતથી ઉલટા ઉલટા, પુષ્કળ ચોખી લોકોની રીત પ્રમાણેના અનુભવ આવ્યાં કરશે અને ઘણીએ વાતોનો આ'વો ઉલટી રીતનો આપને અનુભવ આવશે હશે.

મહારાજ—શું કરવું ડૉક્ટર સાહેબ, તમે કહોછે તેવી ઉલટી સ્થિતિનોજ તો કેટલાએ દિવસથી હું ત્રાસ ભોગવી રહ્યો છું ! શું થાય છે કેમ થાય છે એ કેવી રીતે કહું ! અરેએ ન કહેવાય, ન બોલાય, મોંએ ડુચા અને મુઠીનો માર ખાવા જેવી આ સ્થિતિ છે, અંદરને અંદરજ આ ચુરમુરા (ચણા મમરા) ખાઈ પડી રહેવું પડે છે. ”

ડૉક્ટર—(હસતા હસતા બોલ્યા), “ મહારાજ એ હવે આપને હું શું કહું ? આપ બધું જાણોજ છે. સાંઘબાબા, જ્યારે આબા જગતનું સૂત્રજ બે આપના હાથમાં આપી રહ્યા છે, તો આપને શું ન સમજાય ? હજારો લોકોનું આપને હાથે કત્યાણ થનાર છે. ધીમે ધીમે બધુંજ આપને સમજશે ” વગેરે વગેરે.

મહારાજ અને ડૉક્ટર સાહેબની વાતચીત થતાં થતાં સંધ્યા-કાળ થઈ, તેથી મહારાજ-ડૉક્ટર સાહેબ, હવે બહુ થયું, હવે જાવ. મહેને સ્વસ્થ પડી રહેવા દો. આર વાગ્યાના તમે આવ્યા છો; હવે બહુ થયું, જાવ. ”

એસ કલાશી ડૉક્ટર સાહેબે મહારાજને નમસ્કાર કરી જવા માંડ્યું એટલે મહારાજને કહ્યું, રોજરોજ તમને આવવામાં ત્રાસ એતો હોય તો ધોરણ (રીત) સર આવવા જાવ. કોઈકવાર મહારી વૃત્તિ (હોર) કે'વી અને કોઈકવાર કે'વી હોય છે.

ડૉક્ટર—“ મહારાજ, ત્રાસ નથી થતો. આપ મહને કોઈ પણ પ્રકારે ત્રાસ આપો. માર મારો તો પણ માર ખાવાની મહારી તૈયારી છે. આપનો માર મળે એટલે મહારું કલ્યાણ છે. આપના માર માટે નરીજ નેહએ ! એમ કહી ડૉક્ટર ગામમાં પોતાને મુકામે ગયા.

ખીજે કિવસે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ડૉક્ટર સાહેબ સ્વધારે નવ દસ વાગે સાઈબાબા લેડી ઉપર ગયા એટલે મહારાજ પાસે આવ્યા. ઉપરાંત ઘણાખરા સાંજે ચાર પાંચ વાગે પણ આવતાજ અને ડૉક્ટર સાહેબને યોગી, સત્પુરુષનાં લક્ષણો ખબર હોઈ યોગશાસ્ત્રના ગ્રંથો પણ તેમણે જોયા હતા તેથી મહારાજના સ્વભાવને અનુસરી તે યોગસંબંધી વાતો કરતા. મહારાજે તે સંબંધમાં કોઈપણ પ્રકારના ગ્રંથનું અવલોકન કર્યું નહોતું. પરંતુ પોતેજ તે અવસ્થામાં ગયા હતા તેથી અદૃષ્ટ સંબંધે જે જે વાતો તે જોઈતા હતા તે વિષે, “તેમના (ડૉક્ટર સાહેબના) ગુરૂ સ્વામીજીના વિચાર પણ એમના જેવાજ હતા અને આપ જે કહો છો તે ફલાણા ગ્રંથમાં છે ” વગેરે વગેરે, એવી એમની વાતો ચાલતી. સાઈબાબા પણ ડૉક્ટર સાહેબને મહારાજ પાસે જવાનો ઇસારો કર્યાજ કરતા. ડૉક્ટર સાહેબ, મસીદમાંથી મહારાજ પાસે આવે એટલે મસીદમાં શું ચાલતું હતું, સાઈબાબા કોની સાથે શું બોલ્યા વગેરે મસીદની હકીકતો મહારાજ ડૉક્ટર સાહેબને કહેતા. તે સાંભળી ડૉક્ટર સાહેબને આશ્ચર્ય થતું કે ‘ મસીદમાંની હકીકતો પ્રત્યક્ષ જોયાં શિવાય પ્રત્યક્ષ જોઈ હોય એમજ બધી કહે છે ! મસીદ ગામમાં અને મહારાજ તો ગામ બહાર હતા ! મહારાજ ખંડોબાના દેવળમાં હોઈ એટલે દૂરની તેમને ખબર પડતી હતી, એ બાણી ડૉક્ટર સાહેબે મહારાજને કહ્યું, “ આપને ફક્ત મસીદનુંજ તો શું પરંતુ આખા ત્રિભુવનનું જ્ઞાન પૂર્ણપણે થતું હોયું જોઈએ એવી મહારી પક્ષી ખાત્રી થઈ ગઈ છે. ”

એક વખતે ડૉક્ટર સાહેબ સાઈબાબાના દર્શને આવનારા કેટલાક લોકોને સાથે લઈ મહારાજ પાસે દેવળમાં દર્શને આવ્યા.

તે વખતે કાંઈક વિષય ઉપર બોલતાં બોલતાં મહારાજે કહ્યું ડાકટર સાહેબ, લક્ષમાં રાખો કે મહારા જીવને એમ દેખાય છે કે સુમારે એક વર્ષ પછી જંગી લહડાઈ થશે અને તે જલદી પૂરી થશે નહીં: કેટલાંક વર્ષો ચાલશે વગેરે વગેરે. આવો સંભવ હોયાં શિવાય મહારાજ લહડાઈ થશે એમ કહેતા હતા તેથી એ વાત કોઈને ખરી લાગતી અને કોઈને ખોટી લાગતી. કારણ, મહારાજની વૃત્તિ બ્રમિષ્ટ જેવી હતી, તેથી કોઈ કોઈ, મહારાજ ગાંડા પેઠે બોલે છે એમ પણ કહેતા. પરંતુ પછી વર્ષ વીત્યાં બાદ મહારાજના બોલવાનું સત્ય ભાન્યું અને ત્રણ ચાર વર્ષો “મહાયુધ્ધ” ચાલુ રહ્યું એ બધાંને ખબરજ છે. એવીજ રીતે દૂર દૂરના પ્રદેશની ભૂત, લવિષ્ય, વર્તમાનમાં થતી ચીજો પ્રસંગ વશાત્ કોઈ કોઈ વખત લહેરમાં આવે ત્યારે મહારાજ કહેતા. કેટલાક લોકો બેઠા હોય તે વખતે તેમના મનમાં જે વિચાર ચાલતા હોય તે કદી પણ ખુલ્લી રીતે પ્રત્યક્ષ કહેતા નહોતા. પરંતુ પ્રત્યેકના મનમાં જે જે વિચારો ચાલતા હોય તે ઓળખી તે ધોરણસર મહારાજ મોઘમરીતે એટલે સર્વ સાધારણ રીતે કોઈક વિષય પર બોલતા. પરંતુ તે મહારાજના બોલવામાંજ જેમના તેમના મનમાંના વિચારોનો ઉલ્લેખ બહાર પડતો. તે ઉપરથી જે તે મનમાંને મનમાં સમજી જતા કે મહારાજ એમના (સાંભળનારના) મનની તથા ઘરબારની સ્થિતિ ઓળખીનેજ એમનાજ મુંઝામુંઝામાં આ વાત બોલી રહ્યા છે એમ દરેકને લાગતું. આવો લોકોને હંમેશા અનુભવ આવતો.

શિર્ડીમાં સાધવાળા નિમિત્તે રામનવમીનો ઉત્સવ થતો હતો, અને મેળો જત્રા પણ ભરાતાં, તે વખતે મહારાજને તાજીજ શ્રદ્ધા અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ હતી તેથી તેમની બ્રમિષ્ટ જેવી સારી માઠી અનેક દેષાઓ ચાલુજ હતી. એ’વે એક પ્રસંગે મેળા માટે સેંકડો લોકો ભેગા થયા હતા. તેમાં એક મહારોગી હતો. તેના બધાં આંગળાં, અર્ધી હથેલી, પગનાં બધાં આંગળાં તથા અર્ધો પગ—એ બધાં ખરી પડ્યાં હતાં. હાથપગના બધા ભાગોમાંથી લોહી, પડ્ ગળતાં હતાં અને ચહેરા ઉપર શરીર ઉપર હથેલી અને પગમાં મોટા મોટા ચીરા પડી તેમાંથી રક્ત પડ્ ગળતાં

હતાં તેથી આખા શરીર ઉપર બણબણતી માખીઓ ઉડતી હતી. એ મહારોગી પાસે એક સૂકલકડી ઘોડો હતો. તે ઘોડા ઉપર તેનાં મેલાં ઘેલાં ફાટી તૂટી ગયેલાં ચીથરાં અને કેટલાંક પહેરવાનાં ફાટ્યાં તુટ્યાં કપડાં હતાં, તેવીજ રીતે તે રોગને લીધે ખૂબ મેલાં થયેલાં તેનાં તે કપડાંને ઘણા દિવસથી પાણી લાગ્યું નહોતું. એવાં તે મેલાં કપડાંમાં ઝોળીઆ જેવી બે બાબુએ બે ગાંસડી ઘોડા પર નાંખી, તે મહારોગી તે ઘોડા ઉપર બેસી, શિડી ગામમાંથી નીકળી, નહેરે નહેરે દક્ષિણ ભાગમાં ખૂબ દૂર જઈ નહેરપાસે ઉતર્યો. આજ વખતે જ્યાં તે ઉતર્યો ત્યાંથી ચારીની પેલી બાબુએ પશ્ચિમ ભાગમાં ખેતરમાં-પહેલાં કહ્યાં પ્રમાણે ખંડોખાના દહેરાની દક્ષિણમાં આવેલાં ખેતરમાં જે લીંબડાનું ઝાડ હતું અને જે ઠેકાણે મહારાજ દિશાએ જતા હતા, ત્યાંજ મહારાજ સહેજ બેઠા હતા. આ ઝાડ નીચે મહારાજ કોઈ કોઈ વખત ફેગટજ (કારણ શિવાય) બેસતા. તે મહારોગી નહેરપર આવ્યો. ઘોડા પરથી ઉતર્યો. તેણે પોતાના હુંદા હાથવડે તે ઝોળીઆ જેવો ગાંસડો ઘોડાપરથી છોડી નીચે નાંખ્યો. દૂરથી આ જોતા જોતા મહારાજ ઝાડ નીચેથી ઉઠ્યા અને તે મહારોગી જ્યાં હતો ત્યાં આવ્યા અને નહેરની આ બાબુએ એક જગ્યાએ બેસી એમણે તે મહારોગી તરફ જોયું. તે મહારોગી જોકે આટલો બધો ગંદો હતો છતાં મહારાજને તેનો કંટાળો ન આવ્યો. તે મહારોગીનો ચહેરો પણ તેમને આનંદિત અને પ્રસન્ન મુદ્રાવાળો લાગ્યો. તેના તરફ જોઈ (ઉલટો) મહારાજને એક પ્રકારનો આનંદનો ઉમળકો આવવા લાગ્યો, તે મહારોગી મહારાજ તરફ જોતો અને મહારાજ તેના તરફ જોતા. એમ પરસ્પર એકેક સાથે કાંઈપણ બોલ્યા શિવાય વચ્ચે વચ્ચેથી એકેક તરફ જોતા. આમ થોડો વખત ચાલ્યું. મહારોગીએ પોતાનો ગાંસડો છોડ્યો, તેમાંના બધાં ગંધાતાં કપડાં ફાટ્યાં તુટ્યાં ગંદા ચીથરાં વગેરે બધાં કહાડી નહેરના પાણીમાં ભીજવી ત્યાં ધોવા લાયક એક ન્હાનો પત્થર હતો તે પત્થર ઉપર પોતાના તે હુંડીયા હાથેજ ધોઈ રહ્યો. તે કપડાં ઘણા દિવસનાં મેલાં હતાં તેથી તે પત્થર

પરથી ગંધાતો મેલ મીચે વહેતો હતો. તે વખતે મહારાજના મનની શી સ્થિતિ હશે તે કોણ જાણે, પણ મહારાજ એકદમ તેની પાસે ગયા અને તે ગંધાતા મેલને રગડો પથ્થર પરથી મીચે આવતાં પોતાના હાથની ઝંઝળી તે પથ્થરને લગાડી તેમાં પડતો તે પ્રવાહી મળ મહારાજ પીતા રહ્યા. જેટલો વખત આ પ્રમાણે તે લૂગડાં ધોતો હતો એને તેમાંથી ખરાબ ખરાબ જેટલો મેલ નીકળ્યો તે મહારાજ પીયાંજ કર્યો અને તે કપડાં મહારાજ ધોવા લાગ્યા. તેના લૂગડાં ઘણાં હતાં. તે જ્યાં ધોવાઈ રહ્યાં એટલે તે મહારોગી તે નંદેરના પાણીમાં ન્હાવા તે પથ્થર પર બેઠો અને પોતાના બેઉ હાથે ટીનપાટ લઈ તે ટીનપાટ વડે પોતાના શરીર પર પાણી રેડવા લાગ્યો. મહારાજને પણ તેના ટીનપાટથી તેના શરીર પર પાણી રેડી, તેના લોહી પડે વહેતા હાથ પગો પોતાને હાથ યોગી યોગી, તેના શરીરમાંથી નીકળતું લોહી પડે મિશ્રિત શારીરિક મળયુક્ત પાણી તેની સામેજ પીધું. તે બાબુએ જનાર આવનાર બેઠો, આ બેઠો, ખડખડ દાંત કહાડી (હસી) મહારાજને દોષ દેવા લાગ્યા કે, આ ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ હોવા છતાં તે મહારોગીના પગનું લોહી પડવાળું પાણી પીતો બેઠો! આ બરોબર બ્રમિષ્ટ (ગાંડો) થઈ ગયો છે વગેરે, તે તે દેખાવ બેતા અને વાતો કરતા ઉભા રહ્યા. મહારાજે તેના તે ગંદા પાણીમાં સ્નાન પણ કર્યું. એમ એકેકનું આટોપાયું એટલે પેલો રોગી નંદેર ઉપર આવી બેઠો અને મહારાજે પણ નંદેર ઉપર આવી તે મહારોગીને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા; આ બેઠો તે મહારોગીએ પણ મહારાજને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. એમ બેઉએ એકેકને બે ત્રણ વખત નમસ્કાર કર્યા; પછી મહારાજ એકદમ ત્યાંથી નીકળી ખંડોબાના દેવળમાં આવ્યા. આ બધો પ્રકાર પૂરો થયો ત્યાં સુધી તે મહારોગી તથા મહારાજ એકપણ અક્ષર બોલ્યા નહીં. ફક્ત વચ્ચે વચ્ચેથી તેઓ એકેક તરફ તાકી તાકી થોડો થોડો વખત બેતા હતા. ઉભા રહેલા લોકો, આ ગમ્મત બેઠો, ચાલતા થયા.

મેળાને નિમિત્તે સાધનાબામા દર્શન માટે ઘણાંએ મુસલમાન લોકો આવ્યા હતા. તેમાં કેટલાક લોકો તેમના શાસ્ત્ર

પ્રમુખી ધર્મથી આલનરા હતા અને કુરામ વગેરેમાં પાઠ કરનારા હોઈ તેમના ધર્મના તત્વો પણ કેટલાક જાણતા હતા. મેળાના ચાર પાંચ દિવસ દરમ્યાન તે લોકો સ્હવારે, બપોરે અને સંધ્યાકાળે, મહારાજ સામે એટલે ખંડોળાના બારણા સામે નિમાજ પઢવા આવતા. આ જોઈ, મહારાજે થોડા ગુસ્સો કર્યા જેવું દેખાડી કહ્યું, “અરે હજરત સાહેબ, તમે લોકો અહીં નિમાજ પઢવા આવો છો તે આ શું મસીદ છે? અરે આ તો હિન્દુલોકોનાં ખંડોળાનાં અને વિઠોળાનાં દેવળો છે. અમે અમારે એકાંતમાં અમારા ભગવાનનું ધ્યાન કરી બેસી રહીએ છીએ અને તમે લોકો અમને સતાવવા માટે હરવખત અહીં શું કામ આવો છો? અલ્લા ગામમાં, મસીદમાં બેઠા છે. હજારો લોકો અલ્લારૂપ સાઈબાબાનાં દર્શન માટે આવે છે તો તમે શા માટે અહીં આવી નિમાજ પઢો છો? નિમાજ માટે મસીદમાં જાવ, નહીં તો બીજે ક્યાં જાવ, પણ અહીં મહારી સામે નિમાજ ન પઢો.” વગેરે મહારાજ બોલ્યા એટલે એમાં કેટલાક પ્રમુખ (મુખ્ય) મુસલમાનો હતા તે મહારાજને વિવેક તથા નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યા કે, “અમે અમારા અલ્લા, અમારી મસીદ આપનામાં જ જોઈએ છીએ. આપજ બરા અલ્લા અમે મસીદ છો એમ ધારીએ છીએ. ગામમાં મસીદમાં સાઈબાબા હિન્દુ લોકોના ભગવાનરૂપ બની ગયા છે અને ત્યાંના બરા સાઈબૌલા આપનામાં આવી ગયા છે એ વાત અમારા હૃદયમાં બરોબર ઉતરી ગઈ (સમજાઈ ગઈ) છે. અમારા શાસ્ત્ર પુરાણમાં પણ એવું છે કે જે પૂરેપૂરા સાઈબૌલા અલ્લારૂપ બન્યા હોય અને જે પૂરેપૂરા ભગવાનરૂપ પ્રાણી બની ગયા હોય તે બેઠેની અંદર અંદર ફેરબદલી (બદલા બદલ) થાય છે. પ્રાણીનું ભગવાનરૂપ સાઈમાં આવે છે અને સાઈનો નિરાકાર અલ્લા પ્રાણીમાં આવે છે; અમે જ્યારે એ પ્રાણીમાં આવે છે ત્યારે, તે પ્રાણીની હાલત આખી દુનિયાથી અલગ (જુદી) થઈ જાય છે, દુનિયાની અવસ્થાને જૂલો જાય છે અને દુનિયામાં દિવાનાની પેઠે એની હાલત દેખાય છે. આવી દિવાના જેવી હાલત થોડા દિવસ રહે છે, એ હાલતને અમે થોડી થોડી પીછાનીએ છીએ, એવી અલ્લાની હાલત

આપનામાં પૂરેપૂરી દેખાઈ આવે છે. આપનું નમ્ર સ્વરૂપ અમારા અંતરમાં ચિન્હ બતાવી (દેખાડી) રહ્યું છે. એટલા માટે અહીં તહીંની બીજી જગ્યાઓ છોડી આપને ત્યાંજ નમાજ પઢી રહ્યા છીએ; અને અમને રોકશો નહીં એવી આપને અરજ છે.” તેમનું આ’વું બોલવું સાંભળી મહારાજનું હૃદય ખૂબ ભરાઈ આવ્યું, તે મ્હોટે મ્હોટેથી રડવા લાગ્યા. આ લોકો નિમાજ પઢ્યા વગર જતા નથી, જોઈ દેવળનાં બારણાં બંધ કરી મહારાજ અંદર રડતા બેઠા અને આ લોકો પણ દેવળના બારણાના બહારના ભાગમાં નિમાજ પઢતા રહ્યા.

અન્ન પાણી વા કાંઈ પણ ખાવાનું તદ્દન બંધ થયાં પછી કેટલેક મહિને તેમના શરીરમાં રક્ત માંસનો લેશ પણ ન રહ્યો અને શરીર ફક્ત હાડકાં ચામડીનો માળો બની ગયું; છતાં પણ તેમના શરીર ઉપર એક પ્રકારનું તેજ દેખાતું હતું. વચ્ચે વચ્ચે પ્રમિષ્ટ જેવું તો તેમને હંમેશા થતુંજ. એક વાર રડવા બેસે કે આખો દિવસ રડયાંજ કરે; તો કોઈ કોઈ વખત મ્હોટેથી હસતાજ બેસતા. આવી રીતે ગમે તેટલી રાત્રિએ દેવળ બહાર આવી કાંઈની ઉપર ગુસ્સો કરતા હોય તેમ કાંઈ તેવી ગાળબેળ કરી મ્હોટે મ્હોટેથી બમ પાડતા. કોઈ કોઈ વખત દિવસે કાંઈકે લાકડાને કાંઈ ખાડને વા કાંઈપણ ગમે તેવી વસ્તુને મહારાજ લાંબા વખત મુઠ્ઠી ભેટી, બાથમાં લઈ, બેસી રહેતા. શિર્ડીના એક લુહારનો એક બહુ મ્હોટો ઘોડો હતો. તે મરી ગયો તેથી તે મરી ગયેલાં જનાવરને મહારાજના દેવળની સામેની સડકની સામેની બાજુએ આવેલાં ખેતરમાં નાંખ્યો હતો. મહારાજ તે મરી ગયેલા ઘોડાનેજ ભેટી તેના શરીર ઉપર પડી રહેતા. કાંઈ કાંઈ વખત તેને અઢેલી બેસતા. કાગડા, ગીધ તે મરેલા ઘોડાને ચાંચ મારી મારી ખાતા હતા છતાંએ મહારાજ તો તેને ચાંટી બેસીજ રહેતા. મહારાજ બેઠા હોય તો પણ કાગડા ગીધો મહારાજથી ખીંચતા નહીં. ચાંચ મારી મારી ખાવું, તેના પેટનાં આંતરડાં બહાર બેસી કહાડવાં વગેરે તે પક્ષીઓ ચાલુજ રાખતાં. મહારાજ પણ તે પક્ષીઓને કાંઈ પણ પ્રકારે રોકતા નહીં. એવી

રીતે સાત આઠ દિવસમાં તે પક્ષીઓએ તે ઘોડાનું અંદરનું બહારનું બધું ખાઈ નાંખ્યું અને ફક્ત હાડકાંનો છિન્ન ભિન્ન થયેલો માળો શિલ્લક રહ્યો. છતાંએ મહારાજ તે હાડકાંનેજ ખાથ મારી કોઈ કોઈ વખત ખેસતા. તેમાં તેમનો જે ઉદ્દેશ હોય તે ખરો. લોકોએ તો તેમને પાગલ ઠેરવ્યાજ હતા. એઓ કોઈ કોઈ વખત દેવળમાં ખેસી રહેતા, તો કોઈ કોઈ વખત સૂઈ રહેતા, તો કોઈ કોઈ વખત રાહતાને રસ્તે રાહતા સુધી સુઢાં સડકે ચાલતા જતા, તો કોઈ કોઈ વખત કોઈના પણ ખેતરમાં જઈ રડતા ખેસતા. હવે તેમના શરીરપર કપડાં વગેરે કંઈ નહોતાં. કોઈ કોઈ વખત તેમના શરીર ઉપર ફાટેલી કામળ, તો કોઈ કોઈ વખત ફાટ્યાં તુટ્યાં કપડાંના ડુઆ લઈ ચાલતા. કોઈને પાસે આવવા દેતા નહોતા અને કોઈ સાથે બોલતા પણ નહીં. કોઈ ત્રાસ આપવા આવે તો તેટલો વખત ગાળખેળ દઈ હાંકી મૂકતા અને કોઈ વખત લહેર આવે તો કોઈને પાસે ખેસાડી તેની સાથે વાતો પણ કરતા.

મહારાજ જે વખતે ખંડોખાના દહેરામાં એક સરખા પડીજ રહેતા, તે વખતે તેમની પડી રહેવાની જગ્યા, દેવળમાં ખેસતાંજ ડાખી બાબુએ સુમારે દોઢ બે કુટનો ખુણો હતો. તે જગ્યાએ બારણાની બાબુમાં ઘંટી રાખી હતી. એક બાબુએ ઘંટી અને બીજી બાબુએ ભીત અને વચ્ચે સરાસરી સવા કુટના ખુણાની જગ્યામાં મહારાજ પડી રહેતા. અપવાસથી તેમના હાડકાં નીકળ્યાં હોવાથી જમીન ખુંચતી તેથી કે શું તેમણે તે જગ્યા ઉપર ખેતરની ઝીણી કોરી ભુસાં જેવી માટી ચાર આંગળ ઉંચાઈ સુધી નાંખી હતી અને તે ઉપર ક્યાંકથી મળી આવેલો કંતાણનો ટુકડો પાથરી કામળ એઢી પડી રહેતા; તે જગ્યાપરથી કારણવગર ન ઉઠતાં દિવસોના દિવસો પડીજ રહેતા. તેથી પક્ષી કેટલેક દિવસે નીચે પાથરેલા કંતાણને ઉધઈ લાગી. ઉધઈ એટલે એક જાતની કીડી. તે ઉધઈએ કંતાણ કરડી મહારાજ તે પર સૂતા હતા તેથી તેમની પીઠની ચામડી પણ કેટલીક કેટલીક જગ્યાએ

ઝેરી નાંખી હતી. શરીર ઉપરની કામળીમાં કાળી તથા ઘેણી ખૂબ જૂ થઈ હતી. ઘટીના ભાગમાં અને લીતમાં પણ ખૂબ માંકડો લેગા થયા હતા. તે બધા હમૈશ મહારાજના શરીરને કરડતાજ હતા. પરંતુ મહારાજે તેમના શરીરપર ચ્છાંટેલાં ઉધઈ તથા માંકડનો નાશ કરવા માટે અથવા તેને કહાડી નાંખવા માટે કંઈ પણ કર્યું નહીં. મહારાજના શરીરમાં લોહી નહોતું તેથી તેમને તે ઉધઈ વગેરેનો ત્રાસ નહીં થતો હોય તેથી, અથવા તેનો ત્રાસ સહન થતો હશે તેથી કે શું તે ઉધઈ અને જૂનો ત્રાસ તે તેમજ સહતા રહ્યા. તેમાં વચ્ચે વચ્ચે વીંછી પણ ખૂબ વખત કરડતા (ડખ મારતા): આ'વી આ સ્થિતિમાં દેવળમાં કચરા કચરાર પણ ખૂબ લેગાં થયાં હતાં. મહારાજ બ્રમિષ્ટ પેટે કરવા લાગ્યા ત્યારથી દેવળની અંદરનાં તેમજ બહારનાં ઝાડ ઝુડ, લીંપવું વગેરે જે દેવળનો પૂજારી કરતો હતો તે પણ બંધ થયાં, અને તે મહાળસાપતિ નામના પૂજારીએ બંડાબાની મૂર્તિની પૂજા કરવાનું પણ પુષ્કળ દિવસથી છોડી દીધું હતું, તેથી તે દેવળની જગ્યામાં ઘુંટણ જેટલો કચરો લેગો થયો હતો. દીવાબત્તિ પણ ત્યાં થતાં નહીં. તે દેવળમાં મહારાજ, મહારાજના શરીર ઉપરની ફાટેલી કામળ અને તેમના ઓશીકાંની જગ્યાએ ફાટ્યા તુક્યાં કેટલાંક ચીથરાં હતાં. આ'વી આ સ્થિતિમાંજ સહવારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે સાઈબાબાના ભક્ત ધનજીશા નામના એક પારસી ગૃહસ્થ મહારાજના દર્શન માટે દેવળમાં આવ્યા. તે પારસી સાહેબ સ્વભાવે સાત્વિક હોઈ બહુ પ્રેમાળ હતા. મહારાજની તે સ્થિતિ જોઈ તેમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું, તે રડવા લાગ્યા અને બોલ્યા, “મહારાજ આપની આ દશા જોઈ અમી લોકોને બહુ દુઃખ થાય છે. આપના જેવી ભયંકર વેદના તથા દુઃખવાળી તપશ્ચર્યા કરનાર મહું જોયા નથી. કેટલાએ મહિના થઈ ગયા આપે અન્ન પાણી છોડે, લગભગ વર્ષ થવા આવ્યું, શરીરમાં કંઈ શક્તિ રહી નહીં. તેમાં વળી તમારા શરીરને ઉધઈ લાળી પીઠના તથા હાથના પાછળના ભાગમાં આમડી ઠેક ઠેકાણે છુટી ગઈ હોય એમ બની તેમાં ન્હાનાં

નહાનાં કાણું પડેલાં દેખાય છે. (આ વખત મહારાજ ઉઘાડા બેઠા હતા). એમ કહી, તે સાહેબ આંખમાં ખૂબ પાણી આણી રડવા લાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, સાહેબજી તમે શા માટે દુઃખી થાવ છો ? મહારા નશીબનો ખેલ ખેલાઈ રહ્યો છે. તે હું ભોગવતો પડ્યો છું. તે સાહેબજીએ કહ્યું, “ મહારાજ, હું મુંબાઈથી આપને બેસવા ઉઠવા માટે એક નહાની નરમ ગાદી મોકલી આપું છું. ” મહારાજે કહ્યું, “ મહારી આ અવસ્થાને ગાદી વગેરેની જરૂર નથી અને તમે મોકલશો તોએ હું તે લેતાર નથી ” તે ઉપરથી એમણે કહ્યું, “ ઠીક ત્યારે આપને ચોગ્ય એવું મૃગચર્મ એટલે હરણનું ચામડું નરમ બેઠ મોકલી આપીશ. ” તેની પણ મહારાજે ‘ મોકલશો નહીં ’ કહી ના કહી, અને “ હું લેવાનો નથી ” એમ સાફ કહ્યું. તે સાહેબજીએ જવાબમાં કહ્યું, “ આપ કાંઈ ખાતા નથી અને ખાવાનું બધું વર્જ્ય કર્યું છે તો મહારી એવી ઈચ્છા છે કે હું ઉત્તમ મહા-બળેશ્વરી મધના મેહોટા ખાટલા મોકલું અને આપ તેમાંથી બે ચમચા મધ ગાયના દૂધમાં નાંખી થોડું થોડું લયાં કરો. ” મહારાજે કહ્યું, “ મધ વગેરે કાંઈ મોકલતા નહીં, મોકલશો તો તેનો ઉપયોગ કરવાનો નથી. ” વગેરે વગેરે કેટલીક એકમેકની વાતો થયાં પછી તે પારસી સાહેબ ગયા અને થોડે દિવસે હરણનું ચામડું અને મધની બે ખાટલીઓ તેમને ના કહી હતી છતાં મહારાજને મોકલી આપી. પરંતુ મહારાજે તેને કોઈ પણ પ્રકારે હાથ ન લગાડ્યો પણ સાંઘળાળાના ભક્તોમાં એક ગૃહસ્થ હતા તેમને તે આપી દીધાં.

પછી કેટલેક દિવસે એક વખત સાંઘળાળાના દર્શન માટે મુળેશી લશ્કરમાં રહેનાર શેઠ નવરોજી અને શેઠ હોરમસજી પોતાનાં સ્ત્રી એકરાં સહિત શિર્ડી આવ્યા. સાંઘળાળાનાં દર્શન લઈ તે મહારાજ પાસે ફેવરમાં સહકુટુંબ દર્શન માટે આવ્યા. મહારાજે એણે વખત બેસવા દીધા અને સંધ્યાકાળનો વખત હતો. તેથી કહ્યું ‘ જાવ ’ બેથી તેઓ સાલ્યાં ગયાં. પરંતુ તેમની વર્તણૂક ઉપરથી તેમની મધ્યાંત્રી મહારાજ ઉપર ખૂબ ભક્તિ મેંડાંડી હોય

એમ દેખાઈ આવ્યું, બીજે દિવસે સ્થવારે ફરી સાત આઠ વાગે તે પારસીઓ પોતાના પરિવાર સહિત મહારાજ પાસે આવ્યા. તેમાં એક સત્તર અઢાર વર્ષની છોકરી હતી. મહારાજ કંઈ ખાતા પીતા નહોતા તેથી તે છોકરીના હાથમાં મહારાજ માટે તૈયાર કરેલી ગરમ ચ્હા હતી. તે તેણે મહારાજ સામે ધરી. તે વખતે મહારાજ ઉત્તરાભિમુખે દેવળની બહાર ખુલ્લી જગ્યામાં ઉભા હતા. તે છોકરીએ ચ્હા આગળ ધરી કે તરતજ તેની સામે જોઈ એકદમ ગુસ્સાથી બોલી, તેણીએ હાથમાં બાલી આગળ ધરેલાં વાસણને એક ધપ્પડ મારી, એટલે તે ચ્હાનું વાસણ તેના હાથમાંથી દૂર જઈ પડ્યું અને બધી ચ્હા ઢોળાઈ ગઈ. ઉપરાંત પૂજન ગુસ્સે થઈ તે છોકરીને, તેના માળાખને બે ત્રણ જણને મહારાજે માર્યા અને ગાળખેળ દઈ કહાડી મૂક્યાં. ફરી બીજે દિવસે તે પારસી લોકોમાંથી હોરમસજી નામના શેઠ સ્થવારમાંજ નવદસ વાગ્યાને સુમારે, કોઈને સાથે ન લાવતાં મહારાજ પાસે એકલાજ આવ્યા. તે વખતે મહારાજ શાંતપણે બેઠા હતા. હોરમસજી શેઠ દર્શન કરી દેવળમાં કચરામાંજ બેઠા. તેમને જોઈ મહારાજે કહ્યું:—“ ઠીક, વળી તમો પણ આવ્યા! તમો ભલા લોક છો, આંવી ગંધાતી જગ્યામાં તમને બેસવાની ટેવ કે જરૂર નથી છતાં તમારે બેસવું પડ્યું છે, માટે હવે વધારે બેસશો નહીં, બંધ. તે શેઠે કહ્યું, મહારાજ આપ જ્યાં બેઠા હો, તે જગ્યા ગરો તેવી હોય તોપણ તે અમને ઘણી સરસ વૈકુંઠ જેવી લાગે છે અને આપને જોઈ ઘણો ઘણો આનંદ થાય છે. આપના પગની સેવા કરવાની ઘણી ઇચ્છા થાય છે.” એમ કહી, તે શેઠે પ્રેમથી મહારાજના પગ પકડવા માંડ્યા. મહારાજે કહ્યું, “ તમો મ્હોટા લોક છો. હું ઘણી જરાજ સ્થિતિમાં છું, માટે મ્હારે પગે તમો લોકો હાથ ન લગાડો. હોરમસજી શેઠ—અમો શેના મ્હોટા માણસ! આપનાથી દુનિયામાં કોઈપણ મ્હોટો અમને દેખાતો નથી. આંવી રીતે મહારાજની સ્તુતિ કરી બોલવા માંડ્યાથી મહારાજે ગુસ્સે થયા જેવું કરી પણ મીઠાશથીજ તે સાહેબને જવા કહ્યું; પણ સાહેબ જરા અડગ તથા આગ્રહી સ્વભાવના હતા. તેથી તેમણે

પ્રેમથી કહ્યું, “મહારાજ આપના પગની થોડી પણ સેવા કર્યા
 ૧૧શવાય જવા મન થતું નથી.” મહારાજે જુદી જુદી રીતે તેને
 જવા માટે પ્રયત્ન કર્યું, પરંતુ તે સાહેબ આગ્રહી સ્વભાવના હતા.
 તેથી જતા નહીં અને મહારાજ તેમના પગને હાથ લગાડવા
 દે નહીં. છેવટ તેમના તે સ્વભાવથી કંટાળી મહારાજ દેવળમાંથી
 ઉઠી બહાર આવ્યા અને રહાતે જતી સડકે જવા લાગ્યા.
 કેટલેક દૂર ગયા પછી મહારાજ પાછું ફરી જુએ છે તો તે
 શેઠજી પોતાની પાછળ પાછળ આવેજ છે એમ જોઈ મહારાજ
 વધારે જલદ (ઝડપવાળી) ગતિથી એકદમ ચાલવા લાગ્યા; એટલે
 તે શેઠ પણ પાછળ દોડવા મંડ્યા. મહારાજ (રહાતાના) મ્હોટા
 બાબાના એટલે જ્યાં પીરનું સ્થાન છે તેની જરા આ બાબતે
 સડકે સડકે જઈ પહોંચ્યા. છતાં તે શેઠ પાછળ હતાજ. પછી તે
 અડચણ ટળે તે માટે સડક છોડી જમણી બાજુએ આડે રસ્તે
 કાંટામાંથી મહારાજ જવા લાગ્યા. મહારાજના પગમાં જોડા વગેરે
 કાંઈ નહોતું (પહેલાં સુઢાં કોઈ દિવસ જોડા નહોતાજ). તે શેઠ
 પણ મહારાજની પાછળ પાછળ તે બાજુને રસ્તે જવા લાગ્યા.
 થોડો વખત તે રસ્તે ચાલ્યા પછી ફરી મહારાજે પાછળ જોયું
 તો તે કાંટા કુંડાંમાંથી પણ પાછળ પાછળ આવેજ છે એમ
 દેખાયું. મહારાજે વિચાર કર્યો કે એના પગમાં ખૂટ, સ્લીપર છે.
 તેને આધારે આ ફાવે ત્યાં આપણી પાછળ આવે છે; તેથી
 મહારાજે આ ચુકિત યોજી. મહારાજ પાછા વળ્યા, તેમની
 પાસે આવ્યા અને મધુર શબ્દમાં બોલ્યા, “મહારાજ પગમાં
 કાંટા ભોંકાય છે. માટે તમારા પગમાંની સ્લીપર મ્હને પહેરવા
 આપો.” એમ કહ્યું એટલે શેઠજીએ તરતજ પગમાંની સ્લીપર
 કહાડી મહારાજ આગળ મૂકી. તે સ્લીપર પોતાના હાથમાં
 ઉંચકી લઈ મહારાજ તે ખેતરમાંથી એકદમ આગળ ચાલવા
 લાગ્યા. થોડે અંતરે ગયા એટલે એક વાવ આવી, તે વાવમાં તે
 સ્લીપર ફેંકી દીધી. પગમાં સ્લીપર ન હોવાથી ધીમે ધીમે મહારાજની
 પાછળ આવતા શેઠજી આ પ્રકારે જતા હતા. મહારાજ તે વાવની પેલે
 પાર જોઈને દૂર નીકળી ગયા. પરંતુ શેઠજીને, પગમાં કાંઈ નહોતું

તેથી, તેવી તે કાંટાવાળી જમીનમાં ખુલ્લે પગે ચાલવાનું બહુજ મુશ્કેલી ભર્યું લાગ્યું. ગમે તેમ કરી ધીમે ધીમે તે વાવ સુધી શેઠજી આવી પહોંચ્યા અને વાવમાં જીએ છે તો સ્ત્રીપર પાણીમાં તરતી દેખાતી હતી. ત્યાં કેટલાક ખેડુત તથા ભરવાડ લોકો હતા, તેમણે આ બધું જોયુંજ હતું. તે લોકોને સ્ત્રીપર કહાડી આપવા માટે શેઠજીએ કહ્યું પરંતુ તે વાવમાં પગથીઆં નહોતાં તેથી લાચારીથી શેઠજી શિર્ડી ગામ પાછા જવા નીકળ્યા (લાગ્યા). પરંતુ આ જગ્યાથી સડક બહુ દૂર રહી હતી તેથી આવ્યા હતા તે સડકે પાછા જવાનું, પગમાં કાંઈ નહોતું, તેથી અશક્ય થયું. તેથી તે ખેડુતોએ કહ્યું, “શેઠજી, તમારાથી જોડા શિવાય ચલાવું નથી અને સડક તો દૂર રહી! તેથી અહીંથી થોડે દૂર ધીમે ધીમે જાવ એટલે નહેર આવશે. પછી નહેર પરથી રસ્તો છે ત્યાંથી જળે એટલે પાસે પડશે. તે પ્રમાણે શેઠજી નહેરને રસ્તો ધીમે ધીમે જવા લાગ્યા. મહારાજ તો જૂજ દૂર જઈ તે શેઠજીને દેખાતા બંધ થયા અને એક બાવળનું રાત હતું તેમાં પેસી એક બાવળના ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠા. શેઠજી ગામ તરફ પાછા જાય છે એ બધું મહારાજને દૂરથી દેખાતું હતું. પછી શેઠજી ધીમે ધીમે તે નહેરને રસ્તો ગામ સુધી જઈ પહોંચ્યા (ગયા). એટલે સુમારે સાડાબાર થઈ ગયા હતા અને સાઈ-બાબાની આરતિનો ઘંટ થયો. પછી મહારાજ વિચાર કર્યો કે શેઠજી તો પાછા ગયા પ્રમે તેમ તેનું ત્રિધન ટળ્યું છે તેથી મહારાજ પણ ઝાડ ઉપરથી ઉતરી ખંડોખાના દેવળમાં પાછા ગયા. એટલે તો તે શેઠજી થાકી પાકી અને તાપથી જૂજ ત્રાસી જઈ ખંડોખાના દેવળ સામે વડ નીચે બેસી રહ્યા છે એમ મહારાજને જણાયું. મહારાજે તેની પાસે જઈ, તેની તે સ્થિતિને અનુસરી, મીઠા શબ્દોમાં ચાર ઉપદેશની વાતો કહી તેમને ગમતમાં સાઈબાબાની આરતિમાં જવા કહ્યું અને મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે તે પ્રમા.

રોજના નિયમ પ્રમાણે હાંકટર પિલ્લે સાહેબ મહારાજ પાસે આવતાજ હતા અને પ્રસંગ પ્રમાણે મહારાજ તેમની સાથે

બોલતા પણ હતા. સાઈબાબા પાસે આવનાર લકત લોકોને પણ મહારાજની આ સ્થિતિની ખબર પડ્યાથી સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષો મહારાજ પાસે દેવળમાં આવવા લાગ્યાં. મહારાજને તે પસંદ ન હોવાથી તેમને કોઈ વખત મધુર શબ્દોથી, તો કોઈ વખત ગુસ્સાથી અને તે ન સાંભળે તો કોઈ વખતે ગાળ દેઈ માર મારીને પણ તેમને કહાડી મૂકતા. આવી રીતે રોજરોજ કહાડી મૂકવાનો પણ મહારાજને બહુ ત્રાસ થવા લાગ્યો. તેથી મહારાજ બહુ દેવળમાં બેસતા નહીં, પરંતુ ફાવે ત્યાં રાતમાં, ખેતરોમાં ફરતા રહેતા. ખેતરમાં, વનમાં ખેડુત લોકોનાં કામો ચાલુ હોય તો તેમને મહારાજ પણ તે કામ કરવામાં પોતાની મેળેજ મદદ કરતા. ખેતરમાં કોઈનું હળ ચાલુ હોય તો તેની એક બાજુનો બળદ છોડી નાંખી તે બાજુના હળની ધુંસરીનો લાગ, એટલે બળદની ગરદન ઉપર લાકડાંનો જે લાગ મૂક્યો હોય છે તે, મહારાજ પોતાનાં ગળાંની નીચેની બાજુએ બેઠે હાથમાં પકડી, બીજી બાજુએ જોડેલા બળદની હારમાં (બળદ પેઠે) તે હળ ખેંચતા ખેડૂતો એમ ન કરવા મહારાજને હાથ જોડી પુષ્કળ કહેતા, પણ મહારાજ કોઈની સાથે પણ એવે પ્રસંગે એક પણ અક્ષર બોલ્યાં શિવાય, તેમજ કોઈનું બોલ્યું સાંભળ્યાં શિવાય, તેમનું હળ ખેંચવાનું કામ બળદને બદલે કરતાજ રહેતા. તેવીજ રીતે ખેતરમાં કોઈનો કોસ ચાલતો હોય તો તે ખેંચવા લાગતા. કોઈ વખત બેઠે બાજુના બળદ ન છોડતાં, તે ખેતરવાળાનું એકાદું દોરડું લઈ બળદને જોડવાના આગળના લાગમાં વચ્ચોવચ્ચ જે લાગ હોય તેને તે દોરડું બાંધી તે દોરડાંને આગળના લાગમાં લાકડાંનો એક દંડુકો બાંધી, તેને બેઠે હાથે છાતી આગળ પકડી, તે બળદ સાથે (તેટલાજ વેગથી) હળ કોસ વગેરે ખેંચતા. એમ એક બે દિવસજ નહીં પણ રોજ કાંઈને કાંઈ મહેનતનું કામ આપેો દિવસ કર્યોજ કરતા. શેરડીની રોપણી માટે, આવેલા પુણાવાળા લોકોને ખેતરમાં ખાતરના ટોપલા માથા ઉપર લઈ આપેો દિવસ ખાતર વહેતા. કોઈ કોઈ વખત શેરડીમાં નાંખવા માટે ખેડૂતો દુકડા કરતા. કોઈ કોઈ વખત ખેતરમાંથી લીલાં સૂકાં પાંચના અથવા

લાકડાંના બોજ માથાં ઉપર લઈ તે ગામમાં આવતા અને જેના તે હોય તેને ઘેર લઈ જઈ નાંખતા. ખેતરમાં નિંદવાનું, ખુરપવાનું, કામ ચાલુ હોય તો તે કરવા પણ મહારાજ જતા હતા. ગોળ પકાવવાનું શરૂ થાય એટલે કોઈ કોઈને ત્યાં પેસી બળદ સાથે તેઓ પણ કોલ ખેંચતા. કોઈ કોઈ વખત ચરખામાં શેરડી નાંખતા અને ગોળ થતો હોય ત્યારે ચૂલામાં છોડાં (શેરડીનાં સૂકાયેલાં) નાંખતા. કોઈ વખત આ ગોળ બનતાં ખેતરમાં તો કોઈ વખત બીજા એવા ખેતરમાં કોલ (ચરખો) વગેરે ખેંચવાનું કામ કરતા. આવી રીતનાં અનેક પ્રકારના મહેનતનાં કામ કરતા. મહારાજ કદી પણ કોઈ સાથે એક શબ્દ પણ બોલતા નહીં. કોઈ કાંઈ બોલવા માંડે તો તેને કાંઈજ ઉત્તર ન આપતાં મૌન ધારણ કર્યા પેઠે ચાલી, કોઈનું ગમે તે ગમે તેવી મહેનતનું કામ હોય તે જૂન કાળજીથી ચિંતા રાખી, ખંતથી પૂરૂં કર્યા શિવાય રહેતા નહીં.

કેટલાક દિવસો, રાહતાની સડકે મહારાજ ફરતા. તે વખતે કેટલાક દિવસ સુધી, સડક ખોદી મુરૂમ નાંખવાનું કામ ચાલુ હતું. મુરૂમ ખોદી કહાડવાના કામમાં મહાર લોકોજ બહુ હતા. તેમાંજ મહારાજ પણ, તે મહારોની પાસેના કોદાળી પાવડા લઈ મુરૂમ ખોદતા અને મુરૂમના ટોપલા ભરી માથાં ઉપર લઈ સડક ઉપર લાવી નાંખતા. તે લોકોની સાથે તેમના જેટલું, કોઈ કોઈ વખત તો તેમના કરતાં પણ વધારે પ્રમાણમાં એક સરખું કામ કર્યા કરતા. નહેરનું કામ ચાલુ હતું ત્યારે માટી ખોદવાના પથ્થર ચુનો વહેવાના વગેરે મહેનતનાં કામો મહારાજ હંમેશા કરતા હતા.

સાંપળાળાએ કહેલી ચાર વર્ષની મુદતનું પહેલું વર્ષ, કોઈ વખત અન્ન ખાઈ, કોઈ વખત ન ખાઈ, પસાર થયું. પછી આવતી સંક્રાંતિથી અન્ન પાણી વગેરે સર્વ ખાવા પીવાનું તદ્દન બંધ થઈ સુમારે અઢી વર્ષ ગયાં. આ અઢી વર્ષમાં મહારાજનું શરીર તદ્દન અસ્થિચર્મ (થઈ) રહ્યું હતું. એમ છતાં એ તે બે ત્રણ વર્ષોમાં મહારાજ કાંવે તેવાં મહેનતનાં કામો કરતા. તેમની તે બ્રમિષ્ટ

જેવી સ્થિતિ લોકોને હંમેશ દેખાતી હતી. વચ્ચે વચ્ચે રડવું હસવું હંમેશ ચાલુજ હતું, પરંતુ કોઈ કોઈ વખત ડૉ. પિટ્લે અથવા તોમના જેવા સફળહસ્થ આવે તો તેને પાસે બેસાડી જ્ઞાનની વાત પણ કરતા. મહારાજની આ'વી સ્થિતિ કેટલાક વિચારવાન લોકો લક્ષમાં લઈ, 'મહારાજ પર સાધબાબાની પૂર્ણ કૃપા થઈ મહારાજ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ અવસ્થામાં ગયા છે,' એમ સમજવા લાગ્યા અને સેંકડો લોકો પૂજ્ય ભાવથી તેમને દર્શને આવવા લાગ્યા. પણ મહારાજ તેમાંથી કોઈને પણ પાસે સુદ્ધાં ઉભા કરતા નહોતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ મનુષ્ય પ્રમાણે સારી સ્થિતિમાં ભાનમાં રહેતા અને તે વખતે સ્નાન સંધ્યા વગેરે પણ કરતા હતા અને નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ગીતા તથા વિષ્ણુસહસ્રનામ એમને મ્હોંએ આવડતાં હતાં તેનો પણ પાઠ કરતા. ગમે ત્યાં બેસી આવી રીતે ગીતા પાઠ વગેરે કરતાં કરતાં, પ્રત્યક્ષ રીતે જો કે કોઈ પાસે દેખાતું નહોતું છતાં પોતાની ડાબી બાજુએ પોતાની સાથેજ કોઈ ગીતાપાઠ વગેરે કરી રહ્યો છે એવો એમને અનુભવ આવતો. મહારાજ પાઠ કરતા બંધ પડે કે (આ'વી રીતનો) સાથે પાઠ કરનાર પણ બંધ પડતો. મહારાજ ફરી શરૂ કરે કે અદૃષ્ટ રીતે બોલવાનું શરૂ થતું. આમ હંમેશ બનતું. તે બે ત્રણ વર્ષમાં મહારાજ સંબંધે ઉપર લખેલી અને બીજી જે જે અનેક વાતો (ચીજો) દેખાઈ આવતી તે બધીનુંજ શબ્દોમાં વર્ણન કરવાનું મનુષ્યને અશક્યજ છે.

કેટલાક મુસલમાનનાં તથા બીજી જાતનાં છોકરાં મહારાજ ગાંડા છે એમ સમજી તેમની કાવે તેવી મશ્કરી કરતા. કોઈ કોઈ વખત મ્હોટા માણસો પણ તેમને ગાંડા સમજી તેમની ઠૂંઠા મશ્કરી (ચાળા ચ્હેનકાં) વગેરે કરી ત્રાસ આપતા છતાં પણ મહારાજ હંમેશ તે સહનજ કરતા. બારણા પર પત્થર મારવા મહારાજના શરીર પર છાણ, માટી, ગુ વગેરે ફેંકી મારવા, દેવળમાં કાંઈક ગંધાતી ચીજો આણીને નાંખવી-વિગેરે રીતે લોક તેમની મશ્કરી કરતા. છતાં મહારાજ કોઈ કોઈ વાર તે ઠૂંઠા કરનાર છોકરાંઓને પાસે બેસાડી, છોકરાંની રીત પ્રમાણે છોકરાંનો

સ્વભાવ ધારણ કરી તેમને ગમ્મત આપે એવી વાતો તેમને કહેતા. તેથી કોઈ કોઈ વખત છોકરાં તેમની પાસે એમની મેળેજ આવીને પણ બેસતાં અને બેઠાં બેઠાં મહારાજને ખનાવતાં પણ ખસ. એક વખત સંધ્યાકાળે મહારાજ વડના ઝાડ નીચે રડતા બેઠા હતા, તે વખતે મહારાજની થોડી મશ્કરી ખનાવવાના હેતુથી કેટલાંક મુસલમાનનાં છોકરાંએ એક હાણકામાં (માટીનું થાળીના આકારનું વાસણ) કેટલાંક કુત્રાની કેટલાંક માણસોની વિષ્ટા-પાંચ સાત અર્ધી સુકાયેલાં લીંડા-લઈ આવ્યાં. અને મહારાજ પાસે હસતા હસતા ગમ્મત માટે આવી બેઠાં. મહારાજ તરફ જોઈ તેમાંનાં એક બે છોકરાંઓ બોલ્યા, “ અરે બાઈ, આજે રડવા જેવું શું થયું ? આ જુઓ બાબા તમારે માટે ખાવાનું ! ” (શિર્ડીના લોકો મહારાજને ખાખાજ કહેતા) એમ કહી વિષ્ટાનાં લીંડાવાળું હાણકું એમણે મહારાજ સામે મૂકયું. મહારાજ કાંઈ બોલ્યા નહીં. તેથી તેમના-માંના એક છોકરાએ કહ્યું, “ અરે બાઈ આજ તમો બોલતાં કેમ નથી ? ” બીજે છોકરાે કહે, “ એને માટે ખાવાનું આણ્યું છે તે નાંખો એમના મ્હોંમાં એટલે બોલશે. એમ કહી મોજમાં અને મોજમાં છોકરાંઓએ, તે (મ્હોં) રડતાં રડતાં થોડી વારે ઉઘડ્યું છે, એમ જોઈ એક ન્હાનું કુત્રાનું લીંડું મહારાજના મ્હોંમાં નાંખ્યું. મહારાજે તે ન થુંકી નાંખ્યું કે ન ગળી ગયા. મ્હોંમાં અને મ્હોંમાં તે એમનું એમ છે એમ જોઈ તે છોકરાએ બીજું એક માણસનું લીંડું મહારાજના મ્હોંમાં બળબળરીથી ખોસ્તું. તે પણ મ્હોંમાં એમનું એમજ રહ્યું. મહારાજ પોતે કાંઈ પણ ન બોલતાં રડતાજ બેસી રહ્યા. ઘણા લાંબા વખત સુધી તે છોકરાંઓએ કાંઈને કાંઈ એટ્ટા (મશ્કરી) કર્યા કરી અને બડબડતા રહ્યાં. મહારાજ કાંઈજ બોલતા નથી એ જોઈ બધાં છોકરાં “ હુર્યો ” કરી ચાલી ગયાં. મહારાજ કોઈનું પણ કામ કરતા, ગમે ત્યાં ફરતા અને કોઈ બમે તે રીતે ગ્રાસ આપે તો પણ તે બીજાને કોઈ પણ પ્રકારે ઉપદ્રવ વા ગ્રાસ બદલી જોઈ આપતા નહીં; પરંતુ તેને ખદ્દો એકમે પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેની રીતે ખોલાઈ ગયેલાં અંધારા (અંધારા). જેવીજ રીતે મરહુમી કાચા વિદ્યુત પણ તેમનું

વર્તન નહોતું. એક વખતે તેમને લોકો તરફથી બહુ ત્રાસ થવા માંડ્યો ત્યારે કોઇની સાથે કાંઇ પણ બોલ્યા શિવાય દેવળની દક્ષિણ બાજુના ખેતરોમાંથી, અહીં તહીંથી કાંટાનાં ન્હાનાં મોટાં ઝીટાં ભેગાં કરી લાવ્યા અને નહેરની એક બાજુએ માટી ઉકેરી ઉકેરી એક ખૂબ મોટો ઘુંટણ સુધીનો ખાડો ખનાવી, તે બધાં કાંટાનાં ઝીટાં તે ખાડા પાસે લઈ જઈ, પોતે તે ખાડામાં નીચે પડ્યા (સૂતા) અને પોતાનેજ હાથે પાસે રાખેલાં કાંટાનાં ઝીટાંને ઝીટાં પોતાના શરીર ઉપર નાંખી લીધાં અને તે કાંટામાં સૂઈ રહ્યા. આ વખત સંધ્યા-કાળનો ચાર વાગ્યાનો હતો. આ હકીકતની ગામમાં ખબર પડતાંજ રાહતાના દોલુશેઠ તે વખતે સાંધાબાબાને દર્શને આવ્યા હતા તે અને બીજા લોકો મહારાજે જે જગ્યામાં કાંટામાં પોતાને પૂરી લીધા હતા ત્યાં આવ્યા અને દોલુશેઠ વગેરે લોકોએ મહારાજને બહાર આવવા ખૂબ પ્રકારે વીનવ્યા. પરંતુ કાંઈ પણ બોલ્યા શિવાય મહારાજ મુંગા મુંગા પડી રહ્યા હતા, તે કાંટામાંથી મહારાજ તેમને દેખાતા હતા. છેવટે સંધ્યાકાળનું અંધારું થવા લાગ્યું એટલે લોકો કંટાળી ચાલતા થયા. મહારાજ આખી રાત એજ સ્થિતિમાં પડી રહ્યા. બીજે દિવસે સહવારેજ ગામના લોકો તે બાજુએ શૌચવિધી માટે આવ્યા હતા. તેમાં કેટલાંક છોકરાં હતાં. ‘બાબા ગુસ્સે થાય, મારે તો લલે મારે કાંઈ હરકત નહીં’ એવો વિચાર કરી તેમણે મહારાજના શરીર ઉપરના કાંટા કહાડી નાંખ્યા અને તે છોકરાંઓએ મહારાજનો હાથ પકડી તેમને બહાર કહાડ્યા. પછી મહારાજ ત્યાંથી જે ઉઠ્યા તે સડક પર આવી રાહતાની સડકે ચાલતા થયા.

મહારાજ શિર્ડી આવ્યા ત્યારથી ગામમાંના ઘણાખરા લોકો તથા સાંધાબાબાના લક્તોમાંના કેટલાક લોકો પહેલેથીજ મહારાજનું સાંઝું ખમી શકતા નહીં. તેથી મહારાજ પોતાના શુવને વા શરીરને જે જે ત્રાસ કરી લેતા તે ત્રાસ માટે કોઈને દયા કે માયા આવતાં નહીં. રાહતાના દોલુશેઠને કોઈ કોઈ વખતે મહારાજની દયા આવતી અને તે કોઈ કોઈ વખત મહારાજ પાસે પ્રેમથી આવીને બેસતા. દોલુશેઠે મહારાજને ગુરૂ પેઠે

માન્યા હતા. પરંતુ મહારાજ કહેતા કે, “ મહને ગુરૂ પેઠે માન-
શો નહીં, હું કોઈનો ગુરૂ નથી અને થઈ (પણ) શકતો નથી. ”
મહારાજે દૌલુશેઠને પૂછ્યું, “ તહમો એ મહને ગુરૂ માન્યા તેની
શી નિશાની ? ” દૌલુશેઠ બોલ્યા, “ તહમો આજ્ઞા કરો તે પ્રમાણે
ચાલીશ, એજ નિશાની, ” મહારાજે કહ્યું, “ તહમો મ્હોટા લોક,
અમારા જેવા મૂર્ખની આજ્ઞા શું પાળશો ? ” દૌલુશેઠે કહ્યું, “ તમો
કહેશો તે પ્રમાણે ચાલીશ. ” મહારાજે કહ્યું, “ તમો ચાલતા નથી
અને હું કહેતો નથી. ” દૌલુશેઠ મ્હોટા શ્રીમંત વ્યાપારી હોઈ
બહુ અભિમાની હતા. હંમેશ મહારાજ પાસે આવી તે ઘડીભર
બેસતા. મહારાજ કહેતા, “ રોજ રોજ ના આવ્યાં કરો. ” છતાં
તે સાંભળતા નહીં. એક દિવસે મહારાજ પોતાની દેરમાં હોઈ
થોડા ગુસ્સામાં હોયા જેવા હોઈ વચ્ચે વચ્ચે રડતા પણ હતા.
એવામાં દૌલુશેઠ આવ્યા અને મહારાજના પગ ઉપર માથું મૂકી
તેમણે નમસ્કાર કર્યા. મહારાજે તરતજ તેમના માથા ઉપર એક
બે લાત મારી ગાળો દઈ તેમને બહાર કહાડી મૂક્યા. તે હાથ
જોડી વડના ઝાડ નીચે ઉભા રહ્યા હતા. તેમની સાથે હંમેશ
પ્રમાણે દસ પાંચ લોકો હતા તે પણ બધા હાથ જોડી, દૂર
ઉભા રહ્યા. મહારાજ ગાળ દેતા દેતા, “ જા, જા. અહીંથી ચાલી
જા. ” એમ કહેતાજ હતા. છતાં પણ તે દૌલુશેઠ પાછા હડી
ચાલ્યા જતા નહીં. દૌલુશેઠે મહારાજને પગે પડતી વખતે પો-
તાના જોડા બહાર કહાડી મૂક્યા હતા. ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં
તેમના તે જોડા હાથમાં લઈ તેમની સામેજ મહારાજ ગુસ્સાથી
બોલ્યા, “ જાય છે કે નહીં ? નહીં તો તારા આ જોડા હું મારા
માથામાં મારી લઈશ. ” એમ મહારાજે કહ્યું કે તરતજ દૌલુશેઠે
દૂરથીજ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા, અને કહ્યું, “ બાબા, એમ ના
કરશો. ” મહારાજ વધારેજ ગુસ્સે થઈ બોલ્યા, “ શું પગે પડે
છે માથું ? નીકળ અહીંથી. ” એમ કહી તેમના તે જોડા લઈ
મહારાજે તે બેઠે હાથે પોતાના માથામાં મારવા માંડ્યા. તેમની
તે અવસ્થા જોઈ દૌલુશેઠ વગેરે કોઈની પણ મહારાજ સામે જ-
વાની હિમ્મત ચાલી નહીં. મહારાજે ગુસ્સામાં કહ્યું, “ હું હવે

ત્યારે નામે સો વખત મહારા માથામા આ તારા જોડા મારી લઈશ. ” એમ કહી મહારાજ એક, બે ગણુવા લાગ્યા. લડાલડ માથામાં મારતા અને આંક ગણુતા જતા. આ જોઈ દૌલુશેઠ ગલ-રાઈ ગયા અને સડક ઉપર જઈ ઉભા રહ્યા. સો ગણુઈ રહ્યા એટલે તરતજ મહારાજે તે જોડા તેના શરીર ઉપર સડક ઉપર ફેંકી દીધા અને દેવળમાં જઈ પડી રહ્યા. દૌલુશેઠ પણ પગમાં ન પહેરતાં તે જોડા હાથમાં ઉચકી ઘેર લઈ ગયા અને ઘેર જઈ તે જોડા “ મહારાજના માથા ઉપરના ” તેથી તેને ઉત્તમ પ્રકારનું મળમલ મહુડાવી સુંદર જગ્યામાં, તેને માટે સુશોભિત ગાદી વગેરે કરી તેની ઉપર મૂકી તે જોડાની પૂજા કરતા, એમ પછી ખબર પડી.

મહારાજ પાસે ડૉ. પિલ્લે સાહેબ નિત્ય પ્રમાણે રોજ આવતાજ હતા અને થોડો વખત બેસી, મહારાજની લહેર હોય તો, પ્રસંગ પ્રમાણે કાંઈ બોલવાની જરૂર હોય તો બોલી આપ્યા જતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજના હાથની નાડી જોતા. એક મિનીટમાં કેટલા ધબકારા થાય છે તે પણ કોઈ કોઈ વખત તપાસતા. મહારાજને અન્ન પાણી છોડે સુમારે દોઢ વર્ષ થવા આવ્યું હતું. તેથી મહારાજના હાથની નાડીના ધબકારા ડોક્ટર સાહેબ ગણુવા લાગ્યા તો તે વીસની અંદર, બહાર, સુમારે અઢાર સુધી થયા. ડોક્ટર સાહેબ બહુજ વિસ્મીત થયા. અને મહારાજના જેવી સ્થિતિ આજ સુધી ક્યાંઈ જોઈ નથી, એમ કાવે તેને કહેતા. મસીદમાં પણ ડોક્ટર સાહેબ સાઈબાબાને કહેવા લાગ્યા કે, “ બાબા ખંડોબાના દેવળમાં મહારાજનું શરીર અન્ન પાણી વગર બહુજ પાતળું પડી ગયું છે અને નાડી બહુ શિથીલ (ધીમી) સૂક્ષ્મ થઈ ગઈ છે. દોઢ વર્ષ થયાં તેમના પેટમાં પાણીનું પણ ટીપું નથી. તેમને કાંઈ કહો. ” તે ઉપરથી વધારે ન બોલતાં સાઈબાબાએ કહ્યું, “ અરે, ભાઈ (ડોક્ટરને તે (ભાઉ) ભાઈ કહેતા) તેના હાથ, પગ, આખું શરીર બરૂ જેવું થઈ જશે. તેના અલ્લા માલિક છે. ” એટલાજ શબ્દો સાઈબાબાએ ઉચ્ચાર્યા.

પછી કેટલેક દિવસે ડોક્ટર સાહેબ મસીદમાં સાઈબાબા પાસે

બેઠા હતા, સુમારે આઠ નવ વાગ્યાનો સમય હતો ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થે સાઈબાબા પાસે બે કેરી આણી મૂકી. તે બેઉ કેરી હાથમાં લઈ સાઈબાબાએ તેનો વાસ લીધો અને બેઉ કેરીનું ચુંબન લીધાં બેવું કરી, ફરી ફરી વાસ લઈ તેમાંથી એક કેરી પોતાના બોળામાં મૂકી અને બીજી સાઈબાબાએ પોતે ખાધી. બોળામાં રાખેલી કેરી ડોક્ટર સાહેબને આપી, ખંડોબાના દેવળમાં મહારાજ પાસે તે લઈ જવા ડોક્ટર સાહેબને ઇસારો કર્યો. ડોક્ટર સાહેબે તે કેરી હાથમાં લઈ “ખંડોબાના દેવળમાં મહારાજને આપું કે ?” એમ સ્પષ્ટ પૂછ્યું તે ઉપરથી સાઈબાબાએ મ્હોટેથી કહ્યું, “અરે, હા.” અને બોલ્યા, “અહીં તહીં ન જતાં હમણાજ જા.” સાઈબાબાની આવી આજ્ઞા થતાંજ ડોક્ટર સાહેબ તે કેરી લઈ મહારાજ પાસે આવ્યા. મહારાજ દેવળના ખુણામાં અર્ધા પડ્યા બેવા બેઠા હતા. ડોક્ટર સાહેબે ખૂબ પ્રેમથી થોડું હસ્યા બેવું કરી તે કેરી મહારાજ આગળ મૂકી. મહારાજે કહ્યું, “કેમ, ડોક્ટર સાહેબ, આજે મસીદમાં શું આટલું હતું. આજે કેરીના સંબંધમાં સાઈબાબાએ કાંઈ ગમ્મત કરી કે ? આ કેરી મસીદમાંની હોય એમ મને લાગે છે. એવું મહારાજનું બોલવું—અંતર્જાનથી જાણે બધું બબરજ હોય એ પ્રમાણેનું સાંભળી ડોક્ટર સાહેબે ખુશ થઈ બેઉ કેરીની મસીદમાં બનેલી હકીકત મહારાજને કહી અને કહ્યું, “સાઈબાબાએ એક કેરી ખાઈ બીજી ખાસ આપને માટેજ મારી સાથે મોકલી છે. એ ઉપરથી સાઈબાબાનો ઉદ્દેશ એજ કે આ કેરી આપેજ ખાવી એમ દેખાય છે. સાઈબાબાની આજ્ઞાનો ભંગ આપનાથી થઈ શકે નહીં માટે મહારાજ આપે આ કેરી ખાવીજ જોઈએ. અને સાઈબાબાનો બીજો પણ એવો ઉદ્દેશ જણાય છે કે આ કેરીથી હવે આપે અન્ન ખાવાની શરૂઆત કરવી. આજ સુધી અન્ન પાણી વગરની આપની કડક મ્હોટી તપશ્ચર્યા થઈ છે. ઉપરાંત ફાવે તેવાં મહેનતનાં કામો કરી આપે દેહને કષ્ટ આપ્યું છે તેથી સાઈબાબાના મનમાં હવે આપનું આ તપ પૂરું કરવાનું (કરાવવાનું) હશે તેથી ખાવાપીવાની આજ્ઞાથી શરૂઆત કરવા માટે સાઈબાબાએ પોતાના હાથની કેરી પ્રથમ આપને આપી છે. આ ફળ સાઈબાબાએ પૂર્ણ

પ્રસાદ તરીકેજ આખું છે માટે એનો સ્વીકાર કરી આપે તે મહારાજ દેખતાંજ ખાવું પડશે કે જેથી તે પ્રમાણે સાધબાબાને કહેવાનું મહને સુગમ પડશે, આવી રીતે ખૂબ આગ્રહ પૂર્વક વિનંતી કરી તેથી, મહારાજે અનેક પ્રકારે “ના, ના” કહેતાં કહેતાં છેવટે “સાધબાબાની જે લીલા હોય તે ખરી” એમ કહી, મહારાજે તે કેરી હાથમાં લઈ તેની વાસ લીધી, પોતાના હોઠને લગાડી, અને ફરી નીચે મૂકી કહ્યું, કે મહેં વાસ લીધી અને મોંએ પણ લગાડી, તમો આટલું બોલ્યા તેથી તમારું માન રાખ્યું. હવે એનો ઉપયોગ તમો કરો.” મહારાજે એમ કહ્યું એટલે ડોક્ટર સાહેબે અતિશય લાડ અને પ્રેમથી વાત કરતાં કરતાં ખીસામાંથી ચાકુ કહાડ્યો અને, “મહારાજ, હું હવે એની ચીરીઓ કરી આપને આપું છું ત દયોજ” એમ કહી ડોક્ટર સાહેબે તરતજ એ કેરીની એક ચીરી કહાડી અને બહુ પ્રેમથી તે તેમની સામે ધરી, ‘હું લેવાનો નથી, મહારે નહીં જોઈએ’ વગેરે ખૂબ પ્રકારે મહારાજ બોલ્યા છતાં તેમના મનમાં શું આવ્યું તે કોણ જાણે, તેમણે ડોક્ટર સાહેબના હાથમાંથી તે ચીરી લીધી અને તેમના આગ્રહને લીધે તે ફક્ત જીભે લગાડી અને ખાધાં શિવાય એમની એમજ ડોક્ટર સાહેબને પાછી આપી દીધી. ડોક્ટર સાહેબે કહ્યું, “એટલી ચીરી તો ખાવી હતી ! એ સાધબાબાનો પૂર્ણ પ્રસાદ છે.” મહારાજે કહ્યું, “પ્રસાદ નહીં હોય (મળે) તો એ મહને ચાલશે. પરંતુ હવે (અજ પાણી ન લેતાં) આખરે શું થાય છે તે મહારે જોવું છે !” ડોક્ટર સાહેબે કહ્યું, “શું થવાનું ? આપનું જે થવાનું તે થઈ ગયું. સાધબાબા અને આપનામાં મહને ફરક દેખાતોજ નથી,” પછી મહારાજે તે આખી કેરી ડોક્ટર સાહેબને ખાવા કહ્યું તેથી ડોક્ટર સાહેબે મહારાજે આપેલી તે ચીરી અને બાકીની બધી કેરી ખાધી. મહારાજે તેમાંથી જીભે લગાડતાં જે અંશ પેટમાં ગયો તેના કરતાં વધારે અંશ પેટમાં જવા દીધો નહીં. ડોક્ટર સાહેબે કહ્યું, “મહારાજ, આપના હાથની નાડીના ધબકારા હવે બહુજ કમી થતા જાય છે. એક મિનીટમાં પંદર સોળ સુધી આવી ચૂક્યા છતાં આપની વૃત્તિમાં આપના ચહેરા ઉપર, વા શરીર ઉપર કોઈપણ પ્રકારે વિપરીત

ચિન્હો દેખાતાં નથી પણ આપની મૂર્તિ તેજોમય દેખાય છે તે ઉપરથી મ્હોટી અઘટિત ઈશ્વરી શક્તિ આપનામાં આવી છે એમ દેખાઈ આવે છે. પરંતુ લોકો કેવા આંધળા છે ? ” એ ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, “અરે હાલ પંદર સોળ સુધી આવ્યા. એમ થતાં થતાં એક ઉપર આવે એટલે થયું (પૂરું) ! ” ડૉક્ટર સાહેબે કહ્યું, “આપનું પૂરું કદી થઈ જશે નહીં. આપને હાથે જગતનાં ખૂબ મ્હોટાં મ્હોટાં કામો થવાનાં છે એવી મહારી પાકી ખાત્રી થઈ છે. ”

પછી કેટલેક દિવસે કાર્તિક મહિનાની અગીઆરસ આવી. તે દિવસે ઘણું ખરું બધાંને અપવાસજ હોય છે. બીજે દિવસે બારસે સાઈબાબાની પૂજા અને આરતિ કરનારા રા. સખારામ હરી ઉર્ફે બાપૂસાહેબ જોગને શી બુદ્ધિ થઈ તે કોણ જાણે પણ બપોરની આરતિ થયાં પછી બાપૂસાહેબે પૂછ્યું, “બાબા, બંડોબાના દેવળમાં ઉપાસની મહારાજ, ખૂબ દિવસથી અન્ન પાણી શિવાય અપવાસી છે; માટે તેમને ખાવા માટે નૈવેદ્ય પીરસી લઈ જાઉં કે ? ” સાઈબાબાએ થોડો વિચાર કર્યાં જેવું કરી કહ્યું, “શું તું એને માટે જમવાનું લઈ જાય છે. ” “હીક, તારા મનમાં એમજ હોય તો લઈ જા. ” સાઈબાબાએ એમ કહ્યું તે ઉપરથી બાપૂસાહેબે ઘેર આવી એક ખુમચો પીરસ્યો અને આગળના દિવસના અપવાસવાળા ભૂખ્યા બાપૂસાહેબ, પોતેજ સંહાળાં સાથે હાથમાં નૈવેદ્યનો ખુમચો લઈ બંડોબાના દેવળમાં ગયા. દેવળનું બારણું અંદરથી બંધ કરેલું હોઈ મહારાજ ખૂણામાં પડ્યા હતા. બાપૂસાહેબ નૈવેદ્ય લઈ દેવળના બારણા આગળ આવ્યા કે તેમના સ્વભાવ પ્રમાણે બીધાં કે ગભરાયાં શિવાય ઘાંટોં પાડી, “હું બારણું ઉઘાડો. ” એમ એમણે કહ્યું તે ઉપરથી મહારાજે પૂછ્યું, “કોણ છે ? ” બાપૂસાહેબે કહ્યું, “હું, સખારામ, બાબાના કહેવાથી તમારે ખાવા માટે નૈવેદ્ય પીરસી લાવ્યો છું. ” એ સાંભળતાંજ મહારાજ એકદમ ગુસ્સે થઈ ચ્હીડાઈ બાપૂસાહેબને ગાળ દેતાં દેતાં, “ચાલી જા ” એમ બારણું ઉઘાડ્યાં શિવાય અંદરને અંદરજ ખૂમ પાડતા રહ્યા. એટલામાં સાઈબાબાની ભક્તબાઈ ભીમાબાઈ ઉતાવળે ત્યાં આવી અને બારણા બહારથીજ,

બાબા, બાબા (એ મહારાજને બાબા કહેતી) તમારે માટે બાપૂસાહેબે નૈવેદ્ય આણ્યો છે. ઉઠો હવે બે કોળીઆ ખાઈ લો. ” એમ કહેતાં કહેતાં બીમાબાઈએ એકદમ દેવળનું બારણું ઉઘાડ્યું. એટલે મહારાજ એકદમ ચ્હીડાઈ તેના શરીર ઉપર ધસ્યા અને દેવળની બહાર આવી તેને એક બે થપ્પડ મારી, ‘ તું શિષ્ટાઈ કરવા આવી છે કે ? ’ વગેરે તેને પણ ગાળબેળ કરવા માંડી. બાપૂસાહેબ, મહારાજ બહાર આવ્યા કે તરતજ પાછા હટી વડના ઝાડ નીચે નૈવેદ્યનો ખુમચો લઈ ઉભા હતા. બાપૂસાહેબ પણ સ્વભાવે સ્પષ્ટવક્ત્ર હોવાથી તેમણે પણ મહારાજ સાથે ગુસ્સે થયા જેવું કરી અદ્રાતદ્રા (મ્હોંમાં આવે તે) બોલ્યાં કર્યું. “ મ્હું તમારે માટે નૈવેદ્ય આણ્યો અને સાધબાબાએ કહ્યું તેથી આણ્યો. તો એનું શું કરવું ? તમારે ખાવો જોઈએ. ” મહારાજે કહ્યું, “ જેમ બીજા નૈવેદ્ય લાવનારા અહીં નૈવેદ્ય લાવી બહારને બહાર કાગડા કુત્રાને નાંખે છે તે પ્રમાણે ત્હમો અહીં કાગડા કુત્રાને ખવરાવી (ચાલ્યા) જાવ. ” બાપૂસાહેબે કહ્યું, “ મ્હું તમારે માટે આણ્યો છે, કાગડા માટે નહીં. ” મહારાજે કહ્યું, “ હું કાગડો કુત્રોજ તો છું. કાગડા કુત્રાને આપો એટલે મ્હનેજ આખ્યા જેવું થાય છે. ” બાપૂસાહેબે કહ્યું, “ હું તે જાણતો નથી. તમો ખાતા હો તો મૂકું નહીં તો લઈ જઈછું. ” મહારાજે ગુસ્સામાંજ કહ્યું, “ કુત્રા કાગડાને નહીં નાંખે તો જા ચાલી અહીંથી. ” બાપૂસાહેબ પણ ભૂખ્યા હતા. હતા, બે વાગ્યાનો વખત, ઉપરથી તાપ અને નીચે પગ દાઝે એવી પરિસ્થિતિમાં તે પણ ગભરાઈ ગયા હતા તેથી એમણે ઘાંટો પાડી મહારાજને કહ્યું, “ ત્યારે શા માટે અમને અહીં લાવવાની ફરજ પાડી ? ” બાપૂસાહેબે આમ અદ્રાતદ્રા બોલ્યાં કર્યું; જલદી જતા પણ રહ્યા નહીં, તેથી મહારાજે એક ન્હાનો સાધારણ મ્હોટાં સોપારી જેવડો એક કાંકરો લઈ, તે જતા રહે તે માટે તેમના શરીર ઉપર માર્યો, અને તે તેમના ડાબા હાથ ઉપર લાગી થોડું લોહી નીકળ્યા જેવું થયું. પછી તો બાપૂસાહેબ ખૂબજ ગુસ્સે થઈ ફાવે તેમ બોલવા લાગ્યા. “ મ્હને શા માટે પત્થર મારે છે ? ” મહારાજે કહ્યું, “ મ્હું માર્યો તો તમે પણ

મારો.” બાપૂસાહેબે કહ્યું, “હું શા માટે મારું તબોજ મ્હને ફરીથી મારો એટલે તમને દેખાડું છું છું છે તે.” મહારાજે કહ્યું, “અરે, એક મારીનેજ બે તમારા સંબંધનું કામ પૂરું થયું તો હવે ફરી શા માટે મારવા?” વગેરે વાઠવાઠી કરતા બેઉ જણા સડક સુધી આવ્યા. એટલામાં ગામના કેટલાક લોકો ત્યાં ભેગા થયા. તે વખતે મહારાજના શરીર ઉપર કાંઈજ નહોતું. બાપૂસાહેબે ગામમાંના લોકોને કહ્યું, “પકડોરે આ’ને અને લઈ આવો સાઈબાબા પાસે. પેટમાં અન્ન નથી, પાણી નથી, બધાં હાડકાં પણ બહાર નીકળ્યાં છે છતાં એને મસ્તી કેટલી છે!” તે લોકો બાપૂસાહેબના ઓળખાણના હોઈ મહારાજને ગાંડા, પાગલ સમજી તેમના સારામાં રાજી ન હોનારામાંના હતા. પછી તેમનામાંથી બે ત્રણ જણા મહારાજને બેઉ બાજુએ હાથથી પકડી બાપૂસાહેબના વાડામાં (મકાનમાં) લઈ ગયા, ત્યાંની અંદરની ઓસરીમાં થાંભલા સાથે દોરડાંથી બાંધી મૂક્યા, અને તે લોકો આમતેમ ચાલ્યા ગયા. બાપુસાહેબ પણ અંદર ઘરમાં જમવા (પારણા કરવા) ગયા. થોડી વારે બાપૂસાહેબ જમી રહ્યા એટલે એમણે મહારાજને છોડ્યા અને મસીદમાં લઈ ગયા. તે વખતે ખૂબ લોકો મહારાજની ગમ્મત જોવા ભેગા થયા. સાઈબાબાની સામે મહારાજને લઈ મઠ ઉભા કર્યા. મહારાજ, નીચું ડોકું ઘાલી, કાંઈ પણ બોલ્યા શિવાય ઉભા હતા. બાપૂસાહેબ વગેરે લોકોએ મહારાજ સંબંધી સાઈબાબા પાસે તકરાર ઉઠાવી. જવાબ આપવા ખાતર સાઈબાબા એટલુંજ બોલ્યા, “તે મ્હોટા અલ્લાનો છે. એને રસ્તે કોઈએ જવું નહીં.” અને મહારાજ તરફ જોઈ કહ્યું, “અરે મુંગા ચુગા બેસી રહેવું.” એવી રીતે થોડો વખત મહારાજ ત્યાં રહ્યા, પછી લોકોએ તેમને છોડી મૂક્યા અને મહારાજ પોતાના મુકામ ઉપર દેવળમાં પાછા આવ્યા.

ગમે ત્યાં પણ સત્પુરૂષ, અવતારી વિભૂતિ પ્રકટ થાય અને જગતમાં તેનો પ્રભાવ ફેલાતો બય એટલે તે સત્પુરૂષદ્વારા કોઈની કોઈ રીતની તો કોઈની કોઈ રીતની એવી જુદી જુદી વાસનાઓનો લોકોને લાલ થાય તે માટે સેંકડો ઠેકણાંના સારા

માઠા સ્વભાવવાળા શ્રી પુરુષોત્તમ મેળે લેળે થાયજ છે. તે પ્રમાણે સાધનાના પાસે આવનારા લોકોમાં ગાંડો ન હોઈ, બળ-બળરીથી વેલછા ધારણ કરેલ, શરીરે સશક્ત એવો નાનાવલી નામનો ચાંદવડથી એક ગૃહસ્થ આવ્યો. તે કણાડો પ્રાણાય હતા તે શિર્ડીમાં આવ્યો ત્યારથી ખોટીજ ગાંડાઈ (ખોટુંજ ગાંડપણ) ધારણ કરી ફાવે તે લોકોને ફાવે તે પ્રમાણે ત્રાસ આપતો. દેવળમાં આવી મહારાજને પણ તે અનેક રીતે ત્રાસ આપવા લાગ્યો. ગમે ત્યાંની ગમે તેવી દુર્ગંધ લાવી તે મહારાજના માથા ઉપર કે શરીર ઉપર નાંખતો, અને મહારાજની ગેરહાજરીમાં દેવળમાં હધી પણ ભરતો. કોઈની હજમતના વાળ, છાણ, કચરો ગુ બગેરે લીનું લીનું લાવી મહારાજના શરીર ઉપર નાંખતો, ગાંડા વેલા ચાળા કરતો. મહારાજની સામે ફાવે તેમ બેસવું, ગમે તે હાવભાવ કરવા, હાથ પકડી મહારાજને ગમે ત્યાં ચલાવવા (ફેરવવા) રાત્રે અપરાત્રે (ગમે તેટલી સાત્ર વીતી હોય તો એ) આવી મહારાજના દેવળનું બારણું હથમચાવી અંદર ઘુસી ત્રાસ આપવો, એવું એવું એનું ચાલતું. કોઈ કોઈ વખતે દોરડાં સાથે બાંધીજ મૂકતો. આવી રીતે એણે મહારાજનો અનેક રીતે છળ કરવા માંડ્યો. એક દિવસ મહારાજને, બળબળરીથી ખેંચી, મસીદમાં સાધનાના પાસે લઈ ગયો. મહારાજના શરીર ઉપર ફાટ્યા તુટ્યા લોચા હતા તે શરીર ઉપરથી કહાડી લઈ લોકો વચ્ચે તેણે મહારાજને નાગમ ઉઘાડા કર્યા અને તેમનો હાથ પકડી સાધનાનાની સામે બધા લોકોમાં બેસાડતો જાય અને હિઠાડતો જાય. આવી રીતે ખૂબ ઉઠ બેસ કરાવી અને તેમના નાગાં ઉઘાડાં શરીર આગળ પોતે વાંકુ ચુકુ મ્હોં કરી, કાંઈ બળડતાં બમડતાં મહારાજની આગળ પાછળ ફાવે તેવા ચાળા લાંબા વખત સુખી તે કરતો રહ્યો. મધ્ય મહારાજના શરીર ઉપરનાં ફાટ્યાં તુટ્યાં પોતે મ્હોં પોતે પહેરેલું ધોતીઉં તેણે મહારાજને પોતાને હાથે મ્હોંરાખું. આ આ મ્હોંરે ફાવે તે રીતે મહારાજનો તે બખતે છળ કર્યો; છતાં ચલાવતો, લીનું બાણું કરી એક ચક્કર પણ ન બોલતાં તેને એમ કરે તેમ કરતાજ લીધું.

સહનશક્તિની બહાર ગયું તે વખતે મહારાજ રડવા લાગ્યા; પરંતુ નાનાવલીને અથવા બીજા કોઈને પણ મહારાજની દયા આવી નહીં. છેવટે તેજ કંટાળ્યો; તે વખતે તેણે પોતાની મેળેજ મહારાજને કહ્યું, “જા.” મહારાજ ત્યાંથી રડતા રડતા નીકળ્યા. જતાં જતાં વચ્ચેજ રસ્તા ઉપર ધોતીઈ કહાડી ફેંકી દીધું અને નાગા ઉઘાડાજ મહારાજ પોતાના મુકામ ઉપર દેવળમાં ગયા.

મહારાજને શિડી આવે લગલગ સાડાત્રણ વર્ષ થવા આવ્યાં તેમાંથી પહેલું વર્ષ કોઈ વખત અન્ન પાણી ખાવું, કોઈ વખત ન ખાવું, એમ ગયું. પછી વર્ષ વીત્યાં પછીની સંક્રાંતિથી ખાવા પીવાનું તદ્દન બંધ થઈ ગયું અને લગલગ અઢી વર્ષો ઉપર વર્ણન કર્યા પ્રમાણે ગયાં. પછી એક દિવસે સાંઘળાબાના નૈવેદ્ય-માંથી થોડુંક દુધ સાર્મળાબાએ ડોક્ટર પિલ્લેને આપી તેમને મહારાજ પાસે જવા કહ્યું અને ‘તેને કહે એ લે તો જા.’ એમ ડોક્ટર સાહેબને જતાં જતાં કહ્યું. તે દિવસ પણ સંક્રાંતિ ગયાં પછી સાત આઠ દિવસની અંદરનોજ દિવસ હતો. ડૉ. પિલ્લેએ તે દુધ મહારાજ પાસે લઈ જઈ સાંઘળાબાએ કહ્યા પ્રમાણે મહારાજને કહ્યું. “સાંઘળાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે આપે આ દુધ લેવુંજ જોઈએ. એવી રીતે ખૂબ પ્રકારે ડોક્ટર સાહેબે આગ્રહ કર્યો તેથી મહારાજના મનમાં આવ્યું કે, “સાંઘળાબાના મનમાં હવેથી કાંઈ પણ લયાં કરવું એમ દેખાય છે.” મન સાથે નિશ્ચય કરી તે દુધનો એકજ ઘોટ મહારાજે લીધો. ડોક્ટર સાહેબે એમણે આણેલું બધુંજ દુધ લેવા માટે મહારાજને આગ્રહ કર્યો પરંતુ, “હાલ હું વધારે લેતો નથી. તે ઠંડું છે. આજ સુધી મેં કાંઈ પણ ખાધું નહીં અને મહારાજ શરીરને કોઈપણ પ્રકારે ત્રાસ વગેરે થયાં નહીં. હવે જો મહારે થોડું દુધ વગેરે લેવાં પડે તો શરીર પ્રકૃતિ કેમ રહેશે કોણ જાણે ? એમ મહારાજે કહ્યું. ડોક્ટરે કહ્યું “આપ કાંઈ ચિંતા ન કરો, આપ શિડીમાં રહેવા ઇચ્છતા નહોતા છતાં સાંઘળાબાએજ ચાર વર્ષ રાખી લીધા છે તો આપની બધી જવાબદારી સાંઘળાબા ઉપરજ છે. આપ પણ આજ સુધી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાર વર્ષો કહાડતા આવ્યા છો માટે રહેલ

વખત દરમ્યાન સાઈબાબા બધું નિભાવી લેશેજ. આપની પાસે જગતના કલ્યાણની જે જે ચીજો એમને કરાવી લેવી હશે તે તે બધી તે કરાવી લેશેજ એમાં કાંઈ સંશય નથી. માટે કાંઈ પણ વિચાર કર્યા શિવાય આપ એટલું દુધ લઈ લો.” મહારાજે કહ્યું, “હવે આ વખતે તો કાંઈ લેતો નથી. પહેલેથી દુધ લેવાની મહને ટેવ નથી અને તે સદતું પણ નથી. એવો પહેલાનો અનુભવ છે થોડીક કોપ્રી વગેરે લેવાનો પહેલાં કોઈ કોઈ વખત વહિવટ હતો.” ડૉક્ટર સાહેબે કહ્યું, “ઠીક ત્યારે, આજે રાત્રે કોપ્રીજ કરી લઈ આવીશ,” વગેરે વગેરે બોલવું થયાં પછી ડૉક્ટર સાહેબ ગયા. સંધ્યાકાળે ડૉક્ટર સાહેબ મસીદમાં ગયા ત્યારે (એટલે) એમણે સાઈબાબાને પૂછ્યું, “મહારાજને એકદમ દુધ સદશે નહીં માટે એમાં થોડી કોપ્રી નાંખવી કે?” સાઈબાબાએ કહ્યું, “અરે, હા હા કાંઈ પણ આપવું અને કાંઈ પણ ખાવું, તેને કહેવું કે તું ગમે ત્યાં હોય પણ તારી પાસે હું છુંજ. ગભરાઈશ નહીં એમ કહે.” બાબાના આ શબ્દ સાંભળી ડૉક્ટર પિલ્લેને બહુ આનંદ થયો. ડૉ. પિલ્લેને બીજાં કરતાં મહારાજનો સહવાસ પુષ્કળ થયો હતો તેથી તેમનો મહારાજપર ખૂબ પ્રેમ બંધાયો હતો. તેથી ખૂબ આનંદથી (પ્રેમથી) દુર્ગાબાઈ કરમરકર પાસે આવી તેમને કહ્યું કે “સાઈબાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે આજે મહારાજ માટે કોપ્રી કરી લઈ જવાની છે અને મહારાજે પણ તે લેવાનું કબૂલ કર્યું છે.” દુર્ગાબાઈ આ પહેલાંજ પ્રસંગોપાત મહારાજ પાસે હંમેશા આવતાં હતાંજ અને મહારાજને માટે કાંઈ પણ કરવાની જરૂર હોય તે બધું દુર્ગાબાઈ કરતાં. મહારાજનું જે કાંઈ કામ હોય તે બધું દુર્ગાબાઈને કરવાની સાઈબાબા તરફથી પહેલાંજ આજ્ઞા થઈ હતી. તેથી તે પ્રમાણે રાત્રે નવ વાગે દુર્ગાબાઈએ પાણી નાંખ્યા શિવાય ગાયના દુધમાં પ્રમાણસર કોપ્રી અને ખાંડ નાંખી ઉકાળી દુધની કોપ્રી બહુ કાળજીથી તૈયાર કરી, ડૉક્ટર સાહેબને સાથે લઈ હાથમાં ફાનસ લઈ તે બેઠે જણાં દેવળમાં આવ્યાં. પછી મહારાજ સાહેબની કેટલીક વાતોચીતો થઈ રહ્યાં પછી દસ વાગ્યા બાદ

દુર્ગાબાઈએ આણેલી કાંકી, ગરમ ગરમ સુમારે અર્ધો કપ મહારાજને લીધી. ત્યારથી મહારાજ રોજ આખો દિવસ કાંઈ પણ ખાતા નહીં. ફક્ત રાત્રે અગીઆર વાગે એકજ વખત અર્ધો પોણો કપ કાંકી લેતા. પછી કેટલેક દિવસે થોડી થોડી વધારતા જઈ દોઢ બે કપ સુધી કાંકીજ તે લેતા.

આજ સુધી મહારાજ જે કે અન્ન પાણી શિવાય ઘણાં દિવસો સુધી રહ્યા હતા છતાં તે દેવળમાં સ્વસ્થ પડી રહેતા નહોતા. ઘણું ખરું બહારજ મહેનતનાં કામો કર્યા કરતા. તેમાંએ જે કાંઈ કામ નજ જડે તો અહીં તહીંથી ખૂબ છાણુ ભેગું કરી લઈ આવતા અને દેવળની સામેના ચોગાનમાં તેના છાણુ ધાપી મૂકતા. છાણુ ધાપતા ધાપતા કોઈને અક્ષરે સ્પષ્ટ સમજાય નહીં એવી રીતના શબ્દોમાં પોતાના મન સાથેજ કાંઈ ગણુગણુતા જતા અને એક (બીજી) બાબુથી છાણુ ધાપતા જતા. આમ ઘણા દિવસો સુધી છાણુ બનાવતા હતા. તેથી તે છાણુ બહુ ભેગાં થયાં હતાં. દેવળની અંદર જે ભાગમાં તે બેસતા હતા તેની ઉલટી (પીઠ પાછળ) બાબુના દરવાજાની પાછળ તે બધાં છાણુનો ઢગલો રચી મૂક્યો હતો. પછી જ્યારે મહારાજને દેવળ છોડવાનો વખત આવ્યો ત્યારે બધાં છાણુ મહારાજને દુર્ગાબાઈને સ્વાધીન કર્યા. ઉપરાંત કેઈનાં પણ મેલાં કપડાં, ન્હાનાં છોકરાંનાં ગુથી ભરેલાં કપડાં, તથા ગામમાંનાં કોઈનાં પણ કપડાં વિગેરે ધોવાનું કામ તે કરતા. તેવીજ રીતે ગમે તેનાં વાસણુ કુસણુ પણ ધસી આપતા.

મહારાજ રાત્રે એક વખત કેમ ન હોય પણ કાંકી લે છે એ વાતની કોઈક કોઈકને ખબર પડ્યાથી ખૂબ જણાં મહારાજ માટે કાંકી લઈ આવતા. મહારાજ બધાંને કહેતા, કોઈએ લાભ્યાં ન કરવી, હું એટલી (બધી) કાંઈ લેતો નથી, છતાં લાવવાના લાવતાજ હતા. પરંતુ મહારાજને વધારેમાં વધારે ન્હાના બે કપથી વધુ લીધી નહીં. લીધાં પછી બાકી રહેલી કાંકી ડૉ. પિન્ડે જગેરે કોઈ પાસે હાજર હોય તેને મહારાજ આપતા. ઉપરાંત ત્યાં જુદાં હતાં તેને ખસા હતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજની લાહેર ન હોય તો તે લેતા પણ નહીં. કાંકી લેવાને ઘરમાં જે મહારાજ કુતસાચાં

હોય તો તે કોફી લાવનારને પાસે પણ આવવા ન હેતા, ગાળો દઈ કહાડી મૂકતા. એક વખત ડૉક્ટર પિલ્લે, ભાઈ, દુર્ગાબાઈ એવા ચાર પાંચ જણા હાથમાં ફાનસ તથા કોફીનું વાસણ લઈ આવ્યા. મહારાજ તે વખતે ગુસ્સામાં હતા તેથી કોઈને અંદર આવવા હેતા નહોતા. પરંતુ મહારાજ મારે તો હરકત નહીં, પણ તેમને કોફી પીવડાવીનેજ જવું એ વિચારથી દુર્ગાબાઈ, ડૉક્ટર પિલ્લે વગેરે એ ત્રણ જણા બળજબરીથી અંદર ઘુસવા માંડ્યા. આ જોઈ મહારાજે બધાનાં કોફીનાં વાસણો ઝૂંટાવી લઈ ફેંકી દીધાં અને ફાનસ નીચે મૂક્યું હતું તે પણ ઉંચકી મહારાજે એક પથ્થર ઉપર જોરથી ફેંક્યું. મહારાજની આવી સ્થિતિ જોઈ બધાં પાછા જવા નીકળ્યાં. મહારાજે જોરથી પથ્થર પર ફાનસ નાંખ્યું (પછાડ્યું) હોવા છતાં તે કુટ્યું નહીં, દીવો રજવાયો નહીં અને બત્તીનો ભડકો પણ ન થયો. ફાનસને એમને એમ જોઈ બધાંને આશ્ચર્ય થયું અને તે ફાનસ લઈ બધાં પાછાં ગયાં. પછી ગામમાં પેસતાં એક એવું આશ્ચર્ય થયું કે તે લોકોના હાથમાં બળતું પ્રકાશવાળું ફાનસ હોવા છતાં કોફી લઈ આવેલાં બધાં લોકો આખા ગામમાં ફરી બહાર નીકળતાં, વળી ગામમાં જતા વળી બહાર નીકળતાં, એમ આખી રાત કરતાજ રહ્યા, પણ તેમને પોતાનાં ઘર જડ્યાં નહીં. આ લોકો કાંઈ નવા નહોતા. ઘણા દિવસથી શિડીમાં રહેતા હોઈ તે બધાંને હંમેશનો અવર જવરનો રસ્તો બળર હતો અને ગામ નહાનુંજ હતું. એમ હોવા છતાં તે બધા સમજણવાળા લોકોને કેટલાએ વખત સુધી ગામમાં પેઠાં પછી પોતાનાં ઠેકાણાં જડ્યાં નહીં એવા કાંઈ પણ ભુલાવામાં પડી ગયા. આનું બધાંને આશ્ચર્ય થયું અને એ સાર્થબાબાની કહો અથવા મહારાજની કહો કાંઈ પણ લીલા હશે એમ તેમને લાગવા માંડ્યું. પછી સાર્થબાબાની કોકડ આરતિનો ઘંટ થયો ત્યારે કેટલાક ગામના લોકોએ તેમને તેમનાં ઘરો દેખાડ્યાં.

એક વખત સાર્થબાબા પાસે બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનો, બેઉ આંખે આંધળો એક ગૃહસ્થ શિડી સહકુટુંબ આવ્યો. સાર્થબાબાની કૃપાથી પોતાની આંખો સાજી થાય અને દેખાવા માંડે એ હેતુથી

સાધનાબા પાસે તે હંમેશ જતો. પરંતુ સાધનાબા તે આંધળા ગૃહસ્થને કદી સરળ ઉત્તર આપતા નહીં. પછી કેટલાક લોકોના કહેવાથી બે ત્રણ ગૃહસ્થોને સાથે લઈ તે આંધળો ગૃહસ્થ દેવળમાં મહારાજ પાસે આવ્યો. મહારાજ પોતાની જગ્યા ઉપર અર્ધા પડ્યા હતા. તે આંધળો ગૃહસ્થ નમસ્કાર કરી મહારાજ પાસે બેઠો અને પોતાની આંખો સારી થાય તે માટે મહારાજને વિનંતી કરવા લાગ્યો. મહારાજે તેના તરફ થોડો વખત જોયાં કર્યું અને પછી મ્હોટે મ્હોટેથી રાગ કહાડી રડવા લાગ્યા. લાંબો વખત સુધી રડતાં રડતાં છેવટે કહ્યું, “લક્ષ્મી માણસ, આ’વા સાધનાબા જેવા સમર્થ પાસે આવી પાપ વધારનારી આ’વી ચામડાની આંખો શા માટે માંગે છે? તે સમર્થજ છે. આ ચામડાની આંખો આપવાનું એમને અશક્ય નથી, પરંતુ ચામડાની આંખો મેળવી હવે તારે શું કરવું છે? ત્હારી આયુષ્ય મર્યાદાજ વધુ ન હોય તો આંખો મેળવે તને શો ફાયદો? માટે સાધનાબા પાસે આ બાહ્ય આંખો ન માંગતાં જ્ઞાન ચક્ષુ માંગી લે, અને તે જ્ઞાન ચક્ષુ મેળવવાનો તમારો અધિકાર છે!” એવુંજ બીજું કાંઈ ઉપદેશદાયક મહારાજ રડતા રડતા બોલતા હતા એવામાંજ તે ગૃહસ્થના હૃદયમાં એકદમ જ્ઞાન પ્રકાશ પ્રકટ થઈ તે ગૃહસ્થનું પણ હૃદય ભરાઈ આવી તે રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો. “આપની આજ્ઞા પ્રમાણે સાધનાબા પાસે આ આંખો માંગીશ નહીં. મ્હનેજ હવે મ્હારા હૃદયમાં પ્રકાશ પડી નિશ્ચય થયો છે કે, સાધનાબા પાસે હવે જ્ઞાન ચક્ષુજ માંગીશ,” વગેરે વગેરે સંભાષણ થયાં પછી તે આંધળો ગૃહસ્થ બધાં સાથે પાછો ગયો. આ ઉપરથી ધ્યાનમાં આવશે કે મહારાજને તે આંધળાની આયુષ્ય મર્યાદા સમજાઈ હોવી જોઈએ અને તેથીજ જ્ઞાન ચક્ષુ માંગી લેવા માટે એમણે એને ઉપદેશ કર્યો. તે પ્રમાણે સાધનાબા પાસે તેણે પણ તેજ માંગણી કરી અને પછી એક મહિના પછી થોડા દિવસમાંજ બે ત્રણ દિવસ માંદગી ભોગવી ત્યાં (શિડીમાંજ) તે ગુજરી ગયો. તેના મરણ પહેલાં તેને જ્ઞાન દૃષ્ટિ આવી તે પુષ્કળ લોકોને જ્ઞાનની વાતો કહેતો, અને આખરે આનંદમાં તેણે પોતાનો અંત આણ્યો. સાધનાબાએ પણ તેને વિષે

ઉદ્ગાર કહાડ્યા કે, તે મર્યો નથી, તે તો અમર થઈ આનંદમાં ગયો. પણ તેની સ્ત્રી ફક્ત મરી ગઈ. એ'નો અર્થ તેની શરીર પ્રકૃતિ વા માયા મરી ગઈ. આ ઉપરથી તેનું ભવિષ્ય મહારાજને પહેલેથીજ સમજાયું હતું એમ સિદ્ધ થાય છે.

તેવીજ રીતે એક વખત જબ્દાર સંસ્થાનના અધિપતિ સહ-કુટુંબ સહ પરિવાર સાઈબાબાના દર્શને આવ્યા હતા. તે રાજાને મહારાજની ખબર પડી તેથી એક મ્હોટા ચાંદીના ખુમચામાં પુષ્કળ ફળો, મેવા તથા કેટલાક રૂપીઆ વગેરે ભરી ઉપર જરીથી ભરેલો રૂમાલ ઢાંકી તેમના એક કારકુન સાથે તે ખુમચો એમણે મહારાજને મોકલ્યો. તે કારકુનને જોતાંજ મ્હોટે મ્હોટેથી રાગ કહાડી રડતાં રડતાં તથા કેટલીક ગાળો પણ દેતાં દેતાં મહારાજે તેના હાથમાંનો તે ખુમચો લઈ દેવળની બહારને બહારજ વડના ઝાડ નીચે સડક પાસે ખાડામાં તે બધો ખુમચોને ખુમચો ફેંકી દીધો અને રડતાં રડતાં કહ્યું, ‘જા હવે તારી ઉપર સાઈબાબાની કૃપા છે; સાઈબાબા એમના પગ પાસે તને કાયમ માટે રાખી લેશે અને તારું કલ્યાણજ છે.’ એમ બોલી મહારાજ દેવળમાં જવા લાગ્યા અને તે કારકુન દૂરથીજ સાષ્ટાંગનમસ્કાર કરી પાછો ગયો. આ બોલવાનો હેતુ શું હતો તેની કલ્પના પહેલાં કોઈને આવી નહીં. પરંતુ પછી ચાર પાંચ દિવસે તે કારકુનને એક રાત્રિએ કોલેરા થયો અને બીજે દિવસે સહવારે શિડીમાંજ સાઈ-બાબાના ચરણ ઉપર તેણે પોતાનો દેહ છોડ્યો ત્યારે, ‘સાઈબાબા તને કાયમ માટે રાખી લેશે,’ એ મહારાજના બોલોનો ઉદ્દેશ બધાના ધ્યાનમાં આવ્યો. જબ્દારના મહારાજા ઘણા દિવસો શિડી રહ્યા અને તે દરમ્યાન રોજ એમનાં સ્ત્રી સાથે મહારાજ પાસે આવતા. મહારાજે પહેલાંજ કહ્યું, ‘તમો સરકાર લોકો છો. તમારે યોગ્ય આ દેવળમાં જગ્યા નથી,’ પહેલાં કહ્યુંજ છે કે દેવળમાં ઘુંટણ જેટલો કચરો ભેગો થયો હતો. તે દેવળમાંની ગંદી જગ્યા જોઈને પણ કોઈપણ પ્રકારે કંટાળો ન કરતાં બહુ નમ્રતાથી તે રાજા બોલવા લાગ્યા, “મહારાજ હું આપની આગળ કોઈપણ પ્રકારે મ્હોટો નથી. હું આપની પાસે આવ્યો તે સર-કાર વા રાજા વગેરેનું મ્હોટાપણું વિસરી જઈ આવ્યો છું. માટે

આપની જગ્યા ગમે તેટલી ગંદી હોય તો પણ આપની પાસે બેસવામાં મહેને આનંદજ લાગે છે. એમ સાંભળી મહારાજે તે રાજા અને રાણીને અંદર આવી બેસવા ઇસારો કર્યો અને તે બેઉ જણા કચરા કસ્તરમાં દેવળમાં બેઠાં. તે બેઉની સ્થિતિને અનુસરી મહારાજે કેટલોક ઉપદેશ કર્યો. તે સાંભળી, તેમને પ્રેમનો ઉભરો આવી, આંખદ્વારા અશ્રુ સારતા, હાથ જોડી, નીચું માથું કરી, તે બધો ઉપદેશ તે બેઉ (રાજા અને રાણી) સાંભળતાં બેઠાં હતાં. થોડે વખતે, “જા, હવે, સંધ્યાકાળ થઈ.” એમ કહી તેમને જવા માટે મહારાજે પરવાનગી આપી. આ પ્રમાણે તે રોજ આવતા અને રોજ મહારાજની ઉપદેશપ્રદ વાત સાંભળતા.

હવે મહારાજના ચાર વર્ષ પૂરાં થવા આવ્યાં. આખર આખર તો મહારાજ પણ ત્યાંના લોકોના ત્રાસથી તદ્દન કંટાળી ગયા હતા. હવે ચાર વર્ષ બાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે પૂરાં થયાં પછી આગળ જે થવાનું હોય તે થશે. પરંતુ આપણે હવે અહીંથી ગમે ત્યાં કેટલોક દિવસ તો જવું એમ મહારાજના મનમાં આવવા લાગ્યું. પછી થોડાજ દિવસમાં ડૉક્ટર પિલ્લેના સ્નેહી ડૉક્ટર ગણપતરાવ પંડિત નામના સરકારી નોકર હતા, અને જેમની નાગપુરની પાસે શિંદી ગામના દવાખાનામાં બદલી થઈ હતી તે, ડામ ઉપર હાજર થતા પહેલાં સાંઈબાબાને દર્શને આવ્યા. તેમને પણ યોગી સત્પુરૂષ જેવા મહાત્માઓના સહવાસનો છંદ હતો. ડૉક્ટર પિલ્લે ગણપતરાવ ડૉક્ટરને મહારાજ પાસે લઈ ગયા અને ગણપતરાવ ડૉક્ટરને પણ મહારાજ તરફ જોઈ એવી અપૂર્વ મહત્ત્વિમ્વતીનું આજ્ઞા પોતાને દર્શન થયું તેથી તે પોતાને ધન્ય ગણવા લાગ્યા. જૂળ પ્રેમ તથા આદરથી તેમણે મહારાજને નમસ્કાર કર્યા કર્યા. તેજ વખતે મહારાજ એમને ત્યાં રહે અને એમની થોડી સેવાનો સ્વીકાર કરે એવી ઇચ્છા એમણે ડૉ. પિલ્લે મારફતે દર્શાવી. “શિંદી મહારી બદલી થઈ છે. હું પોતે ડૉક્ટર હોવાથી આપને શારીરિક તકલીફ કોઈ પણ પ્રકારે ન થવા દેતાં આપનું શરીર તદ્દન અસ્થિચર્મ થઈ

ગયું છે તેથી તેને કુલ પેઠે હું લઈ જઈશ. શિંદીમાં આપને ફાવે તેટલા દિવસ અને ફાવે તેવી નિવાંત (એકાંત) જગ્યામાં કોઈનો પણ ત્રાસ થાય નહીં એવી રીતે હું આપને રાખીશ એમ એમણે સૂચવ્યું તે બધું સાંભળી લઈ મહારાજે ડૉ. પિલ્લેને કહ્યું કે, આ તમારા સ્નેહી ગણપતરાવને આજ પર્યંતની મહારી સ્થિતિ ખબર નથી અને મહુને સાથે લઈ જવાની એ ઇચ્છા કરે છે ! માટે તમારા સ્નેહીને કહો કે મહારી ભાંજગડમાં ના પડે. હાલ તમો બેઠે જાવ, ફરી પૂરતો વિચાર કરો. પછી મહુને જે સૂઝશે તે કહીશ.” મહારાજે એમ કહ્યાથી તે બેઠે ઉઠી ગયા. ગણપતરાવ ડૉક્ટરથી જોટલા દિવસ રહેવાય એમ હતું તેટલા દિવસ રહી તે દરમ્યાન અને પછી રજા પૂરી થવા આવી ત્યારે પણ, વચ્ચે વચ્ચેથી મહારાજને લઈ જવા માટે તે હંમેશા વિનંતી કરતાજ હતા. છેવટે ડૉ. પિલ્લેને મહારાજે કહ્યું, “આ તમારા ગણપતરાવ મહુને લઈ જવા માટે એક સરખો આગ્રહ કરી રહ્યા છે અને અહીંથી કંટાળ્યાંથી થોડા દિવસ ગમે ત્યાં જઈ આવવું એમ મહારા પણ મનમાં વિચાર આવ્યો છે.” ડૉ. પિલ્લેએ મહારાજને સલાહ આપી કે, “ગણપતરાવ ડૉક્ટર એ ભલા માણસ છે અને પોતે હોંશીઆર ડૉક્ટર છે. આપના શરીરની પરિસ્થિતિમાં કોઈ પણ સમજી મનુષ્ય સાથે હોયાં શિવાય ક્યાંઈ પણ જવું ઠીક નથી તેથી જો આપને ક્યાંઈ જવાનું મનમાં હોય તો ગણપતરાવ ડૉક્ટર સાથેજ જવું સવડભર્યું થઈ પડશે અને એમ બને તો હું પણ આપની સાથે આવું અને આપને મહારે ત્યાં નાગપુર રાખીશ.” ડૉક્ટર પિલ્લેની આવી સંમતિ મળી એટલે મહારાજે કહ્યું, “ગમે તેમ હોય પણ હું અહીંથી ક્યારે ગયો, ક્યાં ગયો વગેરેની કોઈને પણ ખબર ન પડવી જોઈએ, એવી રીતે ગુપ્તપણે (છાનામાના) મહુને જો લઈ જાવ અને રાખો તો હું તમારી કે ડૉક્ટર ગણપતરાવ સાથે આવવાનો વિચાર કરીશ.” મહારાજનું આ’વું બોલવું સાંભળી ડૉક્ટર પિલ્લેએ કહ્યું, “આપના જવાની વાત ગુપ્ત રહે એમ જો (ઇચ્છા) હોય તો આપ નીકળો તે દિવસે હું આપની સાથે ન

આવતાં, પ્રથમ ગણપતરાવ ડૉક્ટરની સાથેજ આપની ગુપ્ત રીતે જવાની વ્યવસ્થા કરીશ અને હું ચાર આઠ દિવસ પછી પાછળથી આવીશ. ” (મહારાજને શિડીમાં રહેવાનાં ચાર વર્ષો હવે પૂરાં થઈ ગયાં હતાં. મહારાજ પ્રથમ શિડીમાં આપાડમાં આવ્યા અને હાલ ચાર વર્ષ પછીનો આપાડ થોડાજ વખતથી પૂરો થયો હતો.) આ પ્રમાણે ડૉ. પિલ્લે અને ડૉ. ગણપતરાવ એ બેઉ વચ્ચે મહારાજનો જવાનો સંકેત તથા ગુપ્ત રીતે નીકળવાનો દિવસ પણ ઠર્યો. ગુપ્ત રીતે મહારાજ જઈ શકે તેવી સગવડવાળી એક બળદગાડી કરી, મહારાજનું કૌશી વિગેરે પીવાનું થઈ ગયાં બાદ, રાત્રે સુમારે બાર વાગ્યા પછી, બળદગાડીમાં ખૂબ નરમ નરમ ગાદી જેવું નાંખી, ડૉ. પિલ્લે અને ગણપતરાવે મહારાજને ગાડીમાં બેસાડ્યા. આ વખતે પહોંચાડવા જવામાં ફક્ત ડૉ. પિલ્લેજ હતા. તેમની રજા લઈ અને સાઈબાબાનું સ્મરણ કરી મહારાજ ગણપતરાવ ડૉક્ટર સાથે શ્રાવણ સુદ પાંચમે રાત્રે બાર વાગે શિડી છોડી શિંદી જવા માટે, ચિતળી સ્ટેશને જવા નીકળ્યા. ડૉ. પિલ્લેને મહારાજનો ખૂબ સહવાસ હતો તેથી બહુજ દુઃખ થયું. તે રડતા રડતા પોતાને શિડી સુકામે પાછા આવ્યા અને મહારાજના ગયાંની વાત ગુપ્ત રાખવાની એમણે ખબરદારી રાખી.

પ્રકરણ બારમું

નાગપુર અને શિંદીનો વસવાટ.

મહારાજ, ગણપતરાવ ડૉક્ટર સાથે ચિતળી સ્ટેશન ઉપર આવી સહવારની દસની ગાડીએ મન્માડ જઈ બીજે દિવસે સહવારેજ શિંદી જઈ પહોંચ્યા. ડૉક્ટર ગણપતરાવે ત્યાંના દવાખાનાનો ચાર્જ લીધો અને પહેલાંના ત્યાંના મુસલમાન ડૉક્ટર ત્યાંથી ગયા. એક બે દિવસમાં ગણપતરાવની સ્ત્રી, મા વગેરે ત્યાં આવ્યાં. મહારાજ શિડીથી નીકળ્યા ત્યારે તેમની પાસે પોતાનું એવું એક કાળી કામળ શિવાય કંઈ નહોતું. તે કામળમાં પણ

હઝારો જૂ પડી હતી એ પહેલાં કહ્યું છે. કેટલાંએ વર્ષોથી મહારાજે સ્નાન નહોતું કર્યું. હાથ પગ શરીરને પાણી લગાડ્યું નહોતું તેથી શરીરપર ઠેર ઠેર અને હાથ પગ ઉપર મળના થેપ ચાંચ્યા હતા અને પડી પડીને બરડા ઉપર તથા કુલાં (ઢગરાં) ઉપર ક્યાંક ક્યાંક ધારાં (ચાંદા જેવાં) પડ્યાં હતાં. મહારાજની આવી સ્થિતિ જોઈ, બે ત્રણ દિવસ થયાં પછી ગણપતરાવે મહારાજની પ્રસન્નતા જોઈ, તેમને (મહારાજને) સ્નાન કરાવવા વિષે વાત કહાડી અને મહારાજે તેમને તેમ કરવા સંમતિ આપી. પછી પ્રથમ મહારાજની સંમતિથી એક ચતુર હજીમ પાસે એમની હજીમત કરાવી અને બે ચાર હાંડા પાણી તપાવી, મહારાજના શરીરને જ્યાં જ્યાં ધારાં પડ્યાં હતાં ત્યાં ત્યાં અને આખે શરીરે તેલ વગેરે ચોળી અને પોતાની સ્ત્રીને પણ મદદમાં લઈ તે ધારાંને ઔષધ સાબુ વગેરે લગાડી બધો મેલ કહાડી નાંખી સ્વચ્છ (પાણીથી) સ્નાન કરાવ્યું. સ્નાન વખતે મહારાજ તદ્દન નમ્રજ હતા. મહારાજનાં બધાં કપડાં શિડીમાં જતાં રહ્યાં ત્યા-રથીજ તે નાગા ઉઘાડાજ રહેતા. કોઈ કોઈ વખત કામળ અથવા ફાટેલા લોચા શરીરપર લેતા. મહારાજની કામળે કદી પાણી જોયું નહોતું તેથી તેમાં ખૂબ જૂઓ પડી હતી. તેથી મહારાજ ન્હાવા બેઠા એટલે તેમને ન પૂછતાં, ખબર પડવા દીધાં શિવાય, તે કામળ ધોળીને ધોવા આપી અને મહારાજ સ્નાન કરી ઘરમાં બરા એટલે તેમને પડી રહેવા માટે નરમ ગાદી અને શરીર ઉપર લેવા માટે એક દુશાલો અને એક ધોતીકું એવી વ્યવસ્થા કરી મૂકી હતી. આ જોઈ મહારાજે, “આ શું કરી મૂક્યું? મહારી કામળ ક્યાં છે?” ગણપતરાવનાં સ્ત્રીએ કહ્યું, “આ ગાદી ઉપર તમો બેસો. પડવું હોય તો પડી રહો. આ તમારે માટેજ (તૈયાર) કરી રાખી છે; અને કામળમાં ખૂબ જૂઓ થઈ હતી તેથી તે ધોળીને ત્યાં ધોવા આપી છે,” આ સાંભળી એકદમ ગુસ્સે થઈ મહારાજે તે બેઉ પતિ પત્નીને એક સરખી ગાળો દીધી, “મહારી કામળ મ્હને પૂછ્યાં શિવાય શા માટે આપી? તે મહારી કામળ મ્હને લાવી આપ

નહીં તો હું તારા ઘરમાં નથી રહેતો,” ગુરુસાથી આમ બોલી (ડૉક્ટરે) પાથરેલી ગાદી વગેરે બધું બહાર ફેંકી દીધું, મહારાજ એક ખૂણામાં નાગા ઉઘાડા પડી રહ્યા અને પડ્યા પડ્યા તેમને ગાળ દેતા દેતા “મહારી કામળ” કહી કહી રડતા પણ હતા. ડૉક્ટર સાહેબ તે ગામમાં નવાજ હતા તેથી તે ધોળીનું ઘર કે નામ તેમને ખબર નહોતાં તેથી તે ધોળીજ તેની રીત પ્રમાણે આઠ દસ દિવસે જ્યારે લાવી આપે ત્યારે આપે એ સ્થિતિ મહારાજે લક્ષમાં લઈ સંધ્યાકાળે એક જુનો કોથળો પડ્યો હતો તે એમણે પોતાની મેળે ઉંકેલી નાંખી તે લાંબા કોથળાનું અર્ધું કંતાણુ શરીર નીચે અને અર્ધું શરીર ઉપર લઈ તે રાત એવી રીતે કહાડી. તે વરસાદના દહાડા હતા, ઠંડી પવન ખૂબજ હતાં, છતાં તે એક કોથળાના ટુકડા શિવાય મહારાજ બીજું કંઈ લેતા નહીં. ત્યારથી મહારાજની કામળ છૂટી અને (કોથળાનો) કંતાણુનો ટુકડો આવ્યો, હાલ તો તેને પુષ્કળ વર્ષો થયાં છતાં હજીએ એક જુના કંતાણુના ટુકડા શિવાય બીજું કંઈ મહારાજ શરીરપર લેતા નથી. હંમેશ નાગા ઉઘાડા હોઈ લોકોની સમજુતી માટે તે ફાટ્યા તુટ્યા કંતાણુનો ટુકડો શરીર ઉપર લીધાં જેવું કરે છે.

મહારાજ શિડી છાંડી ગયા ત્યારથી, પહેલાંના નિત્ય નિયમ પ્રમાણે વાસુકાકા, ભાઈ, સોની વગેરે લોકોનો મહારાજના દેવળમાં નૈવેદ્ય લઈ જઈ બહારને બહાર કુત્રાં કાગડાને ખવરાવવાનો નિયમ ચાલુજ હતો. મહારાજ દેવળમાં કે ગામ બહાર ક્યાંઈ કોઈને દેખાઈ આવતા નથી તેથી મહારાજ ક્યાં ગયા, ક્યાં ગયા એવી જામ જે ત્રણ દિવસ પછી શરૂ થઈ. ચાર પાંચ દિવસે ડૉ. પિલ્લે વગેરે ભક્તો મચ્છીદમાં સાઈબાબા પાસે બેઠા હતા એવામાં મહારાજ સંબંધે વાત કરતાં કોઈકે સહેજ કહ્યું, “ચાર પાંચ દિવસથી ઉપાસની મહારાજ ખંડોળાના દેવળમાં કે બીજે ક્યાંઈ દેખાતા નથી; તે કોઈને પૂછીને પણ ગયા નથી અને કોઈને તેમની ખબર નથી. ત્યારે તે ક્યાં હશે, ક્યાં ગયા ?” સાઈબાબાને તેમણે આમ પૂછ્યું તે ઉપરથી વધારે કંઈ ન બોલતાં સાઈબાબાએ એટલુંજ

(ડા. પિલ્લે તરફ હાથ કરી) કહ્યું, આ લાઇએ એમને સંતાડી રાખ્યા છે; એને બધી ખબર છે પણ તે કોઇને કહેતો નથી. “બાબા, તમેને પૂછ્યા શિવાય એણે કે’વી રીતે સંતાડી મૂક્યા” સાઇબાબા “અરે તે શું પૂછે અને શું કહે, તે મહારીજ કળા છે. હવે મહારે એને જ્યારે લાવવો હશે ત્યારે લાવીશ.” વળી કોઇએ કહ્યું, “બાબા, તેણે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાર વર્ષો બહુ દુઃખમાં કહાડ્યાં, તેણે હાડકાંની સળીઓ કરી નાંખી, રક્ત માંસ તો તેમના શરીરમાં રહ્યાંજ નહોતાં, રાનો રાન ફાવે તેવાં કષ્ટ કરતા ભટકતા હતા. પરંતુ, બાબા તમારા કહેવા પ્રમાણે તેને મહાજસાપતિ મળ્યા કે નહીં? સાઇબાબા:—“તેણે બહુ તપ કર્યું. આ’નાથીએ કઠણ બાર વર્ષ તપ તેણે કર્યું હતું અને ચાર વર્ષ બાકી રહ્યાં હતાં તે મહેં એના પૂરાં કરાવી લીધાં. તેના જેવું છે કોઇનું? મહાજસાપતિ-જ શું, બધુંજ તેને મળ્યું. તમે ફક્ત રોટલા બાઇ ગુના પોદળા કહાડ્યા જાવ ”

ડા. પિલ્લેને પણ કોઇ કોઇ મહારાજ વિષે પૂછવા લાગ્યા પરંતુ તેમણે કોઇને કાંઈ પણ પત્તો લાગવા દીધો નહીં. મહારાજ હવે અજ્ઞાત વાસમાંજ હતા એમ કોઈ કહેવા લાગ્યું. પછી ચાર આઠ દિવસે ડા. પિલ્લેએ મુંબાઈ જવા માટે રજા માંગી અને સાઇબાબાએ પણ તે આપી. અને ‘મુંબાઈ મહારે કાંઈ કામ છે તે માટે મુંબાઈ જઈ છું એમ લોકોને કહી ડા. પિલ્લે પ્રથમ મુંબાઈ ગયા અને ત્યાંથી પરભાર્યા એકદમ શિંદી આવ્યા. ત્યાં મહારાજ અને ગણપતરાવની મુલાકાત વગેરે લઈ એક બે દિવસ પિલ્લે શિંદી રહ્યા અને ગણપતરાવ અને મહારાજની સલાહથી ડા. પિલ્લે મહારાજને નાગપુર લઈ ગયા. નાગપુર સિતાબડીમાં ડા. પિલ્લેએ એક મેહોટું નવું ઘર બાંધ્યું હતું. ત્યાં માળ ઉપર એક ખોલીમાં મહારાજની ઇચ્છાથી તેમને રાખ્યા. ડા. પિલ્લેને મહારાજે તાકીદ કરી હતી કે એ બાબત સંબંધે કોઈ પણ જાતનો ઘોંઘાટ ન થવા દેતાં તેમને એકાંતમાં રહેવા દેવા. તે પ્રમાણે ડા. પિલ્લેએ પણ વધુ જૂમાટો કર્યો નહીં. ડા. પિલ્લેના બ્રાહ્મણ જાતના મરાઠે અટક વાળા એક ભક્તિ પ્રિય ગૃહસ્થ હતા. તેજ પ્રમાણે વૈદ્ય અટકવાળા એક

વકીલ હતા. એવા બે ચાર સ્નેહી હોઇ તેમને સાધુ સંતો વિષે ખૂબ પ્રેમ હતો. તેથી ફક્ત એ'વા ગૃહસ્થાને આવવા માટે મહારાજ પાસે પિલ્લેએ રજા માંગી લીધી હતી. તેથી મરાઠે અને વૈદ્ય હંમેશ આવતા. ડૉ. પિલ્લેની સ્ત્રી પણ શિડીમાં ડૉ. પિલ્લે સાથે હતીજ. તે વખતે મહારાજનાં અને તેનાં ઓળખાણુ પરિચય થયાં હતાંજ તેથી તેણીએ પણ, મહારાજ પોતાને ઘેર આવ્યા તેથી પોતાની ધન્યતા માની (પોતાનાં ધન્ય લાગ્ય સમજી) મહારાજની સવડ પ્રમાણે ચાલવામાં તે તત્પર રહેતી. ધન્ય તે ડૉ. પિલ્લેને અને એની સ્ત્રીને કે તેમને ઘેર આ'વા તપસ્વી યોગી પુરૂષને રહેવાનો યોગ આવ્યો.

મહારાજ રોજ સ્નાન કરતા નહોતા. કોઈ કોઈ વખત કોઈની નહવરાવવાની ખરી હોંસ દેખાઇ આવે તો તે નહાઇ લેતા. તે પ્રમાણે ડૉ. પિલ્લેની સ્ત્રીની મહારાજ ઉપર ખરી લક્ષિત હતી તેથી તેણીના આગ્રહને લીધે તે (નહાવાનું) કબુલ કરતા. મહારાજની પૂર્ણતાએ પહોંચેલી પ્રજ્ઞા અવસ્થા જોઇ, ઉપર કહેલા મરાઠે તથા વૈદ્યની બેઉ સ્ત્રીઓ, અને ડૉ. પિલ્લેની સ્ત્રી મળી ત્રણે સ્ત્રીઓ ભેગી થઇ લક્ષિતથી મહારાજને તેલ વગેરે ચોળી નહવરાવતાં. ગમે ત્યારે નહાવા વખતે મહારાજ નમ્રજ રહેતા. કોઈ કોઈ વખત આ ત્રણે અને એ ત્રણેના વરો બધાં મળી મહારાજને નમ્ર પછેજ નહવરાવતા. મહારાજને સ્ત્રી, પુરૂષ સારું, માદું, બ્રાહ્મણ શૂદ્ર, શ્રીમંત, ગરીબ, સુખ, દુઃખ વગેરે વગેરેના સંબંધ કોઈ પણ પ્રકારે લેશ માત્ર પણ રહ્યો નહોતો અને પૂર્ણ નિર્વિકલ્પ અવસ્થા પ્રકાશિત થયાને લીધે તેમનો સહવાસ કરનારાને પણ કલ્પના રહિત અવસ્થા આવે એ સાહજીકજ છે. નાગપુર આવે મહારાજને પંદર દિવસ થયા કે તરતજ ગણપતરાવ ડૉક્ટર શિંદીથી નાગપુર આવ્યા અને ડૉ. પિલ્લેને કહ્યું, “ ગણેશ ચતુર્થી ” આવી છે. તે દિવસ માટે મહારાજને મ્હારે ત્યાં શિંદી મોકલો. હું તેમને લઈ જવા આવ્યો છું. મહારાજને પણ ગણપતરાવ ડૉક્ટરે વિનંતી કરી કે, “ ગણેશ ચતુર્થીને દિવસે મ્હારો જન્મ દિવસ છે. તે દિવસે આપ મ્હારી પાસે રહો એવી મ્હારી તથા મ્હારી માની બહુ

ઈચ્છા છે. આ માટે આપ ગમે તેમ કરી ચાલો. ” હા ના કરતાં કરતાં એમના ખૂબજ આગ્રહને લીધે ડૉ. પિલ્લેએ પણ અનુમોદન આપ્યું અને મહારાજ ફરી શિદ્ધી ગયા. ગણેશ ચતુર્થીને દિવસે ગણપતરાવ ડૉક્ટરે લોકોની રીત પ્રમાણે માટીના ગણપતીની પૂજા વગેરે કરી મહારાજને પણ સાક્ષાત્ સિદ્ધિ વિનાયક ગણપતીજ પોતાને ઘેર આવ્યા છે એમ સમજી મહારાજ ના, ના કહેતા હતા છતાં તેમણે મહારાજની પૂજા કરી. આજ સુધી હંમેશા પ્રમાણે મહારાજ રાત્રે એકજ વખત કાંફી લઈનેજ રહેતા હતા. ગણપતરાવનો ગણેશ ચતુર્થીને દિને જન્મ દિવસ હતો તેથી અને ગણેશ ચતુર્થીના પણ નિમિત્તે તેમનાં માતૃશ્રીએ પુરણ તૈયાર કરી પુરણના મોઢક પણ તૈયાર કર્યા હતા; અને તે નૈવેદ્યનો ખુમચો ગણપતરાવ અને તેમનાં માતૃશ્રીએ લેવાં થઈ, મહારાજ આગળ આણી મૂક્યો; અને તેમાંનો થોડો ભાગ મહારાજને લેવા માટે બધાં આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. એટલે મહારાજ ગુસ્સે થયા. “ મહેં આજ સુધી અન્ન ગ્રહણ કર્યું નથી તા તમો શા માટે આગ્રહ કરો છો ? હું અન્નને સ્પર્શ કરવાનો નથી. મહાર્ કાંફી લેવાનું જે ચાહુ છે તેજ ઠીક છે. ” એમ ગુસ્સે થઈ, “ આ ખુમચો ઉંચકો અહીંથી. આ'વો ખેલ કરવાને શિડીથી અહીં આણ્યો કે ? ” વગેરે પુષ્કળ પ્રકારના શબ્દો વડે મહારાજે તેમની માને અને તેમને, મધુર શબ્દોથી, ગુસ્સે થઈ તેમજ અનેક પ્રકારે સમજાવી તે ખુમચો તેમની પાસે ઉંચકાવ્યો. ગણપતરાવ, તેમનાં માતૃશ્રી, તથા તેમની સ્ત્રી બધાંએ મહારાજને કહ્યું “ બાબા (આ લોકો મહારાજને, બાબા કહેતા હતા) તમો થોડુંએ ખાતા નથી અને અમારી તે ખૂબ ઈચ્છા છે કે આપે થોડું ઘણું ખાવું. આપે આજથી ખાવાની શરૂઆત કર્યા શિવાય અમો પણ કોઈ અન્ન ગ્રહણ કરીશું નહીં. સાઈબાબાની એવીજ ઈચ્છા હોવી જોઈએ કે આજ સુધીના આપના અપવાસનાં પારણાં અમારે ત્યાંજ આજે થાય અને સાઈબાબાનો તેવો સંકેત હોવો જોઈએ તેથીજ આજે આપના અહીં આવ્યાનો સુયોગ આવ્યો અને અમને પણ દૃઢ ઈચ્છા થઈ કે આપને આજથી રોજ થોડું થોડું અન્ન ખવરાવવું અને તે પ્રમાણે તમો

અમોને મારો કે કાંઈ પણ કરો તોએ અમો આજથી ખવરાવશું નહીં તો અમો બધાં આજથી ન ખાતાં અપવાસ કરીજ મરશું.” આ ઉપરથી મહારાજ દાંત કચકચાવી બોલ્યા, “જાવ તમો નીકળો અહીંથી. ત્યાં અપવાસ કરો કે ફાવે તે કરો. હું તમારું (કાંઈ) સાંભળતો નથી.” એમ કહી પોતાના કંતાણનો ટુકડો મહોંપર લઈ (માથાપર ઢાંકી) તે સ્વસ્થ પડી રહ્યા. અને તે બધાં પણ નિરાશ થઈ સંધ્યાકાળ સુધી ભૂખ્યાં બેસી રહ્યાં. વચ્ચે વચ્ચે મહારાજને ખાવા માટે વિનંતી કરતાં હતાં. મહારાજ પણ તેમને જાણો દઈ કહાડી મૂકતા હતા અને વચ્ચે વચ્ચે રડતા હતા. એમ થતાં થતાં રાતે દસ અગીઆર વાગ્યા. મહારાજનો રોજના નિયમ પ્રમાણે કોફી લેવાનો વખત થયો ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “હું આજે કોફી કે કાંઈ પણ લેવાનો નથી.” છતાં તેમની સ્ત્રી કોફી કરી મહારાજ આગળ લાવ્યાં, સાથે એમણે કરેલી રસોઈમાંથી બે ચાર કોળીઆ પુરણપોળી ઘીમાં મેળવી અને બે ચાર કોળીઆ જેટલાં દાળભાત જેમ ન્હાનાં છોકરાંને માટે લાવે તેમ તેટલુંજ લઈ આવ્યાં. આ જોઈ મહારાજને ફરી રડવું આવ્યું અને રડતાં રડતાં કહ્યું, આજે તમે બધું મહારા મનવિરૂદ્ધ કરી રહ્યાં છો. તમારા જેવાં હડીલાં માણસો મહુને ત્રાસ આપી રહ્યાં છે. મહુને તમો પરમેશ્વર સમજો છો અને મહારી વિરૂદ્ધ તમો ચાલો છો તે માટે તમને કાંઈ લાગતું નથી ને ?” છેવટે ના ઈલાજે તે બધાં અપવાસીજ છે, અને તેમની તે ભક્તિ જોઈ મહારાજને પણ તેમની દયા આવી, આગ્રહ છોડવો પડ્યો. છેવટે બે કોળીઆ ભાતના લઈ તે ઉપર કોફી પીધી અને કહ્યું, “મહારું કાંઈ બગડે તો મહારે ભોગવવું પડશે ને ?”

ડૉક્ટર—“મહારાજ કાંઈ નહીં બગડે કાંઈ ચિંતા ના કરો.” એમ કહી તે પોતે જમવા ગયા અને મહારાજ પડ્યા પડ્યા સાઈબાબાની લીલાનો વિચાર કરતા રહ્યા કે, “આપણી અન્ન ખાવાની શરૂઆત આ ડૉક્ટર મારફતે થઈ એ સાઈબાબાની ઈચ્છા, હવે જેમ થવાનું હોય તેમ થાય, થોડું થોડું હવેથી ખાતા જઈશું.” ત્યારથી મહારાજ કોફી લેવાની વખતે ફક્ત રાત્રે એકજ વખત થોડો સાત્ત્વિક

અને મૃદુ આહાર લેવા લાગ્યા. પરંતુ તેનું પરિણામ એમને આગળ બહુ ત્રાસદાયક રીતે ભોગવવું પડ્યું. અન્ન પાણી લેતા નહોતા, થોડી અમસ્તી કાફી ઉપર રહેતા હતા ત્યાં સુધી કાંઈ વિકાર નહોતો. હવે અન્ન ખાવા માંડ્યાને ચાર પાંચ દિવસે તેમના પેટમાં મળ ભેગો થઈ તે દુખવા માંડ્યું અને ઝાડો ન થાય એવું થયું. ઝાડાની હાજત થાય પણ બહાર પડે નહીં એવી સ્થિતિ થાય એટલે મહારાજ તે ડોક્ટરને રોજ ગાળ દેતા. છેવટે તે ડોક્ટરે મહારાજને એનીમા આપી મળ બહાર કહાડ્યો.

ડોક્ટર:—“ઘણા વર્ષોથી આપના પેટમાં અન્ન પાણી નથી તેથી હાલ અન્ન ખાધાં પછી પ્રથમ ઝાડો બહાર નીકળતાં થોડા ત્રાસ થશે. પરંતુ પછી રીત પ્રમાણે થયાં કરશે.”

મહારાજ:—(ગુસ્સે થઈ) “શું માથું રીત પ્રમાણે થયાં કરશે. તું મહને મારવા બેઠો છે. મહને આમ રમાડવાનો છે એ મહને ખબર નહોતી, નહીં તો હું તારી સાથે આવ્યોજ ન હોત. મહને મહારે નાગપુર જવા દે, ડૉ. પિલ્લે બિચારા, મહારી વિરૂદ્ધ તે કદી વત્યા નથી અને વર્તતા નથી. તું જાતનો બ્રાહ્મણ હોઈ મહારી સાથે ખાટકી પેઠે ચાલી રહ્યો છે આ તારી સ્ત્રી પણ વેશ્યા જેવી કાળી મેશ, મહને ત્રાસ આપવાના ત્હારાં કામમાં મદદ કરે છે. તમો બેઉએ બેઉ જણા મહામૂર્ખ રામોશી જેવાં છો. ઉપરથી માત્ર, બાબા, બાબા કરોછો; મહારાં પેટનાં આંતરડાં સરસ સુરક્ષિત હતાં, પણ બધું પેટ બગાડી નાંખવાનો તમોએ ધંધો માંડ્યો છે. હું નથી અહીં રહેવાનો, મહને નાગપુર પહોંચાડી દો. ગાય જેમ કસાઈના હાથમાં પડે તેમ હું મહારે ગરીબ નબળો પડી ગયેલો તારા હાથમાં આવ્યો તેથી શું મહારી સાથે કસાઈ જેવો ધંધો કરવો ? ” વગેરે વગેરે. એવી રીતે બીજી ‘કાંઈ પણ વાત ન કરતાં પતિ પત્નીને અનેક પ્રકારે ગાળો દેતા. “હવે ફરી હું ખાવાનુંજ મૂકી દેઉંછું,” એમ મહારાજે કહ્યું એટલે ડોક્ટર નમ્રપણે કહેવા લાગ્યા કે, “હાલ ચાર પાંચ દિવસથીજ અન્ન શરૂ થયું છે. માટે હાલ તે બંધ કરવું એ ખરોખર નથી. થોડું થોડું ખાતાં ખાતાં પેટનાં આંતરડાંને શક્તિ આવે એટલે

આપો આપ ઝાડો સાફ થઈ ત્રાસ નહીં થાય. માટે ખાવાનું છોડવું નહીં. મહારાજે પણ અન્ન શરૂ કર્યું હતું તેથી રોજ થોડું થોડું ખાવાનો ક્રમ ચાલુજ રાખ્યો. પછી ફરી ચાર પાંચ દિવસે ઝાડાની હાજત થઈ આવે પણ ઝાડો ન થાય તેથી લાંબા વખત સૂધી મહારાજને કરાંજતાં બેસી રહેવું પડતું હતું. કરાંજતાં કરાંજતાં તદ્દન થોડો ઝાડો બહાર પડતો. પછી આ ત્રાસથી મહારાજને સુકા ખીલવાળો (મસા) હરસનો રોગ ઉત્પન્ન થયો. રોજ થોડો ઝાડો થતો અને તે માટે ખૂબ કરાંજવું પડતું. તેથી થોડા દિવસમાંજ હરસનો મસો ખૂબજ વધી ગયો અને લીંબુ જેવડી ગાંઠની ગાંઠ ઝાડા વખતે બહાર આવતી તેથી તેમને બહુજ ત્રાસ થયો. છેવટ પંદર દિવસમાં તે મૂળવ્યાધિના હરસની ગાંઠ વધતીજ જવાથી તેનું મહારાજને બહુજ દુઃખ થવા લાગ્યું. ડોક્ટરે તે માટે મલમ વગેરે ખૂબ ઉપાયો કરી જોયા પરંતુ તેથી કાંઈપણ ફાયદો થયો નહીં. છેવટે મહારાજે તે ડોક્ટર ઉપર ખૂબજ ગુસ્સે થઈ ગાળ દેતાં દેતાં કહ્યું, તું ડોક્ટર શેનો છે ? તું હજામ છે હજામ. હવે એક હજામનો અસ્ત્રો મહને લાવી આપ એટલે ઝાડે ફરતી વખતે જે ગડો બહાર આવે છે તે હું મહારે હાથે કાપી નાંખું. ” ડોક્ટર:—તમો તમારે હાથે ન કાપતા. અમારા શાસ્ત્ર પ્રમાણે રીતસર ઓપરેશન કરી નાંખીશ.

મહારાજ—“ તારા માયાનું શાસ્ત્ર. તું કાંઈ કરીશ તો વળી વધારે બગાડી મૂકીશ. હું તારે હાથે કપાવવાનો નથી અને તારું હથીઆર પણ મહારે નહીં જોઈએ. મહને એક હજામનો અસ્ત્રો લાવી આપ એટલે હું મહારી મેળે કાપી નાંખીશ.

ડોક્ટર—“ તે અસ્ત્રાથી આપનાથી નહીં બને તેથી આપ તે કામ ના કરતા. આપની ઇચ્છા નથી તો હું પણ નથી કરતો. કારણ આપની તે હરસની ગાંઠ બહુ મોટા પ્રમાણમાં વધી ગઈ છે. તેથી હું સિવિલ સર્જનને અહીં લાવવાની વ્યવસ્થા કરું છું. તે મહારા ઉપરી અધિકારીજ છે. સ્વભાવે તે બહુ સારા અને દયાળુ છે. તેને હું અહીંજ લાવવાની વ્યવસ્થા કરું છું. તે જાતે પારસી હોઈ પાસેજ વર્ધામાં રહે છે. શિદ્દી એ ગામ વર્ધા જીલ્લાનું છે તેથી

વર્ધાના સિવિલ સર્જનનાજ તાબામાં આ શિદ્ધીનું દવાખાનું છે. આવા મોટા મહત્વના કામમાં તેમને અહીં આવવામાં કાંઈ હરકત નથી,” વગેરે વગેરે કહી તે ગણપતરાવ ડોક્ટરે સિવિલ સર્જનને તેમની રીત પ્રમાણે એક કાગળ લખી મોકલ્યો. તે પત્ર પહોંચતાંજ બીજે કે ત્રીજે દિવસે તે સિવિલ સર્જન એકદમ શિદ્ધી આવ્યા. તેમણે મહારાજને જોયા. થોડું કરાંજતાંજ બહાર આવેલી તે હરસની ગાંઠ પણ જોઈ અને ગણપતરાવ ડોક્ટરને તે હરસના ઓપરેશન માટે બે ત્રણ દિવસની અંદરનો એક દિવસ ઠેરવી, “હું અમુક દિવસે ઓપરેશન કરવા અમુક ગાડીએ આવું છું તે દિવસે ઓપરેશનની બધી તૈયારી કરી મૂકજો, અને જુલાબ વગેરે આપી સ્વચ્છ કરી મૂકજો.” એમ કહી તે સિવિલ સર્જન તરતજ પાછા ગયા.

પછી સિવિલ સર્જને કહેલા દિવસે એટલે બે દિવસમાંજ ગણપતરાવે મહારાજના ઓપરેશન માટે જે હથીઆરોની જરૂર હતી તે બધાં તૈયાર કરી મૂક્યાં અને મહારાજને પણ જુલાબ વગેરે આપી સ્વચ્છ કરી મૂક્યા. ગાડીનો વખત થતાંજ ગણપતરાવ ડોક્ટર શિદ્ધી સ્ટેશન ઉપર હાજર થયા અને સિવિલ સર્જન સાહેબને સ્ટેશન પરથી દવાખાનામાં લઈ આવ્યા. દવાખાનામાં આવતાંજ સિવિલ સર્જન પ્રથમ મહારાજને મળ્યા અને પૂછ્યું, ઓપરેશન કરીએને ?

મહારાજ— મહુને કલ્હારોફોર્મ આપ્યાં શિવાય કરતા હોય તો કરો. સર્જન સાહેબ—તમારા ઓપરેશનનું કામ બહુ મોટું છે અને અતિનાજીક જગ્યાનું છે તેથી પુષ્કળ વખત લાગશે. તેમાંએ તમારી પ્રકૃતિ અશકત થઈ ગઈ છે. હથીઆર વગેરે અંદર ઘાલી અમારે તે ગાંઠ બહાર કહાડવી પડશે. કલ્હારોફોર્મ આપ્યાં શિવાય એ કામ કરવું બહુ જોખમ ભર્યું નીવડશે અને તેથી આપને પણ બહુ દુઃખ થશે. આ'વાં કામો મેં કલ્હારોફોર્મ આપ્યાં શિવાય હજી સુધી કર્યાં નથી. માટે કલ્હારો-

મહારાજ:-કલોરોફોર્મ આપી નિશ્ચલ રહેવું પડે છે એટલુંજ ને ?” તે કલોરોફોર્મ આપ્યાં શિવાગ્રજ હું નિશ્ચલ રહું છું એટલે થયું. હું કોઈ પણ પ્રકારે તમારું કામ થાય ત્યાં સુધી હાથ પગ થોડા સુદાં હલાવીશ નહીં પછી તો થયું ને ? તમો તમારે મહને કલોરોફોર્મ આપ્યુંજ છે એમ સમજી જોટલો વખત જરૂર હોય તેટલો વખત તમો તમારી મેળે ઓપરેશનનું કામ રીત પ્રમાણે કર્યા કરો. એમ જો તમારાથી ન બને તો હું ઓપરેશન કરાવવાનો નથી. હું મહારી મેળે હજામનો અસ્ત્રો લઈ કાપી નાંખીશ.” એમ કહ્યું તે ઉપરથી સાહેબ હસવા જેવું કરી વિચાર કરવા લાગ્યા. એટલામાં ગણપતરાવ ડોક્ટર તેમની સાથે અંગ્રેજીમાં કાંઈ બોલતા બોલતા ચાલ્યા ગયા અને પોતાની બેસવાની જગ્યામાં તેમને લઈ જઈ મહા પીવાડતા બેઠા. મહા પાતાં પાતાં ગણપતરાવ ડોક્ટરે મહારાજ સંબંધી બધી હકીકત થોડામાં સિવિલ સર્જનને સમજાવી અને કલોરોફોર્મ શિવાય ઓપરેશન પૂરું થાય ત્યાં સુધી તેનું દુઃખ અતિશય છે છતાં તે મહારાજ સહન કરી શકશે, એટલુંજ નહીં પણ તે દુઃખ તેમને બીલકુલ જણાશે પણ નહીં એવું મહારાજમાં યોગ સામર્થ્ય છે એમ ગણપતરાવ ડોક્ટરે સિવિલ સર્જનને દૃઢતાથી કહ્યું. તે પરથી સાહેબે પણ “એમ છે તો કલોરોફોર્મ શિવાય જ ઓપરેશન કરે છું.” એમ કબુલ કર્યું. દિવસે બે વાગ્યાને સુમારે કલોરોફોર્મ આપ્યાં વગરજ ઓપરેશન કરવાનું ઠેરવી મહારાજને ઓપરેશન રૂમમાં લઈ ગયા. ત્યાં ટેબલ ઉપર એક મીણ કાપડ પાથર્યું હોઈ એક ઓશીકું ઓશીકાંની જગ્યાએ હતું તેની ઉપર મહારાજને સુવરાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, “તમને જે પ્રમાણે સવડ પડે તે પ્રમાણે મહારા હાથ પગ મૂકી લો, હું કોઈ પણ પ્રકારે હાલચાલ કરીશ એવી શંકા રાખશો મા. હું મહારે નિશ્ચલ પડી રહું છું. તમો ફાવે તે કરો.” એમ કહી તેમને સવડ પડતું પડે એવી રીતે સ્વસ્થ પડી રહ્યા. ગણપતરાવ ડોક્ટર ટેબલ પાસે મહારાજની છાતી ઉપર જમણો હાથ રાખી ઉભા હતા અને પગ આગળ એક મુસલમાન કમ્પાઉન્ડર ઉભો હતો. ગણપતરાવ, ત કમ્પાઉન્ડર અને સિવિલ સર્જન

સાહેબ એ ત્રણ શિવાય ત્યાં બીજું કોઈ નહોતું. સાહેબે છેવટે પૂછ્યું, ‘કરૂં શરૂ?’ મહારાજે કહ્યું, “કરો.” સાહેબે મહારાજને કહ્યું. “ગભરાશો નહીં.” મહારાજે પણ સાહેબને કહ્યું, “આપ પણ ના ગભરાશો. આપની રીત પ્રમાણે બધું કરજો. ભગવાન આપને જશ આપશે.” એમ કહી મહારાજ સ્વસ્થ રહ્યા. સાહેબે ગુફદારમાં હથીઆર વગેરે ઘાટ્યાં. ડોક્ટરની રીત પ્રમાણે ઓપરેશનનું કારખાતું (કામ) શરૂ થયું. હરસની ગાંઠ હથીઆર વડે બહાર કઢાડી કાપી નાંખી અને કેટલીક લાલ પટ્ટીઓ તપાવી તે કાપેલી જગ્યા ઉપર ડામ દેઈ તે જગ્યા બાળી મૂકી, ત્યાર પછી ટાંકા મારી સીવવાનું કામ વગેરે વગેરે બધું થઈ ઓપરેશન પૂરું થવા માટે તેમની રીત પ્રમાણે જેટલો વખત લાગે તેટલો લાગ્યો. ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારે હાલ્યાં ચાલ્યાં શિવાય મહારાજ સ્વસ્થજ હતા. વચ્ચે વચ્ચે “ગભરાવ નહીં. તમારી રીત પ્રમાણે બરોબર થવા દો,” એમ કહેતા હતા. એ પ્રમાણે ઓપરેશનનું કામ પૂરું થયાં પછી મહારાજને એક સ્વતંત્ર (અલાહદી) ઓરડીમાં દવાખાનાની રીત પ્રમાણે એક લોખંડના ખાટલા ઉપર બિછાતું પાથર્યું હતું તે ઉપર લાવી સુવરાવ્યા. સાહેબે મહારાજના પગ ઉપર માથું મૂકી નમસ્કાર કર્યા અને મહારાજનાં બહુ વખાણ તથા સ્તુતિ કર્યા. આખું મહારાજનું યોગબલ જોઈ તેમને બહુ આશ્ચર્ય થયું અને તેમણે ગણપતરાવ ડોક્ટરને કહ્યું કે, “ફરી જરૂર પડે તો મહેને તાર કરી બોલાવશો એટલે હું તાબડોલખ (તરતજ) આવીશ.” પછી મહા પાણી લઈ સિવિલ સર્જન સાહેબ વધા ચાલ્યા ગયા.

પછી ગુફદારનો કા (જખમ) સારો થાય તે માટે ગણપતરાવ ડોક્ટર કંઈક ઔષધ ત્રણ આર દિવસ સુધી ગુફદાર ઉપર લગાડતા હતા. પરંતુ તે કા કંઈ તરત સારો થયો નહીં અને વેદના વગેરે શરૂ થઈ. મહારાજ હંમેશા ગણપતરાવ ડોક્ટરને માણે હતા, “મહારાજ કહેનો બધો ચૂંચો કસી નાખ્યો. મહારાજે જો બગાડી નાંખ્યું. હું અહીં સુખમાં હોતો. મહારાજ સુખની ગાંઠ હું ખામી નાંખી, વગેરે વગેરે બોલી

તેમની પર મહારાજ ખૂબ ગુસ્સે થતા. એક દિવસ આપો દિવસજ સણકો માર્યા કર્યો (વેદના થયાં કરી). મહારાજે ડોક્ટર લગાડતા હતા તે ઔષધ બંધ કરી નાંખ્યું અને સંધ્યાકાળે સાત આઠ વાગે ગણપતરાવની સ્ત્રીને બોલાવી કહ્યું, “બે આર લિલામાં એક ડુંગળી, હળધર, એક ન્હાની વાટકી, ઘી અને સ્ટોવ્હ એટલું જલદી લઈ આવ.” પછી તે પોતાના પતિને પૂછીને લાવે એટલામાં ગણપતરાવ ડોક્ટર મહારાજ પાસે આવી બોલ્યા, “બાબા આપરેશન કર્યું છે તે ઉપર અમારાજ ઇલાજો ઠીક. તમે ઘી લિલામાં વગેરે ન લગાડો. તેથી વધુ બગડશે. ઘીનો અંશ લાગે તો કીડા પડે છે.” મહારાજ ખૂબજ ગુસ્સે થઈ ગયા અને ઘાંત કમકચાવી ફરી તેને ઉતારી પાડી ગાળો દઈ, “નીકળ અહીંથી. તારું હડાપણ મ્હને ના કહે. તારું પેશંટ હોય ત્યાં ત્હારી અક્કલ ચલાવ. મ્હારી ગાંડમાં કીડા પડશે કહે છે તો પડવા દે. તારી ગાંડ ફાવે તેવી દુષ્કૃતિથી ભરી છે; તારી ગાંડ પ્રથમ તો તારાથી સુધરતી નથી ! મ્હારી ગાંડની તને શી અક્કલ છે !” એમ કહી તેમને કહાડી મૂક્યા તેમની સ્ત્રી પાસેજ હતી તેને કહ્યું, “મ્હેં કહેલું બધું આણ્યું કે ? લઈ આવ બધું. તારા વરનું ન સાંભળતી.” એમ કહ્યાથી તે બધી જણસો લઈ આવી. તેમ કરવા ડોક્ટર ના કહેતા હતા છતાં તેમનું ન સાંભળતાં તેમની (ડોક્ટરની) સ્ત્રી પાસે પોતાની નજર સામે સ્ટોવ્હ ઉપર કાંદા (ડુંગળી) લિલામાનું પોટીસ તૈયાર કરાવી તેની પોટલી પોતાના હાથમાં લઈ પોતેજ ગુદદાર શેકતા બેઠા. ગણપતરાવનાં સ્ત્રીએ કહ્યું, “બાબા હું શેકું છું.” મહારાજે “ના ના” કહ્યું છતાં બળજબરીથી મહારાજના હાથમાંથી તે પોટલી લઈ તેણીએ શેક કર્યા કર્યો. મહાસજ પોતે, ઓ મા, ઓ બા ઓ બા, કહેતા કહેતા એક સરખા હુંકારા મારતા પડી રહ્યા હતા. એક કલાક આવી રીતે શેક કરાવી પછી તે પોટીસ મહારાજે ગુદદાર ઉપર બાંધી લીધું. આજ ઉપાસ બે ત્રણ દિવસ કર્યા કરવાથી ત્યાં આમલો સણકો (થતી વેદના) બગેરે બંધ થઈ મા ત્રણ આરો સ્ત્રી આપ્યો, પરંતુ એવો સ્વેદજો તેને બાડો સાદો થતો નહીં. આવી

આર પાંચ દિવસમાં ધા તો સાથે થઈ ગયે. પરંતુ ઝાડાનો વધુજ
આસ થવા લાગ્યો. ઘણા વખત સુધી કરાંજતાં બેસવું પડતું.
એક દિવસ, દહાડે દસ અગ્રીઆર વાગે મહારાજ ઝાડે બેઠા
હતા, ઝાડો કાંઈ થતો નહોતો, વા પણ છૂટે નહીં અને કરાં-
જવાનો દક્ત ત્રાસ થતો હતો. એટલામાં ગણપતરાવ ડૉક્ટર
પોતાના દવાખાતાનું કામ આટોપી મહારાજ પાસે આવ્યા.
મહારાજે તેમને અંદર બોલાવી લીધા અને પાસે ખુરસી હવી
તે ઉપર બેસવા કહ્યું. મહારાજ કરાંજતાં બેઠા હતા અને કરાં-
જતાં કરાંજતાં બહુ પ્રેમથી ડૉક્ટરને ઉપદેશપ્રદ વાતો કહેતા
હતા. (કોઈ કોઈ વખત મહારાજ ગણપતરાવને પાસે લઈ પ્રેમથી
વાતો કરતા). બોલતાં બોલતાં ઉપરાસાપરી (વારંવાર) કરાંજ-
વાનો પ્રસંગ આવતો. તે વખતે મહારાજ કહેવા લાગ્યા, “ભુચ્ચો
આ કરાંજવાનો કેવો વેગ આવે છે ? ઝાડો બહાર આવતો નથી
અને વા પણ છૂટતો નથી. તમારો કાંઈ દોષ નથી. હજી મહારે
મહારૂં પુષ્કળ ભોગવવાનું હશે તેથી આ ભોગ ઉત્પન્ન થયો. છો
ન સારૂં થાય તો. હવે જેમ હોય તેમ હુંજ મહારે સહન કરીશ,
એટલે થયું.” એટલામાં ગણપતરાવ ડૉક્ટર બોલ્યા, “હું એક
સાદો ઉપાય કહું છું. આપ કબૂલ કરો તો હાલ ને હાલજ વા
પણ છૂટશે અને થોડો ઝાડો પણ થઈ જશે.”

મહારાજ:—હીક જે ઉપાય કરવો હોય તે કરો પરંતુ ત્રાસ
ન થાય તો હીક.

ડૉક્ટર—“ના, ના, બાબા, હું જે ઉપાય કહું છું તેનો
ત્રાસ નથીજ. બહુ કાંઈજ કરવાનું નથી.” એમ કહી તેમણે
પોતાના ખીસામાંથી એક સીગારેટની પેટી કહાડી—અને તેમાંથી
એક સિગારેટ કહાડી દીવાસળી ધસી સવાગાવી અને મહારાજના
હાથમાં આપવા લાગ્યા.

મહારાજ:—આ હું ? તમે જમાની જેને એ ખીસા કહ્યો. અને
મહારી પણ સહો મરો છો ? હું એ કશી ખીસો નથી.

ડૉક્ટર:—જે રહે આપને આજેનું સ્થિતિ સારી નહીં.

આનો પડે છે તેવી—આણી છે તેથી આપ એકવાર પી જુઓ. એટલે હમણાં વા પણ છૂટશે અને જાડો પણ થશે. ” તેમના કહામી, મહારાજને જો કે ઇષ્ટ (લાગતું) નહોતું, છતાં મહારાજે તે થોડીક મ્હોંજે લગાડી. બે ચાર દમ લીધા એટલે તરતજ દમ જેવા મ્હોંટા અવાજથી પવન ફૂટ્યો. તે વખતે મહારાજ એકદમ હસ્યા અને ગણપતરાવ પણ હસ્યા અને બોલ્યા, “ જુઓ, અમારો ઉપાય લાગ્યું પડ્યો કે નહીં ? હજી બે ત્રણ દમ લેશો કે જાડો પણ થશે. મહારાજે ફરી તે સીગારેટ પીવા માંડી. ફરી થોડીજ વારમાં ફર ફર અવાજથી વા ફૂટ્યો અને તે સાથેજ થોડો જાડો પણ બહાર પડ્યો. તેને લીધે (કરાંજ્યાંનો) આવતો વેગ કમી થયો અને મહારાજ શૈથ વિધિ આટોપી ઉઠ્યા. ગણપતરાવ બેઠાજ હતા. તરતજ તે તેમને થયેલો જાડો પોતે ઉંચકી લઈ ગયા.

મહારાજને હરસનું ઑપરેશન કર્યું હતું છતાં ખૂબ વખત કરાંજ્યાં શિવાય એમને જાડો થતો નહીં આવી રીતે રોજ જાડો સંબંધે મહારાજને ત્રાસ થતોજ. એમ થતાં થતાં મહારાજને શિદી આવે બે ત્રણ અઠવાડીયાં થયાં. ડૉ. પિલ્લેને મહારાજના ઑપરેશનની ખબર પડતાંજ તે આવ્યા અને એક દિવસ રહી મહારાજની ઇચ્છા પ્રમાણે મહારાજને લઈ ગયા. ત્યાર પછી મહારાજની યોગ્ય શુશ્રુષા ડૉ. પિલ્લે અને તેની સ્ત્રી કરતાં. મહારાજ વિષે થોડી ખબર ગામમાં પ્રસર્યાથી કોઈ કોઈ મહારાજ પાસે આવવા લાગ્યા તે મહારાજને ન ખખ્યું તેથી ડૉ. પિલ્લેને મહારાજ પૂછવા લાગ્યા, “ ડૉક્ટર સાહેબ, લોકોને કોણે ખબર આપી ! ”

ડૉ. પિલ્લે—“ અમો કોઈ લોકોમાં બોલ્યાં નથી. લોકો આવવા લાગ્યા તેને શું કરવું ? ” બુટીસાહેબના ચિરંજીવ કેશવરાવ શિદીમાં હતા ત્યારે તેમનું અને મહારાજનું ખૂબ ઓળખાણ હતું. તેથી કેશવરાવ બુટીએ મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ જવા માટે ખૂબ આગ્રહ કર્યો. મહારાજને કોઈને ત્યાં જવું નહોતુંજ. બહુ આગ્રહ કર્યો ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “ શિદીમાં હું હતો ત્યારે તમેજો બોલુંજ છે કે હું ગામ બહાર, ઉજડ, ચુઆડી, ગંદી

જગ્યામાં પડી રહેતો અને દેવળમાં પણ કેટલીએ દુર્ગધ તથા કચરો ભેગો થયો હતો. આ બધું તમને ખબરજ છે, આવી રીતે મહારાજેવા હરમકારે દુર્દશા ભોગવનારાને તમારા રાજવિલાસી મકાનમાં શા માટે લઈ જાવ છે? છતાં કેશવરાવ બુટીસાહેબે મહારાજને લઈ જવા માટે પુષ્કળ આગ્રહ ચલાવ્યોજ હતો. પરંતુ મહારાજ કાંઈ ગયા નહીં. અને કેટલાક પ્રાણીઓ લોકો—પહેલાં કહેલા મરાઠે અને વૈદ્યની સ્ત્રીઓ રોજ સંધ્યાકાળની વખતે નૈવેદ્ય લઈ મહારાજ પાસે આવતાં. મહારાજને લહેર આવે તા તેમાંથી થોડું લઈ ખાતા. એક દિવસ મહારાજ બધા ઉપર ગુસ્સે થયા અને કોઈને પણ પાસે આવવા દે નહીં. ડૉ. પિલ્લે અથવા તેની સ્ત્રી કોઈ પણ આવતું તો તેને ગાળ દેઈ કહાડી મૂકતા. સંધ્યાકાળે રોજ પેઠે વૈદ્ય અને મરાઠેની સ્ત્રી સહોળું પહેરી મહારાજ માટે નૈવેદ્ય લઈ આવ્યાં અને મહારાજ માળ ઉપર હતા ત્યાં લઈ ગયાં, તેમને ઉપર આવેલાં જોઈ, મહારાજે તેમની ઉપર ગુસ્સે થઈ, તેમને જતાં રહેવા કહ્યું. હું આજે કોઈનું કાંઈ ખાવાનો નથી. તમે તમારો નૈવેદ્ય લઈ જાવ વગેરે મહારાજે ગુસ્સે થઈ કહ્યું છતાં તે બેઠે સ્ત્રીઓ બહુ હીંમતવાળી હતી, તેઓ પોતાના નૈવેદ્યના ખુમચા લઈ આગળજ આવવા (વધવા) લાગ્યાં અને “અમે તમને ખવરાવ્યાં શિવાય જવાનાંજ નથી.” એમ કહી ધૃષ્ટતાથી આગળ આગળજ વધવા લાગ્યાં. મહારાજે વધારે ગુસ્સે થઈ તેમના નૈવેદ્યના ખુમચા દાદર નીચે ફેંકી દીધા અને તેમને પણ માર મારી દાદર નીચે કહાડી મૂક્યાં. તે દિવસે મહારાજે કાંઈપણ ખાધું નહીં. બીજે દિવસે મહારાજે ડૉ. પિલ્લેને કહ્યું, “મહુને એક બે હાથુકાં લાવી આપો.” પછી મહારાજ સંધ્યાકાળ થયાં પછી સાત આઠ વાગ્યાને સુમારે હાથમાં હાથુકું લઈ ઘેર ઘેર લિક્ષા માગવા નીકળ્યા. જ્યાં પ્રાણીઓની ગલી હતી ત્યાં બે ત્રણ ઘેર લિક્ષા માંગી અને તે (મળેલી) લિક્ષા પોતાના મુકામપર લઈ આવ્યા. મહારાજને શું? ચાત્ર કોળીઆ ખાવા હતા તે તેમણે ખાધા અને બાકી રહેલું અન્ન ડૉ. પિલ્લેના ઘરમાં આપી દીધું, જે પ્રસાદ તરીકે બધાંએ પ્રેમથી ખાધું.

આ પ્રમાણે કોઇનું પણ નૈવેદ્ય ન લઈ, લિક્ષા માટે જવાની અનેક પ્રકારે ડા. પિલ્લે વગેરે ના કહેતા હતા છતાં મહારાજ કોઇનું પણ ન સાંભળતાં રોજ સંધ્યાકાળે સાત આઠ વાગે જુદે જુદે ઘેર લિક્ષા માંગવા જતા. લિક્ષા માગી આવ્યા પછી મહારાજનું લોજન થાય અને પછી વધેલું અન્ન પ્રસાદ તરીકે લેવા માટે ખૂબ લોકો લેગા થતા. ખાવા (લોજન) વખતે મહારાજ એકલાજ રહેતા. ખાતી વખતે ખીજું કોઈ હોય તો તે તેમને ચાલતું નહીં. એવીજ રીતે એક દિવસે સંધ્યાકાળે સાત આઠ વાગે લિક્ષા માંગવા માંડ્યા પછી કદી પહેલાં ન ગયેલા એવે જુદેજ ઘેર લિક્ષા માટે ગયા. તે ઘરમાં જે ત્રણ જણ બેઠા હતા. તેમને લાગ્યું કે, ‘લિક્ષાને બહાને (આવેલ) આ કોઈ પણ ચોર ભામટો હોવો જોઈએ, શરીર ઉપર કંતાણનો ટુકડો અને હાથમાં હાણકું લઈ આવે રાત્રિને કવખતે લિક્ષા માંગે છે. રાતને વખતે કોઈની કાંઈક વસ્તુઓ બહાર પડી હોય છે તેથી અથવા એવીજ કાંઈ ભામટાગિરી કરવાના ઉદ્દેશથી આ વખતે આ લિક્ષા માંગતો ફરે છે. એને દિવસે લિક્ષા માંગતાં શું થયું હતું?’ હાથમાં કાનસ લઈ બહાર આવી મહારાજ તરફ જોતા જોતા તે જે ત્રણ જણા આમ બોલતા હતા. તેમાંથી એકે મહારાજને એક બે ગુમ્મા લગાવ્યા. મહારાજે કહ્યું, અરે, તમો પ્રાદ્ધણ છો; હું પણ પ્રાદ્ધણ છું. આખો દિવસ મહે કાંઈ ખાધું નથી, આ વખતે ભૂખ લાગી અને કોઈ પણ પ્રાદ્ધણને ત્યાં લિક્ષા માંગવાના હેતુથી તમારું પ્રાદ્ધણનું ઘર જોઈ આવ્યો. તેમાંએ હું માંદો છું અને મહેને લિક્ષા ન આપતાં ઉલટો માર આવ્યો એ શું તમો સંભાવિતો (મોટા) ને શોભ્યું કે?” એ ઉપરથી તેણે કહ્યું. “બસ, બસ, ખબર છે તે. તું પ્રાદ્ધણ છે તે. ગુમ્માની લિક્ષા આપી જા હવે.”

મહારાજ:—“ઠીક, ભાઈ” આ ઘર આગળ આવતાં પહેલાં જે ત્રણ ઘરેથી માંગતાં મળેલી લિક્ષા હાણકામાં હતી તેટલીજ લઈ પછી ખીજે ક્યાંઈ ન જતાં મહારાજ પોતાના મુકામપર આવ્યા. જે બે કોળીઆ ખાવાના તે ખાઈ બાકીનું અન્ન લોકોએ

પ્રસાદ તરીકે લીધું. બાકી રહેલું આન મહારાજ પોતે પ્રસાદ તરીકે વહેંચતા નહીં. મહારાજ કહે એટલે કોઈ પણ પ્રાણી આવી તે ઉઘડી જતો અને નીચેના લોકોને થોડું થોડું વહેંચી આપતો. આવી રીતનો પ્રસાદ વહેંચવાની વખતે તે દિવસે મહારાજ ખૂબ આનંદમાં માળ ઉપરથી નીચે આત્મા, એટલે તરતજ લેગ થયેલા લોકો સ્વસ્થ બેઠા હતા તે ઉઠી વિવેકસર ઉભા રહેવા લાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, “ઉઠો છો શા માટે? હું તો મ્હારે લહેરમાં આવ્યો છું.” મહારાજને આનંદમાં બેઠા બધાંને આનંદ થયો. કોઈએ હાથમાં પ્રસાદ લીધો હતો અને કોઈને વહેંચનાર હાથમાં આપી રહ્યો હતો, એટલે મહારાજે કહ્યું, “નાજો મ્હોંમાં, હાથમાં લઈ શા માટે ઉભા રહ્યા છો? આજે તમને ગુમ્માનો પ્રસાદ છે.” મહારાજે એમ કહ્યું એટલે બધાએ તે પ્રસાદ મ્હોંમાં નાંખ્યો. મહારાજે “ગુમ્માનો પ્રસાદ” કહ્યું પણ તે શું તે કોઈના લક્ષમાં આવ્યું નહીં. લોકોએ તે પ્રસાદ મ્હોંમાં નાંખ્યાં પછી ડા. પિલ્લે વગેરે લોકો તરફ બેઠા ફરી મહારાજે કહ્યું, “આજ ગુમ્માનો પ્રસાદ ખાતાં (સ્વાદમાં) કેવો લાગ્યો? એમ પૂછ્યાથી ડા. પિલ્લે વગેરે, “મહારાજ તમારા હાથનો પ્રસાદ તે. તેનું શું વર્ણન કરીએ? એ તો પરબ્રહ્મનું અમૃતજ છે. ઘણું સરસ છે.”

મહારાજ:—હા ભાઈ મ્હારા હાથનો તેથી સારોજ હશે. મ્હને પણ આજની લિક્ષાનો પ્રસાદ બહુજ સારો લાગ્યો. કારણ આજનો પ્રસાદ ગુમ્માનો છે, સમજ્યા કે નહીં?

ડા. પિલ્લે—મ્હને એનો અર્થ સમજાયો નથી.

મહારાજ—“અરે ભાઈ તેમાં શું સમજવાનું? તે શું કાંઈ મ્હોંડું (કઠણ) સંસ્કૃત છે કે? અરે એમ કહું છું કે આજની લિક્ષામાં કોઈએ ચેતલો નાંખ્યો. કોઈએ રોટલી કોઈએ લાત નાંખ્યો તો કોઈએ બે ત્રણ ગુમ્મા નાંખ્યા.” છતાં પણ કોઈને તે સમજાઈ નહીં.

ડા. પિલ્લે—“ગુરુ (ગુરુમા) એટલે વડાં,” કોઈએ કહ્યું. કદીમાં જે ગોળા નાંખે છે તે હશે.

મહારાજ (હસતા હસતા)—“અરે કોઈ કાંઈ અર્થ કહે છે કોઈ કાંઈ અર્થ કરે છે. અરે અર્થ જુદોજ હશે. આ'નો અર્થ એ છે કે આજે મહને એક બ્રાહ્મણને ત્યાંથી ગુરુમાની લિક્ષા મળી. એટલે કે તે ઘરના માલીક જરા હાલના અર્વાચીન પંથના હતા. તેણે મહને પેટ માટે લિક્ષા આપવાને બદલે પીઠપર બે ચાર ગુરુમા (માર્યા) આપ્યા તેથી તે ગુરુમાની લિક્ષાનો પ્રસાદ, આ પ્રસાદ સાથે તમને પણ મળ્યો.” પછી બધાએ વિસ્મિત વદને કહ્યું, “મહારાજ ક'યો ગૃહસ્થ તે અમોને કહો. તેનું અમે જોઈ લેશું.”

મહારાજ—તેનું તમો જોઈ લો તે માટે આ તમને કહ્યું ? બીજા લિક્ષાના પ્રસાદ સાથે આ ગુરુમાનો પણ પ્રસાદ તમારા પેટમાં ગયો. હવે તમો શું જોઈ લો ? અરે, આજે જે લિક્ષામાં ગરુમત થઈ તે તમને કહી.” એવો થોડો વિનોદ કરી મહારાજ પોતાની જગ્યાએ ગયા.

પછી એક બે દિવસમાં ડા. પિલ્લેના બંધુ ચિન્નાસ્વામી, જે બડગપુરમાં નોકરી ઉપર હતા તે, દુર્ગાપૂજની છુટીમાં પોતાના ભાઈને મળવા નાગપુર આવ્યા. ડા. પિલ્લેએ ચિન્નાસ્વામીને મહારાજની હકીકત કહી, ચિન્નાસ્વામીને માળ ઉપર મહારાજને દર્શને લઈ ગયા, અને મહારાજને ચિન્નાસ્વામીની ટુંકાંમાં હકીકત કહી, દુર્ગા પૂજની છુટીમાં દર્શને આવ્યા છે વગેરે કહ્યું. અશ્વિન સુદ પડવાથી બડગપુરની બાજુએ બંગાળાના લોકો નવરાત્રમાં દેવીની પૂજા વગેરેનાં મોટા ઉત્સવ કરે છે. તેને ત્યાં દુર્ગાપૂજા કરવાની રીત છે; અને તે માટે આંકીસના લોકોને છુટી હોય છે, તેથી તે છુટીમાં ચિન્નાસ્વામી આવ્યા હતા. રજાઓ હતી ત્યાં સુધી ચિન્નાસ્વામી રોજ મહારાજ પાસે આવી બેસતા, તેમનો સ્વભાવ બહુ શાંત હતો અને તે નિર્મળ મનના હોઈ તેમને પરમેશ્વર પર અને સાધુ સંતો ઉપર બહુજ ભક્તિ હતી. આ જોઈ મહારાજ

પણ પારમાર્થિક ઉપદેશની કેટલીક વાતો તેમની સાથે કરતા. મહારાજની એકંદર સ્થિતિ જોઈ ચિન્નાસ્વામીની મહારાજ ઉપર ખૂબજ લક્ષિત રહ્યો અને મહારાજ પર લુપ્થ બની બહુ પ્રેમથી અને પ્રેમાશ્રુ પાડતાં પાડતાં પૂજ્ય અને આદર બુદ્ધિથી હાથ જોડી વિનંતી પૂર્વક મહારાજને કહ્યું, “ઘણાં વર્ષથી આપના જેવા સત્પુરુષને સમાગમ થાય અને તેમની કાંઈ પણ સેવા થાય એવી મહારી બહુ ઇચ્છા હતી. તે પ્રમાણે આપનાં દર્શન તો થયાં પરંતુ મહારી પાસે કાંઈ સેવા કરાવી લેા. હું બહુ પાપી છું. મહારો આત્મા પાવન થાય તે માટે આપની પાસે હાથ જોડી માગું છું કે થોડા દિવસ આપ મહારે ત્યાં આવી રહો. મહને બીજી કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા નથી. જન્મ લઈ મહારી જો કાંઈ ઇચ્છા હોય તો તે આપના જેવા મહારે ત્યાં રહે એજ છે. મહારાજ તે સફળ કરે તો મહારા જન્મનું સાર્થક થયું એમ હું સમજીશ.” ચિન્નાસ્વામી આવી રીતે એમની પાસે વાત કહાડશે અને તેમની સાથે એમને ખડગપુર જવાનો યોગ આવશે એવો મહારાજને ખ્યાલ પણ નહોતો. ઈશ્વરી સંકેત અને સાધબાબાનો ગુપ્ત ખેલ જે હોય તે ખરો એવો (મનોમય) વિચાર મહારાજના મનમાં આવતો. ચિન્નાસ્વામીએ મહારાજને કહ્યું, “મહારી આવી સર્વ પ્રકારે અશક્ત પ્રકૃતિ છે તેથી હું હંમેશ માંદા જેવોજ રહું છું. અન્ન ખાવાનું શરૂ કર્યું ત્યારથી મહને ત્રાસ થવા માંડ્યો. હું તમારી સાથે આવું તો તમને પણ મહારે લીધે ત્રાસ થશે.” મહારાજના મનમાં પણ એમ આવ્યું હતું કે ગમે ત્યાં દૂર દેશાંતર જવું અને મેં જગતને દેખાડવું નહીં. મહારાજ પહેલેથીજ જગતથી કંટાળ્યા હતા. અનેક વર્ષો સુધી તેમણે પહેલાંની અવસ્થામાં કષ્ટો ભોગવ્યાં હતાં. તેમાંએ શિડીના ચાર વર્ષો બહુજ લયંકર સ્થિતિમાં હાલ બેહાલ સ્થિતિમાં ગયાં. હાલના વખતમાં મહારાજના જેટલી કડક તપશ્ચર્યા કોઈથી નહીં થતી હોય અને થતી હોય તો બહુજ થોડી થતી હશે. મહારાજનું પહેલાંનું ચરિત્ર ધ્યાનમાં લઈએ તો કોઈને પણ આ વિષે આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહીં. મહારાજે ચિન્નાસ્વામીને વિચાર કરી કહ્યું, “ડૉક્ટર સાહેબને પણ પૂછો. તે જે કહે તે

પ્રમાણે પછી જોઈશું.” એમ કહી રાખ્યું. તે ઉપરથી ડૉ. સાહેબ અને ચિન્ના સ્વામી વચ્ચે હવે પછી જણાવ્યા પ્રમાણે નિકલ થયો. ડૉ. સાહેબે ચિન્નાસ્વામીને કહ્યું, “મહારાજના જેવી દિવ્ય વિભૂતિ જન્મે જન્મ તપશ્ચર્યા કરીને પણ મેળવવી શક્ય નથી. પરંતુ સાધનાઓની કેવી કૃપા કે મહારાજનો અલભ્ય લાભ થયો. તું તેને ખડગપુર લઈ જવા કહે છે અને તે પણ આવવા તૈયાર થયા પણ તું મહારો લાઈ છે તેથીજ તારે ઘેર હું એને મોકલીશ. બીજા ગમે એટલું કહે તો પણ હું મહારાજને એમને ત્યાં મોકલું નહીં મહારા જીવમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હુંજ મહારાજને સંભાળીશ. પરંતુ તું હવે કહેજ છે અને તે પણ આવતા હોય તો તારીજ સાથે તેમને મોકલીશ. તું પણ મહારી પેઠે એમને સંભાળીશ અને તેમની ભરજી પ્રમાણે ચાલશે એવી મહારી ખાત્રી છે. માટે થોડા દિવસ માટે તું એમને લઈ જા.” ચિન્નાસ્વામીએ બધી વાત કબલ કરી અને ડૉક્ટર સાહેબ તથા ચિન્નાસ્વામીએ મહારાજ પાસે આવી ફરી ખડગપુર આવવા માટે મહારાજ પાસે વાત કહાડી અને બધી રીતે તે વિચાર પસંદ પડ્યાથી મહારાજનું ખડગપુર જવાનું ઠર્યું. ચિન્ના સ્વામીની રજા હવે પૂરી થવા આવી તેથી બીજે દિવસે, ચાર પાંચ વાગે નાગપુરથી ઠેઠ ખડગપુર ગાડી જાય છે, તે ગાડીએ જવાનું ઠર્યું. તે પ્રમાણે બીજે દિવસે ચિન્ના સ્વામીની અને મહારાજની બધી તૈયારી કરી, જવા વખતે ડૉક્ટર સાહેબ અને તેમના સ્નેહીઓ ટાંગા કરી મહારાજને પહોંચાડવા સ્ટેશન પર ગયા હતા. રીત પ્રમાણે ગાડી તૈયાર થયા પછી મહારાજ ચિન્નાસ્વામી સહિત ગાડીમાં બેઠા અને અશ્વિન સુદ તેરસને દિવસે મહારાજ ખડગપુર જવા રવાના થયા.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ
(તારાનિવાસ વાલકેશ્વર મુંબઈમાં લીધેલો ફોટો-જુઓ પાનું ૬૪૦)

પ્રકરણ તેરમું.

ચિન્ના સ્વામીને ઘેર.

તે ગાડી નાગપુરથી ઠેઠ કલકત્તા સુધી જતી હતી. વચ્ચે ક્યાંઈ ગાડી બદલવી પડતી નથી, તેથી મહારાજ જે ડબ્બામાં જે જગ્યાએ પહેલા બેઠા હતા ત્યાંથી ખડ્ગપુર આવ્યું ત્યાં સુધી ઉઠ્યા નહીં. એક સરખા તેજ જગ્યાએ બેસી રહ્યા પિશાબ વા ઝાડા માટે વા બીજાં કોઈ પણ કામ માટે મહારાજ ખડ્ગપુર આવ્યું ત્યાં સુધી હાલ્યા પણ નહીં, તેમજ શરીર ટેકવ્યા જેવું કરી સૂતા પણ નહીં. નાગપુર છોડ્યાં પછી ત્રીજે દિવસે એટલે અશ્વિન સુદ પુનમને દિવસે દહાડે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે મહારાજ ખડ્ગપુર જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં સુધી તેમણે ખાવા પીવા માટે વા બોલાવા માટે મ્હોં પણ હલાવ્યું નહીં. ખડ્ગપુરને સ્ટેશને ઉતર્યા પછી ચિન્નાસ્વામી એક ટાંગો કરી મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. મહારાજે ચિન્નાસ્વામીને પહેલેથીજ કહી રાખ્યું હતું કે ખડ્ગપુરમાં એમને (મહારાજને) સંબંધે કોઈ પૂછપરછ કરે તો તેને એમ કહેવું કે, “મહારા ભાઈ ડોક્ટર પિલ્લેના મહારાજ એક સ્નેહી છે અને તે ઘણા દિવસથી માંદા છે, તે માટે ડૉ. પિલ્લે પાસે રહી તે ઔષધ પાણી લેતા હતા. હવે ડૉ. પિલ્લેનાજ કહેવાથી એમને હવા ફેરે ખડ્ગપુર આણ્યા છે. આ માંદગીમાં તેમનું મગજ પણ બ્રમિષ્ટ જેવું થઈ ગયું છે.” આ શિવાય શિર્ડીની વા મહારી કાંઈ પણ હકીકત કોઈને બાણવા દેવી નહીં. મહારા તરફ લોકોં બેશે તો મહારાં હાડકાં બહાર નીકળ્યાથી હું અશક્ત દેખાઉં છું. તેથી, મહારા કહ્યાં પ્રમાણે કહેશે તો લોકોંને ખરું પણ લાગશે. મહારાજે કહ્યાં પ્રમાણે, પ્રસંગજ આવે તો ચિન્ના સ્વામી લોકોંને ઉપર કહ્યા પ્રમાણેજ કહેતા. મહારાજ સ્ટેશન પરથી ઘેર આવ્યા એટલે ચિન્નાસ્વામી એ એમની સી પાસે મહારાજને સાદ્ગમનમસ્કાર કરાવ્યા. ચિન્ના સ્વામી તેલંગી હોવાથી તેમને તેલંગી, મરાઠી, હિંદી અને

અંગ્રેજ એવી ત્રણ ચાર ભાષાઓ સારીજ આવડતી; પરંતુ તેની સ્ત્રી સુવણને તેલશુ ભાષા શિવાય બીજી કોઈ ભાષા આવડતી નહોતી; તેથી મહારાજ મરાઠી બોલતા તે તેને અને તે તેલશુ બોલતી તે મહારાજને સમજાતું નહીં. મહારાજ આવ્યા તે દિવસે વધારે ન બોલતાં સંધ્યાકાળ સુધી એક બાજુએ સ્વસ્થ પડી રહ્યા. સંધ્યાકાળે મહારાજે ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી પોતાને હાથે થોડી ખીચડી તૈયાર કરી ખાધી અને રાત્રે સ્વસ્થ પડી રહ્યા. ચિન્ના સ્વામી તેમજ તેમની સ્ત્રી સુવણાં એ બેઉ મહારાજનાં જરૂરી કામો બહુ કાળજી લક્ષિત અને પ્રેમથી હંમેશા કરતાં. બીજે દિવસે ચિન્નાસ્વામીના પરમ મિત્ર બાબુ સીતારામ નાયડુ જે તદ્દન તેમના ઘરના માણસ જેવાજ હતા તેમનેજ ફક્ત દર્શને આવવા દેવા મહારાજ પાસે વાત કહાડી. મહારાજે કહ્યું, “તમારા સ્નેહી મહારે વિષેની બધી વાતો ગુપ્ત રાખે તો આવવા દો. ચિન્ના સ્વામીએ બાબુ સીતારામ અને તેના સ્વભાવ વિષે બધી વાતો કહી તે બધું ગુપ્તજ રાખશે એમ મહારાજને કહ્યું. મહારાજની પરવાનગીથી તે સીતારામ બાબુ ત્યારથી દર્શને આવવા લાગ્યા. ખરેખર સીતારામ બાબુ પણ મ્હોટી યોગ્યતાવાળા હોઈ (બહુ સજ્જન હતા અને) તેમની પણ લક્ષિત બાબા પર મ્હોંટી. ચિન્ના સ્વામી અને બાબુ સીતારામ એ બેઉ અને તેમની સ્ત્રીઓ સુવણાં બાઈ અને લક્ષ્મી બાઈ એ ચારે જણાં મહારાજની સેવામાં હંમેશા તત્પર રહેતાં. પરંતુ મહારાજને માટે કાંઈજ કરવાનું રહ્યું ન હોવાથી, તે સેવા પણ શી કરે? ફક્ત જરૂર જેટલોજ મહારાજ તેમનો ઉપયોગ કરી લેતા. હરસનો રોગ તેમને વચ્ચે વચ્ચેથી ત્રાસ આપતોજ હતો. હરસને સુરણનો પાક ફાયદો કરે છે એમ ખબર પડી તેથી ચિન્નાસ્વામીએ ખડગપુરમાં સુરણ પુષ્કળ મળતું હોવાથી વળવળતું સુરણ લાવી તેના શાસ્ત્રોક્ત રીત પ્રમાણે પાક તૈયાર કર્યો અને કેટલાક દિવસ તેને તેમજ ઠરવા માટે રહેવા દીધો. મહારાજે તે પાક એકદમ લેવાની શરૂઆત કરી નહીં. મહારાજ સાંજે પોતાને હાથે ખીચડી ભાત વગેરે કાંઈ પણ કરી ખાતા. અને કોઈ કોઈ વખત રસોઈ ન કરતાં કોકી પી રહેતા. પછી મહારાજે

વિચાર કર્યો કે રોજ રોજ આપણે માટે સુવર્ણને રસોઈની તૈયારી કરી રાખવી પડે છે તો એને ત્રાસ શું કામ આપવો. ચાર પાંચ ઘેર લિક્ષા માંગી લાવવી અને ખાવી એવો વિચાર કરી ચિન્નાસ્વામી પાસે બે આપરાં (હાણકાં) મંગાવ્યાં અને સંધ્યાકાળે એક તો લિક્ષા મળે નહીં, બીજું સંધ્યાકાળે ક્યાં કોઈને ત્રાસ આપવા જવું તેથી દિવસેજ લિક્ષા માંગી લાવવી અને રાત્રે ખાવી, એવો વિચાર કરી, હાથમાં હાણકું લઈ, મહારાજ દહાડે લિક્ષા માટે નીકળવા લાગ્યા. પહેલે દિવસે લિક્ષા માટે નીકળતાં પહેલાંજ ચિન્નાસ્વામી આફીસમાં જવા માટે નીકળી ગયા હતા અને ચિન્નાસ્વામીને લિક્ષા માટે જવા વિષે, અગાઉથી કાંઈ પણ ખબર પડવા દીધી નહોતી અને એકદમજ હાથમાં હાણકું લઈ ચિન્નાસ્વામીના ઘરની સામેની લાઈનમાં બાજુરાવ સુરડકરનું ઘર પ્રાક્ષણનું છે એમ ધારી તેના બારણા પાસે ઉભા રહી લિક્ષા માંગી. અંદરથી તેની સ્ત્રીએ કહ્યું. “ આ પ્રાક્ષણનું ઘર નથી. ” મહારાજે પ્રાક્ષણના ઘરો ક્યાં છે એમ પૂછ્યું એટલે તેણે બહાર આવી બે ઘરની આગળનું ઘર પ્રાક્ષણનુંજ છે એમ કહ્યું તેથી મહારાજ તે ઘર તરફ વળ્યા. તે ઘર દાસો વ્યંકટેશ ખાસનીસનું હતું. તેના ઘરના બારણા આગળ ઉભા રહી, પ્રાક્ષણ પદ્ધતી (રીત) પ્રમાણે ‘ ઓં મવતિ મિષ્ઠાં દેહિ ’ ન કહેતાં, પોતે લિખારી જેવાંજ છે એમ સમજી તેમણે તે રીતથી “ કંઈ ટાડું વાસી એહું અજીહું રહું કર્યું હોય તો લિક્ષા આપજો. ’ એમ કહ્યું એટલે તેમની સ્ત્રી લક્ષ્મીબાઈએ-માંદાં હોવાથી બારણા આગળજ પડી રહ્યાં હતાં-મહારાજ તરફ જોયું. તે વખતે ખાસનીસ પોતે, લક્ષ્મીબાઈ માંદાં હતાં તેથી, પોતાને હાથેજ રસોઈ કરી ખુમચો પીરસી લઈ બરોબર જમવા બેસવાની તૈયારીમાં હતા. એટલામાં કોઈ અતિથિ પ્રાક્ષણ હોઈ, બહુ અશક્ત સ્થિતિમાં લિક્ષા માટે આવ્યો છે એ જોઈ ખાસનીસને અને તેમનાં સ્ત્રીને મહારાજ માટે દયા અને માન ઉત્પન્ન થયાં, તેમણે મહારાજને ઘરમાં બોલાવ્યા ‘ અને લિક્ષા શા માટે માંગો છો ? આજે મહીજ જશે, ’ એમ કહ્યું ત્યારે મહારાજે ના ના કહી

છતાં બળબળરીથી જમવા બેસાડ્યા. તેમનાં સ્ત્રી લક્ષ્મીબાઈને પણ તે વખતે મહારાજને જોઈ તે બે કે ખૂબ અશક્ત થઈ ગયાં હતાં છતાં હોંશીઆરી આવી. તેમણે ખૂબ ઝડપથી રસોડામાં જઈ રવો, ઘી, સાકર લઈ એક ન્હાની કઢઈમાં ઉતાવળે ઉત્સવળે શીરો તૈયાર કર્યો અને મહારાજ શરૂઆતમાં થોડો ભાત ખાય ન ખાય એટલામાંજ તે શીરો મહારાજના ખુમચામાં પીરસ્યો અને થોડો ખાસનીસના ખુમચામાં પીરસ્યો. મહારાજે કહ્યું, “આ શા માટે ? હું અશક્ત છું. હું આવા પદાર્થો ખાતો નથી. મ્હાં કાંઈ બગડશે.”

લક્ષ્મીબાઈ—“કાંઈ બગડતું નથી. તમારાથી જેટલો ખવાય એટલોજ ખાજો.”

ખાસનીસ—“તમને કાંઈ દરદ છે કે ? તમે બહુજ અશક્ત દેખાવ છો.”

મહારાજ—“હા, હું માંદો છું.” તે વખતે ખાસનીસ વધુ એાહું કાંઈ બોલ્યા નહીં. કારણ તેમને જમીને ઉતાવળે ઑફીસમાં જવાનું હતું તેથી તેમણે જલદી લોજન આટોપી, મહારાજની રક્ત લઈ તે ઉઠ્યા અને તુરતજ કપડાં પહેરી ઑફીસમાં ગયા. મહારાજને જે થોડું ખાવું હતું તે ખાઈ મહારાજ પણ ઉઠ્યા અને લક્ષ્મીબાઈ માંદાં હતાં તેથી પોતાનો જમેલો ખુમચો તથા ખાસનીસનો પણ ખુમચો ઉચકી તે જગ્યા સાફ કરવાને કામે મહારાજ લાગ્યા. તે જોઈ, “મહારાજ, આ શું ? તમે એહું શું કામ કહાડો છો અને આ ખુમચા શા માટે ઉચક્યા ? એમ કહી લક્ષ્મીબાઈ મહારાજના હાથમાંથી તે ખુમચાઓ લઈ લેવા લાગી. મહારાજે કહ્યું, “રહેવા દો તમારા જીવને સાફ નથી. તમેએ મ્હને જમાંડ્યો છે તો બે એમાં વાતચીત મ્હું કહાડ્યાં તો તેમાં શી હરકત છે ?”

લક્ષ્મીબાઈ—“ના, ના, રહેવા દો. તમે પણ માંદાજ છે ને ?”

મહારાજ—“હું બે કે માંદો છું છતાં હુંએમોજ એવેણું.”

છેવટ લક્ષ્મીબાઈએ લેમને કામ કરવા લીધું નહીં. લક્ષ્મીબાઈએ લેમને એક પાનનું ચીડું આપ્યું. મહારાજ તે ખંધ ખાતા નહોતા, છતાં બળબળરીથી તે આપ્યું લેથી લે લીધું. પછી મહારાજ પોતાના મુકામ ઉપર ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં આવ્યા. સંધ્યાકાળે ચિન્નાસ્વામી ઘેર આવ્યા એટલે સુવર્ણાએ મહારાજ લિક્ષા માટે મથા હતા વગેરે કહ્યું. ચિન્નાસ્વામીને ખરાબ લાગ્યું. આપણા કામનું એ ખૂતા નથી નહીંતો આપણે આરું સારું કરી ખવડાવ્યું હોત. લિક્ષા માટે ચિન્નાસ્વામીએ પણ હીલગીરી બતાવી.

મહારાજ—“ અરે, મહેં લિક્ષા માંગી તેથી તમારે હીલગીર શા માટે થવું જોઈએ ? નાગપુરમાં હતો ત્યારે હું લિક્ષા માંગતો હતો એ તમને ખબરજ છે, હું હવે રોજ બપોરે લિક્ષા માંગી લાવતો જઈશ અને રાત્રે ખાતો જઈશ. કોઈ કોઈ વખત લહેર લાગશે તો હાથે પણ કરી ખાતો જઈશ, ” ચિન્નાસ્વામીએ કહ્યું, “ મહારાજ આપ દહાડે લિક્ષા માંગી લાવવાના અને રાત્રે ખાવાના; ત્યાં સુધીમાં તો તે લિક્ષાનું અન્ન ઠંડું વાસી નહીં થઈ જશે કે ? આપના પેટનાં આંતરડાં તફન હલકાં અને નાબુક થઈ ગયાં છે, તેમાં (વળી) હરસનો આપને વ્યાધિ છે, તેથી ઠંડું વાસી અન્ન આપને સહશે નહીં. ” મહારાજ તે સાંભળી બોલ્યા, “ તહીં સહયું એમ મ્હને લાગશે તો તે વખતે કિન્હું કરી ખાતો જઈશ. ” પરંતુ હાલ મ્હને લિક્ષા માંગી ખાવાનું હીક લાગે છે અને તે બદલ તમે મનમાં શોક ન કરો. ” ગમે તેમ રીતે તેમની સમજૂત કરી મહારાજ લિક્ષાજ માંગવા લાગ્યા અને કોઈકોઈ વખત હાથે પણ કરી ખાતા હતા. મહારાજને હરસનો ત્રાસ થતોજ હતો. તે માટે સુરણનો પાક ક્યેં સાત આઠ દિવસ મથા હતા; તેમાંથી હવે રોજ સ્કુવારે થોડો ખાતાની શરૂઆત કરી અને દહાડે લિક્ષા માંગી લાગે તે રાત્રે ખાતા. તફન પાસેજ ને પ્રાણબોની ચલી હવી તેમાંથી ચાર લેર લિક્ષા માંગતા. એક દિવસ, કચોદર મંસ નામના મુઠ્ઠા પાસેજ રહેતા હવા લેમને ઘેર મહારાજ લિક્ષા માટે મથા. કચોદર મંસ જમીને ઝાંઝીસમાં ગયા હતા. મનમાં તેની ચી ખેમવાં કપડાં સૂકવતી હતી એ વખતે મહારાજે મિત્ર સમૂહને ખાણમાં

પાસે જઈ, “કાંઈ રહું કર્યું વાસી ટાંડું હોય તો લીખ નાંખો,” એમ કહ્યું. તેમની સી ખારણે કાંઈ લિખારી આવ્યો છે એ જાણી આવળ (બહાર) આવી અને બોલી, “હાલ કાંઈ રહું કર્યું કાંઈ નથી. જા હમણાં.”

મહારાજ—“કાંઈ થોડું ઘણું હોય તો કોળીઓ નાંખો. હું ભૂખ્યો પ્રાક્ષણ છું.” તે બાઈ જરા નિર્દય અને કંબુસ હતી. તેથી તેણે ફરી કહ્યું, “ભૂખ્યો હોય તેમાં અમે શું કરીએ? ગામમાં બીજાં શું ઘર થોડાં પડ્યાં છે, જા હવે ઉભો ના રહે. અહીંથી કંઈ મળશે નહીં (મળે એમ નથી).”

મહારાજ—“બપોરની વખતે પ્રાક્ષણને વિમુખ (લિક્ષા વગર) ના કહાડો. તે ઉપરથી તે ફરી ગુસ્સે થઈ બોલી—“હા બખર છે પ્રાક્ષણ! નાગો ઉઘાડો, શરીર પર ગમે તેવું કપડું લીધાં જેવું, એવા ક્યાંઈ પ્રાક્ષણ હતા હશે કે? શરીરનાં હાડકે હાડકાં નીકળેલાં! અહીંથી કાંઈ લિક્ષા મળવાની નથી, જા અહીંથી. ઘરમાં કાંઈ વધ્યુંજ નથી તો શું નાખું?” વગેરે પુષ્કળ અદ્રાતદ્રા તે બાઈએ બોલ્યાં કર્યું છતાં મહારાજના મનમાં તે વખતે જે આવ્યું હોય તે ખરું. લિક્ષા લીધાં શિવાય જવુંજ નહીં એવોજ મહારાજનો તે વખતે વિચાર થયેલો હોવો જોઈએ.

મહારાજ—“કાકી સાહેબ, ઘરમાં કાંઈ વધ્યું નથી એવું ખોટું શું કામ કહો છો? તમારા ઘરઘણી જમીને ગયા હશે પણ તમે હજી જમ્યાંએ નહીં હો. અરે દાળ શાક રોટલી ભાત ઉપરાંત કદી બધીજ ચીજો હજી એમની એમજ તો છે,”

બાઈ—“તને શું લિખારીને બખર? તું શું મહારા ચૂલા પાસે આવ્યો હતો? દાળ, ભાત, રોટલી વિગેરે બધાંજ કરે છે. પરંતુ આજે મહેં કદીજ કીધી છે એની તને ક્યાંથી ખબર?

મહારાજ—અરે મહેં ખબર ન હોવાનું કાંઈ કારણ? ફક્ત કદીજ શું, તંમાં કસાની ચીરીઓ પણ નાંખી છે. પાપડ પણ શેકીને તમારા પતિને ખવરાવ્યો હતો; ના શું કહો છો? રોટલી ન નાંખવી હોય તો રોટલો કયો હોય તેમાંથી થોડો ટુકડો નાંખો પણ ના નાંખો.”

બાઈ—“અરે રોટલા કર્યા, કઢી કરી એ તને ક્યાંથી ખખર પડી ?

મહારાજ—“મહુને ખખર નથી પડતી. પણ આ જણસો ખાવા માટે કરેજ છે.

બાઈ—“અરે, પાપડ, કઢી એ શું લોકો હંમેશા કરે છે ? એ મહેં આજ કર્યું એમ તહેં શા ઉપરથી કહ્યું ?

મહારાજ—“શા ઉપરથી ? ઘણા દિવસથી મહુને પાપડ કઢી ખાવાની લાલસા થઈ હતી તેથી તેજ પદાર્થોનાં નામ મહેં વાટે બહાર આવ્યાં. તેજ જણસો તમે હાલ ઘરમાં કરી છે તે જોવા હું શું તમારા ચૂલા પાસે થોડોજ આવ્યો હતો ?

બાઈ—“જા, મહેં જે કર્યું હશે તે કર્યું હશે. પણ તેમાંથી કાંઈ રહ્યું નથી. જા હવે ખીજાં ઘરો જો.

મહારાજ—“કાકીબાઈ, રહ્યું નથી એમ કહો છો એ કાંઈ ખરું નથી. તેમાંથી તમારે કાંઈ ન આપવું હોય તો ના આપો. પરંતુ નહાનો મહોટો એકાદો ગોળનો કાંકરો તો નાંખશો ? બાઈ (ગુસ્સે થયાં જેવું કરી) લિખારી તે લિખારી અને હઠીલા પેઠે કે'વી કટકટ કરી રહ્યો છે ?”

મહારાજ—“કાકીબાઈ, હવે હું કાંઈ કટકટ કરતો નથી. પણ મહુને એક ચિચોરા (આમલીનાં ખી) જેટલો કેમ ના હોય પણ તેટલો તો તેટલો ગોળનો કાંકરો નાંખો એટલે હું જાઉં છું.” છેવટે આ લિખારીની પીડા એક વારની કહાડવી એવો વિચાર કરી તે બાઈ ઘરમાં ગઈ અને દાળ, ભાત, રોટલી, પાપડ, થોડાક રોટલાનો ટુકડો, શાક, વિગેરે જે જે ચીજો મહારાજને કહી હતી તે બધું થોડું થોડું લઈ આવી મહારાજના હાથકાંમાં નાંખવા લાગી. મહારાજે હાથકું આગળ ધર્ષી એટલે તરતજ તે હાથકાંમાં ત્રાંસાં જેવું મહેં કરી તે બોલી:—“ખાણુ કહેવડાવે છે અને હાથકું હાથમાં લઈ શું લીખ માંગવા આવ્યો ?”

મહારાજ—કાકીબાઈ મહારાજ નસીબમાં જે આવી પડ્યું તે લોગવનું ભોક્ષ્ય. તમે કહેતાં હતાં કે ઘરમાં કાંઈ વધ્યું નથી. પણ

હવે તો તમે મહને બધું નાંખ્યું. હું બીજે ઠેકાણે ગયો હોત. પણ મહને ચાલવાનો કંટાળો આવ્યો. તેમાંએ હું અશક્ત છું. હવે જેટલું તમે મહને નાંખ્યું તેટલુંજ મહને બહુ થયું.” એટલું કહી મહારાજ પોતાને મુકામે ગયા.

મહારાજ રોજ લિક્ષા માંગી તે ઢાંકી રાખતા અને રાત્રે ખાતા એ પહેલાં કહ્યુંજ છે. આખો દિવસ કોઈ કોઈ વખત પોતાની જગ્યા ઉપર બેસી રહેતા, તો કોઈ કોઈ વખત એકલાજ ગામ બહાર ફરવા જતા. એક દિવસ લિક્ષા માંગી આણી ઢાંકી મૂકી અને ત્રણ ચાર વાગ્યાને સુમારે તે ગામ બહાર ફરવા નીકળ્યા. જતાં જતાં સડકની બાજુએ એક તળાવ આવ્યું. તેની આસપાસ પુષ્કળ ગિલ્લીનાં ઝાડો હતાં. ત્યાં શું છે તે જોવું એવું મહારાજના મનમાં આવ્યાથી તે જોવા માટે તળાવ તરફ વળ્યા. તે ભાગમાં ગયા પછી મહારાજે જોયું કે ત્યાં ખૂબ ગિલ્લીનાં ઝાડો હોઈ, તે નીચે ઠેક ઠેકાણે, ભાત રાંધેલાં, બળેલાં, ખાલી થયેલાં, કેટલાંક આખાં તથા કેટલાંક કુટેલાં, એવાં પુષ્કળ માટલાં પડ્યાં હતાં અને ત્યાંના બીજા કેટલાક દેખાવો ઉપરથી મહારાજના લક્ષમાં આવ્યું કે કોઈ મરી ગયાં પછી તેની ઉત્તરક્રિયા માટે નવમા દસમા વિગેરે દિવસોની વિધિ કરવા લોકો ત્યાં આવતા હોવા જોઈએ અને પછી તેજ ભાગમાં થોડા આગળ ચાલતાં ત તળાવ પાસેજ એક ગિલ્લીનું ઝાડ હતું તેની નીચે પોતાના જેવોજ, હાડકાં બહાર નીકળેલાં, જુની ગંદી ગાદીના ચીથરાં ઉપર હુકારા કરતો એક મનુષ્ય દેખાયો. તેની પાસે જઈ આ વિચારો કોઈ પડ્યો છે એવા વિચારમાં મહારાજ પડ્યા. તેને જોઈ મહારાજને તેની બહુજ દયા આવી. તેના શરીરને ખૂબ દિવસથી પાણી નહોતું લાગ્યું તેથી અને ત્યાંને ત્યાંજ હવે મુતર થતાં હતાં તેથી તેના હાથ પગ તથા આખું શરીર ગંદા ગંધાતાં હતાં. મહારાજે મનમાં વિચાર કર્યો કે આપણે શિડીમાં હતા ત્યારે અન્ન પાણી વગર ગંધાતો ગંદા ઉકરડામાં પડી રહેતા હતા ત્યારે જેવી આપણી સ્થિતિ હતી તેના પણ કરતાં ઘરાણ અવસ્થામાં આ વિચારો કોઈ થડી રહ્યો છે. એની સ્થિતિ વધારેજ ખરાબ દેખાઈ આવે છે. આ કોઈ મહાત્મા કે

ફકીર તો નહીં હોયને ? અગર સાધનાખાજ આ રૂપે તો ન હોય કે ? અથવા આપણેજ આ રૂપે તો નહીં હોઈએ કારણ સર્વ સાધારણ રીતે કોઈ માંદો કે કોઈ લિખારી આવી ખરાબ જગ્યામાં શા માટે આવી પડી રહે ? તે કોઈ ગામ પાસેજ પોતાને કોઈ ખાવા પીવાનું આપે એ આશાથી માણસોના આશ્રય હેઠળ ગમે ત્યાં પડી રહ્યો હોત. આ ઠેકાણું (જગ્યા) તો ગામથી ખૂબ દૂર છે. આ મરી ગયેલાં માણસોની ક્રિયા કરવાની જગ્યા દેખાય છે અને તળાવનું પાણી પણ પુષ્કળ ગંદુ હોઈ આ કોઈના અવરજવરનું (રાહદારીનું) ઠેકાણું દેખાતું નથી. વગેરે વિચારો મનમાં આવતાં આવતાં મહારાજને તેની દયા આવી તે તેની તદ્દન પાસે જઈ બેઠા. તેના શરીર અને માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો. તે પડી રહેલા માણસે મહારાજ તરફ આંખો ઉઘાડી જોયું. લાંબા વખત સુધી મહારાજ તેના તરફ જોતા હતા. તેણે પણ મહારાજ તરફ જોઈ જોઈ તદ્દન ધીમા ઉંડા અવાજમાં થોડા શબ્દમાં કહેવા લાગ્યો, “લિંબુનો સરખત પીવાડ.” આ શબ્દો સાંભળતાંજ, “ઠીક હું લાવું છું,” એમ કહી મહારાજ એકદમ ઉતાવળે પગલે ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં આવ્યા. મહારાજ માટે આણી મૂકેલાં લિંબુમાંથી સારાં પાકેલાં બે ત્રણ લિંબુ લઈ, કાંપી માટે આણી મૂકેલી સાકર લઈ, પાણીથી ભરેલો લોટો, એક કલઈની વાટકી અને લિક્ષા માંગી આણેલા અન્નમાંથી થોડું અન્ન એ બધું લઈ તરતજ મહારાજ એકદમ ઉતાવળે પગલે ફરી તે તળાવ પાસે આવ્યા. આ વખત સંધ્યા-કાળનો પાંચ વાગ્યાનો હતો. મહારાજે તે માણસ પાસે જઈ તરતજ એક લિંબુનું સરખત તૈયાર કર્યું. તે સરખતની તૈયારી થતી જોઈ તેને થોડો આનંદ થયાં જેવું તેના મોં ઉપર દેખાઈ આવ્યું અને અંખમાં કેટલાંક પાણીનાં ટીપાં પણ આવેલાં દેખાયાં. સરખત તૈયાર થયું એટલે મહારાજે તેની ગરદન નીચે હાથ ઘાલી તેને ઉઠાડ્યો. સરખતની વાટકી મહારાજે તેને મોંએ લગાડી કે તરતજ તેણે પોતાને હાથે તે વાટકી મકડીકાતે એકદમ પી ગયો અને કહ્યું “બીજો” (“વ-

ધારે ”). મહારાજ ફરી બીજા લિખુનો રસ કહાડી સરખત તૈયાર કરવા લાગ્યા એટલે તેણે બાકી રહેલાં લિખુ તરફ આંગળી કરી તે નીચોવવા સૂચવ્યું. મહારાજે ફરી બીજાં પણ લિખુઓ નીચોવી તેનું પણ સરખત તૈયાર કર્યું, અને તે પણ તેણે પી નાંખ્યું. એક બે લિખુ હજી રહ્યાં હતાં તે તરફ ફરી આંગળી કરી ફરી સરખત આપવા માટે તેણે મહારાજને સૂચના કરી. “આ બહુ ઠંડાં હોય છે. વધારે ન લેવાં. અનાજ લાવ્યો છું તે થોડું ખાવ.” એમ કહી મહારાજે આણેલાં ભાત, દાળ, શાક, રોટલી તેની સામે ધર્યાં અને તેમાંથી થોડાં લઈ મહારાજ તેના મોંમાં સુધી લઈ ગયા. પરંતુ ગમે તેટલું કર્યાં છતાં તે કાંઈ તેણે ખાધું નહીં. “વધારે સરખત” એમ કહેવા લાગ્યો. છેવટે મહારાજે વિચાર કર્યો કે આ તદ્દન અશકત છે. તેમાં વળી આ કડકડતી ઠંડીના દિવસ. તેમાં આ વધારે સરખત લેશે તો તેને વાયુ બાધ થશે, માટે તેને સરખત ન આપવું. પરંતુ ફરી દયા-મણું મોં કરી તે “સરખત” માંગવા લાગ્યો. મહારાજે વિચાર કર્યો, “થવાનું હો તે થાવ. તેનું મરણ પાસે હોય એવી તેની સ્થિતિ છે. આ કોઈ મહાત્મા પુરૂષ હોય અથવા સર્વ સાધારણ જગતમાંનો કોઈ હોય તેનો વિચાર આપણે શા માટે કરવો? એ જીવે કે મરે એ પણ વિચાર ન કરવો. જીવતો રહેવાનો હશે તો રહેશે. પરંતુ એ મરવાનોજ હોય તો સરખતમાંજ એની વાસના રહી જશે, એ કાંઈ ઠીક નથી. છેજ આપણી પાસે શિલકમાં લિખુ. તેનું પણ સરખત તેને પાઈ દેવું. ગમે તે થાવ.” એમ ધારી મહારાજે (શિલક) રહેલાં લિખુનું ખાંડ નાંખી સરખત કર્યું અને તે પણ તે પી ગયો. મહારાજે કહ્યું, “હવે બસ. થઈ રહ્યું.” તેણે પણ કહ્યું, “અમ્મ” (ઠીક). પછી થોડો વખત ત્યાં બેસી, સંધ્યાકાળ થઈ એટલે મહારાજ વૈર પાછા ગયા. પાછાં આવતાં અર્ધે રસ્તેથીજ મહારાજ કાંઈ મનમાં બડબડતા બડબડતાજ અને પોતાના મનમાંજ અહીં તહીં ન જોતાં ભ્રમિત શબ્દોમાં પોતે પોતાનેજ ગાળ દેતા દેતા ચિન્તાસ્વામીના ઘરનાં પાછળના બારણાની આંદર દૂરના (આગળ) ચિન્તાસ્વામી પણ

ઝાંરીસથી ઘેર આવ્યાજ હતા; અને પોતાની સ્ત્રી સુવર્ણ સાથે કાંઈ વાત તેમની ભાષામાં કરતા હતા. તેમને જોઈ, વિના કારણ ગુસ્સે થઈ તેમને મારવા દોડ્યા. હાથમાંનો લોટો, વાટકી એક બાજુએ ફેંકી દઈ પાસેજ એક લાંબું ઝોરીકું પડતું હતું તે લઈ તે ઝોરીકાંથી બેઠને ખૂબ મારવા લાગ્યા. ચિન્નાસ્વામીની સ્ત્રી સુવર્ણને આવો પ્રકાર બીલકુલ બાજુ બહાર હતો તેથી તે એકદમ ગભરાઈને પોતાની ભાષામાં ઓ ઓ કરી ખૂમ પાડી ઉઠી. ચિન્નાસ્વામી તેમની ભાષામાં તેને, “ ગભરાવો નહીં, બહીતાં નહીં. ” વગેરે કહેતા હતા. સુવર્ણપણ તેની ભાષામાં, ‘ શું ગભરાવ નહીં, શું બહીઓ નહીં કહેછો ’ એમ કહેતી હતી. પોતાની ભાષામાં બેઠે જણા ગભરાતાં ગભરાતાં બોલતાં હતાં ત્યારે મહારાજનો ગાળનો સપાટો તથા ઝોરીકાંથી મારતાં મારતાં તેમની પાછળ આખા ઘરમાં દોડવાનું ચાલુજ હતાં. ગાળના સપાટામાં, “ તમે બેઠે નીકળો ઘરમાંથી, શું તમારા બાપનું ઘર છે ? ” વગેરે બોલતા બોલતા તેમની પાછળ પડી તે બેઠને ઘરની બહાર મહારાજે હાંકી (કહાડી) મૂક્યાં અને ગાળો દેતા દેતા પોતાની બોલીમાં જઈ તે સ્વસ્થ સૂઈ રહ્યા.

થોડે વખતે શાંત થઈ મહારાજે ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણને બોલાવી લીધાં. મહારાજ કોઈની ઉપર જમે ત્યારે પોતાની લહેર પ્રમાણે સકારણ કે વિનાકારણ ગુસ્સે થતા તેમ તદ્દન થોડા વખતમાં એકદમ શાંત થઈ ગુસ્સે થયાની વાત તદ્દન ભસરી ગયા જેવું થઈ (કરી) ફરી હસતાં હસતાં તેની સાથેજ કે કોઈપણ સાથે પ્રેમથી વાતો કરતા. મહાત્મા લેક્ષ્મીની વૃત્તિ આવીજ હોય છે. તે “ વસુદૈવ કુટુંબકમ્ ” ની સ્થિતિમાં હોય છે એટલે પૃથ્વી ઉપર જે જે સ્થિતિ ચર હોય તે બધું જમ મળી તેનોજ તેમનો કુટુંબ પરિવાર હોય છે. એટલે કે આખા જગતને તે પોતાનું ઘર સમજે છે, અને તેમાં વસતાં મનુષ્યાદિક પ્રાણી તથા સ્થિતિ ચર બધાં પોતાનોજ પરિવાર છે એમ સમજી તે પરિવાર તરફ એવી વખતે તેમની હંમેશ હોય કષ્ટિ હોય છે. એના અર્થ એ કે અનેક જાતોની ઉતરી આવેલા અનેક દોષો જ્યાં કેબાઈ

આવે તે બધા પોતાનાજ દોષો છે એમ સમજી કોઈ પણ પ્રકારે તે કહાડી નાંખવા અથવા તો તે પોતેજ સહન કરી લેવા એવો એમનો જાતિસ્વભાવ હોય છે. તેમ કરતાં કાંઈ ત્રાસ લોગવવો પડે તો તે લોગવે પણ છે. જેમ કોઈક માળાપો પોતાનાં પરિવારનાં છોકરાંના કેટલાક દોષો કહાડી નાંખવા માટે તે છોકરાં પર ગુસ્સે થવાના તેને મારવાના વગેરે ઉપાયો કરીને પણ તે ઉપરાંત તે છોકરા માટે પોતે ત્રાસ પણ સહન કરે છે. તેજ પ્રમાણે મહારાજની સ્થિતિ સમજવી. મહારાજને આખું જગત પોતાનોજ પરિવાર છે એમ લાગતું હોઈ, પોતાનું કે પારકું, સારાં કે ખરાબ, ગરીબ કે શ્રીમંત, સ્ત્રી કે પુરૂષ એવા પ્રકારનો કોઈપણ જાતનો દ્વેષભાવ તેમનામાં ન હોવાથી, ઘડીમાં કોઈની પર ગુસ્સે થવું તેને મારવા અને ઘડીમાં તેને પાસે લઈ પ્રેમથી ઉપદેશપ્રદ વાતો કહેવી અને કોઈનાં પણ સારાં માઠાં કામો કરવાં વગેરે વગેરે પોતે ત્રાસ પણ સહન કરીને એકે ઠેકાણેજ (એકાં એકાં) જગતના કલ્યાણ માટે ગુપ્ત રીતે એટલે અદૃષ્ટ રીતે અને ખુદલી રીતે આવા પ્રયત્ન કરવા એ મહારાજનો જાતિસ્વભાવજ થઈ પડ્યો છે. મહારાજે ચિન્નાસ્વામીને પાસે બોલાવી તેમને ઉપદેશની વાતો કહી કહ્યું, “ આજે હું કાંઈ જાતો નથી. મહારે માટે તમો તમારે હાથે કોપ્રી કરી આપો. પાણી ન નાંખતાં ફક્ત દૂધની કરી આપો. ” એમ કહ્યું એટલે તરતજ ચિન્નાસ્વામીએ સ્ટોવ્હ સળગાવી ફક્ત દૂધની કોપ્રી મહારાજના કહેવાથી તેમાં થોડી વળીઆરી તથા તજ પણ નાંખી તૈયાર કરી અને મહારાજ પાસે તે લઈ આવ્યા. મહારાજે કેટલી પ્રેમની વાતો કહેતાં કહેતાં તે કોપ્રી પીધી અને બોલ્યા “ આજની કોપ્રી બહુ સરસ બની છે. રહેલી (વધેલી) કોપ્રી તમો લો અને થોડી સુવણને આપો. ” તે પ્રમાણે બેઉએ થોડી થોડી મહારાજના પ્રસાદ તરીકે તે લીધી. સૂતી વખતે ચિન્નાસ્વામી ઘરમાં જઈ સૂતા અને મહારાજ માટે બહારની ઓસરીમાં જ્યાં મહારાજને બોલી આપી હતી તેમાં બારણું બંધ કરી મહારાજ સ્વસ્થ પડી રહ્યા. તે રાત્રે મહારાજને ઘણા વખત સુધી ઉંઘ આવી નહીં. હંમેશાં પણ કોઈવાર ઉંઘતા તો કોઈ વખત આખી રાત જાગતાજ

સહેતા. કોઈ કોઈ વખત ગમે તેટલી રાતે પણ ઉઠી આખી રાત ગામમાં ફરતા. આ રાતે તે સંધ્યા સમયે તળાવ પાસે ખિલ્લીનાં ઝાડ નીચે અત્યંત જર્જરીત થઈ પડેલા મનુષ્યના સંબંધમાં તે વિચાર કરતા હતા. ખૂબ રાત વીત્યાં પછી તેમની આંખો થોડો વખત મીંચાઈ તેમને એક સ્વપ્ન આવ્યું. તે આ પ્રમાણે:—

જાણે મહારાજ સૂતા છે અને ખિલ્લીનાં ઝાડ નીચેના મનુષ્ય મહારાજને ચાંટી, મહારાજના શરીરને લેટી સૂતો હોઈ, તેનેજ ચાંટીને, લેટીને, જાણે સાઈબાબા સૂતેલા દેખાયા. થોડી વખતે મહારાજની ડાબી બાજુએ સાઈબાબા ચાંટી (વળગીને) સૂતેલા દેખાવા લાગ્યા. મહારાજ સમજવા લાગ્યા એ ખેડ એકજ છે. આજે આપણને મહાત્માનું દર્શન થયું. અને તેણે આપણે હાથે સરખત પીધું એ બધા સાઈબાબાની લીલાજ છે. એટલામાં તે ખેડ ઉઠી મહારાજના બીછાનાં નીચે એકેકને લેટવા લાગ્યા. લેટતાં લેટતાં સાઈબાબાએ મહારાજનો એક હાથ પકડ્યો અને ખિલ્લી નીચેના મનુષ્યે બીજો હાથ પકડી મહારાજને ઉઠાડ્યા; પછી ત્રણે જણા ખોલી બહાર પગ મૂકે ન મૂકે એટલે તરતજ તળાવ પાસે ખિલ્લીનાં ઝાડ નીચે તે ત્રણે જણા છે અને એકેકને સરખત પાચ છે એવો દેખાવ દેખાયો અને મહારાજ એકદમ જાગ્યા. બીજે દિવસે સહવારે ઉઠી, દિશાએ જઈ આવી, દાતણ જલદી આટોપી, ચિન્નાસ્વામી સહવારમાંજ ઑપ્રીસમાં જવાના હતા. તે ગયા પછી મહારાજ ફરી લિંબુ વિગેરેની તૈયારી કરી ઉતાવળે ઉતાવળે તે તળાવ પાસે આવેલાં ખિલ્લીનાં ઝાડ (નીચે) આગળ ગયા. જઈને જુએછે તો ત્યાં તે મનુષ્ય નહોતા. તે જગ્યા ઉપર ફાટ્યાં ત્રુટ્યાં ચીથરાં પડેલાં તેમને દેખાયાં. મહારાજે તે તળાવની આબુબાબુના લાગો ચારે બાજુએથી જોયા; પરંતુ તે મનુષ્યનો પત્તો લાગ્યો નહીં. મહારાજે વિચાર કર્યો કે તે અહીંથી ક્યાંઈ ગયો એમ કહીએ તો તેને ઉઠીને બેસવાની શક્તિ નહોતી. ઠીક, તે મરી ગયો હોઈ તેને કોઈ ઉચકી લઈ ગયું હશે એમ કહીએ તો એક રાત્રીમાં અને આટલા થોડા વખતમાં કોઈ ઉચકી ગયું હોય એ સંભવનીય નથી અને તે

પ્રમાણે કાંઈ થયું હોય એમ દેખાઈ આવતું નથી. કોઈને પૂછીએ તો ત્યાં આસપાસ કોઈ પણ મનુષ્યનો અવરજવર નહોતો. છેવટે વિસ્મિત થઈ રાત્રિના સ્વપ્નનો અને બીલ્લીના ઝાડ નીચેના દેખાવનો વિચાર કરતાં કરતાં એ બાણી ગયા કે તે કાંઈ સાધારણ મનુષ્ય ન હોઈ કોઈ મહાત્માજ હતા એમાં કાંઈ સંશય નથી. મહારાજે તે બિલ્લીના ઝાડ નીચેની જગ્યા ઉપર સાષ્ટાંગ-નમસ્કાર કર્યા અને સરખત માટે આણેલી બધી ચીજો તે ઠેકાણે મૂકી દઈ મહારાજ ફરી ઘેર આવ્યા.

મહારાજની સૂવા બેસવાની જે ખોલી હતી તે ખોલીમાંની જમીન સીમીટ લગાડી અગાશી જેવી બનાવી હતી. ખડ્ગપુર આવ્યા ત્યારથી મહારાજ તે સીમીટની ઠંડી જમીન ઉપર એક ગુણુપાટનો દુકડો નાંખી શરીર ઉપર પણ ફક્ત એક એકવડ ગુણુપાટનો કટકો લઈ પડી રહેતા હતા. તે ઠંડીના દિવસ હોવાથી અને જમીન બહુ ઠંડી હોવાથી ચિન્નાસ્વામીએ પલંગ (કોટ) ગાદવું અને શરીરપર બ્લેકેટ લેવા ખૂબ આગ્રહ કર્યો, પરંતુ મહારાજે તેમાંથી કાંઈપણ લેવાનું કબુલ કર્યું નહીં. ચિન્નાસ્વામીએ કહ્યું, મહારાજ આપનું શરીર બહુ અશક્ત થઈ ગયું છે, અને સીમીટની જમીન બહુ ઠંડી હોઈ કઠણ છે તે આપના હાડકાંમાં ખુંચે છે અને તે ઠંડી હાડકાંમાં પેસી આપને ત્રાસ થશે. એટલા માટે કાંઈ નહીં તો નરમ બિછાનું લો. ” વગેરે બહુજ આગ્રહ કર્યો. વળી મહારાજે પણ વિચાર કર્યો કે આવી જમીનપર પડી પડી કાંઈ દુઃખવા બુખવા માંડે તો આ બિચારા ચિન્નાસ્વામીનેજ આપણો ત્રાસ થશે. બેઉ બાજુનો વિચાર કરી મહારાજે ચિન્નાસ્વામીને કહ્યું, “તમારી મરજી છે તો હું કહું છું તે પ્રમાણે મહારા શરીર નીચે પાથરવાની વ્યવસ્થા કરો. તે એ કે તમારે ત્યાં ભાતનું પરાળ પુષ્કળ છે અને તે નરમ પણ છે તો તે પરાળ એક કોથળામાં માય એટલું ભરી કોથળાનું મ્હોં બંધ કરી નાંખી તેને બરોબર ઠોકી ઠોકી ગાદલા જેવું કરવું એટલે તે એક પ્રકારનું પરાળનું ગાદવુંજ બનશે. તે પ્રમાણે એક

કોથળો અને ચાર પાંચ પેંડી પરાળ, સુતળી સોયો મહને આણી આપો એટલે મહને સવડ પડે તે પ્રમાણે હું કરી લઈશ. બીજે દિવસે અનાયાસે ચિન્નાસ્વામીને રવીવારની છુટી હતી તેથી તેમણે અને તેમના સ્નેહી સીતારામબાબુ બેઉએ મહારાજે કહ્યા પ્રમાણે કોથળાનું પરાળવાળું ગાદલું તૈયાર કરવા માટે બધો સામાન મહારાજની નજર આગળ લેગો કરી તે બેઉએજ ગાદલું (ગાદી) તૈયાર કર્યું અને ત્યારથી મહારાજ તે ગાદી (જેવા ગાદલાં) પરજ પડી રહેતા વા બેસતા. અઢેલવા માટે પરાળ ભરી ગુણપાટનો તકીઓ તથા ઓશીકું કર્યાં હતાં તે પણ મહારાજ અઢેલવા તથા ઓશીકાંની જગ્યાએ લેતા.

બે ત્રણ દિવસે દીવાળીની અમાવાસ્યા આવી. તે દિવસે સંધ્યાકાળે મહારાજ સ્ટોન્ડ ઉપર ખિચડી ચેડવતા બેઠા હતા. તે અમાવાસ્યાનો લક્ષ્મીપૂજનો દિવસ હતો તેથી ઘેર ઘેર લોકોએ દીપોત્સવ ચલાવ્યો હતો. તે પ્રમાણે ચિન્નાસ્વામીએ પણ પોતાના ઘરની ચારે બાજુએ અને ઉપર ખૂબ દીવા સજગાવ્યા હતા. આવખતે મહારાજને રસોઈ કરતાં કરતાં અદૃષ્ટ દેખાવો દેખાયા હોય તે ખરા પણ મહારાજ પોતે પોતાના ઉપરજ ગુસ્સે થઈ ચઢીડાઈ ફાવે તેવી (પોતાના) મનનેજ મ્હોટે મ્હોટેથી ગાળો દેતા દેતા અદ્રા તદ્રા બોલવા લાગ્યા. ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણ બેઉ અંદર હતાં. તેઓએ ઘરમાંને ઘરમાંજ પાછળના ભાગમાં ગુપચુપ બેસી સાંભળ્યાં કર્યું. થોડો વખત ગયો ન ગયો એટલે પેલા દાસોપંત ખાસનીસ (એમને ઘેર મહારાજ રોજ ભિક્ષા માટે જતા હતા) અને તેમની સ્ત્રી લક્ષ્મીબાઈ બેઉ બીજે દિવસે દીવાળીનો લેવાર હતો તેથી મહારાજને પોતાને ઘેર જમવા બોલાવવાના ઉદ્દેશથી ચિન્નાસ્વામીને ઘેર આવ્યાં અને આગળને દરવાજે ચિન્નાસ્વામીને હાંક મારવા લાગ્યા. મહારાજ તે સામેના આગળના દરવાજાએ સાંકળ દઈ અંદર રસોઈ કરતા હતા અને વચ્ચે વચ્ચે અદ્રા તદ્રા (ફાવે તેવી) ગાળો ચાલુજ હતી. ખાસનીસ ચિન્નાસ્વામીને હાંક મારતા હતા એટલે મહારાજ ખાસનીસ અને ચિન્નાસ્વામીને પણ ગાળો દેવા લાગ્યા. ચિન્નાસ્વામી

પાછળને દરવાજેથી બહાર નીકળ્યા અને આગળને દરવાજે આવી તેમણે ખાસનીસને કહ્યું, “તમે જમવાનું કહેવા આવ્યા છો તો આવતી કાલે સ્કુવારે આવી તેમને કહેજો. ઘણું ખર્ચ તે આવશે નહીં. પણ હાલ તો તે કોઈ સાથે બોલશે નહીં. ગુસ્સાના સપાટામાં તમારે પણ ગાળો ખાવી પડશે. આવખત (ચાટ્યા) જાવ. એમ ખાસનીસને કહી ચિન્નાસ્વામીએ તેમને રસ્તો પકડાવ્યો. અહીં મહારાજનો ગુસ્સો વધારેને વધારે વધતો ગયો અને મ્હોટે મ્હોટેથી જૂમો પાડતા પોતાના જીવનો વલોપાત કરતા મહારાજ એકદમ બારણું ઉઘાડી બહાર સડક ઉપર આવ્યા અને જોરથી જૂમો મારી પોતે પોતાનીજ જાતને ગાળો દેતા તે સડક ઉપર અહીંથી ત્યાં નાગા ઉઘાડા ફરવા લાગ્યા. આડોસ પાડોસના અને તે રસ્તે આવનારા જનારા લોકો, મહારાજની આવી સ્થિતિ જોઈ, આ કોઈ પણ શરીરે જીર્ણ થઈ ગયેલો પાગલ ગાંડો હોવો જોઈએ અને ગમે તેમ બડબડે છે એમ કહેવા લાગ્યા. ચિન્નાસ્વામીના ઘરની ટાળી બાજુએ એકનાથરાવ મિસળના ઘરની આ બાજુએ ચાર રસ્તાવાળું જે ચાગાન છે તે ચકલા ઉપર તે દીવાળીની અમાવાસ્યાને ખરાબ દિવસે કોઈ, એક માટલાંની ઠીબમાં મરઘીનાં ઈંડાં સીંદુર વગેરે મૂકી કોઈનો ઉતાર કરી તે ચકલા ઉપર મૂકી ગયું હતું. ઉપર પ્રમાણે મહારાજ તે સડક ઉપર ગુસ્સાના આવેશમાં અહીંથી તહીં ફરતા હતા તે વખતે તેમની નજર તે માટલાં ઉપર પડતાંજ એમણે કહ્યું, “ક’યા લોકો કરણી (ટુચકા) બાદ કરી બીજાનું ખરાબ કરવાનો ધંધો કરે છે? કોણે આ બાદ દોણાંની ઠીબ ભર રસ્તાપર લાવી મૂકી છે?” પછી મ્હોંએ અદ્વાતદ્વા ગાળો બોલતા બોલતા તે ઠીબને એક લાત મારી તેને ગટર તરફ ફેંકાવી (ઉડાવી) તે સાથેજ તે ઠીબ અને ઈંડાં ફુટી જઈ બધું જ્યાં ત્યાં વેરાઈ જઈ ગટરના ગંદાં પાણીમાં પડી વહી ગયું. પછી તેમને તેમજ તે ગુસ્સાના સપાટામાં ચિન્નાસ્વામીના ઘરની સામે આવી ચિન્નાસ્વામીને અને તેમની સ્ત્રીને ગાળો દીધી. “શેના દીવા સળગાવી મૂક્યા છે. માથાંના? દીપોત્સવ કરે છે. શેનો. તારાં માથાનો!” વગેરે વગેરે ફાવે તેમ બોલતાં બોલતાં

ચિન્નાસ્વામીએ પોતાના ઘર ઉપર સેંકડો કોડીઆં સળગાવ્યાં હતાં. અને બારણાંની આસપાસ જમીન ઉપર પણ પુષ્કળ દીવા સળગાવ્યા હતા તે ઉપર નીચેના બધા દીવા કોડીઆં વગરે મહારાજે પોતાને હાથે ખૂંઝાવી નાંખ્યાં અને કોડીઆં ફેંકી નાંખ્યાં. તેવીજ રીતે ઘરમાં જેટલા દીવા સળગાવ્યા હતા તે પણ બધા રાજવી (ખૂંઝાવી) નાંખી કોડીઆં બહાર ફેંકી દીધાં ઘરમાં તેમજ બહાર બધે અંધાઈજ અંધાઈ કરી નાંખ્યું અને ચિન્નાસ્વામી તેમજ સુવર્ણભાઈ બેઉને ઘરની બહાર હાંકી (કહાડી) મૂક્યાં. ઉપરાંત પોતે રાંધેલી રસોઇ ન ખાતાં તેમની તેમ ઉંચકી વાસણ બાસણ સહિત બહાર ફેંકી દીધી-અને ભૂખ્યા ભૂખ્યાજ તે પોતાની કોટડીમાં જઇ પડી રહ્યા. થોડા વખત પછી મહારાજે શાંત થઇ તે બેઉને ઘરમાં બોલાવ્યાં અને સુવર્ણને કહ્યું, દીવો સળગાવ. મહારાજે ચિન્નાસ્વામીને કહ્યું, “ગલરાવ નહીં આજ તમારી ઉપર દેવની કૃપા થઇ. તમારા ઘરમાંનો ખોટો પ્રકાશ દેવે લીધો અને જન્મો જન્મનાં અંધારામાં તમે પડ્યાં હતાં તે અંધાઈ કહાડી નાંખી જે ખરો પ્રકાશ, કદી નહીં નાશ પામનારો, (જે) સ્વયંપ્રકાશ છે તેનું બીજરોપણ તમારામાં આજે દેવે કર્યું. આગળ તમારું બહુ સારું છે. ગલરાતા નહીં, મહારા તરફથી આવેજ વચ્ચે વચ્ચે કેટલોક કેટલોક ત્રાસ થશે પણ તેનાથી ગલરાઇ જશે નહીં. એનો કાયદો તમને ભવિષ્યમાં બહુ સારો થશે.” એમ કહી રાત્રે અગીઆર બાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજે ચિન્નાસ્વામી પાસે કૃત્ત દૂધની ડોશી કરાવી તે લીધી અને સ્વસ્થ પડી રહ્યા. બીજે દિવસે મહારાજ ક્યાંઈ જમવા ન જતાં હંમેશ પ્રમાણે લિક્ષા માટેજ ગયા.

મહારાજ રોજ સ્નાન કરતા નહોતા. તેમને લહેર આવે ત્યારે સ્નાન કરતા. સ્કંધવારે ઉઠતાં વેંતજ હરસનો રોગ હોવાથી આડાને ખૂબ વખત લાગતો. તેથી પોતાને લીધે બીજને આડાની અડચણ ન પડે અને સંડાસ પોતાને લીધે લાંબા વખત સુધી રોકાયલો ન રહે તે માટે મહારાજ ખોલીમાંને ખોલીમાંજ આડે ફરવા બેસતા. લિક્ષા માંગવાનાં હાણકાંમાંજ તેઓ આડે બેસતા. ત્યાંની (ખડ્ગપુરની) બે ઈંટો બે પગ નીચે મૂકી બેસતા, આડામાં

કોઈ કોઈ વખત લોહી પણ પડતું. આડો થઈ રહે એટલે મહારાજ પોતેજ તે આડાનું હાથું હાથમાં લઈ નાગા ઉઘાડાજ ધરની બહાર સામેની સડક ઉપરથી આગળ જતા અને સામેના મેદાનમાં થઈ બાળાણના દેવળની પાછળ ગમે ત્યાં તે મેલું નાંખતા અને બાળાણના દેવળની પાછળની મ્હોટી ગટર જેમાં પાણી ધોધો અવાજ કરતું વહે છે તેમાં તે હાથું ધોઈ નાંખતા. લહેર આવે તો તેજ ગટરના પાણીમાં હાથ પગ મ્હોં પ્રક્ષાલન કરી (ધોઈ) તેમને તેમજ નાગા ઉઘાડા પાછા મુકામ પર આવતા અને તેજ હાથું લિક્ષા માટે લઈ તેમાં લિક્ષા માંગી લાવતા અને તેજ હાથુકામાં ખાતા. એકજ હાથુકાંને મહારાજ ખાવામાં તથા દિશાએ જવામાં ઉપયોગમાં લેતા. મનમાં આવે તો ઘરમાં આવી સારા પાણીથી પણ હાથ પગ મ્હોં વગેરે ધોતા. તે હંડીના દિવસો હતા તેથી સ્હવારમાંજ સાત આઠ વાગે હંમેશ મહારાજ ચિન્નાસ્વામીના ઘરની સામેજ સડકની આ બાજુએજ આવેલાં ફળસનાં આડ નીચે કોથળાનું કંતાણુ શરીર ઉપર લઈ તડકામાં પડી રહેતા. સડકે જનારા આવનારા કેટલાક ઑપ્રીસમાં જનારાઓ મહારાજને ગાંડા પાગલ સમજી તેમના તરફ જોતા જોતા જતા આવતા હતા. મહારાજ ઘણું ખર્ચ મ્હોં ઢાંકીનેજ પડી રહેતા. મહારાજ પોતે શુદ્ધીમાં (ભાનમાં) હોય ત્યારે કોઈનું મ્હોં પોતે જોતા નહીં અને પોતાનું મ્હોં કોઈને દેખાડતા નહોતા. અને ત્યાં સુધી કોઈની દૃષ્ટિએ એ પડતા નહીં. એકાંતમાં બેસી રહેવાનો તેમનો મૂળ સ્વભાવજ હતો. પરંતુ પછી પછી અનેક લોકો લેગા થવા માંડ્યા તેથી તેમનો એકાંતવાસ તુટતો ગયો. રસ્તે જનારા આવનારા લોકોમાં એક ઑપ્રીસવાળા પાત્રાબાળુ નામના બંગાલી મૃદસ્થ તે સડકે જતાં જતાં મહારાજ તરફ જોતા જોતા જતા આવતા. તે થોડા ચતુર હતા તેથી મહારાજને લોકો પાગલ કહે છે પણ એ કાંઈ પાગલ ન હોવા જોઈએ. એ કોઈ પણ મહાત્મા પ્રજ્ઞરૂપ સ્થિતિએ પહોંચેલી પરમેશ્વરી વિભૂતિ હશે એમ તેમને ખાત્રી પૂર્વક લાગ્યાથી, જતાં આવતાં સડક ઉપરથી તે મહારાજ તરફ જોઈ જરા એભ્યાં જેવું કરી ઉભા ઉભા માથું નીચું નમાવી નમ-

સ્કાર કર્યા જેવું કરી આગળ જતા. મહારાજ ફણસના ઝાડ નીચે પડી રહેતા હતા તેજ વખતે એટલે સુમારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે ઓફીસના લોકો તે સ્તેથી ઓફીસમાં જતા આવતા હતા. ખત્રાબાબુએ ચિન્નાસ્વામી પાસે પણ મહારાજ વિષે પૂછપરછ કરી પરંતુ મહારાજ વિષે કાંઈ પણ થાગ ન લાગવા દેતાં તેમનું મગજ ભ્રમિષ્ટ જેવું થઈ ગયું છે વગેરે કાંઈક ઉડાઉ વાતો કોઈ પૂછે તેને ચિન્નાસ્વામી કહેતા. છતાં પણ પાત્રાબાબુએ મહારાજ માટે જે પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખી હતી તેજ તેણે કાયમ રાખી.

ચિન્નાસ્વામીના ઘરની સામેના ફણસના ઝાડ નીચે સહવારે નવ દસ વાગ્યાને સુમારે મહારાજ પડી રહ્યા હતા એવામાં એક દિવસ બાજુરાવ સુરડકરની આશરે નવ દસ વર્ષની મિરા નામની છોકરી હાથમાં પોપટ સહિત પોપટનું પાંજરું લઈ મહારાજ પડ્યા હતા તેમના પગ તરફની બાબુથી નળ ઉપર લઈ જતી હતી. પાંજરું હાથમાંજ પકડી રાખી તે મહારાજ તરફ જોતી ઉભી રહી. સ્વભાવે તે બહુ હીંમતી, અતુર, હાંશીયાર અને રીતસર ચાલનારી હતી, તેનો ચહેરો ત્રાંસો કે કંટાળો ઉપજે એવો નહોતો. મહારાજ તેના તરફ અને તેના હાથમાંનાં પાંજરા તરફ જોઈ બેઠ્યા, તું કેની છોકરી છે? આ પાંજરું લઈ ક્યાં જાય છે? તું સ્કોળું (અબોટીઉં, રેશમી વસ્ત્ર) પહેર્યું છે તે ઉપરથી તું બ્રાહ્મણની છોકરી હોવી જોઈએ. તું મહને બ્રાહ્મણનીજ દેખાય છે. એવું એવુંજ કાંઈ ફાવે તે મહારાજ, તે છોકરીની ઉમ્મરને યોગ્ય, કાંઈક પડ્યા પડ્યા બોલતા હતા. મહારાજ આનંદમાં છે જોઈ, તે (મિરા) મહારાજના બોલાવ્યા વિનાજ તેમના પગ આગળ નીચે બેઠી અને પાંજરું તેણે મહારાજ સામે મૂક્યું.

મહારાજ—“ તારું નામ શું ” ?

મિરા—“ મહારું નામ મિરા. ”

મહારાજ—(પાંજરામાંના પોપટને જોઈ) “ મિરા, આ રાત્રી (પોપટ) કાંઈ બોલે છે કે ? ”

મિરા—ખૂબ બોલે છે. વિઠ્ઠલ, વિઠ્ઠલ, રામ, રામ, કૃષ્ણ કૃષ્ણ બધું કહે છે. મહારા બાપને બાબાજી કહી બોલાવે છે. માને માય કહી બોલાવે છે મહને મિરી મિરી કહી હાંક મારે છે. મહારી જહેનને કોંડી કોંડી કહે છે. ઘણા દિવસથી એ અમારે ત્યાં છે.

મહારાજ—“ત્યારે તું એને સ્હોળાં સાથે ક્યાં લઈ જાય છે ?”

મિરા—“નળ ઉપર ધોવાને લઈ જાઉં છું. તમે મહને પ્રાણીની (છોકરી) સમજો છો પણ અમે મરાઠા છીએ.”

મહારાજ—“ત્યારે તું સ્હોળામાં શા માટે ?”

મિરા—“મહારા બાપ હંમેશા પ્રાણી પેઠેજ સંધ્યા, પૂજા, પોથી, પાઠ વગેરે બધું સ્હોળાંથીજ કરે છે. તેમને માટે અમારે તેમની પૂજાની તૈયારી વગેરે કરવા માટે સ્હોળું પહેરવું પડે છે.” એવુંજ કાંઈક બોલવું થયાં પછી મહારાજે તેને કહ્યું, “જા, હવે પાંજરું ધોવા નળ ઉપર.” પાંજરું ધોયાં પછી ફરી તે મહારાજ પાસે પાંજરું લઈ આવી અને ફરી બેઠી.

મહારાજ—“તેને કાંઈ ખાવાનું નાંખ્યું કે ?”

મિરા—“નથી નાંખવાનું હમણાં.” પછી મહારાજ તરતજ ઉઠી ઘરમાં જઈ સુવર્ણ પાસે થોડો ભાત લઈ બહાર આવ્યા અને મિરાને કહ્યું, “જો આ ભાત લઈ લાવ્યો. આપણે તેને ખવરાવી જોઈએ.” મિરાએ પાંજરાનું બારણું ઉઘાડી વાટકી બહાર કહાડી અને મહારાજ વાટકીમાં ભાત મૂકે છે એટલામાં તે પોપટ પોતાનું મોં બહાર કહાડી તેના મોં આગળ મહારાજે વાટકી મૂકી હતી તેમાંથી ભાત ખાવા લાગ્યો. થોડો ખાધા પછી મહારાજે તે વાટકી અંદર મૂકી દીધી અને પાંજરાનું બારણું બંધ કરી લીધું. તે પોપટના પાંજરા ઉપરથી મહારાજે મિરીને એક પોપટ અને ફાગડાની વાત કહી તે આ પ્રમાણે:—

મહારાજ—“મિરા, તારો પોપટના પાંજરા ઉપરથી

મહારી આંખ આગળ એક વાત બની છે તે તને કહું છું. તને જો જવાની ઉતાવળ ન હોય તો કહું ”

મિરા—“ મહુને કાંઈ ઉતાવળ નથી. તમે બોલવા માંડો છો એટલે મહુને તમારી વાતો સાંભળવાનું મન થાય છે. ”

મહારાજ—“ ઠીક, ત્યારે સાંભળ. ” મહારાજ પણ તેનો બાલસ્વભાવ જોઈ તેની સાથે ગમ્મત કરવા લાગ્યા. મહારાજ—હું એક વખત ફરતો ફરતો એક ગામમાં ગયો હતો. ત્યાં મહારે કોઈની સાથે ઓળખાણ નહોતું. તારાં માબાપ જેવા એક સારા સ્વભાવવાળા ગૃહસ્થનું ઘર દેખાયું. તે ઘરનો માલીક (ઘરઘણી) ઘરની બહારજ ઉભો હતો. તેને જોઈ આ કોઈ પણ સારા સ્વભાવનો સંભાવિત (મહોત્તે) દેખાય છે, તે આપણને ઉતરવા આશ્રય (જગ્યા) આપશે એમ ધારી મહેં જરા આગળ જવા માંડયું એટલેજ તે ગૃહસ્થે મહારા તરફ જોઈ પૂછયું, “ તમે ક્યાંના મહારાજ ? ક્યાંથી આવ્યા ? ” મહારે જે કહેવાનું તે કહી મહારે અહીં કોઈનું ઓળખાણ નથી, ક્યાંઈ ઉતરવા માટે જગ્યા જોઈએ એમ તેને કહ્યું. મહારે બોલવું સાંભળી તે ગૃહસ્થ સન્નનન હતો તેથી તેણે પોતાની ઓટલી ઉપરની ઓસરીમાં મહુને ઉતરવા માટે જગ્યા આપી. તે સન્નન ગૃહસ્થને સ્ત્રી હોઈ તારા જેવી અને તારીજ ઉમ્મરની એકની એક છોકરી હતી. છોકરો વગેરે કાંઈ નહોતું. તે છોકરીનું લગ્ન થયું નહોતું. તેની ગમ્મત માટે અને તેના માબાપની પણ ગમ્મત માટે તેમણે એક પોપટ પાળ્યો હતો. તે છોકરી તે પોપટનું પાંજરું ઘોઘ નાંખી તેને મહારાવી ખવરાવી વગેરે કરી ખૂબ પ્રેમથી તે પોપટની સેવા કરતી. તે પોપટ પણ બહુ હુશીઆર, ડાહ્યો હતો. તેને જે જે શીખવે તે તે તરતજ—દેવોના નામે વગેરે—બહુજ સુંદર બોલતો તેથી તે પોપટ ઉપર તે છોકરીનો ખૂબ પ્રેમ હતો (જીવ મહોત્તેયો હતો) અને હંમેશા તે પોતેજ તેના ખવરાવવા ખીવરાવવા વગેરેનાં કામો કરતી. તેને તેણે ઘણા દિવસથી પાળ્યો હતો. તે છોકરીનાં માબાપની દેવ તરફ બહુ ભક્તિ હતી અને તેઓ સ્વભાવે બોળાં

હોઈ દત્તાત્રયની ભક્તિ કરતાં હતાં. તેથી તેમના ઘરના પાછળના ભાગના ચોકમાં એક ઉંબરાનું ઝાડ હતું તે નીચે દત્તાત્રયની પાવડીઓ સ્થાપી હતી. તે છોકરી તે પાવડીઓ અને ઉંબરાની પણ હંમેશાં પૂજા કરતી હતી. એક દિવસ એવી ગમ્મત થઈ કે તે સાધારણ હંડીના દિવસો હતા. તેનો ખાપ દહાડે દસ વાગે જમી ખાઈ આશીસમાં ગયો હતો. તેની મા ઘરમાં રસોડામાં બાકી રહેલા રોટલા રોટલી કરતી હતી, અને છોકરીને ભૂખ લાગી હતી તેથી તેણે તેને દાળભાત પીરસ્યાં હતાં. હંડીને લીધે તડકામાં બેસી જમવા માટે તે ચોકમાં આવેલાં ઉંબરાના ઝાડ નીચે થોડા તડકા અને થોડા છાંયડા હતા એવી જગ્યામાં તે ખૂમચો લઈ તે છોકરી આવી અને પોતાની હંમેશની રીત પ્રમાણે પેલા પોપટનું પાંજરું પણ પાસે લઈ બેઠી. પાંજરાનું બારણું ખોલી હંમેશ પેઠે તે પોપટને બહાર કહાડી જમાડવા લીધો. તે પોપટ (શરીરે) ખૂબ મોટો હતો તેથી તેનું પાંજરું અને તે પાંજરાનું બારણું પણ મોટું હતું. તેની જમવાની વાટકીઓમાં થોડુંક અન્ન નાંખી તે વાટકીઓ પાંજરામાં મૂકી હતી. તે છોકરી દાળ ભાત ખાતી હતી અને તે પોપટ પણ થોડું ઘણું ખાતો હતોજ. કાગડાનો સ્વભાવજ છે કે બહાર કોઈ ખાવા બેસે એટલે કાવકાવ કરતા તે ઝાડ ઉપર કે આસપાસ આવી બેસે છે. તે પ્રમાણે તે વખતે પણ તે ઉંબરાના ઝાડ ઉપર કેટલાક કાગડા ભેગા થયા હતા. એટલામાં એવી ગમ્મત થઈ કે તે છોકરીએ દાળભાત ખાઈ જઈ ખૂમચો સાફ કર્યો. હવે દાળભાત પછી રોટલો રોટલી ખાવાનાં હોય છે. તે તેણે પહેલેથીજ નહોતાં આશ્ચ્યાં કારણ તે વખતે તે રોટલો રોટલી તૈયાર નહોતાં; તેની મા તે તૈયાર કરતી હતી. ખૂમચો પીરસતાંજ માએ કહ્યું હતું કે ભાત ખાશે એટલામાં રોટલી થશેજ. ભાત ખવાઈ રહ્યો એટલે તે છોકરીએ માને ખૂમ પાડી અને મોટેથી બોલી, ‘મહારો ભાત પૂરો થયો, રોટલી પીરસ.’ માએ અંદરથી કહ્યું, “હું રોટલા કરું છું. તું આવી લઈ જા.” તેથી તે છોકરી રોટલી લાવવા ઘરમાં ગઈ. તે ઉઠીને અંધ કે તરતજ ઝાડ ઉપરના બે ચાર કાગડા નીચે

ઉતર્યા અને તે ખુમચા અને પાંજરાની આસપાસ ખાવાની આશાએ લેગા થયા. એટલામાં નીચેનો પોપટ ઉડી ઝાડ ઉપર જઈ બેઠો અને કાગડાને પાંજરા બહાર કાંઈ અન્ન મળ્યું નહીં; પરંતુ પાંજરામાં વાટકીઓ હટી તેમાં ભાત હતો તેની લાલચથી પાંજરાનું બારણું ઉઘાડું હતું તેમાંથી એક કાગડો પાંજરામાં ઘુસ્યો. તે કાગડો વાટકીમાંનો ભાત વગેરે ખાવા લાગ્યો કે તેની પાંખની પુંછડી (અણી) નો પાંજરાનાં બારણાંને ધક્કો લાગી તે બારણું બંધ થઈ ગયું અને કાગડો પાંજરામાં ગોંધાય ગયો. પાંજરામાંનો પોપટ થોડો વખત ઝાડ ઉપર બેસી બીજા બાનુએ આલ્યો ગયો. આ બન્યું ન બન્યું એટલે પેલી છોકરી રોટલી લઈ બહાર આવી અને ઝાડ નીચે આવી બુએછે તો પેલો પોપટ ત્યાં નથી અને પાંજરામાં કાગડો પૂરાયો છે. આ જ્ઞેતાંજ તે ગલરાઈ અને તરતજ એની માને એકદમ હાંક મારી કહેવા લાગી કે, મા, મા, પહેલી અહીં આવ. અહીં જો શી ગમ્મત થઈ છે તે. ચાલ વહેલી. આ સાંભળી મા એમજ બહાર આવી એટલે છોકરી કહે છે, “જો આ પાંજરામાંનો પોપટ ગયો અને કાગડો આવ્યો.” એમ કહી “ઓ મહારા પોપટ ! ઓ મહારા તોત્યા !” કહી તે રડવા લાગી.

મા—અરે રડે છે શું ? મહુને પણ ખરાબ લાગે છે. કેટલા દિવસનો આપણો સોના જેવો પોપટ હવે ક્યાં ગયો ? ઝાડ ઉપર ચારે બાનુએ જોયું પરંતુ તેનો કાંઈ પત્તો લાગ્યો નહીં.

મા—અરે પેલા પાંજરામાં પૂરાયલા કાગડાને એમને એમજ ગોંધી રાખ એને હાલ તુરત છોડીશ નહીં. તારા બાપને ઘેર આવવા દે. પછી તેને કાપે તેમ કરશે.”

છોકરી—“આજસુધી મહું તે પોપટની સેવા કરી તેથી તેના ગયાનું મહુને બહુ ખરાબ લાગે છે અને અચંબો પણ થાય છે કે એવી તે હું શું કામ ઘરમાં ગઈ કે તેટલા વખતમાંજ પોપટ એકદમ જતા રહ્યો અને તેને બદલે પાંજરામાં કાગડો કેવી રીતે આવ્યો એ મહુને મહોટી આશ્ચર્યની વાત લાગે છે. આ કાંઈપણ

દેવનીજ કળા (યુક્તિ) હશે. માટે હવે હું કાગડાનીજ સેવા કરીશ. તે કાગડાને જો છોડી દઉં તો પોપટ પણ નહીં અને કાગડો પણ નહીં એવી સ્થિતિ થાય અને પછી તે ખાલી પાંજરા તરફ જોઈ હુંમેશ મનને ખરાબ લાગશે. તેના કરતાં હવે કાગડો આવ્યો છે તો કાગડાનીજ સેવા કરીશ.” એમ તેણે વિચાર કર્યો. સંધ્યાકાળે બાપ ઘેર આવ્યા એટલે સહવારે બનેલી પોપટની અને કાગડાની વાત કહી, કાગડાવાળું પાંજરું તેણે બાપને દેખાડ્યું. બાપે તે કાગડા તરફ જોઈ વિચાર કર્યો “ઈશ્વરની શી લીલા હશે? ખાસ કાગડાને પકડવા જઈએ તો કદી હાથમાં આવતો નથી. પરંતુ તે પોતાની મેળેજ પાંજરામાં આવ્યો તેથી પોપટની સેવા પૂરી થઈ હવે કાગડાની સેવા મહારી છોકરીને હાથે થાય તે માટે ઈશ્વરેચ્છાથીજ કાગડો પાંજરામાં આવ્યો” બાપે છોકરીને કહ્યું, “હવેથી તું કાગડાની સેવા કરતી જા.”

છોકરી—“મહને તો લાગે છે ઉંબરાના ઝાડ ઉપર બેઠેલો કાગડો પાંજરામાં ગયો તેથી કાગડાને રૂપે દત્તમહારાજજી આવ્યા હશે.

બાપ—“દત્તાત્રયને તારી પાસે એવી સેવા લેવી હશે તેથી તં પાંજરામાં આવ્યા” એમ અંદર અંદર તે છોકરી અને તેના મા-બાપ કાંઈક વિચાર કરતાં. પાંજરામાં શાંતિથી બેઠેલા કાગડાને જોઈ આ દત્તજી હશે એવો નિશ્ચય કરી તે છોકરી તે કાગડાની સેવા કરવા લાગી. પોપટ પેઠેજ તે કાગડાના પાંજરાને ઘોવું અને તેને બહારથી પાણી નાંખી નહવડાવવું, અંદરને અંદરજ ખવરાવવું વગેરે તે છોકરીએ કર્યા કર્યું, પરંતુ તે કાગડો પોપટ પેઠે બોલતો નહીં. ખાઈપી શાંતપણે અંદરને અંદર બેસી રહેતો. આવી રીતે તે છોકરીને પેલા કાગડાની સેવા કરતાં કરતાં કેટલાક મહિના થઈ ગયા. એક દિવસે તે છોકરીને એક સ્વપ્ન આવ્યું તંમાં કોઈક સત્પુરૂષ આવી તેને કહેવા લાગ્યા કે ‘તું આજ સુધી પોપટની સેવા કરી. તે પોપટને રૂપે પણ હુંજ હતો અને કાગડાના રૂપમાં પણ હુંજ છું. કાગડાની પણ તે આજસુધી જૂન પ્રેમથી સેવા કરી માટે તે

હવે તને જ્ઞાન શીખવશે. જ્ઞાન શીખવતી વખતે તે કાગડો જે જે તને કરે તે તે તેને કરવા દેજે, તું ગભરાઈશ નહીં.' સત્યુરૂપે એટલું બોલી તેના શરીરપર હાથ ફેરવ્યો એટલે તે જાગી યઈ. તે સ્વપ્ન તેણે પોતાના માથાપને કહ્યું અને બોલી, 'મહને આ'વું સ્વપ્ન કહી આવ્યું નથી માટે તે સ્વપ્નમાંના સત્યુરૂપ દત્તજ હશે! તેના માથાપે પણ કહ્યું, 'ત્હારી સેવા ભક્તિ જોઈ તારી ઉપર કાંઈ દત્તની કૃપા થવાની હશે. પછી છોકરી પણ ખૂબ ભક્તિલાવથી તે કાગડાની વધારે વધારે સેવા કરવા લાગી. તે કાગડાનું લક્ષ પણ તે છોકરી તરફ દોરાયું. પાંજરામાં આવ્યો ત્યારથી તે કાગડો પણ તેના સ્વભાવ પ્રમાણે, 'કા' 'કા' કરી આકાશ ગજવતો નહીં પણ ગળાંમાંને ગળાંમાંજ એક પ્રકારના કાંઈક વિચિત્ર પણ મધુર અવાજથી ધીમે રહી બોલતો. આજ પ્રમાણે તે છોકરીને સેવા કરતાં બીજા કેટલાક દિવસો ગયા એટલે ફરી તેને એક રાત્રે સ્વપ્ન થયું તે આ પ્રમાણે:—તે છોકરી હંમેશા પ્રમાણે તે કાગડાને નહવરાવી ધોવરાવી ચોકની અંદરનાં ઉંખરાના ઝાડ નીચે તે પાંજરું સામું મૂકી કાગડાને ખવરાવતી હતી. (આ બધી તે છોકરીનાં સ્વપ્નની હકીકત છે) ખવરાવતાં ખવરાવતાં તે કાગડો જાણે બહાર નીકળ્યો અને તે છોકરીના ડાબા બલા ઉપર બેઠો અને પોતાની ચાંચ તેના ડાબા કાનમાં ઘાલી કાન કોચવા લાગ્યો. થોડો વખત કોચી તે તરતજ ઉઠ્યો અને જમણા બલા ઉપર બેસી જમણા કાનમાં ચાંચ ઘાલી અંદર કોચવા લાગ્યો. પછી ત્યાંથીજ તેના નાકમાં અને મોંમાં ચાંચ ઘાલી અંદર ચાંચ વડે કોચવા લાગ્યો. પછી બેઉ આંખને પણ કોચવા મંડ્યો અને બીજે બધે ઠેકાણે તે કાગડો ચાંચ મારતો રહ્યો. પછી એકદમ માથા ઉપર બેસી તેના તાળવાં ઉપર ચાંચ મારી મારી તેનું તાળવું તેણે તોડી નાંખ્યાં જેવું કર્યું. એટલું કરી તે કાગડો ઉડીને ઉંખરાના ઝાડ ઉપર જઈ બેઠો. તે છોકરી તરતજ ગભરાયલી ગભરાયલી જાગી ઉઠી અને ખૂબ વખત તે ગભરાયલી સ્થિતિમાં રહ્યાં પછી ઉઠી પોતાના કાગડાના પાંજરાં તરફ જોવા લાગી તો પેલો કાગડો

પાંજરામાં જેમ હતો તેમ દેખાશે. તેણે પોતાના માખાપને તે સ્વપ્ન પણ કહ્યું. તે બેઠે-ત્રણે-ચણાં વિચાર કરવા લાગ્યાં, ધર્મરત્ની જે ક્ષીલા હોય તે ખરી. પછી કેટલેક દિવસે મત્યક્ષ દક્ષના જે અવતાર હતા એવા સત્પુરુષનું દર્શન તે છોકરીને થયું અને તે સત્પુરુષની મત્યક્ષ રીતે સેવા કરતી તે રહી. ત્યાર પછી તે સત્પુરુષની કૃપાથી તે છોકરીના હૃદયમાં જ્ઞાન પ્રકાશ થઈ તેને બધું એની મેળેજ સમજાયું કે જે સાક્ષાત્ દત્ત છે તેજ પહેલાં પોપટના રૂપમાં હતા અને તેજ પછી કાગડાના રૂપમાં હતા. હાલ જે સત્પુરુષની સેવાનો લાભ તેને મળતો હતો તથા જેમનો સહવાસ હાલ થતો હતો તે તે રૂપે સાક્ષાત્ દત્તાત્રયજ છે એવું પૂર્ણ જ્ઞાન થઈ તે સત્પુરુષની મારફતેજ ખરા આનંદનો લંડાર મેળવી તેણે પોતાનાં માખાપનાં કુળનો ઉદ્ધાર કરી આખરે તેમને પણ દત્તના ખરાં આનંદ સ્વરૂપમાં લઈ ગઈ. સમજી મિરા. થઈ રહી તે છોકરીની વાત. આ કાંઈ પુરાણની કથા નથી હું ! કેટલાંક વર્ષો પહેલાં હું ત્હારા જેવડો હતો તે વખતે મ્હારી નજર આગળ બનેલી આ વાત છે. હું પણ એટલી યોગ્યતાએ પહોંચેલી છોકરીની સેવા કરતો હતો. તેણે મ્હને બે ત્રણ વખત લાતોથી માર્યો પણ હતો. જા, હવે તારી મા રાહ જોતી હશે.” પછી મિરાએ કહ્યું, ‘મ્હને તમારી વાતો બહુ ગમે છે. તમારી પાસેથી ઉઠવાનું મન થતું નથી.

મહારાજ—“તો એ પણ હવે મોડું થયું, જા છેવટ મિરા પોપટનું પાંજરું હાથમાં લઈ તેનું ઘર ત્યાંથી પાસેજ હતું ત્યાં ગઈ. ત્યારથી તે મિરા રોજ મહારાજ પાસે આવતી. મહારાજે રસાઈ કરી હોય તો મહારાજ સાથે તે જમતી. મહારાજે લિક્ષા માંગી આણી હોય તો તે લિક્ષાનું અન્ન પણ મહારાજને મિરા ખાવા લાગતી.

મહારાજને હરસનો રોગ હતો તેથી વચ્ચે વચ્ચે ત્રાસ થતો જ હતા. તે માટે તેમણે મુરણનો પાક ખાવાની શરૂઆત કરીજ હતી આ અગાઉ કહ્યુંજ છે અને લિક્ષાનું અન્ન લાવી સંધ્યાકાળે એક વખત તે ખાતા હતા. તેમની ખાવાની વ્યવસ્થા બરોબર ન

હોવાથી, વળવળતા સુરણનો તે ગરમ પાક ખાતા હતા તેથી, વળી તેમના પેટનાં આંતરડાં તદ્દન નાબુક થઈ ગયાં હોવાથી, પાક ખાવા માંડે દસબાર દિવસ થયા એટલે તરતજ તે પાકની ગરમીથી કહો કે ગમે તે કારણથી કહો પણ તેમના ગુદદારમાંથી એક સરખો લોહીનો પ્રવાહ શરૂ થયો. પ્રથમજ તેમના શરીરમાં લોહી માંસ રહ્યાં નહોતાં. હાલજ ગણેશ ચતુર્થીથી થોડું ઘણું અન્ન શરૂ કર્યાથી એક બે મહિનામાં જે કાંઈ થોડું ઘણું લોહી શરીરમાં ઉત્પન્ન થયું હતું તે પણ હવે ગુદદારમાંથી એક સરખો રક્ત પ્રવાહ ચાલુ રહ્યો તેથી જતું રહી મહારાજ બહુજ અશક્ત થઈ ગયા અને ઉડવા બેસવાનું તેમને માટે અશક્ય થઈ પડ્યું. ચિન્નાસ્વામીએ જૂળ ઉપાયો કરી જોયા પણ લોહી વહેતું બંધ થયું નહીં. આમ ત્રણ ચાર દિવસ ગયા એથી ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણા જૂળ ગલરાધ ગયાં અને મહારાજની સ્થિતિ જોઈ રડવા પણ લાગ્યાં. મહારાજે તેમને ધીરજ આપી. “તમે કોઈ લોકો ગલરાવ નહીં ઇશ્વરને તમારી દયા આવશે. આજે ચાર દિવસ થયા. ચાર દિવસનીજ આ માંદગી હતી. હવે આવતી કાલથી બંધ થઈ જશે, કાંઈ ઉપાય કરતા નહીં અને ચિંતા પણ ના કરો.” એવી રીતે તેમને અને તેમના સ્નેહી મંડળને મહારાજે ધીરજ આપી અને મહારાજે કહ્યાં પ્રમાણે બીજા દિવસથી તે રક્ત પ્રવાહ પોતાની ભેજે બંધ થયો. તે દિવસથી મહારાજે હરસ માટે સુરણ પાક વગેરે કોઈ પણ ઔષધ લેવાનું બંધ કર્યું. ત્યાં બિલ્લીનાં આડબહુ હતાં તેથી ફક્ત બિલ્લાંનું સરખત કોઈ કોઈ વખત લેતા. મહારાજને રક્ત પ્રવાહ ચાલુ હતો. તે વખતે ફક્ત તેઓ કાંજ લેતા. કાંજ એટલે ચોખાની કાંજ. ચિન્નાસ્વામીના ઘરની પાછળ શિવરામપંત નામના એક બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થ રહેતા હતા; તેમની સ્ત્રી જનકીબાઈ તેમને આ કાંજ કરી લાવી આપતાં. લોહી બંધ થયાં પછી મહારાજને હરવા ફરવા જેટલી શક્તિ આવે ત્યાં સુધી ચાર પાંચ દિવસ તે જનકીબાઈજ ભાત વગેરે લાવી ખવરાવતાં. મહારાજ હરી ફરી શકતા થયા એટલે ફરી પહેલાં પેઠે ચાર ઘેર લિલા માંગી તો કાંઈ વખત હાથે કરી-

ને ખાતા. ચાર આઠ દિવસ આમ ગયા એટલે ચિન્નાસ્વામીને બહુ ચિન્તા થવા લાગી કે મહારાજની પ્રકૃતિ બહુ અશક્ત હોવાથી તેમને ભિક્ષા માંગવા જવામાં બહુ ત્રાસ પડે છે એ કંઈ ઠીક નહીં. તે માટે શી યુક્તિ કરવી એની શ્રીકરમાંજ ચિન્નાસ્વામી હતા. એટલામાં ચિન્નાસ્વામીના ઓળખાણના રાવસાહેબ વિનાયકરાવ શિંગવેકર એકાઉન્ટન્ટ ચિન્નાસ્વામીને ઘેર આવ્યા. તે પોતે બ્રાહ્મણ ધર્મને અનુસરી સ્નાન સંધ્યા પૂજા વગેરે સ્વધર્મનું આચરણ કરવામાં બહુ સાવધ અને કર્મઠ હોઈ કોઈ પણ અતિથિ અભ્યાગત આવ્યા ગયા બ્રાહ્મણને યથાશક્તિ અન્નદાન વગેરે કરતા હતા. આ રાવસાહેબ પછી પૂર્ણ ભક્ત બન્યા તેથી એઓ પોતાની નોકરી વગેરે છોડી દઈ તે હાલ ઘણાં વર્ષોથી સાકોરી મુકામે સેવા કરી રહ્યા છે અને ત્યાં તેઓ ભાઉસાહેબ શિંગવેકર નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ રાવસાહેબ મહારાજ પાસે બેસી કંઈ પૂછપરછ કરવા લાગ્યા. મહારાજે જે બોલવાનું કહેવાનું હતું તે બધું કહ્યું; પરંતુ પોતાના ખરા ઇતિહાસનો પત્તો લાગવા દીધો નહીં. છતાં મહારાજની બધી સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ રાવસાહેબ બોલ્યા, “તમેને અશક્ત પ્રકૃતિને લીધે રોજ ભિક્ષા માંગવાથી ત્રાસ થતો હશે માટે ભિક્ષા વગેરે ન માંગતાં રોજ અમારે ત્યાં જમવા આવતા જાવ.” રાવસાહેબે આમ કહ્યાથી મહારાજે હા ના કરતાં કરતાં છેવટે રાવસાહેબને ત્યાં રોજ જમવા જવાનું ઠેરવ્યું અને મહારાજ તે દિવસથી રોજ ત્યાં થોડા દિવસ જમવા જતા. રાવસાહેબ અને તેમના ભાઈ શ્રીધરપંત બેઉજણા નવ વાગે જમવા ખાવાનું આટોપી ઑફીસમાં જતા. પછી મહારાજ આખા દિવસમાં ગમે ત્યારે સંધ્યાકાળ સુધીમાં જઈ ખાઈ આવતા. શ્રીધરપંતનાં સાસુજી રસોઈ કરી ખવરાવતાં. તે સાસુજીની પૂજા અર્ચા, પોથી પાઠ પણ બહુ લાંબલચક હતાં. તે ભગવદ્ગીતા વાંચતાં. એક દિવસે મહારાજે કહ્યું:—

મહારાજ—“દાદીમા (આજીબાઈ) મ્હોટેથી વાંચોને ? શું વાંચાછે તે સાંભળવા દોને ?”

આજીબાઈ—“મ્હને સાડે વાંચતાં આવડતું નથી.”

મહારાજ—“ ગમે તેવું લલેને વાંચો, પણ મહને સાંભળવા તો દો. ”

આજીબાઈ લગવડગીતાનો પંદરમો અધ્યાય વાંચવા લાગ્યાં. મહારાજ પણ ગમ્મત ખાતર-તેમને તો આખી લગડગીતા મહોડે હતીજ તેથી-તેની સાથે બોલવા લાગતા હતા. મહારાજનું તે બોલવું સાંભળી આજીબાઈને બહુ આનંદ થયો. એવી રીતે રોજ સાસુબાઈ સાથે મહારાજ ગમે તે કોઈ પણ અધ્યાય બોલતા (બોલવા લાગતા). એવી રીતે કેટલાક દિવસ ગયા પછી મહારાજની પ્રકૃતિ ફરી થોડી બગડી હોવાથી એમણે જમવા જવાનું છોડી દીધું અને કાંઈ ખાવુંજ નહીં એમ મહારાજ ફરી કરવા મંડ્યા. ફક્ત દુધની કોફી અને જરૂરજ પડે તો દુધમાં લીંજવેલા પહુઆ મહારાજ ખાતા. મહારાજ જમવા આવ્યા નહીં તેથી સાસુજી ચિન્નાસ્વામીને ઘેર શોધ કરવા આવ્યાં. મહારાજે સાસુબાઈને કહ્યું, “ મહારે હવે જમવું નથી તેથી હું હવે આવતો નથી. ” બીજે દિવસે રાવ-સાહેબ પોતે, ‘ જમવા કેમ આવતા નથી ’ એમ પૂછવા મહારાજ પાસે આવ્યા, મહારાજે કહ્યું, “ મહારી પ્રકૃતિ ઠીક નથી તેથી મહેં હાલ જમવાનું બંધ કર્યું છે. ” તે ઉપરથી રાવસાહેબ બોલ્યા “ અમારા ઘર સુધી ન આવતું હોય તો ખુમચો પીરસી અહીં મોકલી દેવાની વ્યવસ્થા કરુંછું; પછી તમો આવ કે ન આવ. અમારા નિયમ પ્રમાણે અમો તમને લાણું મોકલીશુંજ. એમ કહી રાવસાહેબ ગયા અને તેમની ભત્રીજી એટલે શ્રીધરપંતની છોકરી દુર્ગા સાથે રોજ લાણું મોકલી આપવા લાગ્યા. પરંતુ મહારાજ આખો દિવસ કાંઈ ખાતા નહોતા અને તે અન્ન આવે કે-મહારાજના સહવાસમાં હંમેશ મિરા હોયજ-મહારાજ તેને કહેતા કે, ‘ તું ખા. ’ પરંતુ તે કહેતી કે તમારાં ખાધાં શિવાય હું નહીં ખાઉં. પછી સંધ્યાકાળ સુધી તે અન્ન એમજ (પડયું) રહેતું. એવી રીતે રોજ રાવસાહેબને ત્યાંથી લાણું આવતું અને સંધ્યાકાળ સુધી એમજ રહેતું. આમ ચાલતું પછી મહારાજ તે કોઈને પણ આપી દેતા અને ફરી મહારાજ પહેલાં પ્રમાણે કોફી ઉપરજ કેટલાક દિવસ રહ્યા.

ખડગપુર આવ્યા ત્યારથી મહારાજના, આવીજ અજ્ઞાત રીતે, એટલે મહારાજનું ખરું કોઈને ન સમજતાં, ગમે તેમ દોડ બે મહિના ગયા. તે વખતે નાતાલની છુટ્ટીના દિવસે આવ્યા તેથી તે છુટ્ટીમાં ચિન્નાસ્વામી અને તેમના સ્નેહી સીતારામબાબુ બેઠને શિર્ડી જઈ સાઈબાબાના દર્શન લેવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી તેમણે દસ દસ દિવસની રજા લઈ મહારાજની આજ્ઞા લઈ (પરવાનગી મેળવી) તેઓ શિર્ડી જતા હતા એની કોઈને ખબર ન પડવા દેતાં બીજાજ કોઈ ગામે જવાનું નિમિત્ત કહી તે બેઠ ચાલતા થયા.

પ્રકરણ ચૌદમું

ચિન્ના સ્વામીને ઘેર (ચાલુ)

હવે મહારાજ એકલાજ ઘેર રહ્યા. સુવર્ણ અને કોઈ કોઈ વખત સીતારામબાબુનાં મા તથા સ્ત્રી મહારાજની દેખરેખ માટે આવતાં, અને મિરા તો મહારાજ પાસે હંમેશા રહેતીજ. કોઈ કોઈ વખત રાવસાહેબના ઘરનાં સાસુબાઈ પણ આવતાં. મહારાજને કોઈ વખત ખાવાની ઇચ્છા થાય તો, પોતાને હાથે દરી, આખો દિવસ કાંઈ ન ખાતાં, રાત્રે સાત આઠ વાગે થોડું ખાતા, મહારાજને એક વખત બુવારનો રોટલો ખાવાનું મન થયું તેથી થોડી બુવાર લઈ, સુવર્ણને ત્યાં ઘંટી ન હોવાથી, લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસને ત્યાં-મહારાજ લિક્ષા માટે જતા હતા તેથી થાણું ઓળખાણ થયું હતું-ઘંટી હતી તે મહારાજે જોઈ હતી તેથી તે બુવાર લઈ પોતેજ પોતાને હાથે દળી લેવાના હેતુથી પાસેજ ખાસનીસને ઘેર ગયા. તે વખત દિવસે ચાર વાગ્યાને હતા. મહારાજ ખારણામાં પગ મૂકે છે તો અંદર ખૂબ સ્ત્રીઓ બેઠી હતી. કોઈ ચોળી શીવતી તો કોઈ વાત કરતી હતી. તે સ્ત્રીઓમાં મહારાજ જેમને જેમને ઘેર લિક્ષા માટે જતા હતા, તે ઘરોનાં ઓળખાણનાં પણ બે ત્રણ જણાં હતાં અને લક્ષ્મીબાઈ ઘરનું દળાણ દળતાં હતાં. મહારાજ અંદર ગયા એટલે, “આ વખતે

આજ ક્યાં ? ” એમ કોઈ કોઈ કહેવા લાગ્યાં. મહારાજની એકદર વર્તણૂક સ્ત્રી તેમજ પુરૂષને કંટાળો ઉપજાવે તેવી નહોતી તેથી મહારાજની વાંકીચુંકી વિદ્યુ (કઠરૂપી) અશક્ત મૂર્તિ (આકૃતિ) જોઈ તેમને એક પ્રકારની મોજાજ લાગી. મહારાજે ગમ્મતમાં લક્ષ્મીબાઈ દળવા બેઠાં હતાં તે ઘંટી પાસે બેસી ઘંટીનો ખુંટો પકડી દળવા લાગવાની શરૂઆત કરી. લક્ષ્મીબાઈ કહેવા લાગ્યાં, ‘અરે ! આ શું, અરે ! આ શું ? મહેને શા માટે દળવા લાગો છો ? મહારાજ, તમો અશક્ત છો. તમારા જીવને સાંકે નથી. તમો તમારી મેળે સ્વસ્થ બેસો.’

મહારાજ—હું સ્વસ્થ બેસવા આવ્યો નથી; મહેને આજે જીવારનો રોટલો ખાવાની ઇચ્છા થઈ તેથી હું જીવાર હાથે દળી લેવા આવ્યો છું. એમ કહી મહારાજે આણેલી જીવાર લક્ષ્મીબાઈને દેખાડી. “મહેને દળવાની ટેવ છે. સુવર્ણને ઘેર ઘંટી નથી તેથી તમારે ત્યાંજ આવ્યો. હમણાં તમને તમારું દળવા લાગું છું. તમારું પૂરું થશે એટલે હું મહારું દળી લઈશ,” મહારાજ દળવા ન લાગે તે માટે લક્ષ્મીબાઈએ તેમને ખૂબ કહ્યું, અને તમારી જીવાર પણ હુંજ દળી આપું છું એમ પણ લક્ષ્મીબાઈએ કહ્યું, પરંતુ મહારાજ તેમનું કાંઈપણ ન માંલજતાં લક્ષ્મીબાઈનું દળાણ દળવા લાગ્યા, અને તે થઈ રહ્યા પછી મહારાજની જીવાર લક્ષ્મીબાઈએ મહારાજને દળવા લાગી. મહારાજની જીવાર થોડી હતી તે તરતજ પૂરી થઈ (દળાઈ રહી). મહારાજ લોટ લઈ ઘેર આવ્યા અને સાંજે પોતાને હાથે તેનો રોટલો કર્યો. એટલામાં મહારાજના ખાતાં પહેલાંજ લક્ષ્મીબાઈએ પોતાને ઘેરજ જીવારના સરસ રોટલા કરી તે પર શાક વગેરે કાંઈ મૂકી ઉંઢા ઉંઢા તે મહારાજ પાસે લઈ આવ્યાં અને કહેવા લાગ્યાં કે, “આ તમારે માટે સરસ ગરમ ગરમ રોટલા આણ્યા છે તે ગમે તેમ કરીને પણ લ્યો.” મહારાજે કહ્યું, “મહે રોટલો કર્યો છે. તમે શા માટે આવ્યો ? ” વગેરે મહારાજે પુષ્કળ કહ્યું, છતાં લક્ષ્મીબાઈ બળજબરીથી મહારાજ આગળ રોટલા મૂકી ગયાં. લક્ષ્મીબાઈનો સ્વભાવ બહુ પ્રેમાળ અને પરોપકાર વૃત્તિવાળો હોવાથી મહારાજની

આ બધી સ્થિતિ જોઈ લક્ષ્મીબાઈને મહારાજની બહુ દયા આવતી તેથી મહારાજ માટે સંધ્યાકાળને વખતે, કોઈ વખત રોટલો તો કોઈ વખત ખીચડી, કોઈ વખત વધારેલો ભાત તો કોઈ વખત થાલી પીઠ, કોઈ વખત કાંઈ ગજુ એમ એમના મનમાં આવે તે મહારાજ સંધ્યાકાળે ખાય છે એ વાતની ખબર પડ્યાથી તેજ વખતે તે લઈ આવતાં. પછી લક્ષ્મીબાઈના વર દાસોપેત ખાસનીસ પણ મહારાજની બધી સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈ એમની મેળેજ સમજવા લાગ્યા કે મહારાજ કોઈ સાધારણ માણસ જેવા ન હોઈ તે કોઈ પરમેશ્વરી વિભૂતિજ હોવી જોઈએ; એમ એમના મનમાંને મનમાં ખાતરી થવા માંડી અને મહારાજ તરફ તે તથા લક્ષ્મીબાઈ પૂજ્યબુદ્ધિ રાખી ચાલવા માંડ્યા. લક્ષ્મીબાઈ ખૂબ લક્ષિતપૂર્વક કોઈ કોઈ વખત આવી બેસતાં. પછી તે લક્ષ્મીબાઈનું જોઈ, લક્ષ્મીબાઈનાં ઓળખાણનાં કેટલાંક ઝેરાંઓ લક્ષ્મીબાઈ સાથે મહારાજ પાસે જવા આવવા લાગ્યાં. મહારાજ લક્ષ્મીબાઈને કહેવા લાગ્યા, “લક્ષ્મીબાઈ તમે અહીં આવ્યા છો અને તમારી સાથે બીજાં ઝેરાંઓ પણ આવેછે એ કાંઈ ઠીક નથી. હું માંદો છું. મહારાજ જીવને ઠીક નથી હોતું તેથી તમે કાંઈ ન આવો તો સ્વસ્થ પડી રહેવાનું મહેને સવડ લઈ થઈ પરે અને તમે કોઈ કોઈ વખત ખાવાનું લઈ આવો છો તો તે પણ ન લાવતાં.” વગેરે બીજી કોઈ પણ રીતે કોઈએ આવવું નહીં એમ મહારાજ કહેતા. પરંતુ લક્ષ્મીબાઈ તે બધી સ્ત્રીઓનાં ટોળાં દેખતાંજ બોલ્યાં, “તમે અમને માંદા હોયાનું કારણ કહો છો, પરંતુ અમારું મન અમને કહે છે કે આપ કોઈ સાધારણ માણસો જેવા ન હોઈ કોઈપણ અવતારી પુરૂષ છો. તમારે માટે અમોને પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થઈ ઘરનાં કામો છોડીને પણ તમારી પાસે આવવા જીવ ખેંચાય છે. એવું મહારાજ એકલાંનું જ થાય છે એમ નથી; પણ ખૂબ સ્ત્રીવર્ગમાં તથા ખૂબ પુરૂષવર્ગમાં પણ તમે કોઈ પણ મહાત્મા પુરૂષ, સત્પુરૂષ છો એવી ગામમાં વાત થવા માંડી છે. લક્ષ્મીબાઈના આ શબ્દો સાંભળી એકદમ દીલગીર થયા હોય તેમ મહારાજની આંખોમાં પાણી

લરાઇ આવ્યાં અને તેમણે લક્ષ્મીબાઇને કહ્યું, “લક્ષ્મીબાઇ તમે અહીં ફાવે તેવું બોલો છો માટે તમે આવશો નહીં. હું મ્હારે દુઃખી, કષ્ટ ભોગવતો માંદો માણસ. કંઈક હવાફેર કર્યાથી જીવને ઠીક લાગશે ધારી અહીં આવ્યો. લોકોએ મ્હારા વિષે ખોટો ખ્યાલ બાંધી લીધો અને તમે લેગાં થવા લાગ્યાં એ ઠીક નહીં. આવી રીતે મ્હારી માંદગી વધશે, “તમે કાંઈપણ કલ્પના બાંધી લોકોને કહેતાં હશો.” લક્ષ્મીબાઇએ કહ્યું, “હું મ્હારે મ્હોંએ કોઇને કાંઈ કહેતી નથી. ફાવે તેવા સોગન લઈ કહું છું કે હું કોઈના આગળ તમારે વિષે કાંઈ બોલી નથી. અમારા ઘરમાં પુરૂષોને અને મ્હને પોતાને તમે પરમેશ્વરી અવતાર છો, એમ આપોઆપ લાગવા માંડ્યું. એવીજ રીતે પુષ્કળ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓનાં હૃદયમાં એની મેળેજ તમે કોઈ મ્હોટા સત્પુરૂષ છો. એમ લાગ્યાથી તેઓ અંદર અંદર એકેક સાથે તે સંબંધે વાત કરવા લાગ્યાં. તમે ના કહો તે કેમ ચાલે? હથેલીમાં ક્યાંઈ સૂર્ય ઢાંકી શકાય છે (સંતાડી શકાય છે) કે? કોઈ કોઈ પુરૂષ લોકો તમારી પાસે આવશેજ. આવી રીતનું લક્ષ્મીબાઇનું બોલવું સાંભળી મ્હારાજે એકદમ તેમને તથા બીજાં જૈરાંઓને કહાડ્યાં અને બારણું બંધ કરી એકલાજ વિચાર કરતા પડી રહ્યા.

ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં આવેલા મ્હારાજ સાધારણ માણસ નથી પણ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ અવસ્થાના યોગી પુરૂષ હોવા જોઈએ એમ કોઈના પણ મનમાં એની મેળે આપોઆપ આવે કે તે કોઈને તેમ કહેવા લાગે એટલે તે બીજો પણ તેને ઉલટો એમજ કહેવા માંડતો કે, “મ્હારા પણ મનમાં ચાર પાંચ દિવસથી એની મેળેજ તમારી પેઠેજ તે મ્હારાજ માટે થવા માંડ્યું હતું. ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં આવેલા કોઈ મ્હારાજ કોઈ મહાત્મા હશે એમ મ્હાસ મનમાં આવ્યાથી હું પણ ચિન્નાસ્વામીને જઈને પૂછવાનો હતોજ. પરંતુ ચિન્નાસ્વામી કોઈક ગામે ગયાની ખબર પડ્યાથી તપાસ કર્યા શિવાયજ બેસી રહ્યો.” એવી રીતે ખૂબ લોકોના મનમાં મ્હારાજ સત્પુરૂષ હોયાની લાવના એની મેળેજ પ્રકટ થવા લાગી. મ્હારાજ કોઈની સાથે કારણવગર વધારે બોલતા નહીં.

પરંતુ મિરા સાથે ફક્ત કોઈ કોઈ વખત લહેરમાં હોય ત્યારે ગરમત પડે એવી વાતો તેને કહેતા. મિરા હંમેશા પાસેજ રહેતી. સંધ્યાકાળે ખાવું પીવું થઈ રહે એટલે મહારાજ પોતાની કોટડીમાં પરાજથી ભરેલી ગાદી ઉપર પડ્યા પડ્યા થોડું અદેલ્યાં જેવું કરી તે મિરા સાથે વાતો કરતા. સંધ્યાકાળથી આખી રાત સુધી મહારાજ પોતાની કોટડીમાં વા આસપાસ કોઈપણ સામેના ભાગમાં દીવો, દાનસ વગેરે મૂકવા દેતા નહોતા. હંમેશા અંધારામાંજ એકલા એકલી વા પડી રહેતા અને મિરાને કહેતા કે, “તને અંધારું પસંદ ન હોય તો તું તારે ઘેર જા.” તે કહેતી, “તમે છો તો મહને અંધારું શું કરી શકશે?” અંધારું હોય તો શું થઈ ગયું? તમારી વાતો સાંભળતાં સાંભળતાં અંધારામાં બેઠાંની યાદ પણ આવતી નથી અને કોઈપણ ચીજની યાદ આવતી નથી.” મહારાજ તેની સાથે તે છોકરીની રીત પ્રમાણે ઉપદેશપ્રદ પણ ગરમત પડે એવી વાત કરતા અને થોડે વખતે તેની ઈચ્છા ન હોય છતાં, “જા હવે ઘેર જઈ સૂઈ જા.” એમ તેને કહેતા. તે કહેતી કે મહને હજી ઉંઘ આવતી નથી. તો પણ મહારાજ તેને બળબળીથી જવા કહેતા. પછી ગામના કેટલાક મહોટા ઔપ્રીસના લોકો મહારાજની હકીકત દાનપર આવ્યાથી તેમના દર્શનની ઈચ્છાથી ચિન્નાસ્વામીના ઘરની બહાર જાળી આગળ લેગા થતા અને મહારાજ ગુસ્સે થશે એ લયથી તેમને બળબળ ન પડવા દેતાં મુંગાચુગા ઉભારહી મહારાજ મિરાને ઉપદેશની વાતો કહેતા તે સાંભળતા. તે વાતો સાંભળીને તો મહારાજના પ્રત્યક્ષ દર્શનની લોકોને તીવ્ર ઉત્કંઠા થવા લાગી અને મહારાજનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય તે આશાથી રોજ સંધ્યાકાળે સાત આઠ વાગે ચિન્નાસ્વામીના ઘર બહાર લોકો લેગા થતા. પછી પછીતો જૂબ લોકો જાળીની અંદર પણ વરંડામાં (રવેશ પર) પણ અંધારામાં આવી બેસતા. તે ચારીથી આવી બેસતા તો પણ મહારાજને તે સમજાતુંજ હતું. મહારાજની સ્વભાવ સ્થિતિ કોઈના લક્ષમાં આવી નહોતી તેથી, તેમજ ગાંડા, માંદા અને હંમેશા ખાંખ બેઠા દેહે એવી બળબળ હોવાથી, તે લોકો એવી

રીતે ચોરીથી છપાઈને અંધારામાં બેસતા. આવી રીતે દહાડે દહાડે વધારે પ્રમાણમાં ખૂબ લોકો રાત્રે સાત આઠ બાગે ચિન્તાસ્વામીની બાળીની અંદર અને બાળી બહાર આવી બેસતાજ હતા. અને મિરા સાથે વાતો ચાલતી તે પણ સાંભળતા. જે પ્રમાણે રાત્રે પુરૂષવર્ગ આવી બેસતો તે પ્રમાણે દહાડે પુરૂષો આપ્રીસમાં જાય એટલે બપોરની વખતે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓ લેગી થતી.

ચિન્તાસ્વામી બહારગામ જતા રહ્યા પછી પાંચ છ દિવસમાંજ મહારાજ તરફ પૂજ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ દહાડે અને રાત્રે સ્ત્રી પુરૂષોની આવ જા શરૂ થઈ, અને બધાં મહારાજને નીચું માથું કરી નમસ્કાર કરવા લાગ્યા. હજી સુધી મહારાજ કોઈની સાથે કાંઈજ બોલતા નહોતા. પરંતુ છેવટ એક દિવસે રાત્રે લોકો લેગા થયા હતા ત્યારે મહારાજે લોકોને સંબોધી કહ્યું, “ ઘરના માલીક ઘરમાં નથી, ગામ ગયા છે અને હું કોઈનો ઓળખીતો ન હોઈ તમે લોકો પણ મહારા ઓળખાણુના નથી. છતાં તમે આટલા બધા લોકો અહીં બીજાના ઘરમાં અંધારામાં આવી બેસો છો એ હું ચાર પાંચ દિવસથી જોઉં છું. તેમાંએ હું માંદો હોઈ અશક્ત છું. હવા ફેર માટે અહીં આવ્યો હોઈ હું મહારે સ્વસ્થ પડી રહું છું અને તમે લોકો વગર કારણે અહીં લેગા થાવ છો. આમ કરવું તમેને ઠીક લાગે છે કે ? દહાડે સ્ત્રીઓ અને રાત્રે તમે પુરૂષ લોકો આવી બેસો છો તેમાં તમારો શો હેતુ હશે તે સમજાતું નથી.” તે ઉપરથી મહારાજની કોટડી બહાર વરંડામાં બેઠેલા લોકોમાંથી એક ગૃહસ્થ બોલ્યો, “ મહારાજ આપને કોઈપણ પ્રકારે ત્રાસ થાય એ ઉદ્દેશથી અહીં કોઈપણ આવતું નથી, પરંતુ આપ કોઈ અવતારી મહાત્મા હોઈ, પરમ પૂજ્ય અને વંદનીય છો, એમ અમારા ઘણા લોકોના ધ્યાનમાં બરોબર આવી ગયાથી, પૂજ્યબુદ્ધિથી ફક્ત દર્શનનો લાલ થાય એ હેતુથીજ અમે લોકો અહીં આવીએ છીએ અને આપના દર્શનનો લાલ થાય એજ બધાની ઇચ્છા છે.”

મહારાજ—“ અરે પણ મહેં હમણાંજ કહ્યું ને કે હું માંદો છું.

મગજ ભ્રમિષ્ટ જેવું થઇ ગયું છે અને શરીરે પણ અતિશય અશક્ત છું. આવી મહારી સ્થિતિ તમોએ તમારી નજરે જોઇજ છે. અને તેમાંએ આ ગાંડી અવસ્થામાં નાગો ઉઘાડો આપે ગામ રખડુંછું અને મહારા મહોમાંથી વાંકાયુકા ફાવે તેવા અપશબ્દો નીકળે છે. આવા માણસમાં પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન કરનારાં કોઈપણ પ્રકારનાં લક્ષણો નથી છતાં તમો લોકો પૂજ્યબુદ્ધિથી દર્શનનો લાલ લેવાની ઈચ્છા કરોછો એને શું કહેવું ? હું મહારે દુઃખી કદ લોગવુંછું અને જીવની ગમ્મત માટે આ બિચારી છોકરી સાથે છોકરી જેવી વાતો કહ્યાં કરુંછું. તેમાં તમો છોકરાં છેલ્લાં જેવા શા માટે આવી બેસો છો ? ”

એકબાજુ:—“મહારાજ, અમો આપના આગળ છોકરાં છેલ્લાંજ તો છીએ. અમોને તો આપ પૂર્ણ દત્તના અવતારજ દેખાઇ આવો છો. ”

મહારાજ—“અરે, આમ ફાવે તેવું જોઈ ના જોલો. જાવ હવે અને ફરી કોઈ આવ્યાં ન કરશો એમ હું તમને બધાને હાથ જોડી કહુંછું. ”

લોક—“મહારાજ, આપ ‘આવ્યાં ન કરશો’ કહો છો પણ અમારું મન અમને ખાત્રી આપે છે કે દિવસે દિવસે આપના દર્શને આવનારા સેંકડો લોકોની સંખ્યા વધશેજ. ” એમ કહી બધા કોટડીની બહારથીજ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી ‘જય ગુરુ દેવ દત્ત’ જોલી ચાલતા થયા.

મહારાજનું હંમેશનું જે હાથકું હતું તેમાંજ તે જાડે બેસતા અને તેજ જાડાનું હાથકું ધોઈ તેમાંજ ફરી જમતા, એ પહેલાં કહ્યુંજ છે. એક દિવસ રહવારેજ તેજ હાથકાંમાં જાડે ફરી તે નાંખી દેવા માટે નાગો ઉઘાડા હંમેશ પ્રમાણે બહાર નીકળી સડકની પેલેપાર હંમેશની જગ્યાએ તે હાથકું મૂકી દઈ મહારાજ એમને એમજ નાગો ઉઘાડાજ બહાર નીકળ્યા અને રહવારે સાત આઠ વાગ્યાને સુમારે ઘણીએ ગલીઓમાં ઘરની પાછળની ગલીમાંથી ફર્યા કર્યું. ચાલતાં ચાલતાં લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસના

ઘરની પાછળની ગલીમાં લક્ષ્મીબાઇએ તેમને પાછળનાં ખારણું-માંથી જોયા. લક્ષ્મીબાઇ અને મહારાજનું હવે ઘણુંજ ઓળખાણ થયું હતું, તેથી લક્ષ્મીબાઇ એકદમ મહારાજ પાસે આવી તેમનો હાથ પકડી પાછળને દરવાજેથી તેમને ઘરમાં લઈ ગયાં. મહારાજે કહ્યું, “શું કામ ઘરમાં લઈ જવ છે, શું કામ ઘરમાં લઈ જવ છે? હું તો મ્હારે નાગો ઉઘાસે” (હું).

લક્ષ્મીબાઇ—“ગમે તેવા હો તોએ અમારું ઘર જુઓ. તમારા પગ અમારા ઘરને લાગવા દો.”

મહારાજ—“હું તો ઘણીએ વાર લિક્ષાએ આવતો હતો ત્યારે ઘર જોયું છે.”

લક્ષ્મીબાઇ—“તો પણ એક વખત પાછળને ખારણેથી આવીને જુઓ.”

એમ કહી, મીઠું બોલી પાછળને ખારણેથી મહારાજને અંદર લાવી તેમના પતિદેવ દાસોપંતને લક્ષ્મીબાઇએ ખૂબ પાઠ્યાં જેવું કર્યું. એટલામાં દાસોપંત ઘરમાંથી પાછળના ચોકમાં આવ્યા. દાસોપંતને બહુજ આનંદ થયો અને તે બેઠાએ મળી મહારાજ ના કહેતા હતા છતાંએ શરીરને તેલ વગેરે ચોપડી મહારાજને ખૂબ પ્રેમથી ગરમ ગરમ પાણીવડે નહવરાવ્યા અને બેઠે બોલ્યાં, “દીવાળીને દિવસેજ તમને ન્હાવા તથા ફરાળ માટે બોલાવ્યા હતા; પણ તે દિવસે તમે ગુસ્સાના સપાટામાં એક સરખી ગાળ દેતા હતા તેથી તે વખતે અમારો હેતુ એમજ રહી ગયો, તે આજે અનાયાસે તમોએ પૂર્ણ કર્યો. તેટલા વખતમાં ઉતાવળે ઉતાવળે કાંઈ થઈ શકે નહીં તેથી લક્ષ્મીબાઇએ દૂધમાં પૌઆ લીંઝવી મહારાજ આગળ મૂક્યા મહારાજે પણ તેમનો લક્ષ્મીલાવ જોઈ થોડા ખાધા જેવું કર્યું અને તરતજ બહાર નીકળી પોતાના મુકામપર આવ્યા. એક દિવસે મહારાજ શરીરપર કોથળાનો ટુકડો લીધાં જેવું કરી ફરતા ફરતા ચિન્ના-સ્વામીના ઘર સામે સડકની પેલી બાજુએ જે મેદાન છે તેમાં સંધ્યાકાળને વખતે ત્યાં તારનો થાંભલો હતો તને અઢેલી બેઠા

હતા. મહારાજને શાંત એકલા બેઠેલા જોઈ લક્ષ્મીબાઈ તેમની પાસે આવી બેઠાં, અને મહારાજ આગળ માથું મૂકી નમસ્કાર કરી બોલ્યાં, “ હવે તમને બધા લોકો દત્તનો અવતાર કહે છે અને અમને પણ એમજ દેખાય છે. ત્યારે હવે મહને શું કહો છો ? પીપળાની પ્રદક્ષિણા ફરવાનું કહો છો કે ઉબરાની ? ”

મહારાજ—“ શા માટે ફરવાની ? ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ તે તમને અમે શું કહીએ ? તમને બધું સમજાયજ છે. હવે અમો બેના બે કેટલાક દિવસ રહીએ ? હવે બે વચ્ચે કોઈ ત્રીજું નહીં જોઈએ કે ? તેથી કહું છું કે તમો કહો તો પીપળાની પ્રદક્ષિણા ફરું અને કહો તો ઉબરાની.” લક્ષ્મીબાઈનું આવું બોલવું સાંભળી મહારાજ—“ હં. હં. તમને છોકરાની હોંસ છે ! હવે સમજ્યો આ લક્ષ્મીબાઈ પણ એમાંનું મહને શું સમજાય ? તમને લાગે છે કે હું કોઈ દેવ છું પરંતુ મહને કાંઈ સમજાતું નથી.”

લક્ષ્મીબાઈ—“ તમો તમારે ગમે તેવી રીતે વાત ઉડાવી દો છો પરંતુ અમને તમારા શિવાય કોઈ દેખાતું નથી.”

મહારાજ—“ મહારા શિવાય જો બીજું કોઈ તમને દેખાતું નથી અને મહને નાગા ઉઘાડાને તમોએ છોકરા પેઠે નહવરાવ્યો છે તો હવે મહનેજ છોકરું સમજે એટલે થયું. હવે વળી બીજાં છોકરાં માટે શા વાસ્તે કોઈપણ આડની પ્રદક્ષિણા ફરવાની લાંબગડમાં પડવું ? ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ નહીં પણ મહારે પ્રદક્ષિણા ફરી છેવટનો ઉપાય કરી જોવાજ છે, તમો જો આડની કહેશો તેની ફરીશ.”

મહારાજ—“ જુઓ હં, તમો મહને દત્તનો અવતાર કહો છો અને જો આડની કહેશો તે આડની ફરીશ એમ પણ કહો છો. એવા પણ તમારો પક્ષો નિશ્ચય છે કે ? ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ હા. હા. તમો કહેશો તેમ કરવાનો મહારો નિશ્ચય છે.”

મહારાજ—“ હીક ત્યારે તમારે આડની પ્રદક્ષિણાજ ફરવી

છે ને ? ત્યારે ફરો એકાદાં બાવળના ઝાડની એટલે તમોને દત્ત મળશે. ”

લક્ષ્મીબાઈ:—“ આ શું મહારાજ, હું મહારે ગરીબ એટલે મહારી ઠઠ્ઠા કરો છો કે ? બાવળના ઝાડની કોઈ પ્રદક્ષિણા ફરતું હશે કે ? ”

મહારાજ:—“ અરે, પણ તમારે છોકરું જોઈએ છે ને ? અને મહને તમો દત્તનો અવતાર કહો છો અને કહું તેમ કરવાનો તમારો નિશ્ચય છે, તો મહારાં બોલ્યાં ઉપર તમો તર્ક કુતર્ક શા માટે કરો છો ? મહેં બાવળનાજ ઝાડની પ્રદક્ષિણા ફરવાનું કહું તેમજ કરો. ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ અરે, પણ બાવળના ઝાડની પ્રદક્ષિણા ફરતી જોઈ લોકો શું કહેશે ? ”

મહારાજ—“ લોકો તરફ જોવું હોય તો છોડી દો (આ વાત). ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ ઉંબરાની પ્રદક્ષિણા ફરું ? ”

મહારાજ—“ તમો તમારે ઉંબરાની ફરો કે પીપળાની હું કાંઈ કહેતો નથી. હું તમને બાવળની ફરવા કહું છું. ” છેવટે લક્ષ્મીબાઈ મહારાજનું બોલવું ઠઠ્ઠામાં સમજી, ” ઠીક મહારાજ, તમારી મરજી. ખરું ના કહો. ” એમ કહી ચાલતાં થયાં.

પ્રાતઃકાલનું શૌચ સુખમાર્જન (ઝાડો-મહોંધાવાનું) થયાં પછી ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણના આગ્રહથી રોજ તો નહીંજ પણ દર ગુરૂવારે મહારાજ સ્નાન કરતા. તે પણ સ્થવારમાં જલદીજ ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણા બેઠે જણા તેમના શરીરપર તેલ વગેરે ચાળી ગરમ પાણીથી નહવરાવતાં. આખો દિવસ મહારાજ ખાતાપીતા ન હોવાથી તેમની મરજીમાં આવે ત્યાં તે આખાં ગામમાં ફરવા જતા. કોઈ વખત ગામમાં તો કોઈ વખત ગામની બહાર ઘણુંખરું મહારાજ ગમે ત્યાં ફરવા જાય અને તે વખતે મિરા પાસે હોય તો તે પણ મહારાજ ના ના કહે છતાંએ બળજબરીથી તેમની પાછળ પડી તેમની સાથે ફરતી. કોઈ કોઈ વખત મહારાજને તે મિરિને સાથે લઈ ન જવી હોય તો કોઈપણ

નિમિત્તે (જહાને) તેને તેને ઘેર અથવા બીજે ક્યાંય પણ તેને જવાનું કહી તેની નજર ચૂકવી મહારાજ એકલાજ આવી જતા અને મહારાજ પોતાની નજર ચૂકવી આદ્યા ગયા છે એ વાત સમજી જઈ તે એકલીજ મહારાજની શોધ કરતી કરતી રસ્તે રસ્તે લોકોને પૂછતી ફરતી; પછી કોઈ કોઈ વખત મહારાજ તેને જડતા અને કોઈ કોઈ વખત તેને નહીં મળતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ ક્યાંય ન જતાં આખો દિવસ પોતાની કોટડીઆંજ પડી કે બેસી રહેતા. મહારાજ એમનાં ઠેકાણાં (મુકામ) પર હોય ત્યારે અગ્નીઆર બાર વાગ્યાથી સંધ્યાકાળે પાંચ વાગ્યા સુધી ઘણું ખરું નહાના મ્હોટા ઑફીસર લોકોની સ્ત્રીઓનું પુષ્કળ તેલંગી અને બંગાળી સ્ત્રીઓનું મ્હોટું ટોળું ભેગું થતું. આ બધી સ્ત્રીઓ દર્શને આવતી તે ખાલી હાથે નહોતી આવતી પણ કોઈ મહારાજ માટે દુધ તો કોઈ ચહા, તે કોઈ ફ્રેફ્રી, તો કોઈ લાડુ, શિરો તો કોઈ ઘરમાં જે કાંઈ જમવાનું કર્યું હોય તેમાંના ભાત રોટલામાંથી કાંઈપણ મહારાજ એમના હાથનું કંઈપણ ખાય એ ઉદ્દેશથી કાંઈપણ લાવતાં. કોઈ ખાસ કાંઈપણ નવી જણસ લાવતાં તો કોઈ કાંઈ ફળો લઈ આવતાં. “તમો કોઈ ના આવતાં આવા પદાર્થો લાવતાં ના” એમ મહારાજ ઘણું પ્રકારે, કોઈ વખત તેમની સાથે મીઠું બોલી, તો કોઈ વખત ગુસ્સે થયા જેવું દેખાડાવી, તો કોઈ વખત લોકોના આવવાથી કંટાળ્યા જેવી સ્થિતિ કરી કહેતા અને જમી તે ઉપાયથી પણ કોઈ ન આવે તે માટે પ્રયત્ન કરતા. છતાં બધાં આવતાંજ, તેઓના લાવેલા પદાર્થોમાં કાંઈ જમવાના પદાર્થો હોય તો તેમાંથી મહારાજ મિરા અને તેની બહેન કોંડી-એ બેઠને થોડા આપતા.

ચિન્તાસ્વામી અને શ્રીતારામબાબુ શિર્ડીથી પાછા ખડગપુર આવ્યા અને તેમણે શિર્ડીની બધી હકીકત મહારાજને કહી. પરંતુ મહારાજ ખડગપુરમાં હોવાની વાત ચિન્તાસ્વામીએ શિર્ડીમાં કોઈને ખબર પડવા દીધી નહીં. પોતે શિર્ડી ગયા પછી પોતાની પાછળ મહારાજની પરમેશ્વરી અવસ્થા પ્રકટ જાહેરમાં લાવવાને, પહેલાંની હકીકતની ખબર હોય એવાં માણસોમાંનાં અહીં કોઈ

નહોતાં છતાં, તે એકદમ કે'વી રીતે પ્રકટ થઈ અને સેંકડો સ્ત્રી પુરુષોનાં ટોળાં મહારાજના દર્શન માટે કેમ લેગાં થવા માંડ્યા એ વિશે ચિન્તાસ્વામી તથા સીતારામબાબુને બહુ આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું. મહારાજ અશક્ત હોવાથી, સ્ત્રી પુરુષોની ગદીને લીધે તેમને ખૂબજ ત્રાસ થાય છે તેથી તેમને મહારાજ માટે ચિંતા પણ થતી. દર આઠ દિવસે ગુરુવારે મહારાજ સ્નાન કરે છે એમ ખબર પડવાથી દર્શનમાટે આવનારી સેંકડો સ્ત્રીઓ મહારાજને નહવરાવવા માટે પોતપોતાના ઘરનું ગરમ પાણી હાંડા ગાગર ભરી કોઈ માથાં ઉપર તો કોઈ કેડ ઉપર લઈ આવતી. પાણી સાથે ચીકાખળી તથા તેલ લઈ દર ગુરુવારે ઘણી ખરી સ્ત્રીઓ આવતી. ઘણાએ લોહોનાં ઘરનાં તેલ ચીકાખળી ખૂબ લેગાં થતાં. જે તે પોતાનું તેલ મહારાજને ચોળી, ચીકાખળી લગાડી, મહારાજને નહવરાવતું નહાતી જખતે મહારાજ પ્રથમથીજ નમન સ્થિતિમાં હોઈ ચિન્તાસ્વામીના ઘર સામે કુણસનાં ગ્રાડ નીચે નહવરાવતાનો સમારંભ થતો. કોઈ કોઈ જખતે ગમે તે એકદમ ગુરુવારે મહારાજ બધી સ્ત્રીઓને હાથે સ્નાન કરાવતા હોય ત્યારે પરચેજ (એકદમ) બધાં ઉપર સુસ્મે થઈ તેમણે લાવેલું પાણી દોળી નાંખતા, તે ચીકાખળી ફેંકી દેતા અને તેમનાં વાસણો ફેંકી દઈ એકદમ બધાને કહાડી ચૂકતા. પછી (અને) બજાર વિગેરે જમ્યાનું ગંદું પાણી વહેતું હોય એવી મદરમાં જઈ, તે પાણીમાં જય ગંગામાઈ કહી હાથને ખોળે ખોળે પોતાના શરીર ખાલાં માથાં ઉપર રેડતા અને તેજ માણી મેહોમાં લઈ ક્રેગળા કરતા અને પીતા પણ ખરા. મહારાજ એકવાર ગુસ્સે થાય એટલે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ તેમની પાસે ઉભાં ન રહેતાં. મહારાજ શાંત સ્થિતિમાં હોય તોપણ કોઈ મહારાજ આગળ એકદમ જતું નહીં. દ્રવ્યોજ પછી, મહારાજનું ધોરણ એઈ, પીમે પીમે મહારાજ પાસે લોકો લેગા થતા. (પછી) ગુસ્સે થાય એટલે તો કોઈ એમની સામે જતું નહીં. આવી રીતે દર ગુરુવારે સ્નાન કરતા અને એક મહિનો થાય તે પછીને ગુરુવારે હજામત કરાવતા.

એક દિવસે મહારાજ સંધ્યાકાળે ચાર વાગ્યાને સુમારે શરી-

રપર કંતાણુનો દુકડો લઈ ગામમાં અને ગામ બહાર ફરતા ફરતા એક કુવા ઉપર ભાગુ નામની મહાર (શૂદ્ર) સ્ત્રી તંના વરના તથા દીયરનાં ખૂબ કપડાં, વર્કશોપનાં કામમાં બહુ મહિનાનાં કાળાં થયેલાં ચીકટાયલાં હતાં તેને સાબુ લગાડી ધોતી હતી. તેણે ધોવાની શરૂઆત તરતનીજ કરી હતી, એટલામાં મહારાજ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. કપડાં ખૂબ હોઈ, ઘણાં દેવસનાં મેલાં અને ધોનારી એકલીજ, તેમાંએ સંધ્યાકાળ થયેલી, આ (બધું) જોઈ મહારાજને તેની દયા આવી તેથી તરતજ તેની ડોલ લઈ મહારાજ તેને કુવામાંથી પાણી કહાડી આપવા લાગ્યા, અને તેના કપડાંને સાબુ વગેરે લગાડી રીતસર કપડાં ધોવા લાગ્યા. ત ન ધોવા મહારાજને ભાગુએ ખૂબ કહ્યું અને વારંવાર તે મહારાજને પગે પણ પડવા લાગી. પરંતુ મહારાજે કહ્યું, “અરે ભાગુબાઈ આટલાં બે પખાલ લૂગડાં તમો ક્યારે ધાશે ? ઘેર તમારી સાસુ કે કોઈ હશે તે રાહ જોશે. સંધ્યાકાળ થઈ છે માટે હું થોડું ઘણું કરું છું તે કરવા દો. થોડું તું કર થોડું હું કરું છું.” એમ કહી મહારાજ તેનું સાંભળ્યા વગર ધોતા હતા. ભાગુ મહારણી પોતે બહુ ગરીબ સ્વભાવની, શાંત તથા પતિ તથા સાસુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારી સ્ત્રી હતી. અને તેમની સેવા કરવામાં તત્પર હોઈ મહેનતુ હતી. મહારણી હોવા છતાં તેનું મન પવિત્ર હતું. તે શુદ્ધ ભાવથી તથા સ્ત્રી ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારી સ્ત્રી હતી. તેનો વર નામદેવ પણ વર્કશોપમાં નોકરી કરતો હોઈ પરમેશ્વરનો મ્હોટો ભક્ત હતો. રોજ પરોઢીએ ઉઠી પાંચાણ પેઠે સ્નાન કરતો તુલસી પીપળાની પૂજા કરતો, સૂર્યને અર્ધ્ય આપતા અને ઘરમાં સ્થાપેલા દેવની પૂજા વગેરે કરી લાંબા વખત સુધી આંખો મીંચી ધ્યાન ધારણા કરતો. ત્યાર પછી હાથમાં એકતારી લઈ તેના સુરમાં સુસ્વર કર્ણાટનાં પદો ગાતો. આવી રીતનો તેનો નિત્ય નિયમ આટોપી તે કામે જતો. આ નામદેવ મહાર (શૂદ્ર) ની મહારાજ ઉપર બહુ ભક્તિ મ્હોંટી એ આગળ સમજાશે. મહારાજ કપડાં ધોવા લાગ્યા તે દરમ્યાન તે ભાગુ મહારણીની આંખમાં પાણી આવી તેનું મ્હોં દીન બની ગયું. મહારાજ કહેવા લાગ્યા, “તને શા માટે ખરાબ લાગે છે ?”

તે—“ હું ગાંડી ઘેલી જાતની અને તમે સાક્ષાત્ દેવ. તમે મહને ધોવા લાગોછો તેથી મહને ખરાબ લાગે છે. મહારા વરને, સાસુને ખબર પડશે તો તે ગુસ્સે થશે અને હું તે છુપાવું કેવી રીતે ? હું કહી દઈશજ. ”

મહારાજ— “ કહી દેજે. તે કાંઈ ગુસ્સે નહીં થાય. ”

એમ વાત કરતાં કરતાં બધું ધોવાનું થઈ રહ્યાં પછી લાગુ ઘેર જતી વખતે બોલી, “ મહારે ઘેર આવશે કે ? ”

મહારાજ— “ આવીશ મહને લહેર આવશે તો. ”

પછી લાગુએ દૂરથીજ પોતાના ઘરની નિશાની દેખાડી દીધી અને તે પોતાને ઘેર ગઈ અને મહારાજ પોતાના મુકામપર ગયા.

પછી બે ત્રણ દિવસ મહારાજ પોતાના મુકામપરજ હતા. ત્યાં હોય ત્યારે સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષો દર્શન માટે ભેગાં થતાં. મહારાજ પણ તેમની લહેરમાં હોય ત્યારે કાંઈપણ પોતાની ગમ્મત માટે બડબડવાની રીતે એટલે કોઈને પણ સંબોધ્યાં શિવાય પોતાના જીવમાં દેખાય તેમ જીવ સાથેજ બોલતા. મહારાજની આવી બડબડ સાંભળનારને બહુ મધુર ગમતી (ગમ્મત આપનારી) અને ઉપદેશપ્રદ લાગતી. તેથી દિવસે દિવસે લોકોની સંખ્યા વધારે ને વધારે વધતીજ ગઈ. પરંતુ મહારાજ જો કોઈવાર બગડયા (ઉખડયા) તો નરસિંહ અવતારનું સ્વરૂપ પ્રકટ થયા જેવું થઈ એક સરખો ગાળોનો વરસાદ વરસાવી બધાને એકદમ હાંકી મૂકતા, અને કોઈ કોઈ વખત જો સ્ત્રી પુરૂષોમાંથી કોઈ હાથમાં આવી જાય તો તેને પકડી લાતો તથા ગુસ્સાથી મારતા. તેથી ત્યાં એવે વખતે કોઈ રહેતું નહીં. બધાં એકદમ પસાર થઈ જતાં. દહાડે (દર્શને) આવનાર સ્ત્રીઓનો કંટાળો આવવા માંડે કે મહારાજ ગમે ત્યાં બહાર ફરવા જતા; નહીં તો લાગુ મહારાજીને ઘેર તેની સામેની ઝુંપડીમાં જઈ બેસતા. કોઈ કોઈ વખત ગામમાં ફરતાં ફરતાં કોઈનું કાંઈપણ કામ ચાલુ દેખાય તો મહારાજ તે એકદમ કરવા માંડતા. કેટલાંક ઘરો બાંધવાનાં કામો ચાલુ છે, એમ જોઈ મહારાજ માથાપર ઈંટો વહેતા,

સુનાના ટોપલા માથાપર લઈ જતા વગેરે મજૂર લોકો સાથે
 સંધ્યાકાળ સુધી કામ કરતા. ક્યાંક કાંઈ ખોદવાનું હોય તો ખોદતા
 કોઈ કોઈ વખત ગામ બહાર ફરતાં કાંકરા ફેડવાનું કામ ચાલુ
 છે એમ માલુમ પડતું તો કોઈના પણ હાથમાંથી હથોડો લઈ-
 રોજ પથ્થરના કાંકરા તોડવા જતા. કોઈ વખત રસ્તા ઉપર ચમાર,
 મોચી લોકો જુના જોડા શીવતા બેઠા હોય તો તેમની પાસે જઈ
 તેમને જોડા શીવવા લાગતા. કોઈના પણ ઘરનું પાણી ભરી આપતા.
 એવાં દરેક કામો એક બે દિવસજ કરતા હતા એમ નહોતું. દહાડે
 એક બે વાગ્યા સુધી પોતાની કોટડીમાં બેસી રહેતા અને ત્યાં
 સુધી પૂજ્ય બુદ્ધીથી સ્ત્રીઓ દર્શન માટે આવતી તેમના નૈવેદ્ય
 વગેરેની વ્યવસ્થા કરી, લહેરમાં હોય તો સ્ત્રીઓને લાયક કંઈક
 ઉપદેશની વાતો બોલ્યા જેવું કરતા, અને પછી એક બે વાગ્યાને
 સુમારે એકદમ બહાર ફરવા નીકળી જતા. પછી ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે
 જ્યાં જે કામ મળી આવે, તે ગમે તેવું ના ગમે તે હોય તે,
 સંધ્યાકાળ સુધી કર્યાજ કરતા. ઘોષી લોકોને પણ કોઈ કોઈ વખત
 ધોવા લાગતા. કોઈ કોઈ વખત કોઈનાં પણ ઘરનાં એવાનાં
 કપડાં ધોતા. ભાણુ મહારાણીને ત્યાં મહારાજ સહવાર પછી ફાવે
 ત્યારે જતા અને ત્યાં જાય ત્યારે તેના વર સાથે બહુ પ્રેમથી
 વાતો કરતા. તે ઘેર ન હોય તો તેની સાસુની સાથે વાતો કરતા;
 તેના ઘરનાં કપડાં ધોવાનો વખત હોય તો તેને ધોવા લાગતા,
 પાણી લાવવાનો વખત હોય તો તેના ઘરનું માટલું આથાં ઉપર
 લઈ પાણી ભરી આપતા; તેના ઘરમાં દળવાનો વખત થયે હોય
 તો દળવા લાગતા એવી રીતે તેના ઘરનાં જે જે કામો હોય તે તે
 કરવા લાગતા. તેના વર સાથે એટલે નામકેવ સાથે હંમેશા એક
 ચિત્ર પેઠે સ્નાત્રી તે ઘેર હોય અને નવરસનો વખત હોય ત્યારે
 તેની સાથે વાતો કરવા જતા. તે નામકેવને મહારાજ મેહરી
 ચોગ્યતાવાળો સમજી માન પણ આપતા. ભાણુ મહારાણીની કુંચ-
 ડીની પાછળ પાસેજ ત્યાંના બધા લંબીયા લોકોની ચાલી છે.
 તે ચાલીમાં પણ કોઈ કોઈ વખત ફેરી આવતા. કોઈ કોઈ વખત
 પાસેજ જે રેલવેનાં ભાગ છે તેમાં રેલવેનાં કામો ચાલુ હોયજ,

ત્યાં પણ (જઈ) મહારાજ કાંકરાના વેગનો ભરવાના કામમાં કાંકરાથી ભરેલા ટોપલા કાંઈ પણ ઉંઘણ લીધાં શિવાય એમજ ઉઘાડાં માથાં ઉપર લઈ વેગનમાં નાંખતા. ત્યાંના બીલ મજૂર લોકો જેટલો વખત કામ કરતા તેટલો વખત એવો પણ રોજ કરવા જતા. તેવીજ રીતે રેલ્વેના કોલસા એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જઈવાનું કામ કરવા લાગતા. કોઈ પણ કામ કરતી વખતે મેંકો વાટે કાંઈ પણ ન બોલતાં સપાટા અંધ કામ કરવા તરફજ તેમનું લક્ષ રહેતું.

એક સુરજારે બધી સ્ત્રીઓએ બહુ ઠાકમાઠથી ખાર એક વાગ્યાને સુરજારે તેલ વગેરે ચોળી મહારાજને સ્વચ્છ નહવડાવ્યા. મહારાજ પોતાની જગ્યા પર બેસી એજ ખાતર કાંઈ ઉપદેશની વાતો કહેતા હતા અને રાવસાહેબ વિનાયકરાવ શિંગવેકરની બોબાઈ આનંદીબાઈ અને બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ મહારાજનાં પગના તળીયાંને, માથાંને અને શરીરને માખણ ચોખતાં બેઠાં હતાં. મહારાજને પથે તથા માથે માખણ ચોખવાનો આનંદીબાઈને હંમેશનો નિયમજ હતો. થોડો વખત માખણ ચોખ્યામાં બાદ તેમને શી લહેર આવી તે તે જાણે, તે એકદમ ઉભા ગુસ્સે થઈ બધાંને કહાડી મૂક્યાં અને પોતે એમને એમજ નામ ઉઘાડા બહાર નીકળ્યા. બધી સ્ત્રીઓનું ટોણું મહારાજ ક્યાં જાય છે તે બેજા માટે ચિન્તાભરીતર કરતી સામે સડક ઉપર ઉભું હતું. મહારાજે પાછું ફરી જોયું તો તે સ્ત્રીઓ એમની અગ્રમત જોતી ઉભી રહી છે. આ જોઈ મહારાજે એકદમ ગુસ્સે થઈ, નીચા જવી હાથમાં કાંઈ લીધાં જેનું દેખાડી, તેમને મારવા માટે એકદમ તેમના શરીર પર ધમ્મી જવાનો દેખાવ કરતાંજ બધી સ્ત્રીઓ નડતી ફટી અને મહારાજ ત્યાં પસેજ દવાખાનાને ફરતે ગયા. તે બેજારનો વખત હતો તેથી તે ભાગમાં બહુ અવર જવર નહોતી. થોડો વખત મહારાજે તે ભાગમાં ફર્યા કર્યું અને ખાંડી આપવાય રોક નથી એમ જોઈ ત્યાં પાસેજ ઘરેલી લાલનિ હાલી તેની પાછળની ગલીમાં ફર્યા લોકો નહોતી સંકામોના પાછળના ખાણમાં ઉઘાડી તેમાંથી હાલેલા કપડા બહાર કહાડી ફરેક બાજીના કપડા કહાડી

તપાસ્યા. તપાસતાં તપાસતાં એક ઉબ્બામાં બહુ હથેલું નહોતું. તે ઉબ્બો બહાર કહાડી બીજી ખારીમાંનું થોડું થોડું હથેલું જે હતું તે ખાલી ઉબ્બામાં નાંખ્યાં કર્યું. એમ ચાર પાંચ સંડાસમાંના ઉબ્બાનું બધું ખાલવી લીધું અને ઉબ્બા જ્યાંના ત્યાં મૂકી દીધા. પછી તે ભરેલો ઉબ્બો માથા પર મૂકી, કોઈ જુએ નહીં તે માટે મહારાજ તે દવાખાનાની એક બાજુથી લઈ જવા લાગ્યા. કોઈ જુએ નહીં તેથી મહારાજ જો કે બાજુને રસ્તેથી જવા લાગ્યા છતાં તેના કર્મ ધર્મ સંયોગથી ત્યાં દવાખાનાના એક બંગાળી ડોક્ટર હતા, તેમણે તે વખતે માળ ઉપરથી નીચે ઉતરતાં મહારાજની આ ગમ્મત જોઈ, તેથી તે એકદમ નીચે આવ્યા. ડોક્ટર મહારાજને દેવ વગેરે ગણતા નહોતા તેથી પોતાના ડોક્ટરી દમા-મમાં આ કોઈ પણ પાગલ છે એમ સમજી એકદમ જોરથી દોડી આવ્યા જેવું કરી મહારાજના શરીર પર ધસી તેમણે બૂમ પાડી, “એ ડેમ ફૂલ પાગલ છે? તમો આ ક્યાં લઈ જાવ છો? તમો શું ઘેડ છો? મૂકી દો. જ્યાંથી લીધું ત્યાં મૂકી દો.” મહારાજ પોતે પોતાની કંઈક લહેરમાં હોયાથી પોતે શું કરે છે તેમજ પોતાને બીજા શું કહે છે તેનું જાણે કાંઈ ભાન ન હોય એમ થયાથી, ડોક્ટરે ગુસ્સે થવા માંડ્યું તેથી મહારાજ ફરી ધીમે ધીમે પાછલે પગે જવા લાગ્યા અને તે ડોક્ટર પણ મહારાજ તે ઉબ્બો તેને ઠેકાણે મૂકી દે તે માટે તેમની પાછળ આવતાજ હતા. મહારાજે તે ઉબ્બો જે સંડાસમાં હતો તેની ખારીમાં મૂકી દીધો, અને પોતે એક કચરો નાખવાના પાંજરા આગળ ગંદી જગ્યામાં બેસી આળોટવા માંડ્યું. બધું શરીર, ક્યાંઈ ક્યાંઈ ગુથી ખરડાયું તો ક્યાંઈ ક્યાંઈ લાલભાટીથી રંગાયું—આ વખતે હજી દિવસ ઘણો બાકી હતો. તે વખતે પોતાના મુકામ પર સડક સુધી ઘર પાસે આવ્યા. એટલામાં મહારાજ ઘેર આવ્યા હશે એ જોવા માટે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે તે ગલીમાં રહેતી સ્ત્રીઓ ત્યાં આવતી હતી તેમણે મહારાજને જોયા અને મહારાજનું તે અમંગલ થયેલ શરીર જોઈ લક્ષ્મીબાઈ વગેરે બધી સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી, “અમો સર્વ સ્ત્રીઓ મળી આજે ગુરૂવારનું સ્નાન કરાવી

સ્વચ્છ કરી શરીરે ઘી માખણ ચોળી બધું આટલી કાળજી તથા લાગણીથી કરીએ અને તમે આવી અહીં તહીંની ગંદી જગ્યામાં જઈ બધું શરીર ગંદું કરી (લો) નાંખો એ શું ઠીક દેખાય છે ? ”

મહારાજ—“ લક્ષ્મીબાઈ, મહને નહવરાવી ધોવરાવી સ્વચ્છ કરવાનું શું હું કહું છું ? તમે શા માટે મહને નહવરાવવાની ભાંજગડમાં પડો છો ? તમે મહને નહવરાવી સ્વચ્છ કરો તે અને ગુખાડીમાં જઈ હું ગંદો થઈ આવું એ બેઉ મહારા મનને તો સરખાંજ લાગે છે. તમેને હોંસજ છે તો તમે મહાઈ ફાવે તે કર્યા કરો. મહને સવડ પડશે તે હું કર્યો જઈશ. ” એમ કહેતા કહેતા મહારાજ પોતાની કોટડીમાં જઈ પડી રહ્યા, અને લક્ષ્મીબાઈ વગેરે પણ મહારાજની પાછળ પાછળ થોડો વખત જઈ, મહારાજ પાસે આવી બેઠાં. થોડે વખતે તે પોતપોતાને ઘેર ગયાં અને મહારાજ માટે રાંધી સંધ્યાકાળે નૈવેદ્ય લઈ આવ્યાં.

એક દિવસ મહારાજ દહાડે ચાર વાગે સામેના મેદાનમાં તારના થાંભલા પાસે કોઈ નથી એમ બેઠી શાંત બેઠા હતા. તે દિવસ સ્વીવારનો હોવાથી ઑપ્રીસના લોકોને છુટ્ટી હતી. મહારાજને શાંત બેઠેલા બેઠ મહારાજના દર્શન માટે ખૂબ લોકો ભેગા થયા. દૂરથી જમીનપર માથું મૂકી (નમાવી) નમસ્કાર કરી બધા લોકો દૂર બેઠા એટલે મહારાજ—“ આજે તમે લોકો તમારાં કામ છોડી આ વખતે કેવી રીતે આવ્યા ? ” તેમનામાંથી કોઈકે કહ્યું, “ આજે સ્વીવારની ઑપ્રીસમાં રબ્બ હોવાથી આપનો કાંઈ ઉપદેશ કાને પડે એ ઉદ્દેશથી લોકો ભેગા થયા છે. ”

મહારાજ—એવા ઉદ્દેશથી તમે લોકો આવો છો, પરંતુ તમારા જેવા મહોટા મહોટાઓને તથા ખૂબ યોગ્યતાવાળાઓને લાયક ઉપદેશની વાત કહેવાનું મહારામાં જરાએ સામર્થ્ય નથી. મહારી સ્થિતિ ફક્ત દુઃખી કષ્ટમયી છે. ઉપદેશ જેવું મહને કાંઈ આવડતું નથી. એ હું ખરેખર કહું છું.

એટલામાં દામોદરપંત નામના ગૃહસ્થ હાથમાં લગવદ્ગીતાનું

પુસ્તક લઈ મહારાજને નમસ્કાર કરી બેઠા અને બોલ્યા, “ગીતા સમજી લેવાની મહેને ઘણા દિવસથી ઇચ્છા છે તે ઇચ્છા આપ પૂર્ણ કરો એવી મહારી આપના ચરણ આગળ વિનંતી છે.” તે વચન સાંભળી મહારાજ—“અરે, મહે હમણાંજ કહ્યું કે મહેને કશુંએ, કાંઈપણ આવડતું નથી.”

તે લોકોમાંથી કોઈ—“મહારાજ, આપનું આ કહેવું સંભવનીય (શક્ય) લાગતું નથી.”

દામોદરપંત—“મહારી ખાત્રી છે કે ભગવદ્ગીતાનો વર્મ આપના શિવાય કેઈ કહી શકશે નહીં.” એમ કહી તરતજ દામોદરપંતે લોકો વાંચવાનો આરંભ કર્યો. તે વાંચતા હતા અને મહારાજ સાંભળતા હતા. દસ પાંચ શ્લોકો થયાં પછી

મહારાજ—“બહુ સુંદર વાંચતાં આપને આવડે છે.”

દામોદરપંત—“અરે ફક્ત વાંચીએ તેનો શો ઉપયોગ ?”

મહારાજ—“ઉપયોગ ન હોય તો ના વાંચો.”

દામોદરપંત—“આપ વર્મ સમજવો એટલે ઉપયોગ છેજ.”

દામોદરપંતે ભક્તીભાવે કરેલો ખોટો ડાળ તથા તેનો કપરી સ્વભાવ જાણી તે પ્રમાણે મહારાજ તેની સાથે બેઠતા હતા.

મહારાજ—“મહેને તે સાક્ષાત્ ભગવાનની ગીતાનો વર્મ કેમ સમજાય ? જો મહેને તેમાંનું કાંઈ સમજતું આવડતું હોત તો આમ અમિષ્ટ ખેડે વૈભવ કરતો મહાર ભગ્ગિઓને ત્યાં આ મારે ભટકતો કરતો હોઈશ ? મહેને જો કાંઈ આવડતું હોય એમ તમે ધારતા હો તો પેલી ભંચીની આજ્ઞામાં એક મહારણી રહે છે તે મહેને તે શીખવે છે.”

દામોદરપંત—“તેણે શીખવ્યું હોય તેજ અમને કહો.”

મહારાજ—“તેણે શીખવેલું મહારજ સું કમ કહેવું બેઠાએ ? તમેજ તે ભંગડી પાસે જશે એટલે તમેજને પણ શીખવશે. તમને તેનું ઘર ખબર ન હોય તો—મહારાજે તે ભંગડીના ઘર તરફ આંગળી કરી કહ્યું—પેલું ઘર જુઓ જ્યાં પેલી ઉંચી ઉંચી બેઠો છે તેજ તે ઘર છે. હું તેને ત્યાંજ ભગવદ્ગીતા શીખવે. હું તેને

ત્યાં કેવી રીતે શીખ્યો, તે કહું છું. હું હાથમાં ભગવદ્ગીતાની પોથી (ચોપડી) લઈ ગયો. મહને તે ભંગી સ્ત્રીએ કહ્યું, “મહારી પાસે તું શીખવા બેસે તે પહેલાં, પાસેજ પેલી મોટી ગટર દેખાચ છે, જેમાં સંઠાસ વગેરે ઠેકાણે ઠેકાણેનું ગંદું પાણી જેમાં વહે છે, તેમાં નહાઈ તેજ ગટરના ગંદા પાણીમાં તારી ભગવદ્ગીતાની ચોપડીના એકે એક પાનાને સારી રીતે નહવરાવી પછી તે ચોપડી મહારી પાસે લઈ આવ. “એમ તેણે કહ્યું કે તરતજ કોઈ પણ પ્રકારની શંકા કુશંકા ન કરતાં તેણે કહ્યાં પ્રમાણે બરોબર કર્યું અને પછી તે જે જે વળતે મહને બોલાવી જે જે રીતે તે નહવરાવેલી ભગવદ્ગીતા ઉપરથી શીખવતી તેમ તેમ હું પણ શીખતો રહ્યો. હજી મહારે તેની પાસે પુષ્કળ શીખવાનું છે.”

દામોદરપંત—“મહારાજ, આપ એમ કહેશો એટલે કાંઈ અમો લોકો તમને જવા દેશું? ભગવદ્ગીતાનું કાંઈપણ જ્ઞાન આપના તરફથી મળે એટલીજ પ્રાર્થના છે.”

મહારાજ—“મહેં અત્યાર સુધી કહ્યું તે ખરેખર કહ્યું છે. પણ જો તમે લોકોની એવી રીતે સમજીત ન થતી હોય તો હવે બીજી રીતે કહી જોઉં છું. અરે, હવે તમે આમ બુઝ્યો, પહેલાં સૌ સૌની મેળે પોતાના મનમાં વિચાર કરો કે ગીતા કોણે કોને કહી?”

દામોદરપંત—“શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અર્જુનને કહી.”

મહારાજ—“તો પછી તેનો વર્મ કહેવાને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન શિવાય બીજો કોણ સમર્થ હોઈ શકે? ગીતા સમજાવવાને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજ નોમયો. હું તો પડ્યો મૂર્ખ. તે કેમ કહી શકું?”

દામોદરપંત—“અમને તો આપજ સમજાતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન દેખાવો.”

મહારાજ—“તમને તેમ દેખાતું હશે. પણ મહને તો એમ લાગતું નોમયોને?”

દામોદરપંત—“અમે તો આમને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજ સમજીએ છીએ.”

મહારાજ—“ ઠીક, લાઈ તમે કહો છો તે પ્રમાણે હું હંધશ પરંતુ હું જો શ્રીકૃષ્ણ લગવાન (હોઉં) તો તમે અર્જુન હોવા જોઈએને? તમે જો ખરોખર અર્જુન બનો તો અર્જુન માટે એટલે તમારે માટે ગીતાનો વર્મ સમજાવવા મહારામાં પણ શ્રીકૃષ્ણ પણ આપોઅપ આવશેજ; કારણ અર્જુનમાં અર્જુન અવસ્થા પહેલેથીજ હતી. તેથી અર્જુન માટે શ્રીકૃષ્ણ લગવાન (થયા). શ્રીકૃષ્ણ લગવાન માટે અર્જુન નથી. માટે તમારામાં અર્જુન અવસ્થા હશે કે આવશે તો તમારે માટે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ લગવાન મહારામાં અવતરશે; તેથી તમે પ્રથમ અર્જુન અવસ્થા સ્વીકારો અને પછી મહને શ્રીકૃષ્ણ કહો. અરે તમારામાં જો પૂર્ણ અર્જુન અવસ્થા આવે તો શ્રીકૃષ્ણ થવા માટે મહારીજ જરૂર શા માટે? પછી તો જ્યાં ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ લગવાનજ દેખાશે. ”

દામોદરપંત—“ મહારાજ, અર્જુન અવસ્થા કેમ મેળવવી એજ અમને ખબર નથી. ”

મહારાજ—“ જો ખબર ન હોય તો તે ખબર પડે અને તે અવસ્થા તમારામાં આવે ત્યાં સુધી મહને પણ શ્રીકૃષ્ણ લગવાન શા માટે કહો છો? હવે અર્જુન અવસ્થા એટલે શું તે સમજી લો. મહેં ન્હાનપણમાં એક ડાહ્યા માણસ પાસેથી સાંભળ્યું હતું કે અર્જુન એટલે નિરૂપયોગી, શુષ્ક થયેલ (સૂકાઈ ગયેલ), કચરા કસ્તરની અવસ્થામાં હોય તે ઘાસ; તેનું નામ અર્જુન. કૃષ્ણાવતારમાં જે અર્જુન થઈ ગયો તેનામાં કચરા કસ્તર જેવીજ અવસ્થા આવી હતી. તેથી તેનું નામ અર્જુન આર્થિક નીવડયું. માટે તે અર્જુન શબ્દના અર્થ પ્રમાણે તમારા મનની, જીવની, તદ્દન નિકૃષ્ટ, સર્વપ્રકારે નિરભિમાની (અભિમાન રહિત) કચરા કસ્તર જેવી સ્થિતિ થવી જોઈએ એટલે શ્રી કૃષ્ણ લગવાન તમારી સામે ઉભાજ છે. તેમ ન બનતું હોય તો તમારું જે નામ હોય તે નામના અર્થ પ્રમાણે તો બની જાવ. માટે લગવડીતાનો વર્મ સમજી લેવા વા સમજવા માટે તેવી યોગ્યતાવાળો અધિકાર તમારામાં આવ્યા શિવાય ઉચ્ચ પદની પ્રાપ્તિ માટે, હોંસ રાખવી

વ્યર્થ છે. સારાંશ તમારા મનનું કાળું ખરાબ દૂર કરી, સર્વપ્રકારે અભિમાન રહિત થઈ ગીતા સમજી લેવા જેટલી તૈયારી થાય એટલે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન જેવા કોઈ પણ આવી ફક્ત ચાર શબ્દ કહીનેજ આખી ગીતાનો અર્થ સમજાવી દેશે.” એવું કાંઈ બોલતાં બોલતાં મહારાજે તે બધાને કહ્યું, “બપ હવે. હું ગમે ત્યાં પગ મોકળો (છૂટો) કરી આવું છું.” એમ કહી મહારાજ જે એકદમ ઉઠ્યા તે ઠેઠ લાચુ મહારણીની ઝુંપડીમાં ગયા. ત્યાં તેનો વર નામદેવ પણ રવીવારની રજા હોવાથી ઘેરજ હતો. મહારાજ ઝુંપડીમાં બેસી તેની સાથે કાંઈ વાત કરતા હતા એવામાં નામદેવ પણ પોતાની એકતારી કહાડી મહારાજ આગળ બેસી કબીરનાં ભજન ગાવા લાગ્યો. તેનો કંઠ મધુર હતો, તેથી અને તે બહુજ ભક્તિભાવથી ગાતો હતો તેથી તે ગીત (ભજન) સાંભળતાં સાંભળતાં મહારાજને પ્રેમાશ્રુ આવી સફગદિત થઈ તે રડતા હતા.

“ સાધુકી સંગત પાર્યાં, બકીં પૂર્ણ કમાઈ. સાધુકીં સંગત ॥ ધ્રુવ ॥
સાધુકી સંગત, સંતકી સેવા બનત બનત બનબઈ ॥ બકી પૂર્ણ ॥
ધના જ્યેષ્ઠા રોહિદાસ નામા તિસરી મીરાબાઈ ॥ બકી પૂર્ણ ॥
કહત કબીરા સુન મેરે ગુનિયા જોતમે જોત મિલાઈ ॥
બકી પૂર્ણ કમાઈ સાધુકી સંગત ॥ ”

આ પ્રમાણે બેસીને થોડો વખત સાંભળી સંધ્યાકાળ થઈ તેથી મહારાજ પાછા મુકામપર આવ્યા.

માગસર (માર્ગશીર્ષ) માં દત્તજયંતીનો દિવસ આવ્યો. તે દિવસથી ઘણાંખરાં સ્ત્રી પુરૂષો રોજ મહારાજની પૂજા અર્ચા કરવા લાગ્યા તથા નૈવેદ્યના ખુમચા લઈ આવતાં. પછી ત્યારથી રોજ સ્ત્રી પુરૂષો પૂજા નૈવેદ્ય તથા શિવાય ઘેર જમતાં નહીં. પરંતુ મહારાજની કોઈ કોઈ વખત ભ્રમિષ્ટ જેવી, પાગલ જેવી, વચ્ચે વચ્ચે સ્થિતિ થતીજ હતી. એવે વખતે બધાંના પૂજના નૈવેદ્યના ખુમંચા મહારાજ ચિન્નાસ્વામીના ઘરની સામેની સડકપર ફડાફડ ફેંકી દેતા. તે વખતે તેમની આંખો તથા મોં

કાંઈ જુદાંજ દેખાતાં હોઈ કોઈપણ તે વખતે ત્યાં ફરી (ઉભું રહી) થકતું નહીં; અને બધાંને ગાળે કંઈ કહાડી મૂકતા. કોઈ કોઈ વખત શાંત મુદ્રાથી હસતા હસતા ગમ્મતથી વાતો કરતાં કરતાં પૂજા વગેરે કરાવી મણુ લેતા; અને કોઈ કોઈ વખત ગુસ્સે થયા જેવા હોય તોમણુ પૂજા વગેરે બધું કરાવી લેતા. પરંતુ તે'વે વખતે આંખમાં ખૂબ પાણી લાવી અશ્રુભરિત રડતા. પછી પછી તો યમુનાબાઈ નામની એક બ્રાહ્મણ સ્ત્રી હતી તેણે થોડે નિયમ કર્યો કે મહારાજને રોજ દુધ લાખી આપવું, પછી તે પીએ ના પીએ, અને દુધ ગમે તેમ કરી મહારાજ ના ના કહે તોપણ કાંઈ નહીં તેા દુધનું વાસણ મહારાજને મોકળે લગાડી તેમનાં તેવાં એમાં દુધમાંથી થોડું દુધ અઘાદ તરીકે લેવું. આ'વો નિયમ તેણીએ કર્યો. તેના તેજો નિયમ જોઈ મહારાજ મણુ તેનું દુધ લીધાં જેવું કરી ખાવું આપતા. પરંતુ મહારાજ તેનું તે દુધ લેતી વખતે તેના સામું જોતા અને રડતા. બીજે વખતે પણ તેમને લહેર આવે ત્યારે કોઈ કોઈ વખત તે રડતા. પણ તેમનું તે રડવાનું જુદું અને આ બાઈનું દુધ લેલી વખતે તેના તરફ જોઈ રડતા તે કાંઈ જુદાજ પ્રકારનું લાગતું; અને રોજ તેને એકજ વાક્ય કહેતા કે, “ યમુનાબાઈ, ઈશ્વર જેમ રાખે તમ રહેવું. ” આ'વો તેનો રોજનો નિયમ, મહારાજનું રડવાનું અને આ પ્રમાણે કહેવાનું રોજ ચાલુજ હતું. આ'વું ફક્ત તેના દુધ વખતેજ. બીજે વખતે યમુનાબાઈ ગમે ત્યારે આવે તો પ્રેમથી ઉપદેશની વાતો પણ કહેતા. પરંતુ રોજ મહારાજ યમુનાબાઈ સાથે આમ કેમ કરે છે તેનો ખ્યાલ કેહનિ ન આવ્યો. તેના વર પણ ખંડીસમાં જોડેર હતા, તે પણ રોજ સંખ્યાકાળે મહારાજને દર્શને આવતા. તે અહુસ્થ સ્વભાવે ગરીબ શાંત તથા લક્ષિતમાન હતા. ત દર્શને આવે ત્યારે મહારાજ કહી તેની સાથે બહુ બોલતા નહીં. કોઈ કોઈ વખત, “ કેમ છો. વિનાયકરાવ, બલરાતા નહીં, ઈશ્વરપર પ્રેમ લક્ષિત રાખતા જાવ. ” આથી વધારે કહી બોલતા નહોતા. લગભગ એક મહિનો આ પ્રમાણે થવા આવ્યો એટલે વિનાયકરાવ માંદા પડયા, તેમની માંદગી

વધતીજ ગઇ. યમુનાબાઈનો રોજનો દુધનો નિયમ આલુજ હતો. હંમેશા પ્રમાણે મહારાજ દુધ લીધાં જેવું કરી તેને (પાછું) આપતા. પરંતુ તેના વસ્ત્રો માંદગી વધતીજ ગઇ. તે વખતે, મહારાજ તેના તરફ જોઈ જે રડતા હતા તે રડવાનું બંધ થઈ અને સાત આઠ દિવસમાંજ તેમનો (વિનાશકસાવનો) છેવટનો દિવસ આવ્યો. તે દિવસે મહારાજ શુદ્ધવાસ્થી મિન્નાસ્વામીના ઘરમાં ન હોઈ કયાંઈથી ફરતા ફરતા બે મણુ વાગ્યાને સુમારે લાગુની ઝુંપડીમાં આવ્યા અને એકાં ઉપર કંતાણુનો દુકડો લઈ પડી પડ્યા. ઘણીયે સ્ત્રીઓ અને મિત્ર શુદ્ધવાસ્થી મહારાજની શોધ કરતાં હતાં. તેમને કયાંઈ પત્તો લાગ્યે નહોતો; લાગુને ઘેર જાય પૂછા વખત જોઈ ગયાં હતાં; પરંતુ જામલાજી મણુ વાગ્યાને સુમારે એક એક બાઈ લાગુની ઝુંપડીમાં, મહારાજના અગવ્યની બજાર પડ્યાથી, આવના લાગી અને મહારાજ મ્હોટેથી ઉંઠકાસ મારતા, જોમા, જોમા, બારે બારે કરતા, મહી રહ્યા હતા અને પડખ પડખા પોતાની કમરબર પોતાને હાથે બેરથી (સપાટા) ઠોકી રહ્યા હતા. તેમાંની એક સ્ત્રી મહારાજની કમર હાથે દબાવવા લાગી. મહારાજે કહ્યું, “આજે મહારી કમરનું કંઈ જોડણું બધું છે કે તારા હાથના દબાવવાને કાંઈ ઉપયોગ થયો નથી, માટે તું તારા પગથી મહારી કમર ખુંદ.” પરંતુ મહારાજના શરીરને આવશ્યો પગ કેમ જામણકે જો વિચારથી તે પગવડે દબાવવાનું અનમન કરવા લાગી. મહારાજે જતા તિરસ્કાર પુકિથી મ્હોટેથી કહ્યું, “બા જાણુએ તું કાંઈ કામની નથી.” જોમ કહે છે જોડલાંમાં મહારાજ કહે તે પ્રમાણે બરેબર ચાલનારી, તેમની સવડ ચાલનારી, અને કોઈમણુ પ્રકારે સંશય ન બેનરી એક બાઈ તે ઝુંપડીમાં આવી તેને બેતાંજ મહારાજ બોલ્યા, “ડીક આવી, આવ. મહારી કમર મહુ દુ.ખે છે માટે તું તારા પગથી મહારી કમર ખુંદ (દબાવ).” આ પહેલાં તેણે મહારાજની કમર કદી દબાવી નહોતી. પરંતુ આ વખતે મહારાજે કહ્યું કે તરતજ તે મહારાજની કમર, કેમપણુ પ્રકારે અનમન કર્યા શિવાય પોતાના પગવડે દબાવવા લાગી.

એટલામાં લક્ષ્મીબાઈ આવ્યાં તથા બીજી સ્ત્રીઓ પણ આવી. મહારાજે કહ્યું, આજે મહારી કમ્મર તદ્દન બેસી ગઈ છે. મહારાથી ઉઠાતું સુદ્ધાં નથી. આ બિચારી મહારી કમ્મર પગ મૂકી દાબી રહી છે તોપણ તેનો ભાર થોડો લાગે છે, તેથી તમો દબાવી બુઓ. લક્ષ્મીબાઈ પણ અનમન ન કરતા પગથી કમ્મર દબાવવા લાગ્યાં. દબાવતાં દબાવતાં કહેવા લાગ્યાં, “તમારી આજ્ઞા એજ અમારી સેવા.” પછી તેમનું જોઈ પગે દબાવવા માટે પ્રથમ અનમન કરનારી બાઈને પણ ખરાબ લાગ્યું કે મહારાજે પહેલાં કહ્યું તે પ્રમાણે પગે કમ્મર ન દબાવી એ ઠીક કર્યું નહીં. તેના મનમાં આમ આવ્યાથી તે પણ પગે દબાવવા માટે ઉઠી પાસે આવી અને હવે હું પગે દબાવું છું કહી દબાવવા લાગી. તેને આવેલી જોઈ મહારાજે કહ્યું:— ‘હત, તું ના દાબ તું કંટપના ખોર છે. કોઈ વખત મહારો જીવ ગભરાતો હોય અને તં વખતે કાંઈ પગે કરવાની જરૂર પડે તો તું કાંઈ પણ ઉપયોગી થઈ પડવાને બદલે ફેકટ બેઠી બેઠી ગમ્મત જોયાં કરશે.” પછી તે બોલી, “મહારાજ હું ચૂકી ગઈ (મહારી ભૂલ થઈ) મહને (આ વાતની) ખબર નહોતી.”

મહારાજ—“ચૂકી શેની? તેટલું તારૂં મન સ્વચ્છ નથી. તમો બધી સ્ત્રીઓ રોજ ફાવે તેમ મહારા હાથ પગ દબાવતાં બેસો છો, તેલ ઘી ચોળો છો, તેની મહને કોઈપણ પ્રકારે જરૂર નથી; છતાં બળબળાઈથી સેવા તરીકે કરો છો. મહને પણ ફાવે ત્યારે કરાવી લઉં છું, નહીં તો કહાડી મૂકું છું. પરંતુ કોઈ વખત મહને જો દબાવવું (ચંપાવવા) વગેરે કરાવી લેવાની જરૂર લાગે તોજ હું મહારો હાથ અથવા પગ જે દુખતું હોય તે કહું; અને એવી મહારી જરૂરને વખતે જો મહારી રીત (મરજી) પ્રમાણે તમારાથી ન બને અને કાંઈ અનમન કરે તો અમો અમારે સોમ્મીશું (ભોગવ્યાં કરીશું), કહીશું નહીં.” બધી સ્ત્રીઓ સાથે મહારાજે આવું કાંઈ બોલતાં બોલતાં લક્ષ્મીબાઈને કહ્યું, “આજે મહારી કમ્મર બહુ દુઃખે છે અને તે બાણે બેગ્રી ગઈ હોય એમ થયું તંથી મહને તે દબાવી લેવાની જરૂર પડી. હવે આવતી કાલે તે સાફ થઈ જશે.”

આટલો વખત યમુનાબાઈના વર વધારે માંદા હતા તોપણ તેમને અતઃ આવશે એવો કોઈને ખ્યાલ નહોતો. આખર સુધી સારી રીતે બધાં સાથે વાતો કરતા હતા. મહારાજની લીલાની વાતો પણ આખમાં પ્રેમાજી લાવી કહેતા હતા. આવી રીતે મહારાજ સંબંધેન કાંઈક વિચાર કરતાં વા બોલતા હતા તેવામાંજ તેમનો શ્વાસ અકદમ બંધ થઈ ગયો. તેમની શ્રી યમુનાબાઈ તેમજ રડતી દોડતી મહારાજ પાસે આવી અને મહારાજના પગ પર માથું મૂકી ડસકિડસકિ ખૂબ રડવા લાગી અને મહારાજને જોશથી વળગીને બેઠી. તેની તે દુઃખી સ્થિતિ જોઈ મહારાજ પણ તેની સાથે મોટેથી રડવા લાગ્યા અને રડતાં રડતાં તેને સમજાવવા લાગ્યા. તે મહારાજને છોડી જતી નહોતી તેથી મહારાજે લક્ષ્મીબાઈને કહ્યાંથી તેણીએ યમુનાબાઈને મહારાજ પાસેથી બાજબાજરીથી છૂટી કરી તેને પકડી લઈ ગયાં. આ સંધ્યાકાળનો યાંચ વાગ્યાનો વખત હતો. તેના વર મરણ પામ્યાં પછી ઘણાખરાના લક્ષમાં આવવા લાગ્યું કે યમુનાબાઈ તરફ જોઈ ખૂબ દિવસો સુધી મહારાજે રડ્યાં કર્યું હતું, અને ઈશ્વર જેમ રાખે તેમાંજ સમાધાન માનવું, આજ મહારી કમ્મર બેસી ગઈ, વગેરે મહારાજ જે યમુનાબાઈ વિષે પહેલેથી કહેતા વા કૃતિ કરતા એ તેણીનું ભવિષ્ય દેખાડનારી સૂચનાઓજ હતી, પરંતુ પહેલાં તે કોઈના લક્ષમાં આવ્યું નહીં. મહારાજને ફક્ત આ ભવિષ્ય પહેલેથીજ સમજાઈ ગયું હોયથી ઘણા દિવસો સુધી તેમણે તેની સાથે જોઈ રડવાનું શરૂ કર્યું હતું.

યમુનાબાઈ, તેમના વર મરી ગયાને ત્રીજે દિવસે મહારાજને દર્શને આવ્યાં ત્યારે પણ મહારાજ બાણીની અંપડીમાંજ હતા. તે વખતે તેમણે યમુનાબાઈનાં દુઃખપરિહાર માટે સદુપદેશ કર્યો, “યમુનાબાઈ, ગભરાવ નહીં. હું તમને પહેલેથીજ, ‘ઈશ્વર જેમ રાખે તેમાંજ સમાધાન માનતાં જાવ,’ એમ કહેતો આવ્યો છું અને હાલ પણ તેજ ઉપદેશ લક્ષમાં લાવી બધું દુઃખ ભૂલી જાવ. તમારો તમારા વર પર ખરો પ્રેમ હોયતું લક્ષણ એ છે અને

પોતાના પતિને પરમેશ્વર સમજી પ્રેમ રાખવો અને વધારવો એ તમારો સ્ત્રી જીતિનો ધર્મજ છે. અંદર ઉઠા ઉતરી જોઈએ તો ખરૂં એમ લાગે છે કે, ખીજી બધી સ્ત્રીઓ તરફ જોઈ-હું ચમુનાબાઈ માટે કહું છું તે બધી સ્ત્રી જીતિનેજ લાગુ પડે છે એમ સમજી અનાયાસે જૂઠા જણાં તમો સધવા વિધવા સ્ત્રીઓ આવ્યાં છે તો તમો પણ બધાં લક્ષ દઈ સાંભળો:-

ખરૂં જોવા જઈએ તો એમ છે કે તમારે સ્ત્રી જીતને પ્રારબ્ધ હોતું નથી. કારણ શાસ્ત્રમાં અને મૂળમાં જોઈએ તો તમારા જેવો સ્ત્રી જીતીને ક્રિયા કર્તૃત્વ વ્યવહાર નથી; અને પ્રારબ્ધની ઉત્પત્તિ ક્રિયા કર્તૃત્વ વ્યવહાર વગર થતી નથી. પુરૂષોમાં ક્રિયાકર્તૃત્વ વ્યવહાર હોય છે તેથી પુરૂષલોકો પોતાના કર્મના યોગથી પ્રારબ્ધ બનાવે છે, તે પ્રમાણે ભોગ ભોગવે છે અને તે કર્મ ભોગવવા માટે હંમેશા જન્મમરણ હોયછેજ. આવી રીતની પુરૂષની આ રહેંટમાળ કદી પૂરી થતી ન હોવાથી તેમને ઇશ્વરપણું આવી ખરાં મુખનો લાલ થતા નથી તેથી તેમને ઇશ્વરપણું આવે તે માટે સ્ત્રીજીતીની જરૂર હોય છે. માટે પુરૂષ લોકોને લગ્ન કરી સ્ત્રી કરવી પડે છે. સ્વભાવથીજ ઇશ્વરી સંકેતથી સ્ત્રી જીતિમાં પ્રારબ્ધ હોતું નથી તેથી પરણેલી સ્ત્રીઓએ પતિને પરમેશ્વરપણું આવે તે માટે-પરમેશ્વરપણું પુરૂષને ક્યારે આવે? તો પુરૂષનું સારૂં માહું પ્રારબ્ધ જ્યારે ખલાસ થાય તે વખતે તે પુરૂષ પરમેશ્વરરૂપ થાય છે-સ્ત્રીએ પોતાના પતિને પરમેશ્વર સમજી તેની સેવા કરવી જોઈએ. સેવા એટલે પતિમાં પરમેશ્વરપણું આવવામાં જે વિઘ્નરૂપ છે એવાં પ્રારબ્ધની સેવા કરવી જોઈએ. સેવા એટલે જે વસ્તુની સેવા કરવામાં આવે તે વસ્તુ પોતાનામાં ભેળવી લઈ તેનો નાશ કરવો, તેનો અંત આણવો એનું નામ સેવા. જેમ કોઈ કહે છે, ‘મહારાજ આ કેરી આપને માટે આણી છે. ગમે તેમ કરી આપ આનું સેવન કરશો એટલે અમને આનંદ થશે.’ એટલે કે સેવન કરવું એટલે તે કેરી મહારે ખાવી. મહારાજે ખાવી એટલે તે કેરીને મહારાજે પેટમાં નાંખી પોતાનામાં ભેળવી દેવી. એમ થાય એટલે તેનું મહારાજે સેવન

કર્તુ એમ થાયછે. સેવન અને સેવા એકજ. તેજ પ્રમાણે સ્ત્રીઓએ પતિની સેવા કરવી એટલે પતિનું પ્રારબ્ધ પોતાનામાં લઈ પોતાનામાંજ તે મેળવી દેવું. આજ જન્મમાં જો સ્ત્રી પતિને પરમેશ્વર સમજી ઈમાન ઇતબારથી, ખરા પ્રેમથી, તેના પ્રારબ્ધની સેવા કરતાં કરતાં, એટલે તેનું પ્રારબ્ધ પોતાનામાં મેળવી લેતાં લેતાં, જો તે પતિનું બધું પ્રારબ્ધ ખલાસ થઈ જાય, તો તે બેઉ સ્ત્રી પુરૂષ પ્રારબ્ધ રહિત થયાં હોવાથી પરમેશ્વર રૂપ બને છે. હવે પતિનું પ્રારબ્ધ સ્ત્રીએ સેવા કરી હરણુ કર્યું તેથી તે પ્રારબ્ધ રહિત હોયા છતાં પણ પતિના પ્રારબ્ધથી પ્રારબ્ધવાન થઈ એમ ન કહેવું; કારણ સ્ત્રી જાતિમાં સ્વભાવથીજ (કુદરતી રીતેજ) પ્રારબ્ધ રહિત અવસ્થા હોવાથી પતિનું પ્રારબ્ધ તેનામાં જઈ નાશ પામે છે; અને તે સ્ત્રી ફરી પ્રારબ્ધ રહિતજ હુંમેશ હોય છે, માટે તે બેઉ સ્ત્રી પુરૂષ લક્ષ્મીનારાયણજ સમજવાં અને તે સ્ત્રીએ પોતાના પતિને પ્રારબ્ધ રહિત કરી પરમેશ્વરરૂપ કર્યાથી તેનો તે પતિ અજરામર થયો. અજરામર અવસ્થા પરમેશ્વર શિવાય કોઈની પણ હોતી નથી. પુરૂષના ક્રિયા કર્તૃત્વ વ્યંહારથી બનતો જતો પ્રારબ્ધ ભોગ ભોગવવા માટે તેને વારંવાર જન્મ મરણના ફેરા લેવા પડે છે. સારાંશ, જ્યાં સુધી પ્રારબ્ધ ભોગ છે ત્યાં સુધી અજરામર પરમેશ્વરી અવસ્થા નથી અને પ્રારબ્ધ ભોગ પૂરો થાય એટલે મનુષ્ય અવસ્થા નથી રહેતી. પછી અજરામર પરમેશ્વરી અવસ્થાજ હુંમેશ હોય છે. પછી એવાં પ્રારબ્ધ ભોગવનાર મનુષ્યની જે સ્ત્રી હોય તેણે તેના પતિનું પ્રારબ્ધ સેવા ધર્મ વડે ખલાસ કર્યાથી તે અજરામર થયો તેથી તે સ્ત્રી પણ અખંડ સૌભાગ્યવતી થઈ. સ્ત્રીઓને અખંડ સૌભાગ્યની અત્યંત જરૂર છે અને તેમાંજ ખરી મહત્તી છે. એવી રીતે પોતાના પતિની, એટલે તેના પ્રારબ્ધની સેવા કરી, પરમેશ્વર પણ આબ્યાની તેને પૂરી ખબર પડ્યાં પછી જો તે વર પહેલાં મરી જાય તોજ તે પતિનાં પહેલાં ખરી મરી કહેવાય. પરંતુ પતિનું પ્રારબ્ધ સેવા કરી નાશ કરે નહીં અને તેનામાં પરમેશ્વરપણું આબ્યાની તેને ખબર ન પડે તો તે પતિની પહેલાં મરી ન કહેવાય. તે બેઉને એ ફરી

જન્મ મરણના ફેરા છે. પરંતુ તે બેડ પતિ પત્ની પ્રારબ્ધ રહિત
 બની પરમેશ્વર અવસ્થામાં—લક્ષ્મીનારાયણ અવસ્થામાં—કુચકે બંધ-
 છે ? તો, સ્ત્રી ફક્ત પતિના પ્રારબ્ધનું સેવક કરવા માટે જ લગ્ન
 કરે અને પુરુષ પણ પેતાની સ્ત્રી મારફતે પિતાના પ્રારબ્ધને ક્ષય
 થાય, એટલે કે તેની મારફતે પિતાનું પ્રારબ્ધ નાશ પામી પિતાનામાં
 પરમેશ્વર પણ આવે તે માટે જ લગ્ન કરી સ્ત્રી પરથી તેને ઉપ-
 યોગ કરી લે તો જ તે બેડને લક્ષ્મીનારાયણ અને અનંતરામ
 અખંડ સુખનાં અધિકારી સમજવાં; અને જો તે સ્ત્રી મારફતે ફક્ત
 પ્રારબ્ધનો ક્ષય જ ન કરી લેતાં, તેની મારફતે ઐહિક, ભૌતિક
 ક્ષણિક સુખમાં લંપટ બની છાકરાં ઉત્પન્ન કરવામાં જ તેનો ઉપયોગ
 કરે અને તે સ્ત્રી પણ તેના ઐહિક સુખને જ અનુકુલ બની છાકરાં
 કહાડી લે, તો ત બેડ, પ્રારબ્ધ વધારતાં, જન્મ મરણના ફેરા
 લોગવતાં, નરકનું સાધન કરે છે (કરી રહ્યાં છે) એમ સમજવું.

હવે બીજી અવસ્થા એવી છે કે, મનુષ્ય સ્વભાવ પ્રમાણે
 પુરુષ જાતી પોતાની સ્ત્રીનો પ્રારબ્ધ ક્ષય માટે ઉપયોગ ન કરી
 લેતાં, તેના વિષય સુખમાં લંપટ બની પ્રારબ્ધ વધાર્યો કરે, અને
 તે પણ પતિની ઇચ્છા પ્રમાણે ચાલવું જરૂરનું છે માટે તેમજ
 આદ્યાં કરે, અને વ્યવહારિક રીતે ઐહિક સુખ માટે કેમ ન હોય
 પરંતુ, જો તે માટે તેઓ એકેક પર પ્રેમ કરતાં હોય, અને સ્ત્રીએ
 પણ પતિને પરમેશ્વર સમજી તેને પસંદ પડે તેવી રીતે ચાલી પતિને
 જે રીતે સુખ અને પરમેશ્વરી સુખ મળે તેમ કરવામાં તત્પર રહેવું તે
 તેણીનો ધર્મ જ છે તેથી, પતિનો પ્રારબ્ધ લોગ લોગવવા પોતે તૈયાર
 થઈ, પતિને ખરા સુખમાં લઈ જવા જે તૈયાર હોય છે, તેનો
 પણ અધિકાર (યોગ્યતા) મોટો સમજવો. જે સ્ત્રીનો તેના
 પતિપર ખરા પ્રેમ હોઈ તેના સુખની જો તે હંમેશાં કાળજી કરે
 તો સમજવું કે તેના પતિનું પ્રારબ્ધ તેના તરફ જઈ રહ્યું છે.
 પતિને ઐહિક સુખ તથા પરમેશ્વરી સુખ મળે અને તે મેળવ-
 વામાં તેનું પ્રારબ્ધ તેને નડે નહીં તેથી તેનું પ્રારબ્ધ લોગવવા
 જે સ્ત્રી તૈયાર થાય તેની પણ યોગ્યતા બહુ મોટી જ છે. પતિનું
 પ્રારબ્ધ ન લોગવતાં તેનાથી થયેલાં ન્હાનાં મોટાં છાકરાં તેને

મળે ઘણી, તેને પોતાની પાછળ દુઃખમાં નાંખી, પોતે તેનાં પહેલાં ખોટાં સૌભાગ્યથી મરવું, એ પતિપર પ્રેમ હોયાનું લક્ષણ નથી; એથી તેણે ખરું સૌભાગ્ય મેળવ્યું એમ થતું નથી. માટે પોતાના પતિના ખરાં સુખ માટે તેનો પ્રારબ્ધલોગ પોતે લોગ-વવો અને પોતાની પાછળ તે દુઃખ લોગવતો રહે એ ઠીક નહીં, તેથી તેણીએ પરમેશ્વરને અનન્યભાવથી કહેવું કે, “હે, પરમેશ્વર મહારા પતિનું પ્રારબ્ધ લોગવતી હું દુઃખમાં પાછળ રહું તો હરકત નહીં, તેમને ખરા સુખરૂપ બનાવ; હું જે પ્રમાણે મહારા પતિની કાળજી રાખી તેમને ખરું સુખ આપવાનો પ્રયત્ન કરું છું તે પ્રમાણે પણ જે હું પહેલી જાઉં તો, મહારી પેઠે તેમનું કોણ સારું કરશે (તેમની કાળજી કોણ કરશે?)” પોતાના પતિની જેને ખરેખર આવી લાગણી હોય છે તે પહેલાં જવાની (મરવાની) ઇચ્છા શા માટે કરે? “તેનો કાવે તેવો (પ્રારબ્ધ) લોગ હું તેની પાછળ લોગવતી રહીશ, પરંતુ મહારી સામે તે સુખમાં ગયાનો અનુભવ મહને આવે તે માટે હું તેનો પ્રારબ્ધલોગજ પાછળ લોગવતી રહું તો તેમાં શી હરકત છે?” આવી રીતે સમજીને, જે તે પતિ પાછળ રહે, તો તેનો અધિકાર મહોટો હોઈ તે પોતાના પતિને પરમેશ્વરરૂપજ કરે છે, એમ સમજવું. આખરે તેને પણ અખંડ સૌભાગ્યપણાંનેજ અનુભવ આવે છે. માટે યમુનાબાઈ ગલરાતાં નહીં. ઈશ્વર ઇચ્છાથી જે થયું તે સારુંજ સમજવું. મહને પરમેશ્વર સમજી તમો એક નિષ્ઠા રાખો છો તો તેનું ફળ તમારા પતિને, પરમેશ્વર જલદી મળશે એજ છે.

મહારાજ ચિન્નાસ્વામીની કોટડીમાં હતા ત્યારે તેમને ખાવા માટે કેટલીક સ્ત્રીઓ ગળ્યા ગળ્યા પદાર્થો (ચીજો) લાડુ, જલેબી કેશરી લાત, શિરો, શ્રીખંડ, ખાસુદી પુરી વગેરે પદાર્થો લઈ આવતાં પરંતુ મહારાજ તેવા પદાર્થોને હાથ પણ લગાડતા નહીં. કેટલીક સ્ત્રીઓએ પૂછ્યું, “મહારાજ અમો ખૂબ લક્ષિતપૂર્વક તમારે માટે આવા પદાર્થો લાવીએ છીએ અને તમો તેને હાથ પણ લગાડતા નથી. તો તમને શું પ્રસંદ છે તે તો કહો.”

મહારાજ—“તમો મહને જે પરમેશ્વર સમજો છો તો પર-

મેશ્વર ક્યાંઈ તમારું માણસનું ખાવાનું ખાય છે કે ? તમારા કરતાં હલકા ઠરજીવનાં પશુ પક્ષીનો ખોરાક, કડબ, ઘાસ, ઝાડપાલો વગેરે તમો ખાશો કે ? પશુ પક્ષી કરતાં મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ છે. તો સ્વાભાવિક રીતેજ પરમેશ્વરને, તમો મનુષ્યનો લાડુ, જલેખી, ભાત રોટલા વગેરે ખોરાક ખવડાવો તો તે કડબ, ઘાસ, ઝાડપાલો જેવુંજ તો છે. માટે પરમેશ્વરનો ખોરાક માણસો ખાય છે તેથી જુદો હોવો જોઈએ. તે ખોરાક તમારી પાસેજ હોઈ તમને ખબર નથી તેથી તમારોજ ખોરાક અન્ન વગેરે આ પરમેશ્વર આગળ લાવી મૂકે છે; તેજ જો તેનો ખોરાક હોત તો જેમ કાગડાનું ખાદ્ય (=ખાવાનું, ખોરાક) ક્યાંઈ બહાર મૂક્યું હોય તો ત્યાં તે કાગડા ન હોય તોપણ તેને તેની ખબર પડી તે બધા એકદમ લેજા થઈ ખાઈ જાય છે, તે પ્રમાણેજ પરમેશ્વર પણ એકદમ આવી ખાઈ ગયો હોત. હવે તેનો ખોરાક કંથો અમ પછો તો જેમ તે ગુપ્ત અવસ્થામાં એટલે ન દેખાય એવો છે તેમ (તેનો ખોરાક) ન દેખાનાર ગુપ્ત છે. કેવળ પ્રેમથી ભરેલું જે આપણું મન તે પરમેશ્વરનું ખાદ્ય છે. એ તેને આપવું જોઈએ. તે પ્રત્યક્ષ રીતે અપાતું નથી તેથી આપણુંજ ખાદ્ય પરમેશ્વર માટે તેનીજ ભાવનાથી તૈયાર કરી આપીએ તોપણ ચાલે. આથીજ તેને માટે ખાસ તૈયાર કરી પરમેશ્વર આગળ તે ખાદ્ય લાવવાનો પહેલેથી વહિવટ છે. પછી તે ખાય કે ન ખાય. તેને માટે આણેલી ચીજો મન પૂર્વક તેને અર્પણ કર્યા પછી તેમાં ફરી આપણે ફક્ત લક્ષ ન રાખવું (મન ધાલવું નહીં). તેમાંએ સત્પુરૂષ જેવો કોઈ ચાલતો બોલતો પરમેશ્વર મળે તો તેને પસંદ હોય અને તે જો કહે તો તેજ તેને આપવું. હવે, તમો આ બધું મહને પરમેશ્વર સમજી લાવો છો, પણ જે તમો લાવો છો તે મહને પસંદ નથી, તે મહારા ઉપયોગનું નથી અને તેમાંએ મહારાં હાડકાં બહાર નીકળ્યાં છે. એવો હું અશક્ત છું તો આ પદાર્થો મહને સદે પણ કેવી રીતે ? મહારી તખીઅત બગડી હોય છે ત્યારે હું કડવા લીંબડાનો પાલો ખાઉં છું. મહને તે પાલો ખાવાની ટેવ છે. લીંબડાનાં પાંદડાંની ચટણી અથવા તેનું શાક

અને જીવારનો રોટલો. એવુંજ હું ઘણા દિવસ પહેલાં ખાતો હતો. કોઈ કોઈ વખત કડવા લીંબડાના પાંદડાનાં લજીયાં ખાતો હતો. મગની દાળને લીનવી રાખી તેને વાટી તેમાં હળધર, મીઠું, જીરાની ભૂકી નાંખી તેના જેટલો કુમળો કુમળો લીંબડાનો પાલો ખારીક વાટી અથવા તેના કકડા કરી તેને લેગાં કરી મસળી તેનાં વડાં વા લજીયાં ઘીમાં તળેલાં હું પહેલાં ખૂબ ખાતો હતો. એ તમો કરી લાવો તેથી કહેતો નથી. ચટણી શાક તમો લોકો શા માટે કરી લાવો ? ફેગટ હાથ કડવા થશે.” સીતારામ નાયડુની સ્ત્રીએ આ બધું સાંભળી લઈ, બીજો દિવસે સંધ્યાકાળે મહારાજની ખાવાની વખતે, પોતાની અક્કલથી લીંબડાના પાલાની ચટણી વાટી, મેહોટો ગોળો લઈ આવી. કર્મધર્મ સંયોગે મહારાજ તે સંધ્યાકાળે ખાવાની વખતે ચિન્નાસ્વામીની ખોલીમાંથી બહાર નીકળી, ખાસનીસની પાછળ દવાખાનાની બાબુના મેદાનમાંજ બેસી રહ્યા અને ત્યાંજ સેંકડો લોકો મહારાજની વાતો સાંભળતા બેઠા. છેવટે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓએ મહારાજના કહેવાથી તેમનું ખાવાનું ત્યાંજ આણ્યું. પછી એકેક પદાર્થો તપાસી બેતાં, સીતારામબાબુની મા વર્ધામા કડવા લિમડાની ચટણીનો ગોળો કરી લાવ્યાં હતાં તે, મહારાજના હાથમાં આવ્યો, તે લઈ તેમાંનો થોડોક ભાગ તેમણે ખાધો અને મહારાજ સમજી ગયા કે લીંબડાના પાંદડાની ચટણી આણી છે. તે ખૂબ કડવી હતી, પણ મહારાજને તે પ્રિયજ હતી. આ ચટણીનો પ્રસાદ બધાંને આપવાના ઉદ્દેશથી તે લોકોને મહારાજે “પ્રસાદ લો,” એમ કહેતાંજ બધાંએ પોતપોતાનો હાથ લંબાવ્યો. મહારાજે દરેકના હાથમાં ન્હાના બોર જેટલી તે ચટણી આપી અને સર્વેએ પોતાના મોંમાં નાંખી બરોબર ચાવીને ખાધી.

મહારાજ—કેમ કેવો છે પ્રસાદ ? શેનો છે ? કેવો લાગ્યો ? એના જવાબમાં ઘણાબરા બધાજ કહેવા લાગ્યા, “પ્રસાદ ખાવામાં તો સુંદર મધુર લાગ્યો, પરંતુ શેનો બનાવ્યો છે એ સ્વાદ લીધાં છતાં અમને સમજતો નથી.

મહારાજ—“જરા ધ્યાનપૂર્વક સ્વાદ લઈ કહો. ઘણાબરાંને

શેનો કર્યો છે તે કાંઇ સમજાયું નહીં. તેમાં કેટલીક સ્ત્રીઓએ પણ તે આશ્ચર્ય હોયો.”

એક બાઈ—“મહારાજ આંતો કડવા લીંબડાનાં પાંદડાની ચટણી બનાવી છે. કાલ તમોએ વાત કહાડી હતી તે ઉપરથી તમોને પસંદ છે એમ જણાયાથી, કોઈએ પણ તે કરી આણી દેખાય છે.” તેણે એમ કહ્યાં પછી ફક્ત કોઈક કોઈકના લક્ષમાં આવવા લાગ્યું કે ચટણી કડવા લીંબડાના પાંદડાનીજ હોવી જોઈએ; પરંતુ કડવી બીલકુલ લાગતી નથી. કડવી લાગીજ હોત તો અમે કડવા લીંબડાના પાંદડાની છે એમ કહ્યું હોત. પરંતુ કડવી ન લાગતાં તેમો સ્વાદ એક પ્રકારે દહેજતદાર મધુર લાગ્યો. તેથી અમે શેનો પ્રસાદ છે એ કહી શક્યાં નહીં. મહારાજ, આ એક મ્હોટો અમત્કારજ અમને દેખાઈ આવ્યો. એ આપે આપને હાથે આપ્યો તેથી કડવો હોવા છતાં અમૃત જેવો મધુર લાગ્યો. આ (એક) આશ્ચર્ય છે.

મહારાજ—“અરે આ મ્હારા હાથનો ગુણ નથી. જે સ્ત્રીએ તે વાટી તૈયાર કરી આણ્યો હશે, તેના હાથનો ગુણ હશે.” એવુંજ કાંઇ બીજું બોલી મહારાજ ત્યાંજ એમનું જમવા બાવાનું આટોંગ્યું અને તેમાંથી વધેલાં અન્નનો પ્રસાદ પણ લક્ષ્મીબાઈએ બધાંને વહેંચી દીધો અને બધાંએ તે ત્યાંજ ખાધો. પછી મહારાજની આજ્ઞાથી બધાં પોતપોતાને મુકામે ગયાં અને મહારાજ પણ પોતાને ઠેકાણે ગયા. તે વખતે મહારાજ તે કડવા લીંબડાની ચટણી અને લાખરીજ જમ્યા. ત્યારથી જેને તેને મહારાજ માટે કડવા લીંબડાનાં પાંદડાનાં ચટણી, શાક, લજીઆં, તથા હાડીમાં ભીંજવેલાં વડાં દરરોજ આણવાની રીત પડી, અને મહારાજ પણ રોજ ઘણું ખરૂં તેજ શાક, લજીઆં, ચટણી અને રોટલો ખાતા. કોઈ કોઈ વખત ભાતપણ ખાતા, પરંતુ ઘણું ખરૂં કડવા લીંબડાનાં પાંદડાનાજ પદાર્થો ખાતા.

હંડીના દિવસો હતા, હંડી સખત પડે તોપણ મહારાજના શરીર ઉપર સાધારણ ફાટેલા શુભપાટના કુકડા ચિવામ બીજું

કાંઈ તહેલું. લહેરમાં આવે તો અહીં તહીં કરી પાંદડાં, છાલાં, કાંઈ કચરો, નહાની નહાની દીવાસળીઓ, તથા કાંદા, પોતાના ગુણપાટના દુકડામાં લાવી, ગમે ત્યાં મેદાનમાં સળગાવી, મહારાજ તાપતા બેસતા. કોઈ કોઈ વખત તો જર બપોરે ઉંઢાળાની વખતે કચરો સળગાવી તાપતા બેસતા. કોઈ કોઈ વખત તો તાપમાં આખો દિવસ પડી રહેતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજને સ્ત્રીઓનાં ટોળાંનો કંટાળો આવે એટલે, તેમનો આવવાનો વખત થતાં પહેલાંજ, ગમે ત્યાં ગામ બહાર એકાંત જગ્યામાં જઈ બેસતા; અને જેમનો જેમનો પૂજા કર્યા શિવાય ન જમવાનો નિયમ હતો, તે સ્ત્રીઓ પૂજાનું સાહિત્ય તથા નૈવેદ્ય લઈ, મહારાજ એમના મુકામપર નથી એ જોઈ, હાથમાં તે સાહિત્ય તથા નૈવેદ્ય લઈ મહારાજ જ્યાં મળવાનો સંલવ હોય ત્યાં, કાંઈ ત્યાં શોધ કરતાં કરતાં. પછી મહારાજનો પત્તો લાગતો અને તે જડતા. મહારાજ તદ્દન ગંદી, ખરાબ જગ્યામાં, જ્યાં કોઈનો આવવાનો સંલવ ન હોય એવું ઠેકાણું જોઈ ત્યાં બેસતા વા પડી રહેતા. કોઈ કોઈ વખત ગામ બહાર સરકારી સંડાસોની મોરીનાં મેઢાં આગળ ભીંતને અઢલી પડી રહેતા. એવે ઠેકાણે પણ પૂજા કરનારાં, મહારાજની ત્યાં હોયાંની ખબર પડે એટલે, ત્યાં આવી ત્યાંજ મહારાજની પૂજા કરતાં. પૂજા સ્વીકારતાં સ્વીકારતાં મહારાજ અર્ધા ગુસ્સામાં અને અર્ધા વિનોદથી બોલતા-કે, તમને કાંઈ લાગતું નથી? તમારા સર્વેના ધાકથી, હું મુકામ છોડી, એક બાજુએ એકાંતમાં આવી બેસું છું, તો, અહીં પણ તમો લોકો પૂજા વિગેરે લઈ ત્રાસ આપવા આવો છો. ઠીક, ચાલો હવે આવ્યાં છો તો, કરી લો કરવાનું હોય તે. તમો સ્ત્રીજાંવાળાં બ્રાહ્મણનાં ઘરનાં આવ્યા ગંદા બનજીની ગંધાતી જગ્યામાં આવી પૂજા કરો એ તમને સાડું દેખાય કે?” સ્ત્રીઓ કહેવા લાગી, “મહારાજ, તમો જ્યાં બેસો તે ગમે તેવી જગ્યા હોય તો પણ તે પવિત્ર છે. ત્યાં આલકછેટ થેનો?”

મહારાજ—“ઠીક, તમારી એટલી ભક્તિ છે તો મહારાજની પૂજા કરવા કરતાં બનજીની પૂજા કરો એટલે મહારાજ

તો શું પણ બધા દેવોની પૂજા કર્યા બરોબર થશે. દેવ જો બધે ઠેકાણે લયો પડ્યો છે તો શું તે સંડાસોમાં નથી? સંડાસ જેવી ગંધાતી જગ્યા છોડીને તે રહે છે?

સ્ત્રીઓ—“તમે કહો તો સંડાસોમાં જઈ તે સંડાસની પૂજા કરીએ.”

મહારાજ—“મહારે શા માટે કહેવું જોઈએ? અને હું શા માટે કહું? તમે તમારા ઘરમાં દેવઘરમાં કે દહેરામાંના દેવની પૂજા કરો છો, તેવીજ રીતે સંડાસને એક દેવળજ શા માટે લેખતાં નથી?

આ સાંભળી બધી સ્ત્રીઓ ખડખડ હસવા લાગી.

મહારાજ—“હસોછો શું? હું શું ખોટું કહું છું?”

સ્ત્રીઓ—“મહારાજ તમે કાંઈ તેવી કાંઈ પણ ગમ્મત કરો છો.”

મહારાજ—“મહારી તમને ગમ્મતજ લાગે છે અને હું કાંઈ તે કહું છું, એમજ જો લાગતું હોય તો પછી મહારી પૂજા પણ શા માટે કરોછો? હું સંડાસ જેવોજ તો છું. મહારા પેટમાં શું થોડું ગુ છે? મહારી પૂજા કરો તો શું? અને સંડાસની કરો તો શું? બેઉ સરખુંજ તો છે. ત્યારે જો તમારે સંડાસની પૂજા ન કરવી હોય તો મહારી પૂજા કરતાં તમારા વરની કરતાં શું થયું? તમે સ્ત્રીઓને પતિ એજ પરમેશ્વર હોય છે, ત્યારે તે ઘરના દેવને છોડી, નહીં મહારૂં ઓળખાણ કે પીછાન, તમારા ગામમાં ક્યાંકનો લામટો આવ્યો, તે લામટાને દેવ કહી શા માટે મહારી પાછળ પાછળ આવો છો?

સ્ત્રીઓ—“તમે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ હોયાં શિવાય એકડો લોડો તમારે ચરણે માથું મૂકે છે તે શું ફેગટ?

મહારાજ—“ઓ સ્ત્રીઓ, હું જો પરબ્રહ્મ છું તો સંડાસના ગુમાં હું છુંજ. બધું જગતજ પરબ્રહ્મરૂપ છે એમ શાસ્ત્ર કહે છે અને તમેને પણ તે સાંભળ્યાથી બગર હશેજ, ત્યારે ગુ શું જગતથી ભુલું છે? અરે, ખાસ જે કાંઈ પરબ્રહ્મ હશે તેના ગુમાંથીજ તો જગત થયું, આખા જગતમાં પરબ્રહ્મ ભર્યું છે.

ઉપરાંત ઘણુંએ ઉર્ધ્વ છે. માટે મ્હને જો તમો પરબ્રહ્મ કહો છો તો પાયખાનામાંનું (સંકાસમાંનું) ગુ પણ પરબ્રહ્મજ છે. સારામાં સારામાંજ દેવ છે અને ખરાબમાં કાંઈ નથી? ખરાબમાં ભરેલાં પરબ્રહ્મનો જો તમને વ્હાલ (પ્રેમ) આવે તોજ તમને ખરા પરબ્રહ્મનો લાભ થશે. એમ જો તમો હંમેશ સાઈં સાઈંજ જોતા બેસશો, તો સેંકડો જન્મ લેશો તોપણ, તમને પરમેશ્વર મળશે નહીં.

સ્ત્રીઓ—અમો ગિચારી સ્ત્રીઓને આટલું બ્રહ્મજ્ઞાન ક્યાંથી સમજાય? તમો કહેશો તેમ ચાલશું. અમને તમો એક દેવ દેખાવછો. તમો કહો તો પાયખાનાંની પૂજા કરીએ.

મહારાજ—“હું કાંઈ કહેતો બહેતો નથી. તમને કાવે તો પાયખાનાની કરો કે તમો તમારા વરની કરો કે દહેરામાંના દેવની કરો. અમો તે પણ કહેતા નથી અને આ પણ કહેતા નથી.”

સ્ત્રીઓ—“(પૂજા સાહિત્ય આગળ ધરી) અમો તમારા પગની (પૂજા) કરીએ છીએ, અમને કાંઈ બીજું સમજાતું નથી.”

મહારાજ—“અરે—તારી તમો હાર્યા. એમ જો તમો મહારા શબ્દોથી ગભરાઇ હારી જશો તો પછી તમોને મહારી પૂજા કર્યાથી શો ફાયદો?” તે સ્ત્રીઓમાં કેટલીક પાકડી હતી. તેઓ બોલી, “ઠીક મહારાજ, અમો પાયખાનાંની કરીએ છીએ, પણ તમારી પહેલી કરવા દો.”

મહારાજ—“તે તો છેજ છે. મહારી તો રોજ તમો કરોજ છો. પણ અહીં પાયખાનાની તમો ક્યારે કરવા આવશો? માટે પહેલી પાયખાનાની કરીલો અને તે પણ હું કહુંછું તેથી નહીં. તમને કાવે તો કરો.”

સ્ત્રીઓ—“ના, અમો અમારા મનથીજ કરીએ છીએ; પરંતુ અમારૂં કહેવાનું એટલુંજ છે કે પ્રથમ તમારી કરવા દો.”

મહારાજ—“મહારી કર્યા પછી તમને પાયખાનાંની નહીં કરવા દઉં.” પણ તે સ્ત્રીઓનો આગ્રહ પ્રથમ મહારાજની પૂજા કરવાનો અને પછી પાયખાનાંની કરવાનો દેખાયો તેથી મહારાજે

કહ્યું—“હીક, ત્યારે લાવો તમારા પૂજા સાહિત્યના ખુમચા મહારી આગળ. પછી તેમાંથી એક પૂજાના સામાનથી ખરોખર ભર્યો હશે એવો ખુમચો મહારાજને પોતાના હાથમાં લીધો અને જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંથી ઉઠી, પોતેજ તે ખુમચો હાથમાં લઈ પાયખાનામાં ઘુસ્યા અને બોલ્યા તમને અહીં પૂજા કરતાં શરમ આવે છે, ખરાબ લાગે છે, તેથી તમારા બદલ હુંજ પૂજા કરું છું અને તે પુણ્ય તમને આપું છું.” એમ કહી મહારાજને ખુમચામાંના પૂજા સાહિત્ય વડે પૂજા કરી. પછી વધેલું પૂજા સાહિત્ય તે બાઇને આપી મહારાજ પાયખાનાના બારણામાં બેઠા અને બોલ્યા, હવે કરો મહારા પગની પૂજા.” પછી બધી સ્ત્રીઓએ ખૂબ પ્રેમથી હસતાં હસતાં અને તે અમંગળ સ્થિતિને અનુસરી વિનોદ કરતાં કરતાં મહારાજની પૂજા કરી. બધાની પૂજા થઈ રહ્યાં પછી

મહારાજ—“જાવ હવે સઉ સઉને ઘેર.”

સ્ત્રીઓ—“તમો ચાલોને. તમો અહીં ક્યાં સુધી બેસશો?”

મહારાજ—“તમો જાવ. મહને કાવશે ત્યારે આવીશ. એમ બે ચાર વખત જાવ જાવ કહ્યાં પછી તે ગયાં, તેઓ જતાં હતાં ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “અરે સ્ત્રીઓ તમને શું કહેવું? સેંકડો જન્મોમાં તમને આ'વો દેવ મળ્યો નહીં હોય; હું આવો ખરાબ છું અને પરમેશ્વર નથી એમ સમજી હવે તો મહારી પૂજા માટે ના આવતાં અને મહારા પગ પર માથું ના મૂકતાં.”

સ્ત્રીઓ—“બધાં આવ્યાં કરશે. તમને કોણ છોડશે? જ તમો કરો છો તે બધાંને સાફજ લાગે છે. એમ કહેતાં (કહેતાં) તે ગયાં.

કોઈ કોઈ વખત સ્ત્રીઓની પૂજા વખતે મહારાજ એમની જગ્યા ઉપર ન હોય અને ગમે ત્યાં ગામમાં કે ગામ બહાર કાંઈ કામ કરતા હોય તો, ત્યાં પણ પૂજા કરનારાં શોધ કરતાં આવતાં અને મહારાજને જો પૂજા ના કરાવી લેવી હોય તો, પણ પૂજા કરનારનો આગ્રહ જણાય તો, કામ કરતી વખતે તે કામ માટે મહારાજના હાથમાં જે કાંઈ સાધન હોય તેજ આગળ ધરી દેતા અને

કહેતા “કરો આની પૂજા.” તે પ્રમાણે બધા પૂજા કરનારાં તે વસ્તુનીજ પૂજા કરી જતાં. એક વખત એક ઠેકણે ઘર (ખાંધવાનું) કામ ચાલુ હતું, ત્યાં મહારાજ હાથમાં મુસળ (સાંખેલું) લઈ ઉભા રહી ચુનો ખાંડતા હતા. એટલામાં આવી સ્ત્રીઓ પૂજા કરવા. તેમાં હંમેશના પરિચયની હતી તે કહેવા લાગી, મહારાજ આ શું ? તમે અહીં ચુનો ખાંડતા શું કામ ઉભા રહ્યા છો ? અમા પૂજા માટે અહીં તહીં શોધીએ છીએ. ખાંડી ખાંડી પગ કેવા સફેત ખાસ્તા જેવા કરી નાંખ્યા ? શરીર પર શા ચુનાના છાંટા ! હવે ચાલો ઘેર. અમને પૂજા બૂજા કરવા દો.”

મહારાજ—“હીક થયું. સ્ત્રીઓ, તમારી પૂજા અહીં આવી. હીક, આબ્યાં તો દ્યૌ પૂજા કરી.” એમ કહી મહારાજે હાથમાંનું મુસળું (સાંખેલું) આગળ ધર્યું અને કહેવા લાગ્યા, “મહારા પગ ચુનાથી ખરડાયા છો માટે હવે આ મુસળાંની સાંખેલાંની પૂજા કરી લો.” એમ કહ્યું એટલે તે સ્ત્રીઓને મહારાજની આ રીત (ખાશ્યત) ખબરજ હતી તેથી તેમના કહ્યાં પ્રમાણે બધાંએ મુસળાંની પૂજા કરી. મહારાજે, “જાવ,” કહ્યું એટલે બધાં ગયાં. તેવીજ રીતે એક વખત સ્ટેશનની સરહદમાં કેટલાંક મજૂરો સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો પથ્થર ફેાડતાં હતાં, તેમાં (જઈ) મહારાજ પણ હાથમાં હથોટો લઈ પથ્થર ફેાડતા બેઠા હતા; તે વખત પૂજાનો હતો તેથી લોકો મહારાજની શોધ કરતાં ત્યાં પણ પૂજા માટે આબ્યાં. મહારાજે હાથમાંનો હથોટો આગળ ધર્યો અને કહ્યું, “કરો આની પૂજા.” તે પૂજા કરનારામાંના કોઈક કોઈકે પૂજા સાહિત્યમાં નાળીએર આણ્યું હતું. તે લોકોએ હથોડાની પૂજા કર્યાં પછી તેમણે મૂકેલું નાળીએર મહારાજે પોતાને હાથેજ હથોડાથી ફેાડ્યું. હથોડાથી ફેાડી તેના ટુકડા ટુકડા કરી ત્યાં જેટલાં મજૂર હતાં તેમને વહેંચી દીધા, અને નૈવેદ્યનું કેટલુંક અન્ન હતું તે પણ તે મજૂર લોકોને વહેંચી આપ્યું. એવીજ રીતે જે જે ઠેકાણે કામ કરતા હોય ત્યાં, જે કાંઈ કામ કરવાની વસ્તુ હોય, તેની પૂજા કરવાની ફરજ પાડતા; તે વખતે પણ કોઈ મહારાજને કપાળે હળદ કંકુ લગાડવા માંડે તો તે લગાડવી પણ

લેતા. કાંઈ મેવા મીઠાઈ નેવેલ વગેરે જે ખાવાના પદાર્થો તેમની પૂજામાં આવતા તે ત્યાંના મન્જૂર લોકોને વહેંચી આપતા. કોઈ વખત મંગળની પ્રમિષ્ટ સ્થિતિમાં હોય, અથવા તેની લહેરમાં ન હોય તો, પૂજા કરનારાને મહારાજ ગમે ત્યાં હોય ત્યાંથી કહાડી મૂકતા, કોઈની પાસે પૂજા ન કરાવતા અને ગાળો દેતા.

પ્રકરણ પંદરમું

ચિન્નાસ્વામીને ઘર (ચાલુ)

એક વખત ભાણુ મહારણીને ઘર મહારાજ તેની સાથે દળતા બેઠા હતા તે વખતે તેનું ઘર ગામ પાસેજ હોવાથી પુષ્કળ લોકો, સ્ત્રી તથા પુરૂષ, મહારાજના દર્શન માટે ભેગાં થયાં. મહારાજ પોતે તેની સાથે નીચું ડોકું રાખી દળવાના નાદમાંજ કાંઈ અંદરને અંદર (જીવમાં ને જીવમાં) મન સાથે ગણગણતા હતા. તે દળવાની ઘંટી તેના ઘરના બારણામાં સામેજ હતી; તેથી બારણા બહારથી મહારાજ દળતા હતા તે સંકડો લોકો જોતા હતા; અને તે મહારણીના બારણાના ઉંચર ઉપરજ સંકડો લોકો માથું મૂકી મહારાજના દર્શન લેતા રહ્યા. કોઈ કોઈ બ્રાહ્મણ તથા બ્રાહ્મણેતર સ્ત્રીઓ હાથમાં કુલો, કુલના હાર પૂજા સાહિત્ય તથા બીજું કાંઈ લઈ બારણા આગળ ઉભી રહી. મહારાજ દળી રહી બહાર ક્યારે આવે છે તેની વાટ જોતી ઉભી હતી. મહારાજનું દળણ પૂરું થયાં પછી ઘંટી પાસે બેઠાં બેઠાંજ બારણા બહાર તેમણે જોયું તો સંકડો લોકો ઉભા છે, જમીનને ડોકું લગાડી દર્શન લે છે, કોઈ કોઈ ઉંચર ઉપર માથું મૂકી દર્શન લે છે, તો કોઈ કુલ, હાર લઈ ઉભા રહ્યા છે. આ દેખાવ જોઈ, કુલો, હારવાળાં, પૂજાવાળાં સ્ત્રીઓ તરફ જોઈ મહારાજ બોલ્યા, “અરે, સ્ત્રીઓ, તમારી પૂજા અહીં પણ આવી કે? ઓ સ્ત્રી, તમે બ્રાહ્મણના ઘરનાં છો. હું મહારણીને

ત્યાં દળતો બેઠો છું, અને અહીં તમારી પૂજા ? ” સ્ત્રીઓ બોલી “ હવે દળવાનું બહુ થયું, બહાર આવો. અમને પૂજા કરવા દો.” મહારાજે કહ્યું, તમારે પૂજાજ કરવી છે તેમાં મહારે બહારજ શા માટે આવવું જોઈએ ? તમારે અંદર આવી કરવી હોય તો કરો. હજી મહારે દળણુ બાકી છે.” મહારાજે એટલું કહીતાંજ, બ્રાહ્મણ હોવા છતાં મહારણીના ઘરમાં કેમ પેસાય એવી શંકા ન લેતાં પૂજા કરનારાં એકદમ અંદર ઘુસ્યાં અને મહારાજના કપાળને હળધર કંકુ લગાડી, ગળામાં કુલનો હાર, ઘાલવા લાગ્યાં. મહારાજે ગળામાંનો હાર કહાડી ઘંટીના મ્હોંને અને ખુંટાને વીટાળી દીધા અને તેમની પાસે જે હળધર કંકુ હતાં તે (પણ) ખુંટાને ચોપડી દીધાં. તે જોઈ કેટલીક સ્ત્રીઓએ ઘંટીને હળદ કંકુ લગાડ્યાં અને ભાણુ મહારણીને કપાળે પણુ લગાડ્યાં. મહારાજ બધાં સ્ત્રી પુરૂષોને ઉદ્દેશી બોલ્યા. “ આજે તમે લોકોએ આ મહારના ઘરમાં મહારી પૂજા કરી મહારે પગે પડ્યાં વગેરે જે કર્યું, તે આ ભાણુ મહારણીનું તથા તેના વરનું જ કર્યા જેવું થયું. ચાલો જવ હવે બધાં. મહારે દળણુ બાકી છે તે દળવાદો.” એમ કહી મહારાજ અને ભાણુ મહારણી ઘંટીના મ્હોંમાં દળણુ નાંખી બેઠે ફરી દળવા લાગ્યાં. મહારાજે ફરી દળવાની શરૂઆત કરી, એ જોઈ કેટલીક બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ પણુ ઘંટીના ખુંટાને હાથ લગાડી દળવા લાગતી હતી પણ, “ તમે કોઈ ઘંટીને હાથ લગાડશો નહીં અને કોઈ દળવા લાગશો નહીં. તમે તમારે જવ તમારે ઘેર, ” એમ મહારાજે પુષ્કળ કહ્યું, પરંતુ કોઈ સાંભળતું નથી એમ જોઈ છેવટે મહારાજ દળવાનું છોડી બારણા બહાર એકદમ આવ્યા. તો લોકો મહારાજને પગે ઝટોઝટ પડવા લાગ્યા. મહારાજે પણ તે વખતે શાંતપણે બધાંને પગે પડવા દીધાં, અને બધાંને જવા કહી મહારાજ ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં પોતાના મુકામ પર ગયા.

એક દિવસ મહારાજ ચિન્નાસ્વામીના ઘરની એમની કોટ-ડીમાં પરાજથી ભરેલા કોથળાની ગાદીપર જરા અઢેલી પડ્યા હતા. દહાડે બાર વાગ્યાનો વખત હતો. ઘણીખરી સ્ત્રીઓ પૂજા

માટે આવી હતી. તે બધાંની પૂજા થઈ રહી હતી; મહારાજ શાંત (સ્થિતિમાં બેઠા) હતા, અને ઉપદેશની કાંઈક પુરાણમાંની વાત કહેતા હતા. તે સ્ત્રીઓમાં બ્રાહ્મણની જનમીયાઈ નામની એક ઔશીસવાળાની સ્ત્રી હતી, પણ તે વિધવા હતી. તે રાજ મહારાજની પૂજા તથા દર્શન માટે આવતી. તે સ્વભાવે બહુ શાંત તથા ભક્તિમાન હોઈ બીજી સ્ત્રીઓ સાથે હળીમળી ન ચાલતી, કેમ સાથે ન બોલતાં મૌન ધારણ કરી, બીજી સ્ત્રીઓનો સમૂહ છોડી, એકલીજ એક બાજુએ બેસતી. મહારાજ વાત કહેતા હતા ત્યારે તે કોટડી બહાર એક બાજુએ બેસી સાંભળતી હતી, તેવામાં તેના હૃદયમાં જે હર્ષવ્રી પ્રેરણા થઈ હોય તે ખરી. મહારાજ બીજી ઘણીએ વખત નાગા ઉઘાડા રહેતા પણ આજે આવી સ્થિતિમાંજ તે બાજુએ એકદમ ઉઠી મહારાજની પૂજા કરી કરી સ્વસ્થ બેઠી. મહારાજે પછી તે દિવસે બધાંને બહાર કહાડી મૂક્યાં.

એક ગુરુવારે તેમના નહાવાના વખત પહેલાંજ મહારાજ ભાગુ મહારણીની ઝુંપડીમાં જઈ બેઠા હતા. દર ગુરુવારે મહારાજને બધાં નહવરાવે છે, એ તે ભાગુને બબર હોવાથી, તે મહારાજને કહેવા લાગી (તે મહારાજને “બાબા” કહેલી) બાબા, “બધાં તમોને નહવરાવે છે. તમો આજે મહારી ઝુંપડીમાં છો, મહને પણ તમને નહવરાવવાની ઘણી હોંસ છે, માટે આજ હું અહીંજ નહવરાવું છું. હું જાતે મહાર સ્ત્રી હોવાથી મહારાથી તે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓમાં ઘુસાય નહીં, અને હું મહારે ગરીબ હલકી બાતની મહને બ્રાહ્મણબોકો શેના પાસે આવવાદે? મહેં સરસ પાણી ગરમ કર્યું છે તો હું તમને અહીં ઝુંપડીમાંજ તેલ વગેરે ચોળી નહવરાવું છું. મહારી આટલી વિનંતી માન્ય કરો.” તેની ખરી ભક્તિ જોઈ મહારાજે તેનું કહેવું કબુલ કર્યું અને તે પ્રમાણે તેણે તરત તૈયારી કરી, શરીરે તેલ ચોળે છે એટલામાં લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસ વગેરે કેટલીક સ્ત્રીઓ મહારાજને નહવરાવવા માટે તેમને શોધતાં શોધતાં ભાગુની ઝુંપડીમાં આવ્યાં; તો ભાગુને હાથેજ મહારાજ નહાઈ લે છે એમ જોતાંજ, બધી સ્ત્રીઓ પણ પોતપોતાના નહવરાવાનો

સામાન અને ગરમ પાણીના હાંડા, ચરૂઓ, બાલ્લી (ડાલો) બધું ભાગુની ઝુંપડીમાંજ લઈ આવી અને ભાગુ શરીરે તેલ ચોળતી હતી છતાં બધી સ્ત્રીઓ પણ મહારાજને તેલ ચોળવા લાગી. તેલ ચોળતાં ચોળતાં લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓને મહારાજે કહ્યું, “લક્ષ્મી-બાઈ, આજે મહારા મનમાં ભાગુ પાસેજ સ્નાન કરાવી લેવાનું હતું; તેની ઘણા દિવસથી ઈચ્છા હતી અને મહુને પણ કાંઈ એવી બુદ્ધિ થઈ કે હું અહીંજ આવી બેઠો. ત્યારે તમારે બધી સ્ત્રીઓએ પાણી વગેરે લઈ આટલે દૂર શા માટે આવવું?”

સ્ત્રીઓ—“દર ગુરૂવારે તમને નહવરાવવા એવો અમારો નિશ્ચય છે. માટે તમો બીજે ગમે ત્યાં હો ત્યાં પણ અમો પાણી લાવશું.”

લક્ષ્મીબાઈ—“ઠીક થયું, તમો આજે ભાગુને હાથે સ્નાન કરી લીધું. અમારા કરતાં તેનું ભાગ્ય મહોટું છે. અમો તો હંમેશ નહવરાવીએ છીએજ.”

મહારાજ—“અરે લક્ષ્મીબાઈ, તે મહુને નહવરાવતી હતી તેમાં તમો શા માટે આવી લેખાં થઈ ગયાં? ગમે તે થાય તો પણ તે મહારણી તમો પ્રાક્ષણ સ્ત્રી. મહુને શું, પ્રાક્ષણ પણ સરખા અને મહાર પણ સરખાજ.”

લક્ષ્મીબાઈ—“અરે, તે મહારણી થઈ તેથી શું થયું? જેની પાસે તમો સ્નાન કરાવી લો, જેને ત્યાં આવી હંમેશ બેસો, તે શું હવે મહારણીજ રહી હશે? તમો તો આખા જગતને પાવન કરનાર છો. તેમાંએ, તેના ઘરમાં તમો પાણી ભરો છો, તેનાં અજીઠાં વાસણો ઘસો છો, તેનાં ધોવાનાં કપડાં ધુઓ છો, તેનું દળાણુ દળો છો; જેમ વિઠોબા જના બાઈને ઘેર તેનાં હરેક કામ કરતા હતા, તેમજ તમો આ ભગુને ઘેર કરો છો, તો તે શું હવે મહારણી રહી કે? તેનાં તો બેઉ કુળો તમોએ ઉદાર્યા. અમને તો એનો અધિકાર બહુ મહોટો હોય એમ દેખાય છે.

મહારાજ—“હા લક્ષ્મીબાઈ, તમો કહો છો તે પણ એક દષ્ટિ બિન્દુથી ખરુંજ હશે. આ ભાગુબાઈના વરનો કાંઈ પણ ઈશ્વર સાથે ઋણાનુબંધ હશે.

લક્ષ્મીબાઈ—“અરે, તમારા હાથમાં શું નથી ? તમારા સહ-વાસમાં મહારજ શું, કોઈપણ પવિત્ર યશે.”

મહારાજ—“લક્ષ્મીબાઈ, તમારાં આ'વાં બેલવાથી કોઈની પાસેથી સાંભળેલો શ્લોક અદ આવેછે તે હું તમને બોલી દેખાડું છું. તે તમને સમજશે.

ચાંદાલી જપ્તી વાપિ માતંગી ગણિકા તથા ।

પતિતાડપિ મહાસાધ્વી સત્સંગાત્પાવનેશ્વરી ॥

સમજ્યાં લક્ષ્મીબાઈ, ચાંદાળ જાતની, તેના કરતાં પણ હલકી કુત્રાંનાં માંસને ખાનાર જાતીની, તેમજ મહાર કસાઈ, ગણિકા એટલે વેશ્યા, ઉપરાંત બીજાં કોઈપણ જે પોતાના દુષ્ટ કર્મથી જન્મો જન્મ પતિત છે તેમને બધાંને જો સત્સંગતિ મળે (ધાય) તો તે ગમે તેટલી અપવિત્ર હોય તોપણ તેને મહાસાધ્વી સમજવી. તે પોતે પવિત્ર બની જગતને પણ પાવન કરનારી બની તે ઈશ્વરની ઈશ્વરી બને છે. એવો સત્સંગનો મહિમા છે.”

લક્ષ્મીબાઈ—“ત્યારે હવે આ તમે કહ્યું, એ ઉપરથી ભાણુ શું મહારણ રહી ? અમારાં જેવાં સુદ્ધાં તેના યોગથી (સહવાસથી) પવિત્ર યશે.”

મહારાજ—“લક્ષ્મીબાઈ, એ કેતી, બધું પોતાનાં મનપ્સ છે. મને માન્યું તો બધું પવિત્ર છે. નહીં તો કેટલુંએ પવિત્રપણું અને પ્રાદ્વિજ્ઞાનું સ્કોળું હોય તોપણ તે કાંઈ કામદો આપતું નથી.

एवं कैसेरे सोबळें । शिवता होतसे विटाळे ॥

(એવું કે'વુંરે સ્કોળું । અડતાં અલડાયે એવું ॥)

અહો, લક્ષ્મીબાઈ હવે આટોપો જલદી જલદી. બહુ ધર્મ આ બડબડ.”

આ'વી રીતે મહારાજ અને સ્ત્રીઓ વાત કરતાં હતાં અંબે મહારાજને તેલ ચાળે છે એટલામાં એક અતિથય વૃદ્ધ નબળી ડોસી ભાણુની ઝુંપડી સામેથી જતી હતી. તેની આંખે દેખાતું નહોતું તેથી તેની સાથે તેના ઘરમાંનું કોઈક નહાતું સમત આઠ

વર્ષનું છોકરું તેના હાથ ઝાલી આવતું હતું. તેના સરીરે કદી પાણી ભેરું નહોતું. માથાના વાળની લટો (દીનેટો) બાઝી ગઈ હતી અને જૂથો પાણી ખૂબ થઈ હતી. પહેરવાનું લૂગકું ફાટ્યું ત્રુટ્યું ચીથરા જેવું થઈ ગયું હતું. મેલાં થઈ ગયેલાં લૂગડાંને અનેક થીંગડાં મારેલાં એવી તે ડાસી હાથમાં લાકડી લઈ ટેકતી ટેકતી તે ઝુંપડી આગળથી જતાં જતાં તે “આંધણી લીખારડીને કોઈ કાંઈ નાંખેરે બાઈ,” બોલી લીખ માંગતી જતી હતી, તેને ભેંઠ મહારાજ લક્ષ્મીબાઈ વગેરે બધી સ્ત્રીઓને—“તે લીખારડી વૃદ્ધાવસ્થાથી અશક્ત બનેલી લીખ માંગતી બચ છે. કેટલાંયે વર્ષોથી તેને શરીરે પાણી નથી લાગતું, તેનાં આથાને કદી તેલની વાસ પાણી નહીં લાગી હોય. તેના લૂગડાં પણ કે’વાં ફાટીને ચીંદરડાં થઈ ગયેલાં દેખાય છે. આજે ગુરૂવારનો દિવસ, સાક્ષાત્ દત્તાત્રેયજી તે ડાંગીના રૂપમાં દર્શન આપવા નહીં આવ્યા હોય એમ શા ઉપરથી? મહારે જરૂર નથી છતાં તમે આટલી બધી સ્ત્રીઓ કાંયે તેટલું તેલ ચોળો છો અને મહારે તો તમારી પાસે આ બધું કરાવી લેવાનો કંટાળો આવે છે, પણ ના પ્રજાને કરાવી લેવું પડે છે. પરંતુ પછી તો બિચારી ડાસી, તેને જો તેલ ચોળી નહવરાવી હોય તો સાક્ષાત્ દત્તાત્રેયનેજ નહવરાવ્યા જેવું થયેને? હું તો શું? હું તો હંમેશા હુંજ. પરંતુ તેને જો નહવરાવે આવે ગુરૂવારને દિવસે તો કેટલું (બધું) પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય?” એમ કહેતાંજ લક્ષ્મીબાઈ ખાસતીસ મહાસજ્જને કહેવા લાગ્યાં, “ત્યારે એને હાંક માડું કે? અમે તેને નહવસવીએ છીએ.”

મહારાજ—“હું શું કામ કરું? મહારા જીવમાં તે ડાસીને રૂપે દત્તાત્રેયની સ્વારી હોવી ભેંઠએ એમ થયું, એમ મહારા લક્ષ્મમાં આવ્યું, તેથી હું સહજ બોલ્યો કે આ’વા ગરીબોની જો કાંઈ સંભાળ લો તો તે પરમેશ્વરને પહોંચે છે. એમ અમે નહાન-પણમાં સાંભળ્યું છે તેથી સહેજ બોલ્યો.”

લક્ષ્મીબાઈ—“ના, ના, તમે કહેવા હો તો અમે તેને ખૂમ પાડીએ?”

મહારાજ—“તમને ફાવે તો હાંક મારો. હું તમારા પુણ્યમાં શું કામ નડતર રૂપ થાઉં? પણ હું કહું છું તેથી ના કરશો.”

લક્ષ્મીબાઈ—હું તો મહારે તેને બોલાવું છું, બિચારી વાતમાંને વાતમાં જ દૂર જતી રહેશે. એમ કહી લક્ષ્મીબાઈએ ઝુંપડીની બહાર જઈ, તે ડાસી પચીસ ત્રીસ પગલાં દૂર ગઈ હતી તોપણ તેની પાછળ પાછળ જઈ, તેને બોલાવી આણી. મહારાજને ન્હવરાવવાનું બંધ રાખી તેને જ ન્હવરાવવાની તૈયારી ચાલી. પછી બધી સ્ત્રીઓએ મળી તેના માથામાં તથા શરીર ઉપર તેલ ચીકાબગી લગાડી (ચાળી) તેના વાળ ઓળી ખૂબ દિવસનો મેલ લેગો થયો હતો તેપણ બધી સ્ત્રીઓએ મળી કહાડી નાંખી તેને સ્વચ્છ સ્નાન કરાવ્યું, તેની સાથે છોકરું હતું તેને પણ ન્હવરાવ્યું અને ડાસીને માટે ઘેરથી સાડી આણી તેને સરસ નવી સાડી પહેરવા આપી, તથા ઓળી આપી; તે છોકરાને પણ ઘોતીડે તથા કંઈ કપડાં આપ્યાં. પછી તે ડાસી અને છોકરાંને સરસ સોના જેવી ઉન્હી ઉન્હી ખિચડી ધી ખવરાવ્યાં અને પછી તેમને રવાના કર્યા એટલે તે એની મેળે જવા લાગી.

મહારાજ:—તમે તેનું બધું કર્યું પરંતુ એકાદો પૈસો દક્ષિણ તરીકે ન આપ્યો. તેથી કોઈ પાસે તે હતો તે આપવા માટે ઝુંપડી બહાર જઈ જુએછે તો તે ડાસી તથા છોકરો ક્યાંઈ દેખાયાં નહીં. પુષ્કળ જગ્યાએ જોયું અને બધાં કહેવા લાગ્યાં, “આટલી ચાર પાંચ મિનીટમાં ક્યાં ગઈ? તેને જોસમાં ચાલવાની શક્તિ નહોતી. ઠીક, આનુબાનુએ બીજો આડો રસ્તો પણ નહોતો કે તે આડે (બાનુને) રસ્તે તે બીજી બાનુએ નીકળી ગઈ હોય, માટે એમ પણ નહોય. રસ્તો સીધો હોઈ ખુદ્દું મેદાન હતું. પાંચ મિનીટમાં એકદમ તે દેખાતી કેવી રીતે બંધ થઈ ગઈ એનું બધાંને આશ્ચર્ય થયું. આ વાતનો ખુમારો આખે ગામ થયો.

મહારાજ—“જુઓ હું મહેં કહું તેમજ થયું. તેણીને રૂપે દત્તાત્રયજ હતા. આજ તમે સ્ત્રીઓનાં નશીબ મ્હોટાં કે તમારે હાથે ન્હવરાવવાનું ખવરાવવાનું બન્યું.”

પછી મહારાજને હંમેશ પ્રમાણે તેમણે નહવરાવ્યા, અને થોડે વખતે મહારાજ બધી સ્ત્રીઓને જવા કહી ફરવા ગયા.

આ પ્રમાણે સુમારે ત્રણ મહિના ખડગપુર આવી ચિન્નાસ્વામીના ઘરમાં થયા તે દરમ્યાન ઉપર પ્રમાણે અને તે ઉપરાંત પણ ઘણીએ જાતની જુદી જુદી રીતની મહારાજથી લીલા થતી હતી. પછી ધીમે ધીમે મહારાજના મનમાં શું આવ્યું તે કોણ જાણે? તેમણે ચિન્નાસ્વામીને ઘેર રહેવાનું સુવાનું ખેસવાનું વગેરે બંધ કર્યું અને લાગુ મહારણીની ઝૂંપડીમાંજ તે રહેવા આવ્યા.

પ્રકરણ સોળમું.

લાગુની ઝૂંપડીમાં.

લાગુ મહારણીની ઝૂંપડી ચારે બાજુથી પડી તુટી ગયેલી હોઈ ચારે બાજુએ ભીંત વા વાડ કાંઈજ નહોતું તેથી બધું ખુલ્લુંજ હતું. ઠંડીના દિવસો હોવાથી ચારે બાજુથી ઠંડી તથા પવન સડસડાટ અંદર ઘુસતાં તેથી લાગુના વર નામદેવે કાઢ્યા તુલ્યા કોથળા અને કેટલાક સાદડીના ટુકડા બાંધી ગમે તેમ કરી તેને વિશ્રાંતિ માટે એક જગ્યા બનાવી અને તેમાં ઠંડી માટે નામદેવ મહોટા પથરીઆ કોલસા લાવી સંધ્યાકાળથી મહારાજ આગળ સળગાવી આખી રાત્રી દેવતા રાખતો. એણે મહારાજને એક કોથળો આપ્યો હતો તે કોથળા ઉપર મહારાજ પોતાના શરીર ઉપરનો કોથળો ઓઢી પડી રહેતા. ચિન્નાસ્વામીનું ઘર છોડ્યાં પછી ચિન્નાસ્વામીને બહુજ ખરાબ (ખોટું) લાગ્યું અને સુવર્ણાને પણ બહુ ખરાબ લાગ્યું- પછી ચિન્નાસ્વામીએ આવી મહારાજની પ્રાર્થના કરી “મહારાજ ઘેર ચાલો” વગેરે કહી ખૂબ આગ્રહ કર્યો પરંતુ મહારાજે તેમને સ્ત્રીધી સમજાવતીની વાતો કહી, “હાલ મહારે આ ઝૂંપડીમાંજ રહેવાની જરૂર છે, તેથી મહને હાલ અહીંજ રહેવા દો,” એમ કહ્યું. ચિન્નાસ્વામીએ કહ્યું, અહીં ઠંડી તથા પવન બહુ છે માટે પાથરવા ઓઢવાને ખૂંકેટ લાવી

આપું છું, પરાણ ભરી ગાદલું બનાવ્યું છે તે લાવી આપું છું.” પરંતુ “અહીં કંઈજ લાવતા નહીં,” એમ મહારાજે સ્પષ્ટ કહ્યું, તેથી ચિન્નાસ્વામીનો ઇલાજ સ્થો નહીં. પરંતુ રોજ સહવારમાંજ સુવર્ણ પોતાના નિયમ પ્રમાણે મહારાજને મ્હોં ધોવા માટે બાલકી ભરી ઉનું પાણી લઈ આવતી. મહારાજ પણ તે ઝુંપડીમાંજ શૌચ વિધિ કરી પોતાને હાથેજ હંમેશ પ્રમાણે નાગી ઉઘાડી સ્થિતિ-માંજ તે મેલું બહાર નાંખવા જતા અને સુવર્ણએ આણેલું પાણી લઈ સુવર્ણજ પોતાને હાથે મહારાજના હાથ પગ ધોઈ, મ્હોં ધોવાનું કામ કરતી. મહારાજ પોતાને હાથે લહેર આવે તો ફક્ત દાંત, જીભ ઘસતા. બાકીનું બધું સુવર્ણએજ કરવાનું. પણ કોઈ કોઈ વખત મહારાજની લહેર ન હોય તો તે આણેલું પાણી ન લેતાં તે ફેંકી દેઈ તેને કહાડી મૂકતા અને “હું ઢગરાં નથી ધોવાનો, મ્હોં નથી ધોવાનો, શા માટે રોજ આવે છે ?” વગેરે કહી ગાળ દેતા. થોડે વખતે ફરી શાંત પણ થઈ જતા. સંધ્યાકાળની વખતે હંમેશ પ્રમાણે સુવર્ણ મહારાજને ખાવા માટે તાજે નૈવેદ્ય પણ કરી લઈ આવતી. મહારાજ તેને ઘણીએ વખત ગુસ્સે થઈ કહાડી પણ મૂકતા, કોઈ કોઈ વખત તેને મારતા પણ હતા. પરંતુ તેણી સહવારે મ્હોં ધોવાનું પાણી લાવી મ્હોં ધોવાનો, મહારાજ માટે કોફી લાવવાનો, અને સંધ્યાકાળે નૈવેદ્ય લાવવા વગેરેના નિયમો ચાલુજ રાખતી; મહારાજ તેનો ઉપયોગ કરે અથવા ન કરે, ગાળ દઈ મારી કહાડી મૂકે અથવા ગમે તેવી સ્થિતિમાં હોય, તે પોતાના નિયમમાં ખંડ (લંગાણ) પડવા દેતી નહીં. કોઈ કોઈ વખત મહારાજનું મેલું નાંખી આવવાનું કામ પણ સુવર્ણ કરતી. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ જમીન પર ઝાડે ફરવા બેસતા. સુવર્ણ, પતરું કાગળ વગેરે કાંઈ હાથમાં લીધાં શિવાય પોતાને હાથેજ તે ઓસારી, ભરી બહાર નાંખતી. એવી રીતે તેણે એક નિષ્ઠાથી ખૂબ દિવસ મહારાજની સેવા કરી.

મહારાજ ભાગુની ઝુંપડીમાં રહેવા ગયા, તેથી બીજાં સ્ત્રી પુરુષો પણ, પૂજા, નૈવેદ્ય, દર્શન માટે તે ભાગુ મહારણીની ઝુંપડીમાં લેગા થતા. દિવસે દિવસે મહારાજના દર્શન માટે

લોકોની ગઈ વધારે ને વધારે વધતીજ ગઈ. મહારાજ લહેરમાં હોય તો બધાને આવવા દઈ તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે તે જે કરે તે તે કરાવી પણ લેતા, અને કોઈ કોઈ વખત બધાને ફાવે તેવી જાણો દઈ, સ્ત્રી હોય કે પુરુષ હોય તેને મારપીટ કરી કહાડી પણ મૂકતા. કોઈ કોઈ વખત આખો દિવસ ફાવે ત્યાં કામ વગેરે કરવામાં એ બહારના બહાર પણ રહેતા.

આ અરસામાં બહુગુરમાં, નર્મદા કિનારે પવની નામનું ગામ છે તે ગામના એક નામાંકિત મોટા વિદ્વાન હરિદાસ આવ્યા હતા. તે ગામમાં રામ મંદિરમાં રોજ તેમનું કીર્તન થતું હતું એ વાત મહારાજને ખબર નહોતી. એક દિવસે ત્રીજે પહેરે કેટલાક લોકો સાથે તે હરિદાસ, મહારાજના દર્શન માટે લાગુની ઝુંપડીમાં આવ્યા. તે વખતે મહારાજ એકલાજ નાગી ઉઘાડી સ્થિતિમાં ખુલ્લી જમીન ઉપર આજોટતા પડ્યા હતા. આ'વી સ્થિતિમાં ઝુંપડીમાં પેસી હરિદાસ વગેરે બધા મહારાજને ડોકું નીચે મૂકી નમસ્કાર કરી બેઠા હતા. મહારાજે હરિદાસને પહેલાં ક્યાંઈ જોયા નહોતા અને તે હરિદાસ છે એ પણ ખબર નહોતી. મહારાજે હરિદાસ તરફ જોઈ—“ કેમ છો વૈદ્ય-રાજ, ઠીક છોને ? લોકોને ઔષધ આપી રોગ દૂર કરવાની ચિન્તા રાખો છોજ ને ? તમારી પાસે માત્ર ચૂર્ણ ગોળી ગોળી વગેરે ઔષધો તમો ન રાખતાં ફક્ત ભવરોગની માત્રાઓ તમારી પાસે ખૂબ ભરી છે તે તેનો ઉપયોગ લોકો માટે કરો છો ને ? ” હરિદાસ પણ મહારાજનાં કહેવાનો ભાવર્થ સમજી પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ આપતા બોલ્યા, “ હા મહારાજ આપના જેવાનાં સામર્થ્યનો આધાર લઈ રોગ પરિહારનો જે ઉપાય કરવો જોઈએ, તે કર્યજ કરું છું. ” આ'વી રીતે તે સમયને અનુસરી હરિદાસનું અને મહારાજનું થોડો વખત બોલવું થયાં પછી મહારાજના કહ્યાંથી હરિદાસ વગેરે લોકો ગયા.

પછી બે અઢર દિવસે રવીવાર આવ્યો તો રજાનો દિવસ હતો તેથી હરિદાસનું કીર્તન હહાડે આર વાગે ગામમાં રામના

મંદિરમાં શરૂ કર્યું હતું. બધા લોકોની અને હરિદાસની પણ પહેલેથીજ બહુ ઈચ્છા હતી કે મહારાજે કીર્તન માટે આવવું. પરંતુ મહારાજ આગળ જઈ કીર્તનમાં આવવાનું કહેવાની કોઈની હિમ્મત ચાલતી નહીં. ઘણાખરા લોકોની મહારાજ એ-એક પૂર્ણ પરબ્રહ્મ અવલિયા પુરૂષ છે, એવી ખાત્રી થઈ ગઈ હતી અને હરિદાસની તો મહારાજને જોતાંજ એમની ઉપર પૂર્ણનિષ્ઠા તથા ભક્તિ રહેાંટી હતી, વળી હરિદાસ પોતાના કીર્તનમાં અને તે શિવાય પણ કહેતા હતા કે મહારાજની બાલવત્, ઉન્મત્ત, પિશાચ્યવત્ એ વાક્ય પ્રમાણે સ્થિતિ હોઈ તેઓ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ સાક્ષાત્ પરમેશ્વરી અવતારજ છે. હરિદાસ બુઝા પેઢાંત શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતા તેથી મહારાજની સ્થિતિ તેમના શાસ્ત્રનાં અનેક પ્રકારના તત્ત્વવેત્તાઓના વાક્યને અનુસરી બરોબર અક્ષરશઃ મળતી આવતી હોવાથી તે મહારાજનાં અતિશય મહત્ત્વનું વર્ણન કરતા. એવી વિભૂતિ થોડો વખત પણ કીર્તનમાં આવી એસે એવી બધાંની ઈચ્છા હતી, પરંતુ કહેવા જાય કોણ ? અને તે આવશે કે નહીં ? બોલાવવા જનારને ગાળો દઈ કહાડી મૂકે તો શું ? એવા વિચારોથી કોઈની હિમ્મત થતી નહીં. એક બે જણા મહામુશ્કેલીથી તૈયાર થઈ મહારાજને બોલાવવા આવ્યા. મહારાજને હરસનો રોગ હોવાથી, ઝૂંપડીની બહાર, પાસેજ કચરા નાંખવાના એક ખાડમાં ઉંકરડો હતો ત્યાં મહારાજ નાગાઉઘાડજ બેઠા હતા. મહારાજ ઝાટે બેઠા છે એ જોઈ તે બોલાવવા ગયેલા માણસે આગળ જવું કે ન જવું એ વિચારમાં મહારાજ-પાસે હંમેશ મિરા રહેતીજ-મિરાને નિશાની કરી બોલાવી લીધી અને તેની મારફતે મહારાજને કીર્તનમાં આવવા માટે સૂચવ્યું. મહારાજે મિરાને કહ્યું કે, “ જાડાની જગ્યાએ ખૂબ દુઃખ છે. તે શૌચ માટે બેઠા છે માટે તે કાંઈ નથી આવવાના એમ કહી દે. ” તે પ્રમાણે મિરાએ જઈને કહ્યું. બોલાવવા આવેલા માણસ પણ આ સાંભળી વધારે પંચાત ન કરતાં ચાલ્યો ગયો. કીર્તને આવેલા લોકોનાં તથા હરિદાસ બુઝાનાં મન, મહારાજ આવતા નથી જાણી ખાટાં થયાં. પરંતુ ફરી થોડા વખત પછી, મહારાજનું

જોઈએ તો કામ થઈ રહ્યું હોય તો, ફરી એક વખત કોઈએ પણ બોલાવવા જઈ જોવું એવા વિચાર કરી, ફરી મહારાજપર વધારે ભક્તિ રાખનાર, મહારાજ જેમનું સાંભળે એવા એક શિવરામ-ચંત નામના ગૃહસ્થને ફરી મહારાજને ત્યાં બોલાવવા મોકલ્યા. છતાં હજીએ મહારાજ દિશાએજ બેઠા હતા. તે આવેલા ગૃહસ્થ બહીષાં શિવાય મહારાજ પાસે (જઈ) હાથ જોડી ઉભા રહ્યા અને કીર્તને આવવા માટે તેમને વિનંતી કરી. મહારાજે કહ્યું, “તમે જુઓ હું કેમ હધું છું તે. કેવું જોર કરી કરાંજું છું પણ તે જાડાને બહાર આવવાની ઇચ્છા થતી નથી અને કેવું થોડું થોડું લોહી બહાર પડી રહ્યું છે. ઠીક થયું તમે આવ્યા. જોઈ લો મહારી હધવાની રીત પણ. તે જાડાની ઇચ્છા નથી ને કે હું કીર્તનમાં આવું.” એ ઉપરથી તે ગૃહસ્થે કહ્યું, “મહારાજ, કીર્તનમાં ચાલો. બધા લોકોને અને હરિદાસ બુઆને પણ આપ કીર્તનમાં થોડો વખત પણ આવશો એવી બહુ આશા છે. અમે બધા આપના ભક્ત છીએ; આપ આશા પૂર્ણ નહીં કરો તો કોણ કરશે ?” વગેરે તેની આજીજી સાંભળી મહારાજ બોલ્યા, “ઠીક, હવે તમારી ખાતર જોઈં છું. હધી રહ્યાં પછી પરમેશ્વર જેવી બુદ્ધિ આપશે તે પ્રમાણે કરીશ.” “નહીં મહારાજ, હું એજ ભરોસા ઉપર જોઈં છું, અને મહારાજ આવે છે એમ બધાને કહું છું.” એટલામાં મિરા બોલી, “મહારાજ, આટલી બધી બધાંની આશા છે તો ચાલોને ?” મહારાજે તે ગૃહસ્થને કહ્યું, “ચાલો તમે આગળ. હું જોઈં છું આવવાનું ધોરણ.” તે ગૃહસ્થે મિરા તરફ જોઈ ગમે તેમ કરી મહારાજને લઈ આવવા માટે ઇશારો કર્યો અને ચાલતા થયા. પછી થોડા વખતમાંજ મહારાજનું જાડાનું કામ પૂરું થયાં પછી મહારાજે મિરાને કહ્યું, “મિરા, કેમ ? આવેછે કે ? મિરા બોલી, “બિચારા બે વખત આવી લોકો બોલાવી ગયા. તે લોકો વાટ જોઈ રહ્યા હશે માટે જવુંજ જોઈએ.” પછી મહારાજ તરતજ નીકળ્યા. મિરાએ મહારાજનો હાથ પકડ્યો અને બેઠે જણાં જવા લાગ્યાં, મહારાજ એમની મેળે “ઓમા ઓમા,” આખે રસ્તે કરતા કરતા હુંકારા મારતા

મારતા એકવાર દેવળ સુધી ગયા. તે રામના દેવળની અંદર દેવની સામે હરિદાસ બુઆનું કીર્તન શરૂ થયું હતું. મહારાજ દેવળમાં જવાનો જે દરવાજો હતો તે દરવાજા પાસે ગયા કે તરતજ અંદરના બધા લોકોને મહારાજને આવ્યા જોઈ ખૂબ આનંદ થયો અને તે દેખાડવામાં આવ્યો. હરિદાસ બુઆને પણ ખૂબ આનંદ થયો. શ્રોતા મંડળીમાં બેસવાની મહારાજ માટે વ્યવસ્થા કરી હતી. પરંતુ અંદર ન જતાં તે મિરાને લઈ દરવાજા બહાર ઉભર પાસેજ બેઠા. હરિદાસ બુઆના કીર્તનમાં ખૂબ રંગ જામ્યો હતો. મહારાજને આવેલા જોઈ હરિદાસબુઆ સત્પુરૂષના મહિમાનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. તે હરિદાસબુઆ પહેલેથીજ વિદ્વાન, તેમાં તેમની વાણી રસાળ હોઈ, વિષય પ્રતિપાદન કરવાની તેમની શૈલી (રીત) બહુ સારી હતી તથા શ્રોતાનાં મન તદ્દલીન થઈ જતાં. આવી રીતે તેમનું કીર્તન ચાલું હતું તે વખતે મહારાજની આંખો પ્રેમાકૃતી ભરાઈ આવી તે એક સરખા દડદડ આંચું પાડી રડવા લાગ્યા. રડવાનું ખાળવાને ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તે રોકાયું નહીં. મહારાજનું જોઈ મિરા પણ રડવા લાગી. અંદર બેઠેલા લોકોની પણ આંખોમાંથી પાણી નીકળવા લાગ્યું અને હરિદાસબુઆનો કંઠ પણ, મહારાજનાં લક્ષિત પ્રેમને દેખાવ જોઈ સફળદિત થયો, આંખો ભરાઈ આવી અને આ સ્થિતિમાંજ પ્રેમ આનંદમાં કીર્તન ચાલતું હતું. આશરે અર્ધ કલાક મહારાજ તે કીર્તન સાંભળતા હતા તથા રડતા પણ હતાજ. પછી અર્ધ કલાક પછી મહારાજ એકદમ ઉઠ્યા અને રડતાં રડતાં, કીર્તને આવનારા લોકોના દરવાજાથી કેટલેક દૂર ખૂબ બેઠા તથા બુટો પડ્યા હતાં, ત્યાં જઈ હાથમાં, આવી તે સ્ત્રીપર લઈ એકદમ દેવળમાં પેઠા અને પોતાના હાથમાંની સ્ત્રીપરવડે તે હરિદાસ બુઆની સામે જઈ તે હરિદાસ બુઆને કપાળ ઉપર ત્રણ વખત માર્યા અને કાંચે તેવી ગાળો દઈ, તે સ્ત્રીપર તેની સામેજ નાંખી, કાંઈક રડતા રડતા, કાંઈક આંખો દેતા, મહારાજ દેવળની બહાર નીકળી ચાલતા થયા. મિરા પણ તેમની પાછળ પાછળ ગઈ. મહારાજ દરવાજા બહાર નીકળ્યા કે તરતજ હરિદાસબુઆ સહિત બધા

લોકોએ મહારાજના નામનો મ્હોટેથી જયજયકાર કર્યો. પછી ફરી હરિદાસજીઆનું કીર્તન ચાલુ થયું, અને બધાને એમ લાગ્યું કે આજે બહુજ મ્હોટો સુદિન (સારો દિવસ) કે હરિદાસ જીઆ ઉપર એવા અવલિયા મહાપુરૂષની પૂર્ણ કૃપા થઈ પ્રસાદ મળ્યો. હરિદાસ જીઆને પણ ખૂબજ આનંદ ઉપજી આંખ વાટે આનંદાશ્રુ પાડતા તે કહેવા લાગ્યા. “આજે હું બહુ લાગ્યશાળી બન્યો. હવે પછી મહારા અંતઃકરણની વૃત્તિ બદલાઈ ઇશ્વરી જ્ઞાન મ્હને પૂરેપૂરું થશે એવી મહારી પૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ. પૂર્ણ પરબ્રહ્મ રૂપજ મહારાજ, જેમનો જગતના કલ્યાણ માટે અવતાર હોઈ, જેમણે પોતાના શરીરનો તથા જીવનો ફાવે તેવાં કષ્ટ કરી તદ્દન નાશ કરી નાંખ્યો તમણે તમની સ્થિતિ ઉપરથી આજ સુધીમાં બહુ કડક તપશ્ચર્યા કરી હોવી જોઈએ, તે શેના માંદા ? જગતમાં માંદગીનો ડાળ દેખાડી, બહારથી પિશાચ્ય વૃત્તિ પણ અંદરથી શાણા એવા પૂર્ણ બ્રહ્મજ્ઞાની મહાપુરૂષને હાથે, મહારાં માથાં તથા કપાળ ઉપર ત્રણ વખત જોડાનો પ્રહાર થયો, તેને લીધે આજે હું બહુ લાગ્યશાળી બન્યો. મહારાં પ્રારબ્ધનો ક્ષય થયો. મહારાં બધાં કુળો ઉદ્ધરી ગયાં, એવી મહારી ખાત્રી થઈ ગઈ. એની પ્રતીતિ (એની ખાત્રી, એનો અનુભવ) થોડા દિવસમાંજ મહારે વિષે લોકોના અનુભવમાં આવશે, એમ પણ મ્હને લાગે છે. આજથી મહારાજ મહારા સદ્ગુરૂજ થયા અને હું તેમનો દાસાનુદાસ થયો એમ સમજું છું. તેમનીજ પ્રેરણાથી આજથી હું એવો નિશ્ચય કરું છું કે કીર્તન માટે કોઈ પણ પ્રકારના પૈસા લેવા નહીં અને તેમનીજ કામગિરી તરીકે કીર્તનને રૂપે લોકોને સન્માર્ગ, ભક્તિમાર્ગ ફક્ત દેખાડતો રહીશ. એમ કહી હરિદાસજીઆએ આગળનું (બાકીનું) કીર્તન ચલાવી થોડા વખતમાં તે પૂરું કર્યું. ત્યારથી તેઓ પૈસા ન લેતાં ગામે ગામ કીર્તન કરેજે. પછી કેટલાક દિવસ ગયાં પછી-પૂર્ણ બ્રહ્મપદે પહોંચેલા મહારાજનો હરિદાસજીઆ ઉપર ભર કીર્તનમાં થયેલો કૃપા પ્રસાદ તે શું ફાગટ બીધ-તેનું પરિણામ હરિદાસજીઆ ઉપર પૂરેપૂરું થઈ તેમણે પ્રથમ પોતાના વર્ણશ્રમ ધર્મને અનુસરી અગ્નિ હોત્ર લીધું અને

ગાણપત્ય વ્રત પણ સ્વીકાર્યું. પછી પછી તો એમનામાં એટલો જાણો વિચિત્ર ફેર થઈ ગયો કે જાણ લોકો, સંસાર પ્રપંચ તુચ્છ લાગી, તેમના સ્ત્રી છોકરાં વિદ્યમાન હતાં છતાં પણ ઘરખાર વગેરે બધી ઐહિક સુખની બાબત એમની છુટી જઈ તેમણે સંન્યાસાશ્રમ લીધો અને નિરંતર ભજન પૂજનમાં, મુદ્ગલ પુરાણનાં પારાયણમાં કાલ નિર્ગમન કરી (કહાડી) વેદાંત શાસ્ત્રમાં તેમની બુદ્ધિ સારીજ હોવાથી રાત દહાડો આત્માનાત્મ વિચારમાં મગ્ન રહેછે. ઉપરાંત પ્રસંગોપાત લોકોમાં સદુપદેશ પણ કરેછે. સંન્યાસ લીધો ત્યારથી તેઓ મંગલમૂર્તિનાં નામથી હાલ પ્રસિદ્ધ છે. મહારાજનો પછી સાકોરી ગામમાં મુકામ થયાંથી સ્વામી મંગલમૂર્તિ પણ સાકોરી મહારાજના સહવાસ માટે બે ત્રણ વખત આવ્યા હતા. એક વખતે પુષ્કળ મહિના રહી મહારાજ આગળ મુદ્ગલ પુરાણનું પારાયણ વગેરે કરતા હતા.

પછી કેટલાક દિવસો સુધી હરિદાસબુઆ ખડગપુરના રામ-મંદિરમાં કીર્તન કરતા રહ્યા અને જાણ લોકો સાથે વચ્ચે વચ્ચે મહારાજની ભાગુની ઝૂંપડીમાં આવતા હતા. હરિદાસબુઆ સરસ રીતે મર્મ સમજનારા હોઈ સત્પુરૂષનાં ચિન્હો તેમને પૂરેપૂરાં ખબર હોવાથી તેમણે બધાંને કહી મૂક્યું કે, “મહારાજ એ પૂર્ણ જીવનમુક્તિ સ્થિતિમાં હોઈ તેમના મ્હોંમાંથી જે શબ્દો નીકળે છે તે જાણ ઉપનિષદોના વાક્યોની બરોબરીના છે. તેથી તેમના શબ્દો ફોગટ ન જાય તે માટે બને ત્યાં સુધી બોલેબોલ ટીપી (લખી) રાખતા જાવ અને રોજ તેમનું જેવું જેવું આચરણ દેખાય વા જે જે કાંઈ એઓ કરે વગેરે તની બધાંની રોજની ડાયરી રાખતા જાવ. એ બધું ભવિષ્યમાં જગતને ઉપ-યોગી થઈ પડશે.” એમ કહ્યાથી ખાસનીએ રોજ તે લખવાનું કામ શરૂ કર્યું.

મહારાજ ભાગુ મહારણીની ઝૂંપડીમાંજ રહેવા લાગ્યા તેથી ત્યાંજ એમની સામે એકવાર કીર્તન થાય એવી બધાંએ મહારાજને ઇચ્છા દર્શાવી, પરંતુ મહારાજે તે વાતની ના પાડી.

“ગામમાં દેવળમાં કરોછો તેજ ઠીક,” એમ મહારાજે કહ્યું તેથી લોકોનો કાંઈ ઇલાજ રહ્યો નહીં. મહારાજ હંમેશા પ્રમાણે તેમને ફાવે ત્યાં જઈ મહેનતનાં ગમે તેવાં કામો હંમેશાં કર્યાજ કરતા. ક્યાંઈ કામ નજ મળે તો, ગમે તે ગલીમાં જઈ, પાછળની ગલીમાં કોઈ છે કે નહીં તે જોઈ, જાજરનો એકાદો ખાલી ડબ્બો હોય તેમાં બીજાં જાજરમાંનું જે થોડું થોડું હોય તે બધું કાલવી (ખાલી કરી) એકજ ડબ્બો ભરી રાખતા. એક વખત મહારાજ ફરતા ફરતા ત્યાંના દવાખાનાની બાબુએથી આવ્યા. ત્યાં દર્દી-ઓને રાખવા માટે કેટલીક ખોલીઓ બાંધી રાખી હતી. તે ખોલીઓમાં કોઈ દર્દી (રોગી) નહોતો અને તેને તાળાં માર્યા હતાં. તેની બહારનો વરંડો (ખુલ્લો ઓટલો) ગંદી સ્થિતિમાં હોઈ તેની બધી જગ્યા ઉખડી ગઈ હતી. એવી આ ખોલીમાંની એકનાં બારણાંની એક બાબુએ તે ગંદી જગ્યામાંજ શરીરપર ફક્ત કંતાણનો ટુકડો લઈ મહારાજ પડી રહ્યા હતા. બપોરે બે વાગ્યાનો સુમાર હતો. તે વખતે તે દવાખાનાના ડોક્ટરસાહેબ જમી ખાઈ, પાંચ છ સ્નેહીઓને સાથે લઈ, મહારાજ જે ખોલીની બાબુમાં પડ્યા હતા તેજ ખોલીનું તાળું ઉઘાડી અંદર જવા માટે આવ્યા. કોઈ રોગી ન હોવાથી, તે ખોલીમાં બીજાનું વગેરે નાંખ્યું હોઈ ડોક્ટરસાહેબ અને તેમનાં સ્નેહી મંડળને પાનાં વગેરે રમતો રમી ગમ્મતમાં વખત પસાર કરવા માટે તે ખોલી રાખી મૂકી હતી. તે પ્રમાણે તે લોકો આવ્યા. તે બધા લોકો બંગાલી હતા. તેમને દેવ, ભાવ ભક્તિ વગેરે કાંઈ નહોતાં. તે મહારાજને એક પાગલ (ગાંડો) સમજતા અને મૂર્ખ લોકો તેમને છંદે લાગ્યા છે એમ ધારતા હતા. દવાખાનાની પાછળના ભાગમાં, મુખ્ય દવાખાનાથી કેટલાક અંતર ઉપર, ખુલ્લા મેદાનમાં તે ખોલીઓ બીજા મકાનથી અલગ હતી. તેથી મહારાજ ખોતાના તરફથી દવાખાનાની બાબુએ કોઈને હરકત થશે નહીં એમ ધારી સ્વસ્થ પડ્યા હતા. તેમને જોઈ ડોક્ટર મહોટેથી ધમકાવી બોલ્યા, “ઓ પાગલ, આ શું પડી રહેવાની જગ્યા છે કે ?” મહારાજ તરતજ ઉઠ્યા એટલામાં ડોક્ટર ફરી બોલ્યા,

“આ દવાખાનાની જગ્યા છે. તમે અહીં શા માટે પડ્યા છો? તમે પાગલ છો.”

મહારાજ—“હું તો પાગલ છું. આપ તો ડોક્ટર છે. મહને પાગલની (સ્થિતિ) હાલત કાંઈ સમજાવી નથી. (તેથી) આપ ડોક્ટરસાહેબ મહારી હાથ લેા તે માટે હું અહીં તમારી સરહદમાં પડ્યો હતો.”

ડોક્ટર—“બહુ વાતો વગેરે કરે છે. તમે પાગલ છો.”

મહારાજ—“હા, ડોક્ટરસાહેબ, હું પાગલ છું. એટલા માટે તો આપ ડોક્ટરની આશા કરું છું.”

ડોક્ટર—“તમે પાગલ છો તો બધા પાગલખાનામાં (ગાંડની હોસ્પિટલમાં.) વધારે વાત ના કરો. તમે અહીં તહાંના બજારના ડબ્બા કહાડો છો, લંગી પેઠે ચાલો છો અને વધારે વાત કરો છો?”

મહારાજ—“ડોક્ટરસાહેબ તમે મહને પાગલ તો ઠેરવો છો, તો પછી મહે વધારે વાત કરી કે કમી વાત કરી તેથી શું થયું? અથવા લંગી પેઠે મેલું ઉઠાવ્યું તો એ શું? વા તમારી અથવા કોઈની જગ્યાની હદમાં પડ્યો તો પણ શું? ગમે તેમ હું રહું અને ગમે તેવી રીતે ચાલું તો તમારાથી મહારીપર ગુસ્સે કેમ થવાય?”

આ'વા સદજિવાદ ચાલુ હતો ત્યારે તે રવિવારનો દિવસ હોવાથી, બહુતો પણ ત્યાં ઘણા લેગા થયા હતા. બધા ગમ્મત બેતા હતા.

“હું પાગલ છું તો તમે ડોક્ટર લોકોનું કામજ છે કે પાગલને સુધારવાની વ્યવસ્થા કરવી.”

ડોક્ટર—“હું પાગલોનો ડોક્ટર નથી.

મહારાજ—“પાગલોના નહીં પણ કોઈ પણ રોગના તો છોને? ડોક્ટર છો તો, એ પણ કામ તમારું છે કે પાગલના દવાખાનામાં મહને પહોંચાડી દેવો.

ડોક્ટર—“હું શું કામ પહોંચાડું?”

મહારાજ—“તમે ન પહોંચાડો તો કોણ પહોંચાડે? તમે પોતે ના પહોંચાડતા હો પણ તમને હું પાગલ છું એ વાતની બરાબર પડી ગઈ હોય અને મહારા પાગલ હોયાથી લોકોને બહુ ઉપદ્રવ થાય છે એમ જો તમે જોતા હો તો પોલીસમાં વહી (ખબર) આપી, તે પોલીસ મારફતે મને પાગલખાનામાં પહોંચાડી દેવાનું કામ તમારું નથી કે? હું પાગલ છું કે નહીં એની પસ્થિતિ કરવાખાખા આપ હો તો પાગલખાનામાં પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા પણ આપનેજ કરવી જરૂરની છે.” આ બધું સાંભળી ડૉક્ટરસાહેબની સાથે તેમના સ્નેહીમંડળમાં કેટલાક ડાહ્યા (સમજુ) હતા તે ડૉક્ટરસાહેબને અંગ્રેજીમાં કહેવા લાગ્યા, “તે શું પાગલ દેખાય છે કે? તે તો તમારી સાથે કે’વા હુશીઆરી ભર્યા જવાબ સવાલ કરી રહ્યા છે ને? તેમના આગળ તમે જવાબ આપી શકતા નથી. તમે તેમને પાગલ ઠરાવશો અને તે પ્રમાણે તેની તમે જો વ્યવસ્થા ન કરો તો તમેજ સુન્દેગાર ઠરો છો.” એવી સીતે તેના સ્નેહીમંડળે તથા બીજા લોકોએ ડૉક્ટરને ખૂબ દબેત કર્યા. છેવટ, મહારાજ પાગલ ન હોઈ પૂર્ણ પ્રજ્ઞપદે પહોંચ્યાં પછી, શરૂઆતમાં એવી બ્રમિષ્ટ જેવી બાલવત્ ઉન્મત્ત પિશાચ્યવત્ જેવી અવસ્થા (હાલત) થાય છે, એમ ડૉક્ટર સાહેબને ખબર પડયાથી, તેણે તરતજ મહારાજને હાથ બેડી મારી માંગી અને પગ પર માથું મૂકી નમસ્કાર કર્યા.

મહારાજ—આપ મોટા લોક, એમ પગે શા માટે પડો છો અને મારી શું કામ માંગો છો? આપની કાંઈ ભૂલ (ચક) નથી. હવે મહારાં ગાંડપણની (પાગલપણની) પીઠપાત થોડી ઘણી આપને થઈ. “પછી મહારાજ ત્યાંથી ચાલતા થયા અને લોકો પણ આમતેમ થઈ ગયા. બધા ભક્ત લોકો રોજ સંધ્યાકાળે પાંચ છ વાગે મહારાજના દર્શન માટે લેગા થતા અને મહારાજની લહેરમાં આવે તો તેઓ કાંઈ ઉપદેશની વાતો કહેતા. કોઈ કોઈ વખત, “દર્શન લઈ જાવ, થોભતા નહીં,” એમ પણ કહેતા કોઈ કોઈ વખત સંધ્યાકાળે ગમે ત્યારે સ્ત્રી અથવા પુરુષો લેગા થયા હોય ત્યારે ઘણાંને માર પાછુ મળતો. કોઈ કોઈને ભાવ તથા સુસ્માથી,

મારતા થપ્પડ મારતા, કોઇ વખત હાથમાં લાકડું લઇ તે વડે, કોઇ વખત ઈંટના ટુકડાથી અથવા જે હાથમાં જડે (આવે) તે લોકો પર ભેરથી ફેંકતા. એમ તે હંમેશા માર મારતાજ. પરંતુ મહારાજના મારથી કોઇને પણ ઇજા વગેરે કદીજ થઇ નહીં. ઉલટા માર ખાનારાં હસતાં અને મહારાજના હાથનો માર પડ્યાંથી એમનું બધું પાપ ધોવાઇ ગયું અને એજ ખરો પ્રસાદ છે એમ એઓ સમજતાં. કોઇ કોઈ તો મહારાજને હાથે મારનો એવો પ્રસાદ મળે તે માટે મહારાજ ખાસ, “આવતા નહીં, બવ હવે,” એમ કહે ત્યારે તે ન સાંભળતાં મહારાજ એમની પર ગુસ્સે થાય અને મારે તે માટે ઉભાજ રહેતા અને છેવટે મહારાજ માર મારે પછી જતા.

મહારાજ લાગુ મહારણીની ઝુંપડીમાં રહેવા આવ્યા તે પહેલાંથીજ ભંગી ચાલીમાં જેટલી ગલીઓ હતી તે બધીએ ગલીઓમાંથી વચ્ચે વચ્ચે કોઈ દિવસ ફેરી મારતાજ. પરંતુ ઝુંપડીમાં આવ્યાં પછી રોજ એકવાર તો ફેરી કરવા જતાજ અને લહેર લાગે તો તેમનાં ઘણાંએ ઝાડુ ત્યાં પડ્યાં હોય તેમાંથી એકાદું જીનું ઝાડુ હાથમાં લઈ ભંગીઓની ગલી સાફ કરતા. તેમના છોકરાં ઈચ્છ્યાં વચ્ચે વચ્ચે ગલીમાંજ તેમનાં ઘરના બારણા સામે ઠેરઠેર હધી ભરતાં. તે બધી જગ્યાનું હથેલું હાથમાં કાંઈપણ ન લેતાં હાથમાંજ ભરી લેણું કરી પાસેજ નાંખવાની જગ્યા હતી ત્યાં લઈ જઈ નાંખતા, ભંગી લોકો ગામનાં પાયખાંનાં તથા રસ્તા સાફ કરતા હતા પરંતુ તેમની પોતાની રહેવાની ગલીઓ રોજ ઝાડતા નહીં, તેમજ છોકરાંઓનું ઠેરઠેર હથેલું પણ કહાડતા નહીં, તેથી તે એની મેળેજ સૂકાઈ જતું અથવા તો કુત્રાં ડુકર ગલીમાં આવી ખાઈ જતાં. ઝાડઝાડ ન હોવાથી બધી ગલીઓ ગંદી હતી. ક્યાંઈ ફાચાં ત્રુચાં ચીંથરાં, ફાચા ત્રુચા બેડાના ટુકડા, સૂકાઈ ગયેલા ગુનાં લીંડા, કોઈ કોઈ જગ્યાએ કુત્રાં ડુકર હધી ગયાં હોય તેના સૂકાઈ ગયેલાં લીંડાં, તો હંમેશાં દરેક લાઈનની સામે મુતરેલું હથેલું તો હોયજ. ભંગી લોકોનું ગંદું પાણી વહી જવા માટે ન્હાની ન્હાની ગટરો હતી, તે ગટરમાં ઘણા દિવસનું

મેલું લેશું થયું હતું તેમાંજ કેટલાંક છોકરાં હથેલાં અને આબુ-
બાબુ હાડકાંના દુકાડા પડેલા હતા. એવી તે બધી ગલીઓ,
મહારાજ એકાદું નકામું ઝાડુ લઈ જે અણુ દિવસે ઢાંઢી સાફ
કરતા અને તેમની સામે જે ગટરો હતા તેનું પીઠલાં જેવું થઈ
થયેલું ગંદું પાણી હાથમાં કાંઈપણ લીધાં શિવાય ફક્ત હાથ
વડેજ ધકેલતા ધકેલતા ઠેઠ સુધી કહાડી પહોંચાડી હેતા. લંગી
લોકો, મહારાજને એમ ત કહેવા માટે હાથ બોંડી અનેક પ્રકારે
કહેતા, પરંતુ મહારાજ તેમની સાથે કે કોઈ સામે કાંઈ પણ બિલકા
શિવાય કામ પૂરું માથ ત્યાં સુધી તે કર્યાજ કરતા. મહારાજ
ગુસ્સે થશે, મારશે એ બહીકશી તેમની સાથે જઈ તેમના હાથ-
માંનું કામ બંધ પણ કોઈ કરી શકતા નહીં. ગાસમાંના ભક્તોમાંથી
કોઈ સામે આવી મહારાજનું કામ બંધ કરવાને અથવા તેમની
સાથે કરવા લાગવાની હિસ્મત કરી આગળ આવવા માંડે તો
મહારાજના હાથમાં જે ઝાડુ હોય તેના પાછળના લાગથી
બરોબર ઝુડી નાંખતા અને ગાળો દઈ કહેતા, “તમે આજણ
લોકોએ લાજ છોડી કે? હું એક લંગીનું કામ કરું છું તેથી
તમે લોકોએ લંગી બનવું કે?” વગેરે બોલી હાંકી કહાડતા.
પૂજા કરનારામાંથી કોઈ આવે તો તે સ્ત્રી પુરૂષોને, દાદા બાબાના
નામથી ખૂબ પાડી કહેતા કે, ‘આ લંગીની ચાલીમાં તમે રહો-
ખાંને ધર્મ પાળનારા પૂજા સાહિત્ય લઈ શા માટે આવ્યાં? ત્યાં
ઝુંપડીમાં જઈ બેસો. હું આવું એટલે ત્યાંજ તમારે જે કરવું હોય તે
કરો. નીકળો અહીંથી’ એમ ધમકાવીને કહ્યાથી બધા લોકો પેલી
ભાગુની ઝુંપડીમાં જઈ બેસતા. પછી મહારાજ ઝુંપડીમાં આવે
ત્યારે પૂજા વગેરે જે થવાનું તે થતું હતું. ત્યાર પછી લહેર આવે
તો, પૂજા કરનારાં કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષોને પાસે લઈ બેસી હસવાની
વાતો કહી બધાને હસાવતા પણ ખરા. પછી બધાં પેટ
પકડી પકડી હસતાં અને તેમનું હસવું જોઈ મહારાજ પણ
હસતા. કોઈ કોઈ વખત તો મહારાજ કાંઈપણ બોલતા નહીં
પરંતુ હાથવડે ચેષ્ટા (ચાળા) કરતા. આ ગમ્મત જોઈને પણ
બધાંને હસવું આવતું. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ બેઉ પગ એક

જગ્યાએ સનજડ બાંધી લેતા અને આખો દિવસ એમ બંધા-
યલાજ એક જગ્યાએ પડી વા બેસી રહેતા. કોઈ કોઈ વખત
સ્ત્રી તથા પુરૂષ લોકો મહારાજને દર્શને આવી બેસે અને મહા-
રાજ એમની લહેરમાં તે વખતે વાત કરતા હોય ત્યારે જો
એમને પિશાપ વા ઝાડાની શંકા થાય તો, ત્યાંને ત્યાંજ બધાંનાં
દેખતાંજ બેઠા હોય ત્યાંજ હાથી મુત્રી મૂકતા. અને પોતાની બેસ-
વાની જગ્યામાં તેજ ગુ મુત્રથી લીંપતા, તે ઉપર બેસતા અને
હાથી લીંપતી વખતે એનીજ વાતો ચાલતી. કોઈ કોઈ વખત
ભાગુની ઝુંપડીમાં મહારાજ બેસતા તેથી લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓ
છાણ પાણી લઈ આવી ઝુંપડી સારવવા (લીંપવા) માંડતાં. સ્ત્રીઓ
મહારાજને કહેવા માંડતી કે “તમારી (બેસવાની) જગ્યા ઉપર
લીંપવું છે તો થોડાક દૂર ખસશો કે?” મહારાજ કહે, તમો
શા માટે અહીં લીંપો છો, તમો તમારાં ઘરબાર લીંપાને?”

સ્ત્રીઓ—“મહારાજ, અમારે હાથે કાંઈ પણ સેવા થવી
જોઈએને?”

મહારાજ—“અહીં લીંપ્યાથી શું મહારી સેવા થાય છે?
મહારી બેસવાની જગ્યામાં કોઈને લીંપવા નહીં દઉં. મ્હેં કેટલાએ
દિવસોથી બેસવાનું નાંખી મૂક્યું છે તે કહાડવાનું નથી. મહારે
તે અનુષ્ઠાનનું આસન છે. તેથી મહારા તે પાથરવાના ગુણપાટના
ટુકડાને કોઈએ હાથ ન લગાડવો. મહારી બેસવાની જગ્યાએ
ગમે તેટલી દુર્ગંધ લેગી થઈ હોય તો તે પણ કહાડતાં નહીં
અને મહારી જગ્યાપર લીંપવાનું નથી. મહારે કાવશે ત્યારે મહારે
હાથે મહારી જગ્યાપરનો કચરો કહાડીશ અને મહારે હાથે
લીંપીશ. તમારે કોઈએ મહારા કામની ભાંજગડમાં પડવું નહીં
આ હું મુદ્દામ કહી રાખું છે. શા માટે? તો કોને ખબર કોઈ
વખત હું અહીં ન હોઉં ત્યારે તમો મહારી ગેરહાજરીમાં મહારી
જગ્યા ઝાડો, લીંપો તેથી.”

સ્ત્રીઓ—“અમારે હાથે તમારી કાંઈ સેવા તો થવી
જોઈએને?”

મહારાજ—“ત્યારે તમે આ જગ્યા લીધી તેથી શું તમારાથી સેવા થાય છે કે? તમે એ લીધું તે જગ્યા શું મહારે વાપરવી છે? કે તે લીધેલી જગ્યા ઉપર મહારે જમવું છે? કે તે સ્વચ્છ સાફસુફ કરેલી જગ્યા ઉપર મહારે સૂવું છે? મહારી આ બે ત્રણ હાથની જે જગ્યા છે તેટલામાંજ મહારું હથવાનું, મુતરવાનું, ખાવાનું, બેસવાનું, સૂવાનું બધુંજ કામ મહારી જગ્યામાંજ થાય છે એ તમને બધાંને ખબરજ છે અને રોજ તમે તે જુઓજ છો. લહેર આવેજ તો ગમે ત્યાં જઈ પડું છું નહીં તો ગલી કુંચીમાં બેસી રહું છું. તો તમારી લીધેલી જગ્યાનું શું કામ છે? ત્યારે આ જે તમે લોકો લીધો છે તે મહારી સેવા તરીકે નહીં વા મહારે માટે નહીં પણ તમારે સ્ત્રીપુરૂષોને અહીં આવી બેસવું પડે છે, જગ્યા ઉખડી ગયેલી હોય, ધુળ નીકળતી હોય, તેવી જગ્યામાં તમે લોકો આવી બેસો એટલે તમારાં દેશનેબલ ભારે કીંમતનાં લૂગડાં બગડે ને? ખરાબ થાયને? તેથી તમારાં લૂગડાંને મેલ લાગે નહીં, તેવીજ રીતે અહીં આવનારા પુરૂષોનાં કપડાંને માટી કચરો ન લાગે, તેમને સ્વચ્છ લાગે અને તેમને પણ બેસવા માટે જગ્યા સ્વચ્છ લાગે તે માટે તમે આ જગ્યા લીધી ઝાડી સાફ કરો છો એટલે એ બધું તમારે માટેજ તો કરો છો! એમાં મહારે માટે શું છે? મહારી સેવા છેજ શી? મહારી પાસે છેજ શું સેવા કરવાનું? હું જ્યાં જઈશ ત્યાં જ્યાં બેસીશ ત્યાં હું તો મહારે ફક્ત નયો છુંજ. તમે મહારી સેવા કરો તે માટે મહારું કાંઈ કામ તો જોઈએ ને? હું શું તમારાં જેવું લૂગડું પહેરું છું કે તે ધોવાનું હોય? અથવા તો પુરૂષો કે મરદો પેઠે ધોતીઉં પહેરું છું કે તે ધોવાનું હોય? જ્યાં બેસું ત્યાં નાગો ઉઘાડો તો બેસું છું. કે મહારે શું ઘરખાર છે કે તેને સાફસુફ કરવાનું હોય? કે શું મહારું કાંઈ માથું ઓળી અંબોડો વાળવાનો કે વેણી ગુંથવાની છે? કે શું મહારી કાંઈ સંધ્યા માટે તૈયારી કરવાની છે, કે મહને કાંઈ નહવરાવી ધોવરાવી ખવરાવવા પીવરાવવા માટે કાંઈ કરવું પડે છે એમ થોડુંજ છે? છે કહું તો એક આઠ દિવસે ફક્ત નહવરાવો છો; પણ તે કાંઈ મહારે જરૂર છે તેથી નહવરાવો છો

એવું કાંઈ થાતુંજ છે ! મહારે શું કામ છે મહાઈને ? હું શું પહેલાં
મહાતો હતો ? અને તમે મહાવસાવો તોપણ શું હું તેમ જમે
ત્યાં ગંધાતી જગ્યામાં જઈ જમીન પેઠે આગોટતો ખડું છું !
શું મુતરની જગ્યામાં પડી રહું છું. તમે તેમ જુઓ છો કે હું ગંદા
કાચો કચ્છો કે જે હું તેથી મહાત શરીરને, હાથ પગને, મહારા
કાથળાને ક્યાંઈ શું, તો ક્યાંઈ મોસીનો કચરો, ક્યાંઈ યુને તો
ક્યાંક કાલસાનું કાળું હંમેશ ચોટ્યુંજ હોય છે અને એવા ગંદા
(ગંધાતા)ની પાસે આવી બેસો છો, કાંઈ શરીર ચાંપો છો, તો
કાંઈ માખણુ ઘી પણ માથે ચોળતાં બેસો છો. એ કરતાં, મહારી
પાસે બેસતાં, તમને કાંઈ સુગ આવતી નથી ? ”

શ્રીઓ—તમારાં શરીરને જમે તેટલી ગંધાતી મેલી ચીજો
લાગી હોય તોપણ અમને કાંઈપણ પ્રકારની વસ દુર્ગંધ આવતાં
નથી, શરીરના કાંઈપણ ભાગમાં કંટાળો આવે એવું કંઈપણ
અમંગળપણું તમારામાં અમને લાગતુંજ નથી, એવી ગંદી ગંધાતી
સ્થિતિમાં જો તમે હો તો તમારા શરીર ઉપર એક માખી પણ
બણબણવા કેમ આવતી નથી, એજ અમને બધાંને એક મહાદુ
આશ્ચર્ય લાગે છે.

મહારાજ—“અરે શ્રીઓ, તમે તમારી મેળે મહને જમે
તેવું મહોટાપણું આપ્યાં કરો છો. મહને એ ગંદુંજ પસંદ છે, પણ
તમે હાથપગ દાબો છો, પગની પૂજા કરો છો, કંઈ તીર્થજ લો
છો, તો વળી કાંઈ પાસે બેસી માખણુ ઘી ચોળે છે; તેથી તમારે
માટે જમે તેમ કરી મહારે હાથપગ સાફ રાખવા પડે છે, નહીં
તો મહારે શી જરૂર પડી ?

શ્રીઓ—“તમે બેસવા દો છો તેથી, થોડા ઘણાં અમે
તમારી પાસે બેસીએ છીએ અને તમે કાંઈ દળાવી ચંપાવી તેમજ
માખણુ ઘી ચોળાવી લો છો એટલીજ અમારે હાથે સેવા થાય છે.”

મહારાજ—“ઓ શ્રીઓ, તમે માખણુ ઘી ચોળો છો તેની
મહને કાંઈ જરૂર નથી અને મહારે એમાં કાંઈ ફાયદો નથી. ઘી
માખણુ ચોળનારનેજ ફાયદો થાય છે તેથી તે ચોળે છે.”

સ્ત્રીઓ—તમારા માથામાં, પગમાં, શરીરમાં તેજ ધી માખણ ચાલી પચાવવાથી તમારોજ ફાયદો, તેમાં અમારા ફાયદો માટે અમે શું કરીએ છીએ ?

મહારાજ—અરે સ્ત્રીઓ, તમેજ વિચાર કરો કે માખણ, ધી, તમે મહારે પગે, માથે, ચોખવા માંડો એટલે તે માખણ ધી ચોખતાં ચોખતાં, તમારા રેશમ જેવા નરમ હાથમાં પચે, કે મહારા જોડ જોડ પગનાં તળીયાંનાં અમડાં ભેસના અમડાં જેવા બાડાં બાડાં છે તેમાં પચે ? કે કઠણ કઠણ માથાનાં હાડકાંમાં પચે ? માટે બધું ધી માખણ તમારા હાથમાં પચી તમારોજ તો ફાયદો થાય છે. દેખાવમાં મહારાજને પગે ધી ચોખો છો એમ દેખાય છે. પણ મહારાજજ મોતાના પગ તથા માથાં દ્વારે તમારા હાથમાં ધી માખણ પચાવી સેવા કરી રહ્યા છે એમ નથી થતું કે ? ” એવી રીતે મહારાજ એમની મેળે વિનોદ કરતા કરતા ગમ્મતમાં હસતા હસતા કોઈ કોઈ વખત બોલી, તે લોકોએ ગમે તે કંઈ હોય છતાં તે પોતાને માટે કર્યાનું કબુલ કરતા નહીં કે પોતાની ઉપર લેતા નહીં. “ તમે કહેતા હશો કે અમે ખાવાનું લાવીએ છીએ અને ખવરાવીએ છીએ તે પણ કંઈ મહારે માટે તમે લાવો છો એમ નથી. આખો દિવસ તો હું કંઈ ખાતોજ નથી. સંધ્યાકાળે તમે લાવો છોજ તેથી જ કોખીઆ જે ખાવાના તે તમારી મરજી સખવા પૂરતો ખાઉં છું. નહીં તો મહેને ભૂખ લાગતી ત્યારે હું પહેલાં ચાર ઘેર ભીખ માંગી ખાતોજ હતો. તેથી મહારે માટે તમે શું કરો છો ? કંઈજ તો નથી કરતાં. અને કહો છો કે અમારે હાથે તમારી સેવા તો થવી જોઈએ ને ? તમે જેમ કરો છો તેમ હું કસવી લઉં છું એટલે હુંજ તમારી સેવા તો કરી રહ્યો છું. ” કોઈ વખત મહારાજની લહેર ન હોય તો વાળવા લીપ્તાનું ન કરવા દેતાં, તેમજ આણેલાં છાણ પાણી ફેંકી દઈ તેમને કહાડી પણ સૂકવતા.

મહારાજ લાણની કુંપડીમાં આવ્યા ત્યારથી મોતપોતાના મન સાથેજ હંમેશ ધીણું ખેલવાનું કાસ ન હોય ત્યારે મોતાને મહોએ

અને ખાસ કેઈ સમજી લોકો ન હોય ત્યારે એક જાતના રમુજ સુરમાં “ નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ ” એ એક વાક્ય અને બીજું “ ન હિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિદં વિચિતે ” એ બે વાક્યો ધીમા સુરમાં પોતાના મન સાથેજ બોલતા. ભાણુ હંમેશ મહારાજ પાસે રહેતી હોવાથી, મહારાજનું આ સાંભળી સાંભળી, તેને પણ એ બે વાક્યો મ્હોડે થઈ ગયાં હતાં. અને તેપણુ હંમેશ તે બોલતી. મહારાજને એનો અર્થ પૂછવા માટે. “ મહારાજ આનો અર્થ શો ? ” એમ પૂછતી, મહારાજ કહેતા “ એનો અર્થ જેને સમજતો હશે તેને સમજતો હશે અથવા સમજવાનો હશે તેને સમજશે. તારે તે સમજી શું કામ છે ? સમજી લીધાં શિવાયજ તારું જે થવાનું તે થશે. ”

એક દિવસ મહારાજ સ્વહવારમાંજ ઉઠ્યા અને આખું ગામ ફરી વળ્યા. ચાલતાં ચાલતાં માલુમ પડ્યું કે ગામના એક ભાગમાં ગામની ન્હાની ન્હાની ઘણીએ ગટરોનું પાણી વહેતું વહેતું એક મ્હોટી ગટરને મળ્યું હતું અને તે મ્હોટી ગટરના આગળના ભાગમાં કાંઈ જગડ્યું હતું તેથી ઘણા દિવસોનું ગંદું પાણી ત્યાંજ ભેગું થયું હતું. મ્યુનિસીપાલિટીની ભૂલને લીધે તે મ્હોટી ભરાઈ ગયેલી ગટરની સ્થિતિ જોઈ મહારાજને એકલાનેજ તેમાંનો કચરો અને પાણી ઓસારી ઓસારી એક બાજુએ નાંખવું પડતું. તે માટે તે ઉંડી મ્હોટી ગટરમાં તે કચરામાં ઉતરી ઓસારવું (ઉપગ્રવું) પડતું. તેથી જાંઘ સુધી પગ કચરામાં પેસી ગયેલા, હાથ બધા કચરાથી ભરેલા અને તેની દુર્ગંધી ચારે બાજુએ પ્રસરેલી એવી સ્થિતિમાં કેટલાક નવરા લોકોએ તેમને જોયા. તેમાં કેટલાક મુસલમાનો અને કેટલાક ખીજી જાતીના લોકો હતા. તેમને તે મહારાજનું મુશ્કેલી ભર્યું (મહેનતનું) કામ જોઈ દયા આવી અને તેઓ કહેવા લાગ્યા, “ મહારાજ આપ અટલા (મંથર) સ્વરૂપ થઈ આટલાં મહેનતનાં કામો તમે કરો છો તેથી અમને બહુ શરમ આવે છે. મ્યુનિસીપાલિટીવાળા શું આંધળા થઈ ગયા છે ? શા માટે ગટર સુધારતા નથી ? એટલામાં ગાર્ડમામાના

છોકરાની વહુ અન્નપૂર્ણા મહારાજની પૂજા માટે તેમની શોધ કરતાં કરતાં બીજાં બે ત્રણ જણો સાથે આવ્યાં. મહારાજની આ સ્થિતિ જોઈ અન્નપૂર્ણાએ પૂજા સાહિત્ય એક બાળુએ મૂકી, લૂગડું ઉપર લઈ, ખોસીને, મહારાજ સાથે એકદમ તે ગટરમાં પેસી કામ કરવા માટે આગળ થઈ. તે જોઈ મહારાજે તેની પર ગુસ્સે થઈ, “જા, બાળુએ” એમ બૂમ પાડી. અન્નપૂર્ણા થોડી હિમ્મતવાળી હોઈ મહારાજ પર તેની બહુ લક્ષિત હતી તેથી તેણીએ મહારાજના ગુસ્સાની પર્વા ન કરતાં એકદમ તે પણ ધમકાવીને બોલવા લાગી. હું તમને કામ કરવા લાગીશજ અને મહેને ના કરવા દેવું હોય તો તમો નીકળો ગટર બહાર અને ચાલો તમારા મુકામપર. નહીં તો હું ગટરમાં પેસીશ(જ).

મહારાજ—“અરે! હું એક મૂર્ખ લંગી થયો તેથી હું લંગીનું કામ કરું છું. તારે શું મહારી સાથે લંગી થવું છે કે?”

અન્નપૂર્ણા—“હા. હા. તમો લંગી થયા તો મહેને લંગી થવામાં શી હરકત? હું લંગીજ છું.”

મહારાજ—“એમ મહેંએ બોલવાથી (કહેવાથી) કાંઈ લંગી થવાતું હશે કે?”

અન્નપૂર્ણા—“મહેંએ કહેવાથી થતું નથી તેથી તો હું ગટરમાં પેસી કામ કરવા લાગું છું? પછી તો હું ખરી લંગડી થઈ કે નહીં?”

મહારાજ—“અરે એવી રીતે જો તું લંગડી બની તો તને તારો વર ઘરમાં પેસવા દેશે કે?”

અન્નપૂર્ણા—“તમારી સાથે લંગડી થઈ છું તો ન શું કામ પેસવા દે?” એમ બોલી બળજબરીથી તે પણ ગટરમાંજ કામ કરવા ફરી ફરી આગળ ધસી. અન્નપૂર્ણાની આવી હિમ્મત જોઈ મહારાજને પણ તેની દયા આવી. તેથી તેઓ ગટર બહાર નીકળી પોતાના મુકામ પર ઝુંપડીમાં ગયા. ત્યાં બધી સ્ત્રીઓએ તેમના કચરાથી ભરેલા હાથ પગ ધોયા અને પછી પૂજા વગેરે થઈ રહ્યા પછી, તે ગટરનું મહા મહેનતનું કામ મહારાજ લાંબા વખત સુધી

કરતા રહ્યા હતા તેની ધૂમ આખે ગામ પ્રસરી મ્યુનિસીપાલિટીના અધિકારીઓને પણ ખબર પડી. પોતાની ચૂક છે એમ સમજીને ગટરની દુરસતી (=સુધારકામ) માટે બીજે દિવસે તે લોકોએ આવી તેને સુધારી.

ખંબુખેરથી સુમારે એક કોસને છેટે ખરિદા નામનું ગામ છે. ત્યાં મુચિલ્લ, વેદ પઠન કરનાર, ધાર્મિક કામમાં પ્રવીણ એવા એક બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તેમનાં સ્ત્રી, અંગૂળદેન પહેલેથી જ રોજ પૂજા તથા દર્શન માટે આવતાં હતાં. એક દિવસે તે અંગૂળદેન મહાસજની પૂજા માટે આવ્યાં ત્યારે મહારાજ “ઓમા ! ઓમા !” કરતા હુંકારા મારતા પડ્યા હતા. અંગૂળદેન બિચારી ભોળા સ્વભાવની, પુખ્તવયની, મહાસજના પર લક્ષિત સખનારી હતી. તેમના વરની પણ મહારાજ ઉપર પૂર્ણ ભક્તિ હતી. તેમને એક દસ વર્ષનો છોકરો હતો તે પણ ભક્તિ કરતો. તે અંગૂળદેનનો રોજ એટલા એક કોસને અંતરેથી પૂજા માટે આવવાનો નિયમજ હતા. મહારાજનું, “ઓમા ઓમા,” સાંભળી અંગૂળદેન, “આજે હરસની વધારે પીડા થાય છે કે ?

મહારાજ—“હા, અંગૂળદેન શું કહું મહારી કમે કથા ? તમે બુઝો છો ને કેટલાએ દિવસોથી સેંકડો સારા માઠા લોકો આવે છે પણ કોઈ એકને પણ મહારી ખરી ખબર નથી. મહારી છવન કથા ઘણા દુઃખોથી ભરેલી છે. અંગૂળદેન હું શું કહું ? તમે સુરખી બાપ દાદા જેવાં તેથી મહને એકેક કાંઈને કાંઈ યાદ આવે છે.

અંગૂળદેન—તમોને હરસનો ત્રાસ થાય છે તેથી મહારા મનમાં તમને ક્યારનું કહેવાનું હતું. પરંતુ હું પડી ગરીબ. મહારું તમો સાંભળો કે ન સાંભળો, તેથી કહું મહીં. હાલ મહેં તમારે માટે થોડું ગાથનું માંખણ અને સાકર આપી છે. તમો તે લો એટલે તમારા પેટમાં થોડી ઠંડક થઈ રકત (લોહી) પડતું હશે તે બધું થઈ જશે. મહારા મનમાં એમ છે કે કેટલાક દિવસ તમે અન્ન પાણી છોડી દો; અને હું તમને ખાયની તાજી ખીટી છાસની

સરસ વલોવીને માખણ કહાડયાં શિવાય એક તપેલી આણી આપતી જઈશ, તે તમારે રોજ લેખી. એમ કેટલાક દિવસ લેશે. એટલે હરસ નાખુદ થઈ જશે. ગમે તેમ કરી હું કહું છું તેટલું મહારે માન્ય કરોજ. મહારા ઘરની ગાય વીંચાઈ છે. તમારે માટે બુદ્ધ મહારે હાથે દુધ મેળવી, બહોલીવી, છાસ લાવી આપતી જઈશ.

મહારાજ—અંબૂખહેન તમારું ગામ ઘણું દૂર છે. એટલે દૂરથી શા માટે લાવો છો ? મહારા લોગ મહારે લોગવવાજ જોઈએ.

અંબૂખહેન—મહારે રોજ પૂજા માટે આવવુંજ પડે છે. તો હું મહારે તે વખતે છાસ પણ લાવતી જઈશ અને તમો ના, ના કહ્યાં કરો. છેવટ ના, હા કરતાં તે અંબૂખહેને રોજ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે છાસ આણી આપવાનો નિયમજ પકડ્યો. મહારાજ પણ તેમની ભક્તિ જોઈ દહાડાની વખતે કોઈ કોઈ વખત તે છાસ પીતા. પોતાની માનો મહારાજ માટેનો નિયમ જોઈ તેના છોકરાએ પણ તે ન્હાનો હતો, છતાં એક નિયમ લીધો. તે પણ એટલે દૂરથી ખડખડુર આવતો. તેને ઘરની અનુકુળતા હોવા છતાં પોતાનાં માખાપે કહ્યાં શિવાયજ પોતાના મનથીજ તે સ્કોળાંમાં, હાથમાં ઝોળી લઈ ચાર ઘેર લિક્ષા માગતો અને મહારાજની ઝુંપડીમાં લાવી તે લિક્ષા મહારાજને અર્પણ કરી, પોતે એમજ કાંઈપણ લીધાં શિવાય ફરી ઘેર જઈ ઘેરજ જમતો. તે છોકરાનું આ'વું જોઈ મહાસજે તેને કહ્યું, “અરે છોકરા, તું તદ્દન ન્હાની ઉમ્મરનો, તારા ઘરની સારી સ્થિતિ હોવા છતાં, એટલે દૂરથી આવી લિક્ષા માંગી શા માટે રોજ અહીં લાવી મૂકે છે ?

છોકરો—મહારાજ, હું મહારે મહારી છોકરાંની અકલ પ્રમાણે કાંઈ પણ સેવા મહારાથી થાય એ ઉદ્દેશથી આં લિક્ષા અર્પણ કરવાની સેવા કરું છું.

મહારાજ—કીક, લાખે છે તો તે ખેતી અહીંજ લાવીને નાંખે છે. હું કાંઈ ખાતો પણ નથી. મહારે કોઈને પણ તે આથી દેવી પડે છે.

છોકરો—મહારાજ, તમે કોઈને પણ આપો. મહેં મહારે નિયમ પકડ્યો છે તે હું પાળીશ.

મહારાજ—ઠીક, તને હોંસ છે ત્યાં સુધી કર, પછી બંધ કર. પછી કોઈ કોઈ વખત તે ભિક્ષા લાવે એટલે તે ઝુંપડીમાં, તેમાંના કેટલાક પદાર્થો મહારાજ પોતાને હાથે કહાડી આપી પોતાની સામેજ તેને ખાવા કહેતા અને કોઈ કોઈ વખત ઘેર લઈ જવા પણ કહેતા.

ગણેશ અપ્પાજી કેળાકર એ ગાર્ડનું કામ કરતા હતા અને તેમને મામા કહેવાનો વહીવટ (રિવાજ) હતો, તેમનાં સ્ત્રી સરસ્વતીબાઈને પણ ગાર્ડ મામી કહેવાની રીત હતી. આ બેઉ પતિ પત્ની બહુ સુશીલ હતાં તેમની મહારાજપર બહુ ભક્તિ હોઈ તે મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલનારાં અને મહારાજ માટે તેઓ ફાવે તેવી મહેનત ઉઠાવનારાં માણસો પૈકી હતાં. તેમાં મામી તો મહારાજની લીલા લક્ષમાં લાવી, તેમનું સ્મરણ કરતાં પ્રેમભક્તિની લહેરમાં હંમેશ આંખમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહેવરાવતાં એક સરખાં રડતાં પણ હતાં. મહારાજ ગમે ત્યાં મળે તો કોઈની લાજ લગ્ન રાખ્યા શિવાય મહારાજને એકદમ પ્રેમથી લેટી પડતાં. ખૂબ પ્રેમથી વાતો કરતાં હસતાં અને રડતાં પણ હતાં. પોતાની સ્ત્રીની મહારાજ ઉપર નિઃસ્ત્રીમ (હદ રહિત, બેહદ) ભક્તિ બેઈ ગાર્ડમામાને પણ ખૂબ આનંદ થતો. તેમના ભાણેજ બાબુરાવ વૈદ્ય અને તેની સ્ત્રી અન્નપૂર્ણા બેઉની મહારાજ પર ખૂબ ભક્તિ હતી. એક દિવસ મહારાજ રહુવારમાં સાત આઠ વાગે ભાણીની ઝુંપડીમાં શૌચે બેઠા હતા. એટલામાં ગાર્ડમામી અન્નપૂર્ણા અને બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ મહારાજની પૂજા માટે મહારાજ શૌચક્રિયા માટે બેઠા હતા ત્યારે આવ્યાં. મહારાજ તેમને કહેવા લાગ્યા, “મામી હું શૌચક્રિયા માટે બેઠો છું. ઝુંપડીમાં ના આવશો. બહારજ થોડો વખત થોભો.” પરંતુ તે ન સાંભળતાં, તેમણે તેમનાં અંતઃકરણે ભક્તિભાવથી શુદ્ધ હોવાથી, તેજ વખતે પૂજા કરી લીધી.

મામી—“ પેલાં જનકીબાઈએ શંકર સમજી દિગંબર સ્થિતિમાં પૂજા કરીજ હતી કે નહીં? તમારું આ શરીર અને તમારો અવતાર જગતના કલ્યાણ માટેજ તો છે. તમે હવે ફલાણું ના કરો અને ઢીકણું ના કરો એમ કહો તે કેમ ચાલે? ”

મહારાજ—“ ઠીક, ક્ષવે તે કરો હું મહારે તમારાં છોકરાં જેવાં છું. ” એવી રીતે કાંઈ બોલતા હતા. દરમ્યાન વળી ફરી આવેલી બીજી સ્ત્રીઓની પૂજા વગેરે થયાં.

ઘણીખરી સ્ત્રીઓનો મહારાજની પૂજા વગેરે કરી તેમને માટે નૈવેદ્ય એટલે ભોજનનો ખુમચો ભરી લાવવાનો નિયમ હતો તેથી રોજ નૈવેદ્યનાં ભાણાં આવતાં. મહારાજ તો આખો દિવસ કાંઈ ખાતા નહોતા. રાવસાહેબ શિંગવેકરને ત્યાંના નૈવેદ્યનું ભાણું તો પહેલેથી આવતુંજ હતું તે એમને એમ ચાલુજ હતું. પછી તે આવેલા નૈવેદ્યમાંથી મિરા અને તેની બહેન કોંડી બેઉ રોજ દહાડે અને રાત્રે મહારાજને ત્યાંજ જમતાં અને વધેલું નૈવેદ્યનું અન્ન મહારાજના કહ્યાર્થી ભાણુ મહારણીને ત્યાં જતું. મહારાજનો પ્રસાદ ગણી ભાણુ મહારણી, તેનો વર નામદેવ, તેનો દીયર તથા તેની સાસુ તે ખાતાં : અને કોઈ કોઈ વખત બધી સ્ત્રીઓનાં નૈવેદ્યનાં ભાણાં આવ્યાં હોય તે વખતેજ કાંઈ કારણથી મહારાજ ગુસ્સે થયા હોય તો તે નૈવેદ્યમાંનું કાંઈપણ કોઈના મ્હોંમાં ન જતાં મહારાજ એક દમ ગાળ બેળ કરતા અને અન્નથી ભરેલા ભાણાં એકદમ જોરથી ઝુંપડીની બહાર દૂર ઉકરડામાં ફેંકી દેતા. આવી રીતે નૈવેદ્યનાં ભાણાં ફેંકી દેવાના પ્રસંગો પણ ખૂબ વખત આવ્યા હતા. કોઈ કોઈ વખત તો ગુસ્સાના સપાટામાં જેમણે નૈવેદ્ય આણ્યો હોય તેમનેજ તે ફેંકી દેવા કહેતા અને તેઓ પણ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે કરતાં. એક દિવસ મહારાજ ક્યાંક બહાર ગયા હતા. તે પછી ગાર્ડમામી મહારાજ ખાય એ ઉદ્દેશથી કેટલાંક ઉત્તમ ઉત્તમ પકવાનો કરી ખુમચો ભરી આવ્યાં. મહારાજ નહોતા તેથી મહારાજ આવ્યા ત્યાં સુધી તે ઝુંપડીમાં બેસી રહ્યાં. દહાડે ચાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ ઘેર પાછા

આવ્યા. મામીનો હેતુ (ધરાદો) મહારાજને પોતાને હાથે મ્હોંમાં કોળીઓ આપવાનો હતો. તે પ્રમાણે મામીએ મહારાજને જણાવ્યું. ખૂબ પ્રકારનાં પકવાનો મામી આજે કરી દાવ્યાં હતાં અને પોતાને હાથે નૈવેદ્ય ખવડાવવાની ઇચ્છા જણાવતાં હતાં. પણ તેમનું કહેવાતું કબુલ ન રાખતાં મહારાજ કહેવા લાગ્યા, “ મામી, તમે આણેલું અન્ન મહારા પેટમાં જાય અને તમો તમારે હાથે તે મ્હને ખવરાવો એવી જો તમારી ઇચ્છા હોય તો હું કહું તે પ્રમાણે કરશો કે ? ”

મામી—“ તમો કહશો તેમજ હું કરીશ, જેમાં તમારું સમાધાન તેમાંજ મ્હારું સમાધાન. ”

મહારાજ—મામી, તો તો મ્હારું ખરું પેટ, મ્હારું ખરું મ્હોં અને ખરો ખાનારો હું, તે કુંપડીની બહાર ખાડામાં જે ઉકરડો પડ્યો છે તેમાં છે; અને ખરેખરો દેવનો દેવ જે મહારાથી પણ મ્હોટો દોષ પરમેશ્વર છે તેના પેટમાં જાય એવી જો તમારી ઇચ્છા હોય,

મામી—તમારા કરતાં હવે બીજો કયો પરમેશ્વર છે ?

મહારાજ—છેજ તો, મહારાથી ખૂબ મ્હોટો પરમેશ્વર છે. પણ તમને હુંજ મ્હોટો લાગતાં હોઉં તો હુંજ તે ઉકરડામાં છું. માટે આ બધા નૈવેદ્ય તમે તમારે હાથે લઈ જઈ ઉકરડામાં નાંખી દો એટલે ખરેખર તે મહારા પેટમાં ગયાં ખરોખર તથા મ્હને ખવરાવ્યાં ખરોખર (પેટે) થશે. એ સાંભળતાંજ મામીએ તે પકવાનથી ભરેલો મ્હોટો ખુમરો ઉઘડ્યો અને કુંપડીની બહાર પાસેજ ઉકરડો હતો તેમાં તેમાંનું બધું અન્ન નાંખી દીધું. પછી ખૂબ આનંદથી હસતાં હસતાં મહારાજ પાસે આવી તેમને પ્રેમથી ભેટી પડ્યાં.

મહારાજ—મામી, આજે આટલાં બધાં પંચ પકવાનનું ભાણું ઉકરડામાં નાંખ્યું.

મામી—તમારા કહ્યાં પ્રમાણે મ્હેં કર્યું અને તમને જે ગમે તેમાં મ્હને પણ આનંદ છે.

એક દિવસ સ્ટેશન ઉપર રહેલી ઉપર ઉપરની લક્ષિત રાખનારી એક પ્રાણીની વિષય સ્ત્રી મહારાજ આદે મહા હાઈ આવી. તે વખતે ખૂબ સ્ત્રીઓ હતી તમારે કેટલાક પુરુષો પણ હાજર હતા. તે સ્ત્રી મહારાજ આગળ બેસી બેઠી, “મહારાજ મહે આજથી તમને મહા લાવી આપવાનો નિયમ કર્યો (કર્યો) છે. એમ તેમ કરીને પણ તમારે મહારી મહા લેવી જોઈએ.”

મહારાજ—“ઠીક છે દાદીમા તમે લાવવાનો નિયમ કર્યો એટલે મહારે પણ પીવાનો નિયમ કરવાનો જોઈએ.”

બાઈ—“પણ તમારેજ પીવી જોઈએ.”

મહારાજ—“તમે મહેનેજ પાવાનો નિયમ પકડો તો હું પણ હુંજ પીવાનો નિયમ પાળીશ.”

બાઈ—“ત્યારે લો મહારા દેખતાંજ.”

મહારાજ—“લાવો દાદીમા મહારા હાથમાં.” મહારાજના હાથમાં મહારી લેલો ગ્લાસ આપ્યો એટલે

મહારાજ—હુંજ પીઉં એવી તમારી ઇચ્છા છે ને? અને રોજ લાવી પીવડાવજો હું.

બાઈ—હા મહારાજ, તમે પીયાં કરજો. હું લાવ્યાં કરીશ.

મહારાજ—“ઠીક ત્યારે હવે હું પીઉં હું.” એમ કહી પાસેજ ગટરનું મેઠું હતું તેમાં મહારાજે આપું પ્યાલું ખાલી કર્યું અને બોલ્યા, “લો દાદીમા, મેં પીધી. લો આ પવાલું. એમ કહી ખાલી વાસણ તેની સામે મૂક્યું. તેની ખરી લક્ષિત નહોતી તેથી, કે શા કારણથી મહારાજે તેની મહા મોરીમાં નાંખી દીધી (ઠાલવી) એ વાત એમની એમતેજ ખબર. પરંતુ ખીજે દહાડેથી તે કાંઈ મહા લાવ્યાં નહીં. બે ચાર દિવસે તે સ્ત્રી એમને એમજ દર્શને આવ્યાં.

મહારાજ—“બે ચાર દિવસથી તમારી મહારી હું એક સરખી રાહ જોઉં છું.”

બાઈ—“તમે મોરીમાં નાંખી દીધી પછી શું કામ લાવું?”

મહારાજ—“મોરી એજ મહારું મેઠું છે. અને તમારો ખરો

નિયમ છે કે ખોટો એ પણ મહને એ ઉપરથી સમજાઈ ગયું. એટલે કે મોરીમાં રેડ્યાથી તે રહ્યા તો ગઈ મહારા પેટમાં, પરંતુ તમારો નિયમ ખરો નથી એ વાત સમજાઈ ગઈ અને તમારી ઉપર ઉપરની લકિત છે એ પણ સમજાઈ ગયું. જવા દો, આજમા અમારે શું કામ છે તમારી રહાનું ? તમોજ તમારે પીયાં કરો.

એક વખત એકાદશી હતી તેથી સ્ટેશન ઉપર રહેતાં કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષો બાબાના દર્શન માટે લેગાં થયાં હતાં. અગાઉથીજ બીજી જાતવાળાં તેલંગીઓએ મહારાજની આગળ ચણાના લોટનો લાડુ લાવી મૂક્યો હતો, આ લોકોમાં એકાદશીવાળાં કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષો હતાં અને કેટલી કડક સ્હોળું પાળનારી વિધવા સ્ત્રીઓ પણ ત્યાં હતી. તેમાંની એક સ્હોળાંવાળી વિધવા મહારાજને પગે પડી સામેજ બેઠી. મહારાજે તે ચણાનો લાડુ હાથમાં લીધો અને કહેવા લાગ્યા, “દાદીમા, (આજબાઈ) પ્રસાદ લેશો કે ?” દાદીમાએ તરતજ હાથ આગળ ધર્યો. મહારાજે તે લાડુ લાંગી એક સોપારી જેટલો ટુકડો તેના હાથમાં મૂક્યો અને તેણે તે તરતજ મ્હોંમાં નાંખ્યો.

મહારાજ—“દાદીમા, પ્રસાદ કે’વો લાગ્યો ? લાડુ શેનો છે.

આજબાઈ (દાદીમા)—“ચણાનો છે.”

મહારાજ—“કેમ સરસ શેકી, ખરો કરી અંદર ખાંડ ખરો-ખર નાંખી છે ને ? આપણા પ્રાદ્મણુ લોકોના જેવો નહીં હોય, કારણ તે એક તેલંગી સ્ત્રીએ બનાવ્યો છે.

આજબાઈ—“ના, સારો બનાવ્યો છે અને અંદર ઘી પણ સાફ વાપર્યું છે.”

મહારાજ—“ઠીક ત્યારે તો જરા બીજો એક ન્હાનો ટુકડો ખાઈ જુઓ.” ફરી તે દાદીમાએ હાથ આગળ ધર્યો અને તે ટુકડો લઈ ખાધો,

મહારાજ—“કે’વો લાગ્યો આજબાઈ ?”

બાઈ—“સારોજ છે. તમારા હાથનો કાંઈ ખરાબ લાગે ?”

મહારાજ—“આજે તમો આટલે દૂરથી સ્ટેશન ઉપરથી બધી સ્ત્રીઓ ક્યાં આવ્યાં ?”

આજીબાઈ—“આજે એકાદશી હતી. સેંકડો લોકો તમારા દર્શન માટે આવેછે તેથી એકાદશીએ દર્શન માટે અમો આવ્યાં છીએ.

મહારાજ—“આજીબાઈ (દાદીમા) આજે શું એકાદશી છે કે ? અરે તારી ત્યારે તમને ચણાનો લાડુ આપ્યો, બે વાર આપ્યો અને તમે ખાધો. તે લાડુના સ્વાદમાં તમો એકાદશી વીસરી ગયાં કે ?”

આજીબાઈ—“ના, ના, વીસરું શા માટે ?”

મહારાજ—“અરે, પણ ચણાના લાડુથી તમારી એકાદશી ભાંગીને ?

આજીબાઈ—“ભાંગે શાથી ? તમો ગમે તે આપો તો તેથી એકાદશી કેમ ભાંગે ? જો મહેં બીજાના હાથનો ચણાનો લાડુ ખાધો હોત તો તે ભાંગત.”

મહારાજ—“ના, ના, આજીબાઈ તમો હવે તમારા મનની ફાવે તેવી સમજીત કરી લો છો. કારણ તમને તે ચણાનો લાડુ સ્વાદિષ્ટ લાગ્યો તેથી તમે બીજી વાર પણ લીધો. તમારી એકાદશી ન ભાંગી તો શું થયું ? તેમાંએ તમો આ મહારાજના ઘરમાં આવ્યાં છો અને હું પણ હાલજ ભાંગીએ સાથે ઝાડઝુડ કરી પાવખાનાંની મોરીઓ સાફ કરતો બેઠો હતો. આજીબાઈ, તે હાથ પણ મહેં ધોયા નથી. તેમને તેમજ સૂકાઈ ગયેલા હાથ ઉપર મળ ચઢ્યાં છે. તેજ હાથે તમને લાડુ આપ્યો. આજીબાઈ, તમો પ્રાણી, તેમાંએ કડક એકાદશી કરનારાં, તો પછી તમારી એકાદશી ભાંગે નહીં તો શું થાય ?”

આજીબાઈ—“તમો ગમે તે કહો તોપણ તમો બ્રહ્મરૂપજ. તમો ગમે તેવા હો તોપણ તમારા હાથનું ગમે તે હોય (જે હોય તે બધું) પવિત્રજ છે. તેથી મહારી એકાદશી ભાંગી નથી.”

મહારાજ—“ઠીક ત્યારે. દયો આજીબાઈ જરા બીજો ટુકડો ?” આજીબાઈએ ફરી હાથ લંબાવી ટુકડો લીધો. મહારાજે તે આપતાં કહ્યું, “આજીબાઈ, હું ભાંગીછું. મહારા હાથ ગુ સુત્રથી

ભરેલા હોય છે. હજીએ પણ તો આવ. ” મહારાજે એમ કહ્યું છતાં આજીબાઈએ તે દુકડો મેંડાંમાં નાંખ્યોજ. ”

મહારાજ—“ આજીબાઈ, તમને ચણાનો લાડુ ગળ્યો લાગે છે તેથી ગમે તેવી સમજીત કરી મહુને મેંડાંપણ આપી તમે આવ છો. પણ તમારાં આખ્યાંથી મહુને કાંઈ મેંડાંપણ આવે ? ભંગીનું કામ કરનારો છું તે છુંજ. ”

આજીબાઈ—“ જે પ્રજારૂપ હોય છે તે કાંઈ પણ કામ કરે છે. પેલા ચોખ્ખા મહારાજે ત્યાં સાક્ષાત્ પરમેશ્વર (દેવ) ઢોર ઘસડવા લાગ્યા કે નહીં ? પેલા સજ્જન કસાઈને ઘેર બકરી કાપવા લાગ્યાજ હતા કે નહીં ? તેવાજ તમે છો. ”

મહારાજ—“ આજીબાઈ તમને તો ખૂબ આવડે છે. ”

આજીબાઈ—“ મહુને શું આવડે ? એમને એમજ તમારાં જવાને મેંડાંએથી કથા પુરાણો સાંભળ્યાથી થોડું ઘણું બળર છે. ”

મહારાજ—“ ઠીક, ઠીક, આજીબાઈ. ગભરાતાં નહીં. હું તમારો અપવાસ કાંઈ લાગ્યો નથી. ”

આજીબાઈ—હું શા માટે ગભરાઉં ? ગભરાઈજ જતી હોત તો હું તમારા દર્શન માટે પણ આવી નહોત. ”

મહારાજ—“ આજીબાઈ એ બધું ખરું. દેવના પ્રસાદ તરીકે જે આવે હોય તો માખીની પાંખ કરતાં પણ થોડો આવે. એવી કહેવતજ છે. પ્રસાદ માખીની પાંખ જેટલો આવે. કારણ તે દેવનોજ પ્રસાદ. તે ખાઈ તેનો મગ ન થવો જોઈએ. નહીં તો જે વધારે ખાવામાં આવે તો ખીજત ઝાડા સાથે તે પાયખાનાં (બજરૂ, સંડાસ) માં જાયને ! તમેએ પ્રસાદ સમજીનેજ લાડુ ખાધો ને ? જે ત્રણ વખત મેંડાટા મેંડાટા દુકડા ખાધા. તેનો ઝાડો થશે. ”

આજીબાઈ—“ ગમે તે હોય તોપણ તમારા હાથનું કાંઈ ફેગટ જતું નથી. અમારું કલ્યાણજ છે. બેઠેનું એ પ્રમાણનું બોલવું ચાલુ હતું તમારે કેટલાંક સ્ત્રી તથા પુરોષોને વચ્ચે વચ્ચે હસવું આવતું હતું, અમે મોજ પણ પડતી હતી. પછી એકઠાશીની

અપવાસ કર્યો હતો તેવા વિધવા તથા સધવા હતાં તેમના તરફ નેધ મહારાજ—“ તમે કાંઈ લેશો કે એકાદશીના પ્રસાદ ? ” પછી તેમણે પણ હાથ આગળ ધર્યા. મહારાજ—“ આ ચણાનો લાડુ છે હું. હું અત્યાર સુધી આજીઆઈને જ કહેતો હતો તે ઉપરથી તમે સાવધ થાવ અને મહારા હાથનો ચણાનો લાડુ ના ખાતાં. તમારાં અપવાસ ભાંગશે. ”

સ્ત્રીઓ—“ કાંઈ ભાંગતો નથી. મહારાજ તમારા હાથનો પ્રસાદ અમને ક્યાંથી મળે ? ” તેથી બધાંએ હાથ ધર્યા.

મહારાજ—“ જેઓ એકાદશીના અપવાસવાળા હોય તેમણે જ લેવો. બીજાંએ ના લેવો. બીજા જો લેશે તો તેમણે અપવાસ કર્યો જેવું થશે. અમે અપવાસવાળાં હોયે તેમના અપવાસ ભાંગી નહીં. ” છેવટે બધાંજ સ્ત્રી મુકુષીએ હાથ આગળ ધરી ચણાનાં લાડુનો પ્રસાદ એકાદશીના અપવાસને દિવસે ખાધો. એવીજ રીતે એકાદશી એકાદશીને દિવસે ભોજનમમાં ભાત, વડાં, વા રાટલામાંથી કેટલાક અપવાસ કરમારાઓએ આપતા અને તે પણ ખૂબ ભક્તિપુરઃ સર ખાતો.

આ પ્રમાણે મહારાજની અમેક પ્રકારની જુદી જુદી લીલા થતાં થતાં ચિન્નાસ્વામીનું ઘર છોડ્યા પછી ભાણું મહારાજીની કુપડીમાં એ મહિના થવા આવ્યા. પોષની મકરસંક્રાંતિ થયાં પછી મહારાજ ચિન્નાસ્વામીનું ઘર છોડી ભાણુંની કુપડીમાં આવ્યા. ચિન્નાસ્વામીના ઘરમાં હતાં તેજ વખતે મકરસંક્રાંતિ આવી હતી. તે સંબંધમાં વિશેષ કાંઈ બન્યું ન હોવાથી તે વિષે કાંઈ કહેવામાં આવ્યું નથી. ફક્ત એટલુંજ તે દિવસે-કે બધાં સ્ત્રીપુરુષોને મહારાજે હલવા (ખાંડની ચાસણીમાં બનાવેલ અનેક તરેહના મુશોભિત પદાર્થ) આપ્યા હતા. તે ઉપરથી મહારાજે કશું હતું કે “ સંક્રાંતિને દિવસે તીજગુંજ (તલગોળ) આપવાનું મહત્ત્વ બહુ મોટું છે. તે પુણ્ય હલવા આપ્યાથી કેવી રીતે મળે ? હલવામાં એલચીના દાણા લવંગ, કાળુના દુકડા, કોળાનાં બી, બદામના દુકડા વગેરે તથા ખાંડ જેવા પદાર્થો હોય છે. તલગોળના દાનનું પુણ્ય તે

ક્યાંક કો'ણનાં બી લવંગ, ખાંડ એળચીદાણા ખાંડ, કાળુ ખાંડ આપવાથી કાંઈ મળે કે? આવો ચતુરાઈ ભર્યો (હલવો) પદાર્થ બનાવી તે સંક્રાંતિએ આપવો એમ ક્યાંક શાસ્ત્રમાં છે કે? હાલમાં તમો સ્ત્રીપુરૂષો શોખીન બની ગયાં છો. એક બીજાનું જોઈ જે તમો લોકો કરો છો તેનું ફળ શું શાસ્ત્રની રીત પ્રમાણે કર્યા વિના મળે કે? સંક્રાંતિનો તહેવાર તમો બહુ ઠાડમાઠથી ઉજવો છો; તેમાં જો તલગોળનું દાન ન હોય અને આ'વા ખાંડના હલવાજ જે આપો તો તેથી કાંઈ સંક્રાંતિનું ફળ તમને મળે કે? એમ કહ્યાથી મહારાજને હલવો આપવાનું ના પસંદ છે એમ લાગ્યાંથી ફરી સંધ્યાકાળે બધાં સ્ત્રીપુરૂષો મહારાજને દર્શને આવ્યાં ત્યારે તલ અને ગોળનાજ લાડુ કરી લાગ્યાં અને મહારાજને અર્પણ કર્યા. મહારાજે તે બધાંને વહેંચી આપ્યા.

ભાગુની ઝુંપડીમાંજ મહારાજને જે ત્રણ મહિના થઈ ગયા. દ્રાગણ વદ અમાસને—આખરને—દિવસે ભાગુની ઝુંપડી બહાર સંધ્યાકાળે મહારાજ બેઠા હતા તે વખતે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે બધાં સ્ત્રીપુરૂષો દર્શને આવ્યાં. દર્શન લઈ બેઠાં પછી મહારાજનો કાંઈ ઉપદેશ ચાલુ હતો તેવામાં (એકએક) મહારાજ—“આવતી કાલે શું સંક્રાંતિનો દિવસ છે? આવતી કાલથી સંક્રાંતિના બહુજ મહત્વના દિવસો આવ્યા છે. એવી સંક્રાંતિ પહેલાં કદી આવી નથી અને ભવિષ્યમાં કદી આવશે નહીં. એનો પર્વકાળ ખૂબ દિવસ છે. પરંતુ આવતી કાલથી ત્રણદિવસ પર્વકાળનો મુખ્ય કાળ છે.”

કાંઈ ગૃહસ્થ—મહારાજ, સંક્રાંતિ ગયે તો જે મહિના થયા. કાલે તો ગુઠી પડવાનો (ચૈત્ર શુદ્ધ એકમનો) દિવસ છે.

મહારાજ—“હા, હા, આવતી કાલે ગુઠી પડવાનો દિવસ છે તેથીજ આવતી કાલે સંક્રાંતિ થાય છે; અને જે મહિના પહેલાં જે સંક્રાંતિ ગઈ તેના કરતાં આવતી કાલની સંક્રાંતિનું માહાત્મ્ય બહુજ મોટું છે. કોઈક બોલ્યું—“ત્યારે આ સંક્રાંત ક'ઈ?”

મહારાજ—“અરે, ક'ઈ શું? એજ મકરસંક્રાંત,”

કોઈક—“આજ જો મકરસંક્રાંત હોય તો પછી સંક્રાંતિની રીત પ્રમાણે તલગોળ વહેંચી ઉત્સવ વગેરે કરવો કે?”

મહારાજ—“ ખરી મકરસંક્રાંત આવતી કાલેજ છે. ઉત્સવ કરવો કે ન કરવો તે તમો તમારે જોઈ લો. પરંતુ જેને ખરેખર સંક્રાંતિનું ફળ જોઈતું હોય તેણે આવતી કાલની સંક્રાંતિનો તહેવાર ખરોખર ઉજવવો. સંક્રાંતિનો તહેવાર સ્ત્રીઓનો છે. સ્ત્રીઓની રીત પ્રમાણે સ્ત્રીએ કરવો અને પુરૂષોની રીત પ્રમાણે પુરૂષે કરવો. એક શ્લોક મને યાદ આવે છે.

મારદ્રાજ મયૂરાણાં વાષથ નકુલસ્તથા ।

एतेषां दर्शनं श्रेष्ठं वामभागे विशेषतः ॥

આ શા માટે કહ્યું ? તો આ શ્લોકમાં ક્યાં પ્રમાણે ભારદ્રાજ નામનું, કાગડા જેવડું કાળા રંગનું, કેશરી રંગની પાંખવાળું પક્ષી હોય છે. મયૂર એટલે મોર. આસ એટલે જેને તાસ પક્ષી કહે છે તે. નકુળ એટલે નોળીઓ. એ ચારેનાં કોઈ પણ સ્થિતિમાં દર્શન થાય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. પરંતુ તે ડાબી બાજુથી જાય વા દર્શન થાય તો તે વધારેજ શ્રેષ્ઠ છે. તેવીજ રીતે બધી સંક્રાંતિના પર્વકાળનું માહાત્મ્ય શ્રેષ્ઠ છે પણ તેમાંથી મકરસંક્રાંતિનું વધારેજ શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં બધી આવતી કાલથી સંક્રાંતિ છે તેનું તો અધિકજ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. આ સંક્રાંતિનો પણ પર્વકાળ ત્રણ દિવસ હોય છે. તેથી આવતી કાલની સંક્રાંતિના પર્વકાળનો કોઇને લાલ લેવો હોય તો લેવો.” બધાં સ્ત્રી પુરૂષો ખુબ આનંદથી બોલ્યાં, “મહારાજ અમે બધાં સંક્રાંતિનો ઉત્સવ કરીશું.” તે પ્રમાણે બીજે દિવસે ઘેર ઘેર પુરણ (પોળી) ની રસોઈ થઇ, મુરખીઓને સ્નાન કરાવવામાં આવ્યાં, સ્ત્રીઓ નવાં નવાં લૂગડાં પહેરી હાથમાં પૂજનાં ફળો, ખંડ, તલગોળ વગેરે લઇ ઘેર ઘેર તે આપતાં કરતાં હતાં. કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓએ હળદ કંકુના દાન એકેકને આપ્યાં અને બધાં તલગોળ આપતાં આપતાં કરતાં હતાં. મહારાજ પાસે પણ બધી સ્ત્રીઓએ આવી સુગડાં (?) નાં, હળદ કંકુનાં, તલગોળનાં દાન મહારાજને પણ અર્પણ કર્યાં, અને યથાવિધી તેમની પૂજા પણ કરી. તેવીજ રીતે સંધ્યાકાળે સ્ત્રી પુરૂષો ખુબ ઠાઠથી મહારાજને તલગોળ આપવા માટે આવ્યાં. તે વખતે મહારાજ ભાગુની ઝુંપડીની બહારજ બેઠા હતા. ભાગુ

મહારાણીનો વર નામદેવ પણ ખેડેજી હતો અને ખીજા પણ ખૂબ લોકો લેજો થયા હતા. મહારાજે દુકામાં સંકલિતનું અને તલગોળનું માહાત્મ્ય કહ્યું અને આજે એવું મુઠ્ઠા જીરું ગુઠી પડવાનો દિવસ હોય મંકરસંકાંત કેવી રીતે તે વિષે પણ મહારાજે દુકામાં સમજાવ્યું. પછી તલગોળ બધાને વહેંચતી વખતે પ્રથમ મહારાજને આપવા લોકો આગળ આવ્યા ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “પ્રથમ તલગોળ પેલા નામદેવને આપો. તે મહારાજે જન્મના ગુરુ છે. તેને આપ્યા પછી તમે બધાં એકર એકર લો. પછી મહારાજે આપો.” પરંતુ મહારાજના કહ્યાં પ્રમાણે પ્રથમ નામદેવને તો બધાંએ તલગોળ આપ્યાંજ, પણ પછી બધા તલગોળ મહારાજ આગળ લાવી મૂક્યા. પછી મહારાજે તે બધાંને વહેંચ્યા વહેંચતાં વહેંચતાં, નામદેવ ગુરુ કેવી રીતે થયો છે. તે વિષે મહારાજ પેલાના પૂર્વ જન્મની વાત કહેવા લાગ્યા. “મહારાજે જન્મમાં મહારાજ માળાપે મહારાજે શીખવવાની (લખાવવાની) ઘટપટ કરી. પણ હું તો મહારાજે મૂર્ખનો મૂર્ખજ રહ્યો. કોઈ પણ પ્રકારે મહારાજે વિદ્યા આપેજ નહીં. કેવળ જંગલીને જંગલીજ રહ્યાથી મહારાજે ઘરમાં કોઈ પૂછતું કરતું નહીં, તે વખતે મહારાજે ઉમ્મર આશરે દસ બાર વર્ષની થયેલી. મહારાજે મા મહારાજે જોડાથી મારતી અને બાપ હાથ વડે થપ્પડ મારતા. એક દિવસે અમારે ત્યાં એક લિક્ષા માંગનાર આવ્યો. મહારાજે માએ મહારાજે કહ્યું, “એને લિક્ષા આપ” અને મહારાજે હાથમાં લિક્ષા આપવા માટે કાંઈક આપ્યું. તે લિક્ષા હું તને આપતો હતો ત્યારે મહારાજે માએ તે લિક્ષા લેનારને કહ્યું, “મહારાજ, તમે કોઈ દેવ જેવા દેખાવ છો. તો આ મહારાજે છોકરા નરે જુઓ. આ છોકરો બહુ જડ છે. એને ખીલકુલ વિદ્યા આવડતીજ નથી. એને કોઈ શીખવે તોપણ એ મૂર્ખનો મૂર્ખજ.”

લિક્ષા લેનાર—“તેને એમ કેવી રીતે વિદ્યા આવશે? એને કેટલાક દિવસ ગુરુને ઘેર રાખવો (મૂકવો) જોઈએ.”

મહારાજ માળાપ—“મહારાજ, તમેજ હવે એના ગુરુ બનો અને તમારી સાથે એને રાખો.”

લિક્ષા લેનાર—“ઠીક છે. પણ મહારાજ તાબામાં આવ્યાં પછી

એને વિદ્યા આવે ત્યાં સુધી તમારો એનો મેળામ પણ ન થવો જોઈએ. ” મહારાં માળાપ સાદાં ભોળાં હતાં. તે-“ હીક છે, મહારાજ આ દોકરાનીજ તમને લિધા આપી. ”

એમ કહી મહને તે લિધા લેવા આવનારને સ્વામીન કયો. હું તો ન્હાનપણની રીત પ્રમાણે ભટકેલજ હતો. આખા ગામમાં તોડ લીલીધોડા ભેરવ પેઠે ફર્યા કરતો; તેથી મહને પણ તેની સાથે જવાનું અધરું ના લાગ્યું. તે લિધા લેનાર અમારા ગામ બહાર એક માર્ગલિના અંતર ઉપર રામનું મંદિર હતું તે મંદિરની પાછળ એક ઝુંપડી બાંધી હતી તેમાં રહેતો હતો. મહને પણ તે ઝુંપડીમાં તે ખુઆ (=મહારાજ) લઈ ગયા. મહને તે કાંઈ શીખવતા નહોતા અને ઝુંપડી બહાર જવા પણ દેતા નહોતા. કાંઈ ઝાડે જંગલ વગેરે જવાનું થાય તો તે સાથે આવતા અને તેને એ ક્યાંઈ બીજા માંગણ જવાનું થાય તો તે એ ઝુંપડીમાં મહને પૂરી મૂકી બહારનાં ભારણાંને વાળું ભારી જતા. તે આવે એટલે લિધામાં જે દોડ મળ્યો હોય તે દોડના રોટલા કાપ મહારી પાસે કરાવતા. કોઈ વખત બાજરીના રોટલા તો કોઈ વખત જુવારના તો કોઈ વખત બેઉના લેવા એવા રોટલા મહારી પાસે કરાવતા. તે તે ખાતા અને મહને પણ તેનાજ ભાણામાં બેસાડતા. અમે તે રોટલા ખાતા અને તે લૂઆ રોટલાને મહોએ દેવાનું કાંઈ જોઈએ તેથી તે ઝુંપડીની સામેજ એક કડવા લીંબડાનું ઝાડ હતું અને એક આમલીનું ઝાડ હતું, તે કડવા લીંબડાનાં અને તે આમલીનાં પાંદડાં લેગાં કરી તેમાં મરચું મીઠું તાંપી તેની અટણી મહારી પાસે વડાવતા અને પછી અમે તે અટણી રોટલા ખાતા. કોઈ વખત તે બેઉ ઝાડનાં પાંદડાનું શાક પણ મહારી પાસે કરાવતા. કોઈ વખત અમે તે શાક રોટલા ખાતા. તેની તે ઝુંપડીમાં એ શાક રોટલા કહો કે એ અટણી રોટલા કહો-એવાં તો મીઠાં લાગતાં તેના આમળ બીજાં બધાં પકવાનો તુરંજ હતાં. મહારી પાસે તે શાક રોટલા કરાવતા તેથી હજીએ મહને રોટલા સુંદર કરવાં આવડે છે. હજી સુધી વીસર્યો નથી. પરંતુ જુવારના અને બાજરીનાજ આવડે છે. ઘઉંના આવડતા નથી. કાચા તે ખુઆ (લિધા

લેનાર) ઘઉંના કે ચોખાના લોટની લિક્ષા લેતા નહીં. તેથી મહને તે શિવાય કાંઈ આવડતું નથી અને લીમડાનાં પાંદડાંનું શાક તથા ચટણી બહુ સરસ કરતાં આવડે છે. તેથી લીમડાનો પાલો ખાવાની મહને પહેલાંના જન્મથી ટેવ છે. તેથીજ તમે સ્ત્રીઓ હું માંગું છું એટલે લીમડાનાં પાંદડાંની ચટણી કે લીમડાનાં પાંદડાંનું શાક તથા તેવીજ રીતે તે કડવાં પાંદડા મસળી તનાં ભજીયાં કરી લાવો છો અને હું પણ તે ખૂબ પ્રેમથી તેજ ખાઉં છું. આ'વી રીતે તે બુઆ (લિક્ષા માંગનાર મહારાજ) મહને ખવરાવતા અને રાત્રે સૂવાની વખતે-તેની હંમેશની સૂવાની જગ્યા ઠરેલી હતી-તે જગ્યા ઉપર નીચે બધું ઘાસ પાથર્યું હતું અને ઉપર એક સાદડી જેવું ઘાસનુંજ તૈયાર કરેલું એક મોટું આસન જેવું નાંખી મૂકવામાં આવતું-તે ઉપર તે સૂતા અને મહને પણ તે પોતાની પાસે તેજ જગ્યા ઉપર લઈ સૂતા. હું એકવાર તેની તે પથારી પર જઈ સૂતો કે. હું નહાનો તેથી કહો, અથવા તેનો અથવા પથારીનો (કાંઈ) ગુણ તેથી કહો, હું સૂતો કે તરતજ મહને ઉંઘ આવી જતી. વચ્ચે કોઈ પણ વખત ન જાગતાં અરણોદય વખતે લાલ વાદળાં ધતાં તે વખતેજ હું જાગતો. આ'વી રીતે મહારી પાસે રોજ રોટલા કરાવતા અને અમે ખાતા. એમ કેટલાક મહિના થયા એટલે તે બુઆ એટલે તે ગુરૂજ બોલ્યા, “તને હવે આવડે છે કે સરસ રોટલા બનાવતાં?” મહે કહ્યું, “હા.”

ગુરૂ—“હીક, રોટલા ખાતાં આવડે છે કે?”

હું—“રોજ તો ખાઉં છું.”

ગુરૂ—“અરે રોજ જે તું રોટલા કરે છે તે તને ખાતાં આવડે છે, પરંતુ જે આયતા તૈયાર છે તે રોટલા તને ખાતાં આવડવા જોઈએ.

હું—“આયતા તૈયાર રોટલા ક'યા?”

ગુરૂ—આયતા રોટલા (ભાકર) સૂર્યનારાયણ. તેને કોઈએ બનાવ્યો નથી અને કોઈ બનાવતું પણ નથી, સૂર્યનારાયણ એ

x આ મંવાદ વાંચતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે કે રોટલા માટે મરાઠીમાં “ભાકર, ભાકરી” શબ્દો છે.

લાકર પહેલેથીજ બન્યો છે. સૂર્યનારાયણનેજ ખરો લાકર કહેવો. તં ખાતાં આવડવો જોઈએ. તે જેને ખાતાં આવડેછે અને જેણે તે ખાધો હોય તેને બધા પ્રકારની ન્હાની મ્હોટી વિદ્યા એની મેળેજ આવડે છે અને તેજ ખરો વિદ્વાન. અજ્ઞાની લોકો જે રોટલા ખાય છે તેજ આજસુધી તેં ખાયાં કર્યાં તેથી તું અનવડ, મૂર્ખ નીકળ્યો.”

હું—ત્યારે તે સૂર્યનારાયણની જે લાકર તે કેમ ખાવી ?

ગુરૂ—સૂર્યનારાયણ એ લાકરી તને ખાતાં આવડે અને તે ખાધાં પછી જે પરમાનંદ મળેછે તે મળે તે માટે હું તને શરૂઆતનો પહેલો પ્હાઠો (આંકનો એક પાઠ) શીખવુંછું. તે પ્હાઠો તું શીખી જશે એટલે સૂર્યનારાયણ લાકર (રોટલો) તને આપોઆપ ખાતાં આવડશે. તે જે પહેલો પ્હાઠો છે તે શીખે એટલે પછી બીજો કે ત્રીજો એવો કોઈપણ પ્હાઠો શીખવાનો રહેતો નથી. જે પ્હાઠાથી આપણે ખરેખર કોણ છીએ, આપણું ખરું નામ શું છે એનું પૂર્ણ જ્ઞાન થવા માંડે છે અને તે જ્ઞાનને આધારે સૂર્યના રૂપમાં રહેલી જે મૂળ લાકરી તે આપોઆપ ખાતાં આવડે છે એટલે સૂર્યમંડળ લેદ કરી જગતની બહાર જઈ શકાય છે. જગતમાં આવી એવાજ બની જવાની જરૂર છે.

હું—“ ત્યારે હું ખરેખરો કોણ છું અને મ્હારું ખરું નામ ક’યું ? ”

ગુરૂ—“ અરે, તું ઐ નામાસિ એમાં ઐ, નામ અને અસિ એવા ત્રણ શબ્દો છે. એ ત્રણ શબ્દનેજ પ્હાઠો સમજો વા એને બધાંમાં શ્રેષ્ઠ મંત્ર જાણો. હવે મ્હારા સહવાસથી આ મહામંત્રનું તને પૂર્ણ જ્ઞાન થાય એટલે તું કોણ છે અને તારું નામ શું છે તે તને આપોઆપ સમજશે. એમ કહી એજ ઐ નામાસિ નો પાઠ તે ગુરૂએ મ્હને ચાર વર્ષ શીખવ્યો હતો. તેની અંદરનું ગુહ્ય તમને કહેતો ખેસું તો તમને તે સમજશે પણ નહીં અને ફોગટ બડબડ્યાં જેવું બની વખત ફક્ત ફોગટ જશે. ઠીક, ચાલો આજે ગુઢી પડવાનો દિવસ હતો, તેમાં સંક્રાંતિનો

મહા પર્વકાળ અને એવા પર્વકાળમાં મહારી પૂર્વ જન્મની વાત પ્રમાણે
 ઐ નામાસિ નોજ રક્ત મહાદે જે ગુરુએ શીખવ્યો તેજ ગુરુનો
 પ્રાણી કૃપામાં જન્મ થયો અને હું તેમની સ્ત્રી થઈ જન્મ્યો
 હતો. અમારો ખેડનો ગમે તેમ સંસાર ચાલ્યો. પછી એમ થતાં
 થતાં બીજા કેટલાક જન્મો વચ્ચે લીધા પછી હાલ આ અવસ્થામાં
 મહારો જન્મ થયો અને મહારા એ ગુરુનાજ યોગથી મહુને
 આગળનું પાછળનું સમજાવવા લાગ્યું. મહારા ગુરુને પણ વચ્ચે
 કેટલાક જન્મો આવ્યા અને કાંઈક કારણસર તેને મહારમાં
 જન્મ લેવો પડ્યો. ત્યારે તે ગુરુએ કયાં જન્મ લીધો છે એ
 અંતરયાત્રી (અંતરમાં) હું શોધતો હતો એવામાં એ તમારા
 ખડગપુરમાં છે એમ ખબર પડ્યાથી મહારું અહીં આવવું થયું.
 આ નામદેવ મહાર તેજ મહારા ગુરુ. તે અહીંથી જડ્યા અત્તે
 તેની સ્ત્રી જે ભાગ્ય તેનેજ રમે હું છું અને હાલ જે હું તમને
 દેખાઉં છું તે પૂર્વ જન્મના મહારા જે ગુરુ છે તેમની પણ પેલે-
 પાર નીકળી ગયેલો તે હાલનો હું છું. હવે આ મહારા ગુરુને
 અત્તે સ્ત્રીને એટલે નામદેવને અત્તે ભાગ્યને મહારા કરતાં પણ ઉપરની
 અદ્વિગતિ (ઉદ્ધારગતિ) મળે એ સહારી કામગીરી છે. તેણે પહે-
 લાંના જન્મથી ઉદ્ધાર કરતાં કરતાં મહુને આ સ્થિતિપર આપ્યો. હવે
 હું તેમનો ઉદ્ધાર કરીશ અત્તે મહારાથી ઉચી ગતિ તે પ્રાપ્ત કરશે. હવે
 હું તમારા ગામમાં આવ્યો છું અત્તે તમને હું હાંધી (કહાડી)
 મૂકું છું છતાં પણ તમો મહારી સાથે સંબંધ વધુને વધુ વધારતા
 (દેહ કરતા) બન્યો છો; તેથી તમારો પણ કાંઈ ઋણાનુબંધ હશે,
 માટે તમો પણ એ બરોબર દેહ પકડીજ રાખો તો નામદેવ
 ભાગ્યથી સાથે તમારો પણ ઉદ્ધાર થઈ જશે. તમો પણ મારા સંકાર
 સ્વરૂપમાં જશો. ” એમ કહી મહારાજે ભાગ્ય અને નામદેવ બેઉને
 નમસ્કાર કર્યા. એ બેઠા બધાંએ એ ભેટિને નમસ્કાર કર્યા, અને
 બધા પ્રેમથી સ્ત્રી પુરુષોએ ભાગ્ય અને નામદેવ બેઉને વલગાળા
 આપ્યાં. તેઓ મહાર કૃતાં છતાં કૃપાને તેમના સ્વપરથી અભાગ્ય
 ગયાની રૂપરત્ના (પણ) આપી તહીં.

મહારાજ—નામદેવ જે મહારા ગુરુ છે તે સાક્ષાત્ વૈકુંઠ-

ધિપતિ વિષ્ણુ છે અને ભાગ્ય એ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી છે, એ દેખાડવા માટેજ એમણે મહાર કુળમાં જન્મ લીધો. મહાર એ સંસ્કૃત ભાષામાં સાક્ષાત્ વિષ્ણુનું નામ છે. એ પ્રકારે બધું થયાં પછી મહારાજની આરાધી સહ પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

પછી ભાગ્ય મહારાણીની ઝુંમડીની માધ્યમ પ્રાસેજ લંગી લોકોની મોટી ચાલી છે, ત્યાં મહારાજ રોજ એક બે ફેરી મારતા અને તેમનાં મણુ કામો કરવા લાગતા એ પહેલાં કહ્યુંજ છે. હવે તો તે ચાલીમાં વધુ પ્રમાણમાં બેસતા ઉઠતા. તે લોકોના સમૂહમાં બેસી વાતો કરવા કરતા તેમની ચાલીમાં વહિવટ વધારતા ગયા અને બધી ચાલીઓની મધ્યમાં (વચમાં) જે મોટી બાબુએ લંગીઓના ઘરની હારો (લાઇસો) હતી તે એક લાઇનના પશ્ચિમ ભાગના છેવટના ઘરમાંની લંગી ક્યાંઇ ગમેો હતો; તેથી તે ખાલી પહેલી લંગીની કોટડીમાં લંગી લોકોનાં ઝાડુ દોપલા ડગ્યા વગેરે સામાન ભર્યું હોઇ તે કોટડીને બહારથી તાબું હતું. તે કોટડીની બહારના રહેણા (વરંડા) માં તે વરંડા વપરાશમાં ન હોવાથી અતિશય ગંદો હતો. નીચેની જમીનની માટી આજેવાજીથી ઢાંકી ગયેલી હતી. ડુકડો તે જમીન ઉકેરી ઉકેરી તે જગ્યામાં બેસતાં. કુત્રાં પણ બેસતાં અને તે ડુકડો વધુ કુત્રાં ત્યાંજ હમતાં હોવાથી તે આખા વરંડાપર વિષાતાં (ગુના) લીડાં મડેલાં હતાં. એવા તે ખાલી અને વપરાશમાં ન હતા એવા ગંદા વરંડામાં કોઇ કોઇ વખત મહારાજ વધુ વખત આવી બેસતા. પછી કોઇને ક્યાં ખૂંચ્યાં શિવાય, ફક્ત શરીરખરના ફાટેલા કંતાણુના ટુકડાજ સહિત ચૈત્ર સુદ પાંચમથી મહારાજ તે લંગીની ચાલીમાંના તે ગંદા વરંડામાં રહેવા ગયા.

પ્રકરણ સત્તરમું.

લંગીવાડમાં (ચાલુ)

મહારાજ રહવારથી જો ગયા તે આખો દિવસ અને રાત્રે પણ ત્યાંજ એવી ગંદી જગ્યામાંજ સૂઈ રહ્યા. પૂજા અને દર્શન માટે આવનાર લોકોને આવવા ન દેતાં હાંકી મૂકતા હતા. “પૂજા દર્શન કરવાં હોય તો લંગીની ચાલીની બહારથી દૂર-થીજ મહેને જોતા જાવ અને ચાલતા થાવ. અત્યાર સુધી હું મહાર હતો હવે લંગી બન્યો. માટે તમો સ્ત્રી પુરૂષ વગેરે કોઈએ પણ અહીં લંગીની ચાળીમાં આવવું નહીં; કોઈ આવશે તો હું નક્કી પથ્થર મારી હાંકી કહાડીશ. ફોગટ મહારી પાછળ પડી તમારે લોકોએ મહેને કોઈ પણ પ્રકારે ત્રાસ આપવો નહીં, એમ હું તમો બધાંને હાથ જોડી કહું છું. એટલું કર્યા છતાં તમો ન સાંભળો તો હું તો બોલીચાલીને પાગલ છુંજ, તેથી પથ્થર માર્યા શિવાય રહીશ નહીં. હું મહારે દુઃખી કષ્ટ ભોગવનારો, શરીરે માંદો અને અતિશય અશક્ત છું; મહારાથી તમારા લોકની જાન જાળવવાનું થતી નથી તેથી હું આવી અપવિત્ર ગંદી જગ્યામાં કોઈ આવશે નહીં એમ ધારી હું મહારે અહીં એક બાનુએ (ખુણે) આવી રહ્યો.” એવી રીતે મહારાજ તે લોકોને રોજ મીઠા શબ્દોમાં, ગુસ્સે થઈ, અને કોઈ કોઈને માર મારીને પણ કહેતા પણ કોઈ સાંભળતું નહીં. મહારાજ ગાળ દે, મારે છતાં સ્ત્રી પુરૂષોની અવરજવર એક સરખી ચાલુજ હતી. એમ બે ત્રણ દિવસ સુધી મહારાજ તે ગંદા વરંડામાંજ પડી રહ્યા. વચ્ચે વચ્ચે ભણુ મહારણી તથા નામદેવ ફક્ત આવતાં હતાં. આ બે દિવસોમાં મહારાજે એમના ખાવાપીવા તરફ પણ કંઈ લક્ષ આપ્યું નહીં. કોઈ લોકો આવે નહીં એ માટેજ તે પોતે તે જગ્યા છોડીને પણ બહુ (ખીજે ક્યાંઈ જતા) નહોતા. તે ગલીમાંના લંગી લોકો મહારાજ પાસે વિનંતી કરવા લાગ્યા કે, “મહારાજ, આપ અમારી ચાળીમાં આ વરંડામાં રહો છો તેથી અમો લોકો બહુ રાજી થયા

છીએ, માટે અમારી પાસેથી કાંઈ સેવા લેતા જાવ. અમને એવી ઇચ્છા થાયછે કે, આપ બેઠાછો એ વરંડા અમો સાફ કરી આપીએ, જેથી આપને બેસવાનું ડીક થાય.

મહારાજ—“કાંઈ સાફ નથી કરવું. જેવી જગ્યા છે તેવીજ મહને બહુ સરસ લાગે છે.”

લંગીલોક—“મહારાજ, આ વરંડાપર સુવર કુત્રાનું બહુ મેલું પડ્યું છે. આપ અહીં બેઠાછો તેથી અમને બહુ શરમ આવે છે. બધા બાબુ (પ્રતિષ્ઠિત) લોકો આપની જગ્યા સાફ ન કર્યાથી અમારી પર ગુસ્સે થશે.”

મહારાજ—“તમો લોકોએ જગ્યા ના સાફ કરવી. જે દિવસે મહારા મનમાં આવશે તે દિવસે હું સાફ કરી લઈશ.” મહારાજ કોઈને પણ તે વરંડો સાફ કરવા દેતા નહીં. મહારાજ જે વરંડામાં રહેતા હતા તેના પશ્ચિમ ભાગમાં બહુ મોટું મેદાન હતું. તે મેદાનમાં ખૂબ દૂર, મહારાજને તે વરંડામાં ગયે ત્રણ દિવસ થયા એટલે ક્યાંકના સર્કસવાળા આવી ઉતર્યા. તેજ દિવસે તેમનો ખેલ હતો. તેથી સ્હવારથી તે લોકો તંબુ ઉભો કરવાની ખટપટમાં હતા. દૂરથી તે જોઈ, મહારાજ એકદમ તે સર્કસવાળા લોકોમાં ઘુસ્યા અને તંબુ માટે આજી-બાજીએ થાંભલા રોપવા માટે (ખાડા) ખોદવાનું કામ કરવા લાગ્યા અને પછી જે જે તેમનાં કામો ચાલુ હતાં તે મહારાજ આખો દિવસ કરતા હતા. સંધ્યાકાળે નિત્યનિયમ પ્રમાણે બધાં સ્ત્રી પુરૂષો મહારાજને દર્શને આવ્યાં. પરંતુ મહારાજની જહીકથી બધાં ખૂબ દૂર આવી ઉભાં રહ્યાં. તે વખતે મહારાજ લંગીની આળીમાં ન હોઈ તે સર્કસના તંબુની જગ્યામાંજ કાંઈ ખટપટ કરતા હતા. એ વખતે મિરા અને લક્ષ્મીબાઈ જહીતાં જહીતાં મહારાજની પાસે નજીક આવવા લાગ્યાં. મહારાજના મનમાં શું આવ્યું કોણ જાણે ? તે વખતે તેઓ આનંદમાં હતા. મહારાજે એ બેઠને હાંક મારી બોલાવ્યાં. મિરા અને લક્ષ્મીબાઈ કહેવા લાગ્યાં, “મહારાજ, બધા લોકો તમારા દર્શનના ભૂખ્યા થયા

છે. બે ત્રણ દિવસથી તેમને દર્શન નથી થયાં માટે એમને આવવા દો.” મહારાજે કહ્યું, “હીક છે, આવવા દો.” એમ કહ્યાથી મિરા થોડી આગળ ગઇ અને લોકોને આવવા માટે ઇશારો કર્યો. મિરાએ નિશાની કરી કે તરતજ બધાં સ્ત્રી પુરુષોએ જૂબ આનંદથી તે તંબુથી કેટલેક દૂર મેદાનમાં મહારાજ બેઠા હતા ત્યાં આવી દર્શન લીધાં. બધાંને ઉદ્દેશી

મહારાજ—મિત્રો, તમે લોકો રોજ રોજ ચા માટે તસ્તી લો છો? તેમનામાં એકનાથરાવ મિસાળ પે કલાર્ક હતા. તેમની પણ મહારાજ ઉપર બહુ ભક્તિ હોઈ મહારાજની કોઈપણ બાબતમાં મહારાજ માટે જે જે કાંઈ કરવાનું હોય તેમાં તે અગ્રેસર બનતા. મહારાજ માટે જે ત્રાસ પડે તે સહન કરી મહારાજના કોઈપણ કાસમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર ઘણા બધા બધાજ હતા. પરંતુ તેમાં એકનાથરાવ મિસાળનું સરકાર દરબારમાં, મેહોટા મેહોટા અધિકારી સાહેબ લોકોમાં સારું વજવ હતું. મહારાજ એમની લહેર પ્રમાણે ચાલતા તોએ તેમના વર્તનનો કોણ પ્રતિબંધ કરી શકે? છતાં પોતાનું સંભાળી મહારાજની મરજી પ્રમાણે મીઠું બોલવાનો તેમનો સ્વભાવ હોવાથી અને પ્રસંગોપાત મહારાજ ગુસ્સે થાય તોપણ તે સહન કરી મહારાજની મરજી અનુસાર આગળ પડી તે બોલવા આવતાજ. તેજ પ્રમાણે તેમના બરોબરીઆ રાવસાહેબ વિનાયકરાવ શિંગવેકર પણ મેહોટા હોદ્દા ઉપર હતા. એ બેઉ બધાંની ઈચ્છાથી મહારાજની મરજી વિરુદ્ધ કાંઈપણ ન કરતાં, ધીમે ધીમે બધી મહારાજની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા. તે વખતે એકનાથરાવ અને રાવસાહેબ મહારાજને કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ અમે બહુ ભાગ્યશાળી છીએ. અમારાં કાંઈ મૂલ્ય પુણ્ય હશે તેથી આપના ચરણનો લાભ આ જામને થયો. આપ પૂર્ણ પરબલ યોગી પુરુષ છે, એવી અમારા હૃદયની ખાતરી વારંવાર ઘૂર્ણ રહી છે. આપના ચરણકમલ અહીં મુલ્યક હોય છતાં અમે તેનાં દર્શન ન લઈએ એ અમને ખીલકુલ સાહે લાગતું નથી. બે ત્રણ દિવસથી અમને ખાલુંપીલું ભાવતું નથી. અમે બધાં એજ ચિન્તામાં

પડ્યાં છીએ કે મહારાજ હવે લંગીની આળીમાં નઈ બેસા છે; ત્યાં તેમને રહેવાને માટે જગ્યા સારી નથી. તે વરરા દક્ષિણા-ભિચુખ હોવાથી દક્ષિણનો પવન બધો આપના શરીરને લાગે છે. તે વરંડો તદન ખુંદલો છે. અમો બધા આપનાજ છીએ. અમારો જો આપને કંઈ ઉપયોગ ન થયો અને આપ પણ કંઈ ઉપયોગ ન કરી લો તો અમારો જન્મ વ્યર્થ છે એમ અમો સમજીએ છીએ.”

મહારાજ—“તમને લાગે છે હું પરબ્રહ્મ, પરંતુ તમો લોકોની સમજુતી ભૂલ લરી છે. હું પણ દિવસનો હર્ષી, માંદો છું; તેથી મહારૂં મગજ તદન હલકું પડી નઈ ગાંડા જેવું થયું છે. તેમાં મહારે ઘરબાર મથી; મહારે મ્હમો મ્હોટો પરિવાર નથી. દરેક પ્રકારે હું દરિદ્રી છું. પાસે પૈસાટકા મથી. લિખારીથી લિખારી થઈ બેઠો. સર્રીરપર ઓઢવાનું (કપડું) મેળવવાનું સાધન મથી, તેથી ગમે તેવો કંતાણનો કુકડો શરીર પર લઈ, ગમે ત્યાં ભીખ માંગી, દિવસો કહાડતો આજ્યોઈ. બિચારા ચિન્નાસ્વામીના લાઇ ડાકટર છે. કાંઈ કારણસર તેમને મહારી દયા આવી તેથી, ખેતાના ઘરમાં રાખી, તે મ્હને ઐયય પાછી કરતા હતા અને તેમને મહારો સ્વભાવ પસંદ પડ્યાથી, તેમની મહારી વચ્ચે ઘરના જેવું ઓળખાણ થઈ ગયું હોવાથી, હવા ફેર માટે તેમણે મ્હને અહીં ચિન્નાસ્વામીને ત્યાં મોકલ્યો. તેમાં પરબ્રહ્મ, પરમેશ્વરપણું ક્યાંથી આવે ?”

એકનાથરાવ અને રાવસાહેબ—“મહારાજ, આપ પૂર્ણપણે વિરક્ત છો. સર્વસંગ પરિત્યાગ કરી હરેક રીતે નિર્વાસન (વાસના રહિત) અવસ્થા આપનામાં પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવેછે અને તે તો આપ પરબ્રહ્મ શિવાય બીજા કોઈ દેખાતા નથી.”

મહારાજ—“હું ગાંડો થેલો, દરિદ્રી ભીખ માંગનારો મહારા પૂર્વકર્મને લીધે થયો, તેથી શું હું વિરક્ત અને પરબ્રહ્મ હોઉં કે ? બીજા ભીખ માંગનારા હોય છે તેમનામાંનોજ એક હું છું. હું બ્રાહ્મણ છું. તેથી બ્રાહ્મણે ભીખ માંગનાર (લિખારી) ન બનવું

એવો થોડોજ કાયદો છે ? ઠીક જે હોય તે ખરૂં પણ તમો સારા સંભાવિત (મ્હોટા) લોકો, હું આવી ભંગીની ચાળીમાં છું તેથી તમો લોકોએ આવી અપવિત્ર જગ્યામાં શા માટે આવવું ? અહીં બધી આલડછટની જગ્યા અને હું એ ભંગી લોકોમાં રહું છું તેથી હું પણ તદ્દન અપવિત્ર આલડછટવાળો બન્યો; અને હું એવો અસ્પર્શ્ય (આલડ છટ જેનાથી થાય એવો, ન અડકવા લાયક) થયો તોપણ મ્હારું કાંઈ કોઈ છે કે તે મ્હને કાંઈ કહે ? અને મ્હારે શું છોકરાં છેવ્યાં છે કે તેમને માટે મ્હારે લોક રીત પ્રમાણે ચાલવું ? કાંઈ નહીં તો મ્હારે માટે પણ મ્હારે લોકો પેઠે ચાલવું એમ કહોતો મ્હારે પોતાને પણ કોઈનીજ જરૂર દેખાતી નથી. અધર્મથી ચાલવા બદલ જે દેવ મ્હારી પર ગુસ્સે થઈ મ્હને નર્કમાં નાંખે તો નર્કના દુઃખ કરતાં પણ ભયંકર સંકટો અને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો હું આજ સુધી ભોગવતો આવ્યો છું. મ્હારા આ દુઃખોના ભોગ આગળ નર્કની શી કીંમત ? આ ભંગીઓ સાથે બધું નરકજ તો ભેગું કરું છું. માટે તમો લોકો આવી અમંગળ જગ્યામાં ના આવ્યાં કરતા.

રાવસાહેબ—“આપને નર્ક અને અખંડ સુખ બેઉ સરખાંજ ધર્મ ગયેલાં દેખાય છે. તેથીજ આપને પૂર્ણ પરબ્રહ્મ ન કહેવા તો શું કહેવું ? આપનો અધિકાર અમને શું સમજાય ? અમો આપના આગળ સર્વ પ્રકારે અજ્ઞાની છીએ.

એકનાથરાવ—“અમને તમો મારો, અમારીપર ગુસ્સે થાવ, કાંઈ તે કરો, પણ અમને દર્શને આવ્યાં કરવાદો. આપ જ્યાં હશે ત્યાં બધું પવિત્રજ છે. આપ ભંગીની ચાળીમાં હો ત્યાં પણ અમો આવ્યાં કરીશું અને અમને ત્યાં પણ પવિત્રજ લાગે છે.”

મહારાજ—“ઠીક જાવ હમણાં. સંધ્યાકાળ ધર્મ. જોઈશું પછી. આગળની વાત આગળ.”

એકનાથરાવ—“આપ ભંગીની ચાળીમાં હો તો પણ અમો આપને કોઈપણ પ્રકારે ત્રાસ ન આપતાં આવતી કાલથી અમો આપને પગે પડી આજ્યા જશું.

મહારાજ—“ ઠીક, હાલ જાવ, કાલની વાત કાલે. ”

પછી બધા લોકો દર્શન લઈ ચાલ્યા ગયા, એટલે લક્ષ્મી-બાઈ દરરોજના નિયમ પ્રમાણે મહારાજનું જમવાનું લાવ્યાં અને બોલ્યાં, “ બે ત્રણ દિવસ થયા, તમોએ કાંઈ ખાધું પીધું નથી. માટે થોડો ઉન્હો ઉન્હો લાત હમણાં કરી લાવું છું તે ખાઈલો. ”

મહારાજ—“ ઠીક, ચાલો લક્ષ્મીબાઈ, તમો હમણાં મળ્યાં છો તો હાલ અહીંજ ખુલ્લા મેદાનમાં થોડી ચાંદની પણ છે તેમાંજ બે કોળીઆ ખાઈ લઉં છું. ”

બીજે દિવસે સુમારે એક બે વાગે તે લંગીની ચાલીમાં તે ગંદા વરંડામાં મહારાજ એકલાજ પગ લાંબા કરી બેઠા હતા અને પોતાની જાત સાથેજ કાંઈ બળડતા હતા; નીચું ડોકું રાખી, આંખો ઢાંકી બેઠા હતા. એવામાં એક ચાંદીના મહોટા વાટકામાં લીબડાંના પાંદડાંનાં ભજ્યાં તથા ગરગોલા મૂકી વાટકો હાથમાં લઈ રામલાલ આમટેની સ્ત્રી સીતાબાઈ આવી અને મહારાજનું નીચું માથું તથા મીંચેલી આંખો જોઈ તે વાટકો લઈ ધીમે રહી મહારાજની પાછળ વરંડામાં જઈ બેઠી. મહારાજ મારે તો માર ખાઈ લેવો એવા હેતુથી તે ત્યાં બેઠી હતી. તે દરરોજ આવનારી જનારી ઓળખીતી બની ગઈ હતી તેથી ત્યાં આવી બેઠી હતી. લંગીની ચાલીમાં તે વરંડામાં તેજ પહેલવહેલી આવી બેઠી. પછી થોડીવારે મહારાજે આંખ ઉઘાડી જોયું તો સીતાબાઈ આવી બેઠેલાં.

મહારાજ—“ અરે, સીતાબાઈ, તમો આવાં ચોર પેઠે ક્યારે આવી બેઠાં અને શા માટે આવ્યાં? હું કોઈને આવવા દેતો નથી તો તમો અહીં કેમ આવી શક્યાં? ”

સીતાબાઈ—“ આજે મહારો નિશ્ચયજ હતો કે, મારો તો માર ખાવો, પણ આજે લંગીની ચાલીમાંજ તમારું દર્શન લેવું ” એટલામાં સીતાબાઈએ આણેલાં લીંમડાંના ભજ્યાંનો વાટકો મહારાજ આગળ ધર્યો. મહારાજ પણ તે વખતે આનંદની લહેરમાંજ હતા.

મહારાજ—“ સીતાબાઈ આજે તમારું નશીબ કેટલું મહોટું? તમને કહાડી મૂકવા માટે મહને શુરસોજ આવતો નથી. ઠીક,

આવ્યાં તો હરકત નહીં. આ વાટકામાં શું લાગ્યાં છે ? ”

સીતાબાઈ—“લીબડાનાં લજ્જામાં,”

એમ કહ્યું એટલે મહારાજ તે વાટકા હાથમાં લઈ તેમાંના લજ્જામાં ખાવા લાગ્યા અને તેમાંથી એકેક ન્હાનો દુકડો દુકડો સીતાબાઈને આપતા અને “સરસ થયાં છે” એમ કહેવા લાગ્યા.

મહારાજ—“સીતાબાઈ, કેટલી બધી આ ગંદી જગ્યા! જ્યાં ત્યાં ગુનાં લીંડા પડેલાં. ભંગીઆનાં છોકરાં છેલ્લાં અહીં મુતર્યા હધ્યાં દેખાય છે અને એવી જગ્યામાં આપણે બેઠે જણાએ બેસીને ખાવા માંડ્યું, એ શું ઠીક દેખાય છે કે? આપણને પરમેશ્વર શું કહેશે?” સીતાબાઈનો ચહેરો હંમેશા આમંદી દેખાતો હતો.

સીતાબાઈ—“તમોજ પરમેશ્વર. હવે ખીજે ક'યો પરમેશ્વર કહેવા આવે.

મહારાજ—“સીતાબાઈ, તમને શું કંઈ ? આ જગ્યા ઉપરથી અપવિત્ર દેખાય છે પરંતુ બધી જગ્યા કરતાં એ શુદ્ધ અને પવિત્ર છે એ ધ્યાનમાં રાખો. આ જગ્યાનું માહાત્મ્ય મહારા લક્ષ્માં આવી ગયું છે. આ જગ્યામાં સાક્ષાત્ શંકરનું રહેઠાણ છે. આટલી આ ભંગીની યાત્રી દેખાય છે; અહીંના બધાં ભંગી પવિત્ર છે. આ ભંગી લોકો ગયા જન્મમાં બહુ પુણ્યવાન પુરુષો હતા અને હજીએ પુણ્યવાન છે. સાક્ષાત્ શંકરની અહીં વસ્તી છે, તેથી આ વરંડા-માંજ આવી બેઠો અને અહીંજ બેસવાનું મહેને ગમે છે. એવી આ જગ્યામાં જો કોઈ સામવારનું ઉઘાપન કરે તો તેને કેટલું પુણ્ય લાગે ?

સીતાબાઈ—“તમો જ્યાં બેસો ત્યાં શંકરજ શું પણ બધા દેવો તમ્હારી પાસેજ છે અને શા માટે તમો લોકોને આવવા દેતા નથી ? બધા બિચારા દર્શન માટે જુરી રહ્યા છે. હું તો હવે આવ્યાં કરીશ.”

મહારાજ—“કાંઈ નજ સાંભળે તો મહાર્ શું ચાલે ? હું કહું છું તમો લોકોની આવી ગંદી જગ્યામાં અવરજવર શું કામ થવા દેવી ? ”

સીતાબાઈ—તમારે માટે કોઈનેજ જાહેર કે ખરાબ લાગતું નથી. તમારું ગમે તેવું હોય તોપણ તે જાણીને પસંદ છે અને જેને નહીં પસંદ પડે તે નહીં આવે. પણ જેને પસંદ છે તેને તમે શા માટે મના કરી છો ? ”

મહારાજ—“ અરે, સીતાબાઈ કોઈ આવે નહીં તે માટે હું પ્રયત્ન કરી જોઉં છું. કોઈ નજ સાંભળે તો આટલા સંકડો લોકો આગળ મહાફેશન થાય ? ”

સીતાબાઈ—“ ત્યારે તો હું કરીશ અહીં સોજ સોમવારનું ઉદ્યાપન. ”

મહારાજ—“ અરે, આ શું સીતાબાઈ ? તમે કરો તે માટે આ મહેં કહ્યું કે ? સહેજ આ જગ્યાનું માહત્તર્ય મેહને જેવું દેખાયું તેવું કહ્યું. માટે તમે આવો ગંદો વિચાર મનમાં ના લાવો. ”

સીતાબાઈ—“ પણ મહેં સોજ સોમવાર કર્યા નથી, તો તેનું ઉદ્યાપન કેવી રીતે કરાય ? ”

મહારાજ—“ અરે ! તમે કર્યું નથી અને ઉદ્યાપન પણ કરશો નહીં. જેને સોજ સોમવારનું વ્રત હોય છે તે તેનું ઉદ્યાપન કરી ફળ મેળવે છે. પરંતુ સોમવારનું વ્રત કર્યું ન હોય તોપણ, ઉદ્યાપનનેજ સોમવારે આખો દિવસ અપવાસ કરી, સંધ્યાકાળે ઉદ્યાપન કરવામાં આવે તોપણ, તેને સોમવાર કર્યાનું ફળ મળે છે. ”

સીતાબાઈ—“ ત્યારે તો હું કરીશજ. ”

મહારાજ—“ જવા દો સીતાબાઈ, એમ કાંઈ કહેવાય કે ? થોડે વખતે સીતાબાઈ ગયાં. બીજો દિવસે રામનવમી હતી. મહારાજ સહવારમાંજ કયાંઈ ફરવા ગયા હતા. તે લાગ જોઈ, સીતાબાઈ લક્ષ્મીબાઈ બગેરે સ્ત્રીઓએ તે લગીની ગાળીના તે વરંડામાં આવી, જાંઘાંએ તે વરંડાનો ગંધાતો કચરો, મહારાજ આવે તે પહેલાંજ કહાડી નાંખ્યો. જગ્યા જાડી માંખી, અને પાણી છાંટી બધી જગ્યા સાફ કરી મૂકી અને પછી બધી સ્ત્રીઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ. મહારાજ ગુસ્સે થાય કે ફાવે તે કરો, એમ બોલતી ગઈ. થોડે વખતે મહારાજ ઠેઠાણી (મુઠામ) ઉપર આવ્યા તો

વરંડા સાફ કરેલો જોઈ ત્યાંજ હતા તે લંગી લોકો પર ગુસ્સે થયા અને બોલ્યા, “તમો શા માટે વરંડા સાફ કર્યો?”

લંગીલોકો—“અમે નથી કર્યો. બાબુ લોકો (નોકરીઆત તથા પૈસાદાર વર્ગને માનાર્યે બાબુ લોકો કહે છે) ની સ્ત્રીઓએ કર્યો.”

મહારાજ—“એ સ્ત્રીઓને તમો લોકોએ શા માટે સાફ કરવા દીધો? એ પ્રમાણે થોડો વખત મહારાજ ગુસ્સે થયા અને મુંગા બેસી રહ્યા. થોડે વખતે લંગી લોકોની ચાળીમાંનો બધો કચરો લેગો કરવા માટે મહારાજની પશ્ચિમ દિશાએ આવેલાં મેદાનમાં થોડાજ અંતર ઉપર એક લોખંડનું કુંડું હતું તેમાં લંગીની ચાળીનો અને ઘરોનો બધો ગંધાતો કચરો નંખાયાથી તે ભરાઈ ગયું હતું તેમજ તેની આજુબાજુએ પણ કચરો જાળ લેગો થયો હતો. એવા તે કચરા ઉપર અઢેલીને મહારાજ પડી રહ્યા. થોડે વખતે રામજન્મ થયા પછી બધા લોકો મહારાજની પૂજા માટે તથા તેમના દર્શન કરવા આવ્યા. મહારાજ તે કુંડાં પાસે કચરા ઉપર તડકામાં પડી રહ્યા અને બધા લોકો તે સ્થિતિમાંજ મહારાજનાં દર્શન તથા પૂજા કરી ત્યાંથી મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે તરતજ ચાલતા થયા. સંધ્યાકાળે હંમેશના નિયમ પ્રમાણે લોકો દર્શને આવ્યા, ત્યારે મહારાજ કાંઈક ઉપદેશપ્રદ બોલ્યા; પછી તેઓ ચાલી ગયા. પછી બારસને દિવસે મહારાજને નિમિત્તે ગરીબ ગુરબાંને અન્નદાન કરવું, એવો બધાંએ વિચાર કરી તે પ્રમાણે તૈયારી કરી અને મહારાજને પૂછ્યું કહ્યું (ત્યારે) મહારાજે કહ્યું. “તમો ગરીબ ગુરબાંને ખવરાવો કે શ્રીમંતને ખવરાવો અથવા તમોજ ખાવ. મહારે શું કામ છે? કોઈને પણ જો તમો પુણ્યદાન કરતા હો તો તે પુણ્યની વચ્ચે મહારે શું કામ આવવું? હાલજ રામજન્મ થયો છે તો તે રામને નિમિત્તે કોઈને પણ ખવરાવો તે સાફજ છે. મહારાજે એમ કહ્યું તેથી રાવસાહેબ વિનાયકરાવનું ઘર મહારાજની લંગીચાળીથી ઉત્તરે કેટલેક ફર હતું અને તેમના ઘરની પાસેજ ખુલ્લી જગ્યા હતી, ત્યાં મંડપ કરી (માંડવો બાંધી)

રસોઈ કરવાનું ઠર્યું અને ગરીબ ગુરખાંને જમાડવાની જગ્યા મહારાજની લંગીચાળીના મેદાનમાં રાખવાનું બધાંએ ઠેરવ્યું. આગળને દિવસે આખા ગામમાં, ગામ બહાર, અને આસપાસને ગામે ગામ, ડોંડી (થાળી) પીટાવી કે ગરીબ ગુરખાં, આંધળાં પાંગળાં વગેરે દરેકે જમવા આવવું: ત્યાંના બધા પ્રાણીઓએ આગળને દિવસે રસોઈની બધી તૈયારી કરી મૂકી. બીજે દિવસે અગીઆર બાર વાગ્યામાં બધી રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ અને જમનારા લોકો આવવા લાગ્યા. જમનારા હજારો લોકો, ચૈત્ર મહિનાના દિવસ, ભર બપોરનો સખ્ત તાપનો વખત, એવી વખતે તે ખુલ્લા મેદાનમાં ઉભા પણ રહેવાનું અશક્ય; જમનારા અને પીરસનારા બધા આ બરે તાપને વખતે ચાર પાંચ કલાક સુધી ત્રાસ સહન કરી શકે અને હજારો લોકો જમવા બેસી શકે એવી છાંયડાવાળી જગ્યા ત્યાં બીલકુલ નહોતી. પરંતુ મનમાં કરાવી લેવાનું હોય, લક્ષ્મણી ઇચ્છા પૂર્ણ કરવીજ હોય, તો ગમે તે અડચણ ઉભી થાય તો તે દૂર કરવા માટે પહેલેથી ઇશ્વરી યોજના હોય છેજ. તે પ્રમાણે અમો ઉપર જણાવ્યુંજ છે કે કર્મ ધર્મ સંયોગે એક સર્કસ તેજ જગ્યામાં જઈ ઉતર્યું હતું. તે કંપનીના મેનેજર પાસે કેટલાક સભ્ય લક્ષ્મણ લોકોએ જઈ, ગરીબ ગુરખાંને તડકામાં જમાડવાં ઠીક નહીં કહી, તાપનો વખત નીકળી જાય ત્યાં સુધી તંબુમાં જમવાની સવડ થાય ત માટે પૂછ્યું. તે મેનેજરે કોઈ પણ પ્રકારે વાંકા ચુકાં ન થતાં, અને પહેલે દિવસે મહારાજ પોતે તંબુ ઉભો કરવાની ખટપટમાં સામેલ હતા તે તે મેનેજરને બબર હતીજ, તેથી તરતજ તેણે પોતાના માણસો પાસે તેમનો ભવ્ય તંબુ પંદર મિનીટમાં ઉભો કરાવી આપ્યો. હજારો ગરીબ લોકો તે તંબુમાંજ જમવા બેઠા. રસોઈ કરી હતી તે ઠેકાણું ત્યાંથી પાસેજ હતું, છતાં તે તંબુમાં અન્ન લઈ જવા માટે તે અન્નને ગાડાંમાં ભરી પ્રાણીઓએ તે ગાડાં ખેંચી જવાં એમ ઠર્યું, કારણ હજારો લોકોની રસોઈ ટોપલે ટોપલે ક્યાં સુધી વહાં કરાય ? તે પ્રમાણે મોળી દાળ, ભાત, શાક, ખાટી દાળ અને શિરાનાં ગાડે ગાડાં ગરીબ ગુરખાંને ખવરાવ્યાં. ઉન્હાળાનો દિવસ હતો, તેથી બે ચાર પ્રાણ-

જોએ પાણીનાં માડાં ભરી લાવી બધાંને પાણી પાકું કર્યું અને
 જે જે જમી રહ્યા તે બધાં ગરીબોને સોજનની કલિણાને કોઈ
 કોઈ આપે. એવી તે અન્ન સેતર્યણની વખતે થીવજવાના
 કામમાં પ્રાણણની સ્ત્રીઓ અને કેટલાક પુરવો ખૂબ ઉત્સાહ
 પૂર્વક સાદ્ય કરતા હતા. આ વખતે મહારાજ પોતે પણ પોતાના
 વરંડામાંથી ઉઠી તંબુમાં આવ્યા અને પોતે પોતાને હાથે બધાંને
 ભાત દાળ વગેરે પીરસતા હતા. બધા પ્રાણજોએ સ્હોળાંમાં રસોઈ
 કરી સ્હોળાંમાંજ પીરસી હતી અને મહારાજનું પણ કહેવું હતું
 કે સ્હોળાંમાંજ રાંધી પીરસવું. જમનારા ફાવે ત બતના મહાર,
 મુસલમાન ઘેડા વગેરે સ્હોળાંમાં ન જમે એવા હતા. જો બધા
 સ્હોળાં વગરજ જમનારા હોઈ, તેમને જો પ્રાણણ લોકોએ જમા-
 ડવા હોય તો વગર સ્હોળે રાંધેવું અન્ન ન ખવરાવવું; સ્હોળે
 ખવરાવવું જો વિષે મહારાજે પ્રાણણ લોકોને સમજાવ્યું હતું.
 કારણ અન્નદાન કરવામાં આવેછે તે જેમને કરવામાં આવે
 છે તે મહાર ભંગી શૂદ્ર વગેરે કોઈ પણ બતના હોય તોપણ તે
 પૂજ્ય બુદ્ધિથી કરવામાં આવેછે અને પૂજ્ય બુદ્ધિ પરમેશ્વર
 શિવાય બીજે ક્યાંઈ હોઈ શકતી નથી. બાપ દાદા વગેરે ગમે
 તેમને આપણે પૂજ્ય બુદ્ધિથી જોઈએ છીએ તેમને વિષે પહેલાં
 આપણાં અંતરમાં પરમેશ્વર બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ પછી તેમના તરફ
 પૂજ્યભાવથી જેમ ચાલવું (યોગ્ય) હોય તેમ ચાલીએ છીએ.
 તેવીજ રીતે અન્નદાન એ, ગરીબ ગુરખાં ઉપર પરમેશ્વરનીજ
 ભાવનાથી પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થયાં, પછી કરવામાં આવે છે. તેથીજ
 આપણે ઘરમાં પણ દેવની પૂજા, દેવને નૈવેદ્ય ધરાવવો, વૈશ્વદેવ
 કરવો વગેરે સ્હોળાં શિવાય કરતા નથી. પણ પ્રાણણ ધર્મ પ્રમાણે
 દેવનું કાંઈ પણ કામ સ્હોળાંમાંજ કરે છે. તેવીજ રીતે ગરીબ
 ગુરખાંને અન્નદાન કરવું એ દેવનુંજ કર્મ છે. દેવધરના દેવ ખરે-
 ખર (પ્રત્યક્ષ) અન્ન ખાતા નથી. પરંતુ પ્રત્યક્ષ દેવે અન્ન ખાધાનું
 પુણ્ય આપણને મળે તેથી ઈશ્વરી સંકેતથીજ ગરીબ ગુરખાંને અન્ન
 દાન કર્યાથી પ્રત્યક્ષ દેવે અન્ન ખાધાનું ફળ મળે છે એમ
 તત્વવેત્તાએ કહી રાખ્યું છે. તેથી આપણે આપણા પ્રાણણ

ધર્મ પ્રમાણે કોઈ પણ જાતવાળાને અન્નદાન કરતું હોય તે સ્ત્રોળાંમાંજ રસોઈ કરી સ્ત્રોળાંમાંજ પીરસવી અને દક્ષિણા પણ આપવી. મરણ મધ્યસ્થિત દક્ષિણા કોઈ પણ દાન ઉપર આપવી જોઈએ તોજ તે દાન આપ્યાની પૂર્ણતા થાય છે. હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ આમાં સંન્યતું ધન આપી દીધું હતું અને દક્ષિણા આપવા કાંઈ શિલ્લક રહ્યું નહોતું તેથી રાજ્યદાનની પૂર્ણતા ધર્મ નહોતી. તે પૂર્ણતા કરી લેવા માટે તેની પાસેથી દક્ષિણા વસુલ થાય તેથી વિશ્વામિત્રે તે હરિશ્ચંદ્રને સ્ત્રી પુત્ર સહિત કાશી ક્ષેત્રમાં મજુરી કરી દક્ષિણા આપવા કહ્યું. કોઈ પણ રીતે દક્ષિણા મળ્યા વગર દાનની પૂર્ણતા ધર્મ તેનું ફળ મળતું નથી. ” મહારાજ જે જે કહેતા તે બધાંને પસંદ પડતું અને તેજ પ્રમાણે બધાં કરતાં હતાં. આ પ્રમાણે રાત્રે નવ દસ વાગ્યા સુધી ગરીબ ગુરબાંનું ભોજન ચાલુજ હતું. તે પૂરું થયું એટલે પીરસનારા બ્રાહ્મણ લોકો, રસોઈ કરનારા વગેરે બધા રહેલો પ્રસાદ લઈ જમો, એમ કહ્યાથી બધા રસોઈ કરી હતી તે જગ્યામાં જમ્યા. બધા જણા જમી સઉ સઉને ઠેકાણે ધાક્યા પાક્યા ચાટ્યા ગયા અને કેટલાક જમવાના હતા એ વખતે મહારાજ એકદમ લંગીના વરંડામાંથી ઉઠી રાંધ્યું હતું ત્યાં ગયા અને ત્યાં કોઈ હતું તેને પૂછ્યું “ કાંઈ રહ્યું છે કે ? બધાએ તમે ખાધું પીધું કે ? ” ત્યાં જે કોઈ રાવસાહેબ વિનાયકરાવ વગેરે હતા તે બોલ્યા, “ બધાએ પ્રસાદ લીધો, બધા જમ્યા અને અન્ન હજી વધ્યું પણ છે. ”

મહારાજ—“ હું પણ થોડો પ્રસાદ લઉં છું. ” એમ કહ્યાથી બધાંને આનંદ થયો અને મહારાજને જમાડવા માટે લક્ષ્મીબાઈ મિશા વગેરે સ્ત્રીઓ હતી. કેટલાક પુરખો પણ હતા. ત્યાં જે રાંધ્યું હતું “ તેજ મહને પીસો, ” એમ કહ્યાથી મહારાજને તેજ અન્ન પીરસ્યું. નામદેવ મહાર જમ્યે નહોતો તેથી તેને તથા ભાગુને પણ બોલાવી લીધાં અને રાવસાહેબ વગેરે બે ચાર જણાને પણ પોતાની પંક્તિમાં બેસાડ્યા. ખૂબ આનંદથી તે સહેલો પ્રસાદ બધાંની સમક્ષે મહારાજને ખાવો અને મહારાજ સાથે બધાંએ ખાવો. મહારાજ જમવા બેસા ત્યારે રસોઈનો સ્વાદ

ઘણાજ સરસ લાગવા માંડ્યો. ખાટી દાળ તો બહુજ સરસ થઈ હતી. એક વારજ કરેલી રસોઇ, ભાત, ખાટી મોળી દાળ, શિરો વગેરે હબરો ગરીબ ગુરખાંને ખવડાવ્યાં, તેમને ઘેર લઈ જવા માટે પણ સાથે આપ્યું, છતાં બાકી અન્ન રહ્યુંજ. વચ્ચેજ ભાત કે કાંઈ પૂરું થયું અને ફરી કરવાનો વખત આવ્યો એમ કાંઈ બન્યું નહીં, એનું પણ બધાંને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. જે જે વાસણોમાં જે જે પદાર્થો રાંધ્યા હતા તે તે વાસણોમાં તે તે પદાર્થો રાત્રે નવ દસ વાગ્યા સુધી બધાંનું ખાવા પીવાનું પૂરું થઈ રહ્યું તોએ શિદ્ધક હતાજ. ખાટી દાળ તો ત્રણ ચાર દિવસ સુધી બગડી નહીં; અને બધાંએ પોત પોતાને ઘેર લઈ જઈ ખાધી. મહારાજે જમતાં જમતાં એવીજ કાંઈ વાત કરતાં કરતાં કહ્યું, “સાદા અન્નને અને તેમાંએ જો પરમેશ્વરી સંબંધવાળું તે અન્ન હોય તો તેમાં જે સ્વાદ હોય છે તે પાંચ પકવાન્નમાં પણ નથી હોતો.

નામદેવ મહાર—

મીઠા મીઠા સળ કોઈ ખાય, કડવા કોઈ ન ખાય !

જો કોઈ કડવા ખાય, એ સળસે મીઠા હો જાય !!

એ પ્રમાણે નામદેવ આ કબીરનો દોહરો બોલ્યા તે ઉપરથી મહારાજ, “કડવા શબ્દનો અર્થ ફક્ત ખાવાનો કડવો પદાર્થ ન સમજવો પણ ખાવાનું કે કાંઈ પણ બીજું મનને પસંદ ન હોય એવું જે જે પ્રતિકુળ હોય, દુઃખ વગેરે બધું કડવુંજ છે; એવી રીતનાં કડવાં ને જે કોઈ ગળ્યું સમજી તે દુઃખ વા પ્રતિકુળનો સ્વીકાર કરે તે બધાથી મીઠો બની જાય છે. મીઠા એટલે આનંદ રૂપ, સુખરૂપ થાય છે અને તે કાવે તેને ગમી જાય (પસંદ પડે) તેવો થાય છે. આવી રીતે ભોજન થયાં પછી સઉ પોતપોતાને ઘેર ગયાં અને મહારાજ પણ લંગીની ચાળીમાં પોતાના વરંડામાં જઈ પડી રહ્યા.

ભાગ્ય મહારણીએ તથા નામદેવે બેઉએ ફરી મહારાજને એમની ઝુંપડીમાં આવવાને ખૂબ પ્રકારે વિનવ્યા.

મહારાજ—“ હું તમારી ઝુંપડીથી દૂર થોડોજ છું, અને ત્યાં રહેતો હતો ત્યારે હું એક ઠેકાણે થોડોજ બેસતો હતો ? હું ફાવે ત્યાં ફરતો રહેતો. તેવીજ રીતે આ લંગીની ચાળીમાં પણ એક ઠેકાણે કાંઈ થોડોજ બેસી રહીશ ? ફાવે ત્યાં ફરવાનોજ, જરૂર જેટલો અહીં બેસીશ અને સૂવા પૂરતો અહીં રહીશ. હું તમારી ઝુંપડીમાં નથી તેથી શું થઈ ગયું ? હું ફરતો ફરતો તમારી ઝુંપડીમાં આવતોજ જઈશ (રહીશ) ” એમ એમને સમજાવ્યાં, ભાણુ મહારણી અને નામદેવ મહારાજ પાસે હંમેશા આવતાંજ હતાં અને મહારાજ માટે સંધ્યાકાળે તેમના ખાવાને વખતે ભાણુ પોતે નૈવેદ્ય પણ લાવતી અને તેનું આણેલું ખરી લક્ષિતનું હોવાથી લક્ષ્મીબાઈ લાવતાં તે અન્નની સાથે તેનું પણ ખાતા. મહારાજની સંધ્યાકાળની ખાતી વખતે લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસ, સુવર્ણા, ભાણુ, અને બીજી જે ત્રણ સ્ત્રીઓના થઈ સાત આઠ નૈવેદ્ય હંમેશાજ આવતા. તેમાં લીંબડાનાં પાંદડાના પદાર્થો હંમેશા હોવાનાજ. મહારાજ લીંબડાનાં પાંદડાનાં લજીઆં તથા તેનુંજ શાક, જીવારનો રોટલો અને થોડો ભાત એ બધું જરા જરાજ ખાતા. કોઈક વખતજ બીજા પદાર્થો ખાતા. બપોરે ખૂબ સ્ત્રીઓના પુષ્કળજ નૈવેદ્યનાં ભાણાં આવતાં. તે ઘણાં ખરાં ભાણાં રોજ લંગીની ચાળીમાં લંગી લોકોને વહેંચી આપતા હતા, અને મિરા, કોંડી પણ મહારાજને ત્યાંજ દહાડે તથા રાત્રે જમતાં હતાં. ફક્ત મહારાજ આખો દિવસ કાંઈ ખાતા નહોતા. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભટજીની સ્ત્રી અંબૂબહેન, ખરિદા નામના એક કોસ દૂર આવેલા ગામથી તેણે પકડેલા નિયમ (ધારણ કરેલાં વ્રત) પ્રમાણે છાસ લાવતીજ હતી અને તે પણ તડકા તાપમાં દાઝતી (ઉઘાડે પગે) આવતી. ત્યાંનો ઉન્હાળો બહુ સખ્ત હોય છે તેથી મહારાજે, “ લાવશો નહીં. તાપમાં આટલો દૂર ન આવશો. ” એમ ખૂબ કહ્યું પણ તે કાંઈ પોતાનો નિયમ છોડે નહીં. છેવટે મહારાજે તેને એમ કહ્યું કે, “ તમે પગે કંતાણના ટુકડા નહીં તો કટકા બાંધી આવતાં જાવ. ” આમ કહ્યાં પછી તે પગે કટકા બાંધી આવતી. તેની આવી લક્ષિત જોઈ કોઈ કોઈ વખત મહારાજ દહાડે છાસ

પીતા. ચિત્તારામીનાં પત્ની સુમતીએ દિવસે કંઠી કઢી લાવવાનો નિયમ ચાલુજ હતો. એવી રીતે કંઠી લાવતાં તે મધ્ય મહારાજ કોઈ કોઈ વખત લેતા; કોઈ કોઈ વખત આડમાસા, અમમણા વગેરે બીલ્લાનું સરખત લાવતાં તે મધ્ય લેતા. માત્રામાયુ બંગાલીને ત્યાંથી પણ હંમેશ સરખત આવતું તે મધ્ય કોઈ કોઈ વખત લેતા. મહારાજને હરસનો ફોગ હોવાથી તે દિવસે કોઈ કોઈ વખત છાસ, સરખત લેવા હતા,

રામભાઈ આમટેનાં પત્ની (સ્ત્રી) સીતાબાઈનો, લંગીની ચાળીમાં મહારાજના વરંડામાં સોળ સોમવારતા ઉઘાપન માટે રસોઈ કરી યથાવિધિ મહારાજની સામેજ શંકરજી પૂજા વિગેરે ઉઘાપનની વિધિ કરવાનો નિશ્ચય થયો હોવાથી, તેમણે ચૈત્ર વદનો એક સોમવાર નક્કી કરી પોતાના પતિ (વર)ની સંમતિથી બધી તૈયારી કરી પછી મહારાજને પહેલેથી પૂછ્યાથી તે ગુસ્સે થઈ હાંકી મૂકશે અને આપણો હેતુ પાર પડશે નહીં એમ ધારી, મહારાજને પહેલેથી ન પૂછતાં, સીતાબાઈ પોતે હિમ્મતવાન તથા પવિત્ર મનનાં હોવાથી, તેમણે લક્ષ્મીબાઈ બાસનીસ વગેરે હંમેશ આવનારાં લક્ષ્મી સ્ત્રીઓને લેગાં કર્યા અને મહારાજ લંગીની ચાળીમાં નથી એ સંધિ જોઈ, બધાં ત્યાં એકદમ દાળ, ચોખા, લોટ, પાણી, લાકડાં, છાણાં વગેરે લઈ આવ્યાં. પછી બધાંએ મળી ઉતાવળે ઉતાવળે મહારાજ બેસતા હતા તે આખો વરંડો તથા વરંડાની સામેની અર્ધી ગલી સાફસુફ કરી છાણપાણીથી લીંપી (સારવી) બધો સામાન વરંડામાં મૂકી દીધો. પાણીનાં વાસણો ભરી મૂક્યાં અને સાધીઆ પૂરી રાખ્યા. આવી રીતે બધી સ્ત્રીઓએ લેગાં થઈ મહારાજનાં આવતાં પહેલાંજ ઉતાવળે ઉતાવળે આ બધું કરી મૂક્યું અને બધાં સઉ સઉને ઘેર ગયાં. હસ અગીઆર બાગ્યાને સુમારે મહારાજ ફરીને આવ્યા એટલે હંમેશ પેઠે પૂજા કરવાર સ્ત્રીઓ લેગી થવા લાગી હતી. મહારાજે પૂછ્યું, “ આ શી લાંબગડ છે ? આ સરસામાન કેણે આપી મૂક્યો છે ? અહીં સારવું (લીંપું) કેણે ? આ પાણીનાં વાસણો, લાકડાં, છાણાં વગેરે આ માટે

અહીં આણી રાખ્યાં ? મહારાજ શું અહીં સંસાર માંડ્યા માંડ્યો છે કે ? મહારાજ થોડા ગુસ્સામાં બોલી વળ્યા છે એટલામાં લક્ષ્મીબાઈ મિરા વગેરે આવ્યાં.

લક્ષ્મીબાઈ — “ કરવાદો. જે કોઈ કાંઈ કરે તેને કરવાદો. તમે શા માટે એમાં સત ધાવો છો ? તમે બેઠા તે જગ્યા પર તો કોઈએ કાંઈ હાથ લગાડ્યો નથીને ? તમે તમારે તમારી જગ્યા પર બેસી રહો. જે થાય તે થવાલે. ”

મહારાજ — “ અરે, લક્ષ્મીબાઈ આ સંસાર અહીં શા માટે માંડ્યો છે ? ”

લક્ષ્મીબાઈ — “ તમારે સંસાર નથી, છતાં ભક્તોની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે તમારો અવતાર છે, તો ભક્તોનો સંસાર તમોએ જોયો તો શું થઈ ગયું ? આ સંસાર શેનો ? આ તો સીતાબાઈના સોળ સોમવારનાં વ્રતનું આજે ઉદ્ધાપન છે. તેનો અને તેના વરનો તમારા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે અને અહીંજ ઉદ્ધાપન કરવાનો એમનો નિશ્ચય થયો છે, માટે તે પ્રમાણે તમારે પુશ્પામીજીજીમાં રહી બધું કરાવી લેવું જોઈએ. આજનો દિવસ તમે કાંઈ ગુસ્સે બુદ્ધિ ના થતા. ”

મહારાજ — “ એમ કે પણ ઉદ્ધાપન કરવા માટે તેણું ઘરબાર નથી કે ? આ ભંગીઓનાં ઘરમાં શા માટે ? ઠીક લાઈ, ભંગીનાં ઘરો અહીંથી બહુ દૂર હોત તો જાણે ઠીક પરંતુ સામેજ સાત આઠ પગલાંજ દૂર ભંગીઓનાં વપરાશનાં ઘરો અને પાડોસમાં પણ ભંગીઓનાં વપરાતાં ઘરો. એટલે હું ભંગી લોકોના મેળામાંજ તેમ છું. તેમનાં છેકડાં, સ્ત્રી પુરુષોના બધાંનો આ જગ્યાનો હંમેશાનો લગભગ વાપર (વપરાશ) જ હોય છે. આર પાંચ હાથને અંતર ઉપર જેમ કોઈ બેસીને વાતો કરે તેટલેજ અંતરે સામસામાં ભંગીઓનાં ઘરો હોઈ સામસામેજ એકેકનું એકેકને બધું દેખાય છે. ”

લક્ષ્મીબાઈ — “ જાણે તે સામ તોપણ તમે જ્યાં છો ત્યાં બધું પવિત્રજ છે. હમણાં પુરૂષ વર્ગનું કોઈ આવશે તો તે કાંઈ

પડદો બડદો નાંખી આડ કરી આપશે. હવે તમે કાંઈ ભંગ પાડશો નહીં. એ બિચારી સીતાબાઈ અને તેના વરનાં મન ભાંગી જશે.

મહારાજ—“જાવ ફાવે તે કરો, જે કોઈ વખત જોયું નથી તે જોવાનો વખત આવ્યો. આ બ્રાહ્મણ લોકોનું સ્હોળું ભંગીઓના ઘરમાં આવ્યું; આ બેટું નવીનજ દેખાવા માંડ્યું.” એટલામાં સીતાબાઈ વગેરે આવ્યાં. બધી સ્ત્રી તથા કેટલાક પુરૂષો પણ કાંઈપણ બાધાં શિવાય સ્હોળું પહેરી આવ્યાં અને એકદમ રસોઈની શરૂઆત થઈ.

મહારાજ—“આ તમારી રસોઈ ક્યારે તૈયાર થશે ?”

બધાં—“સંધ્યાકાળે પાંચ વાગ્યામાં બધું તૈયાર થઈ જશે.”

સોળ સોમવારના વ્રતની ઉદ્યાપનની રીત પ્રમાણે સીતાબાઈ વગેરે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓએ ખૂબ જંગલના છાણનાં અડાયાં (છાણાં) વીણી આણ્યાં અને તેમાં લોટના રોટલા શેકી, તેને ખાંડી, તેનું ચુર્ણ કરી, ગોળ ઘી નાંખી, રીત પ્રમાણે તેના લાડુ બનાવ્યા અને સંધ્યાકાળ સુધીમાં બધી રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ એટલે સીતાબાઈ અને તેમના પતિરાજ રામભાઈ બેઉએ ઉદ્યાપનની રીત પ્રમાણે મહારાજજી સાક્ષાત્ શંકરછે એમ સમજી બહુ ઠાઠ-માઠથી પૂજા કરી. આ વખતે સેંકડો સ્ત્રીપુરૂષો મહારાજને ઘેરને તે ભંગીની ચાળીમાં કદી ન બનનારો બનાવ-પ્રથમજ થયેલો તે અપૂર્વ દેખાવ-જેવા માટે અને ઉદ્યાપનનો પ્રસાદ પણ લેવા માટે ભેગા થયા. યથાવિધિ પૂજા વગેરે થયાં પછી નૈવેદ્ય પીરસી મહારાજને થોડો ખવરાવ્યો અને પછી બધાંએ મહારાજની આજ્ઞા લઈ બ્રાહ્મણ સ્ત્રી પુરૂષ, બંગાલી, મદ્રાસી, તેલંગી વિગેરે બધાએ તે સોળ સોમવારનો પ્રસાદ ત્યાંજ, મહારાજની સામે, ભંગીઓનાં ઘરની સામેની ગલીમાં બેસી ખાધો અને વધેલું અન્ન ભંગી લોકોને વહેંચી દીધું. તે ભંગીની ચાળીમાંના આ અપૂર્વ પ્રસંગની આખા ખડ્ગપુરમાં ખબર પડ્યાથી લોકો એમ સમજવા લાગ્યા કે, મહારાજ એટલે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સાક્ષાત્ દત્તાત્રેય

અવતારરૂપે પ્રકટ થયા છે અને એમનામાં એવું અઘાટત સામર્થ્ય છે કે, પહેલાં કહી એવી વાત જોયામાં કે સાંભળ્યામાં આવી નથી તે બની છે, તે એ કે, તેમની પાસે જેસી બધા બ્રાહ્મણ લોકો ભંગીઓનાં ઘરમાં અને તેમનીજ જગ્યામાં સોળ સોમવારનું વ્રત ઉઘાપન કરી ત્યાંજ જમ્યા વગેરે. તેથી મહારાજની અઘટિત લીલાની જ્યાં ત્યાં પ્રશંસા થવા લાગી અને ત્યારથી ખડગપુરના લોકની ભક્તિ વધી; તેથી મહારાજને લોકોના દર્શનનો બહુજ ત્રાસ થવા લાગ્યો. રોજ સેકડો સ્ત્રીપુરુષોનાં ઝુંડનાં ઝુંડ સહવાર સહાંજ મહારાજને દર્શને, કોઈ પૂજા માટે તો, કોઈ કુલના હારતોરા મહારાજના ગળામાં ઘાલવા માટે, એક સરખા આવવા લાગ્યાં. વરંડામાં તડકો તથા દક્ષિણનો પવન દહાડે કે રાત્રે આવે નહીં તે માટે તે વરંડાની લંબાઈ પહોળાઈના માપની એક મોટી ટટ્ટી (સાદડી) મજબૂત રહે એવી, ટોપલી બનાવનાર લોકો પાસે ખાસ તૈયાર કરાવી, પાત્રાખાખુ ચિન્નાસ્વામી વગેરે લોકોએ ત્યાં બાંધી હતી. તે સાદડી ફાવે ત્યારે ઉંચે કરી બધું ખુલ્લું પણ થઈ જતું અને ફાવે ત્યારે તેને નીચે પાડી બંધ પણ કરી લેવાતું. મહારાજ સહવારમાંજ એમની રીત પ્રમાણે તે વરંડામાંજ શૌચે જેસી ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે તે લઈ નાંખી આવતા અને શૌચ વિધિનીજ ડીબ (હાણકાં) માં જમતા. શૌચ વખતે ત્યાંના સીકકાવાળી બે ઈંટો પગ નીચે લઈ શૌચે બેસતા. તેમની બેસવાની જગ્યા તે વરંડામાં પશ્ચિમાભિમુખ હોઈ એક દોઢ હાથનો કંતાણનો ટુકડો બેસવા માટે લઈ, ઘાસ ભરેલો કંતાણનો તકીઓ નામદેવ જોર જીલમથી આપી ગયો હતો તે બળજબરી કર્યેજ પાછળ અઢેલવા લેતા હતા; ત્યાં બેસતા ત્યારે શૌચ વખતની બે ઈંટો તેમની આગળ સામેજ મૂકી રાખતા અને. તે ઈંટો ઉપરજ બેઠે પગો લાંબા કરી બેસવાની તેમની રીત હતી. જે આવે તેણે ઈંટો ઉપર મૂકેલા પગોની પૂજા કર્યા કરવી અને મહારાજે કહી રાખ્યું હતું કે, “ હું જો કોઈ વખત કોઈની પૂજાને વખતે ન હોઉં તો તે ઈંટોની પૂજા કરી જવું. મહારે માટે રોકાઈ રહેવું નહીં. ” તેથી કોઈને ઉતાવળ હોય અને મહારાજ

ન હોય તો તે વખતે તે ધંડોની પૂજા કરી લોકો જતા હતા અને તેજ ધંડો મહારાજ શોભા માપતે પણ નીચે રાખતા. આટલો સખત ઉન્હાઓ હતો છતાં, મહારાજ ભર તાપમાં ઉભા રહે પગે, કાંઈ પણ પાશમાં પહેર્યા શિવાય ફાવે ત્યાં તડકામાં ફરી, ફાવે ત્યાં તડકામાં કામ કર્યા કરતા. લોકોના દર્શનના ત્રાસને લીધે મહારાજ તે સ્થાન (ઠેકાણું) છોડી ગમે ત્યાં તાપ તડકામાં પડી રહેતા. કોઈ કોઈ વખત પાસેજ ભંચીઓનું કચરાનું કુંડું હતું ત્યાંજ જઈ બેસતા અથવા તો તે કચરાપર પડી રહેતા. મહારાજની વચ્ચે વચ્ચેથી પ્રમિષ્ટ અવસ્થા થતીજ હતી. તે વખતે ગાંડા પેઠે ફાવે તેવું પણ કરતા. કોઈ વખત વિષ્ણુ (સુ) ચુંથતા બેસતા, તો કોઈ વખત વિષ્ણુ શરીરે ચોળી આવતા, તો કોઈ વખત શરીરે લાગેલી વિષ્ણુ આટતા બેસતા, કોઈ વખત કોઈ એકાંત સ્થળમાં સ્વપ્નરથી તદ્દન ખુલ્લી જગ્યામાં ભર તડકામાં જ પડી રહેતા તે સંધ્યાકાળ સુધી બીજાકુલ હાલચાલ કર્યા વગર જેમ એકવાર પડ્યા હોય તેમજ ભરતડકામાં પડ્યા રહેતા. સંકડો લોકો ત્યાં પણ દર્શને જતા. આખો દિવસ લોકો ત્યાં જાય પરંતુ મહારાજ હાથે નહીં, બાલે નહીં, ચાલે નહીં એક સરખા નિશ્ચય પડી રહ્યા જેવું પણ ઘણીવાર કરતા. કોઈ કોઈ વખત પૂજા તથા દર્શન માટે આવેલા લોકોને ફાવે તેવી ગાળ દઈ તેમનાં પૂજનાં સાહિત્ય તથા નૈવેદ્ય ફેંકી દેતા, મારફટ કરી હાંકી કહાડતા અને પાછળથી મહોટે મહોટેથી રાગ તાણી રડતા પણ બેસતા. ઘણું ખર્ચે દિવસમાં ગમે ત્યારે (પણ) રડતા. કોઈ વખત કરી તો કોઈ વખત વધારે. કોઈ પૂજા કરવા માંડે કે પૂજા કરતાં કરતાંજ એમનું રડવાનું શરૂ થતું. કોઈ કોઈ વખત મહોટેથી હસતા પણ હતા. કોઈ વખત કંતાણુનો ટુકડો શરીરપર રાખતા, નહીં તો નાગા ઉઘાડાજ આખો દિવસ ગમે ત્યાં પડી રહેતા. કીક લહેરમાં હોય તો બધાં જેમ કરે તેમ કરાવી દેતા. નહીં તો જ્યાં ત્યાં વેરણુ ભેરણુ કરી નાંખી ગમે ત્યાં ચાલ્યા જતા. અત્યાર સુધી મહારાજ દર ગુરુવારે કોઈને પાસે ન આવવા દેતાં પોતેજ એકલે હાથે પાણી લઈ નહાઈ લેતા. ભંચીચાણીમાં આવ્યાં પછી પણ બે

મહુ ગુરુવાર મહારાજના સ્નાનના (એમ) ગયા, પછી ગુરુવારને આગળને દિવસે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે કેટલીક સ્ત્રીઓએ મનસૂત કરી મહારાજને પૂછ્યું. “ આવતી કાલે શુક્રવાર છે. તમારું તો સ્નાન થશેજ. પણ અમારા મનમાં એમ આવેછે કે અહીંના જેટલી લંબીની છોકરી હોય તે બધીને નહવરાવવી, તો તે માટે અમને રજા આપો. ”

મહારાજ—“ લક્ષ્મીબાઈ, તમને આ જે સફળુદ્ધિ થઈ છે તે પરમાર્થ દૃષ્ટિએ બહુજ સારી છે. પરંતુ બૌદ્ધધર્મિએ તૈ સારી નથી. ખરેખરાં પરમાર્થબુદ્ધિવાળા લક્ષિતવાન જે હશે તેમને તો આનંદ થઈ તેનો બાલ પણ તૈઓ લઈ શકશે. પરંતુ જે એવા નહીં હોય તે બોકો નિંદા કરશે. ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ નિંદા કરનાર બોકો સાથે શી નિસ્ખત ? જે નિંદા કરશે તે ઘેર રહેશે. પરંતુ પરમેશ્વરી માર્ગમાં જેને કાયદો કરી લેવો હોય તેનો તે કાયદો શા માટે ગુમાવવો ? ”

મહારાજ—“ આ કાંઈ એક બે જણનું કામ નથી. ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ બધાંની તૈયારી છે. ઘણાંઓનો અંદર અંદર વિચાર થયો તેથીજ આ વાત તમારી આગળ કહાડી. તેમાં તમારો ટેકો (અનુમોદન) હોય તો અમે કાવે તૈ કરી શકીશું. ”

મહારાજ—“ લક્ષ્મીબાઈ, વિચાર કરો (જુઓ) તમારો બધાંનો વિચાર હોય તો આ છે પુણ્યકર્મ. એની આડે હું કાંઈ આવવાનો નથી. પણ હું મહારી મેળે તમો એ કરો એમ કહેતો નથી, અને મહે મહારી મેળે તમારા આગળ આ વાત પણ કહાડી નથી. ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ તમો કહો છો એમ અમે શા માટે કહીએ ? દેવ (ઈશ્વર) કોઈ દિવસ એમ સ્પષ્ટ કહે છે કે ? પણ અમને આવી બુદ્ધિ થઈ માટે તે ગુપ્ત રીતે ઈશ્વરેજ આપેલી હોવી જોઈએ. તમો અમને ન કહો. પણ કરવામાં કાંઈ દોષ કે હરકત તો નથી ને ? ”

મહારાજ—“ પરમાર્થ દૃષ્ટિએ એમ કે હરકત કાંઈ નથી.

બધાંમાં એ ઉત્તમ છે. પરંતુ લોકરીતની બાબતમાં તમે બ્રાહ્મણ લોકો એનો વિચાર તમોજ તમારો કરો. ”

લક્ષ્મીબાઈ—“ ગમે તે થાવ, આવતી કાલે અમે તૈયારી કરીશું. ”

મહારાજ—“ હું કાંઈ કહેતો નથી. તમને જેમ ઠીક દેખાય તેમ કરો. જાવ હવે. ”

બીજે દિવસે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સર્વ સ્ત્રીઓએ, ભંગી, મહાર, માંગ, મુસલમાન વગેરે ગરીબ નીચ જાતની કન્યાઓને બે ત્રણ વર્ષની વયથી માંડી બાર તેર વર્ષની ઉમ્મર સુધીની નહીં પરણેલી કન્યાઓને નહવરાવવાની, ખવરાવવાની વગેરેની તૈયારી કરી. તે ગુરુવારનો દિવસ હતો તેથી મહારાજે કહ્યું, “ કન્યાઓને નહવરાવવાનું કામ તમે કરોજ છો. તે થઈ રહે પછી હું નહા-મશ. ” પછી છોકરીઓને આ વાતની ખબર પડી એટલે બધી ભેગી થઈ. લગભગ બસો છોકરીઓ હશે. બધી બ્રાહ્મણની અને બંગાલી સ્ત્રીઓ, કેટલીક મદ્રાસી તથા તેલંગી સ્ત્રીઓ મળી ઘણીએ સ્ત્રીઓએ ભેગાં થઈ તેલ ચીકાબળી ચોળી માથું ચોળી, શરીરે પણ તે ચોળી, ત્યાં હાંડાના હાંડા પાણી તપાવ્યું હતું, તે પાણીથી બધાંને સ્વચ્છ સ્નાન કરાવ્યું. પછી બધાંએ તે કન્યાઓને હાથધર કંકુના ચાંદલા કરી, પહેરવાને બધાંને વસ્ત્રો પણ આપ્યાં અને શિરો ખિચડી ત્યાંજ રાંધી તેમને ખવરાવ્યાં પણ ખરાં. તેમનું સ્નાન થઈ રહ્યાં પછી મહારાજનું સ્નાન થયું. આ પ્રમાણે કુમારી (કન્યા) પૂજનનો પહેલો ગુરુવાર બહુ સરસ રીતે ઉજવાયો. એજ પ્રમાણે દર ગુરુવારે બધી સ્ત્રીઓએ ભેગાં થઈ દરેક છોકરીને નહવરાવી, ખવરાવી કુમારીપૂજન કરવાનું કામ મહારાજ ખડ્ગપુરમાં હતા ત્યાં સુધી ચાલુજ રાખ્યું હતું. પછી તો કુમારીપૂજન દર ગુરુવારે ખૂબ ઠાઠથી થવા માંડ્યું. એટલે કે પાસેના ચોકમાં (મેદાનમાં) બે મ્હોટા મ્હોટા થાંભલા રોપી એક મ્હોટો ચોપાળો બાંધ્યો, અને તે ચોપાળાની ચારે બાજુ કેજ બાંધી ધાજતોગાજતે બધું કરતાં અને સ્ત્રીઓ ગીત ગાતી. આવી રીતે બધી

કન્યાઓને તથા ચોપાળાપર ગુલાવતાં ગુલાવતાં નહવરાવવાનું ધોવરાવવાનું ખવરાવવાનું કામ આદ્ય હતાં. આવી રીતનું કુમારી પૂજન હંમેશ આજ રહ્યું. દર ગુરુવારે કુમારી છોકરીઓનું નહવરાવવાનું શરૂ થયાં પછી મહારાજનું પોતાનું દર ગુરુવારનું સ્નાન કરાવી લેવાનું વા પોતાની જાતે નહાવાનું મહારાજે છોડી દીધું. ફક્ત એક મહિના પછી મહારાજ જ્યારે હજમત કરાવતા તે દિવસેજ નહાઈ લેતા. વચ્ચે કોઈ પણ વખત નહીં. કયાંઈ અમંગલ સ્થિતિમાં મહારાજે કામ કર્યું હોય અને તે શરીરે લાગ્યું હોય તો પણ તે વચમાં કદી પણ નહાતા નહીં. પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ કે ગંધાતું મેઢું શરીરે લાગ્યું હોય અથવા વાસ મારતી ગટરમાં આળોટી આવ્યા હોય તોપણ તે શરીર પરજ સૂકાઈ જઈ એની મેળેજ જતું રહેતું હતું. છતાં કોઈ પણ વખત તેમના શરીરની કે એમના કંતાણના ટુકડાની વાસ આવતી નહીં. ગમે ત્યારે તેમને જુઓ તો તેઓ હંમેશ સ્વચ્છ સ્નાન કર્યું હોય એવા દેખાતા. એટલુંજ નહીં પણ જોનારને તો તેમના શરીર પર અપૂર્વ તેજ દેખાતું. મહિના પછી હજમત થયાં પછી તે જો ગુરુવારજ હોય તો મહારાજને પણ તે ચોપાળા ઉપર બેસાડી તેમની આસપાસ તેજ ચોપાળા ઉપર લંગીની ખૂબ છોકરીઓને બેસાડી વાળાં વિગેરેના ઠાઠમાઠ સાથે તે કુમારીઓ સહિત મહારાજને સ્નાન કરાવવામાં આવતું. આવી રીતે મહારાજને નહવરાવવા વખતે ઘણા મ્હોટા મ્હોટા ઑફીસના લોકો પણ એટલા પ્રસંગ મારેજ એક કલાકની રજા લઈ, સઉ પોત પોતાની સ્ત્રી સાથે, મહારાજના શરીર પર બે લોટા પાણી રેડવા આવતા. આગળ કહ્યુંજ છે કે મહારાજ હંમેશ નહાતી વખતે નાગા ઉઘાડાજ રહેતા. મહારાજ ખડગપુરમાં હતા તે દરમ્યાન પહેલાં કદી નહીં બનેલી અને ભવિષ્યમાં કદી નહીં બને એવી, અનેક પ્રકારની, નિત્ય નવી નવી અઘટિત, વિલક્ષણ, અવર્ણનીય, અપૂર્વ લીલા હંમેશ થતીજ થતી. તે કયાં સુધી વર્ણવીએ ? તે થોડા થોડા વખતમાં પણ તેમની જુદી જુદી કદી ન જોયેલી અવસ્થા તથા જુદી જુદી કરણીના, તેમજ કદી ન સાંભળેલા જુદા જુદા શબ્દોના અનુભવ આવતા હતા. તેમની જે

ને અવસ્થાઓ જે જે કરાણીઓ થતી તથા જે જે શબ્દો બોલવામાં આવતા તે બધામાં જગતને લેવા લાપક ઉપદેશજી લાવે હોતો. મહારાજની દીકરા આખા ખડમધુરમાં પ્રવરીજ એટલુંજ નહીં પરંતુ આસપાસના દૂર દૂરનાં ગામડાં સુધી પણ મહારાજની કીર્તિ પ્રસરી લેથી ગામ ગામના લોકો મહારાજના દર્શન માટે આવવા લાગ્યા.

લંગીની આગીમાં ગયા ત્યારથી તે લંગી લોકો સાથે મહારાજ પાંચખાનાં (જાજર) સાફ કરવા જતા. લંગી લોકો સાફ કરતી વખતે ફાવે તેમ કામ કરતા. (હાથી લહેલી) જાજરની જગ્યા, પગ મુકવાનાં પગથીયાં તથા હાથો મૂકે છે તે જગ્યા મહારાજ પોતાને હાથે ઘસી માંખીને તેમજ પાંચેની મોરીઓ (પણ) હાથેજ સાફ કરી પાણી વગેરે નાંખી સાફ કરતા. ગામના જાજર પણ સાફ કરવા જતાજ હતા. પરંતુ ઘરવાળા રોકતા. તેથી તે છોડી ઠંઠ સરકારી જાજર સાફ કરવા જતા હતા. તે જાજર ધોવાનો લંગીઓનો વખત દિવસે ત્રણ ચાર વાગ્યાને સુમારે હોતો. તે જાજરનું કામ કરી આવે એટલે તે લંગીઓના ઘરમાં કોઈ દળતું હોય તો ત્યાંજ મહારાજ દળતા બેસતા. પાંચ છ વાગે જે દળવા બેસતા તે એક કલાક દળતા. સંધ્યાકાળની વખતે લોકો મિત્ર મિત્રમ પ્રમાણે દર્શન માટે આવવા લાગતા એટલે પછી દળવાનું છોડી મેદાનમાં કચરો માંખવાનાં કુંડાંને અટલી બેસતા. પછી ધીમે ધીમે એક પછી એક બધા લોકો તે કુંડાંની આબુબાબુએ મહારાજના પગ પર નમન કરી (માથું મૂકી) દર્શન લઈ બેસે એટલે મહારાજ લહેરમાં અનેક પ્રકારનું ઉપદેશ પ્રદ લાપણુ કરતા, તે લગભગ એક કલાક સુધી. અંધારું થવા લાગે એટલે મહારાજ ત્યાંથી ઉઠતા. ઉઠતાંજ બધાં ફરી મહારાજના પગ પર માથું મૂકી દર્શન લઈ, મહારાજ, “જાવ હવે કરો તમારો તમારો ધંધો,” કહે એટલે સઉ પોત પોતાને ઘેર જતા. તરતજ મહારાજનો ખાવાનો વખત થતો; તેથી લક્ષ્મીબાઈ વગેરે બધાંએ આણેલી ખાવાની ચીજોમાંથી મહારાજ ફાવે તે ખાઈ, રહેલું લંગીઓને વહેંચી આપી, સ્ત્રીઓ સઉ પોતપોતાને ઘેર જતી અને

મહારાજ એકલાજ રાત્રે નવ વાગ્યાથી આખી રાત સ્વસ્થ પછી રહેતા. કોઈ કોઈ વખત ખાંધા પછી પણ તે સ્ત્રીઓ તથા પુર-
ષોમાંથી કોઈ કોઈ તો તેમની સાથે પ્રસંગને અનુસરી વાત કરતા.
રાત્રે દસ અગીઆર વાગ્યા સુધી પણ બેસતા. એવી રીતનો હંમે-
શનો ધણે ખરો કાર્યક્રમ ચાલુ હતો. લંગીઓની સાથે બાજરૂઓ
સાફ કરવાનું કોઈ કોઈ વખત કાંઈ કારણસર ટળતું. પરંતુ કા-
વાનું કામ ધણું ખર્ચે દરરોજ કરતાજ. કોઈ કોઈ વખત રુહવારના
પ્રહરમાં લંગી લોકોનાં આગળનાં દિવસનાં અણકાં વાસણો, કાંઈક
માટલીઓ (હાંદલાઓ) મહારાજ ઘસતા બેસતા. કોઈ વખત
તેમના ધણા દિવસનાં મેલાં કપડાં લંગી લોકોનો અમુક નળ હતો
તે નળ ઉપર લઈ બઈ મહારાજ ધોતા. કોઈ કોઈ વખત તેમને
પાણી ભરી આપવાનું કામ પણ કરતા. સાથે સાથે ભણ મહાર-
ણીના કામ માટે પણ વચ્ચે વચ્ચે જતા. કોઈ કોઈ વખત લંગી
લોકોની કચરો કરતર તથા મેલું ભરી નાંખવાની ગાડી હોય છે,
તેવી એક બાડીને બોલવાના બે પાડા હતા, તેમને બાંધવાની
જગ્યા તે ચણીમાંજ હતી, ત્યાં બઈ તેનું છાણ કચરો કહાડી તે
પાડાની જગ્યા સાફ કરી, બધું છાણ એક જગ્યાએ ભેગું કરી
તેનાં છાણા આપતા બેસતા; કોઈ પણ કામ કરતા હોય તે વખતે
કોઈ દર્શને કે પૂજ્ય માટે સ્ત્રી કે પુરુષ અથવા તો તેમના તરફ
લક્ષ ન આપતાં મહારાજ ધોતાનું કામ પૂરું થાય ત્યાં સુધી તે
હસીજ કરતા. તેમાં સ્ત્રીઓનાં કામમાં કળવા, ખાંડવા, છાણું
આપવાનાં વગેરે કામોમાં—અન્નપૂર્ણા, લક્ષ્મીબાઈ સીતાબાઈ વગેરે
જેવી સ્ત્રીઓ મહારાજને તે કામો કરવા લાગતાં. મહારાજની
લહેરમાં આવે તો તેમને કરવા હેતા, નહીં તો કોઈ કોઈ વખત
દૂર હાંડી મૂકી તે કામ પૂરું થાય ત્યાં સુધી મહારાજ એકલાજ
કરતા. કોઈ કોઈ વખતે સ્ત્રીપુરુષોને મહારાજ ખુબ મારતા.
રોજ કોઈને કોઈને તો માર મારતોજ. કોઈ વખત લાકડાંથી,
તો કોઈવાર લાકડીથી, તો કોઈ વખત હાથથી, તો કોઈ વખત
હાથ તથા મૂઠીથી, કોઈવાર ઈંદના દુકામ દેડીને, વધુ શું કહીએ
કોઈ કોઈ વખત તો લંગીઓના પગનો બેડો હાથમાં, આંચો તો

તેથી પણ મારતા. દર્શને આવનાર કોઈપણ પુરૂષ જોડા પહેરી મહારાજને દર્શને જતો નહીં. જોડા પહેરી આવનારને મહારાજ મીઠાશથી પાસે બોલાવી લેતા અને તે પાસે આવી જોડા કહાડે કે તેનો હાથ પકડી તેજ જોડા તેના માથાં પર ખૂબ જોરથી મારતા. એક વખત મહારાજ હાથ પકડે એટલે તે માણસ ગમે તેટલો સશક્ત હોય અને મહારાજ ગમે તેવા સૂકાઈ લાકડાં જેવા બની ગયા હતા તોપણ મહારાજના હાથમાંથી તેનો હાથ છૂટતો નહીં. મહારાજ જ્યારે છોડે ત્યારે છૂટે. પછી મહારાજ જોડાનો માર મારી રહે એટલે હાથ છોડી દેતા અને તેના જોડા ગમે ત્યાં દૂર ફેંકી દેતા. આ જોઈ મહારાજ માટે લોકો આશ્ચર્ય પામતા કે મહારાજના શરીરમાં રક્ત માંસ નથી, ફક્ત હાડકાં છે છતાં કેટલું બળ છે કોઈપણ મહેનતનું કામ હાથમાં આવે એટલે તેને પૂરું કરે ત્યારેજ છોડતા. ત્યાંના ઘણાખરા લોકો કહેવા લાગ્યા કે, “આપણા બાપથી પણ આવું થોડું પણ કામ નહીં થઈ શકે. આપણે તો દીઠામાં જોરાવર (શક્તિવાન). મહારાજ એકવાર હાથ પકડે પછી છોડાવવાનો પ્રયત્ન કરીએ તોપણ છૂટતો નહીં. આખો દિવસ ખાય નહીં પીએ નહીં છતાં એટલું બધું જોર મહારાજમાં ક્યાંથી આવે છે? ખરેખર મહારાજ એક ઈશ્વરી વિભૂતિ છે. બધા કહેતા કે, આવા સત્પુરૂષ હાલના વખતમાં જોવામાં કે સાંભળવામાં નથી.” આખા ખડગપુરમાં જ્યાં ત્યાં દહાડે અને રાત્રિએ ઓફીસમાં પણ મહારાજ વિષે અને તેમની અઘટિત લીલાનીજ હંમેશાં વાતો ચાલુ રહેતી. પછી તો સંકડો લોકોને ઉઠતાં, બેસતાં, ખાતાં, પીતાં, સૂતાં, ઓફીસમાં જતાં, કાંઈપણ કામ કરતાં મહારાજનોજ ધ્યાસ લાગ્યો. તેથી કોઈ કોઈને તો મહારાજ એમને ત્યાં આવ્યા ન હોય છતાં આવ્યાનો ભાસ થતો. આવી રીતે મહારાજને લીધે આખાં ખડગપુરમાં આનંદનો કલ્લોલ થઈ રહેતો અને પોતાનાં કામ કરતાં કરતાં પણ લોકોનાં મન મહારાજ પાસે એક સરખાં હોતાં. મહારાજનો ઘણાખરાને તે ચંડસજ લાગી એક વ્યસન જેવુંજ થઈ પડ્યું હતું.

પ્રકરણ અઢારમું.

લંગીવાડમાં (ચાલુ)

હવે ચૈત્ર મહિનો પૂરો થઈ અધિક મહિનો એટલે અધિક વૈશાખ શરૂ થયો હતો. બ્રાહ્મણ વગેરેમાં હિન્દુ ધર્મની રીત પ્રમાણે અધિક મહિનાનું માહાત્મ્ય બહુ માન્યું છે. તે પ્રમાણે નિયમ ધર્મ પાળનારા હોયછેજ. એવા આ અધિક મહિનાને પુરુષોત્તમ મહિનો પણ કહે છે. એવા આ પુરુષોત્તમ મહિનામાં મહારાજ એ સાક્ષાત્ વિષ્ણુમૂર્તિ પૂર્ણ સિદ્ધપુરુષ આ બડગપુરમાં અવતર્યા (ઉતર્યા) હતા તેથી અધિક મહિનાને નિમિત્તે જે જે કાંઈ પુણ્યકર્મો કરવાં હોય તે બધાં મહારાજ આગળ તે લંગીની ચાળીમાંજ સેંકડો બ્રાહ્મણ વગેરે લોકો આવી કરવા લાગ્યા. મહારાજની રોજ યથાવિધિ બરોબર પૂજા વગેરે શરૂ થઈ. કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓએ મહારાજને નિમિત્તે ઉપવાસ, નક્તવ્રત કરવાનું, પારણાં કરવાનું, એક ભુક્ત રહેવાનું વગેરે શરૂ કર્યું. તેજ પ્રમાણે લંડારા કરવાનું શરૂ થયું. લંડારો એટલે સેંકડો ગરીબ ગુરબાં લોકો, લંગી, મહાર વગેરે લોકોને બ્રાહ્મણ લોકો રસોઈ કરી અન્નદાન કરે તે. એવી રીતે રોજ લંડારા થવા લાગ્યા. આજે એકનો, તો કાલે બીજનો, પરમદિવસે ત્રીજનો, એવી રીતે દરેક દિવસના લંડારાના ખર્ચની વ્યવસ્થા જેની તેજ કરતા રસોઈ કરવા જોઈએ તેટલા બ્રાહ્મણો તથા તેમની સ્ત્રીઓ મદદે આવતાં. આ બધું કરવાનું મહારાજ પોતે પોતાની મેળે કદી પણ કહીને કરાવતા એમ નહોતું. ઉલટા મહારાજ કાંઈપણ ન કરવાનું કહેતા, “તમે મહારા આગળ આ ત્રાસ ના વધારો.” એમ હંમેશ કહેતાજ હતા. પરંતુ તેમના હૃદયમાં મહારાજ માટે પૂર્ણ લક્ષિત-લાવ વધતો જતો હતો તેથી, આપોઆપ એમને પ્રેરણા થઈ, ખૂબ આનંદથી મહારાજની કાંઈપણ સેવા થાય એવી પ્રબળ ઇચ્છાથી લોકો કર્યાજ કરતા. મહારાજના વરંડા પાસે એક મોટી એસરી બાંધી, રસોઈની સવડ તેમાં કરવાના ઉદ્દેશથી, એક-

નાથરાવ મિસાળ વગેરે લોકોએ મહારાજ ત્યાં નથી એમ જોઈ, લાકડાં વગેરે ત્યાં લાવી નાંખ્યાં. પરંતુ મહારાજને તે વાતની ખબર પડી એટલે તે ઓસરી ગાંધવાની તેમણે મના કરી અને મેદાનમાં ખુલ્લી જગ્યામાં જ લોકોએ રસોઈ કરવા માંડી. પરંતુ લોકોને આથી બહુ અડચણ થવા લાગી અને એટલી અડચણ વેડીને પણ લોકો તો કરવાનાજ, એવો એમનો નિશ્ચય જોઈ મહારાજને દયા આવી. મહારાજના છેવટના વર્ષમાં તેનાથી સ્કેજ આગળ તેને અડકીનેજ એક લંગીનું ઘર હતું. તેમાં રહેનાર લંગી થોડાજ વખત ઉપર ક્યાંય ગયો હતો તેથી તેનો વર્ણવો ખાલાજ પડ્યો હતા. તે વર્ષમાં મહારાજ જઈ બેસવા લાગ્યા અને મહારાજ જે વર્ષમાં પહેલા બેસતા હતા તે વર્ષે રસોઈ કરવાના ઉપયોગમાં લેવા મહારાજે કહ્યું. આથી બધાને આનંદ થયો. પક્ષી ધણી ખરી અડચણ જતી રહી અને બધું રીત પ્રમાણે થવા લાગ્યું. વર્ષ સમગ્રે ટૂંકી (સાકડી) નો નહનો મંડપ હતો તે પણ આખો હતો. પાણી માટે એક લાકડાંનું પીપ વર્ષમાં બહારના ભાગમાં લીતાને ટેકલીનેજ મૂક્યું હતું. જેનો લંડારો હોય તેના ધરની સીચો તથા બીજી બાજુ સીચો સુવારમાંજ તે પીપ તથા બીજા હાંડા સમગ્રમાં પાણી ભરી મૂકતાં અને આખો દિવસ રસોઈ કરી સંધ્યાકાળે છ સાડાં વાગ્યાને સુમારે બધા લંગી લોકોને મહારાજ પોતે પોતાને હાથે અજ વહેંચી આપતા અને વહેંચણી કરવામાં સ્ત્રી તથા પુરુષ વર્ગ મહારાજના હાથમાં આપવાના કામમાં મદદ કરતા. રોજજ આવા લંડારા થવા લાગ્યા તેથી લોકોન માટે જે ત્રણ પદાર્થો મહારાજે નક્કીજ કરી રાખ્યા હતા. ભાત, બધારવાળી દાળ (ખાટી દાળ) અને એકાદું શાક અથવા ભજીયાં અથવા કેકું પીકડું (બેસન ચણના ભેટનો બનાવેલો પદાર્થ) એટલી ત્રણ ચીજો અને જેને જેવી અલુપ્રકાર હોય તે પ્રમાણે એક પકવાણ, એ ચાર પદાર્થો રોજ ભુજા ભુજા થતા. પછી કોઈ પકવાણમાં ખંડીના લાકડાં સિરો, ફેસરી વાત કે જલેથી કરતા. મહારાજ એ પ્રમાણે બધું અન્ન વહેંચી આપતા. ફરેકને તેનું પેટ ભરાય એટલું

અન્ન આપતા અને જેનો ભંડારો હોય તે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે એક આનો, કાંઈ નહીં તો અર્ધો આનો દક્ષિણ તથા પાન બીડું બધાંને આપતા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ એવે પ્રસંગે કાંઈ કારણ-સર ગુસ્સે થતા તો તેટલો વખત બધાંને ત્રાસ થઈ અડચણ પડતી. ગુસ્સાના બપોટામાં, “કોઈને અન્ન નથી ખવસવવું, આજ બધું ઉંચકીને દેઉં છું ગુખાડીમાં નાંખી. નીકળો તમે બધાં અહીંથી” એમ ખૂબ ગુસ્સે થતા ત્યારે બધા લોકો આનુબાનુએ થઈ જતા. પછી થોડે વખતે મહારાજજી બધાંને બોલાવતા અને અન્ન વહેંચવાની વ્યવસ્થા ચાલુ થતી. ભંડારાનું અન્ન વહેંચતી વખતે બહુએ અન્ન લેનારા (લેવા માટે) લેગા થતા અને બીજાએ સેંકડો લોકો દર્શન માટે લેગા થયા હોયજ; પરંતુ મહારાજની એક એવીજ રીત અને મદ્દતિ હતી કે આટલા (બધા) લોકોમાં કોઈ પણ પ્રકારે કલબલ ગઠબઠ કે ફેગટની વાતો અથવા તો તે ગરીબ લોકોમાં પણ અંદર અંદર અન્ન મેળવવા માટે ધાંધલ વગેરેનો એક ચકાર અક્ષર પણ કોઈ મ્હોં વાટે કહાડતું નહીં. ગુપ ગુપ તથા શાંત રીતે બધાંને અન્ન વહેંચવા વગેરેનું કામ થતું. મહારાજ બોલતા તેજ. કાંઈ જરૂરનું બોલવાનું હોય તો મહારાજ તેટલુંજ બોલતા. નહીં તો એક આનુએ હાથે અન્ન વહેંચતા અને મ્હોંએ ગમતી સુરમાં પોતાનાજ મન સાથે અહં હિ સર્વં યજ્ઞાનાં મોક્તાચ પ્રશુરેવ ચ!! એ વાક્ય બોલતા. વચ્ચે વચ્ચે નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસપાટ્નઃ ॥ વગેરે પણ બોલ્યાં કરતા. બધાંને વહેંચાઈ રહ્યા પછી અને બધા લોકો ગયા પછી, કાંઈ વધ્યું હોય તે, જે મહારાજની આજ્ઞા થાય તો, બધા પ્રસાદ તરીકે લેતા. પરંતુ મહારાજ રોજ આજ્ઞા કરતા નહીં. તેમની લહેરમાં આવે ત્યારેજ કોઈ વખત તે અન્નનો પ્રસાદ લેવા કહેતા; અથવા તો પોતે પણ આપતા. આવી રીતે પ્રસાદ વગેરે લઈ બધા જાય પછી મહારાજ પોતાનું લેખન લેતા. આ અન્ન વહેંચણીનું કામ પૂરું થતાં કોઈ કોઈ વખત ચંચિના નવ ફસ પણ વાગતા. આખે ફિસ મહારાજ ભૂખ્યા રહેતાજ અને એવું મોડું થાય ત્યારે

રાત્રે દસ અગીઆર વાગે પોતે ખાતા. અધિક મહિનાને નિમિત્તે સેંકડો લોકો પોતપોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મહારાજ માટે પૂજાપો, નૈવેદ્ય લાડુ વગેરેનાં દાન લઈ આવતાં હતાં. મહારાજની લહેર હોય તો બધું કરાવી લેતા. એક દિવસે ચિંતામણુરાવ મંગળૂરકર નામના ગૃહસ્થે એક સુખડનો ચૌરંગ કરાવી આણ્યો. અને તે ઉપર મહારાજને બેસાડી સુગંધી તેલ ઓટણું (કપૂર કાચલી ઘઉંલા વિગેરે સુગંધી પદાર્થોમાંથી બનાવેલ ભૂકો) વગેરે ચોળી તેમને નહવરાવી તેજ ચૌરંગ ઉપર મહારાજની પૂજા વગેરે ખૂબ ઠાઠથી કરવી એવા ઉદ્દેશથી (હિતુથી) તે બધું લઈ આવ્યા. તે વખતે મહારાજ મેદાનમાંના કચરાના કુંડાને અઢેલી ત્યાં પડેલા કચરા પર પડી રહ્યા હતા. સેંકડો લોકો પણ પૂજા તથા દર્શન માટે ભેગા થયા હતા. જે ગૃહસ્થે ચૌરંગ વગેરે આણ્યું હતું તેમણે તે (બધું) મહારાજ જ્યાં બેઠા હતા તે કુંડાં આગળ મહારાજની સામે લાવી મૂક્યું અને પોતાની ઇચ્છા મહારાજને જણાવી. મહારાજે તે ચૌરંગપર નહાવાનું વગેરે કરવાની ના પાડી.

તે ગૃહસ્થ—“મહારાજ, આપને માટે ચૌરંગ વગેરે ખાસ કરાવી લાવ્યો છું તેથી તેનો ઉપયોગ આપને માટે થાય એવી ઇચ્છા છે.”

મહારાજ (શાંતપણે)—મહારે માટેજ તમોએ એ બધું આણ્યું છે, તો મહુનેજ તેનો ઉપયોગ થાય એવીજ જો તમારી ખરેખર ભક્તિ હોય, તો હું કહું તે પ્રમાણે કરશો કે? તેમ જો કરો તો ચૌરંગ અને પૂજા વગેરે મહુને અને મહારી ઉપરનો જે કોઈ હશે તેને કાયમને માટેજ મળશે.

તે ગૃહસ્થ—“મહારાજ, તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ.”

મહારાજ—“ઠીક; ત્યારે હું કહું તે શિવાય બીજી કાંઈ પણ ગાંડી ઘેલી કટપના ન કરતાં તે પ્રમાણે કરવામાં અનમન ન કરતા.

ગૃહસ્થ—“મહારાજ, ના. તમો કહેશો તેમજ કરીશ.”

મહારાજ—“જા ત્યારે આ આનુબાનુએ કાંડીબાંડી તેમજ કાંઈક ખૂબ કચરો પડ્યો દેખાય છે તે બધા ભેગો કરી લઈ આવ.” તે પ્રમાણે ખૂબ ભેગો કરી આણ્યો. પછી મહારાજ બેઠા હતા તે કુંડાની સામેજ, તેમાંથી કાંડી વગેરે કચરાનો ઢગલો

કરી તે ઉપર ચૌરંગ મૂકવાનું કહ્યાથી તે પ્રમાણે તે ગૃહસ્થે કર્યું. બાકી રહેલા સળી કચરો ચૌરંગ ઉપર મૂકીદો અને દીવાસળી ઘસી સળગાવીદો એમ મહારાજે કહ્યાથી તે ગૃહસ્થે તરતજ તેમ કર્યું. ફરી મહારાજે કહ્યું:—હવે આ સળગેલા (બળતા) અગ્નિનારાયણમાં સાક્ષાત્ બધા દેવો છે અને હું પણ છુંજ તેથી આણેલું પૂજા સાહિત્ય, ચંદન, ફુલ, હાર, તોરા, સુગંધી અત્તરો, હળધર, કંકુ અખીલ, ગુલાલ, નૈવેદ્ય, અગરબત્તી કપૂર વગેરે બધું તે પ્રદીપ્ત થયેલા અગ્નિનારાયણમાં સમર્પણ કરી દો.” એમ મહારાજે કહ્યું તેથી તે ચૌરંગ પણ સળગી ઉઠ્યો અને તેની (તેમાંથી) મ્હોટી મ્હોટી જ્વાળા નીકળવા લાગી. તેમાં ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે તે ગૃહસ્થે આણેલું બધું પૂજા સાહિત્ય અર્પણ કરી (નાંખી) દીધું.

મહારાજ—“હવે તે અગ્નિનારાયણની ત્રણ પ્રદિક્ષણ કરો” તે પ્રદિક્ષણ ફરી તે ગૃહસ્થે મહારાજના પગપર માથું મૂકી સાષ્ટાંગનમસ્કાર કર્યા. મહારાજે પણ તેના માથાપર હાથ મૂકી કહ્યું, “ગભરાતો નહીં, તારું કલ્યાણ થયું.” આ’વો આશિર્વાદ આપ્યો. તે અગ્નિનારાયણમાં તે ચૌરંગ વગેરે બળી ભસ્મ થયાં. બીજે દિવસે મહારાજ તે રાખમાં આળોટતા પડ્યા હતા. કોઈ કોઈ તે રાખ મહારાજનો પ્રસાદ વિભૂતિ (ભસ્મ) સમજી લઈ ગયા.

એક દિવસે એકનાથરાવ મિસાળનાં સ્ત્રી અંજનીબાઈ પૂજા માટે આવ્યાં તે વખતે મહારાજ કુંડાં પાસેજ કચરામાં બેઠા હતા. અંજનીબાઈ ત્યાંજ મહારાજની સામે પૂજા માટે આવીને બેઠાં એટલે મહારાજે ખૂબ મીઠાશથી—“કેમ અંજનીબાઈ? ઠીક છો? પૂજા માટે આવ્યાં?”

અંજનીબાઈ (ખૂબ પ્રેરથી)—“હા, આજે મ્હને અધિક મહિનાની બરોબર પૂજા કરવા દો.

મહારાજ—“હા, હા, અંજનીબાઈ, અધિક મહિનો છે એટલે રોજની પૂજા કરતાં કાંઈ વિશેષ સુંદર થવી જોઈએ.”

અંજનીબાઈ—“ત્યારે ધરૈ (તમારૈ) પગ આગળ.”

એટલામાં મહારાજ ક્યાં બેઠા હતા ત્યાંજ કચેરામાં મહારાજની ડાબી બાજુએ પલાંડી માસેજ એક લંબીની ફાટી ગયેલી સ્ત્રી સ્ત્રીપર હતી તે મહારાજે લઈ પોતાના માથાંપર મૂકી અને તરતજ તે પોતાના હાથમાં લઈ મહારાજે પોતાની સામેજ મૂકી અને અંજનીબાઈને કહેવા લાગ્યા:—“અંજનીબાઈ પૂજા માટે તમે મહને મહારૈ પગ તમારા આગળ ધરવા કહો છો, પણ તમારું લાગ્ય કેટલું મ્હોટું? (તે સ્ત્રીપરને હાથ લગાડી) આ પગ જુઓ. સાક્ષાત્ પરમાત્મા જે મહારૈ બાપ છે તેનો આ પગ છે. જે આ સ્ત્રીપરના પગની પૂજા કરવામાં આવે તો ત્રિલુપનમાં વ્યાપી ઉરેલો જે ત્રીજો વામન અવતારનો પગ તેનીજ પૂજા કર્યા બરોબર થાય. ફાટયો તુટયો સ્ત્રીપર દેખાય છે બરૈ પરંતુ વામન અવતારમાં બલિરાજનાં માથાં ઉપર મૂકેલા પગનીજ યોગ્યતાનો છે. તેથીજ તેને વામનાવતારનો પગ સમજી મ્હેં મહારા મસ્તક (માથાં) પર ધારણ કર્યો.” એમ કહી ફરી તેને પોતાનાં માથાંપર ધારણ કરી ફરી નીચે મૂક્યો.

અંજનીબાઈ—“ઠીક ત્યારે હું આ ફાટેલા જોડાનીજ પૂજા કરું છું.”

મહારાજ—“તમને હું પૂજા કરવાનું કહેતો નથી. તમારો અધિકાર કેટલો મ્હોટો? તમે મ્હોટાં પૈસાવાળાંનાં બાઈસાહેબ અને તમે આવા આ લંબીના ફાટેલા જોડાની પૂજા કરો, તો આ બધી સ્ત્રીઓ તમારે માટે કહેશે, કે અંજનીબાઈને પેલા ગાંડાનો છંદ લાગી ગાડાં થઈ ગયાં છે.”

અંજનીબાઈ—“કહેતો કહેવા દો. પણ હુંતો એનીજ પૂજા કરીશ અને તમારી પણ કરીશ.”

મહારાજ—“તે જોડાની તમે પૂજા કરો એમ હું નથી કહેતો. આ ફાટેલા જોડાનું શું માહાત્મ્ય છે એટલુંજ મ્હેં કહ્યું. વામનાવતારનો વધેલો એ ત્રીજો પગ છે.”

અંજનીબાઈએ તે ફાટેલા જોડાની પૂજા કરી અને મહારાજની પણ કરી.

અંજનીબાઈ—“હીક, ત્યારે મહારાજ. હવે આ જોડાની પૂજા કરી; તે પૂજા કરેલો જોડો અહીંજ પડી રહેવા દેવો એ સહને હીક લાગતું નથી. માટે તે પ્રસાદ તરીકે આપો હું મહારે ઘેર જઈ તેની પૂજા કરતી જઈશ.

મહારાજ—“આ શું અંજનીબાઈ? તમે આ ખાસડાંની પૂજા કરી તો કરી પણ વળી ઘેર લઈ જાવ છો એ શું સારું દેખાય છે? તે ખાસડું શું કાંઈ વિષ્ણુની પાવડીઓ છે કે સત્પુરૂષની પાવડી છે? અરે તે તો લંગીનાં ફાટેલાં સ્ત્રી થયેલાં ખાસડાં.”

અંજનીબાઈ—“તે ગમે તે હોય. તમારા હાથના તે વિષ્ણુના પગજ છે.” એમ કહી અંજનીબાઈએ મહારાજના પગનો અને હાથનો તે ખાસડાંને સ્પર્શ કરાવી લીધો અને પોતાને ઘેર લઈ ગયાં.”

અધિક મહિનો હતો તેથી જે તે મહારાજ આગળ ફાવે તે દાન લાવતાં. તેમાં ઘણું ખર્ચ અનારસાં (માલપુડા જેવો પણ ચોખાના લોટમાંથી બનાવેલો પણ તેથી જરા કઠુણ પદાર્થ) લાડુ, ઘોંડા લાવતાં. “ઘોંડા” એટલે પુરણ ઘાલી ચોખાના લાડુ જેવા કર્યા હોય છે. એવાં દાનો સાથે ખંડ, નાળીએર વગેરે મહારાજને અર્પણ કરવા લાવતા હતા. રોજ લંડારા ચાલુજ હતા. તેમાં કોઈએ ઘોંડાનું પકવણ કરી તે ઘોંડા પણ વહેંચ્યા. મહારાજ તે ઉપરથી બેઠ્યા. “આ ઘોંડાના લાડુનો મહિનો. તે લાડુ ખાવા અને કોઈને પણ ખવરાવવા. ઘોંડા શેને કહે છે? તો પત્થરને. આ પુરૂષોત્તમ મહિનામાં પુરૂષોત્તમની પ્રાપ્તિ કરી લેવાની તેથી ઘોંડે એટલે પત્થર ખાતાં આવડવા જોઈએ. અને આપણું મન પત્થર જેવું બનવું જોઈએ. પત્થર જેવું મન થાય તેને પરમેશ્વરજ સમજવો. પરમેશ્વરની મૂર્તિ પણ પત્થરનીજ બનાવે છે. જે પુરૂષની અથવા જે સ્ત્રીની મનની વૃત્તિ પત્થર જેવી થાય તેને દેવજ સમજવાં. “વાચાજ સદ્વા નારી સા દેવા જગદંબિકા.” ॥ જે સ્ત્રીના મનની સ્થિતિ પત્થર જેવી થાય એટલે કે કોઈપણ પ્રકારે તેના મનને સારા માઈનો આંચકો વાગતો નથી અને કોઈપણ પ્રકારે વાસનાના

વિકાર થતા નથી—એવી સ્ત્રીને સાક્ષાત્ જગદંબિકા સમજવી. આખા જગતની જનની માતાજ તે. કયાંક એમ સાંભળ્યું છે કે લોખંડના ચણા ખાધા શિવાય દેવપણું આવતું નથી. તો લોખંડના ચણા અને ઘોંડા એટલે ન્હાના ન્હાના પત્થરા તે બેઉ એકજ; માટે કાંઈ નહીં તો પત્થરા ખાતાં આવડવા જોઈએ. હંમેશ નહીં તો આ મહિનામાં તો પત્થર (ના દુકડા) ખાતાં આવડવા જોઈએ કે નહીં? તમો લોકોથી સ્ત્રીઓથી તે પત્થર ખવાતા નથી તેથી સારા સારા પુરણનો લાડુ કરો છો અને ગળ્યું ગળ્યું ખાયાં કરો છો એવા ઘોંડા ખાધાથી કાંઈ પુરુષોત્તમની પ્રાપ્તિ થશે કે? એવા ઘોડાની વિદ્યાજ તો થશે. તમો કહોશો કે મહારાજ આમ ગમે તે ખાવાનું શું કહો છો? અરે! કાંઈ તે શેનું? તમો પાષાણ પત્થરા ના ખાતા પરંતુ તે પત્થરના દુકડાનો તમારી સાથેનો સંબંધ પેટમાં લીધો હોય એવું તો કરી દેખાડવું જોઈએ. અમો ન્હાનપણમાં વાળુ (રેતી) ની લાજી (શાક) ખાતા હતા. વાળુ એટલે નદીની ચણા જેટલી કાંકરી. તમો પૂછોશો તે કેવી રીતે ખાતા હતા? તો તેની હકીકત કહું છું. અમારા ગામમાં એક નાના વિસાજી નામનો ભગવદ્ભક્ત સાધુ પુરૂષ થઈ ગયા, તેની ટુંકામાં હકીકત આ પ્રમાણે હતી.

પરોઢીએ ચાર વાગે ઉઠી, સ્નાન સંધ્યા કરી, તેમની પડોસમાંજ લક્ષ્મીનારાયણનું મંદિર હતું ત્યાં ભજન કરતા બેસતા. ભજન થઈ રહે એટલે ભાત રાંધવાનું તેનું એક દરરોજનું વાસણ હતું તેમાં ગમે તેવા ચોખા, એટલે ચોખા ઉત્તમ પ્રકારના ન હોઈ, તેમાંથી કાંકરા કચરો વગેરે ન કહાડતાં, તેમજ તે ચોખા ઘોયાં શિવાયજ, એમને એમજ, પેલાં વાસણમાં પ્રમાણસર પાણી મૂકી, જરૂર જેટલોજ નીચે દેવતા સળગાવી, તે વાસણ ચૂલા પર મૂકી તે ઉપર ઢાંકણું ઢાંકવાનું. તે ભાત રાંધવાનું વાસણ પણ અંદરથીજ રવચ્છ હોય તો હોય, કોણે જોયું? પરંતુ ઉપરથી કેટલાક મહિનાથી બળી બળી કાળું મેશ જેવું થઈ ગયેલું તે ભાતનું વાસણ ચૂલા ઉપર મૂકી હાથમાં પાંદડાં તોડવા માટે લાંબો આંકડો અને એક કોથળો

એટલુંજ લઈ બારણે તાળું મારી બહાર નીકળતા. તે એકલાજ હતા. અને તે ગામ બહાર આંખાવાડીઆમાં જઈ આંખાના ન્હાનાં મોટાં પાંદડાં આંકડા વડે તોડી કોથળો ભરી લઈ આવતા અને પોતેજ તૈયાર કરી મૂકેલ સળીનો ઝુડો લઈ તે આંખાનાં પાંદડાંની પત્રાવળી કરતા. એવો પત્રાવળી કરવાનો એમનો નિત્ય-નિયમ હતો. તેથી એમના ઘરમાં પત્રાવળીના પડદા (બંડલ) બાંધેલાં હતાં અને કોઈ પણ માંગવા આવે તેને ધર્માદા આપતા. જમવાના કામમાં બ્રાહ્મણ વગેરે લોકોમાં પત્રાવળીની જરૂર હોય-છેજ. બાર વાગી જાય પછી ધાબળી પહેરી ચુલા ઉપર મૂકેલો ચડી રહેલો ભાત કહાડી તમાં મીઠું મરચું અને ખીંચું (એવું) કાંઈ નાંખી ખાતા. કોઈ વખત કોઈ જમવા બોલાવે તો જતા. તેમને જો કોઈને ત્યાં વગર બોલાવે જમવા જવું હોય તો દસ વીસ પત્રાવળીઓ લઈ ખૂબ વહેલા પરોઢીએ કોઈ ઉઠે નહીં એવાં થોડાં થોડાં અંધારામાંજ તે પત્રાવળી લઈ જેમને ઘેર જમવા જવાનું હોય તેને પાછળને કે આગળને બારણે સવડ હોય તે પ્રમાણે તે ઘરનાં આંગણમાં ભીત ઉપરથી અંદર તે પત્રાવળીઓ નાંખી દેતા. સહવારમાંજ તે ઘરવાળાને ઉઠી આંગ-ણમાં પત્રાવળી દેખાતી એટલે તે ઘરવાળા તથા તેનાં ઘરનો સ્ત્રી વર્ગ સમજી જતાં કે આજે નાના વિસાજી જમવા આવશે. જમવાની વખતે એટલે અગીઆર બાર વાગે તેમને કોઈ જમવા માટે તેડવા ન જતું પણ તે પોતાની મેળેજ ધાબળી પહેરી હાથમાં લોટો લઈ બહારની ઓસરીમાં એક બાજુએ આવીને બેસી રહેતા. ઘરમાં જમવાની તૈયારી થાય એટલે ઘરનાં માણસો-માંથી કોઈ, “નાના ચાલો, પત્રાવળી પીરસાઈ છે” એમ કહેતું કે મુંગા મુંગા નાના ઉઠીને ઘરમાં પીરસેલી પત્રાવળીપર જઈ બેસતા. નાના ઘણાખરા બધાનાં ઘરમાં ઘુસેલા (ગયેલ) હોવાથી તેમને બધાના ઘરોની ખજર હતીજ. તે કોઈ પણ વખત કારણ વગર વધારે બોલતા નહીં. બપોરને વખતે ક્યાંઈ પોથી પુરાણ ચાલતાં (વંચાતાં) હોય તો ત્યાં સાથે આંખાનાં પાંદડાં અને સળીનો ઝુડો લઈ જઈ એક બાજુએ બેસી પુરાણ પણ સાંભળતા.

અને પ્રભાવળી પણ કરતા. તેમને તપખીર સુંઘવાની ટેવ હતી તેથી તપખીરથી ભરેલી લોખંડની દાખડી હંમેશાં ઓટીમાં રહેતી (રાખતા). તેમની તપખીરનું વર્ણન એવું છે કે, ગામમાં તંબાકુ મેચનાર દુકાનદારો તંબાકુના પડમાં નીચે જે કાંડીઓ (સળીઓ) રસ્તા ઉપર ફેંકી દેતા તે તંબાકુની સળી ભેગી કરી ઘેર લાવી ચટણી વાટવાના નિસાતરા ઉપર વળંટાથી વાટી જાડી જાડી ભૂકા જેવી બનેલી તપખીર તે સુંઘતા હતા અને તેમની પાસે કોઈ હોમ તો ડબ્બી ઉઘાડી તેની સામે તે તપખીરની ડબ્બી ધરતા. હવે નાનાની તપખીર બધા જાણી ગયાજ હતા એટલે કોઈ પણ તે લેતું નહીં. પરંતુ નાના, સામો માણસ ન લે તો, બળબળરીથીજ પોતાને હાથે તે ડબ્બીમાંથી અપટ્ટી ભરી ન લેનારાનું નાક પકડી તેમાં ભરતા. અમને પણ આવો પ્રસંગ ઘણીએ વખત આવ્યો હતો. હું તે વખતે નહોતો હતો. અમને જોરજુલમથી પકડી અમારા નાકમાં દાલતા. તેમના મોંમાં હંમેશાં આમળાનો દુકડો રાખતા તે આવ્યાં કરતા. બપોરે સોપારી વગેરે કોઈ પણ ચીજનું વ્યસન નહોતું. કોઈ કોઈ વખત તે પાન ખાતા હતા. તેમનાં પાનખીડાંની વાત આવી હતી. તંબોળી લોકો સડયાં પડયાં પાનો રસ્તા ઉપર ફેંકી દે છે. ત્યાં તંબોળીઓની ખૂબ દુકાનો હતી, તેથી તેવાં સડેલાં પાન રસ્તાપર ફેંકી દીધાં હોય તે ભેગાં કરી લાવતા. તેમને કોઈ સારાં પાન આપે તો તે તે લેતા નહોતા. તેવાં સડેલાં કહોયલાં જેઠલાં પાન મળે તેટલાં લઈ, સળી ગયેલાં સડેલાં કહોમલાં (કીડાવાળાં) સોપારી તેમના ઘરમાં પેદા કરીજ રાખ્યાં હોય, તે બેઉ લઈ પોતાના ઘરના બાસણાં આગળ પોતાનો નિસાતરો વળંટો લઈ, તેમને ફાંત નહોતા, અર્ધા ઘરડા હતા તેથી, તે નિસાતરા ઉપર આણેલાં બધાં સડેલાં પાન તેમાં બે ચાર સોપારી, થોડો ચુનો તે પ્રમાણે કાથાનો ગાંગડો નાંખી, તેમાં વળી થોડું ઘી-તે ઘી પણ ઘણા દિવસનું ઘરમાં લીકું થઈ ગયેલું-અને ગાળનો નહાનો ગાંગડો નાંખી, એ બધી ચીજો ભેગી કરી બરોબર વાટી તેનો ગોળો બનાવતા. એવી રીતે તૈયાર

થયેલા તે મ્હોટો ગોળો નિસાતશપર મૂકી નાના તે પાનળીકું ખાતા બેસતા અને એટલામાં બે કોઈ આવે અને પૂછે, “કેમ, નાના શું કરીછો?” તે નાના કહેતા, “પાનળીકું ખાઈકું.” પછી આવનારને પણ નાના તે ના કહ્યાં કરે છતાં પણ તે બળ-બળરીથી તેના મ્હોંમાં ઘાલી થાકું ખાવાની ફરજ પાડતા. નાનાનું પાનળીકું બધા બાણતાજ. તે પાનળીકું ખાઈ બીજાને તો છવ ગભરાઈ ઉઘટી બેવુંજ થતું હતું પણ કોઈને પ્રત્યક્ષ ઉઘટી થતી નહીં. નાના તોએ પાનળીકું બહુ સ્વાદથી ખાતા. સંધ્યાકાળ થાય એટલે લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરમાં જે એક સરખા લજને બેસે તે બાર એક વાળ્યા સુધી બધા લોકો સર્પ જતા ત્યાં સુધી નાનાનું લજન ચાલુજ. કોઈ તેને જોરબુદ્ધમથી બે આના, ચાર આના, પૈસા બે. પૈસા આપે કે તરત તે દિવસે હલવઈને ત્યાંથી તેટલાજ પૈસાના બર્ફી પેડાજ લઈ આવતા અને તેના ઘરમાં માટીનું મ્હોટું માટલું હતું તે માટલામાં બર્ફી પેડા ઉઘાડાજ નાંખી મૂકતા. એવી રીતે જે જે થોડા પૈસા મળે તેના બર્ફીપેડા આણી તે માટલામાં ભરી કરતા. તે માટલું ભરાય ત્યાં સુધી તેમનો આ કમ ચાલુજ. તેમાંથી પોતે ખાતા નહોતા. તે માટલું ભરાતાં બે મહિના લાગે કે ચાર મહિના. તે જ્યારે ભરાય ત્યારે પછી, તેમાંથી થોડા થોડા એક કટકાની ગોળીમાં લઈ, તે ઘણા દિવસના વાસી થયેલા હોવાથી ખાટા થઈ કુમાઈ થયેલા હોય તેવાને તેવાજ તે લઈ, તે ગોળીમાંથી રસમાં બે મળે તેને એક મ્હોટો લાકવા જેવડા ગોળો આપેજ જતા. પછી ગમે તે મળે, ન્હાનાં છોશાં છૈયાં, સો પુદ્ગ, ગરીબ શ્રીમંત કે કોઈ આધિકારી હોય, દરેકને ગોળીમાંથી કહાડી તે ગોળાને ચોખા લેનારના મ્હોં સામે ભેંચાં સિવાય, મ્હોં ગમે તે બાબુએ રાખી, ફક્ત હાથજ લેનાર આગળ લંબાવી તે આવતા. હવે આ નાનાની રીત બધાને ખબરજ હતી કે ના કહી એટલે તે બળબરીથી મ્હોંમાં થોંચશે એટલે તે આપવા માટે કે તે લેતા અને ચાલતા મતા. તેમની રીત-ભાત તથા તેમનો દેખાવ જાંડાપેલાંજ હતાં ચાલે ક્યાં અને જુલો ક્યાં! એવીજ એમની રીત. સર્વે કુળ, ગર્વિયાં, ગામ, બજાર મળે

તો તેના આગળ ગોળો ગોળો બફી પ્રેમથી નાંખી દેતા. એ પ્રમાણે તે માટલું એ ત્રણ દિવસમાંજ ખલાસ કરતા. તે નાનાને કોઈ પૂછે કે, “કેમ, નાના જમ્યા કર્યા કે આજે શાક શેનું કર્યું હતું?” તો તે કહેતા જાંબુના ઝાડના પાંદડાંનું, જાંબુનું ઝાડ તેના ઘરની પાછળ આંગણમાં હતું. કોઈ વખત પૂછીએ, “આજે શેનું શાક, તો આંખાનાં પાંદડાંનું. વળી કોઈ વખત કોઈ પૂછે તો કહેતા કે આજે બાવળના પાલાનું શાક, અને વળી કોઈ વખત કોઈ પૂછે તો કહેતા કે આજે કડવા લીંબડાનાં પાંદડાંનું શાક. ફરી કોઈ દિવસ કોઈ પૂછે તો કહે વાળુનું (કાંકરાનું) શાક. વાળુ એટલી નદીના કાંકરાનું. આવી રીતે તે નાના બજારમાંથી સારાં શાક કદી લાવતા નહીં. ઉપર કહેલાં પાંદડાંનાં શાકજ હંમેશ, કોઈવાર એક તો કોઈ વખત બીજાં, ફક્ત મરચું મીઠુંજ નાંખી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ભાતમાં નાંખી (મેળવી) ખાતા. તેના વખતમાં મહેને જનોઈ આપ્યું હતું. લંગોટી સાથે હું મરાઠી નિશાળમાં ભણવા જતો હતો. કોઈ વખત બારસને દિવસે કે બીજે જે કોઈ દિવસે નાનાની ઇચ્છા થાય તો મહેનેજ ફક્ત તે જમવા બોલાવતા, પણ તે કાંઈ આગળથી કદી રાખતા નહીં. નિશાળ છુટતાં પહેલાં નાના નિશાળમાં આવતા અને મહારાં સ્લેટ દફતર લઈ, હાથ પકડી, માસ્તરને પૂછ્યાં વગર પોતાને ઘેરજ લઈ જઈ મારાં સ્લેટ દફતર એક બાંબુએ મૂકી દેતા અને મહારા શરીરપરનાં બધાં કપડાં તેજ કહાડી મૂકતા અને એક મહોટી કથરોટ હતી તેમાં મહેને બેસાડી પછી ચુલા ઉપર એક સાધારણ મહોટો લોટો તપાવેલું પાણી પોતાનેજ હાથે મહેને કથરોટમાં બેસાડી મહારા શરીર ઉપર માથાં ઉપર રેડી નહવરાવતા. હવે તેટલાં પાણીમાં કાંઈ નહવાય થોડુંજ? તેથી તે કથરોટમાં પડેલું પાણી ફરી કહાડી લેતા અને ફરી મહારા શરીર પર રેડતા. આવી રીતે એ ચાર વખત તેજ પાણી લઈ મહેને નહવરાવતા. પછી તેમનાંજ ઝમે તેવા મેલાં કપડાં (ટુવાલ) થી તે મહોટું શરીર લૂંછી નાંખતા, અને મહારી લીની લંગોટી કહાડી નીચેથી તેને સૂકાવા નાંખી દેતા અને મહેને એક ફોટેલો ધાળળીનો ટુકડો લંગોટી જેવો પહેરવા આપ-

તા. પછી તે કથરોટનાં પાણીનું તે પોતે (તેને તીર્થજળ સમજી) આચમન લેતા. એ થઈ રહે એટલે મહુને એક પાટલાપર બેસાડી મહારા કપાળપર કંકુનો એક ઉલ્લો પટ્ટો ખેંચતા અને પછી જમવાનું પીરસતા. જમવામાં પહેલાં કહ્યું તે પ્રમાણેનો ભાત અને ઉપર કહ્યાં તેમાંનું એકાદું શાક. પરંતુ તે શાક કદાચ હું ન ખાઉં તેથી ફક્ત મહારે માટેજ થોડું દુધ અને ખાંડ લાવી મૂકતા. પછી તે ભાત એક ગંદી (કચરાવાળી) થાળીમાં પીરસી મહારી આગળ મૂકતા અને જે કાંઈ શાક કર્યું હોય તે તથા દુધ પીરસતા. મહુને લાવતું નહીં છતાં તે કહેતા તેથી ખવાય તેટલું તે ખાતો. પછી જમી રહું એટલે ત્યાંજ કશામાં હાથ ધોવાની ફરજ પાડતા. તેમના ઘરમાં મોરી નહોતી અને બહાર પણ હાથ ધોવા જવા દેતા નહોતા. પછી તે મહારીજ થાળીમાં જે કાંઈ રહ્યું હોય તેમાંજ ફરી બીજો ભાત લઈ શાક પીરસી જમી લેતા. તેમનું ભોજન એટલે હું હાથ ધોઈ લંગોટી કપડાં પહેરું એટલાજ વખતમાં, પાંચ મિનીટમાંજ ખાઈ છૂટા થઈ જતા, અને બે પૈસાના એક ઢળુની દક્ષિણા મહારા હાથમાં મૂકતા, મહારે નાકે એમની તપખીર લગાડતા, અને પછી મહુને કહેતા, “ જા ” એટલે હું મહારાં સ્લેટ દફતર લઈ ઘેર જતો. આવી રીતે કોઈ કોઈ વખત એમની ઇચ્છા થાય એટલે એ પ્રમાણે ઘેર લઈ જઈ જમાડતા. પછી જુદે જુદે વખતે જુદું જુદું શાક હોય. તેવી એક વખતે તેમણે વાળુ (કાંકરા, મઈડીઆ) નું શાક કર્યું હતું. તે કાંકરાના શાક વખતે મહેં પૂછ્યું, “ નાના, આ શાક હવે કેમ ખાવું ? ”

નાના—“ અરે, તે કાંકરા કાંકરા એક બાબુએ કરી તેના પાણીમાં ભાત કાલવી ખાવો. ”

હું—“ નાના, આ શાક કેવી રીતે કર્યું ? ”

નાના—“ અરે, નદીમાંની રેતી (કાંકરી) લાવવી, ચુલા પર તપેલું મૂકી તેમાં તેલ નાંખી તેમાં રાઈ, હળધર, જીરું, મરચાંની ભૂકી નાંખવી અને એક બે પોસ (આડી મૂઠી) કાંકરી રેતી લઈ, તેમાં આપણે જેટલું કાલવણુ (જેટલો રસો શાક) કરવું હોય

તેટલું પાણી તથા એ કાંકરા-રેતી બેમાં કરી વધાર આવે એટલે એકદમ તે પાતેલાંમાં નાંખવાં. એમાં મરચાં એકું મીઠું તથા એકો મસાલો નાંખી ઉપર લાંકણું લાંકી તે કાંકરા-રેતી ચડાવેલાં. બરોબર એક કલાક રંધામ (અશાય) એટલે થયું. પછી તે રેતી-કાંકરા નીચે બેસી જાય છે અને તે રેતી-કાંકરાનો બધો અર્ક તે પાણીમાં આવે છે. તેથી આ રેતી કાંકરાનું સાક બહુ સ્ફુર્ણ સ્ફુર્ણ લાગે છે. ફાવે તો તે રેતી-કાંકરાને વધારમાં નાંખતાં પહેલાં તેલમાં એકી નાંખવાં અને પછી પાણી તથા રેતી-કાંકરા વધારમાં નાંખવાં.” એમ દલાથી હું તે કાંકરાના શાકના પાણીમાં ભાત મેળવી ખાયા લાગ્યો તો ખરેખર તે રેતી-કાંકરાના અર્કનો સ્વાદ તે પાણીમાં આવ્યો હોવાથી તે મહને બહુ સંતોષ લઈ લાગ્યું અને મહેં કહ્યું, “નાના, ખરેખર આ કાંકરાનું સાક બહુ સરસ લાગ્યું.” પછી તેમાંથી ચણા બેવડા, કેટલાક તેથી પણ મોટા એવા તે રેતીના કાંકરા પણ મહને પીરસ્યા, મહેં પૂછ્યું, “નાના હવે આ કાંકરા કેમ ખાયા ?”

નાના—“અરે ચૂસીને ફેંકી દેશ.” તે પ્રમાણે તે હું ચૂસીને ફેંકી દેતો હતો. પછી નાનાએ ખાતી વખતે તેમાંના કેટલાક કાંકરા પણ ખાયા. મહેં કહ્યું, “નાના અરે આ કાંકરા તમે કેમ પેટમાં ઉતારી જાઓ છો ? તમારું પેટ ફૂપશે ને ?”

નાના—“એથી શું ધાય ? બાલમાં એ કાંકરાના કાંકરા નીકળી જાય છે. પણ તું ના ગળી જતો. તું તારે તેનું પાણીજ ખાતો જા.” એવી રીતે એ નાનાનાં બધાં સાક ખાવાનો પ્રયત્ન મહને આવ્યો હતો. હું તેને ત્યાં જમવા જઈ તે પદાર્થ ખાવાનો કંટાળો જણાવતો પણ નાના કહેતા, “કંટાળો ના કર. હું જે ખવાડું તે ખાતો જા. તેથી ત્હારું આગળ ઉપર બહુ સાંકે થશે અને વિદ્યા પણ આવશે.” પછી હું તો ન્હાનો નિશાળમાં જતો છોકરોજ હોવાથી આપણને વિદ્યા આવડશે એવી આશાથી તે ગમે તેવું ખવરાવે તે ખાતો. કડવા લીંબાનું સાક પણ તેણે ખૂબ વખત ખવરાવ્યું. પણ તેના હાથમાં (હો. ગુણ હતો.) શી ખુબી હતી તે કેમ જાણ્યું. તેનું ગમે તેવું માંડું મેલું કશું (મીઠું) ગમેદે ખાવાથી કદી જાસ મતો નહોતો. મારે એ તો આ પિંડ

(પત્થરા) ના મહિનામાં પત્થર નહીં તો નિદાન કાંકરીના પત્થર (કાંકરા) નું તો ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે શાક કરી તેનું પાણી તો પેટમાં નાંખવું જોઈએ ને ? ” મહારાજે કહેલી નાનાની આવી વાત સાંભળી બીજે દિવસે ભંડારે હતો તેમાં રીત પ્રમાણે હંમેશ પેઠે જે પદાર્થો (ચીજો) કરવાના તે કર્યા પરંતુ વધારામાં થોડું કાંકરાનું શાક પણ કર્યું હતું. પછી સર્વ સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષોએ બધાંએ તે કાંકરાનાં શાકનું થોડું થોડું પાણી પીધું. મહારાજે પણ તેમની ખાવાની વખતે તે ભાત પર રેડી ખાધું. આ શાક લક્ષ્મી-બામણેજ બનાવ્યું હતું.

એક દિવસે ભંડારાની ખાટી દાળ ચડતી હતી. તે વખતે પાસે કોઠ નહોતું. એ વખતે ઉપરથી ખૂબ મહોટી બે ગરોળી (ધીલોડી) તે ઉડાતી દાળમાં પડી, તે દાળ સાથે તે ગરોળીઓ પણ ઉડાતી હતી. ખૂબ વખત પછી તે દાળ ચડી તૈયાર થઈ ગઈ તેથી કોઠ તે વખતે ઉતારવા ગયા તો તે વખતે અંદર રંધાઈ ગયેલી બે ગરોળી દેખાઈ. તે વખતે મહારાજને હાંક મારી તેમને તે દેખાડી. મહારાજે તે પોતાને હાથે કહાડી નાંખી. સ્ત્રીઓએ પૂછ્યું કે “હવે આ દાળ નાંખી દેવી કે તેનો ઉપયોગ કરવો ?

મહારાજ—“આપણે બધાં મળી એ દાળ ખાઈ નાંખીશું.” બધાંએ એજ વાત કબૂલ રાખી. પછી મહારાજે બધાંને અન્ન વહેંચતી વખતે ખાટી દાળ વહેંચી અને ખૂબ શિશ્લક રાખી (વધારી) અને બધું અન્ન અપાઈ રહ્યું પછી દર્શને આવનારાં બધાં સ્ત્રીપુરૂષોને પણ મહારાજે, “આજે અહીંજ જમીને જજો” એમ કહ્યાથી બધા જમ્યા બેઠા. તે દિવસે અન્ન પણ ખૂબ વધ્યું હતું. બધાંને મહારાજે તે ખાટી દાળ અને ભાત પોતાને હાથેજ પીરસ્યાં. બધાંને તે દાળ બહુજ સરસ લાગી. પછી પાછળથી સ્ત્રીવર્ગ અને મહારાજ ખાવા બેઠા. મહારાજે અને બધી સ્ત્રીઓએ તેજ દાળ ફડકાવી ફડકાવી ખાધી. બીજે દિવસે બધાં વિસ્મિત થયાં કે તે ગરોળીઓ દાળમાં ખૂબ વખત સુધી ઉડાતી

હતી. તેનું ઝેર તે દાળમાં ગયું હતું છતાં તે દાળથી કોઈને કંઈ ત્રાસ થયો નહીં. આ બધાંનેજ એક ચમત્કાર લાગ્યો.

અધિક માસ નિમિત્તે દાન આપવાની ચીજો, ઘોંડે, અનારસાં વગેરે જે કંઈ આપવાનું હોય તે તેત્રીસ તેત્રીસ આપવાં એવું છે, તેથી ગાર્દમામાની સ્ત્રીએ ઘોંડાનું દાન આણ્યું અને તે ઉપરાંત તેત્રીસ લૂગડાં તેત્રીસ ખંડ (ચોળીના) તથા તેત્રીસ નાળીએર મહારાજને અર્પણ કરી મ્હોટા ઠાઠમાઠથી લંગરો પણ કર્યો. પછી તે લૂગડાં અને ચોળીના ખંડ તેત્રીસ લંગડીઓને વહેંચવામાં આવ્યા. તેવીજ રીતે અધિક મહિનામાં જેટલા ભંગીઆ, મહાર, આંધળાં પાંગળાં, હતા તે તથા કેટલાંક ગરીબ ગુરબાં, તેમની સ્ત્રીઓ તથા જે બધી છોકરીઓ દર ગુરવારે ન્હાવામાં કુમારી પૂજનમાં આવતાં તે બધાં માટે ભક્તોએ જૂળ કાપડ લૂગડાં ચોળીના ખંડ વગેરે આણ્યાં અને મહારાજને હાથે બધાંને વહેંચવામાં આવ્યાં. બધી છોકરીઓને છીંટની ઘાઘરી અને પોલકું, મ્હોટી સ્ત્રીઓને લૂગડાં અને ચોળીનો ખંડ, અને પુરૂષોને ઘોતીઆં અને પહેરણુ—એ પ્રમાણે બધાંને વસ્ત્રદાન પણ થયાં. પ્રયાગક્ષેત્રમાં ગંગાયમુનાના સંગમમાં સૌભાગ્યદાન, વેણીદાન, કરવાનું બહુ મ્હોટું માહાત્મ્ય છે. તેથી મહારાજના પગ પાસેજ ગંગા યમુના સંગમ અને પ્રયાગક્ષેત્ર એ મહારાજ પાસેજ છે, એવી પુષ્કળ લોકોની પૂર્ણ ભાવના થઈ ગયાથી, જૂળ સ્ત્રીઓ—એ મહારાજનાજ ચરણ ઉપર અનેક પ્રકારનાં સૌભાગ્યદાન અર્પણ કર્યાં અને ગાર્દમામા અન્નપૂર્ણા વગેરે કેટલીક સ્ત્રીઓએ મહારાજના પગ ઉપરજ વેણીદાનનો વિધી કર્યો. ગાર્દમામાએ સૌભાગ્યદાન આપતી વખતે (નાકની) વાળી, (કાનનાં) વાળીઆં, માથાનાં કુલો વગેરે કેટલાંક દાગીના બહુ કીંમતી હોવા છતાં મહારાજના ચરણ પર અર્પણ કર્યાં, મહારાજે ગાર્દમામા, મામા વગેરે સર્વે સ્ત્રી પુરૂષોને કહ્યું, “મ્હારે કોઈપણ પ્રકારની જરૂર નથી, તેમજ મ્હારો કોઈપણ પ્રકારે અધિકાર નથી; છતાં તમો લોકો મ્હારી પાસે ભારે કીંમતની અનેક ચીજો દાગીના વગેરે લૂગડાં ખંડો એ બધું મ્હારા આગળ લાવી નાંખો છો તો આ

વસ્તુને હું શું કરું ? મહારે શું કાંઈ ઘર છે, કે મહારે શું સ્ત્રી છોકરાં વગેરે સંસાર છે, કે જેમને એ વસ્તુઓ ઉપયોગી થઈ પડે ? એતો કોઈ નથી. બોલી ચાલી આ ભંગી વગેરે લોકોનેજ એ ભરવાનાં. તેમની રીત પ્રમાણે તેમને પણ પુષ્કળ અપાયું છે, માટે હવે પ્રસાદ સમજી સઉએ સઉસઉની ચીજો લઈ જવી; એમ જૂન રીતે મહારાજે કહ્યું છતાં કોઈએ મહારાજને આપેલી ચીજોમાંથી એકપણ લીધી નહીં. પછી તરતજ વૈશાખ મહિનામાં ભાગ્ય મહારણીનાં દીયરનાં લગ્ન નીકળ્યાં તેથી તે ગરીબના લગ્નમાં ઉપયોગ થાય એ હેતુથી મહારાજ આગળ આવેલાં બધાં દાગીનાં કેટલાંક લૂગડાં ચોળીનાં ખંડો નાળીયેર વગેરે તે ભાગ્ય મહારણીને આપી દીધાં. આવી રીતે રોજ જુદી જુદી રીતે સેંકડો સ્ત્રીપુરૂષોદ્વારા અધિક મહિના નિમિત્તે પૂજા, નૈવેદ્ય, ભંડારા વસ્ત્રદાન સૌભાગ્યદાન વગેરેના, મહારાજના ઉત્સવ સમારંભ ઉપરાંત દર ગુરુવારે થતા કુમારી પૂજનના ઉત્સવ સમારંભ થતાં થતાં અધિક માસ પૂરો થઈ વૈશાખ મહિનો શરૂ થયો.

હવે વૈશાખ સુદ ત્રીજ (અક્ષય તૃતીયા) આવી. તે નિમિત્તે મહારાજ આગળ મહારાજનેજ ગૌરી ધારી હજાજ કંકુનો મહોટો સમારંભ કરવો એ પ્રમાણે બધાંએ ઠેરવ્યું હોવાથી આગળને દિવસે બધાં સ્ત્રીપુરૂષોએ મહારાજને વિનંતી કરી કે બધાંના મનમાં કાલે સમારંભ કરવાનું છે. માટે આપ કાલનો દિવસ શાંત રહી અમારી પાસે તે કરાવી લેજો.

મહારાજ—તમારે જે કરવું હોય તે કરો. તે વખતે મહારંજ શાંતપણું રહેછે કે બીજી કોઈ સ્થિતિ થાય છે તે હું શું કરું ? તમારે નશીબે શાંતપણે થઈ જાયતો ઉત્તમજ નહીં તો જેમ થાય તેમ થવા દેવું. ” સર્વે સ્ત્રીઓએ કહ્યું, “ અમારી જો ખરે-ખરી ભક્તિજ છે તો આ બધું શાંતપણે થઈ જશે. અમે આવતી કાલે સમારંભ કરીશુંજ. તે પ્રમાણે બીજે દિવસે કોઈનો પણ મહોટો ભંડારો હતોજ અને સર્વે સ્ત્રીઓએ પોતપોતાનાં હજાજ કંકુ તથા દાનનો સામાન એટલે ખંડ, નાળીયેર, ખંડીઓ, મંગળસૂત્ર, લાડુ, ઘુઘરા, અનારસાં, પહુઆ, ચણાની દાળ તથા

લીનવેલા ચણા, પતાસાં, કોપરાં, ખાંડ, વગેરે સેંકડો જથ્થાના ઘરોઘરનાં સામાન લાવી મહારાજને જ ગોર (ગૌરી) સમજી તેમને જ લૂગડું તથા ગળામાં ફુલનો હાર વગેરે પહેરાવી મહારાજને હળદર કુંકુ વગેરે સ્નાત્ શંકરની પાર્વતી ગૌરી પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. તે વખતે મહારાજને છાણનાં પાંચ છાણાં પોતાના પગ નીચે મૂકી ત્યાં પગ ઉપરજ તથા તે છાણાં ઉપર હળદર કુંકુની પૂજા વગેરે કરાવી લીધી. એ દિવસે મહારાજ આગળ ચાળીના ખંડ તથા નાળીએરનો ઢગલો થયો. તેવીજ રીતે લાડુ, ઘુઘરા, અનારસાં, લીનવેલા ચણા તથા દાળનો પણ મ્હોટો ઢગલો થયો. એવી રીતે સંખ્યાકાળે ચાર વાગ્યાથી અઢી કલાક સમારંભ થયાં પછી દાળ, ચણા કોપરા ખાંડ વગેરે સ્ત્રીઓને હળદર કુંકુ આપી અંદર અંદર વહેંચી લીધાં. પાન સોપારી વહેંચ્યાં. આ પ્રમાણે બધું થયાં પછી બીજા ભંગી લોકોની સ્ત્રીઓને પણ તે ગૌરીનો પ્રસાદ વહેંચી રોજપેઠે મહારાજ ભંડારાનું અન્ન વહેંચવા લાગ્યા. તે બધું અન્ન વહેંચાઈ રહ્યાં પછી ઘણાં સ્ત્રી પુરુષા, મુખ્યત્વે બ્રાહ્મણ વર્ણનાં તથા બીજાં પણ, વધેલા અન્નનો પ્રસાદ લેવા માટે બધાં બેઠાં અને મહારાજને તથા કેટલીક સ્ત્રીઓએ બધાંને પીરસ્થું. થોડો થોડો પ્રસાદ લઈ કેટલાક ગયા અને કેટલાક (ત્યાંજ) રહ્યા. તે દિવસે રાત્રે થોડી લાઈટ પણ કરી હતી. હવે છેવટે કેટલીક સ્ત્રીઓનું તથા મહારાજનું ખાવાનું રહ્યું હતું. તે તૈયારીમાં હતાં એટલામાં પાંચ સાત મ્હોટા ગૃહસ્થો મહારાજને દર્શને આવ્યા. મહારાજનો ખાવાપીવાનો તે વખત હોવાથી, એવે કદંગે વખતે આવી ઉભા રહ્યા તેથી, તે વખતે મહારાજ ચ્હીડવાઈ તે લોકો ઉપર ગુસ્સે થયા.

ખડ્ગપુર શહેરમાં કદી ન બને એવી અતર્ક્ય, કોઈની પણ વિચાર શક્તિની બહારની, અગમ્ય લીલાઓ મહારાજ પોતે પોતાની મેળે કાંઈ ન કરતા છતાં પોતાની મેળે બનતી. આવી અનેક પ્રકારની મહારાજની લીલાઓ પ્રસાર તે ભાગમાં દૂર સુધી દિવસે દિવસે એકદમ વધતો ગયાથી, બહાર ગામના પણ લોકો મહારાજને દર્શને આવવા લાગ્યા. કલકત્તા, કાશી વગેરે ઠેકાણેથી

ઘણાએ લોકો મહારાજને દર્શને આવતા હતા. અધિક મહિનો પૂરો થયો એટલે લંડારા વગેરે કાંઈ કમી થયા એમ નહોતું. મહારાજ ખડગપુરમાં હતા ત્યાં સુધી રોજના લંડારા તથા કુમારી છોકરીઓને નહવરાવવાના ચુરવારના સમારંભ ચાલુજ રહ્યા. બીજી એક ગીતા નામની મહારણી હતી તે ખૂબ દૂર સ્ટેશનની પાસે રહેતી હતી. તે મહારાજ પાસે હજી સુધી કોઈ વખત આવી નહોતી અને મહારાજને તેણે કદી જોયા પણ નહોતા. તેને એક દિવસે વિચિત્ર દષ્ટાંત (સ્વપ્ન) થયું તે એવું કે, “મહારાજ નમ્ર સ્થિતિમાં પોતાને ઘેર આવ્યા. તેમને જોતાંજ ગીતા મહારણીને લાગ્યું કે કોઈ નાગા ઉઘાડા મહારાજ આ ગામમાં આવ્યાનું સંભળાય છે તેજ આ હશે, એમ લાગ્યાથી તે સહવારમાંજ સ્નાન વગેરે આટોપી, શુચિભૂત થઈ, પૂજા સાહિત્ય લઈ, સહવારમાંજ સાત વાગે, એટલે જે વખતે પૂજા કરનારા લોકોની બહુ અવરજવર નહોતી તેવો વખત જોઈ, તે ગીતા મહારણી આવી અને વરંડા બહાર પશ્ચિમ બાજુની ભીતે પૂજા સાહિત્ય લઈ બેસી રહી. તે વખતે મહારાજના વરંડાને બાંધેલી સાદડી બંધ હતી, અંદર મહારાજની શૌચક્રિયા ચાલુ હતી. મહારાજનું શૌચક્રિયાનું કામ થઈ રહ્યાં પછી હંમેશના નિયમ પ્રમાણે તેઓએ પોતાને હાથે બહાર તે મેડું નાંખવાની જગ્યામાં નાંખી દીધું અને પછી મેડું નાંખવાની જગ્યામાં-મેદાનમાં-નમ્ર અવસ્થામાંજ કેટલોક વખત ઉભા રહી, મ્હોં વડે કાંઈ બોલતાં બોલતાં (હોઠ પટપટાવતાં) ચારે બાજુએ નજર નાંખ્યા કરવાની તેમની રોજની રીત હતી અને પોતાના શરીરની આબુખાબુએ ઉલટી સુલટી કેટલીક પ્રદક્ષિણા ફરી પછી પોતાની જગ્યા ઉપર થાકી ગયા હોય તેમ આવી બેસી રહેતા. મહારાજને સ્વસ્થ બેઠેલા જોઈ ગીતા મહારણી પૂજા માટે અંદર આવી. તે ગીતા મહારણી તરફ જોતાં તે મહારાજી કે કોઈ હલકી જાતની હશે એમ જોનારને લાગતું નહોતું. સાધારણ રીતે તે કોઈ મજાઠાની, સ્વચ્છ, ટાપ ટીપથી રહેનારી, વિનયશાળી બાઈ જેવી દેખાત તેવી દેખાતી હતી.

મહારાજ—“ બાઈ, તમે કોણ ? આટલાં જલદી પૂજા માટે આવ્યાં ? મહારે હજી હાથપગ વગેરે ધોવાનાં છે. ” એ ઉપરથી તે બાઈ વધારે ન બોલતાં, પૂજાસાહિત્ય આગળ લાવી, માથું ઢાંકી, નીચું મોં રાખી પૂજા માટે આવી બેઠી. મહારાજ નગ્ન અવસ્થામાં જ થાકી (થાક્યા જેવા) અઢેલીને બેઠા હતા. તરતજ સ્વપ્નમાં જેવાં પ્રમાણે મહારાજની તે દિગંબર મૂર્તિ બેઠાં તેને બહુ આનંદ થયો; તેણે ખૂબ લકિતલાવથી પૂજા કરી અને પછી પૂજાનો નિયમજ પકડયો. પૂજામાં ખંડ પડે એટલે તે અપવાસ કરતી. મહારાજ સંધ્યા કાળે કુંડાં પાસે આવીને બેઠાં પછી હંમેશા પ્રમાણે ઓપ્રીસો છુટયાં પછી સેંકડો લોકો દર્શને આવે અને મહારાજ કાંઈ ઉપદેશ વ્યાખ્યાન કરતા હોય તો તે વખતે પણ ગીતા મહારણીની આખા દિવસમાં પૂજા ન થઈ હોય તો સંધ્યાકાળે બધા લોકોમાં આવી પૂજા કરતી. તે વખતે મહારાજની જો લહેર ન હોય તો તેને હાંકી કહાડતા ત્યારે તે અપવાસ કરતી. સારાંશ કે તે ગીતા મહારણીની લકિત બેઠાં, તેની પૂજા તો ચાલુજ હતી પણ બીજાં ઘણા સ્ત્રી પુરૂષોએ પૂજાનો નિયમ પકડયો હતો.

પ્રકરણ ઓગણીસમું.

ભંગીવાડમાં (ચાલુ).

વૈશાખ મહિનાના સુમારમાં મહારાજના જમણા હાથની આંગળીએ નહૈયું થયું હતું, તે વખતે તેમની આંગળી બહુ દુખતી હતી. એક સરખા, “ ઓખા, ઓખા, ” કરતા હતા. પછી કોઈ કાંઈ ઔષધ લગાડતું, તો કોઈ કાંઈ ઔષધ ચોપડતું, છતાં તે કાંઈ સાફ થતું નહીં. એક દિવસ રાત્રે અંદર બહુજ સણકો મારવા લાગ્યો. તેથી રાત ઘણી ગર્મ હતી છતાં ઉઠી મહારાજ એકલાજ ચિન્નાસ્વામીને ઘેર આવ્યા, તેમને ઉઠાડ્યા. ચિન્નાસ્વામી અને સુવર્ણા બેઉએ ઉઠી મહારાજને કહ્યાં પ્રમાણે પોટીસ તૈયાર કરી તેમને ખૂબ વખત શેક કર્યો. એક કલાક એ પ્રમાણે શેકી તે પોટીસ બાંધી

લીધું અને એમને એમજ પાછા આવી મુકામ પર પડી રહ્યા. રોજ લોકો જુદા જુદા ઉપાયો કહ્યાં કરતા અને મહારાજ પણ જે કોઈ કાંઈ કરતું તે કરવા પણ હેતા. ડોક્ટર વગેરે બધાના ઉપાયો થયા. એમ થતાં થતાં પંદર દિવસ ત્રણ અઠવાડીયાં વહી ગયાં પણ કાંઈ સાફ થયું નહીં. રોજ ભંડારા ચાલુજ હતા. મહારાજને આટલું દર્દ હતું છતાં ભંડારાનું અન્ન મહારાજ ડાબે હાથે વહેંચતા. ભંડારાનું અન્ન વહેંચતાં વહેંચતાં ગમ્મત ખાતર “અહં हि सर्व यज्ञानां” તથા “નાહં પ્રકાશઃ” “न हि ज्ञानेन सहसं” હંમેશ મ્હોંએ બોલતા. નહીં તો પછી કોઈ કોઈ વખત, “અરેરે બાઈ હવે શું કરેરે” એ કાંઈ જુદાજ ગમ્મત લાગે એવા સ્વરમાં બોલી ગમ્મત કરતા. આ સાંભળી લોકોને મોજજ પડતી. એક દિવસ ત્રીજે પ્રહરે મહારાજ જે ઉઠ્યા તે એકદમ ગયા ગાર્ડમામીને ઘેર. બારણામાં જઈ બેસી અન્ન-પૂર્ણાને હાંક મારી અને કહ્યું, “તારે ત્યાં લીંબુનું અથાણું છે કે ? તે કહે, “હા.”

મહારાજ—“તો લાવ બે ચીરી.” ગાર્ડમામી અને અન્ન-પૂર્ણાએ મહારાજને અંદર આવવા માટે ખૂબ આગ્રહ કર્યો. પરંતુ મહારાજે કહ્યું, “હું અંદર નથી આવતો. પહેલું મ્હારે માટે અથાણું લાવ.” પછી તેણીએ લીંબુનું અથાણું આણ્યું.

મહારાજ—“મ્હારી આ આંગળીને લીંબુનું અથાણું ખાવાનું મન થયું માટે હવે બાંધ બે ચીરી એની ઉપર” પછી તે પ્રમાણે અન્નપૂર્ણાએ મહારાજની આંગળીને પહેલાં જે ઔષધો લગાડ્યાં હતાં તે કટકાથી લૂછી નાંખ્યાં, અને પછી તે લીંબુનું અથાણું બાંધી આપ્યું. તરતજ મહારાજ ઉઠી પોતાના મુકામ પર આવ્યા. પછી મહારાજ કોઈનો પણ ઉપાય ન કરતાં રોજ અન્નપૂર્ણાનું લીંબુનું અથાણુંજ બાંધતા. તેથી પાંચ છ દિવસમાં આંગળી સારી થઈ.

બંગાળી સ્ત્રીઓમાં બહુ એઝલ (પડદો) હોય છે તે કદી પણ બહાર નીકળતાં નથી. જરૂરજ હોય તો રાત્રે બહાર નીકળે છે. તે પ્રમાણે મહારાજના દર્શન માટે કેટલીક બંગાળી સ્ત્રીઓ રાત્રે આવવા લાગી. પછી પછી મહારાજ માટે એઝલ છોડી દઈ

દહાડે પણ આવવા લાગી. દર ગુરુવારે કુમારી પૂજન માટે અને છોકરીઓ નહવરાવવા પણ આવતી. બંગાળી પુરુષોમાંથી તો પુષ્કળ આવતાજ હતા. તેજ પ્રમાણે પંજાબી લોકો અને તેમની સ્ત્રીઓ પણ હંમેશ દર્શને આવતાં. તેમાં એક પંજાબી સ્ત્રી મહારાજની બહુજ લક્ષિત કરતી હતી. મહારાજ માટે રોજ નૈવેદ્ય અને પાંચ પાન બીડાં તે કરી લાવતી. તે બીડાં એટલે બહુગુરુનાં ખાવાનાં પાન, જે વડનાં મ્હોટાં પાંદડા જેવડાં હોય છે, તે કાળા રંગનાં બહુજ ગરમ હોય છે. એવાં પાંચ પાંચ પાનનું એક એક બીડું કરી પાંચ બીડાં રોજ મહારાજને તે આણી આપતી. મહારાજ પહેલેથી કોઈ વખત પણ બીડું ખાતાજ નહોતા. પાન બીડું તો શું પણ મહારાજને કોઈ પણ પ્રકારનું બીડી તંબાકુનું પણ વ્યસન નથી. સોપારીનો એકાદો ટુકડો પણ મ્હોંમાં નાંખતા નહીં. મહારાજ તે પંજાબી બાઈને કહેતા, “આટલાં બધાં બીડાં તમે શા માટે લાવો છો ? હું તો કાંઈ ખાતો નથી. અને મ્હને હરસનું દર્દ છે. તે આ બીડાંથી તો વધારે વધી જશે.”

પંજાબી સ્ત્રી—“હવે હું તો લઈ આવીશું; ગમે તેને આપી દો. પણ હું તો રોજ લાવ્યાં કરીશ.” પછી તે બીડાં મહારાજ કાઢને પણ આપી દેતા. તેને જે છોકરી હતી, તે છોકરીને મહારાજ આગળ બેસાડી તેમની પાસે નાનક પંથનાં ગાયન તે ગવડાવતી. તે સ્ત્રી નાનક પંથની હતી, નાનકશાહ નામના મહા-સિદ્ધ પુરુષ ધર્મ ગયા. તેમના રચેલા કેટલાક ઉપદેશના ગ્રંથો તે રોજ વાંચતી અને તેમાંની અનેક પ્રકારની વાતો મહારાજને કહેતી પણ હતી. મહારાજની જે અવસ્થા અને જે લીલા છે તેજ પ્રમાણે નાનકશાહના પણ ચરિત્રમાં એમની લીલા વર્ણવી છે અને નાનકશાહે પોતાના ગ્રંથોમાં પોતાની સ્થિતિનું વર્ણન કરી મૂક્યું છે. મહારાજની સ્થિતિ નાનકશાહના જેવીજ—તેમના ગ્રંથમાં વર્ણન કર્યા જેવીજ—છે તેથી તે પંજાબીબાઈની મહારાજ ઉપર બહુ લક્ષિત ચ્હોંટી. એક દિવસે સંધ્યાકાળે ઘણાંએ સ્ત્રી પુરુષો દર્શન માટે લેગાં થયાં હોય મહારાજ હંમેશ પ્રમાણે કચરાના કુંડાં પાસે બેઠા હતા. બધાં દર્શન લઈ બેઠાં પછી મહારાજ કાંઈક

ઉપદેશની વાતો કહેતા હતા તેમાં બધાંનું લક્ષ હતું. બોલતાં બોલતાં મહારાજે કહ્યું કે, “એક વખતે મહારી બેઠી આંખો આંધળી બની ગઈ હતી. પછી એક સ્ત્રીએ મહારી તે આંધળી આંખો કઢાકી લઈ બીજી આંખો બેસાડી આપી. તે કોઈ એક મરી ગયેલાં જનાવરની હતી કે માણસની હતી—પણ તે કોઈની લાવી અને મહારી આંખોની જગ્યાપર લગાડી દીધી. હાલમાં તે જડેલી (ચોડેલી) આંખો કો’ની હશે તે કો’ને ખબર? પરંતુ આ આંખોથી માણસના જેવું કાંઈ દેખાતું નથી. હાલ આટલા બધા લોકો બેઠા છે તેમાં કેટલાક મહને ગધેડાં જેવા દેખાય છે, કેટલાક વાંદરા જેવા દેખાય છે અને કેટલાક દેવ જેવા દેખાય છે. કોઈ કોઈ વખત તમો લોકો આવો છો તો બધાજ ગધેડાં જેવા, કોઈ કોઈ વખત બધાજ વાંદરા જેવા અને કોઈ વખત બધાજ દેવ જેવા દેખાવછો, ત્યારે તમોજ લોકો ખરેખર તેવા હશે કે મહારીજ આંખો બગડી હશે; કોઈનું પણ મહને લાગ્યું (વળગ્યું) તેથી મહને આમ વાંકચુંકું દેખાતું હશે. મહારી આંખોજ ખરાબ તેથી એમ દેખાતું હશે કે તમોજ તેવા હશે તેથી મહને એમ દેખાય છે એ કો’ને ખબર? તેમાંથી એકજણ બોલ્યો, “મહારાજ, તમારી આંખો તો દિવ્યચક્ષુ છે પણ અમેજ ગધેડા છીએ.”

મહારાજ—“અરે તમારે એકલા માટે જે લાગતું હોય તે કહો. “અમે” કહી બધાનેજ ગધેડા કહ્યાથી બીજાને માફ લાગશેને? બીજે બધા લોકો—“મહારાજ ખોટું કયાંથી લાગે? અમે તો ગધેડાજ છીએ. આપને અમે ગધેડા દેખાઈએ છીએ તેજ ખરું.”

મહારાજ—“અરે, મહારા કહ્યા પ્રમાણે તમો લોકો જો ગધેડા હોવાનું કબૂલ કરી લેશો તો હું વાંદરા કહું છું તે પણ કબૂલ કરવું પડશે.”

બધાં—“હા, અમને વાંદરા કહો તો વાંદરાજ છીએ.”

મહારાજ—“તમો એ બેઠી વાત કબૂલ કરોછો તો ત્રીજી વાત, “તમો લોકો દેવ જેવા દેખાવછો,” એમ જે હું કહું છું તે

પણ તમારે કળલ કરવું પડશે. તે ઉપરથી બધા બોલ્યા, “મહારાજ, અમે દેવ શેના?”

મહારાજ—“દેવ નથી એમ તમો કહો છો તો પછી ગધેડા, વાંદરા, પણ શેના? ત્યારે તે પણ નહીં? અરે તમો “ગાઢવ” (ગધેડા) છો એમ જે મહને દેખાય છે તેનો અર્થ તમો ખરાબ ના લેશો, તે “ઠ” ને બદલે “ધ” એટલે “ગાધવ” કહેવું. ગાધવ એટલે સાર્વભૌમ રાજા, અથવા ગાધવ એટલે સાક્ષાત્ વિષ્ણુ જેવા તમો મહને દેખાવો છો; અને માકડ (વાંદરા) એટલે માકૂતિ (હનુમાન) કહો, અથવા રામના સૈન્યમાં જેટલાં માકડાં હતાં તેજ તમો છો એમ કહો. મહેં તમને કાંઈ ખરાબ થોડુંજ કહ્યું છે? એટલે કે ત્રણે પ્રકારે જેવા તમો મહને દેખાવો તે દેવ જેવાજ દેખાવો. આ જન્મમાં તમને તેનો અનુભવ નથી; પણ મહને એવું દેખાય છે તેથી આવતા જન્મમાં કોઈ સાર્વભૌમ થશો, કોઈ માકૂતિ જેવા થશો તેથીજ તો મહને આમ દેખાય છે. નહીંતો મહારી આંખો બગડી છે તેનો આ ગુણ હશે. મહને માણસના જેવું દેખાતું નથી તેનો એક ઉપાય છે. મહને હમેશા આંખે વાંકું ચુકું દેખાય છે. માટે મહારી આંખમાં મરચાં વાટી ભરવાં જોઈએ. તે મરચાં પાંચ જાતના છે, એક ઘોળાં, કાળાં, લાલ, લીલાં અને પીળાં એવાં પાંચે જાતનાં મરચાં વાટી, કાંઈ નહીંતો મળે તેટલી જાતના વાટી, કોઈએ મહારી આંખમાં ભરવાં જોઈએ. જેની ખરી ભક્તિ હશે તે આવતી કાલે મરચાં વાટી લાવી મહારી આંખમાં ભરશે. મહારી આંખ સુધરે એવી જેની ઈચ્છા હોય તેણે લાવવાં.” સાંભળનારામાં પેલી પંજાબી બાઈએ પણ આ વાત સાંભળી હતી. તેથી બીજે દિવસે તે પંજાબી બાઈએ તેને જે મળ્યાં તે મરચાં વાટી તે લઈ આવી. મહારાજ મુકામપર ન હોઈ ગામ બહાર એક જાજર પાસે પુલ આગળ બેઠા હતા. મહારાજને શોધતી શોધતી તે બાઈ ત્યાં આવી તે બહુ ભોળી હતી. તેણે મહારાજને મરચાં વાટી આપ્યાનું જણાવ્યું. મહારાજ—“ભર મહારી આંખમાં.” તે પ્રમાણે તેણે તરતજ વાટી આણેલાં મરચાં મહારાજની આંખમાં ભરી દીધાં

(આંજ્યાં). ભરતાં પહેલાં, મરચાં આંખમાં આંજ્યાથી તકલીફ (દુઃખ) થશે એમ ધારી તે ભરતી નહોતી. પણ મહારાજે કહ્યું, “તું વાટી તો આણ્યાં છે. હું કહું છું તે પ્રમાણે જ ને તું કરતી હોય તો ભરીદે મહારી આંખોમાં.” એટલે એના લોળા સ્વભાવ પ્રમાણે તેણે મહારાજની આંખમાં ભર્યાં. મહારાજ, “ઓ, ઓ, ઓખા.” કરવા લાગ્યા. થોડે વખતે ખૂબ પાણીખાણી નીકળ્યાં પછી ધીમે ધીમે મહારાજ મુકામપર આવી પડી રહ્યા. કોઈ પૂછતું તો મહારાજ કહેતા કે પેલી પંજળણે મહારી આંખમાં મરચાં ભર્યાં. પછી કોઈએ ધી વગેરે ચોપડયું તેથી ખીજે દિવસે તે (આંખો) સારી થવા લાગી.

ગામ બહાર ગામના જાનરૂનું ગંદું પાણી વહી જવાની એક મોટી ગટર હતી અને તે ગટર પાસેજ સરકારી જાનરૂ હતું. તે જાનરૂમાંથી એની મેળેજ વિષા મુત્રનાં લેગાં થયેલાં પાણીનો બધો રગડોને રગડો વહેતો વહેતો જઈ તે મોટી ગટરને મળે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. ત્યાં જમીનમાં એક ખારી કરી અંદરથીજ તે રગડો વહી જવાનો નળ હોઈ ખારીમાંથી તે રગડો પડવાની જગ્યા હતી તેની ઉપર ખારીનું પાટીયું ઢાંક્યું હતું. મહારાજે તે પાટીયું ઉઘાડી અંદર જોયું તો અંદર વિષા વહી જતી જણાઈ પછી મહારાજે તે ખારી ફરી બંધ કરી દીધી અને આખો દિવસ તે ખારી ઉપર બેસી રહ્યા. સંધ્યાકાળનો વખત થાય એટલે, સેંકડો લોકોનો મહારાજ મુકામપર ન હોય તો જ્યાં હોય ત્યાં જઈ દર્શન લેવાનો નિયમ હતો. ખરાબ જગ્યાએ મહારાજ હોય તો ત્યાં પણ સ્ત્રી પુરૂષો જતાં. પછી મહારાજ ગાળ દઈ તેમને હાંકી પણ મૂકતા, પરંતુ ગમે તેમ હોય તો પણ દર્શન લીધાં શિવાય લોકો રહેતા નહોતા. તે પ્રમાણે અહીં પણ લોકો દર્શન માટે આવ્યા. તેમાં કોઈ સ્ત્રીએ મહારાજની માનતા માની હતી તે માનતા પૂરી કરવા મહારાજ માટે પૂજા સાહિત્ય ત્યાંજ લઈ આવી. પછી તેણે જે પૂજા સાહિત્યમાં આણ્યું હતું તે લૂગડાં ચોળી તથા ખીન્નું સર્વ પૂજા સાહિત્ય મહારાજને અર્પણ કર્યું.

મહારાજે તે લૂગડું લઈ તે લૂગડાંમાં પૂજાનું નાળીએર, ચાળીનો ખંડ વગેરે બાંધી તે ગાંસડી બેઠા હતા તે બારીનું પાટીઉં ઉઘાડી અંદર વિષાનો બેઠો બેઠો હતો તે નળ ઉપર મૂકી દીધી, બારીનું પાટીઉં ફરી બંધ કરી દીધું અને તે પૂજવાળી સ્ત્રીને કહ્યું, “બાઈ, ત્હારી માનતા પૂર્ણ થઈ. ગલરાઈશ નહીં. તારૂં બધું ઠીક થઈ જશે. તારી માનતા મેં જગદંબા અંબાબાઈ (અંબીકા દેવી) ને પ્હોંચાડી દીધી, કાંઈ ચિન્તા ના કરીશ. તારૂં કલ્યાણ થશે. દેવ તારૂં ભલું કરશે,” મહારાજે તેને આવી આશીર્વાદ આપ્યો. બીજે દિવસે તે હૃદમાં રહેલી લંગડીને તે લૂગડું ચાળી મળ્યાં. મહારાજનો ખાવાનો વખત થયો, અંધારૂં થવા આવ્યું, છતાં મહારાજ ત્યાંથી ઉઠ્યા નહીં. લક્ષ્મીબાઈ કહેવા લાગ્યાં, “ખાવાનો વખત થયો.” મહારાજે કહ્યું, “અહીંજ લઈ આવો,” તેથી લક્ષ્મીબાઈ, સુવર્ણા વગેરે હંમેશની આવનારી સ્ત્રીઓ મહારાજનું ખાવાનું લઈ ત્યાં આવ્યાં. ત્યાંજ મહારાજે જે ખાવું હતું તે ખાધું અને પછી ત્યાંથી રાત્રે પાછા પોતાના મુકામ પર આવ્યા.

તેવીજ રીતે એક દિવસ મહારાજ કોઈની પણ દૃષ્ટિએ પડ્યા શિવાય સહવારથીજ ગામ બહાર નીકળી પડ્યા અને ત્યાં મુસલમાન લોકોએ હાથે રૂપિયા ખર્ચી એક મોટી ભવ્ય મસીદ બાંધી હતી, તે મસીદમાં જઈ બેઠા ખૂબ વખત બેઠાં પછી મસીદની પાછળ મસીદના કમ્પાઉન્ડમાં કોઈ દેખી ન શકે એવી જગ્યામાં ખૂબ કુટેલા કાચના દુકડા બધે પડ્યા હતા તેની ઉપરજ મહારાજ પડી રહ્યા. આખો દિવસ સ્ત્રીઓએ તથા કેટલાક પુરૂષોએ મહારાજને ખોબી કહાડવા ખૂબ શોધ કરી, પરંતુ કયાંય પત્તો લાગ્યો નહીં. છેવટે પત્તો લાગતાં લાગતાં (એધાણી મળતાં મળતાં) મુસલમાન લોકોએજ તેમને બબર આપી. પુરૂષ મુસલમાન લોકો પહેલાં મહારાજ પાસે મસીદ પાછળ એમની (મહારાજની) વાતો સાંભળતા બેઠા હતા. પછી સંધ્યાકાળે બીજા ખૂબ લોકો આવ્યા અને પછી ત્યાંજ કેટલોક વખત વાતો કરી ત્યાંજ બધાંના દર્શન થયાં એટલે

મહારાજે કહ્યું, “જાવ હવે તમે તમારે ઠેકાણે, હું પણ મહારા મુકામ પર જાઉં છું.”

એક દિવસે મહારાજ જે લહેરમાં આવ્યા તે ખૂબ લંગી સ્ત્રીઓ મહારાજ પાસે લેગી થઈ હતી તેમની સાથેજ વાત કરતા બેઠા. તે સ્ત્રીઓ અને કુમારીકા પૂજન વખતે નહવડાવવામાં આવતી છોકરીઓ રોજ મહારાજ પાસે આવી તેમના હાથ પગ દાખતાં અને સેવા કરતાં. વાતો કહેતા બેઠા હતા ત્યારે એક લંગીસ્ત્રીના પગમાં સાંકળાની જોડ હતી તે કદાચ ઘલાચ એવી હતી તેથી તેણીએ તે પોતાના પગમાંથી કહાડી મહારાજના પગમાં ઘાલી. મહારાજ ગમ્મતમાં હસવા લાગ્યા અને બોલ્યા, “હવે તમારું લૂગડું પહેરાવો એટલે હું સુંદર લંગડી બનીશ.” પછી ગમ્મત ગમ્મતમાં કોઈએ પોતાનું જુનું પહેરેલું લૂગડું પણ આણી આપ્યું. મહારાજે ગમ્મત ખાતર તે લંગડીનું લૂગડું ગમે તેમ શરીરે પીટાળ્યું, સ્ત્રી પેઠે છેડો માથાપર પણ લીધો, અને આખો દિવસ એમજ રહેવાં લીધું. દર્શન તથા પૂજા માટે કોઈ આવે એટલે મહારાજ કહેતા, “કરો મહારી લંગડીની પૂજા.” અને સાંકળા ધાલેલા પગ મહારાજ તેમના આગળ ધરી કહેતા, “પેઠા લંગડીને પગે.” અથવા તે લંગડીના વેષમાં મહારાજ હતા તેમના પગપર માથું મૂકી દર્શન લેતા તથા પૂજા કરતા. લંગી સ્ત્રીઓ તથા છોકરીઓ પણ બીજી બ્રાહ્મણ સ્ત્રીઓ પેઠે મહારાજની પૂજા કરવા માટે પૂજા સાહિત્ય લાવી પૂજા કરતાં; બ્રાહ્મણ પેઠે સ્નાન વગેરે કરી સ્કોળું પહેરી સ્વચ્છ ખાણીનો લોટો ભરી લઈ જતાં; તેમને જોઈએ તો તે લંગી હશે એવી કદપના પણ આવે નહીં! આવી રીતે કેટલીક લંગડી તથા તેમની છોકરીઓ મહારાજ માટે ભાત ભાખરી નૈવેદ્ય લાવી ખવરાવતી પણ હતી.

મહારાજ લંગી ચાળીમાં ગયા ત્યારથી રોજ લંડારાનાં અન્ન, ઉપરાંત દિવસે આવતાં નૈવેદ્યનાં પુષ્કળ ભાણું, કપડાં વગેરે ખૂબ ચીજો લંગીને મળતી તેથી તેમને મોજ થઈ પડી હતી. તેમની છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓએ ત્યાં એક મોટો ગુલો

બાંધી રાખ્યો હતો. તે ઝુલા પર બેસી, મહારાજની લીલાનાં કાંઈ ગાયન બનાવ્યાં હતાં તે ગાતાં અને હીંચકા ખાતાં. ગામની કેટલીક પ્રાણીઓની સ્ત્રીઓ લક્ષ્મીબાઈ વગેરે પણ ભેગાં થઈ મહારાજને હિંડોળાપર બેસાડી પેલી છોકરીઓ વગેરે પણ બેસતાં અને હીંચકા નાંખી ગાયન પણ ગાતાં.

એક વખતે બપોરે બે વાગ્યાને સુમારે ખૂબ વરસાદ આવ્યો. મહારાજ એકલાજ વરંડામાં બેઠા હતા અને ઉપરથી ખૂબ ગળતું હતું. તેને લીધે વરંડામાં ખૂબ પાણી ભેગું થઈ કાદવ થયો અને તેમની જગ્યા ઉપર ઘુંટણ સુધીનું પાણી થયું. એટલા વરસાદમાં મિરા દોડતી દોડતી આવી અને મિરા અને મહારાજ બેઉએ અંદર ભેગું થયેલું પાણી ઉપસી બહાર કહાડી નાંખ્યું. મહારાજને વરસાદ લાગેછે અને ઉપરથી ગળેછે એ વાતની ખબર પડી એટલે પાત્રાબાબુ, ચિન્નાસ્વામી વગેરે કેટલાક લોકો તેટલા વરસાદમાં મીણકાપડ લઈ આવ્યા અને તેમણે તે મહારાજના વરંડાની અગાશીપર બીછાવી દીધું. થોડે વખતે વરસાદ રહ્યો. મહારાજ તેમને તેમજ અંદર બીના કાદવમાંજ ઈંટો માંડી તે ઉપર બેસી રહ્યા. ચિન્નાસ્વામી વગેરે લક્ષ્મીબાઈએ પલંગ તથા કાંઈ નહીં તેો કેટલાંક પાટીઆં મહારાજને બીનું ન લાગે તે હેતુથી સૂવા બેસવા માટે આણ્યાં પરંતુ મહારાજ તે લીધાં નહીં. વરસાદ રહી જઈ, આકાશ સ્વચ્છ થયું એટલે હંમેશ પ્રમાણે બધા લોકો સંધ્યાકાળે દર્શને આવ્યા ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “આજે વરસાદને લીધે જ્યાં ત્યાં બીનું થયું છે; વધારે કોઈ રોકાશે નહીં. દર્શન લઈ જવ સહિસહને ઠેકાણે.”

કોઈક—“મહારાજ એકદમ વરસાદ ખૂબ ટૂટી પડ્યો.”

મહારાજ—“આગળ ઉપર એક દિવસે આથી પણ વધારે વરસાદ પડશે અને તેજ દિવસે બધી જાતના માણસોનો વરસાદ અહીં વરસશે.”

જ્યેષ્ઠ મહિનામાં દશહરા નિમિત્તે દસ દસ ચીજો, દસ દસ ફળો, તેમાંએ તે કેરીના દિવસ હોવાથી દસ દસ કેરીઓ,

પુષ્કળ લોકો મહારાજને લાવી આપતા અને મહારાજ તે બધાને વહેંચી દેતા. ગાર્ડમામા તથા મામી મહારાજ કેરી ખાય એ હેતુથી ઉત્તમ ઉત્તમ કેરીઓ લઈ આવતાં. તેમના આગ્રહને વશ ધર્મ મહારાજ એક બે ચીરીઓ લેતા પણ હતા. પછી જો સુદ પૂનમ આવી. તે વટસાવિત્રીને દિવસે મહારાજનેજ વટવૃક્ષ (વડનું ઝાડ) સમજી બધી પ્રાણીઓની તેમજ બીજી જાતની સ્ત્રીઓ વટસાવિત્રીની પૂજા માટે બધું પૂજાસાહિત્ય લઈ આવ્યાં અને બધાંએ, “ વટમૂલ બ્રહ્માસાવિત્રી દેવતામ્યો નમઃ ” એમ કહી મહારાજના ચરણનીજ યથાવિધિ (વિધી પ્રમાણે) પૂજા કરી તથા મોટો સમારંભ કરી મહારાજ સામે વટસાવિત્રીનાં ગાયનો (ગાણાં) વગેરે ગાઈ આનંદ કર્યો. તે દિવસે પણ પૂજા કેરી આવી હતી તે બધાંને વહેંચી દીધી.

એક વખત રાવસાહેબ વિનાયકરાવ શિંગવેકરના લાઈ શ્રીધરપંથ માંદા પડ્યા. ડોક્ટરના કહ્યાંથી તેમને હવાફેરે બહાર ગામ લઈ ગયા હતા. મહારાજે તેને, “ ઠેકાણું છોડી બહારગામ ના જશો, ” એમ કહ્યું પણ હતું. પરંતુ તે ગયાજ. થોડાજ દિવસમાં જૂબજ પ્રકૃતિ બગડી ગયાથી તેમને ઘેર પાછા લાવ્યા. પછી તેમની માંદગી વધારેજ વધવા લાગી. ત્યારપછી કેટલેક દિવસે શ્રીધરપંથે મહારાજના દર્શન માટે તીવ્ર ઇચ્છા દર્શાવી તેની હઠજ પકડી તે ઉપરથી તેની સ્ત્રી આનંદીબાઈ તથા રાવસાહેબે, શ્રીધરપંથથી ઉડાતું બેસાતું નથી તેથી તે આવી શકે એમ નથી માટે મહારાજને શ્રીધરપંથને દર્શન આપવા તેમને ઘેર આવવાની વિનંતી કરી. મહારાજ—“ ઠીક છે, આવીશ મહુને હવે બોલાવવાનું કાંઈ કારણ નથી. મહારા ધોરણ પ્રમાણે હું આવીશ. અને તેમને કહેજે કે હું તેના ઉશીકાં તથા પગ આગળ બેઠાજ છું. ” એક બે દિવસ ગયા. મહારાજ હજી આવતા નથી એ જોઈ શ્રીધરપંથે ફરી, “ મહારાજને લઈ આવો, ” એમ સૂચવ્યું. તે પ્રમાણે ફરી બોલાવવા આવ્યા. મહારાજે કહ્યું, “ આજના આખા દિવસમાં હું ગમે ત્યારે આવુંછું એમ એને કહો અને તમારાં માથાં

તથા પણ આગળ ખેંઠાઈ એમ પણ કહેજો.” આજે આખા દિવસમાં મહારાજ ગમે ત્યારે આવશે એવી જાણ થયાથી, હમણાં આવશે, હમણાં આવશે, એમ કરતા કરતા શ્રીધરપંથ એક સરખી રાહ જોતા મહારાજ તરફ જાંખો રાખી પડ્યા રહ્યા હતા. મહારાજ તરફ એક સરખું લક્ષ હોવાથી પાસે પોતાનાં પત્ની છોકરાં આંબેલાંની પણ તેમને ખબર પડતી નહોતી. કોઈ બળજબરી કરી તેમની સાથે બોલવા માંડે તો, “મહારી સાથે કોઈએ બોલવું નહીં. મહારાજનાં સ્મરણમાં તેમનાજ ધ્યાસમાં તેઓ ક્યારે આવશે એવી રીતે હું એમની જાટ જોઈશું તેથી મહારી પાસે તમારાં કોઈની જરૂર નથી અને તમારો મહારો કાંઈ સંબંધ નથી. તમે લોકો બેઠમાન (બુઝાં) છો. મહારાજને લઈ આવો કહું છું તો તેમને લાવતાં નથી. નહીં તો મહેને ત્યાં લઈ જાવ. હવે દહાડો વીતી સંધ્યાકાળ થવા આવી. મહારાજ હજી આવતા નથી. તેમને લઈ આવો નહીં તો મહેને ત્યાં લઈ જાવ, એમાંનું જો તમે (કાંઈ) નહીં કરો તો તમે કોઈ મહારાં નથી અને મહેને તમારાં બધાંનો કંટાળો આવ્યો છે. કોઈએજ મહારા આગળ ફરકવું નહીં.” રાતે સાત આઠ વાગી ગયા તો-પણ મહારાજ આવ્યા નહીં, તેથી શ્રીધરપંથે રાત્રેજ મહારાજને લઈ આવો, નહીંતો મહારો જાટલો ઉંચકીનેજ ત્યાં લઈ જાવ એમ કહું તેથી રાતે નવ દસ વાગે આનંદીબાઈએ મહારાજને વિનંતી કરી.

મહારાજ—“ઓ આનંદીબાઈ, તેમને કહો કે આજે મહેને વખત મળ્યો નથી. કાલે સહવારમાંજ નહીં તો સંધ્યાકાળ સુધીમાં હું જરૂર આવું છું. અને આ પવન તથા ઠંડીમાં એમને અહીં ના લાવતાં. એમને કહેજો કે, “હું તમારા માથાં તથા પણ આગળજ તો છું. હજી હું તમને કેમ દેખાતો નથી ?”

મહારાજનો એ સંદેશો પહોંચ્યો એટલે, સહવારમાંજ મહારાજ આવશે તેથી રાત ક્યારે પૂરી થાય અને સહવાર ક્યારે થાય એમ મહારાજના ધ્યાસમાં સહવારનાજ જાટ

મેંતા બેઠા. જેમ જેમ રહવારનો વખત પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ હમણાં મહારાજ આવશે હમણાં મહારાજ આવશે એનું જીવને એક સરખું ચિન્તન થયાં કર્યું. પણ રહવાર થઈ ખૂબ વખત નીકળી ગયો તોએ મહારાજ આવ્યા નહીં તેથી શ્રીધરપંતે ફરી મહારાજને બોલાવવા મોકલ્યા. મહારાજે કહ્યું, “તેમને કહો કે હું કાલ રાત્રે આવ્યો હતો પણ બારણાં બંધ બેંચાં, તમારી આંખો મળી હશે, શા માટે ઉઠાડવા, એમ ધારી હું પાછો ગયો. હવે થોડાજ વખતમાં હું આવું છું એમ કહો.” તે પ્રમાણે શ્રીધરપંતે કહ્યું કે મહારાજ રાતે આવી ગયા અને હવે થોડા વખતમાંજ આવવાના છે એટલે તે સાંભળી તેમને ખૂબ આનંદ થયો અને હવે થોડા વખતમાંજ આપણને મહારાજનાં દર્શન થશે એનો એક સરખો ધ્યાસ કરતા બેઠા. મહારાજની કરણી અગાધ, તેમની લીલાશું કોણ વર્ણન કરી શકે? મહારાજ રોજ આવુંછું આવુંછું કહે છે પણ આવતા નથી, એનો વર્મ કોઈના ધ્યાનમાં આવ્યો નહીં, એનું રહસ્ય કોઈને ન સમજાયું. જેમને ઘેર જઈ મહારાજ અન્ન ગ્રહણ કરતા હતા તેમનાજ બંધુના આત્માને શું ફરી જન્મ મરણના ફેરામાં નાંખે? શ્રીધરપંતનું લવિષ્ય ઘણાએ દિવસ પહેલાંજ સમજઈ ગયું હતું તેથી તેમની આખરની વખતે તેમને આત્મસ્વરૂપમાં મેળવી લેવા માટેજ મહારાજના ધ્યાસમાંજ શ્રીધરપંતને આખર સુધી રાખવાના હતા, માટે તે ધ્યાસ વધે એ સખખસર આજે આજુકું એમ કહી મહારાજ છેતરતા હતા. છેવટ મહારાજ, થોડો વખત થઈ ગયો તોપણ આવતા નથી, એ જોઈ નવ ફસ વાગે ફરી બોલાવવા મોકલ્યું. પછી મહારાજે બોલાવવા આવનારને કહ્યું કે, “જાવ તમે, હું આવ્યોજ તમારી પાછળ.” એમ કહ્યાથી બોલાવવા આવેલ માણસ પાછળ ગયા અને શ્રીધરપંતને તે પ્રમાણે કહ્યું કે મહારી પાછળજ મહારાજ આવે છે. પછી શ્રીધરપંત, મહારાજ આવ્યા, આવ્યા એવાજ ધ્યાસ ધરવા લાગ્યા. તોએ ખૂબ વખત નીકળી ગયો છતાં મહારાજને ન આવેલા જોઈ ફરી કહ્યું કે, “જાવ તેમને લઈ આવો. તેમને કહો કે તમારે મારે મહારાજ

જીવ ગભરાઈ રહ્યો છે. ” ફરી મહારાજને ત્યાં બોલાવવા આવ્યા (નિમંત્રણ આવ્યું) અને કહેવડાવ્યા પ્રમાણે મહારાજને કહ્યું. એટલે મહારાજ તરતજ ઉઠ્યા અને, “ ચાલ, હું તારી સાથેજ આવું છું, જા, જઈને કહે કે મહારાજ આવ્યા છે. દોડતો દોડતો જઈ એમ કહે, મહારાજી દોડાતું નથી, તેથી હું તારી પાછળજ આવ્યો એમ કહે. ” મહારાજ બોલાવનારની સાથેજ નીકળ્યા અને બોલાવનારાએ દોડતા જઈ કહ્યું કે, “ મહારાજ અહીં આવવા નીકળ્યા છે અને તે હમણાંજ આવ્યા એમ સમજો. ” એમ સાંભળતાંજ તેમને જે એકદમ આનંદ થયો તે આનંદના ઉભરામાં મહારાજ ત્યાં પ્રત્યક્ષ ગયા નહોતા છતાં પણ પ્રત્યક્ષ આવ્યાનો અનુભવ શ્રીધરપંતને આવ્યો. શ્રીધરપંત બધાંને કહેવા લાગ્યા, “ મહારાજ પ્રત્યક્ષ આવ્યા, બધાં દર્શન લો, હું હવે તેમની સાથે જાઉં છું. ” એમ પ્રત્યક્ષ આવ્યાનું કહેતાં કહેતાં, “ મહને હવે બધે મહારાજજ દેખાય છે, જ્યાં ત્યાં મહને મહારાજ શિવાય કાંઈ દેખાતુંજ નથી, ” એમ મહારાજ વિષે બોલતાં બોલતાં મહારાજના આત્મસ્વરૂપમાં પોતાના આત્માનું ઐક્યત્વ એમણે ફરી લીધું. તેમનો ઉત્તરાવધિ કરવાની બાબતમાં રાવસાહેબ મહારાજને પૂછવા આવ્યા. મહારાજે કહ્યું, “ તમારી લોક રીત પ્રમાણે શાસ્ત્ર પદ્ધતી પુરઃસર જે કરવું જોઈએ તે કરો. તેનાં સંગ્રંધમાં મહારે જે કરવાનું હતું તે મહેં ચાર દિવસ પહેલાંજ કરી નાંખ્યું. તેને ઉત્તમ સદ્ગતિ મળી, કાંઈ ચિંતા કરશો નહીં ” પછી થોડા દિવસમાંજ સંધ્યાકાળને વખતે બધાં લોકો મહારાજને દર્શને રહેજ આવ્યાં અને કાંઈક ઉપદેશપ્રદ લાષણ ચાલુ હતું તેમાં શ્રીધરપંત વિષે કાંઈક બોલવું શરૂ થયું એટલે મહારાજ બોલ્યા.

અન્તકાલે ચ મામેવ સ્મરન્મુક્ત્વા કલેવરમ્ ।

યઃ પ્રયાતિ સ મદ્ભાવં યાતિ નાસ્ત્યત્ર સંશયઃ ॥

“ ભગવાનના આ વચન પ્રમાણેજ શ્રીધરપંતનો અંત થયો. જેમ રામનો ધ્યાસ કરતા કરતા આખરે દશરથનો અંત થઈ દશરથ રામરૂપ બની ગયા તેમ. ધ્યાસ ક’યારે લાગે, કે જ્યારે

કોઈ ચીજ આપણને જોઈતી હોય છતાં તે મળતી ન હોય અને મળવાનો સંભવ હોય તો તેનો એક સરખો ધ્યાસ શરૂ થાય છે. તે ધ્યાસમાંજ છેવટ થાય (મરણ થાય) તો તેવી ગતિ તેને મળે છે. અંતકાળ પહેલાંજ જો તે વસ્તુ મળે તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ થતો નથી.” તેથી પરમેશ્વરબુદ્ધિથી મહારાજનો ધ્યાસ આખરસુધી શ્રીધરપંત કર્યા કરે અને તે ધ્યાસમાંજ દશરથ પેઠે તેનો અંત આવે તેથીજ “હું આવુંછું, આવું છું” એમ કહી આશા આપી મહારાજ પ્રત્યક્ષ ગયા નહીં.

રાવસાહેબ વિનાયકરાવના ખીજા ભાઈ ગંગાધર મહારાજ એ અક્કલકોટના સ્વામી મહારાજના શિષ્યોમાંના બાળાખ્યા હતા તેમના શિષ્ય હતા. ગંગાધર મહારાજ અક્કલકોટમાં રહેતા હતા. અક્કલકોટથી મહારાજની કીર્તિ સાંભળી તે બહુગુરુ દર્શને આવ્યા. તે શિષ્ય થયા ત્યારથી ભોજન વગેરે અન્ન લેતા નહોતા પણ દુધ, કેળાં વગેરે લઈ અપવાસ કરતા. મહારાજને દર્શને આવ્યા પછી મહારાજ એ સાક્ષાત્ દત્તના અવતાર અક્કલકોટના સ્વામીજી અવતર્યા છે એવી એમની પૂરેપૂરી ખાત્રી થયાથી એમણે મહારાજને શિર સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા અને ત્યાં રહ્યા તે દરમિયાન યથાસાંગ મહારાજની પૂજા વગેરે કરતા હતા. રાવસાહેબે મહારાજ પ્રીત્યર્થ બે મહોટા મહોટા ભંડારા કર્યા ત્યારે ગંગાધર મહારાજ આગળ પડી મહારાજની સેવા કરતા. ભંડારાનું અન્ન વહેંચ્યાં પછી બધા બ્રાહ્મણોએ (શેષ) અન્નનો પ્રસાદ મહારાજે કહ્યાથી લીધો. તેવીજ રીતે મહારાજે ગંગાધર મહારાજને પણ કહ્યું. ગંગાધર મહારાજે પોતે રોજ અપવાસ કરે છે, હવે આ ભંગીની ચાળીમાં અન્નગ્રહણ કેમ કરાણ, વગેરે કોઈપણ પ્રકારની કલ્પના ન ઉઠાવતાં, મહારાજ એ સાક્ષાત્ દત્ત અવધૂત છે અને અન્ન લેવાની તેમનીજ આજ્ઞા છે એમ સમજી તેમણે પણ ત્યાં અન્નવાળાં ભોજનનો પ્રસાદ લીધો. મહારાજ હંમેશા બધાને કહેતા કે, “તમે બ્રાહ્મણ લોક છો. તમે સઉ સઉના ધર્મ પ્રમાણે જરૂર આજ્ઞા કરો. સ્વધર્મ પ્રમાણે આચરણ

કરવાથીજ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય છે. અધર્મ અથવા વિરૂદ્ધ આચરણથી તે થતી નથી. અદ્વૈત અવસ્થાની જરૂર છે પરંતુ તે અદ્વૈત અવસ્થા સ્વધર્માચરણ શિવાય મળતી નથી, અહીં આ લંગીની ચાળીમાં તમે કર્મકં, ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા એવા બ્રાહ્મણ હો તોપણ મહારે લીધે અહીં ધર્મ વિરૂદ્ધ ચાલવાનો અને આ અપવિત્ર જગ્યામાં ખાવાપીવાનો પ્રસંગ આવ્યો તેથી તમે લોકો બ્રહ્મ થયા અને તમને મહાદોષ લાગ્યો એમ સમજશો નહીં, કારણ એ બધું તમે મહારી આજ્ઞા તરીકે કરો છો અને મહને તમે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ સદ્ગુરુ દત્ત અવતાર સમજો છો તેથી તમને કોઈપણ પ્રકારે દોષ લાગતો નથી એટલુંજ નહીં, પણ ખૂબ મહોટો ફાયદો થઈ રહ્યો છે. જોકે એમ કરવાને હું તમને પ્રત્યક્ષ હુકમ કરતો નથી પણ તમારું ખરૂં કલ્યાણ કરનાર જે અદ્વૈત પરમાત્મા છે તેજ તમારી પાસે મહને નિમિત્ત બનાવી તે કરાવી લે છે. એટલે એમાં તમારો એટલો તો મહોટો ફાયદો થઈ રહ્યો છે કે પરમાત્મા મહને નિમિત્ત બનાવી તમારામાં અદ્વૈતનું બીજરોપણ કરે છે. એ કદી પણ ફોગટ જશે નહીં. જન્મમરણના ફેરામાંથી મુક્ત થઈ અખંડ સુખમાં જવા માટે અદ્વૈતની જરૂર છે. માટે તો અનુલવ જો આ જન્મમાં નહીં આવે તો તે આવતા જન્મમાં આવશે. આવતા જન્મમાં જે જ થવાનું હોય છે તેની તૈયારી આ જન્મમાં કરવામાં આવે છે. અખંડ સુખના અનુલવ માટે અનેક જન્મોથી તમે તમારા ધર્મ પ્રમાણે આચરણ કરતા કરતા આવો એજ એની મુખ્ય તૈયારી. પરંતુ તે સ્વધર્માચરણની તૈયારી વડે સત્પુરૂષદ્વારા અદ્વૈતનું બીજ રોપણ કરી લેવું પડે છે અને પહેલાં તમે ઘણાએ જન્મોથી સ્વધર્મ પ્રમાણે આચરણ કરતાજ આવ્યા છો તેથીજ તમને સદ્ગુરુનો મેળાપ થઈ અદ્વૈત બીજરોપણનો વખત આવ્યો ક્યાંક એવું એક વાક્ય સાંભળવામાં આવ્યું છે:—

“આદો વર્ણવર્ણિતાઃ ક્રિયાઃ

કૃત્વા સમસ્તાનિ તે મુક્તિ મનસા ।

સમાધ તત્પૂર્વપાત્રસાધન:

સમાધયેસદ્ગુહ્યમાસ્મઽન્યથે ॥

આ શ્લોકનો ભાવાર્થ પણ એવોજ છે કે પહેલાં જન્મો-જન્મ વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે યથાશક્તિ રીતસર ચાલી, શુદ્ધ અંતઃકરણ થઈ ધર્માચરણનું જે પુણ્યરૂપી સાધન બને તે સાધન સહિત આત્માનંદની પ્રાપ્તિ માટે એટલેજ અદ્વૈતાનંદ માટે સદ્-ગુરૂ પાસે જવું. આત્મપ્રાપ્તિ એટલે આખા જગત્ અને જગતની બહાર જે આત્મા છે તે અને આપણા આત્મામાં કાંઈ ભેદભેદ જ્યારે રહેતો નથી તેજ વખતે અદ્વૈત અવસ્થા અને ખરા આત્માનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી તમો ભોકોને અહીં-તમોએ જાણી જોઈ તે પ્રસંગ આણ્યો નથી અને હું પણ કાંઈ જોરજુલમથી કરાવતો નથી—એની મેળેજ સ્વયં કાંઈપણ પ્રયત્ન શિવાય અદ્વૈતનું બીજરોપણ થઈ રહ્યું છે, એટલા પરથીજ તમારી સ્વધર્મ આચરણની બાબત પાછળના જન્મથીજ પૂરી થતી આવેલી હોવી જોઈએ. પરંતુ આટલું લક્ષમાં રાખો કે મહારી સામે આ ભંગીની ચાળીમાં જો મહારા નિમિત્તથી ધર્મવિરૂદ્ધ વર્તન થાય છે તો તેની કાંઈ હરકત નથી. પરંતુ મહારી નજર બહાર તમારે ઘેર જો ધર્મવિરૂદ્ધ આવી બ્રહ્મ રીતે ચાલશે તો તે માટે હું જવાબદાર નથી, તમો કહેશો મહારાજ આગળ અમે કાવે તે પ્રમાણે બ્રહ્મ પ્રકારે ચાલ્યા તો હવે ઘરમાં એવીજ બ્રહ્મ રીતે ચાલવામાં શી હરકત છે ? તો એમ નહીં ચાલે. પૂર્ણ અદ્વૈતનો અનુભવ આવે ત્યાં સુધી અને સદ્ગુરૂ કૃપા પૂર્ણ (પૂરેપૂરી) થાય ત્યાં સુધી આપણે આપણું ધર્માચરણ કદી પણ છોડવું નહીં. સદ્ગુરૂ મારફતે તેમની આજ્ઞા જેટલુંજ વિરૂદ્ધ ચાલવાનો વખત આવે તેટલુંજ વિરૂદ્ધ ચાલવું. પરંતુ તેમની આજ્ઞા ભંગ ન કરવી, તેથી મહારી સામે જે કાંઈ છે તે કિતમજ છે. પરંતુ ઘેર કાંઈ એમ ના કરશો. તમારા ધર્મ પ્રમાણેજ ચાલજો નહીં તો.

વિપરીત કરળી હોય જરી । વિપરીત ધરળી તક્ષીચ તી હોય ॥

પરી જી સદ્વિપરીતતા સદ્ગુરુ કૃપેવિના ન તી હોય

તમે વિપરીત (ઉલટા) આવશો તો તેજ પ્રમાણે તમારે વિપરીત ભોગવવું પડશે. પરંતુ જે વિપરીતતા (ઉલટાપણા) વડે સત્ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સદ્વિપરીતતા સદ્ગુરુ કૃપા વગર થતી નથી. તમારાથી અહીં જે વિપરીત થઈ રહ્યું છે એજ વિપરીતને સદ્વિપરીત જાણો. આ સદ્વિપરીત એટલેજ તમારી ઉપર સદ્ગુરુ કૃપાજ છે એમ સમજો.

એક દિવસે તેજ ગંગાધર મહારાજ, જે વખતે મહારાજને દર્શનને જવાનો વખત નહોતો તે વખતે આવ્યા તેથી મહારાજે કહ્યું, “આવ્યા, તો દર્શન લો અને જાવ; હાલ થોભતા નહીં.” ગંગાધર મહારાજે દર્શન કર્યા પછી “જા” કહ્યું છતાં જાય નહીં. મહારાજે પુછળ રીતે મીઠું બોલી કહ્યું તોપણ ન જાય. થોડા ગુસ્સે થઈ કહેવા માંડ્યું. તોએ જાય નહીં. પછી એક થપ્પડ મારી અને વરંડા બહાર કહાડ્યા તોપણ તે જાય નહીં. છેવટે મહારાજ લાકડું લઈ તેના શરીરપર ઘસ્યા તોપણ ન જાય. આખર ક્રોધે તેવી ગાળો દઈ તે લાકડાંએ ખૂબ માર્યા તો એ ન જાય, છેવટે મહારાજે કહ્યું, “આટલા માર્યા છતાં જતા નથી તો હવે અહીં બેસી તો રહો.” એમ કહેતાંજ તે બેસી રહ્યા. મહારાજ—“હવે અહીંથી હાલતો (જતો) નહીં. હું કહું ત્યારે ઉઠજો.” એમ કહ્યાથી તે બેસી રહ્યા અને મહારાજ ક્યાંઈ (ક્રોધે ત્યાં) ફરવા ગયા અને થોડા વખતમાં પાછા આવ્યા. આવીને જુએ છે તો તે ઉઠી ગયેલા. લોકોએ આખરે તેમને કહ્યું કે, “મહારાજે તમને બેસી રહેવા કહ્યું હતું છતાં તમે શા માટે ઉઠ્યા ? એક તો તમારે એમણે “જા” કહ્યું ત્યારે જતા રહેવું હતું, નહીં તો બેસ કહ્યું ત્યારે, “ઉઠ” કહે ત્યાં સુધી બેસી રહેવું હતું. તમારી ઉપર આને મહારાજની પૂર્ણ કૃપા થવાનો વખત આવ્યો હતો. તમેએ હાથમાં આવેલું ફળ ગુમાવ્યું. “વગેરે કહી લોકોએ ગંગાધર મહારાજને દોષ દીધો (ઠપકો આપ્યો) મહારાજે પણ કહ્યું, “બેટાને સરસ મળતું હતું પણ તેણે પોતાને હાથે તે ખોયું.”

સુમારે વીસ બાવીસ વર્ષનો એક લાણેલો બ્રાહ્મણનો છોકરો હતો. તેને નોકરી ચાકરીનો પ્રયત્ન કરવા છતાં મળતી નહોતી. ચાર પાંચ વાગ્યાને સુમારે તે મહારાજ પાસે આવ્યો. તેના પગમાં ખૂટ સ્ટ્રોકિંગ શરીર પર રીત પ્રમાણે કોટ વગેરે કપડાં અને માથા પર ટોપી હોઈ મહારાજના દર્શન માટે તે દૂર ઉભા રહી પગમાંથી ખૂટ કઢાડતો હતો.

મહારજ—“ખૂટ કઢાડ્યાં વગર એમને એમજ આવ મહારે પગે પડવા. તે—“હું ખૂટ સાથે કે'વી રીતે આવું ? ” તેને ધાક લાગ્યો કે રખેને મહારાજ મારશે તો નહીં ? ”

મહારાજ—“જી નહીં. હું તને ખૂટ સહિત બોલાવું છું માટે એમજ આવ.” બીજાં ખૂબ સ્ત્રી પુરૂષો બેઠાં હતાં. પછી મહારાજે તેને ખૂટ સાથે બોલાવ્યાથી તે અંદર ગયો. પગપર માથું મૂકી નમસ્કાર કર્યા એટલે મહારાજ કહે છે, “મહારી સામેજ બેસ.” તે મહારાજ પાસે બેઠો એટલે મહારાજ તેની સાથે લહેરમાં કાંઈ વિનોદ કરતા કરતા બોલ્યા, “તાંડે લલું થશે. હું માગું તે આપીશ કે ? ”

તે—“હા”

મહારાજ—“તારા પગના ખૂટ આપશે કે ? ”

તેને અને બીજાં લોકોને ધાસ્તી લાગી કે એના પગના ખૂટ લઈ એનેજ ટીપેરશે (ઠોકશે) પરંતુ તેવું કાંઈ કર્યું નહીં. મહારાજે ખૂટ માંગ્યા કે એણે તરતજ ખૂટ કઢાડી આપ્યાં. મહારાજે તે ખૂટ હાથમાં લઈ ટાળ (કરતાલ) વગાડે તેમ એકપર એક ઠોકી વગાડતાં વગાડતાં, “વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ રામકૃષ્ણ હરી” એમ બોલતા બેઠો.

મહારાજ—“જો, તારા ખૂટનો કેટલો મોટો અધિકાર કે હું તેની કરતાલ બનાવી રામકૃષ્ણ હરી કહેતો બેઠો; ત્યારે આ ખૂટ મહુને આપી દે છે કે ? ”

તે—“હો મહારાજ.”

મહારાજ—“ફક્ત બૂટ લઈ શું કરે? તહારા પગમાં જે મોજા છે તે આપને?”

તેણે મોજાં પણ કહાડી આપ્યાં.

મહારાજ—“ફક્ત બૂટ પહેરી હું ઉઘાડો કેવી રીતે કરું? તારા શરીર પરનાં કપડાં આપને?”

તેણે તરતજ શરીરપરનો કોટ કહાડ્યો અને જેકીટ ખમીસ બધાં શરીરપરનાં કપડાં કહાડી મહારાજને આપ્યાં.

મહારાજ—“હવે આટલી ટોપીજ શા માટે રાખે છે રે? તેથી તેણે ટોપી પણ કહાડી આપી. હવે ફક્ત પહેરેલાં ધોતીઆં શિવાય તેની પાસે બીજું કંઈ નહોતું. મહારાજ—“હવે એટલું ધોતીઉં રહું તે રહેવા દે.”

તે—“મહારાજ, કહો તો ધોતીઉં પણ કહાડી આપું.”

મહારાજ—“જવા દે હવે, બહુ થયું. તહાં ધોતીઉં લઉં તો તહારે પહેરવાને બીજું કંઈ નથી. મહારી પેઠે ઉઘાડો બંબ નાગો બની તને ઘેર જતો જોઈ લોક હસશે ને?”

બધી સ્ત્રીઓ હસવા લાગી અને તે પણ હસવા લાગ્યો.

મહારાજ—“જો, તેં હજી ધોતીઉં કહાડ્યું નથી તોએ લોકો હસેછે તો કહાડીને તું નાગો નાગોજ ગામમાં જાય તો લોકો કેટલું હસે? માટે હવે ધોતીઉં ફક્ત પહેરેલું રહેવા દે અને જા હવે. મહેં તારાં બધાં કપડાં કહાડી લીધાં તેથી ખોટું લગાડીશ નહીં. તને પરમેશ્વર સરસ સરસ બીજાં નવાં કપડાં આપશે. તે દર્શન લઈ એમને એમજ ઉઘાડો ગયો. તેનાં લીધેલાં બધાં કપડાં અને બૂટ મહારાજે એક ભંગીને આપી દીધાં. તેનું કંઈ પાપ હશે તે મહારાજે કહાડી લીધું. ક’યા પ્રકારે મહારાજ કે’વી કે’વી લીલા કરી કો’નું કો’નું કે’વી કે’વી રીતે પાપહરણ કરતા હતા તેની કોઈને કલ્પના નહોતી. મહારાજ જે જે કંઈ કરતા હતા તે સાઈ હોય કે માફું પણ તે બધી લીલા આખા જગતના કલ્યાણ માટેજ હતી. જેનાં કપડાં કહાડી લીધાં તેના દોષોનું હરણ થતાંજ સંભવનીય નહતું છતાં એકાચ્છિન્ન તેનું લગ્ન

થયું અને મહારાજના કહ્યા પ્રમાણે ધોતીકાં, શરીરપરનાં કપડાં વગેરે સાસરા તરફથી નવાં નવાં પૂણ કિંમતનાં મળ્યાં અને સારી નોકરી પણ મળી.

એક દિવસે એક ગૃહસ્થ કાશીથી મહારાજને ગંગાના પાણીનું સ્નાન કરાવવાના હેતુથી ગંગાજળ લઈ આવ્યા અને માથાથી તે પગ સુધી ગંગાજળ રેડવા દેવા માટે મહારાજને વિનંતી કરી. મહારાજે કહ્યું, “ગંગા એ પાપી જનોને પવિત્ર કરે છે અને પાપી લોકો તેનાથી પવિત્ર થાય છે. માટે તમે મહારા શરીર પર નાંખવા માટે ગંગાજળ લાવ્યા છો તેથી તમારો તો મોટો ઉપકાર થયો છે. કારણ હું તો મહા પાપી છું. પરંતુ મહારે કહેવું પડે છે કે મહારાં પાપો એટલાં બધાં છે કે કોઈ પણ પવિત્ર કરનારી ગંગા જેવી નદીઓથી મહારાં પાપો ધોવાવાં શક્ય નથી. માટે વિનાકારણ બિચારી તે ગંગાને શું કામ ત્રાસ આપવો? તમે લોકોનાં પાપો ગંગાવડે સહેજમાં ધોવાઈ જાય છે, કારણ તમારાં પુણ્ય પુષ્કળ અને પાપ થોડાં. તેથી ગંગાનો ઉપયોગ તમે લોકો કરો તેજ ઉત્તમ. વિદ્યા ઉપર અત્તર નાંખવાથી વિદ્યાનું વિદ્યાપણું જેમ જતું નથી તેમ મહારી પર ગંગા નાંખી મહારાં પાપો કોઈ પણ પ્રકારે કમી થાય એ શક્ય નથી. હું કેવળ પાપ મૂર્તિજ તો છું.” આવી રીતે મહારાજે મોતાના શરીર પર ગંગા ન નાંખવા માટે અનેક રીતે કહ્યું પણ ખેલા ગૃહસ્થ મહારાજના શરીર પર ગંગા નાંખવાનો આગ્રહ કાંઈ છોડે નહીં. છેવટે મહારાજે શાંતિથી કહ્યું કે હવે તારા મનમાંજ છે તો નાંખ પરંતુ આ તમારી ગંગા રેખ્યા પછી મહારી બીજી ગંગા છે. તે ગંગામાં મહારે ન્હાવું પડશે. તમે લોકોની ગંગા કાશીમાંજ છે. પણ મહારી ગંગા કાવે ત્યાં છે. પાપખાનાં (જાજર) માંથી વહેતું આવે સે અને ગામમાંનું ગંદું વહી આવે છે તે ગટરનું પાણી તે મહારી ગંગા. તમે આ કાશીની ગંગા મહારા શરીરપર નાંખો કે મહારે મહારી ગંગાનું પાણી મહારા શરીર પર રેડવું પડશે તો તમેએ રેડેલી ગંગાનું શું રહ્યું? છતાં તે કાંઈ સાંભળે નહીં. આખરે મહારાજનાં શરીર પર તે ગંગાજળ ઠાલવ્યું. અર્ધોક લોટો મહારાજના શરીર

પર રેડી બાકી રહેલું ગંગાજળ બધાં બેઠાં હતાં તેમના હાથમાં તીર્થ તરીકે સ્ત્રી પુરૂષોને આપ્યું તે વખતે એવો ચમત્કાર થયો કે મહારાજના શરીરપર રેડતી વખતે બધાં શુદ્ધ સ્વચ્છ ગંગાજળ જોતાંજ હતાં અને તેજ લોટામાંનું ગંગાજળ બધાંના હાથપર રેડતી વખતે ગંદાં ગટરનાં પાણી જેવું બધાંને દેખાયું. મહારાજે કહ્યું, “જુઓ મહારી ગંગા તે ખરી. તમારી ગંગા ગમ્મ અને મહારી ગંગા એટલે ગટરનું પાણી તે તમારા લોટામાં આવ્યું. તમારી કાશીની ગંગા કરતાં પણ મહારી ગંગાનું માહાત્મ્ય વધારે હશે તેથી તમારા લોટામાં જે કાશીનું ગંગાજળ હતું (કાશીની ગંગા હતી) તેણે પણ મહારી ગંગાનું રૂપ ધારણ કરી ખાત્રી કરી આપી. હવે મહારી ગંગામાં જઈ મહારે સ્નાન કરવું જોઈએ. આ જુઓ (ગૃહસ્થે) તો મહારા શરીરપર કાશીની ગંગા રેડી પણ મહારી ગંગા કોઈ મહારા શરીરપર રેડશે કે ? જે કોઈ લાવીને નહીં રેડે તો હુંતો આ જાઉં છું મહારી ગંગામાં એટલે ગટરમાં સ્નાન કરવા. મહારા કહ્યાં પ્રમાણે મહારી ગટરમાંની ગંગાનું જળ લાવી તે મહારા શરીરપર રેડનારને પણ જૂબ પુણ્ય થશે. એટલામાં ગાર્ડમામા બોલ્યા. “મહારાજ આપની આજ્ઞા હોય તો હું ગટરમાંની ગંગાનું પાણી લઈ આવું અને આપના શરીરપર રેડું.” મહારાજ—“કોઈ પણ લાવો. પરંતુ મહારી ગંગાવડે મહારે સ્નાન કરવું જોઈએ.” તરતજ ગાર્ડમામાએ એક હાંડો લીધો અને બીજાં બે ત્રણ જણા તથા મેનાબાઈ વગેરે કોઈ સ્ત્રીએ ગાગર તો કોઈકે હાંડો લઈ તદ્દન ગંધાતું જાનરૂમાંથી વહી આવતું પાણી અને રેલ્વેના કામમાંનું તેલવાળું ચીકણું પાણી બધાંએ વહી જતી મોટી ગટરમાંથી સાત આઠ હાંડો ગાગરો ભરી આણ્યું. મહારાજ વરંડામાં બહાર એક ઈંટ ઉપર નાગા ઉઘાડા બેઠા અને બધાના દેખતાંજ ગાર્ડમામા વગેરેએ મહારાજના શરીર ઉપર માથાં ઉપરથી જેટલું પાણી આણ્યું હતું તે રેડયું. મહારાજે તે પાણીનો કોગળો કર્યો અને તે પાણી પીધું પણ મોંમાં પાણી લેતાં તે બોલ્યા, “કેવું સરસ પાણી લાગ્યું ? અને કેટલું સ્વચ્છ છે ? આ ગંગાની સ્વ-

ચ્છતાનો તથા પવિત્રતાનો તમને ખ્યાલ નથી. આ ખરેખરું વિષ્ણુ પાદોદક તીર્થ (વિષ્ણુ ચરણનું તીર્થ) વા શંકરના માથાપરની સાક્ષાત્ ગંગા ” એમ મહારાજ બોલે છે એટલે બધા લોકોનાં દેખતાં જ હાંડામાનું ગંદુ પાણી મહારાજના માથાં પર પડતું ત્યાં સુધી ગંદુ દેખાતું. પણ માથાં ઉપરથી ઉતરવા લાગે (નીચે પડવા લાગે) કે ખરેખર અતિ સ્વચ્છ ગંગાના પાણી કરતાં પણ સ્વચ્છ તે નીચે પડતું પાણી બધાને દેખાયું. પછી સર્વ સ્ત્રી પુરુષોએ મહારાજના શરીર પરથી નીચે પડતું તે ગંગા કરતાં પવિત્ર અને અમૃત જેવું મધુર પાણી તીર્થ (પવિત્ર જલ) તરીકે પીધું. આ કેવી આશ્ચર્યની વાત અને કેવો અઘટિત અમત્કાર ! એટલે કે ગંગા એ ગટરનું પાણી બની અને ગટરનું પાણી સાક્ષાત્ (ખરેખરી) ગંગા બની એવી આ મહારાજની અલૌકિક લીલાઓ ક્યાં સુધી વર્ણવવી ? તે ખડ્ગપુરના લંગીઓની ચાળી એટલે વૈકુંઠ વા કૈલાસજ છે એમ બધા લોકોના મુખમાંથી ઉદ્ધાર નીકળવા લાગ્યા. એક દિવસે મહારાજે કહ્યું હતું કે, “ આ ખડ્ગપુર, અને તેમાં આ લંગીની ચાળી એ મહોટી પુણ્યભૂમિ છે. ઘણા (અનેક) સૈકડો વર્ષ પહેલાં અહીં પાસેજ કાશી અને ગંગા હતાં તેથી આ જગ્યામાં મહોટા મહોટા તપસ્વી ઋષિઓ તપશ્ચર્યા કરતા હતા. સૈકડો વર્ષ પહેલાં આ ઘોર અરણ્ય હતું, તેના પુરાવા તરીકે હજી પણ આ લાગમાં બધું જંગલ રાત દેખાઈ આવે છે. આ ખડ્ગપુરની નવી વસ્તી થઈ ત્યારે બધું રાત તથા મહોટાં મહોટાં ઝાડો તોડીને જગ્યા ખુલ્લી કરવી પડી. ”

ખડ્ગપુર ગામ જંગલમાં હોવાથી શહેરની બહાર કેટલેક અંતરે ખૂબ જંગલ હોઈ તેમાં જંગલી જનાવરો, વાઘ વગેરે હિંસ્ર પ્રાણીઓ પુષ્કળ હતાં. મહારાજની લંગીનીચાળ ગામ બહાર ખૂબ દૂર હતી અને ઉન્હાણાના દિવસ હોવાથી પવન આવે તે માટે વરંડાને બાંધેલી સાદડીઓ ઉંચી રાખી મહારાજ વરંડાના બારણા પાસેજ રાત્રે સૂતા હતા. બીજા લંગી લંગડીઓ પણ પોતપોતાના બારણા સામે ખાટલો નાંખી સૂતાં હતા. આવે વખતે મધ્ય

રાત્રી પછી મહારાજના વરંડા પાસે રોજ એક વાઘ આવતો હતો. તે વાઘ લંગીની નહાની બકરીઓ એક બે વાસત પકડી લઈ ગયો હતો. લંડારા માટે એક મ્હોટું લાકડાનું પીપ પ્રાણી માટે મહારાજના વરંડાના ખૂણા ઉપર બહારના જાગમાં રહેતું, તેમાં હંમેશ પ્રાણી પણ રહેતું તે પ્રાણીની આશાથી તે વાઘ હંમેશ આવતો હતો, અને પ્રાણી પી મહારાજના વરંડામાં તેમની વહન પાસેજ બેસી રહેતો; પછી પરોઢ થવા આવે અને થોડું અંધારું હોય એવામાંજ એકદમ ઉઠી લાંબી લાંબી ફાંખો મારતો એકદમ પશ્ચિમ દિશા તરફ જતો રહેતો. એવી રીતે પણ વખત લંગી લોકોની નજરે પડ્યાથી તે ગભરાવા લાગ્યા અને મહારાજને કહેવા લાગ્યા, “અમે કોઈ પણ રીતે તેને પકડીને મારી નાંખશું. તમારી પાસે આવી રોજ બેસે છે અને અમે લોકો છોકરાં છૈયાં સાથે બહારજ પડ્યા હોઈએ છીએ. તેજ એક બે બકરીઓ લઈ ગયો.”

મહારાજ—“તે જે મહારી પાસે આવી બેસેછે, તો તે કોઈપણ પાછળના જન્મમાં સારો હશે. માટે તે કાંઈ કોઈને દગો નહીં કરે. કેટલેક દિવસે તે આવતો એની મેળે બંધ થશે.” એ પ્રમાણે કેટલાક દિવસો સુધી તે આવતો હતો તે દરમ્યાન એક દિવસે પરોઢીઆના સુમારમાં એક લંગડીના ખાટલા ઉપરથી એક બે ત્રણ મહિનાનાં છોકરાંને મ્હોંમાં પકડી અધર ઉંચકી લઈ ગયો. થોડે વખતે અજવાળું થયું કે તરવજ તે છોકરાંની મા બગી જુઓ છે તો તે છોકરું ન મળે. ગભરાઈને તે મ્હોટે મ્હોટે રકવા લાગી. તે બધા લંગી લોકો મહારાજ પાસે આવી તે દુઃખ રડવા લાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, “તે વાઘનો હિસ્સો હશે તે લઈ ગયો. હવે તેનો કાંઈ ઉપાય છે? હવે તેનાપર નજર રાખી તેને પકડી મારવાનો જે ઉપાય કરવો હોય તે કરો. તે હંમેશ જે રસ્તે જાય છે તે તમે કોઈ કોઈ વખત જોશો છે, તેજ રસ્તે તમે થોડે દૂર જઈ જુઓ. તે છોકરાંનો કાંઈ પ્રત્તો લાગે તો જુઓ અને હવે શોક ના કરસો. ઈશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે જેમ થાય તેમ થવા દો. પછી કેટલાક લોકો તે વાઘની તપાસ કહાડવા કહાડવા

સરાસરી માથલેક ફર ગયા એટલે એક સાધારણ નહાના ખા-
ડામાં તે છોકરું દેખાયું. પણ તે છોકરું મર્યું નહોતું. તેને વાથે
ખાધું નહોતું. તે છોકરાના માથા ઉપર અને ગરદન પાસે તેના
દાંત લાગી થોડું રક્ત (લોહી) નીકળ્યું હતું અને તે છોકરું તે
જગ્યા ઉપર રડતું પણ નહોતું. પડેલાં રડી રડી પછી તેને ઉઘ
આવી ગઈ હશે એમ દેખાય છે. પછી તે છોકરાંને ઉચકી ઘેર
લાઇ આવ્યા. આ ઉપરથી વાથ ત્યાંજ તે છોકરાંને નાંખી આવતો
થયો એમ નક્કી થયું. વાથનાં જડખાંમાં ગયાં પછી શ્વતા રહેલું
શક્ય ન હોઇ ફક્ત મહારાજેજ તે છોકરાંને વાથની દાઢમાંથી
ખચાવ્યું એમાં કાંઈ શંકા નથી. ગયા લોકો અશ્વર્ય પામ્યા અને
મહારાજની અવરિત ખુસ શક્તિનું ગદ્યા વર્ણન કરવા લાગ્યા. તે
પછી પણ તે વાથ આવતોજ હતો. લંગી લોકો જાગતા રહી તે
ક'યારે આવેછે વગેરે બોલતા બેઠા. ત્યાં મધરાત પછી તે આવી પડેલો
પીપમાં મેઠાં ઘાલી પાણી પીતો. એ તે લંગી લોકોએ જોયાં
કર્યું. પછી મહારાજના વરંડામાં ઘુસી જ્યાં ત્યાં ફરી મહારાજ
ઉઘતા હોય ત્યારે મહારાજ પાસે બેસી રહેતો. તેના લયથી
કેટલાક લંગી લોકો જાગતા બેસી રહેતા. રોજ જાગતા બેસવાનો
ત્રાસ પડતો તેથી તેને પકડવા માટે મહારાજના વરંડા સામે જે
લંગીનાં ઘર હતાં તે ઘરની પશ્ચિમ ખાણુની ભીંતે તે લંગી
લોકોએ માંસ લગાડી મૂક્યું અને તે માંસની આબુખાબુએ એક
એવો દોરડાનો કાંઈક યુક્તિ કરી ફાંસો બનાવ્યો કે તે દોરડા-
નો છેડો અગાશી ઉપર મૂકી, એક બે લંગીઆઓ ચોર પેઠે
તે અગાશી ઉપર તે જ્યાંથી આવતો હતો તે દિશામાં નજર
રાખી બેઠા. તે વાથ આવતો કે મહારાજના વરંડામાં જઇ બેસતો.
પરંતુ પેલી માંસ લગાડેલી ભીંત આગળ જતો નહીં. છેવટે
મહારાજે કહ્યું, “ તમે શા માટે પ્રયત્ન કરો છો ? એની મેળેજ
થોડા દિવસમાંજ તેનું આવવાનું બંધ થઈ જશે. એમ મહારાજે
કહ્યું પછી કેટલેક દિવસે આપોઆપજ એ આવતો બંધ થઇ ગયો.

એક દિવસે સંધ્યાકાળે વખતે મહારાજ બહાર બેઠા હોઈ લોકો
પણ આવી બેઠા. મહારાજ કાંઈક વાતો કરતા કરતા બહાર બેઠા હતા

એવાંમાં ઝરમર વરસાદ શરૂ થયો. મહારાજ લોકોને કહેવા લાગ્યા, “તમારાં કપડાં લીંબશે, તમે તમારા ઘેર જાવ હવે.” કેટલાક લોકો અને સ્ત્રીઓ કહેવા લાગ્યાં, “મહારાજ, તમે પણ હવે અંદર તમારા મુકામ પર જાવ, તમે પણ લીંબવ છો.”

મહારાજ—“મહારે હજી અહીંથી ઉઠવાનો વખત થયો નથી.” તે વખતે મહારાજ કુડાં પાસે જોડા હતા. મહારાજે કહ્યું, મહારે શું લીંબવાનું હતું? તમારાંજ કપડાં; ધોતીઆં લૂગડાં લીંબશે. મહારે લીંબવા જેવું કાંઈજ નથી. વાતમાંને વાતમાં વરસાદ વધ્યો. બધા રાવસાહેબ વગેરે લોકો લીંબવા માંડ્યા. પરંતુ મહારાજના ઉઠ્યા શિવાય કોઈ ઉઠેજ નહીં. મહારાજે જુગ કહ્યું કે, “જાવ લાઈઓ,” પરંતુ બધાંએ નિશ્ચય કર્યો કે મહારાજ ઉઠે ત્યાં સુધી કોઈએ ઉઠવુંજ નહીં, તેથી મહારાજ ઉઠે નહીં અને બીજા કોઈપણ ઉઠે નહીં. છેવટે જુગ ઘડઘડ (મુસળધાર) વરસાદ પડવા લાગ્યો. જુગ વખત સુધી મહારાજે વરસાદમાંજ જોડ્યા કર્યું હતું. પછી આખરે અંધારું થયું. મહારાજનો ખાવાનો વખત થયો તેથી મહારાજ ઉઠ્યા એટલે બધાં ઉઠ્યાં. મહારાજ પણ પોતાને સ્થાને અંદર ગયા તો લક્ષ્મીબાઈએ દેવતા વગેરે કાંઈ તૈયાર કર્યો હતો, તે ઉપર મહારાજે પોતાના શરીર પરનું ગુણપાટનું કંતાણ સૂકવ્યું અને થોડે વખતે વરસાદ બંધ થયો. તે વખતે મહારાજે બધા લંગીઓને કહ્યું, “હવેથી તે વાઘ કાંઈ નહીં આવે. ગલરાતા નહીં, તે અહીંની હદ છોડી બીજી હદમાં ગયો. હવે તે આવવાનો નથી ત્યારથી વાઘનું આવવાનું બંધ થયું. મહારાજ હતા તે દરમિયાન એવી અનેક ચમત્કાર ભરી લીલા બની. બધુંજ કહેવા જમ્યે તો તેનો બહુ વિસ્તાર થાય તેથી હુંકામાં વર્ણન કર્યું છે.

મહારાજની કીર્તિ ચારે બાજુએ પ્રસરી હોવાથી અને મહારાજ અદ્વૈત અવસ્થામાં હતા તેથી કોઈપણ હલકી ઉંચી જાતના લોકોને મહારાજનો સ્પર્શ કરી દર્શન લેવાનો પ્રતિબંધ નથી એ વાતની ખબર પડતાં પુષ્કળ ખ્રિસ્તી લોકો પણ મહારાજને દર્શને આવતા અને મહારાજ પણ જ્યાં ખ્રિસ્તી લોકોનાં

અલગ ઘરે હતાં ત્યાં પણ જવા લાગ્યા. ખ્રિસ્તી લોકોનું તથા તેમની સ્ત્રીઓનું મહારાજને ખૂબજ ઓળખાણ થવાથી મહારાજની ગમે તેવી ગંદી દેખાતી અને કંતાણનો દુકડોજ શરીરપર લીધેલી મૂર્તિ (આકૃતિ) હતી છતાં મહારાજ તેમના મહોલ્લામાં જતા એટલે તેમનો નિયમ વગેરે આ પ્રમાણે હતો. સ્ત્રીઓ તેમને ખુબ માન આપી પોતાના ઘરમાં ખુરસીપર બેસાડી કુલના હાર કુલો વગેરે મહારાજને આપતી અને અતિશય પ્રેમથી મહારાજ સાથે વાતો કરતી અને મહારાજ પણ તેમના પુરૂષ સ્ત્રીઓ સાથે તેમને અનુકુળ થઈ પડે એવી ખ્રિસ્તી ધર્મની વાતો કહેતા અને કોઈ વખત લહેર લાગે તો તેમના મહોલ્લામાંની ઘરની સામેની ગટરનો કચરો પણ કહાડતા. તે લોકો મરઘી બકરી ખાઈ ઠેર ઠેર તેમના ઘર આગળ ગટર પાસે મરઘીનાં પીછાં તથા બકરાંના હાડકાં નાંખી મૂકતાં તે ભોગાં કરી સાફસુફ કરતા અને જ્યાં જ્યાં ગટરમાં કચરો ગંદવાડ વગેરે હોય તે સ્વચ્છ કરી નાંખતા. તે લોકો એમ ન કરવા મહારાજને પુષ્કળ પ્રકારે કહેતા, પણ મહારાજ તો જેટલું કરવાનું તેટલું કર્યાજ કરતા, પછી તેમનીજ સ્ત્રીઓ મહારાજના ખરડાયલા હાથ પગ ધોવા માટે પાણી લાવતાં, ધોઈ નાંખતાં અને મહારાજને ઘરમાં લઈ જઈ ખુરસી પર બેસાડતાં. કોઈ કોઈ વખતે તે ખ્રિસ્તી લોકો સંધ્યાકાળે ચારપાંચ વાગ્યાને સુમારે તેમની પાસેજ મહોટા મેદાનમાં તેમની કુટબોલ રમવાની જગ્યા હતી ત્યાં રમતા હોય તે વખતે મહારાજ પણ ત્યાં જઈ દૂર છેટેથી તે ગમ્મત જોતા બેસતા. એક દિવસે મહારાજ તેમની રમત જોતા એક બાવળના ઝાડ નીચે બેઠા હતા. ત્યાંના કેટલાંક ન્હાનાં મહોટાં છોકરાં તોફાની હતાં. મહારાજ ગાંડા છે એમ સમજી તેમણે ઠઠ્ઠા કરવાના ઉદ્દેશથી ફાટ્યા ત્રુટ્યા જોડાનો હાર કરી ધીમે રહી મહારાજની પાછળથી મહારાજના ગળામાં ઘાલ્યો અને મહોટેથી હસતાં હસતાં કાંઈક બોલી મહારાજની મજાક કરતા હતા. તે હાર તેમજ રહેવા દઈ તે જે વર્તણૂક ચલાવી રહ્યા હતા તે મોજ શાંતપણે જોતા મહારાજ બેઠા પછી કોઈ ખ્રિસ્તી

લોકો તે જોઈ તે છોકરાઓ ઉપર ખુસી થયા અને મહારાજ પાસે આવી મહારાજના ગળાંમાને હાર કહાડ્યા લાગ્યા.

મહારાજ—“ના કહાડો. એ પણ મહને બહુ સુંદર લાગે છે. કુલનો તો કોઈપણ થાલે છે. આ પહેરાવનારાનું પણ ઈશ્વર બહુ ભલું કરે છે. મહારી આવી સુરતને આ કાઠ્યા ત્રુટ્યા જોડાને પણ હાર બહુ સુંદર દેખાય છે માટે રહેવા દો. મહેં એ પ્રેમથી પહેર્યો છે.” તેથી મહારાજે તે હાર કહાડ્યા ન દીધો. પછી થોડે વખતે તેમની રમત બગેરે પૂરાં થયાં એટલે તે લોકોએ મહારાજને પોતાના મહોલ્લામાં લઈ જઈ એક નેતરની ખુરશી હતી તે ખુરશી ઉપર એક સારા ખ્રિસ્તી ગૃહસ્થના ઘરના વરડામાં બેસાડ્યા. મહારાજના ગળામાં પેલો ખાસડાનો હાર હતોજ. એટલામાં ત્યાંના લોકો લેગા થયા તેમાંથી તેની એક ખ્રિસ્તી બાઈએ મહારાજના હાથમાં પોતાના બગીચા-માંના કુલો કહાડી આણી આપ્યાં અને તે પ્રેમથી વાત કરતી બેઠી.

બાઈ—“આ જોડાનો હાર કહાડી નાંખો.”

મહારાજ—“રહેવા દો.” તે સ્ત્રીના માથાં ઉપર તે લોકો પહેરે છે તેવી ઘાસની કે નેતરની એક ચુંકદાની જેવી ટોપી હતી મહારાજ—“તમારા માથાંપરની ટોપી મહારાં માથાંપર રાખ્યાંથી કેવું દેખાય?” એમ કહેતાંજ તે બાઈએ પોતાનાં માથાંપરની ટોપી કહાડી મહારાજના હાથમાં આપી મહારાજે તે પોતાનાં માથાં પર મૂકી. મહારાજ તરફ જોઈ મહારાજ ગમ્મત કરે છે એમ સમજી જઈ બધાં હસવા લાગ્યાં. મહારાજ પણ હસતા હસતા બોલ્યા, “હવે હું કેવો દેખાઉં છું?”

કોઈ—“મહારાજ, તમો ઈશ્વર છો. તમો કાંઈ પણ પહેરો તો પણ સારા દેખાવછો.” પછી કોઈ એક સ્ત્રીએ મહારાજને આરમો લાવી દેખાડ્યો. મહારાજે આરમોમાં જોઈ હસતાં હસતાં કહ્યું, “અમારા લોકોમાં હોળીમાં જેવો વેશ લે છે તેવો હોળીનો વેશ બન્યો; ગળાંમાં ફાટેલા જોડાનો હાર અને માથાં ઉપર સાહેબની ટોપી એવોજ પહેરવેશ મહને બહુ શોભે છે અને વળી

શરીરપર કંતાણુનો ટુકડો. હવે એવી ટોપી હું હંમેશ પહેરતો જઈશ.” તે બાધ બોલી, “આપને જોઈએ તો ટોપી લઈ જવ.”

મહારાજ—“જોઈશે તો માંગીશ. હવે તમો તમારી આ ટોપી લો.” એમ કહી મહારાજે પોતાના માથાં ઉપરની ટોપી કહાડી તે બાઈના માથાંમાં ઘાલી, અને મહારાજ જવા માટે ઉઠ્યા.

બધા—“મહારાજ, વધારે જોસો, વધારે જોસો.”

મહારાજ—“ના, હવે હું જઈશ.”

લોકો—“ફરીથી જરૂર આવજો,”

મહારાજ—“લહેર આવશે તો આવીશ.” કહી મહારાજ ચાલતા થયા.

ફરી બે ત્રણ દિવસે મહારાજ પેલા ખ્રિસ્તી લોકોના તરફ ગયા. પરંતુ તેમને ઘેર ન જતાં સીધા આગળ નીકળી ગયા તો એમને જણાયું કે ત્યાંથી આગળજ થોડે દૂર ખૂબ હાડકાં ભેગાં કરી મહોટા મહોટા ઢગલા કરી રાખ્યા હતા. તે ઢગલા પાસે એક ન્હાનું અમસ્તું ઘર હોય તે હાડકાં જોખવા માટે એક મહોટો કાંટો પણ ત્યાં ટાંગી રાખ્યો હતો અને તે કામ કરનારાં એક બે માણસો પણ ત્યાં હતાં. તેની સાથે જે વાત કરવાની હતી તે કરી તે હાડકાંના જે મહોટા મહોટા ઢગલા હતા તે ઢગલા પર જઈ મહારાજ બેઠા. થોડો વખત એક ઢગલા ઉપર, ત્યાંથી પછી બીજા ઢગલા ઉપર એમ પ્રત્યેક ઢગલા ઉપર થોડો થોડો વખત બેસી સંધ્યાકાળે મહારાજ પાછા પોતાના મુકામ ઉપર આવ્યા. એમ એક બે દિવસને આંતરે કેટલાક દિવસો સુધી મહારાજ તે હાડકાંના ઢગલા પર જઈ બેસતા અને કોઈ કોઈ વખત લાંબા વખત સુધી તે ઉપર પડી પણ રહેતા હતા. અને મુકામ પર આવ્યાં પછી બધા લોકો દર્શને આવે એટલે બધા લોકોમાં મહારાજ કહેતા પણ હતા કે આજે હું પેલા મહોટા મહોટા હાડકાંના ઢગલા ઉપર જઈ બેસી રહ્યો હતો.

કોઈ—“મહારાજ, તેમાં કાંઈ પણ તમારો હેતુ હોવો જોઈએ.”

મહારાજ—“હેતુ શેનો આવ્યો ! પરંતુ પરમેશ્વરે હાલની સ્થિતિમાં તો નિદાન તદ્દન ગંદી અમંગલ અપવિત્ર સ્થિતીમાંજ મહારી ઘટના કરી હોય એમ દેખાય છે અને મહને પણ તેજ હીક લાગે છે. એમાં પરમેશ્વરી હેતુ કદાચિત્ આવેો હશે કે ? મહને તો એમ લાગતું નથી. પરંતુ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ જગતના ઉદ્ધાર માટે આ અવતાર છે એમ તમે લોકો કહો છો. તે પ્રમાણે જો તમારા મનની પછી ખાત્રી થઈ હોય અને કદાચિત્ તે ખરું પણ હોય તો પછી તે હાડકાં જે જે જનાવરોનાં હોય તે હાડકાંને મહારો સ્પર્શ થઈ તે જનાવરોનાં જીવોનો ઉદ્ધાર શા માટે ન થવા દેવો ? તમારા બાપ દાદાનો ઉદ્ધાર થાય તેથી તેમનાં હાડકાં કોઈ કોઈ ગંગામાં નાંખેજ છે કે નહીં ? કોઈ સત્પુરુષ હોય તેના પગમાં બધાં તીર્થો, બધાં ક્ષેત્રો, બધાં દેવતાનો વસ હોય છે તેથી તેમના ચરણનેજ પોતાના વહીવેનાં હાડકાંનો સ્પર્શ કરી વિસર્જન કરે છે. અહીં પણ તમે સત્પુરુષજ સમજો છો તો પછી જો મહારા ચરણમાં ગંગાદિ બધાં તીર્થો હોય તો પછી તે બિચારાંઓ કે જેમનાં ઉદ્ધાર માટે કોઈ કંઈ ક્રિયા વગેરે કરતું નથી તેવાં અનેક જનાવરોનાં જીવો એમનાં હાડકાંને મહારા ચરણનો સ્પર્શ થયાથી સદ્ગતિએ બાય તે માટે તે જનાવરોનાં હાડકાંના મહોટા મહોટા ઢગલા ઉપર જઈ મહારે એસવાની જરૂરજ છે. તમે લોકો તમારા બાપ દાદા માટે અથવા તમારા પોતાની સદ્ગતિ માટે તમને જ્ઞાન છે તેથી તમે મહારો અથવા મહારા જેવાનો સહવાસ કરી કૃણ મેળવશો. પરંતુ અનાથ જેમને જ્ઞાન નથી એવા જડ જીવોનો ઉદ્ધાર સાક્ષાત્ પરમેશ્વરજ સત્પુરુષ મારફતે કરે છે. પરમેશ્વર જડજીવોના ઉદ્ધાર માટેજ અવતાર લે છે.

અવતાર તુહાં ધરાયા કારણે । उद्धाराया जन जहजीवा ॥

(જડજીવોનો ઉદ્ધાર, એ તમારે અવતાર લેવાનું કારણ છે.)
એવું એક તુકારામ મહારાજનું વાક્ય સાંભળવામાં છે. એટલે કે જડ જીવોનો ઉદ્ધાર માટે એવો છે. જડ એટલે જેમને પોતાનું સાંઠું માઠું સમજતું નથી એટલે કે જેમને કોઈ પણ પ્રકારનું

અભિમાન નથી લેતું નામ જડ જેમને અભિમાન છે અને જેને સાફ માતું સમજાય છે તે જડ નથી અને તેમને માટે પરમેશ્વર કાંઈ કરતો નથી. મનુષ્ય અવસ્થામાં હોઈ જેણે જડપણું સ્વીકાર્યું છે એટલે જે અભિમાન છોડી રહે છે, તેનો પરમેશ્વર છે. માટે તમે લોકોની યોગ્યતા મેહોટી છે. તમે લોકો મનુષ્ય હોઈ તેમાંએ સારી યોગ્યતા તથા અધિકાર વાળા હોવા છતાં બધું અભિમાન છોડી બધાંથી નીચ અવસ્થા એટલેજ જડ અવસ્થા સ્વીકારી આ લંબીઓની આળીમાં મહારો અધિકાર નથી છતાં મહને પૂર્ણ સત્પુરુષ સમજી સહવાસ કરો છો. તો એ પ્રમાણે તમેએ જડ સ્વરૂપ સ્વીકાર્યું હોવાથી મહારી મારફતે પરમેશ્વર તમારો ઉદ્ધાર કરી તમને અખંડ સુખમાં લઈ જાય છે એમ નક્કી બાણે. ત્યારે તમે મનુષ્યોનો મહારી મારફતે ઉદ્ધાર થાય અને તે બિચારા જનાવરોના થા માટે ન થાય? તમેએ જો મહને સત્પુરુષજ ઠેરવ્યો છે તો સત્પુરુષને બધા સરખાજ. પછી તે જનાવરોમાં ગધેડાં, ડુકરો, કુત્રાં, બકરાં, ગાય, હેસ, વગેરે હજારો જનાવરોનાં જો તે હાડકાં છે તો તેટલાં બધાંનો ઉદ્ધાર થયો કે નહીં? શ્રીરામે જડરૂપ શિલા થઈ પડેલી અહિંદ્યાનો પોતાના ચરણ સ્પર્શથી ઉદ્ધાર કર્યોજ હતો તેજ પ્રમાણે આ સમજવું તમારા જેવા સારા સારા પુણ્યવાન પવિત્ર બ્રાહ્મણોને ઉદ્ધાર કોઈ પણ સત્પુરુષ સ્હેજમાં કરી શકે છે. પરંતુ સત્પુરુષ અવસ્થા કાંઈ સાધારણ નથી. સત્પુરુષની અવસ્થાથી બીજી મેહોટી અવસ્થા કોઈ પણ લઈતો અને અત્યંત હીન તથા અપવિત્ર, મહાપાપી તથા ગધેડાં, કુત્રાં, ડુકરો વગેરે જીવોને સદ્ગતિએ લઈ જઈ ઉદ્ધાર કરનારા જે સત્પુરુષ તેજ પૂર્ણતે પડોંગેલા સત્પુરુષ સમજવા હું તેઓ નથી છતાં બળજબરીથી સત્પુરુષપણું તમે લોકોએ મહને આપ્યું અને મહને પણ લેવાનો વારો આપ્યો તેથી તે પ્રમાણે હુંમેશા અદેશ અવસ્થામાં રહી લંબી મહાર નીચ બલિના જીવોનો અને જનાવરો જેવી નીચ ચેદનિવા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની કામગિરી તમેએ મહારી પર આપી આ બડચુરુષાં અવસ્થા પડેલાં મહને સત્પુરુષ માથવા પૂર્ણ ખમણ સમિધલાંદ

અવસ્થા પ્રમાણેનો કોઈપણ સમજતું નહોતું અને તે પ્રમાણની કામગિરી કરવાનો પ્રસંગ પણ મ્હને આવ્યો નહોતો. તમોજ લોકોએ મ્હને સત્પુરૂષ ઠેરવી મહારી પાસે અહીંના જડ જીવોનો અને હીન જાતિઓના જીવોનો ઉદ્ધાર કરાવી લીધો અને કરાવી લેો છે અને પરમેશ્વરજી તમારામાં પ્રવેશ કરીને કહો અથવા તમોને એ'વી બુદ્ધિ આપીને કહો, તમારી મારફત મ્હને સત્પુરૂષ બનાવી ઉદ્ધાર કરવાનું કામ કરાવી લે છે, એટલે તમોજ પરમેશ્વર છો એમ કહેવામાં શી હરકત છે ? અરે, પોતાના બાપદાદાને પાણી.રેડી, તેમનાં શ્રાદ્ધ કરી, તેમની સદ્ગતિની ક્રિયા કોઈપણ કરેજ છે. પરંતુ આપણી જે નાત જાતનાં નહીં એવા કોઈ મૃત જીવને, આપણા શત્રુના જીવોને તથા હીન જાતિના જીવોને અથવા પશુપક્ષી વગેરેના જીવોને સદ્ગતિ મળે તે માટે તેમને નામે ઉત્તરક્રિયા વા શ્રાદ્ધાદિ ક્રિયા અથવા તો તેમને માટેજ જે પુણ્ય કર્મ વગેરે કરે, તેજ ખરો મનુષ્ય, તેનેજ સત્પુરૂષ કહેવો. પોતાના પરિવાર માટે વા પોતાને માટે કોઈપણ કરે, પરંતુ ખીજને માટે કરે તજ ખરો.

“ આ ઉપરથી મ્હને એક વાત યાદ આવી તે સાંભળી રાખો. એક પતિ પત્ની (વરવહુ) હતાં. તેમાં સ્ત્રી બહુજ પુણ્યશાલી, સાધ્વી હતી. કર્મ ધર્મ સંયોગથી તેના વરનો એક શત્રુ હતો જે તેના પતિ ઉપર બહુજ લયંકર સંકટો લાવતો. છતાં તેનો પતિ હરેક પ્રકારે તે શત્રુનો ત્રાસ સહન કરતો. કર્મ ધર્મ સંયોગે તે શત્રુ વગર કારણે ત્રાસ આપતો હોવાથી તે પાપને લીધે તે માંદો પડ્યો. તે શત્રુની સ્ત્રી હતી તે પોતાના વરના શત્રુપણાંના કાર્યમાં મદદ કરતી હતીજ. તેથી તેને લીધે લેગાં થયેલાં પુષ્કળ પાપને ખરિણામે તે શત્રુ બહુજ માંદો પડ્યો, જીવવાનો ભરોસો રહ્યો નહીં અને એનો અંતકાળ પાસે આવવા લાગ્યો. આ'વી વખતે જેમનું શત્રુત્વ એ કરતો હતો તેમને, તે જોઉં સજ્જન સ્ત્રી પુરૂષને, તે શત્રુ મરે છે એ જાણી ખૂબ ખોટું લાગ્યું. તે જો મરી જાયતો તે બિચારાની સ્ત્રી ઉપર બહુજ લયંકર પ્રસંગ આવશે એવો વિચાર મનમાં લાવી તે બિચારી સાધ્વી સ્ત્રીને દયા આવી

તેથી તે બેઉ પતિ પત્ની તે શત્રુની ખબર લેવા ગયાં. તે શત્રુની સ્ત્રી પોતાની ઉપર હવે દુઃખ આવી પડવાનું છે એ સમજી જઈ મહોટેથી રડતી હતી. તેની પાસે જઈ તે સાધ્વી બોલી, “બહેન ગભરાઈશ નહીં.” તે પોતાના વરની ખબર લેવા આવી છે એ જોઈ, અમે આમની સાથે શત્રુ પેઠે દુશ્મનાઈ કરીએ છીએ છતાં તે વાત મનમાં ન લાવતાં મહેને દીલાસો આપવા માટે આ આવી છે, એવો વિચાર કરી તે સાધ્વીના પગ પર માથું મૂકી તે બોલી, “અમારી જે ભૂલો થઈ હોય તે ક્ષમા કરો અને કાંઈ ઉપાય ખબર હોય તો તે મહારા વર માટે કરો અને મહેને આટલું ચુડીદાન આપો.” છેવટે તે સાધ્વીએ પતિવ્રતા ધર્મ પાળી આ લોક તથા પરલોક માટે પોતાનાં અખંડ સૌભાગ્ય માટે અનેક પ્રકારે જે પુણ્ય ભેગું કર્યું હતું તે તે બાઈનાં શત્રુપણાંનો વિચાર કર્યા વગર, પોતાને સૌભાગ્ય ન મળે તો હરકત નહીં એવી રીતની મનની તૈયારી કરી, તે સ્ત્રીનો વર જીવે અને તે સ્ત્રીને આ લોક તથા પરલોકનું સુખ મળે તે માટે તેણે પોતાનું પેલું પુણ્ય તે બાઈના હાથમાં પાણી રેડી અર્પણ કર્યું, અને તે શત્રુની સ્ત્રીને કહ્યું કે, “હવે ગભરાતી નહીં, સંધ્યાકાળ સુધીમાં તારો વર સાવધ થઈ સારો થઈ જશે અને તારું સૌભાગ્ય કાયમ રહેશે; એમ કહી તે સાધ્વી સ્ત્રી પોતાને ઘેર ગઈ. તેણીના પુણ્યથી તે શત્રુને ભાન આવી તેનો કાળો કાળ આવ્યો હતો તે ટળ્યો અને તે સારો થયો. સારાંશ પોતાને માટે અને પોતાના પરિવાર માટે પુણ્ય વગેરે કોઈ પણ કરે, પરંતુ ખીજાં માટે તેમાંએ હીન, પાપી, શત્રુ, પશુ પક્ષી વગેરેના કલ્યાણ માટે જે કોઈ કાંઈ કરે તેનીજ યોગ્યતા ત્રિભુવનમાં શ્રેષ્ઠ છે.” એટલું બોલી મહારાજે કહ્યું, “ચાલો, જાવ હવે અંધારું થયું.” મહારાજ ઉઠ્યા અને સહ પોતપોતાને ઘેર ગયા.

મહારાજ પાસે આવી કેટલાક મુસલમાન લોકો રોજ અગરબત્તી, કપૂર લાવી બાળતા. એક દિવસે, નવ દસ વાગ્યાને સુમારે પાસે કોઈ નહોતું. તે વખતે મહારાજ શાંત પણે આંખો મીંચી કાંઈક ધ્યાનમુદ્રામાં અઢલી બેઠા હતા. એવે વખતે કેટલાક પાંચ

હસ મુસલમાન લોકો મહારાજના પરડામાં આવી બેઠા અને અંદર અંદર વાલો કરવા લાગ્યા કે, “મહારાજ તો ઇશ્વરના ધ્યાનમાં બેઠા છે. મહારાજજ પોતે ઇશ્વર છે છતાં એ ધ્યાનમાં બેઠા છે. થોડો વખત જ્યાં સુધી મહારાજ આંખો ઉઘાડે ત્યાં સુધી બેસો.” બધા બેસી રહ્યા, પછી થોડો વખત ગયો ક્ષીટલે તે બોલવા લાગ્યો, “બીડી કહાડો.” પછી કોઇએ બીડી કહાડી અને દીવાસળીની પેટી કહાડી, તેમનામાંના કોઇએ કહ્યું, “મહારાજને બીડી આપો.” પછી ત્યાંથીજ કોઇ કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ, બીડી લઇ લો.” એવી રીતે એક બે વખત કહી, “મહારાજ આંખ ઉઘાડતા નથી” એ જોઇ તેમનામાંના એકને આક્રીનાએ કહ્યું, “મહારાજની પાસે, નજીક જઈ બીડી આપી દે. ના, ના, ગુસ્સો શેનો કરે, જાવ ડરો નહીં.” એમ કહી એક જણ બીડી અને દીવાસળીની પેટી લઈ એકદમ મહારાજ પાસે જઈ બેઠા અને પંડલાં બે ચાર અગરળત્તી સળગાવી મૂકી; પછી હાથમાં બીડી લઈ, “મહારાજ બીડી લઈ લો,” એમ એક બે વાર બોલ્યો. છતાં મહારાજ આંખો ના ઉઘાડી. બીજો તેને કહેવા લાગ્યો, “બીડી સળગાવીને આપી દો.” તેથી એમણે બીડી સળગાવી અને કહેવા લાગ્યા, મહારાજ, બીડી સળગાવી છે, લઈ લો.” છતાં મહારાજ આંખો ઉઘાડી નહીં. પછી ફરી બીજા લોકોએ તેને કહેવા લાગ્યા કે, “બીડી મહારાજને મેંદાંએ લગાડો.” તે કહેવા લાગ્યો, “મહારાજ ગુસ્સે થશે.” બીજો કહેવા લાગ્યો, “ગુસ્સે નહીં થાય મેંદાંએ લગાડો” એમ કહ્યાથી તેમણે તે સળગાવેલી બીડી મહારાજના મેંદાંમાં ઘાલી. મહારાજ ધીમેથી આંખો ઉઘાડી કહેવા લાગ્યા, અરે આ શું છે ? તમો આ’લું આ શું કરી રહ્યા છો ?

મુસલમાન—“કાંઈ નહીં, મહારાજ. આપને બીડી આપી રહ્યા છીએ અને આપની મુલાકાત માટે અમો લોકો બીજો ગામથી આવ્યા છીએ.”

મહારાજ—“ડીક છે.” ફરી તેમણે તે સળગાવેલી બીડી મહારાજ આગળ ધરી. સ્થાને મહારાજે કહ્યું, “ડીક આપ લઈ લો.”

મુસલમાન—નહીં મહારાજ, પહેલાં આપ લો.

મહારાજ—“ના, પહેલાં તમોજ સળગાવો, એક બે દમ લઈ લો.”

મુસલમાન—“ડીક, મહારાજનો હુકમ છે તો પહેલાં લઈ લો.” પછી તે મુસલમાનોએ પહેલાં બીડી પીધી અને એક બે દમ લીધાં પછી મહારાજ આગળ ધરી. પછી તેજ બીડી મહારાજે પોતાને મોંએ લગાડી એક બે દમ લીધા અને ફરી તે બીડી તેમની પાછી આપી. પછી મહારાજનો પ્રસાદ ગણી તેજ બીડી બધાએ થોડી થોડી પી પૂરી કરી. પછી તે વખતને અનુસરી જે કાંઈ બોલવાની જરૂર હતી તે બોલવું થયાં પછી મહારાજ કહે છે, “જવ હવે. ફરો આપ આપનો ઉદ્યોગ.” એમ કહ્યાથી તે લોકો ગયા. જતાં જતાં મહારાજે કહ્યું, “બધાંએ મળી બીડી બાળી મૂકી તો મારી સામે તમો લોકોનાં બધાં પાપો બળી ગયાં એમજ સમજો.” બધા, “અચ્છા મહારાજ” કહી ચાલતા થયા.

એક દિવસે રાવસાહેબ વિનાયકરાવની છોકરી સોનુબાઈ સંધ્યાકાળે મહારાજને દર્શને આવી અને બીજા લોકો પણ દર્શને આવી ફર ઉભા હતા. મહારાજ એમની જગ્યા પર નથી એ જોઈ સોનુબાઈ, કોઈના પણ ઘરમાં મહારાજ દળતા હશે એમ તેમની હંમેશની રીત ઉપરથી ધારી ભંગીની ચાળીમાં મહારાજને શોધતી ફરવા લાગી. બે ચાર ગલીની ખેડી તરફ દક્ષિણ બાજુએ આવેલી ગલીમાં એક ભંગીના ઘરમાં મહારાજ દળતા બેઠા હતા. તે જોઈ સોનુબાઈ મહારાજને દળવા લાગ્યા બેસવા લાગી.

મહારાજ—“સોની, તું ઘંટીને હાથ ના લગાડતી અને અહીં ઉભી ના રહેતી.”

સોનુબાઈ—“દર્શન માટે લોકો આવી ઉભા રહ્યા છે. હવે દળાણુ પૂરું કરી, ચાલો.

મહારાજ—“મહાઈ દળાણુ પૂરું આપ ત્યાં સુધી હું કાંઈ આવતો નથી. થોડું બાકી છે તે પૂરું કરી આજું જુ. હું જા.”

સોનુબાઈ—“ત્યારે હું દળવા લાગું છું.” મહારાજ ના કહેતા હતા છતાંએ સોનુબાઈ બળબળરીથી મહારાજને દળવા લાગ્યાં.

મહારાજ—“સોની, બા હવે.”

સોનુબાઈ—“તમો ચાલો.”

મહારાજ—“હું થોડે વખતે આવું છું. તું આગળ થા.”

સોનુબાઈ—“હું નથી જવાની.” મહારાજે થોડા ગુસ્સે થયાં જેવું કરી—“જતી નથી ત્યારે શું તારે અહીંજ રહેવું છે?” (સોનુબાઈ થોડાં હિમ્મતવાન હતાં એટલે)—“હા, હા, હું અહીંજ રહીશ.”

મહારાજ—“અહીં શું લંગીના ઘરમાં રહીશ?”

સોનુબાઈ—“લંગીના ઘરમાં શા માટે? તમારી પાસેજ રહીશ. તમો જ્યાં બેસશો ત્યાં રહીશ.”

મહારાજ—“અરે, વધુ ના બોલ. ચાલી જા.”

સોનુબાઈ—તમો ગુસ્સે થાવ કે કાંઈ પણ કરો. હું આજે તો કાંઈ જવાની નથી. હું અહીંજ તમારી પાસે રહીશ.”

આખરે મહારાજ, લોકો આવીને ઉભા રહ્યા હતા ત્યાં ચાલના થયા. મહારાજ હંમેશ પેઠે કુંડાં પાસે બેઠા અને બધાં દર્શન લઈ ત્યાંજ બેઠા. મહારાજે થોડો વખત કાંઈ વાતો કરી બધાંને કહ્યું, “જાવ” એટલે બધાં ગયાં. બધાં જતાં હતાં ત્યારે સોનુબાઈએ એના બાપને કહ્યું કે હું આજે મહારાજ પાસેજ રહીશ. તેમણે પણ મહારાજ પાસે રહેવા માટે રજા આપી. તેથી બધા ગયા અને તે રહી. મહારાજે જવાનું ખૂબ કહ્યું અને ફરી ગુસ્સે થયા. કુંડાં પાસે પુષ્કળ કચરો તથા રાખ પડ્યાં હતાં તે રાખ અને કચરામાં મહારાજ આળોટતા પડ્યા અને ગુસ્સે થઈ બોલ્યા, “સોનુ, જાવ છે કે નહીં?”

સોનુબાઈ—“તમો ગુસ્સે થાવ તોએ શું? નિદાન (=કાંઈ નહીં તો) આજે તો હું જવાની નથી.”

મહારાજ—“હું રાખમાં કચરામાં આળોટતો પડ્યોછું અને તું શા માટે અહીં ઉભી રહી છે?”

સોનુબાઈ તરતજ મહારાજની પાસેજ તે રાખમાં કચરામાં આવી બેઠાં, છેવટે એ જતાં નથી એમ જોઈ મહારાજ પોતાની જગ્યા ઉપર વરંડામાં આવ્યા. સોનુબાઈ પણ વરંડામાં આવ્યાં. એટલામાં મહારાજનો ખાવાનો વખત થયો. લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓએ રોજ પેઠે મહારાજનું ખાવાનું આણ્યું. મહારાજે ખાધું. સોનુબાઈ પણ ત્યાંજ જમ્યાં. તે વરંડામાંજ એક બાબુએ સોનુબાઈ સૂતાં. સહવારમાંજ ઉઠતાંવેતજ સોનુબાઈને જે દેખાવ રાત્રે દેખાયો હતો તે તેમણે મહારાજને કહ્યો. તે આ પ્રમાણે “એક મ્હોટું અરણ્ય હતું. તે અરણ્યમાં એક મ્હોટું મેદાન હોય તે મેદાનમાં ખૂબ મ્હોટો પ્રકાશ હતો. તે પ્રકાશ સૂર્યના કે ચંદ્રના કે દીવાના જેવો નહોતો. તે કેવો હતો તે કાંઈ કહી શકાતું નથી. અને તે પ્રકાશમાં હું હતી ત્યાં સુધી મ્હને એટલો તો આનંદ થવા લાગ્યો કે તે આનંદનું વર્ણન કરી શકાય એમ નથી. જગતના આનંદોમાંનો કોઈ પણ પ્રકારનો તે આનંદ નહોતો. કેવો હતો તે કાંઈ કહી શકાય એમ નથી. તે પ્રકાશ-માંથી તથા તે આનંદમાંથી નીકળવાનું મનજ થતું નહોતું. તે વખતે મ્હને તમો એક સરળા (નિર્રતર) યાદ આવતા હતા. અને હું મહારાજના વરંડામાં હતી ત્યાંથી અહીં આટલા બધા આનંદમાં ક્યાં આવી? મહારાજ પાસે પુષ્કળ આનંદ ભર્યો હશે. તેમણેજ મ્હને ખરો આનંદ આપવા માટે અહીં આણી હશે એમ મનમાં થતાં થતાં અને તે આનંદનો અનુભવ લેતાં લેતાંજ હું જાગી ગઈ.”

એમ મહારાજને તેણે કહ્યું, પછી ચાર પાંચ દિવસ મહારાજ પાસેજ સોનુબાઈ રહ્યાં અને મહારાજનાં કહ્યાંથી તે ઘેર ગયાં. સોનુબાઈ મહારાજ પાસે હતાં તેટલા દિવસો જુદી જુદી જાતના ચમત્કારોના અનુભવો તે લેતાં હતાં.

પ્રકરણ વીસમું

ભંજીવાડમાં (આહુ).

એક દિવસે પાંચ વાગે મહારાજે હંમેશ પ્રમાણે સંધ્યાકાળને વખતે પેલાં ગંધાતાં કચરાથી ભરેલાં કુંડાં પાસે બેસી દર્શને આવેલા લોકો સાથે કાંઈક બોધ (ઉપદેશ) ની વાતો કરતાં કરતાં ત્યાં એક મેલી ફાટેલી ટોપી પડી હતી તે પોતે માથે પહેરી લીધી અને ગમ્મતમાં કહેવા લાગ્યા “રાજાકી ટોપી ચિંધદેકી મેરી ટોપી સુન્નેકી” (“રાજાની ટોપી ચીથરાંની, મહારી ટોપી સુનાની”) એમ ચાર પાંચ વખત બોલ્યાંજ કર્યું. આ સાંભળી બધી સ્ત્રીઓ હસવા લાગી.

મહારાજ—શું કહું તમો લોકોને? હું આ'વો મૂર્ખ છું અને (છતાં) તમે મહને દેવ કરી નાંખ્યો, દેવ કાંઈ આ'વો હોય કે? તે તો સારો કિરીટ કુંડલોવાળો ચતુર્ભુજ પીતાંબર પહેરેલ હોય છે એ'બું એનું વર્ણન છે. તે પ્રમાણે તો અહીં કાંઈ પણ દેખાતું નથી. તમોએ એવા મૂર્ખને દેવ ઠેરવ્યો તો તમારી યોગ્યતા કે'વી. તમેજ તો ખરા દેવ છો. હું તો—

अहं भूर्खो महाभूर्खे महाभूर्खो शिरोमणि ।

यूयं पूज्याः पंडिताश्च माऽनच्छन्तु ममान्तिके ॥

એનો અર્થ શો? અહં એટલે હું. હું કે'વો છું? મૂર્ખ. ફક્ત મૂર્ખ નહીં મહામૂર્ખ. ફક્ત મહામૂર્ખ નહીં પણ સૈંકડો મહામૂર્ખો હોય તેનો શિરોમણિ એટલે શ્રેષ્ઠ અથવા બધા મૂર્ખોમાં શ્રેષ્ઠ કોણ તો હુંજ. એટલે મહારા પછી મૂર્ખપણાંની હવે કોઈપણ પાયરી શિલ્લક રહી નહીં. મહારા કરતાં બીજો વધારે મૂર્ખ રહ્યોજ નહીં. એ'વો હું તો છું. અને તમો લોકો કે'વા છો? યૂય એટલે તમો કે'વા છો? તો પૂજ્ય એટલે પૂજા કરાવી લેવા યોગ્ય એટલે દેવજ. પંડિત એટલે મહા વિદ્વાન છો. એવા જે તમો લોકો તેમણે મમાન્તિકે એટલે મહારી પાસે એટલે મહારા સહવાસમાં માઽનચ્છન્તુ ન આવ્યાં કરવું, આવવું. તો આ'વ

મહારા હંગ છે. પ્રથમ હું જ્યારે અહીં આવ્યો ત્યારે કાંઈ મહારી આવી સ્થિતિ નહોતી. ત્રિસાસ્વામીને ત્યાં તમો લોકો દેવ લોકો છો તેથી મહારી પાસે આવવા લાગ્યા અને હું તો દેવ નથી. મહેં ધાર્યું, જોઈએ તો ખસ આ આપણી ઉપર દેવભાવ ક્યાં સુધી ટકે છે તેથી હું ગયો મહારણીને ઘર. હું સારો હતો. તમારા ગ્રાસને લીધે મહારણીને ત્યાં મહારે જવું પડ્યું એટલે એક રીતે તમિજ મહને મહારણીના ઘરમાં ઘાલ્યો. મહને લાગ્યું હવે આપણે મહારના ઘરમાં છીએ તેથી હવે કાંઈ આ લોકો આવશે નહીં. જોઈ તો, તમો લોકો મહારના ઘરમાં આવવા લાગ્યા; ત્યારે મહને વિચાર આવ્યો હવે લંગીઆના ઘરમાં જઈ જોઈ, એમ કરીશ એટલે તો નહીં આવે. મહારે શું લંગીઆ અને પ્રાણણો બધા સરખાજ થઈ પડ્યા. જોઈ તો તમો લોકો લંગીઆના ઘરમાં આવ્યા. એ પરથી શું સાબીત થયું? જ્યાંનું જે હોય ત્યાં તે જાય છે (જેવલ્યા તેથે જાત અસતે). એ કહેવત પ્રમાણે મૂળના આપણે બધા લંગીના ઘરમાંનાજ છીએ. ત્યાંથી કેટલોક વખત સુધી જુદા જુદા જન્મો લઈ ચક્કર ફરતા ફરતા કરી પહેલે કેકાણે સંજીઆના ઘરમાં આવ્યા. લંગીલોકો કોણ હોય છે? તો સાક્ષત પરમેશ્વર. આપણામાં પરમેશ્વરી અંશ બહુ કમી પણ લંગીઓમાં પરમેશ્વર અવસ્થા વધારે છે. જ્યાં સહનશક્તિ વધારે ત્યાં પરમેશ્વરી અવસ્થા વધારે. બધામાં અપવિત્ર, અમંગલ હું તો નરક. તે તમારુંજ શુ તમારી પાસે હોય તે સહન થતું નથી, એટલુંજ નહીં પણ તમારી સ્ત્રીઓ, એકરાંત્રી ગાંડ પોતાં નાક મરડે છે એટલે એટલું પણ તમાસથી સહન થતું નથી અને સંજી લોકો તમોએ કહાડેલી વિશ્વની ટોપલીની ટોપલીઓ રોજ કહાડે છે; એટલે જોવી લયંકર દુર્ગંધ તે લોકો સહન કરી શકે છેને? ત્યારે તે લોકો સહન કરી શકે છે માટે લેમનામાં અંધરી અવસ્થા વધારે છે, અંધ સિદ્ધ થાય છે. તમોએ સાધારણ હંડુ થઈ ગયેલું (વાસી) અંધ આલતું મંથી અને તમારાજ ઘરમાંનાં

વાસી, અજીઠાં, બોઢ્યાં, ઉતરી ગયેલાં, ગંધાતાં શાક દાળ વગેરે બગડી ગયેલ અન્ન, તે તમારા ઘરનાં સ્ત્રી વર્ગ સહવારમાંજ તમારૂં પાચખાનું (જાજર) ઝાડવા ભંગડી આવે એટલે તેને ગળે ઘાલે છે. સારૂં તાણું અન્ન તેમને તમો કદી ખવરાવતા નથી, તે બિચારા તેવુંજ વાસી બગડી ગયેલું ઘેર લઈ જઈ ખાય છે. આ હું કાંઈ ઉપર ઉપરનું કહું છું એમ નથી. અહીંની ભંગડી-ઓને ખાતાં જોઈ છે. તેમનાં છોકરા છોકરી કેટલીક સ્ત્રીઓ ગામમાંનું એવુંજ કંઈ વાસી બગડી ગયેલું નવ દસ વાગે ખાતાં બેઠાં હતાં. સ્કેજ હું તે બાળુએથી જતો હતો ત્યારે જોયું, મ્હેં ત્યાં એમની પાસે ઉભા રહી તેમને પૂછ્યું, “તમો આ ક્યાંનું અન્ન ખાવછો? ત્યારે તેણે કહ્યું “ગામનાં સ્ત્રી લોકોએ આપેલું” પછી તે અન્ન જોઈનેજ મ્હને બહુ ખરાબ લાગ્યું. પછી મ્હેં નીચે બેસી તે અન્નના પદાર્થોના કાંઈક સ્વાદ લઈ જોયો તો મ્હોંમાં સુઢાં ઘલાય નહીં, આવી રીતે તે બગડી ઉતરી ગયું હતું. તેમની મ્હને બહુ દયા આવવા લાગી આ હાલની વાત નથી. હું જ્યારે મહારણીની ઝુંપડીમાં રહેતો હતો ત્યારે હું અહીં રોજ ફેરી મારવા આવતોજ હતો તે વખતની આ વાત છે. ફાગણ ચૈત્રની આ વાત છે. હવે તો શું? તે બિચારાઓને તમો લોકો રોજ સુઝાસ (સારૂં સારૂં) ખવરાવો છો પણ આ તમારૂં અન્ન સંતર્પણ કાંઈ ફાગટ જવાનું નથી; કારણ તે ભંગી એટલે પરમેશ્વરજ છે. તેમનું નામ ભંગી શાથી? તો જે ભંગ થનાર (ભાંગી જાય) તેનો ભંગ કરનાર (તેને ભાંગનાર) અથવા ભંગ થનાર જે છે તેનું હરણ કરનારજ તેને કહો. આ ગુણ પરમેશ્વરે તેમનામાં મૂક્યો છે માટે તેમનું નામ ભંગી એટલે કે આપણામાં જે ભંગ પામે એવું છે, ભંગ પામનારૂં એટલે અશાશ્વત્ તેનું હરણ કરી એટલે તે ભંગ કરી એટલે તેનો નાશ કરી, અભંગ જે એટલે શાશ્વત્ એટલેજ પરમાત્માની અવસ્થા આપનારા તે છે. તેથી ભંગી નામ પરમેશ્વરનું છે અને તેજ કામગિરી કરનારા તે છે. ક’ઈ કામગિરી? તો ભંગ પામનારૂં હરણ કરી આપણને અભંગજ આપનારા તેથી તે પરમેશ્વરજ છે

એમ સમજો. તે લોકોની આપણા લોકોને કલ્પના નથી અને ઉતરી ગયેલું બગડી ગયેલું અન્ન તેમને આપણે આપીએ છીએ એટલે પરમેશ્વરનેજ તેવું અન્ન ખવરાવ્યા જેવું થયું. ભંગનો ભંગ કરનારા જે હોય છે તે પોતે અભંગ અવસ્થામાં જાય છે તેથી આપણે અભંગ અવસ્થામાંના, સેંકડો જન્મ ચક્કર (ચકાકારે) ફરતા ફરતા ફરી તે ભંગી પદે એટલેજ ફરી પૂર્વવત્ આપણે અભંગપદે જઈ રહ્યા છીએ એમ પછેપણે સમજો. તેથી મહે જે આ ટોપી માથે પહેરી છે તે ખરી સોનાની અને રાજા જે ટોપી પહેરે છે તે સમજવી ચીથરાંની. મહારાજ આ બધું ઉલટું છે.

“ નાથાंच्या घरची उलटीच खूण, संताच्या घरची उलटीच खूण.”
(નાથ ના ઘરની ઉલટીજ નિશાની; સંતોના ઘરની ઉલટીજ નિશાની) તેથી કહું છું કે રાજાની ટોપી ચીથરાંની, મહારાજ ટોપી સોનાના “ રાજાકી ટોપી ચિઘડેકી, મેરી ટોપી મુઝેકી ”

એટલામાં કાળીદાસ નામનો એક ત્યાંનો મોચી, જે ઘરનો સુખી હોઈ જેની મહારાજ ઉપર પૂર્ણ ભક્તિ ચ્હોટી હતી તે ખૂબ પૂજા સામાન લઈ મહારાજ સામે આવી બેઠો. તેમણે તે પૂજાના સામાનમાં કર્મ ધર્મ સંયોગે, મહારાજે ટોપીની વાત ચલાવી હતી તો, તે મોચીએ પણ મહારાજ માટે એક ઉત્તમ પ્રકારના કિરીટના (મુગટ) જેવી એક ટોપી તૈયાર કરી આણી હતી.

મહારાજ—“ હવે અત્યાર સુધી સોનાની ટોપી પહેરી હતી તે આ કહાડી મૂકું છું અને હવે આણે આણેલી જેને તમે ઉત્તમ સોના જેવી કહો છો તે હું ચીથરાંની સમજી હવે પહેરું છું.” એમ કહી મોચીએ આણેલો પેલો કિરીટ મહારાજે માથાપર પહેર્યો અને શરીરપર કેટલાંક કીંમતી કપડાં નાંખ્યાં (પહેર્યાં). બધાં સાહિત્ય વડે પૂજા થઈ અને મહારાજે પણ તે બધી કરાવી લીધી. તરતજ તેણે પોતાની પાસે જે દાગીના હતા, કાંઈ ચીજ વસ્તુઓ હતી તે બધી મહારાજને શરીરે પહેરાવી દીધી. તેના ઘરની તિબેરી પેટીઓ વગેરેની આવીનો કુડો મહારાજના પગ

ઉપર ફેંકી દીધો અને પોતાના શરીરપરનાં કપડાં તથા પહેરેલું ધોતીઈ એ બધું કહાડી ફાડી ફર ફેંકી દીધું અને એકદમ નાગા ઉઘાડા થઈ મહારાજના પગપર માથું મૂકી સાક્ષાંગનમસ્કર કર્યા અને મહારાજની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી તાબો ઉઘાડોજ મહારાજ આગળ કેટલેક ફર બેસી મ્હોટે મ્હોટેથી રડવા લાગ્યો. તેનો આવી પ્રકાર ભ્રમ બધા લોકો એકદમ અદિત થઈ ગયા; છેવટે મહારાજે તેને ધોતીઈ પહેરવા કહ્યું. તે કાંઈ સાંભળે નહીં. તેની સ્ત્રીને તેને પહેરાવવા કહ્યું, તે પણ મહારાજ પાસેથી ઉઠે નહીં. આખરે મહારાજે તેને બીજા કોઈની પાસે બળજબરીથી ધોતીઈ પહેરાવ્યું અને તેણે શરીર ઉપર જે દાગીના પહેરાવ્યાં હતાં તે કહાડીને પાછાં આપવા લાગ્યા, તો તે પાછાં લે નહીં પછી મહારાજે ગુસ્સે થઈ જોર જીલમથી તે તેની સ્ત્રીને સ્વાધીન કરી જે જે તેણે આણ્યું હતું કુચી વગેરે બધું તેની સ્ત્રીને આપી તેને તેની સાથે મહારાજે ઘેર મોકલી દીધો અને બધા લોકો દર્શન લઈ પોતપોતાને ઘેર ગયા, તેના પર મહારાજની કૃપા થઈ એમ લોકો સમજતા. આ કાલિદાસ મોચીનું ખડગપુરમાં મ્હોટું કારખાનું હોઈ તે બહુ મ્હોટો શ્રીમંત હતા. પરંતુ તેની પૂર્ણ પુણ્યાઈને લીધે કહો અથવા તેનો યોગાયોગ તંત્રોજ હતો તેથી કહો આગળ થઈ ગયેલા પૂર્ણ ઈશ્વરના પરમલક્ષ્મી સોહિદાસ ચમાર પ્રમાણેજ એને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ તેણે પોતાનું સર્વસ્વ મહારાજના ચરણમાં અર્પણ કરી એકદમ છુટા થઈ મહારાજનો નિઃસીમ ભક્ત બની તેમની ભક્તિએ લાગ્યો. પછી તે મોચી ઘેર બહુ ન જતાં, પહેરેલાં કપડાં શિવાય શરીરપર કાંઈ પણ ન લેતાં ઉઘાડોજ શાવે ત્યાં ફરવા લાગ્યો અને ગાંડા પેઠે મ્હોં વાટે શાવે તેના શબ્દો બેલી પામવા પેઠે વર્તન કરવા લાગ્યો. લોકોને તેણે લીધે આત્મ થાય નહીં તેથી કોઈએ તેને પોતીસના તાબામાં સોંપ્યો. તે છુટી જાય નહીં તેથી તેને એવી યુક્તિથી દોરડાં વડે બાંધી મૂકતા કે તેનાથી છુટાય નહીં. આવી રીતે બાંધી મૂકે તો પણ તે પેતાની મેળે છુટી જતો હતો કેમ છુટ્યો હતો એનો કોઈને ખ્યાલ પણ આવતો નહીં, એની રીતે

ત્રણ ચાર દિવસ, જુદી જુદી રીતે હાથ પગ પણ બાંધી મૂક્યા હોય છતાં ફરીજ જતો. કોઈ કહેતું મહારાજની તેના ઉપર કૃપા થઈ છે તો તે શું હવે કાંઈ બંધાય કે? પછી પોલીસ લોકોએ તેનો પીછો છોડી દીધો. પછી લોકોને ત્રાસ થાય નહીં તે માટે મહારાજે તેને એક દિવસે ખૂબ માર્યો ત્યારથી તે એક જગ્યાએ ગમે ત્યાં બેસી રહેતો, પછી તે વૈરાગ્ય સ્થિતિમાં રહેતો. હાલ ક્યાંક ક્યાંકની વીર્યયાત્રા કરતાં કરતાં મહારાજનું ભજન કરે છે અને મહારાજ જ્યાં હોય ત્યાં પણ કોઈ કોઈ વખત દર્શને આવે છે.

હાસોપંત ખાસનીસને ત્યાં ઘણા દિવસથી પાંજરામાં પોપટ પાંચો હતો. તે એક દિવસ ફટી (ઉડી) મહારાજની ભંગી ચાળીમાં આવ્યો. આશ્ચર્યની વાત એ કે તે પોપટનું પાંજરું કોઈએ ઉઘાડ્યું ન હોય તે બંધ પાંજરામાંથી આપોઆપ ભંગીની ચાળીમાં આવી મહારાજ જે વરંડામાં બેસતા હતા ત્યાંજ તેમની આસપાસ ઉંચી જગ્યામાં બેસી અવાજ કરતો હતો. લક્ષ્મીબાઈએ કહ્યું, અમારો પોપટ પાંજરામાંથી કેવી રીતે નીકળ્યો અને કેવી રીતે અહીં આવ્યો એ કાંઈ અમને સમજાતું જ નથી અને અહીંતહીં ન જતાં મહારાજનાજ વરંડા પાસે અહીંથી ત્યાં ત્યાંથી અહીં ઉડી બેસતો. તેને પકડવાને પુષ્કળ ખટપટ થતી હતી તોપણ કોઈના હાથમાં તે આવ્યો નહીં. ચાર પાંચ દિવસ પછી મહારાજે તેને થોડો ભાત દેખાડી મ્હોં આગળ મૂક્યો તો ઉપરથી ઉડી નીચે આવી ખાવા લાગ્યો. એટલામાં મહારાજે તેને પકડી ખાસનીસને ત્યાં પહોંચતો કર્યો, પરંતુ પછી તે બહુ દિવસ જીવ્યો નહીં.

ભંગી લોકોએ તેમના દેવને તે ચાળીમાંજ એક ઠેકાણે પત્થરના બનાવેલી ખૂબ દિવસથી માંડી રાખ્યા હતા. તે લોકો રોજ તેની પૂજા કરતા. કોઈ કોઈ વખત તે લોકો તે દેવને ડુકરનો કે બકરીનો ભળી આપતા હતા. તેમના દેવ આગળ તે પશુનું બલીદાન આપતી વખતે તે લોકો મહારાજને બોલાવી જતા. મહારાજને તે કહેતા કે, “મહારાજ આજે અમારો સપરચો દિવસ છે. અમારો દેવને

સુવરનું બલીદાન આપીએ છીએ તો એ વખતે આપ જો પાસે રહો તો એ જનાવરનો આત્મા પરમેશ્વર પાસે ચાલ્યો જશે. ” મહારાજ પણ તે ડુક્કરનું બલીદાન થાય ત્યાં સુધી ત્યાં બેસતા હતા. પ્રથમ તે લોકો ડુક્કરને નહવરાવે ધોવરાવે છે અને પછી તેને તે દેવ આગળ લાવી બાંધી મૂકે છે અને તે દેવની યથાસાંગ તેમની રીત પ્રમાણે પૂજા વગેરે કરી પછી તે ડુક્કરને દેવ આગળ છુટું ઉભું કરી, તે દેવનો જે કોઈ ભક્ત હોય છે તે કાંઈ મંત્ર બોલે છે. પછી બે ચાર જણા મળી તે ડુક્કરને નીચે પાડે છે, તેના પગ બેઉ બાજુથી બે જણાં પકડી રાખે છે, એક જણ તેનાં મોં નાક દાબી રાખે છે અને પેલો જે ભક્ત હોય છે તે હાથમાં એક મોટું લોખંડનું ખીલા જેવું હથીઆર જેનો આગળનો ભાગ તીર જેવો બાણ પેઠે આણીદાર હોય છે તે હાથમાં લઈ તે ડુક્કરની છાતીમાં એટલે કાળજી પાસે એકદમ ઘોંચી દે છે અને મોં વડે કાંઈ મંત્ર બોલતો જાય છે. પછી તેનો જીવ જાય ત્યાં સુધી તે ડુક્કર થોડો વખત ત્યાંજ પડ્યું રહે છે. તેનું બહાર નીકળેલું લોહી તે દેવતાને તે લોક વહે છે. આ બધું થયું ત્યાં સુધી મહારાજ ત્યાંજ બેઠા હતા. પછી તેનો જે વિધિ થવાનો હોય તે થવો શરૂ થયો એટલે મહારાજ ઉડી પોતાને ઠેકાણે ગયા. પછી તે ડુક્કરનો જીવ ગયા પછી તે લોકો તેને દૂર લઈ જઈ તેના શરીરપરના વાળ જતા રહે તે માટે તેને કચરા કસ્તરમાં શેકે છે અને ઘેર લાવી તેને કાપી તંનું માંસ વગરે કહાડી તેની મોટી રસોઈ કરે છે. તેના લોહીની કઠી કરે છે. મસાલો વગેરે નાંખી તૈયાર થાય એટલે બીજી પણ રસોઈ કરી પછી તે ચડેલી રસોઈનો નૈવેદ્ય તેમના તે દેવને અર્પી બધા લોકો આનંદથી મઝામાં મહારાજનું નામ લઈ ભોજન કરતા. મહારાજ પણ વચ્ચે વચ્ચે તેમની તે ગમ્મત બેતા હતા અને તેમના તે કામમાં મદદ પણ કરતા હતા. જેમ ભગવાન, સજન કસાઈને ઘેર બકરાં મારી કાપવામાં મદદ કરતા હતા તેમનો હેતુ પણ તે પશુનો આત્મા પરમેશ્વર રૂપ જ થાય એજ હતો. મહારાજ તો ભંગી લોકો જેવી નીચ જાતીના લોકોને પોતાનો સહવાસ કરાવી

(આપી) ડુક્કર જેવાં પશુઓનો નાશ તે લોકો કરતા ત્યારે તેમાં મહારાજ મદદ કરતા હતા. કામ કરવા લાગતા હતા એમાં પણ એજ ઉદ્દેશ હતો કે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ મહારાજના સહવાસથી તે નીચ લંગી લોકોનો અને તે ડુક્કર જેવા પશુના આત્માનો પરમેશ્વરને ત્યાં ઉદ્ધાર થાય.

મહારાજ જે વરંડામાં બેસતા હતા તેના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલાં મેદાનમાં દક્ષિણ બાજુએ ન્હાના મોટા ખાડા, ખૂબ અંતર ઉપર (દૂર) હતા, તોએ તે મહારાજને દેખાતા હતા. તેમાંના એક છાછરા ખાડામાં એક જટા દાઢી વધારેલો કોઇ બુઓ (મહારાજ) સંધ્યાકાળે ચાર પાંચ વાગ્યાને સુમારે સાથે કાંઈ સામાન લાવી મહારાજને દેખાય એવી રીતે તે ખાડાની જગ્યામાં નાગો થઈ ત્યાં દેવતા સળગાવી નાગો નાગોજ ત્યાં કાંઈ હોમ કર્યા જેવું કરીને, નાગો નાગોજ તે હોમની આજુ-બાજુએ પ્રદક્ષિણા કર્યા કરતો. એમ કેટલાક દિવસો સુધી કર્યાજ કરતો મહારાજ રોજ વરંડામાં બેઠા બેઠા તેની આ ગમ્મત બેઠાં કરતા. દર્શને આવનારાં કેટલાંક સ્ત્રી પુરૂષોને પણ તેને દેખાડી મહારાજે કહ્યું કે પેલો કોણ ભૂતીઓ બુઓ છે ? તે મહારી પર મેલી વિદ્યાનો પ્રયોગ કરે છે ? તેના પ્રયોગથી મહારં શું થવાનું છે ? મહારં જે થવાનું તે બધું થઈ ગયું. તે તો જે કરે છે તે કરી મહારી શક્તિ મેળવવાનો કાંઈ પ્રયત્ન કરે છે. તેથી તેને શું મહારી કળા પ્રાપ્ત થશે ? અને મળે તોએ મહારં શું કમી થવાનું છે ? કોઈપણ ગમે એટલું મહારી પાસેથી લઈ જાય તો મહારં કાંઈ કમી થશે નહીં. મહારી પાસે અપરંપાર ભર્યું છે. એ તો કેટલાએ દિવસથી આ પ્રયોગ કરી કહ્યો છે. જો એ એમ ન કરે એમ મહેં ઇચ્છ્યું હોત તો મહેં તેને ક'ચારનો હાંકી મૂક્યો હોત. મહેં મહારા મનમાં ધાર્યું જવા દે. તે જે કરે છે તે કાંઈ મેલી વિદ્યાનો પ્રયોગ કહો કે કાંઈ સાધના કહો તે કરીને જો તેને મહારી પાસેથી કાંઈ કાયદોજ થતો હોય તો ભલેને બિચારો કાયદો કરી લે ! આખરે તેની મુદ્દતના જે દિવસો હતા તે વીતી ગયા એટલે આપોઆપજ આવતો બંધ થયો.

મહારાજ ને વરંડામાં બેસતા હતા ત્યાં લગી લોકોની એક ન્હાની બકરી હમેશા મહારાજ આગળ આવી બેસતી. એક દિવસે સંધ્યાકાળની વખતે બધા લોકો દર્શને આવી બેઠા હતા ત્યારે મહારાજ વરંડામાં પોતાની જગ્યા ઉપર અઢેલીને બેઠા હતા અને તે વખતે તે બકરી પણ મહારાજ પાસે બેઠી હતી. કાંઈ વાતો કરતા કરતા મહારાજ બોલ્યા, “આ બકરી રાજ અહીં આવી બેસે છે. એનું કાંઈપણ ઋણાનુબંધ હોવું જોઈએ. આ બકરીનો મહિમા સાધારણ ન હોતાં મ્હોટો હોવો જોઈએ. બકરીને ક’યે ક’યે નામે જુદા જુદા દેશોમાં ઝાળખવાની રીત છે તે કોઈને ખબર છે કે? કોઈ બકરી કહે છે. કોઈ શેળી કહે છે, તે શેળીનોજ અપબંધ કોઈ શેરડી કહે છે એવાં નામે તમને કોઈને ખબર છે કે નહીં?”

કોઈ—“તેને અળા પણ કહે છે.”

મહારાજ—“અળા સંસ્કૃતમાં કહે છે. ત્યારે આપણી સામે બેઠેલી ને અળા કહો કે શેરડી કહો કે શેળી કહો તેનું માહાત્મ્ય બહુ મ્હોટું છે એ અહીં આવીને બેસે છે માટે હું તેને રાજ નમસ્કાર કરું છું. આ શેરડી ને કોઈ બિચારા લંગીની હોય તે બહુ લાગ્યશાળી છે.” એવીજ રીતે મહારાજ તે શેળીને શેરડી શબ્દથી સંબોધી કોઈના લક્ષમાં આવે નહીં એવી રીતે તે શેરડીનુંજ એટલે શેળીનુંજ માહાત્મ્ય કહેતા બેઠા. “આ શેરડી એવી દેખાય છે કે આ શેરડીમાં મહુને બધા દેવોજ દેખાય છે. આ શેરડી અહીં બેઠી છે ખરી; પરંતુ બેઠાં બેઠાં હઝારો કારભાર કરે છે અને હઝારો ઠેકાણે તેનું ગમન થોડાજ વખતમાં થઈ જાય છે.” એવી રીતે તે શેળીનું નિમિત્ત કરી શેળીને શેરડી કહી શિડીનુંજ વર્ણન કરતા બેઠા. આ વખતે અષાઠ મહિનો હતો. મહારાજે તે શેળીને શેરડી નામ આપી તેના મહિમાનું જૂળજ વર્ણન કર્યું. તે ઉપરથી મંગડળકર નામના ગૃહસ્થને મહારાજને મ્હોં-એધી શેરડી શબ્દ સંલગ્ન થો કે તરતજ શિડી નામનું એક ગામ હોઈ ત્યાં સાઈબાબા નામના એક મ્હોટા અવલિયા પુરુષ છે એમ પહેલાં કોઈવાર સંલગ્ન્ય હતું તેની માદ આવી,

આપણે શિડી સાંઘાણાને દર્શને જવું જોઈએ એમ હશે તેથી મહારાજે આ શેળી ઉપરથી શિડીના મહિમાનું વર્ણન કરી આપણને ધ્યાને કર્યો હશે એમ નક્કી કરી, અષાડી એકાદશી નિમિત્તે પંઢરપૂર જાઉં છું એમ બધાંને કહી તે ચાલતા થયા. એ ગૃહસ્થ પંઢરપૂર જતાં કે ત્યાંથી આવતાં શિડી ગયા, સાંઘાણાનાં દર્શન લીધાં અને પ્રસંગોપાત ત્યાંના સાંઘાણાના ભક્તો સાથે ભક્તો કરતાં કરતાં કહ્યું કે ખડ્ગપુરમાં પણ એક મહાસિદ્ધ પુરુષ પ્રકટ થયા છે. એમ કહી મહારાજની ખડ્ગપુરમાં ચાલી રહેલી લીલા બધી કહી. છતાં મહારાજની આ લીલા સાંભળી આપણા શિડીના ઉપાસની બાબાજી ખડ્ગપુરમાં છે એમ શિડીના લોકો પણ કાંઈ સમજ્યા નહીં અને તે મંગરૂણકરને પણ મહારાજ શિડીના છે એવો ખ્યાલ નહીં. તેથી ફરી સહજ બોલતાં બોલતાં કોઈએ મૂછયું કે ખડ્ગપુરના તમારા જે મહારાજ છે તે આવ્યા ક્યાંથી? ત્યારે તેણે કહ્યું કે નાગપુરમાં પિલ્લે અટક ધરાવતા એક ડોક્ટર તેમને ત્યાંથી એવો આવ્યા છે એમ અમારા સાંભળવામાં છે. આ સાંભળી ડા. પિલ્લેએજ ઉપાસની મહારાજને સંતાડી મૂક્યા છે એમ સાંઘાણાએ કહ્યું હતું તેની યાદ આવી મહારાજ ખડ્ગપુરમાં છે એ વાત બધાં સમજી ગયાં. આ ઉપરથી મંગરૂણકર પણ ખડ્ગપુરના સિદ્ધપુરુષ છે તેમનું નામ ઉપાસની મહારાજ હોય તે શિડીનાજ છે એમ એ પણ સમજી ગયા. પછી તે મંગરૂણકરના કહેવા ઉપરથી શિડીના લોકોને અદ્ભૂત આશ્ચર્ય થયું અને સાંઘાણા ખાસે પણ કોઈએ વાત કહાડી કે ઉપાસની મહારાજ તો ખડ્ગપુરમાં હોય તેમનો ત્યાં મહિમા બળ વધી ગયો છે. તેમનો આજે પત્તો લાગ્યો.

સાંઘાણા—“તમને આજે પત્તો લાગ્યો. પેલાં ભાઉને તો પહેલેથી અખર છે. (સાંઘાણા ડા. પિલ્લેને “ભાઉ” કહેતા.) મછી મેલા મંગરૂણકરે મહારાજનું નામ, આમ, અટક તથા શિડીમાં એ જણુ જોઈ આજે પાણી સિંચાય રહ્યા હતા વચ્ચે સાંઘાણાની એમની ઉપર મૂર્ખાપણ થઈ હતી વચ્ચે મહિતી મેળવી બુદ્ધ આનંદથી તો મંગરૂણકરે મહારાજ આવી મહારાજની શિડીની હકીકત

ખડ્ગપુરમાં પ્રસિદ્ધ કરી. હજી સુધી એટલે ગઈ અશ્વિન સુદ પૂર્ણિમાથી તે અષાડી પૂર્ણિમા સુધી એટલે દસ મહિના, મહારાજ ક્યાંથી આવ્યા, એવો કોણ છે, એમનું નામ તથા ગામ તથા પહેલાંની હકીકતની આજસુધી કોઈને ખબર નહોતી. મંગરૂણકરે તે પ્રસિદ્ધ કર્યાંથી બધાંને બહુજ આનંદ થયો અને મહારાજને નામે ખૂબ જયજયકાર થવા લાગ્યો. તેથી મહારાજ ખૂબ ચ્હીડાયા અને મંગરૂણકર પૂજા માટે આવ્યા ત્યારે તેનું બધું પૂજાસાહિત્ય ફેંકી દઈ તેને લાતે લાતે માર્યો; કેટલેક વખતે શાંત થયાં પછી મહારાજ —“જે થયું તે ઠીક થયું. હવે ખડ્ગપુરનું અને મહારૂં ઋણાનુબંધ પૂરું થયુંજ સમજો. મહારાજનાં આવાં બોલવાથી બધાંને લાગ્યું કે કોણ જાણે કદાચિત્ મહારાજ ગયાજ તો તેમની યાદગીરી આપણી પાસે જોઈએ, એવો વિચાર કરી મહારાજનો ફોટો લેવાનું ઠેરવ્યું. તે પ્રમાણે મહારાજ પાસે ફોટો સંબંધી વાત કહાડી એટલે બે ચાર દિવસ તો તેમને ધમકાવી નહસાડીજ મૂક્યા. એક દિવસ સંધ્યાકાળે પાંચ વાગ્યાને સુમારે વરંડાની બહાર ભીતના ખૂણા પાસે લાકડાના પીપને અઢેલી જમણા હાથ કમર ઉપર મૂકી દક્ષિણાભિમુખે ઉભા હતા. કાંઈ બોલતા પણ હતા. મહારાજ આનંદમાં છે એ જોઈ ફોટોગ્રાફરે એકદમ કુંભેરા ઉભો કર્યો. મહારાજ તે જોતાંજ બોલ્યા, “હું ના કહેતો હતો છતાં તમોએ છેવટ આ પ્રસંગ આણ્યોજ.” કેડ પર હાથ રાખી, શરીર પર કંતાણુ લઈ પીપને અઢેલી ઇંટ ઉપર ઉભા હતા એટલામાં ફોટો લઈ લીધો.

સત્પુરૂષ મહાત્મા, અવતારિક પુરૂષો જગતના કલ્યાણ માટે જ્યાં પ્રકટ થાય છે તેમની પાસે આ લોક તથા પરલોકના કલ્યાણ માટે જે હજારો લોકો ભેગા થાય છે તે બધાના કલ્યાણ માટે તે હજારો જણાના સમુદાયમાં તેમની અંદર અંદરજ કોઈ પણ બાબતમાં મતભેદ પડી થોડા પ્રમાણમાં પણ વિરૂદ્ધ બાબુ ઉત્પન્ન થવાની જરૂર હોય છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માના વખતમાં કૌરવ પાંડવ હતા. પરમેશ્વરના બધા ભક્તોજ પરંતુ તે ભક્તોમાં

શ્રી દિપાસની મહારાજ (ખડ્ગપુર)

કેટલાક ઉલટી રીતે ચાલનારા અને કેટલાક સુલટી રીતે ચાલનારા હોવાની જરૂર છે એટલે અંદર અંદરનું એકમેકના દોષોનું હરણ થઈ બેઠે બાબુઓ, પક્ષો મુક્ત થઈ જાય છે. પરંતુ આ સત્પુરૂષના સાન્નિધ્યમાં થવાની જરૂર છે. કારણ એ બધો તે સત્પુરૂષનોજ ખેલ હોય છે. તેજ પ્રમાણે મહારાજના ખડ્ગપુર છોડી જતાં પહેલાં સુમારે મહિનો દોઢ મહિનો મહારાજને ત્યાં આવનારા સેંકડો હજારો લોકોમાં બ્રાહ્મણ લોકો પણ પુષ્કળ હતા અને બધા ખડ્ગપુરના હતાજ. પછી કાંઈ કારણસર બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણમાં મતભેદ પડી એકમેકની સલાહ મસલત (સંપ) થી ચાલતું હતું તે એકેકની સલાહ મસલતમાં કેટલીક બાબતમાં ફેર પડવા લાગ્યો તેથી દ્રેષ ઉત્પન્ન થઈ કેટલાક થોડા બ્રાહ્મણો ખીજા બધા લોકો સાથે શત્રુત્વ કરવા લાગ્યા (લોકોથી વિરૂદ્ધ ચાલવા લાગ્યા.) તેમાં જે સમજી હતા તેઓ ત વિરૂદ્ધ પડેલાને કહેતા કે, “આપણે બધા જણા મહારાજની સેવામાં હોવાથી આપણે અંદર અંદર વિરૂદ્ધ મત પ્રમાણે ચાલવું એ ઠીક નથી. વગેરે ખૂબ ડહાપણની વાતો તે લોકો કહેતા. પરંતુ જે કેટલાક થોડા વિરૂદ્ધ પડ્યા હતા તેમાં કોઈ ડાહ્યું કે સમજદાર ન હોવાથી અને બધા તોફાની તથા જહ્મી હોવાથી પોતાની હઠ ચલાવી, ડાહ્યા, સમજણવાળા લોકો હતા તેમને કાંઈ નજીવા કારણ માટે પણ તે વિના કારણ ત્રાસ આપવા લાગ્યા અને મહારાજની ભક્તિ તથા સેવામાં અડચણ નાંખવા લાગ્યા. તે લોકો ગમે તેટલાં વિદ્વો આણુતા, તથા ગમે તેટલો ત્રાસ આપતા હતા છતાં, મહારાજની ભક્તિમાં લાગેલા બ્રાહ્મણ વગેરે સેંકડો લોકો તે થોડા કુસંપ પ્રેમી વિરૂદ્ધ મતવાળા લોકોની પર્વા ન કરતાં તેઓ પોતે મહારાજની સેવા અને ભક્તિ વધારેને વધારેજ કરવા લાગ્યા. હંમેશ પેઠે ભંડારા, કુમારી પૂજન, છોકરીઓને ન્હવરાવવું વગેરે એ બધું ઠેઠ સુધી ચાલુજ હતું. તેમનાથી વિરૂદ્ધ પડેલા બ્રાહ્મણલોકોની સ્ત્રીઓ ભંગીઓની છોકરીઓને ન્હવરાવવા હંમેશ પ્રમાણે આવતીજ હતી. છતાં તે વિરૂદ્ધ પડેલા લોકો ખીજાને કહેતા, “મહારાજ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ

અદ્વૈત અવસ્થામાં પૂર્ણ થયા છે, તેમની વાત બરોબરજ છે. પણ આપણે પ્રાક્ષણ લોકોએ લંગીની ચાળીમાં લંગીઓની અડક આલડ તથા ત્યાં ખાવાપીવાનું કરવું એ બરોબર નથી. મહારાજ લંગીઓની ચાળીમાં બેસે તો લલે બેસે પણ આપણે પ્રાક્ષણ લોકોએ ત્યાં શું કામ જવું ? ” બીજા લોકો કહેવા લાગ્યા કે, “તમે કેટલાક લોકો વિરૂદ્ધ પડી અમોને દોષ દોષો, પરંતુ તમે પણ અત્યાર સુધી લંગીની ચાળીમાં અમારી સાથે ખાતા પીતાજ હતા અને તમારે ત્યાંની સ્ત્રીઓ લંગીની છોકરીઓને નહવરાવવા ઠેઠ હજી સુધી તો આવ્યાં કરે છે. અષાઢી પૂર્ણિમાના સંકારા વખતે પણ તમે લોકો ખાવાપીવામાં હતાજ છતાં, વિના કારણ અમને શા માટે દોષ દોષો ? મહારાજને તો તમે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ કહોછોજ અને મહારાજ ગમે ત્યાં હોય તોપણ તે યોગ્યજ છે એમ પણ કહોછો. તો તેમને માટે આપણે તો જવાનું; માટે તે ગમે ત્યાં હોય તો તે બદલ શંકા ઉઠાવવી એ ડીક નહીં, આજ સુધી મહારાજે બધાંને ઉપદેશ કર્યો તે એકેક શબ્દ વેદ વાક્ય જેવોજ છે. આપણા પવનીના હરિદાસબુઆ એ કે’વા વિદ્વાન અને કેટલા કર્મઠ ! તેમણે પણ કહી મૂક્યું કે મહારાજ એ પૂર્ણ જીવન્મુક્ત હોય તેમનું એકેક વાક્ય ઉપનિષદની પંક્તિનું છે, એમ છે તો મહારાજ પાસેથી આપણે પણ આ લોક તથા પરલોકમાં કલ્યાણ કરી લેવું જોઈએ તે છાડી અંદર વાદાવાદ શા માટે કરવી ? ”

વિરૂદ્ધ પક્ષના લોકો—મહારાજ પૂર્ણ છે, અમો કયાં ના કહીએ છીએ ? પરંતુ તમારો અમારો તેમના જેવો અધિકાર નથી. માટે આપણાથી લંગીની ચાળીમાં કેમ જવાય ?

બીજા લોકો—“આપણો અધિકાર એવો ન હોય તેથી શું થયું ? તે અધિકાર આવવા માટે તે ગમે ત્યાં હોય તોપણ તેમને પગે પડવા આપણે ત્યાં જવુંજ જોઈએ. મહારાજના ગુણ દોષ જોવાનો આપણને શો અધિકાર છે ? ” વગેરે કહી પુષ્કળ પ્રકારે રાવસાહેબ વિનાયકરાવ એકનાથરાવ મિસાળ વગેરે મહોટા મહોટા લોકોએ તે વિરૂદ્ધ લોકોને ખૂબ સમજાવ્યા.

પરંતુ તે તો પોતાનું કહેવું પકડી બેઠા તેથી તેઓ કાવે તે ઉપસ્થિત કરી લોકોને ત્રાસ આપતાજ હતા. પરંતુ બીજા લોકો તેમના ત્રાસની કાંઈ પર્વા કરતા નહોતા. તેમનું બધાનું તો જે આલતું તે આલતુંજ હતું. પછી પછી તે વિદ્વદ્ લોકોએ મહારાજ અહીં છે તેથી બધા તે લંગીની આળીમાં બંધ છે માટે મહારાજ બંધ એવી કાંઈ પણ યુક્તિ શોધી કહાડવાનો વિચાર કરી, મહારાજ એ કોઈ પામલ, ગાંડા છે, કાવે તેને પથ્થર મારે છે, ગાળ દઈ સીપુરોની આબરુ લે છે, પોતાની ગાંડામાં વિદ્યાના ટોપલા માથાંપર લે છે, કાવે ત્યાં ગટરમાં ગંધાત્મા કચરા કસ્તરમાં આબોટતા પડે છે, એઓ બ્રાહ્મણ હોવા છતાં લંગીઓનાં, મહારના ઘરમાં કાવે તેવાં કામો કરે છે, અને લંગીતા કચરા કસ્તરનાં કુંડાં પાસે બેસે છે. એવી રીતે તે પોતે ધર્મ છોડી ચાલે છે. એવા તે મહારાજ પાસે સેંકડો હજારો લોકો બંધ છે, તે પોતે ગાળ દઈ હાંકી મૂકે છે છતાં સેંકડો લોકો બંધ છે અને તે પણ બધા ધર્મબ્રાધ થાય છે. માટે આ વાતનો કાંઈ બંદોબસ્ત થવો જોઈએ એવાજ કાંઈક ભાવાર્થવાળી એક અરજી તે વિદ્વદ્ પક્ષવાળાઓએ સરકારમાં આપી. પછી એકનાથરાવ વગેરે લોકોએ પેલા વિરોધીઓએ (સામાવાળાઓએ) અરજી કર્યાની વગેરે હકીકત મહારાજને કહી.

મહારાજ—“તેમણે જે જે અરજીમાં લખ્યું છે તે કાંઈ ખોટું થોડુંજ છે? અરજીમાં લખ્યાનું જે તમો કહો છો તેવીજ તો મહારી સ્થિતિ છે. તેમાં એમણે ભૂલભરેલું શું લખ્યું છે? ત્યારે તમો લોકો શા માટે આવો છો? ના આવો, તમો મહારી પાસે આવી બ્રાધ થતા હો એમ જો તમારા મનમાં આવતું હોય તો તમારે ના આવવું અને હું પણ તમને ઘણા દિવસોથી એજ તો કહેતો આઓ છું કે હું લંગી બન્યો છું, મહારી પાસે કોઈએ ન આવવું. ન આવવા માટે ખૂબ મહારે ગાળો દઈ માર મારી તમો લોકોની અશ્વદા સમ આલે તમો લોકો આવો તહીં એ માટે પણ હું બ્રાધી રીતે લંગી પેકે ચાલતો હતો. ત્યારે તે સામાવાળાઓએ લખ્યું તે શું ખોટું છે?” બીજા લોકો બોલ્યા,

મહારાજ તમે કાવે તે કહો તોપણ તમે પૂર્ણ પરબ્રહ્મ હોઈ
આપનાપર અમારો જે પૂજ્યભાવ અંધારો છે તે નાશ
પામતો નથી.”

મહારાજ—“હીક ત્યારે, તેમને જે યોગ્ય લાગે તે તે
કરે અને તમને જે યોગ્ય હોય તે તમે કરો. તેમની વાટે
જવાનું તમારે શું કામ? તે સામાવાળા જે થયા છે તે સામા-
વાળાની જરૂરજ હોય છે. વિરૂદ્ધપક્ષને લીધે સુલટી બાળુ પક્ષી
બનતી જાય છે. જેમ જેમ તે વિરૂદ્ધપક્ષ કરતા જાય અને તમે
તેની બેપર્વાઈ કરતા જાવ તેમ તેમ તમે પાકા બનતા જાવ છો
અને તે પાકાપણું વિરૂદ્ધને લીધેજ થતું હોવાથી વિરૂદ્ધ પડનારા
લોકોનું પણ કલ્યાણજ છે તેથી મહારે તો બેઉ સરખાજ છે.
તમે લોકોની પરમેશ્વરજ કસોટી કરી જુએ છે, એમ સમજો.
પહેલો હુંજ વિરૂદ્ધ બની મહારે છંદે ના મ્હડો તેથી મ્હું તમને
કાવે તેવો ત્રાસ આપ્યો. પરંતુ મહારા ત્રાસની તમે પર્વા ના કરી.
મહારા તરફથી આજસુધી થનારા ત્રાસને લીધે તમે કસોટીમાં
પાર પડ્યા છો. હવે બીજા મારફતે તમારી અને તમારા દેવની
એટલે મહારી નિંદા કરાવી તમે કેટલા પાક્કા બન્યા છો તેની તે
પરમેશ્વર કસોટી કરી જુએ છે માટે તે વિરૂદ્ધ લોકો જે કરે તે
કરવા દો. તમે ફક્ત તેમની વિરૂદ્ધ ના ચાલો અને શાંત રહો
એટલે બસ.” એવીજ રીતનું કાંઈ મહારાજે એમને કહ્યું.

એક દિવસે મહારાજ તેમનું પોતાનું સંધ્યાકાળનું ખાવા-
પીવાનું આટોપી વરંડામાં તેમની બેસવાની જગ્યાપર બેઠા હોઈ
રાતે આઠ નવ વાગ્યાને સુમારે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે કેટલીક સાત
આઠ સ્ત્રીઓ બેઠી હતી. મહારાજ બધાને ઉપદેશની કેટલીક વાતો
કહેતા હતા અને વરંડા બહાર કેટલાક લંગી લોકો પણ વચ્ચે
વચ્ચે બેઠા હતા. તેમની સાથે મહારાજ વાતો કરતા હતા અને
સ્ત્રીઓ સાથે પણ બોલતા હતા તે પણ તે લંગી લોકો સાંભળતા
હતા. તે અષાઢવદના દિવસો હોવાથી આ વખતે બહાર અંધારું
હતું. આ વખતે તે વિરૂદ્ધપક્ષના ચાર પાંચ બ્રાહ્મણો, દરેક
હાથમાં ફાનસ લઈ મહારાજના દર્શનનું નિમિત્ત કરી કાંઈક

કપટ બુદ્ધિથી આવ્યા હતા. તે બધાના હાથમાં ક્ષાનસ હોવાથી લક્ષ્મીબાઈએ તે લોકોને ઓળખી મહારાજને કહ્યું, “આ સામા પક્ષના લોકો આવ્યા છે.” મહારાજને પણ તે વરંડાથી ઘણું દૂરથીજ આવ્યા હોય એમ દેખાતું હતું. તેમની કપટબુદ્ધિ જાણી જઈ મહારાજે લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓને તરતજ કહ્યું, “તમે કોઈ બોલતાં નહીં મૈન ધારણ કરી બધાં ગુપચુપ બેસો, હસતાં પણ નહીં. બંગડીઓનો પણ અવાજ ના કરતાં. તે આવે તો આવવા દો. હું ગમ્મત કરું છું.” એમ કહી બધાં ગુપચુપ રહ્યાં. મહારાજ પણ ગુપચુપ બેસી રહ્યા. એટલામાં તે લોકો પાસે વરંડા બહાર આવ્યા. બહાર ભંગી લોકો બેઠા હતા તે ભંગીઓને આવેલા લોકો વિરૂદ્ધપક્ષના છે કે કેમ તે કાંઈ ખબર નહોતી. તેઓએ ધાર્યું કે કોઈ દર્શને આવ્યા હશે, એટલામાં તે સામાવાળાઓએ ભંગીઓને પૂછ્યું, “મહારાજ ક્યાં છે?”

ભંગી—“વરંડામાં અંદર બેઠા છે. જાવ દર્શન લઈ લો.”

એ સાંભળી તે લોકો હાથમાં ક્ષાનસ લઈ બધા વરંડામાં ઘુસ્યા અને બધો વરંડો જોવા લાગ્યા તોએ પણ મહારાજ ક્યાંઈ દેખાયા નહીં, ફરી વરંડા નીચે જઈ ભંગીઓને ફરી પૂછ્યું, “મહારાજ તો ત્યાં નથી. ત્યારે તમે મહારાજ બેઠા છે એમ કેમ કહો છો?”

ભંગી—“મહારાજ તો વરંડામાં બેઠા છે. અમે તો એમને જોઈ રહ્યા છીએ. હમણાં તો અમારી સાથે વાતચીત કરતા બેઠા છે ત્યારે તમે ના શેના કહો છો? જાવ અંદર જુઓ.”

ફરી તે બધાએ બધા જણા હાથમાં ક્ષાનસ લઈ વરંડામાં આવી તે પાંચ છ ક્ષાનસના પ્રકાશ વડે આખો વરંડો શોધી વળ્યા તોપણ મહારાજ તથા લક્ષ્મીબાઈ વગેરે કોઈ તેમને દેખાતાંજ નહોતાં, પછી તે લોકો અંદર અંદર કહેવા લાગ્યા કે, “આ ભંગી લોકો આપણી મહારાજ અહીં નથી છતાં ખોટું કહી, મશ્કરી કરે છે. તેથી ફરી વરંડાની બહાર બધા જઈ તે ભંગી લોકોને કહેવા લાગ્યા, “અરે! અમારી મશ્કરી કેમ કરી? મહારાજ ક્યાં છે એ સાચું કહો.

“તે લંગીઓમાં એક છાતીવાળો હતો તે કહેવા લાગ્યો. “બાબુ-સાહેબ, અમારી તો લંગીની જાત. તમો બાબુ લોકોની અમે મજૂરી કરીએ કે?”

વિરૂદ્ધપક્ષવાળાઓ—“અરે મજૂરી નહીં તો શું છે? અમે બધા જણાએ વરંડામાં જોયું તો નથી દેખાતા.”

લંગી—“તમને નહીં દેખાય તો તેને અમે શું કરીએ? તમારું દીલ કાંઈ કપટી હશે તેથી તમો નથી દેખતા. અમને તો એમજ દેખાય છે કે તમો બાબુલોકો મહારાજના દર્શન માટે નહીં આવ્યા હો, તમારી કાંઈ ભક્તિ સાચી દેખાતી નથી, મહારાજ તમને કેમ દેખાતા નથી? અમને પણ એ મ્હોટો અવંગો લાગે છે. અમને તો સ્પષ્ટ સાફ દેખાય છે કે મહારાજ બેઠા છે અને તમારા આવતાં પહેલાં સારી સારી વાતો અમારી સાથે કરતા હતા. જાવ. અંદર જુઓ આપનું દીલ સાફ કરીને જાવ.”

ફરી બધાએ ફાનસ લઈ મહારાજને ચારે તરફ જોયા પણ મહારાજ ક્યાંઈ દેખાતા નહોતા. એમ ચાર પાંચ વખત તેમણે ફાનસ લઈ આખા વરંડામાં જોયું; પરંતુ મહારાજ કાંઈ દેખાયા નહીં; છેવટે લંગી લોકો જુકા છે એમ અંગ્રેજીમાં બોલી બધા ગયા. ખૂબ દૂર ગયા પછી તે સ્ત્રીઓમાં હાસ્ય ઉભરાયું અને લંગી લોકો પણ હસ્યા. તેમને પણ મ્હોટું આશ્ચર્ય લાગ્યું કે મહારાજે કે’વો અદ્ભૂત ચમત્કાર કર્યો. એકલા મહારાજજ દેખાયા નહીં એટલુંજ નહીં પણ સ્ત્રીઓ વગેરે કોઈજ દેખાયું નહીં એજ મ્હોટી આશ્ચર્યની વાત લાગી હસવા લાગ્યા. તે લોકો વરંડા પાસે આવ્યા નહોતા તે વખતેજ મહારાજે કહી રાખ્યું હતું કે તમો કોઈ બોલવાનો વગેરે સવાજ ના કરતાં. હું એ લોકોની ગમ્મત કરું છું. તે પ્રમાણે મહારાજે તે વખતે અચ્ચટિત ગમ્મત કરી દેખાડી.

એક દિવસે ખાસનીસે ભંડારો કર્યો, તેને આગળજે દિવસે લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસ મહારાજને પૂછવા આવ્યાં, “આવતીકાલે અમારો ભંડારો છે તો આવતી કાલે પકવાણ શું કરું?”

મહારાજ—“આપણે ગરીબ માણસ, આપણે શા માટે લંડારા ખંડારાની લાંબગડમાં પડવું? આજ સુધી તમે એજ મહને ખવરાવેછો એજ શું થાડું થયું? એ લંડારા કરતાં પણ પુષ્કળ થયું.” એમ મહારાજે કહ્યું છતાં લક્ષ્મીબાઈએ કહ્યું કે લંડારા કરવાનો અમારો નિશ્ચય થયો છે. તે કાલે કરવાનો છે. પરંતુ પકવાન્ન શું કરવું તેટલું તમે કહો. લાડુ કરે કે શિરો કરે કે કેશરી લાત?” જે તમે કહો તે કરીશ.

મહારાજ—“હું તો કહું છું કે તમે આ લાંબગડમાં ના પડો. પણ હવે છેજ તમારા મનમાં તો ફાવે તે પકવાન્ન કરો.

લક્ષ્મીબાઈ—“તમે મેં વાટે બોલ્યો તે પકવાન્ન કરીશ.”

મહારાજ—“મહારા મેંમાંથીજ શા માટે કહડાવો છો? તમને ફાવે તે કરો.”

લક્ષ્મીબાઈએ હઠજ પકડી.

મહારાજ—“મહારા મેંમાંથી શું નીકળે. અને શું નહીં! તમેએ જે પકવાન્નોનાં નામે કહ્યાં તેથી જુદુંજ કહેવાની મહને બુદ્ધિ થાય તો?”

લક્ષ્મીબાઈ—“જુદું કહો.”

મહારાજ—“જે તમારાથી થશે તેજ કહીશ. પણ મહારા કહ્યાં પછી તેમાં ફેરફાર ન થવો જોઈએ. નહીં તો પૂછવામાં શી શોભા?”

લક્ષ્મીબાઈ—ના, ના, તમે કહેશો તેજ કરીશ.

મહારાજ—“ઠીક છે તો આવતી કાલે આમ કરો. થોડા બાજરીના અને થોડા જુવારના રોટલા અને અંબાડાંની લાજીનું શાક. આ બે જણુસો શિવાય ત્રીજી કોઈપણ ચીજ નહીં જોઈએ.”

લક્ષ્મીબાઈ હસીને—“આ શું મહારાજ. મેં પકવાન્નની કેટલીક કેટલીક તૈયારી કરી રાખી છે.

મહારાજ—“અરે, તૈયારી કરી રાખી હોય તો તે શું ફોગટ બાય છે?” ઘરમાં શું, પ્રસંગે પ્રસંગે ધી જોઈએજ છે. ખાંડની પણ જરૂર પડેજ છે રવાનો પણ ઉપયોગ હોયજ છે. ઘરમાં ને ઘરમાં પ્રસંગે પ્રસંગે તેનો ઉપયોગ થઈ જશે.”

લક્ષ્મીબાઈ—“ત્યારે શું તમારા મનમાં અંબાહાંની લાજનું શાક અને રોટલાજ કરવાનું છે ?”

મહારાજ—“હા શાક રોટલાજ પરમેશ્વરને ખરી રીતે તો ગમે છે. હું કાંઈ ગમ્મતમાં (હસતો હસતો) કહેતો નથી.

લક્ષ્મીબાઈ—“ત્યારે હું જાઉં છું અને લોટની વ્યવસ્થા કરું છું. બે ત્રણ ગુણ જેટલા લોટની જરૂર પડશે તે ઘંટીમાંથી દળાવી લાવવાની તજવીજ કરું છું અને બધી સ્ત્રીઓને આવતી કાલે રોટલા કરવા બોલાવું છું.”

મહારાજ—“જાવ ત્યારે અને કરો કાલે રોટલા લાજની તૈયારી.” લક્ષ્મીબાઈ ગયાં અને તે પ્રમાણે તેમના પતિને કહી તૈયારી કરવા માંડી. દાસોપંત ખાસનીસે પણ કહ્યું, “મહારાજને જેમાં સંતોષ અને તેમની જેવી આજ્ઞા તેજ પ્રમાણે કરવું એ ડીક. “તે પ્રમાણે બીજે દિવસે રોટલા કરવા સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ. અને પ્રત્યેક પોતપોતાના જુદા ચૂલા તથા જુદી જુદી તાવી પર મૂકી રોટલા કરવા મંજ્યાં. ઘણી ખરી સ્ત્રીઓને રોટલા કરતાં આવડતા નહોતા. બે ચાર કોઈ દેશસ્થના ઘરની સ્ત્રીઓ હતી તે ફક્ત રોટલા કરતી હતી અને તેમને આવડતા હતા. બાકીની કોકણસ્થની સ્ત્રીઓને આવડતા નહોતા તેથી મહારાજ તેમની ઠઠા કરવા લાગ્યા. “અરે, સ્ત્રીના જન્મમાં મુખ્ય તો રોટલા કરતાં આવડવા જોઈએ, અને તે રોટલા વરને ખવરાવતાં આવડવા જોઈએ. એ આવડે તો ખરો સ્ત્રીનો જન્મ. એજ રોટલા તમને કરતાં આવડતા નથી તો જે રોટલા (લાકરી) થી વરને અજરામર કરી પોતાનું સૌભાગ્ય કાયમ-અખંડ કરી લેવાનું હોય છે તે લાકરી (રોટલા) તમને ક્યાંથી આવડે? તમે ઘણાં ખરાં તો તમારા વરોનાં લાડકાં, લાડે લાડે જીવતાં હશે. તેમના આગળ તમે ભાતનું ટોચકું, તુવેરની મોળી દાળ, અને ચોપડાંના ટુકડા એ તમને આવડતું હશે અને એ મૂકતાં હશે; અને ગળ્યાંમાં શિરો, બહુ થાય તો લાડુ આવડતા હશે. એ શિવાય તમને શું આવડે? કેશરી ભાત કે જલેબી થોડીજ કરો,

ચાલો ઠીક, હાલ નથી આવડતો તો આખો દહાડો કર્યા કરો એટલે આવડશે. પહેલા પહેલાં બે ચાર રોટલા બગડશે પણ પછી સારા થશે. “પછી મહારાજ પોતે પણ પાસે બેસી રોટલા કરી દેખાડવા લાગ્યા. મહારાજે કેટલાક જીવારના અને કેટલાક બાજરીના એમ બેઉ જાતના રોટલા હાથ ઉપર તથા થાબડીને કરી દેખાડ્યા. પછી જેમને આવડતા નહોતા તેમને પણ રોટલા આવડવા લાગ્યા અને બધાંએ મળી જેટલા જોયતા હતા તે ચાર પાંચ વાગ્યા સુધીમાં તૈયાર કર્યા તથા અંબાડાની લાજીનું શાક પણ ખૂબ તૈયાર કર્યું. હંમેશ પેઠે મહારાજે સંધ્યાકાળે બપોળે ત્રણ ત્રણ રોટલા એકેકને વહેંચી આપ્યા.

બડગપુરમાં ચંદુબાબા નામના મ્હોટા (અવલીયા) એલીયા હતા તે કોઈ સાથે બોલતા નહોતા અને હંમેશ ઉઘાડા રહેતા. ફક્ત એક ન્હાની અમસ્તી લંગોટી રાખતા અને તે પણ કોઈ વખત પહેરતા, નહીં તો ફેંકી દેતા. તે ગામ બહાર ફર ગમે ત્યાં પડી રહેતા અને કોઈ કોઈ વખત ગામમાં ફર્યા કરતા. ગામમાં ક્યાંઈ ફરતાં ફરતાં લંગોટી કહાડી ખાંધ ઉપર મૂકી દેતા અને થોડો વખત ત્યાંજ થોભી આમ તેમ પ્રદક્ષિણા કર્યા પ્રમાણે ફરી પછી આગળ ચાલવા માંડતા. એક દિવસ રસ્તા ઉપર તેઓ અને મહારાજ મળ્યા. મહારાજને જોતાંજ તે ઉભા રહ્યા. મહારાજ તરફ જોતાં જોતાં તેમણે પોતાની લંગોટી છોડી ખાંધ (ખલાપર) નાંખી મહારાજ તરફ લાંબો વખત નીહાળી જોતા ઉભા. મહારાજ પણ તે હતા ત્યાં સુધી તેમના તરફ જોતા ઉભા રહ્યા. પછી તે ચાલ્યા ગયા એટલે મહારાજ પણ ફાવે તે એક બાજુએ ગયા. પછી સંધ્યાકાળની વખતે મહારાજ હંમેશ પ્રમાણે કચરાના કુંડાં આગળ બેઠા હોઈ બધા દર્શને આવ્યા ત્યારે મહારાજ બોલ્યા, “તમારા ગામમાં એક મ્હોટા અવલીયા છે, તમે જેમને ચંદુબાબા કહો છો તે. તેમની યોગ્યતા બહુ મ્હોટી છે, તેમના આગળ હું તદ્દન તુચ્છ છું. ક્યાં સૂર્યનારાયણ અને ક્યાં આગીઆનો પ્રકાશ? તે આગીઆ જેવી મ્હારી દશા. મ્હારામાં કંઈ અર્થ નથી. તમારા એવા ચંદુબાબાને ખૂબ દિવસોથી છોડી, (મી કસાંત કાય

આણિ ફાટવયાંત પાપ) હું કંઈ પણ ગણતરીમાં નહીં એવો છું છતાં તમને મહારી પાસે આવવામાં શું બધારે દ્વંદ્વ છે તે તમે જાણો. મહેને તો તે મળ્યા હતા તો હું પણ તેમને પ્રગે પડ્યો. તેમાંથી કોઈ બોલ્યું, મહારાજ, તેમની પાસે કોઈ કોઈ જાય છે પરંતુ અમે એક વાર જયા ત્યારે તેમણે તેમની મેયેજ આપના દર્શન હંમેશ લેવાનું કહ્યું.”

મહારાજ—“તે તમારા ગામના એક સિદ્ધ અવલિયા છે. તેમની પાસે પણ કોઈ કોઈ વખત જતા જવ.”

મહારાજ કોઈ કોઈ વખત કેટલાંક ન્હાનાં છોકરાં અને મહોટાં છોકરાં સાથે તથા લંગીઓનાં છોકરાં સાથે પણ ગેલ્લી દંડા બોલ, લખોટી વગેરેની રમતો હંમેશ રમતા. મહારાજ રમવા આવે છે એ વાતની તે છોકરાંઓને ખબર પડી એટલે તે છોકરાં આવી મહારાજને બોલાવી જતાં. મહારાજ આગળ કોઈ ફક્ત નાળીએર વગેરે મૂકે એટલે મહારાજ તે લઈ તે છોકરાંમાં જમ તેમની અને છોકરાંની રમત પૂરી થાય એટલે નાળીએર ફેડી છોકરાંઓને વહેંચી આપતા.

એવી રીતે અનેક પ્રકારની અધઠિત લીલા તથા ચમત્કારો દેખાડતાં દેખાડતાં સેંકડો લોકોના ઉદ્ધાર માટે દુઃખ ભોગવતાં ભોગવતાં તથા અજ્ઞાન લોકોને સદુપદેશ દેતાં દેતાં તથા પાપી જનોના પાપ હરણ કરતાં કરતાં અષાડ મહિનો પૂરો થઈ શ્રાવણ મહિનો શરૂ થયો. મહારાજનો આગળ શો વિચાર છે તે તે કોઈને જાણવા દેતા નહીં. મહારાજ કાયમ ખડગપુરમાં રહે અને તે પ્રમાણે મહારાજને લાયક હોય તેવી કાયમની વ્યવસ્થા કરી આપવા માટે જ્યાં મહારાજને કહેવા લાગ્યાં. પરંતુ મહારાજ જવાબ આપતા કે, “ઈશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે જે કંઈ હશે તે અશે. તેના બેલ તે જાણે,” આટલુંજ કહેતા, પરંતુ ખોતે ક્યારે ખડગપુર છોડી જવાના છે અથવા, છોડી જવાના નથી એનો સ્પષ્ટ ઉત્તર મહારાજે કદી કર્યોજ નહીં.

હંમેશ પ્રમાણે ગુરુવારે એકરીઓને સ્નાન કરાવી ખવરાવી કુમારી પૂજન કરવાનું તથા ભંડારાકરવાનું આજુબ હાતું એટલામાં

અપાડ વદ અમસના સુમારમાં રવીવારની છુટી જોઈ વ્યંકટેશ નારાયણ વૈદ્ય એટલે બાબુરાવ, ગાર્ડમામાના ભાણેજ અને તેમનાં સ્ત્રી અન્નપૂર્ણાબાઈ બેઉએ લંડારો કરવાનો વિચાર ઠેરવી આગળને દિવસે મહારાજને લંડારા માટે આજ્ઞા કરવા વિનંતી કરી. મહારાજે કહ્યું, “આવતીકાલેજ શા માટે? આગળ જોઈશું ગમે ત્યારે.”

બાબુરાવ અને અન્નપૂર્ણા—“આવતી કાલે રવીવારની રજા છે. આવતીકાલેજ કરવા માટે હુકમ થાય તો ઠીક.”

મહારાજ—“જુઓ ભાઈ તમને બહુ ત્રાસ પડશે. શા માટે આ લાંજગડમાં પડો છો? પછી આગળ ઉપર જોઈશું ગમે ત્યારે.”

અન્નપૂર્ણા—“પરંતુ આવતીકાલેજ અમારો લંડારો થાય એવી અમારી ઈચ્છા છે. અમે બધી તૈયારી કરી મૂકી છે તે કોગટ જશે માટે અમને આવતી કાલ માટેજ આજ્ઞા કરો.”

મહારાજ—“જુઓ ભાઈ, તમને જેમ અનુકુળ આવે તેમ તમને ત્રાસ પડશે તેથી કહું છું.”

અન્નપૂર્ણા અને બાબુરાવ—“પણ અમે તો અમારે તમારા ચરણે પડીએ છીએ. બધું સાંભળી લેનાર તમે છો.” એમ બોલ્યાં એટલે મહારાજે તેમને જવાની આજ્ઞા આપી તેથી તે ગયાં અને બીજા દિવસ માટેની તૈયારી કરવા લાગ્યાં. બીજે દિવસે પરાઢથી સૂર્યોદય થતાં મહેલોંથીજ ખૂબ વરસાદ શરૂ થયો. “વરસાદ કાંઈ બેસી રહે છે કે? ઉઘડી જશે, એમ ધારી અન્નપૂર્ણાએ તે ઉઘડી જવાની વાટ ન જોતાં પાણી ભરવાનું કામ, તથા લાકડાં વગેરે રસોઈનો સામાન લાવવાનું કામ તેના પતિની મદદ લઈ કરવા માંડ્યું. તે વખતે મહારાજ વરસામાં શૌચક્રિયા માટે બેઠા હતા. અન્નપૂર્ણાને કાંઈ લઈ આવેલી જોઈ મહારાજ પડદાની પાછળથી—“અન્નપૂર્ણા, ત્યારે તમારો આગનો વિચાર કર્યોજ કે?”

અન્નપૂર્ણા—“હા, હાહ સામાન આવી રહ્યાં છે.”

મહારાજ—“વરસાદ તો ખૂબ આવી રહ્યો છે અને

તહારે ઘર પણ દૂર છે. ત્યારે આ ત્રાસમાં તમારો કેમ મેળ ખાશે ? ”

બાબુરાવ—“આ ત્રાસ થશે એ તો આપે કાલે અમને જણાવ્યું હતું. છતાં અમારો નિશ્ચયજ એટલે અમે આજે કરવા માંડ્યું, વરસાદ બંધ રહી જશે. તે બેસી થોડાજ રહે છે ? ”

મહારાજ—“કો'ને ખબર બેસી રહે છે કે જાય છે એમ મહારાજે કહ્યું તેથી બાબુરાવ કાંઈ સામાન લાવવા ગયા અને અન્નપૂર્ણા વરંડામાં વરસાદ ઉઘડવાની વાટ જોતી બેસી રહી. નવ-દસ વાગવા આવ્યા પણ વરસાદ બંધ પડી ઉઘાડ કાંઈ નીકળે નહીં. વરસાદ જોરમાં હોવાથી ચૂલામાં દેવતા નાખી તે સળગાવવાનું પણ બને એમ નહોતું. છેવટે આજે ભંડારાનું કામ થશે કે નહીં એ બાબતની અન્નપૂર્ણાબાઈને ચિંતા થવા લાગી. અન્નપૂર્ણાએ મહારાજને કહ્યું, તમારા મનમાં શું છે ? અમારો ભંડારો આજે ન થાય એમ કે ?

મહારાજ—“આવતી કાલે તમને ત્રાસ થશે એ મહું કાલેજ કહ્યું. ”

અન્નપૂર્ણા—“ગમે તેમ કરો. હવે આ વરસાદ બંધ કરો. ”

મહારાજ—“ઠીક ત્યારે હું હવે તને યુક્તિ કહું છું તે કર. તું આજે પકવાન શું કરવાની છે ?

અન્નપૂર્ણા—“રવાના લાડુ. ”

મહારાજ—“ઠીક ત્યારે તું ગમે તેમ કરી ચૂલો સળગાવ અને પહેલાં દાળ વગેરે બીજાં કાંઈ ન રાંધતાં (ચેડવતાં) પ્રથમ કઢાઈ મૂકી લાડુ કર. પેલા ઘીમાં રવો શેક. ’

અન્નપૂર્ણા—“અરે, પણ ચારે બાજુએ પાણીજ છે. ચૂલો કેવી રીતે સળગાવું ? વરસાદ ઉઘડ્યાં શિવાય કાંઈ સૂઝતું નથી, અને તમો તો આ વરસાદમાં રવો શેકવાનું કહો છો. ”

મહારાજ—“અરે હા, પણ જો ત્યારે વરસાદ જલદી બંધ કરી ઉઘાડ પાડવો હોય તો તેની યુક્તિ કહે કે તેનો ઉપાય કહે તે આજ છે કે તું ચૂલા પાસેનું પાણી વગેરે કહાડી નાંખી દેવતા

સળગાવી, લ્હોયું મૂકી ધી નાંખી, રવો શેકવા લાગે કે વરસાદ બંધ થયોજ સમજ.” તે પ્રમાણે અન્નપૂર્ણાબાઈ ગમે તેમ કરી ચૂલામાંનું પાણી કઢાડી નાંખી, દેવતા સળગાવી, ચૂલા પર કઢઈ (લ્હોયું) મૂકી, તેમાં ધી નાંખી રવો શેકવા લાગી. પહેલો ઘાણુ શેકાઈ રહ્યો ન રહ્યો એટલામાં એકદમ વરસાદ બંધ થયો. એક દસ મિનીટમાંજ એક ઝીણું ટીપું પણ પડતું બંધ થયું અને તરતજ એક પંદર વીસ મિનીટમાં વાદળ વેરાઈ જઈ તડકો પણ નીકળ્યો. જ્યાં ત્યાં એકદમ કામ શરૂ થઈ ગયું. અન્નપૂર્ણા વગેરે બધાંને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. “મહારાજે, રવો શેકતાની સાથેજ, વરસાદ બંધ થશે” એમ કહ્યું, તે એકદમ અનુભવમાં આવ્યાથી બધાંને આનંદ થયો. બધાં મહારાજને કહેવા લાગ્યાં “બધું તમારા હાથમાં છે. આ બધો તમારોજ ખેલ. તમો ફોગટ અમારી પરીક્ષા લો છો.” મહારાજ—“અરે અન્નપૂર્ણા એમાં મહારા હાથમાં કાંઈ નથી. જેવી જેની લક્ષિત હોય તેને તે પ્રમાણે દેવ ઉપયોગી થઈ પડે છે. ત્હારી લક્ષિત અને નિશ્ચય જોઈ દેવે વરસાદ બંધ કર્યો.” પછી ગાર્ડમામા, લક્ષ્મીબાઈ, બાબુરાવ વગેરે લોકોએ જોરમાં રસોઈનું કામ ચલાવ્યું. તેજ વખતે વરસાદ ઉઘડ્યા પછી એક યુરોપીઅન સાહેબ અને બીજા કેટલાક લોકો દસ અગીઆર વાગ્યાને સુમારે મહારાજને જોવા માટે ત્યાં આવ્યા. મહારાજ પાસેના વરંડાની બાજુમાં નાળું હતું તેમાં પગ મૂકી બેસી રહ્યા હતા. તે સાહેબ અને તે લોકો મહારાજ પાસે ન આવતાં અને કાંઈપણ ન બોલતાં દૂરથી મહારાજની સામેની ગલીમાં અહીંથી ત્યાં અને ત્યાંથી અહીં એમ કરી, મહારાજ તરફ જોતા જોતા, પાંચ દસ મિનીટ ત્યાં રહી, કાંઈપણ બોલ્યાં શિવાય તે સાહેબ ચાલતા થયા. પછી ચાર વાગ્યા સુધીમાં રસોઈનું ઘણું ખરું કામ પૂરું થઈ ગયુંજ હતું. લાડુથી ભરેલી મ્હોટી મ્હોટી ટોપલીઓ વરંડા બહાર મૂકી હતી. શાકના મ્હોટા હાંડા પણ વરંડા બહાર મૂક્યા હતા. તે વખતે મહારાજ કચરાના કુંડા ખસે પડી રહ્યા હતા. મહારાજના દર્શન માટે એકનાથરાવ મિસાળ રાવસાહેબ વગેરે બધા લોકો, પોલીસ ડીપાર્ટમેન્ટના મુખ્ય

અધિકારી યુરોપિયન સાહેબ ઘોડાઉપર બેસી, બીજા બે ત્રણ યુરોપિયન સાહેબો, તથા બીજા કેટલાક લોકો તે લંગીની ચાળીમાં આવ્યા. બધી ગલીઓમાંથી ફરતા ફરતા પૂર્વ બાજુએથી મહારાજની ગલીમાં ઘોડાઉપર બેસીનેજ આવતા હતા. આવતાં આવતાં તે વરંડા બહાર લાડુ વગેરે ખુબ્બજ ખાવાની ચીજો રાંધી તૈયાર મૂકી હતી તે જોતા જોતા તે સાહેબે, મહારાજ કુંડાં પાસે કચરામાં પડ્યા હતા ત્યાં આવી ઘોડા ઉપરજ બેઠા બેઠા ત્યાં ઘોડો ઉભો કર્યો. તેમને જોતાંજ મહારાજ પડ્યા હતા તે ઉઠી કુંડાંને અઢેલી ઉભા રહ્યા. તે વખતે ખડ્ગપુરના બધી જાતના હજારો લોકો ચારે બાજુએથી એટલા તો ભેગા થયા કે મહારાજે કહ્યું હતું તે પ્રમાણે એકદમ જાણે માણસોનો પૂળ વરસાદ વરસ્યો હોય એમ લાગ્યું. જ્યાં ત્યાં માણસોજ માણસો. લોકોને એમ લાગવા માંડ્યું કે હવે ફલાણા ઉપરીસાહેબ મહારાજ પાસે ગયા છે; હવે શું થાય છે તે જોઈએ. તેમાં સામાવાળીઆઓ પણ હતાજ, એટલામાં તે સાહેબોએ મહારાજને પૂછ્યું કે, “આપ ક્યાંથી આવ્યા?”

મહારાજ—“નાગપુરથી.” એ ઉપરાંત સાહેબે મહારાજને કાંઈ પૂછ્યું નહીં. પણ એકનાથરાવને અંગ્રેજીમાં કહેવા લાગ્યા, “આંવા મહાત્મા લોકોની શક્તિ બહુ મોટી હોય છે. તેમના આગળ કોઈનું કાંઈ ચાલતું નથી. હું તેમના તરફ કાંઈ ખરાબ બુદ્ધિથી આવ્યો નથી. મહારા કાનપર આવ્યું હતું કે આ ઠેકાણે કોઈ મહાત્મા આવ્યા હોઈ સેંકડો લોકો દર્શને આવે છે. પણ તે લોકોમાં અંદર અંદર કાંઈ ટટો દહડાઈ છે, એમ ખબર પડ્યાથી કાંઈ ધાંધલ તથા મારામાર થાય નહીં તેના ગંદોબસ્ત માટે હું આવ્યો છું. મહારાજની વાટે જવાનો મારો અધિકાર નથી.” તે કચરામાં કુંડાને અઢેલી મહારાજની ઉભેલી મૂર્તિ જોઈનેજ સાહેબ લોકો દિગ્મૂઢ બની ગયા. પછી તેમનામાં વિલક્ષણ શક્તિ હોવી જોઈએ એવી તે સાહેબની ખાત્રી થઈ ગઈ અને મહારાજ આગળ તેમની વધારે પૂછપરછ કરવાની તે સાહેબની હિમ્મત થઈ નહીં. ઉપરાંત એકનાથરાવ મિસાળે

એમને અંગ્રેજીમાં, મહારાજને લીધે મહારાજના આત્મા પછી સંકડો ગોર ગરીબોને, લંગી, મહાર વગેરે લોકોને હંમેશ ખૂબજ અન્ન મળવા લાગ્યું. લાડુ વગેરે સંધેલો ખોરાક બહાર મૂકેલો સાહેબે પ્રત્યક્ષ જોયોજ હતો અને મહારાજ પોતે પોતાની મેળે કોઈને પણ ત્રાસ આપવા માટે ગામમાં વગેરે જતા ન હોઈ કાવે તેનાં મહેનતનાં કામો કરે છે વગેરે વગેરે, જે ખરી હકીકત હતી તે એકનાથરાવે કહ્યાંથી સાહેબ ખુશ થયા, પેલા વિરૂદ્ધ પક્ષવાળાઓએ પણ એની વિરૂદ્ધ રીતનું સાહેબને અંગ્રેજીમાં કહ્યું. તેમનું સાંભળી તેમને સાહેબે અંગ્રેજીમાં કહ્યું પ્રત્યક્ષ જોયાં પછી તમારું કહેવું મ્હને પસંદ નથી. તમો મૂર્ખ જુઠ્ઠા છો. એમ તે સામાવાળાઓને તિરસ્કાર પૂર્વક કહી તેમણે પોતાનો ઘોડો ફેરવ્યો. થોડાં દસ વીસ પગલાં ગયાં પછી પાછા ફરી જુએ છે તો સાહેબની સાથે એક કુત્રો હતો તે તેમને કાંધ દેખાયો નહીં. તે સાહેબ તે કુત્રાને આમ તેમ શોધવા લાગ્યા પણ તે કુત્રો ક્યાંઈ જાયો નહીં. તે સાહેબ ઘોડા પર બેસી આખી લંગીની ચાળીમાં અને બધા લોકોના મેળામાં ચારે બાજુએ તે કુત્રાને શોધતા અને “ હમારા કુત્તા હમારા કુત્તા ” કહેતા કહેતા ફરતાજ હતા. મહારાજ કુંડાં પાસેજ ઉભા હતા. હવે કુત્રો ક્યાંઈ મળતો નથી એ જોઈ મહારાજને પૂછવા તે સાહેબ પાછા આવ્યા અને તેમણે મહારાજને પૂછ્યું, “ મહારો કુત્રો ક્યાં ગયો ? ”

મહારાજ—“ એ આપને ઘેરજ ચાલ્યો ગયો. ” એમ કહ્યું એટલે સાહેબે ઘેર જવા માંડ્યું. અત્યાર સુધી તે સાહેબનો કુત્રો મહારાજના પગ પાસેજ બેઠો હતો. પરંતુ સાહેબને કે બીજા કોઈને પણ દેખાયો નહીં. રાતને વખતે પેલા સામાવાળાઓ મહારાજના વરંડામાં મહારાજને જોવા (શોધતા) આવ્યા હતા તેમના બધાના હાથમાં મોટા લાઈટવાળાં ફાનસ હોઈ ખૂબ લાંબા વખત સુધી શોધ્યાં કરતા હતા છતાં મહારાજ તથા બીજાં બેઠેલાં બેસાં કોઈજ તેમને દેખાયાં નહીં. તેજ પ્રમાણે તે

કુત્રો મહારાજ પાસે બેઠો હોઈ, સાહેબને જાણ્યા બીજા કોઈને દેખાયો નહીં. સાહેબ ચાલ્યા ગયા પછી મહારાજે તે કુત્રાને થાપડી કહ્યું, “જા તારા માલિક ચાલ્યા ગયા, એના પહેલાં તું તારે ઘેર ચાલ્યો જા” એમ મહારાજે કહ્યું એટલે એકઠમ તે કુત્રાને જતાં બધાં લોકોએ જોયો અને બધાંને આશ્ચર્ય થયું. તે કુત્રો સાહેબ ઘેર ગયા નહીં તે પહેલાં તો ઘેર જઈ પહોંચ્યો. આ બધા ચમત્કારની ત્યાં લેગા થયેલા લોકોને ખબર પડી એટલે તેઓ મહારાજની અઘટિત લીલાનાં સાશ્વર્ય વખાણ કરવા લાગ્યા. આ વાતની તે સાહેબને પણ ખબર પડી એટલે મહારાજની તે સાહેબ પણ ભક્તિ કરવા લાગ્યા અને પછી થોડાજ વખતમાં સંભવ નહોતો છતાંએ તે સાહેબનો પગાર પણ વધ્યો તેથી સાહેબ પણ એમની ખૂબ ભક્તિ કરવા લાગ્યા. તે ગયા પછી તે દિવસે હંમેશ પ્રમાણે બધા ભંગી લોકોને ઝેરગરીબોને અન્ન વહેંચી આપતાં અન્નપૂર્ણા તરફ જઈ કહ્યું, “આજે અન્નપૂર્ણાના ભંડારાના અન્નનો પ્રસાદ સાહેબ લોકો તેમજ બીજા બધી જાતોને પહોંચ્યો એમ સમજો. સહુવારે ખૂબ વરસાદ પડ્યો તેથી બધી જમીન ધોવાઈ ગઈ અને સંધ્યાકાળે આ જગ્યામાં માણસોનો વરસાદ પડી, તે બધાં માણસો આ જગ્યામાં આવ્યાં તેથી તેમનાં બધાંનાં પાપો ધોવાઈ ગઈ તે પાવન થઈ ગયાં છે. હવે પછી અહીંનું કાંઈ કર્તવ્ય રહ્યું હોય એમ દેખાતું નથી તેથી ઇશ્વરી સંકેત પ્રમાણે મહારો અને બહુગપુરનો કેટલો સંબંધ હવે પછી છે તે કાણ જાણે ?

આ સાંભળી બધા સમજી ગયા કે મહારાજનો હવે જલદીજ વિયોગ થવાનો સંભવ છે અને તેથી બધાંના મનમાં મોટો ધ્રાસ્કો પડ્યો. કારણ સેંકડો દિવસોથી સેંકડો સ્ત્રી પુરુષોની મહારાજ સાથે માયા થઈ ગઈ હતી. એક ક્ષણ પણ મહારાજનાં સ્મરણ શિવાય કોઈની પણ જતી હોય એમ નહોતું બનતું. ક્ષણે ક્ષણે મહારાજનોજ બધાંને એક સરખો ધ્યાસ લાગેલો હતો. તેમાંએ સ્ત્રી વર્ગને તો બહુજ માયા અને ધ્યાસ લાગ્યો હતો. મહારાજને પણ બધાં માટે પ્રેમ બંધાયો હોવાથી બધાંને છોડી જવાનું મનમાં આવે કે

મહારાજને એક સરખું રડવું આવતું. મહારાજ શા માટે રડે છે એમ કોઈ પૂછે તો મહારાજ કહેતા કે મહારાજ સુખ દુઃખની ચાદ આવ્યાથી રડવું આવે છે, એવું કાંઈ પણ કહી દેતા. અષાઠ મહિનો પૂરો થઈ શ્રાવણ મહિનો શરૂ થયો એટલે ખડગપુર છોડી જવાનો વિચાર મહારાજે જો કે કોઈને કહ્યો નહીં છતાં તેમના મનમાં તે માટે વિચાર ચાલતા જ હોવા જોઈએ, કારણ તે પ્રસંગ એટલે મહારાજના વિયોગ જન્ય દુઃખનો ભયંકર પ્રસંગ કોઈના મનમાં કે સ્વપ્નમાંએ નહોતો છતાં તે એકદમ ગુસ્સા રીતે આવ્યો. શ્રાવણ સુદ ચોથને દિવસે હંમેશા પેઠે બોલવા ચાલવાનું વગેરે ચાલુ હતું. સંધ્યાકાળે મહારાજનું ખાવા પીવાનું લક્ષ્મીબાઈને હાથે થયું. રાત્રે નવ દસ વાગ્યા સુધી પણ કોઈને કાંઈ પણ સમજવા ન હતાં રાત્રે વરંડામાં સૂતા. ભંગી લોકોને પણ કોઈને કાંઈ ખબર પડવા ન લીધી. કોઈને જવાની ખબર પડવા દેવાથી પોતાને જવામાં ખૂબ અડચણ ઉત્પન્ન થશે અને માયાને લીધે પ્રેમ તોડી જતાં બહુ ગ્રાસ થશે એ જાણી કોઈને કાંઈ પણ પ્રકારે પહેલેથી કાંઈ પણ ન સમજવા દેતાં રાત્રે બાર વાગ્યા બાદ એટલે જ વાગ્યા પછી એટલે બીજા દિવસનો પાંચમનો દિવસ શરૂ થયો તે વખતે અપરાત્રે મહારાજ ત્યાંથી વરંડામાંથી ગુસ્સા થયા.

પ્રકરણ એકવીસમું.

પાછા શિર્ડી તરફ.

પરોઢમાં ઉઠ્યા એટલે ભંગી લોકોને તથા બીજા કેટલાક લોકોને મહારાજ દેખાયા નહીં છતાં પ્રથમ કોઈને કલ્પના આવી નહીં; કારણ મહારાજ ફાવે ત્યારે ફાવે ત્યાં ફરતા રહેતાજ એ બધાંને ખબર હતીજ. અગીઆર બાર વાગ્યા પછી પૂજા કરનારાં જ્યારે આવવા લાગ્યાં ત્યારે તેઓ વરંડામાં બેસી મહારાજની વાટજ બેતાં રહ્યાં. મહારાજ અહીં તહીં ક્યાંઈ ગયા હશે, હજી કેમ આવતા નથી એવો વિચાર આવતાં મહારાજ અહીં તહીં

હશે એમ ધારી સ્ત્રીઓ પૂજા સાહિત્ય લઈ આમ તેમ કરવા લાગી. લંગી લોકોને પૂછ્યું તો તેમણે કહ્યું કે, “આજે સ્ક્રુવારના કાંઈ દેખાતા નથી. રાતના બે વાગ્યા સુધી તો વરંડામાં હતા અને ત્રણેક વાગ્યાના સુમારથી તો કાંઈ દેખાયા નહીં. અમે હર વખતે રાત્રે કલાક બે કલાકે ઉઠી અહીં પહેરો લઈ કરીએ છીએ તે વખતે ત્રણ વાગ્યાને સુમારથી તો કાંઈ દેખાતું નથી.” પછી લોકોએ ધાર્યું મહારાજ ક્યાં ગયા તે કો'ને ખબર. પછી બધાં પુરૂષો, સ્ત્રીઓ તથા લંગી લોકો ચારે બાજુએ મહારાજને શોધતાં કરવા લાગ્યાં.

મહારાજ જે નીકળ્યા તે પોતાની આત્મશક્તિના પ્રભાવથી તેજ દિવસે એટલે શ્રાવણ સુદ પાંચમે નીકળ્યા હતા તેજ રાત્રે નાગપુર આવી, રાત્રે ત્રણ ચાર વાગ્યાને સુમારે ડૉ. પિલ્લેના ઘરની બહાર વરંડો હતો તેમાં, પોતાના શરીર પરનું કંતાણ અર્ધું પાથરી અર્ધું એઠી માથું મેઠાં ઢાંકી પડી રહ્યા. ઘરનાં બારણાં અંદરથી બંધ હોઈ ડોક્ટર વગેરે બધા લોકો અંદર સૂતા હતા. મહારાજે કોઈને પણ હાંક મારી નહીં, સ્ક્રુવારમાંજ હંમેશા પ્રમાણે ઘરનાં માણસો સૂઈ ઉઠ્યાં એટલે સામેનું બારણું ઉઘાડી વરંડો જાડી સાફ કરવા અંદરથી એક બાઇ બહાર આવી, તે બાઇએ પહેલાં મહારાજને જોયા હતા. જે કે મહારાજ મેઠાં ઢાંકી પડી રહ્યા હતા છતાં તે બાઇએ અનુમાનથી ઓળખ્યા અને દૂરથીજ તેમને જોઈ મહારાજજ અહીં આવી સૂતા છે એવી એની પછી ખાત્રી થઈ, અને તેણે તરતજ અંદર જઈ ડૉ. પિલ્લે અને તેની સ્ત્રીને ખબર આપી. તેમણે પણ બહાર આવી જોયું, દૂરથીજ તે મહારાજ છે એમ અનુમાનથી ઠેરવ્યું અને તેમને ઉંઘ આવી હશે એમ ધારી, કોઈએ ગડબડ કરવી નહીં, તે જ્યારે ઉઠે ત્યારે ઉઠવા દો, એમ કહી બધાં અંદર ગયાં એટલે મહારાજ જાગતાજ હતા તે તરતજ ઉઠી અંદર ગયા. મહારાજ અંદર પેઠા કે તરતજ ડૉ. પિલ્લે તથા તેમનાં પત્ની લક્ષ્મીબાઇ બેઉ મહારાજને એકદમ પ્રેમથી ભેટી પડ્યાં. ખૂબ આનંદ થયાથી તે આનંદોદ્ધિની ભરતી આવી તે રડવા લાગ્યાં, પછી બધાંએ મહારાજના પગ પર માથું મૂકી નમ-

સ્કાર કયાં અને મહારાજ માટે વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યાં તથા મહારાજ સાથે ખડ્ગપુરના પ્રેમની વાતો કરવા લાગ્યાં. ડા. પિલ્લે અને તેમના ભાઈ ચિન્નાસ્વામી વચ્ચે મહારાજ વિષેની ખડ્ગપુરની બધી હકીકતનો પત્ર વ્યવહાર પહેલેથીજ ગુપ્તપણે આહુ હતોજ, તેથી મહારાજ પાસેથી તે વાતો સાંભળવાની કાંઈ બહુ જરૂર નહોતી છતાં પ્રેમના ઉછાળામાં કેટલીક વાતો કર્યા કરી.

હવે અહીં ખડ્ગપુરમાં આખો દિવસ બધા લોકોએ મહારાજની ચારે બાજુએ શોધ કરી અને કાંઈ નહીં તો સંધ્યાકાળે રાત્રે તો મુકામ પર આવશે એમ ધારી તેમની જગ્યા ઉપર પુષ્કળ લોકો રાત્રે દસ વાગ્યા સુધી વાટ જોતા બેઠા. છેવટે નિરાશ થઈ, મહારાજ હવે ખડ્ગપુર છોડી ગમે ત્યાં ગુપ્ત થયા અથવા તો કોઈ પણ અદૃષ્ટ માર્ગે ફરી નાગપુર ગયા હોય એમ તેમને લાગવા માંડ્યું. રેલ્વે રસ્તે ગયા હશે એમ ધારી સ્ટેશન ઉપર તપાસ કરી. પરંતુ ત્યાં પણ પત્તો લાગ્યો નહીં. તે આખા દિવસમાં આખા ખડ્ગપુરમાં અને તેની આસપાસના ભાગમાં મહારાજને અમે જોયા એમ કોઈએજ કહ્યું નહીં. એટલે કોઈનીજ દષ્ટીએ તે પડ્યા નહીં, તેમના દર્શનની હવે આશા રહી નહીં. એમ જાણી આખા ખડ્ગપુરના મહારાજના ભક્તો, સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો બહુજ દુઃખી થયાં. ઘેર ઘેર બેચેની થઈ. દરેકને પોતા-પોતાનો ધંધો સૂઝે નહીં એવું બન્યું અને કેટલાક આંખમાં પાણી લાવી રડતા બેઠા. સ્ત્રીઓ તો મહારાજને લીધે બહુજ વિલાપ કરતી ઘેર ઘેર રડતી બેઠી. ભંગીઓની સ્ત્રીઓ અને ભંગી લોકો તેમની છોકરીઓ, નાના મહાર, ભાગ્ય મહારણી વગેરે સંકડો લોકો શોક કરતાં રડતાં રહ્યાં. ખડ્ગપુર સુનું સુનું લાગવા માંડ્યું. જ્યાં ત્યાં હીલગીરી. મહારાજ માટે હંમેશા જે અવરજવર થતી તે બધા (મહારાજ પાસે) ત્યાં આવતા જતા બંધ થયા તેથી તે બાજુની, ભંગીની ચાળી તરફની, અવરજવર એકદમ બંધ થઈ. મહારાજનો પુષ્કળ દિવસનો સહવાસ એકદમ ત્રુટ્યો હોવાથી તેમના વિયોગનું દુઃખ કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓથી સહન ન થઈ શક્યાથી

તેઓ મ્હોટે મ્હોટે ઘરમાં ને ઘરમાં રડવા લાગી. તેમાં ગાર્ડમામી, લક્ષ્મીબાઈ, અન્નપૂર્ણા વગેરે સ્ત્રીઓને હંમેશા રડવું આવતું, અને તેમને ખાવા પીવાનું પણ સૂઝતું નહોતું. કેટલાક લોકો મહારાજના દર્શન થતાં નહીં તેથી લોજન છોડી અપવાસનાજ પદાથે (ક્રાંત) ખાઈ દિવસો કહાડવા લાગ્યા. એવી રીતે મહારાજ વિષે ચારે બાજુએ હાહાકાર થઈ ગયો અને જેના તેના મ્હોંમાં, મહારાજ ક્યાં ગયા? કોઈએ ક્યાંઈ જોયા કે? વગેરે પૂછપરછ હંમેશા ચાલુજ હતી. જેમની જેમની પૂર્ણ લક્ષિત હતી તેમને ગુપ્ત રૂપે મહારાજ દર્શન આપતા હતા. કોઈ કહેતું કે મહારાજને ફલાણે કેકાણે કામ કરતા આજે અમે જોયા. ત્યાં પોલ સાહેબ હતા. તેમને ત્યાં મહારાજ દુધ પીવા જતા હતા. કોઈ કહેતા છોકરાં સાથે ગેલી દંડા લખોટી રમતા અમે જોયા. આવી રીતે મહારાજ ગયાં પછી મહારાજ માટે લક્ષિત પ્રેમનો તેમનો ધ્યાસ લાગ્યો હતો તેથી કોઈને કોઈ પણ પ્રકારે મહારાજ ઘણાને દેખાયા જેવું લાગતું હતું. ભંગી ચાળીમાં તો ભંગી લોકોને કેટલાએ દિવસો સુધી ગમતું નહોતું. સ્ત્રીઓને ખાવા પીવાનું ભાવતું નહીં તથા ઉંઘ પણ બરોબર આવતી નહોતી. મહારાજ ગયા પછી ખીજે દિવસે ચિન્નાસ્વામીએ, “કાલે અમુક વખત પછી મહારાજનો આખા ખડ્ગપુરમાં ક્યાંઈ પત્તો નથી માટે તમારે ત્યાં આવ્યા હોય તો જણાવો,” એ મજકુરનો નાગપુર ડૉ. પિલ્લેને તાર કર્યો. ડૉ. પિલ્લેએ પણ સામો તાર કર્યો કે મહારાજ જે વખતથી ખડ્ગપુરમાં દેખાતા બંધ થયા તેજ દિવસે એટલે કાલે રાત્રે તે અહીં આવી પહોંચ્યા. એવી રીતના ડૉ. પિલ્લેના તારની ખડ્ગપુરમાં ખબર પડ્યાથી અને ખડ્ગપુરનો તાર ડૉ. પિલ્લેને મળ્યો એટલે એ ઉ બાબુના (નાગપુર તથા ખડ્ગપુરના) લોકો બહુ આશ્ચર્યમાં પડ્યા કે ખડ્ગપુરથી નાગપુર આવવાને રેલ્વે ગાડીએ લગભગ ત્રણ દિવસ લાગે છે છતાં મહારાજ એક દિવસમાંજ તેને તેજ દિવસે તથા વખતે ખડ્ગપુરથી નાગપુર એકદમ કેવી રીતે ગયા એ અમત્કાર બાણી બધા વિસ્મીત થયા; અને તેમના અમોક અમત્કારો સંભારી મહારાજની અદ્ભુત શક્તિની તથા

અધર્મિત લીલાની આનંદ સહિત સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં. તેમના વિયોગ દુઃખમાં કેટલાક પુરુષોએ અને સ્ત્રીઓએ મહારાજની લીલા તથા વિયોગ દુઃખની કથાઓ, ગાયનો, કેટલાંક ભજનો, અનેક ભજનાં કવનો (ગેયપદ્યો) ઘણાંએ રચ્યાં છે. તેમના સ્મારક તરીકે ત્યાંના લોકો તે ભંગી ચાળીના મેદાનમાં મહારાજ જે કચરાનાં કુંડાં પાસે બેસતા હતા તે જગ્યા ઉપર રોજ ભજન કીર્તન આરતિ વગેરે કરવા લાગ્યા અને તેમના નામની તે જગ્યા ઉપર સ્થાપના કરી.

મહારાજ નાગપુર પાછા આવ્યા પછી ડૉ. પિંડલેને ત્યાં લગભગ આખો શ્રાવણમહિનો રહ્યો. તે દરમિયાન ડૉક્ટરનું સ્નેહી મંડળ કેશવરાવ ભુટ્ટી વગેરે મહારાજને દર્શને આવતું. શિંદીના ડૉક્ટર ગણપતરાવ પણ એક બે વાર નાગપુર આવી ગણેશ ચતુર્થી ઉપર મહારાજને શિંદી લઈ ગયા અને પછી શિંદી હતા તે દરમિયાનજ અશ્વિનમાસના નવરાત્રમાં દુર્ગાપૂજની રજમાં ખડ્ગપુરનાં સેંકડો લોકો મહારાજનાં દર્શન માટે શિંદી આવ્યા. અને દસબાર દિવસ પુનમ સુધી રહ્યા તે દરમિયાન એટલે પુનમ સુધી બધાં ખડ્ગપુરના લોકો મહારાજના ભજનપૂજનનાં આનંદમાંને આનંદમાં દિવસો ગાળતાં હતાં. ડૉ. ગણપતરાવે ખડ્ગપુરના લોકો રહ્યા તે દરમિયાન મ્હોટો ભંડારો કર્યો. શિંદી ગામના લોકોને જમવા બોલાવ્યા હતા અને સેંકડો ગોરખરીબ લોકો પણ આવ્યા હતા. લાડુ વગેરે પકવાન કરી બધાને તૃપ્ત કર્યા. ડૉ. ગણપતરાવે ગામના લોકોને જમવા બોલાવ્યા ત્યારે ગામમાં એક ગાણપત્ય (ગણપતી-ભક્ત) ગૃહસ્થ હતા. તેમના નિયમ પ્રમાણે તે પરાજ લેવાના નહોતા. પરંતુ તે વખતે તે મહારાજને દર્શને આવ્યા, અને મહારાજ જે બોલીમાં બેઠા હતા ત્યાં ગયા. ઐં ગૃહસ્થ વયોવૃદ્ધ હોઈ પ્રજ્ઞચારી હતા. તેમનાં જનોઈ (ચરોપવીત) થયાં ત્યારથી તેમણે ગાણપત્ય વ્રત સ્વીકાર્યું હતું. સ્વભાવે તેઓ બહુ શાંત અને સ્મૃતિવંક હતા. પછી મહારાજનું દર્શન લઈ તે પાસે બેઠા. તે ગાણપત્ય હતા તેની મહારાજને કંઈ ખબર નહોતી. મ્હોજ ડૉ. ગણપતરાવના આગ્રાથી ગણેશચતુર્થી વિષે મહારાજે

કાંઈક વાતો કર્યા કરી અને ગણપતી વિષેજ મહારાજ થોડું થોડું બોલતા હતા. બોલતાં બોલતાં મહારાજ પાસે નૈવેદ્યનો ખૂમચો પડ્યો હતો તેમાંથી લાડુ લઈ મહારાજે તેમના હાથમાં પ્રસાદ તરીકે મૂક્યો. ગણપતી વિષે મહારાજની વાત આલુ હતી ત્યારે તેમને ખૂબ પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ આંખોમાંથી પાણી કહાડી પ્રેમથી તે બોલ્યો, “આજે હું મ્હોટો લાગ્યશાળી બન્યો, કૃતાર્થ થયો, મહારાં વ્રતની આજે પૂર્ણતા થઈ, આપ મહને સાક્ષાત્ ગણપતી સ્વરૂપજ દેખાવ છો, મહારા હાથમાં જે આજે પ્રસાદ મળ્યો તે ગણપતીએજ આજે મહને આપ્યો તે વિચારથી તેમણે તે પ્રેમથી પોતાના મ્હોંમાં નાંખ્યો અને બોલ્યા, “આજ-સુધી મહને જનોઈ અપાયાં બાદ મ્હેં કોઈના હાથનું પરાન્ન ખાધું નથી. હું આજસુધી મહારા હાથનુંજ રાંધેલું ખાતો આવ્યો છું આજે મહારા વ્રતનું ઉદ્ધાપન આપને હાથે થયું તેથી મહારીપર ગણપતીની કૃપા થઈ એમ મહને પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવ્યું. થોડા દિવસ પહેલાં મહને સ્વપ્ન થયું હતું અને ગણપતીએ સ્વપ્નામાં આવી કહ્યું હતું કે મહારા મૂળ સ્વરૂપનું દર્શન તને જલ્દીજ થશે; મહારા નિરાકાર નિર્ગુણ સ્વરૂપનું એક નગ્ન પરમહંસ સત્પુરૂષનેરૂપે તહને દર્શન થશે એવો સાક્ષાત્કાર ગણપતીએ જ્યારથી મહને કરાવ્યો ત્યારથી હું તેના અનુભવની વાટજ જોતો હતો. તેથી આજે મહારો જન્મ સફળ થયો” એમ કહેતા કહેતા આંખો-દ્વારા અશ્રુ પાડતા પાડતા મહારાજના પગને વળગી પડ્યા અને એમના પગ ઉપર વારંવાર માથું મૂક્યાં કર્યું, અને કહેવા લાગ્યા, “હવે મહારો આત્મા તમો તમારા આત્મામાં જલ્દી મેળવી લો.” મહારાજે તેમનું હરેક પ્રકારે સાંતવનું કરી હજી તમને પ્રત્યક્ષ રીતે સિદ્ધિ વિનાયક ગણપતી દર્શન આપશે અને તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે તેજ ગણપતી તમને તેને પોતાને પદે પહોંચાડશે વગેરે વગેરે કહ્યું.

પછી ખડ્ગપુરના લોકોએ દસબાર દિવસો મહારાજના ભજનપૂજનમાં ખૂબ આનંદમાં શિદ્ધીમાં ગાળ્યા અને મહારાજની આજ્ઞા લઈ અશ્વિન સુદ પુનમ પહેલાં કે પછી ષઘાં ખડ્ગપુર

આદ્યાં ગયાં. એ દરમ્યાન પ્રસંગે પ્રસંગે ડૉ. ગણપતરાવ અને તેમનાં પત્ની સરસ્વતીબાઈ બેઠીને મહારાજ તરફથી એક બે વાર માર ખાવાના રૂપમાં પ્રસાદ મળ્યો અને તેણે પોતાની સ્ત્રી માટે એક ભારે કર્મતની પચ્ચીસ રૂપીઆની સાડી આણી હતી તે તેમની પાસે બળાવી મૂકી અને બીજાં કેટલાંક કપડાં તથા ઘરમાં સાડી વગેરે હતું તે કેટલાક ગોર ગરીબ લંગી લોકો વગેરેને અપાવ્યાં. ખડ્ગપુરના લોકો ગયા પછી થોડા દિવસ શિંદી રહી નાગપુરના કેટલાક લોકોના આગ્રહને લીધે કાર્તિક સુદમાં મહારાજ નાગપુર આવ્યા. મહારાજ સ્ટેશનપર આવ્યા કે તરતજ સેંકડો લોકો મહારાજને આપવા માટે હારતોરા લઈ આવ્યા. મહારાજ ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યા એટલે તરતજ લોકોનાં ટોળે ટોળાં દર્શન માટે લેગાં થવાં લાગ્યાં, પરંતુ સ્ટેશન ઉપર વધારે વખત ન થોલતાં પહેલેથી ઠર્યા પ્રમાણે પ્રથમ, શંકરલાલ કેચિંગ કલાર્કને ત્યાં જવાનું નક્કી થયું હતું તેથી શંકરરાવ ટાંગામાં મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. તેમનું ઘર સીતાબીડીપર હતું. મહારાજ તેમને ત્યાં કાર્તિક સુદ અગીઆરસ બારસ સુધી હતા. ત્યાં હતા ત્યાંસુધી સેંકડો લોકોની દર્શન માટે ગઈ થવા લાગી. ત્યાં એક ભગવદ્ભક્ત, બ્રાહ્મણ જાતના દરોગાસાહેબ હતા. તેમણે પોતાને ઘેર આવી જવા મહારાજને અનન્ય ભાવે બહુજ વિનંતી કરી. મહારાજે બીજા કોઈને ત્યાં જવાની ચોખ્ખી ના પાડી. દરોગાસાહેબ “મનુષ્ય જન્મ લઈ મહારા જન્મનું સાર્થક આપ મહારે ઘેર આવો એમાંજ હું સમજું છું.” એમ કહી બહુજ લાગણીથી તે રડવા લાગ્યા. છેવટે મહારાજે ફક્ત તેમને ઘેર જવાનું કબૂલ કર્યું, અને બારસે નીકળી તેમને ઘેર ગયા. મહારાજ ઘેર આવવાના હતા તેથી તે દરોગાસાહેબે પોતાના ઘરની સામે મોટો મંડપ બાંધી મહારાજને બેસવાની જગ્યાએ એક સિંહાસન જેવી જગ્યા કરી, હાંડીઓ વગેરે ટાંગી ખાસ શોભા કરી હતી. તેમને ઘેર ગયા પછી તે દેખાવ જોઈ તે સુશોભિત જગ્યામાં મહારાજ બેઠા નહીં. પણ તેમનીજ જગ્યાની હદમાં સામેના આંગણામાં મેઢાન હતું તેના એક ખૂણામાં કચરો કસ્તર નાંખવાની તથા છોકરાં છૈયાં

હુધવાની એક ઉકરડા જેવી જગ્યા હતી તે રહી પડેલી જગ્યામાં એક મહોટું ઉંબરાનું ઝાડ હતું, તે ઝાડ નીચે રહી ગંઢી જગ્યામાં મહારાજ જઈ બેઠા. મહારાજ ગમે ત્યાં બેસે તોમણે તેમને કોણ પ્રતિબંધ (મના) કરી શકે અને અમુકજ જગ્યાએ બેસે. એમ કોણ કહી શકે? છેવટે મહારાજને તેમને પસંદ પડેલી જગ્યામાં ઉંબરાનીચે બેઠેલા બેઠ સાક્ષાત્ દત્તમૂર્તિ આવી ન હોય. એમ બેનારાને દેખાઈ આવતું હતું. સેંકડો લોકો મહારાજ સાથે આવ્યા હતા, તેમણે મહારાજ જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંજ મહારાજના દર્શન લીધાં. દરોગાસાહેબે કેટલાક લોક લેગા કરી થોડા વખતમાં તે પાણુ જગ્યા સ્વચ્છ કરી તેજ ઝાડ નીચે બીજો એક મંડપ બાંધ્યો શહેરમાંથી સેંકડો લોકો ત્યાંજ મહારાજને દર્શન આવવા લાગ્યા અને ત્યાંજ મહારાજ આગળ લજ્જનપૂજનાદિક સમારંભ સેંકડો લોકો કરવા લાગ્યા. કાર્તિકી પુનમને દિવસે દરોગાસાહેબે ખૂબ મહોટા હાઠમાઠથી પૂજા કરી અને મહારાજ બેઠા હતા ત્યાં મહારાજ ગળાં સુધી ડુબી બાથ એટલી લાખો તુળસી વહી. તે તુળસીથી મહારાજ આખા ઢંકારી ગયા હતા. તેજ દિવસે દરોગાસાહેબે મહોટો ભંડારો કર્યો. સેંકડો ન્હાની મહોટી યોગ્યતાવાળા લોકોને, ગોર ગરીબોને, અન્નદાન કર્યું. ત્યાંથી બીજે દિવસે સ્વામરાવ લોખંડેને ઘેર એક દિવસ રહી મહારાજ પછી મિરાને ઘેર આવ્યા. ખડ્ગ-પુરમાં જે મિરા હતી તેનુંજ સાસરું નાગપુરમાં હતું. તેના પતિરાજ કૃષ્ણરાવ ગાઢે તેને ઘેર શુક્રવાર દરવાજે રહેતા. ત્યાં તેના ઘરના માળ ઉપર રાત્રીને વખતે કોઈને ખબર પડવા ન દેતાં મહારાજ ગુપચુપ આવ્યા. લોકોનો ત્રાસ ન થાય તેથી રાત્રે એકલાજ નીકળી મિરાને ઘેર માળ ઉપર આવી રહ્યા. આખી રાત ત્યાં સૂઈ રહી મહારાજ હજી તો ઉઠ્યા નહોતા, તેમનાં શૌચ સુખમાર્જન (મહોં ધોવાનું) વગેરે થયાં નહોતાં તે વખતનાજ, મહારાજ આ ઘરમાં આવીને રહ્યા છે એની કોઈએ ખબર આપી નહોતી, તોયે રહવારમાંજ હજારો લોકો દર્શન માટે મિરાનાં ઘર સામે લેગા થયા. મહારાજનું બહું આટોપાણું પછી આઠ વાગે તે બધા લોકોને દર્શન આપવાની

ફરજ પડી; ત્યારથી રોજ શહેરમાંનાં સેંકડો હુઝારો લોકોની આખો દિવસ અવરજવર ચાલુજ હતી. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ પાસે સેંકડો લોકો લેગા થતા ત્યારે ઉપદેશપ્રદ લાપણ પણ ચાલતું. કોઈ કોઈ તે લાપણ એક બાનુએ બેસી લખી પણ લેતા હતા. એક વકીલની સ્ત્રી રોજ આવતી હતી અને મહારાજ બોલતા તે એક બાનુએ બેસી લખી લેતી હતી. એક સાસુ પોતાની વહુને મહારાજનાં દર્શન મારે લઈ આવી. તે સાસુ હોશિઆર હોઈ સાધુ સંતો તરફ તેની ઘણીજ લક્ષિત હતી તે હિમ્મતવાન તથા સ્પષ્ટ બોલનારી હતી, તે વહુને કહેતી કે, મહારાજને પગે બરોબર પડ, પગ દબાવતી બેસ, સાસુ કહે તેમ તે વહુ કરતી. “આગળ ખસી સારી રીતે બરોબર દાખ.” એ પ્રમાણે તે કરવા લાગી, તે સાસુબાઈએ મહારાજને કહ્યું, “મહારાજ આ મહારી વહુને ખૂબ મારો, તમારી રીતનો એને માર મારી તમો એને પહેલા નંબરની જગ્યામાં લઈ જઈ બેસાડો, અને એને બરોબર માર્યા શિવાય ઘેર મોકલતા નહીં. અને વહુને પણ કહી મૂક્યું કે, “માર બાધાં શિવાય ઘેર આવતી નહીં” એવું બધું કહી તે સાસુબાઈ ચાલતી થઈ; સેંકડો લોકો બેઠા હતા તેમના દેખતાં તે સાસુબાઈ એવી રીતે કહી ચાલતી થઈ. મહારાજ લોક આગળ કાંઈક ઉપદેશની વાતો કહી રહ્યા હતા અને તે વહુ મહારાજની સેવા કરતી બેઠીજ હતી. એમ થતાં થતાં સંધ્યાકાળ થઈ, સંધ્યાકાળ થયાં પછી તે સાસુબાઈ ફરી આવ્યાં અને મહારાજ જે ખોલીમાં બેઠા હતા ત્યાં બારણાં આગળ ઉભાં રહી વહુને બોલાવી તેણે પૂછ્યું, મહારાજે તને મારી કે ? તેણે કહ્યું, “ના”

સાસુ—“ઠીક, ત્યારે તો મહારાજને કહે કે મહારી સાસુ આવી છે બોલાવવા, સંધ્યાકાળની દીવાળત્તી કરવાની છે. મહુને મારો અને જવાદો,” સાસુબાઈ એમ વહુને કહેતી હતી ત્યારે બધા લોકો તે સાંભળતાજ હતા.

મહારાજ—(સાસુબાઈને) આજમા, શું કહે છે ?

સાસુબાઈ—“ના મહે ધાર્યું સંધ્યાકાળ થઈ, ઘેર દીવાબત્તી કરવાનો વખત થયો. તેથી આ વહુને જો મારી હોય તો લઈ જાઉં.” આવી રીતનાં તેના બોલવાથી બધાં હસવા લાગ્યાં અને મહારાજ પણ હસ્યા.

મહારાજ—ઓ, આજીમા મારવાનું કામ કાંઈ સહેલું છે ? મારવા માટે મહુને કાંઈ તેનો ગુન્હો તો દેખાવો જોઈએ ? અને મહુને પણ ગુસ્સો તો આવવો જોઈએ. ત્યારે મારવાનો પ્રસંગ આવે. મારો કહે એટલે કાંઈ મારે છે કે ? સંધ્યાકાળ થઈ છે. દીવાબત્તીનું ઘરનું કામ કરવા માટે તેને લઈ જાવ.”

સાસુબાઈ—“હું તહેને માર્યા શિવાય લઈ જવાની નથી. (વહુ તરફ જોઈ) જા, રે, જઈને બેસ મહારાજની સેવા કરતી.”

મહારાજ—“અરે આજીમા એમ શું કરો છો ? સંધ્યાકાળનો કામનો વખત. તેને લઈ જાવ. મહુને ક્યારે ગુસ્સો આવે તે કેમ કહેવાય ? હું માંડે શા માટે ?”

સાસુબાઈ—“તમારો માર મળ્યા શિવાય હું કાંઈ તેને ઘેર લઈ જવાની નથી. આજે નહીં તો કાલે, પરમદિવસે, ગમે ત્યારે મારો. તમારો માર મળ્યાં શિવાય ખરેખર કલ્યાણ થતું નથી એ મહુને ખરોખર ખબર છે. મહુને ખૂબ વર્ષો થયાં છે. હું કાંઈ એ'વી ગાંડી ઘેલી નથી. મહુને બધા સત્પુરૂષોની નિશાનીઓ ખબર છે. માટે તેને ઠીકઠીક ખરોખર માર મારી પહેલા નંબરની જગ્યામાં બેસાડો. ઘેર કાંઈ તેનું કામ નથી. હું બધું કરીશ, અને તેનું જમવાનું તથા તમારું ભાણું પીરસી લઈ, આવતી જમ્મશ અને વહુ તરફ જોઈ કહું કે મહારાજના હાથનો માર ખાધાં શિવાય ઘેર આવતી નહીં. આવશે તો ઘરમાં નહીં ઘાડું.” એવી રીતે બડબડી. સાસુબાઈ એકદમ ચાલતી થઈ. છેવટ, તે વહુએ મહારાજની ઘણાજ લક્ષિતપ્રેમથી સેવા ચલાવી તેથી મહારાજ તરફથી માર ખાઈ લેવાનો તેણે કદી પ્રસંગ આણ્યોજ નહીં. તેનું નામ ઘોંડી હતું, એક વકિલાતના અધ્યાસ કરનાર ગૃહસ્થની તે સ્ત્રી હતી. તે અને શંકરરાવ કેશિંગ કલાર્કની સ્ત્રી પાંડુબાઈ અને ક્યામરાવ લોખંડેની સ્ત્રી સાળુબાઈ—એ ત્રણે જણાં

મહારાજ નાગપુરમાં હતા ત્યાં સુધી તેમની વ્યવસ્થા વગેરે કરવા માટે મહારાજ પાસેજ સેવાધર્મ બજાવી રહેતાં હતાં.

એજ ઘોંડીબાધના સસરા વૃદ્ધ હોઈ ઘણા દિવસથી માંદા પડ્યા હતા તેથી તેમનાથી મહારાજને દર્શને અવાતું નહોતું અને મહારાજ કે'વા છે વગેરેની પણ ખબર નહોતી. તેમના છોકરા પાસેથી ફક્ત મહારાજની ઉપર ટપકે ખબર તેમને પડી હતી તેથી તે ખબર પ્રમાણેજ તે વૃદ્ધ આજેબા મહારાજનો એક સરખો ધ્યાસ કરતા કરતા પ્રત્યક્ષ દર્શન ક્યારે થશે એનો વિચાર કરતા કરતા બિછાના પર પડી રહેતા. એક દિવસ તે પોતાની સુવાની ખોલીને અંદરથી સાંકળ વાસી, ફાનસ તદ્દન ન્હાતું કરી સૂતા હતા. તે રાતે ઠંડી હોવાથી તેમનું શરીર તેમને ભારે લાગવા માંડ્યું અને કમ્મર તથા બરડો તદ્દન અકડાઈ જઈ તેમનાથી ઉઠી પણ શકાતું નહીં. કમ્મર તથા બરડો ખૂબ દુખવા લાગ્યાં તેથી તે કોઈને પણ હાંક મારવા લાગ્યા અને કોઈ પણ મહને ઉઠાડો એમ બોલ્યા. પરંતુ રાત્ર બહુ વીતી ગઈ હોવાથી બધાજ ઉંઘમાં હતાં અને તેમના શરીરમાં તો ખૂબ દર્દ થવા લાગ્યું. આ'વી વખતે તે વૃદ્ધ આજેબાને એક વિચિત્ર જાતનો સાક્ષાત્કાર થયો તે આ પ્રમાણે—ખોલીને અંદરથી કડી હતી તોપણ મહારાજ તે ખોલીમાં પ્રકટ થયા અને ફાનસ રજવાઈ (ખૂઝાઈ) ગયું હતું તે મહારાજે સળગાવી અજવાળું કર્યું. પછી તે આજેબાની ગરદન નીચે હાથ ઘાલી ઉઠાડી બેસાડ્યા, અને તેમની પાછળ બેસી મહારાજે તેમના બરડો, કમ્મર વગેરે જ્યાં જ્યાં દુખતાં હતાં ત્યાં ત્યાં પોતાને હાથે ચાંપ્યાં. ચાંપતાં ચાંપતાં તે ડોસાજીનું દુઃખ ખૂબ ઓછું થઈ જઈ, ઉઠી ઉભા રહેવાનું વગેરે એમના સ્વાધીનનું બની ગયું (કોઈની મદદ શિવાય એ બધું પોતે કરી શક્યા.) આ પ્રમાણે થતાંજ દસ પંદર મિનીટમાં આ બધો પ્રકાર બની ગયો એટલે મહારાજ ગુપ્ત થયા. તે આજેબા પોતાને આટલા વખત સુધી કો'ણે ચાંપ્યા, કોણે ઉઠીને બેસાડ્યા, કો'ણે ફાનસ સળગાવ્યું એ બાબતમાં (મોટી ગફલતમાં પડી) બહુ અચંબો પામી ગયા. મહારાજનો હાથ લાગ્યાથી તેઓનાથી તરતજ ઉઠી

ઉભા રહી શકાવા લાગ્યું. તેમણે ઉઠી ખોલીમાં ખારણુંની કડી ખોલી, પોતાની લોબ્બધને હાંક મારી. એ જે એમની લોબ્બધ તે ઘોંડીખાઈની કાકી સાસુ. તેને સગ્ગી સાસુ નહોતી. તે લોબ્બધને હાંક મારી કે તરતજ તે ઉઠી ખોલીમાં આવી અને થયેલો ચમત્કાર આજેનાએ પોતાની લોબ્બધને કહ્યો અને બોલ્યા “તમે જે મહારાજ પાસે જાવ છો તેમણેજ મહારી ખોલીમાં આવી, ખારણે કડી હતી છતાં અંદર આવી મહુને તેમણેજ ઉઠાડી વગેરે કરી ચમત્કાર દેખાડ્યો હોવો જોઈએ. તેમના શરીરપર કંતાણનો ટુકડો હતો તે મહુને દેખાઈ આવ્યો હતો.” તે લોબ્બધની મહારાજ ઉપર બહુ ભક્તિ હતી તેણે કહ્યું, “હા, હા, તેજ મહારાજ તમારી ખોલીમાં આવ્યા હોવા જોઈએ, અને તેમણેજ તમને ઉઠાડ્યા. તેમનો મહિમા બહુ મહોટો છે.”

આજેના—“હા, મહુને પણ બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે કે મહારી બરડો તથા કમ્મર તદ્દન અકડાઈ જકડાઈ ગયાં હતાં. બધે સણકામારી શરીર ફૂંખતું હતું. મહારાથી હાલચાલ પણ થતી નહોતી. છતાં તેમનો હાથ લાગ્યો કે તરતજ મહારું દુઃખ નાશ પામ્યું અને હું એક દમ ઉઠી કેમ ઉભો રહી શક્યો એનું મહુને પોતાનેજ આશ્ચર્ય થાય છે. હવે ગમે તેમ હો આવતી કાલે તમે મહારો હાથ પકડી મહુને મહારાજને દર્શને લઈ જાવો બીજે દિવસે તે લોબ્બધ સ્વવારમાંજ મહારાજ પાસે આવી ઘોંડીના સસરાને દર્શન માટે લઈ આવવાની પરવાનગી માગવા લાગી.

મહારાજ—“તેના જીવને ઠીક નથી. હાલમાંજ ન આણતાં ચાર પાંચ દિવસ જવાદો. પછી લઈ આવજો. ચાર પાંચ દિવસ પછી તે આજેનાની તખીયત ખૂબજ સુધરી હોવાથી તે બીજાની મદદ વિના પોતેજ પગે ચાલતા મહારાજને દર્શને આવ્યા અને મહોટેથી અવાજ કહાડી રડવા લાગ્યા, કે “યુષ્કળ દિવસનો હું માંદો, બિછાનામાં ઠોકાઈ રહેલો હતો, ફાવે તેવાં (ઘણાંએ) ઔષધો ખાઈ કંટાળી ગયો હતો અને હું જીવીશ કે મરીશ એની શંકા હતી. એવી મહારી સ્થિતિમાંથી મહારાજ, આજે મહુને

ખચાવ્યો.” એમ કહી રાત્રે થયેલો સાક્ષાત્કાર બધા આગળ મહારાજને તેમણે કહ્યો.

મહારાજ—“હું હંમેશ માંદોજ હોઉં છું. મહારાથી ક્યાંઈ જવાતું નથી અવાતુંએ નથી અને એટલી ટાઢમાં તે રાતે હું શા માટે તમારી ખોલીમાં આવું? આવ્યો હશે કોઈપણ તમારા જીવનો દેવ હશે તે. તમારી પાસે કાંઈ પુણ્ય હશે તેથી તમારા સંકટના વખતમાં તે તમારી પાસે દોડી આવ્યો. હું તો ક્યાંઈ જતો નથી અને આવતોએ નથી. તમારી ઘોંડી અહીં સેવા કરે છે તેની પુણ્યાઈથી તમને પરમેશ્વર ઉપયોગી થઈ પડ્યો હશે. તમારુંજ તમને ઉપયોગી થઈ પડે છે તેમાં અમે શું કરીએ છીએ?”

આજેળા—“મહારાજ, આપની લીલા અગાધ છે. અમને શું આપનો અંત લાગે?”

ત્યાં એક સ્ત્રી સાધ્વી હતી. તેની ઉપર કાંઈ સત્પુરૂષની કૃપા થયેલી હોવી જોઈએ. તેની સેવા લજ્જનમાં પણ કેટલાક લોકો હતા. પોતે સ્ત્રીજાતી છે એ કોઈને સમજાય નહીં તેથી કહો અથવા તેનો જે ઉદ્દેશ હોય તે ખરો, પરંતુ તે હંમેશ પુરૂષવેશમાં રહેતી હતી; અને તે પુરૂષ પહેરવેશ પણ શ્રીમંતી ઠાઠનો માથે જરીનું મંદીલ, કાનમાં ઉત્તમ વાળીઉં, હાથમાં સોનાની કલ્લી, જમણા હાથની આંગળીમાં વીંટી, ઉત્તમ પ્રકારનું રેશમી ઘોતીઉં પહેરેલું, શરીરપર સારાં ભારે કપડાં પહેરેલાં, કપાળે સરસ પ્રકારનું ટીલું કરેલું, એવી રીતનો (દેખાવ) ઠાઠ હોયાથી જેમને ખબર ન હોય તેમને એ સ્ત્રી હોયાંનો કદી પણ ખ્યાલ આવે નહીં એમ હતું. તેની ઉમર આશરે પચ્ચીસની અંદર હતી. આવી રીતે તે પોતાના કેટલાક સેવકોને સાથે લઈ મહારાજને દર્શને આવી. તેની રીતભાત પણ બહુ સજ્જ હતી. દર્શન લઈ મહારાજથી થોડાક અંતર ઉપર (થોડે દૂર) નમ્રતાથી તે હાથ જોડી બેસી રહી. હવે, તે સ્ત્રી હતી એ મહારાજને ખબર નહોતી, છતાંએ તેને જોઈ મહારાજે સ્ત્રીપુરૂષોનોજ વિષય બોલવો શરૂ કર્યો. તેનો મુદ્દો એજ હતો કે ક્ષત સ્ત્રીજાતિ ધર્મથી કે ક્ષત પુરૂષજાતિ ધર્મથી

પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થતી નથી. સ્ત્રીપણું તથા પુરુષપણું એ બેઉ ભેગાં થઈ, સ્ત્રીસ્વભાવ તથા પુરુષસ્વભાવનું પૂરેપૂરું પિછાન થઈ સ્ત્રીપુરુષની પેલેપાર (આગળ) જ્યારે માણસ જાય છે ત્યારે અંદરથી પરમેશ્વરનો ખરો અનુભવ તેને આવે છે. કોઈ પુરુષો પણ સ્ત્રી વેશમાંજ રહી પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિની ખટપટ કરે છે, વગેરે વિવેચન થયાં પછી તે સાધ્વી સ્ત્રી મનમાં સમજી કે મહારાજને એને ઝોળખી ગયાંની નિશાની આપી, મહારાજના પગ ઉપર માથું મૂકી, “મહારાજ, આપના જેવાની મહારી ઉપર જે કાંઈ કૃપા થઈ છે તેજ આપ પૂર્ણ કરો એ હેતુથી હું આવી છું. આપનો કૃપા આશિર્વાદ મહારીપર વર્ષાવો. આપનાં વિવેચનથી મહારી ખાત્રી થઈ ચૂકી છે.” તે સ્ત્રીજાતિ છે એ ગામમાં ખબરજ હતી. મહારાજે તેને ઝોળખી કહાડી પોતાના લાષણમાં ગુમ રીતે તે સ્ત્રી હોયાંનું ઝોળખાણ આપ્યું તેથી બધાં બહુ આશ્ચર્ય પામ્યાં.

નાગપુર શહેર મહોટું હોવાથી રહવારથી તે રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી મહારાજના દર્શન માટે સેંકડો હજારો લોકોનાં ટોળે ટોળાં હંમેશા આવતાંજ હતાં. મહોટા મહોટા કેટલાક અધિકારી લોકો અને કેટલાક શ્રીમંતો પણ પુષ્કળ આવતા હોવાથી મહારાજને પણ તેમની તેમની ચોગ્યતા પ્રમાણે ચાલવું પડતું. જે મહિના મહારાજ તે મિરાને ત્યાં રહ્યા. એક દિવસે મિરાના વર કૃષ્ણરાવે મહારાજને નિમિત્તે મહોટો ભંડારો કરી ગોર ગરબોને અન્નદાન કર્યું, અને માગસર માસની આખરે મહારાજનો નાગપુર છોડી જવાનો નિશ્ચય થયો તે પહેલાં ચાર દિવસ ચિન્નાસ્વામી ખડગપુરથી આવ્યા હતા તે મહારાજ સાથે જવા તૈયાર થયા. મહારી સાથે કોઈ આવશો નહીં એમ મહારાજે કહ્યું છતાં ચિન્નાસ્વામીએ પોતાનો આગ્રહ છોડ્યો નહીં. નાગપુરથી નવ દસની ગાડીએ પહેલાં શિંદી ઉતરી ત્યાંથી આગળ જવાનું ઠર્યું હતું, તેથી રાત્રે આઠ વાગ્યાને સુમારે મહારાજ જવાના એમ ખબર પડી એટલે સેંકડો લોકો મહારાજને પહોંચાડવા માટે ભેગા થયા. ડા. પિલ્લે, મરાઠે સાહેબ, વૈદ્ય વકીલ સાહેબ, એવા કેટલાક અધિકારીઓ જીજ્ઞાસુ થઈ

લોકો મહારાજ સાથે નીકળ્યા. મહારાજને ખેસવા માટે ટાંગો વગેરે આણ્યું હતું પણ મહારાજ ટાંગામાં બેઠા નહીં તેથી બધા પગેજ ચાલવા લાગ્યા. મહારાજ થોડા આગળ ચાલ્યા એટલે પેલી ઘોંડીનું ઘર આવ્યું તેથી તેના સસરાએ મહારાજને પોતાના ઘરમાં લઈ જઈ, પૂજા કરી, હાર તોરા પહેરાવી થોડું દુધ પાણું. પછી મહારાજ ત્યાંથી તરતજ નીકળ્યા. તેમના ઘરની બહાર નીકળ્યા એટલામાં પોલીસનો એક મુખ્ય અધિકારી મહારાજની સામે આવ્યો, મહારાજને સાષ્ટાંગનમસ્કાર કરી, હાથ જોડી ઉભો રહ્યો, અને મહારી એક બિનંતી છે તે મહારાજ સાંભળી લે, એમ એણે કહ્યું. હું પોલીસ ડીપાર્ટમેન્ટનો અધિકારી છું. મહારાજ ઉપરી અધિકારીના હુકમ ઉપરથી હું આપની આગળ આવ્યો છું. ઉપરીનો હુકમ એવો છે કે મહારાજ નમ્ર છે. શહેરમાંથી નમ્ર જવાની સરકારી કાયદા પ્રમાણે મનાઈ છે, આ માટે કાંઈ પણ વસ્ત્ર શરીરપર લઈ પછી મહારાજે અહીંથી ચાલવા લાગવું. એમ તે પોલીસના અધિકારીએ કહ્યું કે તરતજ મહારાજે એટલુંજ કહ્યું કે, “હું તમને નાગો દેખાઈ છું કે?” પાસેજ વેંચ વકીલ સાહેબ ઉભા હતા તેઓએ મહારાજ તરફ આંજળી કરી, પોલીસને કહ્યું, “મહારાજ નાગા ક્યાં છે? નાગા હોવાનું તમારે સાબીત કરી આપવું પડશે.” એમ કહેતાંજ તે પોલીસ અધિકારીને મહારાજે ઉત્તમ પ્રકારનો પીતાંબર પહેરેલો અને એમની અતુલ્ય ભૂતિ એની દૃષ્ટિએ પડી, અને સંકડો લોકોને મહારાજ પીતાંબર પહેર્યો હોય એવો દેખાવ દેખાયો. તે પોલીસ અધિકારી મહારાજને ફરી સાષ્ટાંગનમસ્કાર કરી બોલવા લાગ્યો “મહારાજ એ સાક્ષાત્ પીતાંબરધારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મહારી દૃષ્ટિએ પડી રહ્યા છે. હું તેમને નાગા કેમ કહી શકું? મહારાજને જવા માટે મહારાજ તરફથી કાંઈ પણ પ્રતિજ્ઞ નથી. મહારાજ નમ્ર ન હોઈ પીતાંબર ધારી છે એમ હું જાતે જાણું છું, તેથી એમ પ્રમાણે હું ઉપસીને કહીશ.” એમ કહી તે અધિકારી બાજુએ થઈ ગયો અને મહારાજે ઉત્તમ આગળ ચાલવા લાગ્યા. મહારાજના નામનો બધોને મહેરોથી જવ જવનાર પુકાર્યો.

મહારાજના શરીર પર કાંઈ નહોતું છતાં પેલા પોલીસ અધિકારીની અને સેંકડો લોકોની દષ્ટી મહારાજે કે'વી રીતે બદલી નાંખી અને તેમને પીતાંબર પહેરેલો દેખાવ કે'વી રીતે દેખાડ્યો તે વિષે હજારો જણ બહુજ આશ્ચર્ય પામ્યા અને રસ્તે મહારાજનો એક સરખો જય જયકાર કરતા લોકો આગળ આદ્યા. ડૉ. પિલ્લે વગેરે કેટલાક સીતાબડીના લોકો મહારાજને ખૂબ આગ્રહ કરી, પોતાને ત્યાં પૂજા માટે લઈ ગયા. પૂજા માટે એટલે તે પૂજા સાથે મહારાજને કાંઈ દક્ષિણા વગેરે કોઈ આપે તો તે તે લેતા હશે એમ કોઈ સમજતું હોય તો તે ભૂલ ભરેલું છે. જેમણે પોતાના શરીરને ઢાંકવા એક કચ્ચર ચીથરાંની ન રાખી તે શું સેંકડો પ્રકારના ધન માટે લીખ માગે? ફક્ત બળબળરીથી મહારાજને પોતાને ત્યાં લઈ જવા અને પોતાની જગ્યાને તેમના પગ લાગે એ'વી તેમની ઇચ્છા હતી અને તેવીજ તેમની ભક્તિ હતી. એવાઓનેજ ઘેર મહારાજ જઈ, જે કાંઈ હાર વા કુલ કોઈ બળબળરીથી આપતું તે ગમે તેમ કરી લીધાં જેવું કરી તથા તેમનું દુધનું વાસણ મ્હોંએ લગાડી એહું કર્યાં જેવું કરતા. ગાડીનો વળત ધવા આવ્યો હતો તેથી મહારાજ સ્ટેશન પર આવ્યા. ગાડીનો વળત થયો કે મહારાજ ગાડીમાં જઈ બેઠા અને તેમને પહોંચાડવા માટે શિંદી સુધી ખૂબ સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો આવ્યા હતા, તે પણ ગાડીમાં બેઠાં. રાત્રે અગીઆર બાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ શિંદી આવ્યા. ચિન્નાસ્વામી પણ સાથે હતાજ. શિંદીમાં ડૉ. ગણપતરાવનું મન રાખવા એક દિવસ રહ્યા. પછી પુષ્કળ વર્ષોથી મહારાજ એમના પૂર્વ અવસ્થાના મ્હોટા ભાઈ તથા માતૃશ્રી વગેરે પરિવારને મળ્યા નહોતા અને શિંદીમાં રહ્યા ત્યારથી અને ખડ્ગપુર, નાગપુરથી નીકળ્યા ત્યાં સુધીમાં મહારાજ કડક તપશ્ચર્યાને લીધે તથા લોકોના ત્રાસને લીધે એટલા કંટાળી ગયા હતા કે ગમે ત્યાં શાંતિમાં દિવસો કહાડવાના હેતુથી મ્હોટાભાઈ પૂણે હતા તેમને ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કરી ચિન્નાસ્વામીને સાથે લઈ શિંદી સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. સ્ટેશન પર બેઠા હતા એવામાં એક સ્ત્રીએ તેનું માંદું છોકરું મહારાજના ખોળામાં દાવી મૂક્યું. મહારાજે કાણ ભરજ તે છોકરાં તરફ જોઈ તેને

તે ફરસ બંધી (પત્થરની) જમીન ઉપર ફેંકી દીધું. પરંતુ નવાઈની વાત એ કે તે છોકરાંને કાંઈ પણ નુકસાન ન થતાં થોડાજ દિવસમાં તે છોકરું તદ્દન સાફ થઈ ગયું. બીજે દિવસે મહારાજ કોપરગામ પહોંચ્યા. તે ત્યાં એક ધર્મશાળામાં રહ્યા અને ચિન્નાસ્વામી પોતાના ભાઈને એટલે ડા. પિલ્લેને મહારાજ આવ્યાંની ખબર કહેવા એકલાજ શિડી ગયા. ડા. પિલ્લે, દિક્ષીત, દુર્ગાબાઈ અને બીજા લોકોને, મહારાજ કોપરગામની ધર્મશાળામાં ઉતર્યા છે એ વાતની ખબર પડતાંજ તે બધા મહારાજના દર્શન માટે કોપરગામ ગયા. પછી મહારાજ અને ચિન્નાસ્વામી ઘોંડ તરફથી પૂછે ગયા. પોતાની વિપરીત સ્થિતિ એટલે નાગી ઉઘાડી, એક ફાટેલા કંતાણુનો ટુકડો લીધેલી એવી વિપરીત સ્થિતિ પોતાના કુટુંબમાં જઈ તેમને કેમ દેખાડાય, એ વિચારથી મહારાજને શરમ આવી તેથી તે સંધ્યાકાળેજ શહેરમાં ઘુસ્યા અને તેમના ભાઈના ઘરની પાસે થોડેજ દૂર એક હોજ હતો તે હોજ પાસે અંધારામાં બેસી રહ્યા. પોતે આવનાર છે એમ આગળથી જણાવ્યું પણ નહોતું આવે આ ગાંડે ઘેલે અવતારે ભાઈના ઘરમાં કેમ જવાય તેનો વિચાર કરતા બેસી રહ્યા. ચિન્નાસ્વામી સાથેજ હતા. તેમને ભાઈને ત્યાં મોકલી ભાઈનેજ હોજ પાસે બોલાવી લીધા. પછી ભાઈએ મળ્યા. મહારાજે કહ્યું, “મહારી આવી ગાંડીઘેલી કફૂપી થયેલી સ્થિતિમાં તમારા ઘરમાં કેમ અવાય ? તમારો પરિવાર મહુને બેઠ શું ધારશે ? હું ફક્ત તમને મળવા માટે આવ્યો હતો તો તમને મળ્યો, હવે હું અહીંથીજ પાછો જાઉં છું.” પણ ભાઈના આગ્રહને લીધે કેટલાક દિવસ મહારાજ તેમને ત્યાં પુછે રહ્યા. ત્યાં પણ મહારાજની ખબર પડવા માંડી એટલે કેટલાક લોકો આવવા જવા લાગ્યા. તેથી મહારાજને ત્યાં પણ શાંતિ ન લાગી. ચિન્નાસ્વામી સાથે આવ્યા હતા તેમને મીઠું બોલી પાછા ખડગપુર જવા કહ્યું. સાત આઠ દિવસ રહી મહારાજની આજ્ઞાથી તે ખડગપુર ગયા. પુણામાં દસબાર દિવસ કહાડી પોતાની જન્મભૂમીની ઘણા વર્ષોથી મુલાકાત લીધી નહોતી તેથી મહારાજ સટાણા મુંજવડ ગયા. સટાણાથી સુમારે અર્ધા પા માઈલને અંતરેજ મુંજવડ ગામ છે

ત્યાં મહારાજના ન્હાનાલાઇ રહે છે. ત્યાં મહારાજને શાંતતા લાગી તેથી ત્યાં કેટલાક દિવસો રહ્યા. સુમારે મહિનો દોઢ મહિનો ત્યાં રહી મહા મહિનાના સુમારમાં યાજ્ઞ સિર્ડી આવ્યા.

પ્રકરણ આવીસમું

રાહુતા તથા અહમદનગર

શિર્ડી આવ્યા પછી ફરી પહેલાં પ્રમાણે મહારાજ ખંડોખાના દેવળમાં રહ્યા. મહારાજ શિર્ડી આવ્યા છે એની ખબર પડી એટલે બધાં મહારાજને મળવા તથા તેમના દર્શન માટે આવ્યાં. દુર્ગાબાઇ પહેલાં પેઠેજ મહારાજ માટે ખાવા પીવાનું લાવી તેમની દેખરેખ રાખતાં, તેવીજ રીતે દિક્ષીત વગેરે કેટલાક લોકો મહારાજની વ્યવસ્થા રાખતા. સાધળાખાને ત્યાં આવનારા સંકડો લોકો મહારાજ પાસે પણ દર્શન માટે આવતા, ખડ્ગપુરની મહારાજની લીલા તથા અઘટિત ચમત્કારો સંબંધી મહારાજની કીર્તિ ચારે બાજુએ પ્રસરી હોવાથી પહેલાં કરતાં લોકોએ મહારાજ પાસે વધારેજ આવજાજ કરવા માંડી. નાનાવલી નામના બળબળરીથી ગાંડા બની ગયેલા ગૃહસ્થ, મહારાજને પહેલાં બહુ ત્રાસ આપતા હતા તેજ પ્રમાણે હાલપણ તે ત્રાસ આપવાનો ક્રમ ચાલુજ રહ્યો.

રાહુતાના ખુશાલસિંગ વાણીઆ એ મોટા શાહુકાર હતા અને સાધળાખાને ત્યાં હંમેશા આવતા જતા હતા, તે પ્રમાણે મહારાજ પાસે પણ આવતા હતા. તેમના ચિરંજીવ દોલુશેઠની મહારાજ ઉપર પણ પહેલેથીજ ભક્તિ હતી તેથી મહારાજના દર્શન માટે રાહતેથી તે હંમેશા આવતા હતા; તેવીજ રીતે રાહુતાથી પાસેજ સાકોરી નામનું ગામ છે ત્યાંના શંકરપાટીલ, રોહોમ તથા સખારામ પાટીલ દંડવતે વગેરે કેટલાક લોકો પણ શિર્ડી મહારાજના દર્શન માટે હંમેશા આવતા હતા. અને શંકરપાટીલ વગેરે મહારાજને હંમેશા બિનંતી કરતા કે, “બાબા

અમારે ગામ ચાલે.” બહુગુર નાગપુરના ભાગમાં મહારાજને “મહારાજ” કહેવાનો વહિવટ હતો. શિર્ડી તરફના ભાગમાં મહારાજને “બાબા” કહેવાનો રિવાજ છે. એ પ્રમાણે શંકર-પાટીલ, સખારામપાટીલ એ મહારાજને સારો લઈ જવા માટે હંમેશા વિનંતી કરતા. તેવીજ રીતે દોલુશેઠ તો મહારાજને રાહતે લઈ જવા માટે હંમેશા કહેતાજ હતા. દર્શન નિમિત્તે પુષ્કળ લોકો મહારાજ પાસે આવતા હતા તેથી તેમનો ત્રાસ ટાળવા માટે મહારાજ પહેલાં પ્રમાણેજ હંમેશા ગામ બહાર, રાતમાં, વનમાં, ખેતરમાં વગેરે ઠેકાણે જઈ બેસતા, સંધ્યાકાળે ફક્ત ખાવા માટેજ મહારાજ દેવળમાં આવતા. બહુ ત્રાસ ન હોય તો દેવળમાંજ બેસી રહેતા. ડૉ. પિલ્લે તથા તેમનાં પત્ની પણ મહારાજ પાસે હંમેશા આવતાં. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ દેવળમાં હોય અને કોઈ દર્શને આવે તો તેને મહારાજ બેસાડી વાતચીત પણ કરતા હતા. તહીં તો પહેલાં પ્રમાણે ગાળ ફઈ મારીને હાંકી પણ મૂકતા. કોઈ કોઈ વખત ગામ બહાર કોઈનું કામ કરવા જતા. કોઈ કોઈ વખત લંગીવાડમાં દળવા પણ જતા. એવીજ રીતે મહારાજને શિર્ડી આવે ગમે તેમ કરતાં છ મહિના થયા. દુર્ગાબાઈ, વાસુકાકા વગેરેનો પહેલેથી ખંડોખાના દેવળમાં નૈવેદ્ય લઈ આવવાનો નિયમ હતો. તે પ્રમાણે વાસુકાકા એમનો નૈવેદ્ય વડના ઝાડનીચે મહારાજના દેવળમાં જે કુત્રાં રહેતાં તેમને તથા કાગડાને નાંખી (ખવરાવી) જતા હતા. મહારાજ નહોતા તોએ તેમનો ક્રમ ચાલુજ હતો. એક દુર્ગાબાઈજ મહારાજ દેવળમાં હોય ત્યારે નૈવેદ્ય લાવી ત્યાં ખવરાવતાં; દેવળમાં ન હોય તો જ્યાં હોય ત્યાંથી શોધી કહાડી ત્યાં નૈવેદ્ય લઈ જતાં. મહારાજ ખાય કે ન ખાય તોએ દુર્ગાબાઈનો આ ક્રમ ચાલુજ હતો. કોઈ વખત મહારાજ એકાંતમાં વિચાર કરતા હોય તેવામાં, રાહતેથી કોઈ આવતું તો મહારાજને બેઠેલા બેઠે તેમનાં દર્શન લઈ ચાલ્યું જતું. એવી રીતે એક દિવસે રાહતેથી તથા શિર્ડીથી આવનારા જનારા લોકો મહારાજના દર્શન લઈ કોઈ ચાલ્યા જતા તો કોઈ મહારાજ પાસે બેસી રહેવા લાગ્યા. મહારાજ પાસે એ પ્રમાણે જનારા આવનારા પુષ્કળ લોકો બેસી ચલા, તેમાં સારોના

શંકરપાટીલ વગેરે કેટલાક લોકો હતા. એમ એસતાં એસતાં ઘણાએ લોકો તે અર્ધા રસ્તા ઉપરજ મહારાજ પાસે ભેગા (ટોળું) થઇ બેઠા; એટલામાં દસ અગીઆર વાગ્યાને સુમારે શિડીને રસ્તેથી પાંચ છ જણા કેટલાક સરકારી અધિકારી લોકો આવતા હતા. મહારાજ બધાંને ઉદ્દેશી બોલ્યા, “તમારે કોઇને કાંઇ કામ ધંધો હોય તો જાવ સઉસઉનો ધંધો કરો.” તે સરકારી લોકોએ જવાબ આપ્યો, “અમને હવે કાંઇ ઉતાવળ નથી. અમારે ઘેર આજે અહિનોમનું શ્રાદ્ધ છે; કોઇની માનાં છે કોઇની સ્ત્રીનાં છે. આજે અમારે ખૂબ મોડુંજ થવાનું છે માટે ઘડીભર આપનાં ચરણપાસે સહવાસ થાય એ હેતુથી બેઠા છીએ. તેમનો તે અહિનોમનો શબ્દ સાંભળી મહારાજ અહિનોમ વિષે બોલવા લાગ્યા. અહિનોમ એટલે શું? સુવાસિની (સૌભાગ્યવતી) સ્ત્રીઓનીજ અહિનોમ કરે છે. એ શ્રાદ્ધ કરવાથી તેમને કે’વી સદ્ગતી મળે છે અને તેનું પરિણામ તેના વર ઉપર પણ કે’વી રીતે થાય છે વગેરે, શાસ્ત્ર પ્રમાણે મહારાજ સમજાવતા હતા. એ વિષય પર ખૂબ લંબાણથી તેમણે બોલ્યા કર્યું. પરંતુ તે વિષયનો સાંભળનારને કંટાળો ન આવતાં બધાંને ગમતોજ હતો. વચ્ચે વચ્ચેથી મહારાજ તેમને જવા માટે ઈસારો કરતા હતાજ. પરંતુ તે વિષય એટલો કંઇક મોહક રીતે કહેતા હતા કે, કોઇને પણ સાંભળતાં તે છોડી જવાનું મન થતું નહીં. તેથી બોલતાં બોલતાં ચાર વાગવા આવ્યા. બધા તડકામાં બેઠા હતા. મહારાજ કહેવા લાગ્યા, “ક્યારના તમો લોકો સખત તાપમાં બેઠા છો! હવે ચાર વાગવા આવ્યા, તમારાં ઘરનાં માણસો તમારી રાહ જોતાં હશે! એમ કહ્યાં છતાં પણ સો પચાસ, માણસો બેઠા હતા તેમાંથી કોઇ જાય નહીં. છેવટે મહારાજે કહ્યું કે, “તમો લોકો કોઇ જતા નથી તો થોડા વખતમાં ખૂબ જોરમાં પુષ્કળ વરસાદ પડશે.” તે લોકોએ કહ્યું, “વરસાદનું તો કાંઇ ચિન્હ દેખાતું નથી તો તે આવે ક્યાંથી?” મહારાજે કહ્યું, જો કે ચિન્હ દેખાતું નથી તોપણ તમને મહને ઉઠાડવાને તે આવશે. તે અધિકારી લોકો બોલ્યા, “અમો પણ શું કરીએ?

અમને આપનાં ચરણ પાસેથી ઉઠવાનું ગમતુંજ નથી,” મહારાજે કહ્યું, “ઠીક ઉઠવાનું નહીં ગમતું હોય તો વરસાદજ તમને ઉઠાડશે.” એમ કહી મહારાજ ફરી કાંઈ વાતો કહેતાજ રહ્યા. બોલતાં બોલતાં તે બધાનાં મન મહારાજ તરફ એવાં તો તહીન થઈ ગયાં કે તેમને કશાનુંએ લાન રહ્યું નહીં. એટલામાં બહાર પંદર વીસ મિનીટમાં એકદમ ચારે બાજુએથી વાદળાં ઘેરાઈ આવ્યાં અને પાંચ મિનીટમાં ધોધમાર વરસાદ શરૂ થયો. વસ્તુસ્થિતિ આટલી હદે પહોંચી છતાં તે લોકો તો મહારાજની વાતમાંજ ગર્ક થઈ ગયા હતા. મહારાજે મનમાં વિચાર કર્યોજ હશે કે આમને પહેલેથી સૂચવ્યું છતાં કોઈજ ગયું નહીં તો ભીંજવા દો બધાને. એટલામાં એકદમ વરસાદ ધોધો શરૂ થયો. મહારાજ બેઠા હતા ત્યાંથી હાલ્યા નહીંજ અને બોલ્યા, “લાઈઓ, હવે તો જાઓ.” બધા બોલ્યા, “બાબા, વરસાદ તમને પણ લાગે છે. તમો પણ હવે ઉઠો એટલે અમે પણ જઈએ,” મહારાજ બોલ્યા, “મ્હારે ઉઠીને શું કામ છે? હું ઉઠું તોપણ મ્હને વરસાદ લાગશેજ, બેઠો છું તોપણ લાગશેજ! ઉઠીને હું જાઉં પણ ક્યાં? મ્હારે શું તમારાં જેવાં ઘરબાર છે? કાંઈ છત્રી છે? જ્યાં બેસું ત્યાં મ્હારે સરખુંજ!” એટલામાં મહારાજના માથાંપર કોઈએ છત્રી ધરી, મહારાજે કહ્યું, “મ્હારે છત્રી નહીં જોઈએ, તમો લોકોં છત્રી લો.” લોકો બોલ્યા; “મહારાજ, તમો ન લો તો અમો પણ કેમ લઈએ?” મહારાજે કહ્યું, “અરે, તમારાં કપડાં ભીંજાય છે, મ્હારું શું ભીંજવાનું છે? તમારી પેઠે મ્હેં કાંઈ કોટ પાટલુન પહેર્યાં છે કે તે ભીંજઈ જવાનાં છે?” આખરે મહારાજ કાંઈ (પોતાની) જગ્યાપરથી ઉઠ્યા નહીં અને લોકોપણ એમને એમજ બેસી રહ્યા. તે અધિકારી લોકો પણ છત્રી ઓઢ્યાં શિવાયજ બેઠેલા હોવાથી તેમનાં ભારે કપડાં-કેટલાકને માથે જરીના ફેંટા હતા, કેટલાકને માથે ટોપીઓ હતી-તે બધાં ભીંજઈ તરબોળ થઈ ગયાં. શંકરપાટીલ વગેરે લોકોની પણ પાઘડીઓ વગેરે ભીંજઈ તરબોળ થયાં. તે અધિકારી લોકોની બે ત્રણ સાઈકલો તથા એક બે ઘોડા હતા. તે ઘોડા

ઉપરનાં લીંછ ગયેલાં કપડાં (ઝુલો) તથા તે મણુ બીજાઈ ગયાં. વરસાદ કાંઈ થોભે નહીં. તે જોરમાં આવતો હતો. મહારાજ બોલ્યા, “ હજુએ જાવ ! ” લોકો બોલ્યા, “ બાબા, આપના ઉઘા શિવાય અમો કાંઈ જતા નથી. ” મહારાજ બોલ્યા, “ મહારે જ્યારે ઉઠવું હશે ત્યારે ઉઠીશ. ” આવી રીતે અર્ધા કલાક સુધી તે સુસળધાર વરસાદમાં લોકો બેસી રહ્યા. છતાં કાંઈ ઉઘાડ નીકળ્યો નહીં. એટલામાં આંવા ધોધમાર વરસાદમાંજ દુર્ગાબાઈ પોતાના નિયમ પ્રમાણે , પોતે ભૂખ્યાં ભૂખ્યાં, મહારાજના નૈવેદ્યનું ભાણું લઈ આવ્યાં. મહારાજને નૈવેદ્ય અર્પણ કર્યા શિવાય દુર્ગાબાઈ પોતે કાંઈ ખાતાં નહોતાં. દુર્ગાબાઈ તે નૈવેદ્ય લઈ તે વરસાદમાંજ મહારાજની પાછળ આવી ઉભાં રહ્યાં. તે જોઈ શંકરપાટીલ બોલ્યા, “ બાબા, બાઈ નૈવેદ્ય લઈ આવ્યાં છે ને ? ” પાછળ જોતાંજ દુર્ગાબાઈને આવેલાં જોઈ, તરતજ મહારાજ ઉઠ્યા અને બધાને કહ્યું કે, “ જાવ હવે, જ્યાં જવું હોય ત્યાં. ” પછી સઉસઉને ઠેકાણે ચાલતા થયા. ત્યારબાદ શંકરપાટીલ, મહારાજને અને દુર્ગાબાઈને શ્રીખંડ્યાના ખેતરની પૂર્વ બાજુએ કેટલેક દૂર ખેતરમાં એક ઝુંપડી હતી, ત્યાં લઈ ગયા. ત્યાં પછી દુર્ગાબાઈએ આણેલા અન્નમાંથી જે થોડું ઘણું ખાવું હતું તે ખાઈ દુર્ગાબાઈને મહારાજે જવા કહ્યું. દુર્ગાબાઈએ પણ પાછાં શિડીં જઈ ભોજન કર્યું. દુર્ગાબાઈની પાછાં ફરતી વખતે વરસાદ ઉઘડ્યો અને તે વખતે તદ્દન સંધ્યાકાળ થઈ હતી. શંકરપાટીલે મહારાજને મીઠા શબ્દોમાં વાત કરી કહ્યું, “ હવે કાદવપાણીમાં તમો અહીં તહીં ક્યાંઈ ન જતાં અહીં પાસેજ સાકોરી છે ત્યાં ચાલો. ” મહારાજને પણ કાંઈ લાગ્યું તેથી તેઓ પણ તેમની સાથે સાકોરી ગયા. સાકોરીમાં સ્વતંત્ર “ દુકાન ” કરીને એક ન્હાનું ઘર હતું તે ખાલીજ હતું તેથી મહારાજને આખી રાત ત્યાંજ રાખ્યા. પીંજે દિવસે સહવારવા આઠ તવ વાગ્યા સુધી ત્યાં રહી પાછા મહારાજ શિડીં આવ્યા.

રાહતાના દૌલુશેઠને પણ મહારાજ સાકોરી આવી શિડીં ગયાની ખબર મળ્યાથી મહારાજને દર્શને શિડીં ગયા. મહારાજ

વડના ઝાડ નીચે દેવળની સામે મહારાજ બેઠા હતા દૌલુશેઠ પણ ત્યાંજ ઝાડ નીચે આવી બેઠા. બપોરનો બે ત્રણ વાગ્યાનો વખત હતો. એ વખતે દૌલુશેઠ મહારાજને કહેવા લાગ્યા, “ સાકોરી તમે ગયા તો હું પણ તમને હવે રાહતે લઈ મયાં શિવામ રહેવાનો નથી.” મહારાજ કાંઈક વાત કરતા હતા, એટલામાં કેટલાક શિડીના લોકો મહારાજને દર્શને આવ્યા. તેમાં એક સ્ત્રી એક હાંડો (ચર-બોધયજ્ઞ) દુધનો તથા કેટલુંક પૂજા સાહિત્ય લઈ મહારાજ આગળ આવી હતી. તે મહારાજ પાસે પૂજા, દર્શન કરે છે એટલામાં પેલા ત્રાસ આપનારા નાનાવલી આવ્યા અને આવતાંની સાથેજ ફાવે તેવા ચાળા કરી ત્રાસ આપતાં આપતાં તે દુધનું વાસણ તેમણે ઉચ્ચકયું અને મહારાજ બેઠા હતા તેમના આખાં શરીરપર તે નાનાવલીએ દુધ ખાલી કર્યું તેની ઉપર અહીંથી ત્યાંથી કેટલીક સૂકી ભીની માટી લાવી મહારાજના આખા શરીર પર માથાં પરથી શરૂઆત કરી નાંખી અને મોટાટી મોટાટી ક્રીકીઆરી મારી હસ્યાં કર્યું. થોડો વખત તેને ફાળ્યો તેવો ત્રાસ આપી તે ચાલતા થયા. આ બધો પ્રકાર બેઈ દૌલુશેઠને મહારાજની ખૂબ દયા આવી તેથી એમણે હાથ બેડી વિનંતી કરી, “ બાબા તમને અહીં બહુજ ત્રાસ પડે છે, મહારાજી બેવાતું નથી ” વગેરે; અને આંખમાં પાણી લાવી કહેવા લાગ્યા કે, “ હું આવતી કાલે ગાડી લઈ આવીશ, તમને ગાડીમાં બેસાડી લઈ જઈશ અને આરામમાં બગીચામાં રાખીશ.” વગેરે વગેરે. એ પ્રમાણે વાતચીત થયાં પછી બીજો દિવસે દૌલુશેઠ મહારાજને રાહતે લાવી પોતાના બગીચામાં મકાન હતું તેમાં રાખ્યા. તે બાદરથો મહિનો હતો.

મહારાજ વિષે ખડ્ગપુરના લોકોનો અને દૌલુશેઠનો પ્રત્યક્ષહાર ચાલુ હતો. દૌલુશેઠે ખડ્ગપુરવાળાઓને મહારાજ રાહતે આવ્યાતું જણાવ્યું. ખડ્ગપુરના લોકોને ખૂબ આનંદ થયો અને તેમણે જવાબમાં જણાવ્યું કે, “ અમે બધા લોકો દુર્ગાપૂજાની રજામાં એટલે અધિનતાં નવરાત્રમાં રાહતે આવીએ છીએ.” દૌલુશેઠે પહેલાં એમને જણાવ્યું હતું કે, “ મહારાજને નિમિત્તે

અમો રાહતામાં મ્હોટી સમાહ કરવાના છીએ.” બડગપુરથી બધાએ જણાવ્યું કે, “મહારાજ માટે મ્હોટા ઉત્સવની તૈયારી કરો, અમો બધા આવીએ છીએ.” મહારાજે હૈલુશેઠને કહ્યું કે, “સમાહના ઉત્સવની ભાંજગડમાં ના પડો.” હૈલુશેઠે કહ્યું, “બાબા, તમારા નિમિત્તથી સેંકડો લોકો લજન વગેરે લક્ષિતમાર્ગે વળ્યા છે અને આ સપ્તાહ વગેરેથી તેમને તે માર્ગનો ચડસ વધારે લાગશે. ઉપરાંત ગોરગરીબોને અન્નદાન થશે. તમારે નિમિત્તે પુષ્કળ લોકોને પુણ્ય પ્રાપ્તિ થશે અને અમને બધાંને ઉત્સાહ આવશે. માટે તમે ના કાંઈ ના કહો.” હૈલુશેઠ એ બહુ કામ કરનાર, લક્ષિતવાન અને લોકોમાં વજન ધરાવનાર માણસ હતા. તેથી મહારાજથી તેમના વચનનો અનાદર થઈ શક્યો નહીં. આખરે ઠર્યું. તે પ્રમાણે હૈલુશેઠે મહારાજ નિમિત્તે સમાહ તથા ઉત્સવની તૈયારી જોરથી શરૂ કરી.

મહારાજનું શરીર અશક્ત હતું તેથી, તેમને બેસવા માટે ભુમું ભરી કોથળાની એક ગાદી તૈયાર કરી આપી. તેવીજ રીતનો એક તકીઓ પણ કરી આપ્યો. મહારાજ રાહતે આવી રહ્યા ત્યારથી તેમનાં ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા હૈલુશેઠે ઉત્તમ પ્રકારે કરીજ હતી, છતાં દુર્ગાબાઈના નિયમ પ્રમાણે તે રોજ મહારાજ માટે ત્રૈવેદ્ય લાવતાંજ હતાં. રોજ સંધ્યાકાળે દુર્ગાબાઈ આવી ફરી પાછાં શિડી જતાં હતાં. એવો એમનો ક્રમ રોજ ચાલુજ હતો. દુર્ગાબાઈની આવી નિઃસ્સીમ લક્ષિત જોઈ, રોજ દોઢ કોસ આવવું અને પાછું દોઢ કોસ જવું અને તેમાંએ દુર્ગાબાઈ સંધ્યાકાળ સુધી ભૂખ્યાંજ રહેતાં, મહારાજને ખવરાવ્યાં શિવાય તે ખાતાં નહોતાં, તેથી રોજ આવવા જવાનો દુર્ગાબાઈને ત્રાસ થાય છે, એમ ધારી હૈલુશેઠ દુર્ગાબાઈને પાછાં જતી વખતે પોતાના ઘરની બેળદગાડી આપી શિડી પહોંચાડતા. નવરાત્રમાં હૈલુશેઠના બગીચામાં નામ-સમાહ શરૂ થઈ તેમાંજ શ્રીમદ્ભાગવતની સમાહ પણ શરૂ કરી હતી. ઉપરાંત કીર્તન કરનાર હરિદાસભુઆ પણ હતાજ. નામ સમાહ માટે ગામેગામની પુષ્કળ દિંડીઓ, મંડળીઓ, આવી હતી. રાત દહાડો એક સરખો ભગવન્નામનો ઘોષ મહારાજ આગળ શરૂ થયો. મહારાજના રહેવાનાં મકાન

આગળ બગીચામાં મ્હોટો મંડપ બાંધ્યો હતો અને વધારે રોશની કરી હતી. ગામેગામ આ વાતની ખબર પ્રસર્યાથી હજારો લોકો મહારાજના દર્શન માટે રાહતા આવવા લાગ્યા. જેટલા જેટલા લોકો રોજ આવતા તે બધાની ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા દૌલુશેઠે રાખી હતી. એવી રીતે સાત દિવસ સુધી ખૂબ મ્હોટો ઉત્સવ સમારંભ ચાલુ રહ્યો. ખડ્ગપુરના લોકો પણ, સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો, રાહતે આવ્યાં હતાં. મહારાજનો ઉત્સવ સમારંભ જોઇ ખડ્ગપુરના લોકોને બહુજ આનંદ થયો. એકનાથરાવ વગેરે ત્યાંના મ્હોટા મ્હોટા લોકો પહેલેથીજ ખરાં અંતઃકરણથી મહારાજની ભક્તિ કરતાજ હતા; ખડ્ગપુરમાં મહારાજ માટે પુષ્કળ ઉત્સવ સમારંભ કર્યાજ હતા; તેમાં આ રાહતાનો દેખાવ જોઇ ખડ્ગપુરના સ્ત્રી પુરુષોને એટલો આનંદ થયો કે તેનું વર્ણન કરી શકાય નહીં. સ્ત્રી અને પુરુષો મહારાજપર બહુજ લુબ્ધ બની આંખમાંથી આનંદાશ્રુ પાડતાં હંમેશ મહારાજની આસપાસ ટોળું વળી (ઘેરો ઘાલી) બેસીજ રહેતાં; ઉપરાંત રાહતાના લોકો અને બીજા ગામે ગામના દર્શને આવનાર લોકોની ઠઠ પણ મહારાજ આગળ બેઠી હોયજ. મહારાજ પ્રસંગાનુસાર ઉપદેશપ્રદ બોલતા. મહારાજના શબ્દો હંમેશ મહત્વના હોયાંને લીધે, કોઇ કોઇ મહારાજ બોલતા ત્યારે લખી પણ લેતા. એક દિવસે એક એવો વિચિત્ર ચમત્કાર થયો કે મહારાજ આગળ કેટલાક દસ વીસ લોકો અને દૌલુશેઠ વગેરે લોકો બેઠા હતા એવામાં કોઇ એક બાઇ મહારાજને દર્શને આવી અને તેણે મહારાજ આગળ એક સંત્રું મૂક્યું. મહારાજે તે સંત્રાં ઉપરજ કાંઈક વાત ચલાવી. એક વગર ત્યાં બીજું સંત્રું નહોતું. મહારાજે તે એક સંત્રું પોતાના હાથમાં લીધું અને તેને ચારે બાજુએથી બહુજ આનંદથી તેને કેટલોક વખત જોયાં કર્યું અને મ્હોંએ વાતો ચાલતીજ હતી. એટલામાં મહારાજે તે સંત્રું છોડ્યું અને તેમાંની એકેક ચીરી તે દરેકને આપવા લાગ્યા. દૌલુશેઠ વગેરેની નજર મહારાજના હાથમાંનાં પેલાં સંત્રા પર હતીજ. સંત્રાને અર્ધુ ફેડી મહારાજ એક એક ચીરી પ્રત્યેકને આપતા હતા ત્યારે પંદર વીસ

જણા ત્યાં બેઠા હતા. તેમાં એક એક ચીરી બધાંને આપતા હતા એવામાં ચાર પાંચ માણસો બીજાં આવ્યાં, તેમને પણ તરતજ તેમાંથી આપ્યાં કરી. એક સંત્રામાં બહુ તો દસ બાર ચીરીઓ હોય છે. મહારાજે તે બેઠેલા પંદર વીસ માણસોને આપી તરતજ આવેલાં ચાર પાંચ માણસોને પણ એકેક ચીરી આપી. એટલામાં ફરી બીજાં પાંચ છ માણસો આવ્યાં, તેમને પણ ચીરી આપ્યાં જ કરી. દૌલુશેઠ વગેરે કહેવા લાગ્યા, “બાબા આવી રીતે લોકો આવ્યાંજ કરશે અને તમે એક સંત્રામાંથી ક્યાં સુધી ચીરીઓ પહોંચાડશો?” મહારાજ હું આપું છું ત્યાં સુધી ચીરીઓ કોઈ પણ આવે તેને પહોંચી વળશે. બધાંને અપાઈ રહ્યાં પછી થોડો વખત જાય છતાં જો લોકો નહીં આવે તો તેમના નશીબમાં નથી. એવી રીતે મહારાજે એક સંત્રામાંથી એક એક ચીરી સુમારે ચાલીસ માણસોને બહેંચી. પછી કોઈ પણ આવતું નથી એમ જણાવું ત્યારે, મહારાજે હાથમાંના સંત્રાની છાલ (છાડું) નીચે નાંખી અને હાથ પર હાથ મારી તાળી વગાડ્યાં જેવું કરી કહ્યું, “હવે ખલાસ, હવે કોઈ આવશે તો તેને કાંઈ નહીં મળે.” આ ચમત્કાર જોઈ બધાં દિગ્મૂઠ બની ગયા. સસાહને છેવટને દિવસે ગોપાળકાલા વગેરે બહુ ઠાઠથી થયું અને અન્ન સંતર્પણની તૈયારી અશ્વિન સુદ બારસે કરી, ગામે ગામ દૌલુશેઠે મહારાજનો ઉત્સવ કર્યાની ખાતમી પ્રસરી તેથી હજારો લોકો જમવા માટે ભેગા થયા. બધી રસોઈ તૈયાર થઈ ગયાં પછી, રસોડામાં મહારાજને લઈ જઈ મહારાજની દષ્ટી બધી રસોઈ પર ફેરવાવી લીધી તથા બધાં અન્નને મહારાજના હાથનો સ્પર્શ કરાવ્યો. મહારાજ રસોડામાં ગયા તે વખતે એમની સાથે ગાર્ડમામાની વહુ (છાડરાની વહુ) અન્નપૂર્ણાની આંગળી આલી એને સાથે લઈ ગયા અને તેને કહ્યું કે, “તહાઈ નામ અન્નપૂર્ણા છે. તું બધાં અન્ન પર નજર નાંખ,” એમ કહી મહારાજે તેના હાથનો સ્પર્શ કરી બધી રસોઈ પર નજર નાંખી અને દરેકમાંથી કે’હું થયું છે કે’વું નહીં તેનો સ્વાદ પણ લીધો. અંજીમાં ઘાળી દાળ, ભાત, શાક ખાટી દાળ અને શિરો હતો. આ બધાના ખૂબ મહેલો મહેલો કરી સંખ્યા હતી.

આ અન્ન એક વારજ રાંધ્યું અને જમનારા લોકો, સેંકડો ગામે ગામના હજારો લોકો ભેગા થયા. એકંદરે પચ્ચીસ ત્રીસ હજાર લોકો જમ્યા. છતાં પણ અન્ન એમને એમજ શિલ્લક. તે પૂરું થયું નહીં. બીજે દિવસે પણ કેટલાક હજાર લોકો ફરી જમ્યા છતાં તે અન્ન પુરું થાય નહીં, અને આગળને દિવસે રાંધ્યું હોવાથી કાંઈ ખરાબ થયું હોય તો તેવું પણ કાંઈ જન્યું નહીં. બાણે કે હાલ તાજેજ માલ તૈયાર કર્યો હોય તેમ ભાત શિરો ગરમનો ગરમજ. બીજે દિવસે કે ત્રીજે દિવસે તે અન્નને અગ્નિ સ્પર્શથી ગરમ કર્યું નહોતું તોએ પહેલા દિવસનું જેવું હતું તેવુંજ ગરમ. એમ એક સરખા ત્રણ દિવસ રહ્યું, લોકો આ પ્રમાણે ત્રણ દિવસ ગરમ ગરમ અન્ન ખાતાજ હતા. આખરે બધા લોકો પોતપોતાને ગામે બધા તોપણ અન્ન વધ્યુંજ. એમ બે ત્રણ દિવસ મળી ચાળીસ હજારથી વધારે લોકો જમ્યા તોપણ અન્ન શિલ્લક હતુંજ, હવે એનું શું કરવું? એમ દૌલશેઠે મહારાજને પૂછ્યું. મહારાજે કહ્યું, “નહી નાળામાં માછલી વગેરે હોય તેને, કમડા, કુત્રાં, ગાય વગેરેને ખાવા નાંખી દો.” એ પ્રમાણે મહારાજની આજ્ઞા થવાથી તે પ્રમાણે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પછી ખરૂંખરૂંના લોકો પણ તેમની રજા પૂરી થઈ તેથી મહારાજની આજ્ઞા લઈ ખરૂંખરૂં બધા આવી રીતે સમાહ તથા ઉત્સવ અતિશય મોટા કાઠથી ઉજવવામાં આવ્યો. પછી એજ સુમારમાં સાંઘળાળા પણ શિડીથી રાહતા થોડે વખત આવ્યા હતા. ત્યારબાદ મહારાજ કેટલાક દિવસ રાહતામાં રહ્યા. દુર્ગાબાઈ એમના નિયમ પ્રમાણે શિડીથી મહારાજ મોટે નૈવેદ્ય લાવતાંજ હતાં. એક દિવસે દુર્ગાબાઈને શિડીથી રાહતે આવતાં પગમાં અર્ધી આંગળી જેટલો લાંબો મોટો કાંટો ભેંસાઈ ગયો, છતાં તે કાંટાની પર્વા ન કરતાં દુર્ગાબાઈએ પગે આવતાં રાહતે આવવાનો પેતાનો ક્રમ ચાલુજ રાખ્યો. તેમણે તે બાબત કોઈને કહ્યું એ નહીં અને પગમાંથી કાંટો કઢાવ્યો પણ નહીં. એવી રીતે દસ બાર દિવસ તે કાંટાની વેદના સહન કરતાં કરતાં રોક પડેજ આવી આવજ આવ કરતાં

હતાં. પછી તેનું દુઃખ બહુ વધતું ગયું એટલે તે લંગડાતાં લંગડાતાં આવ્યાં, ત્યારે બધાને વિચાર આવ્યો કે બાઈ લંગડાય છે શાથી? તોએ બાઈએ પેટ ખોલી વાત કરી નહીં; છેવટે મહારાજે તે જોયું કે તરતજ મહારાજે થોડા ગુસ્સે થયાં જેવું કરી કહ્યું, “આટલા દિવસ તે કાંટો ત્હેં શા માટે પગમાં રાખ્યો? કોઈને કહ્યું કેમ નહીં?” વગેરે. તેમનો પગ બહુ દુખતો હતો તેથી કોઈને (કાંટો) કહાડવા પણ દે નહીં. છેવટે મહારાજે બાઈનો પગ ગાલી રાખ્યો અને દૌલુશેઠના કેટલાક લોકોએ બહુ યુક્તિથી ચીમટાધી તે કાંટો ખેંચી બહાર કહાડ્યો, અર્ધો આંગળ લાંબો આડો પેચી ગયેલો કાંટો જોઈ દુર્ગાબાઈએ આટલા દિવસ એ કેમ સહન કર્યું અને એવા એ દુઃખમાં રોજ દોઢ કોસ આવવું અને દોઢ કોસ જવું, એ કેટલી મુશ્કેલ વાત છે એ ખ્યાલમાં આવતાં બધા વિચારમાં પડ્યા. દુર્ગાબાઈની આવી સ્થિતિ જોઈ-વચ્ચે દુર્ગાબાઈ ગાડી બળદ વગર શિડી પાછાં જતાં હતાં તેથી-ફરી દૌલુશેઠે દુર્ગાબાઈ માટે શિડીથી આવવા માટે ગાડી મોકલવી શરૂ કરી, અને શિડી પાછાં જવા માટે પણ ગાડી આપી પહોંચાડતા. દુર્ગાબાઈને પાછાં શિડી જવુંજ પડતું હતું, કારણ પહેલેથી દુર્ગાબાઈએ સાઈબાબાની નૈવેદ્ય વગેરે જે સેવાઓ આરંભી હતી તે તેમની ચાલુજ હતી. તે સેવા કરીને પણ મહારાજની પણ સેવા તેમણે ચાલુ રાખી હતી.

શિડીમાં સાઈબાબા પાસે પુષ્કળ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સેવા માટે રહ્યાં હતાં; નામનું સેવામાં રહેવું. બાકી ઘણાંએ એવાં છે કે, ત્યાં રહે, ખાય પીએ અને ગપ્પાં માર્યા કરે, નહીં તો અંદર અંદર “તમો આ’વા અમો આ’વા” વગેરે કરી લહડા લહડી, વાદાવાદી કર્યા કરે. એકેકની અદેખાઈ કરે, એકેકનું સહન ન કરે, મત્સર બુદ્ધિ તથા પોકળ અભિમાન દેખાડ્યાં કરે, એવાજ બહુ હતા. કોઈ જો એક બે મરદો કે એક બે સ્ત્રીઓ નિષ્કપટ બુદ્ધિથી ફક્ત પોતાના જીવનું તથા દેહનું સાર્થક થાય, આદુઃખ-દાયક સંસાર પ્રપંચ અને જન્મમરણમાંથી મુક્ત થવાય, એ માટેજ શુદ્ધ અંતઃકરણ તથા પ્રમાણિકપણાથી પોતાની મોટાપણાં વગે-

રેની (અવહારિક) યોગ્યતા તથા લોક રીત પ્રમાણની લાજ લગ્ન વગેરેનું બધું અભિમાન છોડી, પોતાના જીવ, દેહની પર્વા ન કરતાં ફક્ત નિષ્કામ બુદ્ધિથી એક સાધ્યાબાનેજ માટે ફાવે તેવી સેવા કરનાર જે કોઈ હોય તો તેને બીજા સહન કરી શકતા નહીં અને તેના સત્કર્મની કોઈપણ રીતે નિંદા કરી તેમાં વિદ્વ નાંખનારાજ લોકોની સાધ્યાબા પાસે ભરતી હતી. પોતાના જીવની દેહની તથા લોક લગ્નની પર્વા ન કરતાં ફક્ત સાધ્યાબાની આજ્ઞામાં રહી ફાવે તેવો ત્રાસ સહન કરી સેવા કરનારાં જે હતાં તેમાં એક દુર્ગાબાઈ અને પુરુષોમાં એક મેઘો.

પહેલ બેલાં દુર્ગાબાઈ શિડી સાધ્યાબાને દર્શને આવ્યાં ત્યારે સાત આઠ દિવસ રહી જવાનો વિચાર કરી સાધ્યાબાને જવા માટે પૂછ્યું. સાધ્યાબાએ કહ્યું, “તને જે અહીં ખેંચી તે કાંઈ જવા માટે નહીં. ત્હારે હાથે ખૂબ મ્હોટાં મ્હોટાં કામો થવાનાં છે.” દુર્ગાબાઈએ કહ્યું, “મ્હને અહીં દરેક રીતની અડચણ છે. મ્હારે એક ન્હાનું છોકરું છે તેને બધી અડચણ પડશે. માટે મ્હને જવા દો તો સારું.” સાધ્યાબાએ જવાબ આપ્યો, “તું કશાની ચિન્તા ના કરીશ. લીમડાવાળા વાડામાં લીમડાના ઝાડ નીચે ત્રણ દિવસ મુંગીચુગી બેસી રહે. કોઈની સાથે બોલતી નહીં. થોથે દિવસે ત્હારી બધી વ્યવસ્થા એની મેજે થઈ જશે.” દુર્ગાબાઈ બોલ્યાં, “ત્રણ દિવસ મ્હને કાંઈ ન હોય તોએ ચાલશે. પણ આ છોકરાં માટે દુધબુધની તો વ્યવસ્થા થવી જોઈએ.” બાબા બોલ્યા, “દુધની કાંઈ પણ સવડ ના કરતી. ત્રણ દિવસ તેને પણ ના ખવરાવતી અને તું પણ ના ખાઈશ. તે છોકરાંને લઈ ઝાડ નીચે એક જગ્યાએ બેસી રહે પછી બધું થઈ જશે.” એમ સાધ્યાબા બોલતા હતા એવામાં દુર્ગાબાઈની આંખમાં પાણી આવ્યાં અને તે રડવા લાગ્યાં. બાબાએ તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો અને કહ્યું, “રડ નહીં, આપણો અલ્લા માલિક છે.” એમ કહી તેને જવા કહ્યું. દુર્ગાબાઈએ નિઃશ્વર્ય કર્યો કે સાધ્યાબાની આજ્ઞા પ્રમાણેજ ચાલવું. તેમાં આપણું

સારું થાય કે ખરાબ થાય. એવો નિશ્ચય કરી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે લીમડાવાળા વાડામાં, લીમડાના ઝાડ નીચે બેઠાં.

આ લીમડાના ઝાડનું માહાત્મ્ય એવું છે કે, તે ઝાડની આસપાસ જે વસ્તી છે તે પહેલાં ત્યાં નહોતી. તે જગ્યા ગામની સ્મશાનભૂમિ છે અને ત્યાં મુસલમાન લોકોની બહુએ કબરો છે. સાઈબાળા જગતમાં પ્રખ્યાતિમાં આવ્યા તે પહેલાં તે સ્મશાનમાં જે લીમડાનું ઝાડ હતું તેની નીચેજ કેટલાંક વર્ષો તપ કરતા બેઠા હતા. તે ઝાડ પાસેજ જમીનમાં ખૂબ ઉંડાણમાં પુષ્કળ વર્ષોની ઉપરથી માટી પડી પડી ઢંકાય ગયેલી એક સમાધિ છે. તેજ કેકાણે સાઠેસાઠેએ વાડો બાંધ્યો ત્યારે પાયો ખોદતી વખતે તે સમાધિ ખુદલી થઈ, તે સમાધિમાં કોઈપણ મહાપુરૂષ એમને એમ છે એવો ભાસ થવા લાગ્યો. પછી એ વાત સાઈબાળાને કહી એટલે સાઈબાળાએ કહ્યું કે એ જગ્યાએ કોઈએ હાથ લગાડ્યો નહીં. ત્યાં મહારા મુરશદ (ગુર) છે. તેથી તે જગ્યા ઉપરજ ભીંતની બાજુ આવતી હતી તેથી તે બાંધતી વખતે સમાધિના જેટલી મહોટી કમાન લઈ નીચે તે જગ્યા એમની એમ રાખી તે કમાનપર ભીંત બાંધી. તે જગ્યા વાડાના માળ ઉપર મ્હડવાનો જે દાદર છે તેને ખડી કમાન છે તે. એ લીમડાના ઝાડ નીચે સાઈબાળા પુષ્કળ દિવસ બેસી રહ્યા હતા. તેથી તે જગ્યાનું અને તે લીમડાના ઝાડનું વિશેષ માહાત્મ્ય છે. તેજ ઝાડ નીચે સાઈબાળાએ દુર્ગાબાઈને ત્રણ દિવસ એક સરખી બેસાડી અને તે ન્હાના છોકરાને પણ દુધ વગેરે કાંઈ ન મળ્યું છતાં તે ન રડતાં મુગું મુગું શાંત રહ્યું. પછી ચાથા દિવસથી બાળાભાઉ ચાંદોરકરને ત્યાં તેની બધી વ્યવસ્થા આપોઆપજ થવા માંડી, સાઈબાળા જે જે કહેતા તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે તે હંમેશ ચાલતાં. તેમણે કહી રાખ્યું હતું કે, “કોઈ પણ સાથે ન બોલતાં, મૌનવ્રત ધારણ કરી, કોઈનું પણ પડયું કામ જે હોય તે કરતી જા, એટલે મહારી સેવા કયા બરોબર છે.” તે પ્રમાણે દુર્ગા-બાઈનો ત્યાંનો કાર્યક્રમ હતો. પરાદીએ ચાર પાંચ વાગે ઉઠી પોતાનું નિત્ય સ્નાન વગેરે આટોપી, સાઈબાળાના ફેટાની અને સાઈ-

બાબાએ તેના છોકરાના હાથમાં બે રૂપીઆ આપ્યા હતા તે બે રૂપીઆની થોડો વખત બેસી પૂજા કરતાં અને જે લીમડાના ઝાડનીએ સાઈબાબા બેઠા હતા અને દુર્ગાબાઈને બેસાડ્યાં હતાં, તે ઝાડની રોજ બે ત્રણ, અથવા વખત મળે તો વધારે માળાની પણ, પ્રદક્ષિણા કરતાં. પ્રદક્ષિણા કરતી વખતે હંમેશા ગુરૂમંત્ર જપતાં. પછી શ્રીસાઈબાબાની આજ્ઞા પ્રમાણે કોઈનું પણ પડયું કામ કરતાં અને આરતિ પહેલાં સાઈબાબાની પૂજા માટે જઈ, સાધારણ તેમને ત્રાસ ન થાય એવી રીતની પૂજા કરી તેમની પાછળ બેસી હંમેશા તેમની કમ્મર દાખ્યાં કરતાં અને સાઈબાબા કહે કે, “બસ કર” એટલે દાખવાનું બંધ રાખતાં.

એક દિવસે દુર્ગાબાઈએ પોતાના છોકરા માટે, તે ન્હાનો હતો તે વખતે તેને ખવરાવવા માટે, એક ન્હાનાં વાસણમાં બાબાની મચ્છીદમાં, તેમની તે પવિત્ર ધુણી ઉપર ભાત રાંધવા મૂક્યો અને પછી બાબાની પીઠ તથા કમ્મર દાખતાં બેઠાં. થોડે વખતે તે ભાત ચડી તૈયાર થયો. દુર્ગાબાઈનો અડક આલડનો નિયમ બહુ કડક હતો. એટલામાં કોઈ અડાણી માણસ બાબાની ધુણી પાસે જઈ ચલમમાં નાંખવા માટે દેવતા કહાડવા, કે બીડી સળગાવવા આવ્યો. તે ગમે તેવો પણ અડાણીજ હતો. તેણે દુર્ગાબાઈએ દેવતાપર મૂકેલું વાસણ એક બાજુએ કર્યું. આ બેઈ દુર્ગાબાઈને બહુજ ખોટું લાગ્યું. પરંતુ બાબાની સેવા કરતાં હતાં ત્યાંથી તે ઉઠ્યાં નહીં. અનાયાસેજ જ્યારે બાબા ઉઠ્યા ત્યારે તે ઉઠ્યાં પરંતુ બાબા પાસે બેઠાં હતાં તેટલામાં ભાતનાં વાસણને શૂદ્ર અડ્યો તેથી તે બદલ તેમને ખરાબ લાગ્યું અને બાબાની પાછળ બેઠાં બેઠાં રડતાંજ હતાં. છોકરાને ખાવાનો વખત થઈ ગયો અને હવે બીજો ભાત ક્યારે ચડે તેની ચિંતાથી તેમણે રડ્યાં કર્યું. તે વખતે તે છોકરાનું જનોઈ આપ્યું નહોતું, છતાં શૂદ્રે સ્પર્શ કરેલો ભાત હું છોકરાને કેમ ખવરાવું, એ વિચારથી દુઃખિત આંખમાં પાણી લાવી રડ્યાંજ કર્યું. પછી બાબા ઉઠ્યા એટલે, સાઈબાબા એટલે તે પૂર્ણજ બધાંના અંતસાક્ષી, તેઓ તે બધું દુર્ગાબાઈનું રડવાનું કારણ સમજ્યા તેથી સાઈબાબાએ દુર્ગાબાઈના

શરીરપર હાથ ફેરવી કહ્યું, “ હુગે, રડતી નહીં, આપણા દરબારમાં કશાનીજ આલડછટ નથી, આ મસ્તીજ જેવી તેની નથી. સેંકડો જન્મના પાપી લોકો પણ અહીં પવિત્ર થાય છે. માટે આ ભાત કાંઈ આલડાયો નથી. મહારા પોતાના હાથથી સળસાવેલી ધુણીમાં રાંધેલા ભાતને કોઈપણ અડે તો શું આલડાય ? ત્યાં મહારા હાથનો અગ્નિનારાયણ છે. તેની ઉપર રાંધેલો ભાત તે છોકરાને તું ખવરાવે છે માટે તે છોકરાનું નશીબ આગળ ઉપર ઘણું સારું છે. માટે કોઈપણ પ્રકારે તું સંશય લાવીશ નહીં. તેજ તેને ખવરાવ, તમો બેઉ મહારા પહેલાંનાં બહુ બહાલાં માણસો છો.” એમ કહી તે રડતાં હતાં તેમને પાસે લઈ શરીર પર હાથ ફેરવ્યો, ત્યારપછી તે દિવસથી હુર્ગાબાઈએ બધા સંશયની કલ્પના છોડી દઈ ફક્ત સાધબાબાના સ્પર્શને લીધેની આલડછટ માનવાનું છોડી દીધું. એટલુંજ નહીં પણ કાંઈ બેઠમ પડતાં સાધબાબાને સ્પર્શ કરી પવિત્ર થઈ જતાં, સાધબાબાનીજ આરા પ્રમાણે આલતાં અને તેમની ધુણી ઉપર ભાત રાંધી તે છોકરાને ખવરાવતાં. પછી તેઓ નૈવેદ્ય તૈયાર કરી આરતિના વખત પહેલાં નૈવેદ્ય લઈ જતાં, નૈવેદ્ય પણ એવી રીતનો લાવતાં હતાં કે, બાણે સાધબાબાએ હુર્ગાબાઈને અમુક કરી લાવવાનુંજ કહી મૂક્યું હોયને ! એટલે કે હુર્ગાબાઈના મનમાં આવતું કે, આપણે ફલાણી એક ચીજ કરી લઈ જવી એને તે બાબા ખાય તો ઠીક એવાંજ કાંઈક ધોરણસર તેઓ તે પદાર્થ લઈ જતાં કે તે પદાર્થ બાબા ખાસ ખાતાજ. પછી હુર્ગાબાઈને એવો આનંદ થતો કે, પોતં જ લઈ ગયાં હતાં તેને બાબાએજ પોતાની મન પસંદ ચીજ બનાવી અને તમને તે ગમી, એ પ્રમાણે સાધબાબાની સેવા વગેરે હંમેશ મૌન ધારણ કરી કરતાં, ઉપરાંત કોઈનું પણ કાંઈ પણ મહેનતનું કામ હોય તોપણ પોતાના જીવની પર્વા કર્યા શિવાય તે સાધબાબાની સેવા સમજી કરતાં. હુર્ગાબાઈની એકંદર આવી એકનિષ્ઠ ભક્તિ બેઠ ખાપડેસાહેબને પણ બહુ આનંદ થતો અને હુર્ગાબાઈ મારફતે સાધબાબાને પોતાનો નૈવેદ્ય પહેંચે તે માટે ખાપડે-સાહેબે હુર્ગાબાઈને ઢરમહિને પંદર રૂપીઆ મોકલવાનું આવું રાખ્યું.

પછી એક દિવસે તે છોકરાનું જનોઈ મર્યું ત્યારે તે છોકરાને બિલાના કાંઈ પચાસ પોણાસો રૂપીઆ મળ્યા હતા તે દુર્ગાબાઈએ કયાંઈ રાખ્યા હતા, તે કોઈ ચોરી ગયું. એટલે દુર્ગાબાઈ રડતાં બેઠાં. રહવારમાંજ નમ દસ વાગ્યાને સુમારે, સાંધબાબા લેંડીએ જવા નીકળ્યા. તેમના જવાના રસ્તા ઉપરજ દુર્ગાબાઈનું ઘર હતું. બાબાને આવેલા જોઈ આંખો લૂછતાં લૂછતાં દુર્ગાબાઈએ એકદમ ધસતી બહાર આવી બાબાના પગ પર માથું મૂક્યું. તેમની તે રડતી મુદ્રા જોઈ બાબા દુર્ગાબાઈના માથાં પર હાથ મૂકી બોલ્યા, “અરે, હુજે. રડવું શા માટે? આવણે રૂપીઆનો શો કાળ? એ’વા હજારો રૂપીઆ તારા હાથમાં ફરશે. ગાડે ગાડાં ધન આપીશ. જવા દે. ગયા તો જવા દે.” એવી રીતે દુર્ગાબાઈને શાંત પાડી બાબા આગળ ચાલતા થયા.

પછી કેટલેક દિવસે ચાર જણ આગળ દુર્ગાબાઈ તથા તેમના છોકરા વિષે સાંધબાબાએ એ’બો ઉદગાર કહાડ્યો કે, “આ દુર્ગીનો છોકરો પાછળના જન્મમાં મ્હારો કરતાલીઓ હતો. તેણે ખાવાનું છોડ્યું, પીવાનું છોડ્યું, બધું છોડી દઈ રાત દહાડો મ્હારા ભજનમાંજ કરતાવ કુટ્યાં કરી. એ બીજેજ કયાંઈ જન્મ લેવાનો હતો, પરંતુ મ્હેંજ એને આ દુર્ગીના પેટમાં ઘાલ્યો. આ દુર્ગીનો અને મ્હારો પહેલાંનો જાણાનુબંધ હતો, અને આ છોકરાનો અને મ્હારો પણ પૂર્વ જન્મનો જાણાનુબંધ હતો તેથી આ દુર્ગી માટે આને કોના પેટમાં નાંખ્યો અને તેને માટે એને વા એને માટે તેને એમ બેઉને મ્હારા તરફ ખેંચી લીધાં. તે બેઉનું કાંઈ ખરાબ છે કે? પુષ્કળ જન્મોથી તે મ્હારાંજ તો છે, “તેના જનોઈ વગેરે થયાં પછી માથવરાવ વગેરે લોકોએ સાંધબાબાને પૂછ્યું, “દુર્ગાબાઈના છોકરાને—રઘુનાથને લાગુ થા કયાં રાખ્યો? ઉમરાવતી ખાપડેસાહેબને ત્યાં કે સુંબઈ કામસાહેબ દિક્ષીતને ત્યાં? સાંધબાબાએ જવાબ આપ્યો. “તેને શીખવવાને માસ્તરજ નથી.” “ત્યારે કોણ લાગાવશે?” “તેનો માસ્તર અલ્લા (ઈશ્વર) છે. તેના અલ્લા ખાલિક છે” પછી કેટલાક લોકોએ અંદર અંદરજ ચિન્તાર કરી તેને દાહસાહેબ ખાપડેને ત્યાંજ

ઉમરાવતી રાખ્યો હતો. દાદાસાહેબ ખાપડેની સાધબાબા ઉપર પૂર્ણ ભક્તિ હતી અને દુર્ગાબાઈ ક્રક્ત નિષ્કામ બુદ્ધિથી સાધબાબાની સેવામાં એક નિષ્ઠાથી રહેતાં હતાં તેથી દુર્ગાબાઈને માટે પણ ખાપડે સાહેબનો બહુ સારો અભિપ્રાય હતો.

સાધબાબાની દુર્ગાબાઈ ઉપર તથા એમના છોકરા ઉપર પૂર્ણ કૃપા છે એવી આગાહી સાધબાબાએ કર્યા પ્રમાણે, પછી ઉપાસની મહારાજના રૂપમાં સાધબાબાનોજ લીલા અવતાર હોયાથી પહેલાંના દરબાર કરતાં આ દરબાર મોટો હોયાથી તેમાં દુર્ગાબાઈનું ખાસ મહત્વ હતું. ઉપાસની મહારાજની સેવામાં દુર્ગાબાઈ હંમેશ રહેવા લાગ્યાં તેનુંએ કારણ સાધબાબાનીજ આજ્ઞા. ખંડોબાના દેવળમાં મહારાજ બે ત્રણ વર્ષો અન્ન પાણી શિવાય કેવળ શુષ્ક શરીરે પડ્યા હતા, તે વખતે દુર્ગાબાઈ સાધબાબાની પાછળ કમ્મર આંપતાં બેઠાં હતાં ત્યારે દુર્ગાબાઈની સાથે કાંઈક અંતઃકરણ ખોલી (ખુલ્લે દીલે) વાત કરતાં કરતાં સાધબાબા બોલ્યા, “ વિઠોબાના દેવળમાં તું કોઈ વખતે જાય છે કે ? (સાધબાબા ખંડોબાના દેવળને વિઠોબાનું દેવળ કહેતા હતા) દુર્ગાબાઈ બોલ્યાં, “ કોઈ કોઈ વખત જાઉં છું. ” સાધબાબાએ કહ્યું. “ ત્હેનાં હાડકાંની સળીઓ બની ગઈ છે. તેના હાથ પગ બધા બરૂ જેવા થઈ જશે, મહારે હવે તેનામાંજ જવાનું છે. હવે મહારી જે અહીં સેવા કરે છે તે તેનીજ તું ત્યાં કરતી જા એટલે મહારી સેવા કર્યા પ્રમાણેજ થશે. સાધબાબાની આ પ્રમાણેની આજ્ઞા હોયાથી, મહારાજની વૃત્તિ બહુ કડક હતી તથા દુર્ગાબાઈને મહારાજે ખૂબ વખત માર માર્યો છતાં પણ તે પહેલેથીજ બધું સહન કરતાં કરતાં ટકી રહ્યાં. બધી વાસનાઓથી વિરક્ત, સાદા લોળા સ્વભાવે અને પોતાનું ગમે તેવું હોય તો હરકત નહીં પણ કોઈનુંએ કલ્યાણ થાય એ બુદ્ધિથી બધાંને સરખાં લેખી તે ચાલતાં. તેમના છોકરા રઘુનાથનું ન્હાનપણથીજ દેવ ધર્મ તરફ લક્ષ હતું તેથી, ન્હાનપણમાં બીજા લોકો આરતિ પૂજા વગેરે કરતા હતા તે જોઈ, પોતાના જેવડાં જેવડાં છોકરાં લેગાં કરી ગમે ત્યાં એક બાળુએ દેવ માંડી, છોકરાં છોકરાં લેગાં થઈ જેમ જેતાં તેજ રીત પ્રમાણે પૂજા આરતિ કરતાં.

સાકેરી આવ્યા પછી પણ ન્હાની ઉમ્મરમાંજ તેણે પોતાને હાથે એક જીવંત પોતાનું દેવળ પોતાનેજ હાથે જાડ નીચે સ્થાપ્યું અને બધા સરખે સરખાએ લેગા થઈ તે દેવળમાં એક માટીનાજ મહા-દેવ બનાવી બેસાડ્યા. રોજ લજન, પૂજન, આરતિ એમ હંમેશ સહવાર સાંજ કરતા. એક દિવસે વરસાદ આવ્યો. તે ગમે તેવું તો એ માટીનુંજ દેવળ. તે પડી ગયું એટલે બેઠા રડવા અને તે દિવસે ખાધું પણ નહીં, છેવટે તેને ખીજે દિવસે ઇંટ ચુનાનું એક દેવળ બાંધી આપ્યું. પછી તેની ભક્તિ ખૂબજ વધી. રોજ મહોટા ઠાઠમાઠથી છોકરાં મળી પૂજા આરતિ કરતાંજ હતાં પણ તે ઉપરાંત તેણે એક છોકરાં છોકરાં જેવી ન્હાની શી પાલખી કરાવી લીધી અને તેમાં સાઈબાબાનો ફોટો તથા મહારાજનો ફોટો મૂકી દર સોમવારે અને દર ગુરુવારે છોકરાં છોકરાં લેગાં કરી તે પાલખી દેવળની આસપાસ ખૂબ ઠાઠથી લજન કરતા કરતા ફેરવતા. તે છોકરાંનુંજ બેઘ પછી મહોટા મહોટા લોકોએ પણ દર ગુરુવારે પાલખી કહાડવાનું શરૂ કર્યું અને તે વહિવટ હજી ચાલુ છે.

પછી દૌલુશેઠના અતિશય આગ્રહથી મહારાજ દૌલુશેઠ સાથે અહમદનગર ગયા. નગરમાં દૌલુશેઠની જીનિંગ એટલે રૂની મીલ હતી. ત્યાં તેમનો મહોટો બંગલો હતો. ત્યાં મહારાજના પગ લાગે એ માટે મહારાજને દુર્ગાબાઈ સાથે નગર લઈ ગયા. ત્યાં આઠ દિવસ મહારાજ રહ્યા. ત્યાં પણ દૌલુશેઠના બંગલામાં મહારાજ આવ્યા છે એમ બપોર પડી એટલે સેંકડો લોકો દર્શને આવવા લાગ્યા. એક વખત કેટલાક લોકો આવ્યા એટલે તે લોકોને આવતાં વેંતજ મહારાજ બોલ્યા, “કંઈ બાબતે આવ્યા છો?” લોકો કહે “નમસ્કાર માટે આવ્યા.” મહારાજે કહ્યું, “નમસ્કાર જેવું મહારામાં શું છે? લોકોમાં એવો કહેવાનો રિવાજ છે કે, “અમત્કાર શિવાય નમસ્કાર નહીં.” મહારી પાસે તો કાંઈજ અમત્કાર નથી. હું શું માટીનું સોનું કરી દેખાડું છું? કે પથ્થરના રૂપીઆ કરું છું? કે બાવળના જાડ પર કેરી લાવું છું? કે મરી ગયેલાં માણસ જીવતાં કરું છું? કે છોકરાં આપું છું? કે કોઈની હરિદ્રતા દૂર કરું છું? મહારી પાસે તમોએ શો અમત્કાર બોલ્યો

કે તમે નમસ્કાર કરવા આજ્યા? “ચમત્કાર હોય ત્યાં નમસ્કાર” એમ કહેવત છે તો જ્યાં ચમત્કાર ન હોય ત્યાં નમસ્કાર શા માટે કરવા? “તેમનામાં કોઈક એક ચતુર હોય તે જોયો” મહારાજ, ચમત્કારને નમસ્કાર એમ જે કોઈ કહેવું હોય તે તરત ભૂલ ભર્યું છે. સત્પુરુષ મહાત્મા કાંઈ ચમત્કાર દેખાડાવે છે કે? આપના જેવા પૂર્ણપદે પહોંચેલા સત્પુરુષોને કોઈજ પ્રકારની વાસના નથી હોતી. તો પછી એમને ચમત્કાર દેખાડવાનું પણ શું કારણ? ચમત્કાર દેખાડી તેઓ લોકોને બુદ્ધાવામાં નાંખતા નથી. ચમત્કાર દેખાડનારાને અમે સત્પુરુષજ લેખતા નથી. માટે “ચમત્કારને નમસ્કાર” નહીં પણ “નમસ્કારને ચમત્કાર” એ વાત ખરી છે. મહારાજ અમારી અછલ પ્રમાણે તો જે આપના જેવા સત્પુરુષને અનન્ય ભાવે શરણે જઈ નમસ્કાર કરે-તે એક બે નમસ્કારથી કાંઈ નહીં વળે-પણ સેકડો દિવસો સુધી રોજ નમસ્કારો કર્યા હોય, નમસ્કાર કરતાં કરતાં કપાળે દીમણાં થાય તે વખતે તે નમસ્કારોને લીધે જે પુણ્ય લેણું થાય તેજ પુણ્યાર્ધના બળે આપોઆપ તે સત્પુરુષને નિમિત્તે તે નમસ્કાર કરનારને તેને મનપસંદ ચમત્કારોનો અનુભવ આવવાનો હશે. નમસ્કારનું પરિણામ જે અનુભવમાં આવે છે તેનેજ આગળ ઉપર ચમત્કાર કહેવામાં આવે છે એમ અમને અમારી અછલ પ્રમાણે લાગે છે. “ચમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર” એમ જે હોત તો શરૂ-આતથીજ ચમત્કાર વિના કોઈએ દેવને લંબ્યા ન હોત અને નમસ્કાર પણ ન કર્યા હોત, તથા પહેલેથીજ લોકોનું કહેવું એવુંજ હોત કે, “હે દેવ, તું અમને અમારી રીત પ્રમાણેનો ચમત્કાર દેખાડ એટલે અમે તને લજીએ, નમસ્કાર કરીએ.” પણ એવો તો કાંઈ પહેલેથી રિવાજ નથી. દેવ આપણને ચમત્કાર દેખાડે, આપણી રીત પ્રમાણે હેતુ પૂર્ણ કરે વા ન કરે, પરંતુ દેવનું નામ લઈ, દેવળમાં જઈ નમસ્કાર કરવાનો તેમજ સાધુ સંતોને પણ નમસ્કાર કરવાનો પહેલેથી વહિવટ (રિવાજ) છેજ. આપને શી ગરજ છે! આપને તો બધાજ સરખા. અમે કાંઈ આપનામાં ચમત્કારતી શક્તિ હોય અને અમને એનો અનુ-

ભવ આવે એ બુદ્ધિથી દર્શને આવ્યાજ નથી. અમારા નમસ્કાર જ્યારે પૂર્ણ થશે ત્યારે અમારે જોઈતો હશે તો એની મેળેજ અમત્કાર અનુભવમાં આવશે. તે અમત્કાર કાંઈ આપને દેખાડવો પ્રયત્ન છે એમ નથી. તેનો આધાર અમારી સત્કર્ણી ઉપર છે.”

મહારાજ—“હા, તમો કહો છો તેમ પણ હશે. મહને એ ખબર નહોતી.” “નમસ્કાર ત્યાં અમત્કાર” એજ ખરું છે એ વાત તમારા હાલનાં કથાંથી મહારા લક્ષમાં આવી. મહુ આજ પર્યંત “અમત્કાર ત્યાં નમસ્કાર” નીજ વાત સાંભળી હતી.

એક દિવસે નગરમાં દૌલુશેઠના બંગલામાં મહારાજ હતા ત્યારે કાંઈ પણ કારણને લીધે મહારાજ સંધ્યાકાળથી ખૂબજ ગુસ્સામાં હતા. મહારાજને જે બંગલામાં રાખ્યા હતા ત્યાં પાસેજ ખીજ બંગલામાં દૌલુશેઠ અને તેની સ્ત્રી વગેરે રહેતાં હતાં. તેમને જે સ્ત્રીઓ હતી. રાત્રે દૌલુશેઠ તથા તેની સ્ત્રીઓ એક જગ્યાએ અંદરની ખોલીમાં સૂતાં હતાં. ખોલીને અંદરથી સાંકળ વાસી હતી, અને બંગલાના બહારનાં બારણાં બેઠે કાચનાં હતાં. તે કાચનાં બારણાંને અંદરથી સાંકળ વાસી તે ઉપરાંત તાળુ માર્યું હતું. બરોબર બાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજ પોતાની સૂવાની જગ્યામાંથી ઉઠી બહાર આવ્યા અને મહોટે મહોટે ગાળ દઈ ખૂબ ક્રોધથી દૌલુશેઠને અને તેની સ્ત્રીઓને હાંક મારી, “બારણું ઉઘાડો” એમ કહેવા લાગ્યા. મહારાજનાં આ ખૂમરાણથી દૌલુશેઠનાં સ્ત્રીઓ તથા દૌલુશેઠ બધાં જગ્યાં. પરંતુ બારણું કાંઈ ઉઘાડે નહીં. બધાંને ધાસ્તી લાગી કે મહારાજ જે અંદર આવશે તો એકેએકને સારી પેઠે ઠોકશે. તેથી ખોલીમાંથી બધાં બહારના લાગમાં આવ્યાં પરંતુ પેલા બહારના બંગલાનું બારણું ઉઘાડ્યું નહીં. પછી મહારાજે બળબળરીથી હાથથી બારણું ધકેલવા માંડ્યું. મહારાજ બારણા પાસે આવ્યા છે એમ પેલાં કાચનાં બારણાંમાંથી દેખાયું એટલે તે બધાં ફરી અંદરથી ખોલીમાં જઈ બેસી રહ્યાં. પછી મહારાજે તે બારણાં ઉપર એક બે લાતો મારી તોએ તે બારણાં ઉઘડ્યાં નહીં. છેવટે મહારાજે ખૂબ ગુસ્સાના સપાટામાં,

“બારણાં ઉઘાડોછો કે કાચ ફેડી નાંખું?” એમ કહ્યું. અંદરનાં બધાંએ વિચાર કર્યો કે, “ગમે તે થાવ તોપણ બારણાં કાંઈ ઉઘાડવાં નહીં, એવો નિશ્ચય કરી કોઈ પણ બહાર બારણું ઉઘાડવા ન આવ્યાં પણ અંદરજ ભરાઈ (સંતાઈ) બેઠાં. આખરે મહારાજે બે ત્રણ લાતો મારી છતાં તે બારણાં ઉઘડ્યાંજ નહીં ત્યારે ત્યાં એક પીત્તળની ખાંડણી પડી હતી—શેર બશેર વજન-વાળી—તેને દસ્તો લઈ તે બારણા ઉપર જોરથી ફેંક્યો. તે તે કાચ ઉપર જઈ જોરથી અથડાયો. તરતજ ખાંડણી હતી તે પણ ઉચકી તે પણ ખૂબ જોરથી કાચપર ફેંકી. એવા તો જોરથી તે ફેંકીને મારી કે આથી એકે ગપાટે બે ત્રણ કાચ કુટી ગયા હોત. એવી રીતે તે ખાંડણી ફેંકીને બારણાપર મારતાંજ બારણાં એકદમ ઉઘડી ગયાં. પરંતુ અંદરનું તાળું એમનું એમ નકુચામાં હતું. કાચ પણ એવાને એવાજ રહ્યા તેને બીલકુલ નુકસાન આવ્યું નહીં. આવી રીતે બારણાં ઉઘડી ગયેલાં જોઈ, દૌલુશેઠનાં મ્હોટાં વહુ જે વધારે સમજી હતાં, તે હાથમાં ફાનસ લઈ બહાર આવ્યાં અને મહારાજ આગળ હાથ જોડી ક્ષમા માંગવા લાગ્યાં, “અમારો કાંઈ ગુનહો થયો હોય તો માફ કરો” વગેરે વગેરે. પછી તરતજ દૌલુશેઠ તથા તેમનાં ન્હાનાં ન્હાનાં વહુ પણ આવ્યાં અને તેમનો બધો પરિવાર ભેગો થઈ કહેવા લાગ્યો કે, “કેટલો મ્હોટો પત્થર તમો બારણાપર માર્યો તથા આ ખાંડણી પરાજ માર્યો પણ બારણાનાં કાચને કાંઈ નુકસાન આવ્યું નહીં, અને અંદરથી સાંકળ તાળું વાસ્યાં હતાં છતાં બારણાં કેવી રીતે એકદમ ઉઘડી ગયાં, એ વિષે બધાં આશ્ચર્ય પામ્યાં, પછી થોડા દિવસ ત્યાં રહી મહારાજ પાછા રાહતે આવ્યા.

રાહતે આવ્યા પછી એક દહાડો બગીચામાં એક બાનુએ મહારાજ સ્નાન કરતા બેઠા. નાગા ઉઘાડાજ સ્નાન કરતા હતા. તે વખતેજ શિડીના કેટલાક લોકો, મહારાજ રાહતે આવ્યા છે એમ જાણી એમને દર્શને આવ્યા. તે બધા મહારાજ સ્નાન કરી આવે ત્યાં સુધી એક બાનુએ બેઠા. તેમાંના એક સગુણ નામના

ગૃહસ્થ મહારાજ સ્નાન કરતા હતા ત્યાં જે આડ હતી ત્યાં ઉભા રહી ડોકાવી ડોકાવી જોતા હતા. ચાર પેઠે ડોકાવીને તે જોવાનું મહારાજને પસંદ ન પડ્યાથી, એકદમ ગુસ્સે થઈ નહાતા નહાતાજ નાગા નાગા બહાર આવ્યા અને તે સગુણને પકડી મારતા મારતા તે બગીચાના દરવાજા બહાર સડક ઉપર આવી તેને કેળનાં છોડાંવડે પેટભરી માર્યો અને કહાડી મૂક્યો. પરંતુ અમત્કાર એ બન્યો કે તે ગૃહસ્થ ઉપર મહારાજની કાંઈ કૃપાજ થવાની હતી તેથી તેને માર ખાવાનો પ્રસંગ આવ્યો. મહારાજના મારનું પરિણામ તેમની ઉપર એ'વું આવ્યું કે તેને બાર વર્ષની દમની માંદગી હતી—તેથી તે તદ્દન કંટાળી ગયો હતો. તે તેનો દમ તેને મહારાજે માર્યો તે દિવસથી તદ્દન બંધ પડી ગયો. તેની પ્રકૃતિ સુધરી ગઈ અને પછી તે ભક્તિ માર્ગે લાગ્યો.

ત્રણ ચાર દિવસ રાહતે રહી મહારાજ સાકોરી આવ્યા. ત્યાં સાકોરીના લોકોએ ગામમાં એક ન્હાની ધર્મશાળા (ચાવડી) હતી અને જ્યાં લોકો કોઈ કોઈ પ્રસંગે બેસતા ઉઠતા હતા તે સાફ કરી નાંખી. ત્યાં મહારાજે મુકામ કર્યો. લોકો ત્યાં દર્શને આવવા લાગ્યા. દુર્ગાબાઈ પણ શિડીથી એમને માટે લોજન લાવતાં. તેજ વખતે રાહતામાં પ્લેગ શરૂ થયો. આબુબાબુના ગામડાંમાંથી પટોપટ માણસો મરવા લાગ્યાં, પરંતુ એક સાકોરીમાં પ્લેગ થયો નહીં. છતાંએ લોકો બહીકના માર્યા ખેતરમાં જઈ રહેવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા. પોતાની સાથે મહારાજને પણ આવવા માટે તે લોકો આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પરંતુ મહારાજ કહેતા, “સાકોરીમાં પ્લેગ નથી છતાં તમે શા માટે ફેગટ બાવ છો? પરંતુ આબુબાબુના ગામડામાં પ્લેગનું વધતું જતું પ્રમાણ જોઈ લોકો એક પછી એક સટસટ ખેતરોમાં ઝુંપડાં બાંધી રહ્યા, અને મહારાજ એકલાજ સાકોરીમાં રહ્યા. ફક્ત બપોરે બધા એમને દર્શને આવતા, ત્યારે તેઓ ફરી ફરી આગ્રહ કરતા. એ'વી રીતે દસ દિવસ ગયા, મહારાજ એકલાજ ગામની ચાવડીમાં રહ્યા. એક વખત એમણે ગામનો કચરો સાફ કરવાનો વિચાર કરી ઝાડઝુડ કરવાની શરૂઆત કરી; એક અઠવાડિયામાં એમણે

આખું સાકોરી ઝાડી નાંખું. એક વખત દુર્ગાબાઈ હંમેશા પ્રમાણે મહારાજનું લોજન લઈ આવ્યાં, તેમને પાછાં જતાં રાત્રી થઈ ગઈ તેથી તે ત્યાં રહ્યાં, એટલા દિવસમાં તે લયાનક બની રહેલાં સાકોરીમાં તેટલી એકજ રાત્રે મહારાજને દુર્ગા-બાઈની સ્થાપત મળી. તે પણ મહારાજ સાથે રસ્તા ઓડવા લાગતાં. દર્શને આવનાર લોકો પૂછે તો મહારાજ કહેતા કે હું પ્લેગને ઝાડી નાંખું છું. ધીમે ધીમે પ્લેગ કમી થયો. અને વીસ બાવીસ દિવસે લોકો પાછા સઉસઉને ઘેર આવ્યા એટલે મહારાજ ઉડી શિડી ગયા અને એમનાં હંમેશનાં ખંડોબાનાં દેવળમાં જઈ રહ્યા.

સાંઘબાબાને દર્શને આવનારા જનારા લોકોને એ વાતની ખબર પડી તેથી તેઓ ખંડોબાના દેવળમાં મહારાજને દર્શને આવવા લાગ્યા. મહારાજ તે લોકોને, “અહીં દર્શને આવવું નહીં” વગેરે કહી, પુષ્કળ પ્રકારે પહેલાં પ્રમાણે મના કરતાજ હતા. ખીબા, હંમેશ સાંઘબાબા પાસે રહેનાર, સાંઘબાબાના કેટલાક મ્હોટા મ્હોટા અને કેટલાક ન્હાના ન્હાના એવા ઘણાએ સાંઘબાબાના ભક્તોથી માત્ર મહારાજનો વધતો જતો મહિમા સહન ન થઈ શક્યો તેથી મહારાજ સાથે ખીજી રીતે ટટોપ્રીસાદ કરવા લાગ્યા. મહારાજને કાંઈ પણ રીતે ત્રાસ થઈ તે કંટાળી શિડી છોડી બીજી રીતનો તે મત્સરી અભિમાની લોકો ગુપ્ત રીતે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. તેમનો અહીં વિશેષ ઉલ્લેખ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી, તેમાંના કેટલાક મત્સર કરનારા અભિમાની લોકો મરી પણ ગયા છે અને કેટલાક છે તે હજી સુધી ત્રાસ આપેજ છે. મહારાજને હરસનો રોગ હોવાથી અને તેમને કશાનીએ કાંઈ જરૂરજ ન હોવાથી તે કોઈનીજ લાંજગડમાં પડતા નહોતા. પણ જ્યેર જીવમથી કોઈ એમને વિનાકારણ છેડવા આવે તો તેની એક મહારાજ બરોબર ખબર લેતા. ફાવે ત્યારે મહારાજ દેવળમાં રહેલા નહીં પણ પહેલાં પ્રમાણે ખેતરમાં તથા વનમાં કાંઈ પણ કામ કરતા ફરતા.

શિડીમાં એક કુળજી સ્થાપી હતા. કાકાસાહેબ દિક્ષીતે એ

સ્વામીને પોતાના ઘરમાં રાખ્યા હતા. કાકસાહેબ દિક્ષીત એ સાઈબાબાના લક્ષ્મી હોઈ સ્વભાવે બહુ હોળા હતા. તે સ્વામીના બાદ્ય વેષથી જોળવાઈ જઈ તેઓ સ્વામી પર ખૂબ પ્રેમ રાખતા. પરંતુ એ સ્વામી ખરા સ્વામી નહોતા. એ મિશનરી લોકોમાંના હોઈ સ્વામી જેમાં લગવાં કપડાં પહેરી શહેરમાં રસ્તે રસ્તે ઉભા રહી ખ્રિસ્તી ધર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા હોય છે તેમાંના એક હતા. તેમણે એક સાઈબાબાના નામનું કવિત્વ રચી આપ્યું હતું. તે સાઈબાબા આગળ એમણે બોલી બતાવ્યું. સાઈબાબા અંતરજ્ઞાની. તેમણે એ વાત તરતજ જાણી તેમને તે વાતની જોળખાણ આપી. સાઈબાબા બોલ્યા, “કેમ સ્વામી મહારાજ, તમને સાંભળવાને હજાર પાંચસો લોકો ભેગા થાય છે કે નહીં?” પરંતુ એને આપેલી આ જોળખાણ એની એનેજ સમજાઈ. તે મિશનરીઓમાંના એક છે એમ સ્વામીએ કોઈનેજ બબર પડવા ન દીધી અને ઘણા દિવસો સુધી એ વાત કોઈએ જાણીજ નહીં. તે જે સાઈબાબાના નામનાં પદો રચી લાવ્યા હતા તે પદો બધાં ખ્રિસ્તી ઇસુનાંજ સ્તવન કરવા માટે પહેલાં કોઈએ બનાવ્યાં હતાં તે બધાં પદો એમનાં એમ રાખી તેમાંનું ઇસુનું નામ કહાડી તેને બદલે સાઈનું નામ મૂકી દીધું હતું. પછી તે પોગળ ઘણે દિવસે બહાર પડ્યું.

એક દિવસે મહારાજ સંધ્યાકાળની વખતે દેવળ બહાર વડના ઝાડ નીચે કેટલાક લોકો સાથે વાતો કરતા બેઠા હતા. એજ વખતે પેલા સ્વામી સાઈબાબા પાસે બેઠા હતા અને સાઈબાબાની તબ્દન પાસે બેસી જાણે સાઈબાબાનીજ યોગ્યતાવાળા પોતે હોય તેવા રોકથી તે કહેવા લાગ્યા, “કેમ છો બાબા, તમારી તબીબત ઠીક છે?” આ’વા ઉદ્વેગના શબ્દો સાંભળી, સાઈબાબાના મનમાં આવ્યું હશે કે “આને એક વખત બરોબર સબ થવી” જોઈએ. એ’વો વિચાર કરીનેજ કે શું, સાઈબાબાએ સ્વામીને કહ્યું, “હાં ઠીક છે. જા પેલા બિઠોબાના દેવળમાં અને ચારસોં રૂપીઆ માગી લઈ આવ.” સ્વામીએ પૂછ્યું, “ઉપાસની મહારાજ પાસેથી લઈ આવું?” સાઈબાબાએ કહ્યું, “હા, હા, જલદી લઈ આવ.” પછી સ્વામી મહારાજ જે નીકળ્યા તે આવ્યા એકદમ

મહારાજ ઝાઝ નીચે બેઠા હતા તેમની આગળ; અને તદ્દન મહારાજના મ્હોં સાથે મ્હોં અડકાવી ઉદ્ધત પેઠે અર્ધા પગ પર ઉંકડા બેસી બેઠ એડીઓ ઉંચી કરી બોલ્યા કે, “બાબાએ તમારી પાસેથી ચારસો રૂપીઆ લઈ આવવાનું કહ્યું છે; તેથી હું ચારસો રૂપીઆ માંગવા આવ્યો છું માટે ચારસો રૂપીઆ આપો.” જે માર બાવાને લાયક હોય, જેમને મહારાજ પાસેજ માર મરાવવો હોય, એવાને સાધબાબા કાંઈ ખડાનું કહાડી કોઈ કોઈ વખત મહારાજ પાસે મોકલતા. તે પૈકી આ સ્વામી, મહારાજ પાસેથી માર મેળવવાની લાયકાત ધરાવતા હતા તથી સાધબાબાએ તેમને રૂપીઆનું નિમિત્ત કરી મહારાજ પાસે મોકલી આપ્યા. સ્વામી મહારાજ પાસે બેઠાજ હતા અને સ્વામી જો કે સશક્ત હતા તથા દેખાવમાં લાંબા પહોળા હતા છતાં મહારાજે પોતાના ડાબા હાથથી એકદમ તેમનો જમણો હાથ પકડી તેમના વાંસા ઉપર જમણે હાથે ગુમ્મા મારવા શરૂ કર્યા. તે હાથ છોડાવી લેવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા છતાં મહારાજના હાથમાંથી તેનો હાથ તેનાથી છોડાવાયો નહીં. ગુસ્સાના સપાટામાં મહારાજે કહ્યું, “ત્હને ફક્ત ગુમ્મા મારવાથી કાંઈ ફાયદો નહીં થાય.” તેથી પાસેજ એક લાકડું પડ્યું હતું તે મહારાજે હાથમાં લીધું અને તેનો હાથ પકડ્યો હતો તે છોડી દઈ તેના માથાના વાળ પકડ્યા. તેના આબા માથાં પર વાળ, ગરદન સુધી રાખી બાકીના કાતરી નાંખેલા અને બેઠ બાબુએથી ગરદન સુધી વાળ લટકતા રાખી વચ્ચેથી સ્ત્રીઓ પેઠે સેંથો પાડી તેલ નાંખી એળ્યા હતા. એવા તે છેલ બટાઉ સ્વામીના વાળ પકડી લાકડાંથી પીઠ પર મારી છુટ્યા અને ફાવે તેવી ગાળો દઈ બોલ્યા, “ત્હારે આ છેલ બટાઉ જેવાં ભગવાં કપડાં, માથાં પર સ્ત્રી પેઠે સેંથો કહાડેલા વાળ રાખવાનો ત્હારે શા માટે શોખ બેઠ્યો? સ્વામી કહેવરાવી પોલાં મ્હોટાંપણાંનો ડોળ કરી લોકોને ફસાવવાનો ધંધો ત્હારે શા માટે બેઠ્યો?” એમ કહી લાકડાથી મારતાં મારતાં બોલ્યા, “થયા કે ચારસો રૂપીઆ? મળ્યા કે નહીં તને?” પછી સ્વામી પણ બોલ્યા, “મહારાજ બસ, હવે મ્હને ખૂબ શિક્ષા થઈ. એવી રીતે તેને ખૂબ મારી

છોડી દીધો. પછી તે સ્વામી ફરી સાધનાના પાસે ગયા. સાધનાનાએ પૂછ્યું, “કેમ રૂપીઆ લાવ્યો કે?” સ્વામીએ જે બન્યું હતું તે કહ્યું. સાધનાના બોલ્યા, “મહને એણે ચારસે રૂપીઆ ન આપ્યા તો ભલે પણ ત્હને તો મળ્યા એ સાંઝે થયું. સ્વામીએ કહ્યું, “આ શું બાબા, મહને શું ત્યાં માર બાવા મોકલ્યો? બાબા હસતા હસતા બોલ્યા, “અરે, કોઈ વખત માર પણ આવો, રોજ સાંઝે સાંઝે શું બાવું? હું ખૂબ માર ખાતો હતો.”

એક દિવસે દૌલુશેઠના બાપ ખુશાલસિંગ સાધનાનાને દર્શને કોઈ કોઈ વખત આવતા તે પ્રમાણે આવ્યા હતા. સાધનાનાનાં દર્શન લઈ પાછા જતાં મહારાજના દર્શન માટે ખંડોબાના દેવળમાં આવ્યા. સંધ્યાકાળને પાંચ વાગ્યાનો વખત હતો. આકાશમાં સાધારણ વાદળાં હોઈ થોડાજ વખતમાં થોડા વરસાદના છાંટા થઈ ગયા હતા. તે વખતે ખુશાલસિંગ સાથે બીજું કોઈ નહોતું. ખુશાલસિંગના આવતા પહેલાંજ મહારાજ દેવળ બહાર શરીર પર કંતાણુ વગેરે શિવાય નાગા નાગાજ દક્ષિણ બાજુના ખેતરમાં લઘુ શંકા (પિશાબ) માટે બેઠા હતા. મહારાજ મૂત્ર વિસર્જન કરી પાછા આવી જુએ છે તો ખુશાલસિંગ દહેરાનાં બારણાં સામે બહાર ઉભા હતા. તેમને જોઈ મહારાજ બોલ્યા, “આજેબા હું નાગો ઉઘાડો પિશાબ કરવા બેઠો હતો અને એજ વખતે તમે આવી ઉભા રહ્યા.” ખુશાલસિંગ બોલ્યા, “મહારાજ, આપની આ આવી નિરાકાર દિગંબર મૂર્તિનાં દર્શન થયાં. આજે હું બહુ લાગ્યશાળી થયો.” તેથી મહારાજના પગપર એમણે સાષ્ટાંગનમસ્કાર કર્યા. પછી મહારાજ નમ્ર અવસ્થામાં કમ્મરપર હાથ રાખી ઉભા અને ખુશાલસિંગ હાથ જોડી તેમની આગળ ઉભેલા, એવી સ્થિતિમાં મહારાજ કાંઈ બોલતા હતા એટલે ખુશાલસિંગે બોલતાં બોલતાં કહ્યું, “મહારાજ માથાપર તમારો હાથ અને મહાં માથું તમારા પગપર એવી રીતે હંમેશ રહે એવો મહને આશીર્વાદ જોઈએ, બીજું કાંઈ નહીં. મહારો છોકરો દૌલુ તે તો તમારા ચરણનો દાસ થયોજ છે. માટે તેનીપર આપ છાયા કરો.” એમ કહી, “હવે સંધ્યાકાળ

થઈ છે, મહને જવાને હુકમ (આજ્ઞા) આપો અને તમારા હાથનું કાંઈ પણ, માટી પણ લઈને આપો, તેમજ હું તમારો પ્રસાદ લેખીશ. ” મહારાજે કહ્યું, “ પરમેશ્વર કૃપા કરે તેજ પ્રસાદ સમજવો. વળી બીજો માટીનો પ્રસાદ શા માટે માંગવો ? માટીનો પ્રસાદ કોઈ કાંઈ ખાય છે થોડોજ ” ખુશાલસિંગ બોલ્યા, “ નહીં ખાવાની વસ્તુ હોય તો અમે કપાળે લગાડીશું પણ કાંઈ પણ તમારા હાથનો પ્રસાદ જોઈએ. ” એટલામાં મહારાજે ડાબો હાથ ખુશાલસિંગ સામે ધર્યો. ખુશાલસિંગ બોલ્યા, “ શું દક્ષિણા આપું ? ” એટલામાં એમણે ખીસાંમાંથી એક રૂપીઓ કહાડ્યો અને મહારાજના હાથપર મૂક્યો, મહારાજે તરતજ કહ્યું, “ એ મહારા હાથને લાગેલો રૂપીઓ તમો લઈ જાવ તેમણે તરત તે રૂપીઓ ઉચકી લીધો અને તે રૂપીઓ ફરી ખીસાંમાં મૂકે ન મૂકે એટલે તો તરત બીજો રૂપીઓ મહારાજના હાથપર કાયમનો કાયમજ, ખુશાલસિંગ તે જોઈ બોલ્યા, “ મહારાજ આ શું ? હું તો હિંગમૂઠ બની ગયો. ” મહારાજ બોલ્યા, “ એ સાઈબાબાની લીલા હશે. તમારી ઉપર તેમની બહુ કૃપા છે તેથી પ્રસાદ તરીકે બીજો રૂપીઓ મળ્યો તે દ્યો ઉચકી. ” તે પણ રૂપીઓ હાથમાં લે ન લે એટલામાં મહારાજના હાથપર બે જાડી રોટલીઓ અને તેનાપર કોરૂં પીઠકું. તે જોઈને તો ખુશાલસિંગ બહુજ ચકિત થઈ ગયા, એટલામાં ગામના ચાર જણા આવ્યા. મહારાજ નમ્રને નમ્ર એમજ ઉભા હતા, આ બધો ચમત્કાર જોઈ ખુશાલસિંગે તે ચારજણને પેલા બે રૂપીઆની તથા બે રોટલી પીઠલાંની વાત કહી. પછી મહારાજે એક રોટલી અને અર્ધું પિઠકું ખુશાલસિંગને ત્યાંજ ખવરાવ્યું અને એક પોળી અને બાકીનું પીઠકું સાઈબાબાને ત્યાં જનારા આવનાસમાંના જે ચાર જણા આવ્યા હતા તેમને આપી દીધું. પછી બધાંને જવા કહ્યું તે પ્રમાણે બધા ગયા. એ બે રૂપીઆનું શું કરવું એમ ખુશાલસિંગે પૂછ્યું તે ઉપરથી મહારાજે કહ્યું કે “ એની પૂજા કરતોજ; અને આ વાત કોઈને કહેતો નહીં. ”

શિડીમાં બાળાભાઉ આંદોરકર માંદા પડ્યા. માંદગી વધતાં

વધતાં આખર તેમનો દેહ છુટવાનો વખત આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તેમને મહારાજ પોતાની સામે ઉભા છે, એમ દેખાવા લાગ્યું. ખરી રીતે તે વખતે મહારાજ ખંડોળાના દેવળમાં હતા. તે પોતાની પત્નીને કહેતા કે, “મહારાજ આવ્યા છે તેમને આસન આપ અને મહને ઉઠાડી બેઠો કર એટલે હું મહારાજને નમસ્કાર કરું.” પરંતુ બાકીના લોકો કહેતા કે અમને મહારાજ દેખાતા નથી. એમ રોજ ચાલ્યું હતું. આખરે તદ્દન છેલ્લે દિવસે તે બોલ્યા, “ખરેખર મહને વાયુ થયો છે અને હું તેથી બડબડું છું એમ નથી. તમોજ બધાં આંધળાં છો. મહારાજ મહને સ્પષ્ટ દેખાય છે. મહને ઉઠાડીને બેસાડો. મહને લઈ જવા માટે તે પોતે આવ્યા છે;” પછી તેમનાં પત્નીએ તેમને ઉઠાડીને બેસાડ્યા, એટલે તેમને દેખાતા મહારાજના પગપર પોતાનું ડોકું નમાવી બાળાભાઉ બોલ્યા, “મહારાજ આ બધા લોકો આંધળા છે. પરંતુ આપનું સત્ય સ્વરૂપ મહને દેખાય છે. તમો મહને લઈ જવાનેજ આવ્યા છો, એ મહને ખબર છે. ચાલો મહારી તૈયારી છે! એમ કહી તેમનો પ્રાણ નીકળી ગયો!!!

હરસના રોગને લીધે મહારાજને વચ્ચે વચ્ચેથી બહુ ત્રાસ થતો હતો, એવે વખતે મહારાજને કાંઈ સૂઝતું નહોવાથી એનો શું ઇલાજ કરવો વગેરેનો તે વિચાર કરતા. કોઈ જો કાંઈ ઉપાય કહે વા કોઈ જો કાંઈ દવા પોતેજ તૈયાર કરી મહારાજને આપી જાય તો તેમને ફાવે તો એક બે દિવસ તે ઉપાય ઔષધ કરે અને પછી છોડી દેતા. સાકોરીના શંકરપાટીલ તથા સખારામ પાટીલ કોઈ કોઈ વખતે મહારાજને દર્શને આવતાજ હતા અને તેમના હરસ માટે શંકર પાટીલ પોતાના ઘરની ગાયનું ઘી તથા માખણ મહારાજના પેટમાં જાય એ હેતુથી તેમની સ્ત્રી સીતાબાઈ દ્વારા તથા કોઈ કોઈ વખત પોતે પણ તે લઈ આવી દુર્ગાબાઈને સોંપતા. મહારાજે પોતાના હરસ સંબંધે ધીમે ધીમે એવા વિચાર ઠેરવ્યો કે કોઈ સારા ડૉક્ટરને હાથે ઓપરેશન કરાવી તે હરસની જડજ કહાડી નાંખવી. એમ નક્કી કર્યાથી સાઈબાબાને ત્યાં મુંબાઈના કેટલાક ભક્ત લોકો

આવતા હતા તેમણે મહારાજને કહ્યું, “અમો તમને મુંબાઈ લઈ જઈએ અને એવા તો સરસ ડૉક્ટર પાસે લઈ જશું કે તે ખૂબ કાળજીથી અને સાફ કામ કરે. કોઈ એક ડૉક્ટરનું નામ કહેતું તો કોઈ બીજાનું નામ કહેતું. મહારાજ તે બધાનું સાંભળી લેતા અને પોતાને માટે કોઈને વધારે ત્રાસ ન થવા દેતાં, પોતે પોતાની મેળે એકલાજ જ્યાં જહુ ઓળખાણના કોઈ હોય નહીં, એવા ગામમાં જઈ ત્યાંના ડૉક્ટર પાસે ઓપરેશન કરાવી લેવું એમ મહારાજે નક્કી કર્યું. મુંબાઈ જેવે ઠેકાણે ગયાથી ત્યાં પુષ્કળ લોકો ઓળખીતા હોયાથી, દુઃખના સમયમાં તેઓ દર્શને આવે તેને લીધે વધારેજ ત્રાસ થાય તેથી મુંબાઈ જવાનો તેમને વિચાર થયો નહીં. આખરે એમણે મિરજમાં ડૉ. વૉનલેસ સાહેબ પાસે ઓપરેશન કરાવી લેવાનું ઠેરવ્યું. પરંતુ પોતાનો મિરજ જવાનો વિચાર કોઈને પણ જાણવા દીધો નહીં.

રાહતેથી શિર્ડી આઝ્યા ત્યારથી લોકોના દર્શનનો પણ મહારાજને જહુજ ત્રાસ થવા લાગ્યો હતો. ઉપરાંત મહારાજનો મહિમા વધતો જતો હોવાથી, તેમનો ઉત્કર્ષ સહન ન કરી શકતારા જે સાઈબાબા પાસે મ્હોટા મત્સર કરનારા લોકો હતા, તેમના તરફથી પણ થોડો ગુમ રીતે તો થોડો ખુદ્દી રીતે ત્રાસ થવા માંડ્યો. જે ત્રણ મહિના શિર્ડી રહી, મહા શિવરાત્રી વીત્યાં બાદ મીરજ જવા માટે કોઈકની મારફત સાઈબાબા પાસેથી આજ્ઞા મેળવી. તેમનો હુકમ થયો એટલે પહેલા મહારાજ એકલાજ શિર્ડીથી નીકળી રાહતાને અર્ધે રસ્તે શ્રીખંડ્યાની વાડી છે ત્યાં આવી રહ્યા. શ્રીખંડ્યાની વાડીમાં આવી રહ્યા છે એની ખબર પડ્યાથી શિર્ડીથી એટલે દૂર પણ ઘણાએ લોકો દર્શન માટે આવતાજ હતા અને રાહતાના તથા સાકોરીના પણ શંકર પાટીલ, સખારામ પાટીલ વગેરે લોકો પણ આવવા લાગ્યા. દુર્ગાબાઈ તો રોજ નૈવેદ્ય લઈ આવતાંજ હતાં. મહારાજ મીરજ જવાના છે એવો ખુમારો પ્રસયાથી પુષ્કળ લોકો દર્શને આવવા લાગ્યા અને શંકર પાટીલે કહ્યું કે, “તમને સ્ટેશન ઉપર પહોંચ્યા પછી મોટે હું પોતે ગાડી બગાડ લઈ પહોંચાડી દઈશ અને

તમે પણ આવશો ત્યારે પણ હું ફરી સ્ટેશન ઉપર ગાડી બગદ લઈ આવીશ. પછી પંદર વીસ દિવસ મહારાજ શ્રીખંડ્યાની બાડીમાં રહી જરૂર જેટલો સામાન સાથે લઈ દુર્ગાબાઈ સાથે ફાગણ મહિનામાં ત્યાંથી નીકળી ગયા. સ્ટેશન ઉપરથી જ શરીર પર કંતાણ ન લેતાં મહારાજ એક સાધારણ ધોતીઉં ઝોઢી ગયા.

પ્રકરણ ત્રેવીસમું

ઠેકેઠેકાણેનો પ્રવાસ.

ચિતથી સ્ટેશન ઉપર ગાડીમાં બેઠાં પછી બીજે ત્રીજે દિવસે મહારાજ મીરજ જઈ પહોંચ્યા. એક દિવસ મીરજ ગામમાં કહાડી બીજે દિવસે ગામથી ઘણેજ છેટે આવેલાં વૈનલેસ સાહેબનાં દવાખાનામાં ગયા. ત્યાં તે લોકોના કાયદા પ્રમાણે આલી, મહારાજ, સાહેબ આમળ જઈ ઉભા રહ્યા એટલે એમણે તરતજ બે ત્રણ દિવસમાંજ આપરેશન કરવાનો દિવસ નક્કી કર્યો અને ત્યાંજ દુર્ગાબાઈને લઈ તેમણે (ડોક્ટર) આપેલી જગ્યામાં રહ્યા. મહારાજની બધી બમસ્થા દુર્ગાબાઈ રાખતાંજ હતાં, ઠેકેલે દિવસે મહારાજે, “મહુને કલોરોફોર્મ ન આપતા,” એમ કહ્યું છતાં કલોરોફોર્મ આપ્યાં શિવાય અમારાથી સારું કામ થઈ શકશે નહીં અને જેટલો અમારે વખત જોઈશે તેટલો લઈ શકાશે નહીં માટે કલોરોફોર્મ આપ્યાથી તમારા દર્દનાં જડમૂળ બધાં કહાડી નાંખી શકાશે. છેવટે મહારાજે કલોરોફોર્મ લેવાનું કબુલ કર્યું એટલે કલોરોફોર્મ આપી મહારાજને આપરેશન કર્યું, આપરેશન થઈ રહ્યાં પછી, ચાર પાંચ દિવસ તે દવાખાનામાં રહી, તેમના હાથ નીચેના ડોક્ટર, કમ્પાઉન્ડર વગેરે લોકોની રીતલાત મહારાજને ન પસંદ પડ્યાથી ધા રૂઆએ નહોતો છતાં મહારાજ તે દવાખાનામાંથી નીકળી ત્યાંના સરકારી દવાખાનામાં આવ્યા; અને ત્યાંના સિવિલસર્જન પાસે ધા વગેરે સારું કરાવી લીધું. સરકારી દવાખાનામાં લગભગ મહિનો હતા. એ કરમ્મન ખુશ્નુરના

લોકોને ખબર પડ્યાથી બે વખત મહારાજના ખર્ચ માટે ડોક્ટર વગેરેની શી આપવા માટે એમણે દરેક વખતે સો, સો રૂપીઆ મોકલ્યા. પરંતુ તે ન લેતાં મહારાજે પાછા મોકલ્યા. ઉપરાંત ખૂબપુરની કેટલીક સ્ત્રીઓએ મહારાજની પ્રકૃતિને ઉપયોગી થઈ પડે એવી ચીજો જેવી કે આમળાંનો મુરખો વગેરે બે ત્રણ જાતની કાંઈક ચીજો મોકલી. મહારાજ વિષે આટલા દિવસ સુધી કોઈને ખરી ખબર નહોતી. પરંતુ ખડગપુરના નારાયણ પુરોહિતમ ખાડિલકરની મહારાજ ઉપર પૂર્ણ ભક્તિ હતી તેથી તેમણે તેમના પિતા કોલ્હાપુર રહેતા હતા તેમને કાગળ લખી જણાવ્યું કે, તમે મહારાજના દર્શનની ખૂબ અપેક્ષા કરતા હતા તો હવે મહારાજ તમારી પાસેજ મીરજ આવ્યા છે. ત્યાં જઈ દર્શન લો અને તેઓ આવે તો કોલ્હાપુર પણ લઈ જાશે વગેરે વગેરે. તે પ્રમાણે પુરોહિતમ મહાદેવ ખાડિલકર ખીજા કેટલાક લોકોને લઈ કોલ્હાપુરથી મીરજ આવ્યા. સરકારી દવાખાનામાં મહારાજનાં દર્શન લીધાં અને કોલ્હાપુર આવવા માટે એમણે મહારાજને વિનંતી કરી. તેમનો ખૂબજ આગ્રહ જોઈ મહારાજ બોલ્યા, “આજેખા (દાદાજી) તમે મુરખી છો. તમે ખરા પ્રેમથી બોલાવો છો; તો મહારાજી પ્રકૃતિ હવે સારી થવા આવી છે. તદ્દન સારી થઈ જાય એટલે પછી આવવાનો વિચાર કરીશ અને મ્હને સ્વપ્ન પડતું દિવસે આવીશ. ફરી તમે કોઈ મ્હને બોલાવવા વગેરે આવશો નહીં.” એમ કહી તેમને રવાના કર્યા. પછી પાંચ છ દિવસ થયા નહીં એટલે ફરી કોલ્હાપુરના ખીજા કેટલાક લોકો તથા ખાડિલકર આજેખા આવ્યા. ફરી તે લોકોએ કોલ્હાપુર જલદી આવવા માટે આગ્રહ કર્યો. મહારાજે તેમને શીખામણની વાતો કહી અને “હું જલદીજ આવીશ. તમે કોઈજ હવે ફરી આવશો નહીં,” એમ કહી બધાને રવાના કર્યા, મહારાજની પ્રકૃતિ સાધારણજ ઠીક થઈ હતી. મહારાજને પણ પોતાની પ્રકૃતિ સારી થયાં પછી કોલ્હાપુરનાં મહાલક્ષ્મી દેવીને દર્શને જવું હતુંજ, અને દુર્ગાબાઈએ પણ મહારાજનું આ ભવલેણુ દર્દ જલદી સારું થાય તે માટે કોલ્હાપુરની દેવીની બાધા પણ લીધી હતી તે માટે

જવાનુંજ હતું. તેથી રામનવમીના સુમારમાં મીરજના દવાખાનાના ડોક્ટરની રજા લઈ તે પોતે તથા દુગાબાઈ એમ બેજ જણાં કોલ્હાપુર ગયાં. સ્ટેશન ઉપર ગાડી લગલગ પરોઢીએ પહોંચી. અજવાળું થયું ત્યાં સુધી સ્ટેશન ઉપરજ રહ્યા. સહવારમાં ટાંગો કરી પહેલા એકદમ સીધા અંબાબાઈના દેવળમાંજ આવ્યા અને દુર્ગાબાઈ તથા મહારાજ બેઠે જણાં અનન્યભાવથી જગન્માતાનાં દર્શન કરી થોડો વખત તેમનું (દેવીનું) ધ્યાન ધરતાં ઉભાં રહ્યાં. પછી એક પ્રદક્ષિણા કર્યા, બીજી કર્યા અને ત્રીજી કરતાં કરતાં ત્યાં બીજા પુષ્કળ લોકો, દેવીના દર્શને હંમેશ પ્રમાણે, આવવા લાગ્યા એટલે એવી કાંઈક આશ્ચર્યની વાત બની કે, જેટલા દેવીને દર્શને આવતા હતા તેમાંના કોઈએ પણ મહારાજને અગાઉ જોયા નહોતા, તેમજ મહારાજ પણ એમનામાંના કોઈને પણ ઓળખતા નહોતા તથા મહારાજનો પહેરવેશ દવાખાનામાં જેવો હતો તેવોજ હતો ઘોતીડું વગેરે પહેરેલું, છતાં મહારાજ પ્રદક્ષિણા કરતા હતા ત્યારે ત્રીજી પ્રદક્ષિણાથી માંડી બધા લોકો મહારાજની પાછળ પાછળ પ્રદક્ષિણા કરતા હતા. મહારાજ બધી થઈ નવ પ્રદક્ષિણા કર્યા અને ફરી રહ્યા એટલે મહારાજે દેવી આગળ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. નમસ્કાર કરી ઉભા રહ્યા એટલે તરતજ બધા લોકો મહારાજના પગ પર માથું મૂકી એમનાં દર્શન લેવા લાગ્યા. મહારાજ કહેવા લાગ્યા, “ અરે આ શું ? તમો દેવીને દર્શને આવ્યા હોઈ મ્હારે પગે શા માટે પડો છો ? મ્હારું કાંઈ તમને કોઈને ઓળખાણ છે કે ? હું મ્હારે મીરજનાં દવાખાનામાંથી માંદગીમાંથી ઉઠી કુળદેવીને દર્શને આવ્યો તો તમો મ્હારાં દર્શન લો છો એ શું ? ત્યાંના બધા લોકો બોલ્યા, “ મહારાજ, જોકે અમે પહેલાં કદી આપને જોયા નથી, છતાં અમને કાંઈ એવી બુદ્ધિ (એવો ભાવ) થાય છે કે આપ નક્કી કોઈ પણ વિભૂતીજ છો. ”

મહારાજ, “ અરે ! વિભૂતિ જેવાં મ્હારામાં શાં ચિન્હો છે ? હું ફક્ત માંદો છું. ” લોકો કહેવા લાગ્યા, “ આપને ક્યાંય ઉતરવું હોય તો અમારે ઘેર ચાલો. અમો તમારી વ્યવસ્થા કરીશું, ” બીજો કહે, “ અમારે ઘેર ચાલો ” એવી

રીતે જે તે મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ જવા માટે કામ જોડી વિનંતિ કરવા લાગ્યા. એમ થોડા થોડા જોગાં થતાં થતાં મહારાજની આસપાસ સો-પચાસ લોકોનો હુકો (સમૂહ) જોગો થઈ તે મહારાજના દર્શન લેવા લાગ્યા. એટલામાં મહારાજે પૂછ્યું કે અહીં પુરુષોત્તમ મહાદેવ ખાડિલકર ક્યાં રહે છે? તેમનું સરનામું મહારાજ પાસે હતુંજ. છતાં લોકોને પૂછ્યું તે ઉપરથી મહારાજની ઈચ્છા ખાડિલકરને ત્યાં જવાની દેખાઈ આવ્યાથી બધા લોકોએ તેમને ખાડિલકર દાદાને ઘેર કુંભાર-ગલીમાં પહોંચતા ક્યાં. મહારાજને આવેલા જોઈ આજોખાને અને એમના ઘરના પરિવારને બહુજ આનંદ થયો. થોડો વખત મહારાજ તેમને ત્યાંજ થોડા પછી મહારાજ માટે તેજ ગલીમાં કુંભાર સ્વામીની સમાધિના મઠની પાસે એક ઇલાયદું ઘર જોઈ રાખ્યું હતું ત્યાં મહારાજને રાખ્યા અને ખાવાપીવાનો બધો ખંદોખસ્ત કર્યો. નારાયણરાવ ખાડિલકરના મસીઆઈ ભાઈ શંકરરાવ કાળે તથા સદાશિવરાવ કાળે મહારાજની સેવામાં રહેવા લાગ્યા. સદાશિવરાવની સ્ત્રી જનકીબાઈ પણ મહારાજની ખાવાપીવાની તથા નૈવેદ્યની વ્યવસ્થા કરતી હતી. ધીમે ધીમે આખા શહેરમાં ખૂમારો થયો. સંકડો સ્ત્રી પુરુષો દર્શન તથા પૂજા માટે આવવા લાગ્યાં. મહારાજની પ્રકૃતિ સાધારણજ હતી તેથી ત્યાંના જે ડોકટરો અને એક જે વૈદ્ય મહારાજની કાંઈક સેવા થાય એ હેતુથી રોજ સહવાર સાંજ આવતાજ હતા અને જરૂરી ઔષધપાણીની વ્યવસ્થા રાખતા. સાત આઠ દિવસ તેજ ઘરમાં રહ્યા પછી લોકોની દર્શન માટે બહુ ગદી થતી હતી તેથી તે જગ્યા ન્હાની પડવા માંડી. ત્યાં “જ્ઞાન ચક્ષુ” પ્રેસ સામેના ઘરમાં ચેસુઅક્કા નામની કુંભાર સ્વામીની મઠ-સ્ત્રી કુંભારસ્વામીની પૂજા ભર્યા તથા રાત દહાડો કરતાલ તથા વીણા વગાડી પહેરો કરતી (ભરતી) હતી, તેની પણ મહારાજનું દર્શન લીધાંથી ભગિત ચ્હોંટી હોવાથી તેણે પણ બધાંને તથા મહારાજને વિનંતી કરી કે, “મહારાજ મહારે ત્યાંજ આવે.” એ વિનંતી બધાએ માન્ય રાખ્યાથી મહારાજને ચેસુઅક્કાને ત્યાંજ તેના ઘરના માળપર રાખ્યા. તે જગ્યા ખૂબ

મોહાટી હતી, ઉપર બધી સોઇવાળી જગ્યા હોઇ સેંકડો લોકો આવે તો તેમને માટે બસ થાય એવી હતી; પછી સેંકડો લોકો મહારાજના દર્શન તથા પૂજા માટે તેજ જગ્યામાં માળ ઉપર આવવા લાગ્યા. બધાને મહારાજ હંમેશ કહેતા હતા કે, તમે લોકો પાસેથી દર્શન પૂજન કરાવી લેવાની લાયકાતનો હું નથી. હું માંદો હોવાથી ડોક્ટરનો ઇલાજ કરવા મીરજ આવ્યો હતો અને બીજા રોગીઓ પેઠે ખાટલાપર પડ્યો હતો વગેરે, પુષ્કળ રીતે કહેતા હતા છતાં તે કોઇએ ન સાંભળ્યું અને બધા કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ, આપ ગમે તેમ કહો તોએ કોહ્લાપુરનાં ભાગ્ય મોટાં છે તેથી આપ તેને પાવન કરવા માટે માંદગી નિમિત્તે અહીં આવ્યા. અમને લાગે છે આપ સાક્ષાત્ દત્તના અવતાર છો. કોઈ કહે કુંભારસ્વામીજી મહારાજને રૂપે પોતાના ભક્તને દર્શન આપવા આવ્યા છે. એવી રીતે સેંકડો લોકોની મહારાજ ઉપર ભક્તિ ચોંટી. ત્યાં લોકો મહારાજના ભજન પૂજનાદિ તથા ઉત્સવો કરવા લાગ્યા અને જુદા જુદા પકવાન્નેના નૈવેદ્ય લાવવા લાગ્યા. ચૈત્રઅષ્ટા તો રોજ ચાંદીનો ખુમચો અને એક ન્હાનું વાસણ પંચપકવાજથી ભરી લાવતાં હતાં. પ્રસંગોપાત મહારાજ અનેક પ્રકારે ઉપદેશપ્રદ ભાષણ પણ કરતા હતા. મહારાજનો વિચાર કોહ્લાપુરમાં બહુ દિવસો રહેવાનો નહોતો, રોજ, કાલે જાઉં છું, પરમ દિવસે જાઉં છું એમ કહ્યાંજ કરતા હતા. પરંતુ લોકોના આગ્રહને લીધે ગમે તેમ કરી એમને એક મહિનો રહેવું પડ્યું. શંકરરાવ કાળે અને સદાશિવરાવકાળે એ મહારાજ નિમિત્તે મોટું વ્રાજ્ઞણ સંતર્પણ કર્યું. હવે મહારાજ જલદીજ જશે એમ બધાને લાગવા માંડ્યાથી મહારાજનો ફોટો લેવાની તૈયારી કરી. મહારાજ ખૂબ ના કહેવા લાગ્યા તોએ બધાનો આગ્રહજ બહુ. ફોટોગ્રાફર મહારાજને કહેવા લાગ્યો, મહારાજ આપનો ફોટો મ્હારે હાથે લેવાય તો મ્હારી કળા વિદ્યાનું સાર્થક થયું એમ હું સમજીશ. મ્હારી પાસે આટલી સેવા કરાવી લો. છેવટે મહારાજે કબૂલ કર્યું અને કહ્યું, “તમારો વખત થાય ત્યારે મ્હને હાંક મારજો એટલે હું નીચે આવીશ.” એ સાંભળી

બધાંને બહુ આનંદ થયો અને ફોટો લેવાની જગ્યા એક જુદીજ તૈયાર કરી. મહારાજને ખેસવા માટે એક ઉત્તમ સિંહાસન અને આનુબાનુએ અનેક પ્રકારે શણગારેલાં ન્હાનાં ન્હાનાં ઝાડનાં ફુડા વગેરે મૂક્યાં હતાં. મહારાજનો ફોટો લેવા જેટલી જગ્યા ખૂબ શણગારી મુંદર બનાવી હતી. એવી તૈયારી થયાં પછી ચાર વાગ્યાને સુમારે મહારાજનો ફોટો લેવા માટે મહારાજને નીચે લઇ ગયા. તે ઘરની બહાર કેટલાંક ઘર દૂર તે ફોટો લેવાની જગ્યા હતી. તેથી મહારાજને રસ્તા ઉપરથી લઈ આવ્યા. મહારાજ બોલ્યા, એટલે દૂર મહેને ક્યાં લઈ જવ છે ? ” તેમાંના કોઇ મુખ્ય હતા તે બોલ્યા, અહીંથી પાસેજ ફોટો લેવા માટે ખાસ એક સુશોભિત જગ્યા તૈયાર કરી છે, ત્યાં સુધી આપ આવો. મહારાજ કહે, “ સુશોભિત જગ્યામાં લઈ જઈ મહારો ફોટો લેશો કે ? ” કોઇ મુખ્ય હતા તે કહે, “ હા, લોકોની હોંસ છે. ” એમ વાત કરતાં તે જગ્યાએ પહોંચ્યા એટલે મહારાજે તે સુશોભિત ચીજો વાળી જગ્યા જોઈ અને બોલ્યા, “ હું ફોટોજ લેવા દેવાનો નથી. જે જગ્યા સુશોભિત બનાવી છે તેનોજ ફોટો લ્યો. અરે, તમે મહારો ફોટો લેશો કે તે સુશોભિત ચીજો વાળી જગ્યાનો ? મહારા ફોટો માટે બાકીનાં ઢોંગ ધર્તીંગ શા માટે જોઈએ ? છેવટે મહારાજ એમને એમજ પાછા ફરી પોતાના મુકામ પર જાય છે એ જોઈ ફોટોગ્રાફર તથા બીજા મુખ્ય લોકો કહેવા લાગ્યા “મહારાજ અમારે તમારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ કાંઈ કરવું નથી. આપને ત્યાં ન ખેસવું હોય તો ના ખેસો. આપને ફાવે ત્યાં ખેસો પણ આપનો ફોટો આપો.” એમ કહી બધા મહારાજ આગળ આડા ઉભા.

મહારાજ—“ ઠીક ત્યારે. તમારી ઇચ્છાજ છે તો તો હું અહીંજ ગમે ત્યાં ખેસું છું. તમારે જે કરવું હોય તે કરી લો. ” એમ કહી મહારાજ રસ્તા ઉપરજ ઉભા હતા, તે રસ્તાની એક બાજુએ કોઈના ઘરના જાજરની બારી પાછળના લાગમાં—જેમાંથી લગી અંદરનાં મેલાંનો ટોપલો કહાડી લે છે—હતી તે બારી પાસે (બારીએ અઢેલી) મહારાજ બેઠા અને મેલું પાણી વહી જવાની જે મોરી હતી, તે મોરી ઉપર પગ રાખી, તે બારીની

શ્રી ઉપાસની મહારાજ.
(દાદાપુરમાં લેવાયેલો ફોટો)

સાથે દબાર્ધ નાગા ઉઘાડા ગાલે હાથ લગાડી બેઠા અને બોલ્યા,
 “હ્યો, હવે મ્હારો ફોટો. તેમાં આ જાનરની ખારી પણ
 આવવી જોઈએ ” પછી મહારાજની ઇચ્છા જે પ્રમાણે હતી તે
 પ્રમાણે ફોટોગ્રાફરે કેમેરા મૂક્યો, એટલામાં જાનરની ખારી
 તરફ તે ઘરવાળીનાં કેટલાંક છાણાં થાપેલાં હતાં. તે છાણાં એક
 સ્ત્રી એક બાનુએ કરી દેતી હતી. મહારાજ બોલ્યા, “એ છાણાંને
 બાનુએ ના કરશો. છાણા ફોટોમાં આવ્યાં તો શું થયું ? ”
 મહારાજે એમાંથી બે છાણાં લઈ પોતાના પગ નીચે મૂકી લીધાં.
 એવી તે ગંદી જગ્યામાં મહારાજ બેઠા હતા તે વખતે તેઓ
 જેમ બેઠા હતા તેમજ ફોટો લીધો. તેજ ફોટો હાલ ઘણે ઠેકાણે
 પ્રસિદ્ધ છે. પછી અક્ષયતૃતીયા વીતી ગઈ એટલે બધાંની રજા
 લઈ, અંબાબાઈનાં દર્શન કરી પુર્ણિમાને સુમારે મહારાજ કોલ્હા-
 પુરથી નીકળ્યા. મહારાજની નીકળતી વખતે એક સ્ત્રીની અડીસો
 રૂપીઆની વાળી બોવાઈ ગઈ હતી. તે બહારગામથી દર્શન માટે
 આવી હતી અને તે આવ્યાં પછી કોલ્હાપુરમાં વાળી જતી રહી
 હતી. મહારાજે એટલુંજ કહ્યું કે, “ગભરાતી નહીં, મળી જશે.”
 એવીજ રીતે મહારાજને ત્યાં કોઈ કોઈ ચાંદીનાં વાસણોમાં ભરી
 નૈવેદ્ય લાવતાં હતાં, તેમાંથી કેટલાંકનાં ઘણાંએ ચાંદીના વાસણો
 ઉતાવળમાં જતાં રહ્યાં, તે વિષે પણ મહારાજના કાન ઉપર વાત
 આવી ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “બધાંના વાસણ જડશે.” એમ
 કહી મહારાજ ચાલતા થયા. મહારાજ ગયા પછી આઠ દિવસમાં
 બધાં વાસણો તથા પેલી વાળી જડ્યાં. મહારાજ કોલ્હાપુરથી
 નીકળી પુણે આવતાં વચ્ચે અંબાબાના દર્શન માટે જેનુરી ઉતર્યા
 ત્યાં ચાર પાંચ દિવસ રહી, ડુંગર ચઢવાની શક્તિ હજી આવી
 ન હોવાથી અંબાબાની નીચેની પાયરીપરથીજ રોજ દર્શન વગેરે
 લઈ ત્યાંથી દુર્ગાબાઈ સાથે નીકળી પુણે પોતાના લાઈને ત્યાં
 આવ્યા. મીરજમાં આપરેશન કરાવ્યું હોવાથી મહારાજને
 કેટલાક દિવસો સ્વસ્થ પડી રહેવાની જરૂર હતી. તે
 સ્વસ્થતા માટે શાંતિમાં પુણે કેટલાક દિવસો રહેવાના ઉદ્દેશથી
 ત્યાં આવ્યા. પરંતુ ત્યાં પણ ખાતમી પ્રસરી જઈ દર્શન માટે

લોકોની ગદી થવા લાગી અને કોઈ કોઈ મહારાજને ચોતાને
 ઘેર આવવા વિનંતી કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે પુણ્યામાં પણ મહા-
 રાજને સ્વસ્થતા ન મળ્યાથી ગમે તેમ પંદર દિવસ ત્યાં કહાડી
 ત્યાંથી નીકળી સટાણા, મુંજવાડ દુર્ગાબાઈ સાથે ગયા. ત્યાં પણ
 પંદર દિવસ રહી ફરી શિડી જવાના ઉદ્દેશથી નીકળ્યા. સ્ટેશન
 ઉપર આવતાં રસ્તામાં સપ્તશૃંગ પર્વતપર આવેલાં અંબામાના
 દર્શન લઈ આગળ જવાના હેતુથી દુર્ગાબાઈ સાથે મુંજવાડથી
 સપ્તશૃંગી આવ્યા. આ સપ્તશૃંગી પર્વતનો કિલ્લો નાશિક શૃલ્લા-
 માંના કળવણ તાલુકામાં વણી ગામ પાસેજ છે. એ બહુ ઉંચો
 હોઈ જમીનથી ઠેઠ અંબામાનાં સ્થાન પર્યંત ત્રણ ચાર કોસ ઉંચો
 રહી આવે છે એમ કહે છે. પર્વતની તળેટીમાં પશ્ચિમ ભાગ તરફ
 થોડી વસ્તી છે. તે બાબુએજ દુર્ગાબાઈ તથા મહારાજે થોડી
 રસોઈ કરી, ખાવાનું કામ આટોપી, જરૂર જેટલું જે સામાન
 સાથે હતું તેમાંનું અર્ધું દુર્ગાબાઈએ તથા અર્ધું મહારાજે એમ
 બેઉએ લઈ લઈ, દહાડે લગભગ અગીઆર વાગે તે પર્વત રહડ-
 વાની શરૂઆત કરી. સંધ્યાકાળે અજવાળાં છતાં પહોંચી જવાશે
 એમ એમણે ધાર્યું હતું પણ તે ભૂલ ભરેલું ઈશું, તે પર્વત ઉપર તે
 દેવીના ભક્તોની તથા પૂજારી વગેરે લોકોની વસ્તી છે. દુર્ગાબાઈ
 તથા મહારાજ બેઉની પ્રકૃતિ અશક્ત હોવા છતાં એટલો ઉંચો
 રહી આવે ઠેઠ સુધી રહડાશે કે નહીં તેનો વિચાર ન કરતાં કેવળ
 (ફક્ત) જગદંબાનું નામ લઈ તે બેઉ નીકળ્યાં હતાં. જે બાબુ-
 એથી એમણે રહડવાની શરૂઆત કરી હતી ત્યાં રહડવા માટે
 પગથીયાં કે રીતસરનો રસ્તો નહોતો, સાધારણ એક પગથી
 હતી તે જ્યાં લઈ જાય ત્યાં મહારાજ જવા લાગ્યા. તે પર્વતને
 રહડવા માટે પગથીયાંવાળો રસ્તો છે, પરંતુ મહારાજ જે બાબુ-
 એથી રહડ્યા તેની તદ્દન સામી બાબુએ, વણીગામ તરફથી છે.
 મહારાજનો અને દુર્ગાબાઈનો રહડતાં રહડતાં શ્રવ તળે ઉપર
 થઈ ગયો. તેમાં વણી પાસે જરૂરી સામાનનો બોજો હતો.
 અર્ધોપર્ધો ડુંગર રહડ્યા એટલામાંજ સંધ્યાકાળ થવા આવી. શ્રવ
 હાંપી ગયો. રહડતાં રહડતાં મેઠાં કોણે પડી ગયું. વચ્ચે ક્યાંક

પાણીનું ટીપુંએ નહોતું અને ડુંગર તો હજી પુષ્કળ રહીશોનો બાકી હતો. મહારાજ બોલ્યા, “દુર્ગામાઈ હવે કેમ કરીએ? ગભરાઈશ નહીં, આપણને અંબામા સંભાળશે,” દુર્ગામાઈ બોલ્યાં, “રહાઈ કાંઈ બગડવાનું નથી. જો આપના ચરણ આગળ અંબામા જોઈતી સંભાળ છે તો તો હું ભાગ્યશાળીજ છું.” એમ અંદર અંદર કાંઈ કાંઈ વાતો તથા ગમ્મત કરતાં કરતાં રહ્યાં કર્યું. રહડતાં રહડતાં સંધ્યાકાળ થઈ ત્યારે મહારાજે દુર્ગામાઈને કહ્યું, હવે તો સંધ્યાકાળ પડી, ત્યારે હવે આટલો મોટો ડુંગર આપણાથી કેમ રહીશો?” ઠેઠ સુધી નજ બવાય અને રસ્તો ન સુઝે તો અહીંજ ગમે ત્યા ડુંગરમાં રાત કહાડીશું. પરંતુ આ ડુંગરમાં વાઘ ઘેરે જનાવરો પણ પુષ્કળ છે એ મહેને બખર છે, આપણે સાથે કોઈ સોબતી પણ ના લીધો. ચાલો, રહડાય એટલું દેખાય ત્યાં સુધી રહીએ. તદ્દન અંધારું થઈ જાય તો પછી ત્યાંજ રાત કહાડીશું, અંબામા સંભાળી લેશે. તે પ્રમાણે રહડતાં રહડતાં તદ્દન અંધારું થઈ ત્યાં સુધી બેઠેલાંએ રહડ્યાં કર્યું. કર્મ ધર્મ સંમેળે પછી સપાટ જમીન આવી, સરસ રાજમાર્ગ વધુ અવરજવરવાળો આવ્યો. મહારાજ બોલ્યા, “હવે ઘણું ખરું ઢાળાવ પુરો થયો હશે. સપાટ રસ્તો આવ્યો છે તો વસ્તી પાસે જ હશે. આથી અંધારું થઈ ગયું છતાં રસ્તો દેખાતો હોવાથી તે આલ્યાંજ કરતાં હતાં. રાતે આઠ નવ વાગ્યાનો સુમાર થયો ત્યારે તે રસ્તેથી ઘણા ઉંચાઈ પર આવેલા ભાગમાં ખૂબ દૂરથી ઠીવાનો પ્રકાશ પડવા લાગ્યો તથા ઘંટાનો અવાજ સંભળાવા માંડ્યો. તે ઘંટ દેવીની શેઠ આરતિ ઘેરેનો હોયો જોઈએ. તે ઘંટ ભાંખા વખત સુધી વાગ્યાં કર્યાં. આથી બેઠેને ધીરજ આવી કે હવે તો તદ્દન પાસેજ હશે તેથી આલતાં આલતાં તે સપાટીજ હતી છતાં તે ઘંટનો અવાજ કેટલોક વખતે બંધ થઈ ગયો. હમણાં વસ્તી આવશે, પછી આવશે, એમ કરતાં ભાગલખ ઠસ અમીઆર વાગ્યાનો સુમાર થયો એટલે આખરે વસ્તી આવ્યાનો અવાજ સંભળાયો. પછી તે વસ્તીમાં પેઠા એટલે રાત ઘણી થઈ ગઈ હતી તેથી જ્યાં ત્યાં લોકો સૂઈ ગયા હોઈ બધું ચૂપસાપ

હતું. છતાં થોડા લોકો જાગતા હતા. મહારાજ અને દુર્ગાબાઈની બેલાચાલીથી તેમનો અવાજ એ લોકોએ સાંભળ્યો હોવાથી એક જણ ઉઠી મહારાજ પાસે આવી—“તમે કોણ છો ક્યાંથી આવ્યા છો. અમે તમને ઉતરવાની જગ્યા આપીએ વગેરે કહેવા લાગ્યો. પછી એક જણને ત્યાં મહારાજ અને દુર્ગાબાઈએ જઈ મુકામ કર્યો. તેમની થોડી મદદ લઈ દુર્ગાબાઈએ પછી ભાત પિંડલું તૈયાર કર્યું અને થાકી લોથ થઈ ગયાં હતાં તેથી તે ખવાય એટલું ખાઈ શાંતિ-થી સૂઈ રહ્યાં. સુતાં વેંતજ ખેંડને એકદમ ગાઢ નિદ્રા આવી ગઈ તે રહવારે અજવાળું થવાના સુમારમાં જાગ્યાં. નવાઈની વાત એ હતી કે, આખો દિવસ એટલો મોટો ઢોળાવ રહીને આવ્યા છતાં બીજે દિવસે સવારે હાથ પગ દુખવા, ગંઠાઈ જવા વગેરે કોઈ પણ પ્રકારની તકલીફ જેવું બીલકુલ લાગ્યું નહીં. જાણે કે એઓ ઢોળાવ રહી આવ્યાં જ ન હોય. સારા માણસને હંમેશા જેમ લાગતું તેમજ લાગ્યું. એ ઉપરથી એ અંબાબાઈની જ કૃપા છે એમ તે સમજ્યા. પછી સ્નાન વગેરે કરી પૂજા સાહિત્ય લઈ મહારાજ તથા દુર્ગાબાઈ અંબાબાઈને (અંબામા) દર્શને જવા નીકળ્યાં, ત્યાંથી અંબામાના દેવળ સુધી રહી જવાને સુમારે ચારસો પાંચસો પગથીયાં હશે તે રહી ગયાં. અંદર પ્રવેશ કર્યો એટલે અઢાર ભુજવાળી નવદુર્ગાની તે ભવ્ય મૂર્તિ જોઈ મહારાજ અને દુર્ગાબાઈને એક પ્રકારનો પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ ખેંડ જણાં આંખ-માંથી અશ્રુ સારતાં એક સરખાં ઉભાંજ રહ્યાં અને તે મૂર્તિની ધ્યાન ધારણામાં નિમગ્ન થતાં મહારાજને જે અનુભવ આવ્યો હોય તે તેઓ જાણે. તે મૂર્તિની ડાબી બાજુએ એક ન્હાની કોટડીમાં અંધારામાં દીવાના પ્રકાશમાં એક મૂળ સ્વરૂપની ન્હાની દેવી હતી. ત્યાં મહારાજ ખેંડા એટલે તે કાળીભસ્મર પત્થરની મૂર્તિ જોઈ તેમને ત્યાંથી ઉઠવાનું જ મન થાય નહીં, તે ખેંડ દેવીઓની મૂર્તિ જોઈ પૂજા વગેરે જે કરવાનું હતું તે કરી, મહારાજ અને દુર્ગાબાઈએ આખો દિવસ ત્યાંજ કહાડ્યો. સંધ્યાકાળે ખેંડ જણાં ફરી નીચે આવ્યાં અને દુર્ગાબાઈએ કરેલી રસોઈ ખેંડ જણે મળી ખાધી. એવી રીતે રોજ દેવીને દર્શને જઈ સંધ્યાકાળે રાતે પાછાં આવી રસોઈ કરી

જમતાં. આઠનવ દિવસ ત્યાં રહી, મહારાજને જે કરવાનું હતું તે કરી, ત્યાંથી નીકળ્યાં. આ વખતે તેઓ જે રસ્તેથી ડુંગર ચઢ્યાં હતાં તેની સામેની બાબુએથી એટલે વણીગામની બાબુએથી (વણીગામ વાળે રસ્તે) ઉતરવા માંડ્યું. આ બાબુએ ઉપરથી ઠેઠ નીચે સુધી પાયરી (પગથીયાં) છે. તે પગથીયાં ઉતરતાં ઉતરતાં એક બે વચ્ચાને સુમારે નીચે આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં નીચે ધર્મશાળા છે. ત્યાં કેટલોક વખત વિસામો ખાઈ પાસેજ કોસ દોઢ કોસપર વણીગામ હતું તેથી ધીમે ધીમે પગેજ ચાલી ગામમાં ગયા. ગામમાં પણ એક મોટી ધર્મશાળા છે તે ધર્મશાળામાં ઉતર્યા. તેમને શું લાગ્યું તે કોણ જાણે, ત્યાં પણ સાત આઠ દિવસ રહી ત્યાંથી બળદગાડીએ નાશિક આવ્યા. નાશિકમાં ગોદાવરી તીરે એક દિવસ રહી, પંચવટીમાં નારે-શંકરના, કાળારામ ધોળારામ અને બીજા કેટલાક દેવોનાં દર્શન લઈ, ચંદ્રવંતરાવ મહારાજનાં (દેવ મામલતદારના) દેવળમાં જઈ ત્યાં પણ દર્શન કરી પછી સ્ટેશન ઉપર આવી એકદમ ચિતળીની ટીકીટ લઈ બપોરે બે અઢી વાગે ચિતળી સ્ટેશનપર આવ્યા. સાકોરીના શંકરપાટીલને ક'ઈ ગાડીએ પોતે ચિતળી સ્ટેશન ઉપર ઉતરવાના હતા તે અગાઉથી જાણાવ્યું હતું તેથી શંકરપાટીલ સ્ટેશન ઉપર બળદગાડી લઈ હાજર હતાજ. મહારાજ અને દુર્ગાબાઈ ગાડીમાં બેઠાં પછી મહારાજે “શિડી પહોંચાડી દો” કહ્યાં છતાં શંકરપાટીલ એમને શિડી ન લઈ જતાં સાકોરીજ લઈ ગયા. અમારા સાકોરીમાં આજનો દિવસ મુકામ કરો, આવતી કાલે શિડી પહોંચાડીશ એમ કહી મહારાજને સાકોરી આણ્યા. ગામમાં ગાડી લઈ જતાં ગામ બહાર માણીનું દેવળ હતું તે મહારાજની દૃષ્ટિએ પડ્યું. મહારાજે કહ્યું, “અહીંજ થોડો વખત રહી સંધ્યાકાળે શિડી જઈશું.” મહારાજની ઇચ્છા પ્રમાણે ગામના દરવાજા બહાર માણીના દેવળમાંજ મહારાજને રોકાવા દીધા. પછી સાકોરી ગામના લોકો દર્શન માટે આવ્યા એટલે શંકરપાટીલ તથા સખારામ પાટીલે કહ્યું, “હવે સંધ્યાકાળ થઈ (માટે) અહીંજ રહો અમે બધી તજવીજ કરીશું.” તેથી

તેમના આગ્રહને લીધે મહારાજ આખી રાત્રિ દેવગમાં રહ્યા. બીજે દિવસે શંકરપાટીએ મહારાજના તથા દુર્ગાબાઈનાં સીધાં સામાનની તજવીજ કરી.

મહારાજ—“ હવે રસોઈ પાણીની, સીધાં સામાનની લાંબગડ-માં શા માટે અમને તાંપો છે? હવે અમને શિર્ડી જવા દો.”

શંકર પાટીલ—“ રસોઈ પાણી કરી ખાઈ પી લો. પછી બપોર પછી સંધ્યાકાળે જઈશું શિર્ડી. બપોર થયાં પછી ફરી શંકર-પાટીલ તથા સખારામ પાટીલના આગ્રહથી બે ત્રણ દિવસ તો સાકોરી રહેવાનું હતું. તે બે ત્રણ દિવસમાં મહારાજ ગામ બહાર ફાવે ત્યાં આમતેમ ફર્યા કરતા હતા. શંકર પાટીલ તથા સખારામ-પાટીલ વગેરે લોકોનો વિચાર એવો હતો કે મહારાજ હવે શિર્ડી વગેરે સ્થળે ન જતાં સાકોરીમાં જ કાયમના રહે તો ઠીક. તે પ્રમાણે મહારાજ આગળ સાકોરીમાં જ રહેવા માટે તે હંમેશા વિનંતી કરતાજ હતા અને મહારાજનું મન મેળવી ત્રણ દિવસથી પણ ફરી થોડા દિવસ વધારે રહેવા માટે મનાવ્યા. એમ દસ દિવસ રહ્યાં પછી પાટીલ વગેરે લોકો કહેવા લાગ્યા કે, ગમે તેમ કરી અમારા ગામમાં હજી વધારે દિવસ મહારાજ રહે એવી અમારી બહુ ઇચ્છા છે. તેમનો પૂર્ણ આગ્રહ જોઈ મહારાજે વિચાર કર્યો કે, “ જવાદો, આપણે ગમે ત્યાં રહી દિવસજ કહાડવાના છે. તો પાટીલની ઇચ્છા પ્રમાણે અને તેનો આગ્રહજ બે છે તો પછી અહીં જ શા માટે થોડા દિવસ ન રહેવું? આપણને અહીં કંટાળોજ આવે તે પછી આગળ જોઈશું. ઈશ્વરની ઇચ્છાથી કહો કે સાઈબાબાની ઇચ્છાથી કહો આપણે દિવસો કહાડવાના છે. આપણે પોતે કાંઈ સ્વયંત્ર રહ્યા નથી. સાઈબાબાએ આપણે માટે હવે આગળ જેમ જેમ ઠેરવ્યું હશે તેમ તેમ થશે. આપણને પોતાને આ લોકમાં, પરલોકમાં સુખ માટે કહો કે દુઃખ માટે કહો—પોતાને માટે કાંઈજ કર્તવ્ય બાકી રહ્યું દેખાતું નથી કેવળ સાઈબાબાના હાથમાં સપડાઈ ગયાથી તેમની લીલા અગાધ છે, તેઓ તેમની અનંત લીલામાંથી ગમે તે એક લીલામાં તેમને ફાંસે તેટલા દિવસો ફાવે તે રીતે આપણને રાખશે. આપણું

બહુજ સાઈબાબા ઉપર અવલંબી રહું છે અને આપણી બધી જવાબદારી એમણેજ લીધી છે. તેથી હવે આપણાં સારાં માડાં વિષે કોઈપણ જાતનો વિચાર તથા કર્તવ્ય રહ્યાં નથી. એવી રીતે મનમાં ઠેરવી પોતાના તરફથી કોઈને કંઈ ઉપદ્રવ થાય નહીં તે માટે ગામનો સંબંધ છોડી સાકેરી ગામ બહાર ગમે તે એકાંત જગ્યામાં રહેવાના ઉદ્દેશથી, ગામના પશ્ચિમ ભાગમાં વાવ હતી તેની પાસેની સ્મશાનભૂમિમાં, ગામ સામેની વણુ ખેડાતી પડતર જગ્યામાં, જ્યાં નિવડુંગ વધી ગયા હતા તે જગ્યામાં જઈ બેઠા. આ જોઈ ગામના લોકોએ તેમને તેજ જગ્યામાં એક ન્હાની કુંપડી બાંધી આપી અને ત્યાં મહારાજ તથા દુર્ગાબાઈ રહેવા લાગ્યાં. તે વખતે અષાઠ શ્રાવણના દિવસે હતા. એવા તે ચારે બાજુએ મોટા મોટા ઢાંટાવાળા નિવડુંગોના ઝાડના બેટમાં મહારાજ દુર્ગાબાઈ સાથે રહ્યા. મહારાજની ખાવાપીવાની સીધાં સામાનની તજવીજ શંકરપાટીલના તરફથી થતી.

સાકેરીમાં દાણકાકા નામના કુળકર્ણી સદ્ગૃહસ્થ ઘરના સુખી હતા. તેમનાં માતૃશ્રીને બેઉ આંખે દેખાતું નહોતું અને ખૂબ વૃદ્ધ હોઈ માંદાં હતાં. તેમને મહારાજના દર્શનની બહુ ઈચ્છા થયાંથી દાણકાકા મહારાજને વિનવી પોતાને ઘેર લઈ ગયા અને માતૃશ્રીને દર્શન કરાવ્યાં. મહારાજ એમનાં માતૃશ્રી સાથે થોડો વખત વાતો કરતા બેઠા હતા એટલામાંજ દાણકાકાનાં પત્નીએ મહારાજ માટે તરતજ દશમી વચેરે કાંઈ તાણું તાણું કરી મહારાજ આગળ લાવી મૂક્યું. તેના આગ્રહને લીધે મહારાજે તે થોડું ખાધું અને પછી મહારાજ પોતાની જગ્યા પર આવ્યા. ત્યારથી દાણકાકા પણ મહારાજના નૈવેદ્ય માટે રોજ સીધું સામાન પહોંચાડવા લાગ્યા.

મહારાજ આવી સાકેરીમાં રહ્યા છે એ વાત ચારે બાજુએ પ્રસરી તેથી સિડી સાઈબાબા માટે આવનારા લોકો તથા ખીજા લોકો મહારાજના દર્શન માટે સાકેરી આવવા લાગ્યા. તેમાં અમી-દાસ મહેતા એ સાઈબાબાના તથા મહારાજના પૂર્ણ ભક્ત હોવાથી

તેઓ સાકોરી આવી મહારાજને ખૂબ આગ્રહ કરી મુંબાઈ આવવા વિનવવા લાગ્યા. આખરે મહારાજ ના ઇલાજે મુંબાઈ શીવ સ્ટેશને ગયા. ત્યાં મહારાજ માટે એક હવાવાળો સુંદર બંગલો જોઈ રાખ્યો! હતા તે બંગલામાં અમીદાસે એમને રાખ્યા. એ રામનવમી નવરાત્રના દિવસો હતા તેથી અમીદાસ, સાઈબાબા, તથા મહારાજના મુંબાઈના લક્ષ્મણનોએ મહારાજ નિમિત્તે રામજન્મને ઉત્સવ, નવ દિવસ લગ્ન પૂજનાદિક કરી ખૂબ મોટો સમારંભ કરી રામનવમીને દિવસે ખૂબ ઠાઠમાઠથી ઉજવ્યો અને બીજે દિવસે લંડારો કર્યો.

મહારાજ શીવમાં સુમારે મહિનો દોઢ મહિનો રહ્યા. પછી ત્યાંથી તેઓ ઉદાસી બુઆના આગ્રહને લીધે તળેગામ ગયા. તળેગામ એક બે દિવસ ઉદાસી બુઆના મઠમાં રહી તેઓ શેલારવાડીની ગુફાના કોતરકામ જોવા ગયા. પછી પાછા તળેગામ આવી પુણ્યધોઈ રસ્તે ચિતળી ગયા અને ચિતળીથી સાકોરી આવ્યા.

સાકોરીમાં આવી મહારાજ ઝુંપડીમાં રહ્યા પછી સાઈબાબા વિદ્યમાન હતા ત્યારેજ બે મોટી મોટી સપાહ થઈ, હજારો લોકોએ બેઠ સપાહના મોટા ઉત્સવ સમારંભ કર્યા હતા. તે પછી ફરી લાદ્રપદ પુનમે થયેલી સપાહ પૂરી થયાં પછી તરતજ અશ્વિન સુદ દસમ એટલે દસરાને દિવસે સાઈબાબા સમાધિસ્થ થયા. પછી સમાધિની પૂજા અર્ચા, આરતિ વગેરે ગોવિંદ કમલાકર દિક્ષીતે કરવી, એમ બુટીસાહેબે ઠેરવી, દિક્ષીતનાં બાવા પીવાની વગેરે તજવીજ બુટીસાહેબે કરી તેથી દિક્ષીત પણ શિડીમાં સાઈબાબાની સમાધિની પૂજા આરતિ વગેરે યથાસાંગ કરવા લાગ્યા. વરચે વરચે (કોઈ કોઈ વાર) તે દિક્ષીત સાકોરી પણ મહારાજને દર્શને આવતા હતા. એવી રીતે કેટલોક વખત વીત્યાં બાદ સાકોરીમાં બીજી બે મોટી સપાહ થઈ તે ચૈત્ર મહિનામાં રામ નવમીના નવ દિવસોમાં થઈ તે ઉત્સવ સમારંભ પછી સપાહની વખતે મહારાજની ઝુંપડી સામે એક ન્હાનું અમસ્તું દેવાલય બનાવી તેમાં સાઈબાબાના તથા મહારાજના ફોટો અને પાટુકા

(પાવડીઓ) મૂક્યાં હતાં, તેનાંજ પૂજા આરતિ વગેરે યથાસાંજ ભક્તિ ભાવથી કરવાં એમ દિક્ષીતના મનમાં આવ્યાથી, શિડીની સાઇબાબાની સમાધિની પૂજા આરતિ વગેરે છોડી તે સાકોરી આવી રહ્યા. તે વખતે મહારાજે દિક્ષીતને સાકોરી આવીને ન રહેતાં, શિડીમાંજ ખુટીસાહેબે એમની બધી વ્યવસ્થા કરી હતી તેથી ત્યાંજ સાઇબાબાની સમાધિની પૂજા વગેરે કરી રહેવા અને શિડી છોડી સાકોરી ન આવવા વિષે મહારાજે દિક્ષીતને પુષ્કળ રીતે કહ્યું; પરંતુ તે ન સાંભળતાં સાકોરીમાંજ ખીજી સમાહના ઉત્સવ સમારંભ વખતે જે નહાનું શું દેવળ બાંધી એમાં પાદુકા (પાવડીઓ) સ્થાપી હતી તેની તથા બેઉ ફેટાની પૂજા આરતિ વગેરે કરવાનુંજ એમણે નિયમિત ચાલુ રાખ્યું. દિક્ષીત એ પોતે ખ્રિસ્તી હોઇ, નામનાજ ખ્રિસ્તી નહોતા પણ આજ સુધી તેમનું હરેક સ્ત્રી વિષે પૂર્ણ દુર્લક્ષ્ય દેખાઇ આવે છે. તે પોતે એકલા છે અને આજ સુધી પંદર સોળ વર્ષ થયાં હશે તે બધાં સાઇબાબાના તથા મહારાજના સહવાસમાં તથા તેમની સેવામાંજ વ્યતીત (પસાર) થયાં. એ પોતે શુચિર્ભૂત વૃત્તિથી ચાલતા હોઇ પહેલેથી પોતે ખ્રિસ્તી હોવાથી માફતીનીજ ભક્તિ કરતા હતા. રોજ માફતીની પૂજા, માફતીનો રૂદ્રાભિષેક, રામાયણના સુંદરકાંડ તથા રામ હૃદયનાં હંમેશ પારાયણ કરતા. ઉપરાંત માફતી એ શંકરનાજ અવતાર હોવાથી, શંકરનો પણ નિત્ય રૂદ્રાભિષેક તથા સોમવારનું વ્રત તેઓ હંમેશ કરતા. રૂદ્રનો અભિષેક કરવાને સૂર્યોદય થતાં જો બેઠા હોય તો ખીજા દિવસનો પ્રાતઃકાલ થાય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સ્ત્રીજ માટે વચ્ચે ઉઠ્યાં શિવાય ચોવીસ કલાક એક સરખા રૂદ્રાવર્તન કર્યાજ કરતા એમ પણ કોઈ કોઈ વખત જોવામાં આવ્યું છે. એવી તેમની એકનિષ્ઠ ભક્તિ હતી. જરૂર જેટલીજ એટલે રૂદ્ર શરીર રક્ષણ માટેજ બાદપેય વસ્તુની તેમને ઇચ્છા થતી બાકી બધી વાસના છોડી નિષ્કામ બુદ્ધિ રાખી સાકોરીમાંજ તેઓ પૂજા આરતિ તથા પાદુકાની પૂજા કરી રહેવા લાગ્યા.

આ અરસામાં દાસોપંત ખાસનીસ બહુ માંદા પડ્યા. પુષ્કળ ડોક્ટર વૈદ્યના ઔષધોપચાર થયા, પરંતુ દહાડે દહાડે દાસોપંતની

માંદગી વધતીજ ગઇ. દાસોપંતને પણ પોતે એ માંદગીમાંથી ઉઠશે એવી આશા રહી નહીં. દાસોપંત એ મહારાજના એકનિષ્ઠ ભક્ત હોવાથી, મહારાજના પગ આગળજ પોતાનું મરણ થાય એ હેતુથી, “મહેને ગમે તેમ કરી સાકોરી મહારાજ પાસે લઈ જવ” એવી હઠજ પકડી બેઠા. તેમની એવી અવસ્થામાં આટલો દૂરનો પ્રવાસ દાસોપંતથી કેમ સહન થશે એવી ધાસ્તી તેમનાં પત્ની લક્ષ્મીબાઈને તથા આમ વર્ગને લાગતી હતી. પરંતુ દાસોપંતે બહુજ આગ્રહ પકડ્યાથી બીજાનો કાંઈ ઇલાજ આપ્યો નહીં. આખરે મહારાજનું નામ લઈ દાસોપંતને સાકોરી આણ્યા, તેમની તે વખતની તદ્દન નજીક મૃત્યુ આવેલાંના જેવી સ્થિતિ હોવા છતાં ફક્ત મહારાજની ઉપરની એમની દૃઢ શ્રદ્ધાને જોઈ, તેમનો પ્રવાસ ખાસ કાંઈ અડચણ પડ્યાં શિવાય પાર પડ્યો. સાકોરીમાં તેમને વિઠોબાના દેવળમાં મૂકી લોકોએ તે હકીકત મહારાજને જણાવી, ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “તેમને અહીં શા માટે આણ્યા? લાવવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. લાવ્યાજ તો કાંઈ હરકત નહીં. ઇશ્વર સમર્થ છે.”

બીજે દિવસે સાકોરી ગામમાં એક ઘર ભાડે લઈ, ત્યાં દાસોપંતને રાખ્યા. ઔષધોપચાર બંધ કરી મહારાજના પગનું તીર્થ (પગ ધોયલું પવિત્ર પાણી) લક્ષ્મીબાઈ રોજ લઈ જતાં અને તેમને દાસોપંતને ઔષધ પેઠે થોડું થોડું પાતાં હતાં. મહારાજનાં ચરણ તીર્થ તથા અહોરાત્ર તેમના નામ સ્મરણ—એ બે ઉપાયોથી દાસોપંતની પ્રકૃતિ આઠ પંદર દિવસમાં પહેલાં પેઠે નિરોગી થઈ ગઈ. બડગપુરમાં માંદા પડ્યા ત્યારે તેમણે નોકરીનું રાજીનામું આપ્યું હતું. હવે મહારાજનીજ કૃપાથી તે રોગમુક્ત થયા, તેથી મહારાજેજ પોતાને જીવદાન આપ્યું એમ સમજી તેમના ચરણ પાસેથી હવે દૂર ન રહેવાનો એમણે સંકલ્પ કર્યો; અને મહારાજનાં ભજન પૂજન કરવામાંજ તે પોતાનો વખત ગાળવા લાગ્યા. મહારાજે તેમના નિશ્ચયની કસોટી કરવા માટે, “પહેલાં પેઠે નોકરી વગેરે કાંઈ પણ કરો, અહીં મહારી પાસે બેસી રહેવાથી શો ફાયદો છે?” એમ બે ચાર વખત એમને કહી જોયું. પરંતુ દાસોપંતે પોતાનો નિશ્ચય ન બદલતાં મહારાજની એકનિષ્ઠાથી સેવા આહુ રાખી.

આ પછી અશ્વિન સુદ પુનમને દિવસે રાહતાની નિશાળના હેડ માસ્તરે કુમારી પૂજનનો મ્હોટો સમારંભ કર્યો. તે વખતે મુંબાઈ, પુણા, વગેરે મ્હોટાં મ્હોટાં શહેરોના લોકો આવ્યા હતા. તેમણે પણ તે પછીની પુનમે એવોજ ઉત્સવ કરી ગોર ગરીબોને અન્નદાન કર્યું. પછી ફરી કાર્તિકી પુનમને દિવસે પણ કુમારી પૂજન વગેરે થઈ ભક્ત લોકોએ ખૂબ દાન ધર્મ, અન્ન સંતર્પણ વગેરે કર્યા.

તેજ વખતે અનુસૂયા બાઈ નામના એક સુશિક્ષિત વિદ્વાન બાઈ મહારાજના દર્શન માટે સાકોરી આવ્યાં હતાં, તેમને વિદ્વાનો વ્યાસંગ ઘણો હતો. ભગવદ્ગીતા, દાસબોધ, જ્ઞાનેશ્વરી વગેરે ગ્રંથો ઉપરથી સ્ત્રીવર્ગમાં તેઓ ઉત્તમ પ્રવચન કરતાં. શ્રી સાઈબાબાની હયાતીમાં આ બાઈ શિડી જતાં હતાં. તેવેજ એક પ્રસંગે સાઈબાબાએ “આત્મજ્ઞાન કરી આપીશ,” એવો આશીર્વાદ આપ્યો હતો એમ એમને લાગતું હતું, શ્રી સાઈબાબા સમાધિસ્થ થયાથી તે આશીર્વાદ ક્યારે ફળશે એમ અનુસૂયા બાઈને લાગવા માંડ્યાથી તે સંબંધમાં મહારાજની કાંઈક કૃપા થાય એ ઉદ્દેશથી (હેતુથી) તેઓ આ વખતે સાકોરી આવ્યાં હતાં. દર્શન પછી તે બાઈએ મહારાજને બધી હકીકત કહી કૃપાની યાચના કરી ત્યારે મહારાજ બોલ્યા, “અરે બાઈ, હું કાંઈ સાઈબાબા નથી. તમો મહારી પાસે આવ્યાં તે વ્યર્થ છે. હું આવો પ્રાકતનાનુસાર (નસીબાધીન) દુઃખોમાં સપડાયલો મનુષ્ય છું. તમો સારાં વિદ્વાન છો તો હું તમને શું જ્ઞાન આપી શકવાનો હતો?” છતાં તે બાઈ, સાઈબાબા અને ઉપાસની મહારાજ એકજ છે એવી ભાવનાથી, મહારાજની પૂજા અર્ચા કરતાં સાકોરી ગામમાં રહ્યાં. માગસર સુદ પુનમને દિવસે દત્ત જયંતીનો ન્હાનો ઉત્સવ થયો તે વખતે અનુસૂયાબાઈએ દત્તાવતાર પર ભક્ત મંડળી આગળ પુરાણ કહ્યું (કથા કરી), બે વ્રણ મહિના પછી મહારાજનો પ્રસાદ લઈ તે પાછાં પોતાને ગામ ગયાં.

દત્તજયંતી પછી બોરજ દિવસે સંક્રાન્તિનો તહેવાર હોય છે. તે પ્રસંગે પણ કેટલાક શ્રીમંત લોકોએ ગોર ગરીબ લોકોને અન્ન

અને વસ્ત્રો વહેંચ્યાં. નગર જીલ્લામાં તે વખતે દુકાળ પડ્યાથી ચારો બહુ મોઘો થઈ ગયો, તેથી પુષ્કળ અનાથ જનાવરોને ચારો વગેરે ખવરાવવામાં લક્ષ્મી લોકોએ ખૂબ દ્રવ્ય ખર્ચ્યું. એવાં સંક્રુત્યમાં મદદ થાય એ હેતુથી ગામે ગામના હીંદુ, પારસી વગેરે બધા લકતો, મનીઆર્ડરથી ન્હાની મ્હોટી રકમ મોકલતા; અને ગોર ગરીબોને અન્ન-વસ્ત્રદાન તથા જનાવરોને ચારો નાંખવાનું કામ સાકોરીમાં ઘણાએ દિવસો સુધી એક સરખું ચાલુ રહ્યું.

શકે ૧૮૪૨ એટલે સને ૧૯૨૧ માર્ચના શુક્રી પડવા (ચૈત્ર સુદ એકમ)થી તે પુનમ સુધી રામ જન્મનો ઉત્સવ કરવાનું ઠેરવી, (લકત) લોકોએ મહારાજની ઝુંપડી આગળજ એક રાતમાં એક ન્હાનું દેવળ બાંધી તેમાં મહારાજનો અને સાધનાબાનો એમ બે ફોટા મૂક્યા તથા દત્તાત્રયની પાદુકાની પણ સ્થાપના કરી. પછી રામનવમી સુધી. ફોટો તથા પાદુકાની શોડષોપચારી પૂજા લજન વગેરે કરીને નોમને દિવસે ખૂબ ઠાઠથી રામજન્મ કર્યો. રામનવમીની રાત્રે પાલખી કહાડી લજનની ગર્જના સાથે તે સાકોરી ગામમાં ફેરવી. રોજ ગોર ગરીબોને અન્ન સંતર્પણ ચાલુ હતુંજ, આવી રીતે પળવાડીઉં ખૂબ આનંદ તથા ઉલ્લાસથી ઇશ્વર સેવામાં પસાર થઈ ગયું. પછી પુનમને દિવસે અમીદાસ મ્હેતાએ મહારાજને શ્રી સાક્ષાત્ સત્યદેવ માની સત્યનારાયણની પૂજા કરી અને ખૂબ અન્નદાન કર્યું.

આ અરસામાં રીટાયર્ડ જડજ મીસ્ટર નૌરોજી ખંડાલાવાળા પોતાના માંદા છોકરાને લઈ મહારાજ પાસે આવ્યા હતા. તે છોકરો હંમેશ માંદો રહેતો હોવાથી નોકરી ચાકરી મળવાનું અશક્ય હતું તથા મજે તો તેને ખરોખર બળતી શકે એમ નહોતું. દર્શન કરી હાથ જોડી મહારાજ સામે મી. ખંડાલાવાળા ઉભા હતા એટલામાં મહારાજે કહ્યું, “ઇશ્વર સમર્થ છે. બધું સાફ થઈ જશે.” મહારાજના આશીર્વાદ પ્રમાણે થોડાજ વખતમાં તે છોકરાની પ્રકૃતિ સુધરી અને તેને નોકરી પણ મળી એમ ખબર પડી છે.

વૈશાખ વદ બીજ એ મહારાજની સાલગિરીનો દિવસ

હોવાથી તે દિવસે પણ પૂજા વગેરે કરી ભક્ત લોકોએ મહોટો ઉત્સવ કર્યો. આ જન્મોત્સવ ખડ્ગપુરના ભક્ત લોકો ખડ્ગપુરમાં ઘરસાલ કરે છે. આ વખતે તેમણે ઉત્સવ માટે પૂજાનો સામાન, ભારે ભારે કપડાં લત્તાં તથા દક્ષિણાની એક મહોટી રકમ સાકોરી મોકલી આપી હતી.

પછી જેઠ મહિનામાં સ્ત્રીઓનો વટસાવિત્રી પુનમનો તહેવાર આવ્યો. તે દિવસે સાકોરીમાંની સ્ત્રીઓએ મહારાજની ઝુંપડી પાસેના વડનાં ઝાડની પૂજા કરી પછી મહારાજની પણ પૂજા કરી. સખારામ પાટીલનાં પત્ની મહારાજનેજ વટવૃક્ષ (વડનું ઝાડ) માની તેમની પૂજા કરવા માટે મહારાજ પાસે આવ્યાં ત્યારે મહારાજે નિવડુંગના એક ઝાડ તરફ આંગળી દેખાડી તેને કહ્યું, “તે ઝાડની પૂજા કર.” તેણે પણ મહારાજની આજ્ઞા માથે ચઢાવી તે દિવસે તે નિવડુંગનીજ પૂજા કરી. ત્યારથી દર વર્ષે વટપુર્ણિમાને દિવસે સાકોરીની સ્ત્રીઓ મહારાજનીજ પૂજા કરે છે.

આજ અરસામાં ઇન્દુએન્ડાએ આખા હિન્દુસ્તાનમાં પ્રસરી ઘણાએ પ્રાણ નાશ કર્યો. આ રોગ સાકોરીમાં આવ્યો ત્યારે મુઠદાં ઉપાડવા કોઈ ન મળતું હોવાથી તે એમનાં એમ એક બે દિવસ પડી રહેતાં. એવાં એક બે પ્રેતો (મુઠદાં) ગામમાં પડી રહ્યાં છે એ વાત જ્યારે મહારાજને કાને આવી ત્યારે તેમણે પોતે તેને ઉચકી સ્મશાનમાં લઈ જઈ તેની વ્યવસ્થા કરી.

અષાઢી પુનમ-ગુરુપુર્ણિમા-એ દિવસ સાકોરીમાં દર વર્ષે ધનારા ઉત્સવોમાં એક મહત્વના ઉત્સવનો દિવસ છે, પુરાણમાં તેને વ્યાસ પૂજાનો દિવસ માન્યો છે. એ દિવસે પોતાના સહ-ગુરુની પૂજા કરવી, એમ પ્રત્યેક ભક્તને થતું હોવાથી, સાકોરીમાં મહારાજના ખૂબ ભક્ત લોકો ભેગા થાય છે. એ દિવસે દેવળમાં કોઈ કોઈ, શક્તિ હોય તો પાદુકા, (પાવડીઓ) ઉપર લઘુદ્રા-લિષેક પણ કરે છે. મહારાજની યથાવિધી પૂજા વગેરે કરી ભક્ત મંડળનાં દર્શન થાય તે વખતે પ્રસંગવશાત મહારાજ થોડું

ઉપદેશપ્રદ વ્યાખ્યાન કરે છે. કોઈ કોઈ એ દિવસે ભૂખ્યા રહી બીજે દિવસે પારણાં કરે છે. આ સાલના ઉત્સવમાં યથાંતરાવ બેરાવકેએ ખૂબજ દાન ધર્મ વગેરે કરી, બહુ ઠાઠથી મહારાજની પૂજા કરી. યથાંતરાવ એ મહારાજના ભક્ત છે. દરેક ઉત્સવમાં શક્તિ પ્રમાણે તેઓ પોતાના હિસ્સાનું ઉત્સવનું કામ આગસ વગર એકનિષ્ઠાથી તથા ભક્તિથી પાર પાડે છે, બીજે દિવસે મહાપ્રસાદ લઈ ભક્ત લોકો પાછા જાય છે.

આ ઉત્સવ પ્રસંગના અરસામાં મહારાજની ઝુંપડીની આનુબાનુએ એક ઉડતો પોપટ કેટલીક છોકરીની દૃષ્ટિએ પડ્યો. તેને તેઓએ પકડી એક પાંજરામાં પૂરી તે પાંજરું દહેરામાં ટાંગી મૂક્યું. પાંજરામાં રાખ્યા પછી પહેલાં પહેલાં તો તે પોપટ તેને નાંખવામાં આવતા દાણા પાણી ખાતો પીતો; પરંતુ કેટલેક દિવસે તે બીલકુલ ખાતો ખંધ થઈ ગયો અને પાણી પણ પીતો નહોતો. આવી રીતે અન્ન પાણી વર્જ કર્યાથી તે પોપટ તદ્દન ક્ષીણ થતાં ચાલ્યો અને એક દિવસે તેણે તે પાંજરામાંજ દેહ છોડ્યો. મહારાજ તે પોપટની હકીકત સાંભળી કહેતા કે, “તે તપશ્ચર્યા કરે છે.” તેના મૃત દેહને વડના ઝાડ નીચે દાખ્યો અને તે જગ્યાએ મહારાજની આજ્ઞાથી શનિદેવનું એક ન્હાનુંથું દેવળ બાંધવામાં આવ્યું. દર શનીવારે તથા અમાવાસ્યાને દિવસે તે શનિદેવની પૂજા અર્ચા કેટલાક ભક્તો કરે છે.

સાઈબાબા સમાધસ્થ થયાં પછી સુમારે એક વર્ષે, “આપણે હવે કાશી જવાના છીએ,” એમ મહારાજ કહેવા લાગ્યા. કાશી જવામાં તેમનો ખરો હેતુ શો હશે તે કોઈનેજ સમજ પડી નહીં. એ વિષે કોઈ પૂછતું તો મહારાજ કહેતા કે, “સાઈબાબાના કાંઈક કાર્ય માટે મહારે ત્યાં જવાની જરૂર છે.” મહારાજ કાશી જવાના છે એ વાતની ખબર પડતાંજ પુષ્કળ લોકો, “અમે આપની સાથે આવીએ છીએ,” એમ મહારાજને કહેવા લાગ્યા અને ખૂબ લોકોએ મહારાજ માટે તથા બીજાં સત્કર્મ માટે કેટલુંક દ્રવ્ય પણ મહારાજને મોકલી આપ્યું. તે વખતે કોઈ કાંઈપણ દ્રવ્ય, કપડાં, ચાંદીનાં વાસણો વગેરે મહારાજ આગળ

મૂકતું તો મહારાજ તેનો સ્વીકાર કરતા નહોતા તેથી, બહારથી આવેલી બધી રકમ એક જગ્યાએ ભેંજી કરી તેમાંથી કાશી ગયાં પછી દાન ધર્મ કરવાનું લક્ષ્ય મંડળે ઠરવ્યું. આ ભેંજી કરેલી બધી રકમ રા. યશ્વન્તરાવ બોરાવકે પાસે અનામત રાખી. કાશી જવા માટે પચાસ સાઠજણા તૈયાર થયા અને મહારાજની તેમને તે માટે પરવાનગી મળી. બાપુસાહેબ જોય, દાસોપંત ખાસનીસ, ગો. ક. દિક્ષીત, યશ્વન્તરાવ બોરાવકે તથા એમના ઉપરાંત ગામ માંના શંકર પાટીલ વગેરે પ્રમુખ મંડળી પોતપોતાના ખર્ચની સ્વતંત્ર રીતે તજવીજ કરી મહારાજ સાથે કાશી જવા તૈયાર થયા. પરંતુ મહારાજે તેમને કહ્યું કે, “પ્રથમ હું એકલોજ આગળ જઈશ અને પછી પંદર દિવસે તમે લોકોએ સાકોરીથી નીકળવું.” મહારાજ કાશીમાં ક્યાં ઉતરવાના છે અને એમનો કાશીમાં કેવી રીતે મેળાપ થશે એ વિષે મહારાજે કાંઈ પણ કહ્યાં શિવાય ફક્ત એટલુંજ કહ્યું, “હું તમને કાશીમાં ગમે ત્યાં મળીશ. ચિંતા કરવાનું કાંઈ કારણ નથી.” ઠરેલે દિવસે સાથે કાંઈ પણ સામાન ન લેતાં, શરીરપરનાં ફક્ત એક કંતાણુ સહિત મહારાજને એમની આજ્ઞા પ્રમાણે લક્ષ્મણનોએ ચિતળી પહોંચાડ્યા. “મહુને ફક્ત અંકાઈની (ચેવલા અને મનમાડની વચ્ચેના સ્ટેશનની) ટીકીટ કહડાવી આપો” એમ મહારાજે કહ્યું અને તે પ્રમાણે અંકાઈની ટીકીટ કહડાવી આપી લક્ષ્મણે તેમને મનમાડની ગાડીમાં બેસાડી દીધા.

આ પછી મહારાજ કાશી ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મણ મંડળને મળ્યા ત્યાં સુધીની હકીકત મહારાજ શિવાય બીજા કોઈને ખબર હોવાનો સંભવ નથી અને મહારાજના બોલવામાં પણ કહી તે હકીકતની બહુ વાત આવી નથી. જે થોડી થોડી ત્રુટક ખબર મહારાજે પ્રસંગોપાત કહી તે ઉપરથી નીચેની વાત તદ્દન હુકાબમાં આપીએ છીએ.

ચિતળી સ્ટેશનેથી નીકળી, મહારાજ અંકાઈ આગમણીમાંથી ઉતર્યા. અંકાઈના ડુંગર ઉપર જઈ એમણે અગસ્તિ ઋષિનાં સ્થા-

નનાં દર્શન કર્યાં. પછી અંકાઈથી તે એકદમ ઝંકારેશ્વર (માંધાતા) ગયા. મહારાજે પોતાની સાથે એક પણ પૈસો લીધો નહોતો તેથી આ પ્રવાસ એમણે પોતાનાં આત્મ સામર્થ્યથીજ અથવા કે'વી રીતે કર્યો તે તેમની તેમનેજ ખબર. પહેલાં ખડ્ગપુરથી નાગપુર એક રાત્રીમાં પાછા આવ્યા, તે પ્રમાણેજ આ વખતે તેઓ ગયા હોય તો કે'ને ખબર ! ઝંકારેશ્વરમાં એક બે દિવસ રહી પછી મહારાજ ઉજ્જન ગયા. ઉજ્જનમાં ક્ષિપ્રા નદીમાં સ્નાન કરી તેના તીર પર બેસી પોતાનું આનંદક આટોપ્યું અને સંધ્યાકાળ સુધી ત્યાંજ બેસી રહ્યા. પછી મહાકાલેશ્વરના દર્શન લઈ તે રાત તેમણે તે દેવળમાં કહાડી. બીજે દિવસે સહવારમાં મહારાજ ઉજ્જનથી પ્રયાગક્ષેત્ર (અલ્લાહાબાદ) ગયા. ત્યાં ત્રિવેણી સંગમ ઉપર ધર્મ વિધિ આટોપી શહેરમાં જવા નીકળ્યા. જતાં રસ્તામાં એમને જોઈ એક મુસલમાનના મનમાં શું આવ્યું તે તેનેજ ખબર, તેણે એકદમ મહારાજના પગ પકડ્યા, અને પોતાને ઘેર આવી રહેવા માટે બહુ બહુ વિનવવા લાગ્યા. મહારાજે કહ્યું, “ તમારું મહારું પહેલાંનું કાંઈ ઝોળખાણ નથી છતાં તમે મહારે પગે પડી મહને ઘેર આવીને રહો એમ કહો છો એનું શું કારણ ? ” તે મુસલમાન બોલ્યા, “ મહને આજ સુધી ખૂબ સાધુ સંતોના દર્શન થયાં હોવાથી આપ કોઈ પણ મહાત્મા છો એમ આપને જોતાંજ મહારું મન મહને ખાત્રીપૂર્વક કહેવા લાગ્યું. મહારે હાથે આપની કાંઈ પણ સેવા થાય તે માટે આપ મહારે ત્યાં આવી રહો એવી મહારી આપને હાથ જોડીને પ્રાર્થના છે. ” તે ગૃહસ્થનો શબ્દ મહારાજથી તર-છોડાયો નહીં. તેથી તેને ઘેર જવાનું એમણે કબૂલ કર્યું.

તે મુસલમાન ગૃહસ્થ ધાન્યના ઠેપારી હતા. બજાર પેઠમાં તેમની દુકાન હતી અને દુકાનના પાછળના ભાગમાંજ તે રહેતા હતા. ઘેર લઈ જઈ તેમણે મહારાજનું યોગ્ય આદર આતિથ્ય કરી ખાવા માટે કેટલાંક ફળો, મેવા મીઠાઈ, દૂધ વગેરે આપ્યાં. મહારાજે થોડું દુધ પીધું અને તેમના આગ્રહને લીધે તે દિવસ ત્યાંજ રહી કહાડ્યો, બીજે દિવસે સહવારેજ ઉઠી, “ હું ગંગા ઉપર ન્હાવા માટે જઈને આવું છું. ” એમ તે મુસલમાનને

કહી મહારાજ ઘર બહાર નીકળ્યા. યમુનાના ઘાટ પરની અવર્ણ-
નીય નૈસર્ગિક શોભા જોતા જોતા ફરતાં ફરતાં યમુનાનું પાણી ઉંચે
ચડાવવા માટે બાંધેલા પંપહાઉસના કમ્પાર્ટમાં કેટલાક લોકોને
કામ કરતા જોઈ, મહારાજ તે મંજુર લોકોમાં લગ્યા અને તેમની
સાથે કામ કરવા લાગ્યા. સંધ્યાકાળ થઈ છતાં મહારાજ ઘેર પાછા
આવ્યા નહીં, એ જોઈ તે મુસલમાન ગૃહસ્થ મહારાજની
શોધમાં આખું ગામ ભટક્યા, એટલે કે તેમને મહારાજ જાણ્યા
નહીં. શોધતાં શોધતાં રહેજ તે પંપહાઉસ આગળ આવ્યા અને
જુએ છે તો મહારાજ મંજુરોમાં કામ કરે છે ! મહારાજ પાસે
જઈ તેમને ઘેર આવવા માટે વિનંતી કરી અને ભાડાંનો ટાંગો
કરી તે મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. થોડું દુધ વગેરે પી
મહારાજ તે રાત ત્યાંજ એ મુસલમાનને ઘેર રહ્યા. બીજે દિવસે
તે મુસલમાનના એક દેણુદારે તદ્દન અચાનક એક હઝાર રૂપીઆ
પાછા લાવી આપ્યા. એ રૂપીઆ એક ગૃહસ્થ પાસે દહેણા હતા
અને તે વસુલ થાય તે માટે તે મુસલમાને તેની ઉપર ફરીઆદ
કરી હતી. તે ફરીઆદનો ચુકાદો મુસલમાનની વિરૂદ્ધ આવ્યો હતો
અને તે રૂપીઆ તદ્દન ગયા એમ એ મુસલમાનને લાગતું હતું.
પરંતુ નવાઈ જેવી વાત એ કે તે દેણુદારે પોતાની મેળે ઉપર પ્રમાણે
તેનું દેવું ફેડયું. એટલે કે એ મહારાજની કૃપાનું પરિણામ છે, તે
વગર સાપે ગળેલું માણેક ફરી મળવું અશક્ય, એમ તે મુસલ-
માનને લાગે એ સ્વાભાવિકજ હતું. મહારાજને હવે ત્યાંજ રહે-
વાનો તે મુસલમાન આગ્રહ કરવા લાગ્યા ત્યારે મહારાજે તેમને
કહ્યું, “મહારાથી અહીં વધુ રહેવાય એમ નથી. મહારે કાશી
જવાનું છે.”

પછી મહારાજે ત્યાંથી એમનો મુકામ ઉપાડવાનો નિશ્ચય
કર્યો, અને એક દિવસે મધરાતને સુમારે ત્યાંથી નીકળી તેઓ
કાશી ગયા.

પ્રકરણ ચોવીસમું.

તીર્થયાત્રા.

પ્રયાગમાં જે રાત્રે મહારાજ ગુપ્ત થયા, તેને બીજે દિવસે પરોઢીઆંના શાંત વખતે મહારાજ કાશીની ગંગાના પુલની નીચે એક એકાંત જગ્યામાં આવ્યા. તે બાબુએ લોકોની ગદી નહોતી તેથી મહારાજને ત્યાં ગમી ગયું, અને અહીંજ ગંગા કિનારે આ એકાંત જગ્યામાંજ શ્રીસાધબાબા સંબંધે આપણે જે કાંઈ કરવાનું છે. તે માટે આ યોગ્ય જગ્યા છે એમ વિચાર કરી, ચાર દિવસ સુધી અન્નપાણી વગર નિશ્ચલ સ્થિતિમાં તેઓ બેસી રહ્યા. તેટલા દિવસોમાં તેમની તે નિશ્ચલ સ્થિતિમાંજ (અવસ્થામાંજ) તેમની રીત પ્રમાણેનું સાધબાબા તથા બીજા મહાત્મા માટે જે કાંઈ કર્તવ્ય (કરવાનું) હતું તે બધું કર્યું. પછી પાંચમે દિવસે નિશ્ચલ અવસ્થામાંથી નીકળી ગંગામાં સ્નાન કરી આખો દિવસ ફરી તેમને જે કર્તવ્ય કરવાનું હતું તે થઈ રહ્યાં પછી, મહારાજ સંધ્યાકાળને વખતે કાશી શહેરમાં ગયા. થોડો વખત આમ તેમ ફરતાં ફરતાં તેમની દૃષ્ટિએ એક સંસ્કૃત પાઠશાળા પડી. તે પાઠશાળાના કમ્પાઉન્ડમાં એક બાબુએ વિદ્યાર્થીને રહેવા માટે એક મકાન બાંધેલું હોઈ બીજા બાબુએ મુખ્ય શાલાગૃહ હતું. તે મકાનની વચમાં એક સુંદર પાણીનો હોજ પણ હતો. આ પાઠશાળા નજરે પડતાંજ મહારાજ અંદર ગયા, અને શાલાગૃહમાં જઈને બેઠા. તે વખતે વિદ્યાર્થીઓ બહાર ગયા હતા. એટલામાં આ શાળાના કામપર દેખરેખ રાખનારા ગૃહસ્થ ત્યાં આવ્યા. મહારાજ તરફ બેતાંજ તે કોઈપણ સાધુપુરુષ છે એમ લાગ્યાથી તેમણે પૂછ્યું, “મહારાજ, આપ અહીં કેમ બેઠા છો?” મહારાજે ઉત્તર આપ્યો, “પાણી પીવાને અંદર આવ્યો છું. થોડી વિશ્રાંતિ (વિસામો) લેઉં છું.” “ખુશીથી કહે તેટલો વખત બેસો. કાંઈ હરકત નથી.” એટલું કહી, તે ગૃહસ્થ ચાલતા થયા. મહારાજ બેઠા હતા તેની સામેજ વિદ્યાર્થીઓને ખાવા બેસવા માટે પાઠશાળા (રસોડું) હતી

તેથી અંદર રસોઇ કરતી સ્ત્રીને મહારાજ દેખાતા હતા. તે ગૃહસ્થ ગયાં પછી તે બાઇએ મહારાજને રસોડામાં બોલાવી લઇ બેસવા માટે એક પાટલો આપ્યો અને તે કાંઇક પૂછપરછ કરવા લાગી. એનો મહારાજે યોગ્ય જવાબ આપ્યો. પછી ત્યાંનું તેનું બધું કામ આટોપી મહારાજને તે પોતાને ઘેર લઈ ગઈ. તેનું ઘર ત્યાંના પ્રસિદ્ધ રામકૃષ્ણ દિક્ષીતના વાડામાં હતું. રામકૃષ્ણ દિક્ષીતને મહારાજ એ કોઈ મહાત્મા છે એમ વિચાર આવ્યાથી, રામકૃષ્ણ દિક્ષીતે તથા તે બાઇએ મહારાજની યોગ્ય વ્યવસ્થા (તજવીજ) કરી. પોતાના અધિકારની કોઈને ખબર ન પડે તે માટે મહારાજ ખબરદારી રાખતા હતા છતાંએ મહારાજ તરફ કેટલાક લોકોનું લક્ષ જઈ એ કોઈપણ યોગ્ય અધિકારી મહાત્મા છે એમ ઘણાં ખરાની સમજ થઈ તેથી કોઈ કોઈ દર્શનની ઇચ્છાથી મહારાજ પાસે આવવા લાગ્યા. વે. શા. સં. રામકૃષ્ણ દિક્ષીત મહારાજ સાથે વાત કરતા હતા ત્યારે તેમને મહારાજે કહ્યું, “ખૂબ લોકો આવવાના છે. માટે તેમને ઉતરવા માટે એક બે મ્હોટી મ્હોટી જગ્યાઓ જોઈ રાખો. “દિક્ષીતે પૂછ્યું, “કેટલા લોકો આવશે ?” મહારાજે કહ્યું, “કેટલા આવશે તેનું પ્રમાણ હાલજ કહી શકાય એમ નથી.”

મહારાજે પોતાના લક્ષ્ય મંડળને કહી રાખ્યા પ્રમાણે તે બધા લોકો પંદર દિવસે સાકારીથી નીકળ્યા. તેવીજ રીતે મહારાજ કમી ગયા એ વાતની ખબર પડી એટલે બીજી જગ્યાના મુંબાઈ, પુણા, ખડગપુર, નાગપુર, કોલ્હાપુર વિગેરે શહેરોના પારસી, છરાની, બ્રાહ્મણ, મરાઠા, તેલંગી, મદ્રાસી, બંગાલી વગેરે અનેક જાતના હજારો લોકોનો મેળો મહારાજના દર્શન માટે ભેળો થયો. મહારાજ રામકૃષ્ણના વાડામાં છે એમ તેમને રામકૃષ્ણ દિક્ષીત તરફથીજ સ્ટેશન પરજ ખબર પડી, અને તેમને માટે રામકૃષ્ણ દિક્ષીતે જે જગ્યાઓ જોઈ રાખી હતી ત્યાં તે લોકોને ઉતારો આપવા લઈ ગયા. સવસાહિબ સાહે, બાપુસાહિબજી, વિનાયક-રાવ, એકનાથરાવ વગેરે લોકોને—કેટલાકને વિઠાબાના મંદિરમાં, કેટલાકને આટાળેને ઘેર, કેટલાકને દિક્ષીતના વાડામાં ઉતરવાની

વ્યવસ્થા કરી; તથા નવરોજી શેઠ કર્ફનજી શેઠ વગેરે પારસી લોકોની વ્યવસ્થા શ્રીમંત ભય્યા સાહેબના બંગલામાં કરી હતી. ભય્યા સાહેબનું નામ શિવરામ ભય્યા મહારાજની હતું. તેમના ભાઈનું નામ જયરામભય્યા છે. કાશીમાં એ અત્યંત વજનવાળા, શ્રીમંત તથા ધાર્મિક રેશમી કપડાનાં વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એમણે કાશીમાં સુંદર રામમંદિર બાંધ્યું છે.

પછી થોડા દિવસમાં મહારાજને નિમિત્તે અનેક ગામ ગામના ખૂબ લોકો ભેગા થવા માંડ્યા તેથી ખીબત વાડા, જગ્યા વગેરે શોધી ત્યાં તેમની રહેવાની સવડ કરવી પડી.

રામકૃષ્ણના વાડામાં આવ્યાં પછી હવાપાણીની ફેર બદલીને લીધે મહારાજને સદી, ઉધરસ થયાં. ત્યાંની કેટલીક વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ-એ એમને કાઢો તથા ઔષધ ચાલુ કર્યા હતાં. બધા આવેલા લોકો મહારાજના દર્શન માટે રામકૃષ્ણ દિક્ષીતના વાડામાં આવવા લાગ્યાં. તે જગ્યા બહુ ન્હાની હોવાથી એક દિવસે મહારાજ ઉઠી બહાર નીકળ્યા. શહેરમાં પહેલાં કેટલોક વખત ફરી, પાસેના એક એક દત્તમંદિરમાં ગયા. પછી મંદિરને પાછળને બારણેથી બહાર નીકળી તેઓ મેદાનમાં આવ્યા. ત્યાં એક ગલીમાં પડી રહેલો બહુ વિશાળ ઉજ્જડ એક વાડો હતો. તે વાડામાં કોઈપણ પ્રકારની ઇમારત બાંધવામાં આવી નહોતી ત્યાં માફતીનું એક પડી ગયેલું ન્હાનું દેવળ હતું. તેનીજ પાસે એક જીર્ણ થઈ ગયેલી પત્રાંની ન્હાની ઝુંપડી હતી. તે ઝુંપડી નજરે પડતાંજ મહારાજ ત્યાં ગયા અને અંદર જઈ બેઠા. ઝુંપડીમાં તથા તે કમ્પાઉન્ડમાં બધે અત્યંત ગંધાતો કચરો પડ્યો હતો. ભક્ત લોકોએ તેમને (ત્યાં ન રહેવા) પુષ્કળ વિનવ્યા પરંતુ, “આપણે કાશીમાં છીએ ત્યાં સુધી અહીંજ રહીશું એમ મહારાજે કહ્યું. ત્યાંના કેટલાક લોકોએ, “તે ઝુંપડીમાં પિશાચની બાધા છે. ત્યાં કોઈની આવવાની છાતી નથી” વગેરે બહુ કહી બેસ્યું. પરંતુ મહારાજે તેમનું પણ સાંભળ્યું નહીં.” જ્યાં પિશાચનો વાસો હોય તેજ જગ્યા આપણા રહેઠાણને યોગ્ય,” એમ તે બોલ્યા ત્યારે લોકો નિરૂપાય બન્યા અને તેમણે તે જગ્યા સાફ કરી, મહારાજ ના ના કહેતા હતા છતાં પણ તે

લોકોએ ત્યાં મંડપ ઉભો કર્યો. ત્યાં લોકો દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. કાશીના લોકોને પોતાના ક્ષેત્રમાં દૈવી સંપત્તિવાળા સત્પુરુષ આવ્યા છે એમ ખબર પડતાંજ ત્યાં સ્ત્રીપુરુષોની ગરદી દિવસે દિવસે વધવા લાગી. કાશીના વિદ્વાન્ પંડિત અને વૈદિક લોકો મહારાજને દર્શને આવી એમનો ઉપદેશ તથા ધાર્મિક વિવેચન અતિશય ઉત્કંઠિત ચિત્તથી બેસી સાંભળતા એક વખતે મહારાજે દેહ અને દેહી, પ્રકૃતિ અને પુરુષ વિગેરે ગુઢ વિષયોનું વિવેચન કર્યું તે સાંભળી પંડિત તથા વિદ્વાન લોકો ચકિત (સ્તબ્ધ) થઈ ગયા. આજ પર્યંત અમે ખૂબ અધ્યયન (અભ્યાસ) કર્યો, શાસ્ત્ર ગ્રંથ તથા આચાર્યની ટીકાવાળા ગ્રંથ મનનપૂર્વક વાંચ્યા, પરંતુ આ ગુઢ વિષયોનું આટલું સ્પષ્ટ, આધાર સહિત અને અનુભવ જન્ય જ્ઞાન અમે મહારાજને મહોંએથીજ પ્રથમ સાંભળ્યું, એમ એ વિદ્વાનોએ કેટલીએવાર કબૂલ કર્યું, એ મહોટા મહોટા વિદ્વાન્ પંડિત લોકો મહારાજને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરતા.

બાપુસાહેબ જોગ અને બીજા લોકો, રામકૃષ્ણ દિક્ષીત, ગોપીનાથ ભટ્ટ અને બીજા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને લઈ મહારાજપાસે આવ્યા. તેમણે મહારાજની ઇચ્છા પ્રમાણે ક'યા ક'યા વિધી કરવાના તે ઠેરવ્યા. ચૈત્ર સુદ એકમથી રામનવમી સુધી રોજ સહવારથી બાર વાગ્યા સુધી ચાળીસ વિદ્વાન વૈદિક બ્રાહ્મણો બેસાડી અધ્યાત્મ રામાયણ, ભગવદ્ગીતા, સમશતી, વિષ્ણુસહસ્રનામ, રામ ગીતાનાં પારાયણો કરાવી, ગાયત્રી પુરશ્ચરણ કરાવી, પછી આખરે શતચંડી વિધિ કરવો એમ કર્યું. આ બધું શ્રી સદ્ગુરુ સાધબાબા અને બીજા સમાધિસ્થ થયેલા સંતોનો પ્રીત્યર્થે કરવાનું ઠેરવી, શ્રી વિકુલ મંદિરમાં હોમ હવન કરવાનું બધું સાહિત્ય બાપુસાહેબ વગેરે લોકોએ મહારાજનાં કહ્યાં પ્રમાણે લાવી કુંડ વગેરે તૈયાર કરાવી અનુષ્ઠાનની જગ્યાએ સાધબાબા વગેરે સત્પુરુષોના ફેટા મૂક્યા. બ્રાહ્મણોએ અનુષ્ઠાન માટે બેસવા માટે હઠ કરી (ખાંધી) લઈ એકમથી કાર્યની શરૂઆત કરી. રોજ હવિર્દાન કર્યો પછી અનુષ્ઠાન

માં બેઠેલા પ્રાદાણોનું લોજન થતું; ત્યાર પછી મહારાજના લાકડાં મંડળનું લોજન થઈ અન્નદાન કરવામાં આવતું. આવેા કાર્યક્રમ રામનવમી સુધી ચાલ્યો હતો. રોજ જુદાં જુદાં પકવાણો કરવાનું નક્કી કર્યું હતું. છેલ્લે દિવસે દાન આપવા માટે, પચાસ ગાયો વાછરડાં સહિત વેચાતી લઈ સખી હતી તે દાન કરી. મહોટા મહોટા પૈસાવાળાઓને, શ્રદ્ધાવાળાઓને અથવા તેા યાત્રાળુઓને આવી રીતની ચતચંડીનો વિધિ ગોદાન તથા હઝારો પાત્રો રોજ જમે એવું અન્નદાન એ બધી વાતો સાધ્ય નથી, પરંતુ મહારાજે ફક્ત પોતાની ઇચ્છાથી આ બધી વાતો કરી (સાધ્ય બનાવી).

એક બાબુએ અનુદાન ચાલતું હતું અને બીજી બાબુએ મહારાજના દર્શન માટે લોકોનાં ટોળે ટોળાં આવ્યાં કરતાં, એવો તે વખતનો અપૂર્વ દેખાવ હતો. દર્શને આવનારા લાવિક લોકોને મહારાજ કહેતા, “કાશી એ આઘ પવિત્ર સ્થાન, તેમાં રહેનારા તમો પુણ્યવાન લોકો. તમારાં દર્શન માટે હું ખાસ આવ્યો છું. મહારોજ તમને નમસ્કાર કરવાના, પણ ઉલટા તમોજ મહને નમસ્કાર કરો છો એ શું ?” ત્યારે એક જણે ઉત્તર આપ્યો, “મહારાજ, કાશી એ પવિત્ર અને પાપમોચન સ્થાન છે એ ખરું, પરંતુ એવાં કેટલાંક પવિત્ર તીર્થો સત્પુરૂષના પગ આમળ વાસ કરે છે, તેથીજ આપનાં પવિત્ર ચરણ તીર્થનાં વંદન કરવા અમો આવીએ છીએ.”

કાશીના ચુનીલાલ વૈદ્ય અને શિવરામલયા મહોટા પૈસાદાર શેઠીઆ મહારાજના દર્શન માટે સહવારે તથા સાંજે આવતા. શિવરામ લયાના સાથ જયરામલયાને અર્ધાગ વાયુ (લકવો) થયાથી તેમનાથી ઉઠીને પણ બેસી શકાતું નહોતું. મહારાજની કીર્તિ સાંભળી તેમને દર્શને જવાનું એમના મનમાં વારંવાર આવતું. આખરે ચાર નોકરોએ તેમને ઉચકી ગાડીમાં નાખ્યા અને મહારાજને દર્શને લઈ આવ્યા. તેમણે મહારાજને નમસ્કાર કર્યા અને અત્યંત હરણુસ્વરે જયરામલયા બોલ્યા, “મહારાજ મહને અર્ધાગવાયુ થયો છે અને મહારી અંતરની ઇચ્છા છે કે

આપના દર્શન લેવા રોજ આવું. માટે ગમે તેમ કરો. પણ મહારી આટલી ઈચ્છા પૂર્ણ કરો.” ત્યારે મહારાજે કહ્યું, ઠીક ત્યારે આવવી કાલથી આવતા બાવ, પરંતુ ગાડીમાં ન આવતાં પગે ચાલતા, કોઈની મદદ લીધાં શિવાય આવવું જોઈએ. “ એ સાંભળીજ નયરામ લેયા આશ્ચર્યથી બોલ્યા, “ મહારાજ એ કેમ બને ? મહુને ઉચક્યાં શિવાય મહારાથી બેસાતું નથી; તો હું કેવી રીતે ચાલીશ ? ” તે ઉપરથી મહારાજે કહ્યું, “ મહારી પાસે આવવું હોય તો ચાર નોકરોની મદદ લઈ ચાલતા આવો, નહીં તો ખીલકુલ આવતાજ નહીં. ” મહારાજના આવા ઉત્તરથી નયરામભય્યાથી કંઈ બોલાયું નહીં. તો એ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે આવવી કાલથી ચાલતા આવવાનો એમણે નિર્ધાર (નિશ્ચય) કર્યો અને તે પ્રમાણે ખીજે દિવસે ખૂબ મહેનતે મહારાજનું નામ લેતા લેતા પગેજ ચાલતા લાકડી અને નોકરોની મદદથી તેઓ મહારાજના દર્શન માટે આવ્યા. પછી થોડે દિવસે નોકર વિના ફક્ત લાકડીને ટેકે અને પહેલા કરતાં સહેજ વધુ ઝડપથી ચાલી આવવા લાગ્યા. આ જોઈ ત્યાંના લોકોને બહુ અચંબો થવા લાગ્યો અને મહારાજની અદ્વિત શક્તિનો પ્રભાવ લોકોમાં પ્રસરવા માંડ્યો.

રામ નવમીને દિવસે મહોટો ઉત્સવ રામ જન્મોત્સવ કર્યો. મહારાજની ઝુંપડી આગળ વાજના નાદ સહિત તે ઉત્સવ ખૂબ ઠાંથી ઉજવાયો. મહારાજની પૂજા અને આરતિ કરી મહોટો ભોજન સમારંભ થયો. ભક્તોએ ગોર ગરીબોને અન્ન વસ્ત્ર અને દ્રવ્યનાં દાન અદળક હાથે કર્યાં. બ્રાહ્મણોને યથાયોગ્ય દક્ષિણા આપવામાં આવી. સાધુ સંન્યાસી, વૈરાગીઓને અન્ન વસ્ત્ર તથા દ્રવ્યદાન કર્યાં. આ ઉત્સવ પ્રીત્યર્થે ભક્તોએ હજારો રૂપિયા ખર્ચ્યા એ તેમની ભક્તિનું ચિન્હજ હતું. રાત્રે કીર્તન ગાન વાન પણ કર્યા.

તે ઉન્હાળાના દિવસ હતા. તેમાંએ કાશીનો ઉન્હાળો એટલે અત્યંત સખત અને મહારાજ જે પત્રાંની ઝુંપડીમાં બેસવા હતા તેમની ઉપરનાં પત્રાં સહેજ હાથ પહોંચે એટલાં પાસે ઉંચા હતાં તેથી તે પત્રાં તપી લેનો એટલો ત્રાસ થતો કે કોઈ પાશુ

ત્યાં એસી કે ઉભું રહી શકતું નહીં. પરંતુ મહારાજ તો આખો દિવસ તે પત્રાંનો તાપ સહન કરી અંદર એક ન્હાનો ખાટલો હતો તે ઉપર પડી રહેતા. ઉપરાંત ખાટલો દોઢ બે હાથ ઉંચો હોવાથી પત્રાંની વધારે પાસેનો તાપ મહારાજ પોતાને શરીરે સોસતા.

આવી રીતે બધો ઉત્સવ પાર પડ્યો. વે. શા. સં. યજ્ઞેશ્વર શાસ્ત્રી દિક્ષીત બહુ માનથી મહારાજના ચરણ આગળ એસી રોજ રાત્રે વેદાંતના ગ્રંથોનું વાંચન કરતા અને મહારાજનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી તેમના ચરણને નમસ્કાર કરતા. રાવસાહેબ સાહેબે એક રાત્રે બ્રાહ્મણો પાસે મહારાજની ઝુંપડી આગળ મંત્ર જાગરણ કરાવ્યું અને બ્રાહ્મણોને યથાસાંગ દક્ષિણ આપી બધાને સંતુષ્ટ કર્યા. યશ્વન્તરાવ, શંકર પાટીલ વગેરે સર્વ જણાએ આ ઉત્સવમાં અત્યંત મહેનત કરી.

પુનઃ સુધીમાં ઉત્સવનું બધું કામ પૂરું થયું એટલે, “જેમણે જવું હોય તેમણે જવું.” એમ મહારાજે કહ્યું, ત્યારે લોકોએ, “મહારાજ, તમો ક્યારે આવશો? એમ પૂછ્યું ત્યારે તે બોલ્યા, “હું જેમ એકલો આવ્યો તેમજ એકલો બધાંની પછી આવીશ.” આથી સઉ લોકો પોતપોતાની સવડ પ્રમાણે પાછા ફર્યા. ખાસનીસને પણ મહારાજે જવાનું કહ્યું, પરંતુ તે કાંઈ સાંભળે નહીં તોએ મહારાજે ફરી આગ્રહ પૂર્વક કહ્યું છતાં મહારાજના ચરણ છોડી જવાની તેણે ના પાડી. સાંભળતાજ નથી એમ જોઈ મહારાજ બોલ્યા, “ઈશ્વરની જેમ ઇચ્છા હોય તેમ કરો.”

ઉપર પ્રમાણે મહારાજે ખાસનીસને જવા માટે કહ્યું તે પહેલાંજ એક દિવસે બાપુસાહેબ જોગને ખાસનીસે કહ્યું, “બાપુસાહેબ, જમે તે જાય તો પણ તમારે પાછળ રહેવું પડશે, અને મહારે માટે તમારે બહુ કઠણ પ્રસંગ આવનાર છે એવી રીતનું મહારે લવિષ્ય મહને પછેપણે સમજાઈ ગયું છે. “બાપુસાહેબ બોલ્યા, “તમારા બોલવાનો અર્થ મહને સમજાયો નહીં.” ખાસનીસે કહ્યું, “ન સમજાયો હોય તો સમજાશે.” એ ઉપરથી ખાસનીસનાં બોલવા ઉપરથી તેમનું આગળનું લવિષ્ય તેમને બરોબર સમજાયું હોવું જોઈએ. ખાસનીસને તેમનું લવિષ્ય

પહેલેથી સમજાયું તેથી તેમના પર મહારાજની કૃપા હોવી જોઈએ અને તેથીજ મહારાજે જવા માટે ગમે એટલું કહ્યું પણ તેમણે તે સાંભળ્યું નહીં. “કાશીક્ષેત્રમાં, તેમાંએ મહારાજના સાનિધ્યમાં જે કાંઈ પોતાનું થવાનું હોય તે થાવ,” એવો મનમાં વિચાર કરી તે ગયા નહીં. પછી એક બે દિવસો વીત્યા નહીં એટલેજ તેઓ માંદા પડ્યા. તે વખતે ઘણા ખરા લોકો પાછા ફર્યા હોઈ, બાપુસાહેબ, દુર્ગાબાઈ, માંદા ખાસનીસ અને તેમનાં પત્ની લક્ષ્મી-બાઈ એટલાંજ પાછળ રહ્યાં હતાં.

માંદા પડતાંજ ખાસનીસે ખાવા પીવાનું એકદમ વર્જ્ય કર્યું. તેમને ખૂબ તાવ હતો છતાં તેમની વૃત્તિ આનંદી હતી. ચુનીલાલ વૈદ્ય તથા બીજા ડોક્ટરોએ એમને તપાસી નવજ્વર હોયાનો મત આપ્યો. પરંતુ ખાસનીસ ઔષધ લે નહીં! નવ દિવસ સુધી તે પૂરેપૂરા શુદ્ધિમાં હતા એટલુંજ નહીં પણ એવા સીતમ તાવમાં પણ મહારાજ જ્યારે જ્યારે એમની ખબર કહાડવા જતા ત્યારે તે ઉઠીને બેસતા, તેમને ભક્તિ પુરઃસર નમસ્કાર કરતા અને તેમની સાથે વાત કરતા. મરણની આગળની રાતે તેમણે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું, “આવતી કાલે હું તમને આ જગ્યાએ દેખાવાનો નથી. હવે પછી તું મહારાજની હંમેશા સેવા કરજે. મહેં આજસુધી અંતઃકરણ પુર્વક મહારાજની સેવા કરી, તેનું મહને આ ફળ મળે છે. આવા પવિત્ર ક્ષેત્રમાં સદ્ગુરુચરણ નજીક મહાર્ મૃત્યુ થશે એ મહાર્ પરમ લાગ્ય! એ મહારી મુક્તિ.” તેમના આ બોલવા પ્રમાણેજ બીજે દિવસે મહારાજ પાસે બેઠા હતા તેમની સાથે બોલતાં બોલતાં મહારાજના શબ્દ સાંભળવામાં ચિત્ત ગુંગ થયું હતું તે વખતેજ સૂર્યોદય વખતે તેમનું દેહાવસાન થયું!!!

ખાસનીસ જે કાંઈ બોલ્યા હતા તેનો અર્થ હવે બાપુસાહેબના લક્ષમાં આવ્યો. તેમણે ખાસનીસના મૃતદેહ પર ગંગા કિનારે અગ્નિ મૂક્યો; અને મહારાજની આરા પ્રમાણે પંદર દિવસ બ્રાહ્મણો પાસે તેમની બધી વિધી કરાવી તેમને નામે

દાન ધર્મ પણ કર્યા. મહારાજે અને બાપુસાહેબે લક્ષ્મીબાઈનું પુષ્કળ પ્રકારે સાંત્વન કરી, “કાશ્યાં મરણાન્મુક્તિઃ” વગેરે વાક્યના તથા ભગવદ્ગીતાના કેટલાંક વાક્યના આધારથી ખાસ-નીસને મુક્તિપદ મળ્યાંની ખાત્રી કરી આપી. પછી તરતજ મહારાજની આજ્ઞાથી બાપુસાહેબ, લક્ષ્મીબાઈ વગેરે જે લોકો પાછળ બાકી રહ્યાં હતાં તે પાછા સાકારી ગયાં. ફક્ત મહારાજ અને દુર્ગાબાઈ કાશીમાં રહ્યાં. તેઓ બીજો એક મહિનો ત્યાં રહ્યાં હતાં. તે ઉન્હાળાના દિવસો હતા. દહાડે દહાડે ગરમી વધવા લાગી; મહારાજ હતા તે ઝુંપડી સળગેલી લક્ટી પ્રમાણે લાગતી. તે જગ્યા છોડી થંડકવાળી જગ્યામાં આવી રહેવા માટે કાશીના લોકો તેમને એક સરખા વીનવતા હતા; પરંતુ “કાશીમાંથી હવે અમે જલદીજ જવાના છીએ તો થોડા દિવસ સારૂ શા માટે જગ્યા બદલવી?” એમ કહી મહારાજે તે ઝુંપડી છોડી નહીં. તે એકલાજ તે તપી જતી, શરીરના લોહીનું પાણી કરનારી, ઝુંપડીમાં ખેસતા છતાં ત્યાંએ દર્શન માટે એક સરખા લોકો આવ્યાંજ કરતા.

મહારાજ કાશીમાંથી જનાર છે એ વાતની ખબર પડતાંજ ચુનીલાલ વૈદ્ય શિવરામભથ્થા અને બીજા લોકો મહારાજનો ફેટો લેવા માટે ખૂબ આગ્રહ કર્યા કરતા હતા. પછી એક દિવસે તે કર્મપાઉંડમાં, જે બિલ્ડીના ઝાડના ઉન્હાળાને લીધે પાંદડાં ખરી પડ્યાં હતાં અને નવાં પાંદડાં આવવાની શરૂઆત થઇ હતી તેની નીચે સંધ્યાકાળે પાંચ વાગે રહેજ બેસી લોકો સાથે ઉપદેશની કાંઈક વાતો કરતા હતા તે વખતે ફેટોઆફરે મહારાજનો ફેટો લઇ લીધો. આ ફેટો પણ બધે પ્રસિદ્ધ છે. મહારાજ કાશીથી દુર્ગાબાઈ સાથે રેલ્વે માર્ગે નીકળ્યા, ત્યારે તેમને સ્ટેશનપર મૂકવા માટે અસંખ્ય લોકો ભેગા થયા હતા. મહારાજ ગયામાં આવ્યા, ત્યાં વિષ્ણુપદનાં દર્શન, કૃત્યુ નદીમાં સ્નાન તથા બીજી ધાર્મિક વિધી કરી મહારાજ ફરી દુર્ગાબાઈને લઇ કાશીમાં પાછા આવ્યા. ત્યાં એકાંતમાં ત્રણ દિવસ રહી તે ત્યાંથી નીકળ્યા અને અયોધ્યા આવ્યા. તે પુરાણ પ્રસિદ્ધ સ્થળમાં આવી, સરયૂ નદીમાં સ્નાન કરી, બધી વિધિ આટોપી, રામદર્શન લઇ, અનેક તીર્થો, કુંડો અને

શ્રી ઉપાસની મહારાજ
(કાશીમાં લેવાયેલો ફોટો)

જગ્યાઓ જોઈ, દુર્ગાબાઈએ કબીરમઠમાં કબીરપંથી લોકોને દ્રવ્ય-
દાન આપ્યું. બાપુસાહેબે કાશીથી નીકળતી વખતે દુર્ગાબાઈની પાસે
દ્રવ્યનિધિ આપ્યો હતો. તે દ્રવ્યમાંથી તેણીએ ગયા, અયોધ્યા
વગેરે ઠેકાણે દાનધર્મ કર્યો. ત્રણ દિવસ તે અયોધ્યામાં હતાં ત્યાં
સુધી દુર્ગાબાઈ વાંદરાને ચણા વહેંચતાં, રામસ્થાન ઉપર એકજ
જગ્યા ઉપર રામમંદિર અને મસીદ હોયાનો અદ્વૈત દેખાવ જોતાં
મહારાજને તે સ્થાન ઘણું રમણીય દેખાવા લાગ્યું. તે જ ઉપવિત્ર
જગ્યાએ જઈ મહારાજે કેવ દર્શન લીધાં.

એક વખતે મહારાજ સરયુ નદી ઉપર સહવારમાંજ સ્નાન
કરવા ગયા હતા ત્યાં કોઈક ગામની એક વિધવા બાઈ પોતાની
પાસેનું ન્હાનું પોટલું ઘાટપર મૂકી નદીમાં સ્નાન માટે ઉતરી.
તીર્થના ઉપાધ્યાય તેને માટે મંત્રો બોલી રહ્યા છે, એટલામાં
કેટલાક વાંદરાઓનું ટોળું આવ્યું. તેમાંથી એક વાંદરાએ તે બાઈનું
પોટલું સ્કેજ ઉપાડી લીધું અને પછી તે ટોળું ક્યાંનું ક્યાં દૂર
નીકળી ગયું. આ જોઈ તે સ્ત્રી બહુ શોક કરી રડવા લાગી. તે
પોતાના પતિને, માબાપને બ્રાહ્મણના મંત્રદ્વારા પાણી આપતી
હતી તે તરફ તેનું લક્ષ્ય ચોંટતું નહોતું. તે બ્રાહ્મણે પણ તેને
પુષ્કળ સમજાવી, ‘વાંદરાના હાથમાં ગયેલું ફરી મળવું શક્ય
નથી. અહીંના વાંદરા બહુ પરાક્રમી હોઈ ઘણાંનાં તે આવી રીતે
લઈ જાય છે.’ તે બાઈ બોલી, હું મ્હારે ગરીબ, મ્હારી પાસે
જે કંઈ થોડું ઘણું હતું તે બધું પોટલામાં ગયું. હવે હું ગામ
પાછી કેવી રીતે જાઉં? રેલ્વે ટીકીટના પૈસા ક્યાંથી આપું? વગેરે
બોલતી બોલતી બહુજ શોક કરવા લાગી. આ બધો પ્રકાર જોઈ
તે બાઈની તે સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ મહારાજ બોલ્યા, “બાઈ, જવા
દેા ગયું તો. તમે પણ દેવદ્વારમાં, તીર્થને કિનારે મંદાનદીમાં
ઉભાં છો. તમારા બાપદાદાઓને, તમારા પાતરાજને પાણી
આપો છે તે વખતે તે ગાંસડી રામના ફૂતોજ લઈ ગયા તેથી
તમારા બાપદાદાના તથા પતિદેવના પાપનું પોટલું ગયું એમ
સમજો એમાં શું ખરાબ થયું? આવા પુણ્યક્ષેત્રમાં આવી પાપની
ગાંસડી તો જવી જોઈએ. માટે તેનો શોક ન કરતાં તમારા

હાથમાં પાણી આપવાનું જે કામ છે તે ચાલુ રાખો. ” તે બાઈ બોલી, “અમો ગરીબનું એટલુંજ હતું તેથી અમને તેનુંજ મહત્વ. હવે મહારી પાસે ખાવાને પણ પૈસો નથી. ” મહારાજ બોલ્યા, “તમારી ગાંસડીમાં કાંઈ વસ્તુઓ હતી કે ? ” બાઈ બોલી, “હા, મહારું મહારે ગરીબનું ખાવાનું હોઈ, પૈસા, કેટલીક નોટો તથા મહારા જીવ પેઠે સંભાળેલી કેટલીક ચીજો હતી. ” મહારાજ બોલ્યા, “જે ખાવાની ચીજો હશે તે તે વાંદરા ખાશે અને બાકીની ગાંસડી દેવ તેને બુદ્ધિ આપશે તો એમને એમ અહીં આણી મૂકી દેશે. તું બ્રાહ્મણના મંત્ર તરફ લક્ષ આપ. ચિન્તા ના કર, ” તે નહાવાનું તથા પાણી આપવાનું (તર્પણનું) કામ બ્રાહ્મણ મારફતે પુરું કરે છે એટલામાંજ તે વાંદરાઓએ કાંઈ થોડું ચૂંથી ખોળી નાંખેલું તે પોટલું જ્યાંથી ઉપાડી ગયા હતા તેજ જગ્યા ઉપર લાવી મૂક્યું અને તે ટોળું ચાલતું થયું. બાઈના બધા પૈસા વગેરે તેમાં હતા એ જોઈ તે બાઈને આનંદ થયો. ખાવાની ચીજોજ ફક્ત તેમાં નહોતી.

અયોધ્યાથી નીકળી મહારાજ અલ્લાહબાદ આવ્યા. યમુનામાં સ્નાન કરી ત્યાંના તીર્થો કર્યા; પછી ત્રણ દિવસ તે પવિત્ર સ્થળમાં રહી તે સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. તેમણે ત્રીજા વર્ગની ટીકીટ લીધી હતી, પરંતુ ગાડીમાં જગ્યા ન હોવાથી પોલીસે એમને બીજા વર્ગના ડબ્બામાં બેસાડ્યા. મનમાડ સુધી તેઓ એજ ડબ્બામાં પ્રવાસ કરતા હતા છતાં રેલ્વેના કોમ્પણ અધિકારીઓએ તેમને કાંઈ પૂછ્યું નહીં. મનમાડ ઉતરી મહારાજ દુર્ગાબાઈ સાથે દૌલતાબાદ ગયા અને ત્યાંથી તેઓ વેરૂળના ધૃષ્ટેશ્વર નામના શિવલિંગના દર્શને ગયા. ત્યાં એક દિવસ રહી ત્યાંની જોવા જેવી કોતરકામ વાળી ગુફા જોયાં પછી ફરી મનમાડથી ચિતળી જવાને નીકળ્યા. મહારાજ ચિતળી સ્ટેશન ઉપર આવ્યા ત્યારે રાત્ર થઈ હતી. આખી રાત તે સ્ટેશનપરજ રહ્યા. પરંતુ ટાંગા-વાળાઓએ ત્યાં એમની સારી વ્યવસ્થા રાખી હતી. બીજે દિવસે સહવારે તે ટાંગામાં સાકોરી આવી પહોંચ્યા.

મહારાજ કાશીથી આવ્યા પછી ઠેકઠેકાણેના લોકોને મહારાજ કાશીથી પાછા આવ્યા છે એની ખબર પડ્યાથી, સેંકડો, હજારો લોકો, અનેક ગામોથી દર્શન માટે સાકોરી આવવા લાગ્યા. તેમાં પારસી, મુસલમાન, બ્રાહ્મણ, હિન્દુ વગેરે વગેરે ઘણા ખરા બધી જાતના લોકોની અવરજવર શરૂ થઈ. ચિતળી સ્ટેશનથી સાકોરી દસ માઈલ છે. સાકોરી આવવા માટે પહેલાં પહેલાં સ્ટેશન ઉપરથી આવવાને બળદગાડી ટાંગા વગેરે કાંઈ મળતાં નહોતાં. કોઈને નસીબે જો કોઈ ખેડુતનો ખટારો મળી જતો તો તેમાં બેઝીને આવતા; નહીં તો તો ઘણા ખરાને પગે ચાલતાં આવવું પડતું. પારસી સ્ત્રીઓને તેમજ કેટલાક શ્રીમંત સ્ત્રીપુરુષોને પગે ચાલવાની ટેવ નહોતી છતાં મહારાજનું નામસ્મરણ કરતા તેઓ તડકામાં ચાલતાજ સાકોરી સુધી આવતાં. એક ટપાલનો ટાંગો ચાલુ હતો તેમાં ત્રણ ચાર માણસો કરતાં વધારે આવી શકતાં નહોતાં; ત્યારબાદ ધીમે ધીમે એક બે બળદગાડીઓ સ્ટેશન પર હાજર રહેવા લાગી; પછી કેટલેક દિવસે વધારે વધારે લોકોની અવરજવર શરૂ થયાથી એક બે ટાંગા પણ તૈયાર થયા. આવી રીતે કોઈક ટાંગામાં, કોઈક બળદગાડીમાં અને કોઈ કોઈ પગે ચાલીને પણ આવતા. હાલ તો બે ત્રણ મોટરો પણ શરૂ થઈ છે. સાકોરી આવ્યા પછી સેંકડો ભલા, ન્હાના મોટા શ્રીમંત લોકો આવવા લાગ્યા. પરંતુ તેમની રહેવાની અને ખાવાની વ્યવસ્થા સાકોરીમાં નહોતી. તે વખતે મહારાજ પારસી વગેરે શ્રીમંત લોકોને કહેતા કે, “તુમો મોટા મોટા લોકો, તમો પુણ્યવાન, તમોને ઇશ્વરે મોટાંપણાંનો અધિકાર આપ્યો છે, સરકારમાંથી તમને મોટી મોટી પદ્વી મળી છે. તમો, લોકો તમારા ઘરમાં બધા પ્રકારની સવડવાળી સ્થિતિમાં તથા સુખમાં રહેનારા છો, છતાં હું એક નહીં જેવો, સાધારણ માણસ જેવો માણસ, મહારાં દુઃખકારક પ્રારબ્ધને લીધે અનેક પ્રકારની દુર્દશા ભોગવતો પડ્યો છું, મહારામાં કોઈ પણ પ્રકારની વિદ્યા નથી, ગુણ નથી, મોટાપણું નથી, પરોપકારનું સામર્થ્ય નથી, સર્વ પ્રકારે દરિદ્રી છું; તો એવો જે હું, તેને દેવ સમજી દર્શને આવ્યા

કહેા છે તેથી મ્હને મનમાં બહુ દીલગીરી થાય છે અને શરમ લાગે છે. તમે લોકો દેવ જેવા, તમારા આગળ હું શું અને કે'વી રીતે ખોલું તે પણ મ્હને સમજતું નથી. તમારું ક'ંઈ રીતે માન રાખવું એ પણ મ્હને સમજતું નથી. હું પોતે ફક્ત નર્યોજ છું, તેથી તમારી યોગ્યતા પ્રમાણે કાંઈ બેસવા આપવું કે ઉપહાર માટે ચ્હાપાણી વગેરે આપવાં, એવી રીતનું કોઈપણ ન્હાનું મ્હોટું આપના જેવું આવે તો આદર સત્કાર મહારાથી થતો નથી. હું આ જંગલમાં કોઈને ઉપયોગ નહીં એ'વી ગંદી પડી રહેલી જગ્યામાં મહારાથી કોઈને ઉપદ્રવ થાય નહીં એ હેતુથી એક બાનુએ પડી રહ્યો છું. તો આવી ગંદી જગ્યામાં આપ હવે ક્યાં રહેશો, ક્યાં બેસશો, ક્યાં ખાશો, ક્યાં પીશો, એ'વી રીતની તમે લોકો માટે મ્હને ચિંતા થવા માંડી છે. આસપાસ તમારે રહેવાને, રોકાવાને ક્યાંઈ જગ્યા નથી, ખાવાને કાંઈ ઠેકાણું નથી ” વગેરે વગેરે મહારાજે કહ્યાથી તેમાંના કેટલાક આખરૂદાર મ્હોટા લોકો કહેવા લાગ્યા, “મહારાજ અમે અથવા અમારા જેવા ગરીબ શ્રીમંત જે જે કોઈ આવે છે અને આવે તે અમે લોકો કાંઈ અહીંઆ રહેન કરવા કે એશઆરામ કરવા માટે વા અમારી સગવડ જોવા માટે કે નીરાંતે ખાવા પીવા માટે આવ્યા નથી અને આવશું પણ નહીં. અમે ઘેર અમારાં સારાં માઠાં નશીબ ને લીધે જન્મેજન્મ સુખદુઃખ ભોગવતા આવ્યાજ છીએ. તે અમારાં સારા માઠા નશીબનો આપનાં ચરણ આગળજ નિકાલ થઈ (અંત આવી), આ ખોટા જગતમાંથી છૂટી, અખંડ ઈશ્વરના ચરણનો અથવા તો આપના જેવા મહાત્માઓનો લાભ મળે, એટલા માટેજ ફાવે તેટલા પૈસા ખર્ચી, દૂરદૂરથી અમે લોકો આવીએ છીએ અને સેંકડો લોકો આવે છે. માટે આપ ગમે ત્યાં બેઠા હો તે જગ્યા ગમે તેવી હોય તોપણ તે અમને વૈકુંઠ ભૂમિ જેવી છે. તમારા પગ આગળજ અમે છીએ તેથી ગમે તે પ્રકારની અડચણ હોય તોપણ તેનું અમને કાંઈ લાગતું નથી; બધું સવડભર્યુંજ છે એમ અમને લાગે છે. આપના દર્શનનો જેમને જેમને લાભ થયો તે બહુ ભાગ્યશાળી છે એવી અમારી પક્કી ખાત્રી થઈ છે. જેમને

જેમને આપના દર્શનનો લાલ થયો છે એવા ઘણાએ લોકોને સાક્ષાત્કાર થઈ તેમનો ઈષ્ટ હેતુ પૂર્ણ થયાની અમને ખબર છે અને અમારા હૃદયમાં પણ આપને માટે પૂર્ણ ખાત્રી થઈ છે; માટે આપના સહવાસમાં અમને કોઈપણ બતની તકલીફ થાય તો તે સહન કરવામાં અમને આનંદ આવે છે. જગત માટે આપ આપના શરીર તથા જીવને ન લડાવતાં ફાવે તેવાં દુઃખ કષ્ટો સહન કરી કડક તપશ્ચર્યા કર્યા કરો છો, એવી એકંદર આપની સ્થિતિ લક્ષમાં આવ્યાથી અમે જાણીએ છીએ કે આપના જેવા યોગી પુરુષ હાલના કાળમાં જોવામાં અથવા સાંભળવામાં નથી. આપનું વર્ણન જેટલું કરીએ તેટલું થોડુંજ છે, માટે આપ કાંઈ ચિન્તા ના કરો. અમારી ઇચ્છા હશે તેટલા દિવસો અમે ગમે ત્યાં ખાઈશું પીશું. અમારે લાયક જે સેવા હોય તે બજાવવા અમે તૈયાર છીએ,” મહારાજ બોલ્યા, “તમે સેવા કરવા તૈયાર છો. પરંતુ સેવા કરાવી લેવાની મહારી લાયકી તો જોઈએ. વળી સેવા કરાવી લેવા જેવું મહારૂં કાંઈજ રહ્યું નથી. તેથી મહારૂં પોતાનું કાંઈ કામ કરવાનું તમે કહેતા હો તો મહારૂં કાંઈ કામજ નથી અને તમે લોકો પાસેથી મહારે કાંઈ ઉપયોગ કરી લેવા જેવું કાંઈજ નથી. તેથી હું પણ મહારી સેવા તરીકેનું શું કામ તમને કહું?” કોઈક મહારાજ આગળ પહેલાંજ અથવા તો જતી વખતે નોટો રૂપિયા મૂકતા હતા તે જોઈ મહારાજ કહેવા લાગ્યા કે, “આ મહારા આગળ ન મૂકો. આ નોટો પૈસા વગેરે કશાનોએ મહને ઉપયોગ નથી થતો. તમે આ મૂક્યાં પછી હું એનું શું કરું? મહારે ઘરખાર પેટી વગેરે કાંઈ નથી તો ક્યાં રાખું? મહારો કાંઈ પરિવાર પણ નથી કે તેને આનો ઉપયોગ થાય. માટે તમે લોકો એ ન મૂકો.” એમ કહી મહારાજ જેનું તેને તરતજ પાછું આપી દેતા. કોઈ કાંઈપણ લાવે તો મહારાજને પોતાને તેનો કાંઈ ઉપયોગ ન હોવાથી તે લેતાજ નહોતા અને હજી પણ લેતા નથી; પરંતુ આપણને કાંઈક પુણ્ય મળે અને આપણા કુળના દોષો નાશ પામે, પાપરૂપી પ્રારબ્ધનો ક્ષય થાય તે માટે મહારાજ લેતા નથી તો બળજબરીથી મહારાજ

રાજને ખબર ન પડવા દેતાં, મહારાજને ક્યાંઈ જતા રહેલા જોઈ, તેમના બેસવાના ગુણપાટ નીચે કેટલીક બહુ કીંમતની નોટો, ગીનીઓ વગેરે જેની જેવી શક્તિ હોય તે પ્રમાણે મૂકી મહારાજની રજા લઈ જતા. કોઈ કોઈ દુર્ગાબાઈ પાસે જઈ તેમને હાથે પગે પડી, “આટલી અમારી ગરીબની સેવા ગમે તેમ કરી લો અને મહારાજ માટે તેનો ઉપયોગ કરો,” એમ કહી પરભાર્યા દુર્ગાબાઈને રૂપીઆ, નોટો વગેરે આપવાની ખટપટ કરતા. પરંતુ દુર્ગાબાઈ પોતે પૂરેપૂરાં નિરુપૃહ હોવાથી તેમને પણ કોઈએ કાંઈ આપેલાંનો ઉપયોગ દેખાતો નહોતો, તેથી તે પણ કોઈ કાંઈ આપતું તો લેતાં નહીં. “મહારાજને કોઈજ વાતની અપેક્ષા ન હોવાથી, અને મહને પણ કશાંની જરૂર નથી તેથી તમે આણેલું કાંઈ મહને આપતા નહીં કારણ કે મહારે તેનો કાંઈ ઉપયોગ નથી,” એમ કહી દુર્ગાબાઈ પણ લેતાં નહીં. એટલું એ ક્યારે છતાં કોઈ જોર જીલમથી દુર્ગાબાઈને આપવાનું માંડે તો, “મહારાજ મહારીપર ગુસ્સે થશે,” એમ કહી બળજબરીથી દુર્ગાબાઈ તેમને તેમનું પાછું આપી દેતાં. આપનારા લોકો સમજી ગયા કે, દુર્ગાબાઈ પણ લેતાં નથી અને મહારાજ પણ લેતા નથી; પરંતુ પોતાને કાંઈ પણ પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય તે હિતુથી તેઓ પહેલાં કહ્યાં પ્રમાણે મહારાજના બેસવાના કોથળા નીચે મૂકી દેતા અથવા તેમની ઝૂંપડીમાં દુર્ગાબાઈના વપરાશમાં જે ભાગ હતો તે ભાગમાં દુર્ગાબાઈનો હંમેશનો વાપરવાનો એક ગોળલો હતો. તે ગોળલામાંજ દુર્ગાબાઈ ન હોય ત્યારે કાંઈ નોટો વગેરે મૂકીદઈ ચાલ્યા જતા. કોઈ કોઈ તો મહારાજ તથા દુર્ગાબાઈ એ કાંઈ લેતાંજ નથી એ જોઈ પોતાને મુકામે પાછાં ગયાં પછી દુર્ગાબાઈને કે મહારાજને નામે મનીઆર્ડર કરી મોકલવા લાગ્યા. મનીઆર્ડર પણ મહારાજ તથા દુર્ગાબાઈ પાછા મોકલતાં. પછી કેટલાક લોકો મહારાજના કે દુર્ગાબાઈના નામથી રજીસ્ટર કાગળમાં નોટો મૂકી મોકલવા લાગ્યા. મહારાજ તો પોતાને નામે કાંઈ આવે તો પાછુંજ મોકલતા. પરંતુ દુર્ગાબાઈને નામે આવેલાં રજીસ્ટરો, અંદર નોટો હોયાંનો સંશય ન હોય તો

દુર્ગાબાઈ સહી કરી લેતાં પણ હતાં. સંશય આવે તો પાછાં મોકલતાં. એ'વી રીતે કેટલાક દિવસો ગયા પછી પુષ્કળ લોકોએ મહારાજ અને દુર્ગાબાઈને વિનંતી કરી કે, “આપ જો કોઈપણ પ્રકારે અમારી પાસે સેવા લો નહીં, અને અમારો આધકાર તો સેવા ધર્મનો છે તો અમે તો સંસારી; અમારાં શરીર, જીવ, મનનો ઉપયોગ આપના જેવા મહાત્માના સેવા ધર્મમાં થઈ શકતો નથી, તેથી શરીર, જીવ, મન મદદથીજ મેળવેલાં દ્રવ્ય મારફતેજ સેવા કરવી એજ અમને સવડ પડતું લાગવાથી, આપને જો કે જરૂર નથી છતાં અમારાં જન્મો જન્મનાં પાપો દૂર થાય તે માટે અમે અમારી શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્ય આપની આગળ લાવી નાંખીશુંજ. અમે જોર-જુલમથી પણ તે લાવવાના તો ખરા; તમે તેનું ફાવે તે કરો. અમારા જન્મો જન્મના દોષ પરિહાર માટે દાન ક્રિયા સત્કર્મો વગેરે પુણ્ય કરવાને અમને આપના શિવાય બીજું કોઈ પણ સ્થાન ખબર નથી. જગતનું પાપ હરણુ કરી તેનો ઉદ્ધાર કરવા માટેજ જો આપનો અવતાર છે એમ અમે સમજીએ છીએ તો ફાવે તેવી વાસનાઓ વધારી-વાસના વધારવી એ એક પાપજ છે-તે વાસના તૃપ્ત કરવા માટે પાપાચરણથી મેળવેલું ધન છે તેથી તે ધન પણ પાપજ. એ'વી રીતે પાપ રૂપ ધન ભેગું કરી તેને લીધે આવેલાં મહોટાપણાં અભિમાન વગેરે-અર્થાત્ તે મહોટાપણું પણ પાપજ-પાપો નાશ કરવા માટે તે પાપ રૂપી ધન નાશ કરવાનું અમને ક્યાંઈ ઠેકાણું દેખાતુંજ નથી. તો આપ ના કહેા તે કેમ ચાલે?” મહારાજ જોડ્યા, “દ્રવ્ય એટલે તે એક પાપ રૂપજ છે. તે નાંખવા માટે તમે લોકો આ સ્થાનને યોગ્ય ધારો છો, એટલે કે એક પ્રકારનું અમંગલ શુ ગંધાતા કચરા કસ્તર નાંખવાની જગ્યાના જેવુંજ આ ઠેકાણું છે, એમજ જો તમારું કહેવાનું હોય તો વિષ્ટા, ગંધાતી ચીજો, કચરો નાંખવા માટે એક ઉકરડો કરવામાં આવ્યો હોય છે, ત્યાં કચરા કસ્તર, વિષ્ટા, ગંધાતી ચીજો વગેરે નાખનારા નાખી તે ભેગું થાય એટલે તેની વ્યવસ્થા પણ તે નાંખનારા અથવા નાંખનારામાંથી કોઈ પણ કરી તે ઉકરડાનો સારોજ ઉપયોગ કરે છે, પરંતુ તે ઉકરડો અથવા તે ઉકરડાની

જગ્યા એ પોતેજ વિદ્યા, ગંધાતી ચીજો વગેરે ક્યારે લેતાં નથી તથા લેગો પણ કરતાં નથી; તથા લેવા માટે પ્રયત્ન પણ કરતાં નથી; તેમજ લેગા થયેલા ઉકરડાની વ્યવસ્થા પણ કરતાં નથી. તે પ્રમાણે અહીં સમજો. પાપ નાખવાની આ જગ્યા બની છે એ તમોજ ઠેરવો છો અને પાપરૂપી ધન નાખવાને તમોજ આવો છો પણ તેની વ્યવસ્થા ફક્ત મહને કરવાનું કહો છો. તમારાં કહ્યાં પ્રમાણે હું ઉકરડાની જગ્યા જેવો થયો. એટલે જેમ તમો પાપ લાવી નાંખવાને તૈયાર છો તેમ તેની વ્યવસ્થા પણ તમોજ કરો. હું મહારે ફક્ત પડ્યો છું.” લોકો કહે, “મહારાજ આપને તો કાંઈ જરૂર નથી. લાવી નાંખનારા લાવી નાંખશે અને વ્યવસ્થા કરવાનો વખત આવશે ત્યારે કોઈ વ્યવસ્થાપક પણ ઉત્પન્ન થશે. આપ બધી વાતોમાંથી છૂટા થયા છો, માટે આ વાતનો પણ આપને વિચાર કરી શું કામ ?” આ પછી મહારાજ પ્રસંગ પ્રમાણે ચાલવા લાગ્યા. કોઈ કોઈ વખત મહારાજ મૂકનારને ગાળો દઈ તેજ પૈસા તેના શરીર પર ફેંકી તે વડે મારતા. કોઈ કોઈ વખત તેમનાં દેખતાંજ તેમની નોટો ફાડી પણ નાંખતા. કેટલાકની નોટો ગુસ્સાના અપાટામાં બાળી પણ નાંખી. શિડીમાં હતા ત્યારે તો કોઈની મહોટી કીંમતની નોટ ડુક્કરના ગળામાં બાંધી હતી. તે છતાં પણ લોકોનું આવવાનું તથા તેમની સાથે પૈસાનું આગમન પણ થતુંજ. છેવટે મહારાજે વાદ છોડી દીધો. કોઈ પણ મહારાજ આગળ પૈસા મૂકે તો તેને હાથ ન લગાડતાં મહારાજ ઉઠીને ગમે ત્યાં ચાલ્યા જતા. પછી મહારાજનાજ લક્તોમાંથી કોઈ તે ઉંચકી લઈ તેની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યો. અત્યાર સુધી મહારાજ આગળ ફાવે તે વસ્તુ તથા પૈસા વગેરે આવતા તોએ મહારાજ તેને હાથ ન લગાડતાં ઉઠી જતા. તેનું ગમે તે થાવ ! પછી કોઈ પણ નીમેલો ગૃહસ્થ તેની વ્યવસ્થા કરતો અને જે આવતું તેનો મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે બધાં સત્કર્મોમાં ઉપયોગ થતો. હજી સુધી મહારાજ કોઈની પાસે એક પૈસો પણ માગતા નથી. ઉલટા એમ કહે છે કે, “તમો લોકો સંસારી, છોકરાં છૈયાંવાળા છો. તમારે પૈસાની વધારે જરૂર હોય છે અને મહારે પૈસાની ધીલકુલજ

જરૂર હોતી નથી.” એમ કહ્યા છતાં પણ લોકોને તો જે કરવાનું તે કરતાજ હતા.

કાશીથી મહારાજ પાછા આવ્યા પછી, એક દિવસે ખૂબ જોસમાં પવન આવી દેવળ આગળ બાંધેલો ટટ્ટી કંતાણુનો માંડવો ભાંગી પડી ગયો. ત્યારે શેઠ ફર્ફુનણ, યશ્વન્તરાવ બોરાવકે વગેરે કેટલાક ભક્ત લોકોએ, તે માંડવાને બદલે લાકડાંનો પાકો સલા મંડપ બાંધવાનો અંદર અંદર વિચાર કરવા માંડ્યો. સલા મંડપ બાંધવા માટે જરૂરી રકમ એક ઘડીમાં ભેગી થશે એવો તેમને પૂરેપૂરો ભરોસો હતો. પરંતુ બધી વાત મહારાજની પરવાનગી પર અવલંબી રહી હોવાથી તેમણે મહારાજને પૂછ્યું, “અમે બધા ભકતો ઉધરાણું કરી જુના માંડવાની જગ્યા ઉપર એક સલા મંડપ બાંધીએ છીએ, તે માટે મહારાજની રજા જોઈએ.” ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “તમને કાવે તે તમે કરો. તમે ભજન પૂજન કરવાના, ત્યારે જોસવા માટે તમે સલા મંડપ બાંધો છો તે તમારા સત્કૃત્યની વચ્ચે હું શા માટે આવું ?” એવી રીતે મહારાજની રજા મળતાંજ બધા ભકતોએ કમ્મર કસી અને કામ ખૂબ ઝપાટામાં ઉપાડ્યું. પૈસાવાળાઓએ પૈસાથી. ગોર ગરીબોએ શરીરવડે આ સત્કૃત્યને યથાશક્તિ મદદ કર્યાં, તદ્દનજ થોડા વખતમાં તે સલા મંડપનું કામ પૂરું થયું અને ત્યાંજ ભજન આરતિ વગેરે હંમેશ થવા લાગ્યાં. હાલ આ સલામંડપની જગ્યાએ જે માળવાળો પત્થરનો સલા મંડપ બાંધ્યો છે, તેની હકીકત આગળ આવશે.

હવે દિવસે દિવસે મહારાજને દર્શને આવનારા લોકોનું પ્રમાણ વધતું ગયું, અને ગુરુપુર્ણિમા, ગોકુળ-અષ્ટમી, કૃષ્ણ જયંતી, ગણેશચતુર્થી વગેરે દિવસે ગામે ગામથી ભકતો ભેગા થઈ ખૂબ આનંદથી ઉત્સવ કરવા લાગ્યા. ઉત્સવની સમાસીને દિવસે ભક્ત-જનોની શક્તિ અનુસાર અજ્ઞાન પણ થતું હતું.

શ્રી સાઈબાબા શકે ૧૮૪૧ ની વિજયા દશમીને દિવસે સમાધિસ્થ થયા. પછી જે વર્ષે દસેરા આવ્યા એટલેકે શ્રી સાઈ-બાબાની બીજી પુણ્ય તિથિને દિવસે મુંબાઈમાં એક મોટા પ્રમા-

જામાં ઉત્સવ કરવો અને તે પ્રસંગે મહારાજને મુંબાઈ લઈ જવા એવો વિચાર અમીદાસ મહેતાજીના મનમાં આવવા લાગ્યો. તે પ્રમાણે મહારાજને વિનંતી કરવી એ હેતુથી મહેતાજી દસરાના પંદર દિવસ આગમચ સાકોરી ગયા. મહેતાજીની વિનંતી સાંભળી મહારાજ બોલ્યા—“પહેલાં એક વખત મહને લઈ જવા હતા. હવે મહને લઈ જવાની ભાંજગડમાં ના પડે અને હાલ મહારી આવવવાની ઇચ્છા નથી. આ ઉપરથી મહેતાજી ખૂબજ આગ્રહ તથા કાલાવાલા કરી રડવા લાગ્યા.

મહારાજ—“હજી પંદર દિવસ છે ને? પછી આગળ કેમ મેળ આવે તે જોઈશું. એ ઉપરથી, “આપને લેવા હું બે માણસ મોકલીશ,” એમ કહી મહેતાજી ચાલ્યા ગયા.

દસરાને આઠ દિવસ રહ્યા તેથી મહેતાજીએ મહારાજને મુંબાઈ લાવવા પોતાનાં બે માણસો મોકલ્યાં. પરંતુ મહારાજે તે આવેલા ગૃહસ્થોને ખાલી હાથેજ પાછા મોકલ્યા. તે જોઈ અમીદાસ મહેતાજી પોતે મહારાજ પાસે આવ્યા અને તેમણે મહારાજ આગળ ધરાયુંજ ધર્યું કે, “ગમે તેમ કરી મહારાજે પુણ્ય-તિથીના ઉત્સવ માટે મુંબાઈ આવવુંજ.” ના, હા કરતાં કરતાં, મહારાજે મહેતાજીનું કહેવું કબૂલ કર્યું અને તે પ્રમાણે દસરાને આગળને દિવસે મહારાજ મહેતાજી સાથે મુંબાઈ ગયા. અમુક ગાડીએ મહારાજ મુંબાઈ આવે છે એમ મહેતાજીએ પહેલેથીજ જણાવ્યું હતું તેથી સ્ટેશન પર ગાડીને વખતે મહારાજનું સ્વાગત કરવા માટે પારત્રી, ભાટીઆ, બ્રાહ્મણ વગેરેનો બહુ મોટો સમુદાય ભેગો થયો હતો. મહારાજના ગળામાં ગાડીમાંથી ઉતરતાંજ સેંકડો લોકોએ હાર વગેરે પહેરાવી જયજયકાર પોકાર્યો. પછી પુષ્પહારથી ઉત્તમ રીતે શણગારેલી એક મોટરમાં મહારાજને બેસાડી ખૂબ ઠાઠથી ફેરવતા ફેરવતા લોકો તેમને માધવબાગમાં લાવ્યા. અમીદાસ મહેતાજીએ માધવબાગમાં બધી વ્યવસ્થા પહેલેથીજ કરી મૂકી હતી. મહારાજની રહેવાની બધી વ્યવસ્થા શેઠ વિકૃલદાસે કરી હતી. મહારાજની સાથે દુર્ગાબાઈ પણ હતાં. તેજ મહારાજ માટે રસોઈ વગેરે કરતાં.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ (મુંબઈ, માધવપાગ)

મહારાજના ગયા પછીથી સાકોરીના ઘણા લક્તો ઉત્સવ માટે મુંબાઈ ગયા. ઉત્સવને મુખ્ય દિવસે એટલે વિજ્યાદશમીએ, પુણેથી પણ ઘણાએ લોકો ઉત્સવ માટે મુંબાઈ ગયા હતા. ખડ્ગપુરથી ઘણા લક્તલોકો દુર્ગાપૂજની રજા હોવાથી ગયા વર્ષ પેઠે સાકોરી આવ્યા હતા. પરંતુ મહારાજ મુંબાઈ ગયા છે એમ ખબર પડતાંજ, તે લોકો પણ મુંબાઈ ગયા. આ'વી રીતે મુંબાઈમાં તે ઉત્સવ માટે ચારે બાજુએથી બહુ મોટો લક્ત સમુદાય ભેગો થયો હતો.

વિજ્યાદશમીએ શ્રી સાઈબાબાની પુણ્યતિથી ખૂબ મોટો સમારંભ કરી ઉજવવામાં આવી. લજન પૂજન થઈ રાત્રે હરિ કીર્તન પણ થયું; અને બીજે દિવસે લંડારો થઈ ગોરગરીબ, તથા આંધળા પાંગળાને અન્નદાન થયું. મહારાજના દર્શન માટે આખો દિવસ હજારો લોકો આવતાજ હતા. તેમને વચ્ચે વચ્ચે મહારાજના ઉપદેશપ્રદ પ્રવચનોનો લાભ મળતો હતો. મહારાજનો ઉપદેશ ચાલતો ત્યારે ભેગો થયેલો જનસમૂહ તદ્દન તટસ્થ (બોલ્યાં ચાલ્યાં વગર) બેસી રહેતો. એ'વી રીતે ચાર દિવસ થયા પછી, થોડા વધારે દિવસ મુંબાઈમાં રહેવા માટે બધા લોકો બહુ આગ્રહ કરવા લાગ્યા, તેથી પુણા, ખડ્ગપુર, નાગપુરથી આવેલા લોકો પાછા ગયા. પછી મહારાજ પંદર વીસ દિવસ ત્યાં રહી દીવાળીના એક બે દિવસ આગમચ સાકોરી ગયા. આ પંદર દિવસમાં મહારાજ મુંબાઈના કેટલાક પૈસાદાર ભાટીઆ ગૃહસ્થોને ઘેર તેમના આગ્રહને લીધે ગયા હતા. ત્યાં દરેક ઠેકાણે, મહારાજની પૂજા થતી અને ઘણુંએ દ્રવ્ય દક્ષિણા તરીકે એમના આગળ મૂકવામાં આવતું. પરંતુ તેમાંથી એક પૈસાને સુદ્ધાં મહારાજે સ્પર્શ ન કર્યો અને તે આવેલી રકમો જેની તેને એમની એમ પાછી આપી. માધવબાગમાં અને દારકાદાસ શેઠજીના અંગલામાં મહારાજના ફેટા લેવામાં આવ્યા, તેમાંથી માધવબાગમાં લીધેલો ફેટો મુંબાઈમાં બહુ પ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીં આવ્યો છે.

પ્રકરણ પચીસમું

સ્મશાનનું-ચૈકુંઠ કૈલાસમાં રૂપાંતર.

મહારાજ મુંબાઈથી આવ્યાં પછી લોકોની અવરજવર વધુ શરૂ થઈ તેથી અને તેમાં મહારાજ માટે ભક્તિભાવવાળા કેટલાક મોટા શ્રીમંત તથા કેટલાક ગરીબ હોઈ પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થ વધારે દિવસ રહી મહારાજની સેવા થાય એવી ઇચ્છા રાખનારા પુષ્કળ લોકો હોવાથી, રહેવા તથા ખાવાની અડચણ કાંઈક કમી થાય એ ઉદ્દેશથી કેટલાક ભલા લોકોએ, લોકોને રહેવા માટે કેટલીક કોટડીઓ ખાંધવાનો વિચાર કરી, અનુકુળ સ્થિતિવાળા લોકોએ મહારાજને વિનંતી કરી કે, “મહારાજ આપની ભક્તિ કરનારા સેંકડો હજારો લોકો આવી રહ્યા છે, અને ભવિષ્યમાં ઘણા આવશેજ, માટે તેમને રહેવા માટે કેટલીક કોટડીઓ ખાંધવાનો હુકમ કરો તો એમો તે સેવા કરવાને સેવા ભાવથીજ તૈયાર છીએ.” મહારાજ બોલ્યા, “હું કોઈને કોઈજ પ્રકારનો હુકમ કરતો નથી, કોઈને ખાંધો પણ કહેતો નથી અને ન ખાંધો પણ કહેતો નથી. મહારે કાંઈ કોટડીમાં આવી રહેવું નથી અને તમો લોકોની સવડ માટે પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થ કાંઈ સેવા થાય એ ઉદ્દેશથી તમો કહો છો તો કોઈપણ સત્કર્મમાં પુણ્ય-કર્મમાં આડે આવવાનું કાંઈ કારણ નથી. કોટડીઓ ખાંધવાથી સત્કર્મ થશે. લોકોને રહેવાની સવડ થશે અને એઓ રહેવા જાગ્યા કે મરુને એકલાને વધારે ત્રાસ થશે.” લોકો કહેવા જાગ્યા, “મહારાજ, આપે લોકોનો ત્રાસ સહન કરવાને અવતાર લીધો. હવે ત્રાસ નહીં જોઈએ એમ કહે કેમ ચાલે? રહેવાની સવડ ન કરો છતાં લોકોની અવરજવર કાંઈ ખંધ થવાની નથી અને આપને જે ત્રાસ થવાનો તે થવાનોજ; માટે આપ હુકમ આપો,” છેવટે મહારાજે, “સવડ આવે એમ કરો,” એમ કહી નાંખ્યું. મહારાજની આજ્ઞા થઈ એમ સમજી કોટડીઓ ખાંધવાનું કામ શરૂ થયું. આ કામમાં પહેલેથી મુખ્ય કડીઆ

રાહતાના મીઠુલાઇ નામના મુસલમાન જાતના હતા. તેમની ઉમ્મર ન્હાની હોવા છતાં, કારિગીરીના કામમાં બહુ હોંશીઆર હોઇ સ્વભાવે ગરીબ અને શાંત હતા. તેમની પણ મહારાજપર ખૂબ લકિત હતી. મહારાજને એ મુસલમાનના નિયમ પ્રમાણેના અદલા, ખુદા, સાઇમૈલા, સાઇબાબા સમજી મહારાજની કામગિરી પોતાને મળ્યાથી તે બહુજ આનંદ માનવા લાગ્યા અને કામ માટે કાંઇ મહેનતાણું વગેરેનો બહુ વિચાર ન કરતાં જે મળે તેમાં સમાધાન માની સેવાધર્મ બુદ્ધિથી ઇમાન ઇતબારથી (એકનિષ્ઠા તથા પ્રમાણિકપણાથી) કામ કરવા લાગ્યા. ઉપરાંત જરૂર જેટલા એ ચાર કડીઆ પણ હાથ નીચે રાખી કામ કરવા લાગ્યા. મજૂર લોકોની ખાસ જરૂર હતીજ પરંતુ સેવા માટે બહાર ગામથી આવનારા લકત લોકોએ મજૂર લોકોને કામે લગાડવાની મના કરી, “અમને કાંઇક શારીરિક સેવા કરવાનો લાભ મળે તે માટે અમેજ મજૂર લોકોનું કામ કરીએ છીએ,” એમ કહી મજૂર લોકોને કામે ન લગાડતાં મહારાજને ત્યાં આવનારા સેંકડો લોકો, પોતે પોતાની મેળે સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષો કડીઆઓના હાથ નીચે રહી પથર, ચુનો, ઈંટ આપવાનાં, પાથો ખોદવાનાં, ચુનાની ઘાણી ચલાવવાનાં, બાંધકામ ઉપર પાણી રેડવાનાં વગેરે જે જે પરમેશ્વરનાં કામે હતાં તે તે બધાં આવનારા જનારા લોકોજ મહારાજની સેવા સમજી ઇમાન ઇતબારથી કરતા હતા. તે મજૂર લોકોમાં પારસી લોકોની સ્ત્રીઓ પુરૂષો અને બીજા પણ ગરીબ શ્રીમંત સ્ત્રીઓ પુરૂષો છોકરીઓ બધાં પોત-પોતાનું અભિમાન છોડી હલકાં ભારે કામે કરતાં. તેજ વખતે પાંઠોળા નામના સુતારી કામમાં બહુ હોંશીઆર કારીગર પુણાના રહીશ રહેજ મહારાજના દર્શન માટે આવ્યા. તેમને પણ પોતાની હોંશીઆરીનો ઉપયોગ મહારાજના ચરણમાં જે સુતારી કામે થઈ રહ્યાં હતાં તે કામોમાં સેવાધર્મથીજ કરવાની સફળબુદ્ધિ થઇ અને તે પોતે પોતાના હાથ નીચે જે ત્રણ સુતાર લઈ સુતારીકામ કરવા લાગ્યા. કડીઆ કામમાં મીઠુલાઇ મુખ્ય અને સુતારકામમાં પાંઠોળા મુખ્ય. એ બેઉ પહેલેથીજ કામની શરૂઆતથીજ હતા. હાલ તેમનામાંના

એક પાંડોબાજ સાકારીમાં મહારાજના ઇમારતી કામો કર્યા કરે છે. પહેલાં પહેલાં કામો શરૂ થયાં ત્યારે કામ કરનારા લોકોની ધાંધલને લીધે પાસેજ દક્ષિણ ભાગમાં જે સ્મશાનભૂમિ હતી ત્યાં જઈ મહારાજ બેસતા હતા. ત્યાં ખૂબજ પ્રેતો દાટવાની જગ્યા હતી. ઠેકાણે ઠેકાણે તેમની કબરો, બધે નિવડુંગના કાંટાવાળાં ઝાડો ખૂબ વધી ગયેલાં હતા. તેમાં સેંકડો ઝેરી સર્પો ફરતા હતા, તે જગ્યામાં કોઈ જઈ શકતું નહોતું. એવી જગ્યામાં મહારાજ હંમેશા જઈ બેસતા. કોઈ કોઈ વખત રાત્રે પણ તે સ્મશાનમાંજ પડ્યા રહેતા. તેમના દર્શન માટે કોઈ તે સ્મશાનમાં જવા લાગે તો તેમને મહારાજ આવવા દેતા નહોતા. પછી, મહારાજ હંમેશા સ્મશાનભૂમિમાંજ બેસે છે અને લોકોને દર્શન આપવા માટેજ પહેલાંની ઝુંપડીમાં આવે છે એ જોઈ મહારાજના કહ્યા પ્રમાણે તે સ્મશાનમાં પણ મહારાજ માટે એક ઝુંપડી બાંધી આપી; પછી મહારાજ તે ઝુંપડીમાંજ એકલા રહેવા લાગ્યા અને સુમારે દોઢ વર્ષ સુધી તે સ્મશાનભૂમિમાં કોઈનેજ આવવા દીધા નહીં. કોઈ આવવા માંડે તો ગાળો દઈ કહાડી મૂકતા. દર્શન માટેજ ફક્ત પહેલાંની ઝુંપડીમાં લોકો માટે જતા હતા. રાત દહાડે મહારાજ તે સ્મશાનની ઝુંપડીમાંજ પડી રહેતા. રાતને વખતે ઝુંપડીમાં કે ઝુંપડીની બહાર દીવો પણ કરવા દેતા નહીં. અંધારામાંજ તે ભયંકર જગ્યામાં એકલાજ રહેતા. તેમજ ઠંડી વરસાદ કે કોઈપણ પ્રસંગે તેમણે તે ભયંકર જગ્યાની ઝુંપડી છોડી નહીં. દોઢ વર્ષ પછી તે સ્મશાનભૂમિની ઝુંપડીમાં કોઈ જવા લાગતું તો તેને આવવા દેવા લાગ્યા, કોઈ પૂછવા માંડે કે, “આટલા દિવસ શા માટે અમને અહીં આવવા દેતા નહોતા? તો મહારાજ કહેતા કે, “આ પુષ્કળ વર્ષની જીવન સ્મશાનભૂમિ હતી. સેંકડો વર્ષોથી મરી ગયેલાં માણસોનો આ સ્મશાનમાંથી ઉદ્ધાર થયો નથી તેથી બધાં ભૂતો બની અહીં રહ્યાં હતાં, તેમનો ઉદ્ધાર થાય ત્યાં સુધી હું અહીં આજ પર્યંત કોઈને આવવા દેતો નહોતો. હવે તે બધાંની સદ્ગતિ થઈ છે તેથી હવે તમો કોઈ આવો તો કોઈને ભય નથી.” કોઈ

લોકો કહે કે, “મહારાજ, આવાં ભયંકર સ્મશાનમાં રાતને વખતે પણ અંધારામાં એકલાજ પડી રહેતાં તમને કાંઈ ભય લાગતો નથી? આ ભૂતો તમને કાંઈ કરતાં નથી?” મહારાજે કહ્યું, “હું પણ એક મરેલું ભૂતજ તો છું. ભૂતને ભૂત શું કરે? મહારી પાસે મરેલા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની કામગિરીજ આવી છે. આખી રાત અહીંના ભૂતો સાથે તેમની રીત પ્રમાણેની મીઠી વાતો કરી, તેમના આશાબદ્ધ જીવો મારી નાંખી, તેમને સદ્ગતિ આપવાનું કામ પરમેશ્વરના હુકમથી મહારી પાસે આવ્યું. પરમેશ્વર મહને સંભાળે છે. પરમેશ્વર આગળ તે ભૂતો મહને શું કરે? હું તો મહારે પરમેશ્વર હુકમ કરે તે કોઈપણ કામ કરું છું. તમો જેમ, હું નથી કહેતો છતાં, કાંઈપણ સેવા તરીકે કરીજ કરો છો. તેમજ પરમેશ્વરે જે જે મહને કહ્યું, અને તે જે જે હુકમ મહને કરશે તે પ્રમાણે તે કામ કરવાનું સામર્થ્ય પણ તેજ આપે છે અને તે પ્રમાણે મહારે પણ તે કરવુંજ પડે છે; તેથી હવે પછી જે જે કાંઈ મહારી તરફથી થયાં જેવું અથવા મહેં કર્યાં જેવું લોકોમાં દેખાય, તે બધું જગતના કલ્યાણ માટે તે પરમેશ્વર મહારી પાસે મહને નિમિત્ત બનાવી કરાવી લે છે, એમ સમજવું.

મહારાજની તે સ્મશાનભૂમિમાં કાંટાવાળાં ખૂબ નિવડુંગનાં ઝાડો વધ્યાં હતાં તે કહાડી નાંખવા માટે સાકેરીના તુકારામ તથા અંબુ નામના બે ચમાર લાઇએને સદ્બુદ્ધિ થઇ. તેમને પોતાને પણ મહારાજની સેવાનો કાંઈકે લાભ મળે એ ઉદ્દેશથી બહુ નમ્રતાથી મહારાજ સાથે મીઠું બોલી તેમની પરવાનગી લઇ તે નિવડુંગો ઝાપી નાંખી તે સ્મશાનભૂમિ સાફ કરી નાંખી. પહેલાંની ઝુંપડીની જગ્યામાંના નિવડુંગો કહાડવાની શરૂઆત એ ચમારોએજ કરી હતી. તેમનું બેઠું રાહતના માસ્તર વગેરે બીજા લોકોએ પણ એમને મદદ કરી હતી. મહારાજની સ્મશાન-ભૂમિની જગ્યા સાફ થયાં પછી તેજ ચમારની મદદથી મહારાજે તે સ્મશાનભૂમિમાં આસરે બસો આંખાનાં ઝાડો કાપ્યાં અને તે પહેલાંજ સ્મશાનભૂમિમાં શંકરનો વાસ હોય છે તેથી બિલ્લીનાં

ઝાડો પણ પુષ્કળ રોપ્યાં. તે ઝાડમાં પાણી રેડવા માટે તે જગ્યાએ
 તે ચમાર લોડોએ એક કુવો પણ ખોદ્યો. ચમારોએ બિલ્લી,
 આંખા વગેરે ઝાડો ઉપર ઝૂળજ મહેનત કરી. મહારાજ પોતે
 પણ તે ચમારો સાથે પાણી રેડવા વગેરેનું કામ કરવા લાગતાજ
 હતા. પછી જેમ જેમ આંખાના છોડ મ્હોટા થવા લાગ્યા તેમ તેમ
 પાણી રેડવાના તથા કચારા સાફ કરવા વગેરે કામમાં મહારાજને
 દર્શને આવનારાં સ્ત્રી પુરૂષોજ મદદ આપતાં હતાં. મ્હોટા મ્હોટા લોડો
 પણ પોતાનું અભિમાન છોડી ઝાડમાં પાણી રેડવા માટે હાંડા,
 ગાગર, ડબ્બા લઈ પાસેજ વાવ હતી તેનું પાણી માથા પર વહી
 ઝાડમાં રેડતા. એવાજ પ્રકારનાં મહેનતનાં કામો પરમેશ્વર પ્રીત્ય-
 થે સેવા સમજી આવનાર જનારા ભક્ત લોડો, સ્ત્રી પુરૂષોજ કરતાં.
 તેમની સાથે મહારાજ પણ કરવા લાગતા. હાલ તે આંખાનાં
 ઝાડો મ્હોટાં થઈ તેને કેરીઓ પણ આવવા લાગી છે. તે મહા-
 રાજના જગીયાના આંખાના ઝાડમાં એક આમ્રવલ્લી પણ ઉત્પન્ન
 થઈ. આમ્રવલ્લી એટલે વેલ જેવું આંખાનું ઝાડ. તે ઝાડ બીજાં
 ઝાડો પેઠે ઉપર વધતું નથી પણ દ્રાક્ષના વેલા પ્રમાણેજ વેલ પેઠે
 ચારે બાજુએ નીચેનું નીચે પ્રસરતું પ્રસરતું વધે છે, તેથી તે
 ઝાડ નીચે જરોજર મજબૂત માંડવો તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે તેની
 ઉપર તે આમ્રવલ્લીનો વિસ્તાર વધ્યો છે. આમ્રવેલી જેવી વેલ પહેલાં
 પુરાણ કથામાં સાંભળવામાં હતી, પરંતુ મહારાજના જગીયામાં
 પ્રત્યક્ષ ઉત્પન્ન થયેલી જોઈ ઘણું આશ્ચર્ય લાગે છે. એ આમ્રવલ્લી
 અહીં કેમ ઉત્પન્ન થઈ તે સમજાવી મહારાજે તેનું માહાત્મ્ય
 પણ કહ્યું છે તેથી તે આમ્રવલ્લી નીચે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની જાગૃત
 વસ્તી છે એમ સમજી લોડો તે વેલ નીચે પૂજા દર્શન વગેરે કરે છે.
 આપણા જાપદાદાના ઉદ્ધાર માટે સેંકડો વર્ષ એકાદી પુણ્ય ભૂમિમાં
 આવી આમ્રવલ્લીની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેની નીચે એકનિષ્ઠાથી અનુષ્ઠાન
 વગેરે સત્કર્મો કર્યાથી તેનું મ્હોટું અગાધ પુણ્ય છે તથા ઇશ્વરી
 સાક્ષાત્કાર પણ તે આમ્રવલ્લી નીચે અનુભવમાં આવે છે. આ
 મહારાજની પુણ્યભૂમિમાં કદી ન સાંભળેલી જોયેલી એવી અઘટિત
 પુષ્કળ વાતોનો અનુભવ લેવા માંડે તો તેનો અનુભવ આવે છે.

મહારાજની પહેલાંની ઝુંપડી સામે બાંધેલાં દેવળમાં, દિક્ષીત, બાપુસાહેબ જોગ વગેરે લોકો દેવળમાં પાદુકા હતી તેની સ્હવારે તથા સાંજે પૂજા આરતિ વગેરે કરતા હતા અને તે હજી ચાલુજ છે. બપોરની આરતિ થયાં પછી, બધા સ્મશાનભૂમિમાં નવી બાંધેલી ઝુંપડીમાં મહારાજને દર્શને જઈ બધાનાં દર્શન થઈ રહ્યા બાદ, મહારાજની પરવાનગી લઈ લોજન વગેરે કરતા. તેવીજ રીતે સંધ્યાકાળની આરતિ થાય એટલે પણ, બધા રાત્રે આઠ સાડા આઠ વાગે મહારાજને દર્શને સ્મશાનમાં આવેલી ઝુંપડીમાં જતા. મહારાજ પોતાની ઝુંપડીમાં રાત્રે હંમેશ દીવો ન સળગાવતાં અંધારામાં એકલાજ રહેતા હતા એ આગળ કહ્યુંજ છે. રાત્રિને વખતે લોકો દર્શને આવવા માંડે એટલે જ્ઞાનસ સાથે લઈ જવું પડતું હતું. તે પ્રમાણે બાપુસાહેબ, વકીલમામા વગેરે લોકો જ્ઞાનસ લઈને જતા. પછી મહારાજ, “થોડો વખત બેસો,” એમ કહે તો બધા બેસે અને બેઠાં પછી મહારાજની લહેર હોય તો ઉપદેશની વાતો કહેતા. બાપુસાહેબ શિર્ડીમાં હતા ત્યારે સાઈ-બાબાની આજ્ઞાથી એકનાથી લાગવત રોજ વાંચવાનો એમનો નિયમ હતો. બાપુસાહેબ સાકોરી રહેવા આવ્યાં પછી પણ તેમનો એકનાથી લાગવત વાંચવાનો નિયમ ચાલુજ હતો અને મહારાજે પણ, “દેવળમાં બેસી એકનાથી લાગવત વાંચ્યાં કરવું,” એમ કહ્યું હતું. તે પ્રમાણે સંધ્યાકાળે ચાર પાંચ વાગે બાપુસાહેબ એકનાથી લાગવત દેવળમાં બેસી વાંચવા લાગ્યા. વકીલમામા વગેરે લોકો પણ સાંભળવા બેસતા. આશ્ચર્યની વાત એ કે રાતે બધા લોકો દર્શને જાય એટલે મહારાજ કાંઈ વિષય પર સ્હેજ બોલવા માંડે કે બાપુસાહેબે તે દિવસે જે વિષય એકનાથી લાગવતમાં વાંચ્યો હોય તેજ વિષય મહારાજના બોલવામાં નીકળતો અને એકનાથી લાગવતમાં બાપુસાહેબ વગેરે લોકોને જે વિષય સમજાયા ન હોય અથવા ક્યાંઈ કાંઈ મુશ્કેલી પડી અટકી પડ્યું હોય તે બધાનો મહારાજ કાંઈ સ્હેજ બોલવા લાગે એટલે આપો-આપ ઉકેલ થઈ, વગર પૂછે બધાને સમજાઈ જતું હતું. તે જોઈ બધાને બહુ આનંદ તથા આશ્ચર્ય થતાં કે તેઓ પોતે કોઈએ

મહારાજને પૂછ્યું કર્યું કાંઈ નહીં છતાં આજની કથાના વિષયનું મહારાજે સ્પષ્ટીકરણ કરી ખુલાસો કરી સંશય દૂર કર્યો તેથીજ રીતે કોઈ દિવસ એકનાથી ભાગવતમાંના બીજે દિવસે નીકળનારો વિષય મહારાજ પહેલેથીજ બોલી દેતા તેજ પ્રમાણે દર્શને આવનારા લોકોના મનમાં કાંઈ વિચારો ચાલુ હોય તો તે ધોરણ પ્રમાણે મહારાજનું બોલવું શરૂ થઈ, તે બોલવામાં દરેકના મનમાં ચાલતા વિચારો, તેના ખુલાસા, તથા સંશય નિવૃત્તિ એ બધું મહારાજ બોલતા તેમાં પ્રત્યેકના વિચારોના પોતાની ભેળે મહારાજને પૂછ્યાં શિવાય ખુલાસા થઈ જતા. બાપુસાહેબ એકનાથી ભાગવતમાં જે વાંચતા હતા તેજ મહારાજને ત્યાં લોકો આવે એટલે નીકળતું અને મહારાજે જે કોઈ વિષય પર બોલી દીધું હોય તો તેજ વિષય બીજે દિવસે બાપુસાહેબના એકનાથી ભાગવતમાં નીકળતો.

બાપુસાહેબ સાકોરી કાયમ માટે રહેવા આવ્યા પછી અને મહારાજ પોતે પાંજરામાં પૂરાયા તેના પુષ્કળ દિવસો પહેલાં, બાપુસાહેબને એવો તો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર થયો કે, ઉપાસની મહારાજના દર્શન લેતી વખતે તેઓ ન દેખાતાં તેમને બદલે પ્રત્યક્ષ સાધબાબાજ દેખાવા લાગ્યા અને સાધબાબાની મૂર્તિ નિહાળે છે એટલામાં ફરી ઉપાસની બાબા દેખાવા લાગ્યા. આવી રીતનોજ અનુભવ બાપુસાહેબને કાશીથી આવ્યાં પછી પુષ્કળ વખત થતો. બાપુસાહેબની પૂર્ણ લાવના તથા શ્રદ્ધા ઉપાસની મહારાજ પર તે સાધબાબા પ્રત્યક્ષજ છે એવી પૂર્ણ નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિથી થઈ હતી તેથી ઉપાસની મહારાજના પગ પર માથું મૂકતી વખતે બાપુસાહેબનું અંતઃકરણ પ્રેમથી ઉભરાઈ જતું અને તેઓ આનંદાશ્રુ ગાળતા હાંથ ભેડી બેસી રહેતા. મહારાજ પૂછતા, “બાપુસાહેબ આવી રીતે આંખોમાંથી પાણી શું કામ કહાડે છે?” બાપુસાહેબ જવાબ આપતા, “મહુને આપ પ્રત્યક્ષ સાધબાબાજ દેખાવ છે, તેમનામાં અને તમારામાં મહુને કાંઈ ફરક દેખાતોજ નથી, અને સાધબાબા હતા ત્યારે આપને વિષે તેઓ જે જે કહેતા તે બધું બહેન હતું હવે તેનો બધાંને અનુભવ આવી રહ્યો છે.

સાધબાબા જેમ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ તેમ તેજ આપ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ છો, એવી અમારી ખાત્રી થઈ ગઈ છે. પ્રત્યેકને મનોમય ખાત્રી થઈ રહી છે. પગલે પગલે દરેક વાતમાં જુદી જુદી રીતે ખાત્રી થયાંજ કરે છે. જેના તેના મનોધર્મ પ્રમાણે પ્રત્યેકને આપ સાક્ષાત્ પર-મેશ્વરજ કહો કે પ્રત્યક્ષ દત્તરૂપ કહો અથવા સાધબાબા છો એવોજ અનુભવ આવી રહ્યો છે.” બાપુસાહેબનું એ બધું સાંભળી લઈ મહારાજ બોલ્યા, “બાપુસાહેબ, તમો આ જે કાંઈ કહો છો તે મહને કાંઈ સમજાતું નથી. તમો લોકો તે સાધબાબાના કહો કે કોઈ પણ પરમેશ્વરના છો તેથી તમો લોકોને આ દુઃખકારક ભવ-સાગરમાંથી કહાડી ખરા અખંડ આનંદ સાગરમાં લઈ જવા માટે તેમણે મહને એક નિમિત્ત માત્ર બનાવ્યો છે. બાકી તમો કહો છો તેવી કાંઈ મહારી સ્થિતિ ન હોઈ તમો જેવા ચાર જણા છો તેમાંનોજ હું એક સાધારણ માણસજ તો છું. ઠીક મહારામાં જેને જેતે જેમ જેમ દેખાઈ આવે તેજ પ્રમાણે પરમેશ્વર પણ અનુભવ આપશે.” એવી રીતે બાપુસાહેબ પેઠે સેંકડો લોકોને સાક્ષાત્કાર અનુભવમાં આવવા લાગ્યો અને મહારાજ પણ બધાંને બાપુસાહે-બને આપ્યો તેવોજ જવાબ આપતા હતા.

બાપુસાહેબે મહારાજ પાસે વિનંતી કરી કે, “મહને જો આપ સાધબાબાથી જુદા દેખાતાજ નથી તો પછી શિર્ડી હું હતો ત્યારે સાધબાબાની પૂજા આરતિ વગેરે કરવાનો જે મહારો નિયમ હતો તેજ નિયમ હું અહીં આપની આગળ શા માટે ચાલુ ન કરું? અને હું જેમ સાધબાબાની આરતિ કરતો હતો તેજ પ્રમાણે આપની સામે પણ આરતિ મહારેજ કરવી એ વિષે રોજ પ્રેરણા થતી હોઈ, રોજ આપની સાધબાબા પ્રમાણે આરતિ કર્યા શિવાચ જમવું નહીં એ માટે એક સરખું મન તલપાપડ થઈ રહ્યું છે. માટે આપ સાધબાબા પેઠે આરતિ કરાવી લેવા માટે મહને આજ્ઞા કરો,” બાપુસાહેબનું આવું બોલવું સાંભળી મહારાજ બોલવા લાગ્યા કે, “બાપુસાહેબ સાધબાબાનો અધિકાર કયાં? તેમના બરોબરીઆ તરીકે મહને લેખી તેમની પેઠે મહારી આરતિ વગેરે કરવાનો તમો વિચાર કદો છો પણ લે કરાવી લેવું એના જેવી શરમાવા

લાયક બીજી કોઈપણ વાત છેજ નહીં. તમે તો મહને સાધબાબા જેવા દેખાવ છો. તેમાં મહારાથી ઉમ્મરે તમે મહોટા પણ છો. તમારી પાસે હું સાધબાબા પેઠે આરતિ કરાવી લેઉં એ કાંઈ મહને શોભે નહીં. તમારી પાસેજ શું પણ કોઈની પણ પાસે હું પૂજા આરતિ કરાવી લઉં તો મહારા જેવો મહામૂર્ખ બીજો કોઈજ નથી એમ હું સમજીશ. તમે આરતિ કરી મહને મહામૂર્ખ દરાવશો એમ જણાય છે. અરે, હું કુ ગ્રામમાં રહેનારો, ગંદા, લયાનક મસાણુ (સ્મશાન)માં આવી પડ્યો, મહને કોઈનોજ આધાર નથી. મહારી દુર્દશા હુંજ ભોગવી જાણું. હું શું દુઃખ ભોગવું છું તે તે બિચારા સાધબાબાને ખબર. તે બધાં પર પૂર્ણ કૃપાળુ, દયાધનજ તે, તેમને મહારી કાંઈ દયા આવી હશે તેથી મહને ધીરજ આપવા માટેજ તમારા રૂપમાં તે સાધબાબા મહારી પાસે આવી રહ્યા છે, એમ હું સમજું છું અને તમે અહીં આવ્યા ત્યારથી મહને બહુજ ધૈર્ય આવ્યું તથા મનને સમાધાન લાગવા માંડ્યું, માટે હવે આપના શિવાય મહને અહીં કોઈનો આધાર નથી. ઠેક ઠેકાણેના લોકો આવે છે તે ક્રૂર પોતાની મતલબ માટે મહને ત્રાસ થાય એવી રીતે મહારી આસપાસ જંજળ વધે એટલા માટે ક્રૂર આવે છે. મહને ધીરજ આપનારા મહારી સવડ જોનારા કોઈજ નથી, માટે તમારે પિતા પ્રમાણે મહારી સંભાળ લેવી. સાધબાબાની આપના ઉપર પૂર્ણ કૃપા છે, આપની યોગ્યતા બહુ મહોટી છે. આ હું ઉપર ઉપરનું બોલું છું એમ નથી. સાધબાબા પૂર્ણ પરબ્રહ્મ. તેમનું વર્ણન કોણ કરી શકે ? અને મેઘા પછી તમારી પાસેજ સાધબાબા આરતિ કરાવી લેતા હતા તે ઉપરથી તેમના જેવી યોગ્યતાવાળાની આરતિ કરવાને તમેજ યોગ્ય હતા એમ સિદ્ધ થાય છે. એ ઉપરથી લાયકને લાયક (સરખે સરખા શોભે) એ કહેવત પ્રમાણે સાધબાબાના જેવીજ યોગ્યતા તમારી હશે તેથીજ સાધબાબા તમારી પાસેજ આરતિ કરાવી લેતા હતા. તેથી તમે અહીં છો એટલે તેજ છે એમ હું સમજું છું, તમે મહારી આરતિ કરવાનું કહો છો એટલે સાધબાબાજ મહારી આરતિ કરશે એમ થશે. તમે

આરતિ કરવા માંડો એટલે તેના જેવું મ્હોટું દુઃખ, મહામૂર્ખપણું તથા નિર્લજ્જપણું મ્હારું બીજુ શું હોઈ શકે ? આ માટે મ્હારી આરતિ કરવાનું તમે મનમાં પણ ના લાવતા ” વગેરે પુષ્કળ પ્રકારે મહારાજે કહ્યું, પરંતુ સાધબાબા પ્રમાણે ઉપાસની બાબાની પણ આરતિ કરવા માટે બાપુસાહેબના મનમાં બહુજ જોરાવર પ્રેરણા થતી હોઈ તે માટે તેમનો વલોપાત વધુજ વધવા લાગ્યો. બેચાર દિવસ થયા નહીં એટલે ફરી, બાપુસાહેબ તથા વકીલમામાએ મહારાજ પાસે આવી, ફરી બધા સાથે બાપુસાહેબે આરતિ માટે વિનંતી કરી, ત્યારે મહારાજે કહ્યું, “ દેવળમાં આરતિ પૂજા થાયજ છે તેજ યોગ્ય છે. હવે ફરી મ્હારી પાસે કરવાનું કાંઈ કારણ દેખાતું નથી. ” બાપુસાહેબ વગેરે કહેવા લાગ્યા, “ આપને હવે કશાંનુંએ કારણ રહ્યુંજ નથી. પણ અમારે માટે ભક્તિમાર્ગની બુદ્ધિ (દષ્ટિ) એ અમારા તરફથી જે ત્રાસ થાય તે આપને સોસવોજ પડશે, અમારે માટે, જગત્ માટેજ, સાધબાબાએ આપને પૂર્ણ અવસ્થા આપી દિગંબર બનાવી મૂક્યા છે. માટે જગતના કલ્યાણ માટે જે જે ત્રાસ આપને સોસવો પડે તે તે સાધબાબા આપની પાસે સોસાવશેજ. ” મહારાજ બોલ્યા, “ હું પણ સાધબાબાના તડાકામાં બરોબર સપડાઈ ગયો; તેજ મ્હને જેમ નચાવે તેમ મ્હારે પણ નાચવુંજ જોઈએ. પરંતુ મ્હને દેવ (ઈશ્વર) સમજી મ્હારા પર ભક્તિ રાખી જે જે તમે લોકો કરો છો અથવા સેંકડો લોકો આવ જાવ વગેરે કરે છે તે જેટલું ટળાય એટલું ટાળવાનો મ્હારાથી બને એટલો ઉપાય કરી જોઈ છું અને ભવિષ્યમાં પણ કરી જોઈશ, અને એટલું કયાં છતાંએ મ્હારા નસીબનો ખેલ જે પ્રમાણે સાધબાબાએ ઠેરવ્યો હશે તે પ્રમાણે તેને લીધે થનારો ત્રાસ પણ મ્હારે સહન કરવોજ જોઈએ; આ પછી બધા, આરતિ માટે બાબાને રોજ આગ્રહ કરતાજ હતા. મહારાજની રજા શિવાય બળજબરીથી આરતિ કરવા માંડ્યાથી મહારાજ ગુસ્સે થશે અને આરતિનું સામાન વગેરે ફેંકી દેશે એ ભયથી એકદમ આરતિ શરૂ કરવાની કોઈની હિમ્મત થતી નહોતી.

સાકોરી આવ્યા પછી આસરે બે વર્ષ પછી મહારાજે પાંડોબા

મિત્રી પાસે કોઈને પણ ખબર ન પડ્યા હતાં, શુભ પણે એક પાંજરું તૈયાર કરાવી, ઝુંપડીમાં કોઈને આવવાનો વખત નથી એવો વખત જોઈ, તે તૈયાર કરેલાં લાકડાનાં પાંજરાને ઝુંપડીમાં લાવી, શકે ૧૮૪૧ માર્ગશીર્ષ સુદ અગ્નીઆરસને દિવસે એક કલાકમાં તે પાંજરું પોતાની ઝુંપડીમાં જડાવી દઈ, તે પાંજરામાં મહારાજ પોતે પૂરાઈ ગયા. પાંજરાની અંદર બહાર જવા માટે ક્યાંઈ બારાણું બારી ન હોઈ ચાર ચાર આંગળાને અંતરે લાકડાના સળીઆ બરોબર જડી દઈ ઉપર ઠેઠ ઝુંપડી સાથે તે પાંજરું જડી દીધું હતું. તે પાંજરું સાડાત્રણ હાથ લાંબુ અને સવાળે હાથ પહોળું હતું. એવા પાંજરામાં મહારાજ પોતે ગોંધાઈ (પૂરાઈ) રહ્યા.

જે દિવસે મહારાજ પાંજરામાં પૂરાયા તે દિવસે પૂરાયાં પછી સંધ્યાકાળથી જે કોઈ દર્શન માટે અગર કાંઈ કારણસર ઝુંપડીમાં આવવા લાગ્યા તે વખતે ઝુંપડીમાં એકદમ પાંજરું અને તેમાં મહારાજ બરોબર પૂરાયલા, એ દેખાવ જોઈ ભક્ત લોકોના મનમાં ધ્રાસ્કો પડી બધા ભયભીત થયા. મહારાજ પહેલેથી જગતના કલ્યાણ માટે ફાવે તેવી કષ્ટદાયક દુઃખી અવસ્થાઓ સોસતા આવ્યાજ છે, તેમાં વળી આવાં આ દુકડાં ન્હાતાં પાંજરામાં પૂરાઈ ગયા એ પણ શું એણે દુઃખ છે? બધા શારીરિક ફરવાના ફરવાના વ્યવહાર બંધ થયાથી, મહારાજને બહુજ ત્રાસ થશે એ જોઈ બધાંને બહુજ ખરાબ લાગી, કોઈ કોઈ સ્ત્રીપુરુષોને રડવું આવ્યું અને બધાં હાથ જોડી વિનંતી કરવા લાગ્યા કે, “મહારાજ આપે આ શા માટે કરી લીધું અને આ દુઃખ હાલ તમારે લેવાની શી જરૂર? અમારી બધાંની પ્રાર્થના છે કે આપે આ પાંજરામાંથી નીકળવું.” વગેરે પુષ્કળ પ્રકારે બાપુસાહેબ, વકીલમામા વગેરે અને ઉપરાંત સ્ત્રીઓએ કહ્યાથી મહારાજ બોલ્યા, “હું બહાર હતો તેજ મ્હને દુઃખ જેવું લાગતું હતું. હાલ પાંજરામાં છું તેજ મ્હને ઠીક લાગે છે. મ્હને પણ પરમેશ્વરી હુકમ છુટ્યો હશે તેથી મ્હારે આમ કરવું પડ્યું હશે. એમ કરવાનું શું કારણ એમ તમોએ પૂછ્યું તો તે કારણ મ્હને પણ ખબર નથી; જેના હુકમથી મ્હને પાંજરામાં પૂરાવાનો વખત આવ્યો એનું

કારણ તેનું તેનેજ ખબર. કોઈએ પૂછ્યું; “મહારાજ, કેટલા દિવસ આમ ગોંધાઈ રહેવાનું?” મહારાજ બોલ્યા, “તે પણ હું કહી શકતો નથી. તેની મુદત મહને ખબર પડી નથી. ઈશ્વરનો હુકમ થશે ત્યારે બહાર નીકળીશ. તમે લોકો ખીલકુલ શોક ન કરો. કાંઈપણ તમારા બધાના કલ્યાણ માટેજ મહને ગોંધાઈ રહેવાનો પરમેશ્વરો સંકેતથી પ્રસંગ આવ્યો હોવો જોઈએ. તમારા પરમેશ્વર સંબંધી જે જે નિયમો ચાલુ છે તે ચાલુ રાખ્યા કરો. મહારાધી હવે અહીં તહીં ક્યાંઈ પણ આવી શકાય એમ નથી. આવે જાય તેમની બધી તજવીજ કર્યા કરજો. આખરે ઇલાજ ન હોયાથી મહારાજ આગળ કોઈથીજ વધારે બોલી શકાયું નહીં; તેથી બધા દર્શન લઈ શોકથી ખિન્ન બની પોતપોતાને ઠેકાણે ગયા. રાત પડી હતી તેથી મહારાજ એમની મેળે એકલાજ અંધારામાં પાંજરામાં પૂરાઈ પડ્યા રહ્યા.

મહારાજે પોતાને પાંજરામાં પૂરી લીધા પછી બધાંને એમ લાગ્યું કે, મહારાજ ઉપર નીચે ચારે બાજુએથી માફ્ફો બંદોબસ્ત કરી લીધેલાં પાંજરામાં પૂરાયા છે તેથી આ કાંઈ થોડા દિવસ માટે ન હોઈ મહારાજ વધારે દિવસ પાંજરામાં રહેશે એમ દેખાય છે. માટે હવે આરતિ શરૂ કરવાને હરકત નથી. હવે કાંઈ આરતિનું સામાન ફેંકી દેશે એવી ધાસ્તી રહી નથી. બહુ થાય તો પાંજરામાં ને પાંજરામાં બેઠા બેઠા ગાળો દયાં કરશે. આપણે એમની ગાળબેળ તરફ લક્ષ ન આપવું, આરતિ વગેરે જે કાંઈ કરવાનું તે બધું પાંજરા સામે કર્યા કરવું એટલે ઘરું. પાંજરામાં ગયાં પછી ખીજે દિવસે બાપુસાહેબ વગેરે નિશ્ચય કરી મહારાજની આરતિ શરૂ કરવા માટે આજ્ઞા લેવા આવ્યા અને કેટલીક પુખ્ત સ્ત્રીઓ પણ “આરતિ શરૂ કરવા માટે બાબા હવે તો હુકમ આપોજ” એમ કહેવા લાગી. બાપુસાહેબ કહેવા લાગ્યા, “આપ હુકમ આપો કે ન આપો. હું આરતિ શરૂ કરીશજ; અને આરતિ જો ન કરાવી લેવી હોયતો પાંજરામાં ગોંધાઈ ન રહેતાં પહેલાં પેઠે બહાર રહેતા બાબો.” આવી રીતે બધાંનું બહુ જોરમાં બોલવું સાંભળી મહારાજ બોલ્યા, “હાલ કેટલાક દિવસો જવા દો. પછી તમે કહો છો તેમો

વિચાર કરીશું.” બાપુસાહેબ વગેરે બોલ્યા,” બે ચાર દિવસમાં જ આપ હુકમ આપવાના હો તો અમે થાલીએ,” મહારાજ બોલ્યા,” હવે પાસેજ સંકાંતિ આવી છે તે વખતે મહારાજ જીવને જેમ લાગશે તેમ કહીશ.” બાપુસાહેબ બોલ્યા,” ઠીક છે, અમે સંકાંતિ પર્યંત ખમી જઈશું (થાલીશું,) સંકાંતિ સુધીમાં તમો કહેશો તો ઉત્તમજ. નહીં કહો અને જો ગાળ બેળ કરવા માંડશો, તો અમે સંકાંતિથી આપની સામે આપ પ્રત્યક્ષ સામ્રાજ્યાજ છો એવા અમારો પાછો નિશ્ચય થયાથી સામ્રાજ્યાજનીજ આરતિ સમજી અમે આરતિ કરીશું.” આ પ્રમાણે બાપુસાહેબ તથા બધા (લકત) લોકો બોલી દર્શન લઈ ગયા.

ખડગપુરના રાવસાહેબ વિનાયકરાવ શિંગવેકરની છોકરી સોનુબાઈની મહારાજ ઉપર બહુજ લક્ષિત હોવાથી તથા બીજી સ્ત્રીઓની પણ મહારાજ ઉપર લક્ષિત હોવાથી, મહારાજે સ્કેજ પણ કોઈને ખબર પડવા ન દેતાં એકદમ પોતાને પાંજરામાં પૂરી દીધા તેથી બધાંને બહુ દુઃખ થઈ તેઓ રડવા લાગ્યાં. સોનુબાઈ તો મહારાજનાં પાંજરાં આગળથી ખસે નહીં અને એક સરખાં રડવા લાગ્યાં. મહારાજે મીઠું બોલી તેમને ગમે તેમ કરી સમજાવ્યાં સોનુબાઈ પોતે ચતુર અને ધોરણ (નિયમ) સમજી તે પ્રમાણે ચાલનારાં હતાં તથા પરમેશ્વરપર તેમની બહુ લક્ષિત હોવાથી તેમણે સર્વ સ્ત્રીઓને સમજાવી અંદર અંદર નક્કી કર્યું કે, મહારાજ પાંજરામાં પૂરાયા છે તે જગતના કલ્યાણ માટે તેમને કાંઈ દેખાતું હશે તેથી તેઓ ત્રાસ સોસી લે છે, માટે આપણે પણ બધાંએ મળી તેમને માટે કહો કે પરમેશ્વર માટે કહો અથવા તેઓ પાંજરામાંથી જલદી છુટે તે માટે, આપણે બધી સ્ત્રીઓ લેગી થઈ રાત્રિદિવસ નામસ્મરણનો, લજનનો, ઘોષ (ની ગર્જના) ચાલુ રાખી મહારાજ આગળ સત્સાહ શરૂ કરીએ. સોનુબાઈનું એ બોલવું બધાંને પસંદ પડ્યું તેથી સોનુબાઈ તરતજ મહારાજ પાસે આવી બોલ્યાં, તમારા આગળ નામ સત્સાહ શરૂ કરવી એવું અમારે સ્ત્રીઓ સ્ત્રીઓમાં ઠર્યું છે. અમે બધી સ્ત્રીઓ મળી દિવસ રાત્રિના પહેરા વહેંચી લઈ શરૂ કરીએ છીએ. મહારાજ

બાલ્યા, “અરે! સોનું, ત્હેં વિચાર કર્યો તે બધો સારોજ છે. પરંતુ તમે સ્ત્રીઓને તકલીફ થાય તો કેમ ચાલે?” સોનુબાઈ બાલ્યા, “અમને કોઈને તકલીફ થતી નથી, ઉલટું બધી સ્ત્રીઓને ખૂબ આનંદ તથા ઉલ્લાસ થાય છે માટે તમે અમોને હુકમ આપો.” છેવટે હા, ના કરતાં મહારાજે કહ્યું, “દેવનું નામ સ્મરણ કરવાનો તમે વિચાર કર્યો છે તો તે પુણ્યના કામમાં હું શા માટે આડો આવું? પણ કરવાનું દેવળમાં કરો. અહીં મહારી સામે નહીં કરતાં.” મહારાજે એવી રીતે પરવાનગી આપી છે એમ સમજી માગસર સુદ તેરસથી એટલે મહારાજ પાંજરામાં ગોંધાયા તેને ત્રીજે દિવસે સૂર્યોદયથી, બધી સ્ત્રીઓએ પોતપોતાનો પહેરો મુકરર કરી નામ સમાહની શરૂઆત કરી. તેમની લક્ષિતને લીધે સાત દિવસ અહોરાત્ર (રાતદહાડો) સ્ત્રીઓ તરફથી લજનની ગર્જના ચાલુ રહી. સાત દિવસ પૂરા થયા તોપણ સ્ત્રીઓની લજનની હોંસ કમી થઈ નહીં. વધારે ઉત્સાહ આવી, સમાહની સમાપ્તિ ન કરતાં એમજ ફરી સાત દિવસ વધારવાનો ફરી વિચાર થયો તેથી ફરી સાત દિવસ વધાર્યા. એમ ચઉદ દિવસ પૂરા થયા તોપણ સ્ત્રીઓનો ઉત્સાહ વધતોજ ગયો. ઉપરાંત નવી નવી દર્શને આવનારી સ્ત્રીઓની ભરતી થવા માંડી તેથી બધી સ્ત્રીઓનો ઉત્સાહ વધુ વધી, સંક્રાંતિનો તહેવાર સ્ત્રીઓનોજ હોવાથી સંક્રાંતિ સુધી રાતદિવસ સ્ત્રીઓનો લજનનો મેળો ચાલુજ રાખવો એમ ઠેરવી તે સંક્રાંતિ સુધી ચાલુજ રહ્યો, સંક્રાંતિને દિવસે સેંકડો ઠેકાણેનાં સ્ત્રી પુરૂષો સેંકડો લોકો ભેગા થયા હતા. સંક્રાંતિને દિવસે મહારાજ આગળ સંક્રાંતિ નિમિત્તે બહુ મ્હોટો ઉત્સવ સમારંભ થયો. સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષોએ મહારાજને લૂગડાં ચોળીના ખંડો, સોના મોતીના દાગીનાં વગેરે સૌભાગ્ય અલંકાર પાંજરામાં સમર્પણ કર્યા; અને પહેલાંના સંકેત પ્રમાણે તેજ સંક્રાંતિથી ખૂબ ઠાઠથી બાપુસાહેબે તથા બધા લક્ષ્મીએ મળી મહારાજની ચરણ પૂજા વગેરે કરી આરતિ કરી. તેજ પ્રમાણે રાત્રે નવ વાગે મહારાજની શેજરતિ કરી. તેજ પ્રમાણે પંચ વાગે મહારાજની કાકડ (મંગળા) આરતિ કરી

અને ત્યારથી બાપુસાહેબ તરફથીજ મહારાજનાં ત્રિકાલ યથાસંગ પૂજા આરતિ વગેરે થવા લાગ્યાં. તે કાર્યક્રમ હજી સુધી તેજ પ્રમાણે ચાલુ છે. સ્ત્રી સમુદાયે જે નામ સમાહ શરૂ કરી હતી તે સંક્રાંતિ સુધી ચાલુ રાખી તે બંધ ન કરતાં મહાશિવરાત્રી સુધી એજ પ્રમાણે ચાલુ રાખવી એ'વા બધી સ્ત્રીઓનો વિચાર થયાથી તે ભજનનો અહોરાત્ર (રાતદહાડો) ઘોષ (ગર્જના) મહાશિવરાત્રી સુધી પણ ચાલુ રહ્યો. પછી ફરી ફરી સ્ત્રીવર્ગનો ઉત્સાહ વધતોજ ગયો તેથી તે ભજન રામનવમી સુધી ચલાવ્યું; પછી સર્વ સ્ત્રીઓને લાગ્યું કે વૈશાખ વદ બીજે મહારાજનો જન્મ દિવસ છે ત્યાં સુધી ચલાવવુંજ. તેથી જન્મ દિવસ સુધી સ્ત્રીઓનો ભજની મેળો એક સરખો ચાલુજ રહ્યો. જન્મ દિવસે ઠેકઠેકાણેના હઝારો લોકો ભેગા થયા અને મહારાજના તે જન્મ દિવસે બહુજ મોટો ઉત્સવ સમારંભ થયો. પારણું વગેરે બાંધી તેમાં મહારાજનો ફોટો મૂકી સ્ત્રીઓએ હાલરડાં વગેરે ગાયાં. આ'વા જૂળ ઠાઠમાં તે જન્મોત્સવ ઉજવાઈ રહ્યો. છતાં સ્ત્રીઓએ રાતદહાડો અખંડ ભજન જે ચાલતું હતું તે બંધ કર્યું નહીં. વટસાવિત્રીનું વ્રત સ્ત્રીઓનું હોય છે તેથી વટસાવિત્રીની પુનમ સુધી આ ભજની મેળો ચાલુજ રહ્યો; હવે ગુરુપુર્ણિમા પાસેજ આવી છે ત્યાં સુધી ચલાવવો એમ વિચાર કરી બંધ ન કરતાં બધી સ્ત્રીઓની અહોરાત્ર ભજનની ગર્જના ચાલુજ રહી; પછી શું? તે ગુરુપુર્ણિમાજ. ફરી સેંકડો ઠેકાણાના (સ્થળના) લોકો ભેગા થઈ ગુરુપુર્ણિમાના મહારાજના ઉત્સવ સમારંભ ઉપર જૂળ ગઈ થઈ હતી. ગુરુપુર્ણિમાનો સમારંભ પણ જૂળ ઠાઠથી ઉજવાયાં પછી સ્ત્રીઓએ અખંડ રાતદિવસ ચાલુ રહેલું ભજન બંધ કર્યું નહીં. ગુરુપુર્ણિમાથી ચાતુર્માસના અનેક પ્રકારે પુણ્ય કરવાના એજ ચાર મહિનાના દિવસો મુખ્ય છે તેથી હવે આ ચાલુ થયેલ રાત દહાડાનો અખંડ ભજની મેળો બંધ કરવોજ નહીં એમ ઠેરવી જે સ્ત્રીઓ જવાની હોય તેમણે જવું અને જે રહેનારાં તથા નવાં આપનારાં હોય તેમણે અખંડ ચાલુ રાખેલું અહોરાત્રનું ભજન પોતપોતાના મહેરા લઈ ચાલુજ રાખવું

એમ ઠયાથી તે ચાલુજ રહ્યું. પછી બાપુસાહેબ વગેરે બધા આવનારા જનારા પુરૂષ વર્ગને શું લાગ્યું હોય તે કોણ જાણે. પુષ્કળ દિવસોથી બધી સ્ત્રીઓજ પોતાનાં ન્હાનાં ન્હાનાં છોકરાં સંભાળી, વરનાં તથા બીજા નૈવેદ્ય વગેરેના કામો સંભાળીને પણ રાતે ઉઘની પણ પર્વા ન કરતાં એક સરખાં નામઘોષ કરી લજન કરી રહી છે એ જોઈ તેમની એકનિષ્ઠાને લીધે તેમની દયા આવી અને સ્ત્રીઓને રાતના લજનનો ત્રાસ ન થાય માટે રાતના પહેરા પુરૂષોએ લેવા એમ પુરૂષોએ અંદર અંદર ઠેરવ્યું અને સ્ત્રીવર્ગની સદલાહથી રાત્રે બાર વાગ્યાથી તે દિવસના બાર વાગ્યા સુધી પુરૂષોએ પોતપોતાના પહેરા નક્કી કરી લઈ અખંડ કરતાલ લજન ચાલુ રાખ્યું. દહાડાના બાર વાગ્યાથી તે રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી સ્ત્રીઓએ કરતાલ લજનના પહેરા ચાલુ રાખ્યા. આવી રીતે મહારાજ પાંજરામાં પૂરાયા ત્યારથી જે અખંડ અંહારાત્ર કરતાલ સહિત લજનના પહેરા શરૂ થયા તે હજી સુધી આટલાં વર્ષો થયાં છતાં ચાલુજ છે.

મહારાજ પાંજરામાં પૂરાયા પછી સાત આઠ દિવસમાંજ અને સંક્રાંતિના પુષ્કળ દિવસ પહેલાં ગાયન કળામાં હુશીઆર હતી એવી એક જે સ્ત્રીઓ મહારાજને દર્શને આવી ઘણા દિવસ રહી. તેઓ સંધ્યાકાળ થાય એટલે મહારાજ આગળ જે ત્રણ ગાયન ગાતાં. તે ગાતાં હતાં ત્યારે દર્શને આવેલી કેટલીક છોકરીઓ તેમનાં ગાયન સાંભળી સાંભળી તેઓ પણ ગાયન જોલવા લાગી. તેમાં ખાડિલકરની શાંતિ તથા ભાવેની યેસુ એ ઉન્મરે નવ દસ વર્ષનાં હોઈ તેમનો જન્મથીજ કંઠ મધુર હોવાથી સાંભળી સાંભળી તેમને સ્ટેજમાં તે ગાયનો આવડવા માંડ્યાં. તેમનો કંઠ સારો હોવાથી તે ગાનારી સ્ત્રીઓએ પણ તે છોકરીઓને કાળજી લઈ થોડું ઘણું શીખવ્યું. મહારાજની સંક્રાંતિથી આરતિ શરૂ થઈ હતી તેથી બપોરની આરતિની છેવટે અને સંધ્યાકાળની આરતિની છેવટે તે ગાનારી સ્ત્રીઓ અને તૈયાર થયેલી કેટલીક છોકરીઓ સુસ્વર ગાયનો ગાઈ થોડો વખત મનરંજન કવલી. તે ગાનારી સ્ત્રીઓ શિવરાત્રી સુધી રહી રમી લઈ ગયાં. જતાં શાંતિ વગેરે છોકરીને

કહી ગયાં, “ મહારાજની આરતિની આખરે ઘણા દિવસથી મહારાજ આગળ ઘણા દિવસોથી જે ત્રણ ગાયનો બોલવાનો અમારો નિયમ હતો, હવે અમે જઈએ છીએ. અમારો નિયમ તમે ચાલુ રાખજો. ” એમ કહી તેઓ ગયાં; પછી શાંતિ વગેરે છોકરીઓએ મહારાજની બેઠે આરતિ પછી રોજ જે ત્રણ ગાયનો બોલવાનો ક્રમ ચાલુ રાખ્યો. તે છોકરીઓનું જોઈ બીજાં કોઈ આવનારા અને કેટલાક દિવસ રહેનારા લોકોની છોકરીઓ પણ પહેલાંની છોકરી સાથે મળી લેગી થઈ ગાયન ગાવા લાગ્યાં. પછી થોડાજ વખતમાં પારમ્પ્રી જાતિનાં ડાલીબાઈ તથા ડોસીબાઈ જે મુંબાઈના ગાંધર્વ મહા વિદ્યાલયમાં ગાયનકળા શીખ્યાં હતાં તે મહારાજને દર્શને આવ્યાં. તેમને આરતી પછી છોકરીઓને ગાયન ગાતી જોઈ આનંદ થયો. પછી ડાલીબાઈ તથા ડોસીબાઈએ બધી છોકરીઓને કુરસદના વખતમાં પાસે બેસાડી નવાં નવાં સારાં સંગીત પદ્ધતિ પ્રમાણે ગાયનો શીખવ્યાં. તે બેઠે જણાં તથા છોકરીઓ રોજ આરતિ પછી ગાયન ગાવા લાગ્યાં. પછી થોડે વખતે ફક્ત ગાયન ગાવા કરતાં તે ગાયનને કાંઈક વધારે લજનનું સ્વરૂપ આવ એ ઉદ્દેશથી, ડાલીબાઈએ દાંડીઆના તાલ સાથે ગાયન ગાતાં આવડે એ હેતુથી, બધી છોકરીઓને જુદી જાતના દાંડીઆના બેલો (રાસો) શીખવ્યા. તે દાંડીઆના તાલ સાથે બધી છોકરીઓ સુસ્વર ગાયનો ગાય છે એ જોઈ કોઈક ભક્તે હારમોનીઅમની પેટી પણ આણી આપી તેથી જે છોકરીને પેટી વગાડતાં આવડતી તે હાર્મોનિઅમ પર બેસી ગાતી અને તેના સુરમાં બધી છોકરીઓ દાંડીઆ સાથે રાસ રમતાં રમતાં ગોળ ફરી રોજ જુદાં જુદાં ગાયનો ગાતાં. નવી નવી છોકરીઓની દાંડીઆનાં ગાયનમાં ભરતી થયાંજ કરતી. જે છોકરીઓને જવાની જરૂર હોય તે જાય છે અને પ્રસંગોપાત ફરી આવે છે. એવી રીતે શરૂઆતથી માંડી આજ સુધીમાં આ લજનના રાસમાં ત્રણસો ઉપર ન્હાની મોટી છોકરીઓની સંખ્યા થઈ; અને આ પ્રમાણે આરતિ પછી દાંડીઆ સાથે લજન તથા ગાયનો ગાવાનું હજી સુધી ચાલુજ છે. આ બધાં ગાયનો તથા લજનો પહેલાંના

સાધુ સંતોએ ગાયેલાં બોધપ્રદ તથા ઉપદેશપ્રદ છે. છોકરીઓના આ લજનના રાસમાં મોટી સ્ત્રીઓ પણ હોય છે; અને આ લજન રૂપે પુરાતન કાળથી ચાલુ આવેલી રીતને અનુસરી દાંડીઆ સાથેના ગાયન તથા લજનથી પરમેશ્વરની સેવાજ થાય છે એમ સમજી જોને જોને ફાવે તે તે સ્ત્રીઓ તથા છોકરીઓ ગાય છે. રાસના ગાયન, લજનના પહેરા અને મહારાજની આરતિ એ બધું હંમેશજ ચાલુ હોયાથી ઘણા ખરા લોકોને ઉપાસના માર્ગની લક્ષિત રહેંચ્યાથી તથા લજન ગાયનનો શોખ લાગ્યાથી, “ઉપાસના ક્રમ,” અને “સચ્ચિદાનંદ લજનાવલિ” એવાં બે પુસ્તકો લક્ષ્મી લોકોએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યા.

પછી તરતજ અધિક ઐત્ર મહિનો આવ્યો તેથી તે નિમિત્તે કાંઈક વધુ સત્કર્મપુણ્યકર્મ ચાલુ રહે એ ઉદ્દેશથી મહારાજની રજા લઈ ભાઉસાહેબ શિંગવેકર, દિક્ષીત ગુરૂજી, કેશવરાવ પેશકાર, ત્રિબકરાવ, તાત્યા મુળે વગેરે બ્રાહ્મણ લોકોએ ભેગા થઈ પાટુકા (પાવડીઓ) ઉપર અખંડ ચોવીસ કલાક રૂદ્રી, અથર્વશીર્ષ, શિવ મહિમ્ન તથા વિષ્ણુસહસ્રનામના મંત્રાવર્તનથી સતત જલધારા ચાલુ રાખવી એમ ઠેરવ્યું. તે પ્રમાણે જલધારા શરૂ થઈ અધિક મહિનો પૂરો થયો તોપણ ઘણા વર્ષોથી અલિષેકનો પહેરો, હજી પણ ચાલુ છે તે જોઈ. તે સતત ધારાના પુણ્યથી કોઈક તેનો પોતાનો ઇષ્ટ હેતુ સાધ્ય પણ કરી લે છે અને તે પ્રમાણે સેંકડો જણના પોતાના હેતુ સિદ્ધ થયાનાં ઉદાહરણો પણ છે. સેંકડો માણસો તે અલિષેકનું તીર્થ (પવિત્ર જલ) અને મહારાજના પાંજરામાંની ઉઠી (ભસ્મ) સાથે લઈ જાય છે અને પ્રસંગ પડે માંદા માણસ માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. લક્ષ્મી તથા શ્રદ્ધાથી તેનો ઉપયોગ કર્યાથી ઔષધ શિવાય પણ એથી ફાયદો થાય છે. કોઈ કોઈ તો કોઈ પણ સંકટ પ્રસંગમાં મહારાજની ઉઠી હંમેશ પાસે રાખી દહાડામાં રોજ બે ત્રણ વખત ખાય છે અને તેથી તેમનાં સંકટો પણ દૂર થાય છે. પ્રસૂતા સમયે અટકી પડેલી સ્ત્રીઓને તીર્થ તથા ઉઠી પાણીમાં કાલવી પીતાંજ સુખ શાંતિથી છોડે પ્રસવે છે.

પછી ચૈત્રમહિનામાં રામનવમીના નવરાત્રમાં એક કાગડો ઝુંપડીમાં આવી મહારાજના પાંજરામાં આખા દિવસમાં કોઈ કોઈ વખત ખૂબ વખત સુધી બેસી રહેતો. એવી રીતે તે રોજ આવતો અને રાત્રે જતો. મહારાજની આરતિ વખતે મહારાજના શરીર તથા ખલા ઉપર બેસતો. મહારાજ તેને હાંકતા નહીં. તેની ચાંચ હંમેશ હાલતી. તેના મ્હોંમાંથી તદ્દન ઝીણા સુરમાં કાંઈક શબ્દ નીકળે છે એ જાણી પુષ્કળ લોકોએ તેના મ્હોં આગળ કાન ધરી સાંભળ્યું તો તે કાગડાના મ્હોંમાંથી ‘રામરામ’ નો ધ્વનિ (અવાજ) સ્પષ્ટ સંભળાતો હતો. મહારાજે તે કાગડાની પાછળની હકીકત કહી અને ‘તેમાં જલદીજ અહીં ઉદ્ધાર થઈ તેને સદ્ગતિ મળવાની છે તેથી તે રોજ આ પાંજરામાં આવે છે. પોપટ રામ રામ કહે છે તેના કરતાં પણ સ્પષ્ટ ઉચ્ચારથી રામરામનો ધ્વનિ એના મ્હોંમાંથી નીકળે છે. તેમાં રામજન્મના નવરાત્રમાંજ એ પાંજરામાં આવવા લાગ્યો છે. રામજન્મ સુધીમાં તેને અતરૂ જ્ઞાન થઈ તે સદ્ગતિએ જશે,’ એમ કહ્યું, એવી રીતે તે કાગડો રોજ પાંજરામાં આવતો અને રામજન્મને દિવસે સંધ્યાકાળે મહારાજની ઝુંપડીમાંજ તેણે પોતાનો દેહ છોડ્યો. મહારાજે તેને સદ્ગતિ આપી.

કાશી ક્ષેત્ર, નાશિક ક્ષેત્ર વગેરે તીર્થોના પુણ્ય ક્ષેત્રમાં જે પ્રમાણે બાપ દાદાની સદ્ગતિ માટે તેમની ઉત્તર ક્રિયા વા શ્રાદ્ધ વિધિ કરે છે અથવા બાપનાં અસ્થિ ગંગા (નદી) માં નાંખવા વગેરેની જેમ ક્રિયા કરે છે તે પ્રમાણે મહારાજના ચરણમાં બધાં તીર્થો, બધાં ક્ષેત્રો, બધા દેવો વાસ કરેછે એવી પૂર્ણ ભાવના હોવાથી સંકડો લોકો મહારાજના ચરણ આગળ પોતાના બાપદાદાઓને સદ્ગતિ મળે એ હેતુથી પોતાના બાપના અસ્થિને મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરાવી લેવા માટે લઈ આવે છે અને તે અસ્થિને ચરણ સ્પર્શ કરાવી પિતાનું પિંડોનાદિક વિધીથી શ્રાદ્ધ કરી પિંડોને પણ મહારાજના ચરણ સ્પર્શ કરાવી લેછે. એવી રીતે બાપના ઉદ્ધાર તથા સદ્ગતિ માટે સંકડો લોકો આવી પિંડો

દિક શ્રાદ્ધક્રિયા તે પાંજરા આગળ કરે છે અને હજી પણ તે પ્રથા ચાલુજ છે. કેટલાકને પિતાનો મહારાજના ચરણ આગળ ઉદ્ધાર થઈ તેમને સફળિ મળ્યાનો સાક્ષાત્કાર પણ અનુભવમાં આવ્યો છે. કેટલાકોને મહારાજના ચરણની ભક્તિ શરૂ કરી ત્યારથી સંસારની અનેક અડચણો દૂર થઈ પરમેશ્વરી સાક્ષાત્કાર થયો છે. એવાએ પુષ્કળ લોકો છે. જેવી જેવી ભક્તિ અને ભાવના હોય તે તે પ્રમાણે ઐહિક (આ દુનિયાની) કામના પણ પૂર્ણ થયાનાં એ પુષ્કળ ઉદાહરણો છે. અત્યાર સુધી સેંકડો લોકો અનેક પ્રકારની કામના રાખી આવે છે પરંતુ તેમના ભાવ ભક્તિ તથા ભાવના પ્રમાણે સેંકડો લોકોની ઇચ્છાઓ પણ સફળ થઈ છે અને ફક્ત પરમેશ્વર માટે આવનારોને પરમાર્થનો પણ લાભ થયો છે. અહીંની અઘટિત શક્તિનું વર્ણન કરવું તદ્દત અશક્ય છે.

“જયા મર્તી વૈસા ભાવ । વયા વૈસા અનુભવ ॥”

(જેના મનમાં જેવો ભાવ, તેવો તેને અનુભવ).

એ પ્રમાણે અહીં બધું છે. પુષ્કળ લોકો પોતાનાં છોકરાંના વાળ ઉતારવા માટે મહારાજના પાંજરા આગળ આવી ત્યાંજ ઉતારે છે. તેવીજ રીતે જેને છોકરાં થતાં નથી તથા જેનાં છોકરાં જીવતાં નથી તે પાંજરા આગળ માનતા માની જાય છે અને છોકરું થયા પછી તેનું નામ પાડવા તથા પગે લગાડવા પાંજરા આગળ લઈ આવે છે. તેથી આ પાંજરાનું પણ માહાત્મ્ય બહુ મોટું છે.

મહારાજ, પાંજરામાં પૂરાયાં પછી તથા તે પહેલાં પણ આવનારા લોકો સાથે લહેરમાં આવે તો બોલતા. મહારાજ એક-વાર એ પ્રમાણે બોલવા લાગે કે સાંભળનારાનાં મન સંસાર પ્રપંચ સંબંધે ગમે એટલાં દુઃખી થયેલાં હોય, તથા ગમે તેટલાં અસ્વસ્થ હોય તોપણ મહારાજના બોલ સાંભળતાં બધું દુઃખ વિસરાઈ જઈ, મનને સ્વસ્થતા તથા શાંતતા એકદમ આવી મહારાજના શબ્દો હંમેશા સાંભળ્યાંજ કરવાની ઇચ્છા, ખાવાપીવાની પણ પર્વા નહીં-એવી સ્થિતિ બધા સાંભળનારાઓની થતી. મહારાજના શબ્દો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની અમૃતવાણી જેવાજ

તથા વેદવાક્ય જેવા હોયાથી સેંકડો જ્ઞાસુ લોકો બહુ પ્રેમથી તે સાંભળતા, કોઇ કોઈ મહારાજના બોલ સાંભળી લઈ જેટલું લક્ષમાં રહેતું તેટલુંજ લખી રાખવા લાગ્યા. વકીલમામા (હૈદરાબાદના પ્રસિદ્ધ રંગરાવ વકીલ) પોતાની વકીલી વગેરેના ધંધા રોજગાર છોડી મહારાજના ચરણ પાસે આવી બેઠા હતા. તં પોત બહુ હોશીયાર અને બેચાર લિપી ભાષામાં પ્રવીણ તથા બહુ બુદ્ધિવાન હતા. તેમણે મહારાજના બોલ અક્ષરશઃ લખી મૂકવાનું બહુ મહત્વનું કામ શરૂ કર્યું હતું. સેંકડો લોકો મહારાજના બોલ (પ્રવચનો) સાંભળવા માટે સેંકડો ઠેકાણેથી, દૂરથી આવતા હતા. મહારાજ હંમેશ પાંજરામાં બેઠા રહેતા અને સહવારે નવ વાગે મહારાજની ઝુંપડીના પડદા ઉઘડતા ત્યારથી સેંકડો આવનારાં સ્ત્રીપુરૂષો મહારાજની પૂજા માટે ઝુંપડીમાં આવવા લાગતાં. સેંકડો લોકો મહારાજના પાંજરાની બહારથીજ પૂજા વગેરે હંમેશ કરતા અને બધા લોકો આવીને બેસે એટલે નવ સાડા નવ વાગે મહારાજની લહેર લાગે તો બોલવાની શરૂઆત કરતા. વકીલમામા ઝુંપડીની બહાર, મહારાજની નજરે ન પડે એમ બેઝી મહારાજના મ્હોંમાંથી જે જે સારા માઠા શબ્દો નીકળે તે બધા અક્ષરશઃ લખી લેતા હતા. લખવાના કામમાં વકીલમામાનો હાથ બહુજ ઝડપથી ચાલતો. મહારાજ બોલવા લાગે એટલે નવ સાડા નવ વાગ્યાથી જે શરૂઆત થતી તે કોઇ કોઈ વખત બે ત્રણ વાગ્યા સુધી પણ એક સરખા બોલ્યાંજ કરતા. વકીલમામા પણ એટલા વખત સુધી મહારાજનો એક પણ બોલ છોડ્યાં શિવાય એક સરખા લખ્યાંજ કરતા અને સાંભળનારા લોકો પણ ત્યાં સુધી પોતાના ઘરની વાતો વિસરી જઈ તટસ્થ ચિત્ર પેઠે તે સાંભળતાજ બેસી રહેતા. પ્રત્યેક દિવસે હાલની પરિસ્થિતિને અનુસરી કદી ન સાંભળેલી એવી શાસ્ત્રીય, વ્યવહારિક, પારમાર્થિક લોકોને ઐહિક સુખની પ્રાપ્તિ થઈ આખરે પારલૌકિક પરમેશ્વરી અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ પણ કેવી રીતે થાય છે અને વેદાંત વિષય એટલે શું વગેરે વગેરે રોજ જુદા જુદા વિષયો ઉપર બધા આબાલ વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોને સર્વ રીતે ઉપયોગી થઈ

પડે એવાંજ તેમનાં લાષણો થતાં. મહારાજની લહેર ન હોય તે દિવસે ખાડો પણ પડતો. મહારાજનાં તેજ પ્રવચનો બહુજ લોકોપયોગી લાગ્યાથી વકીલમામાએ લખ્યાં હતાં તે પ્રવચનોમાંથી થોડો ભાગ શંકર નાના છાપવાલેએ, તેમને ઇચ્છા થવાથી, પહેલવહેલોજ પ્રથમ ભાગ તરીકે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો. લગભગ મહારાજ ત્રણ વર્ષથી વધારે દિવસો સુધી, વચ્ચે થોડા દિવસો પડતા તે બાદ કરતાં, એક સરખા બોલતા હતા અને તે બધા શબ્દો અક્ષરશઃ વકીલમામાએ લખી રાખ્યા છે. તેમાં કેટલાક દિવસ સુધી સ્વામી મંગલમૂર્તિ પણ, લખવાના કામમાં તેમનો હાથ ઝડપથી ચાલતો હતો તેથી, મહારાજના શબ્દો લખી લેતા હતા. આજ સુધીમાં મહારાજનાં જેટલાં પ્રવચનો થયાં તેનો ગાથા સંગ્રહ ખૂબ લેણો થયો છે, તેમાંથી પાંચ ભાગ છપાઈ ‘સાધ્વાકસુધા’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે અને છઠ્ઠો ભાગ છપાય છે. (આ ભાગોમાંનો ત્રીજો ભાગ ગુજરાતીમાં “સાકોરીના સદ્-ગુરૂ શ્રી ઉપાસની મહારાજના પ્રવચનો” ના નામથી છપાયો છે). જેમને જેમને તે વિષે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેમને મહારાજનું સાધ્વાકસુધાના પુસ્તકનું વાચન છોડવાનું મનજ થતું નથી. એમાં કેટલાક શાસ્ત્રીય તથા વેદાંતના ગહન વિષયો ક્યાંક ક્યાંક આપ્યા છે તે પણ કોઈને પણ બે ત્રણ વખત લક્ષ્યપૂર્વક વાંચ્યાથી સમજી શકાય છે. મ્હોટા મ્હોટા સંસ્કૃત ભાષામાં ઉપનિષદ્ વગેરે વેદાંત ગ્રંથો, ભગવદ્ગીતા, શાનેશ્વરી, એકનાથી ભાગવત વગેરે વગેરેમાં અત્યંત મહત્વના પણ સમજવાને બહુ કઠણ વિષયો છે, તેજ મહારાજે પોતાની સ્વયંસ્ફૂર્તિથી તથા સાક્ષાત્ તેમને જે અપરોક્ષાનુભવ એટલે શાબ્દિક અથવા કોઈનું સાંભળેલા કરેલા વા.કોઈ પાસે શીખેલા વા કોઈના કહેલા ન હોઈ, ખાસ સામ્યદાનંદ અવસ્થામાં સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં જે દેખાય તેજ આબાલવૃદ્ધ સ્ત્રી પુરૂષોને સહેલાઈથી વ્યવહારમાં રહીને પણ સહજ સમજાય એવી સારી ભાષામાં કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સ્મશાન ભૂમિની જે જગ્યામાં ઝુંપડીમાં મહારાજે પોતાને પાંજરામાં પૂર્યા હતા તે જગ્યામાં મૂળ શરૂઆતમાં

સ્મશાનનું જે લયંકર સ્વરૂપ હતું તે તદ્દન જતું રહી ઉપર કહ્યાં પ્રમાણે પૂજા આરતિ છોકરીના લગ્ન ગાયનો તથા અનેક પ્રકારના ઉત્સવો ચાલુ રહ્યાથી ત્યાં વૈકુંઠ કૈલાસનું પૂર્ણ સ્વરૂપ બધાંના અનુભવમાં આવે છે.

મકરણ છઠ્વીસમું.

ભક્તોદ્ધાર.

શકે ૧૮૪૫ માઘ સુ. ૭ (૨૫ સપ્તમી) તા. ૩૧ જાન્યુ-
આરી ૧૮૨૪ ને દિવસે પાંડોબા મિસ્ત્રી પાસે પાંજરાં બહાર
નીકળવા માટે એક ન્હાનીશી બારી કરાવી લઘ સંધ્યાકાળે મહારાજ
બહાર આવ્યા અને દેવળની બાજુએથી ઉત્તર દિશામાં
ત્રીધા ગામ બહાર મહાલક્ષ્મી છે તેમનાં દર્શન લઈ પાછા આવ્યા;
પછી દેવળની આસપાસ તથા દેવળમાં જરૂરી જગ્યાએ ફરી, થોડા
વચ્ચે ક્યાંક બેસી, ફરી પાછા પોતાની ઝુંપડીમાં પાંજરાની બહાર
પાંજરાને અઢેલી બેઠા. મહારાજ બહાર નીકળી ફરતા હતા
ત્યારે જરૂર જેટલાં ચાર પાંચ જણાં તેમની સાથે હતાંજ ઘણા
દિવસોથી પાંજરામાં પૂરાઈ રહ્યાથી પગને અને શરીરને ચડતન
વલતન ન હોવાને લીધે થોડું અકડાઈ ગયાં જેવું થયું હતું તેથી
મહારાજ પાંજરાની બહાર અઢેલીને બેઠા પછી કેટલાંક સ્ત્રી પુર-
ષોએ તેમના હાથ પગ તથા શરીર તેમનાથી સોસાય એવી
રીતે હળવે હળવે ચાંપી સેવા કરવા માંડી. થોડો વખત તે સેવા
લઈ, મહારાજ ફરી પોતાના પાંજરાંમાં જઈ બેઠા. આ પછી આઠ
પંદર દિવસે કોઈ કોઈ વખત બહુજ જરૂર પડે તેજ વખતે બહાર
નીકળતા. બાકી તે બારીને તાણું મારવામાં આવતું અને તેની આવી
વકીલમામા પાસે રહેતી. આવી રીતે બહુજ જરૂર હોય ત્યારે તેટલા
પૂરતાજ કોઈ કોઈ વખત બહાર નીકળતા અને નહીં તો હંમેશા
પાંજરાંમાંજ રહેતા. આ સ્થિતિમાં પણ સુમારે એક બે વર્ષો
નીકળી ગયાં. પાંજરાંમાં પૂરાયાં પછી જેટલા વખત સુધી પાંજરાં-

માંજ વખત ગયો ત્યાં સુધી મહારાજ બહુજ થોડો આહાર કરતા હોઈ તે પણ પાંજરામાં ને પાંજરામાંજ કરતા. તેમજ શૌચક્રિયા પણ પાંજરામાંજ થતી હોઈ કોઈ પણ છોકરી તે કહાડી નાંખતી. તેવીજ રીતે દર મહિને મહારાજ હનમત કરાવતા તે વખતે પાંજરા બહાર બેસી રખમો હનમ પાંજરામાંજ બેઠેલા મહારાજની પાંજરામાં હાથ ઘાલી મહારાજને માથે પાણી લગાડી હનમત કરતો. હનમત થયાં પછી સ્નાન કરવાનું તે પણ, કોઈ સ્ત્રી પાણી લાવી બહારથીજ પાંજરામાં ખેસે એવા ન્હાના લોટા લોટાએ પાંજરામાંજ મહારાજના શરીરપર રેડી તેમને ન્હવરાવતી. પાંજરામાંથી પાણી બહાર જતું રહેવા માટે યોજના કરી હતી. તે પ્રમાણે તે બહાર નીકળી જતું. પછી સાધારણ થોડું થોડું બીનું રહું હોય તે ઉપરજ મહારાજ કોથળો નાંખી બેસતા.

પછી કેટલેક વર્ષે મહારાજની ઝુંપડી પડવા આવી તેથી બીજી નવી ઝુંપડી બંધાઈ. તે પછી કેટલેક વર્ષે એટલે થકે ૧૮૪૯ મહા કાગણમાં મહારાજ ખૂબ માંદા પડી નાશિક પંચવટી ગયાં પછી મહારાજનું પાંજરું મંકોડાએ કોતરી નાંખ્યાથી પોલું થઈ ગયું હોવાથી તેજ જગ્યા ઉપર કોઈ લકતે કાયમ રહે એવું ચાંદીનું પાંજરું કરી બેસાડ્યું. પહેલાંના બુના પાંજરાના લાકડાં તથા વાંસ સેંકડો લોકો તેના ન્હાના ન્હાના ટુકડા કરી પૂજા માટે લઈ ગયા; તેવીજ રીતે મહારાજના શરીરપરનું જીર્ણ કંતાણુ નાંખી દેવા લાયક થાય અને મહારાજ બીજું લેવા માંડે એટલે તે જીર્ણ કંતાણુના ટુકડા કરી મહારાજ આપતા નથી છતાં મહારાજના પ્રસાદ તરીકે બેર બુલમથી પૂજા માટે કોઈ પણ લઈ બાય છે.

મહારાજ ખડગપુરમાં હતા ત્યારે બાણરાવ સુરડકરની છોકરી મિરાબાઈ પણ તેમના સહવાસમાં હતી એ પહેલાં કહ્યુંજ છે. પછી તે એના ઘણીને ત્યાં પાંચ સાત વર્ષ રહી, બહુ માંદી બચાવી, હવે હું આ દર્દમાંથી સાજી થઈશ નહીં, એમ તેનેજ

લાગ્યાથી તેના આગ્રહને લીધે તેના વરે તેને સાકોરી આણી નાંખી. આ વખતે મિરાબાઈ ફક્ત હાડપિંજર બની ગઈ હતી તેથી તેને ઉઠીને બેસવાની પણ શક્તિ રહી નહોતી. મહારાજે તેને પાછી લઈ જવા ખૂબ કહ્યું તોપણ તેમનું ન સાંભળતાં તેણીને સાકોરી મહારાજના ચરણ પાસે મૂકી બધાં જતાં રહ્યાં. પછી મહારાજે તેને કેટલાક દિવસો પોતાની ઝુંપડીમાં જ રાખી અને ત્યારબાદ તેને મહારાજની ઝુંપડીમાંથી દેવળ તરફની કોટડીમાં લઈ જઈ રાખી. મહારાજ વખતોવખત મિરાબાઈની ખોલીમાં જઈ તેને દર્શન આપતા અને ઉપદેશ કરતા. છેવટે મહારાજે મિરાબાઈનું મન ઐહિક વિષયોમાંથી કહાડી લઈ, તેની વૃત્તિ પોતાના તરફ ખેંચી લીધી. એવી રીતે કોઈપણ ઐહિક વાતોનો વિચાર મનમાં ન આવવા દેતાં મહારાજનો રાત દહાડો ધ્યાસ કરતાં કરતાં ફાગણ વદ પાંચમ શકે ૧૮૪૫ ને દિવસે રાત્રે સાત આઠ વાગે મિરાબાઈએ પોતાના આત્માને મહારાજની આત્મજ્યોતિ સાથે મેળવી લીધો. બીજે દિવસે સ્હવારે નવ દસ વાગ્યા સુધીમાં જો કે તેનો અંતકાળ થયા પછી દસ બાર કલાકો થયા હતા છતાં બીજા લોકો પ્રમાણે કોઈ પણ પ્રકારે તેનું શરીર લાકડાં પેઠે કઠણ ન થઈ જતાં નહાનાં છોકરાં પેઠે મૃદુ (કોમળ, વળે એવી) અવસ્થામાં જ રહ્યું, એ જોઈ બધાંને આશ્ચર્ય થયું. મહારાજે મિરાબાઈના શબને પોતાને હાથે ઉંચકી ખોલીમાંથી બહાર આણ્યું. મહારાજની કૃપાથી તે અખંડ સૌભાગ્યવતિ બની ગયાથી સાકોરીની બધી સ્ત્રીઓએ તેના શબને નહવરાવી, સૌભાગ્ય દ્રવ્ય હળદ કંકુ કપાળે લઈ અને નવાં લૂગડું ચોળી પહેરાવી તેનો ખોળો લઈ. મિરાબાઈનો પ્રાણ ઇશ સ્વરૂપમાં લીન થયાંની બખર પડતાં જ લોકોએ તેના શબની આસપાસ હરિ નામની ગર્જના જે એકવાર શરૂ કરી હતી તે તેને સ્નાન વગેરે કરાવ્યું ત્યાં સુધી તે ચાલુ જ રાખી હતી. પછી મહારાજ તેના શબને એકલા જ હાથે ઉંચકી બાગમાં લઈ ગયા અને ઝુંપડીની પશ્ચિમે એક ખાડામાં મૂકી પૃથ્વી માતાને હવાલે કરી.

સોનુબાઈ અને તેના બાપ લાઉસાહેબ શિંગવેકર સાકોરીમાં

મહારાજની સેવામાં હતાં, ત્યારે મહારાજ પાંજરામાં બેસી રહ્યા તે નિમિત્તે આજ સુધી ચાલતો કરતાલ લજનનો પહેરો એ સોનુ-બાઈએ શરૂ કર્યો હતો એ પહેલાં કહુંજ છે. કેટલેક દિવસે સોનુ-બાઈ માંદી પડી તેની પ્રકૃતિ દહાડે દહાડે ગળાતી ચાલી. શ્રી સદ્ગુરૂ કૃપાથી તેના મનને વૈરાગ્યનું ખૂબજ વળણ પહેલેથીજ લાગ્યું હતું. તેની માંદગીમાં મહારાજ તેને વખતોવખત સદુપદેશ પણ કરતા હતા. તેને લીધે તેના મનની પૂરેપૂરી તૈયારી બની, તેને ઇશ્વરપરાયણ અવસ્થા આવી હતી. મહારાજના ચરણનો તેને પૂર્ણધ્યાસ હોવાથી તેને પોતાનું આગળનું લાવિ સમજાયું હતું તેથીજ કે શું પણ તેણે તેના બાપ લાઉસાહેબ તથા બીજાં એક બે જણાંને બોલાવીને કહું કે, “મહારે માટે આજથી ચાર દિવસ પાદુકા ઉપર દુધનો અલિપેક ચાલુ કરો. ચાર દિવસે આ અલિપેક પૂરો થશે એટલે હું આ માંદગીમાંથી મુક્ત થઈશ એવું મહારે લવિષ્ય મહને બરોબર સમજાઈ ગયું છે!” તેણે એમ કહ્યાંથી મહારાજની આજ્ઞાથી લાઉસાહેબ તથા બીજા બ્રાહ્મણોએ મળી પાદુકા ઉપર દુધના અલિપેકની શરૂઆત કરી; અને ચાર દિવસ રાત દહાડો અલિપેક ચાલુ હતો એવામાંજ ચોથે દિવસે તા. ૮-૬-૨૪ જ્યેષ્ઠ સુદ ૬ શકે ૧૮૪૬ ને દિવસે રવીવારે રાત્રે સાડા સાત વાગ્યાના સુમારે મહારાજ પાસે બેઠા હતા અને તે સૂતેલી હતી તે એકદમ ઉઠી મહારાજને પેટે વળગી પડી, “મહારાજ, હવે મહને સંભાળો” એમ બોલી. એટલું કહેતાં કહેતાંજ તેનું દેહાવસાન થયું.

પછી બીજે દિવસે નવ દસ વાગ્યા સુધી લોકો સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો તેને નિમિત્તે લજન કરતાં હતાં. મહારાજ આવ્યા ત્યારે આટલા બધા કલાકો થયા હતા છતાંજ તેનું પણ શરીર મિરા પેઠે કોઈ પણ પ્રકારે કઠણ બની ગયું નહીં પણ તદ્દન ન્હાનાં છોકરાં પ્રમાણે પોચું રહી મરી ગયાંના જેવો નિસ્તેજ ચહેરો પણ તેનો દેખાતો નહોતો. પછી કોઈની પણ મદદ ન લેતાં મહારાજેજ પોતાને હાથે તેને બહાર કહાડી અને રીત પ્રમાણે સૌભાગ્યાલંકાર કંકુ હળધર વગેરે લગાડી બોળો ભર્યા પછી મહારાજે મિરા પ્રમાણે કોઈની પણ મદદ ન લેતાં એકલાએજ પોતાના હાથમાં, હાથ

પેટ આગળ રાખી, ઉંચકી ગયા અને દેવળની કોટડીમાંથી બગીચામાં પશ્ચિમ દિશાએ જ્યાં મિરાને દાટી હતી તેજ જગ્યા ઉપર ખાડામાં મહારાજને તેને પોતાને હાથે મૂકી, પોતાને હાથે પૃથ્વી માતાને સ્વાધીન કરી.

યશ્વન્તરાવ બોરાવકે પાસે એક મહોટો, ખૂબ ઉંચો અને હરેક પ્રકારે સુશોભિત બહુ લારે કિંમતનો એક ઘોડો હતો. તેના સંબંધમાં કેટલાક દિવસો પહેલાં યશ્વન્તરાવને સ્વપ્નરૂપે એવું દષ્ટાંત થયું કે, “તે ઘોડો ઉપર કાંઈક બેઠક જેવું પાથર્યું હોય તે ખુલ્લા ઘોડો ઉપર મહારાજ નગ્ર અવસ્થામાં ઘોડાની પાછળથી ચઢી ઉપર જઈ બેઠા. બેસતી વખતે ઘોડાએ પણ કોઈ પણ પ્રકારે ત્રાસ ન આપતાં બેસાડી લીધા અને તે ઘોડો મહારાજને પોતાની પીઠ પર એ પ્રમાણે બેસાડી સાકોરીથી કોપરગામ ગયો.” વગેરે સ્વપ્ન જોયાં પછી મહારાજને પોતાના ઘોડો ઉપર બેઠેલા જોઈ ફરી આપણે તેની ઉપર બેસવું એ ઠીક નહીં એમ મનમાં આવ્યું તેથી યશ્વન્તરાવે તે ઘોડો મહારાજના ચરણમાં અર્પણ કરી દીધો. એમ ન કરવા મહારાજે યશ્વન્તરાવને ખૂબ કહ્યું, છતાં યશ્વન્તરાવે પોતાનો નિશ્ચય બદલ્યો નહીં, પછી ભક્ત લોકોએ ઉત્તમ પ્રકારનું સુશોભિત તદ્દન જરીથી ભરેલાં કપડાંવાળું લારે કીંમતનું ખોળીર કરાવી ચાંદીના સામાનનો સાજ પણ તેની પીઠ પર તથા ગળામાં પહેરાવી, એવી રીતે સુશોભિત કરી સજેલા શણગારેલા ઘોડાને મહારાજની બપોરની તથા સંધ્યાકાળની બેઠ આરતિ વખતે મહારાજનાં પાંજરા આગળ બહારના લાગમાં ઉભો કરવાનો રિવાજ પાડ્યો હતો. જેમને ઘોડાની વિદ્યા આવડતી હતી એવા કેટલાક ભક્તોએ તે ઘોડાને માથું મૂકી નમસ્કાર કરવાનું વગેરે જરૂર જેટલું તેને શીખવ્યું અને તે ઘોડો પણ પોતે હોંશીઆર હોવાથી જે જે શીખવ્યું હતું તે બધું મહારાજ આગળ આરતિ વખતે કરતો હતો. મહારાજના તે ઘોડાની તે લીલા જોઈ સંકડો લોકોને આશ્ચર્ય થતું. મહારાજ, તે ઘોડાની પૂર્વજન્મની હકીકત કોઈ કોઈ વખત ટુકામાં કહેતા. એવી રીતે તે ઘોડો મહારાજની સેવા તથા એમના સહવાસમાં હોઈ કેટલાંક વર્ષો

વીત્યાંબાદ, એક દિવસે રાત્રિના સુમારમાં માદો થઈ પરીઠમાં આસરે એ વાગે મહારાજના દેવળમાં કમ્પાઉડનાજ ઉત્તર ભાગમાં આવેલાં વડના ઝાંડ નીચે ખુલ્લી જગ્યામાંજ મરણ પામ્યો. તેના દેહ પડ્યાં પછી આખી રાત તથા બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી દસ વાગ્યા સુધી બધાં લક્ષ્મી સ્ત્રી પુરુષોએ હરિ નામની ગર્જના લજ્જન રૂપે ચલાવી હતી; પછી તેને હંમેશ બાંધવાની જે જગ્યા હતી તેજ જગ્યામાં મહાટો ખાડો કરી મહારાજે તેને સ્પર્શ કર્યો એટલે બધાં લોકોએ મળી તેને તે ખાડામાં મૂક્યો. ત્યાર બાદ મહારાજે તેને માટે જે વિધિ કરવાની તે કરી એટલે બધાં લોકોએ મળી તેના પર જે માટી નાંખવાની તે નાંખી દાઢ્યો. મુંઢરાવ વહેંચે તે જગ્યા ઉપર ઉત્તમ પ્રકારનું દેવળ બાંધી તેમાં ખંડોબાની મૂર્તિ દ્વાજસા, બાનાઈ તથા એક ઘોડાની મૂર્તિની સ્થાપના કરી.

નિઝામ સરકારના દિવાન મહારાજ સર કિસનપ્રસાદ બહાદુર કે. સી. આઇ. ઇ. જી. સી. એસ. આઇની સ્વારી પોતાના રાજ વૈભવના બધા રસાલા સહિત તથા પોતાની બધી રાણીઓ છાકરાં જમાઈ વગેરે તદ્દન પાસેના આસ ઇષ્ટ માણસોને લઈ તા. ૨૪-૮-૨૪ ને દિવસે મહારાજના દર્શન માટે સાકોરી આવી. તેમનો રસાલો તથા પરિવાર મળી આસરે ચારસો ઉપર માણસો દરબારી ઠાઠનાં બધાં સાધનો લઈ સાકોરીમાં એકદમ આવ્યાં તેથી સાકોરી તદ્દન ગાળી ઉઠ્યું. શ્રીચરણમાં અનન્યભાવથી સાષ્ટાંગનમસ્કાર કરી તેમણે તથા તેમના કુટુંબના બધાં સગાંબહાલાંઓએ (મિત્ર મુરબીઓએ) શ્રીની યથાસંગ પૂજા વગેરે કરી. સુમારે એક અઠવાડીયું રહી દિવાન સાહેબ એમના રસાલા સહિત પાછા ગયા. ત્યાં હતા તે દરમિયાન રાજ મહારાજ પાસે બેસી તે લક્ષ્મી લોકો સાથે સાથે અનેક ઉપદેશપ્રદ લાવણી (વાતો) સાંભળતાં. આ મુકામ વખતે એમણે ગરીબોને અન્નદાન, દત્તને રૂદ્રાલિષેક, બ્રાહ્મણ સંતર્પણ અને બીજાં અનેક દાનધર્મ કર્યા. ત્યારથી આજ સુધી મહારાજ કિસનપ્રસાદ બહાદુર વર્ષમાં મુખ્ય તહેવારને દિવસે મહારાજને પૂજા, પોશાખ, દક્ષિણા વગેરે ખાસ પોતાના ખામગી કારકુમની સાથે મોકલે છે.

શકે ૧૮૪૬ ફાગણ સુદ શરૂ થતાં એક દિવસે મહારાજને એવી લહેર લાગી કે તેઓ એકદમ સાકોરીથી શિડી જવા પડે ચાલીનેજ નીકળ્યા. આ પહેલાં પુષ્કળ વર્ષોથી એટલે ખડ્ગપુરથી આવ્યાં પછી સુમારે સાત આઠ વર્ષ સુધી મહારાજ શિડી ગયા નહોતા અને હવે એકદમ શિડી જવાને નીકળ્યા છે એમ સાકોરીના બધા ભકતોને ખબર પડી કે તરતજ ભાઉસાહેબ વગેરે બધાં પુરૂષ સ્ત્રીઓ મહારાજની પાછળજ જવા નીકળ્યાં. દિક્ષીત, બાપુસાહેબ વગેરે લોકોએ કદાચિત્ મહારાજથી સાકોરી જલદી પાછા અવાશે નહીં એમ સમજી તેમની પૂજા આરતિનો બધો સામાન તથા હંમેશનાં ચાંદીનાં વાસણો વગેરે બધાં સાથે લીધાં હતાં. તેવીજ રીતે નિશાન, ચૌરી મહારાજના માથાપર ધરી સેંકડો લોકો મહારાજ આગળ કરતાલ મૃદંગ લઈ તે સાથે શિડી સુધી આખો રસ્તો ભજન કરતા કરતા ચાલ્યા. એટલે દૂર પડે ચલાશે નહીં ધારી યશ્વન્તરાવ બોરાવકેની પોતાની બે ત્રણ બળદગાડીઓ, તેવીજ રીતે શંકરપાટીલ, સખારામ પાટીલ વગેરે ગામના લોકોની કેટલીક ગાડીઓ બધાને બેસવા માટે સડકપર લાવવામાં આવી અને મહારાજને ગાડીમાં બેસવા માટે તે લોકો ખૂબ આગ્રહ કરવા લાગ્યા. મહારાજના મનમાં પડેજ શિડી જવાનું હતું છતાં સાથે બાપુસાહેબ ભાઉસાહેબ વગેરે વૃદ્ધ વૃદ્ધ, તેવીજ રીતે જેમને ચાલવાની બહુ ટેવ નહીં એવા કેટલાક પારસીઓ તેમની સ્ત્રીઓ અને બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ તથા ન્હાનાં છોકરાં છોકરીને રસ્તે ચાલતાં બહુ ત્રાસ થવા લાગ્યો. તેમાં ફાગણ મહિનો એટલે ઉન્હાળો, તેમાંએ મહારાજ સાથે જવાનું તેથી કોઈએ પગમાં બેડા કે માથે ઓઢવા માટે છત્રી વગેરે કાંઈ લીધાં નહોતાં. એવે વખતે હું જે ગાડીમાં નહીં બેસું તો કોઈજ નહીં બેસે એમ ધારી મહારાજને બધાંની દયા આવી લગભગ અર્ધો રસ્તો બધા પડેજ ચાલ્યા પછી જેમને જેમને ગાડીમાં બેસવાની જરૂર હતી તેમને બેસાડી, પોતે પણ એક ગાડીમાં બેઠા અને ભજન કરનારા વગેરે સેંકડો લોકો જે રહ્યા તે મહારાજની આગળ પાછળ ભજન કરતા કરતા ચાલતા હતા. ઉપાસની મહારાજ

સાકોરીથી શિડી ઘણું વર્ષે આવે છે એ ખબર પહોંચતાંજ શિડીના લોકો વાળાં લઈ મહારાજ ખંડોખાના દેવળની પેલી બાજુએ દૂર હતા ત્યાંજ સુમારે પા માઈલથી વાજતે ગાજતે મહારાજનો જયજયકાર કરતા કરતા ખંડોખાના દેવળસુધી આવ્યા. મહારાજ ત્યાંજ ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યા અને પ્રથમ ખંડોખાના દેવળમાં ગયા. ગાડીમાં બેઠેલા બીજા બધા નીચે ઉતરી ખંડોખાના દેવળમાં ગયા. મહારાજ ખંડોખાના દર્શન વગેરે લઈ બહાર વડના ઝાડ નીચે આવી બેઠા અને શિડી ગામના તાત્યાપાટીલ, રામચંદ્રપાટીલ, માધવરાવ વગેરે ત્યાંના મુખ્ય લોકો પણ મહારાજને નમસ્કાર કરી બેઠા.

તાત્યાપાટીલ વગેરે લોકો સાથે (વાત કરતાં) મહારાજ પહેલાંની વાતો યાદ કરી કેટલીક વાતો કરતાં કરતાં મહારાજને સાઈબાબાની તથા પહેલાંની કાંઈક વાતો યાદ આવી તેમનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું અને તે વખતે મહારાજ ખૂબ મ્હોટે મ્હોટેથી ઘાંટા કહાડી ખૂબ વખત સુધી રજ્યાં કર્યું, તેમની સાથે બીજા લોકો પણ રડવા લાગ્યા. ખૂબ વખત ગયા પછી મહારાજ પોતે પોતાની મેળે શાંત થયા અને તરતજ ઉઠ્યા. ત્યાંના લોકોની, આજે પુષ્કળ વર્ષે, શ્રીસાઈબાબા ઉપાસની મહારાજના રૂપમાં ફરી શિડીમાં પ્રકટ થયા, એવીજ ભાવના થઈ મહારાજને ખૂબ ઠાઠ-માઠથી ખૂબ વાજતે ગાજતે લીમડાવાળા વાડાની પાછળની બાજુએથી મસીદમાં લઈ ગયા. ત્યાં ગયા પછી મહારાજ મસીદનાં પગથીઆં રહી, સાઈબાબાની ધુણીની બાજુએથી મસીદમાં બધે ફરી મસીદમાં (ઉપર) રહીડવાનાં એક પગથીઆં ઉપર આવી બેઠા. ગામના બધા તથા બીજા લોકોની મહારાજના દર્શન માટે ખૂબ ગદ્દી થઈ. શિડી ગામના લોકોએ મહારાજ આગળ નાળીએર ફેાડયું અને માધવરાવ મહારાજની પૂજા માટે પૂજા સાહિત્ય લઈ આવ્યા. બાપુસાહેબ અને દિક્ષીત મહારાજની પૂજા માટે આગળ આવ્યા. તેમણે તથા બીજા લોકોએ યથાસાંગ પૂજા કરી, બાપુસાહેબે હંમેશ પ્રમાણે “આરતિ સાઈબાબા” એ આરતિ બોલી બધાંએ મહારાજની આરતિ કરી. આરતિ ચાલુ હતી ત્યારે પણ મહારાજને

રડવું આવતુંજ હતું. પછી બધા લોકોને પ્રસાદ વહેંચાયો અને બધાંના દર્શન વગેરે થયાં પછી મહારાજ ઉઠ્યા. આ વખતે આસરે બાર સાડા બાર વાગી ગયા હતા. ત્યાંથી મહારાજ સાંઘબાબાની આવડીમાં ગયા ત્યાં મહારાજ ઘોડો વખત ઉભા રહ્યા અને ત્યાંથી નીકળ્યા એટલે તાત્યાપાટીલ તથા માધવરાવ મહારાજને ભુટીના વાડામાં જ્યાં સાંઘબાબાની સમાધિ છે ત્યાં પાછળને દરવાજેથી લઇ ગયા. ત્યાં મહારાજે સમાધિના એટલા ઉપર માથું મૂકી નમસ્કાર કર્યા અને તે સમાધિ આગળ ઉભા રહ્યા. તે વખતે મહારાજની આંખમાંથી અશ્રુ બેટાં હોઇ તેમના મનમાં શું વિચાર ચાલતા હશે તે તેજ જાણે. તરતજ પૂજારીએ સાંઘબાબાની સમાધિ આગળ સાંઘબાબાની આરતિ કરી. આરતિ થઇ ત્યાં સુધી મહારાજ તથા બીજા લોકો ત્યાંજ ઉભા હતા. આરતિ થયાં પછી બધાં સાથે મહારાજને પણ તીર્થ આપ્યું. તે ગ્રહણ કરી મહારાજ જવા લાગ્યા એટલામાં માધવરાવ કહેવા લાગ્યા, ‘બાબા (શિડીના બધા લોકો મહારાજને બાબા કહેતા હતા) સાંઘબાબા સમાધિસ્થ થયા તે દિવસથી તમે કહી અહીં આવ્યા નથી અને નવો બાથલો વાડો પણ તમે કહી જોયો નથી, માટે એક વખત ઉપર નીચે બધી જગ્યાને તમારા પગ લાગવા દો! તેમણે એમ કહ્યાથી, તેમણે જ્યાં જ્યાં નીચેના ભાગમાં ફેરવ્યા તે બધો નીચેનો ભાગ મહારાજે જોયો અને, ‘હવે મહને માળપર ના રહડાવો, બહુ થયું’ એમ બધાંને કહી મહારાજને આગળને દરવાજેથી વાડા બહાર લઇ ગયા. બહાર નીકળતાંજ સામે કાકા-સાહેબનો વાડો છે ત્યાં મહારાજને લઇ ગયા. આ વાડામાં આપણે પહેલાં ખેસતા ઉઠતા હતા અને કાકાસાહેબ આપડેની સાથે યંચદશી વાંચતા હતા એ ચાલ આવ્યાથી મહારાજ તે કાકા-સાહેબના વાડામાં નીચે ઉપર બધે કર્યા અને પછી, ‘હવે બહુ વખત થયો મહને હવે જવાદો,’ કહી મહારાજ ગામ બહાર જવા લાગ્યા. શિડીના બધા લોકો મહારાજને વાંચતે ગાજતે પહોંચાડવા બંડાબાબા દેવળ સુધી આવ્યા. મહારાજને શું લાગ્યું તે કાણ જાણે પણ ફરી મહારાજ બંડાબાબા દેવળમાં ગયા અને

વડના ઝાડ નીચે ફરી કેટલોક વખત બેસી રહ્યા. પછી થોડીવારે ફરી એમ રડતા રડતાજ ઊઠી બાપુસાહેબ વગેરે બધા સાથે આવેલા લોકોને ગાડીમાં બેસવાનું કહી, પોતે પણ એક ગાડીમાં બેસી, શિડીના બધા લોકોને નમસ્કાર કરી, તેમની રજા લઈ, મહારાજ શિડીથી પાછા સાકોરી જવા નીકળ્યા. શિડીના કેટલાક લોકો પણ પોતપોતાના ગાડી બળદ લઈ સાકોરી સુધી મહારાજને પ્રહોંચાડવા આવ્યા હતા. મહારાજ આસરે એક બે વાગે સાકોરી આવી મહોંચ્યા. પછી થોડે વખતે નિત્ય પ્રમાણે મહારાજનાં પાંચરાં આગળ આરતિ વગેરે બધા કાર્યક્રમ થયો.

કાશીથી મહારાજ સાકોરી આવ્યા પછી જે કાયમ ત્યાં બેઠા તે સુમારે દસ બાર વર્ષો પછી અકસ્માત્ કાંઈ એવો પ્રસંગ આવ્યો કે, તે વખતે તેમને નાઇલાને દક્ષિણ હૈદ્રાબાદ જવાની જરૂર પડી. તેથી શકે ૧૮૪૭નો અધિક ચૈત્ર શરૂ થતાંજ મહારાજ હૈદ્રાબાદ ગયા. એમને રહેવા માટે ત્યાંના લોકોએ સિંકદરાબાદમાં એક સરકારી બંગલામાં ગોઠવણ કરી હતી. મહારાજ હૈદ્રાબાદ આવ્યા છે એમ ખબર પડતાં શહરનાં હજારો સ્ત્રી પુરૂષો દર્શન માટે આવવાથી બંગલાની બહાર ગદ્દી રહેતી હતી. તે ઉંડાણના દિવસો હતા તેથી લોકોને ઉભા રહેવા માટે એક વિશાળ મંડપ બાંધ્યો હતો. ઘડીએ ઘડીએ મહારાજને ત્રાસ ન થાય તે માટે તે બંગલાના માળ ઉપર મહારાજ બેસતા હતા અને સહવારમાં નવ દસ વાગે તથા સંધ્યાકાળે પાંચ છ વાગે મહારાજ નીચે આવે પછી બધાનાં દર્શન થતાં. તે આઘક મહિનો હતો તેથી, સાકોરીમાં જે પ્રમાણે પૂજા આરતિ થતાં તેજ પ્રમાણે ત્યાંના લક્તોએ રોજ બે વખત પૂજા આરતિનો સમારંભ ખૂબ ઠાઠમાઠથી કરવાનો વહીવટ ચાલુ રાખ્યો. ત્યાં મ્હોટા મ્હોટા નવાબ, મ્હોટા અધિકારી લોકો તથા તથા મ્હોટા મ્હોટા જાગીરદાર લોકો, તથા મ્હોટા મ્હોટા સરકાર લોકો, તથા બીજા હજારો હલકા ભારે (નહાના મ્હોટા) લોકોનો મેળો ભરાતો.

ત્યાં યવની (મુસલમાન) રાજ્ય હોવાથી બધી સ્ત્રીઓને પડદાનો રિવાજ હોવાથી સ્ત્રીઓ માટે ઓઝલવાળી જગ્યા જુદી રાખેલી હોઈ સ્ત્રી સમુદાય પણ બહુ મ્હોટો લેગો થતો. મહારાજા કિસનપ્રસાદ બહાદુર, ત્યાંના મુખ્ય દિવાનનો, રુહવાર સાંજ બેઠે વખત મહારાજને દર્શને આવવાનો નિયમજ હતો. તેવીજ રીતે ત્યાંના પ્રસિદ્ધ દંડીસ્વામી અને જેમની સાધુ પુરૂષમાં ગણના છે તે ભટજી બાપુ પણ વચ્ચે વચ્ચે ઘણા ખરા આવતાજ. મહારાજ એક વાર ઉપરથી નીચે આવે એટલે તે હાજરો લોકોનો સમુદાય જોઈ એમને પ્રસંગને અનુસરી બોલવાની જરૂર પડતી. પછી એક વખત મહારાજનું બોલવાનું શરૂ થાય એટલે તેઓ એક સરખા ત્રણ ચાર કલાક બોલ્યાજ કરતા. ત્યાં મરાઠી ભાષાનો પ્રચાર ન હોવાથી મહારાજ બધું હિન્દી ભાષામાંજ બોલતા. મહારાજ બોલવાની શરૂઆત કરે તે પહેલેથીજ ઝડપથી લખનારા ત્રણ ચાર જણા કોઈ ઉર્દુમાં તો કોઈ હિંદીમાં મહારાજના બધા શબ્દો લખી લેવાને આવી બેસતાજ હતા. એમ બેઠે વખત દરરોજ જુદા જુદા વિષયોપર મહારાજ બોલતા. તે મહારાજનો ઉપદેશ દાયક બોધ કાને પડે એ ઉદ્દેશથી રોજ રોજ વધારેને વધારે સ્ત્રી પુરૂષોનો જમાવ (મેળો) વધતોજ જતો. કોઈ કોઈ દિવસે એ પ્રમાણે મહારાજ કાંઈ બોલતા પણ નહીં. મહારાજ બોલી રહે પછી ત્યાંજ બધા લોકો મળી મહારાજની પૂજા આરતિ કરતા. પછી આસરે એક બે મહિના ત્યાં રહ્યા, એટલે રાજનરસિંગ મહારાજ તેમને કેશવગિરીમાં એમનો બંગલો હતો તેમાં રહેવા લઈ ગયા. ત્યાં મહારાજને નિમિત્તે એક બહુ મ્હોટી સમાહ શરૂ થઈ. ત્યાં પણ હાજરો લોકો મોટરો તથા ટાંગામાં આવતા અને ગદી એક સરખી વધતી ચાલી. પ્રસંગોપાત મહારાજનાં પ્રવચનો ચાલુ હતાંજ. સમાહમાં રાત-દહાડો ભજનીમેળો અખંડ હરિનામની ગર્જના એક સરખી ચાલુ હતી. સમાહની આખરે બહુ મ્હોટું જંગી અન્નસંતપણું થયું તથા હાજરો ન્હાનાં મ્હોટાં ગોર ગરીબોને અન્નદાન કરવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે મહારાજને દર્શને આવનારા હાજરો લોકોએ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે વસ્ત્ર અલંકાર તથા દ્રવ્ય વગેરે

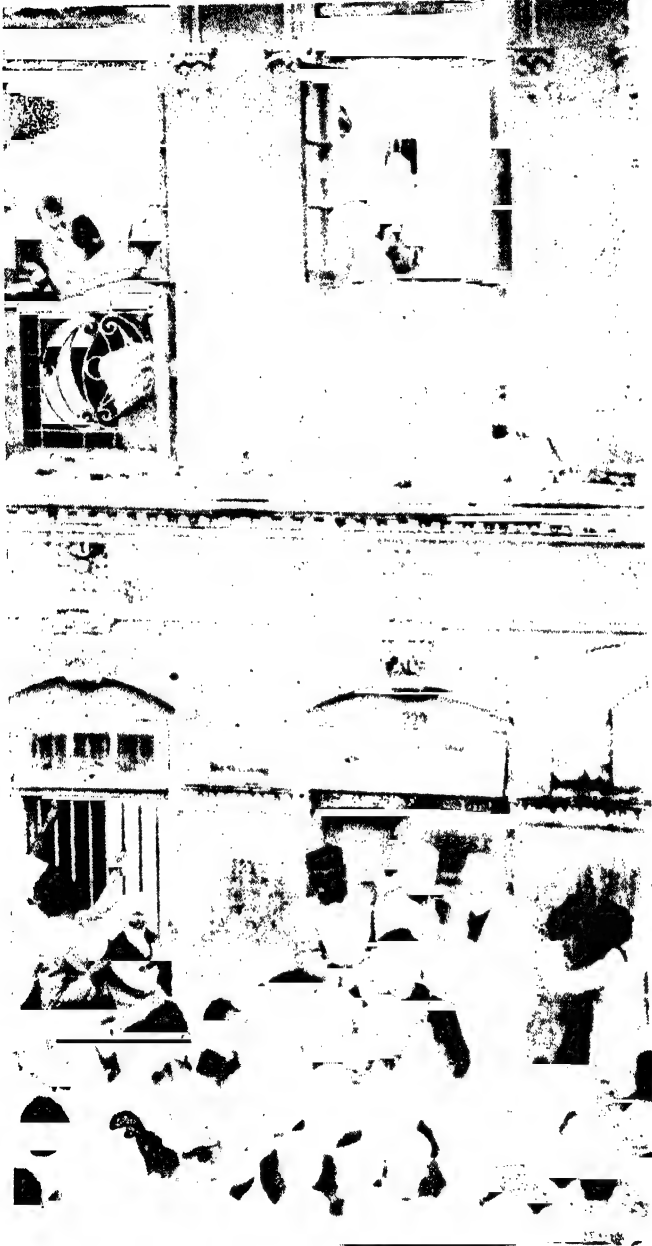
શ્રી ઉપાસની મહારાજ (હૈદરાબાદ).

અર્પણ કર્યા હતાં. ફળો, પેડા, બફીના તો ઢગલા થતા. પરંતુ આખરે મહારાજે તે કશાનો પણ સ્વીકાર ન કરતાં વસ્ત્ર દ્રવ્ય વગેરે ત્યાંને ત્યાંજ જેની તેની યોગ્યતા પ્રમાણે બધાંને વહેંચી આપ્યાં. કેટલાક લોકોના આગ્રહને લીધે મહારાજની ઈચ્છા નહોતી છતાંએ મહારાજને ઘરોઘર જવાની જરૂર પડી. એવી રીતે સુમારે એ મહિના ત્યાં રહી બધાંની રજા લઈ મહારાજ પાછા સાકોરી આવ્યા. હૈદરાબાદમાં થયેલાં મહારાજનાં પ્રવચનો અત્યંત મહત્વનાં અને દરેકને બોધપ્રદ તથા અતિશય ઉપયોગી હોવાથી, ત્યાંના કેટલાક આગળ પડતા લોકોએ એ પ્રવચનો હિંદી તથા ઉર્દૂ બેઉ ભાષામાં છપાવ્યાં છે. હિંદી પુસ્તક “ શ્રી ઉપાસની ગીતા ” ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયું છે.

પછી એક વખત થોડો હરસનો ત્રાસ થવા માંડ્યો તેથી લોકોની જંજળમાંથી થોડા દિવસ દૂર એકાંતમાં રહેવાના ઉદ્દેશથી બને તો હરસનો પણ થોડો ઘણો ઇલાજ થાય એ હેતુથી ક્યાં જવાનું છે તેની કોઈને ખબર ન પડવા દેતાં ગુજરાતમાં નડીઆદમાં કેટલાક દિવસો રહી તારીખ પહેલી ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ ને રવીવારે મહારાજ મુંબઈ આવ્યા. મહારાજ મુંબઈ આવવાના છે તે વિષે પહેલેથી કાંઈ ખબર નહોતી છતાં લોકોમાં એ વાત ક્યાંથી પ્રસરી તે કોણ જાણે, પરંતુ વાંદ્રા દાદર, આંતરોડ વગેરે સ્ટેશન ઉપરજ મહારાજ માટે ઘણાએ લક્તોનો સમુદાય તે ગાડી વખતે હાજર હતો. ઠરેલ વખતે મહારાજ ગાડીમાંથી ઉતર્યા કે તરતજ આંતરોડ ઉપર લક્તલોકોએ મહારાજનો જયજયકાર બોલી પુષ્પ-હાર વગેરે સમર્પણ કર્યા. પછી મહારાજ અને દુર્ગાબાઈને ગોવિંદદાસ શેઠજીના વાલકેશ્વર ઉપરના એમના “ તારાનિવાસ, ” નામના બંગલામાં રહેવા લઈ ગયા. તે દિવસ શકે ૧૮૪૮ અષાઢ વદ સાતમ એટલે ૧૯૨૬ના ઓગસ્ટ મહિનાની પહેલી બીજ તારીખ હશે. મહારાજ પાછા આવી મુંબઈમાં ગોવિંદદાસ શેઠજીના બંગલામાં ઉતર્યા છે એ વાત મુંબઈ શહેરમાં એટલા થોડા વખતમાં પ્રસરી ગઈ કે બીજા દિવસથી ‘ તારાનિવાસ ’ સામે લોકોની ખૂબજ ગદી થવા લાગી. આ પ્રસંગ મુંબઈના ઘણાખરા લોકોના

ધ્યાનમાંથી હજી બૂંસાયો તહીં હોય. અપાડી એકાદશીને દહાડે તો એટલી ગદી થઈ પડી હતી કે માણસોથી વાલકેશ્વરનો રસ્તો ખીચા-ખીચ ભરાઈ ગયો હોવાથી મોટર તથા ટાંગાની અવરજવર બંધ થઈ પડી, મુંબાઈના પોલીસો કાંઈ તોફાન વા કોઈને કાંઈ ઇન્ક વગેરે થાય તહીં તે માટે વ્યવસ્થા રાખવા આવ્યા હતા. ગોવિંદદાસ શેઠજીના બંગલામાં આગળના દિવાનખાનામાં બારી પાસે મહારાજ એક ખુરસી ઉપર બેઠા હતા અને લોકોને એક દાદરેથી દાખલ કરી, દર્શન કરે કે તરતજ, ખીચે દાદરેથી ઉતરવાની વ્યવસ્થા ગોવિંદદાસે કરી હતી. તે એક બે દિવસમાં સુમારે ત્રણ ચાર લાખ સ્ત્રીપુરુષો મહારાજના દર્શન માટે આવ્યા હતાં. આવો આ અપૂર્વ દેખાવ જોઈ અને દર્શન માટે કલાક કલાક ધક્કા મુક્કી કરતા લોકો ઉભા છે એ જોઈ અપાડી એકાદશીને દિવસે શ્રીપાંડુરંગના દર્શન માટે વારકરીઓને બારીમાં દહાડો દહાડો બેસવું પડે છે તેવુંજ આ પ્રસંગે પણ થયું અને તે અપાડી અગીઆરસે તારાનિવાસમાં શ્રીપંઢરીનાથજી ભક્તોને દર્શન આપવા માટે પંઢરપુરથી મુંબાઈ આવ્યા હોય એમ કેટલાકને લાગ્યાં વગર રહું નહીં. આ પ્રસંગે રહવારમાં મહોં ધોઈ જે એકવાર ખુરસીપર બેસતા તે લઘુશંકા શિવાય ખીજા કોઈ પણ કામ માટે વચ્ચે ન ઉઠતાં રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી ભક્ત મંડળીના દર્શન માટે એકસરખા બેસી રહેતા. અને વચ્ચે ઉઠવું એમનાથી બને એમ પણ નહોતું, કારણ ભક્તલોકોની એક સરખી ગદી આવતી હતી. આવી રીતે બે ત્રણ દિવસો દર્શન વગેરે થયાથી મહારાજના પગ ઉપર હજારો લોકોના મસ્તકોનો આઘાત એક સરખો થયાં કરતો તેથી તેમના પગને થોડો સોજો પણ આવ્યો, પરંતુ ભક્તોના કદપદ્મ શ્રીઉપાસની મહારાજે તે વખતે એટલું દુઃખ સહીને લાખો લોકોને દર્શન સુખ આપ્યું. પછી શ્રાવણ સુદ પાંચમ શકે ૧૮૪૮ શુક્રવાર તા. ૧૩ ઓગસ્ટ ૧૯૨૬ને દિને મહારાજ સાકોરી પાછા ગયા. મુંબઈમાં ગોવિંદદાસ શેઠજીના માળ ઉપર બારી પાસે મહારાજ બેઠા હતા ત્યારે તેમનો એક ફોટો પણ લીધો.

૧૯૨૬-મુંબાઈમાં વાલકેશ્વર પર આવેલ તારા નિવાસ
બંગલાની એક ખાસીમાં એકેલા
શ્રી ઉપાસની મહારાજ.

તે વખતે થયેલી દર્શન લેનારોની ગદી.

મહારાજના આ પ્રવાસ દરમ્યાન ગુરુલક્ષિત પરાયણ શ્રીયુત બાપુસાહેબ જોગ માંદા પડ્યા અને હંમેશ આતુરતાથી મહારાજની વાટ જોતા હતા. પુષ્કળ ઔષધોપચાર કર્યા છતાં પણ તેનો કાંઈ પણ ફાયદો ન જણાતાં ધીમે ધીમે તેઓ શરીરે સુકાવા લાગ્યા, એટલામાં મહારાજ મુંબાઈથી પાછા સાકોરી આવ્યા અને બાપુસાહેબની સ્થિતિ જોઈ મહારાજને બહુ દીલગીરી તથા વિચાર ઉત્પન્ન થયાં.

થોડેજ દિવસે ગોકુળ અષ્ટમીનો-કૃષ્ણ જયંતીનો દિવસ આવ્યો, તે દિવસે હંમેશના સિવાજ પ્રમાણે દેવળમાં શ્રી કૃષ્ણ જન્મોત્સવનો ખૂબ મહોટો સમારંભ કરવામાં આવ્યો. ગામે ગામના ઘણાએ લોકો એ ઉત્સવમાં આવ્યા હતા. જન્મ પછી પાલખી ફેરવવામાં આવી અને લજ્જનની ગર્જના સહિત પાલખી મહારાજની ઝુંપડીમાં લઈ જવામાં આવી. એ વખતે મહારાજને શ્રી કૃષ્ણાવતાર સમજી, કેટલાક લોકોએ મહારાજ ના કહેતા હતા છતાંએ, ઉત્તમ પ્રકારના બનાવી આણેલાં તદ્દન જરીથી ભરેલાં કપડાં તેમને પહેરાવ્યાં અને ઉત્તમ પ્રકારનો ખાસ જવાહીરથી જડેલો તથા ખરાં મોતીથી મઢેલો સુકુટ મહારાજનાં માથાં પર પહેરાવ્યો. ઉપરાંત એક ચાંદીનું ખુરસી જેવું પારણું કરી આણ્યું અને તે મહારાજની ઝુંપડીમાં બાંધી, તે ઉપર મહારાજ ના કહેતા હતા છતાં, એમને જોરજુલમથી બેસાડી ખૂબ ઠાઠમાં તે પારણું હલાવતાં હલાવતાં સ્ત્રીઓએ કૃષ્ણ જન્મનું ગીત ગાયું અને પછી મહારાજની આરતિ વગેરે થઈ ખૂબ આનંદ કર્યો. મહારાજે તેટલા વખત માટે લોકોનું મન રાખવા માટે તે પોશાખ પોતાના શરીરપર રાખી પછી તરતજ કહાડી નાંખી પહેલાં પ્રમાણે પોતાનું ફાટેલું કંતાણુ શરીરપર લીધું. એવી રીતે પ્રસંગોપાત કોઈપણ પહેરવેશ-લૂગડું પહેરવું, ધોતીઉં પહેરવું, શરીર પર દાગીનાં પહેરવાં, સૌભાગ્યાલંકાર શરીર પર પહેરવા વગેરે વગેરે તેટલા વખત પૂરતા ધારણુ કરી, થોડે વખતે કહાડી નાંખી, ફરી પોતાનું કંતાણુ શરીર પર છે તે છેજ. આવી રીતે અનેક પ્રકારે લીલા કરી મહારાજ અનેક પ્રકારે હઝારો સ્ત્રી પુરુષોનાં પાપો

હરણ કરે છે. આ'વી રીતે સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષો સન્માર્ગે લાગ્યાં છે. એ'વા સત્પુરૂષની લીલા સાધારણ માણસને શું સમજાય ?

પાણ્યામધ્યે માસા, ઝોંપા વેતો કૈસા ।

જોવેં ત્યાચ્યા વંશા તેવ્હાં કલે ॥

સત્પુરૂષ ઓઢાચોવેં કૈસે । આપણ વ્હાવે તૈસે તેવ્હાં કલે ॥

(પાણીમાં માછડું કે'વી રીતે ઉઘે છે તે તેના વંશમાં જઘએ, તેના કુળમાં જન્મ લઈએ ત્યારે સમજાય. સત્પુરૂષને કે'વી રીતે ઓળખવા ? તો આપણે એ'વા થઈએ ત્યારે તે ખબર પડે.)

આ વચન પ્રમાણે તેમની લીલા તથા તે શા માટે કરે છે એ તેમની તેમનેજ ખબર. બીજા લોકો ગમે તેવા તર્કો કરતા બેસે તોપણ તેમને ખરી વાત શું સમજાય ?

મુંબઈના રા. રા. દિક્ષીતનો આઠ નવ વર્ષનો કુસુદ નામનો છોકરો ન્હાનપણથીજ ઇશ્વરી સંકેતથી મનુષ્યાવસ્થામાં ન હોઈ બાલોન્મત્ત તથાપિશાયત્ સ્થિતિમાં હતો. તે શ્રાવણ વદ નવમી શકે ૧૮૪૮ તા. ૩૧-૮-૧૮૨૬ મંગળવારને દિવસે સંધ્યાકાળે ચાર પાંચ વાગે કાંઈક વધારે ઉંડા પાણીવાળા ખાડામાં, તેની આબ્જુ-આબ્જુએ પોતાની લહેરમાં રમતો હતો તેવામાં પગ સરી પડી તે ખાડામાં પડ્યો. તે વખતે કોઈ પણ પાસે ન હોવાથી તેના નાક મ્હોંમાં પાણી જઈ તેનો અંત થયો. તે છોકરાનો મહિમા ધ્યાનમાં લઈ તેજ વખતે હાલ નવીન બંધાયલાં મંદિરનો પાયો ખોદાયો હતો તે ખોદેલા પાયામાંજ મહારાજે પોતાને હાથે તેને તેમાં મૂકી તે મંદિરમાંજ તેને કાયમની જગ્યા આપી.

ખડ્ગપુરના ગણેશ અપ્પાણ કેળકર-જેને ગાર્ડમામા કહે છે, અને તેમનાં પત્ની સરસ્વતીબાઈ જેમને ગાર્ડમામી કહે છે તે બેઉ ખડ્ગપુરથીજ શ્રી મહારાજના પૂર્ણ નિઃસ્સીમ ભક્ત હતાં. તેમાં ગાર્ડમામીની અતિશય પ્રેમળ ભક્તિ વિષે પહેલાં ઉલ્લેખ કર્યોજ છે. ગાર્ડમામાએ નોકરી છોડ્યાં પછી મહારાજની સેવામાં બેઉ ઘણાં વર્ષોથી આવી રહ્યાં હતાં. સાકોરી આવ્યાં પછી ગાર્ડમામીની મહારાજ પ્રત્યેની ખરી પ્રેમળ ભક્તિનું વર્ણન જેટલું કરીએ

તેટલું થોડુંજ પડે. મામીએ મહારાજની લીલાના પોતાના પ્રેમની લહેરમાં પ્રેમાશ્રુ પાડતાં પાડતાં કેટલાંક ગાયનો પણ રચ્યાં છે. એ'વી તે બિચારી સાધ્વીને અખંડસૌભાગ્યનો અનુભવ આવે તેથીજ કે શું? તેમને પોતાના પતિની તથા મહારાજની સેવામાં હતાં તે દરમ્યાનજ ઉદરનો રોગ થઇ તે માંદાં પડ્યાં. આ માંદગીમાં મહારાજના ઉપદેશપ્રદ બોલો ગ્રહણ કરતાં કરતાં માંદગીની આખરે ભાદરવા સુદ ૧૦ શકે ૧૮૪૮ તા. ૧૭-૬-૧૯૨૬ ને દિવસે પરોઢીએ પાંચ વાગે મહારાજની કાકડ આરતિ થતી હતી તે વખતે મહારાજનો ધ્યાસ કરતાં કરતાં અખંડસૌભાગ્યનો અનુભવ લેતાં લેતાં તેમણે પોતાનો દેહ છોડી દીધો. પછી તેમના પતિ ગાર્ડમામા પાસે મહારાજે મામીની યથા શાસ્ત્ર ઉત્તર ક્રિયા કરાવી અને મહારાજે તેમના મૃતદેહને તથા અસ્થીને પોતાનો સ્પર્શ કરી મામીને સગદતિ આપી.

બાપુસાહેબ જોગને અન્ન પચન ન થતું હોઈ શરીર સુકાતું જતું હતું એ વાત ઉપર કહીજ છે. શ્રાવણ મહિનાથી તેમને આ રોગ ઉત્પન્ન થઇ પછી વધારે વધારે અન્નની અરૂચિ થયાથી, બાપુસાહેબે તદ્દન અન્ન છોડી દીધું અને ફક્ત ઉંઠાં પાણી ઉપર તે રહેવા લાગ્યા. ખૂબજ અશક્ત થઇ ગયા હતા છતાંએ બન્યું ત્યાં સુધી મહારાજના પાંજરા આગળની ત્રણે કાળની પૂજા આરતિ વગેરે એમણે છોડી નહીં. તેમજ તેને લીધે નિત્ય નિયમ પ્રમાણેનાં પોતાનાં સ્નાન સંધ્યા પણ છોડ્યાં નહીં. બાપુસાહેબની લાવી સ્થિતિ મહારાજે પૂર્ણ લક્ષમાં લઇ, મહારાજ બાપુસાહેબનાં મુકામ પર વચ્ચે વચ્ચે જતા ત્યારે તેમને યોગ્ય ઉપદેશની વાતો મીઠા શબ્દોમાં કહેતા. બાપુસાહેબની મહારાજ પર પૂર્ણ નિષ્ઠા-પૂર્ણ ભક્તિ-પહેલેથી હોઈ મહારાજ અને સાઇબાબામાં જરા પણ ભેદ નથી એવો એમનો દૃઢ નિશ્ચય હોયાથી મહારાજ જે કહે તે પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી તેજ પ્રમાણે તેમણે આલ્યાં કર્યું.

આ'વી રીતની એકંદર બાપુસાહેબની સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઇ એક દિવસે મહારાજે બાપુસાહેબ પાસે બેસી તેમના હાડપિંજર

થઈ ગયેલાં શરીરપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં સ્વધર્માચરણને અનુસરનારી કેટલીક વાતો વિષે બોલતાં બોલતાં, અતુલશ્રમનું વર્ણન કરી, તેમાં એ આતુર સંન્યાસનું આહ્વાન્ય કહી, યથાશક્તિ પદ્મવીથી બાપુસાહેબે સંન્યાસ લેવા એમ ચાર લોકોનાં દેખતાં બાપુસાહેબને સૂચવ્યું. મહારાજના આ શબ્દો સાંભળતાંજ બાપુસાહેબને પરમાવધીનો (અત્યંત) આનંદ થયો અને મહારાજના પગપર માથું મૂકી, “મહેને આપની આજ્ઞા શિરસાવંધ છે અને આપને હાથેજ જો મહેને સંન્યાસાશ્રમ મળે છે તો હું જન્મ લઈ ખરેખર કૃતાર્થજ થયો અને આજસુધી સાધનાબાબાએ તથા આપે પૂજા, આરતિ વગેરે રૂપે મહારી પાસે જે સેવા કરાવી લીધી તથા શ્રી સાધનાબાબાની આજ્ઞાથી મહે આજ સુધી અખંડ એકનાથી ભાગવતનું વાંચન ચાલુ રાખ્યું હતું તે ગદ્યાનું કૃપા આપને હાથે મહેને સંન્યાસાશ્રમ મળે છે તેમાંજ છે એમ હું સમજું છું. તેવીજ રીતે શ્રી સાધનાબાબા વિદ્યમાન હતા ત્યારે એમણે પુષ્કળ વખત કહ્યું છે કે, “હું માટીના પેટમાં જન્મશ તો પણ તહેને ખરેખર ન્યાહાલ કર્યા શિવાય રહીશ નહીં,” એ વાતના અર્થનો પણ મહેને હવે ઉકેલ થયો. સાધનાબાબા પોતાના રૂપમાં મહેને સંન્યાસ આપી આ જન્મમરણના ફેરામાંથી કહાડી અખંડ સુખની જગ્યામાં લઈ જાય છે એનો પક્ષો પુરાવો મહેને મળી રહ્યો છે આવી રીતેજ સાધનાબાબા મહેને ન્યાહાલ કરી રહ્યા છે.” એમ કહી આંખમાં પાણી લાવી શ્રી મહારાજના પગ ઉપર માથું મૂક્યાં કર્યું અને તેમનો પૂર્ણ વૈરાગ્ય સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યો. એઉપર રીત પ્રમાણે મહારાજને જે બોલવાનું હતું તે બોલી બે ત્રણ દિવસે કાર્તિકી પુનમ છે તે દિવસે સંન્યાસ વિધિનો યોગ લાવવો એમ તાત્યા, દિક્ષીત, ભાઉસાહેબ તથા શિંગવેકર વગેરે કેટલાક લોકો તરફ જોઈ મહારાજ બોલ્યા અને તે પ્રમાણે તૈયારી કરવા માટે તાત્યા વગેરે લોકોને સૂચવ્યું. કાર્તિકી-ત્રિપુરી પુર્ણિમાએ મહવારે તાત્યા વગેરે બ્રાહ્મણો તથા બીજા ગૃહસ્થલોકોના તથા શ્રી મહારાજના સાન્નિધ્યમાં યથાશક્તિ વિધીથી બાપુસાહેબ જોગને સંન્યાસ આપ્યો.

સંન્યાસ આખ્યાં પછી પણ મહારાજની આરતિ વખતે, હાથમાં આરતિ લઈ ઉભું રહેવાતું નહોતું છતાં કોઈની પણ મદદથી ધીમે ધીમે મહારાજની આરતિ વખતે ઝુંપડીમાં આવી બેસતા. અને તેટલો વખત દિક્ષીત અથવા કોઈ પણ આરતિ લઈ ઉભું રહેતું. સંન્યાસાવસ્થામાં જ લગવાં કપડાં ધારણ કરેલા બાપુસાહેબના ચહેરા તથા શરીર ઉપર એક અલૌકિક તેજ દેખાઈ આવતું હતું અને પહેલી વખત બાપુસાહેબને જોનારને, બાપુસાહેબે ખૂબ વર્ષો તપશ્ચર્યા કરી હોય અને શરીર સુકાઈ જઈ તે તપનું તેજ તેમના શરીર ઉપર પ્રકાશતું હોય એમ લાસતું હતું. તેથી ઘણાએ લોકો તેમની બેસવાની જગ્યાએ એમને દર્શને જતા અને બાપુસાહેબે પણ તેવી અશક્ત અને સંન્યાસાવસ્થામાં સંન્યાસ લીધાં પછી પણ સુમારે વીસ બાવીસ દિવસ સુધી મહારાજની ઝુંપડીમાં આવ્યાં જ કર્યું. તેમનાથી અવાતું નહોતું તેથી મહારાજ પણ આવવાની ના કહેતા હતા. પછી બીછાનાપરથી ન ઉઠાય એવી સ્થિતિ થઈ ત્યારે સૂતા સૂતા જ નારાયણ સ્વરૂપી મહારાજનો તે ધ્યાસ કર્યા કરતા અને બીજા લોકો પણ બાપુસાહેબની યોગ્ય તજવીજ રાખતા (સંભાળ લેતા). વચ્ચે વચ્ચે જરૂર પડે ત્યારે ઉઠું પાણી ફક્ત બાપુસાહેબ પીતા. મહારાજ પણ રોજ તેમની ખબર લેવા જતા જ હતા. એ પ્રમાણે ચાલતું હતું તેવામાં જ માગસર વદ ત્રીજ સાથે ચોથ શકે ૧૮૪૮ તા. ૨૨ ડીસેમ્બર ૧૯૨૬ ને દિવસે પરાલીએ ચાર વાગે બાપુસાહેબ જોગ બ્રહ્મીભૂત થયા. પછી સહવારમાં જ ખૂબ ઠાઠમાઠથી ઉત્તમ રીતે શણગારેલા બાજઠ ઉપર બેસાડી વાજતે ગાજતે હરિ નામના ઘોષ સહિત અને લજન મંડળ સહિત તેમનું સાજન કહાડી શ્રી મહારાજની ઝુંપડીના બહારના લાગમાં પાંજરાની સામે તેમને લાવી મૂક્યા. તે વખતે મહારાજ પાંજરામાં જ બેઠા હતા, થોડો વખત ત્યાં લજન કરી બાપુસાહેબ જોગને ઉચકી ઝુંપડીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા ફેરવી પાછા ફાટક બહાર બાપુસાહેબને લઈ ગયા. આ સાજન વખતે કેટલાક રૂપી-આની પાવલી બેચાની ચંચુન્ટારાવ બેરાવકેએ તેમની ઉપર ઓવાળી

નાંખ્યાં અને તે સેંકડો ગોરગરીબને મળ્યાં. મહારાજ પણ તેમની પાછળ ગયા અને વાવ પાસે આવેલા ઉંઘરાનાં ઝાડ આગળ તૈયાર કરેલા મોટા ખાડામાં તેમને મહારાજને હાથે મૂકાવી બધાએ તેમની યથાવિધિ પૂજા કરી લીધી; પછી શંખવડે બ્રહ્માંડ લેદ કરી યથાશાસ્ત્ર વિધિથી તેમને તે જગ્યામાં સમાધિ આપી. આ પછી એમને નિમિત્તે સેંકડો ગોરગરીબોને દાન ધર્મ કર્યું તથા મોટું અન્ન સંતર્પણ થયું. તેમના પરિચયના પુષ્કળ લોકો તે વખતે હાજર હતા. હાલ તે જગ્યા ઉપર તેમનું સમાધિ મંદિર પણ ઉત્તમ પ્રકારે બાંધવામાં આવ્યું છે.

બાપુસાહેબની પછી મહારાજની તથા પાંજરાંની આરતિ પૂજા કેટલાક દિવસો સુધી ગાર્ડમામા કરતા હતા અને હવે કેશવસ્વામી કરે છે. પ્રસંગ પડ્યે મહારાજ ક્યાંઈ જાય તો પણ ત્રિકાલ પૂજા આરતિ તથા છોકરીઓનું રાસની રીતનું ભજન ગાયન વગેરે મહારાજની ઝુંપડીમાં, મહારાજનાં પાંજરાં સામે બધું બરોબર ચાલુ રહે છે. તેવીજ રીતે દેવળમાં રાતદિવસ ભજનના પહેરા તથા પાટુકા ઉપર સતત ધારના અભિષેકના પહેરા વગેરે બધું બરોબર ચાલુજ રહે છે; તેમજ હંમેશા આવનારા જે ભક્તો છે તે આવેજ છે.

શ્રી સદ્ગુરુ ઉપાસની મહારાજના સંબંધમાં અત્યારસુધી જેટલી હકીકતો બજાર પડી તથા જે તેમની લીલા ઠેકઠેકાણે થઈ તેમાંની કેટલીક મોટી તથા મુખ્ય મુખ્ય વાતો જેમાંથી લોકોને બોધ લેવા જેવો હોય છે તે અત્યાર સુધી લખી છે. આ પહેલાં તથા આ પછી પણ શિડીથી તે આજસુધીના સત્તર અઢાર વર્ષોમાં સેંકડો વાતો અને અનેક રીતે અનેક ઠેકાણે ન્હાની મોટી પુષ્કળ લીલા થઈ, પણ તે બધી મળી આવી નથી અને કેટલીક લક્ષમાં પણ નથી; કેટલીક ન્હાની ન્હાની હોવાથી તથા કેટલીક લખવાથી બહુ વિસ્તાર વધી જાય તેથી હવે ટુંકામાં પૂરું કરી નાંખવું પડે છે.

સાકોરીમાં વર્ષમાં મકરસંક્રાંતિ તથા ગુરુપુર્ણિમાના ઉત્સવો દર સાલ ખૂબ ઠાઠથી ઉજવાય છે. સંક્રાંતિ વખતે સેંકડો ભક્ત

શ્રી પુરૂષો લેગાં થાય છે. આ ઉત્સવ શ્રીઓનો હોવાથી ખાસ કરી શ્રીઓનો સમુહ બહુ લરાય છે. પરમાર્થ દૃષ્ટિએ આ સંકાંતિનું તથા ગુરુપુર્ણિમાનું માહાત્મ્ય બહુ મહોદ્દં હોવાથી સેંકડો લોકો ખૂબ ઠાઠમાઠથી આ સમારંભ કરે છે. ઉપરાંત રામનવમી, અક્ષય તૃતીયા, વટસાવિત્રી પુનમ, આખા ચાતુર્માસમાં પણ શ્રાવણ સુદ પુનમ, નાળીયેરી પુનમ, ગોકુળ આઠમ, હરિતાલિકા, ગણપતી ચોથ, પિતૃ પક્ષમાં પોતપોતાના પિતૃઓને શ્રાદ્ધ પિંડદાન વગેરે આપવું, અશ્વિન કાર્તિકમાં દસરા દીવાળી, દત્ત જયંતી, મહા શિવરાત્રી વગેરે પ્રસંગોપર સેંકડો લક્ષ્મી લોકો શ્રી પુરૂષો લેગાં થતાં હોઈ આ'વે પ્રસંગે પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે સત્કર્મ પુણ્યકર્મ વગેરે રીતના સેવા ધર્મ બજાવી જન્મ સાર્થક કરી લે છે. ભાદરવા મહિનામાં ગણપતી ચોથનો ઉત્સવ ગણેશ ગંગાધર મરાઠે પુષ્કળ વર્ષથી સાકોરી આવી ગણપતીની સ્થાપના કરી અનંત ઐહસ (ચતુર્દશી) સુધી કરે છે તે વખતે સેંકડો લક્ષ્મી લેગા થાય છે અને રાત દહાડો લજન પૂજનની ગર્જના ચાલુજ હોય છે.

કોઈ લક્ષ્મી મહારાજ માટે ઉત્તમ પ્રકારની સેંકડો રૂપીઆ ખર્ચી આંદીની પાલખી તૈયાર કરી છે અને તે દર ગુરુવારે સંધ્યાકાળે દેવળની આરતિ વખતે, તેમાં મહારાજનો તથા સાઈબાબાનો ફોટો મૂકી મહારાજની ઝુંપડીમાં સાજન સાથે ફેરવતા ફેરવતા લઈ આવે છે અને ત્યાં ખૂબ વખત લજન કરી ફરી ફેરવતા ફેરવતા ખૂબ ઠાઠથી દેવળમાં તેની જગ્યા ઉપર લઈ જાય છે. ઉપરાંત વર્ષમાં મહોટા મહોટા તહેવારને દિવસોએ પણ પાલખી ફેરવવામાં આવે છે.

એક હરિતાલિકાને આગળને દિવસે હૈદ્રાબાદના દત્તોપંત પિસોળકર મહારાજને દર્શને આવ્યા, તે વખતે ઘણા લક્ષ્મીનો સમુદાય બેઠો હતો. તેમના આગળ મહારાજનું બીજા દિવસની હરિતાલિકા વિષેનું પ્રવચન ચાલુ હતું. તેમાં બોલતાં બોલતાં હરિતાલિકાના દિવસે વાળુ (રેતીના) શંકર પાર્વતી બનાવી તેમની

પૂજા કરવાનું માહાત્મ્ય કહ્યું. તેમાંજ વળી કહ્યું કે આ વ્રત સ્ત્રીઓનું છે અને ખરી સ્ત્રી અવસ્થા પુરૂષોમાંજ હોય છે તેથી સ્ત્રી અવસ્થા પ્રમાણે પુરૂષોએ પોતાનામાં લાવના કરી તથા સ્ત્રી વેષ ધારણ કરી જો વાળુના શંકરની પૂજા કરે તો પ્રત્યક્ષ શિવપદની પ્રાપ્તિ થાય છે વગેરે, શાસ્ત્રાધારે મહારાજને પ્રત્યેકને સમજાવી દીધાથી, મહારાજને સ્પષ્ટ કહ્યું નહોતું છતાંએ, બીજે દિવસે એટલે હરિતાલિકાને દિવસે સેંકડો લક્ષ્મી પુરૂષો જે સાંકોરીમાં હતા તે બધા પુરૂષોએ લૂગડું, ચોળી, ગંગડી તથા ગળામાં મંગલસૂત્ર પહેરી કપાળે કુંકુનો ચાંદલો કરી, સ્ત્રીવેષ લઇ બધાંએ પૂજા સાહિત્ય લઇ, બપોરની મહારાજની આરતિને વખતે મહારાજની ઝુંપડીમાં બધા ભેગા થયા અને મહારાજનેજ હરિ તાલિકા તથા પ્રત્યક્ષ શંકરની મૂર્તિ સમજી બધી તે વેષધારી સ્ત્રીઓએ મહારાજની પૂજા કરી પછી હંમેશા પ્રમાણે તે દિવસે આરતિ થઈ. આ અપૂર્વ પ્રસંગ જોઇ બધાંને બહુ મોજ આવી અને એનું પરિણામ આપણને પરમાર્થ દષ્ટિએ બહુજ સારું થશે એમ માનવા લાગ્યા. તે વખતે સ્ત્રી વેષમાં બાપુસાહેબ જોગ, વકીલમામા, દત્તોપંત પિસોળકર, વગેરે મ્હોટા મ્હોટા બ્રાહ્મણ લોકો, તે ઉપરાંત મ્હોટા મ્હોટા અધિકારી પારખી, ગુજરાતી મદ્રાસી વગેરે જૂજ લોકો હતા.

પછી એક વર્ષ હરિ તાલિકાને દિવસે મહારાજે જરા સૂચના કર્યાથી લક્ષ્મીબાઈ ખાસનીસ વગેરે ઘણી ખરી સ્ત્રીઓએ મહારાજને પાંજરા બહાર બેસાડી, તેમના શરીરની ચારે બાજુએ ગળાં સુધી આખું શરીર ઢંકાઈ જાય એટલી રેતીની સેંકડો ટોપલીઓ નાંખી મહારાજના શરીરને ઢાંકી દીધું અને મહારાજનેજ રેતીના શંકર માની, રેતીમાં ઢંકાયલા મહારાજની હરિતાલિકાને દહાડે બધી સ્ત્રીઓએ પૂજા કરી; પછી બાપુસાહેબે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે બપોરની આરતિ કરી, આરતિ થઈ ત્યાં સુધી લગભગ બે કલાક મહારાજ તે રેતીમાં પૂરાઈ રહ્યા હતા. આખરે આખરે તે બીની રેતીના દબાણથી શરીરનું રક્તાભિસરણ બંધ પડી થોડા ત્રાસ થયો હતો. બધાંને આશ્ચર્ય થયું કે એટલો વખત મહારાજ બીની રેતીમાં કેવી રીતે પૂરાઈ રહ્યા હશે !

ઇશ્વરી સંબંધને લઇને જગતના કલ્યાણ માટે જ્યાં જ્યાં સત્પુરૂષ અથવા અવતારી પુરૂષો પ્રકટ થાય છે ત્યાં ત્યાં સદ્લક્ષિતથી સેવાધર્મ કરનારા હજારો લોકોનો સમુદાય લેગો થાયજ છે, તેવીજ રીતે એથી ઉલટી રીતે બહુજ થોડા પ્રમાણમાં સેવા કરનારાજ પરંતુ તે વિરોધી લક્ષિતથી સેવા કરી તે રસ્તે પણ પોતાનું કલ્યાણ કરી લેનારા પણ કેટલાંક લોકો નિમાણ થાય છે એવું ઇશ્વરી સંકેતથી પહેલેથી પુરાતન કાળથી બનતુંજ આવ્યું છે. વિરોધી લક્ષિત કરનારાની ઉત્પત્તિ થયાં શિવાય સદ્લક્ષ્મીના બધા દોષોનો પરિહાર થઈ તેમની ઉદ્ધાર ગતીની બાબત પૂર્ણ થતી નથી અને સત્પુરૂષ અથવા અવતારી પુરૂષોની વિરોધી લક્ષિતથી સેવા કરનારા જે ઉત્પન્ન થયા ન હોય તો સત્પુરૂષપણની અથવા અવતારોની અપૂર્ણતાજ હોય છે; તેથી ગમે ત્યારે પણ પહેલાંના ઉદાહરણો લક્ષમાં લાવીએ તો કોઈપણ પૂર્ણતાએ પહોંચેલા સત્પુરૂષો અથવા અવતારોના સંબંધમાં વિરોધી લક્ષિત ઉત્પન્ન થાય છેજ અને તે થવાજ જોઈએ, તે શિવાય પૂર્ણતા નથી સત્પુરૂષ અથવા અવતારીઓના તથા તેમના સદ્લક્ષ્મીના તથા તેમની મારફતે થતાં ઐહિક પારલૌકિક જગતના કલ્યાણના કાર્યની પૂર્ણતા માટે વિરોધી લક્ષિત એ મુખ્ય સાધન છે. જે સત્પુરૂષ અથવા અવતારી હોય છે તેજ પોતાની પૂર્ણતા માટે પોતાના અંશના વિરોધી લક્ષ્મીના રૂપમાં પ્રકટ થઈ તેમની મારફતે પોતાની પૂર્ણતા કરી લે છે. તેવીજ રીતે સદ્લક્ષ્મીના રૂપમાં પણ તેજ હોઈ તેમની મારફતે પણ પોતાની પૂર્ણતા કરી લે છે. એવી જેઠ ઉલટીસુલટી બાબતને રૂપે પોતેજ હોઈ તે જેઠ ઉલટીસુલટી બાબતને લીધે પોતાની પૂર્ણતા કરી લઈ તે જેઠ બાબતની પેલીપાર નીકળી જાય છે અને તે માટેજ ઉલટ સુલટ જેઠ બાબતની સત્પુરૂષની અવતારી અવસ્થામાં જરૂરજ છે અને તે પોતાની મેળે પ્રકટ થાયજ છે. જેમ આપણેજ આપણી મેળે સ્ત્રીપુત્રાદિક નિર્માણ કરી તેમાંથી થતાં ઉલટાં સુલટાં સારાં માઠાં પરિણામ પોતાની ઉપર કરી લઈએ નહીં ત્યાં સુધી પોતાના સંસારની પૂર્ણતા થતી નથી અથવા મૂળ અવસ્થામાંનો નિર્વિકાર પૂર્ણપરબ્રહ્મ જે પરમેશ્વર

તેની મારફતે આપણા અંશને લીધે, સારાં માઠાં, કોઈપણ પ્રકારે, દ્વૈતથી ભરેલાં ઉત્પન્ન થયેલાં જગતનો પૂર્ણ અનુભવ આવ્યા શિવાય તે પરમેશ્વરનું પૂર્ણપણું જેમ થતું નથી, તેમજ હરેક પ્રકારે સારાં ખરાબ તથા પોતાનામાંથી નિર્માણ થયેલાં દ્વૈતનો પૂર્ણ અનુભવ થયા શિવાય સત્પુરૂષ અથવા અવતારીકની પણ પૂર્ણતા થતી નથી, તેથીજ રામાવતારમાં રામજ રાવણાદિક રૂપે, કૃષ્ણાવતારમાં કંસચાણુરાદિક રૂપે, પાંડવોના વખતમાં કૌરવાદિ રૂપે, નૃસિંહ અવતારમાં હિરણ્યકશ્યપુને રૂપે, તુકારામની વખતે મંબાજી રૂપે, નાથની વખતે એક યવનરૂપે, ઉપરાંત રામની વખતે તેનાજ પુત્રો લવતથાકુશને રૂપે વગેરે વગેરે એવાં વિરૂદ્ધ ઉત્પત્તિનાં સંકટો પુરાણ પ્રસિદ્ધ ઉદાહરણો છે, તેઓ ભક્તોની તથા અવતારાદિની પૂર્ણતા થવા માટેજ હોય છે, અને તેમની પૂર્ણતા થાય એટલે તે વિરોધી ભક્તો સદ્રૂપ અવસ્થામાં જાય છે એ નિયમજ છે. એવાં પહેલાંના ઉદાહરણોને અનુસરી પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ શ્રી ઉપાસની મહારાજ, જેમણે જગતના કલ્યાણ માટે પોતાના જીવને અને શરીરને ઘસી નાંખ્યાં અને જેમની સંકટો પ્રકારની લીલા જગતમાં પ્રકટ થઈ છે એવા શ્રીઉપાસની મહારાજ પણ ઉપરના અવતારો પ્રમાણે વિરોધી ભક્ત શિવાય કેમ રહી શકે ! અને કેટલાક વિરોધી ભક્તો શિવાય મહારાજની અને તેમના ભક્તોની પૂર્ણતા કેમ અનુભવમાં આવે ! તેથીજ શ્રીમહારાજના આજ્ઞેના (ગોપાળ શાસ્ત્રી) વખતે નારાયણ શાસ્ત્રી ચંદ્રાત્રે વિરોધી અવસ્થામાં હતા. પછી તે મહારાજના આજ્ઞેના એજ શ્રીસાઈબાબા, ચંદ્રવંતરાવ મહારાજ, અક્કલકોટના સ્વામી, ગજનન મહારાજ, સમર્થ રામદાસ વગેરે વગેરે પ્રાચીન તથા આધુનિક મહાસત્પુરૂષો ઐક્યત્વ પામી, શ્રીઉપાસની મહારાજના રૂપમાં સત્પુરૂષ તથા અવતારિક અવસ્થામાં પ્રકટ થયા છે. આ અવસ્થામાં પણ કાંઈક ન્હાના ન્હાના દોષોનો પરિહાર થઈ તેમના તથા તેમના ભક્તની પૂર્ણતા માટેજ કોઈ વિરોધી ભક્તોની જરૂર છે, તેથીજ તેજ નારાયણશાસ્ત્રી ચંદ્રાત્રે મહારાજની વિરૂદ્ધ ભક્તિની કામગિરી માટે સાઈબાબાના ભક્ત કહેવરાવી લેનારા બે ત્રણ રૂપે પ્રકટથઈ મહારાજની અને તેમના

લક્તોની પૂર્ણતા થવા માટેજ વિરોધી લક્તિનાં કામ કરીને અનેક પ્રકારે વચ્ચે વચ્ચેથી હરહંમેશ જોરથી પ્રયત્ન કર્યાજ કરે છે.

* * * *

જે કોઈ એવી રીતે વિરૂદ્ધ હશે તેમને એમ લાગતું હશે કે, તેઓ પોતે સ્વતંત્રપણે મત્સર તથા કામક્રોધાદિકની વસુલાત કરી લઈ તે રસ્તે વિરૂદ્ધરીતે પેટભરી નિંદા વગેરે દુર્જનપણાંની કામગિરી કરે છે અને તેઓ પોતે એ કામમાં સ્વતંત્ર છે. પરંતુ એમ ન હોઈ, મહારાજનાજ તે અંશભૂત હોઈ, તેમનીજ પ્રેરણાથી મહારાજ પોતાની તથા પોતાના લક્તોની કસોટી તેમની મારફતે કરી રહ્યા છે એમ અમારા ધ્યાનમાં બરોબર આવી ચૂક્યું છે.

એવા વિરોધી લક્તોની મારફતે અનેક પ્રકારે મહારાજ તથા તેમના લક્તોનો છળ થતો જોઈ સત્તર અઢાર વર્ષમાં જે આજ સુધી હજારો લક્તોને સહવાસ થયો છે તે ઉપરથી તે હજારો લક્તોના લક્ષમાં પૂર્ણપણે આવી ગયું છે કે શ્રીઉપાસની મહારાજ એ સાધારણ વ્યક્તિ ન હોઈ શુદ્ધ સમુદ્ર જેવા છે. સમુદ્રમાં હરેક પ્રકારે સારાં ખરાબનો સમાવેશ થતો હોઈ પ્રસંગે તે સારાં માઠાંનો અનુભવ આપે છે અને પોતે સંત પેઠે (શાંત રીતે) સમસમાન હોય છે તેમ મહારાજ સમુદ્રજ તે ! કોઈના તરફથી પણ કેટલાએ સારા માઠા આઘાતો થવા લાગે તોપણ તેમને મુદ્દામ (પ્રયત્ન કરીને) સહન કરવાનું કામ કરવું પડતું ન હોઈ સ્વાભાવિક રીતેજ તે બધું એમના પેટમાં સમાઈ જાય છે.

માનાપમાનયોસ્તુલ્યં મિત્રારિપક્ષયોઃ ।

સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ ।

તુલ્ય નિંદાસ્તુતિર્મૌની સંતુષ્ટો યેનકેનચિત્ ।

વગેરે મહા વાક્યો પેઠે જેમની વૃત્તિ પૂર્ણ બની ગઈ છે તે શું નિંદા કરનાર કે સ્તુતિ કરનારનો પ્રતીકાર કરે ? શિર્ડીમાં હતા ત્યારે સાઈબાબાએ પોતાની છાતી ઉપર હાથ મૂકી પૂર્ણ વચન આપ્યું હતું, ” ક્યાંઈ ન થોભનારી ગાડીની મહારે હાથે હું ટીકીટ કહડાવી, તને ગાડીમાં બેસાડી, ક્યાંઈ અડચણ ન

થવા દેતાં, ઠેઠ લઈ જઈ પહોંચાડી દઈશ.” પૂર્ણ અવસિયાના મહોનું એ’વું જે આશ્વાસન મહારાજને મળ્યું તે શું ખોટું થાય ? તેમનીજ કૃપાથી મહારાજ દ્વૈતા દ્વૈત અવસ્થાની પણ પર અવસ્થાનો અનુભવ લે છે. દ્વૈતથી ભરેલાં જગતનો કેટલોએ સારો માઠો કથરો શરીરપર આવે તોપણ તે જેમ સમુદ્રમાં લીન થઈ જાય અથવા અગ્નિમાં બળી જાય તે પ્રમાણે સૂક્ષ્મ રીતે જોનારને મહારાજની સ્થિતિ સમજાય છે. મહારાજની ઉપર ઉપરની લીલાથી સૈંકડો અજ્ઞાની લોકોને મહારાજનો ખરો વર્મ ન સમજાયાથી ફસાઈ જઈ તેમની અક્કલની મજલ ઠેઠ સુધી પહોંચતી નથી તેથી તેમની અદ્ય બુદ્ધિ પ્રમાણે ગમે તેવા તર્ક કુતર્ક કરતા બેસે છે. આજે હજારો લોકો, ફક્ત તેમનાં દર્શન કરી, સૈંકડો જન્મોના પાતકનું ક્ષાલન કરી, પોતાના કુળને અને પોતાને પાવન કરી લઈ, આ લોકોના તથા પર લોકના અખંડ સુખના અનુભવ માટે એમને સદ્ગુરુ કરી, સેવા ધર્મથી સત્કર્મ કરતા કરતા તથા પુણ્ય સંચય કરતા કરતા, પોતાનો ઈષ્ટ હેતુ સાધ્ય કરી લે છે.

પ્રકરણ સત્તાવીસમું.

માંદગી અને તેમાંથી સાજા થવું.

નવાર્ણવાઘૈકમિતે શકે ફાલ્ગુન કૃષ્ણમે ॥

एकादशी पुण्यदिने खौ मध्यान्हगे रवौ ॥१॥

નાશીકપંચવટ્યાખ્યપુણ્યક્ષેત્રે સુપાવને ॥

गंगागोदा महातीर्थे त्र्यंबकेशनगोगमे ॥२॥

जगदुद्धारणार्थाय त्र्यंबकेशमनीषया ॥

प्रवाहिण्यपि या गंगागोदा सर्वांगसुंदरी ॥३॥

साक्षाच्चिन्मयरूपेण प्रादुरासीन्महासती ॥

नाम्ना गोदावरी कन्या कुमारी सती योगिनी ॥४॥

श्री सती गोदावरीआर्च.

સવડવાળા જોઈ મૂકેલા, તથા તાબામાં પણ લઈ રાખેલા એક ગંગલામાં મહારાજને યોગ્ય જગ્યાએ બિછાનું વગેરે પાથરી સુવાર્યા. થોડો વખત વિશ્રાંતિ લીધાં પછી સાથે આવેલા ડોક્ટરના સ્નેહી-ડોક્ટર દામલેને બોલાવ્યા. તેમણે મહારાજની પ્રકૃતિની બધી હકીકત જાણી લઈ, મહારાજની પ્રકૃતિનું બધું ધોરણ લક્ષમાં લઈ, અતિશય કાળજીપૂર્વક, ઇલાજ કરવો શરૂ કર્યો. એક બે દિવસ-માં હરેક પ્રકારે મહારાજની પ્રકૃતિ ડોક્ટર દામલેના હાથમાં આવ્યા જેવું થઈ, ઈજ્જત તથા પેટમાં લેવાનાં ઔષધો વગેરે ઇલાજ કર્યાથી મહારાજની તબીબત ધીમે ધીમે ઠેકાણા પર આવી. મહારાજ સાકોરીથી ગયાં પછી મહારાજ માટે લાગણી ધરાવતા નિઃસ્સીમ લકતો, સાકોરીના તથા બીજાં ઠેકઠેકાણાના, મહારાજને જલદી આરામ થાય એ હેતુથી પોતપોતાની મેળે કાંઈક નિયમો વૃત્તો અપવાસ કરી અધિક પુણ્ય કરવા લાગ્યા. પોતાની સમજ પ્રમાણે કેટલીક સ્ત્રીઓએ બાધા પણ લીધી. તે તે બધાંના પુણ્યથી મહારાજને ધીમે ધીમે આરામ થવા લાગ્યો અને થોડો થોડો રોગ કમી થતો ગાળ્યો. પરંતુ અશક્તિ બહુજ વધી જવાથી શરીરમાંનું બધું લોહી જતું રહી શરીર ધોળું ફટાક થઈ ગયું હતું. ઉઠવા બેસવાનું બીલકુલ થતું ન હોઈ બોલવાનું બહુ થોડું અને ખૂબ ઉંડા અવાજમાં થતું.

શ્રી ઉપાસની મહારાજ પંચવટીમાં આવ્યાની વાત આખા શહેરમાં પ્રસાર્યાથી સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષો ગંગલા બહાર દર્શન માટે ભેગાં થતાં હતાં. પરંતુ મહારાજને તેવી સ્થિતિમાં કોઈના તરફથી ત્રાસ ધાય નહીં અને કામનાં માણસ શિવાય બીજા કોઈએ પાસે બેસવું નહીં એવી ડોક્ટરની સખત તાકીદ હતી તેથી દર્શન માટે આવવાને દરેકને મનાઈ હતી. કામ માટે જરૂર જેટલાંજ માણસો એમના ગંગલામાં એમની વ્યવસ્થા માટે રહેતાં.

એવી સ્થિતિમાં એક દિવસે મહારાજના પરિચયના એક સદ્ગૃહસ્થ મહારાજની બખર તથા એમના દર્શન માટે આવ્યા. મહારાજને તે બખર પડ્યાથી મહારાજના હુકમથી તે અંદર આવી

મહારાજ પાસે બેઠા. મહારાજને અત્યંત કૃશ થયેલા (પાતળા પડી ગયેલા) જોઈ તેમને ખૂબ દીલગીરી થઈ. મહારાજે પણ ખૂબ પ્રેમથી તેના ઘરના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પરંતુ તેમણે કુશળ સમાચાર કહેવાને બદલે પોતાના પાસેના સગાંની સ્ત્રી ગુજરી ગયાની વાત કહી, ઘરના સાધારણ દુઃખનો રડા કુટો તે કહેતા બેઠા અને પોતે અત્યંત વૈરાગ્ય ધારણ કરી બધી વૈરાગ્યની વાત મહારાજ આગળ કહેવા લાગ્યા. તેમનું વય-૨૫-૨૬ વર્ષનું હોઈ તેમનું લગ્ન પણ થયું હતું. પરંતુ લગ્ન થયાં પછી એકેકની કોઈ પણ પ્રકારે કદી પણ ભેટ મુલાકાત ન હોઈ તેમની માને ત્યાં કે તેમના કોઈ કુટુંબના કે બીજાં સગાંને ત્યાં તે રહેતી હતી. તેને બીલકુલ તેડી નોતરી નહોતી. એવી સ્થિતિમાં તે ગૃહસ્થ મહારાજને વૈરાગ્યની વાત કહેતા કહેતા. પોતે એ સંસારમાં ન પડે અને એવા દુઃખ-કારક સંસારમાંથી છુટે એવી ઈચ્છા મહારાજને દેખાડી મહારાજનાજ એટલે સદ્ગુરુનાજ ચરણોનો પોતાની સ્ત્રીને કાયમનો સહવાસ થાય અને તેનો વખત નિરંતર સેવામાં જાય એમ દર્શાવ્યું. એ વખતે તેમની પત્ની આશરે પંદર સોળ વર્ષની ઉમ્મરની હોઈ મહારાજ સાથેજ પંચવટીમાં હોઈ, તેનો પણ પોતાના પાતળા મત પ્રમાણેજ મત થયો હોઈ તેનો પણ એજ નિશ્ચય દઢ થયો. આવી વખતે મહારાજ અને બીજાઓ પણ એ બેને એમ કરવા ના કહેતાં હતાં છતાં થોડા વખતમાં પોતાની સ્ત્રીને પરમેશ્વરને અર્પણ કરી દેવાનો દઢ નિશ્ચય એમણે કાયમ કર્યો. તાણીનો પણ પોતાના પતિ પ્રમાણે દઢ નિશ્ચય થયો. પછી તે કાલને અનુસરી યથા વિધિ બધાના દેખતાં પોતાની સ્ત્રીને ઉપાસની મહારાજના ચરણમાં હાથમાં તુળશીવાળું પાણી લઈ અર્પણ કરી, તથા તેનું પોતાને હાથે ઘાલેલું મંગળસૂત્ર વગેરે સૌભાગ્ય, પોતાના હાથમાં લઈ તે સાથે પોતાની સ્ત્રીનું મહારાજના પગ પર પાણી મૂક્યું અને પછી પોતાની સ્ત્રીને માતૃશ્રી સમજી તેને (સ્ત્રીને) નિમિત્તે મહારાજ આગળ સાષ્ટાંગનમસ્કાર કર્યા. આ જોઈ મહારાજને તે પ્રસંગે જે લાગ્યું હોય તે ખરું. પરંતુ તે શુદ્ધ વૈરાગ્યથી ભરેલી શુદ્ધ મનની સ્થિતિ બીજાનાં તો લક્ષમાં આવી. તેથી બધા તેમનું અભિનંદન કરવા (સાબાશી

આપવા) લાગ્યાં તથા તેઓ બહુ લાગ્યશાળી છે અને તેમની ઉપર પરમેશ્વરની કૃપા થઈ એ સત્પુરુષ અવસ્થામાં જશે એમ એઓ કહેવા લાગ્યા. એ બધું થયું છતાં મહારાજે તે વાત પોતાના ઉપર ન લેતાં તે બોલ્યા, “તમારો બેઠોનો એટલો દૃઢ નિશ્ચય થઈ જો તમે પાણીજ છોડ્યું છે તો તેનું પુણ્યફળ આપવાનો મહારો અધિકાર નથી તેથી આની પૂર્ણતા કરવા માટે, મહારા કરતાં તો શું, પણ આખા ત્રિભુવનમાં શ્રેષ્ઠ, બાર જ્યોતિર્લિંગમાંનું જગૃત એવું ત્ર્યંબકેશ્વરનું સ્થાન પાસેજ છે ત્યાં જઈ, તે પિંડી ઉપરજ એને અર્પણ કરીદો અને તેનું સૌભાગ્ય હાથમાં પાણી લઈ તે પિંડી ઉપર મૂકી દો, એટલે આખા ત્રિભુવનનો જે સાક્ષાત્ પરમાત્મા હશે તેની તે થઈ જશે અને તેનાજ કામમાં અને જગતના કલ્યાણ માટે તેણીનો ઉપયોગ થશે. ભવિષ્યમાં હું આ માંદગીની મરણ પથારીમાંથી ઉઠ્યો તો મહારાથી બને તેટલી તેની યોગ્ય સંભાળ લઈ તેનો જેવો ભાવી યોગ હશે તે પ્રમાણે ઇશ્વરી માર્ગમાં તેને લગાડવાની તજવીજ કરીશ. મહારાજનું આ’વું બોલવું તેમને તથા બધાંને માન્ય થયું તેથી તરતજ દહાડે ત્રણ વાગ્યાને સુમારે તેની બધી મંગળસૂત્રાદિક સૌભાગ્ય ચીજો, તેના શરીરપરની ચાળી, બંગડી હળધ કંકુ, ચોળીનો ખંડ, નાળીયેર, જે મહારાજને ચડાવ્યું હતું તે બધું તેમણે લઈ લીધું અને સાથે કેટલાક લોકોને લઈ મોટરમાં ત્ર્યંબકેશ્વર જઈ, ત્યાં પણ કુંડમાં સ્નાન કરી યથાવિધિ ત્ર્યંબકેશ્વરના મંદિરમાં જઈ, તે ફાગણ સુદ એકાદશીને પવિત્ર દિવસે, સંધ્યાકાળને વખતે, તે જગૃત જ્યોતિર્લિંગની પિંડી ઉપર તે બધું ગોઠાવરી નામની પોતાની પત્ની સહિત અર્પણ કરી છુટા થયા. બીજે દિવસે મહારાજની રજા લઈ તે ગૃહસ્થ પાછા ગયા અને આજે પોતાને હાથે આ બહુજ મહત્વનું સત્કર્મ થયું અને પરમેશ્વરે તે કરાવી લીધું તે માટે તેમને બહુજ આનંદ થઈ એ મહત્વની વાત એમણે બહુ આનંદથી પોતાના ઇષ્ટમિત્રોને કહી. તે સાંભળી કેટલાક સમજી લોકોને બહુ આનંદ થયો અને કેટલાક સંસારી લોકો ખરાબ પણ કહેવા લાગ્યા.

પછી મહારાજની પ્રકૃતિ માટે ડૉ. દામલેના તરફથી ઉપાયો ચાલુજ હતા, છતાં વચ્ચે વચ્ચે પ્રકૃતિ એટલી ખગડી જતી કે કંઈ વખતે શું થશે તેની ચિન્તા રહેતી. એ'વી સ્થિતિમાં કાગણ મહિનો પસાર થઈ ગયાં પછી ચૈત્ર શરૂ થતાંજ શ્રી મહારાજ પર અત્યંત લાવ રાખનારા લકત શેઠ હોરમસજી અને શેઠ પિરોજશા સાહેબ ડુબાશને મહારાજની ખબર પડી કે તરતજ તેઓ મુંબઈથી નાશિક આવ્યા અને મહારાજની આજ્ઞા થવાથી મહારાજ પાસે મળવા ગયા. મહારાજની આ'વાં માંદગી જોઈ શેઠજીનું હૃદય ખૂબ ભરાઈ આવી રડવું આવ્યું અને તેમણે હાથ જોડી મહારાજને વિનંતી કરી કે, “ દેવલાલીમાં મહારો પોતાનો હવાવાળો ખુલ્લી જગ્યામાં ખંગલો છે. તે મહારો ન હોઈ આપનોજ છે છતાં આપ અહીંતહીં શા માટે રહોછો ? હું બહુ સંભાળથી આપને દેવલાલી લઈ જઈશ અને ત્યાં હરેક પ્રકારની આપની વ્યવસ્થા (તબવીજ) રાખીશ. માટે ગમે તેમ કરી આપ ત્યાં ચાલો એટલીજ આપની પાસે મહારી માંગણી છે.” મહારાજે બધી વાતનો વિચાર કરી ડૉક્ટર તથા બીજા લકત લોકોની સલાહથી દેવલાલી જવાનું ઠેરવી, “ બરોબર રામનવમીને દહાડે હું તમારા ખંગલામાં આવીશ, ” એમ નક્કી ડુબાશ શેઠને કહ્યું. આ શેઠ મુંબઈના રહીશ હોવાથી મહારાજની રજા લઈ, “ રામનવમીને આગળને દિવસે હું વખત-સર હાજર થઈશ, ” એમ કહી મુંબઈ ચાલ્યા ગયા.

પછી નવરાત્રમાં રામનવમીના બે દિવસ અગાઉ સંધ્યાકાળથી મહારાજની તબીયત એટલી તો લચંકર રીતે ખગડતી ચાલી કે રાતે એક બે વાગ્યાને સુમારે ડૉક્ટર દામલે પણ બહુ ચિન્તામાં પડ્યા અને કોઈપણ પ્રકારે ભરોસો પડે એ'વી સ્થિતિ નહોતી. એવે પ્રસંગે બધાં સ્ત્રી તથા પુરૂષોને રડી શોક કર્યા શિવાય બીજું કંઈ સૂઝે નહીં, એમ બનવા લાગ્યું, મહારાજે ડૉક્ટર સાહેબ ચન્દ્રવંતરાવ, રાજા-નરસિંગરાજ મહારાજ હૈદરાબાદકર વગેરે લોકોને પાસે બોલાવી લવિષ્યની વાતનો વિચાર મનમાં લાવી ડૉક્ટર પાસે વીલ લખાવવા કહ્યું. મહારાજની બોલવાની શક્તિ તદ્દન નાશ પામતી જતી હતી. એ'વી સ્થિતિમાં થોડાં શબ્દમાંજ મહારાજે જે

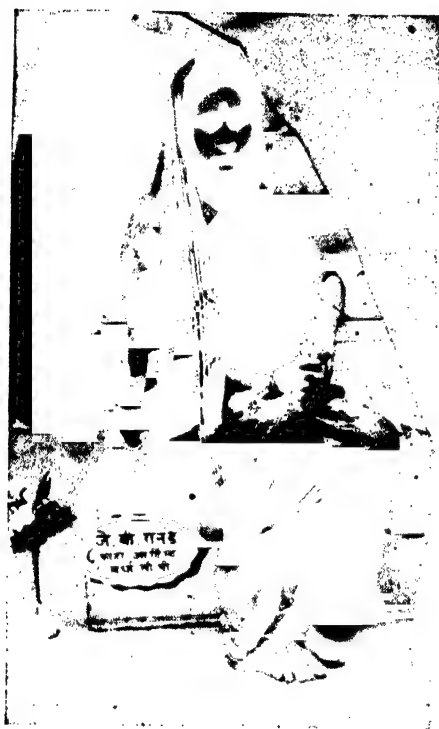
લખવાનું હતું તે કહ્યું, ડૉક્ટરે તે લખ્યું અને હાથ મુજતો હતો છતાંએ મહારાજે ગમે તેમ કરી સહી કરી, અને છેવટે ડૉક્ટર સાહેબને કહ્યું, “ ડૉક્ટર સાહેબ ગલરાવ નહીં, ઇશ્વર છે. ” એ વખતે મહારાજની જીભ તદ્દન કોલસા જેવી કાળી ઠીકરાં જેવી થઈ ગઈ હતી, બોલવા માટે જીભનું ચલનવલન કમી થઈ ગયું હતું અને અંદરથી બધું સુકાઈ કોરું પડી ગયું હતું. આ’વે વખતે મહારાજે બધાંને બહાર બેસવા કહ્યું અને અને ડૉક્ટરે મહારાજને કાંઈપણ ખાવાપીવાની મના કરી હતી છતાંએ મહારાજે તેમનું ન સાંભળતાં લક્ષ્મીબાઈ, સરસ્વતી બાઈને કહ્યું કે, “ મહને કણ્ઢેરી (ચોખાની પાણીમાં બનાવેલી કાંજ) તૈયાર કરી આપો તથા ખૂબ આદુ મીઠાંની ચટણી વાટી આપો. ” મહારાજની આ’વી આજ્ઞા થતાંજ કણ્ઢેરી અને આદુની ચટણી તરતજ તૈયાર કરી આપ્યાં. મહારાજે આદુની ચટણી તથા કણ્ઢેરી જેટલી લેવી યોગ્ય હતી તેટલી લીધી અને આદુની ચટણી હંમેશ મહોંમાં રાખી મૂકવા લાગ્યા, તથા પંદર પંદર વીસ વીસ મિનીટે થોડી થોડી કણ્ઢેરી લયાં કરી. આ વખતે સુંદરરાવ કાશીનાથ વરદેની અગીઆર બાર વર્ષની છોકરી-પ્રેમાબાઈ જેનું ત્રણ વર્ષથી એના માળાપે મહારાજના ચરણમાં વાગ્દાન કરી મૂક્યું હતું તે મહારાજની સાથેજ આવી હતી. એ બહુ ચતુર, હોંશીઆર અને રીતસર ચાલવાવાળી હોવાથી એ તથા ગોદાવરી બેઉ જણાં એવે વખતે ખૂબ હિંમતથી મહારાજને ધીરજ આપી બોલ્યાં, “ બાબા, તમો ગલરાતા નહીં, તમો જલદી સારા થશો એમ અમને લાગે છે. કારણ મહારા માળાપે પુષ્કળ દિવસોથી જો મહને તમને આપી દીધી છે અને હું જો હવે તમારીજ થઈ છું, તેમજ ગોદાવરી પણ તમારીજ થઈ છે અને એની ઇશ્વરને ખબર થઈજ છે તો તે ઇશ્વરને શું અમારી કાંઈ દયા નહીં આવે ? હવે તમારા શિવાય અમારે બીજા કો’નો આધાર હોય ? તેથી અમારે બેઉ માટે તે પરમેશ્વરને તમોને સાબ કરવાની જરૂરજ છે. માટે તમો કાંઈ ચિન્તા કરશો નહીં, તમને આવતી કાલે જલદી સાફ લાગશે. ” તે બેઉનું આ’વું અતિશય બહાલ તથા લાગણી ભર્યું બોલવું સાંભળી, તે બેઉના તરફ જોઈ મહારાજની

આંખો એક પ્રકારના પ્રેમાશ્રુથી ભરાઈ આવી. તે બેઠેના શરીરપર હાથ ફેરવી મહારાજ બોલ્યા, “પરમેશ્વરને તમારી દયા આવી તમારા શબ્દો ખરા પડશે એમ મહને પણ લાગે છે.” આ પ્રમાણે બોલ્યાં પછી વખતો વખત મહારાજે કણ્ઠેરી લેવાનું તથા આદુની ચટણી મ્હોંમાં રાખી મૂકવાનું કામ ચાલુજ રાખ્યું હતું. તે રાત્રે કોઈને ઉંઘ ન આવતાં બધાં બગતાંજ રહ્યાં. એમ થતાં થતાં ઇશ્વરની કૃપાથી તે છોકરીની દયા આવવાથીજ કે શું તે પરમેશ્વરે પરા-દીએ સહવારને વખતે મહારાજને આરામ થયેલો દેખાડ્યો. પછી આઠ નવ વાગ્યા સુધીમાં ખૂબજ સાંઝે લાગ્યું અને ડોક્ટર વગેરે બધા લોકોના જીવમાં જીવ આવી બધાંને મહારાજ માટે આશા પડવા લાગી, પછી સંધ્યાકાળ સુધીમાં તેથી પણ ખૂબજ સાંઝે લાગ્યું અને તે રાત્રે થોડી ઉંઘ પણ આવી.

બીજે દિવસે રામનવમી હોવાથી સરસ્વતીબાઈ, લક્ષ્મીબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓએ એક ન્હાનું શું સુશોભિત પારણું તૈયાર કરી તેમાં મહારાજનો ફોટો મૂકી રામ જન્મ વખતે દહાડે ખાર વાગે મહારાજનો આ માંદગીમાંથી ફરી જન્મ થયો અને તે જન્મ રામનોજ છે એમ સમજી, ભજન પૂજનનો સમારંભ કરી બધા સ્ત્રી પુરૂષોએ ત્યાંજ (નાશિકના બંગલામાં) રામ જન્મનો ઉત્સવ કર્યો. તે વખતે નાશિક શહેરમાંના ખૂબ સ્ત્રી પુરૂષો મહારાજના દર્શન માટે લેગાં થયાં હતાં. દર્શન માટે કોઈ પણ લોકોએ આવવું નહીં એવી ડોક્ટરે મનાઈ કરી હતી છતાં સેંકડો લોકો રોજ મહારાજના બંગલાના દરવાજા બહાર દર્શન થાય કે ન થાય પણ લેગા થતાજ હતા, તેથી આ રામનવમીને દિવસે તે લોકોનો સમુદાય લેગો થયો હતોજ.

પછી રામનવમીને દિવસે દેવલાલી રહેવા જવાનો ઠરાવ કર્યો હતો તેથી મહારાજની આજ્ઞાથી શહેરમાંથી એક મ્હોટી લોરી આણી સામાન વગેરે ભરી બધાંની નીકળવાની તૈયારી થઈ. મહારાજ સાકોરીથી પંચવટી આવવા માટે નીકળ્યા ત્યારથી શેઠ ગોવિંદદાસે તેમની પોતાની બધી સવડવાળી ભારે કીંમતની ઉત્તમ મોટર જે આપી હતી, તે તેમણે મહારાજ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં જવા માટે

કામમનીજ દ્વારે સાથે મહારાજ પાસે ચાખી છે. તે ચોટરમાં બેસી મહારાજ તથા બીજી ચોટરમાં બેસી બાકીના બધાં બે ત્રણ વાગ્યાને સુમારે નીકળી ડુબાશ શેઠના ઝંઝલામાં સુમારે માંચ વાગ્યાને સુમારે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં પણ નાશિકથી ડોક્ટર દામલે રોજ આવતાજ હતા. ત્યાં આવ્યાં પછી ડૉ. દામલે અને દેવલાલીના એક પારસી ડોક્ટર છે, એ બેઉએ મહારાજને ખૂબ કાળજીથી ઔષધ ઉપચાર કર્યા કર્યા. ત્યાં ગયા પછી બે ત્રણ દિવસમાંજ ફરી મહારાજની તબીબત ચિંતા ઉત્પન્ન થાય એવી બગડી હતી. તે વખતે પણ પરમેશ્વરની કૃપાથી પ્રકૃતિ ઠેકાણે આવી. એ વખતે ન્હાની છોકરી પ્રેમાબાઈ જેને કદી સ્વપ્ન આવતું નથી તેને એક સ્વપ્ન થયું. તે સ્વપ્નનો સાર એ હતો કે, ‘પોતાને પોતાના માબાપે મહારાજને આપી દીધી, પરંતુ જેમ ગોદાવરીનો વિધી થયો તે પ્રમાણે પોતાનો કાંઈજ વિધી થયો નથી, માટે એનાં માબાપ જે ચોગ્ય વિધિ કરો એનું પણ પૂર્ણપણે દાન કરી દે તો મહારાજની તબીબત જલ્દી સારી થશે, અને તે પ્રમાણે ખૂબ ઠાઠમાઠથી વિધી થઈ પોતે અર્પણ થયાંનો દેખાવ જોયો, એ સ્વપ્ન ઉપરથી તેણીએ પોતાના બાપને “વિધી યુક્ત અર્પણ” કરવા માટે, પોતાને હાથે પત્ર લખી, જણાવ્યું. તેનો પત્ર જોઈ તેના બાપ ચાર દિવસની રજા લઈ દેવલાલી પ્રેમાબાઈની મા સાથે આવ્યા અને તેમણે એટલે સુંદરરાવ વરદે સાહેબે નાશિકના વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને બોલાવી યથાશાસ્ત્ર વિધી પ્રમાણે ચૈત્ર વદ ચોથ શકે ૧૮૫૦ ને દિવસે ગોદાવરી સહિત ખૂબ ધામધૂમથી પોતાની કન્યા પ્રેમાબાઈનું શ્રી ઉપાસની મહારાજને કન્યાદાન કર્યું. તે વખતે સેંકડો લોકો હાજર હતા. સાંકારીથી ભાઉ સાહેબ શિંગવેકર, તાત્યામૂળે વગેરે આવ્યા હતા. અંગલાના માલીક ડુબાશ શેઠ વગેરે પારસી લોકો પણ આવ્યા હતા. તે વખતે સુંદરરાવ વરદે તથા બીજા લોકોએ ગોદાવરી તથા પ્રેમાબાઈ બેઉને બહુ ભારે કીમતના વસ્ત્રાલંકારોથી શણગારી બેઉને કપાળે ચાંદલો કરી મહારાજને એક ગાદી ઉપર તકીઆને અડેલી બેસાડ્યા અને પછી બેઉને મહારાજ બેઉ બાજુએ બેસાડ્યાં. આ મહોટા

શ્રી સતી પ્રેમાચાર્ય.

સમારંભમાં પ્રાશ્નણના મંત્રધોષ સહિત એ ત્રણેની યથાવિધી પૂજા કરી સાકોરીમાં જેમ પાંજરાં આગળ આરતિ વગેરે થાય છે તે પ્રમાણે આરતિ વગેરે થઈ બધા લેગા થયેલા લોકોએ તે જેઉ જણીઓનાં તથા મહારાજના પગ પર માથું મૂકી દર્શન લઈ તે ઉત્સવ સમારંભ ઉત્તમ રીતે પાર પાડ્યો. તે વખતે ગોદાવરી બાઈ, પ્રેમાબાઈ તથા મહારાજ એ ત્રણે જણાનો અપૂર્વ દેખાવ જોઈ લેગા થયેલા બધા લક્ષ્મીને તે જેઉને માટે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થઈ લાગવા માંડયું કે એ જેઉ પૂર્વ જન્મના મહારાજનાં કોઈ હોઈ પરમેશ્વરનાંજ ઋણાનુબંધવાળાં હોવાં જોઈએ. મહારાજની આ'વી અત્યંત આજ્ઞારી અવસ્થામાં આ વાત બની આવી તેથી મહારાજની આ અઘટિત લીલા માટે સેંકડો જણા સાનંદ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ નિમિત્તે ત્યાં પ્રાશ્નણ લોજન અન્ન સંતર્પણ થઈ પ્રાશ્નણને અન્નદાન વસ્ત્રદાન તથા દક્ષિણા વગેરે આપવામાં આવ્યાં. પ્રાશ્નણની તથા બીજી જાતની સ્ત્રીઓને પણ લૂગડાં ચોળી આપવામાં આવ્યાં.

આશ્ચર્યની વાત એકે તે પછી મહારાજના શરીરમાં ધીમે ધીમે ઠીક સુધારો થવા માંડ્યો, થોડી થોડી ભૂખ લાગી ખાવાપીવાનું પણ શરૂ થયું. છતાં કોઈ કોઈ વખત વચ્ચે વચ્ચે તબીબત વધારે ઓછી બગડતીજ હતી. તેમાં ગોદાવરીને ઇન્દ્રિય-અન્નજાનો તાવ આવી તે ભયંકર માંદી પડી. તે માંદગીમાં તેનો ભરોસો નહોતો એવી તેની સ્થિતિ થઈ હતી. પરંતુ ઇશ્વરની કૃપાથી ત્યાંના ડૉક્ટરના હાથને યશ આવ્યો અને સાત આઠ દિવસમાં તાવ ઉતરી, તબીબત સાધારણ ઠીક થવા લાગી. એ'વા આ મહારાજની ભયંકર માંદગીના દિવસોમાં, રાજ નરસિંગ મહારાજ હૈદરાબાદકર, શેઠ ગોવિંદદાસ, ડૉક્ટર ચુનીલાલ સુરતના, પ્રદ્ધાદશેઠ નાંદગાંવના, જહાંગીર મૂસ મુંબાઈના, શેઠ દુબાશ, યશ્વન્તરાવ બોરાવડે વગેરે લોકોએ બહુ કાળજી પૂર્વક મહેનત કરી, એવી વખતે મહારાજના ખરા સેવા ધર્મનું પુણ્ય તે લોકોએ સંપાદન કર્યું. દેવલાલીમાં મહારાજ હતા તે વખતે ઠેકઠેકાણેના સેંકડો લોકો દર્શન માટે બંગલાના દરવાજા બહાર, મ્હોટા મ્હોટા અધિકારી શ્રીમંતો પણ લેગા થઈ એક સરખા ઉભા રહેતા. પારસી ગુજરાતી લોકોપણ

ખૂબ આવતા. પરંતુ અંદર જઈ દર્શન લેવાની ડોક્ટરની મના હતી. સહુવારે સાત આઠ વાગે અને સંધ્યાકાળે પાંચ છ વાગે મહારાજ રોજ મોટરમાં બેસી બેઠ વખત, સહન થાય (સદે) તે પ્રમાણે ખુદ્દી હવામાં બહાર ફરવા જતા. તેમની તંદુરસ્તી માટે મહારાજ ખાસ બે વખત બહાર નીકળતા. તેજ વખતે દરવાજા બહાર, દર્શન માટે ભેગા થયેલા લોકો મોટરમાંજ મહારાજનાં દર્શન લઈ હાર, કુલો, ફળો વગેરે મોટરમાંજ આપતા અને પછી મહારાજ ફરવા જતા. એવી રીતે રોજ બેઠ વખત દર્શન માટે ગઈ થતી.

આ પછી ચૈત્ર મહિનો પૂરો થવા આવ્યો હશે એ અરસામાં ઉરણુના સન્નિધાનંદ અવસ્થામાં રહેતા સ્વામી જીવન્મુક્ત મહારાજ, ઉપાસની મહારાજની તબીબત બગડી છે એ જાણી તેમને મળવા શેઠ ગોવિંદદાસ નારાયણદાસની સાથે દેવલાલી આવ્યા. ઉપાસની મહારાજને અને જીવન્મુક્ત મહારાજને પરસ્પર દર્શન સ્પર્શનનો લાલ થઈ પરસ્પરની તે મુલાકાતથી જે કાંઈ અંતરનો અત્યાનંદ થયો હશે તેની તેમનેજ ખબર. ઉપાસની મહારાજને અંદરથી જે આનંદનો ઉમળકો આવ્યો તેથી પ્રેમાશ્રુ આવ્યાં અને જીવન્મુક્ત મહારાજના ચરણનો સ્પર્શ કરી બોલ્યા, ‘આપના દર્શનથી હું કૃતાર્થ થઈ આ માંદગીમાંથી હવે જલદી સારો થઈશ એમ આપના દર્શનના યોગવડે મ્હને ખરોખર દેખાઈ આવ્યું છે.’ આ ઉપરથી જીવન્મુક્ત મહારાજે પણ ઉપાસની મહારાજની બધી સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ, ઉપાસની મહારાજના દર્શનનો લાલ પોતાને થયો તેથી પોતાની જાતને ભાગ્યશાળી ગણવા લાગ્યા અને બેઠબે ફરી મળવાનો પ્રસંગ જલદી આવે એવી પરસ્પર પોતાની મુશ્કાલ દર્શાવી.

તે વખતે ઉપાસની મહારાજથી ઉઠી બેસાતું નેહાતું તેથી પડી રહીનેજ સ્વામી મહારાજ સાથે વાત કરતા હતા અને ગોદાવરીબાઈ ઉપાસની મહારાજની પીઠ તથા કમ્મર દાખતાં હતાં. જીવન્મુક્ત મહારાજ ગોદાવરી તરફ જોઈ બોલ્યા, “મહારાજની સારી રીતે સેવા કરજો.” એમ કહી તેના વાંસા પર તથા માથાં

પર હાથ ફેરવી, “ તહારાપર પરમેશ્વરની કૃપા થઈ તહારે બહુ કલ્યાણ (સાઈ) થશે, ” એટલું કહી સ્વામી મહારાજે ઉપાસની મહારાજની કમ્મર તથા વાંસો થોડો વખત દાબીને, “ આમ, આમ દાબી સેવા કરતી જા, ” એમ ગોદાવરી બાઈને કહ્યું. પછી પરમાર્થ વિષે પરસ્પર વાતો કરી, સ્વામી મહારાજને તે અંગલામાંજ જરા દૂર જગ્યા આપી હતી ત્યાં ગયા પછી એક બે દિવસ રહી, ઉપાસની મહારાજની રજા લઈ જીવન્મુક્તસ્વામી પાછા ગયા.

પછી વૈશાખ સુદ પુનમ સુધી દેવલાલીમાં રહી, વૈશાખવદ બીજનો, ઉપાસની મહારાજનો જન્મ દિવસ, ત્ર્યંબકેશ્વરમાં કરવાનું સવાનુમતે ઠર્યું. તેથી બીજે દિવસે મહારાજ પોતાનાં બધાં માણસો સહિત ત્ર્યંબકેશ્વર ગયા. ત્યાં રહેવા માટે પહેલેથીજ ગોઠવણ કરી રાખેલી જગ્યામાં-વૈષ્ણવ વ્યંકટરાવ જાગીરદારની જગ્યામાં-રહ્યા. એ વ્યંકટરાવ ત્યાંના મુખ્ય અગ્રેસર (નેતા) હોઈ તેમનો સ્વભાવ બહુ પ્રેમળ તથા લકિતમાન હોઈ મહારાજપર તેમની બહુ લકિત હતી, એ દેખાઈ આવતું હતું. ઉપાસની મહારાજની કીર્તિ ત્ર્યંબકેશ્વરના લોકોને પણ ખબર હતી તેથી મહારાજ આવ્યા છે એવી ખબર પડતાંજ ત્ર્યંબકેશ્વરના સેંકડો સ્ત્રીપુરૂષો દર્શન માટે ભેગાં થવાં લાગ્યાં. બીજે દિવસે સંધ્યાકાળે ચંદ્રોદયને સુમારે મહારાજનો જન્મોત્સવ હોવાથી વ્યંકટરાવના માળ ઉપર એમની મદદથી લોકોએ પારણું વગેરે બાંધી, તેમાં મહારાજનો ફોટો મૂકી, ખૂબ મોટા બેઠક સુંદર રીતે ગોઠવી, ઉત્સવ સમારંભ, પૂજા આરતિ વગેરેની તૈયારી કરી મૂકી. આ જન્મના વખત પહેલાં સુમારે સંધ્યાકાળે છ વાગે બધા લોકો સહિત મહારાજ બધાં પૂજા સાહિત્ય સાથે ત્ર્યંબકેશ્વરના મંદિરમાં આવ્યા હતા અને તેના આગળના દિવસથી ત્ર્યંબકેશ્વરના લિંગ ઉપર ત્રણ દિવસ અહોરાત્ર (રાત દહાડો) ત્યાંના બ્રાહ્મણો પાસે મહારાજની આજ્ઞાથી અખંડ સતત ધારાવાળું અનુષ્ઠાન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. મહારાજથી ચલાતું નહોતું તેથી ખુરસીપર બેસાડી અંદર લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને ત્ર્યંબકેશ્વરની ગોદાવરી તથા પ્રેમાબાઈ સાથે યથાસાંગ (બરોબર વિધી

પ્રમાણે) મહારાજે પૂજા કર્યા પછી મહારાજને લોકોએ ઉચકી બહારની ખુલ્લી જગ્યામાં લાવી મૂક્યા. તે વખતે સેંકડો સ્ત્રી-પુરુષોની મહારાજના દર્શન માટે એકઠમ ગઈ થઈ. ત્યાં લેગા થયેલા બધા ભિક્ષુક બ્રાહ્મણોને તથા ગોરગરીબને દક્ષિણા આપી બકી પેડાનો પ્રસાદ બધાને વહેંચ્યો. ત્યારબાદ મુકામપર પાછા આવ્યા પછી ચંદ્રોદયને સુમારે મહારાજનો જન્મોત્સવ ખૂબ ઠાઠમાઠથી લોકોએ કર્યો.

સાત આઠ દિવસ વ્યંકટરાવના ઘરમાં રહ્યા પછી મહારાજની તબીબત બગડી અને ગોદાવરી બાઈની પણ તબીબત કરી થોડી બગડી તેથી મ્યુનિસિપાલીટીના દવાખાનાના ડોક્ટર ગુણેએ મહારાજને, “મહારા દવાખાનામાંજ આવી રહો; હું બધી તબીબી કહેણું,” વગેરે વિનંતિ કર્યાથી વ્યંકટરાવ વગેરે લોકોની સલાહથી દવાખાનામાંની એક સવડભરી કોટડી (ઓરડી) માં ડોક્ટરે મહારાજને રાખ્યા અને ત્યાંજ તેમની તથા તેમની વ્યવસ્થા સંભાળનાર લોકોની પણ રહેવાની વ્યવસ્થા કરી. ડોક્ટર ગુણે ઔષધોપચાર કરતા હતા છતાંયે ડૉ. હામલે નાશિકથી વખતો વખત મહારાજ માટે આવતાજ હતા. પછી ધીમે ધીમે મહારાજની તથા ગોદાવરીની તબીબત સુધરતી ગઈ અને ત્યાંના હવાપાણી સારાં લાગ્યાંથી, થોડા દિવસ ત્યાંજ રહ્યાં. જેઠ સુદ એકમથી દશાહાર શરૂ થયાથી અગીઆર બ્રાહ્મણો પાસે રોજ ત્ર્યંબકેશ્વરને લઘુરૂદ્ર ચાલુ રાખ્યો હતો અને આખરને દિવસે દસમને દહાડે અન્ન સંતર્પણ કર્યું હતું. બીજે દિવસે અગીઆરસે કેટલીક સ્ત્રીઓ સાથે ગોદાવરી ત્ર્યંબકેશ્વરના દહેરામાં દર્શન કરવા ગઈ હતી ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થે ઝીણા રૂદ્રાક્ષની માળા ત્ર્યંબકેશ્વરની પિંડીને અર્પણ કરી ઘાલી હતી. ત્યાંજ એક બ્રાહ્મણે શિવલિંગને પહેરાવેલી તે રૂદ્રાક્ષની માળા કહાડી ગોદાવરીના હાથમાં આપી તેને તે ગળામાં પહેરવા કહ્યું. ગોદાવરી દર્શન લઈ, મળેલી માળા લઈ પાછી મુકામપર આવી અને માળા વિષેની બધી વાત મહારાજને કહી. મહારાજે તે માળા હાથમાં લઈ જોઈ અને ગોદાવરીને કહ્યું, “આજે ત્હારી ઉપર સાક્ષાત્

જ્યોતિર્લિંગ પરમેશ્વરની કૃપા થઈ તને આ માળા નો પ્રસાદ મળ્યો. ત્હાં મંગળસૂત્ર પિંડી ઉપર અર્પણ થયું અને તેજ શંકરની પિંડી પરની રૂદ્રાક્ષની માળા ત્હારા ગળામાં આવી. આ ઉપરથી સાક્ષાત્ પરમેશ્વરેજ ત્હારો અંગીકાર કર્યો છે માટે ત્હારો અધિકાર બહુ મ્હોટો થશે,” એમ કહી મહારાજે તે માળા તેના ગળામાં ઘાલી દીધી. હાલ તેના ગળામાં મંગલ સૂત્ર વગેરે કાંઈ પણ નહોતાં ફક્ત આટલી આ માળાજ હોય છે. બંગડીઓ વગેરે સૌભાગ્ય ચંબકેશ્વરને રૂડાવી દીધાં પછી કંકુ બંગડીઓ વગેરે સૌભાગ્યનાં ચિન્હો તે ઘણાખરાં રાખતી નથી, કોઈ વખત લહેર આવે તો ચાંદલો કરે, એકાદી બંગડી પહેરે, નહીંતો એમને એમજ ચાંદલા વગરજ હોય છે; તેવીજ રીતે સાધારણ રીતે કોઈ વખત સાડી કાછડી શિવાય પહેરે છે તો કોઈ વખત કાછડી સાહત પહેરે છે અને કોઈ પણ પ્રકારે કોઈની પણ સાથે બોલવા ચાલવાનું ન કરતાં હંમેશાં મૌન અવસ્થામાં રહે છે.

લગભગ સવા મહિનો ત્યાંજ કહાડી જેઠ વદ અગીઆરસે નીકળી, પ્રકૃતિ સંબંધે કેટલીક જરૂર જણાયાથી મુંબાઈ વાલકેશ્વરમાં ગોવિંદદાસના બંગલામાં ગયા. દર્શન માટે લોકોની ગદી થઈ ત્રાસ ન થાય તેથી મહારાજને શુભપણે રાખવામાં આવ્યા. છતાં પાંચ સાત દિવસે લોકોને બાતમી મળી ગયાંથી બંગલા બહાર ગદી શરૂ થવા લાગી તેથી ના ઇલાજે મહારાજ રૂડવાર સાંજ ફરવા બહાર નીકળતા તે પહેલાં કલાક દહોડ કલાક બધાંના દર્શન થાય ત્યાં સુધી થોભતા અને પછી મોટરમાં બેસી ડોક્ટરનાં કહ્યાં પ્રમાણે સમુદ્રની (દરિયાની) હવા ખાવા જતા. એવી રીત બેઉ વખત પ્રત્યેક વખતે દોઢ બે કલાક બહાર ફરવા જતાં પહેલાં દર્શન માટે મહારાજને થોભવું પડતું. પછી અષાડ સુદ અગીઆરસ સુધી મહારાજ ત્યાં રહ્યા. ત્યાં સુધીમાં લાખો લોકો દર્શન લઈ ગયાંનો અડસટ્ટો નીકળ્યો. પછી અગીઆરસને દિવસે ત્યાંથી નીકળી મહારાજ સાવંતવાડીના રાણીસાહેબે ચંબકેશ્વર આવી, “ નાશિકવાળાં એમના ઘરમાં ” આવવા માટે વિનંતી કરી હતી તેથી જતાં જતાં નાશિકમાં તેને ત્યાં રહી સુદ તેરસને

દિવસે મહારાજ મુંબાઈથી મોટરમાંજ સાકોરી આવી પહોંચ્યા. મહારાજ ભયંકર માંદગીમાંથી સાજા થઈ ચાર મહિને પાછા આવ્યા તેથી બધા લોકોને બહુ આનંદ થઈ તેમનું ઠાઠમાઠથી સ્વાગત કર્યું. આ વખત સંધ્યાકાળનો પાંચ વાગ્યાનો હતો. સાકોરીના બધા લોકો પહેલેથીજ સુમારે અર્ધો પોણો માઈલ ગામ બહાર નહેરને કાંઠે સડક ઉપર આવી ઉભા રહ્યા હતા. મહારાજની મોટર આવી કે તરતજ રસ્તા ઉપરજ ગાર્ડમામા, ભાઉસાહેબ વગેરે લોકોએ ગોદાવરી, પ્રેમાબાઈ સાથે મહારાજની નવાં વસ્ત્રાદિ પુખ્પહાર વગેરેથી યથાસાંગ ત્રણે જણાંની પૂજા કરી; પછી અનેક કુલ-હારથી મહારાજની મોટર સુશોભિત કરી વાજતે ગાજતે, ભજન, હરિનામની ગર્જના અને આગળ શણગારેલી ચાંદીની પાલખી સહિત ખૂબ ઠાઠથી ધીમે ધીમે સાજનને ફેરવતાં ફેરવતાં મોટર મહારાજની ઝુંપડીના દરવાજામાં આણી. મહારાજથી ચલાતું નહોતું તેથી તેમને ખુરસીપર બેસાડી બહારના ખુલ્લા મંડપમાં બેસાડ્યા અને સેંકડો લોકો મહારાજના દર્શન તથા પ્રસાદ લઈ પોતપોતાને ઠેકાણે ગયાં.

પછી બે દિવસે તરતજ ગુરૂપુર્ણિમા આવી. (શકે ૧૮૫૦) ગુરૂ-પુર્ણિમા નિમિત્તે દર સાલ પ્રમાણે સેંકડો સ્ત્રી પુરૂષોનો ભક્તોનો મેળો ગામે ગામથી ભેગો થયો. બધાંએ ગુરૂપુર્ણિમા નિમિત્તે મહારાજની પૂજા અર્ચા પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે સેવા ધર્મ વગેરે કરી ઉત્સવ ખૂબ ઠાઠમાઠથી ઉજવાયો. સંધ્યાકાળે પાલખી વગેરે ફેરવી. હરિનામની ગર્જના તથા ભજન મંડળી છોકરીના ભજનના રાસ સાથે આ સાજન કર્યું. પછી નિત્ય પ્રમાણે પાંજરામાં આરતિ વખતે ગોદાવરી-પ્રેમા સહિત પૂજા આરતિ થઈ; તે વખતે મહારાજ સેંકડો લોકો વચ્ચે એટલુંજ બોલ્યા કે, સેંકડો જન્મ લો તોએ મહારો અંત કોને જાણે ? મહારૂં તો આખાં જગત સાથે ક્યારનુંએ લગ્ન થયું છે, તેમજ આખા જગતે પણ મહારી સાથે લગ્ન કરી લીધું છે. એટલે જગતના સર્વ સ્ત્રી પુરૂષોને મહારૂં દાન થઈ ગયું હોય હું બધાં સ્ત્રી પુરૂષોનો થઈ ગયો અને તે પણ બધાં મહારા થઈ ગયાં. તેમાં ફરી વળી આ છોકરીએનું મહને જુદું અર્પણ થયાંથી આપ લેનો શબ્દ ક્યાંથી લાગુ પડે ?

પરંતુ જે કોઇ કંઇ કરે છે તથા કરાવી લે છે તે કરાવી લેવું પડે છે. આ છોકરીઓનું શું ? પણ પુષ્કળ વર્ષોથી અહીં આવનારી સેંકડો છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓનાં અહીં દાન કરવામાં આવ્યાં હોય તે બધાંનોજ આ પાંજરાં સાથે કાયમનો સંબંધ બંધાયો છે. તેથી તે મહારાં અને હું તેમનો. તે છોકરીઓએ અને સ્ત્રીઓએ પોતાનાં (પતિ) વરના તથા માબાપના કુટુંબને પાવન કરી લીધું. તેવીજ રીતે સેંકડો પુરૂષોનો પણ અહીં સંબંધ જોડાયો છે તેથી અમારી વચ્ચે પારકાપણું ક્યાંથી હોય ? તેમાં આ છોકરીઓને જીદી રીતે આપવાથી આપનારને વિશેષ જે લાગતું હોય તે ખરું. ઈશ્વરનો સંકેત હોય તો આ છોકરી પેઠેજ બીજી કોઇ છોકરીનાં માબાપ પોતાની છોકરીનું કન્યાદાન અહીં નહીં કરે એમ શા ઉપરથી ? મહારા નસીબમાંજ જે સારું માહું હોય તે થવા માંડે તેને હું શું કરું ? તેવીજ રીતે કોઈને મત્સર ઉત્પન્ન થઈ દ્વેષ લાવે પોતાનાં દુર્જન-પણાંની જે તે કામગિરી બજાવવા માંડે તો તેને પણ હું શું કરું ? ઈશ્વરે જેમ ધાર્યું હોય તેમ થશે. તેમાં કોઈનું કાંઈ ચાલે ! અને મહારૂંએ શું ચાલે ? ” નિત્ય પ્રમાણે ગાર્ડમામા વગેરે બધાંએ મળી યથાવિધી પૂજા કરી.

શ્રી સાઈબાબાની આરતિ વખતે રોજ રૂદ્રાક્ષનીમાળા બાપુસાહેબને હાથે સાઈબાબાના ગળામાં પહેરાવવામાં આવતી. પછી સાઈબાબા સમાધિસ્થ થયા તેને આગળને દિવસે તે માળા સાઈબાબાએ પોતાને હાથે બાપુસાહેબને આપી મૂકી હતી. તેજ માળા સાઈબાબાની પછી શ્રી ઉપાસની મહારાજની બાપુસાહેબ પૂજા આરતિ કરતા ત્યારે ઉપાસની મહારાજના ગળામાં ઘાલવાનો રિવાજ ચાલુ રાખ્યો હતો. અને હવે આ ગુરૂપુર્ણિમાને દિવસે હંમેશ પેઠે પૂજા આરતિની વખતે ગાર્ડમામાએ તે માળા મહારાજના ગળામાં ઘાલ્યાં પછી આરતિ શરૂ થવાની વખતે ગોદાવરીનું શું ભવિષ્ય મહારાજના ધ્યાનમાં આવ્યું હોય તે તેઓ જાણે પરંતુ મહારાજે પોતાના ગળામાંથી તે માળા કહાડી પાંજરામાંજ પાસે બેઠેલી ગોદાવરીના ગળામાં ઘાલી દીધી, તેમજ તેજ વખતે પોતાના ગળામાંનો કુલનો હાર પણ તેના ગળામાં ઘાલ્યો અને આરતિ શરૂ થઈ.

આ ઉપરથી ગોદાવરીનો ઇન્દ્ર સંબંધમાં અધિકાર વધુ મહત્વનો હોવો જોઈએ એમ બધાને લાગવા માંડ્યું. પછી સંખ્યાકાળની આરતિ વખતે પણ ગોદાવરી સાથે પાંજરામાં મહારાજ બેઠા હતા તે વખતે પણ માળા અને કુલનો હાર તેનાજ ગળામાં પહેરાવ્યો; તેજ પ્રમાણે બીજે દિવસેથી મહારાજની જે પ્રમાણે હંમેશ પૂજા થતી ચરણ પૂજા, આડું ચંદન વગેરે તે પ્રમાણેજ ગોદાવરીની ચથા સાંગ પૂજા ચાલુ થઈ. પૂજા આરતિ કરનારાએ તેનાજ ગળામાં રૂદ્રાક્ષની માળા તથા કુલનો હાર પહેરાવ્યાં અને ગોદાવરીનીજ પૂજા આરતિ થવા લાગી. છતાંએ મહારાજ તેની સાથે કેટલાક દિવસો પૂજા આરતિ વખતે પાંજરામાં બેસતા.

ગોદાવરી સંબંધે શોધ કરતાં તેના માળાપ પાસેથી ખબર પડે છે કે ગોદાવરી એ સાધારણ બીજી સ્ત્રી જેવી ન હોઈ અવતારી છે. દુકામાં તેનો ઇતિહાસ એવો છે કે, તેના આજેબા, બાપના બાપ, ભાસ્કરરાવ એ વરાડ પ્રાંતના શેગામમાં રહેતા હતા અને ત્યાંના પ્રસિદ્ધ પૂર્ણ સચ્ચિદાનંદ પરમ હંસ ગજનન મહારાજ શેગામકરનો અને ભાસ્કરરાવનો ઘાઠો સંબંધ હોઈ ભાસ્કરરાવ ગજનન મહારાજ સાથે બહુજ પ્રેમ ભક્તિ ધર્મથી ચાલતા હતા. તે સ્વામી મહારાજનો પણ તેમની તે સેવા તથા ભક્તિ જોઈ એમની પર બહુ પ્રેમ રહીંટયો હતો. છેવટે છેવટે બોલતાં બોલતાં સ્વામી મહારાજે પોતાની લહેરમાં આવી એક દિવસે ભાસ્કરરાવને કહ્યું, “બીજા જોગટા તને શું આપશે? હું જે આપીશ તેણું કોઈ આપી શકશે નહીં. હુંજ તારા કુટુંબમાં જન્મી તારા જેવા હજારો લોકોનો ઉદ્ધાર કરીશ” વગેરે વગેરે. પછી તરતજ સ્વામી મહારાજ સમાધિસ્થ થયા પછી કેટલેક વર્ષે ભાસ્કરરાવના છોકરાને પ્રથમ સંતાન કન્યા રત્ન થયું અને કન્યાનો જન્મ થયાં પછી ભાસ્કરરાવને, તેમનાજ ધ્યાનમાં હતી એવી બેચાર વાતો ઉપરથી ગજનન મહારાજે, ‘તારા કુટુંબમાં જન્મ લઈશ’ એવું જે વચન આપ્યું હતું તે વચન પ્રમાણે, આ કન્યાના રૂપમાં ગજનન મહારાજજ જન્મ્યા છે એવી તંમના હૃદયમાં પછી ખાત્રી થાય એવાં કાંઈક ચિન્હો નિશાનીઓ

શ્રી સતી ગોદાવરી બાઈ અને શ્રી ઉપાસની મહારાજ (સાધારી).

ધ્યાનમાં આવવા લાગ્યાં અને તે પ્રમાણે એમણે પોતાના ધરમાં બોલી પણ બતાવ્યું હતું. ગજનન મહારાજ હંમેશા મ્હેંએ ગંગા બોદા (ગોદાવરી) બોલ્યાં કરતા હતા. એ ધ્યાનમાં લઈનેજ કે શું ભાસ્કરાવે તે કન્યાનું નામ ગોદાવરી રાખ્યું હોયું જોઈએ અને નાશિક પંચવટીમાં પ્રવાહરૂપે બેઠી ગોદાવરી તેનેજ કિનારે અને તેના ઉગમસ્થાન ત્ર્યંબકેશ્વરમાં તે ગોદાવરીનું અર્પણ થયાંથી પહેલાંની મનુષ્ય સ્થિતિમાં તે ગોદાવરી રહી ન હોય તેજ પ્રવાહરૂપી ગોદાવરીજ આ ગોદાવરીને રૂપે મૂર્તિમંત પ્રકટ ન થઈ હોય એમ શા ઉપરથી? આ નાશિકની પ્રવાહી (બેઠી) ગોદાવરીને વૃદ્ધ ગંગા પણ કહે છે. ગજનન મહારાજ ગંગા ગોદાવરીનો ધ્યાસ કર્યા કરતા હતા તેથી તે ધ્યાસ પ્રમાણે એ ગોદાવરીને રૂપેજ પ્રકટ ન થયા હોય એમ શા ઉપરથી? એ દૃષ્ટિથી વિચાર કરી ગજનન મહારાજજ ગોદાવરીને રૂપે જગતને પાવન કરવા માટે પ્રકટ થયા હોવા જોઈએ એમ સમજનારા સમજે છે. ભાસ્કરરાવના મૃત્યુ પછી, ગોદાવરી પાંચ છ વર્ષની હતી ત્યારે ગોદાવરીના માતાપિતા નાગપુરના અવલિયા સાધમૌલાને દર્શને ગયા. તેમનાં દર્શન લઈ ગોદાવરીને પણ દર્શન કરાવ્યાં. સાધમૌલાએ ગોદાવરીને જોતાંજ પોતાના ગળામાંનો જે કુલનો હાર હતો તે તેના ગળામાં ઘાલ્યો અને પાસે પડેલાં કુલો તેના માથાં પર મૂકી બોલ્યાં, “આનું દસમે વર્ષે લગ્ન થશે. પરંતુ એના નમ્રીબમાં સંસાર નથી. એને મહાપુરૂષનો મેળાપ થઈ એ હજારો લોકોનો ઉદ્ધાર કરશે. એને બીજી સ્ત્રીઓ પ્રમાણે સમજતા નહીં.” પછી ગોદાવરીને નવમું દસમું વર્ષ ચાલતું હતું ત્યારે તેના મા-બાપ શ્રી ઉપાસની મહારાજની કીર્તિ સાંભળી સાકોરી દર્શન માટે આવ્યાં. આવ્યાં કે તરતજ મહારાજ ઝુંપડીમાં પાંજરાની બહાર બેઠા હતા તેમનું દર્શન લઈ, છોકરીને પણ દર્શન કરાવ્યું. તે છોકરી તેજ વખતે મહારાજના ખોળામાં જઈ બેઠી. તે વખતે તેનું શરીર પાતળું (સોટી જેવું હોય) તે તદ્દન ન્હાળી દેખાતી હતી. મહારાજના ખોળામાં બેઠા પછી મહારાજે પણ પોતાના ગળામાંનો હાર તેના ગળામાં પહેરાવી દીધો. સામે બેઠેલા સ્ત્રી પુરૂષો

તરફ જોઈ અને તે લોકો તરફ હાથ કરી તેનાં આગળના ભવિષ્યને અનુસરી મહારાજના મ્હોંમાંથી સ્કેજ એવા શબ્દો નીકળી ગયા કે, “આ બધા લોકો આપણાજ છે અને અહીં જે જે કાંઈ છે તે બધું ત્હારુંજ છે.” એમ કહી તેના શરીર પર હાથ ફેરવી એમણે બધાંને જવા કહ્યું.

પાંજરામાં ગુરુપુર્ણિમાથી ગોદાવરીનાં પૂજા આરતી શરૂ થયાં અને મહારાજ પણ કોઈ કોઈ વખત પાંજરામાં બેસે છે. એક વખતે મહારાજ અને ગોદાવરી પાંજરામાં બેઠાં હતાં અને ઘણાંએ લકતો બેઠા હતા, ત્યારે સ્કેજ વાતમાં મહારાજે એ છોકરી (ગોદાવરી) નું આગળનું ભવિષ્ય થોડામાં કહ્યું. તેમાંની મુખ્ય વાત આ હતી, “ચાર પાંચ વર્ષ પછી આ ગોદાવરીનો મહિમા વધશે અને એ અખંડ સૌભાગ્યવતિ અને કન્યા અવસ્થામાં હંમેશ રહેશે. કોઈ પણ એને કન્યા અથવા આદિશક્તિ સમજી એની ભક્તિ કરશે તો તે ભક્તિથી તે સ્ત્રી પુરુષોને અખંડ સૌભાગ્યપાણું ખાત્રીથી આવશે. કારણ અજરામર અનંત અખંડ સુખી એ’વા ત્રિભુવનના ધણી (નાયક) સાક્ષાત્ પરમેશ્વર સાથે તેનો વિવાહ (લગ્ન) સંબંધ જોડાયો છે તેથી તેનું અખંડ સૌભાગ્ય કાયમનુંજ છે માટે એની ભક્તિ કર્યાથી કોઈ પણ સ્ત્રીનો પતિ અજરામર બની તેનું પણ અખંડ સૌભાગ્ય કાયમનુંજ બનશે. સાક્ષાત્ મહાતીર્થો જે ગંગા, ગોદાવરી તેજ એને રૂપે હોયાથી હજારો લોકો ફક્ત એના દર્શનથીજ પાવન થશે. એ સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની થયાથી, એ નિરંતર શુદ્ધ કન્યા અવસ્થામાં હોયાથી, અહિંદ્યા દ્રૌપદી સીતા વગેરે પંચ-કન્યા પ્રમાણેજ એનો અધિકાર હોઈ એના દર્શનથીજ અથવા સ્મરણથી સંકટો જન્મોનાં પાપ ધોવાઈ જશે, એમ એનું ભાવિ દેખાઈ આવે છે. ઉપરાંત જેમ જેમ તેનો વખત વધતો જશે તેમ તેમ તેનામાં વાકિસદ્ધી પ્રકટ થશે.” વગેરે મહારાજે તેનું ભવિષ્ય કહ્યું અને બોલ્યા કે “પહેલેથી એ’વો ભાવિ છે કે માખાપનો આત્મા જ્યાં કન્યા હોય ત્યાં જાય છે. તેથીજ તે છોકરી મારફતે અનાયાસે માખાપનો ઉદ્ધાર થાય એ હેતુથી તેને

નારાયણ સ્વરૂપી, બ્રહ્મ સ્વરૂપી વરને આપવી એટલે એને લીધે એનાં માળાપ અનાયાસે નારાયણ રૂપ બની જાય છે એવો શાસ્ત્ર સિદ્ધાંત છે. પરંતુ પોતાની કન્યા બ્રહ્મસ્વરૂપ વરને તો અપાઈ શકાતી નથી તેથી અનાયાસે આનું (ગોદાવરીનું) કન્યાપણું કદી નષ્ટ થઈ શકતું નથી માટે આખું જગત તેનાં માળાપજ છે અને એ બધાંની કન્યા છે. તેથી કોઈ પણ એના માળાપ બની શકે છે અને કોઈથી પણ એની મારફતે અનાયાસે કન્યાદાનનું મહાન્ પુણ્ય મેળવી શકાય છે. આ કારણસર એને કન્યા ભાવે તથા પૂજ્ય બુદ્ધિથી જોનારા એનાં કોઈ પણ માળાપ, કન્યાની પાછળ માળાપનો આત્મા જાય છે એ ન્યાયને અનુસરી, પોતાના બાપદાદા સહિત એની મારફતે એના યોગથી સ્હેલાઈથી બ્રહ્મરૂપ થઈ શકે છે. આ અત્યંત મહત્વનો ફાયદો એને લીધે કોઈ પણ લઈ શકે છે, તો પછી ઐહિક હેતુ પૂર્ણ થાય એમાં શી નવાઈ છે ?”

“કન્યા થાય તે એવીજ થવી જોઈએ કે જે બેઉ બાળુના સંકડો કુળોનો ઉદ્ધાર કરે. તેજ પ્રમાણે આ બીજી છોકરી પ્રેમા વિષે પણ પૂર્વ જન્મનો કાંઈ પરમેશ્વરી ઋણાનુબંધ હોવો જોઈએ, તેથીજ તેના માતા પિતાઓએ અહીંજ કન્યાદાન આપી તેનો સંબંધ આ પાંજરા સાથે જોડયો, તેથીજ તેનાં માતા પિતા અને તેનાં માળાપના બેએ કુળો એટલે માનાંકુળ તથા બાપનાં કુળ જેટલાં હશે તે બધાં આ છોકરીને લીધે ઉદ્ધરી ગયાં. મહને નિમિત્ત કરી સત્પુરૂષ સચ્ચિદાનંદ અવસ્થામાં આ છોકરીનો સંબંધ જોડાયો છે તેથી તેના સંબંધના જેટલાએ પૂર્વજો સ્ત્રી તથા પુરૂષો થઈ ગયા હશે તે બધા એને લીધે સચ્ચિદાનંદ અવસ્થામાં ગયા એમ સમજવું. આ છોકરીનું પરમેશ્વર સાથે મહને નિમિત્ત કરી લગ્ન થયું એમ કહીએ તો તે અખંડ સૌભાગ્યવતી છે એમ સમજવું અને લગ્ન નથી કર્યું એમ સમજી ચાલીએ તો તે અખંડ કન્યાવસ્થામાં છે એમ સમજવું. અખંડ કન્યાવસ્થા તથા અખંડ સૌભાગ્યાવસ્થા સત્પુરૂષના યોગથી સ્ત્રીઓમાં આવે છે. અહિંદ્યા, દ્રૌપદી, સીતામાં પણ રામ કૃષ્ણ જેવા સત્પુરૂષને લીધે કન્યાપણું તથા સૌભાગ્યપણું કાયમ રહ્યું હતું; તેથી એવાંને સતી કહેવાં. એવાં

આંદો કરે કે ન કરે તોએ શું ? તેમનું સૌભાગ્યપણું કે કન્યાપણું કદી પણ કોઈ પણ પ્રસંગે નાશ પામતું નથી.”

શકે ૧૮૫૦ ની ગુરૂપૂર્ણિમા થયાં પછી અધિક શ્રાવણ આવ્યો હતો અને આતુમાસ નિમિત્તે અશ્વિન સુદ પુનમ સુધી મહારાજ સાકોરીમાં જ હતા. લયંકર માંદગી ભોગવી તરતનાજ ઉઠ્યા હતા તેથી બહુ અશક્ત અવસ્થામાં હોઈ અશક્તતાના વિકારો (દર્દો) પણ કાંઈ કાંઈ હતા અને શરીરમાં લોહી ન હોવાથી બહુ ફીક્કા દેખાતા હતા. મુંબઈ વગેરે જગ્યાના કેટલાક ડોક્ટર લોકોએ મહારાજની પ્રકૃતિનો બધો સંપૂર્ણ વિચાર કરી, “લગ-લગ વીસ વર્ષો મહારાજ એક જ જગ્યાએ બેસી રહ્યા તેથી અત્યંત પચન ક્રિયા કમી થઈ અશક્તિ આવવા માંડી છે. માટે જુદે જુદે ઠેકાણે ફરવાની બહુ જરૂર છે. વળી બહુ લોકોની હંમેશા ગર્દી તમારી પાસે ન રહેવી જોઈએ. કોઈ પણ રીતે વધારે બોલવું ન જોઈએ તેથી ગમે ત્યાં એકાંતમાં થોડા દિવસ ગાળો તો તબીબત (પ્રકૃતિ) જલ્દી સુધરશે,” એમ ડોક્ટરો તથા વૈદ્યોનો મત થયાથી ઠંડીના દિવસોમાં અશ્વિન સુદ પુનમ થયાં પછી બીજને મંગળવારે સાકોરીથી નીકળી પહેલેથી ઠરાવી રાખેલી હૈદ્રાબાદની એક એકાંત જગ્યામાં, હૈદ્રાબાદથી સુમારે પંદર સેઝ કોસને અંતરે ખુલ્લી જગ્યામાં મહારાજ, ગંગલા જેવી જે જગ્યામાં લાદી જડી હોય છે એવી જગ્યા પસંદ ન હોવાથી એક સાધારણ ઘર જેવી જગ્યા જેવા મકાનમાં રહ્યા. ડોક્ટરી તથા વૈદકી સાધારણ ઉપચારો જરૂર પડે ત્યારે ચાલુ રાખી રોજ બે વખત મોટરમાં કલાક દોઢ કલાક ખુલ્લી જગ્યામાં હવા ખાતા ખાતા ફરવા જવાનો તંમણે નિયમ રાખ્યો હતો. ફક્ત તે હવાથી જ મહારાજની પ્રકૃતિ ઠીકજ સુધરતી ચાલી અને બીલકુલ ચલાતું નહોતું તે હવે થોડું ચાલવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે માગસર સુદ અગીઆરસ બારસ સુધી મહારાજના દિવસો બહુ આરામમાં ગયા, કોઈ પણ પ્રકારે લોકોનો ત્રાસ થયો નહીં. એવી રીતે આરામમાં મહારાજને રાખવાની મહારાજ માટે ખરી લાગણી ધરાવતા હૈદ્રાબાદના બે ત્રણ જણે કાળજી રાખી હતી. પંદર વીસ દિવસે સંક્રાંતિ પાસે આવ્યાથી

સંક્રાંતિ માટે મહારાજને સાકોરી જવાની અત્યંત જરૂર હતી. તેથી તે બે ત્રણ જણને એમણે હૈદ્રાબાદ જલદી છોડી જવા વિચાર જણાવ્યો. એ બે ત્રણ સફળહસ્થ હૈદ્રાબાદના આગળ પડતા લોકોમાંનાજ હતા તેથી અને હૈદ્રાબાદમાં મહારાજના હજારો લક્ષ હોવાથી, મહારાજ બે હૈદ્રાબાદના લોકોને ખબર પડવા દીધાં શિવાય અને દર્શન આપ્યાં વિનાજ વાદ્યા બંધ તો સંકડો ખરા પ્રેમી લક્ષોને મહારાજ અહીં આવી ગયાંની પાછળથી ખબર પડે ત્યારે તે અમનેજ દોષ દેશે, એવો તે બે ત્રણ જણે વિચાર કરી, “મહારાજે જતાં પહેલાં પંદર દિવસ તો હૈદ્રાબાદના લક્ષોમાં બાહેર થઈ તેમને દર્શન આપવાં અને પછી જવું એ ઠીક,” એમ મહારાજ પાસે વિનંતી કરી તેથી મહારાજે એમની વાત કબૂલ રાખી.

‘દત્તજયંતી ઉપર શ્રી ઉપાસની મહારાજ હૈદ્રાબાદ નક્કી આવશે’ એ વાત દત્તજયંતીના બે દિવસ અગાઉજ આખા શહેરમાં થઈ ગઈ. કેટલાક મુખ્ય મુખ્ય લક્ષોએ, “મહારાજ એ બે કેવળ દત્તનાજ અવતાર છે અને દત્તજયંતીએ બે તેઓ અહીં આવી પ્રકટ થવાના છે તો તેમને નિમિત્તે દત્તજન્મનો ઉત્સવ ખૂબ ધામધૂમથી તેમના આગળ કરવો,” એમ વિચાર કરી સર્વાનુમતે તેમ કરવાનું ઠેરવ્યું. મહારાજ આવવાના છે અને તેમનો ઉત્સવ સમારંભ થવાનો છે એ વિષે મહારાજ સર કિસનપ્રસાદ બહાદુર દિવાન સાહેબને ખબર પડી એટલે એમણે પણ એ વાતને એમનું પૂર્ણ અનુમોદન આપ્યું. આ વખતે મહારાજ બહાદુર સાહેબ હૈદ્રાબાદની નજીકજ એમનાં ‘અલવાલ’ નામનાં ગામમાં ‘બાલાજી’ ના મંદીરમાં દર વર્ષે પોતે મહોટો ઉત્સવ કરે છે અને તે નિમિત્તે મહોટો મેળો ભરાય છે. તે બાલાજીના મંદીર પાસેજ મહારાજ બહાદુર સાહેબના મહોટો ખંડો છે. તે ખંડોમાં મહારાજ બહાદુર સાહેબ પોતાના પરિવાર (કુટુંબ) રસાલા સહિત એક મહિનો આવી રહ્યા હતા. ઉપાસની મહારાજ વિષે, બહાદુર મહારાજને ખબર પડતાંજ, દત્તજયંતીને નિમિત્તે મહારાજ આગળ ઉત્સવ સમારંભ કરવા માટે તે બાલાજીના મંદીરથી સુમારે અર્ધો માઈલ દૂર, અલવાલ ગામના ઉત્તર ભાગમાં સડકની બીજી બાજુએ

બહાદ્ર મહારાજે તેમના પોતાના એક વિશાળ મેદાનની જમીન, ઉપાસની મહારાજના ઉત્સવ સમારંભ માટે મંડપ વગેરે બાંધવા માટે આપી અને તેમનો હુકમ થતાંજ મુખ્ય અગ્રેસરોએ સેંકડો માણસો કામે લગાડી ઉપાસની મહારાજના ઉત્સવ નિમિત્તે દત્તજયંતી ઉપર મહારાજના આવતાં પહેલાં બે દિવસમાંજ અત્યંત સુશોભિત એવો મોટો વિશાળ મંડપ ઉભો કર્યો. તે મંડપના મધ્ય ભાગમાં સાકોરીમાં જે પ્રમાણે મહારાજને બેસવાને પાંજરું છે તેવીજ રીતે મહારાજને બેસવા માટે ઉચ્ચી જગ્યા તૈયાર કરી તેના ઉપર પાંજરું બેસાડી તે પાંજરામાં મહારાજને બેસવાની યોજના કરી. મોટા મોટા લોકોની ઓઝલવાળી સ્ત્રીઓને બેસવા માટે મહારાજના પાંજરાની ડાબી બાજુએ ચકના પદડા ટાંગી એક જગ્યા કરી હતી અને પાંજરાની યીજી જમણી બાજુએ દત્તજયંતી માટે એક ન્હાનું શું સુશોભિત પારણું તૈયાર કરી તે ટાંગી તેમાં મહારાજનો ફોટો મૂક્યો હતો. જન્મોત્સવનો વખત સંધ્યાકાળનો હોવાથી મોટા મોટા ઉત્તમ પ્રકારના ગેસના દીવાની લાઈટ કરી હતી. મહારાજ જ્યાં પહેલેથી આવીને રહ્યા હતા ત્યાંજ, ‘દત્તજયંતીને આગળને દિવસે આવ્યા છે એમ ખબર પડ્યાથી ક્યારે દર્શન થાય એવી એક સરખી ઉત્કંઠા થયાથી મહારાજ કિસનપ્રસાદ બહાદ્ર સાહેબ એ આગળને દિવસેજ સંધ્યાકાળે તે જગ્યામાં ઉપાસની મહારાજને દર્શને આવ્યા. તેમને ખરી પ્રેમ ભક્તિ હોવાથી ઉપાસની મહારાજનું દર્શન થતાંજ તેમના પગને બાઝી પડી પ્રેમાશ્રુ પાડતાં પાડતાં પોતાનું માથું મહારાજના પગ ઉપર ઘણા વખત સુધી તેમણે મૂકી રાખ્યું હતું. થોડે વખતે એકેકની પ્રેમ ભરી વાત ચીત થઈ રહ્યાં પછી બીજે દિવસે સંધ્યાકાળે દત્ત જયંતી ઉત્સવ સમારંભ વખતે આવવા માટે બહાદ્ર મહારાજે ઉપાસની મહારાજને વિનંતી કરી અને પછી મહારાજની રજા લઈ, બહાદ્ર મહારાજ ગયા.

બીજે દિવસે દત્તજયંતિ વખતે એટલે સંધ્યાકાળે ઉપાસની મહારાજને લઈ જવા માટે સરકિસનપ્રસાદ બહાદ્ર મહારાજે પોતાની બેસવાની ઉત્તમ મોટર કુલોના હારથી શણગારી મોકલી.

તે મોટર સાથે ઉપાસની મહારાજ ઉપર અત્યંત ભક્તિ પ્રેમવાળા અને મહારાજનો પણ જેમનીપર અતિશય પ્રેમ છે તે સર મહારાજ બહાદુરના ચિરંજીવ અર્જુનકુમાર છોટામહારાજ ઉપાસની મહારાજને લઈ જવા માટે આવ્યા હતા. સંકેત પ્રમાણે ઉપાસની મહારાજ આવેલી મોટરમાં બેઠા, સાથે ગોદાવરીને લીધી અને છોટારાજકુમાર, સાથે નીકળ્યા. મહારાજ સાથેના બાકીના લોકો અને બીજા કેટલાક લોકો બીજા એક બે મોટરમાં બેસી મહારાજ સાથેજ નીકળ્યા. સંધ્યાકાળે જન્મનો વખત થયો તેના થોડા વખત પહેલાં મહારાજ અલવાલમાં જ્યાં મ્હોટો મંડપ બાંધ્યો હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

તેજ વખતે શહેરમાંથી સેંકડો હાજારો ન્હાના મ્હોટા લોકો, કોઈ મોટરમાં, કોઈ ટાંગામાં, કોઈ બળદગાડીમાં, કોઈ શિયામમાં આવી પહોંચી તે સમારંભ માટે ભેગા થયા. મહારાજની મોટર ખૂબ દૂર હતી ત્યારથીજ વાજાં વગેરે વાગવાં શરૂ થયાં અને મહારાજની મોટર ધીમે ધીમે સાજન પેઠે ફેરવતા ફેરવતા તે (મંડપમાં) લાવ્યા; તરતજ મહારાજ બહાદુરે સામા જઈ મોટરમાં મહારાજના ચરણપર ડોકું નમાવ્યું અને મહારાજ બહુ દૂર ચાલી શકતા નહોતા તેથી તેમને બેસવા માટે જે પાંજરું તૈયાર કર્યું હતું તેની પાસે મોટર લઈ જઈ મહારાજને ઉતારી લીધા અને પાંજરામાં ગોદાવરી સાથે બેસાડ્યા; પછી તેજ વખતે મહારાજના નામનો થોડો જયજયકાર કરી લોકોએ આનંદના ઉલરામાં ભજન, હરિનામની ગર્જના ચાલુ કર્યા. થોડો વખત ભજન થયાં પછી કેટલાક ગવૈયા લોકોનું ગાયન થયું, પછી ફરી ભજન વગેરે થઈ રીત પ્રમાણે દત્તનો જન્મ કર્યો; જન્મ થતાંજ મહારાજના નામનો જયજયકાર થઈ મહારાજના ચરણો ઉપર બધા લોકોએ ગુલાલ નાંખી અને ઘણાખરા લોકોએ પોતપોતાની મેળે મહારાજની ગોદાવરી સાથે પૂજા શરૂ કરી. સઉએ પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ગોદાવરી તથા મહારાજને વસ્ત્રાલંકાર કુલના હાર, અનેક પ્રકારનાં ફૂળો, મેવા મીઠાઈ, નાળીએર વગેરે અર્પણ કર્યા અને તેમની યથાસાંગ પૂજા ચાલતી હતી ત્યારે મહારાજ બહાદુરે પણ

ગોદાવરી સાથે મહારાજની મહાપૂજા કરી. પછી કેટલીક સ્ત્રીઓએ પૂજા કરી. બધાંની પૂજા થઈ રહ્યાં પછી હંમેસની એકે મહારાજની આરતિ કરી અને બધાંએ દર્શન લીધાં પછી બધાંને ખસાદ કોખરું ખાંડ વહેંચવામાં આવ્યાં. તે વખતને અનુસરી મહારાજે થોડું ભાષણ કર્યું. એ બધું થતાં થતાં રાતે અચીઆર માગે બધું પૂરું થઈ, મહારાજની આજ્ઞાથી, સઉ પોતપોતાને ઘેર ગયા. અને મહારાજ પણ પોતાના મુકામ ઉપર પાછા આવ્યા. તે ઠેકાણાની ઘણાંખરાંને બખર પડી ગઈ હોવાથી બીજે દિવસેથી ત્યાંજ દર્શન માટે સેકડો લોકોની ગદી થવા લાગી. પછી બે આર દિવસે નરસિંગ મહારાજ મહારાજને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. તે વખતે પણ મહારાજને બેસવા માટે પાંજરાની યોજના કરી હતી. ત્યાં પણ દર્શન માટે હજારો લોકો ભેગા થયા. ગોદાવરીબાઈ સાથે મહારાજ પાંજરામાં બેઠા હતા ત્યારે ત્યાંપણ પૂજા આરતિ વગેરે સમારંભ કર્યો હતો. તેજ પ્રમાણે શિવરાજ બહાદુરનાં રાણી સાહેબને ત્યાં, રાજા શંકરરાવ નેમિવંત, ઝેરીસ્ટર શ્રીક્રિશ્નસાહેબ વગેરે ઠેકાણે મહારાજને લઈ જઈ ગોદાવરીબાઈ સાથે મહારાજની પૂજા આરતિ થતી. એમ થતાં થતાં પંદર દિવસ થયા એટલે માગસર વદ અમાસના સુમારમાં મહારાજ બધાંની રજા લઈ મોટરમાં નીકળ્યા, શહેર બહાર જૂન દૂર સુધી, રાજા નરસિંગ મહારાજ, ઝેરીસ્ટર સાહેબ, રાજા નેમિવંત મહારાજ વગેરે ઘણાંએ લોકો મહારાજને મૂકવા બીજી મોટરોમાં આવ્યા હતા અને થોડો વખત મહારાજની મોટર ઉભી રહી બધાંના દર્શનો થયાં પછી મહારાજે બધાંને પાછા જવા કહ્યું. રાજા નરસિંગ મહારાજ વગેરે બધા લોકોને મહારાજનો વિયોગ થવા લાગ્યો તેથી હૃદય ભરાઈ આવી મ્હોટે મ્હોટેથી રડવા લાગ્યા. તેમની અત્યંત પ્રેમભક્તિ જોઈ મહારાજને પણ રડવું આવ્યું. થોડો વખત મહારાજે બધાંને સમજાવવાને (જ્ઞાનની) વાતો કરી તેમના હૃદયને શાંતિ આપી કરી જલદીજ મેળાપ થશે વગેરે કહી બળબળરીથી તેમને પાછા જવા કહી, પોતાની મોટર ચલાવી અને પોષ વદ બીજ શકે ૧૮૫૦ શનિવાર તા. ૧૨ જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૯ને દિવસે સંક્રાંતિ માટે પાછા સાકેરી આવ્યા.

પછી તરતજ સંક્રાંતિ પાસે હોવાથી દરવર્ષ પેઠે સંક્રાંતિ માટે સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો ભેગાં થઈ સંક્રાંતિના તહેવારનો ઉત્સવ સમારંભ ખૂબ ઠાઠમાઠથી ઉજવાયો. સંધ્યાકાળે પાલખીની સાજન ફેરી, બીજે દિવસે સ્ત્રીઓને લૂગડાં ચાલીના ખંડ વહેંચવાનું વગેરે દર વર્ષે જે પ્રમાણે થાય છે તે પ્રમાણે થયું.

એજ સંક્રાંતિને બીજે દિવસે એટલે શકે ૧૮૫૦ પોષ સુદ ચૌથ મંગળવાર તા. ૧૫ જાન્યુઆરી સને ૧૯૨૯ને દિવસે મુખ્ય દેવળ તથા મંડપનું કામ લગલગ પૂરું થઈ જઈ નવા દેવળમાં મહારાજ તથા સતી ગોદાવરીબાઈને હાથે પાદુકા (પાવડીઓ) સ્થાપન કરી તે નિમિત્તે મોટો ઉત્સવ સમારંભ કરવામાં આવ્યો.

આ મંદિરનું કામ બે વર્ષથી ચાલુ હતું અને ઘણે ઠેકાણે અહીંના જેટલું સુંદર નહીં હોય એટલું બધું સુંદર અને સુશોભિત એને બાંધવામાં આવ્યું હોય તે હવે પૂરું થવા આવ્યું છે. આ કામમાં મુખ્ય એજીનિયર ગ્વાલીયરના રા. મા. ગ. વાળિંબેસાહેબે શ્રીમહારાજના ચરણમાં સેવાધર્મની વૃત્તિથી પોતાની વિદ્યા તથા લાયકાતનો યોગ્ય સ્થળે ઉપયોગ કરી પોતાના જીવનનું સાર્થક કરી લીધું. તેમનું કામ જોનારને તેમનાં બુદ્ધિ કૌશલ્યનું આતુર્ય દેખાઈ આવે છે.

આ સંક્રાંતિ પછી મહારાજના પરમ લક્ષ્મી ઇંદોરના શ્રીમંત મદહારાવસાહેબ હોદ્દકરને મહારાજના મહત્વનો પુષ્કળ અનુભવ આવ્યાથી પુષ્કળ વર્ષોથી તેમનો ઇંદોર લઈ જવાનો ખૂબ આગ્રહ હતો. તે વૈશાખસુદ ત્રીજને દિવસે પોતાની મોટરમાં ગોદાવરી બાઈ તથા પ્રેમાબાઈ સાથે મહારાજને ઇંદોર લઈ જયા અને પોતાના ‘માર્તંડ બાગ’ નામે એજાબાતા વિશાળ બાગમાં આવેલા તેમના ખાનગી બંગલામાં રહેવાને જગ્યા આપી તેમની કથાચોગ્ય વ્યવસ્થા (તજવીજ) સખી. મહારાજની પ્રકૃતિ અશક્ત હોવાથી લેકોની જંગલ સોસાય નહીં માટે કોઈપણ મહારાજના દર્શને આવે નહીં એવી વ્યવસ્થા એ કરશે એ શરતેજ મહારાજે ઇંદોર આવવાનું કબુલ કર્યું હતું તેથી તે પ્રમાણેજ વ્યવસ્થા

રાખવામાં આવી હતી. મહારાજ સાહેબ અને રાણીસાહેબ (તેમના પત્ની)ની અત્યંત લક્ષિત હોવાથી તેઓજ ફક્ત એક બે વખત દર્શને આવી મહારાજ કેટલીક ઉપદેશની વાતો કહે તો તેટલોજ વખત બેસતા. ત્યાંના હવાપાણી તથા એકાંત સ્થિતિમાં રહ્યાંથી મહારાજની પ્રકૃતિને ઠીકજ આરામ લાગવા માંડ્યો. સુમારે બે મહિના થઈ ગયા પછી ગુરૂપુર્ણિમા પાસે આગ્રાથી મહારાજને પાછા સાકોરી જવાની જરૂરજ છે એ વાતની ખબર પડ્યાથી સરદાર મહારાજાવે શહેરમાંના પોતાના વાડામાં પૂજા સમારંભ માટે આવવા વિનંતિ કરી અને મહારાજે તે માન્ય કર્યાથી જ્યેષ્ઠ વદ બારસે સુશોભિત કરેલી મોટરમાં મહારાજને એમની જગ્યાએથી બે ત્રણ માઇલ દૂર ઇંદોર શહેરના વાડામાં લઈ ગયા. રસ્તામાં શહેર શરૂ થયું ત્યારથી અર્ધા પોણા માઇલ સુધી હજારો લોકોનાં ટોળેટોળાં હરિનામની ગર્જના તથા લજનના ઘોષ ઝંડ વગેરે વાજી સાહિત્ય સાથે ચાલતાં હતાં. તે વખત સંધ્યાકાળનો છ વાગ્યાનો હતો. મહારાજ માટે ઉત્તમ પ્રકારનું દેવળના આકારનું ચોકડું તૈયાર કરી બેસવા માટે ઉંચા સિંહાસન જેવી વ્યવસ્થા કરી હતી. આબુબાબુએ શ્રીનારાયણ મહારાજ વગેરે સાધુસંતોના ફેટા ટાંગ્યા હતા. બેએ બાબુએ સેંકડો લજન કરનારી ટોળીઓના લોકો ઉભા રહી એક સરખી લજનની ગર્જના ચાલુ હતી. વાડામાં અને બહાર રસ્તા ઉપર પણ દૂર સુધી ધજા વાવટા, તોરણો ટાંગી ખૂબ ઠાઠમાં રોશની વગેરે કર્યા હતાં. વાડા પાસે મોટર આવી એટલે શ્રીગોદાવરીબાઈ સાથે મહારાજને ઉતારી લઈ તેમને માટે તૈયાર કરેલા સિંહાસન ઉપર બેસવાનો સરદાર મહારાજાવે એમને આગ્રહ કર્યો. તે બધું જોતા જોતા મહારાજ તે સિંહાસન ઉપર બેસવાને બદલે પાસેજ એક બાબુએ થાંભલો હતો તેને અઢેલી બેઠા.

પછી મહારાજની ઇચ્છાથી એઓ જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંજ પૂજાની બધી તૈયાર કરી, ખૂબ પ્રાર્થણા લેગા કરી, તેમની પાસે પૌરાણિક મંત્રો બોલાવી મહારાજના પગપર દ્વધનો અભિષેક કર્યો અને પ્રાર્થણા મારફતે યથાવિધી પૂજા આરતિ વગેરે બહુ ઠાઠથી

કર્યાં. પછી બધા લોકોનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. હજારો લોકોનાં દર્શન થતાં થતાં ખૂબ રાત વીતી ગઈ. પછી મહારાજના પગ અશક્ત થઈ ગયા હતા તેથી દાદર ચડવાનું કે ચાલવાનું અશક્ય થઈ પડ્યું હતું તેથી ઈંત્રીચેર પર બેસાડી સરદાર સાહેબ પોતે તથા બીજા લોકો મળી મહારાજને માળ પર તેમનાં ખાસ દિવાનખાનામાં લઈ ગયા. ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારની ગાદી તકીઆની બેઠક કરી મૂકી હતી, ત્યાં લઈ જઈ બેસાડયા. ત્યાં જવાની દરેકને મના હતી. ત્યાં તેમની રાજ પદ્ધતીને અનુસરીને ઓઝલવાળી દરેક સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ અને તેમણે મહારાજનાં દર્શન તથા સેવા ધર્મથી શુશ્રૂષા (સેવા ચાકરી) વગેરે કર્યાં કર્યાં. પછી સારા શુચિર્ભૂત (આચાર વિચારમાં પવિત્ર) બ્રાહ્મણ પાસે સરદાર સાહેબે મહારાજ માટે ઉપહાર (ખાવા) ની તૈયારી કરાવી હતી તેથી તેમના આગ્રહને લીધે મહારાજ તથા ગોદાવરીબાઈએ થોડું ઘણું કાંઈ ખાધું અને પછી મહારાજ પાછા પોતાના મુકામ પર આવ્યા. તે દિવસથી સાત દિવસ સુધી ત્યાં નામ સમાહ ચાલુ હતી અને છેલ્લે દિવસે સેંકડો લજ્જન કરનારા લોકોને તથા હજારો ગોર ગરીબ લોકોને અન્નદાન કરવામાં આવ્યું.

ત્યારથી અમુક વખતે દર્શને આવવાની છુટ્ટી થઈ ગયાથી નહાના મોટા સરદાર લોકો તથા બીજા સેંકડો લોકો દર્શને આવતા અને મહારાજની પ્રકૃતિ ઠીક હોય ત્યારે મહારાજ થોડો ઘણો ઉપદેશ પણ કરતા.

પછી સપ્તાહ પુરી થયાં પછી મહારાજ બધાંની રજા લઈ ગુરુપુર્ણિમાના પાંચ છ દિવસ અગાઉ સાકોરી પાછા આવ્યા.

પછી આ-એટલે શકે ૧૮૫૧ સાલની ગુરુપુર્ણિમાએ દર વર્ષ પ્રમાણે હજારો લોકોએ ભેગા થઈ લજ્જન આરતિ પાલખી વગેરે રીતથી ઠાઠમાઠથી સમારંભ કરી ઉત્સવ ઉજવાયો.

પછી આખો શ્રાવણ મહિનો હંમેશ પેઠે ઉત્સવ સમારંભ ચાલી મુંબાઈના રા. ગણપતરાવ મરાઠે પુષ્કળ વર્ષોથી સાકોરીમાં જ શ્રી ગણપતી ઉત્સવ કરે છે તે પ્રમાણે આ વર્ષે પણ એમને ઉત્સવ થયો ત્યાં સુધી મહારાજ સાકોરીમાં જ રહ્યા.

વર્ધાના રા. જયરામપંત રાનાડે ફેટોઆફરે ગામ બહાર એક બે માર્થલ દૂર પોતાના રહેવાના ઘરમાં મહારાજની પાદુકા સ્થાપવાના હેતુથી એક ન્હાનું સુશોભિત મંદિર બાંધ્યું હતું. પુષ્કળ દિવસોથી તે મંદિરમાં મહારાજને હાથેજ પાદુકા સ્થાપન કરાવવાનો એમનો નિશ્ચય હોયાથી અને તેમને પણ અનેક પ્રસંગે મહારાજના અનુભવ તથા સાક્ષાત્કાર દેખાયાથી પોતાની જગ્યામાં મહારાજના ચરણ પડે તે માટે ખૂબ હઠ પકડી હતી. તેમના આગ્રહને લીધે મહારાજ અનંત ચતુર્દશી (ચૈદસ) ને દિવસે ત્યાં ગયા. તેજ દિવસે પાદુકા સ્થાપન થઇ મહોટો સમારંભ તથા ઉત્સવ થયો. તે વખતે મહારાજના દર્શન માટે પ્રાતઃકાલથી રાતે બાર વાગ્યા સુધી શ્રીમંત, ગરીબ, અધિકારી વગેરે લોકોનાં ટોળે ટોળાં આવતાં અને ખાસ પ્રસંગે મહારાજનું ઉપદેશપદ્ધતિ લાપણુ પણ થતું. ઠેઠ નાગપુર અને તેની આબુઆબુના ગામના સેંકડો લોકો મોટર વગેરેમાં પૂજા દર્શન વગેરે માટે આવતા હતા. ભજન અને નામ ઘોષની ગર્જના એક સરખી ચાલુજ હતી. નાગપુરના પ્રસિદ્ધ શેઠ જમનાદાસ પોદારના ચિ. શેઠ બિરદીચંદજી અને શ્રીમંત કેશવ-રાવ લેયા બુટીસાહેબ બેઉ મહારાજને નાગપુર લઈ જવા આગ્રહપૂર્વક વિનંતી કરવા ખાસ વર્ધા આવ્યા હતા. રા. રાનાડે એ સમારંભની આખરે સેંકડો લોકોને અન્નદાન કર્યું. વર્ધેથી મહારાજ નાગપુરના લોકોના આગ્રહને લીધે ભાદ્રપદ વદમાં નાગપુર ગયા.

નીકળતી વખતે હજારો લોકોની ગદી થઇ હતી, આનંદના ઉલરામાં બધાની આંખમાં આંસુ આવતાં હતાં. એ પ્રમાણે નાગપુર આવ્યાં પછી ત્યાં પ્રથમ શ્રી બુટીસાહેબે મહારાજને પોતાના બંગલામાં રાખ્યા અને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉત્તમ પ્રકારની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી હતી; પછી શહેરમાં પોતે રહેતા હતા તે વાડામાં લઈ જઈ તેમના બધાં કુટુંબ સહિત સાકોરી પેઠે પૂજાઆરતિ ખૂબ ધામધૂમથી કર્યા. ચાર દિવસ શ્રી બુટીસાહેબને ત્યાં રહ્યાં પછી શેઠ બિરદીચંદજી પોતાના શહેર બહાર આવેલા “ગોવિંદ ભુવન” નામના બંગલામાં મહારાજને લઈ ગયા. આખા નાગપુર શહેરમાં મહારાજ આવ્યાનો ખૂમાટો

થયાથી દર્શનની બહુ ગર્હી થશે એમ જાણીનેજ શેઠજીએ બંગલા સામે બહુ સુશેલિત મંડપ બાંધ્યો હતો; અને બંગલાની આસપાસ અનેક પ્રકારના વીજળીના દીવાની સુશેલિત રોશની વગેરે કરી હતી. મહારાજને રહેવાની તથા બેસવાની ગોઠવણ બીજી જગ્યાએ કરી હતી. એકંદર વ્યવસ્થા તેમના નામ આબરૂને છાજે એવી ઉત્તમ પ્રકારની રાખી હતી. શહેરથી ઘણું દૂર બંગલો હતો તોયે હજારો સ્ત્રી પુરુષોની સહવારથી રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી એક સરખી ગર્હી રહેતી. મહારાજને ખાવા માટે પણ કુરસદ મળતી નહોતી. ખડ્ગપુરથી આવતાં મહારાજ નાગપુર એક દોઢ મહિનો રહ્યા હતા. તે વખતના સેંકડો જુના લકતો તો રોજ બપોળે ત્રણ ત્રણ વખત આવતા. પરંતુ શેઠ બિરદીચંદજીએ એટલા મોટા સમુદાયની અને મહારાજની ઉત્તમ વ્યવસ્થા રાખી હતી. આ પ્રમાણે સાત આઠ દિવસ રહી મહારાજ વિજયા દશમી માટે સાકોરી આવવા નીકળ્યા. વર્ધા પેઠે નાગપુરમાં પણ પ્રસંગોપાત મહારાજનાં ઉપદેશપ્રદ લાવણો થતાં હતાં.

મહારાજ અને દાદાસાહેબ ખાપડેનો પહેલેથીજ સારો સંબંધ (ઋણાનું બંધ) હોવાથી તેઓ ઉમરાવતીથી ખાસ નાગપુર આવી બે ત્રણ દિવસ રહી ગયા. બેઉએ પરસ્પર આનંદથી પરમાર્થ તથા બીજા વિષયો પર વાતો થઈ રહ્યાં પછી મહારાજનાં પ્રવચન થતાં તે સાંભળી શ્રી. દાદાસાહેબ વગેરે સાંભળનારાઓને બહુ આનંદ થતો.

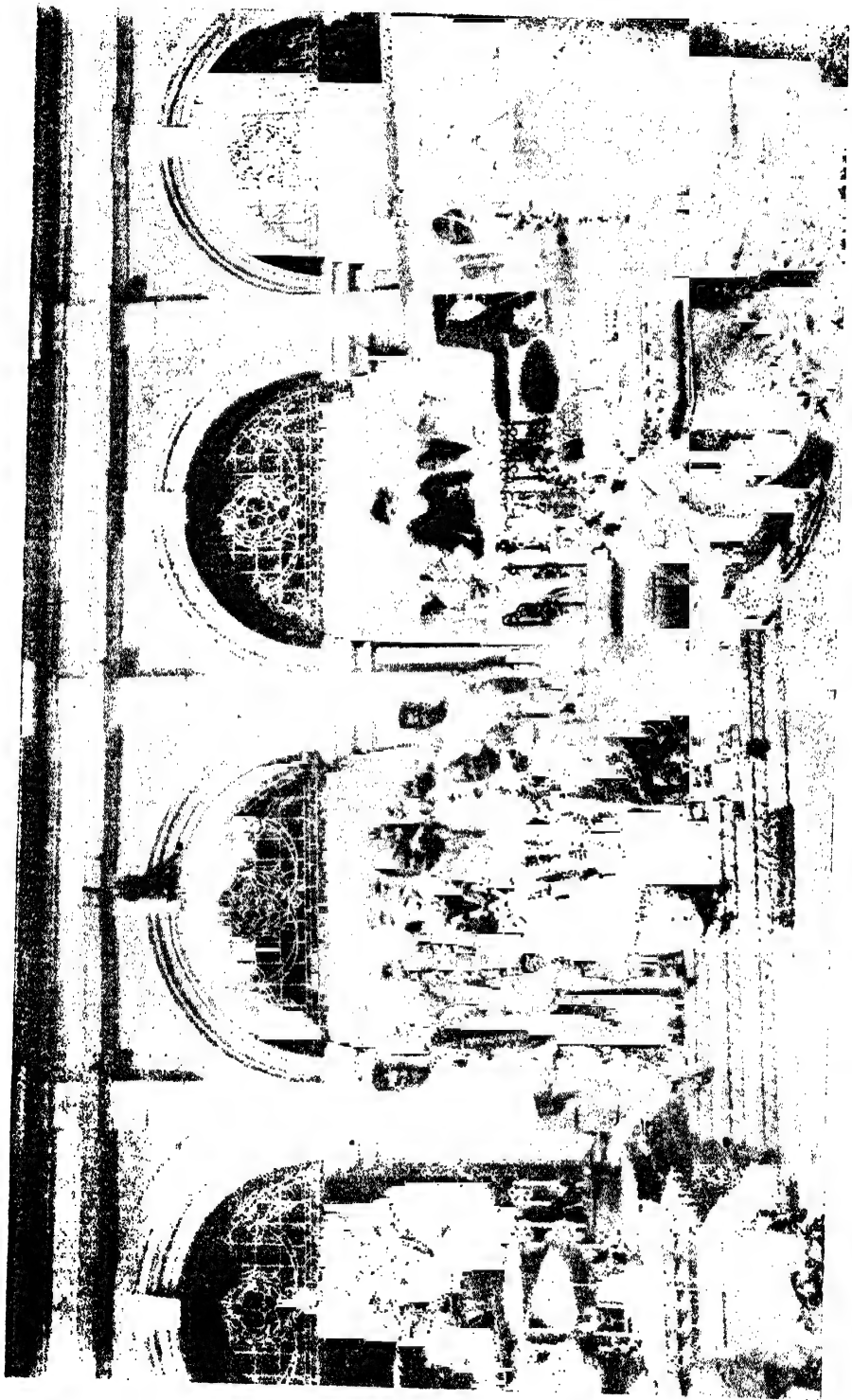
વર્ધા તથા નાગપુરમાં સેંકડો લક્ષ્મી લોકો કપડાં તથા રોકડા પૈસા વગેરે મહારાજ આગળ ખૂબ મૂક્યાં, પરંતુ તેમના મનમાં શું આવ્યું હોય તે તેમની તેમને ખબર. તે બધું જેનું તેને પાછું આવ્યું એટલુંજ નહીં પણ ગણામાં કુલોના સેંકડો હાર પડતા તે પણ પાછા આપતા. એમાં એમનો શો મુદ્દો હશે તે તેઓ જાણે.

નાગપુરથી દસરા માટે સાકોરી પાછા આવતી વખતે વચ્ચે મૂર્તિજીપુરમાં બે ત્રણ દિવસો રહ્યા; ત્યાં પણ મૂર્તિજીપુરના સેંકડો લોકો દર્શન માટે લેગા થયા હોઈ મહારાજે ચાર ઉપદેશનાં શબ્દો

કહ્યા. ત્યાંથી ખુશીથી બધાંની રજા લઈ મહારાજના નિઃસ્સીમ લક્ષ્મી આમ ગામના સુપ્રસિદ્ધ રા. નાનાસાહેબ ટિપણીસ વડીલના ખૂબ આગ્રહને લીધે મહારાજ એમને ત્યાં ખામગામ આવ્યા. ત્યાં પણ ટિપણીસના પરિચયના મુખ્ય મુખ્ય લોકો આવતા હતા. તેમાં આમ પંચાયતના મુખ્ય રા. સમર્થ આવતા હતા. મહારાજ નાગપુર હતા ત્યારે ત્યાં પણ તે હંમેશ દર્શને જતા હતા. ત્યાં પણ બધાંની આનંદથી રજા લઈ મહારાજ દસરા માટે સાકોરી પાછા આવ્યા.

દસરા માટે સેંકડો લોકોએ આવી આરતિ પૂજા સીમા ઉદ્લંઘન વગેરેનો ઉત્સવ ઠાઠથી કર્યો. દસરા થઈ ગયા પછી નાગપુરના કેટલાક લોકોના આગ્રહને લીધે મહારાજ ફરી દીવાળીને સુમારે નાગપુર ગયા અને આશરે મહિનો સવા મહિનો ત્યાં રહી પાછા સાકોરી આવ્યા. નાગપુરથી નીકળવાને દિવસે શ્રીમંત દાદાસાહેબ ખાપડે, શ્રી. ખુટી, શેઠ જિરદીચંદજી વગેરે મોટા મોટા અધિકારી તથા સદગૃહસ્થ લોકો ખૂબ લેગા થયા હતા. તે પ્રસંગે રા. રાના-એએ શ્રી. દાદા સાહેબ ખાપડે વગેરે બધા લોકો સાથે મહારાજનો ફોટો લીધો. પછી બધાએ મહારાજની રવાનગી કરી. નીકળતી વખતે મહારાજ અને ઘણા ખરા લોકોની આંખમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી. તે પ્રેમનો દેખાવ અવર્ણનીય હતો. શેઠ જિરદીચંદજી બીજી મોટરમાં સાત આઠ માઈલ સુધી મહારાજને પહોંચાડવા ગયા હતા.

પછી ૧૮૫૧ ની પોષ સુદ પુનમે સંક્રાંતિ આવી, એટલે અને સંક્રાંતિનો ઉત્સવ અહીં મહત્વનો ગણવામાં આવ્યો છે તેથી દર વર્ષે પ્રમાણે હૈદરાબાદ, ઇંદોર, નાગપુર, ખડગપુર મુંબાઈ વગેરે દૂર દૂરથી હજારો લોકો લેગા થયા, હંમેશ પ્રમાણે બહુ આનંદથી ઉત્સવ, પૂજા આરતિ પાલખી વગેરે ચાર દિવસ ઉત્સવ સમારંભ ચાલ્યો, અને હજારો લોકોએ પ્રસાદ લીધો. દૂર દૂરના હજારો લોકો આવ્યા હોવાથી મહારાજનું રોજ થોડું ઘણું ઉપદેશપ્રદ લાભણું થતું. એક દિવસે એક લોકો કાંઈક પ્રસંગ

શ્રી. દાદાસાહેબ ખાપડે, શ્રી. બુટી, શેઠ પોદાર સાથે શ્રી ઉપાસની મહારાજ (નાગપુર.)

ઉપરથી, મહારાજ, આપની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું જ વ્રત કાયમ પાળીશ,' એમ કહ્યું તે ઉપરથી મહારાજ બોલ્યા, “ મહેં આજ સુધીમાં કોઈને કાંઈ પણ બાબતમાં આજ્ઞા કરી નથી અને આજ્ઞા (હુકમ) કરવાનો મહારો અધિકાર નથી, ખરી વસ્તુ સ્થિતિ એવી છે કે જેથી ખરું કલ્યાણ ક'યે રસ્તે થાય છે અને અકલ્યાણ ક'યે રસ્તે થાય છે તથા હાલની પરિસ્થિતિને અનુસરી શાસ્ત્રમાર્ગ છોડ્યાં શિવાય શું કર્યાથી તમારું અને તમારા બાપદાદાનું આલોક તથા પરલોકમાં ખરું કલ્યાણ થાય તે વિષે મહને અદૃષ્ટ અવસ્થાથી જે અનુભવમાં આવે છે તે અનાયાસે તમો લેગા થાવ છો તેથી તે કહી બતાવું છું. તમો લોકોએ તે પ્રમાણે કરવું જ એવી કોઈ પણ પ્રકારે આજ્ઞા નથી જ હોતી અને નથી. જે કહેવામાં આવે છે તેમાંથી લેવા જવું હોય તો લેવું. કોઈને ઠીક ન લાગતું હોય તો તે છોડી દેવું. મહારી આજ્ઞા માન્ય કરવા જેવી જેની પરિસ્થિતિ હોય તેને તે માન્ય કરો એમ કહેવાનું પણ કારણ નથી. તેની વૃત્તિ જ તેવી બની ગઈ હોય છે. જેને પૂજ્ય ગુરૂ માન્યા છે તેની આજ્ઞા પ્રમાણે જ ચાલવું એ જ તેનું વ્રત થઈ પડ્યું હોય છે. એવા હજારો લોકોમાં એક એ જ જણા ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાનું સાઈ થાવ કે ખરાબ થાવ તેનો કોઈ પણ પ્રકારે વિચાર ન કરતાં ગુરૂની આજ્ઞાથી જ ચાલવું એટલે જ એનો નિશ્ચય હોય છે. એ ઉપર એક જુના તત્ત્વવેત્તાનો શ્લોક યાદ આવે છે.

આત્મબુદ્ધિ હિતાર્થાય ગુરુબુદ્ધિ વિશેષતઃ

પરબુદ્ધિ વિનાશાય સ્ત્રીબુદ્ધિ પ્રલયંગતઃ ॥

એ શ્લોકનો મર્મ જેના લક્ષમાં આવે તેને દેખાઈ આવશે કે આત્મબુદ્ધિનો મનુષ્ય ક્યાંઈ મળતો નથી. આત્મબુદ્ધિ હિતાર્થાય એટલે પોતાની જાતની બુદ્ધિ હિતકારક હોય છે. તે કરતાં ગુરૂની બુદ્ધિ માન્ય કરવામાં વધારે સવડ હોય છે (પડે છે). હાલ દુનીયામાં આત્મબુદ્ધિ વાળા ઘણું ખરું બહુ વિરલ (ઓછા). પોતાની જાતની બુદ્ધિથી જે કોઈ ચાલે છે તેમાં જ પોતાનું હિત હોય છે; પરંતુ આત્મબુદ્ધિ એટલે શું એનો આપણે સૂક્ષ્મ રીતે વિચાર કરીએ.

કોઈ કહેશે અમે અથવા બીજા કોઈ કોઈ બીજાના મતથી ચાલતા નથી. અમે અમારી બુદ્ધિથીજ ચાલીએ છીએ. અમે કોઈનું સાંભળતા નથી; અમારે કાંઈ ઉદ્યોગ કરવો હોય અથવા અમારા મનમાં કાંઈ આવે તો તેમાં કોઈને ન પૂછતાં અમે અમારી બુદ્ધિથીજ કરીએ છીએ. એનેજ કોઈ આત્મ બુદ્ધિ સમજતું હોય તો એમ કોઈએ પણ સમજતું નહીં. તમે તમારી બુદ્ધિથી અથવા તમારા મનથી કાંઈ કાંઈ વ્યવહાર કરો અને જો કોઈને પૂછો નહીં તો પણ જે કાર્ય કરવાને પ્રવૃત્ત થાવ છો તેમાં ફક્ત તમારીજ બુદ્ધિ હોય છે એમ નથી પણ બીજાનું કાંઈ જોયેલું હશે; જેમ કોઈ વેપારી અમુક રીતનો વેપાર કરે છે, તેમાં તેને એ પૈસા મળે છે. એવો તેનો દેખાવ જોઈ તેવીજ રીતની તેની અછલ લઈ તેજ રીતનો વેપાર બીજો કરવા માંડે છે. અથવા કોઈ સરકારની નોકરી કરે છે તેને સરકાર પાસેથી જૂબ મ્હોટો પગાર મળે છે. પછી તેની તે અછલ લઈ આ પણ (વિદ્યા) ભણી નોકરી મેળવવા તૈયાર થાય છે. એકાદો કોઈ જમીન લઈ ધંધો કરવા માંડે તેમાં તેને જૂબ ફાયદો થાય તો તેનું જોઈ તેની અછલ લઈ આ પણ તે ધંધો કરવા લાગ્યો. કોઈને મોટર લીધેલી જોઈ તેમાં તેને સુખ થાય છે એ અછલથી બીજો મોટર લે છે વગેરે વગેરે. એવા કોઈ પણ જાતના મનુષ્ય વ્યવહાર કરે છે તે બીજાના જોઈને, બીજાની અછલ લઈને. તેજ પ્રમાણે બીજાએ જે મન તથા બુદ્ધિથી વ્યવહાર કર્યો હોય તેજ મન લઈ પોતે વ્યવહાર કરવા માંડે છે. તો પારકાની બુદ્ધિ અથવા પારકાનું મન લઈ એટલે તેના કહેવાથી અથવા જોઈને, કોઈપણ રીતે બીજાનાં મન બુદ્ધિને આધારે અને એકમેકનાં મન બુદ્ધિના આધારથી અનેક પ્રકારનાં સુખ દુઃખ આત્મક વ્યવહાર કર્યા કરે છે. એ ઉપરથી શું સાબીત થાય છે કે કેવળ પોતાની જાતની બુદ્ધિનો એટલે આત્મબુદ્ધિનો કોઈ હોતો નથી. તેનેજ આત્મબુદ્ધિ કહેવી કે જે કેવળ (ફક્ત શુદ્ધ) પોતાની બુદ્ધિમાં બીજા કોઈના પણ મન બુદ્ધિની ભેળસેળ મિક્શર ન હોય. એવી જે કેવળ આત્મબુદ્ધિ તે હિતકારક હોય છે. એવી કોઈપણ પ્રકારે બીજાના મન બુદ્ધિથી મિશ્રિત ન થયેલી

હોય તે આત્મબુદ્ધિ તે ઘણીખરી મનુષ્ય વ્યવહારમાં ઉપયોગી થઈ પડતી નથી. જેમ ન્હાનું અજ્ઞાન બાળક હોય છે તેની બુદ્ધિમાં વ્યવહારિક પરાયી બુદ્ધિનો કોઈપણ પ્રકારે ભેગસેગ ન હોવાથી, તેની તબી સ્થિતિતી જે બુદ્ધિ તેને આત્મબુદ્ધિ કહેવાય અને એવી આત્મબુદ્ધિ વ્યવહારમાં ઉપયોગી થઈ પડતી નથી. કોઈજ પ્રકારે ત્યાં બીજાની બુદ્ધિ ન હોવાથી બીજાની બુદ્ધિ સાથે આવનારાં પાપપુણ્યનો સંબંધ પણ ત્યાં નથી હોતો. એવી જે તેની શુદ્ધ બુદ્ધિ તેજ આત્મબુદ્ધિ. એવી કોઈપણ જાતના ઉપયોગમાં ન આવનારી તે બુદ્ધિ હોવાથી તેને બુદ્ધિ પણ કેમ કહેવાય અને તેથી હિત પણ શું થાય એમ પૂછો તો ત્યાં બુદ્ધિ નથી હોતી એમ નથી. ન્હાનાં છોકરાંમાં પર બુદ્ધિ નથી હોતી પણ પોતાની આત્મબુદ્ધિ હોય છે; તેથીજ પ્રસંગ પડે તેની ત બુદ્ધિને અનુસરી તે છોકરું ચાલે છે. જેમ ઝાડો ક્યો હોય તો વિષ્ટા ચુંથી તેજ હાથ મ્હોંમાં ઘાલે છે. કોઈ પાસે ન હોય તો દેવતા, વિંછી, સાપને ખૂબ પ્રેમથી હાથ લગાડવા જાય છે વગેરે વગેરે એ ઉપરથી તેનામાં બુદ્ધિનો વ્યવહાર છે પરંતુ ફક્ત પોતાનીજ આત્મબુદ્ધિ વિના પરાયી બુદ્ધિનો સંબંધ બીલકુલ હોતો નથી.

એવી જે બુદ્ધિ તેજ આત્મબુદ્ધિ અને તેજ હિતકારક. આ ઠેકાણે 'હિત' શબ્દનો અર્થ પારમાર્થિક હિત, ખરું હિત, એવો સમજવો. હવે અહીં ગમે ત્યારે પણ પરબુદ્ધિનો સ્પર્શ થાય એટલે મનુષ્ય અવસ્થાની બુદ્ધિ તેની બુદ્ધિમાં મિશ્ર થાય છે (ભળે છે.) પછી તે પરબુદ્ધિ હરેક વખતે વ્યવહારિક સુખ દુઃખનું કારણ ભૂત બને છે. એવી રીતની ઉપર કહેલી આત્મબુદ્ધિ હિતકારક અને તેના પણ કરતાં 'ગુરુબુદ્ધિ વિશેષતઃ' હવે આત્મબુદ્ધિની અવસ્થામાં ન્હાનું છોકરું હોય છે તે અથવા કોઈને પણ તેવોજ હોય તેને ગુરુ બુદ્ધિની જરૂર હોય છે. આ ઠેકાણે ગુરુ એટલે ખરો હિત કરતાં; આપણાં અખંડ સુખનું હિત દેખાડનારો જે ગુરુ હોય છે તે અને જે જગતનો તથા જગત બહારનો સર્વ પ્રકારનો અનુભવ લઈ તે અનુભવની પણ પેલી પાર આગળ હોય છે તે. તેથી એવા આત્મબુદ્ધિવાળાં છોકરાંને કે

મોટાંને પોતાની જાતની બુદ્ધિ આપી તે ગુરૂ ખરા હિતના માર્ગમાં તેને લઇ જાય છે. એમ છે તેથીજ જ્યાં સુધી પરબુદ્ધિનો સ્પર્શ ન થતાં આત્મબુદ્ધિની અવસ્થામાં તે છોકરું હોય છે ત્યારથી ખરા હિત કર્તા સદ્ગુરૂ જે તેને ઘેર, તેના સહવાસમાં રાખવાનો પહેલાં રિવાજ હતો. હાલ અજ્ઞાન આત્મબુદ્ધિવાળાં છોકરાંને ગુરૂ બુદ્ધિ વિશેષતઃ એ વાક્ય પ્રમાણે ખરા હિતનો બોધ કરી આપવા માટે ગુરૂનો સહવાસ તો થતોજ નથી, પરંતુ વ્યવહારિક, જેનાથી બોટાં હિતમાં લુબ્ધ બની, દુઃખનોજ માર્ગ દેખાડવા માટે જન્મ દાતા બાપજી ગુરૂ બની, તે વ્યવહારિક પરબુદ્ધિનોજ સહવાસ તેને આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેનો બાપ એ પણ ગુરૂજ છે. પરંતુ આ ગુરૂ સદ્ગુરૂ નહોય તેની બુદ્ધિ પણ પરબુદ્ધિનીજ બની હોય છે. તેથી તેની પોતાની તે બુદ્ધિ ન હોવાથી અને જન્મો જન્મ પરાયી બુદ્ધિ અને પારકાં બળથીજ તેનો વ્યવહાર હંમેશા ચાલતો હોવાથી તે બાપ પરબુદ્ધિરૂપજ બન્યો હોય છે. પરબુદ્ધિ પણ એકની થોડીજ ! એ'વાં હઝારો પારકાની બુદ્ધિઓનાં મિશ્રણથીજ તેનું મન તથા તેનો આત્મા બન્યો હોય છે એટલે પોતે જાતે નર્યો તે જન્મો જન્મથી રહ્યોજ નથી. એટલે કે તેનાથી થયેલું છોકરું તે પણ પરબુદ્ધિરૂપ હોવાથી અને તેના બાપ પરબુદ્ધિનાજ વિચારવાળા તેથી તે પહેલેથી તેની આત્મ-બુદ્ધિ અવસ્થામાં પરબુદ્ધિનો સમાવેશ કરી લે છે. જેમ બાવા પીવાનો વ્યવહાર ચૂડા વગેરે એ પ્રમાણેજ આચાર વિચારાદિ વ્યવહાર. એ બધાં એકમેકની અઘ્ઘલથી એટલે બુદ્ધિથી લઇ એકમેક વ્યવહાર કરે છે. એટલે બધા લોકો પરબુદ્ધિના આધાર ઉપરજ બન્યા છે. પછી 'પરબુદ્ધિ વિનાશાય' એમાં પર શબ્દનો અર્થ શ્રેષ્ઠ પૂજ્ય પરમેશ્વર અને પર એટલે શત્રુ એવા પર શબ્દના અર્થ છે. પરંતુ 'પરબુદ્ધિ વિનાશાય' એમ કહ્યું છે તેથી આ ઠેકાણે પર એટલે શત્રુ, દુશ્મન હુ એટલે દુષ્ટ બુદ્ધીના દુષ્ટ મનના એ'વો અર્થ લેવો પડે છે. એવા જે એકમેક છે તેમનીજ બુદ્ધિથી દુનિઆમાં વ્યવહાર ચાલતો હોવાથી દરેક

એકેકના શત્રુ થઈ બેઠા છે. એટલે ઘણા ખરા બધા પરબુદ્ધિરૂપ દેખાઈ આવે છે. એજ સિદ્ધાંત પ્રમાણે આત્મબુદ્ધિ અવસ્થામાં પરબુદ્ધિના મિશ્રણથી જેમ પરબુદ્ધિ રૂપ પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, તેવીજ રીતે જો પરમેશ્વર અથવા ગુરુબુદ્ધિ લઈ તેનાંજ મન-બુદ્ધિથી ચાલવાની જો દેવ રાખવામાં આવે તો સ્વાભાવિકજ રીતે પરબુદ્ધિ નાશ પામી આત્મબુદ્ધિ અવસ્થામાં જશે; એટલે પરબુદ્ધિને લીધે થનારા સારા માઠા વિચારો જ્યાં શીલક રહેતા નથી અથવા ગ્રહણ કરવામાં આવતા નથી એવી આત્મબુદ્ધિ થાય એટલે પછી તે ઠેકાણે ગુરુ અથવા પરમેશ્વર બુદ્ધિનો પ્રવેશ થાય. જેમ પરબુદ્ધિ વડે આત્મબુદ્ધિને વિસર્યો તે પ્રમાણે ગુરુ-બુદ્ધિ વડે પરબુદ્ધિ જઈ પરમેશ્વર-બુદ્ધિ રૂપ બને છે. એટલે પછી પરમેશ્વર અથવા સદ્ગુરુ અથવા એનામાં શો ફેર પણ રહે? કોઈપણ વખતે કોઈપણ મન બુદ્ધિ શિવાય રહી શકતું નથી, આત્મબુદ્ધિ મધ્યમાવસ્થામાં છે. તે આત્મબુદ્ધિ કોઈ વખતે પરબુદ્ધિ ગ્રહણ કરી પરબુદ્ધિ રૂપ થઈ બેસે છે અથવા સદ્ગુરુબુદ્ધિને ગ્રહણ કરી સદ્ગુરુ રૂપ થઈ અથવા પરમેશ્વરરૂપ થઈ બેસે છે. તેથી ‘ગુરુબુદ્ધિ વિષેષતઃ’ (ગુરુબુદ્ધિ વધારે, ખાસ હિતકારક હોયછે.) માટે ગુરુ અથવા પરમેશ્વરનાં મનબુદ્ધિ પ્રમાણેજ ચાલવાનો નિયમ રાખ્યો હોય તો પરબુદ્ધિનો નાશ થઈ પરમેશ્વરનાં મન-બુદ્ધિવાળા આપણે બની ગયા હોવાથી પરમેશ્વરમાં અને આપણામાં શો ફેરક રહે? એટલે આત્મબુદ્ધિ અવસ્થામાં તમો રહેશો તો અમને આજ્ઞા કરવાનો અથવા આજ્ઞા કરાવી લેવાનો તમને અધિકાર પહોંચશે. તમો નિશ્ચય કરશો તો ધીમે ધીમે પરબુદ્ધિનો નાશ નાશ થઈ આત્મબુદ્ધિ અવસ્થામાં આવશો. આત્મબુદ્ધિ એટલે આમપણ નહીં અને તેમ પણ નહીં (આમજ જોઈએ કે તેમજ જોઈએ એવું કાંઈ પણ નહોતું) તે અવસ્થામાં તમો રહો એટલે આપોઆપ સદ્ગુરુ કૃપા થઈ તમને આજ્ઞા કરાવી લેવાનો અધિકાર આવશે. સંકાંતિએ ઉત્તરાયણ શરૂ થાય છે અને ગુરુ-પુર્ણિમાએ દક્ષિણાયન શરૂ થાય છે. વર્ષમાં એ બે દિવસ અને એજ બે મહિના પરમેશ્વરની ભાંગફોડ (ઘડા મોડ) માં અત્યંત

મહત્વના તત્ત્વવેત્તાઓએ કેરવ્યા છે. તે થઈ ગયેલા મહેટા મહેટા મહાપુરૂષો, તત્ત્વવેત્તાઓ આ બે દિવસે અનેક પ્રકારની જગતમાં ભાંજગડ કરે છે. સૂર્યનારાયણનો બદલાવવાનો જે વખત તેની સાથે આખા જગતની બદલા બદલ તથા ઝડલાંગ થાય છે. આ વખતે મહાન્ યોગીપુરૂષો, તત્ત્વવેત્તાઓ, પરમેશ્વરના સહવાસમાં અને સત્ત્વગુણનો આશ્રય કરી રહેનારા જે જે કોઈ પરમેશ્વરના ભક્ત હોય તેમને દુર્ગતિમાંથી સફળતિમાં જવાની ઉલટી બાજુ કરી આપે છે તેથી તે બે દિવસમાં પર્વકાળ એટલે સંધિકાળમાં, શાસ્ત્રકારોએ સત્કર્મ શિવાય કોઈપણ બીજાં કર્મો કરવાં નહીં એમ કહી રાખ્યું અને તે અવસ્થામાં જે પુરૂષો ગયા છે તેમને અંતરમાં ચપટપણે દેખાઈ આવે છે કે તમારું શું કર્યાથી કલ્યાણ થાય; માટે તમો સંકાંતિ તથા ગુરૂપુર્ણિમા એ બે દિવસે પુણ્યમાર્ગ કરવાનો વહિવટ બને એટલો ચાલુ રાખો અને શાસ્ત્રોએ પણ એવો વહિવટ દાખલ કરી રાખ્યો છે. એ વિષે જેટલું કહીએ એટલું થાડું.” એ પ્રમાણે પ્રવચન થયાં પછી વખત બહુ થઈ ગયો હોવાથી મહારાજે બધાંને જવા કહ્યું અને એ રીતે સંકાંતિનો દિવસ બહુ આનંદમાં ઉજવવામાં આવ્યો.

નિરંતર મહારાજનો સહવાસ કરનાર બહુ ભાગ્યશાળી અને પુણ્યવાન સમજવા. ઘણાખરા લોકો વ્યવહારી હોવાથી નિરંતર સહવાસ થવો શક્ય નથી, છતાં કાંઈ નહીં તો સંકાંતિ તથા ગુરૂપુર્ણિમા એ બે દિવસે, ખરા હિતનો લાલ લેવાની ઈચ્છા રાખનારાઓએ, સાકોરી પુણ્ય ક્ષેત્રમાં ગયાં શિવાય રહેવું નહીં એવી અમારી અનુભવ પુર્વક આગ્રહની વિનંતી છે અને સંકડો દિવસો મહારાજે જે પાંજરામાં કહાડયા છે તે પાંજરાના દર્શન પણ બે થાયતો આ લોક તથા પર લોકમાં જે સાધ્ય કરી લેવાનું છે તે ફક્ત તે પાંજરાના દર્શનથીજ થશે એ અનુભવ સિદ્ધ છે.

એ પ્રમાણે શકે ૧૮૫૧ ની સાલની સંકાંતિ સુધી અથથી તે ઇતિપર્યંત મહારાજની હકીકત જે પ્રમાણે બની તે પ્રમાણે વર્ણન કરી છે.

(શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્ટુ)

લકતોના અનુભવોના પત્રો.

સફળરૂપે ગુણનું વર્ણન કરવું એ અમારા જેવા પામરોને માટે અશક્ય છે. છતાં સફળરૂપેની કૃપાથીજ કાંઈક લખી શકાશે એમ આશા છે. જેમની દૃઢ લક્ષિત હોય તેમને આ લેખ તથા પરલોકમાં સુખ થશેજ. એવા સત્પુરુષની લીલા શી વર્ણવવી? જેટલી વર્ણવીએ તેટલી થોડીજ, છતાં જેમને જેમને અનુભવો આવ્યા છે તેમાંના થોડા લખી રાખવાની સ્ફુર્તિ તેમનીજ કૃપાથી થઈ છે. એવા પૂર્ણત્વને પહોંચેલા સત્પુરુષ પોતે જાણી જોઈ કોઈનું ખરાબ પણ કરતા નથી અને કોઈનું સારું પણ કરતા નથી. પણ જેમનાં તેમની ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ તથા લક્ષિત હોય તેમનાં તે લક્ષિત વિશ્વાસને લીધે તેમની બધી કામના પૂર્ણ થાય છે. શ્રી (બાબા મહારાજ) તરફથી ઘણા લોકોને ફાયદો થયો છે અને થાય પણ છે, ઘણાં પ્રકારનાં દુઃખોનાં નિવારણ થયાં છે. પરંતુ તે બધાંની પૂરેપૂરી ખબર હોવાનો સંભવ ન હોવાથી, ખબર છે એટલીજ થોડી હકીકત લખી મૂકું છું.

૧

સાષ્ટાંગ નમસ્કાર. બાબા, મહારાજ લાઈની એવી સ્થિતિ થઈ ગઈ હતી કે તેની જીવવાની કોઈને આશા નહોતી. અમો ધાસ્તીમાં ગમે તેમ કરી દહાડા કહાડતાં, પરંતુ હવે તે મહારાજશ્રીના આશિર્વાદથી દિવસે દિવસે સારો થતો જાય છે. બાબા, તમેજ તેને બચાવ્યો એવી અમારી ખાત્રી છે.

આપની દાસી

કુંવરબાઈ રસ્તમજી વેસાવેવોલા

જહાંગીર મેન્શન, હુમરોડ, મુંબાઈ.

૨

મુંબાઈના એક પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર રા. રા. દ્વારકાનાથ વિનાયક રાજે એ એક વખત બહુ માંદા હતા. તે વખતે શ્રી બાબાનું ચરિત્ર કોઈએ તેને આપ્યું હતું. તે વાંચી તેમને

બાબા માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો અને એમણે ભક્તિ પુરસ્કાર બાબાની ઉદ્ધી (ભસ્મ) નો ઉપયોગ કર્યો તેથી તે તદ્દન સાબળ થઈ ગયા અને ત્યારબાદ દર્શને આવ્યા એટલે તો એમની શ્રી બાબા પર બહુજ ભક્તિ ચઢાંટી. પછી કેટલેક દિવસે લુંટાડ્યોને પકડવા માટે તેમને જવું પડ્યું. તે વખતે પોલીસની બે મોટરો ફોડતી હતી; તેવામાં એમની મોટર સામે બીજા પોલીસની એક મોટર આવી. ત્યારે એમની ગેર સમજ થઈ લુંટાડ્યોની મોટર ઉપર ગોળી છોડવાને બદલે પોલીસની મોટર પર ગોળી ફેંકી. ગોળી છોડતી વખતે શ્રી બાબાનું સ્મરણ કરી છોડી. તે કોઈને ન લાગતાં મોટરના યંત્રને લાગી. એવી રીતે કોઈના જીવને નુકસાન ન થતાં, શ્રી બાબાની કૃપાથી બધા બચ્યા; નહીં તો એમની ઉપર ખુનનું તહોમત આવ્યું હોત.

૩

મુંબાઈના એક ગૃહસ્થ મહાદેવ વિજય નાડકર્ણી—એ શ્રી બાબાના નિઃસ્ત્રીમ ભક્ત છે. હાલ ઘણા દિવસથી એમની નોકરી ગઈ હતી. પહેલાં તે એક બેંકમાં નોકરીએ હતા. તે બેંક બંધ થઈ તે વખતે તેમની પર કાંઈ તહોમત આવ્યું હતું. એમણે શ્રી બાબાપર પૂર્ણ વિશ્વાસ મૂક્યો હતો તેથી તેમની ઉપરનું વાદળ વેરાઈ ગયું, પરંતુ નોકરી ગઈ. એક વર્ષ તે નોકરી વગર નવરાજ હતા. શ્રી બાબાની દૃઢ વિશ્વાસથી સેવા કરતા હતા. એક દિવસ કિર્તનમાંથી જતાં રસ્તામાં પગ સરી જઈ એમનો ડાબો હાથ ભાંગ્યો પછી તેજ મહિનામાં ક્યાંઈથી એકદમ તેમને મળવા બોલાવવામાં આવ્યા. તે પ્રમાણે ત્યાં ગયા અને તેમને નોકરી મળી. તે વખતે હાથ ભાંગેલો હતો છતાં શ્રી બાબાની કૃપાથી હાથ ભાંગેલો ન દેખાતાં નોકરી મળી.

૪

દક્ષિણ હૈદરાબાદના એક ગૃહસ્થ ભવાનીપ્રસાદના અનુભવ—મહારા મહોદા એક સ્વ નર્સિંહપ્રસાદને પાંચે ગાંઠ નીકળી હતી. ત્યારથી તેના પગના ઘુટણમાં નાચુર પડ્યું હતું. એક વર્ષ સુધી ખૂબ રૂપીઆ ખર્ચ થયા. મહોદા મહોદા ડોક્ટરો

વૈદ્યોએ ઔષધ લગાડ્યાં પરંતુ તેથી કાંઈ ફાયદો થયો નહીં. છેવટે કંટાળી શ્રી બાબાના પગ આગળ લાવી નાંખ્યા. શ્રીએ કહ્યું “હું કાંઈ ડોક્ટર છું કે?” તે ઉપરથી મહેં કહ્યું. ડોક્ટરોના ઔષધો લગાડી કંટાળ્યો હવે હું કાંઈજ કરતો નથી. બાર દિવસ રહ્યાં પછી શ્રી બાબાની કૃપા દ્રષ્ટિ થઈ. ઉઠી લગાડી પટ્ટી મારવા કહ્યું. તે પટ્ટીમાં કાંઈ પણ દવા નહોતી. તેમની કૃપા દષ્ટી પટ્ટીમાં નાંખ્યાં જેવું બન્યું. કાંઈ પણ ખોડખાંપણ રહ્યા શિવાય પગ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયો.

૫

હૈદરાબાદના રાજા નરસિંહરાજ બહાદુરના કેટલાક અનુભવો.—પહેલ વહેલા શ્રી બાબા હૈદરાબાદ આવ્યા, તે વખતે બધા લક્તોએ મંજરાં સમાહ કરવા વિચાર કર્યો. ત્યાં પાણીનો બહુ ટોટો હતો, પરંતુ શ્રી બાબાની કૃપાથી એકદમ ખૂબ વરસાદ પડી બધા કુવા ભસ્ય ગયા. ત્યાં એક હોજ હતો ત્યાં શ્રી બાબાએ આવી તેમાં પોતાના પગો ડુબાવી બધા બ્રાહ્મણને કહ્યું કે, આ પાણી હરેક રીતના ઉપયોગ માટે લ્યો. પછી સાત દિવસ સુધી એમાંથી પાણી વાપર્યું છતાં તે પૂરું થયું નહીં. સમાહ પૂરી થયાં પછી તે પૂરું થયું.

ભટજીબાપૂ કરીને એક સંત હૈદરાબાદમાં આવ્યા હતા. તેમને ત્યાં મંજરા સમાહની સમાપ્તિ હતી. તેમણે શ્રીબાબા પાસે આવી એમને ઘેર આવવા વિનંતી કરી. શ્રી બાબાએ તેમની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી. શ્રી બાબાની સાથે મોટરમાં વીસ પચીસ માણસો હતાં. ઉપરાંત સાઇકલોપર દસ પંદર માણસો હતાં. ત્યાં જઈ પાછા ફરતાં, ખૂબ વરસાદ પડવા લાગ્યો અને મહેંટા મહેંટા કરા પડી રસ્તા પર તેનો એક ગજા જેટલો ચર પથરાઈ ગયો. પવનની તો વાતજ ન પૂછે, તેવા વરસાદ વાવાઝોડામાં કરાને માર ઉપરથી પડતો હતો છતાં શ્રી બાબાની મોટર પાછળ સાઇકલ પર બેસી ભાગ લોકો દોડતા આવતાજ હતા. રસ્તામાં એક ગડ પડ્યું હતું, તેથી મોટર ઉભી રહી હતી ત્યાં એક મહેંટું પત્યું, એક

(ઝુંપડું) હતું. તેની નીચે સાઇકલ ઉપરના લોકો ઉભા હતા. તેજ વખતે એવો તો જોરથી પવન વાયો કે શેડ ઉપરનું પત્રું ઉડી ગયું પરંતુ શ્રીની કૃપાથી કોઇને કાંઈ પણ ઈજા થઇ નહીં. આ પ્રમાણે માણસો કૃપાથી બચી ગયાં.

મહારા ન્હાનાભાઈ મહાબુળ રાજાને એક વર્ષ સુધી ખૂબ તાવ આવતો હતો. મ્હોટા મ્હોટા ડોક્ટર વૈદ્યોનાં ઔષધો આપ્યાં પરંતુ ફાયદો થયો નહીં. ડોક્ટરોએ ક્ષય રોગ થયો છે એમ કહ્યું. આ સાંભળી બધાં ગભરાઇ ગયાં. શ્રી બાબાના ચરણ પાસે તો મ્હને લઈ જાવ એમ એમણે કહ્યું. તે પ્રમાણે તેમને લઈ બધાં શ્રી બાબાને દર્શને આવ્યાં. ત્યાં ચાર મહિના રહી સેવા કરી અને રોજ ઉઠી લગાડતા હતા. પછી એક મહિને તેમને સાંઝે લાગવા માંડ્યું અને પહેલાં પેટે તળીઅત સારી થઈ ગઈ.

મહારા ભાઈ મહાબુળ રાજા માંદા હતા તે દરમિયાન શ્રી બાબાએ મ્હને સાકોરી બોલાવ્યો. તે પ્રમાણે હું સંક્રાંતિએ દર્શન માટે ગયો. ત્યાં ગયા પછી ચાર દિવસે ચાળીસ દિવસની મુદતવાળો મ્હને તાવ આવ્યો. ચાળીસ દિવસો સુધી એક સરખો ત્રણ ચાર ડીઝી તાવ હતો. એક દિવસે તો એટલી તળીઅત બગડી ગઈ કે શરીર આખું ઠંડું થઈ ગયું અને આંખો પણ ફરી ગઈ. બધાંએ આશા છોડી. તેજ વખતે શ્રી બાબાની બપોરની આરતિ ચાલતી હતી. કોઈએ દોડતા જઈ શ્રીને જાહેર આપી. તે સાંભળી શ્રીએ મૂઠી ભરી ઉઠી આપી અને આખે શરીરે ચોળવા કહ્યું. ચોળતાંજ પરસેવો કમી થઈ ઠીક લાગ્યું. કાંઈ પણ ઔષધ ઉપચાર ન કરતાં ફક્ત ઉઠીથી અને શ્રીની કૃપાથી સાંઝે થઈ ગયું.

૬

હૈદ્રાબાદના એક ગૃહસ્થ પૃથ્વીરાજનો અનુભવ—
મહારા ભાઈ ભિખરાજ દીલ્હી પરીક્ષા માટે ગયો હતો. પાછાં આવતાં તેનો પગ લચકાયો. ચાર દિવસનો રસ્તો હોવાથી તેને કાંઈ ઔષધ ઉપચાર થયા નહીં. ચાર પાંચ દિવસમાં પગ ખૂબ સૂજી ગયો. તેથી તાવ આવવા લાગ્યો. મ્હોટા ડોક્ટરે ઓપરેશન કર્યું પરંતુ તેથી કાંઈ સાંઝે ન થતાં તેમાં રક્ત (લોહી) પણ ભેગું

થઈ વિષ (ઝેર) ઉત્પન્ન થયું. આખા શરીરમાં ઝેર વ્યાપી ગયું અને હાથપગના નખો કાળા પડ્યા. નાકકાન નમી ગયાં. માણસને ઓળખી પણ શકતા નહોતા. તેજ દિવસે બાબા હૈદ્રાબાદથી જવાના હતા. શ્રીબાબાના દર્શને હજારો લોકો આવતા હતા; તે વખતે શ્રીબાબા એમને જોઈ રડવા લાગ્યા. મહારી મા શ્રીબાબાના પગ પર પડી રડવા લાગી. “આ છોકરો તમારો છે તેનું કાલે તં કરો” એમ બોલી. તે ઉપરથી શ્રીએ તેના આખા શરીર ઉપર હાથ ફેરવી કહ્યું, “ગભરાવ નહીં, ઇશ્વર સાંઝે કરશે. આવતી કાલે સહવારે દવાખાનામાં લઈ જઈ આપરેશન કરાવી ત્યાં રાખજો.” શ્રીના હુકમથી તેને ત્યાં લઈ ગયા. ડોક્ટરે આપરેશન કરી કહ્યું કેસ હોપલેસ છે (સાંઝે થાય એમ નથી.) ઘેર આણ્યાં પછી તે રોજ ઉઠી લગાડતો હતો. શ્રીનીકૃપાથી તે તદ્દન સારો થઈ ગયો.

મહારા મિત્રની છોકરીને કાંઈ રોગ થયો હતો. આઠ દિવસ એકસરખાં માણસો દેખરેખ માટે બેસી રહેતાં. રાતનો દહાડો કુર્યો હતો. એક દહાડો બેઠેલાં માણસોનાં મનમાં એકદમ શ્રીબાબાની યાદ આવી તેથી શ્રીના નામનો જ્યજ્યકાર કરી બધાંએ બાબાના ફોટાને નમસ્કાર કર્યા. શ્રીબાબા મહારાજની જય એવો ઘોષ સાંભળી માંદી છોકરીને એકદમ સાંઝે લાગવા માંડ્યું. પછી રોજ ઉઠી લગાડતી હતી. કેટલેક દિવસે તદ્દન સાજી થઈ ગઈ.

૭

હૈદ્રાબાદના એક ગૃહસ્થ બિશનલાલનો અનુભવ—
હૈદ્રાબાદ શ્રી આબ્યા ત્યારે મહને છોકરો થયો હતો. શ્રીબાબાને હાથે તેનાં નામ કરણ, બોટણ, કેશવપન, વગેરે કર્યા પછી ત્રણ વર્ષે તેને પ્લેગ થયો. તેને બે ત્રણ ગાંઠો થઈ. તેની સાથે માંદાં પડેલાં પાંચ છ માણસો મરી ગયાં પરંતુ શ્રીબાબાએ અમને સ્વપ્ન આપી કહ્યું કે ઉઠી લગાડ્યા કર એટલે સાંઝે થઈ જશે. શ્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું તેથી તે એકદમ સાજો થઈ ગયો.

૮

સાકોરીના રહીશ રા. રા. લક્ષ્મણરાવ ભીડેનાં બહેન શ્રીમતી લક્ષ્મીબાઈ જોશી (માઈ)—ને નવ દિવ-

સની મુદતનો તાવ આવ્યો હતો. તાવ ખૂબ હતો. બે ત્રણ દિવસમાં તદ્દન બેભાન થઈ ગયાં. છેવટને નવમે દિવસે તો કાંઈજ રહ્યું નહીં. બધું શરીર ઠંડું પડી ગયું, આંખની કીકીઓ સફેત થઈ ગઈ. એક ઘડીમાં પ્રાણ જતા સ્થેશે એમ બધાંને લાગ્યું, તેમની માએ શ્રીબાબા પાસે જઈ વિનંતી કરી. શ્રીબાબાએ કહ્યું તીર્થ ઉઠી લગાડ્યાં કરો. મરી જશે તો બ્રહ્મપદે જશે, જીવે તો તમારી, તે દિવસે તે જશેજ એમ બધાંને લાગતું હતું. પરંતુ શ્રીની કૃપાથી તેને બીજે દિવસે ઠીક લાગ્યું અને કેટલેક દિવસે તે તદ્દન સાજી થઈ ગઈ. માંદગી દરમ્યાન તેને શ્રીબાબા પાસે બેઠા છે એવો લાસ થતો હતો.

૯

હૈદરાબાદની એક જીવાન પરભેદી સ્ત્રીને તેના વરે કહાડી મૂકી હતી. શ્રીબાબાની કીર્તિ સાંભળી તે સાકોરી ધર્શને આવી. શ્રીએ તેને એવા કરવા કહ્યું. તે પ્રમાણે તે કરતી હતી. પછી શ્રીએ તેને ઉઠી આપી કહ્યું કે, ગમે તેમ કરી આ ઉઠી તારા વરના પેટમાં જાય એમ કર. તે પ્રમાણે કર્યું. કેટલેક દિવસે શ્રીની કૃપાથી તેના વરે તેને પોતાની પાસે બોલાવી.

૧૦

મુંબાઈના એક ગૃહસ્થ શંકરરાવ ગોડબોલેનાં પત્ની સૌ. પાર્વતીબાઈને—ખૂબ છોકરાં થયાં હતાં પરંતુ તે જીવતાં નહોતાં. તે માટે ખૂબ ઉપાયો કરી જોયા પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં. છેવટે શ્રીબાબાની કીર્તિ સાંભળી બેઉ સાકોરી આવી રહ્યાં. તે વખતે તે સ્ત્રી સગર્ભાજ હતી. શ્રીબાબા તો એવી રીતે છોકરાં કહાડવાં એ પાપ છે એમ હંમેશ કહેતા. શંકરરાવે પોતાની સ્ત્રીને સુવાવડ માટે ત્યાં (સાકોરી) રાખવાનો છું એમ શ્રીબાબાને કહેતાંજ તેઓ (શ્રી) બહુ ગુસ્સે થયા. “એવાં માટે કાંઈ આ જગ્યા નથી. તમે તમારે ઘેર લઈ જાવ. અહીં ના રાખતા.” પણ તે ગૃહસ્થ શ્રીબાબાનાં ચરણમાં દૃઢ વિશ્વાસ રાખી ત્યાંજ પોતાની સ્ત્રીને મૂકી મુંબાઈ ગયા. તે બાઈ ત્યાં રહી એટલે

શ્રીએ તેને પ્રદક્ષિણા, પહેરો વગેરે સેવા કરવા કહ્યું. દહાડા પૂરા થતાં તે બાઈ પ્રસૂત થઈ તેને છોકરો પ્રસવ્યો. છઠ્ઠે દિવસે શ્રીબાબાએ તેની ખોલીમાં આવી, ખાટલાને અડી, કાંઈક કૃતિ કરી અને કહ્યું, હવે ગલરાઈશ નહીં આ ત્હારો છોકરો સારો રહેશે. તેમના વાક્ય પ્રમાણે તે છોકરો હવે સુખી હોઈ તેના બાળ બાબા પાસે સાકોરીમાં જ ઉતરાવ્યા છે. હાલ તે છોકરો પાંચ છ વર્ષનો છે. શ્રીબાબા પર આ પ્રમાણે પૂરેપૂરો ભરોસો રાખ્યો તેથી તેનું કામ થયું.

૧૧

મુંબાઈના એક ગૃહસ્થ ખંડેરાવ ફકીરજી રાણેના પત્ની સૌ. માણેકબાઈ—બહુજ માંદાં હતાં. મોટા મોટા ડોક્ટરોએ પણ આશા મૂકી દીધી હતી અને કહ્યું હતું કે એ કાંઈ હવે જીવશે નહીં. ત્યારે તેમણે તેને શ્રીબાબાને ત્યાં આણી. શ્રીબાબાએ કહ્યું અહીં રાખશો નહીં. પણ તે ગૃહસ્થ શ્રીચરણમાં દૈવિશ્વાસ રાખી સ્ત્રીને ત્યાં મૂકી મુંબાઈ ગયા. પછી તે સ્ત્રી ડોક્ટરનું ઐપદ છોડી ફક્ત શ્રીબાબાની ઉદ્દી તથા તેમનાં તીર્થપર રહ્યાં. થોડે દિવસે તેને જરા સાફ લાગવા માંડયું અને ચાલવાની શક્તિ આવી. ધીમે ધીમે શ્રીબાબાને દર્શને જવા લાગી અને પછી ધીમે ધીમે સેવા વગેરે કરવા લાગી. (ત્યાંની સેવા એટલે દહેરામાં પહેરો, રાસમાં ભાગ લેવો, લીંપવું, ભજન, પ્રદક્ષિણા, મૌનવ્રત.) એવી રીતે ભક્તિ પૂર્વક સેવા કર્યાથી તે તદ્દન પહેલાં જેવી સાજી થઈ ગઈ અને પછી તેને એક બે છોકરાં પણ થયાં.

૧૨

મુંબાઈના એક પારસી ગૃહસ્થ હોરમસજી દુઆશની છોકરી કુંવરબાઈ—આઠ વર્ષની છે. તે બહુ માંદી થઈ ગઈ હતી. ખૂબ ઉપાયો કરી જોયા. છેવટે શ્રીબાબાની કીર્તિ સાંભળી તે તેને સાકોરી લઈ આવ્યા. શ્રીબાબાએ તેમને કાંઈ ઉપચાર બતાવ્યા. તેમણે શ્રી ચરણમાં વિશ્વાસ રાખી તેને ઉદ્દી, તીર્થ આપ્યાં કર્યા. તેથી તે છોકરી એકદમ સારી થઈ.

૧૩

ખડ્ગપુરના એક ગૃહસ્થ પુત્રાડ વ્યંકટ સ્વામી નાયડુ કાંઈ કારણસર ગાંડા થઈ ગયા હતા. પુષ્કળ ઉપાય કયા પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં; પછી તે ગાંડપણમાં બાબાની યાદ કરતા હતા તેથી તેમનાં કુટુંબનાં માણસોએ તેમને શ્રી બાબા પાસે આણ્યા. તેમણે ત્યાં રહી શ્રીની સેવા કરી અને એ મહિના-માંજ પહેલાં જેવા સારા થઈ ગયા તથા પહેલાંનીજ નોકરી પર રજુ થયા, જોકે તેમને ગાંડછાને લીધે નોકરી ઉપરથી કહાડી મૂક્યા હતા. આવી રીતે શ્રીની કૃપાથી તે સારા થયા.

૧૪

એક મદ્રાસના ગૃહસ્થ સારી રીતે નોકરી ચાકરી કરતા હતા. તેને એકદમ અર્ધાગ વાયુ (પક્ષાઘાત, લકવો) થયો અને બહુ હેરાન થયા. પુષ્કળ ઉપાયો કરી જોયા પણ ફાયદો થયો નહીં. પછી શ્રી બાબાની કીર્તિ સાંભળી સાકોરી આવ્યા. શ્રીએ તેમને, ‘સેવા કરો સાહે થશે,’ એમ કહ્યું. શ્રીના ચરણમાં વિશ્વાસ રાખી, તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરી. એમ કરતાં કરતાં તે સારા થયા અને હાલ નોકરી કરે છે.

૧૫

મુંબાઈના ગૃહસ્થ આનંદરાવ પટ્ટણકરનાં પત્ની સૌ. સાવિત્રીબાઈનો અનુભવ.—શ્રી બાબા સુમારે વીસ વર્ષ પહેલાં મુંબાઈ માધવબાગમાં આવ્યા હતા. તે વખતે એક દર્શને આવ્યાં હતાં. શ્રીએ એમને એક નાળીએર આપી કહ્યું કે ‘આને મીઠું બનાવો.’ તે વખતે સૌ. સાવિત્રીબાઈને ખરાબ લાગ્યું કારણ તેમને થોડાજ વખત ઉપર એક વર્ષની છોકરી થઈ ગઈ હતી. તેના મનનો ભાવ જોઈ શ્રી બોલ્યા, “મીઠું એટલે ગળ્યું કરી ખાવાનું નહીં. ત્હાણે સાહે થશે.” પછી તેને એક છોકરું થઈ તે મરી ગયું. ત્યાર બાદ થોડે દિવસે તે બાબા પાસે આવી તે વખતે તે સગલાં હતી. સાકોરી આવી તે બહુ માંદી પડી. પણ સફળ કૃપાથી તેને કાંઈ થયું નહીં. તે પોતાને ગામ

ગઈ અને ત્યાં તેને છોકરો થયો. તે હવે સારો છે. તે છોકરાનું ચૈલ કર્મ (જન્મના વાળ કઢાડવાની ક્રિયા) શ્રી ચરણ પાસે સાકોરી કર્યું હતું. તેમની જોડાણી બહુ ગાંડી થઈ ગઈ હતી. તે તેને કેટલાક દિવસ સાકોરી એકલી રાખી ગયાં હતાં. તે અતિ-શય ગાંડાં જેવું કરતી. તેને કશાનીએ શુદ્ધિ નહોતી. પરંતુ શ્રી કૃપાથી તે સારી થઈ. તે પછી તેને એક બે છોકરાં પણ થયાં.

૧૬

મૂર્તિજીપુરના એક ગૃહસ્થ વાસુદેવરાવ હાતવલે-કરનાં પત્ની સૌ. રમાબાઈને છોકરાં હતાં પણ છોકરીઓ જીવતી અને છોકરા મરી જતા. પછી તે શ્રી બાબા પાસે આવી સેવામાં રહ્યાં. ત્યાં હતાં તે દરમિયાન તેમને એક છોકરો થઈ મરી ગયો. પછી તે શ્રી બાબાને શરણે ગયાં. શ્રી બાબાએ તેને આશ્વાસન આપી કાંઈ ઉપાય કહ્યો. તે પ્રમાણે તેણે કર્યું એટલે તેને બીજો એક છોકરો થયો અને હાલ તે સારો છે. તેનું ચૈલકર્મ શ્રીના ચરણ પાસે સાકોરીમાં કર્યું.

૧૭

વડોદરાના એક ગૃહસ્થ શંકરરાવ કારખાનીસ કાંઈ કારણસર ગાંડા થઈ ગયા હતા. ઘરનાં માણસોએ બહુ ઉપાય કર્યા પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં. પછી શ્રીની કીર્તિ સાંભળી તેમનાં પત્ની સૌ. પાર્વતીબાઈ એમને લઈ શ્રી બાબાને દર્શને આવ્યાં તેમણે ત્યાં રહી લક્ષ્મીપૂર્વક ખૂબ સેવા કરી. તે સેવાનું ફળ તે પોતે સારાં થયાં અને તેમને છોકરું પણ નહોતું; છતાં શ્રીના આશીર્વાદથી છોકરો થયો.

૧૮

મુંબાઈનાં રહેનાર એક મુક્તાબાઈ આરબેકર બહુ માંદાં હતાં અને તેમનો ન્હાનો છોકરો એક વર્ષથી માંદો હતો. તેમનો શ્રી બાબા ઉપર બહુ વિશ્વાસ હતો. તે છોકરાને લઈ સાકોરી આવ્યાં. ત્યાં આવ્યાં પછી તેને થોડું ઠીક લાગ્યું. પછી તેને શ્રીએ કહ્યું કે, ત્હારે છોકરાની જીંદગી જોયતી હોયતો તું

તેને એકલો અહીં મૂકી બ. તેણે શ્રીમદ્દેવ નિધાસ મૂકી પોતાની મા પાસે ત્યાં મૂકી તે સુંબાધ ગઇ. પછી કેટલેક દિવસે એક રાત્રે તેનો કાળજ આગ્યો હતો. તેનું કાળજ્યકળ હતું તે એ પ્રમાણે કે, રાત્રે ખેતીમાં મા એ છોકરાને લઇ સૂતી હતી એવામાં એક મોટો કાળો સાપ તેના પગ પાસે આવી બેઠો. તે છોકરાની બાર વર્ષની માસી ત્યાં માસેજ સૂતી હતી તેના પગ ઉપરથી તે ગયો તેથી તેણે એકદમ ખુમ પાડી કે, મા દીવો સળગાવ. દીવો સળગાવી બુએ તો તે છોકરાના પગ આગળ સાંપને બેઠેલો જોઈ તેણે ચટ્ટ તે છોકરાને ઉચકી લીધો અને બહાર આવી બધાંને કહ્યું. આવી રીતે શ્રીની કૃપાથી તે છોકરો બચી ગયો અને પછી સારો થયો.

૧૮

સુંબાધના રહેનાર રઘુનાથ ભટ કલ્યાણપૂરકરનાં પત્ની સૌ. શાંભવીબાઈનો પોતાનો અનુભવ-સાત વર્ષ પહેલાં શ્રી બાબાનું ચરિત્ર વાંચી એમને શ્રીના દર્શનનો ધ્યાસ લાગ્યો હતો. પછી તેમની એક આઠ મહિનાની છોકરી નામે દેવી બહુ માંદી પડી. તેથી તે બહુ ગલરાઈ ગયાં અને તેમણે સંકલ્પ કર્યો કે ચાર દિવસમાં તાવ ઉતરી જાય તો બાબાને દર્શને જવું. તરતજ ચાર દિવસમાં તાવ ઉતર્યો. તેજ રાત્રે તે છોકરીને લઈ શ્રી બાબા પાસે ગયાં. ત્યાં પણ એજ પ્રમાણે બાબાનાં તીર્થ તથા ઉદી આપ્યાંથી પ્રાણ જતો જતો રહ્યો અને તે સારી થઈ. એવી રીતે તેમને ઘણાએ અનુભવો આવ્યા. વચ્ચે તેમના વરની નોકરી જતી રહી હતી. ઘણા મહિના સુધી પ્રયત્ન કર્યા છતાં નોકરી મળતી નહોતી. ખૂબ પ્રકારે તેઓ અતિશય દુઃખી થયા. શ્રીપાસે સાકોરી આવી એમણે ખૂબ સેવા કરી. પછી શ્રીના હુકમથી તેઓ સુંબાધ ગયા. ત્યાં કોઈએ કહ્યું કે અમુક ઠેકાણે સાઠ રૂપીઆની એક નોકરી છે. ત્યાં પ્રયત્ન કરવા એ ગયા. તે ઠેકાણે સાઠની જગ્યા હોવા છતાં શ્રીની કૃપાથી એમને પોણીબસો ઉપર રાખ્યા. આવી રીતે શ્રી બાબાની કૃપાથી તે બિઉ સુખી છે.

૨૦

સા. નમસ્કાર. મહેં આપને અનન્યભાવે શરણુ આવી મંત્રો-
પદ્દેશ કરવા વિનંતી કરી ત્યારે આપ કોઈમિ પણ મંત્ર આપતા
નથી એમ કહ્યું. આપને હું શરણુ આવ્યો ત્યારે આપે મહુને
સ્વીકારવાને બદલે પાછો કહાડ્યો. એવોજ હું મહારા નસીબનો
યોગ હતો કે શું? મહારા નસીબમાં પરમેશ્વરની સેવા છે કે
નથી? મહારા નસીબમાં તે સેવા ન હોત તો આપને ત્યાં દર્શને
આવવાની બુદ્ધિ કે'વી રીતે થઈ? કહાચિત્ આપે મહુને બોલા-
વ્યો હોય તો પછી આમ મજવણી શા માટે કરી? એ'વી બે
કાંઈ ભાંજગડ છે તો મજ પાપી ઉપર અનુબ્રહ્મ કરી ઉદ્ધાર
કરો અને મહુને જ્ઞાનદષ્ટિ આપી આપનું સ્વરૂપ દેખાડો.

આપનો અજ્ઞાન શિષ્ય.

અમૃત લક્ષ્મણ અંદુરકર

સેકંડ હેડબુક ડીપો, નાગપુર.

૨૧

સા. નમસ્કાર. આપના ગયાં પછી મનની ચંચળતા પાછી
શરૂ થઈ મહેં આપને આ બાબતમાં કહ્યું હતું. મહારં બધું નુક-
સાન આ ષડ્રિપુશત્રુઓએજ કર્યું. તેમને તાબે થઈ હું કેટલીએ
વાર ફસાયો. મહારાજ આપ કૃપા કરી એ શત્રુથી બચાવશો એ
આશાથી હું આપને મળ્યો અને આપનું શરણુ લીધું. આપને જે
શરણુ આવ્યો તેને આપ કદી છોડતા નથી એમ પુરાણો કહે છે.
મહારા મનમાં અનેક પ્રકારના વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ
પ્રમાણે—હું આંખો મીચું (બંધ કરું) એટલે મહુને મહારી સમ્પે
ચતુર્ભુજ મૂર્તિનો લાસ થાય છે પણ તે ક્ષણિક. કોઈ વખત તો
આંખો ઉઘાડી હોય છે ત્યારે થાય છે. એવી રીતે ઘણાએ દિવ-
સોથી બને છે. હવે તો તે મૂર્તિની પાસે આમ બેઠેલા દેખાવે.
એવો દેખાવ હાલમાં રોજ દેખાય છે અને કોઈક વખત તો
વિંછી, સર્પ, કુત્રા, વાઘ, અરણ્યના દેખાવો સિનેમા ચેઠે નજર
આગળ દેખાય છે. આ બધો ખેલ મનમાં હશે એમ મહુને લાગે

છે. માટે આપ કૃપા કરી મહાર્જી મન સંભાળો અને જેથી રાત દહાડો પરમેશ્વરચિંતન ધ્યાય એવી વ્યવસ્થા કરવાની કૃપા કરો. આપના શિવાય મહારે તરવા માટે કાંઈ ઉપાય નથી એ'વી મહારી ખાત્રી થઈ છે. થોડા દિવસપર એક એ'વો લાસ થયો કે પ્રથમ સ્થુલદેહ દેખાતો બંધ થયો. તેમાંજ પડછાયા પ્રમાણે લાસ, તેમાંજ બીજી કાંઈ, અને તેમાં આપ અને આપની પાસે ઉપર જણાવેલી મૂર્તિ એમ દેખાતું હતું. એમાંનું મહને કાંઈ પણ સમજાતું નથી. કળમેશ્વરમાં મહારા પિતાનું દેવસ્થાન છે ત્યાં આવી રહ્યો છતાં મહારી પાછળ પડેલો સંતાપ, લાસ, મહને છોડતો નથી. આખરે તે જગ્યા છોડી નાગપુર આવી રહ્યો ત્યાં એક મહને આપના દર્શન થયાં. “સંત દર્શન હા લાભ ॥ પદ્મ નામ જોડલા ॥ હવે આપની સેવા, એજ પરમેશ્વરની સેવા, હું આપને શરણે આવ્યો છું. એજ વિનંતી. સાષ્ટાંગ નમસ્કાર.

પ્રદહાદ રામકૃષ્ણ કોડાપે

રાજની કોડી પાસે, નાગપુર.

૨૨

શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્ગુરુ યોગીરાજ ઉપાસની બાબા— મહારાજના ચરણમાં બાળકના શિર સાષ્ટાંગ નમસ્કાર. વિશેષ વિનંતી મહારાજ આપના ચરણનો વિયોગ થયો ત્યારથી કે'વું શૂન્ય દેખાય છે? અમને ચાર દિવસ જે સ્વર્ગીય આનંદ પ્રાપ્ત થયો તેની યાદ જન્મારામાં પણ ભૂલાય કે? આપની પવિત્ર ખોલી શ્રીક્ષેત્ર સાકારીનાં પાંજરાં પેઠે પૂજ્ય લાગે છે, અને તે હંમેશ તે'વીને તે'વીજ પવિત્ર રાખવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે. આપના મુખમાંથી સાંભળેલો એકેક શબ્દ હૃદયમાં સંભાળી રાખ્યો છે. આપના સ્પર્શથી પવિત્ર થયેલી વસ્તુઓ જીવથી પણ વધારે સંભાળી મૂકી છે અને તે વસ્તુ ઉપરથી કાંઈ નહાં તો આપની યાદ અમોને હરહંમેશ આવે એ'વી પરમેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. બાળક ઉપર એવીજ રીતે અખંડિત પ્રેમ રાખશો એ શિવાય બીજું શું માગું?

મહારાજ દુઃખિત મને ઘેર પાછા આવ્યાં પછી આપની રોજની જમવાની થાળી મહારી નજરે પડી. ફક્ત ભૂલથીજ તે થાળી રહી ગઇ છે તેથી અમારી ઉપર કોપ કરશો નહીં. થાળી નજરે પડી ત્યારે ધુળીઆમાં નૈવેદ્ય લેતી વખતે આપને કે'વી અડચણ પડી હશે એનું અમને લાન થયું. પરંતુ હવે શો ઉપાય ? જે થાળીમાં આપે આટલાં વર્ષો ભોજન કર્યું તે પવિત્ર વસ્તુને કે'વી રીતે સંભાળવી એ વિચારમાં અમો પડ્યાં. રોજનો દેવનો નૈવેદ્ય આપની થાળીમાં પીરસી તેમાંનો પ્રસાદ અમો બધાં બહુ પ્રેમથી લઇએ છીએ અને આગળ ઉપર પણ એવોજ ક્રમ ચાલુ રાખવાનો અમારો વિચાર છે. યાદ ન રહ્યાથી થયેલી ભૂલ માટે મહારાજ અમો ગરીબ ઉપર કોપ કરશો નહીં. ક્ષમા કરજો.

સૌ. વતીએ તથા ચિ. વિમલ, ચિ. મનોહર, ચિ. માલતી તથા ચિ. બાળ એ બધાંએ આપને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર લખવા કહ્યા છે. આપ ગયા છો ત્યારથી અમો ન્હાનાં મોટાં દરેકનો વખત આપના સહવાસની યાદ કરવામાં કેટલા બધા આનંદમાં જાય છે ! આપનાં ચરણ ફરી એક વખત અમને અમારા ઘરમાં દેખાય એવી આશા આપેજ ઉત્પન્ન કરી છે. તે યોગ ક્યારે આવશે તે તરફ અમારૂં બધું લક્ષ લાગ્યું છે. દીવાળીના તહેવાર માટે આપ નાગપુર જવાના છો એમ આપના સુખથીજ સાંભળ્યું છે. અમારે ભાગે તહેવારનો એકાદો દિવસ આવશે કે ? મહારાજ, હવે અમારૂં ઘર અમારૂં રહ્યું નથી તે આપનું થયું છે. આપ વધારેજ દિવસો અમારે ત્યાં રહો તે તો અમો ઇચ્છીએજ છીએ. અમૃતની તૃષા (તરસ) તે ગમે તેટલું પીએ છતાં તૃપ્ત થતી નથી. ચિ. મધુકર આ વખતે અમારા સુખમાં ભાગીદાર નહોતો. કૌલેજ બંધ થયાં પછી તે અહીં આવશે. તેને હાથે આપની કાંઈ સેવા થાય એ'વી ઇચ્છા છે. તેને, આવતાં સાકોરી ઉતરી આપનાં દર્શન લેવાનું લાગ્યું છે. અમને આપનો સહવાસ વધારે દિવસ મેળવી આપવો, એ આપના હાથમાં છે. ઘર આપનું છે અને અમો પણ બધાં આપનાંજ છીએ.

અમો બધાં ઉપર આશય પ્રેમ રાખશો. વધારે શું લખું ?
શ્રી જગદંબા લખાનીમા નવરાત્ર આપની કૃપાથી હજી સુધી તે
નિર્વિઘ્નપણે (વગરવિઘ્ને) અને સરજતાથી (નિયમિતપણે) આશ્વ્યાં છે.
આ પત્રમાં કાંઈ વધારે જોઈએ લખાણું હોય તે તેની ક્ષમા આપશો.

આપનો નમ્ર સેવક

નારાયણ યશ્વંત ટિપાણીસ.

૨૩

સા. પ્રણામ.

શ્રીની રબ લઈ શુક્રવારે સંધ્યાકાળે સાડા છ વાગે સાકો-
રીથી નીકળ્યો તે શનીવારે સાંજે પનવેલ પહોંચ્યો. રવીવારને
દિવસ સારો ગયો. સોમવારને દિવસે જીવ જોખમમાં હતો. પરંતુ
આપની કૃપાથી તે પ્રસંગ ટળ્યો. આરોગી પઠાણ કેદમાં છે. તેની
ઉપર કામ આલે છે માટે આપ આપનું લક્ષ રાખશો. સદગુરૂનો
મેળાપ થયાથી અનિષ્ઠ ટળ્યું. છતાં આ'વો ખસખ પ્રકાર
બન્યો તેથી મન બહુ ઉદાસ થઈ ગયું છે. સાકોરીમાં હું જમતો
હતો ત્યારે જમણા ઘુંટણુ પર ગરોળી પડી તે વિષે શ્રીને
પૂછ્યું ત્યારે મોટર પાલખી બેસવા માટે મળશે એવા શ્રીનો
ઉત્તર મળ્યો તેથી મનની સ્વસ્થતા થઈ. માટે પૂર્ણ કૃપા રાખશો.
હું યથામતી (બુદ્ધિ અમ્બલ પ્રમાણે) સેવા કરું છું. વધારે કાંઈ
લખતો નથી. પરમેશ્વર સર્વ સાક્ષી છે. બાકી બધાં સુખરૂપ છે.
સાથે પાકીઈ મોકલ્યું છે તેમાં ઉત્તર લખશો એટલું પગે પડી
માણું છું.

આપનો દાસાનુદાસ

જ્ઞાનેશ્વર હરી કાટેકર

સજ્જેદાર, પનવેલ. જીલ્લા કોલાબા.

૨૪

સા. પ્રણામ. થોડા દિવસ પહેલાં બાબતાં દર્શન રાત્રે
નિદ્રાવસ્થામાં થયાં. તેમાં બાલ એ હતું કે, મહારાજ ગુજરી ગયેલાં
પૂજ્ય માતૃશ્રી મહારી પાસે છે અને બાબા પોતાને હાથે ફૂલનો

હાર મહારા ગળામાં ઘાલે છે. આ દર્શનનો લાલ લેતાં જે આનંદ થયો તેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી. આ સ્વપ્નનો અર્થ શો કરવો તે જણાવવાની કૃપા કરશે. બાબાની કૃપાદષ્ટી તથા પૂર્ણ આશીર્વાદ ભેદાયે. એજ વિનંતી.

સ્વામીપુત્ર રામજી, મુંબઈ.

૨૫

શ્રી સચ્ચિદાનંદ સદ્ગુરુ યોગિરાજ ઉપાસની બાબા મહારાજની સેવામાં ગણપતીતા શિ. સા, ન. વિનંતિ વિશેષ શહાદે ગામમાં ખાનગી દવાખાતું કહાડયું છે એ પહેલાં જણાવ્યું છે. આપની કૃપાથી કામ સાધારણ ઠીક ચાલ્યું છે અને ચાલશે એવી આશા છે. સંકાંતિએ સાકોરી આવવા વિચાર હતો. પરંતુ અહીં હાલજ કામ શરૂ કર્યું હોવાથી વિચાર માંડી વાળ્યો. આ મહિનામાં એક ગર્ભવતી બાઈ બહુ મુંઝવણમાં આવી પડી હતી. પેટમાં બે જોડ છોકરાં હતાં તેનો છુટકારો આપની કૃપાથી શસ્ત્રપ્રયોગથી ક્તોહમંદ રીતે કરવામાં આવ્યો. બેઉ છોકરાં જીવતાં નીકળ્યાં. કેસ પ્રકાશનો એક પુરાણીના ઘરનો હતો. અત્યાવસ્થા ધતાંજ ઉઠી તથા સમર્થની કૃપાથી આ કેસમાં યશ આવ્યો, તેથી જસ લોકમત સારો થયો હશે. પરંતુ આપની કૃપાથીજ ઠીક ચાલતું હોયું ભેદાયે એમ લાગે છે. એમાં બીલકુલ સંશય નથી. અહીં હું અને સૌ વતીજ ધીએ તીર્થસ્વરૂપ ગં. ભા. માતુશ્રી દુર્ગાબાઈ તથા સતી ગોલાવરાબાઈનાં ચરણમાં શિ. સા. નમસ્કાર.

શ્રીનો દાસાનુદાસ.

ગણપતી શહાદે

૨૬

સા. પ્રણિપાત. આપનાં દર્શનથી મહાકું કામ પૂર્ણ થયું. મહારી ઇચ્છા (પત્ર પુણ્ય) આપની સેવામાં મોકલવાની છે તે આપની ઇચ્છા પ્રમાણે ખાસજી ભેજનમાં ખર્ચાય એવી મહારી વિનંતી છે. વ્યવસ્થાપકનું નામ જણાવશે કે મ. ઓ. કદં. કરી દર્શન થાય એવી ઇચ્છા છે. એજ વિનંતી.

જ. સ. જોશી.

નાથ ડાંગરી.

૨૭

શિ. સા. ન. શ્રી સદ્ગુરુ કૃપાથી આ અજ્ઞાન બાલકનાં આજ સુધીમાં ઘણાંએ મ્હોટાં મ્હોટાં કાર્યો થઈ અનુભવ આવ્યો. સદ્ગુરુના મુખકમલમાંથી બહાર નીકળતા બોધનું શ્રવણ મનન કરી પવિત્ર થતો આ બાલક તા-૫-૧૦-૨૪ રવીવારે રાત્રે શ્રી સદ્ગુરુનાં જલદી દર્શન થાય તો ઠીક એવો ધ્યાસ કરી ઉઘી ગયો હતો. તો તરતજ સદ્ગુરુ માતાએ દર્શન આપી બે શબ્દ તદ્દન ગૂઢ (છાના) કહ્યા. તેને લીધે તા. ૭-૧૦-૨૪ને દિને સાકોરી આવી શ્રીનાં દર્શન લીધાં. દર્શન લેતાંજ આનંદ થયો. આ અજ્ઞાન બાલક ઉપર સદ્ગુરુ માતા પૂર્ણ કૃપા રાખી એજ પ્રમાણે દર્શન આપ્યાં કરે.

સેવાધારી

ગીરજાળ પાંદુરંગ શેળકે.

કોપરગામ.

૨૮

કૃ. સા. ન. વિ. વિ. આપના દર્શનનો લાભ લઈ અમો યવતમાળ મુખરૂપ આવી પહોંચ્યાં. સાકોરી સ્થાન ઘણું રમણીય છે અને તે છોડતી વખતે મનને બહુ દુઃખ થયું. હવે મનમાં એ'વી ઈચ્છા થઈ છે કે સાકોરી સાથે અમારો નિકટ સંબંધ રહે. આજે મ્હું આપને નામે ચાળીસ રૂપીઆનો મ. ઓ. કર્યો છે. આપ આ મનીઓર્ડરનો સ્વીકાર કરી દેવાલયમાંની પાદુકા ઉપર હુંમેશ એક એકાદશણીનો અભિષેક રોજ સતત એક વર્ષ સુધી એટલે આવતી સંક્રાંતિ સુધી ચાલુ રાખવાની આજ્ઞા કરશો. ઉપર લખ્યાં પ્રમાણે ચાળીસ રૂ. મ. ઓ. કાંઈ પણ ગફલત શિવાય દર પહેલો તારીખે આવશે એમાં બીલકુલ ફરક નહીં પડે. અમારાં દુઃખનું નિવારણ કરવાને, આપના શિવાય, અમારે બીજું કોઈ જગતમાં નથી, એમ અમો માનીએ છીએ અને આપના ચરણ ઉપર જે દિવસથી અમોએ માથું મૂક્યું છે તે દિવસથી આપની કૃપાથીજ અમારી ઉપર આવેલાં અરિષ્ટો દૂર થશે એ'વી કાયમની લાવના અમારા મનમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. આપે સાકોરીમાં

અમોને જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તે ઉપદેશ પ્રમાણે અમો બેઠા ચાલીએ છીએ અને તેથી મન ઘણું શાંત થવા માંડ્યું છે. સોકો-રીમાં અમારા ચાર દિવસો આપના સહવાસમાં અતિ આનંદમાં ગયા. આપની માફી માંગી લાખું છું કે મોકલેલો મ. ઓ તદ્દન નિરપેક્ષ બુદ્ધિથી અને આપે કરેલા ઉપદેશ પ્રમાણે તથા ભગવદ્ગીતાનાં “કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચત્” વાક્ય પ્રમાણે મોકલ્યો છે. તે પ્રમાણે તે સતત એક વર્ષ આવ્યાં કરશે અને આગળ પણ ચાલુ રાખવાની અંતઃકરણ પૂર્વક ઇચ્છા છે. આપના આગળ અમો કેવળ નમ્ર પામર છીએ અને આપનાં ચરણ પર માથું મૂકવાની પણ યોગ્યતા નથી. છતાં અમારાં હૃદયમાં આપે જે સહાનુભૂતિ દેખાડી તેનો ઉપકાર હું જીવતાં સુધી વીસરીશ નહીં.

આપનો નમ્ર સેવક

આપુસાહેબ અભ્યંકર

ચવતમાળ (વહાડ.)

૨૯

સા. પ્રણિપાત.

આપનો અશિર્વાદ વાળો પત્ર તથા ઉદી પહોંચ્યાં. આપનાં ચરણ ઉપર અમો બધાંની પ્રેમભાવના હોઈ, આપની પૂજા, આરાધના, જપ વગેરે મનઃપૂર્વક ચાલુ છે. અમારી બધી શ્રદ્ધા આપની ઉપર પૂરેપૂરી હોવાને લીધે આપનાજ કૃપાપ્રસાદથી ઇચ્છીત મનોરથ પૂર્ણ થયેલા સમજી હું આપની પ્રાર્થના કરું છું. પહેલાં મહને પેટ દુખવાનું અસાધ્ય માંદ હતું તે વખતે આપે પ્રત્યક્ષ મહને સ્વપ્નમાં દર્શન આપી, ખાદ્ય ખાવાની મના કરી તે માટે આપને પગે અડી મહારી પાસે સોગન લેવાવ્યા. પછી અકસ્માત જાગ્યો તો સદ્ગુરુ કૃપાથી પેટ દુખવાનું દર્દ બંધ થયેલું દેખાયું; ત્યારપછી આજસુધી મહને કાંઈપણ ત્રાસ નથી. હાલમાં સુમારે બે ત્રણ મહિના પહેલાં શ્રીમંત યુવરાજ ખાપુસાહેબને જન્મદિવસ હતો તે જન્મ દિવસ પહેલાં આપે સ્વપ્નમાં દર્શન આપ્યું, શિષ્ટ (મુરખી) વર્ગને પ્રસાદ વહેંચવા માંડ્યો

તે વખતે મહેં પણ સદ્ગુરૂ પાસે પ્રસાદ માંગ્યો ત્યારે તને પણ આપું છું કહ્યું અને બીજે દિવસે એટલે જન્મદિવસની આગળની રાત્રે આપે ફરી શિષ્ટવર્ગ સહિત દર્શન આપ્યાં. શ્રીગણ-પત્નીની મૂર્તિનું પૂજન કરતા આપ મહેને દેખાયા. બીજે દિવસે જન્મ-દિવસ હતો; તેથી હું વાડામાં આમંત્રણ પ્રમાણે જમવા ગયો તે વખતે પંદર રૂપીઆના પ્રોમોશનનો હુકમ કાંઈપણ મહેં ખટપટ કરી નહોતી છતાં મહારા હાથમાં એકદમ ઓચિતો મળ્યો. આપની આ'વી કૃપાદષ્ટિ આ સેવક પર છે, તો પરમેશ્વર તરફ આંગળી ન દેખાડતાં આપજ પોતે પરમેશ્વરછો માટે આપની કૃપા થતાં મહારા મનોરથો પૂર્ણ થશે. તેને પાંચ મિનીટની પણ વાર થશે નહીં. આપનાથી અળગો બીજો ઇશ્વર નથી, માટે પરમેશ્વર તરફ આંગળી ન દેખાડતાં આપનો કૃપા-પ્રસાદ મળો, એ સદ્ગુરૂચરણમાં પ્રાર્થના છે.

નમ્ર સેવક

દાજસાહેબ તારી હાલકર

માધવપૂર (વડગામ)

૩૦

પરમકૃપાળુ શ્રીસદ્ગુરૂ ઉપાસની મહારાજના ચરણમાં નસ-રવાનજી સોરાબજી માસ્તરના અનેક પ્રણિપાત. વિ. મકરસંક્રાંતિને દિવસે દાડવાળા શેઠ સાથે શ્રી ચરણના દર્શન માટે આવેલાં મહારાં પત્ની ડોસીબાઈની આંખમાં મોતીઆંની બાબતમાં શ્રીને વિનંતી કરી હતી ત્યારે શ્રીએ કૃપા કરી આંખે ચાપડવા માટે પ્રસાદ આપ્યો હતો. આજ્ઞા પ્રમાણે તે લગાડતાંજ આંખને કાયદો જણાય છે. શ્રીના કૃપા-પ્રસાદથી આંખમાના મોતીઆં જતા રહેશે એવી મહારી ખાત્રી છે.

ચરણસેવક

અંન. અંસ. માસ્તર.

માલાડ

સા. પ્રણિપાત આપ ગયા પછી ક્યારે પહોંચ્યા તે વિષે કશુંજ સમજાતું નથી. બીજું આપને જણાવવાની રજા લઉં છું કે, ચિરંજીવી શકુંતલાને શુકવારે બપોરે ત્રણ વાગે સાપ કરડ્યો હતો. સાપ આસરે ત્રણ ચાર હાથનો હોઈ તે પ્રમાણમાંજ જડો પણ હતો. અસલ (ખરો) નાગ હોઈ બહુ ઝેરી હતો પરંતુ બાબાની કૃપાથી તેને રાત્રે ખાર વાગ્યા સુધી ઝેર ચહુડ્યું નહીં. આપની ઉદ્દીનો ઉપયોગ દરેક વખતે ઔષધ આપતી વખતે કર્યા કર્યાંથી, બાબા કાંઈ સાંભર્યું નહીં. બાબાની કૃપાથી બધાંએ બહુ મહેનત લીધી. આસરે ખાર વાગે લોહીના કોગળો ભરાઈ આવ્યો પણ બાબા આપની એ જગ્યાએ રોજની ફેરી હોય છે તેથી તે પણ ટળ્યું અને બીજે દિવસે તેને સાફ લાગ્યું. પછી નાગની શોધ કરતાં તે બીજે દિવસે મળ્યો અને બધાંને વિનંતી કરી તેને ન મારવા કહ્યું. બધાંએ એ વિનંતી માન્ય કરી તેને નહસાડી મૂકવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો! પરંતુ વિશ્વરૂપ બની બધાંને દર્શન આપી તે એકદમ અદૃશ્ય થઈ ગયો. હવે છોકરીની પ્રકૃતિ ઠીક છે, ફક્ત પગ ઉપર સોજે છે. આ વાત આપને જણાવી છે. આ દાસ ઉપર આ'વીજ કૃપાદષ્ટી રાખશો. બધાં નહાનાં મોહોટાંને સા. ન.

આપનો નમ્ર દાસ

આત્મારામ પાંડુરંગ

મૂર્તિજપુર—સાકોરી.

૩૧

મુંબાઈના કૃષ્ણાજી શિવરામ નાડકર્ણી—તા. ૨૪-૪-૩૧ ના પત્રમાં લખે છે કે મારા ગુરુ હુબળીના સિદ્ધાર્થ સ્વામી છે. તેમની પર મ્હારો ભાવ. પણ તે હવે અદૃશ્ય થયા છે. આપના દર્શન થયા પછી મ્હારું મન આપના ચરણમાં ચ્હોંટ્યું છે. માટે હે શ્રી ઉપાસનીરાયા હવે મ્હારો વધારે અંત ન જોતાં મને આ સંસારમાંથી જલદી મુક્ત કરો.

૩૨

મુંબાઈના ગંગાધાર પુરુષોત્તમ સંત—એમના તા. ૨૩-૪-૩૧ ના પત્રમાં મહારાજશ્રીને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર પૂર્વક લખે છે કે, પાંચ વર્ષ પહેલાં હું બહુ કર્જમાં હતો. પરંતુ આપના ચિંતનથી તથા આપની ઉદ્દીથી (લક્ષ્મી) કર્જ મુક્ત થયો; અને કદી મહારે માટે જે શક્ય નહોતું તે પણ બન્યું; એટલે કે મહું અમદાવાદમાં એક ઘર પણ બાંધ્યું. આ બધું, આપની ફક્ત કૃપાનુંજ પરિણામ છે.

મહારા આફ્રીકાવાળા ભાઈ આત્મારામ એમના કાગળમાં વખતો વખત લખે છે કે આપનાં ઉદ્દી તીર્થથી તેઓ બધા સંકટમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે.

મહારા નાનાભાઈ જેમનું મગજ બગડી ગયું હતું તે ફક્ત આપનાં ઉદ્દી તીર્થથીજ સાજા થયા છે. ડોક્ટરોએ એ રોગ અસાધ્ય કહ્યો હતો. આપની કૃપાથી તેની છોકરીનાં લગ્ન પણ ઠીક છે.

૩૩

લીખાજી લક્ષ્મણ ચૈઘલે—મુંબઈથી લખે છે કે એમનો શ્રીધર નામનો ચિરંજીવ તાવથી બહુ માંદો હતો તે મહારાજ શ્રીની વિભુતિથી સારો થયો છે.

૩૪

મંડલેશ્વરથી મધુસૂદન રામકૃષ્ણ ઉપાસની—લખે છે કે પહેલાં હું કોઈ પણ વાતથી ઘણો ગભરાઈ જતો હતો. પરંતુ હવે દરેક વાત શ્રી બાબાનીજ ઇચ્છાથી થાય છે એવી પાક્કી ખાત્રી થઈ ગઈ હોવાથી, જે થાય તે બધું સારાં માટેજ થશે એવી દ્રઢ ભાવના થઈ ગયાથી, ધીમે ધીમે હવે મન હિમ્મતવાન બનતું જાય છે.

શ્રી બાબાની ઉદ્દીથી મહારા એક મિત્રની લયંકર માંદગી તેને ધીમે ધીમે છોડી જતી જાય છે, અને એ ઉદ્દીને પ્રભાવે તે તેની પરિક્ષામાં પણ પાસ થઈ ગયા છે.

૩૫

દેહુ આજંદીથી કૃષ્ણાજીહરિ પુરાણિક અતિશય વિનય પૂર્વક લખે છે કે સાત વર્ષથી મહારી સ્ત્રીની પદ્ધતિ કાંઈપણ ખરેખરા શારિરીક વ્યાધીથી અથવા તો કાંઈ બહારની બાધાથી તદ્દન ગાંડા જેવી થઈ ગઈ હતી. તેને પોતાને અને અમારા આખા કુટુંબને બહુ ત્રાસ થતો હતો. મહેં નૃસિંહ સરસ્વતીને ગુરૂ માન્યા હતા, તેમણે મહેંને સ્વપ્ન આપ્યું કે “હું અને શ્રી ઉપાસની મહારાજ એકજ છીએ. તેમની પાસે સ્ત્રીને લઈ જા એટલે સારી થશે. તે પ્રમાણે હું એને લઈ સાકોરી આવ્યો અને આપની સેવામાં તેને રાખી હતી. થોડા દિવસમાંજ તેની પ્રકૃતિ સુધરી ગઈ અને આજ દિન પર્યંત કોઈપણ પ્રકારનો તેને ત્રાસ નથી.

બીજું લખવાને આનંદ ઉપજે છે કે મહારા ગુરૂશ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીના ફેટાની અક વખતે એક દિવસે સહવારે પૂજા કરતો હતો ત્યારે તેમને બદલે આપજ મહેંને પ્રત્યક્ષ દેખાવા લાગ્યા. આ દૃશ્ય તરફ મહેં ઘણા વખત સુધી જોયાં કર્યું અને આશ્ચર્ય ચકિત થયો. તેવીજ રીતે આપને દર્શનેથી પાછાં ફરતાં અહમદનગરમાં સહવારે સ્નાન કર્યું તે વખતે મહારો દૃષ્ટિ આગળ આપની અને શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીની બે પરમ જ્યોતીઓ પ્રકટ થએલી દેખાઈ. તે આનંદ મય સ્વરૂપનો દેખાવ જોઈ હું તટસ્થ થયો, દિગ્મૂઢજ બની ગયો. મહેંને મહારૂં ભાન પણ રહ્યું નહીં. કેટલોક વખતે આ દેખાવ અંધ થયો, આ ઉપરથી મહારી ખાતરી થઈ કે, પૂર્ણ પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનંદ પરત્તમામાં, શ્રીનૃસિંહ સરસ્વતીમાં અને આપનામાં કાંઈપણ તફાવત નથી. આ દેખાવ મહેં કાંઈ સ્વપ્નમાં જોયો નહોતો; પણ દહાડે પ્રત્યક્ષ જાગ્રતાવસ્થામાં દેખાયો, અને આપે મહેંને આ અનુભવ આપ્યો તેને માટે હું આપનો જેટલો ઉપકાર માનું એટલો ઓછો. આપ સર્વજ્ઞ છો. વધારે શું લખું ?

૩૬

ખડ્ગપુરથી રઘુનાથ ગણેશનાચણે શિરસાષ્ટાંગ નમસ્કાર પૂર્વક લખે છે કે, શકે ૧૮૫૨ ના માઘમાસમાં એક દિવસે હું

કચેરીમાં ગયો હતો ત્યારે મહારી પ્રકૃતિ એકદમ બગડી આવી. ઘેર પણ જઈ શકાશે એમ લાગ્યું નહિં. આપને મહારે બોલાવ્યા તેથી થોડી શક્તિ આવી અને ધીમે ધીમે પગેજ ચાલી ઘેર જઈ શક્યો. તેજ દિવસે મને અર્ધાગવાયુ થયો અને મહિનાના મહિના બિછાના વશ રહ્યો. ઉઠી બેસી પણ શકાતું નહીં. ખૂબ મ્હોટા મ્હોટા ડોક્ટર વૈદ્ય હકીમ વગેરેનાં ઔષધો કર્યા પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં. તેમણે કહ્યું રોગ અસાધ્ય છે. તેથી કંટાળી ઔષધોપચાર બંધ કર્યા. અને આપનું નામ સ્મરણ કરવા માંડી આપની ભસ્મ લેવાની શરૂઆત કરી તથા જીવવા મરવાનો બધો ભાર આપની પર નાંખ્યો; તરતજ બીજે દિવસે મ્હને આપે સ્વપ્નમાં દર્શન દઈ કહ્યું, “ગભરાતો નહીં. હવે જલદી સાજો થઈ જશે. હંમેશા હું ત્હારી પાસેજ છું. કાલે સહવારે એકલોજ શૌચક્રિયા માટે જાગૃત્માં જાજે.” જાગીને જોઉં છું તો ખરેખરજ મ્હને જરા હોંશીયારી આવ્યા જેવું લાગ્યું. તેથી હું એકલોજ લાકડીને આધારે દિશાએ ગયો અને ત્યારથી હરવા ફરવા લાગ્યો. આ ભયંકર માંદગીમાંથી આપની કૃપાથીજ મ્હને જીવદાન મળ્યું. તે ઉપકાર કોઈપણ પ્રકારે ફેડી શકાય એમ નથી. આવી રીતે ઘણીએ વખતે અડચણને પ્રસંગે આપ પ્રત્યક્ષ અથવા તો સ્વપ્નમાં દર્શન આપી સંકટમાંથી હંમેશા મુક્ત કરો છો. તેવીજ કૃપા દષ્ટી અમ્હારી પર રાખજો તા. ૧૭-૬-૩૧

૩૭

મુંબાઈ, ૫૪૨, ગીરગામરોડથી બચુબાઈ દેરાબજી દાડવાલા, મુંબાઈ સ્મોલ કોઝીઝ કોર્ટના રજીસ્ટ્રારના પત્ની, લખે છે કે મહારી દીકરી પેરીનને અતિશય તાવ સાથે કાનમાં પુષ્કળ દુઃખ થઈ ભારે મંદવાડ આવ્યો હતો, તે ફક્ત બાબાજીનું નામ સ્મરણ કર્યાથી તથા બાબાજીની ભસ્મ ખવરાવવાથી જતો રહ્યો છે અને બાબાશ્રીને લીધેજ અમારાં મ્હોંડાં હસતાં રહ્યાં છે.

